

# INTERPOLIS '16

## Zborník vedeckých prác

**XIII. medzinárodná vedecká konferencia doktorandov  
a mladých vedeckých pracovníkov**

10. november 2016

Banská Bystrica



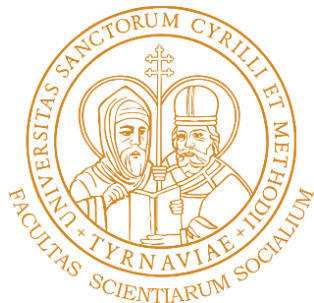
# INTERPOLIS'16



*Zborník vedeckých prác*



**PRÁVNICKÁ FAKULTA UMB**  
BANSKÁ BYSTRICA



**umb**  
UNIVERZITA  
MATEJA BELA  
V BANSKEJ BYSTRICI



**Banská Bystrica 2016**

## Vedecký výbor konferencie

Doc. PhDr. Branislav Kováčik, PhD.

*Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici*

Mult. Dr. h. c. prof. JUDr. Mojmír Mamojka, CSc.

*Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici*

Prof. PhDr. Ján Koper, PhD.

*Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici*

Prof. PhDr. Peter Terem, PhD.

*Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici*

Prof. nzw. dr hab. Donat Mierzejewski

*Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica w Pile*

Doc. PhDr. Peter Horváth, PhD.

*Fakulta sociálnych vied UCM v Trnave*

Dr. Grzegorz Pożarlik, PhD.

*Uniwersytet Jagielloński w Krakowie*

Prof. PhDr. Michal Klíma, M.A. CSc.

*Metropolitní univerzita Praha*

Doc. PaedDr. Milan Vošta, PhD.

*Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií MUP*

Prof. Ing. Igor Kosír, CSc.

*Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici*

Prof. Gilles Rouet, DrSc.

*Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici*

Prof. PhDr. Monika Čambáliková, CSc.

*Fakulta verejnej politiky a verejnej správy, VS Danubius -Sládkovičovo*

Doc. Ing. Ján Králik, CSc.

*Fakulta verejnej politiky a verejnej správy, VS Danubius -Sládkovičovo*

Doc. PhDr. et Mgr. Peter Ondria, PhD.

*Fakulta verejnej politiky a verejnej správy, VS Danubius -Sládkovičovo*

## Recenzenti

PhDr. Eleonóra Kováčová, PhD.  
Mgr. Simona Kováčová, PhD.  
doc. PhDr. Daniela Škutová, PhD.  
prof. PhDr. Ján Koper, PhD.  
PhDr. Martina Bolečeková, PhD.  
Mgr. Dávid Kollár, PhD.  
Mgr. Lucia Husenicová, PhD.  
doc. PhDr. Rastislav Kazanský, PhD.  
doc. PaedDr. Radovan Gura, PhD.  
JUDr. Matúš Štulajter, PhD.  
doc. PhDr. Peter Ondria, PhD.  
doc. Mgr. Jaroslav Ušiak, PhD.  
PhDr. Andrea Jankurová, PhD.  
doc. PhDr. Peter Čajka, PhD.  
Prof. PhDr. Monika Čambáliková, CSc.  
JUDr. Monika Némethová, PhD.  
JUDr. Miloš Maďar, PhD.  
JUDr. Jana Muránska, PhD.  
doc. JUDr. Ivan Podhorec, PhD.  
JUDr. Elena Júdová, PhD.  
doc. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD.

**Organizačný výbor:** Mgr. Dominika Cevárová  
Mgr. Martin Čapliar  
Mgr. Barbora Kollárová  
Mgr. Vladimír Müller

**Editori zborníka:** Mgr. Dominika Cevárová  
Mgr. Martin Čapliar  
Mgr. Barbora Kollárová  
Mgr. Vladimír Müller

Zborník vedeckých prác vznikol s príspevím Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulty sociálnych vied Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave a Vysokej školy medzinárodných a verejných vzťahov v Prahe.

Za obsahovú a jazykovú stránku textu je zodpovedný autor konkrétneho príspevku.

© Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2016

**ISBN 978-80-557-1249-9**

# Obsah

## **Aktuálne výzvy pre rozvoj a smerovanie modernej demokracie**

|                                                                                                  |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| IDEOLOGIE – (DE)FORMANTY DEMOKRATICKÝCH SPOLOČNOSTÍ? .....                                       | 10  |
| <i>Jakub Bardovič</i>                                                                            |     |
| ODBORY A AKTUÁLNE VÝZVY ODBOROVÉHO HNUTIA V EURÓPE.....                                          | 19  |
| <i>Dominika Cevárová</i>                                                                         |     |
| INKOMPATIBILITA V SYSTÉME DEĽBY MOCI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE.....                                 | 26  |
| <i>Miroslav Čellár</i>                                                                           |     |
| PARTICIPÁCIA MLADÝCH ĽUDÍ NA ÚROVNI LOKÁLNEJ DEMOKRACIE .....                                    | 36  |
| <i>Michal Imrovič</i>                                                                            |     |
| ŠPECIFIKÁ VYBRANÝCH NÁSTROJOV AMERICKEJ GLOBALIZÁCIE .....                                       | 47  |
| <i>Michal Klučiarovský, Dominika Cevárová</i>                                                    |     |
| ZAHRANIČNÁ POLITIKA SRN V ROKOCH 2005-2009 POD VEDENÍM ANGELY<br>MERKELOVEJ.....                 | 58  |
| <i>Barbora Kollárová</i>                                                                         |     |
| THE PROBLEMS OF SUBJECTIVITY AND IDENTITY IN POSTSTRUCTURAL<br>FEMINISM .....                    | 66  |
| <i>Anna Lifková</i>                                                                              |     |
| BUDHIZMUS A JEHO ROZŠÍRENIE V ZÁPADNÝCH KRAJINÁCH.....                                           | 73  |
| <i>Lenka Meravá</i>                                                                              |     |
| SÚČASNÉ VÝZVY POLITICKÉHO LÍDERSTVA NA SLOVENSKU: POPULIZMUS,<br>RADIKALIZMUS A EXTRÉMIZMUS..... | 84  |
| <i>Jaroslav Mihálik</i>                                                                          |     |
| SÚČASNÁ MAĎARSKÁ ÚSTAVA V KONTEXTE ZAVRŠENIA PROCESU<br>DEMOKRATIZÁCIE PO ROKU 1989.....         | 95  |
| <i>Gabriela Mikulová</i>                                                                         |     |
| EXPECTATIONS ABOUT DEMOCRACY AMONG THE YOUNG – THE RESEARCH<br>REPORT.....                       | 102 |
| <i>Beata Paják-Patkowska, Iwona Olejnik</i>                                                      |     |
| VÝZNAM METODOLÓGIE KARLA POPPERA PRE VÝSKUM OBČIANSKEJ<br>SPOLOČNOSTI.....                       | 111 |
| <i>Luboš Žárský</i>                                                                              |     |
| POLITIKA DVOCH TVÁRÍ: VLÁDNY MIGRAČNÝ DISKURZ .....                                              | 119 |
| <i>Viera Žúborová</i>                                                                            |     |

## **Súčasný trendy v oblasti ekonomiky, manažmentu a verejnej správy**

|                                                                                          |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| EKONOMICKÉ, POLITICKÉ, PRÁVNÍ A JINÉ SOUVISEJÍCÍ PROBLÉMY<br>REGIONÁLNÍCH KOOPERACÍ..... | 128 |
| <i>Jiří Dušek</i>                                                                        |     |

|                                                                                            |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| ŠPECIFICKÉ ATRIBÚTY VZDELÁVACIEHO SYSTÉMU V POĽSKEJ REPUBLIKE .....                        | 136 |
| <i>Natália Kováčová</i>                                                                    |     |
| ZMENY A POSUNY V KATEGORIZÁCII JUHOEURÓPSKÝCH SYSTÉMOV<br>MIESTNYCH SAMOSPRÁV .....        | 141 |
| <i>Simona Kováčová</i>                                                                     |     |
| PŘIJETÍ EURA V ČR - EKONOMICKÁ SLADĚNOST, POSTOJ VEŘEJNOSTI A<br>POLITIKŮ .....            | 148 |
| <i>Jana Marková</i>                                                                        |     |
| VYBRANÉ ŠPECIFIKÁ MANAŽMENTU STREDNÉHO PODNIKU .....                                       | 155 |
| <i>Katarína Melasová</i>                                                                   |     |
| TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ SPOPLATNENIA VEREJNÝCH SLUŽIEB - PROBLÉM<br>ČIERNEHO PASAŽIERA ..... | 163 |
| <i>Nikoleta Muthová, Beáta Mikušová Meričková</i>                                          |     |
| TRENDY V REGIONÁLNEJ POLITIKE V 21. STOROČÍ .....                                          | 174 |
| <i>Roman Toma</i>                                                                          |     |

### **Teoretické a praktické otázky medzinárodných vzťahov a svetovej politiky**

|                                                                                                         |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| RUSKO-TURECKÉ VZŤAHY PO POKUSE O ŠTÁTNY PREVRAŤOVANIE .....                                             | 181 |
| <i>Ivan Jágerský</i>                                                                                    |     |
| FRANCÚZSKO-AFRICKÉ PARTNERSTVO: KOEXISTENCIA MÝTU A REALITY .....                                       | 187 |
| <i>Bernadin Kouhossounon</i>                                                                            |     |
| NATION BRANDING AKO NÁSTROJ SOFT POWER ŠTÁTU .....                                                      | 194 |
| <i>Barbora Krištofová, Roman Hlobeň</i>                                                                 |     |
| NOVÁ MAĎARSKÁ ÚSTAVA A JEJ NOVELIZÁCIA .....                                                            | 205 |
| <i>Rastislav Malovec</i>                                                                                |     |
| SOCIÁLNY KONŠTRUKTIVIZMUS A JEHO VPLYV NA INTEGRÁCIU EURÓPSKEJ<br>ÚNIE .....                            | 212 |
| <i>Zuzana Bačiak Masaryková</i>                                                                         |     |
| RIEŠENIE SPOROV ZAHRANIČNÝCH INVESTOROV A ŠTÁTU V<br>PRIPRAVOVANÝCH DOHODÁCH O SLOBODNOM OBCHODE .....  | 219 |
| <i>Vladimír Müller</i>                                                                                  |     |
| OD ZLYHÁVANIA K ZÁNIKU? PROBLÉM DISFUNKČNOSTI ŠTÁTU<br>V MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH .....                  | 226 |
| <i>Piotr Sieniawski</i>                                                                                 |     |
| CONFLICT RISK FACTOR IN UKRAINE – DIVIDED NATION? .....                                                 | 236 |
| <i>Ivana Slobodníková</i>                                                                               |     |
| DOPAD EXTERNALIZÁCIE EURÓPSKEJ MIGRAČNEJ POLITIKY NA AKTUÁLNE<br>DIANIE V STREDOMORSKOM PRIESTORE ..... | 244 |
| <i>Mária Štupáková</i>                                                                                  |     |

## **Nové bezpečnostné výzvy vo svete**

|                                                                                                            |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| ŠÍRENIE DEZINFORMÁCIÍ V KYBERNETICKOM PRIESTORE V PODMIENKACH SR A ICH DOPAD NA BEZPEČNOSŤ SR .....        | 258 |
| <i>Martin Čapliar</i>                                                                                      |     |
| PROTIPOVSTALECKÝ BOJ A GLOBÁLNI VÁLKA PROTI TERORISMU .....                                                | 266 |
| <i>Emerich Drtina</i>                                                                                      |     |
| KOŘENY POLITICKÉ XENOFOBIE .....                                                                           | 276 |
| <i>Ondřej Filip</i>                                                                                        |     |
| JE RUSKÁ FEDERÁCIA HROZBOU PRE EURÓPU? .....                                                               | 285 |
| <i>Erik Görner</i>                                                                                         |     |
| VOJNA A OZBROJENÝ KONFLIKT V ZÁUJME NASTOLENIA DEMOKRACIE ...                                              | 294 |
| <i>Nina Hikmet</i>                                                                                         |     |
| PÔSOBNOSŤ TERORISTICKÝCH SKUPÍN AKO DÔSLEDOK ZLYHÁVANIA ŠTÁTU? .....                                       | 300 |
| <i>Dominika Kosárová</i>                                                                                   |     |
| ANALÝZA VYBRANÝCH KYBERNETICKÝCH INCIDENTOV PODMIENENÝCH MEDZINÁRODNÝM DIANÍM. PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA IRÁNU..... | 311 |
| <i>Michaela Melková</i>                                                                                    |     |
| KONFLIKT V KOLUMBII – DOHODA S FARC .....                                                                  | 319 |
| <i>Vít Rouč</i>                                                                                            |     |
| DILEMA SLOBODY ALEBO BEZPEČNOSTI NA INTERNETE V DEMOKRATICKÝCH ŠTÁTOCH .....                               | 326 |
| <i>Tomáš Sokol</i>                                                                                         |     |
| HROZBA S NÁZVOM PIRÁTSTVO.....                                                                             | 331 |
| <i>Lucia Šestáková</i>                                                                                     |     |

## **Aktuálne otázky teórie a praxe práva**

|                                                                                  |     |
|----------------------------------------------------------------------------------|-----|
| PODMIENEČNÉ ZASTAVENIE TRESTNÉHO STÍHANIA .....                                  | 338 |
| <i>Jana Slivka Bedlovičová</i>                                                   |     |
| OCHRANNÁ VÝCHOVA A JEJ VÝKON .....                                               | 346 |
| <i>Peter Čonka</i>                                                               |     |
| SÚČASNÉ TRENDY KRIMINALITY PÁCHANEJ V EKONOMIKE A PROBLÉMY APLIKAČNEJ PRAXE..... | 354 |
| <i>Erik Elias, Martin Skaloš</i>                                                 |     |
| VYPORIADANIE BEZPODIELOVÉHO SPOLUVLASTNÍCTVA MANŽELOV DOHODOU .....              | 363 |
| <i>Daniela Gandžalová</i>                                                        |     |
| NEPRIJATEĽNÉ ZMLUVNÉ USTANOVENIA V PRACOVNÝCH ZMLUVÁCH.....                      | 371 |
| <i>Jozef Greguš</i>                                                              |     |
| PRÁVNE VÝCHODISKÁ ZDAŇOVANIA FINANČNÝCH TRANSAKCIÍ .....                         | 381 |
| <i>Filip Hrmo</i>                                                                |     |

|                                                                                                                                                                    |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| K INŠTITÚTU ODDĽŽENIA PODĽA VLÁDNEHO NÁVRHU ZÁKONA Č. 247<br>Z ROKU 2016 .....                                                                                     | 388 |
| <i>Peter Hunák</i>                                                                                                                                                 |     |
| NÁVRH NA NÁHRADU ŠKODY POŠKODENÉHO V ADHÉZNOM KONANÍ .....                                                                                                         | 396 |
| <i>JUDr. Eva Find'ová</i>                                                                                                                                          |     |
| IN DUBIO PRO LIBERTATE: WHOSE AND AT WHAT POINT OF<br>INTERPRETATION DOUBT MATTERS? .....                                                                          | 401 |
| <i>Ondřej Kadlec</i>                                                                                                                                               |     |
| SYSTÉM ELEKTRONICKÉHO MONITORINGU ODSÚDENÝCH OSÔB NA<br>SLOVENSKU .....                                                                                            | 408 |
| <i>Jaroslav Klátik</i>                                                                                                                                             |     |
| JEDNODUCHÁ SPOLOČNOSŤ NA AKCIE_AKO NOVÁ PRÁVNA FORMA<br>OBCHODNEJ SPOLOČNOSTI .....                                                                                | 419 |
| <i>Martin Kubinec</i>                                                                                                                                              |     |
| ŠPECIFICKOSŤ VYUŽITIA BANKOVÉHO CONTROLLINGU V PRAXI.....                                                                                                          | 431 |
| <i>Monika Ličková</i>                                                                                                                                              |     |
| SÚČASNÁ PONUKA NIEKTORÝCH BANKOVÝCH ÚČTOV PRE KLIENTELU<br>DEŤÍ, KTORÉ SÚ ŠTUDENTMI V PODMIENKACH SR.....                                                          | 437 |
| <i>Monika Ličková</i>                                                                                                                                              |     |
| SPECIFICS OF THE BILATERAL RELATIONS BETWEEN THE CZECH REPUBLIC<br>AND RUSSIA IN THE INVESTMENT AND GAS SECTOR, CONSIDERING THE EU<br>RECENT LEGAL FRAMEWORK. .... | 443 |
| <i>Elmira Lyapina</i>                                                                                                                                              |     |
| TRESTNÁ ZODPOVEDNOSŤ PRÁVNICKÝCH OSÔB – HISTORICKÉ ASPEKTY. ....                                                                                                   | 452 |
| <i>Miloš Maďar</i>                                                                                                                                                 |     |
| OCHRANA ŽIEN PROTI RODOVO PODMIENENÉMU NÁSILIU V ČASE<br>OZBROJENÉHO KONFLIKTU .....                                                                               | 462 |
| <i>Veronika Marenčinová</i>                                                                                                                                        |     |
| OBCHODNÝ PODIEL V SPOLOČNOSTI S RUČENÍM OBMEDZENÝM A JEHO<br>TEORETICKÉ A PRAKTICKÉ ŠPECIFIKÁ V KONTEXTE KOMPARÁCIE ČESKEJ<br>A SLOVENSKEJ PRÁVNEJ ÚPRAVY .....    | 471 |
| <i>Patrik Masaryk</i>                                                                                                                                              |     |
| PRELOMENIE ZÁSADY NEMO PLUS IURIS PRI PREVODE NEHNUTEĽNOSTÍ..                                                                                                      | 479 |
| <i>Martin Orviský</i>                                                                                                                                              |     |
| POUŽÍVANIE ANALÝZY DNA NA IDENTIFIKÁCIU OSÔB_V SLOVENSKOM<br>PRÁVNOM PORIADKU .....                                                                                | 488 |
| <i>Jozef Pacalaj</i>                                                                                                                                               |     |
| VYBRANÉ ASPEKTY PRÁVNEJ REGULÁCIE LOBIZMU .....                                                                                                                    | 496 |
| <i>Stanislav Pavol, Martin Skaloš</i>                                                                                                                              |     |
| OBCHODNÉ TAJOMSTVO VO SVETLE VÝKONU DAŇOVEJ KONTROLY .....                                                                                                         | 509 |
| <i>Lukáš Peško</i>                                                                                                                                                 |     |



|                                                                                                                                 |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| PRINCÍP TRANSPARENTNOSTI A JEHO VÝZNAM V ČINNOSTI<br>INŠTITUCIONÁLNEHO APARÁTU EURÓPSKEJ ÚNIE .....                             | 518 |
| <i>Anna Ščensná</i>                                                                                                             |     |
| ZMENŠENÁ PRÍČETNOSŤ A NEPRÍČETNOSŤ V ZMYSLE TRESTNÉHO ZÁKONA<br>.....                                                           | 528 |
| <i>Eva Sihelníková</i>                                                                                                          |     |
| ZÁSADY INŠTITUCIONÁLNEHO SYSTÉMU ÚNIE<br>PODĽA JUDIKATÚRY SÚDNEHO DVORA EURÓPSKEJ ÚNIE .....                                    | 536 |
| <i>Michael Siman</i>                                                                                                            |     |
| ZÁSADA UZNÁVANIA DOKLADOV O VZDELANÍ V MEDZINÁRODNOM PRÁVE<br>A EURÓPSKOM PRÁVE .....                                           | 542 |
| <i>Miroslav Slašťan, Veronika Slašťanová</i>                                                                                    |     |
| ZÁKLADNÉ PRINCÍPY CIVILNÉHO PROCESU PODĽA ZÁKONA Č. 160/2015 Z . Z.<br>CIVILNÉHO SPOROVÉHO PORIADKU .....                       | 548 |
| <i>Alžbeta Slašťanová</i>                                                                                                       |     |
| ODOVZDANIE A PREVZATIE DIEĽA V OBCHODNOPRÁVNEJ ÚPRAVE.....                                                                      | 557 |
| <i>Stanislav Stehura, Jakub Žák</i>                                                                                             |     |
| KAUZÁLNY NEXUS V CIVILNÝCH KONANIACH O ZODPOVEDNOSTI ZA<br>ŠKODU SPÔSOBENÚ MEDICÍNSKYM ÚKONOM .....                             | 564 |
| <i>Katarína Ševcová</i>                                                                                                         |     |
| PRÁVNÁ ÚPRAVA ZMLUVY O ÚVERE V PODMIENKACH SLOVENSKEJ<br>REPUBLIKY .....                                                        | 568 |
| <i>Andrea Ševčíková</i>                                                                                                         |     |
| VYŽIVOVACIA POVINNOSŤ DETÍ K RODIČOM .....                                                                                      | 577 |
| <i>Juraj Takáč</i>                                                                                                              |     |
| EURÓPSKA INTEGRÁCIA V OBLASTI TRESTNÉHO ZAKONODÁRSTVA NAD<br>MLÁDEŽOU .....                                                     | 582 |
| <i>Anežka Turošíková</i>                                                                                                        |     |
| OSOBNOSTNÉ PRÁVA A PROCESNOPRÁVNE SÚVZŤAŽNOSTI V ZMYSLE<br>OBČIANSKEHO SÚDNEHO PORIADKU A CIVILNÉHO SPOROVÉHO PORIADKU<br>..... | 587 |
| <i>Peter Uhrinovský</i>                                                                                                         |     |
| NÁROKY Z VÁD DIEĽA PRI ZMLUVE O DIELO PODĽA OBCHODNÉHO<br>ZÁKONNÍKA .....                                                       | 598 |
| <i>Jakub Žák, Stanislav Stehura</i>                                                                                             |     |

**Aktuálne výzvy pre rozvoj a smerovanie modernej demokracie**

# IDEOLOGIE – (DE)FORMANTY DEMOKRATICKÝCH SPOLOČNOSTÍ?

Jakub Bardovič

## Abstrakt

*Cieľom príspevku je charakterizovať ideológie a ich úlohu v podmienkach moderných demokratických spoločností. V snahe naplniť uvedený cieľ sa bližšie venujeme podobe diskurzu prebiehajúceho v odborných (prevažne politologických) kruhoch k tejto problematike so zameraním sa hlavne na Slovensko po roku 1989. Následne je realizovaná kategorizácia zohľadňujúca úlohu ideológii v spoločnosti a ich pôsobenie na správanie a myslenie jednotlivca, v rámci ktorej sú identifikované ideológie prvého radu a ideológie druhého radu.*

## Abstract

*The aim of paper is to characterize the ideologies and their role in the conditions of modern democratic societies. To fulfill the objective, we are paying attention to form of ongoing discourse in scientific (mostly political scientific) community on this issue, focusing mainly on Slovakia after the year 1989. Consequently, this realized the categorization, considering the function of ideologies in society and their effect on the behavior and thinking of individuals, in which are identified by the ideologies of the first row and the second-row ideologies.*

## Úvod

Každodenný život človeka, sociálnych skupín, komunít či celých spoločností je priamo ovplyvňovaný pôsobením ideológií v rôznych podobách a v rôznej intenzite. Napriek ich „všadeprítomnosti“ aktuálne neexistuje jednotný postoj medzi jednotlivými odborníkmi venujúcimi sa tejto problematike na to, aká je ich úloha v spoločnosti, respektíve či vystupujú ako pozitívny alebo negatívny fenomén. Z uvedeného dôvodu si v rámci príspevku kladieme za cieľ charakterizovať ideológie s ohľadom na ich úlohu, ktorú zohrávajú v spoločnosti, hlavne v súvislosti s utváraním myslenia a správania jednotlivých členov alebo skupín spoločnosti. Vychádzame pritom z pohľadov prevažne slovenských autorov, ktorí sa v rámci realizovaných klasifikácií usilujú ukotviť tento jav a špecifikovať jeho vybrané vlastnosti.

Pojem ideológie, podobne ako väčšina pojmov, s ktorými pracujeme v spoločenskovedných odboroch, nemá jednotnú definíciu a jeho chápanie sa odlišuje v závislosti od konkrétneho autora a rovnako od obdobia, kedy je realizovaná jeho formulácia. V rámci príspevku chápeme ideológie ako ucelený systém navzájom previazaných ideí, ktoré reflektujú konkrétne aspekty života v spoločnosti. Jednotlivé ideológie sa diferencujú s ohľadom na ich otvorenosť k zmenám a ochotu akceptovať aktuálne požiadavky a potreby. Ich existencia je podmienená existenciou človeka. Ten v tomto prípade vystupuje ako ich

tvorca, nositeľ, reformulátor, ale aj potenciálny hrobár. Z uvedeného dôvodu ich považujeme za sociálny konštrukt.

## Charakteristika ideológie a pohľadu na jej úlohu v spoločnosti

Chápanie obsahu pojmu ideológia prešlo v rámci jednotlivých období niekoľkými premenami. Jednotlivé pokusy o jeho definovanie vznikali v určitom historickom kontexte, pričom formulácia konkrétnych autorov zohľadňovala ich predchádzajúcu skúsenosť, rovnako ako spoločností, ktorých boli súčasťou. Prvé charakteristiky ideológie môžeme identifikovať už v antickom Grécku, v sociálno-politickom myslení *Platóna*<sup>1</sup> či *Aristotela*<sup>2</sup>. Jej obsah rovnako ovplyvnilo novoveké myslenie spojené s racionalistickým učením osvietenstva, myšlienkami štátnej suverenity a medzinárodného práva. So samotným pojmom ideológia sa však prvýkrát stretávame až v 18. storočí u francúzskeho mysliteľa *D. De Tracyho*. Charakteristika, ktorú priniesol sa odlišovala od súčasných definícií. Ideológiu považoval jednak za nástroj slúžiaci na poznávanie širokej škály aspektov spojených nielen so samotným človekom, ale aj s fungovaním spoločnosti ako takej. V jeho chápaní integrovala ambíciu porozumieť ľudskej duši, poznať morálne normy či formy spoločenského súžitia (Bauer, 1991). Okrem toho ju *D. de Tracyho* považoval za vedu vied (tzv. metavedu), čo znamená, že sa mala nachádzať „nad ostatnými vedami“ (Šaradín, 2001, s. 20-21). Jeho názormi bol ovplyvnený aj *Napoleon Bonaparte*, ktorý pristupoval v začiatkoch k myšlienkam *D. de Tracyho* a kolektívu pôsobiaceho okolo neho s rešpektom. Postupne sa však tento postoj transformoval do negatívnej podoby. Uvedená skutočnosť tiež ovplyvnila to, ako *Napoleon Bonaparte* pracoval s pojmom ideológia. S jeho menom sa spája pejoratívne chápanie. Považoval ju za „vizionársku špekuláciu v kontraste k reálnej politike“ (Šaradín, 2001, s. 22). Okrem toho pre neho slúžila ako nástroj na spochybňovanie politických protivníkov. Konflikt vzťahujúci sa na problematiku ideológií prekročil hranice Francúzska a ako konštatuje *B. Stráth* (2013), ovplyvnil napríklad aj pohľady autorov na americkom kontinente. Prístup k ideológiám ovplyvnili v nasledujúcom období takisto marxistickí predstavitelia na čele s *K. Marxom* a *F. Engelsom*, pozitivistí (*A. Comte*, *É. Durkheim*) či predstavitelia sociológie vedenia *M. Scheller* a *K. Mannheim*.

Dôležitým zlomom pri formovaní moderných ideologických koncepcií sa stala Veľká francúzska revolúcia, ktorá vytvorila podmienky pre systematickú konceptualizáciu ideologických projektov liberálneho, konzervatívneho a socialistického typu. Ich obsah sa v nasledujúcom období vyvíjal v dôsledku pôsobenia viacerých faktorov a požiadaviek vyplývajúcich z rýchlo sa meniacich podmienok. S uvedenou skutočnosťou priamo súvisela

---

<sup>1</sup> Súčasťou sociálno-politického myslenia *Platóna* je členenie spoločnosti do troch skupín: výrobcovia, strážcovia a vládcovia. Uvedené členenie vychádza z jeho dualistického chápania človeka, pozostávajúceho zo smrteľného tela a nesmrteľnej duše, ktorá je zložená z troch zložiek: múdrosť, statočnosť a umiernenosť. Spomínané skupiny spoločnosti sú projekciou uvedených zložiek. Okrem toho sa *Platón* venoval aj problematike ideálnej podoby vlády, kde zdôrazňoval úlohu múdrosti (vláda filozofov). V rámci jeho filozofie tiež môžeme nájsť dôraz na ideu dobra a kategóriu spravodlivosti (Platón, 1996)

<sup>2</sup> Jedným z kľúčových pojmov, s ktorými pracuje *Aristoteles*, je pojem *zoonpolitikon*, v rámci ktorého označuje človeka ako bytosť spoločenskú, s prirodzeným pudom pre vytváranie rôznych foriem spoločenstiev.

postupná reformulácia myšlienok, ktorá viedla ku vzniku ďalších konceptov, napríklad kresťanskej demokracie, sociálnej demokracie, moderného liberalizmu, neoliberalizmu, neokonzervativizmu, postmoderných ideí, no tiež k totalitným (nedemokratickým) konceptom fašizmu, nacizmu či stalinizmu.

Obdobie nasledujúce po Veľkej francúzskej revolúcii, máme na mysli 19. až 21. storočie, môžeme považovať za obdobie ideológií. S ich pôsobením sa spájajú viaceré politické a vojenské otrasy, pričom niektoré z nich narušili predchádzajúce chápania idey humanizmu a v určitých ohľadoch prispeli k dehumanizácii politiky, spoločnosti a tiež samotného človeka. Uvedená skutočnosť poznačila pohľad na ich možnú úlohu, ktorú by mohli (alebo mali) zohrávať v konkrétnych spoločnostiach. V tomto kontexte vznikali napríklad práce R. Arona *Demokracia a totalitarizmus* (1993) či *Pôvod totalitarizmu* (1996) od H. Arendtovej. Obidvaja autori v nich reflektujú totalitárnu skúsenosť s ideológiami v Sovietskom zväze, respektíve v Nemecku, čo sa premieta aj do ich definície pojmu ideológie a tiež do pohľadu na to, aký vplyv majú, podľa nich, na spoločnosť a jej členov.

R. Aron sa venuje v rámci svojej práce analýze sovietskeho režimu, pričom konštatuje vzájomnú previazanosť ideológie, strany, štátu a jednotlivých organizácií: „...žiadna organizácia, odborová alebo politická, nie je nezávislá v pomere ku štátu. Každá profesionálna, odborová, politická organizácia je výrazom štátu a strany a v dôsledku toho je preniknutá oficiálnou ideológiou. Štát je totiž rovnako neoddeliteľný od strany, ako strana od svojej ideológie...“ (Aron, 1993, s. 147).

Rovnako negatívne k ideológii pristupuje H. Arendtová. Pripisuje jej totalitarizujúce vlastnosti. Považuje ju za nástroj vybranej skupiny, prostredníctvom ktorého sa usiluje získať, respektíve udržať moc, či presadiť svoje záujmy. Autorka tiež konštatuje, že všetky ideológie v sebe integrujú tri prvky totalitarizmu. Ako prvý prvok označuje nereflektovanie aktuálneho stavu, či absenciu pokusov o jeho vysvetlenie. Namiesto toho sa ideológia zameriava, podľa H. Arendtovej, na samotný proces. Druhý prvok totalitarizmu sa spája s ich negatívnym prístupom ku skúsenosti, ktorú posúvajú do ústrania. To vytvára základ pre to, aby sa sformovali ako uzavretý systém nereflektujúci každodennú realitu a vytvorili tak podmienky pre stagnáciu spoločnosti a jej členov. Posledným spomínaným prvkom je maskovanie reality za použitia metódy demonštrácie, ktorá slúži na formovanie ľudského myslenia do takej podoby, ako je prezentovaná (Arendtova, 1996).

Spomínané prvky totalitarizmu môžeme identifikovať, podľa nášho názoru, aj v kontexte ideológii liberálnej demokracie, kapitalizmu či globalizácie. Ich spoločným menovateľom je protrhová orientácia, ktorá sa postupne prelieva do všetkých oblastí spoločenského života. Vytvára „životný štýl“ založený na princípe konzumizmu. Jeho podstatou je častokrát vytváranie umelých potrieb, pričom ich naplnenie neprináša reálne uspokojenie respondenta, vystupuje skôr ako nástroj pre naplnenie záujmov určitej skupiny (jej autorov) v podobe dosahovania ziskov či rôznych mocenských ambícií. Dôležitým nositeľom týchto hodnôt sa stávajú masovo-komunikačné prostriedky. Tie v kombinácii s nadnárodným kapitálom získavajú monopol na tvorbu špecifickej reality nereflektujúcej skutočné problémy, ale len tie aspekty, ktoré sú v súlade so záujmami úzkej ekonomickej a politickej skupiny elít. Pôsobenie uvedených ideových konceptov, podľa nášho názoru, formuje paradoxnú situáciu,

kde je na jednej strane zdôrazňovaná úloha jednotlivca, jeho nezávislosť a schopnosť slobodne myslieť a konať (máme na mysli neoliberálne tendencie), no na druhej strane je v dôsledku pôsobenia týchto podnetov postupne formovaný do uniformnej podoby vytvárajúcej predpoklad pre to, aby sa stal oslobodeným od svojej vlastnej slobody.

Predchádzajúca časť príspevku ukazuje, že diskurz o charakte ideológií je imanentnou súčasťou moderných spoločností, neobchádza teda ani Slovensko a tiež odbornú verejnosť lokalizovanú na tomto území. Jeho podoba (ako už bolo uvedené vyššie) v sebe nesie pozostatky z predchádzajúcich období. Za jednu z kľúčových zmien v prípade slovenského obyvateľstva môžeme považovať rok 1918, s ktorým sa spája vytvorenie nového štátneho útvaru – Československej republiky. Jej vznik sa opieral o myšlienku čechoslovakizmu, teda jednotného československého národa, pozostávajúceho z dvoch vetiev – Českej a Slovenskej. Dôležitým ideovým zdrojom sa stali pre zákonodarcov západné demokracie. Po roku 1989 ovplyvnila tradícia prvej Československej republiky rozhodovanie o podobe jednotlivých prvkov politického systému.

Ak sa pozrieme na obdobie pred rokom 1918, Slováci boli spolu s Čechmi súčasťou mnohonárodnostnej Habsburskej monarchie, čo znamená, že nemali v čase formovania spoločného štátu skúsenosť s demokratickým systémom. V rámci Uhorskej časti (jej súčasťou boli Slováci) neboli vytvorené podmienky pre uplatňovanie politických ale aj občianskych práv. Nedemokratické režimy ovplyvnili Slovákov (vrátane ich ideovej tradície) aj v nasledujúcom období, v priebehu druhej svetovej vojny a následne po roku 1948.

Zmena v nastavenom kurze sa uskutočnila v roku 1989, kedy sa opätovne vytvorili podmienky pre uplatnenie ideí liberálnej demokracie<sup>3</sup>, a teda aj občianskych a politických práv. Ako v tejto súvislosti dodáva M. Imrovič (2014, s. 275): „*Občania sa takpovediac pretransformovali z pasívnych prijímateľov rozhodnutia od svojich autorít na aktívnych presadzovateľov zmien*“. Prvé porevolučné roky však pri pohľade na úlohu ideológii v spoločnosti niesli pečať predchádzajúceho obdobia. Vláda jednej politickej strany, opierajúcej sa o ľavicové hodnoty, charakteristická svojou všadeprítomnosťou, vytvorila podmienky pre negatívne až odmietavé názory na akúkoľvek ideologickú orientáciu. Výrazne sa to prejavilo (a stále prejavuje?) na chápaní ľavicových myšlienok, ktorých vyznávanie a presadzovanie sa stalo nechceným „produktom“ ohrozujúcim politickú budúcnosť, „ľavicovosť“ sa stala v konečnom dôsledku nástrojom diskreditácie. Podľa M. Horského (2001) vytvorila uvedená historická skúsenosť predpoklady pre to, aby všetky „-izmy“ vyvolávali u ľudí negatívne konotácie. Ako ďalej dodáva, uvedená skutočnosť sa prejavila v prvých slobodných voľbách, v ktorých volič vyjadril svoj odmietavý postoj k ideológiám. V tomto kontexte tiež chápeme kritické úvahy, ktoré prináša P. Pithart (2005) vo svojej knihe *Obrana politiky*, kde zdôrazňuje nevyhnutnosť oddelenia ideológie od politiky.

Toto obdobie je sprevádzané paradoxnou situáciou, o ktorej bližšie hovorí M. Gbúrová, keď konštatuje, že sa v rámci celospoločenského diskurzu stretávame jednak s úvahami o konci

---

<sup>3</sup> Proces demokratickej transformácie mal v jednotlivých štátoch strednej Európy odlišné kontúry. P. Horváth (2003) v tomto kontexte hovorí o rýchлом prechode na demokratický režim bez výraznejšieho prechodného obdobia (prípád Československa) a o pomalom prechode s dlhším prechodným obdobím (prípád Poľska). Ako špecifickú kategóriu označuje Maďarsko, ktoré v plnom rozsahu novelizovalo nedemokratickú ústavu.

ideológií a dejín a súčasne sme svedkami narastajúcej „masovej produkcie ideologických mystifikácií“ (Gbúrová, 2010, s. 20).

Aj v dôsledku spomínaných skutočností môžeme v slovenskom kontexte identifikovať dva hlavné prístupy k ideológiám. Prvý prístup zdôrazňuje úlohu ideológie v spoločnosti a odmieta úvahy o ich konci či nepotrebnosti pre spoločnosť. *M. Gbúrová* (2001; 1999) v tomto kontexte pripúšťa úvahy o konci ideológii nacizmu či stalinizmu, nie však klasických ideových konceptov liberálneho, konzervatívneho a socialistického typu. Považuje ich za prirodzenú súčasť spoločnosti, čo sa tiež premieňa do ich úlohy v politike. V podobnom duchu s nimi pracuje *M. Horský* (2001), keď ideológie považuje za nástroj brániaci šíreniu demagógie, populizmu a politického voluntarizmu v spoločnosti. Vo vzťahu k politikom vytvára mantinely, ktoré znižujú pravdepodobnosť skĺznutia k utopizmu a verejnej nezrozumiteľnosti.

Druhý prístup v sebe integruje postoje autorov, ktorí pracujú s ideológiou v negatívnom význame, respektíve zdôrazňuje jej prevažujúci negatívny vplyv na spoločnosť a jej členov. Špecifickú formu kritiky smerujúcu aj priamo k človeku, prináša *J. Škaloud* (2001), ktorý sa pri svojich úvahách odvoláva na historickú skúsenosť z priebehu 20. storočia. Tá podľa neho ukázala negatívny potenciál ideológií, prejavujúci sa v strate ľudskosti, súdnosti, rozumu a ochoty zabíjať. Súčasne však upozorňuje, že negatívny aspekt ideológiám dáva až samotný človek, keď konštatuje, že ideologické konflikty nie sú konfliktmi ideológií, ale ľudí, ktorí sa ich snažia častokrát slepo nasledovať, respektíve ich interpretujú podľa aktuálnej potreby. Za riešenie považuje kritický prístup človeka k obsahu jednotlivých ideológií, teda absenciu nekritického preberania informácie, ktoré sa stáva, podľa nášho názoru, napriek „informačnému veku“ vážnym problémom spoločnosti. Kriticky k ideológiám pristupuje aj *R. Tóth* (2001), ktorý v ich prípade hovorí o neschopnosti reflektovať aktuálne problémy v spoločnosti, s čím sa tiež spája absencia nástrojov na ich riešenie. Uvedený autor teda považuje ideológie ako uzavretý systém. Domnievame sa však, že klasické ideologické koncepcie svojim obsahom reflektujú požiadavky spoločnosti. Vychádzame pri tom z toho, že sa ich obsah postupne vyvíjal, čo môžeme zachytiť napríklad v prípade liberalizmu (ale aj ostatných ideologických konceptov), v rámci ktorého vieme identifikovať klasický liberalizmus, moderný liberalizmus či neoliberalizmus. Uvedené formy môžeme považovať za určitú reflexiu liberálov zohľadňujúcu aktuálne spoločenské požiadavky. Ďalším indikátorom dynamiky ideológií je ich vzájomné približovanie. Jeho výsledkom je vzájomné integrovanie ideí iných ideologických konceptov.

V rámci tohto prístupu sa však, nielen na Slovensku, diskutuje otázka vzťahu spoločenských hodnôt či morálky a nadnárodného kapitálu. Tie vytvárajú základ pre existenciu už spomínanej protrhovej orientácie spoločnosti formujúcej správanie jednotlivých zložiek spoločnosti a tým aj ohrozujúcej existenciu celospoločensky akceptovaných hodnôt. *H. Melkusová* (2001, s. 75) v reakcii na ideológiu konzumu dodáva: „Ostatné kultúrne normy a mravné regulatívy, ktorými sa ľudia riadili vo svojom živote, stratili na význame a prakticky boli eliminované ďalším spoločenským vývojom industriálnej spoločnosti. Uvedené poňatie hodnôt, kde v centre stoja len ekonomické hodnoty a všetky ostatné sa od nich odvíjajú, priviedlo masovú modernú spoločnosť do hlbokkej spoločenskej krízy...“.

Prítomnosť uvedenej protrhovej orientácie a častokrát anonymného nadnárodného kapitálu sa prelieva aj do oblasti politiky, kde sa postupne stáva rozhodujúcim faktorom určujúcim podobu procesu jej tvorby. D. Dobias v tomto kontexte konštatuje: „*Demokratická realita, ideologicky tvarovaná a fixovaná svet názorom najbohatších zložiek spoločnosti, majiteľov nadnárodných spoločností a manipulatívnu mágiu vznešených slov ich politických žoldnierov o slobode, transparentnosti, stabilizácii, zodpovednosti či konsolidácii, z nášho pohľadu predstavuje často len nepodarenú karikatúru toho, ako sa skutočné podmienky odlišujú od štandardných predpokladov formulovaných teórií...*“ (Dobias, 2013, s. 11) Sme teda svedkami špecifického fenoménu, s ktorým sa spája ideologické skresľovanie. Za dôležitých aktérov v tomto procese môžeme považovať politické strany a médiá vytvárajúce priestor pre jeho postupné rozširovanie v súlade so záujmami častokrát anonymných ekonomických a politických elít. Aktuálne tiež môžeme zaznamenať trend odklánania sa politických strán od ideologických orientácií v snahe zachytiť čo najširšiu skupinu elektorátu, svojou (ne)činnosťou prispievajú k formovaniu apatie občanov. R. Bzdilová (2015, s. 195) v tejto súvislosti konštatuje, že ponúkajú „*nereálne predvolebné sľuby, ktoré vznikajú s cieľom ohúriť voličov a eliminovať svoju konkurenciu. Ich následkom je po získaní mandátu neschopnosť naplniť ani zlomok z nich*“.

## Klasifikácia ideológií

Pri akýchkoľvek úvahách o úlohe ideológií v spoločnosti a takisto v politike je, podľa nášho názoru, vhodné rozlišovať medzi ideológiami, ktoré deformujú a ktoré formujú každodenné správanie a myslenie jednotlivca či sociálnych skupín. Z uvedeného dôvodu sa domnievame, že je pojem ideológia možné rozdeliť do dvoch úrovní, konkrétne na ideológie prvého radu a ideológie druhého radu.

Ideológie prvého radu považujeme za pragmatický konštrukt jednotlivcov či vybraných skupín, ktoré ich vytvorili a následne používajú ako nástroj, slúžiaci na presadzovanie ich záujmov v podobe získania moci, udržania moci či dosahovania ziskov. Ich hlavnou úlohou je v tomto prípade vytvorenie „umelej“ reality, usmerňovanie verejnej mienky a tým aj myslenia jednotlivca. Ideológie prvého radu posúvajú skutočné potreby a problémy jednotlivých členov spoločnosti do ústrania a nahrádzajú ich namiesto nich umelo vytvorenými potrebami či problémami, ktoré prinášajú reálne uspokojenie jedine na strane ich tvorcov, respektíve nositeľov. Jednotlivec v tomto prípade vystupuje ako adresát a súčasne ako pasívny prijímateľ bez možnosti podieľať sa na ich utváraní. Ich prítomnosť v spoločnosti prispieva k deformovaniu myslenia a správania človeka. Vytvárajú teda priestor pre zohľadňovanie len úzkeho okruhu záujmov, pričom nereflektujú skutočné potreby spoločnosti. Jednotliví členovia spoločnosti sú teda vystavení tendenciám, ktoré smerujú k uniforme myslenia. Ideológie prvého radu teda v sebe integrujú totalitarizujúce prvky. V porovnaní s totalitnými ideológiami 20. storočia, ich môžeme považovať do istej miery za „skryté ideológie“. Pre jednotlivca sú častokrát „neviditeľné“, neuvedomuje si ich niektoré vplyvy a nepozná ich autorov. K ideológiám prvého radu zaraďujeme ideové koncepty globalizácie, liberálnej demokracie s výrazným prvkom (neo)liberalizmu a takisto kapitalizmu. V tomto kontexte sa stáva



rozhodujúcim faktorom už spomínaná protrhová orientácia, ktorá preniká do všetkých oblastí spoločnosti, čím vytvára priestor pre deformovanie samotnej podstaty demokracie.

Ideológie druhej úrovne predstavujú ideový a hodnotový systém jednotlivcov či sociálnych skupín. Vystupujú ako prvok, ktorý determinuje ich myslenie a správanie. Formujú to, čo človek považuje za problém, ako sa na neho pozerá, ako vidí cieľový stav (potenciálne riešenie), či aké nástroje na jeho dosiahnutie preferuje. Predikujú to, ako občan – participant pristupuje k jednotlivým kategóriám, ako je sloboda, rovnosť, poriadok, spravodlivosť, solidarita, ako chápe úlohu štátu v spoločnosti, úlohu individua v spoločnosti, súkromné vlastníctvo či kolektívne vlastníctvo. Zaradujeme tu (neo)liberálne, (neo)konzervatívne, socialistické, sociálnodemokratické, kresťanskodemokratické, konzervatívne a postmoderné paradigmy. Rovnako tu patria ľavo-pravé hodnotové orientácie. Jednotlivcov pritom môžeme považovať za nositeľov všetkých naznačených ideologických konceptov (v rôznej intenzite), preto súhlasíme s konštatovaním M. Krygera: *„Po dvoch storočiach boja medzi základnými politickými ideológiami, čiže konzervativizmom, liberalizmom a socializmom, sme dedičmi všetkých týchto troch ideológií a v rozličných oblastiach verejného života niekedy realizujeme postuláty jednej, inokedy druhej či tretej“* (Gbúrová, 1999, s. 108).

Pri pohľade na ich vzájomný vzťah sa domnievame, že ideológie prvého radu vytvárajú tlak na ideológie druhého radu, čo spôsobuje neautentickosť myslenia a správania jednotlivca, keďže sa zužuje priestor na uplatnenie jeho ideologicko-hodnotových orientácií. S týmto fenoménom priamo súvisí skutočnosť, v ktorej nie sú zohľadňované v rámci spoločnosti reálne záujmy a potreby obyvateľstva, ale len mocenské ambície úzkej skupiny ľudí, politických či ekonomických elít.

## **Záver**

Úvahy vzťahujúce sa na problematiku ideológií sú imanentnou súčasťou každej spoločnosti. Podoba týchto úvah je formovaná v rámci konkrétneho časopriestorového kontextu zohľadňujúceho tiež predchádzajúce historické skúsenosti. Aktuálny diskurz, ktorý prebieha nielen na Slovensku, je možné zhrnúť do dvoch pomerne širokých a heterogénnych kategórií. Prvá kategória postojov k ideológiám zdôrazňuje ich úlohu v spoločnosti a súčasne odmieta myšlienky spojené s ich koncom. Druhá kategória autorov pristupuje naopak k vybraným ideológiám pomerne kriticky, pričom zdôrazňuje jej totalitarizujúci aspekt. Tieto úvahy však, podľa nášho názoru, diferencie to, čo konkrétny autor chápe pod pojmom ideológia, respektíve ktorú z ideológií v rámci svojho výskumu sleduje. Domnievame sa preto, že môžeme jednotlivé ideológie klasifikovať s ohľadom na to, či vystupujú ako prvok deformujúci alebo formujúci myslenie a správanie človeka a sociálnych skupín. Na základe toho rozlišujeme ideológie prvého radu a ideológie druhého radu. Ideológie prvého radu vystupujú ako nástroj získavania moci, či dosahovania ziskov. Sú vytvárané, respektíve formulované úzkou skupinou ľudí. Ich hlavným cieľom je skresľovanie reality a formovanie verejnej mienky. Rozhodujúcim aspektom je v tomto prípade všadeprítomná protrhová orientácia. Jednotlivec tu vystupuje ako pasívny prijímateľ nepodieľajúci sa na formovaní jej obsahu. Ideológia druhého radu, naopak, predstavuje sumár ideí, ktoré sú vlastné každému človeku, formujú jeho myslenie a správanie,

ovplyvňujú jeho prístup k jednotlivým kategóriám a pohľad na problémy v spoločnosti. Ak sa pozrieme na ich vzájomný vzťah, domnievame sa, že aktuálna podoba spoločnosti formuje podmienky pre to, aby ideológie prvého radu vytvárali tlak na ideológie druhého radu. Človek je tak vystavený pôsobeniu externých faktorov, ktoré deformujú jeho ideovo-hodnotový systém, respektíve mu nevytvárajú prostredie pre jeho uplatnenie. Uvedená skutočnosť sa prelieva, podľa nášho názoru, aj do politickej sféry, kde sme svedkami „pragmatickej“ ideologickej orientácie politických strán, nereflektujúcej problémy v spoločnosti a deklarované ideové koncepcie, čo problematizuje správanie participanta – voliča.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

ARENDTOVÁ, H. 1996. *Původtotalitarismu I – III*. Praha : Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-13-5.

BAUER, J. 1991. *Ideologie, hodnoty a politika*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1991. 195 s. ISBN 80-70790-26-1.

BRÖSTL, A. 1999. *Dejiny politického a právneho myslenia*. Bratislava: IURA EDITION, 1999. 315 s. ISBN 80-88715-39-3.

BZDILOVÁ, R. 2015. Sekundárny analfabetizmus ako výzva súčasnej demokracie. In EŠTOK, G. – HREHOVÁ, M. – BARDOVIČ, J. (eds.) *Výzvy a perspektívy vnútornej a zahraničnej politiky*. Košice : UPJŠ, 2015. ISBN 978-80-8152-396-0. S. 195-206.

DOBIAŠ, D. 2013. Je po voľbách, zvyknite si! (Kam kráčaš, demokracia?). In DOBIAŠ, D. – EŠTOK, G. – BZDILOVÁ, R. *Voľby 2012. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013. ISBN 978-80-8152-030-3. s. 9-18.

GBÚROVÁ, M. 1999. Základné politické ideológie na prahu zbližovania. In *Ľudské práva a právny status na prelome tisícročí*. Bratislava: Veda, 1999. ISBN 80-2240-624-4.

GBÚROVÁ, M. 2001. Ideológie a moderná dilema politiky. In GBÚROVÁ, M. *Ideológie na prahu III. tisícročia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2001. ISBN 80-8068-043-4. s. 20-26.

HORSKÝ, M. 2001. Bieda ideológií alebo bieda politiky postkomunizmu? In GBÚROVÁ, M. *Ideológie na prahu III. tisícročia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2001. ISBN 80-8068-043-4. s. 43-56.

HORVÁTH, P. 2003. Stredoeurópske premeny a konštanty. In HORVÁTH, P. (a kol.). *Slovensko: politika a spoločnosť*. Trnava : UCM, 2003. ISBN 80-969043-0-2. s. 6-41.

HORVÁTH, P. 2007. *Politický systém Slovenskej republiky*. Trnava: UCM, 2007. 137s. ISBN 978-80-89220-84-7.

IMROVIČ, M. 2014. Participácia ako nástroj mládežníckej politiky. In *Slovenská revue pre verejnú politiku a verejnú správu*. Vol. 1, No. 3, 2014. ISSN 1339-5637. s. 270-279.

MELKUSOVÁ, H. 2001. Globalizácia a ideológia konzumu. In GBÚROVÁ, M. *Ideológie na prahu III. tisícročia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2001. ISBN 80-8068-043-4. s. 75-83.

PITHART, P. 2005. *Obrana politiky*. Praha: Academia, 2005. 266 s. ISBN 80-2001-328-8.

PLATÓN. 1996. *Ústava*. Praha: Oikoymenh, 1996. 359 s. ISBN 80-8600-528-3.

STRÅTH, B. 2013. Ideology and Conceptual History. In FREEDEN, M. – SARGENT, L. T. – STEARS, M. *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. Oxford: Oxford University Press, 2013. ISBN 9780199585977.

ŠARADÍN, P. 2001. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. 131 s. ISBN 8085959941.

ŠKALOUD, J. 2001. Sbližování ideologií jako podmínka existencí lidstva. In GBÚROVÁ, M. *Ideológie na prahu III. tisícročia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2001. ISBN 80-8068-043-4. s. 38-42.

TÓTH, R. 2001. Nové hľadanie zdôvodnenia vývoja. In GBÚROVÁ, M. *Ideológie na prahu III. tisícročia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2001. ISBN 80-8068-043-4. s. 10-19.

# ODBORY A AKTUÁLNE VÝZVY ODBOROVÉHO HNUTIA V EURÓPE

Dominika Cevárová<sup>4</sup>

**Abstrakt:** Významné postavenie, ktorým odbory nepochybne disponovali pred pár rokmi, postupne upadá. Mnoho ľudí ani presne nevie, aké organizácie či skupiny by si mali pod pojmom odbory predstaviť. Odbory aj v súčasnosti predstavujú najmasovejšie záujmové skupiny, ktoré sú špecifické v mnohých ohľadoch. Odbory predstavujú organizácie, ktoré nachádzame v každej krajine v Európe. V niektorých prípadoch sú pre ľudí veľmi atraktívne a odborová organizovanosť je veľmi vysoká. Práve zvyšovanie atraktivity a informovanosti o odboroch, ich úlohách a funkciách, je dôležitým aspektom ich budúcej existencie. V súčasnosti čelí odborové hnutie mnohým výzvam, ktoré majú v niektorých prípadoch veľmi negatívny dopad na ich existenciu, zdroje, členskú základňu, či samotný vplyv a význam.

**Abstract:** Important role which unions undoubtedly possess a few years ago, gradually declining. Many people do not even know what you mean by the term trade unions. Trade unions are also mass-interest groups that are unique in many ways. Trade unions are organizations that are located in every country in Europe. In some cases they are very attractive and trade union density is very high. Increasing attractiveness and awareness of trade unions, their role and function is an important aspect of their future existence. At present, the trade union movement faces many challenges that have sometimes very negative impacts on their existence, resources, membership, or the actual influence and importance in society.

## Odbory ako záujmová skupina

Záujmové skupiny ako také sú v teórii politickej vedy pomerne mladým fenoménom a do pozornosti sa dostali len nedávno. Z toho vyplýva istá pojmová nejednoznačnosť a široké spektrum definícií, v závislosti od autora. Pojem záujmové skupiny sa začal v literatúre objavovať postupne už v 20.st, nie však v takej podobe ako ich poznáme a chápeme dnes. V minulosti pod záujmové skupiny spadali všetky zoskupenia, ktoré mali svoje záujmy a presadzovali ich, vrátane politických strán. V súčasnosti už tento široký záber neplatí (Kulašik, 2007). Myšlienky o organizovaní sa za účelom presadzovania spoločných záujmov a kvôli výhodám, ktoré z toho vyplývajú, siaha až k Aristotelovi. Aristoteles vychádzal z tvrdenia, že aj politické združenia sa vytvárajú v dôsledku všeobecných výhod, ktoré z nich plynú. Obdobný názor vyjadril neskôr aj Harold Laski, podľa ktorého dôvod existencie organizácií je dosahovanie cieľov, ktoré má skupina mužov spoločné (Olson, 2002). Záujmové skupiny v spoločnosti disponujú významným vplyvom na štátny aparát a sú neodmysliteľnou súčasťou občianskej spoločnosti, pretože umožňujú participovať na politickom živote a občania prostredníctvom nich môžu presadzovať svoje záujmy a snažia sa o naplnenie vlastných cieľov.

---

<sup>4</sup> Mgr. Dominika Cevárová pôsobí ako interná doktorandka na Katedre politológie, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: dominika.cevarova@umb.sk.

Záujmové skupiny a politické strany si udržiavajú popredné miesto v spoločnosti (Sopóci, 2002). Záujmové skupiny vo väčšine prípadov apelujú práve na štátny aparát, politické strany a ostatné subjekty, ktoré disponujú verejnou mocou. Primárnym cieľom záujmovej skupiny nie je dosiahnuť moc, ani vykonávať politickú moc, ale snažia sa zabezpečiť si vplyv a exkluzívny prístup k tým, čo rozhodujú, aby dosahovali napĺňanie svojich cieľov (Kulašik, 2007). Pokiaľ hovoríme o odboroch, môžeme konštatovať, že ako záujmová skupina pôsobí na všetkých úrovniach. Odbory presadzujú a ochraňujú v prvom rade ekonomické a sociálne záujmy členov a oproti iným skupinám sú charakteristické masovou členskou základňou a hierarchiou. Odbory združujú pracujúcich a dodnes sú na Slovensku aj v zahraničí považované za najmasovejšiu organizáciu. Angažujú sa najmä v otázkach zamestnanosti, ale zameriavajú sa aj na oblasti dôchodkovej politiky a miezd, a taktiež aj na mieru inflácie, životnú úroveň občanov a pod. Na základe toho majú neustály záujem na ekonomickom raste, zvyšovaní prosperity a predchádzaní úpadku a stagnácie (Uhlerová, 2012).

Práve členská základňa je považovaná za kľúčový zdroj vplyvu a zároveň elementárny ukazovateľ miery sily odborov. Výška členskej základne odráža schopnosť mobilizácie či organizovanosti. Členská základňa spolu s jej vedením, tzv. leadershipom, tvoria personálne zdroje odborov aj záujmových skupín. Čím je členská základňa mohutnejšia, tým výraznejší vplyv majú odbory v spoločnosti a prejavuje sa to aj v ich akcieschopnosti. Na základe početnosti členov, odbory aj záujmové skupiny odvodzujú legitimitu svojich požiadaviek a v konečnom dôsledku aj svoju reprezentatívnosť. Najmä odbory legitimizujú svoje vzťahy s politickými silami prostredníctvom členskej základne. Aby mohli odbory vyjednávať na úrovni tripartity, musia preukazovať svoju reprezentatívnosť. Práve preto je pre odbory členská základňa a jej početnosť elementárnym zdrojom vplyvu a ukazovateľom sily (Uhlerová, 2013). V súčasnosti však dochádza k neustálemu znižovaniu počtu členskej základne a zvyšovaniu nezájmu o angažovanie sa v záujmových skupinách a odboroch. Organizovanosť v odboroch zaznamenáva postupný, no neustály pokles v rôznych európskych krajinách. Pre odbory je členská základňa kľúčová a bez nej nie sú schopné vykonávať svoje funkcie a dokonca ani ďalej existovať. Odbory čelia novým výzvam a situácia sa výrazne zmenila od časov, kedy vznikli a predstavovali rešpektovaného partnera a ochrancu záujmov pracovných síl.

### **Súčasný postavenie odborov v spoločnosti**

Napriek tomu, že došlo v spoločnosti k obrovskému vývoju a zmenám od čias, kedy odbory začali svoju činnosť, ich základným záujmom je stále hájiť a ochraňovať práva a záujmy pracujúcich, snaha začleniť sa do významných slobodných organizácií odborového hnutia a využívať nástroj kolektívneho vyjednávania pri rokovaní so zamestnávateľmi. Od 19. storočia prešli odbory rozsiahlou transformáciou a ciele, ktoré mali stanovené vo svojich začiatkoch, sú dnes už síce naplnené, no tým sa ich význam pre spoločnosť neskončil. Neustále sa vynárajú nové otázky, v ktorých je možné dosiahnuť riešenie práve prostredníctvom sociálneho dialógu (Uhlerová, 2012). „*Napriek rôznym problémom, v ktorých sa odborové hnutie v niektorých krajinách Európy nachádza, zohrávajú a určite budú odbory zohrávať významnú úlohu v demokratickej spoločnosti aj v 21. storočí*“ (Katuninec, 2009, s.6).

V súčasnosti však postavenie odborov v Európe nie je také jednoznačné, a musia byť pripravené čeliť neustálym zmenám, akými boli napríklad vznik Európskej únie a jej následné rozširovanie. Každý deň musia čeliť novým výzvam a prispôbovať sa novým podmienkam

aj zmenou svojich vnútorných štruktúr. V prvých desaťročiach boli európske odbory lojálne Európe a zrodené z myšlienky, že po dvoch svetových vojnách nastal čas inštitucionalizovať proces mieru. Tento projekt dosiahol svoj úspech, no to samo o sebe nestačí pre budúce smerovanie. Súčasná spoločnosť mladých sa rozrastala v čase mieru, slobody a relatívnej prosperity. Európske inštitúcie ako také už v ľuďoch nevzbudzujú myšlienky entuziazmu a nádeje, ale práve naopak, majú viac menej odstrašujúci účinok. Najmä byrokracia, ľahostajnosť, dokonca až arogancia moci. Pri tomto všetkom je na mieste otázka, kde stoja odbory z hľadiska európskej politiky. Čoraz viac upadá pozícia odborov pri procese tvorby európskej politiky, a odborové hnutie dochádza k záveru, že Európa sa čoraz viac obracia chrbtom voči odborom a ich požiadavkám a obavám. V odborových kruhoch sa rozširujú najmä pocity sklamaní a dokonca hnevu. Treba však do popredia postaviť fakt, že významné postavenie si odbory v Európe zabezpečili najmä vďaka tomu, že odbory reprezentujú sociálny pilier európskej integrácie (Kowalsky-Scherrer, 2011)

Právne postavenie odborových zväzov bolo formované štátmi, ktoré implementovali Keynesyánsky model hospodárskej politiky. V povojnovom období, v čase konsolidácie, relatívne nízka úroveň nezamestnanosti spolu s rastom odvetví s masovou produkciou umožnili odborom dosiahnuť relatívne vysokú úroveň unionizmu, čím sa upevnil vplyv odborov v spoločnosti. Po povojnovom boome, okolo roku 1970, sa však tieto vzťahy začali spochybňovať. Pozíciu odborov zneistil najmä vývoj v týchto troch oblastiach: po prvé, zrýchlenie tempa ekonomickej internacionalizácie, po druhé, prijatie neoliberálnych ekonomických praktík manažmentu a hospodárskej politiky, a po tretie, rozsiahla reforma výrobných režimov, vrátane posunu od výroby k službám v súkromnom sektore (Waddington-Hoffmann, 2000).

V konečnom dôsledku môžeme konštatovať, že postavenie odborov je ovplyvnené niekoľkými skutočnosťami. Po prvé, je závislé od stupňa inštitucionalizácie sociálneho partnerstva- tripartita, bilaterálne rokovania na úrovni odvetovej a bilaterálne rokovania na podnikovej úrovni. Po druhé, významnú rolu zohrávajú aktéri zapojení v sociálnom dialógu a ich vzájomné vzťahy ako na horizontálnej, tak aj na vertikálnej úrovni. Po tretie, treba brať do úvahy aj ostatné subjekty existujúce v politickom systéme, ako napr. politické strany, mimovládne organizácie atď. Na pozíciu odborov výrazne pôsobia aj interné a externé faktory. Pod internými faktormi rozumieme aj zdroje. Ide najmä o členskú základňu, personálne zdroje, kvalita leadershipu, ekonomické zdroje, organizačnú štruktúru, atď. Medzi externé faktory zaradíme napr. hrozby ohrozujúce postavenie odborov. Externé faktory sú vymedzené najmä z hľadiska sociálneho, historického, politického, medzinárodného, atď. (Uhlerová, 2012)

Postavenie odborov v spoločnosti okrem iného ohrozuje éra globalizácie, internacionalizácia ekonomík, vzájomné prepájanie sveta a vzájomná závislosť medzi krajinami. V rámci Európy predstavovalo výzvu rozširovanie Európskej únie, ktorá so sebou priniesla aj jedinečné nadnárodné stupne regulácie. Niektorí autori začali zastávať názor, že národný štát, ako sme ho poznali, upadá a stráca sa jeho význam a postavenie, a teda odbory, ako tradičná súčasť národného štátu, sú týmto úpadkom ohrozené. Odbory musia počítať v rámci medzinárodného rozvoja s nárastom takých štruktúr, akými sú nadnárodné korporácie, ktoré presahujú rámce vnútroštátnych úprav. V konečnom dôsledku sú na odbory kladené nároky presadzovania koherentnej medzinárodnej agendy, ak si chcú udržať svoje postavenie a vplyv aj nad úroveň národného štátu. Spoliehanie sa odborov len na aktivity a angažovanosť

na národnej úrovni už v súčasnosti nie je schodné riešenie. Okrem toho, odbory musia byť schopné reagovať na procesy decentralizácie, ktoré prebiehali a prebiehajú naprieč Európou takmer v každom štáte. Vyžaduje si to aktívny prístup odborov k tvorbe politik na miestnej a regionálnej úrovni a zároveň zabezpečovať istú formu koordinácie medzi členmi pracujúcimi v rôznych lokalitách (Waddington-Hoffmann, 2000).

Ako sme už naznačili vyššie, v súčasnosti odbory v Európe čelia ťažkým časom. Ich mimoriadny status, prevažne v západnej Európe, kde ich vnímali ako rešpektované piliere sociálneho modelu, narúša najmä spomínaná éra globalizácie a neoliberalizmu. Môžeme skonštatovať, že vo východnej časti Európy až takéto špecifické postavenie nikdy nemali. Počas niekoľko desaťročí dochádzalo k zmenám na trhu práce, zmenila sa štruktúra zamestnaní, vytvorenie trhového hospodárstva, rast rôznych foriem atypických zamestnaní so zvyšujúcou sa neistotou na trhu práce či rast nezamestnanosti. Neistota na trhu práce vo výraznej miere ovplyvňuje najmä mladú generáciu pracovníkov. Spolu s týmto všetkým najmä globalizácia oslabuje akcieschopnosť odborov na národnej úrovni. V dôsledku týchto zmien nastáva aj zmena na politickej scéne. Orientácia politiky sa postupne posúva doprava a klesá volebná podpora sociálno-demokratických strán, ktoré sú často neschopné alebo neochotné napadnúť neoliberálne agendy, a to najmä v strednej a východnej Európe, kde bola medzivojnová tradícia sociálnej demokracie potlačená minulým režimom. V priebehu posledných desaťročí dochádzalo k postupnej strate hustoty členstva (podiel zamestnaných pracovníkov, ktorí sú členmi odborov). Členstvo v niektorých krajinách klesá dramaticky a takmer nepretržite, v iných krajinách situácia nie je taká závažná. Zloženie členov odborov často odráža štruktúru pracovnej sily pred desiatkami rokov. Najviac koncentrovaní sú v odboroch muži-robotníci vo výrobných odvetviach a zamestnanci verejného sektora. Najslabšie zastúpenie má expandujúci súkromný sektor služieb a ďaleko pod priemerom je aj hustota mladších vekových kategórií (Bernaciak, 2014).

Vo väčšine prípadov sú odbory najviac závislé práve na členských príspevkoch, ktoré tvoria primárny zdroj príjmu. Akýkoľvek pokles počtu členov sa teda úmerne odráža aj na ubúdaní materiálnych a finančných zdrojov. Okrem toho môže pokles členov spôsobiť zmenšovanie vplyvu v rámci politického systému, najmä pri politických vyjednávaniach. Vzhľadom na rozsah dôsledkov klesajúceho trendu počtu členov je pomerne zarážajúca nedostatočná pozornosť orientovaná práve na odvrátenie odlivu členov. Viaceré odbory podceňujú túto oblasť, a spoliehajú sa na svoje zakotvenie v národnej politike, kde môžu uplatňovať svoj vplyv aj napriek tomu, že členská základňa je omnoho nižšia ako v časoch, kedy si svoju pozíciu vydobyli. V konečnom dôsledku môžeme konštatovať, že príliš veľa odborov ťaží zo svojej niekdajšej pozície (Waddington, 2005).

### **Aktuálne problémy a výzvy odborového hnutia**

Ako sme uviedli, postavenie odborov v súčasnosti je úplne odlišné než tomu bolo v minulosti. Ak chcú odbory prežiť, musia byť pripravené reagovať na nové výzvy. Najväčšou výzvou, pred ktorou stoja odbory už niekoľko rokov, je nepretržitý pokles členstva. Od roku 1980 odborová organizovanosť v mnohých európskych krajinách neustále klesá. Podľa odhadov bol pokles až z 32,6% v roku 1995 na 26,4% v roku 2001 a klesanie neustále pokračuje aj v súčasnosti. Tento pokles je obzvlášť viditeľný medzi novými členskými štátmi, kde sa

hustota znížila z 42,7 percent na 20,4 percent v rokoch 1995 a 2001, zatiaľ čo v hustote EÚ-15 (teda prvých členských krajín EÚ) sa za rovnaké obdobie znížila z 31,0 percenta na 27,3 percenta. Odbory teda reprezentujú oveľa menší podiel zamestnaných pracovných síl než kedykoľvek predtým. Pokiaľ chcú odbory prežiť, musia sa snažiť o zvyšovanie počtu svojich členov. Odbory by mali byť pripravené čeliť novým výzvam a zmenám na trhu práce, a aktívne vypracovávať stratégie na získavanie nových členov. Mení sa štruktúra zamestnaných, nepracujú už len muži. Z toho dôvodu považujeme za nevyhnutné pôsobiť najmä na mladých ľudí a špecificky aj na ženy. Ženy v súčasnosti predstavujú nezanedbateľné percento pracujúcej sily.

V rámci trendu poklesu členstva sa taktiež pozornosť zameriava aj na posuny a zmeny v zložení organizovanej sily. Medzi najvýznamnejšie zmeny patrí najmä:

- Zvyšujúca sa koncentrácia členov zamestnaných vo verejnom sektore. Takmer vo všetkých krajinách je verejný sektor viac unionizovaný než priemysel, ktorý je však viac organizovaný do odborov než súkromný sektor.
- Členstvo v odboroch je čoraz viac feminizované. V súčasnosti v niekoľkých krajinách dokonca predstavujú ženy viac ako polovicu členstva odborov.
- Čoraz viac členov v odboroch tvoria ľudia na dôchodku a nezamestnaní. Podľa údajov z roku 2004 až takmer 15-20% členov odborov v Európe sú buď nezamestnaní alebo na dôchodku. Rozpätie bolo od menej ako 1% v Slovinsku až na 49,3% v Taliansku.
- Väčšina krajín čelí problému nezájmu o pridanie sa k odborom zo strany mladých pracujúcich a pracujúcich z etnických menšín. Navyše to spôsobuje výrazne vyšší priemerný vek členov odborov v mnohých krajinách, než je priemerný vek pracovnej sily.
- Rastúci podiel odborárov je zamestnaných na manažérskych, odborných alebo pridružených odborných profesiách. Niekoľko odborov a zväzov, ktoré zastupujú členov z týchto profesií, majú tendenciu zdôrazňovať individuálnu identitu členov pred kolektívnou, a to hlavne v otázke plátov. Navyše vzťahy medzi odbormi a členmi sú čoraz viac odlišné než tie, ktoré boli typické pre tzv. tradičné organizácie združujúce manuálnych pracovníkov. V konečnom dôsledku sa začínajú objavovať rôzne formy kolektívnej solidarity (Waddington, 2005; Uhlerová, 2009; Čambáliková, 2008; Keller, 2011).

Medzi ďalšie významné zmeny a výzvy patrí presun koncentrácie pracujúcich z priemyslu do verejného sektoru. Ako sme uviedli vyššie, súčasným trendom je aj zvyšovanie koncentrácie zamestnaných žien, najmä v Európe, vďaka aktívnemu presadzovaniu politiky rodovej rovnosti. Odbory by mali byť pripravené na zmeny štruktúry a zloženia svojho členstva, pretože už v mnohých krajinách dochádza práve k feminizácii odborov- teda podiel žien organizovaných v odboroch je vyšší ako mužov, a aj náborové aktivity by mali byť prispôbené na túto výraznú zmenu. Medzi problémy, ktorým musia odbory čeliť, nepochybne patrí tzv. „starnutie“- vysoký priemerný vek členov odborov. Mladí ľudia by mali byť cieľovou skupinou, na ktorú by mali pôsobiť odbory pri snahe o získanie nových členov. Priemerný vek pracovnej sily je v mnohých prípadoch oveľa nižší, než je priemerný vek členskej základne odborov. Zmena štruktúry zamestnaní a presun pracujúcich do verejného a súkromného sektoru mení zloženie členstva z klasických pracujúcich robotníkov na zamestnaných v manažérstve,



či odborných profesiách. Dôsledkom toho je zmena chápania kolektívneho členstva a začína sa presadzovať individualizmus. Mení sa tradičný vzťah medzi zväzom a členmi, ako to bolo typické pre „tradičné“ organizácie manuálnych pracovníkov. Problémy, ktorým odbory musia čeliť, so sebou prinášajú ďalšie otázky. Ak klesá členstvo v odbore, zároveň klesá aj výška finančných zdrojov odboru, a v konečnom dôsledku odbor stráca príležitosti a schopnosti na hájenie záujmov svojich členov. Niektorí odborníci tvrdia, že potencionálni členovia sú oveľa individuálnejší než v minulosti. Majú pocit, že svoje pracovné záležitosti si so zamestnávateľom dokážu najlepšie vyriešiť priamo sami a nechcú sa spoliehať na sprostredkovateľa, či prostredníka. V súčasnosti už členská základňa nepredstavuje homogénne členstvo, a s tým je spojená aj zmena prístupu k rôznorodým členom. Je nevyhnutné ponúkať také výhody, ktoré budú vyhovovať potrebám každého z nich (Waddington, 2005; Uhlerová, 2012).

Postavenie odborov v spoločnosti vo výraznej miere ovplyvnili a ovplyvňujú také spoločenské udalosti ako rozširovanie Európskej únie, fenomén globalizácie a úpadok významu národného štátu, zvyšovanie miery nezamestnanosti v celosvetovom meradle, zmena štruktúry zamestnaní a presun z výrobných odvetví na služby, rast počtu atypických zamestnaní, zamestnávanie len sezónne alebo na dočasné pracovné pomery, vysoká miera nezamestnanosti u mladých ľudí, atď. Práve tieto udalosti a fenomény predstavujú kľúčové riziká ohrozujúce existenciu odborov. Výrazné nedostatky a obrovský priestor na zlepšenie vidíme v procese informovanosti občanov, v oblasti regrutácie, zvyšovania motivácie, zvyšovania miery atraktivity členstva pre ľudí. V súčasnosti čelia odbory ťažkým časom a je dôležité, aký postoj a stratégie zaujmú, aby si zabezpečili svoje bez pochyby dôležité miesto v demokratickej spoločnosti. Dôsledky poklesu členstva a súbežné posuny v zložení zostávajúcich členov sú pre odborové organizácie rozsiahle. Pokles členstva je spojený najmä s nedostatkom finančných a materiálnych zdrojov, ktoré obmedzujú možnosti na vykonanie reforiem na splnenie výziev, ktorým neustále čelia. Rovnako aj väčšie a rôznorodejšie odbory musia reagovať na posuny v členstve a snažiť sa zabezpečiť zastúpenie, účasť a zapojenie členov z predtým nedostatočne zastúpených skupín. Väčšina reforiem je však ťažká a časovo náročná a ich výsledky sa nepreukážu okamžite, ale budú si vyžadovať určitý čas na viditeľné prejavenie sa.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

BERNACIAK, M.-GUMBRELL-MCCORMICK, R.-HYMAN,R. 2014. Trade Unions in Europe, Innovative Responses to Hard Times. [Online]. Study. [cit. 2016-01-28]. Dostupné na internete: <<http://library.fes.de/pdf-files/id-moe/10688.pdf>> ISBN 978-3-86498-848-6.

ČAMBÁLIKOVÁ, M. 2008. Sociálne partnerstvo: inštitúcia, stratégia, vízia. Sládkovičovo: Vysoká škola v Sládkovičove.

KATUNINEC, M. 2009. Medzinárodné odborové centrály a zastupovanie zamestnancov na podnikovej a nadpodnikovej úrovni v niektorých krajinách Európskej únie. Vysokoškolský učebný text. [Online]. Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave v roku 2009. [cit. 2016-01-18]. Dostupné na internete: <[http://fff.truni.sk/userdata/publications/katuninec\\_skriptum\\_1.pdf](http://fff.truni.sk/userdata/publications/katuninec_skriptum_1.pdf)> ISBN 978-80-8082-2736

- KELLER, J. 2011. Nová sociální rizika. Nakladatelství: Slon, 2011. 1.vyd. 198s. ISBN 97880-7419-059-9.
- KOWALSKY, W.- SCHERRER, P. 2011. Trade unions for a change of course in Europe The end of a cosy relationship. [Online]. Publisher: ETUI aisbl, Brussels, 2011. 195s. [cit. 201602-25]. Dostupné na internete: <[https://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjY8qmdeXLAhWKECwKHxDVCW4QFggcMAA&url=https%3A%2F%2Fwww.etui.org%2Fcontent%2Fdownload%2F7864%2F74367%2Ffile%2F11%2BTU%2Bchange%2Bcourse%2BEurope%2BWeb%2Bversion.pdf&usg=AFQjCNGixAp7P\\_ypUHpxQzmqDr4m6AEjQ&sig2=iNuOfRzTIpfFHkZw9jC7Zg](https://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjY8qmdeXLAhWKECwKHxDVCW4QFggcMAA&url=https%3A%2F%2Fwww.etui.org%2Fcontent%2Fdownload%2F7864%2F74367%2Ffile%2F11%2BTU%2Bchange%2Bcourse%2BEurope%2BWeb%2Bversion.pdf&usg=AFQjCNGixAp7P_ypUHpxQzmqDr4m6AEjQ&sig2=iNuOfRzTIpfFHkZw9jC7Zg)> ISBN: 978-2-87452-229-1.
- KULAŠIK, P. 2007. Politológia. 2.vyd. Hlohovec: Efekt Copy, 2007. 321s. ISBN 978-80969820-8-0.
- OLSON, M. 2002. The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups. [Online]. 20.vyd. Harvard University Press, 2002. Library of Congress Catalog Card Number 65-19826. [cit. 2015-10-25]. Dostupné na internete: <<http://outsidethetext.com/archive/Olson.pdf>> ISBN 0-674-53751-3.
- SOPÓCI, J. 2002. Záujmové skupiny v slovenskej politike v deväťdesiatych rokoch. 1.vyd. Bratislava: Veda, 2002. 190s. ISBN 80-224-0729-1.
- UHLEROVÁ, M. 2012. Odbory na Slovensku po roku 1989 v kontexte sociálneho partnerstva. 1.vyd. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2012. 262s. ISBN 978-80-557-0475-3.
- UHLEROVÁ, M. 2013. Záujmové skupiny v teórii politiky (vysokoškolská učebnica). 1.vyd. Banská Bystrica: Belianum, Vydavateľstvo UMB, 2013. 148s. ISBN 978-80-557-0598-9.
- WADDINGTON, J. 2005. Trade union membership in Europe The extent of the problem and the range of trade union responses. [Online]. A background paper for the ETUC/ETUI-REHS top-level summer school, Florence 1-2 July 2005. [cit. 2015-12-08]. Dostupné na: <<http://library.fes.de/pdf-files/gurn/00287.pdf>>
- WADDINGTON, J.-HOFFMANN, R. 2000. Trade Unions in Europe facing challenges and searching for solutions. [Online]. Vydavateľstvo: ETUI, Brussels, 2000. 713s. ISBN 2930143-36-3.

# INKOMPATIBILITA V SYSTÉME DEĽBY MOCI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Miroslav Čellár

**Abstrakt:** *Príspevok sa venuje aplikácii teórie deľby moci v podmienkach Slovenskej republiky. Podáva stručný pohľad na historický vývoj teórie deľby moci pričom osobitnú pozornosť venuje inštitútu inkompatibility a súčasným poznatkom z tejto oblasti. Analyzuje aktuálny stav legislatívy a judikatúru v tejto oblasti a cez konkrétne prípady poukazuje na nedokonalosť daného systému, ktorý umožňuje porušovanie zásad deľby moci v súlade s platnými zákonmi Slovenskej republiky.*

**Abstract:** *The paper deals with the application of the theory of separation of powers in Slovak republic. It offers a basic overview on historical development of the theory of separation of powers and pays particular attention to the institute of incompatibility and current knowledge of this area. It analyses current status of the legislation and case law in this field and through concrete cases points the imperfection of system which allows the infringement of the principles of separation of powers which is in accordance with the current legislation of the Slovak republic.*

Deľba štátnej moci je v moderných demokratických systémoch považovaná za jeden zo základných princípov konštitucionalizmu. Jej vyjadrenie nachádzame v ústavách všetkých demokratických krajín sveta, vrátane Ústavy Slovenskej republiky. **Podstata deľby moci** spočíva v snahe zabrániť jej koncentrácii v rukách jednotlivcov, alebo skupín, a tým predchádzať jej zneužitiu. Tradičné rozdelenie moci, podľa Montesquieho vzoru, medzi **legislatívu, exekutívu a jurisdikciu**, ako zložiek moci navzájom nezávislých, avšak ústavne prepojených a podmienených, má garantovať, že v demokratickom štáte nebude jedna moc nadradená druhej a že existujú efektívne nástroje, ktoré zabezpečia, že nebude dochádzať k prejavom svojvôle a zneužitia moci. Táto koncepcia je dnes už v mnohom prekonaná. Faktom ostáva, že jedným zo základných stavebných prvkov efektívneho fungovania deľby moci, ako atribútu demokratického a právneho štátu, je inštitút inkompatibility - nezlúčiteľnosti funkcií. Jeho nedôsledným uplatňovaním v praxi však dochádza k prelínaniu jednotlivých zložiek moci (najmä zákonodarnej a výkonnej) čo potiera pôvodný účel a filozofiu deľby moci samotnej.

Ústava Slovenskej republiky definuje Slovenskú republiku ako zvrchovaný, demokratický a právny štát, v ktorom štátna moc pochádza od občanov, ktorí ju vykonávajú prostredníctvom svojich volených zástupcov, alebo priamo (Ústava SR, 1992). Pojem demokratický a právny štát v sebe zahŕňa množstvo zásad a inštitútov, ktorých dodržiavanie je nevyhnutné pre skutočné naplnenie významu tohto pojmu.

Ako nástroj ochrany pred koncentráciou moci v demokracii slúži koncepcia **deľby moci**. Hoci samotný pojem "deľba moci" nie je v Ústave nikde výslovne uvedený, z jej systematiky a výrazného oddelenia zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci do samostatných

hláv vyplýva, že je v nej implicitne zakotvený. Podľa nálezu Ústavného súdu (ÚS) *"V ústavnom štáte kompetencie, práva a povinnosti a zákonom upravené postupy orgánov štátu, ako aj právnických a fyzických osôb, vytvárajú nevyhnutný predpoklad pre ústavnú rovnováhu. Jej súčasťou je i systém del'by moci na zákonodarnú, výkonnú a súdnu moc, ktoré sú v parlamentnej demokracii autonómne a vzájomne prepojené len väzbami ústavnej kontroly a spolupráce."* (PL ÚS 16/95, 1995) Ústavný súd vo svojom neskoršom uznesení vyslovene uvádza: *"Princíp del'by moci predstavuje esenciálnu podmienku ochrany slobody a demokratického charakteru štátu. Z uvedeného dôvodu sa v právnom štáte zvlášť prísne uplatňuje vo vzťahu súdnej moci s mocou zákonodarnou a výkonnou."* (PL ÚS 115/2011, 2012). Napriek tomu, že ÚS vo svojom náleze zdôrazňuje najmä potrebu striktného oddelenia súdnej moci od zvyšných dvoch zložiek, v predkladanom príspevku sa pokúsime poukázať na nevyhnutnosť dodržiavať taktiež zásady striktného oddelenia mocí zákonodarnej a výkonnej, ktoré sú dnes v mnohých prípadoch porušované.

### **Inkompatibilita vo vývoji teórie del'by moci**

Myšlienku potreby del'by štátnej moci postuloval už staroveký filozof a zakladateľ vedeckej disciplíny štátovedy **Aristoteles**, ktorý rozlišoval tri oblasti štátnej činnosti, a to moc nariaďovaciu, moc súdnictva a funkciu uznášajúcej sa moci, ktorá prijíma zákony (Klíma, 2003, s.36). Zásadný politický význam pre ďalší vývoj myšlienky o vnútornom členení moci v štáte má učenie novovekých mysliteľov **Johna Locka** a **Charlesa L. de S. Montesquieho**, ktorí vytvorili základy teórie, ktorá sa stala osnovou budovania ústavných systémov súčasných moderných štátov.

John Locke vo svojich *Dvoch pojednaniach o vláde* vychádzal z vlastných politických skúseností zo zasadnutí anglického parlamentu v búrlivých revolučných rokoch 17. storočia, v čase boja prvej verzie demokracie s absolutizmom, ktoré pretavil do novej, na jeho dobu revolučnej myšlienky: moc v štáte je nevyhnutné rozdeliť na tri zložky – na moc zákonodarnú, výkonnú a federatívnu. Vyjadril zároveň presvedčenie, že vykonávať ich majú rôzne orgány, ktoré sa majú vzájomne kontrolovať. Za najvyššiu moc považuje zákonodarnú, no nepokladá ju za neobmedzenú. Zákonodarnú moc, podľa Lockovho vzoru, má tvoriť dvojkomorový parlament reprezentujúci záujmy dvoch najdôležitejších vrstiev spoločnosti – šľachty a ľudu. Výkonná moc by mala byť nezávislá a oddelená od moci zákonodarnej. K moci výkonnej priradzuje Locke aj moc súdnu, ktorú my dnes vnímame ako samostatnú zložku moci. Tretia moc - moc federatívna, má obhajovať záujmy občanov voči zahraničiu (Locke, 1965, s.200-2001).

Myšlienky Johna Locka ďalej rozvinul francúzsky osvietenský mysliteľ **Charles Luis de Secondat Montesquieu**, "otec" klasického trojdelenia štátnej moci na moc **zákonodarnú, výkonnú a súdnu**. „Prvá moc umožňuje panovníkovi či úradníkovi vyhlasovať zákony na určitý čas či navždy a vylepšovať či rušiť už existujúce zákony. Druhá moc mu umožňuje zjednávateľ mier či vyhlasovať vojnu, vysielateľ či prijímať vyslancov, zaistiť bezpečie, zabraňovať vpádom. Tretia moc mu umožňuje trestať zločiny alebo súdiť spory medzi jednotlivcami.“ (Montesquieu, 2010, s.183).

Lockove a Montesquieuho myšlienky našli čoskoro svoje praktické využitie. Výrazne sa nimi inšpirovali a pretransformovali ich do ústavnej podoby autori prvej, ale najmä druhej severoamerickej ústavy z roku 1787 **James Madison, Alexander Hamilton a John Jaye** (Ottová, 2010, s.78). Ich predstavy publikované v zbierke pod názvom **Listy federalistov** sa stali základom demokratického štátneho systému novoveku. „*Sústredenie všetkej zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci v jedných rukách, či už ide o jednotlivca, malú, či veľkú skupinu ľudí a bez ohľadu na to, či ju získajú dedične, či sú to samozvanci, alebo ju získajú vo voľbách, možno oprávnené označiť priam za definíciu tyranie.*“ (Hamilton et. al., 2002, s.378) Následne, "dieťa" Veľkej francúzskej revolúcie - **Deklarácia práv človeka a občana** z roku 1789 v čl. 16 hovorí: "*Každá spoločnosť, v ktorej nie je zabezpečená garancia práv ani vytvorená deľba moci, nemá vôbec ústavu*" ( Déclaration des ..., 1789).

Princíp trojdelenia štátnej moci medzi orgány legislatívy, exekutívy a jurisdikcie predstavuje aj v ústavnom systéme Slovenskej republiky základný stavebný prvok nášho konštitucionalizmu. Moc zákonodarná je zverená Národnej rade Slovenskej republiky, moc výkonná prezidentovi a vláde, ktorí sú v rovnocennej pozícii a moc súdna Ústavnému súdu SR a sústave súdov SR. Koncepciu deľby moci vysvetľuje aj **J. Prusák** a to prostredníctvom teórie parlamentarizmu (Prusák, 2001, s.122). Parlamentné formy vlády podľa neho charakterizuje dominantné postavenie parlamentu vo vzťahu k výkonnej a súdnej moci a osobitne ústavnopolitická zodpovednosť vlády parlamentu. Na druhej strane však klasický parlamentarizmus charakterizuje dnes skôr dvojdelenie moci, pretože zákonodarná a výkonná moc v určitom zmysle splývajú. Deľba moci vo všeobecnosti je budovaná na základe zásad, ktorých miera uplatnenia je rôzna a práve ich prostredníctvom môžeme charakterizovať jednotlivé politické systémy a odlišiť tak napríklad parlamentnú demokraciu od republiky prezidentského typu. Demokratické štáty sa nelíšia tým, či u nich existuje, alebo neexistuje deľba moci, ale akým spôsobom sú usporiadané vzájomné vzťahy medzi jej jednotlivými zložkami. Týmito zásadami sú: a.) **oddelenosť mocí a trojdelenie mocí**, b.) **nezlúčiteľnosť mocí**, c.) **nezávislosť mocí**, d.) **samostatnosť mocí**, e.) **nezodpovednosť mocí** a d.) **rovnováha mocí**.

V moderných demokraciách dnešného typu sa čoraz častejšie objavujú názory o prekonaní koncepcie trojdelenia štátnej moci. "*Na rozdiel od 17. a 18. storočia je štátna moc organizovaná iným spôsobom a stoja za ňou iné spoločenské sily. Nerešpektuje sa tak celkom nová podoba parlamentarizmu 20. storočia, kde napätie nie je medzi zákonodarnou a výkonnou mocou, ale medzi vládou väčšinou a opozíciou.*" (Filip, 1997, s.151). **I. Palúš** a **E. Somorová** hovoria, že ústavná úprava i praktická realizácia parlamentného systému v rozličných krajinách sa v jednotlivých prvkoch (zásadách) viac či menej odlišujú od klasického modelu, pričom v niektorých prípadoch sú modifikácie (ústavné či faktické) tak výrazné, že vyvolávajú *diskusie a pochybnosti, či ešte možno v tom ktorom prípade hovoriť o parlamentarizme*. Podľa nich však Slovenská republika zachováva relatívne pôvodnú schému parlamentnej vládnej formy (Palúš, Somorová, 2010, s.285).

**J. Drgonec** vo svojom poslednom komentári k Ústave SR hovorí, že v súvislosti s nárastom funkcií štátnej moci na rozhraní moderného a postmoderného štátu sa rodí otázka, či zvýšený počet funkcií štátnej moci sa dá zvládať v zaužívanom modeli trojdelenia moci, alebo

je potrebné hľadať nové, zložitejšie usporiadanie a teda prejsť k novej "geometrii moci" (Drgonec, 2015, s.207). Podľa neho Ústava SR nespočíva už na princípe trojdelenia štátnej moci, ale na "tri a pol moci", kde polovicu tvorí samostatné postavenie kontrolnej moci, reprezentovanej Najvyšším kontrolným úradom SR, Verejným ochrancom práv a Prokuratúrou SR, ktorí nie sú zložkou ani jednej zo štátnych mocí (III. a VIII. hlava Ústavy SR).

Venovať sa "geometrii moci" je nepochybne zaujímavé z hľadiska právneho, ale aj politologického a predstavuje výzvu pre ďalšie hlbšie bádanie. V teóriách deľby moci sa napríklad podľa nášho názoru nesprávne opomína úplne nová kvalita vzťahov súvisiaca so vstupom SR do Európskej únie (EÚ ako nové mocenské a rozhodovacie centrum) či skutočnosť, že demokracia dnes má oveľa bližšie k partokracii, nakoľko všetky dôležité rozhodnutia v štáte sa prijímajú úzkym okruhom lídrov vládnučích politických strán. Tieto úvahy však pre túto chvíľu nie sú predmetom nášho záujmu. Považovali sme však za potrebné na ne v súvislosti s problematikou inkompatibility, ako jedného zo stavebných prvkov dôsledného napĺňania koncepcie deľby moci, poukázať.

### **Inkompatibilita ako stavebný prvok deľby moci v Slovenskej republike**

Prevenciou proti zneužitiu moci je jej rozdelenie. Jednak medzi niekoľko najvyšších štátnych orgánov, ďalej medzi ústredné štátne orgány a miestne orgány samosprávy, ako aj rozdelenie moci vnútri príslušnej zložky moci. Štátna moc sa nedelí len horizontálne, ale aj vertikálne.

Ako už bolo spomenuté, oddelenosť mocí a trojdelenie moci, ako prvá zásada fungovania deľby moci, sú implicitne zahrnuté v systematike Ústavy SR, aj keď existujú názory o prekonaní tradičnej "geometrie" moci. Druhou zásadou, ktorú podľa Prusáka je nevyhnutné v princípe deľby moci dodržiavať, je zásada nezlučiteľnosti moci - zásada **inkompatibility**. V nasledovnom výklade budeme pre lepšie pochopenie našich výhrad voči status quo venovať osobitnú pozornosť nezlučiteľnosti funkcie poslanca Národnej rady Slovenskej republiky s inými funkciami, na ktorom najlepšie ilustrujeme nedokonalosť systému umožňujúcemu porušovanie základných teoretických zásad deľby moci v štáte.

Nezlučiteľnosť funkcií v právnom systéme Slovenskej republiky definuje pri jednotlivých ústavných funkciách **Ústava SR** (Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. z.) a bližšie ju určuje a rozvádza **Ústavný zákon 357/2004 Zb. z. o ochrane verejného záujmu pri výkone funkcií verejných funkcionárov**.

**Ústava SR** počíta na úseku zákonodarnej moci s výlučnosťou mandátu poslanca Národnej rady Slovenskej republiky. Z uvedeného dôvodu čl. 77 Ústavy ustanovuje nezlučiteľnosť výkonu funkcie poslanca s funkciou *sudcu, prokurátora, verejného ochranu práv, príslušníka ozbrojených síl, príslušníka ozbrojeného zboru a poslanca Európskeho parlamentu*. Nezlučiteľnosť výkonu poslaneckého mandátu s výkonom funkcie člena vlády vyjadruje inštitút **spočívajúceho mandátu**. Ak bol poslanec vymenovaný za člena vlády Slovenskej republiky, jeho mandát počas výkonu tejto funkcie nezaniká, iba sa neuplatňuje. V

Národnej rade SR nastupuje na jeho miesto náhradník podľa poradia na kandidátnej listine politickej strany. Po zániku funkcie člena vlády (vzdaním sa, alebo odvolaním) sa ten stáva opätovne poslancom NR SR, pričom náhradníkov mandát zaniká.

**Ústavný zákon 357/2004 Zb. z.** v znení neskorších predpisov, ako *lex specialis*, významným spôsobom dopĺňa ustanovenia Ústavy SR v oblasti inkompatibility a ochrany verejného záujmu. Predmetom úpravy ústavného zákona je aj ustanovenie nezlučiteľnosti funkcie verejného funkcionára s výkonom iných funkcií, zamestnaní alebo činností. Zákon ukladá povinnosti a obmedzenia pre verejného funkcionára, ktoré majú zamedziť vzniku rozporu osobného záujmu s verejným záujmom pri výkone jeho funkcie<sup>5</sup>, ako aj zodpovednosť verejného funkcionára za nesplnenie alebo porušenie povinností a obmedzení ustanovených týmto ústavným zákonom (vrátane sankcií, ktoré možno verejnému funkcionárovi za také nesplnenie alebo porušenie povinností alebo obmedzení uložiť).

Ústavný zákon sa vzťahuje na najvyššie ústavné funkcie v štáte, miestnej samospráve či akademickej samospráve. Jeho ustanovenia zaväzujú prezidenta Slovenskej republiky, poslancov Národnej rady Slovenskej republiky, členov vlády Slovenskej republiky, vedúcich ústredných orgánov štátnej správy, štátnych tajomníkov, ale tiež sudcov Ústavného súdu Slovenskej republiky, predsedu a podpredsedu Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, členov Súdnej rady Slovenskej republiky, generálneho prokurátora Slovenskej republiky, verejného ochrancu práv, či predsedu a podpredsedov Najvyššieho kontrolného úradu Slovenskej republiky. Povinnosti na základe tohto zákona vyplývajú tiež pre starostov obcí, poslancov mestských zastupiteľstiev a poslancov zastupiteľstiev mestských častí v Bratislave a v Košiciach, predsedov vyšších územných celkov, poslancov zastupiteľstiev vyšších územných celkov, ale aj rektorov verejných vysokých škôl.

Verejný funkcionár je povinný pri výkone svojej funkcie presadzovať a chrániť verejný záujem a nesmie uprednostniť osobný záujem pred verejným. Nesmie využívať svoju funkciu, právomoci z nej vyplývajúce a informácie nadobudnuté pri jej výkone, alebo v súvislosti s jej výkonom, na získavanie výhod vo svoj prospech, v prospech jemu blízkych osôb, ani iných fyzických osôb alebo právnických osôb.

Osobitnú pozornosť treba venovať ustanoveniam čl. 5 ústavného zákona, ktoré pojednávajú o nezlučiteľnosť niektorých funkcií, zamestnaní a činností, teda inkompatibility. Verejný funkcionár nesmie podľa nich vykonávať funkcie, zamestnania a činnosti, ktoré sú nezlučiteľné s funkciou verejného funkcionára podľa Ústavy Slovenskej republiky a zákonov. *Verejný funkcionár nesmie byť štatutárnym orgánom alebo členom štatutárneho orgánu, členom riadiaceho, kontrolného alebo dozorného orgánu právnickej osoby, ktorá bola zriadená na výkon podnikateľskej činnosti, okrem valného zhromaždenia a členskej schôdze.*<sup>6</sup> Verejný

---

<sup>5</sup> Na účely tohto zákona je **verejný záujem** taký záujem, ktorý prináša majetkový prospech, alebo iný prospech, všetkým občanom, alebo mnohým občanom. Na druhej strane **osobný záujem** je taký záujem, ktorý prináša majetkový prospech, alebo iný prospech, verejnému funkcionárovi, alebo jemu blízkym osobám. **Rozpor záujmov** je skutočnosť, keď verejný funkcionár pri výkone svojej funkcie uprednostní osobný záujem pred verejným záujmom.

<sup>6</sup> Tieto zákazy sa nevzťahujú na členstvo v orgáne právnickej osoby, ktoré vyplýva zo zákona alebo z výkonu funkcie verejného funkcionára, ani na zastupovanie štátu v orgánoch právnických osôb s majetkovou účasťou štátu, obce, alebo vyššieho územného celku, v orgánoch právnických osôb s majetkovou účasťou obce alebo

*funkcionár nesmie podnikat; to sa nevzťahuje na výkon povolania, ktoré môže vykonávať len fyzická osoba za zákonom ustanovených podmienok.*

Všetky hore uvedené skutočnosti je povinný verejný funkcionár oznámiť príslušnému orgánu v podobe **Oznámenia funkcií, zamestnaní, činností a majetkových pomerov verejných funkcionárov** (ďalej oznámenie) do 30 dní odo dňa, keď sa ujal výkonu verejnej funkcie, a počas jej výkonu vždy do 31. marca za predchádzajúci kalendárny rok. Okrem svojich príjmov a majetkových pomerov v nich verejný funkcionár uvedie, aké zamestnanie vykonáva v pracovnom pomere, obdobnom pracovnom vzťahu alebo štátnozamestnaneckom pomere a akú podnikateľskú činnosť vykonáva popri výkone funkcie verejného funkcionára. Ústavný zákon pre jednotlivé verejné funkcie stanovuje orgán, ktorému sa má oznámenie podľa predmetného zákona predkladať.

Poslanci Národnej rady SR oznámenie podávajú Výboru pre nezlučiteľnosť funkcií, ktorý je zriadený **zákonom 350 / 1996 Zb. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky**. Ten rozhoduje o sankciách, ktoré uplatní v prípade porušení ustanovení ústavného zákona 357/2004 Zb. z.. Konanie vo veci ochrany verejného záujmu a zamedzenia rozporu záujmov vykonáva výbor z vlastnej iniciatívy, alebo na základe riadne odôvodneného podnetu. Ak sa v konaní preukázalo, že poslanec, ako verejný funkcionár nesplnil alebo porušil povinnosť alebo obmedzenie ustanovené ústavným zákonom alebo zákonom, alebo v oznámení uviedol neúplné alebo nepravdivé údaje, výbor uloží sankciu vo výške jednonásobku až dvanásťnásobku mesačného platu poslanca. Pri opakovanom porušení poslancovi hrozí strata mandátu.

### **Inkompatibilita funkcie poslanca Národnej rady Slovenskej republiky**

Národná rada Slovenskej republiky je jediným ústavodarným a zákonodarným orgánom Slovenskej republiky. Nik iný, ako poslanci NR SR, nemá právo prostredníctvom zákonov určovať práva a povinnosti fyzických alebo právnických osôb. Z toho pramení významnosť postavenia orgánu, ako aj vážnosť funkcie poslanca NR SR. A to treba mať vždy na pamäti.

Ako už bolo spomenuté, nezlučiteľnosť výkonu funkcie poslanca definuje Ústava SR a ďalej dopĺňa Ústavný zákon 357/2004 Zb. z. o ochrane verejného záujmu pri výkone funkcií verejných funkcionárov. V právnom systéme SR platí zásada, podľa ktorej môžu štátne orgány konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon a súčasne, že každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá (Ústava SR, 1992). Z toho treba analogicky vychádzať aj pri oprávneniach poslancov NR SR vykonávať inú funkciu či zárobkovú činnosť popri výkone mandátu poslanca NR SR. Pre porovnanie, ustanovenie týkajúce sa nezlučiteľnosti funkcie člena vlády SR je koncipované oveľa obsiahnejšie. Výkon funkcie člena vlády je podľa čl. 109 Ústavy SR *nezlučiteľný s výkonom poslanskej funkcie, s výkonom funkcie v inom orgáne verejnej moci, so štátnozamestnaneckým pomerom, s pracovným*

---

vyššieho územného celku. Z pôsobnosti týchto ustanovení sú personálne vyňatí poslanci mestských zastupiteľstiev, zastupiteľstiev mestských častí v Bratislave a v Košiciach, ako aj poslanci zastupiteľstiev vyšších územných celkov.



*pomerom alebo s obdobným pracovným vzťahom, s podnikateľskou činnosťou, s členstvom v riadiacom alebo kontrolnom orgáne právnickej osoby, ktorá vykonáva podnikateľskú činnosť, alebo s inou hospodárskou alebo zárobkovou činnosťou okrem správy vlastného majetku a vedeckej, pedagogickej, literárnej alebo umeleckej činnosti.*

Už Montesquieu hovoril o tom, že všetko by sa zvrhlo, keby jeden a ten istý človek alebo inštitúcia zložená z občanov, šľachticov, alebo ľudu, vykonávali všetky tri druhy moci naraz: moc vydávať zákony, moc vykonávať vládne nariadenia a moc súdiť zločiny alebo spory jednotlivcov (Montesquieu, 2010). Prusák dodáva: "*Podstata nezlučiteľnosti moci spočíva v tom, že štátny funkcionár môže vykonávať svoje funkcie len v rámci jednej moci. Ústava a zákony umožňujú, aby napríklad štátny funkcionár vykonával mandát poslanca, ale nemôže súčasne vykonávať funkciu sudcu alebo člena vlády. Kým zásada oddelenosti a trojdelenia moci oddeľuje jednotlivé moci, zásada nezlučiteľnosti zakazuje vykonávať dve a viac funkcií štátnym funkcionárom v oddelených zložkách moci. Poslanec môže vykonávať v rámci zákonodarnej moci svojím spôsobom exekutívnu funkciu predsedu parlamentu alebo predsedu výboru, či podvýboru, alebo vyšetrovacej komisie parlamentu, ale nemôže vykonávať funkciu člena vlády alebo inú vyššiu alebo nižšiu funkciu v rámci exekutívy či súdnej moci, ktoré sú už funkciami v rámci inej zložky moci.*" (Prusák, 2001, s.124).

**Z Oznámení verejných funkcionárov** dostupných na webovom sídle Národnej rady Slovenskej republiky je zrejmé, že mnohí poslanci Národnej rady Slovenskej republiky vykonávajú popri mandáte poslanca NRSR iné funkcie (Zoznam verejných funkcionárov, 2016). Okrem obmedzení definovaných v ústavnom zákone 357/2004 Zb. z. sa na výkon poslaneckého mandátu vzťahuje aj **zákon 120/1993 Zb. z. o platových pomeroch niektorých ústavných činiteľov Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov**. V zákone je definovaný plat poslanca NR SR (trojnásobok priemernej nominálnej mesačnej mzdy zamestnanca v hospodárstve Slovenskej republiky)<sup>7</sup>, funkčné príplatky (za výkon funkcie predsedu NRSR, podpredsedu NRSR, predsedu či podpredsedu výboru) paušálne náhrady a náhrady ďalších výdavkov. Poslanci NR SR boli často kritizovaní za výkon viacerých funkcií a poberaní niekoľkých plných funkčných plátov (napríklad plat poslanca NR SR a primátora mesta, predsedu samosprávneho kraja, či generálneho riaditeľa Sociálnej poisťovne). Novelou predmetného zákona v roku 2015 boli do jeho znenia pridané ustanovenia, podľa ktorých *ak poslanec vykonáva aj inú funkciu za výkon ktorej mu vzniká nárok na príjem z verejných prostriedkov, patrí mu počas poberania platu poslanca za výkon každej inej funkcie príjem najviac v sume minimálnej mzdy*<sup>8</sup>. Takáto úprava na jednej strane šetrí verejné prostriedky, avšak jej motívom bolo skôr odradiť poslancov od výkonu viacerých funkcií súčasne tým, že

<sup>7</sup> Podľa §29n v roku 2016 patrí poslancovi, prezidentovi, členovi vlády, predsedovi a podpredsedovi NKÚ plat a paušálne náhrady vo výške určenej v roku 2011 (zmrazovanie plátov v dôsledku hospodárskej a finančnej krízy).

<sup>8</sup> Za takýto príjem sa považuje plat alebo odmena predsedu samosprávneho kraja a jeho zástupcu, starostu obce alebo primátora mesta a ich zástupcov, plat zamestnanca pri výkone práce vo verejnom záujme, ktorý je štatutárnym orgánom alebo členom štatutárneho orgánu, alebo vedúceho zamestnanca, ktorý je v priamej riadiacej pôsobnosti štatutárneho orgánu, odmena od samosprávneho kraja za výkon funkcie poslanca zastupiteľstva samosprávneho kraja, mzda alebo odmena generálneho riaditeľa Sociálnej poisťovne a iné. Naopak, obmedzenie sa nevzťahuje na príjem z výkonu funkcie poslanca obecného zastupiteľstva, činnosti, vykonávanie ktorej je podmienené členstvom alebo registráciou v stavovskej organizácii, alebo vedeckej, pedagogickej, literárnej alebo umeleckej činnosti.

zamedzí poberaniu dvoch a viacerých plných funkčných platov súčasne, nakoľko reálna možnosť plnohodnotného výkonu viacerých funkcií súčasne je viac než diskutabilná.

Napriek uvedenej novele zákona sa nepodarilo odstrániť z politického systému Slovenskej republiky fenomén "sedenia na viacerých stoličkách súčasne". Hlavným argumentom proti tomuto fenoménu je skutočnosť, že nie je fyzicky možné plnohodnotne zastávať viaceré volené, či menované funkcie. Na druhej strane však stojí ústavné právo každého jednotlivca uchádzať sa o verejné a volené funkcie. Primátori, ktorí sú súčasne poslancami NR SR často argumentujú, že do zákonodarnej činnosti prinášajú významné podnety z praxe.

Poslanci NR SR vykonávajú dokonca aj podnikateľskú činnosť v súlade so zákonom, najčastejšie vo forme súkromnej praxe lekára, či advokátskej kancelárie ako konatelia v spoločnostiach s ručením obmedzeným (s.r.o.). Napriek tomu, že *ústavný zákon zakazuje verejnému funkcionárovi byť štatutárnym orgánom právnickej osoby, ktorá bola zriadená na výkon podnikateľskej činnosti*, súčasne však dodáva, že *sa to nevzťahuje na výkon povolania, ktoré môže vykonávať len fyzická osoba za zákonom ustanovených podmienok*. Práve o toto ustanovenie sa oprel senát Ústavného súdu v roku 2009 vo svojom náleze, ktorým zrušil rozhodnutie Výboru NR SR pre nezlučiteľnosť funkcií o udelení pokuty verejnému funkcionárovi za výkon podnikateľskej činnosti vo forme advokát - konateľ advokátskej kancelárie vo forme s.r.o. (ÚS 156/09-25). Ústavný súd v náleze uviedol, že advokátske povolanie je slobodným povolaním, ktoré možno vykonávať len podľa zákona o advokácii. Ten ponúka advokátovi, aby si zvolil formu výkonu svojho povolania. Jednou z nich je možnosť vykonávať advokáciu ako konateľ spoločnosti s ručením obmedzeným, v ktorej môže byť spoločníkom len advokát, ktorý sa priamo zo zákona stáva aj konateľom spoločnosti. Predmet činnosti takejto spoločnosti s ručením obmedzeným je výslovne a striktné zákonom vymedzený len na poskytovanie právnych služieb, teda činnosť, ktorá je absolútne a bez výhrad totožná s činnosťou, teda výkonom slobodného povolania advokáta, ktorý vykonáva advokáciu samostatne a preto ich treba chápať totožne. V opačnom prípade by šlo o diskrimináciu. Na výkon povolania advokáta v akejkolvek forme sa nevzťahujú ani obmedzenia podľa § 2, ods. 4 zákona č. 120/1993 Zb. z. o platových pomeroch niektorých ústavných činiteľov.

Napriek tomu, že ústavný zákon aj nález Ústavného súdu nám potvrdzujú, že poslanec NR SR môže vykonávať advokáciu či už samostatne, alebo ako konateľ v s.r.o., kladieme si otázku, aký je vzťah osobného záujmu a verejného záujmu pri výkone takéhoto povolania. Ako by postupoval (a ako postupuje) advokát - poslanec NR SR napríklad pri zastupovaní klienta v žalobe voči štátu? Uprednostní záujem osobný, ktorý mu prinesie prospech (vítazstvo v súdnom spore) alebo uprednostní záujem verejný? Je rozhodovanie súdov vždy len otázkou výkonu spravodlivosti? Nedisponuje poslanec NR SR - advokát informáciami, ku ktorým sa bežný advokát väčšinou nedostane? A taktiež, je vo vzťahu k súdnej moci v rovnocennej pozícii so svojimi kolegami, ktorí nie sú poslancami? Nie je v kompetencii poslanca NR SR zasahovať do výkonu sudcovského povolania prijímaním legislatívy, napríklad vo veci správy súdov?

Vo volebnom období 2012-2016 zastávali 3 poslanci Národnej rady SR funkciu **riaditeľa štátnej nemocnice** - v Banskej Bystrici, v Nitre a v Ružomberku. Výkon tejto funkcie je taktiež v súlade s ústavným zákonom, nakoľko napriek tomu, že riaditeľ je bezpochyby

štatutárom, nemocnica v takejto forme nevzniká za účelom vykonávania podnikateľskej činnosti a teda nedochádza k rozporu s čl. 5 ods. 2 ústavného zákona 357/2004 Zb.z.. Navyše, dve z uvedených nemocníc - Ústredná vojenská nemocnica SNP Ružomberok - FN a Fakultná nemocnica v Nitre, získali najvyššie ocenenie nezávislým inštitútom INEKO, podľa vybraných ukazovateľov spokojnosti pacientov, kvality poskytovanej zdravotnej starostlivosti, hospodárenia a transparentnosti za obdobie 2011-2014 (Porovnanie zdravotníckych zariadení, 2016). Námietky voči úrovni výkonu manažmentu tak asi vznášať nemožno. V tomto prípade sa nám však javí ako problematická iná skutočnosť.

Riaditelia štátnych nemocníc sú do svojich funkcií menovaní priamo ministrom zdravotníctva SR. Zmenou vlády väčšinou dochádza aj k výmene riaditeľov štátnych nemocníc tak, ako sa to konalo v roku 2010 a následne v roku 2012. Riaditelia nemocníc sú teda priamymi "podriadenými" ministra, ktorý ich z tejto funkcie môže kedykoľvek odvolať. Pokiaľ funkciu vykonáva poslanec NR SR, stáva sa tým súčasťou výkonnej moci na nižšej úrovni ako ústrednej, čo je v rozpore s myšlienkou del'by moci v štáte, keďže člen zákonodarnej moci sa stáva súčasťou moci výkonnej. Navyše, člen zákonodarnej moci sa stáva podriadeným členovi moci výkonnej, čo je narušením princípu parlamentnej demokracie, v ktorej výkonná moc (vláda) je zodpovedná zákonodarnej moci (parlamentu). Do špecifickej situácie sa tak môže dostať poslanec - riaditeľ štátnej nemocnice v prípade, že minister zdravotníctva, ktorý je jeho priamym nadriadeným vo funkcii riaditeľa, bude čeliť pokusu o jeho odvolanie v NR SR. Vtedy sa podľa nášho názoru dostáva poslanec NR SR do konfliktu záujmov, pretože svojim hlasovaním o odvolaní ministra rozhoduje o osude svojho nadriadeného a možno aj svojom. V takom prípade by tak malo nasledovať uplatnenie čl. 6 Ústavného zákona 357/2004 Zb.z., ktorý hovorí o oznámení osobného záujmu. Podľa tohto ustanovenia je verejný funkcionár, ktorý sa zúčastňuje na rokovaní orgánu o veci, na ktorej má osobný záujem, povinný oznámiť svoj osobný záujem o vec predtým, ako na rokovaní vystúpi. Z praxe však vieme, že sa tak nedeje a ústavný zákon v takom prípade - pri porušení povinnosti oznámenia osobného záujmu, neurčuje nijakú sankciu. Väčšinou tak poslanci NR SR - riaditelia nemocníc, bývajú najväčšími obhajcami ministra v rozprave pri pokuse o jeho odvolanie. Takéto prepojenie zákonodarnej a výkonnej moci považujeme za nešťastné, popierajúce samotnú podstatu koncepcie del'by moci v štáte napriek tomu, že nedochádza k rozporu so zákonom.

V predchádzajúcom príspevku sme sa snažili poukázať na význam koncepcie del'by moci v štáte a jej aplikáciu v Slovenskej republike. Napriek tomu, že del'ba moci je integrálnou súčasťou slovenského konštitucionalizmu a je nevyhnutná pre efektívne demokratické fungovanie každého politického systému, jej stav, v akom sa nachádza v Slovenskej republike, nepovažujeme za uspokojivý. Na jednej strane stoja zákony, ktoré sa svojimi ustanoveniami snažia obmedziť verejných funkcionárov pri výkone iných činností, avšak mnohé z nich im dovoľujú. Na strane druhej zas prax, dobré mravy a *common sense*. Na dvoch prípadoch z praxe sme sa snažili poukázať, akým spôsobom dochádza v prepájaní a vzájomnom ovplyvňovaní jednotlivých zložiek moci v SR. Aj keď si uvedomujeme, že súlad s ústavou a zákonmi je základom pre posudzovanie každého prípadu, domnievame sa, že svoju úlohu v práve a v spoločnosti zohrávajú aj dobré mravy, morálka, či politická kultúra, ktoré ak nie sú aplikované z vlastného presvedčenia, je v tejto oblasti potrebná pravdepodobne precíznejšia a striktnnejšia právna úprava.

*"Na ľudskú povahu možno vrhá zlé svetlo fakt, že je nevyhnutné používať také triky, aby sa zneužívanie moci udržalo pod dohľadom. Nevrhá však na ľudí najhoršie svetlo už vláda ako taká? Keby ľudia boli anjeli, neboli by vlády potrebné. A keby ľudom vládli anjeli, nebolo by treba na moc dozerat' zvonka ani zvnútra. Pri vytváraní systému moci, v ktorom majú jedni ľudia vládnuť iným, spočíva nemalý problém v tom, že najskôr musíte vláde umožniť, aby kontrolovala ovládaných, ale hneď nato ju musíte donútiť, aby kontrolovala samu seba."* (Prusák, 2001, s.120-121; Hamilton et al., 2002, s. 402 - 403).

## **Zoznam bibliografických odkazov**

- BRÖSTL, A. *Dejiny politického a právneho myslenia*. Bratislava: Iura Edition, 1999. 315 s. ISBN 80-88715-39-3.
- DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky. Teória a prax*. Bratislava: C. H. Beck, 2015. 1622 s. ISBN 978-80-89603-39-8.
- FILIP, J. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. 367s. ISBN 80-210-1569-1.
- LOCKE, J. *Dvě pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 201 s. ISBN 80-205-022-2.
- HAMILTON, A. – MADISON, J. – JAY, J. *Listy federalistov*. Bratislava: Kalligram, 2002. 699 s. ISBN 80-7149-455-0.
- MONTESQUIEU, Ch. L. de S. *O Duchu zákonů*. Praha: OIKOYMENH, 2010. 183 s. ISBN 80-86473-30-9.
- OTTOVÁ, E. *Teória práva*. Šamorín: Heuréka, 2010. 76 s. ISBN 80-86629-03-1.
- PALÚŠ, I. - SOMOROVÁ, Ľ. *Štátne právo Slovenskej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010. 558 s. ISBN 978-80-7097-787-3.
- PRUSÁK, J. *Teória práva*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2001. 120 s. ISBN 80-7160-146-2.
- Ústava Slovenskej republiky. Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. z.
- Ústavný zákon 357/2004 Zb. z. o ochrane verejného záujmu pri výkone funkcií verejných funkcionárov.
- Zákon 350 / 1996 Zb. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky.
- Zákon 120/1993 Zb. z. o platových pomeroch niektorých ústavných činiteľov Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.
- PL. ÚS 115/2011. Nález z 12.decembra 2012. ZNUÚS 2012
- PL ÚS 16/95. Nález z 24.mája 1995. ZNUÚS 1995
- ÚS 156/09-25
- ZOZNAM VEREJNÝCH FUNKCIONÁROV. Dostupné na:  
<http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=vnf%2fzoznam&ViewType=2>(Dostupné online 31. 10. 2016)

# PARTICIPÁCIA MLADÝCH ĽUDÍ NA ÚROVNI LOKÁLNEJ DEMOKRACIE

Michal Imrovič

**Abstrakt:** Lokálna úroveň, do ktorej patrí miestna samospráva obcí prípadne miest je najvhodnejšou predispozíciou na uplatňovanie rôznych foriem participácie. Jedným z nástrojov participácie sú voľby. Cieľom príspevku je poukázať na mieru participácie mladých ľudí pri výkone samosprávy krajských miest. V príspevku sa budeme zaoberať komparáciou participácie mladých ľudí v mestských zastupiteľstvách v ôsmich krajských mestách Slovenskej republiky v komunálnych voľbách v roku 2014.

**Abstract:** Local level, which includes local government municipalities or cities is the most appropriate predisposition to various forms of participation. One of the tools of participation are elections in local level. The aim of this paper is to highlight the degree of participation of young people in the authority of self-government in regional towns. In this article we will compare of the participation of young people in the authority of self-government in eight regional towns in Slovakia in municipal elections in 2014.

## Úvod

Potreba participácie občanov na veciach verejných a na veciach, ktoré sa ich priamo týkajú je veľmi dôležitá a zaslúži si svoju pozornosť. Miera participácie ovplyvňuje aj mieru demokracie na lokálnej úrovni. Občanov je potrebné vnímať ako osoby, ktoré zasahujú do spoločnosti a rozvíjajú ju. Komunálnu úroveň tvoria obce, obce so štatútom mesta a v neposlednom rade personálny atribút, ktorý zastávajú občania - obyvatelia. Pri uplatňovaní princípu subsidiarity je komunálna úroveň t.j. miestna samospráva obcí prípadne miest tou najvhodnejšou predispozíciou na uplatňovanie rôznych foriem participácie. Musíme si uvedomiť, že obyvatelia svojej obce alebo mesta, svojimi myšlienkami majú právo ovplyvňovať veci, ktoré sa ich týkajú a to v širokom meradle uplatňovania rôznych foriem participácie.

Miestna samospráva t.j. obec, mesto má umožňovať obyvateľom participovať na jej výkone, čím dochádza k prepojeniu výkonných predstaviteľov samosprávy s jej najdôležitejším atribútom, ktorými sú obyvatelia. Participácia obyvateľov (občanov) sa tak realizuje v zmysle lokálnej zastupiteľskej demokracie. Je na každej obci, či meste, aby vytvárala vhodné podmienky pre participáciu predovšetkým vychádzajúc zo Zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení alebo aj inovatívnych foriem participácie. Aktívna participácia má umožňovať, aby sa prijali rozhodnutia, na ktorých spolupracovali spoločne aj obyvatelia, ukázať tak potrebu komunikácie medzi predstaviteľmi obce resp. mesta a obyvateľmi. Týmto zástupcami sa čoraz viac stávajú aj mladí ľudia. Zastupiteľstvo tak postupne implementuje aj názory a myšlienky mladých ľudí do rozhodnutí, ktoré ovplyvňujú život všetkých je obyvateľov.

## Lokálna demokracia

S príchodom demokratickej spoločnosti sa prirodzene objavujú a naskytujú nové možnosti realizácie, riadenia a výkonu verejnej moci. Za modernú demokratickú krajinu považujeme krajinu, ktorá sa vyznačuje najmä atribútmi ako demokratický politický systém, právny poriadok, ochrana základných ľudských práv a slobôd, pluralita názorov a politických združení, slobodné voľby a pod.

Demokracia je pre občanov, pretože spoločnosť, krajinu tvoria práve občania, ktorí disponujú mocou. „*Moc v štáte pochádza z ľudu, ktorý nie je chápaný elitársky.*“ (Politológia 2007, s. 107) Túto reálnu moc premietajú do práv, na základe ktorých vznikajú inštitúcie ako napr. uplatňovaním volebného práva, ktorým si volia svojich zastupiteľov. Na základe reálnej moci občanov vzniká zastupiteľská demokracia. Demokracia je prejavom ľudí. Demokracia je stotožňovaná s „*spravodlivosťou, rovnosťou, toleranciou atď. a vidia v ňom prostriedok na vyriešenie všetkých problémov a konfliktov.*“ (Surmánek, Gbúrová, Dudinská, 2006, s.141)

Vychádzajúc z pojmov lokálna zastupiteľská demokracia zistíme, že demokracia zastupiteľská. To znamená, keď prepojíme tieto skutočnosti, demokraciu, miestnu územnú samosprávu a zastupiteľov, tak takúto podobu považujeme za lokálnu zastupiteľskú demokraciu, kde opäť najdôležitejšiu úlohu zohráva človek, ako obyvateľ daného mesta, obce. Môžeme konštatovať, že v demokratickej krajine podľa nášho názoru najdôležitejšiu silu v podobe legitimacy zastávajú občania. Občania prostredníctvom svojich zástupcov delegujú svoju moc na vykonávanie a riadenie štátu, ale v miestnej samospráve ide o výkon samosprávy obce resp. mesta.

Základnou podmienkou modernej zastupiteľskej demokracie sa stal rozsah zastúpenia, t.j. zavedenie všeobecného a rovného hlasovacieho práva, ktoré umožnilo obyvateľom – voličom nepriamo sa podieľať na vytváraní zastupiteľských a výkonných orgánov v štáte (Surmánek, Gbúrová, Dudinská, 2006). Občania majú v demokratickej krajine svoje opodstatnenie z viacerých hľadísk. Sú dôležitý z hľadiska legitimacy, z hľadiska sily, a z hľadiska občana a obyvateľa krajiny. Demokratický spôsob vlády zaručuje občanom účasť na riadení spoločnosti.

Pre demokratický štát je príznačný dôležitý atribút, ktorým je verejná moc. Inštitút verejnej moci je charakteristický pre štátnu správu. Podľa J. Sotolára „*ide o moc, pre ktorú je špecifické autoritatívne pôsobenie na spoločenské vzťahy v rámci štátu a je právne regulovaná.*“ (Sotolár, 2011, s.27) Inak povedané ide o legitímnu právom sankcionovanú schopnosť ovplyvňovať jednotlivé subjekty spoločenských vzťahov a ich správanie, nezávisle od ich vôle. Na základe toho, kto vystupuje vo verejnej moci ako subjekt, poznáme dve skupiny. Prvou je štátna moc, pri ktorej ako subjekt vystupuje štát. Štát zastáva pozíciu najvyššieho subjektu verejnej moci na danom území. Je originálnym nositeľom zvrchovanej a suverénnej moci v štáte. Druhou skupinou je delegovaná verejná moc, ktorá je chápaná v užšom zmysle slova. Subjektom sú neštátne verejnoprávne inštitúcie. (Sotolár, 2011)

Zastupiteľská demokracia existuje aj v podobe miestnej samosprávy. Zastupiteľskými inštitúciami na úrovni miest sú nimi orgány oblastnej a regionálnej samosprávy. Prostredníctvom týchto orgánov sa vyjadrujú záujmy občanov, ktorí si zvolili svojich zástupcov. Existencia uvedených orgánov spočíva na zastupiteľstve v právnom zmysle, založenom na voľbách. (Surmánek, Gbúrová, Dudinská, 2006)

Rovnako ako na národnej úrovni aj v podmienkach obci resp. miest platí tá istá forma rozhodovania. Občania na základe legitimacy svojich zástupcov, preukazujú vôľu, aby ich zastupovali v záležitostiach verejných, v záležitostiach, o ktorých budú rozhodovať v prospech občanov. V rámci toho existuje akási brzda zo strany občanov, kedy môžu svoju legitimitu v nasledujúcich voľbách vložiť do rúk iných zástupiteľov a to v pravidelných štvorročných intervaloch. Takto sa obmedzí zneužívania verejného postavenia, a občania majú právo na zmenu pokiaľ nie sú spokojní s prácou, ktoré zástupitelia vykonávali v ich prospech.

Lokálnu demokraciu teda považujeme za demokraciu na miestnej komunálnej úrovni, ktorá je najbližšie k občanovi, a teda vie pružne reagovať na ich potreby, záujmy. Občania disponujú právom zaoberať sa vecami vereními, majú právo participovať a výkone samosprávy, ktorá vykonáva svoju moc aj pri výkone vecí verejných týkajúcich sa občanov. Takáto forma demokratického usporiadania spoločenských vzťahov úzko korešponduje s princípmi priamej demokracie, ako napríklad účasť občanov na rozhodovacích procesoch, aktívna účasť občanov v podmienkach miestnej samosprávy, miestne referendum a pod. Na základe toho môžeme konštatovať, že dochádza k pozitívnemu aktívnemu prepojeniu zastupiteľskej a participačnej formy demokracie. Prejavuje sa pozitívny vzťah predstaviteľov participačnej demokracie k zastupiteľskej forme zastúpenia, prostredníctvom ktorej zvolení poslanci ako osoby poverené, delegované svojimi voličmi realizujú ich návrhy, záujmy a predstavy smerom hore, t.j. k najvyšším predstaviteľom samosprávy, teda samosprávnym orgánom. (Surmánek, Gbúrová, Dudinská, 2006)

Najmenšia a základná jednotka v rámci administratívneho usporiadania v podmienkach Slovenska je obec. Obec patrí v rámci usporiadania štátu verejnej správy do územnej samosprávy. Najbližšie je teda k občanovi samospráva, a to miestna. V každej úrovni ale tými prvými sú občania, od ktorých sa všetko odvíja to znamená, že na miestnej úrovni *„občania súčasne majú možnosť konfrontovať demokratické princípy výstavby štátu deklarované v Ústave SR s realitou, pretože je to jedna z ciest účasti na správe vecí verejných“* (Posluch, Cibulka, 2000, s.175).

### **Lokálna úroveň územnej samosprávy**

Idea a vznik samosprávy sú spojené s formovaním občianskej spoločnosti. „Samospráva je osobitnou formou vyjadrenia plurality názorov na miestnej úrovni v danej spoločnosti, a teda je významnou zložkou právneho štátu.“ (Posluch, Cibulka, 2000) Samospráva ako prvok, nesie opodstatnenie v rámci každého štátu. Samosprávu však nemožno chápať ako protiklad ku štátnej správe, pretože je jeho súčasťou. Samospráva prispieva k tomu, aby sa verejná politika a verejné služby dostávali do priamej pôsobnosti občanov.

Podstatou a poslaním samosprávy je samostatne, samosprávne rozhodovať o veciach jej týkajúcich sa, riadiť svoje záležitosti. Uplatňuje pri tom princíp subsidiarity. Pri výkone sa riadi zákonmi, spravuje ich podľa svojich vlastných potrieb a vlastnej vôle. Určujúce je aj to, aby uspokojovala záujmy a potreby samosprávneho spoločenstva. Samospráva zabezpečuje v ohraničenom rozsahu trvalé a samostatné spravovanie vyčlenených spoločných záležitostí komplexným spôsobom. (Sotolář, 2011) Na riešenie konkrétnych úloh má samospráva vytvorené potrebné samosprávne orgány, t.j. orgány, ktoré zabezpečujú výkon samosprávy v ich vzájomných vzťahoch. V činnosti samosprávnych orgánov sa vznikajú vzťahy medzi

jednotlivými orgánmi danej samosprávy, ďalej sú to vzťahy medzi orgánmi samosprávy a jednotlivými členmi celého samosprávneho spoločenstva, a posledným sú vzťahy medzi orgánmi samosprávy a orgánmi štátnej správy. Samosprávne orgány v týchto vzťahoch v nich vystupujú v mene samosprávy a nie v mene štátu ako celku a z jeho vôle. Adresátom samosprávneho pôsobenia môže byť len ten člen, ktorý je viazaný na dané teritórium (obec, mesto, kraj) s jeho hranicami. Všetky samosprávne vzťahy smerujú dovnútra samosprávneho spoločenstva. (Politológia, 2007)

Miestnu demokraciu môžeme v plnej miere chápať a považovať za tú najmenšiu formu demokracie a zároveň za najbližšiu z pohľadu obyvateľov (občanov). Zastávame názor, že za lokálnu demokraciu môžeme považovať samosprávu mesta resp. obce. Samospráva riadi a vykonáva svoje úlohy sama bez zasahovania zvonka. Môžeme teda konštatovať, že samospráva má charakter kolektívneho rozhodovania miestnej demokracie. Preto chápeme samosprávu ako neoddeliteľnú súčasť verejnej správy moderného štátu s demokratickým politickým systémom a v neposlednom rade aj vyššie spomínanej miestnej demokracie.

### **Participácia ako nástroj presadzovania a jej formy**

Participáciu možno voľne preložiť ako spoluúčasť, spolurozhodovanie. V najširšom zmysle slova teda znamená vyjadrenie názoru, účasť na rozhodovaní, správe, riadení a riešení spoločných vecí v rodine, škole, komunite, vo voľnom čase, v obci, na pracovisku. (Tvrdoň, 2006.) Spoluúčasť je zdrojom pozitívnej motivácie, osobného uspokojenia a prospešných výsledkov, prispieva k tomu, že život detí a mladých ľudí sa stáva bohatším, komplexnejším, ale súčasne zložitejším a náročnejším. Participácia vyjadruje spôsob, ako žiť v demokracii. Neznamená iba fyzickú prítomnosť na aktivitách, ale predovšetkým vnútornú zainteresovanosť. Tá vyžaduje preberať spoluzodpovednosť za rozhodovanie, následné konanie a zlepšovanie súčasného stavu.

Zmyslom participácie je obsah pojmu občianstvo poznávať a uplatňovať už od detského a mládežníckeho veku nielen na základe pochopenia vonkajších atribútov demokracie (napr. mechanizmu volieb, inštitúcií verejnej správy ap.), ale ako priebežný a trvalý, aktívny a zodpovedný podiel na živote a rozvoji prostredia. Participácia ako taká sa objavuje vo všetkých oblastiach spoločnosti. Tým že aktívne občania participujú využívajú demokraciu k uskutočneniu svojej moci, t.j. moci občana.

Rozlišujeme medzi politickou a občianskou participáciou, avšak rozdiel nemusí byť evidentný, pretože niekedy aj snaha o ovplyvnenie nepolitickej aktivity môže získať charakter politicky. Politickú (občiansku) participáciu v súčasnosti zaraďujeme medzi fundamentálne piliere demokracie. *“Participácia je teda predovšetkým „moc občana“, t.j. základný element trvalej udržateľnosti demokracie prostredníctvom práva jednotlivca zúčastniť sa verejného rozhodovacieho procesu.“* (Macháček, 2008, 175 s.)

Pojem občianskej participácie na Slovensku sa spája so začiatkom deväťdesiatich rokov dvadsiateho storočia. V tomto období sa začalo čoraz častejšie si používať tento pojem spájajú s občanmi. Dochádza k zmene roly a postavenia občanov voči poslancovi verejnosti, pretože sa začali zaujímať o veci verejné. Začali uplatňovať svoju moc, vo význame práva participovať na verejných záležitostiach. Občania sa takpovediac pretransformovali z pasívnych



prijímateľov rozhodnutia od svojich autorít na aktívnych presadzovateľov zmien. Svojou aktivitou realizuje svoj občiansky potenciál.

V širšom rozmere možno občiansku participáciu chápať ako participáciu politickú. A to účasťou na verejných stretnutiach, účasťou pri voľbách a politickom živote či členstvom v spoločenských organizáciách. Podľa L. Macháčka na rozdiel od občianskej participácie, ktorá zahŕňa rozličné neinštitucionalizované činnosti (iniciatívy, kampane, hnutia, projekty) sa politická participácia spája predovšetkým s formálne akceptovanými a inštitucionalizovanými činnosťami, medzi ktorými je aj právo volebné a petičné, zhromažďovacie a združovacie (Macháček, 2008).

*„Politickou participáciou sa chápu zvyčajne občianske aktivity zamerané na ovplyvňovanie vlády a verejnej politiky“* (Briška a kol. 2010, s.129) Môžeme teda tvrdiť, že participáciou sa zvyčajne chápu aktivity občanov zamerané na ovplyvňovanie autorít orgánov samosprávy a miestnej komunálnej politiky.

Z hľadiska klasifikácie participácie môžeme participáciu členiť na pasívnu a na aktívnu. Pod pasívnou participáciou chápeme účasť v činnostiach a aktivitách, ktoré pripravili dospelí. Takáto forma participácie je vhodná najmä pre znevýhodnené cieľové skupiny, ktoré by sa inak do žiadnych aktivít nezapojili. Plní úlohu vzoru a motivácie pre prípravu podobných aktivít, avšak prirodzene v ideálnom prípade s čoraz väčšou účasťou občanov. Opakom pasívnej participácie je, a pre miestnu samosprávu dôležitejším typom, aktívna participácia, ktorá spočíva v tom, že mladí ľudia sú zapojení do celého procesu rozhodovania od myšlienky až po jeho realizáciu konkrétneho problému.

Iná klasifikácia nám hovorí o internej a externej participácii. Interná participácia znamená, keď sú občania priamo zapojení do aktivít (príprava, realizácie) v rámci svojich vlastných štruktúr akými sú občianske združenia a pod. Externá participácia je vtedy ak ide o vzájomnú interakciu medzi občanmi a inými subjektmi v komunite ako napríklad politici, samospráva ako celok, sponzori atď.

Ďalšie rozdelenie participácie je z hľadiska komunikácie, a to na priamu a nepriamu participáciu. Priama participácia je vtedy, keď občania komunikujú, alebo rokujú s tretími stranami priamo. To znamená, že z komunikácie sú vylúčení sprostredkovatelia resp. zástupcovia. O nepriamej participácii hovoríme, vtedy, ak občania komunikujú s inými subjektmi, alebo komunikujú voči verejnosti, pričom zastúpení svojimi reprezentantmi alebo mládežníckymi vedúcimi. Oba typy participácie majú svoje výhody aj nevýhody. Zatiaľ čo pri nepriamej participácii môžu skúsení reprezentanti interpretovať názory ostatných ľudí v závislosti od situácie, predovšetkým v prípade, že majú dostatok praktických skúseností, kým pri priamej interakcii môžu občania hneď dostať reakcie od tretích strán. Nevýhodou priamej participácie je skutočnosť, že občania môžu priamo hovoriť s tretími stranami, ale ich vplyv na celkové rozhodnutie nie je vôbec zaručený. V tomto prípade však ide o postoj, ktorý tretie strany zastávajú voči ľuďom. (Miháliková a kol., 2005)

Efektivita participácie je založená aj na fungujúcich nástrojoch, ktorými sú v oblasti participácie: právo na informácie, petičné právo ako aj právo pokojne sa zhromažďovať. *„Predpokladá sa, že záujem o politiku sprevádza aj istá úroveň vedomostí o politických faktoch a udalostiach. Je to nielen dobrý indikátor hĺbky záujmu o politiku, ale aj indikátor predpokladu občianskej a politickej participácie“* (Macháček, 2008, s. 113). Radi by sme zdôraznili, že participácia sa nespája s povinnosťou. Teda nie je povinnosť občana participovať na veciach

verejných, avšak je potrebné túto iniciatívu prirodzenou cestou bližšie priniesť k občanom, a jednoznačne vytvoriť podmienky a umožniť im realizovať toto právo.

### **Spôsoby a formy participácie na komunálnej úrovni**

Ťažiskom pre samosprávu, ktorej základnou jednotkou je obec je občan. Práve občan ako obyvateľ sa podieľa na správe vecí verejných týkajúcich sa obce. Týmto sa prejavuje priama realizácia priameho vplyvu obyvateľa v procese spoločenského, politického, ekonomického, sociálneho rozhodovania. Obyvateľ takto svojou občianskou aktivitou výrazne prispieva k rozvoju svojho mesta, zvyšuje sa životná úroveň obyvateľov. Tým, že občania participujú na správe vecí verejných, realizujú ich politické a občianske právo garantované priamo Ústavou SR.

Participácia občanov vychádza priamo zo zákona o obecnom zriadení. Obyvatelia tak majú právo sa zúčastňovať zasadnutí obecných, resp. mestských zastupiteľstiev spoločne s miestnymi poslancami a priamo sa podieľať na práci rôznych komisií, výborov a ďalších orgánov. Obyvatelia majú taktiež právo vysloviť svoj názor na najdôležitejšie otázky týkajúce sa spoločného záujmu obce či mesta v miestnom referende. Asi najdôležitejšou a domnievame sa, že najviac využívané je právo voliť a zúčastňovať sa volieb). Zosumarizujme si akým spôsobom sa obyvateľ obce sa zúčastňuje na samospráve obce. Zúčastňuje sa tak, že uplatňuje svoje práva, ktorými sú: právo voliť orgány samosprávy obce a byť zvolený do orgánu samosprávy obce, ďalej má právo hlasovať o dôležitých otázkach života a rozvoja obce prostredníctvom miestneho referenda, má právo zúčastňovať sa na zasadnutiach obecného zastupiteľstva, na verejných zhromaždeniach obyvateľov obce a vyjadrovať na nich svoje názory, má právo používať obvyklým spôsobom obecné zariadenia a ostatný majetok obce, taktiež má právo obracať sa so svojimi podnetmi a sťažnosťami na orgány obce, a má právo požadovať pomoc v čase náhlej núdze ( Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení, 1990).

Vytvoriť podmienky pre zaktivizovanie ľudí na participácii v miestnej samospráve nespočíva v tom, že poskytneme paletu ponúk na voľno časové aktivity, toto nie je správna cesta participácie. Ide o to, aby občan mohol reálne participovať na skutočných rozhodnutiach samosprávnych orgánoch, o veciach ktoré sa jeho týkajú. Teda treba zmeniť prístup zo strany orgánov samosprávy voči občanom a pýtať sa ich skôr na to, čo by potreboval pre život, ako by danú úlohu riešil on a pod. Inak povedané zapojiť ich do riešenia konkrétnych úloh. Len v tomto duchu môže byť zachovaný cyklus prosperity a udržateľného rozvoja miest obcí, krajov.

Tým, že miestne a regionálne orgány podporujú a propagujú zastúpenie občanov pri samosprávnych orgánoch, pomáhajú im zaoberať sa výzvami a aktuálnymi problémami. Zároveň v priamej spojitosti s nimi dokážu nastolené výzvy a tlaky racionálnejšie vyriešiť. Vzhľadom na to, že miestne samosprávne orgány sú najbližšie k občanom ako to už bolo viackrát spomenuté, zohrávajú veľmi dôležitú úlohu v podporovaní zapojenia ich do procesu napr. prostredníctvom inštitucionálneho zoskupenia. O tom, že každá obec či mesto rieši viac menej svoju úlohu a problémy vie, čo je pre ňu prospešné a čo nie, vie si určiť priority, ktorým sa chce venovať, nazerá na potreby svojich obyvateľov. Len poznaním participácia občanov na lokálnej úrovni v podmienkach Slovenska objektívna, koncepčná, prospešná, racionálna a efektívna. Jej miera úspechu a budovania závisí od vôle kompetentných predstaviteľov miestnej samosprávy so subjektmi, ktoré s mládežou pracujú.

## Voľby na komunálnej úrovni v roku 2014

Voľby sú veľmi dôležitým atribútom a najvýznamnejším fundamentom, ktorý je jedným z hlavných princípov zastupiteľskej demokracie (Horváth, a kol., 2013). Výber zastupiteľov, ktorým prenecháva občan moc na jeho zastupovanie v dôležitých otázkach je veľmi významným a dôležitým aspektom demokracie. Vo všeobecnosti možno povedať, že voľby sú dôležité nielen z hľadiska delegovania moci, ale aj z hľadiska výberu toho najsprávnejšieho kandidáta.

Napriek nízkej celoslovenskej účasti na voľbách, volebná účasť na komunálnej úrovni v poslednom období preukazuje vzrastajúci trend. Nielen, že sa o post poslanca, či primátora, resp. starostu uchádzajú nezávislí kandidáti, ale aj z aspektu, že sa o post uchádzajú mladí kandidáti, t.j. kandidáti do 35 rokov. A práve túto skutočnosť sa v tomto príspevku zameriame.

Komunálne voľby na úrovni krajských miest ktorým sa budeme, v tejto časti článku zaoberať sa konali dňa 15.novembra 2014. Svoju pozornosť budeme venovať ôsmim krajským mestám. Zaujímalo nás ako v jednotlivých krajských mestách vyzerá zloženie mestského zastupiteľstva z pohľadu mladých poslancov do 35 rokov.

Tabuľka 1: Zloženie mestského zastupiteľstva v Bratislave

Bratislava

|                  |    |
|------------------|----|
| Nad 35 rokov     | 36 |
| Do 35 rokov      | 9  |
| Spolu poslancov: | 45 |

Zdroj: Vlastné spracovanie

Tabuľka 2: Zloženie mestského zastupiteľstva v Trnave

Trnava

|                  |    |
|------------------|----|
| Nad 35 rokov     | 19 |
| Do 35 rokov      | 12 |
| Spolu poslancov: | 31 |

Zdroj: Vlastné spracovanie

Tabuľka 3: Zloženie mestského zastupiteľstva v Nitre

Nitra

|                  |    |
|------------------|----|
| Nad 35 rokov     | 22 |
| Do 35 rokov      | 9  |
| Spolu poslancov: | 31 |

Zdroj: Vlastné spracovanie

Tabuľka 4: Zloženie mestského zastupiteľstva v Trenčíne  
Trenčín

|                  |    |
|------------------|----|
| Nad 35 rokov     | 22 |
| Do 35 rokov      | 3  |
| Spolu poslancov: | 25 |

Zdroj: Vlastné spracovanie

Tabuľka 5: Zloženie mestského zastupiteľstva v Žiline  
Žilina

|                  |    |
|------------------|----|
| Nad 35 rokov     | 25 |
| Do 35 rokov      | 6  |
| Spolu poslancov: | 31 |

Zdroj: Vlastné spracovanie

Tabuľka 6: Zloženie mestského zastupiteľstva v Banskej Bystrici  
Banská Bystrica

|                  |    |
|------------------|----|
| Nad 35 rokov     | 20 |
| Do 35 rokov      | 11 |
| Spolu poslancov: | 31 |

Zdroj: Vlastné spracovanie

Tabuľka 7: Zloženie mestského zastupiteľstva v Prešove  
Prešov

|                  |    |
|------------------|----|
| Nad 35 rokov     | 24 |
| Do 35 rokov      | 7  |
| Spolu poslancov: | 31 |

Zdroj: Vlastné spracovanie

Tabuľka 8: Zloženie mestského zastupiteľstva v Košiciach  
Košice

|                  |    |
|------------------|----|
| Nad 35 rokov     | 32 |
| Do 35 rokov      | 8  |
| Spolu poslancov: | 40 |

Zdroj: Vlastné spracovanie

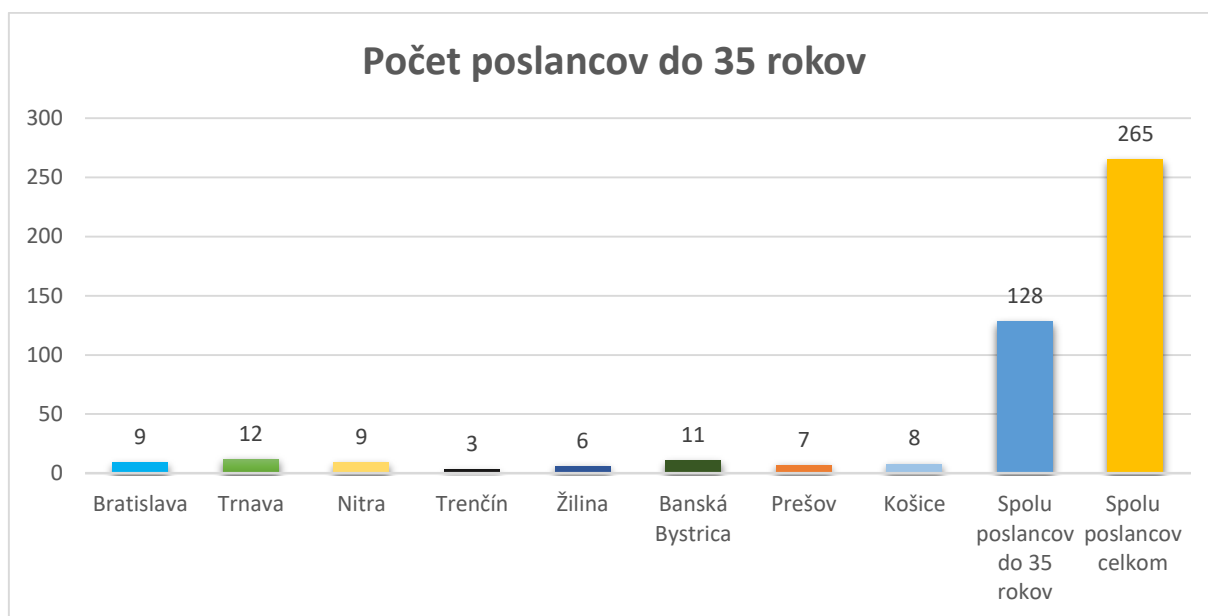
Tabuľka 9: Zloženie poslancov mestského zastupiteľstva v ôsmich krajských mestách do 35 rokov

|               |                             |
|---------------|-----------------------------|
| Krajské mesto | Počet poslancov do 35 rokov |
| Bratislava    | 9                           |
| Trnava        | 12                          |

|                              |     |
|------------------------------|-----|
| Nitra                        | 9   |
| Trenčín                      | 3   |
| Žilina                       | 6   |
| Banská Bystrica              | 11  |
| Prešov                       | 7   |
| Košice                       | 8   |
| Spolu poslancov do 35 rokov: | 128 |
| Spolu poslancov celkom:      | 265 |

Zdroj: Vlastné spracovanie

Graf 1: Zloženie poslancov mestského zastupiteľstva v ôsmich krajských mestách do 35 rokov



Zdroj: Vlastné spracovanie

Z výsledkov jednoznačne vyplýva, že istý podiel mladých poslancov v jednotlivých mestských zastupiteľstvách krajských miest je prítomný. Najväčšia miera participácie z úlohe mestského zastupiteľa-poslanca je v Trnave, ďalej nasleduje Banská Bystrica, Bratislava spolu s Nitrou, následne Košice, Prešov, Žilina a za najmenšiu mieru participácie v úlohe mestského zastupiteľa – poslanca sa preukázala v Trenčíne.

V prípade, že sa pozrieme na výsledky z celkového hľadiska, tak jasne vyplýva, že najväčší podiel poslancov do 35 rokov má Trnava a najmenší je v prípade Trenčína.

Celkový podiel poslancov u všetkých krajských mestách je takmer polovica z celkového počtu poslancov.

## **Záver**

Miera demokracie je závislá od jej princípov. Miera demokracie je priamo úmerná a reflektuje to ako sa občan resp. obyvateľ správa a akou mierou participuje. Inými slovami povedané aká je volebná účasť na voľbách.

Cieľom nášho príspevku bolo poukázať na mieru participácie mladých ľudí v úlohe poslanca. Na základe zistenia môžeme konštatovať, že záujem mladých ľudí o svoje mesto je prítomný. V niektorých krajských mestách viac v iných menej. Avšak jednoznačne možno vysloviť záver, že je.

Čo je však potrebné zmeniť, aby sa miera participácie mladých ľudí zvýšila a aké závery možno vysloviť. V nasledujúcich bodoch prinášame niekoľko postrehov, ktoré k tomu môžu prispieť. Ide o nasledovné:

- vzdelávanie a výchova k občianstvu
- dialóg medzi mladou a staršou generáciou
- potenciál (mladý poslanec) – hrozba konkurencie (starší poslanec)
- vnímanie mladého človeka ako plnoprávneho občana

V neposlednom rade je potrebné si uvedomiť koho bude voliť mladý človek, či je to mladý kandidát alebo starší kandidát.

Záverom, možno vysloviť myšlienku, že chuť a potenciál, ktorým disponujú mladí ľudia bude v nasledujúcom období vzrastať.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

- BRIESTENSKÝ, L. 2001. Otvorená samospráva. Bratislava : Združenie na podporu lokálnej demokracie, 2001. 75 s. ISBN 80-967542-9-7.
- BRIŠKA, F. a kol. 2010. Teória a prax verejnej politiky. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela, 2010. 284 s. ISBN 978-80-557-0045-8.
- HORVÁTH, P. a kol. 2013. Kapitoly z politického systému Slovenskej republiky. Brno : Tribun EU s.r.o., 2013. 192 s. ISBN 978-80-263-0373-2
- KOLEKTÍV AUTOROV. 2007. Politológia. Nitra : Enigma, 294 s. 2007. ISBN 80-89132-03-0.
- KOVÁČOVÁ, E. 2010. Verejná správa na Slovensku (Úlohy a postavenia územnej samosprávy). Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2010. 239 s. ISBN 978-80-557-0101-1.
- MACHÁČEK, L. 2008. Úvod do politickej sociológie mládeže. Trnava: UCM, 2011. ISBN 978-80-8105-012-1.
- MESEŽNIKOV, G. - NIŽŇANSKÝ, V. 2002: Reforma verejnej správy na Slovensku 1998 – 2002
- POSLUCH, M. – CIBULKA, Ľ. 2000. Štátne právo Slovenskej republiky. Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2000. 241 s. ISBN 80-7160-131-4.
- SOTOLÁŘ, J. 2011. Samospráva obce (Obecné zriadenie na území Slovenska). Košice : SOTAC, 2011. 317 s. ISBN 978-80-89446-23-0.

SUMÁREK, Š. – GBÚROVÁ, M. –DUDINSKÁ, I. 2006. Politológia (vybrané kapitoly).Prešov : Slovacontact, 2006. 251 s. ISBN 80-88876-17-6.

TVRDOŇ, M. 2006. Riziková mládež ako sociálno-politický problém v Slovenskej republike. In Riziková mládež v súčasnej spoločnosti. .[online]. 2009 [cit. 2013-07-16] Dostupné na internete:

<<http://www.uhk.cz/cs-cz/fakulty-a-pracoviste/ustav-socialni-prace/eDokumenty/Documents/Sborn%C3%ADky%20z%20Hradeck%C3%BDch%20dn%C5%AF/Rizikov%C3%A1%20ml%C3%A1de%C5%BE%20v%20sou%C4%8Dasn%C3%A9%20spole%C4%8Dnosti.pdf>>

ÚSTAVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY v platnom znení.

ZÁKON SNR č.369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších právnych predpisov.

ZÁKON Slovenskej národnej rady č. 472/1990 Zb. o organizácii miestnej štátnej správy

# ŠPECIFIKÁ VYBRANÝCH NÁSTROJOV AMERICKEJ GLOBALIZÁCIE

Michal Klučiarovský, Dominika Cevárová

## Abstrakt

*Pre bližšie pochopenie nášho skúmania, zdrojov americkej globalizácie si musíme stručne priblížiť jej historické formovanie na tých najvýznamnejších medzníkoch. Z časového hľadiska ohraničíme našu opercionalizáciu na 20. storočie. Kedy v jeho začiatkoch dominovala politika silného izolacionizmu, ale zároveň budovania stabilnej hospodárskej a ekonomickej základne štátov. Miera konfliktov do ktorých sa USA museli zapojiť narastala s prebiehajúcou prvou a neskôr druhou svetovou vojnou. Kým európske krajiny a starý kontinent trpel na dopady vojny od umierajúcich civilistov cez vojakov až po fatálne a katastrofálne materiálne škody na fabrikách, budovách, domoch či kultúrnych pamiatkach, americký kontinent sa fyzickému ničeniu akejkoľvek infraštruktúry vyhol. Jediným, čo bolo potrebné vložiť do vojenských konfliktov boli finančné prostriedky, vojaci – ľudia a technika. Samozrejme, našou snahou nie je marginalizované úlohy, ktorú americká armáda ako dominantná a nezastupiteľná vojenská sila v rámci spojencov zohrala v prvej a najmä v druhej svetovej vojne.*

## Abstract

*For further understanding of our investigation, sources US globalization, we need to briefly bring the historical formation on the most important milestones. In terms of time we demarcate our operationalization the 20th century. When in his early days he was dominated by a strong policy of isolationism, but at the same time building a stable economic and economic foundations of the state. The degree of conflict in which the United States had to engage grow at the ongoing first and after World War II. While European countries and the old continent suffered the effects of war through soldiers dying civilians to fatal and catastrophic physical damage to factories, buildings, houses and cultural monuments, the Americas, the physical destruction of any infrastructure avoided. Only what was necessary to introduce in military conflicts, the funds were soldiers - people and technology. Of course, our aim is not marginalized the role that the US military as the dominant and irreplaceable military forces within the allies played in the first and especially in World War II.*

Spojené štáty americké, majú za sebou veľmi bohatú historicko-politickú minulosť a skúsenosť. Z pôvodných britských, francúzskych či španielskych kolónií v novom svete sa sformovala krajina schopná medzinárodnej konkurencieschopnosti. Napriek turbulentným začiatkom rodiacej sa americkej cesty k demokracii dnes USA dosahujú popredné postavenie v rámci svetového politického systému. „Odkaz občianskej vojny pre ďalší vývoj americkej kultúry, politického systému a spôsobu života bol nesporným. Krajina sa za ďalšie desaťročia



*musela vysporiadať s postupnou integráciou černošského obyvateľstva a multikultúrneho prisťahovalectva. Na základe vyššie uvedených skutočností vzniku a vývoja amerického politického systému môžeme tvrdiť, že v plnej miere reflektuje odkaz minulej doby a vznikol na pôde dvoch vojenských konfliktov. Prvým bol boj za nezávislosť, ktorý poukázal na silu a zomknutosť americkej spoločnosti a vstúpil jej prvé znaky národného cítenia, občianskej identifikácie a patriotizmu. Druhým eskalačným predelom vo vývoji amerických dejín bola občianka vojna, ktorou vyvrcholil spor Sever Juh a kontroverzná problematika otroctva. Vtedajšia spoločnosť a jej multikultúrny charakter, ktorý vznikol z ekonomických dôvodov pod tlakom potreby osídľovať a zúrodňovať obrovského územia si vybral svoju daň. Evolúcia amerického politického systému je tak naveky poznačená revolúciou a občianskou vojnou. Napriek tomu tie paradoxne napomohli výslednému charakteru politického zriadenia a zanechali v ňom svoj odkaz. Po viac než sto päťdesiatich rokoch od zrušenia černošského otroctva dnes na čele krajiny stojí už druhé funkčné obdobie prvý afroamerický prezident v dejinách. Práve tu možno badať rozsiahlu mieru kultúrnej, sociálnej, politickej ale predovšetkým ľudskej evolúcie amerického národa.“ (Koper, Klinčáková, Klučiarovský, 2015)*

Snažíme sa skôr upriamiť pozornosť na rozdielnú štartovaciu pozíciu USA a vojnou zničenej Európy po druhej svetovej vojne. Z hľadiska logického sledu udalostí sa nám formovalo bipolárne usporiadanie svetového politického systému. Proti sebe stojace antagonistické bloky, demokratického, liberálne zmýšľajúceho západu v podobe USA a socialistického totalitného a striktnie kontrolovaného a riadeného Sovietskeho zväzu.

Povojnové obdobie prinieslo otvorenie sa medzinárodných obchodných trhov, ale aj možnosť podieľať sa finančne na obnove vojnou zničenej Európy, samozrejme len po sféru vplyvu ZSSR. Napriek tomu môžeme 50. roky 20. storočia označiť za kľúčové v procese formovania a vzniku medzinárodného obchodu a počiatku prvých medzinárodných obchodných organizácií, ktoré sa neskôr stanú hybnou silou americkej globalizácie smerom navonok. Obdobie bipolarity v rámci prerozdelenia moci vo svete pretrvávalo počas celého obdobia transformujúcej sa Európy až do začiatku 90. rokov.

Práve tu môžeme vnímať ďalšiu významnú odlišnosť, ktorá v nemalej miere diskvalifikovala Európu. Väčšina štátov strednej, južnej a východnej Európy prechádzala v rozmedzí rokov 1950 – 1990 procesom vnútorného hľadania sa alebo zápasu proti existujúcemu politickému režimu a zriadeniu. V prevažnej miere boli tieto štáty pod priamym vplyvom Sovietskeho zväzu, ktorý kontroloval a cenzuroval ich politický kultúrny či hospodársky život. Táto etapa transformácie politických systémov krajiny na moderné liberálne demokracie porovnateľné svojimi ústavami a životom obyvateľstva so západnými krajinami či USA trvala takmer do začiatku 90. rokov čo výrazne prispelo k stagnácii týchto aktérov vo všetkých sférach a oblastiach politického, verejného či ekonomického života. (Cohen, 1993)

Na základe čoho sa potvrdzujú naše domnienky a hypotézy, že Spojené štáty americké mali síce pomalší štart, ktorý začal v období, keď Európa žila vekom kolonializmu, imperializmu a neskôr technologickou revolúciou, ale húževnatý americký národ dokázal za necelé dve storočia vbudovať s USA veľmi silnú a húževnatú krajinu, ktorá sa vyhla udalostiam, ktoré sužovali starý kontinent a dokázala na nich efektívne a racionálne stavať s vidinou vysokého zisku. (Cohen, 1993)

Tak došlo k paradoxu, že USA ako jedná z hlavných „indií“ Veľkej Británie preskočila svoju matku a dokázala z nej ešte aj ťažiť. Samozrejme je nevyhnutné zohľadniť aj ďalšie objektívne atribúty tohto procesu, ktoré nás však privádzajú k myšlienke, že kumulovaný vývoj spoločnosti v Európe počas svojho historického procesu prechádzal a prechádza istou ofenzívnou a defenzívnou sínusoidou, ktorá v USA absentovala a poskytla im tak vysokú komparatívnu výhodu na poli medzinárodného obchodu, ale aj v etablovaní sa na európskom trhu. (Tindal, Shi, 1998)

V nasledujúcej časti by sme sa venovali rozmanitým nástrojom americkej globalizácie, ktoré je potrebné prehľadne si usporiadať a predstaviť:

- ❖ Členstvo a pozícia USA v medzinárodných vojenských organizáciách
- ❖ Členstvo a pozícia USA v medzinárodných obchodných organizáciách
- ❖ Členstvo a pozícia USA v medzinárodných finančných organizáciách
- ❖ Americká zahraničná politika a diplomacia
- ❖ Americká mediálna a masmediálna kultúra
- ❖ Americké nadnárodné spoločnosti a korporácie <sup>9</sup>

Každý jeden z vyššie uvedených nástrojov v sebe zosobňuje schopnosti americkej globalizácie zasahovať efektívne a intenzívne aj tie geograficky alebo ideologicky najvzdialenejšie sféry súčasného sveta. Uvedomujeme si, že naša kategorizácia nástrojov americkej globalizácie nemusí byť komplexnou a možno voči nej namietat', no pre potreby našej dizertačnej práce ako aj pre potreby priestoru vyčleneného na jej analýzu sa zamierame na tieto kľúčové a pre naše záujmy strategické oblasti.

## **Členstvo USA v medzinárodných vojenských organizáciách**

Integračné snahy USA vo vojenskej oblasti sú nesporné a nespochybniteľné, za najdôležitejší krok v tejto sfére považujeme vznik a rozvoj Severoatlantickej zmluvy známej ako NATO (*Nord Atlantic Treaty Organization*), pričom jedná sa o prvé a úspešné etablovanie sa takéhoto širokého vojensko-obranného paktu v dejinách ľudstva. Nedostatky a chyby, ktoré predchádzali vzniku NATO, po prvej svetovej vojne boli vtedajšími politickými elitami úspešne odstránené a vytvorili tak dobrý základ pre etablovanie sa projektu Severoatlantického partnerstva, ktoré by garantovalo stabilitu, mier a teda prosperitu v celom geopolitickom regióne, ktorý zahŕňa. Naším cieľom nie je komplexné predstavovanie si NATO, keďže sa jedná o najznámejšiu vojensko-obrannú medzinárodnú organizáciu vo sete a rozsah materiálov a štúdií spracovaných akademickou oblasťou na túto tému ďaleko presahuje náš možný záber. Cieľom nášho odkazovania je skôr poukázať na pozíciu, s ktorou USA vystúpili do NATO resp.

---

<sup>9</sup> Časti americké nadnárodné spoločnosti ako aktér americkej globalizácie sa budeme venovať v závere tejto kapitoly, kde si bližšie predstavíme ich vplyv.

Stáli na jeho počiatku a následne zdôrazniť ich v súčasnosti nezastupiteľnú úlohu. Vzťahy medzi jednotlivými členskými štátmi sú upravené štatútom a chartou NATO pre nás sú najdôležitejšie články 3,4,5, a článok 51. Pričom tretí článok zaväzuje jednotlivé členské štáty k individuálnemu aj spoločnému rozvíjaniu obranyschopnosti, článok 4. zabezpečuje dosahovanie konzultácii medzi členskými štátmi a článok 5. vyzdvihuje to najpodstatnejšie, že akýkoľvek útok proti jednému štátu je útokom proti všetkým členským štátom. Následne nastupuje kooperácia s článkom 51 charty OSN, o použití odvetných prostriedkov a nasadenia sily – armády. Počet členských štátov NATO na starom kontinente dosahuje číslo 26 v Amerike sú to len USA a Kanada. Z celkového počtu len tri štáty disponujú nukleárnymi zbraňami, samozrejme v dnešnom globalizovanom a značne zaľudnenom svete je použitie nukleárných zbraní na vojenské či civilné ciele len poslednou a krajinou možnosťou, ktorá skôr slúži ako prostriedok zastrašovania a vyjednávania. (Mezřický, 2006)

Otázkou však zostáva do akej miery je NATO schopné garantovať svojim členom bezpečnosť, pokiaľ by sa USA stiahli do úzadia. Tento proces je na pretrase nielen aktuálne nedávno po inaugurácii nového amerického prezidenta D. Trumpa, ale bol tu už oveľa dlhšie orientovaný na myšlienku vzájomnej ochrany a garancií bez USA. Rovina v ktorej sa dnes pohybuje diskusia ohľadom pôsobenia Spojených štátov v NATO za súčasných podmienok vyčíta niektorým členským štátom Slovensko nevynímajúc veľmi nízky podiel HDP, ktorý odvádzajú do svojich národných armád. V prípade Slovenskej republiky by sme mali atakovať hranicu 2%, ktoré by mali byť priamo odvádzane do armády, no len v tomto roku sa nám podarilo prehupnúť cez 1%. Z toho vyplýva nízka inovatívnosť, modernizácia a rozvoj vojenských technológií, zbraní, zbraňových a obranných systémov, ale v neposlednom rade aj vojenskej techniky a poddimenzovanejší stav a počet aktívnych vojakov v službe schopných nasadenia. Nový americký prezident D. Trump vyhlásil, že je pre Ameriku nepriateľné aby sa podieľala 73% balíkom na financovaní NATO, pri existencii už vyššie spomínaných dlhov, či neplnenia si záväzkov iných členských štátov a že je nevyhnutné zväziť zotrvanie v takejto organizácii, ktorá je momentálne pre USA záťažou a nepredstavuje žiadny výraznejší prínos okrem garancií. Tieto myšlienky reflektujú na neblahý stav vnútri organizácie, ktorej chýba výraznejšia demokratická štruktúra rozhodovania a sankčné mechanizmy pre štáty, ktoré nedokážu držať stanovený trend. Zároveň to však poukazuje aj na fakt, že USA sú schopné cez systém financovania vyjednávať a vytvárať značný politický a spoločenský tlak na európskych lídrov, aby v tejto veci začali konať. Prítomnosť hegemóna v tomto type vojensko-obranného paktu je zo strany garancií vítanou a potrebnou však pre prípad hľadania konsenzu je potrebné si uvedomiť, že Spojené štáty ťahajú za dlhší koniec a majú značnú komparatívnu výhodu v rokovaniach.

Tu sa otvára otázka porovnania výhod a nevýhod členstva v NATO. Výhody sú samozrejme nesporné a početné, medzi tie najdôležitejšie patria: zvýšenie obranných možností štátu, posilnenie zahraničnej akceptácie a autority v celosvetovom meradle, koncepcnejšie možnosti spolupráce na spoločných cvičeniach a tréningoch, posilnenie postavenia armády a jej úloh, navýšenie akcieschopnosti a potenciálu ozbrojených zložiek, prístup k projektom – výhodnejší nákup techniky a zbraní. *Možno ešte horšie pre Rusko zo strategického hľadiska je to, že jeho aktívne vojenské zapojenie do konfliktu na Ukrajine v kombinácii s plánovanou masívnou armádou u zákazníkov je jedným z najvýznamnejších faktorov vedúcich ku koncu*

*odzbrojovacieho procesu, v krajinách EÚ a európskych krajín NATO, ktorá existuje od konca studenej vojny. (Lenč, Kudrec, 2016 s.52)*

Napriek tomuto radu výhod nachádzame aj isté nevýhody ktoré primárne pramenia z nejasných záruk v prípade potreby a otáznom plnení článkov charty NATO, značné množstvo záruk a záväzkov ktoré musia členské štáty plniť, prítomnosť armád na zahraničných misiách – finančná záťaž, miera finančnej návratnosti teda v rámci takéhoto vojensko-obranného paktu neexistuje.

Napriek komparácii výhod a nevýhod je členstvo Slovenskej republiky v NATO prospešné a isté zaťaženie, ktoré z neho vzniká nepreváži výhody a možnosti, ktoré nám poskytuje. To vyplýva samozrejme z pozície a postavenia Slovenska ako relatívne slabého a malého aktéra, ktorý bohužiaľ trpí veľkými problémami v súčasnej armáde a jej technická bojaskopnosť v prípade potenciálneho vojenského konfliktu je veľmi ťažko predpovedateľná a realizovateľná. V prípade reálneho nasadenia by sa nám mohlo stať, že by sme sa z istých operácií museli jednoducho „ospravedlniť“ z dôvodov zastaranosti vojenskej techniky. A práve toto je tá povestná voda na mlyn v argumentácii novej americkej administratívy k niektorým členským štátom NATO.

### **Členstvo a pozícia USA v medzinárodných obchodných organizáciách**

Pri detailnejšom pohľade na pozíciu USA vo svetovej ekonomike a vo svetovom obchode ako takom prichádzame hneď na niekoľko faktov. Etablovanie sa procesov globalizácie v svetovej ekonomike zvýšilo konkurencieschopnosť a výkonnosť podnikateľských subjektov vo svetovom meradle. Došlo k zníženiu cien pre spotrebiteľov a znížila sa aj ich závislosť na produktoch výsostne domácej proveniencie. Každý jav však so sebou prináša aj isté negatíva tým najvýznamnejším, proti ktorému dnes nie je vôbec jednoduché zaujať ucelené stanovisko je vytváranie značných divergencií v bohatstve svetovej populácie. Pretože až 75% svetového obchodu sa realizuje len v rámci tými najvyspelejšími štátmi a obchod rozvojových krajín pokrýva len necelých 10% tohto pomyselného koláča. To predznamenáva skutočnosť, že 20% populácie tých najbohatších krajín sveta produkuje neuveriteľných 86% HDP vo svete a paradoxne zvyšných 80% ľudí žijúcich v chudobných krajinách len necelých 14% svetového HDP. Logicky sú na tom najhoršie chudobní, nemajetní, nevzdelaní a nekvalifikovaní – ľudia, ktorí sa vo svetovom sociálnom systéme prepadávajú stále hlbšie. (Meržický, 2006)

V rámci svetového obchodu dochádza k tzv. unifikácii noriem pre národné hospodárstva jednotlivých štátov, čo jednak likviduje malé regionálne firmy a podnikateľov, ktorí nie sú schopní konkurovať prevažne cenou a v konečnom dôsledku to vytvára potrebu stále väčšieho dopytu po tovaroch a službách, ktoré vedú v danej nastavenej štruktúre poskytnúť len nadnárodné korporácie a spoločnosti. Dochádza tak k vytrácaniu rozmanitosti v spotrebe, čo v konečnom dôsledku vracia úder svojmu stvoriteľovi globalizácii v podobe poklesu rastu globálneho hospodárstva.

Strategické členstvo USA v medzinárodných organizáciách je neodmysliteľné najmä vo svojej pozícii v Severoamerickej zóne voľného obchodu – NAFTA, ako aj v ďalšej integrácii ekonomického charakteru CAFTA, a v neposlednom rade WTO. Pre bližšie pochopenie pozície a dominancie USA v medzinárodnom obchode prinášame prehľadnú tabuľku:

| Členstvo USA v medzinárodných organizáciách |                   |                   |                               |                     |
|---------------------------------------------|-------------------|-------------------|-------------------------------|---------------------|
| ADB <sup>1</sup>                            | EBRD              | IFC,              | MONUSCO                       | UN                  |
| AfDB <sup>1</sup>                           | EITI <sup>4</sup> | IFRCs,            | NAFTA                         | UNCTAD              |
| ANZUS                                       | FAO               | IGAD <sup>5</sup> | NATO                          | UNESCO              |
| APEC                                        | FATF              | IHO               | NEA                           | UNHCR               |
| Arctic Council                              | G-20              | ILO               | NSG                           | UNITAR              |
| ARF                                         | G-5               | IMF               | OAS                           | UNMIL               |
| ASEAN <sup>2</sup>                          | G-7               | IMO               | OECD                          | UNMISS              |
| Australia Group                             | G-8               | IMSO              | OPCW                          | UNRWA               |
| BIS                                         | G-10              | Interpol          | OSCE                          | UN Security Council |
| BSEC <sup>3</sup>                           | IADB              | IOC               | Pacific Alliance <sup>3</sup> | UNTSO               |
| CBSS <sup>3</sup>                           | IAEA              | IOM               | Paris Club                    | UPU                 |
| CD                                          | IBRD              | ISO               | PCA                           | WCO                 |
| CE <sup>3</sup>                             | ICAO              | ITSO              | PIF <sup>5</sup>              | WHO                 |
| CERN <sup>3</sup>                           | ICC               | ITU               | SAARC <sup>3</sup>            | WIPO                |
| CICA <sup>3</sup>                           | ICRM              | ITUC              | SELEC <sup>3</sup>            | WMO                 |
| CP                                          | IDA               | MIGA              | SICA <sup>3</sup>             | WTO                 |
| EAPC                                        | IEA               | MINUSMA           | SPC                           | ZC                  |
| EAS                                         | IFAD,             | MINUSTAH          |                               |                     |

<sup>1</sup>nerregionálny člen, <sup>2</sup>partner na dialóg, <sup>3</sup>pozorovateľ, <sup>4</sup>kandidát, <sup>5</sup>partner

Zdroj: CIA Factbook

Na základe vyššie uvedených faktov by sme ďalej pristúpili k analýze silných stránok obchodnej spolupráce USA so svojimi partnermi. V prvom rade USA dokážu poskytovať veľmi atraktívne podnikateľské prostredie a nízku mieru korupcie a klientelizmu aj Vďaka sofistikovanému systému verejného obstarávania. Ďalej je nesporným faktom že USA sú globálnym centrom inovácií v oblastiach R&D. S tým úzko súvisí aj potreba mať prepracovaný systém patentov a ochrany priemyselného a duševného vlastníctva na svete. Americké súdnictvo je veľmi liberálne a držiteľov amerických patentov považujú za rovnocenných partnerov v zmysle prítomnosti na americkom trhu ako domácich producentov. Výhodou zostava aj oddelenie súkromného podnikania od činnosti vlády a vládnych inštitúcií. V neposlednom rade však veľký americký trh ponúka aj veľa príležitostí pre konkurencieschopnosť zahraničných napr. slovenských produktov.

Z čoho vyplýva možnosť realizovať snahy tak excelentne popisované vo všetkých strategických dokumentoch EÚ a SR avšak veľmi ťažko aplikovateľné v reálnom živote. Medziuniverzitná transatlantická spolupráca špičkových univerzitných centier a vedecko-výskumných pracovníkov s cieľom zlepšovať a podporovať rozvoj startupov a podnikateľského prostredia v krajinách Európy. Medzi najstrategickejšie sektory možnej obchodnej spolupráce s USA dnes zaradujeme : kybernetickú bezpečnosť, biotechnológie, energetiku – spotrebu energií, energetiku – výrobu energií, zabezpečovacia technika, automobilový priemysel a vývoj a v súčasnosti stále populárnejší vesmírny výskum a programy. Bohužiaľ tieto pozitívne predpoklady, ktoré americký trh môže ponúknuť svojim potenciálnym partnerom sa v súčasnosti pri novej vládnej administratíve znižujú a takmer reálna dohoda TTIP, je už dnes minulosťou. Za jej pomoci by sa vyššie uvedené oblasti boli implementovali do praktickej spolupráce čo by podporilo rozvoj vedy a techniky ako aj ekonomiky dotknutých partnerských inštitúcií. Tejto problematike sa ešte budeme venovať v záverečnej kapitole našej dizertačnej práce. (Dvořáková, 2002)

*V posledných rokoch sa americké hospodárske záujmy sústreďujú aj na iné regióny sveta, ako na Európu. USA sa osobitne snažia o posilnenie hospodárskych vzťahov v ázijsko pacifickom regióne, ktorý USA identifikujú ako kľúčový pre americký export, a teda i*

*posilnenie hospodárskeho rastu a tvorby pracovných miest v USA. USA podporujú znižovanie obchodných a investičných bariér s krajinami tohto regiónu, v rámci čoho sa rozvíjajú rokovania obchodnej dohody tzv. transpacifického partnerstva - "Trans-Pacific Partnership" – TPP. (USA , SARIO, s.15)*

Pri súčasnom dynamickom a veľmi turbulentnom vývoji na poli medzinárodného obchodu a príchodu nových exekutívnych rozhodnutí a nariadení amerického prezidenta sa aj atraktivnosť budúcej zmluvy TTP, javí veľmi problematickou a skoro až nereálnou.

### **Členstvo a pozícia USA v medzinárodných finančných organizáciách**

Svetový finančný trh je dnes previazaný najmä s tromi svetovým menami – dolárom, eurom, a jenom. Pričom svetový obchod je postavený najmä na prvej z nich americkom dolári. Pozícia US – dolár je preto veľmi strategická a mala by byť o to viac strážená a ochraňovaná. Väčšina zobchodovaných peňazí prechádza v USA cez systém FED - federálny rezervný systém alebo aj centrálny bankový systém Spojených štátov. V zásade sa jedná o štátom vytvorený rezervný systém, ktorý kontroluje emisiu peňazí v obehu zabezpečuje tlač peňazí a obeživa a ich prepravu a re distribúciu medzi 12 pobočkami FEDu po celých spojených štátoch. Za posledné desaťročie bol však FED aj centrom rozsiahlej kritiky zo strany senátorov a guvernérov ako aj obeťou finančných kríz a rôznych bublín na ktoré musel reagovať. Súčasný stav vo vyspelých ekonomikách sveta prikladá veľkú pozornosť nabaľovaniu sa hypotekárnych úverov, a ďalších foriem úverových produktov. To ale vytvára obrovskú finančnú záťaž pre obyvateľstvo prehlbuje ako zadlžovanie krajiny tak aj zadlžovanie jej populácie.

Práve tu sa otvárajú otázky finančnej gramotnosti bezpečnosti občanov v globálnom finančnom svete, ktorý je dynamický a nemá zábrany vytvárať takéto situácie bez rizika vlastnej zodpovednosti za ne. Problém však nastane ak väčšina produktívnej populácie schopnej zarábať finančné prostriedky ako sme si uviedli vyššie, bude zaťažená virtuálnymi peniazmi bez možnosti úteku z tohto stavu. Systém sa tak bude musieť reštartovať, čo môže spôsobiť celosvetový chaos a finančnú nestabilitu na všetkých svetových menových trhoch. Zmena príjmovej stratifikácie krajín, už dávno sa na svetovom trhu neskloňujú pojmy ako chudobná Čína, ázijské tigre, bohatá Amerika či Európa. Tak ako postupuje sociálna stratifikácia obyvateľstva, tak ju dobieha a jej príjmová dcéra, ktorá so sebou prináša novú orientáciu producentov len na tie najmajetnejšie skupiny žijúce vo svete. Pričom tieto skupiny obyvateľstva sú známe svojou priestorovou fluktuáciou čo v zásade len podporuje túto teóriu. Spotrebný tovar, ktorého konzumentami sú takéto zákazníci tak prenasleduje ich kúpnu silu a ignoruje geopolitickú lokalizáciu či iné hodnoty len za cenu uspokojenia ich potrieb a zvyšovania svojho zisku.

## Americká zahraničná politika a diplomacia

Zahraničná politika Spojených štátov amerických vychádza z troch historických tradícií: izolacionizmus, imperializmus, a internacionalizmus. Prvý prístup tzv. izolacionizmus bol pre USA vlastným v časoch Moonroovej doktríny a pretrval do začiatku prvej svetovej vojny. Druhá vlna izolacionizmu nastúpila po konci spomínanej vojny, kedy dochádza formovaniu spoločnosti národov ako medzinárodného garanta mieru avšak s jedným malým zaváhaním – absenciou členstva najsilnejšej vtedajšej mocnosti – USA. Pozícia a postavenie hegemonu spojených štátov je zjavná a trvala až do konca prvého funkčného obdobia G.W. Busha. Pričom podľa slov uznávaného profesora medzinárodných vzťahov Oskara Krejčího: USA stále sú hegénom a ich hegemonistické postavenie vychádza zo skutočnosti, že vyhrali poslednú hegemonistickú vojnu - studenú vojnu. Zároveň ako sme si predstavili vyššie sú schopní produkovať verejné potrebný tovar a zásobovať ním trhy, udržiavať potrebu a váhu dolára ako rezervnej a obchodovanej meny a v neposlednom rade disponujú mohutným vedecko – výskumným pokrokom za prítomnosti rizikového kapitálu tak nevyhnutného pre tento sektor. Posledným aspektom je schopnosť seba prezentácie svojej kultúry v zahraničí – od vedeckých projektov a časopisov, až po spravodajské portály a končiac Hollywoodom a americkou kinematografiou, ktorej sa budeme venovať neskôr. (Kalický, 2006)

Výzvy ktorým dnes čelí americká zahraničná politika a diplomacia sú širokospektrálne a je veľmi náročné v takomto meradle s nimi bojovať alebo ich zvládať. Medzi kľúčové atribúty záujmu americkej zahraničnej politiky dneška patrí práve Amerika samotná. Stalo sa tak po nástupe kontroverzného no americkým ľuďom a demokraticky zvoleného prezidenta D. Trumpa. Bezpečnostné stratégie USA v minulosti aplikované G.W. Bushom a B.H.Obamom, mali silný koncepčný aspekt a pokrývali všetky strategické oblasti ktorým sa štát navonok mal venovať a ktoré mohli predstavovať reálnu či potencionálnu hrozbu do budúcnosti. Dnes stojí USA a Američania v popredí a v centre všetkých záujmov aspoň tá je to prezentované krokmi a rozhodnutiami novej americkej exekutívy. Napriek tomu ani tá nemôže zatvárať oči pre realitou a musí čeliť ako narastajúcej medzinárodnej migrácii obyvateľstva, tak aj vzrastajúcemu a všadeprítomnému medzinárodnému terorizmu. Eskaluje však aj domáce násilie, posilňujú sa nacionalistické myšlienky u obyvateľstva, roztvárajú sa nožnice toho čo diplomacia dakedy veľmi elegantne a s noblesou zvládala - multikulturalizmus. Snaha o stabilitu v regiónoch Blízkeho východu a v severnej Afrike odštartovala migračnú krízu pre Európu, avšak ani toto nie sú zďaleka jediné výzvy. (Kalický, 2006)

Globálny svet je o integrácií, integrácia je o jej prehlbovaní a skvalitňovaní spolupráce - výsledkom čoho má byť hospodársky a ekonomický rast, a prosperita. Amerika sa však musí naučiť rešpektovať aj ostatných aktérov svetového politického systému. Dnes môžeme s istotu povedať že svet sa transformuje do multipolárneho usporiadania s rádovo väčším počtom hráčov ako v roku 2000. Krajiny BRIC – Brazília, Rusko, India Čína v tomto procese zhrávajú významnú úlohu. Americká zahraničná politika, ale musí konsolidovať aj vzťahy so svojimi najbližšími susedmi, ktoré v posledných mesiacoch dostali patrične zabráť. V neposlednom rade je to oblasť bezpečnosti ako národnej, pod ktorou sa skrýva snaha o vystavenie múru s Mexikom, alebo snaha o ochranu vnútorného trhu USA. Bezpečnostné stratégie však vždy

kopírovali najmä zahraničné ciele americkej politiky a diplomacie a medzi ne patrí aj koordinovaný boj s partnermi proti medzinárodnému terorizmu. Tu sa však otvárajú otázky oprávnenosti unilaterálneho konania a použitia vojenskej sily voči suverénnym štátom ospravedlnenie len na základe rúška humanitárnych intervencií či boja proti zbraňam hromadného ničenia.

*„Záverom hádam už len treba pripomenúť, že základom humanistických hodnôt, na ktorých euroatlantická civilizácia stojí, a za ktoré sa oplatí bojovať, je úcta k človeku, jeho životu a rešpektovanie ľudskej dôstojnosti. V prípade, že sa s nimi naplno stotožní líder USA a aj jeho európski kolegovia, potom sme najmenej polovicu z našej budúcnosti už vyhrali. Napriek (veľakrát len lacnej a populistickej) kritike niektorých krokov americkej zahraničnej politiky zo strany časti európskych lídrov je úlohou politikov na oboch stranách Atlantiku pracovať na tom, aby prioritou americkej zahraničnej politiky ostalo aj posilňovanie transatlantickej spolupráce.“* (Medzinárodná vzťahy . 1/2010, s. 17)

Paradoxom súčasnej spoločnosti sa stáva fakt, že politický režim či zriadenie už nebude jedinou limitou lokalizácie takéhoto typu zbraní. Nakoľko ak sa liberálne demokracie začnú správať nacionalisticky, populisticky a anti systémovo v globálnom meradle nebude možné a ani reálne garantovať medzinárodnú bezpečnosť, stabilitu či mier.

## **Americká mediálna a masmediálna kultúra**

Americká mediálna kultúra sa často zamieňa s pojmom amerikanizácia. Tento dnes už tradičný pojem v teóriách medzinárodných vzťahov prináša pohľad na značnú kultúrnu dominanciu a vplyv USA najmä v priebehu 20. storočia na formovanie sa európskej, ale aj iných svetových kultúr. Jedná sa o proces akulturácie, ktorý je poprednými svetovými sociológmi popisovaný ako posilňovanie masových médií a informačných technológií, ktoré prenikajú stále hlbšie do životov jednotlivca alebo spoločnosti. V základnom meradle postupne menia a formujú isté zvyky, tradície či vnášajú nové, ktoré sa postupne etablujú a stávajú súčasťou kultúry hostiteľa. Tento dynamický proces však z dlhodobého hľadiska môže meniť aj vzorce správania jedincov, do podoby, ktorá predtým v danom prostredí neexistovala.

Podľa Baudrillarda je amerikanizácia postavená na veľmi silnom kultúrnom základe Američanov, ktorý postupne uverili vo svoju dominanciu a výnimočnosť. Tá však zdanlivo nepramení z ekonomickej, vojenskej, či hospodárskej pozície krajiny, ale z vlastnej viery v samého seba, v spravodlivosť, hojnosť a blaho, ktoré prinášajú široké možnosti pre slobodný a napenený život človeka. Práve tu nachádzame základné piliere na ktorých amerikanizácie začala od polovice 50. rokov 20. storočia stavať. (Mezřický, 2006)

Ďalším spúšťačom obdivu americkej kultúry bol istý kultúrny spoločenský, ale aj evolučný šok, ktorý nastal v postsocialistických štátoch po páde nedemokratických totalitných režimov. Následne obyvatelia týchto štátov od ranných 90. rokov 20. st. vzhliadali na Ameriku a jej obyvateľov ako na niečo cennejšie, hodnotnejšie a vyspelejšie. Pritom prirodzene potláčali hodnotu vlastnej existencie, bytia a vzdelania, v snahe čo najviac obdivovať výhody a benefity



nepoznaného západného sveta. V tomto období znovu ožíva kult amerického sna, ktorý sa v dejinách niekoľko krát vracal a vzdŕaľovala. Pomerne obsiahle sa tejto problematike venoval Jim Cullen, autor práce *The American Dream. A Short History of an Idea that Shaped a Nation*. My sa stotožňujeme s jeho delením vývoja amerického sna na niekoľko etáp. Tá prvá volala po *upward mobility* - sociálnych mobilitách, ktoré mali zabezpečiť rovnosť príležitostí pre občanov bez rozdielu. Druhým no nemenej dôležitým bolo víťazstvo v *dream of equality* – v sne o rovnosti. Tu dochádza k stabilizácii otázky rasovej segregácie a postupnej asimilácii černošského obyvateľstva s narastaním ich práv a slobôd. Keď Američania vybojovali svoj vlastný sen, otvoril sa priestor pre sny iných – migrantov a prisťahovalcov, í vnímali USA ako zem zasľúbenú, plnú príležitostí a možností. Akákoľvek ľudská aktivita bola dokonalejšia a efektívnejšia a predurčená na úspech, pokiaľ bola vykonávaná na území štátov. Posledným významným medzníkom vo vývoji amerického sna bola zmena šéfov exekutívy v USA po troch po sebe nasledujúcich prezidentských voľbách.(Iriye, 1993)

Tie prvé znamenali nástup konzervatívnej administratívy G.W.Busha, ktorý počas svojho úradu viedol neľahké vojny proti medzinárodnému terorizmu, ale na strane druhej vytváral istý pocit izolacionizmu Spojených štátov navonok. Radikálna zmena nastala v roku 2008, po nástupe B. H. Obamu do úradu, ktorý reálne ešte nič nestihol ani vykonať a získal prestížnu Nobelovu cenu za mier. Mnohí zahraniční akademici túto skutočnosť pripisujú pocitu otvorenia sa USA svetu, čo okamžite pocítili všetci tí, ktorí o USA snívajú ako alternatívne nového začiatku svojho života. Svedčí o tom aj citát francúzskeho prezidenta N. Sarkozyho: „ B. Obama po nástupe do úradu vrátil Ameriku do srdca ľudí“. Posledná zmena nastala po nástupe D. Trumpa, kedy začalo obdobie izolacionizmu a reštrukturalizácie vzťahov a ich následného prehodnocovania zo strany USA ako strategického partnera voči vonkajšiemu svetu, čo do budúcnosti predznamenáva ťažší prístup k americkému snu.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

- COHEN, W. 1993. *The Cambridge History of American Foreign Relations. Volume IV: America in the Age of Soviet Power, 1945-1991*. Cambridge – New York – Melbourne: Cambridge University Press, 1993. ISBN: 0-521-48381-6.
- DAVIDSON, J. W.-LYTLE M. H., 1986. *The United States- a history of the republic*. New Jersey: Prentice- Hall.INC. 1986, s.832, ISBN: 013 937301 2.
- DVOŘÁKOVÁ, V. 2002. *Spojené státy americké. Společnost a politika*. Praha : Libri, 2002. ISBN: 80-7277-141-8.
- IRIYE, Akira. *The Cambridge History of American Foreign Relations. Volume III: The Globalizing of America, 1913-1945*. Cambridge – New York – Melbourne : Cambridge University Press, 1993. ISBN-13: 9780521483827.
- KALICKÝ, J. 2006. *Filozoficko-konceptuálny rámeček zrodu zahraničnej politiky USA*. Zborník príspevkov z III. Vedeckej konferencie doktorandov Interpolis 06 v Banskej Bystrici 23. Novembra 2006. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, UMB. Banská Bystrica, 2006. s.83-91. ISBN 978-80-8083-376-6.

- KOPER, J.-KLINČÁKOVÁ, G.-KLUČAROVSKÝ, M. 2015. *Syntetické a analytické mechanizmy demokratickej transformácie*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Belianum, 2015. s. 42. Banská Bystrica. p. 200. ISBN: 978-80-557- 0903-1.
- KŘÍTOVÁ, M. 2008. *Hledání zlatého království. Mýtus a skutečnost v počátcích kolonizace Ameriky*. In: STARÝ, Jiří – FISCHEROVÁ, Sylva (eds.). *Mýtus a geografie. Svět, prostor a jejich chápání ve starších i novějších kulturách*. Praha: Hermann & synové, 2008. ISBN: 978-80-87054-13-0.
- LENČ, M. – KUDREC, M. 2016. *Ukraine in crisis - the economic and security consequences for European Union, Ukraine and Russia*. In Panorama 2015 – 2016 of global security environment. Bratislava: Stratpol, 2016. ISBN 978-80-972526-0-1, EAN 9788097252601, pp. 49-59.
- MEZŘICKÝ, V. 2006. *Povaha globalizace, základní problémy, její pozitiva a negativa*. In: DLOUHÁ, J.-DLOUHÝ, J.-MEZŘICKÝ, V. (eds.). 2006. *Globalizace a globální problémy. Sborník textů*. Praha : Univerzita Karlova – Centrum pro otázky životního prostředí, 2006. ISBN: 80-87076-01-X.
- TINDALL, G.B.-SHI, D.E. 1998. *Dejiny Spojených státu amerických*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, 1371s. ISBN 80-7106-087-9.

# ZAHRANIČNÁ POLITIKA SRN V ROKOCH 2005-2009 POD VEDENÍM ANGELY MERKELOVEJ

Barbora Kollárová

## Abstrakt

*Nemecko je krajinou, ktorá bola porazená a v dôsledku druhej svetovej vojny v dosť rozsiahlej miere aj zničená. Práve kvôli udalostiam z druhej svetovej vojny mala úplne špecifický vývoj po jej skončení. A teda môžeme hovoriť aj o špecifickom vývoji a formovaní zahraničnej politiky, pre ktorú bola ešte do nedávna charakteristická obmedzená politika – determinovaná historickými udalosťami povojnového Nemecka v kontexte nacistickej Tretej ríše. Nemecko sa zaviazalo, že zaistí krajine mierovú akceptáciu a opäť vybuduje suverenitu a jednotu. Tento príspevok je zameraný na analýzu časovo ohraničeného obdobia zahraničnej politiky Nemecka počas vlády koaličného kabinetu CDU/CSU-SPD pôsobiaceho v rokoch 2005 až 2009 pod vedením Angely Merkelovej, ktorá vniesla do ďalšieho volebného obdobia nový politický štýl.*

## Abstract

*Germany is the country, which was defeated and due to the World War II quite extensively destroyed. Precisely because of the events from the Second World War it has had totally specific development after its end. So we can talk also about the specific development and formation of the foreign policy, not long ago characterized by limited policy – determined by the historical events of the postwar Germany in the context of Nazi Third Empire. Germany has committed to ensure peaceful acceptance of the country and to build up the sovereignty and unity. This paper is aimed at the analysis of time-limited period of the German foreign policy during the administration of the coalition cabinet CDU/CSU-SPD acting since 2005 until 2009 under the leadership of Angela Merkel, who brought into the further election period a new political style.*

## 1 Nový kurz v zahraničnej politike

18. septembra 2005 sa uskutočnili predčasné parlamentné voľby v Nemecku, ktorých výsledkom bola zmena vo vedení na kancelárskom poste. Kancelárovi Gerhardovi Schröderovi bolo vyčítané určité odcudzenie Nemecka vo vzťahu k Spojeným štátom či prílišnú viazanosť na francúzsko-nemecké spojenectvo v rámci Európskej únie. ďalšiu vlnu výčítok vyvolalo prehlbovanie vzťahov s Ruskom Vladimíra Putina, ktoré sa v praktickej politike prejavilo hlavne zmluvou o novom plynovode v Baltickom mori.

Nový kurz zahraničnej politiky udala Angela Merkelová. Prvým krokom bola snaha o obnovu narušených nemecko-amerických vzťahov, ktorú ukázala na svojej prvej návšteve v USA. Tam dala jasne najavo pripravenosť Nemecka k užšej spolupráci medzi krajinami hlavne v bezpečnostnej oblasti. Vo vzťahu k Európe bolo samozrejme dôležité udržiavať vzťahy s Ruskom zo strategického hľadiska - Nemecko si uvedomovalo rastúci význam Moskvy v medzinárodnej politike, ale kancelárka kládla dôraz na priblíženie Európy občanom a hovorila o „novej ére“ EÚ. Nová vláda začala prehodnocovať vzťah k Rusku, pretože v posledných rokoch Schröderovej vlády sa nemecko-ruské partnerstvo stávalo jedným

z hlavných ťažísk nemeckej zahraničnej politiky. Práve CDU s Merkelovou kritizovali túto úzku väzbu a ich cieľom bolo presunúť pozornosť skôr do strednej Európy. Hnacím motorom európskeho jadra aj naďalej ostal nemecko-francúzsky motor, ale tandem Schröder-Chirac bol nahradený tandemom Merkelová-Sarkozy. Ďalej treba zdôrazniť, že politika sa začala hodnotovo orientovať voči krajinám, ktoré porušujú ľudské práva. Pri svojej návšteve v Rusku Merkelová hovorila zo zástupcami neziskových organizácii kritizujúcich porušovanie ľudských práv v Rusku a na túto tému upozorňovala taktiež pri stretnutí s prezidentom Putinom. (Belling, 2006)

## 2 Východiskové body zahraničnej politiky „Veľkej koalície“

Zo štúdia koalície zmluvy medzi CDU a SPD z roku 2005 môžeme vyvodiť, že najdôležitejšími cieľmi boli rozvoj a prehĺbovanie európskeho zjednotenia, stabilita a kooperácia v Európe a vo svete, posilňovanie transatlantického partnerstva, európska bezpečnostná politika, zvládanie globalizácie, pričom Nemecko ich mohlo najlepšie dosiahnuť v úzkom spojení s partnermi, s ktorými ho viažu spoločné hodnoty ako sloboda, demokracia či právny štát. (Koalitionsvertrag, 2005) Na týchto základoch stojí nemecká zahraničná politika, nadväzujúca na tradície Konrada Adenauera či Helmuta Kohla. Jednoduchšie povedané, postoj k jednotlivým zahraničnopolitickým témam spája spoločná línia – akcent na zodpovedné a aktívne Nemecko. (Pražil a kol., 2011)

Po roku 1989 došlo k veľkým politickým zmenám vo svete a Nemecko si predsavzalo prevziať medzinárodnú zodpovednosť. *„Európska jednota a transatlantické partnerstvo nie sú žiadne protiklady, ale oba sú najdôležitejšie piliere našej zahraničnej politiky“*. To znamená, že oba tvorili základ pre vzťahy, či už pre úzku spoluprácu s Francúzskom, Poľskom a ďalšími jeho susedmi alebo pre USA a Rusko. Rozvojová politika bola zameraná na boj proti chudobe, ochranu životného prostredia, zaistenie mieru, na budovanie a rozvoj demokracie a ľudských práv. (Koalitionsvertrag, 2005)

### 2.1 Európa

Východiskovým bodom nemeckej zahraničnej politiky v kontexte Európy bola bezpochyby EÚ. Európske zjednotenie je najväčší úspech tohto kontinentu v dejinách. Po druhej svetovej vojne potrebovala Európa mier, stabilitu, blahobyt a rast. Toto všetko dnes Európska únia garantuje, no napriek tomu v posledných rokoch stratila EÚ u občanov na svojej sile. EÚ ako keby sa občanom odcudzila, preto si nová vláda dala za cieľ, opäť získať ich dôveru a vytvoriť „Európu občanov a občaniek“. Keďže ide o politickú úniu, tak každé politické zjednotenie zdôrazňuje svoju potrebu ústavnosti. V tejto súvislosti si nová vláda pod vedením Merkelovej dala za cieľ uspieť a doviest' dokonca ústavný proces, čo sa v konečnom dôsledku premietlo aj do primárnych cieľov nemeckého predsedníctva EÚ, ktoré vyšlo na prvý polrok 2007. (CDU, 2006)

Ďalším dôležitým bodom vo vzťahu Nemecko a Európa bola už spomínaná úzka spolupráca s Francúzskom, zlepšenie a zintenzívnenie vzťahov s menšími a stredne veľkými krajinami a zaistenie spolupráce s týmito štátmi v oblasti boja proti terorizmu a kriminalite. Niet pochyb o tom, že Nemecko a Francúzsko sú motorom EÚ a žiadna krajina nemôže

nahradiť ich vedenie, keďže platí pravidlo, že v EÚ sa nič neudeje proti ich vôli. Preto by mali práve tieto dve krajiny navrhnúť Európu budúcnosti, ktorá by vyhovovala všetkým krajinám. (Guérot, 2005)

Zvýšenie konkurencieschopnosti európskeho hospodárstva malo tiež nemalý význam pre novú vládu. V koalíčnej zmluve sa zaviazala podporovať zreformovanú lisabonskú stratégiu z marca 2005, ktorú poznáme pod názvom *Stratégia rastu a zamestnanosti*. „*K prioritným oblastiam výskum, vývoj, inovácie, vzdelávanie, zamestnanosť a podnikateľské prostredie pribudli témy klimatických zmien a energetiky a výrazne sa zvýšil akcent na trvalo udržateľný rozvoj*“ (Koalitionsvertrag, 2005)

Roky 2005 a 2006 neboli pre Európu práve najpriaznivejšie. Nestrávene rozšírenie EÚ z roku 2004, krach ratifikácie európskej ústavnej zmluvy a pretrvávajúca stagnácia hospodárska vo väčšine členských štátov mali za následok všeobecnú únavu obyvateľov EÚ a obavu z jej vývoja. Túto vzniknutú krízu chápali nemeckí politici ako veľkú výzvu a zároveň ako úlohu, ktorej kládli dôležitý význam. Pre Európu bolo dobrou správou, že Nemecko opustilo obdobie intenzívnych formulácii národných záujmov a že sa priblížilo opäť k svojej predchádzajúcej úlohe ťahúna európskej integrácie, aj keď ani tak nezabúda na svoje záujmy. (Nigrin, 2007)

Nemecká vláda oznámila, že medzi hlavné priority nemeckého predsedníctva v EÚ počas prvého polroku 2007 budú patriť: pokračovanie ratifikácie ústavnej zmluvy – „Verfassungsvetrag“, ktorú v referende odmietli Francúzi a Holanďania, ambície dosiahnuť pokrok v takých oblastiach ako ekológia a v neposlednom rade rozvoj vzťahov Únie s východnými susedmi – nová „Ostpolitik“, skladajúca sa z troch hlavných častí politiky EÚ – voči Rusku, voči krajinám východného susedstva a voči strednej Ázii. (Duleba, 2007)

Európska ústavná zmluva, ktorá bola rozdelená do štyroch hlavných častí: definícia a ciele, charta základných práv, politiky únie a záverečné ustanovenia, obsahovala dôležité kroky smerom k hodnotovo orientovanej a spravodlivej Európe, ponúkla centrálnu a inštitucionálnu kroky, ktoré učinia Európsku úniu demokratickejšou, konkurencieschopnejšou, efektívnejšou a transparentnejšou. Hovorila o posilnení rolí občanov ako aj národných parlamentov a Európskeho parlamentu. (CDU, 2006)

## 2.2 Turecká otázka v zahraničnej politike pod vedením CDU

Vo všeobecnosti treba poznamenať, že žiadna z európskych krajín nemá dve hlavné politické strany, ktoré sú tak názorovo rozdielne v otázkach európskej politiky voči Turecku a ani nikde inde nemá táto otázka taký vnútropolitický význam ako v Nemecku.

O dnešný pokrok vo vzťahoch medzi EÚ a Tureckom sa pričínal bývalý európsky komisár pre rozšírenie a viceprezident Komisie G. Verheugen. Mal ideu využiť európsku perspektívu pre podporu politického vývoja v Turecku smerom k európskym štandardom a ekonomickej stabilite, podobne ako sa to podarilo s Bulharskom a Rumunskom. V posledných rokoch bolo možné sledovať v krajine politické zmeny. Ako dlhodobý hovorca SPD pre otázky zahraničnej politiky sa mu podarilo to, že rozšírenie EÚ o Turecko dostalo značnú podporu zo strany vtedajšieho kancelára Schrodera. Ten potom ako prvý začal konkrétne hovoriť

o tureckom členstve v EÚ a v roku 2004 bol stanovený dátum zahájenia rozhovorov o vstupe. Na druhej strane bola CDU ako dôležitý aktér v európskej politike proti vstupu, členstvo Turecka odmietalo a postavila svoju politiku na pojme *privilegovaného partnerstva*, podľa ktorého by Turecko bolo zapojené do všetkých dôležitých oblastí politiky únie, ale bez priameho členstva. Kresťanskí demokrati toto svoje stanovisko podložili dvoma argumentmi: Turecko by Európe znemožnilo vytvoriť politickú úniu a viedlo by k finančnému a inštitucionálnemu preťaženiu celého projektu a z kultúrneho hľadiska je Turecko príliš vzdialené spoločným európskym hodnotám. Turecko sa nevyhlo ani silnej kritike ohľadom porušovania ľudských práv a turecko-cyperskej politiky. (Hesová, 2005)

### 2.3 Transatlantické vzťahy

Prevratné zmeny vo svetovej politike, ktoré sa udiali koncom minulého storočia, vplývali jak pozitívne tak aj negatívne na nemecko-americké vzťahy. V prvom rade tu bola vďačnosť, pretože Európa a Nemecko boli oslobodené od nacizmu a komunizmu vďaka USA, ktoré navyše zaplatili zato vysokú cenu. (Schmidt, 2005) Spojené štáty sú krajinou, ktorá na rozdiel od britských a francúzskych spojencov neustále podporovala zjednotenie Nemecka a bez jej podpory by nebolo možné toto zjednotenie. (CDU, 2006)

Programový dokument k tomu uvádza: „*Rozpory okolo irackej krízy poškodili obe strany a náš vzťah. Dnes USA vedia, že unilaterálna akcia s koalíciou ochotných nie je žiadnou alternatívou k spojenectvu. A my vieme, že pokus etablovať Európu ako protiváhu USA musí stroskotať, pretože vedie k rozdeleniu Európy. Chceme efektívny multilateralizmus.*“ (CDU 2006) Tieto vety vysvetľujú takmer všetko podstatné o postoji CDU k usporiadaniu medzinárodných vzťahov v transatlantickom priestore. CDU vnímalo USA ako nepostrádateľného spojenca Nemecka a spoliehalo sa na spoločné úzke vzťahy. Spoločne s USA sa Nemecko zaviazalo bojovať za mier, demokraciu a slobodu vo svete. Úzka spolupráca bola zvlášť dôležitá vo vzťahu islamský svet – Západ, pri zabezpečení mieru a stability na blízkom východe a aj na Balkáne, pri boji proti chudobe a hladu, prírodným katastrofám, chorobám, v boji proti terorizmu či v šírení masového odzbrojovania. (Koalitionsvertrag, 2005)

Treba poznamenať, že s nástupom Merkelovej došlo k rýchlemu ukľudneniu nemecko-amerických vzťahov a s tým aj normalizácia politiky Nemecka voči NATO. „*Aliancia je najsilnejšia kotva nemeckej bezpečnostnej a obrannej politiky*“. (Koalitionsvertrag, 2005) Preto bolo dôležité skoordinať spoluprácu medzi NATO a EÚ a musela sa osvedčiť v spoločnom konaní. Zložité obdobie nastalo v rokoch 2007 a 2008, kedy sa vyskytli problematické otázky ako plány Bushovej administratívy ohľadom umiestnenia protiraketového ochranného systému v Českej republike a Poľsku, rozpory okolo prístupovej perspektívy Ukrajiny a Gruzínska, alebo okolnosti týkajúce sa Ruska ako vystúpenie z režimu Zmluvy o konvenčných ozbrojených silách v Európe, rusko-gruzínsky konflikt, plynová kríza. Všetky tieto problémy Aliancia a nemecko-americké vzťahy dokázali prejsť bez nejakej závažnejšej krízy. Od tej doby skôr došlo k zlepšeniu, hlavne v dôsledku nástupu Obamovej administratívy. (Prášil a kol., 2011)

## 2.4 Stabilita, mier a bezpečnosť

Nemecká zahraničná politika je „politika mieru“. Nemecko sa angažuje aj so svojimi partnermi v NATO, OSN, KBSE a iných organizáciách pre právny, mierový a stabilný medzinárodný poriadok. OSN hrá kľúčovú rolu v otázkach ochrany mieru a riešenia celosvetových úloh. Z tohto dôvodu bolo úlohou Nemecka zabezpečiť, aby OSN disponovali silou, efektivitou a konaniaschopnosťou. Vo svete je mnoho miest, kde vládnu politické a vojenské konflikty, preto chcelo Nemecko prispieť k riešeniu týchto konfliktov. Prekonávanie kríz, ozbrojovanie či nešírenie zbraní sa stali primárnymi témami tejto politiky. (Frieden, Sicherheit, Abrüstung, 2011)

Konkrétne sa zamerala na štáty východnej Európy, južného Kaukazu a centrálnej Ázie, začala podporovať demokratický a hospodársky reformný proces na Ukrajine a zároveň hľadala cestu, ako pomôcť nájsť jej miesto v Európe. Pozornosť sa zameriavala aj na palestínsko-izraelský konflikt a na snahu nájsť mierové riešenie tak, aby mohli aj Izrael aj Palestína dlhodobo a v miery spolunažívať v dvoch suverénnych štátoch. Dôraz sa kládol aj na podieľaní sa Nemecka spoločne s partnermi na prekonávaní problémov na blízkom a strednom Východe v kontexte islamského terorizmu a a migračného tlaku v tomto regióne a orientovať ich na hodnoty ako demokracia, právny štát, ľudské práva. Na druhej strane bolo v záujme Nemecka etablovať vzťahy s Japonskom a rozvíjať strategické partnerstvo s Čínou a Indiou. Tieto krajiny disponujú rastúcim politickým a hospodárskym potenciálom a jeho šance by chcelo Nemecko využiť. Ohľadne Číny bolo dôležité posilniť demokraciu a ľudské práva. Vynechané neboli ani štáty Latinskej Ameriky a Afrika. Nemecká zahraničná politika ponúkla možnosti pomoci v rozvoji demokracie, stability, prosperity a iniciatívu v boji proti obchodu s drogami a terorizmu. Afrika stojí pred spoločenskými, politickými a ekonomickými výzvami. K nemeckým prioritám patril boj s chudobou, ochrana životných základov a podpora politiky, ktorá bola zameraná na stabilizáciu a budovanie slabých a skrachovaných štátov. (Koalitionsvertrag, 2005)

V rámci bezpečnosti zohrávajú nezastupiteľnú rolu Ozbrojené sily Nemecka, ktoré museli byť tak štruktúrované, aby v prvom rade zabezpečili ochranu Nemecka a jeho obyvateľov, v druhom rade teritoriálne zabezpečenie hraníc spolkových území a po tretie, aby boli schopné plniť si svoju medzinárodnú povinnosť. (CDU, 2006) Nasadenie Bundeswehru je upravené aj v ústave Nemecka. Tá umožňuje nasadenie len v troch prípadoch: Prvý a najdôležitejší je „Verteidigungsfall“, čiže v prípade vojenského napadnutia, ten je upravený v čl. 115. „Len k obrane smie byť vojsko nasadené“. (GG, čl. 87a) Druhý je účasť Bundeswehru v zahraničných operáciách, ktorá je umožnená v rámci členstva v medzinárodných organizáciách (čl. 24) a tretí prípad je pomoc v prípade prírodných katastrof či nešťastí (čl. 35). (Grundgesetz, 2003)

Bunderwehr je nástrojom zahraničnej a bezpečnostnej politiky. V kontexte jeho nasadenia v zahraničí treba spomenúť tri misie :

- *Afganistan* - Nemeckí vojaci sa podieľajú na misii ISAF pod záštitou OSN od roku 2001. Po páde Talibanu majú jednotky spojencov zabezpečiť stabilitu a rekonštrukciu v krajine a pomôcť pri procese demokratizácie. V septembri 2005 bol mandát nemeckých jednotiek v Afganistane predĺžený.

- *Libanon* – Účasť Bundeswehru na misii v rámci OSN v roku 2006, v ktorej bolo nasadených 1200 vojakov na pobreží Libanonu. Ich úlohou bolo zabrániť pašovaniu zbraní, za ktoré bolo zodpovedné radikálno-islamské hnutie Hizballáh. Táto misia mala trvať jeden rok.
- *Kongo* - Nemecká vláda súhlasila v roku 2006 s vyslaním približne 770 vojakov do Konžskej demokratickej republiky, ako súčasť misie Európskej únie. Misia by mala počas konžských volieb podporovať mierové jednotky OSN. Nemecko má, rovnako ako celá Európska únia, záujem na tom, aby sa Kongo vyvíjalo smerom k stabilite, mieru a demokracii. (Bundeswehr im Auslandseinsatz, 2006)

## 2.5 Globálne otázky

Orientačnými bodmi pre nemeckú zahraničnú politiku v oblasti globálnych otázok boli klíma, energia, životné prostredie, rozvojová spolupráca, choroby, humanitárna pomoc, chudoba či boj proti terorizmu. Nemecko si uvedomovalo, že tieto problémy sú tak rozsiahle, že si to vyžaduje bezpodmienečnú spoluprácu, čoho dôkazom je aj výrok predsedu Európskej rady: „*Vzájomne prijateľné riešenia globálnych problémov, ktoré ovplyvňujú nás všetkých, sa nám podarí nájsť len za pomoci medzinárodnej spolupráce medzi rozvojovými a rozvinutými krajinami, medzi novými a starými hospodárstvami, medzi malými a veľkými krajinami*“ (EÚ – Južná Afrika..., 2011)

Zmena klímy patrí k najväčším výzvam nasledujúcich rokov. Celosvetový nárast emisií skleníkových plynov vedie k hrozbám ako zaplavenie pobrežných regiónov, rozšírenie púštnych oblastí či topenia ľadovcov. Nemecko necítilo len politickú, ale hlavne etickú povinnosť zaoberať sa a podnikať kroky k ochrane klímy. Kyotský protokol z roku 1997, na ktorom ma nemecká vláda pod vedením CDU svoj podiel, bol historický krok k snahe o medzinárodnú politiku v oblasti ochrany klímy. (CDU, 2006)

Nemecko poukazovalo aj na bezpečné, cenovo dostupné a hlavne ekologicky šetrné energetické zásobovanie. Aby bol tento cieľ splnený, akcentovala vláda na mix energií ako plyn, ropa, čierne a hnedé uhlie, jadrovú energiu, obnoviteľné energie. Nemeckou prioritou bolo snaha znížiť svoju závislosť na dovoze energie a zamerať sa na vytvorenie energetickej siete v Európe a vybudovať tak spoločný systém poskytovania plynu a ropy. V kontexte zahraničnej politiky bolo dôležité stabilizovať vzťahy s krajinami, ktoré ťažia a prepravujú energetickú hmotu. Medzi priority vlády patrili aj výstavba medzinárodných tranzitných ciest a prístavov v Nemecku a v Európe, aby disponovali dostatočnou kapacitou miest pre veľké lode. (CDU, 2006)

Chudoba, infekčné choroby ako HIV/aids, malária, tuberkulóza a čoraz častejšie prírodné katastrofy ohrozujú stále viac a viac ľudí a postihujú celé regióny. Nemecko sa aktívne podieľalo na medzinárodnom boji proti týmto chorobám a katastrofám. (Koalitionsvertrag, 2005)

## 3 Voľby 2009: Odchýlka alebo kontinuita?

27. septembra sa konali v Nemecku nové parlamentné voľby, ktoré znamenali koniec „Veľkej koalície“ a zrodili novú, čierno-žltú koalíciu. Ešte pred voľbami avizoval G.



Westerwelle (FDP), že ak dôjde k spojeniu CDU a FDP, tak sa nezmení kurz zahraničnej politiky, ale budú požadovať nejaké iné akcenty. (Prášil a kol., 2011)

Ak sa pozrieme na koaličnú zmluvu novej vlády CDU/FDP z októbra 2009, máme tam dôkaz toho, že je tam zachovaná kontinuita. Tak ako aj počas prvej vlády Merkelovej, tak aj druhá jej vláda kladie dôraz a za východiskové body považuje témy ako mier a stabilita, vzťah a úloha Nemecka v Európe, zameranie sa na zlepšovanie susedských vzťahov, udržiavanie dobrých transatlantických vzťahov, hovorí o efektívnej zahraničnej politike EÚ. Neobchádza také témy, ktoré boli veľmi blízkej aj predchádzajúcej vláde, ako medzinárodná zodpovednosť Nemecka či už vo vzťahu k Afrike, Latinskej Ameriky Ázie alebo Blízkeho východu. (Koalitionsvertrag, 2009)

Na druhej strane môžeme hovoriť o kontinuite, ale tá je v niektorých prípadoch determinovaná. Pre lepšie pochopenie sa dá vysvetlenie demonštrovať na niektorých príkladoch:

- Vláda 2005 – 2009 akcentovala na zahraničnú politiku v oblasti humanitárnej pomoci, podpore ľudských práv atď. Nová vláda udržuje tento kurz aj naďalej, ale napríklad rozpočet na rok 2011 počítal s úsporami v zahraničnej politike v tejto oblasti. Činnosti v problematike ľudských práv, demokratizácii prenecháva rôznym nadáciám, ktoré hrajú v týchto krízových regiónoch dôležitú rolu.
- Pre Nemecko je výhodná efektivizácia EÚ ako svetového aktéra a vytváranie európskej spolupráce. Vo Veľkej koalícii presadila Merkelová politické vedenie EÚ v klimate a energetickej politike. V čierno-žltej koalícii dochádza k taktizovaniu ohľadom európskych rozhodnutí na rozdiel od predchádzajúcej vlády, v ktorej sa kancelárka profilovala ako líder EÚ a snažila sa dosiahnuť zhodu. Ciele zahraničnej politiky sa diametrálne nelíšia od seba, základne hodnoty a smerovania sú zachované, ale novinkou čierno-žltej koalície je uprednostňovanie národných záujmov pred európskymi. (Prášil a kol., 2011)

## Záver

Máloktorá krajina sa môže pochváliť toľkými susedmi ako Nemecko. Hranice s deviatimi štátmi len zvýrazňujú a potvrdzujú nemecký význam v medzinárodných vzťahoch. Preto záleží na jednotlivých vládach, ako budú schopné s týmto „darom“ nakladať.

Hneď v začiatkoch svojej vlády stihla nová kancelárka na seba upozorniť novým a sviežim kurzom, ktorý priniesla hlavne do zahraničnej politiky. Jej prvé cesty do Paríža, Londýna, Bruselu, Varšavy ako aj do USA a Ruska ukázali, ako sa dá diplomatickým spôsobom pozmeniť kurz. Menila štýl, rétoriku a komunikáciu a to nakoniec priviedlo tieto krajiny späť k Nemecku. Preto môžeme o kancelárke Merkelovej hovoriť ako o „obnoviteľke“ transatlantického spojenectva, o jej dôraze na ekologický rozmer v medzinárodnej politike, demokratické a ľudskoprávne hodnoty či dôraz na spoluprácu Európy.

Na druhej strane sa hovorilo aj o prekážke v zahraničnej politike veľkej koalície. Tou prekážkou bola jej nejednoznačnosť. *„Na jednej strane vláda hovorí o lepších vzťahoch s USA, na druhej strane nijak nemení negatívne stanovisko voči vojenským operáciám Spojených štátov na Blízkom východe. Na jednej strane hovorí o zapojení menších štátov EÚ do integračného procesu, na druhej strane udržuje preferenčný model spolupráce v rámci nemecko-*

francúzskeho motora. Vzťahy s Ruskom chce jemne utlmiť, na druhej strane niečo takéto ekonomický a energetický význam Moskvy nedovoľuje.“ (Belling, 2006, s.15)

### Zoznam bibliografických odkazov

- BELLING, V. 2006. Strední Evropa v zahraniční politice německé vlády. In *Medzinárodní politika*. 2006, roč. 30, č. 9, s. 15-18.
- Bundeswehr im Auslandseinsatz*. [online]. 2006. Bundeszentrale für politische Bildung. [cit. 14.10.2016]. Dostupné na internete: <[http://www.bpb.de/themen/BTBI1H,0,0,Bundeswehr\\_im\\_Auslandseinsatz.html](http://www.bpb.de/themen/BTBI1H,0,0,Bundeswehr_im_Auslandseinsatz.html)>.
- CDU - Antrag des Bundesvorstandes der CDU Deutschlands an den 20. Parteitag am 27./28. November 2006 in Dresden*, 2006. [cit. 10.10.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.cdu.de/doc/pdfc/091026-koalitionsvertrag-cducsu-fdp.pdf>>.
- DULEBA, A. 2007. Nová ostopolitik sa nekoná, veci sa však pohli. In *Zahraničná politika*. 2007, roč. 11, č. 3, s. 21-23.
- EÚ – Južná Afrika: spoločné názory na dôležité globálne otázky*. [online]. 2011. Európska rada. [cit. 7.10.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.european-council.europa.eu/home-page/highlights/eu-south-africa-shared-views-on-important-global-questions?lang=sk>>.
- Frieden, Sicherheit, Abrüstung*. [online]. 2011. Auswärtiges Amt. [cit. 1.10.2016]. Dostupné na internete: <[http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Friedenspolitik/Friedenspolitik\\_node.html](http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Friedenspolitik/Friedenspolitik_node.html)>.
- GUÉROT, U. 2005. Francúzsko a nemecká politika a ich dosah na budúcnosť EÚ. In *Zahraničná politika*. 2005, roč. 9, č. 6., s. 17-18.
- HESOVÁ, Z. 2005. Turecké otázky v německých volbách. In *Medzinárodní politika*. 2005, roč. 29, č. 10, s. 12-14.
- HESELBERGER, D. 2003. *Das Grundgesetz – Kommentar für die politische Bildung*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2003. 412 s. ISBN 3-89331-498-9.
- Koalitionsvertrag CDU/CSU/FDP*, 2009. [cit. 9.10.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.cdu.de/doc/pdfc/091026-koalitionsvertrag-cducsu-fdp.pdf>>.
- Koalitionsvertrag CDU/CSU/SPD*, 2005. [cit. 3.10.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.cducsu.de/upload/koavertrag0509.pdf>>.
- NIGRIN, T. 2007. Německé předsednictví Evropské unie. In *Medzinárodní politika*. 2007, roč. 31, č. 9, s. 28-29.
- PRÁŠIL, J. A KOL. 2011. *Zahraniční politika Německa na začátku 21. století*. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky, 2011. 166 s. ISBN 978-80-87092-15-6.
- SCHMIDT, P. 2005. Perspektivy německo-amerických vztahu. In *Medzinárodní politika*. 2005, roč. 29, č. 10, s. 6-8.

# THE PROBLEMS OF SUBJECTIVITY AND IDENTITY IN POSTSTRUCTURAL FEMINISM

Anna Lifková

## **Abstract**

*In this article I briefly examine the theory of Judith Butler as the most relevant in relation to poststructural feminism. Moreover, my attempt is to tackle her fundamental thoughts regarding the issue of a stable subject of feminism. Butler addresses her subjectivity / identity theory in a discussion of gender identity. She does not follow on the traditional sex / gender system. Gender in Butler's view is an act, a 'doing' rather than a stable 'being'. Thus, I will outline the concept of 'performative' gender, which is arguably her most well-known concept. Furthermore, contribution and criticism of Butler's theory to feminist politics is outlined as well.*

## **Abstrakt**

*V tomto článku sa zaoberám teóriou Judith Butler ako najviac relevantnou v spojitosti s postštruktúrnym feminizmom. Butler poukázala na spornosť subjektu feminizmu 'ženy', a tým upozornila na nestabilitu spoločnej / kolektívnej identity. Jej poňatie subjektivity je možné skúmať v jej teórii o rodovej identite. V súvislosti s touto teóriou sa budem venovať konceptu "performatívneho" rodu, vďaka ktorému sa dostala do pozornosti. Butler sa vyhlá tradičnému poňatiu systému pohlavie / rod. Z pohľadu Butler, rod je akt, "vykonáva sa" než by mal byť stabilným „bytím“. V predkladanom článku tiež načrtnem kritiku a prínos Butler pre feministickú politiku.*

## **Introduction**

The aim of this article is to give a brief account of subjectivity and identity in poststructuralist feminism from Judith Butler's perspective. There have been certain tensions if the ideas of poststructuralism and feminism are compatible, as these two notions are based on an opposite views of subjectivity. I argue that Butler as a poststructural thinker offered a fruitful base to feminist politics by pointing at the problems of unity and marginalized groups in a democratic discourse. Furthermore, she stressed that the appeal to identity is based on exclusionary practices within power relations through emancipation is sought. Therefore, the politics does not represent the individuals who do not give account of oneself within the terms of that identity. In this sense, it is important to highlight that Butler addresses her subjectivity / identity theory in a discussion of gender identity. Before moving to the Butler's opinions and theory, it is helpful to provide a brief overview of ideas in poststructural feminism.

Generally speaking, feminism is a political movement organized around transforming the lives of women where it generally pre-supposes a common base which serves for common representational politics, thus a certain presence of women as a group who share certain experiences together is necessary. It follows that feminist politics is grounded on a certain

universal identity. The key concepts within feminist theory are oppression of women, patriarchal society, sex- based inequalities or justice (McLloyd, 2007).

The main idea of poststructuralism is deconstruction – critique of Cartesian, autonomous subject, which is a foundation of western thought, as a source of knowledge and truth (McLloyd, 2007). Furthermore, poststructuralism operates with the key concepts of discourse and power. These notions are connected with a French philosopher and historian Michel Foucault whose books *Discipline and Punish* or *The History of Sexuality I* – became relevant for poststructuralist feminist theory (English, 2012).

Strozier (2002) writes, “*Foucaultian genealogy seemed to offer the possibility of reconstituting the experience of women in terms of specific historical / cultural studies*” and opened up the connections to queer studies and marginalized groups (p.80). Foucault’s treatments of the constitutions of subjects, or subjectification, relate to oppressive forms of subjectivity, the forms of subjectivity against which people resist. In his view, the postmodern subject (*sujet*) is the product of dominating mechanisms of disciplinary power, that means – the product of discourse. As Foucault put it, identity is an artificially constituted problem (Hekman, 1996, p. 181).

Overall, poststructural feminism can be characterized as a body of theory that focuses on the problems of knowledge, power, difference and discourse. Moreover, it discusses how these concepts entwine in the lives of women (English, 2012).

### **Trouble with Women**

“Whose identity? To what end”, has Sawicki (1991) reasonably asked in her book *Disciplining Foucault* (p.107). Although women may often appear as an obvious and unproblematic category, the concept of women has become a problem for many feminist scholars.

The fresh wind to this problem brought Judith Butler’s iconic book *Gender trouble: Feminism and Subversion of Identity* (1990). Although Butler has been widely criticized, her theory still enjoys a great amount of popularity even nowadays. She tries to challenge the commonsense understandings of women by highlighting how this term has been used in feminism (McLloyd, 2007). She refuses to accept the idea of women as a unified category who share a coherent identity, but rather comes with a view of women as “fiction” (Hekman, 2013, p.13). It is necessary to understand that Butler (1990), drawing on Foucault, asserts that the category of women is produced and restrained by the power, which emancipation is sought. In her view, women cannot serve as a ground for feminist politics, since it excludes and misrepresents those who do not give account of oneself within the terms of that identity. Therefore, the appeal to identity does not pay attention to differences, for instance third world or Western women (Butler, 1990, p. 148).

In Butler’s (1990) own words: “*The premature insistence on a stable subject of feminism, understood as a seamless category of women, inevitably generates multiple refusals to accept the category. These domains of exclusions reveal the coercive and regulatory consequences of that construction, even when the construction has been elaborated for emancipatory purposes. Indeed, the fragmentation within feminism and the paradoxical opposition to feminism from “women whom feminism claims to represent suggest the necessary*” (p.4).

## Performing Self

In order to examine Butler's theory, it is necessary to point at how sex and gender had been understood within feminist theory hitherto. Generally sex refers to biological differences between male and female (is constant), where gender is a matter of culture (it may vary). It refers to the social classification into masculine and feminine (McLloyd, 2007).

Butler (1990) presents her idea that sex precedes gender and is an effect of a specific set of power relations. This idea is similar to Foucault's since he understood the category of sex and identity as an effect of sexual regulatory practices – produced within coherent gender norms (p.137). Thus, subjects, for Butler are *"effects of institutions, practices, discourse with multiple points of origin"* (Salih, 2002, p. 48). What she implies is that both sex and gender are produced within heteronormative matrix, they are its effect. Moreover, *"there is no sex that is not already a gender"*, which indicates that the bodies are gendered from the beginning of their existence (Salih, 2002, p.62) and as McLloyd (2007) points out, the sexes are themselves instituted within the gender. To understand Butler correctly, it is necessary to realize she does not deny biological differences but rather how they become the salient characteristics of sex under institutional and discursive conditions (Butler, 1993). Moreover, what Butler (1990) asserts is that we should not think of a gender as a stable or fixed, since *"man and masculine might just as easily signify a female body as a male one, and woman and feminine a male body as easily as a female one"* (p.6). She explains: *"Gender is not what one 'is' or what one 'has'. It is a mechanism by which notions of masculine and feminine are produced and naturalized, but gender might very well be the apparatus by which such terms deconstructed and denaturalized. Whether one refers to 'gender trouble' or 'gender blending,' 'transgender' or 'cross=gender', one is already suggesting that gender has a way of moving beyond that naturalized binary"* (Butler, 2003, p. 42-43).

In Butler's theory of gender identity, it is important to distinguish between the concepts of "gender as performance" and "performative gender" in Butler's theory of gender identity. Specifically, *"there is no gender identity behind the expressions of gender, identity is performatively constituted by the very expressions" that are said to be its results* (Butler, 1990, p.25). Here Butler introduces her concept of gender identity as performance which she defines as– *"a repetitive behavior within the limits of discursive gender specifications - in this case a performance of binary and univocal sex/gender within the framework of compulsory heterosexuality. Performance creates an impression of a given or interior nature, a natural sexual disposition"* (Strozier, p.87, 2010). Put differently, performance can be understood as keeping gender in its usual binary frame through its repetition of its socially established sets of meanings. As a result, it grounds and consolidates the subject. It implies that the gender reality can be understood as a sustained repeated social performance where gender is construed as a stable identity (Butler, 1990, p.190-192). Alternatively, "gender is performative", as Hekman (2010) suggests, the performing of gender constitutes gender identity (p.9) showing its contingency. If gender is constituted through *"stylized repetition of acts"*, then the concept of gender forms itself as an unstable identity, constitutes the *"illusion of an abiding gendered self"* (Butler, 1990, p. 191). Yet these concepts can appear vague, Butler attempted to provide a further explanation of performativity in an interview referring to it as *"the vehicle through*

*which ontological effects are established, it is the discursive mode by which ontological effects are installed* (Osborne - Segal, 1993).

Performative gender leaves a space for a possibility of agency. We can see this theory as a new “*poststructural conception of agency*”. Since performance necessitates repetition, there is a possibility of failure, which opens up a space for agency (Strozier, 2010, p.88). Speaking of ‘theory of drag’ where she challenges the very traditional notions of gender identities by showing its instability and possible fluidity within the heteronormative matrix. This theory lies upon the idea that if we dressed up as an opposite sex, we would challenge the traditional gender norms. She also does reveal how gender coherence is fabricated and shows gender as a parody. If gender is constituted through performance then we should reveal the political power of the performance and deploy a multitude of identities (Hekman, 2014 p.122). Although her ‘theory of drag’ can be regarded as “subverting” socially established gendered norms, she states that it should not be taken as a paradigm and we should be wary of one’s examples (Butler, 1993).

### **Critique of Butler**

Butler has contested the very notion of women. In her view, a woman cannot represent interests of all women. Although, in the essay “*Contingent Foundations*”, Butler (1995) seems to reconsider her concept of women by stating “*within feminism, it seems as if there is some political necessity to speak as and for women*”, and *I would not contest that necessity*” (p. 15). She seems to accept this term only because of pragmatic reasons so the demands on behalf of women can be made. In Butler’s (1992) view, if women are not understood as a fixed category, then the emancipation is possible (p. 16).

Butler has been counterattacked mainly because of this idea. For instance, according to Benhabib (1995) feminism needs the category of women in order to ground its politics because feminism as a political movement needs this category. Further to this, Gunnarson (2011) states “*the category of women is absolutely indispensable to the feminist project. Even if one conceives of a gender as a performed product, it is “a relative stability, autonomy and causal efficiency*” (p.30). Additionally, Young (1998) states that for representational democracy a larger group of people is needed. That is exactly why the political parties and pressure groups are formed. Many feminists would argue that only through group action political or social changes happened. Thanks to political action and pressure women in the Western world have the right to vote which should not be forgotten.

Furthermore, as Yong (1998) points out, her idea of performative acts is seen as unrealistic since it works on a small scale, and only few people subvert traditional notions of gender identity. Further, Butler’s ideas of gender identity are viewed as ambiguous and fail to provide concrete examples how people should subvert ideas of gender identity. This seems to be an unrealistic idea due to the inability of people to change the way they behave and appear, since the identity is already part of their selves.

Hekman criticizes Butler due to her complete rejection of a modernist subject. Hekman (2004) states : “*Each of us possess a coherent, core self that allows us to function as mature adults in a social world and provides us with a n individual identity But we need not assume that this core self is not essential, disembodied, or abstract, a version of the modernist subject* (p.5).

## Conclusion

ms%20as%20if%20there%20is%20some%20political%20necessity%20to%20speak%20as%20and%20for%20women%E2%80%9D%2C%20and%20I%20would%20not%20contest%20that%20necessity%E2%80%9D&f=false

BRADY.A.- SCHIRATO. T. 2011. *Understanding Judith Butler*. [online]. London: Sage, 2011. 142 p. [ret. 2016.11.18]. Available on: <https://books.google.sk/books?id=luMh55DocSUC&pg=PP4&dq=schirato+butler&hl=sk&sa=X&ved=0ahUKEwji1rXXwczQAhWBC8AKHVPIA4sQ6wEIGjAA#v=onepage&q=schirato%20butler&f=false>

BUTLER, J.1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge, 1990. 236 p. ISBN 10:0-415-38955-0

BUTLER, J.1993. *Bodies That Matter: On the discursive limits of "sex"*. New York: Routledge, 1993. 283 p. ISBN 0-415-90365-3

BUTLER, J. 2004. *Undoing Gender*. New York: Routledge, 2004. 273 p. ISBN 0-415-96922-0

BUTLER, J. 1992. *Contingent Foundations: Feminism and the Question of "Postmodernism"* [online]. [ret. 2016-11-15]. 1992. Available on internet : <http://is.muni.cz/el/1423/podzim2008/SOC402/um/1239861/BUTLER.pdf>

BUTLER, J. 2014. *Trampoty s rodom: Feminizmus a podryvanie identity*. Bratislava :Aspekt, 2014. 268 p. ISBN 978-80-8151-028-1

ENGLISH.L.M. 2012. Poststructuralist feminism. In *Encyclopedia of case study research*. [online]. 2012. [ret. 2016-11-18]. Available on: <http://sk.sagepub.com/reference/casestudy/n262.xml>

GUNNARSON,L. 2011. A defence of the category of "women". In *Feminist Theory*. [online]. 2011. [ret. 2016-11-18]. Available on: <https://a.desu.sh/odvjow.pdf>

HEKMAN, S. 1996. *Feminist Interpretations of Michel Foucault*. Pennsylvania: Pennsylvania University press, 1996. 320 p. ISBN 0-27101585-3

HEKMAN, S. 2004. *Private selves, public identities: reconsidering identity politics*. Pennsylvania: Pennsylvania University press, 2004. 158 p. ISBN 0-271-02382-1

HEKMAN, S. 2014. *Feminine subject*. Cambridge: Polity press, 2014. 226 p. ISBN 978-0-7456-8783-4

JAGGER, G. 2008. *Judith Butler: sexual politics, social change and the power of the performative*. New York: Routledge, 2008. 188p. ISBN 0-415-21974-4

MCNAY, L. 1992. *Foucault and Feminism : Power, Gender and the Self*. Cambridge: Polity press, 1992. 217 p. ISBN 1-55553-152-0

OSBORNE.P. – SEGAL.L. 1993. *Extracts from Gender as Performance: An Interview with Judith Butler*. London. [online]. 1993, [ret. 20-11-17]. Available on : <http://www.theory.org.uk/but-int1.htm>

SALIH, S. 2002. *Judith Butler*. London: Routledge. 2002. 177 p. ISBN 0-203-11864-2

SAWICKI, J. 1991. *Disciplining Foucault : feminism, power, and the body*. New York: Routledge, 1990. 130 p. 0-415-90187-1

STROZIER,R. 2002. *Foucault, Subjectivity and identity: Historical construction of subject and self*. [online]. Detroit : Wayne State University Press, 2002. 292 p. [ret. 2016-11-15] Available on:

<https://books.google.sk/books?id=fuDdNSLXPI8C&pg=PA79&lpg=PA79&dq=strozier+fouc>



ault+gender+studies&source=bl&ots=yTgH3T1Wm1&sig=Ttn5fCNVQkESgwVGWNkoOG3EUD8&hl=sk&sa=X&ved=0ahUKEwjF-uKduMzQAUBJpoKHZ0cAZcQ6AEIIzAB#v=onepage&q=strozier%20foucault%20gender%20studies&f=false

MCLLOYD, M. 2007. *Judith Butler*. [online]. Cambridge : Polity press, 2007. [ret. 2016-11-15] Available on:

[https://books.google.sk/books?id=Zrq4o9a4Tf8C&printsec=frontcover&dq=judith+butler&hl=sk&sa=X&sqi=2&ved=0ahUKEwjTyMKbk8\\_QAhXMjywKHcS9DvcQ6wEIIjAB#v=onepage&q=judith%20butler&f=false](https://books.google.sk/books?id=Zrq4o9a4Tf8C&printsec=frontcover&dq=judith+butler&hl=sk&sa=X&sqi=2&ved=0ahUKEwjTyMKbk8_QAhXMjywKHcS9DvcQ6wEIIjAB#v=onepage&q=judith%20butler&f=false)

YOUNG, S. 1998. *Judith Butler* [online]. 1998. [ret. 2016-11-23]. Available on: <http://www.theory.org.uk/ctr-b-e1.htm>

# BUDHIZMUS A JEHO ROZŠÍRENIE V ZÁPADNÝCH KRAJINÁCH

Lenka Meravá

## Abstrakt

*Príspevok sa zameriava na problematiku šírenia théravádového budhizmu v západných krajinách. Zaoberá sa reflexiou v rámci západného spôsobu života a jeho vplyvu na prírodu i utváranie ducha doby, v ktorej žijeme, a do ktorej každý z nás svojou existenciou prispieva. Budhizmus predstavuje jedno z najrozšírenejších univerzálnych učení, ktoré je v súčasnej dobe stále viac aktuálne práve v oblastiach západného sveta. Zameriavame sa na obdobie 19. až 21. storočia. V devätnástom storočí tu vyniká predovšetkým zdôrazňovanie racionality budhizmu. Ide o často diskutovaný paradox tradície, ktorá je staršia než kresťanstvo. Napriek tomu, že má mnoho charakteristík spájaných s náboženstvom, ako je kánon, rituál, zasvätené osoby, autorizovaná postupnosť zasvätenia a pod., neustále zdôrazňuje neteistický pôvod učenia, kladie individuálnu skúsenosť do centra praxe, presadzuje etický rámec bez akéhokoľvek odkazu na zjavené dogmy.*

*A možno práve aj novodobý budhizmus prispel k inému vnímaniu a nárokom na súčasnú demokraciu. Budhistický dôraz na súcit a múdrosť predstavuje vysoké ideály pre každú spoločnosť. Tolerancia je zakorenená v samotnej podstate tohto náboženstva a pre modernú spoločnosť je to jeden z predpokladu vzájomného súžitia ľudí z rôznych kútov Zeme.*

## Abstract

*This paper focuses on the issue of the spread of Theravada Buddhism in the West. It deals with the reflection within the Western way of life and its impact on nature and formation of spirit of the times in which we live and in which each of us contributes his existence. Buddhism is one of the most versatile of learning, which is today more and more up to date active in areas of the western world. We focus on the period of 19th to 21st century. In the nineteenth century that stands out above all emphasizing rationality of Buddhism. This is a frequently discussed paradox of tradition that is older than Christianity. Although it has many characteristics associated with religion such as Canon ritual, consecrated persons authorized sequence consecration, etc., It has consistently argued the non-theistic origins of learning puts the individual experience into center practice promotes an ethical framework without any reference to revealed dogma.*

*And perhaps the modern Buddhism has contributed to a different perception and demands of the current democracy. Buddhist emphasis on compassion and wisdom represents high ideals for each company. Tolerance is rooted in the very nature of religion and the modern society, it is one of the preconditions of mutual coexistence of people from different corners of the Earth.*

## Budhizmus a jeho rozšírenie v západných krajinách

Budhizmus chápaný ako náboženstvo alebo ako nábožensko-filozofický systém je v súčasnosti známy nielen obyvateľom ázijského kontinentu. Postupne s vývojom spoločnosti a konfliktami vyvolanými v Ázii prerastá za hranice krajín Ďalekého východu a rozmáha sa v krajinách Európy, Ameriky a Austrálie. Budhizmus je učením Buddhu, dharmy, ktoré si osvojuje čoraz väčšie množstvo zástancov indickej kultúry. Poznanie pôvodu a vývoja tohto nábožensko-filozofického systému je dôležité pre spoznanie podstaty dharmy. Pôvodný budhizmus, tak ako ho učil Buddha zostal zachovaný iba ústnym podaním jeho učňom, ktorí ho následne sprostredkovali v písomnej forme. Je to jeden z dôvodov, prečo sa mnoho autorov odlišne stavia k predkladanej problematike.

V čase vzniku budhizmu dochádzalo v Indii k viacerým zmenám v spoločnosti. Etický zlom, ktorý v tom čase nastal nezasiahol iba oblasť Indie. Dotkol sa mnohých krajín sveta, v ktorých vystúpila na povrch nespokojnosť obyvateľstva so situáciou v krajine.

K prvým stretnutiam západných krajín s budhizmom došlo v 17. storočí, keď tento nábožensko-filozofický systém priniesli do Európy kresťanskí misionári z oblasti Číny a Japonska. Prvé zmienky v Európe sú datované v 17. storočí, avšak k prvým známkam intenzívneho záujmu o budhizmus dochádza až v 19. storočí. Postupný rozmach budhizmu v západných krajinách sa odvíja od času bádateľských ciest do krajín, kde si budhizmus udržal vplyv. Až z tohto obdobia sú známe prvé preklady budhistických textov európskymi bádateľmi (Jekklová, Oravec, 2006. s. 343).

Aj napriek tomu, že v krajinách Ázie je budhizmus známy už viac ako 2500 rokov, v Európe alebo v Amerike je známejší až v poslednom storočí. S cestovateľským ruchom a rozvojom komunikácie vyvstala aj možnosť rozšírenia budhizmu za hranice ázijských krajín. Zhruba pred sto rokmi začali obyvatelia Francúzska, Holandska, Veľkej Británie a iných európskych krajín cestovať na Ďaleký východ. Mnoho z nich si osvojilo podstatu učenia budhizmu a s týmto presvedčením sa vracali do Európy (*Buddhism in the West*, 2016).

V poslednom období sa čoraz viac prívržencov budhizmu sťahuje do západných krajín. Dôvodom ich odchodu z krajín Ázie sú konflikty vznikajúce v týchto krajinách, vplyv a konanie prívržencov iných systémov a náboženstiev. Mnoho Tibetčanov odišlo po roku 1949 až 1950, kedy sa Tibet dostal pod vplyv Číny. Tibet už nemôžeme považovať za miesto pokoja. Ďalším dôvodom odchodu tibetských prívržencov budhizmu boli nepokoje a vojny v Indočíne v rokoch 1950 až 1960. Množstvo vietnamských obyvateľov sa usídlilo v Európe, v Austrálii a v Amerike. Prívrženci budhizmu v Thajsku obdobne odchádzali z krajiny smerujúc do západných miest. Prostredníctvom tohto obyvateľstva sa začalo rozvíjať hlbšie povedomie o učení budhizmu v krajinách Európy, Ameriky a Austrálie (*Buddhism in the West*, 2016).

Tibetský budhizmus v 17. storočí zaznamenal vrchol v prepojení svetskej a duchovnej moci v osobe dalajlámov. V súčasnosti je už situácia iná. Zásadné zmeny spôsobil vplyv Číny na Tibet. Celkový vývoj budhizmu v Tibete od 8. storočia až do súčasnosti môžeme uviesť vyjadrením Sklenku v znení : „Od 8. storočia Tibetu dominovala škola Ňingma až do času, keď

v krajine vznikli a získali väčší význam ďalšie školy založené v priebehu druhého šírenia budhizmu. Od polovice 13. storočia dominovala Tibetu škola Sakja, v 15. - 17. storočí vládli v Tibete svetské dynastie za podpory školy Kagjü, predovšetkým Karma Kagjü. V 17. storočí prevzala dominantnú úlohu škola Gelug. Stalo sa to v čase piateho dalajlámu, keď sa Tibet zmenil na teokratický štát, a keď prepojenie svetskej a duchovnej moci v osobe dalajlamov dosiahlo vrchol. Tento stav sa zachoval až do čínskej okupácie v polovici 20. storočia. Od tohto času Tibetu dominuje krutý nacionalistický a komunistický režim novodobých vládcov z Pekingu (Sklenka, 2004, č. 4.).

Na základe už spomínaných ciest bádateľov do krajín Ázie v 19. storočí došlo k prvým prekladom budhistických textov. Prostredníctvom prekladov budhistických textov sa budhizmus stával zaujímavejším aj európskym učencom. Niektorí z učencov boli tak ovplyvnení budhistickým učením, že poukazovali na budhistické učenia vo vlastných publikáciách. V neskoršom období, v 20. storočí, je už známych viacero kvalitných prekladov budhistických spisov. V tomto období už sú známe aj v Európe celé zbierky Théravadového budhizmu ako aj Mahájánskych textov.

Práve v 20. storočí už nebol budhizmus známy na Západe iba ako nábožensko-filozofický systém učencov, ale obyvatelia Európy, či Ameriky oň prejavili vážny záujem. Začali sa zakladat' organizácie podporujúce učenie laických budhistov.

Niektorí z Európanov cestovali do východných krajín a spojili sa s budhistickými mníchmi na Srí Lanke. Obdobný priebeh zaznamenáva budhizmus aj v Amerike. Čínski prisťahovalci usídlení najmä v Kalifornii na Havaji priniesli so sebou najmä praktiky Mahájánskeho budhizmu a vystavili množstvo chrámov. V neskoršom období sa na americkom kontinente usídlili japonskí prisťahovalci, ktorí zaviedli Mahájánske budhistické sekty. Koncom 19. storočia sú už známi dvaja významní predstavitelia budhizmu – Dharmapala zo Srí Lanky a Soyen Shaku z Japonska ako predstaviteľ zen budhizmu, ktorí sa zúčastnili Svetového parlamentu náboženstiev v Chicagu (*Buddhism in the West*, 2016).

Pre rozšírenie budhizmu v Európe má zásadný význam aj pôsobenie filozofov a básnikov, ktorých zbierky a publikácie začali reflektovať budhistické učenie. Pre Európu má hlboký význam európsky romantizmus vyvstávajúci oproti vtedajšiemu osvietenstvu. Budhizmus na Západe nevychádza priamo z Budhovho učenia, ale z diel zanechaných v západnej kultúre, z diel a ideí v nich vyjadrených, pochádzajúcich od nemeckých romantikov. Myšlienky nemeckých romantikov sú stále živé aj napriek fyzickej smrti ich autorov (Bhikkhu, 2012).

Je celkom pravdepodobné, že budhizmus sa stretol s Európanmi počas gréckeho vojenského vpádu do Strednej Ázie. „Úplná“ znalosť Budhovho učenia a uvedenie do života Budhu sa dostalo do povedomia Európanov až počas osemnásteho až devätnásteho storočia, teda v čase kedy sa spojil ekonomický kolonializmus a vznikajúci romantizmus a vytvorili predpoklady pre rozkvet dharmy v Európe (Lussier, 2006, pp. 1107 – 1123). Tak sa spojil budhistický modernizmus s vedeckým racionalizmom kritizoval konzervatívne kresťanstvo, ale vyformoval ďalšiu západnú tradíciu kritizovanú scientistickým racionalizmom – romantizmus, ktorý bol už od 18. storočia protiváhou mocného diskurzu vedeckého racionalizmu. Tieto

skutočnosti zohrali významnú úlohu pri vytváraní moderného budhistického vnútra, hlbokých citov a intuitívneho spojenia s prírodou, ducha a Boha. Romantizmus predstavoval prírodu ako živý organický systém, silu oživovať vo veľkom prepojenom svete v protiklade k osvietenskému mechanickému vesmíru (Mcmahan, 2008. s. 53).

Romantici tvrdili, že prítomnosť prírody a božského vnútra je možné rozoznať prostredníctvom introspekcie a sebaspytovania. Emerson bol osobou, ktorá adaptovala európsky romantizmus v Amerike a tvrdil, že viditeľná príroda je prejavom ducha, ktorý dokáže preniesť porozumie na viditeľné formy povahy. Rousseau hlásal, že prvé impulzy prírody sú vždy pravdivé, čo znamená hoci je spoločnosť podmienená dodržiavaním pravidiel, morálka vychádza z vnútra. Vnútoraná hĺbka každého jednotlivca bola pre romantikov zdrojom kreativity. Umelci tvorili z ich bytia jedinečné vízie nekonečna. Éra romantizmu a transcendentalizmu uplynula, ale ich tematika a podstata sa rozšírila do kultúry Západu. Je významnou témou súčasnej eklektickej spirituality, ale aj niektorých škôl psychológie, literatúry. Je súčasťou rôznych aspektov populárnej kultúry (Mcmahan, 2008. s. 53).

Moderné formy budhizmu boli prekladané do slovníkov romantizmu a transcendentalizmu. Jeden z najvýznamnejších zástancov modernizácie je D. T. Suzuki, ktorý aplikuje motívy zen-budhistickej literatúry do romanticko-transcendentálnych jazykov. V eseji o vzťahu medzi ľudstvom a prírodou popisuje západný pohľad na predmetný vzťah ako vzťah odcudzenia. Kým západné náboženstvo nabáda ľudí k ovládnutiu prírody a vnímaniu prírodných impulzov, moderný sekularizmus a materializmus núti ľudstvo, aby riadilo a kontrolovalo prírodu, ovládlo ju a podrobilo si ju pomocou technológií (Mcmahan, 2008. s. 54).

Už začiatkom 19. storočia si môžeme všimnúť, že sa exponenciálne zvýšil počet anglických jazykových kníh. Dá sa ale povedať, že len v nedávnej dobe bola z nich uchopená jedna z dvoch moderných foriem: obe zastávajú pozíciu modernej vedeckej tradície v ponuke analyzovať históriu, sociológiu a sentimentalitu Budhizmu, kde sa pokúšajú podať pravdu a transformujúcu silu tejto tradície na Západ. Zástancovia každej z týchto foriem majú tendenciu sa vzájomne značne kritizovať. Z vedeckého pohľadu, sú romantické prejavy Budhizmu jednoducho nepresné. Tieto prejavy sú premietnuté do Budhistických foriem, ktoré sú viac v súlade s dnešnými ideálmi ako s niečím, čo kedy existovalo v Ázii. A práve tento celkový sentimentálny pohľad Budhizmu chýba vedeckým štúdiám (Wright, 2000).

Významnými predstaviteľmi európskeho romantizmu boli: W. Blake, J. Keats, J. Austen, W. Wordsworth, W.B. Yeats, P.B. Shelley, G.G. Byron, S. T. Coleridge a W.C. Bryant.

V súvislosti s romantizmom je potrebné poukázať aj na tzv. orientálnu renesanciu. Môžeme hovoriť o tzv. kultúrnej kolonizácii Západu Orientom, ktorá vytvorila základ pre romantizmus. Významným predstaviteľom toho obdobia bol W. Jones, ktorý argumentoval, že európska poetika je presýtená klasickou minulosťou a potrebovala by novú inšpiráciu z Východu (Sir William Jones, the celtic revival and oriental renaissance, 2003). W. Jones ovládala dôkladne 13 jazykov a ďalších 28 na dobrej úrovni, čo ho zaradilo medzi najvýznamnejších predstaviteľov porovnávacej lingvistiky, priekopníkom v tejto oblasti.

V roku 1768 ho požiadali o preklad perzského rukopisu. Spoločnosť disponuje takmer 40000 rukopismi tohto autora.

Inšpirovaný ázijskou spoločnosťou boli v Anglicku, v Amerike, vo Francúzsku a v Nemecku založené orientálne štúdiá. W. Jonesa môžeme považovať za predchodcu orientálnej renesancie na Západe. Keďže neskôr pôsobil ako právnik a sudca, prejavil sa u neho záujem o hinduistické právo. V oblasti práva vydal významné zbierky hinduistického práva, prekladal do angličtiny zbierky bájok, značnú časť véd. Jeho tvorba v značnom rozsahu ovplyvnila poznanie Orientu na Západe (He introduced India to the West, 2009).

V predošlých desaťročiach poukázali autori ako R. Schwab, M. Olender, I. Poliakov, R. Rocherová či T. R. Trautmann na rozsiahlu premenu západného myslenia, ktorá nastala na prelome 18. až 19-teho storočia ako dôsledok čoraz väčšieho záujmu o poznanie starobylých indických kultúr a na základe ich intenzity a radikálnosti, môžeme hovoriť o reálnej intelektuálnej revolúcii, ktorá zohráva významnú úlohu vo vytváraní modernej identity euroamerickej civilizácie (Budil, 2002. s. 7).

20. storočie sa vyznačuje nárastom záujmu Európanov o budhizmus. Prejavený záujem Európanov smeruje k théravádovému budhizmu, zen budhizmu a ďalším smerom budhizmu. Kým záujem Európanov o budhizmus rastie a narastá počet prívržencov tohto nábožensko-filozofického systému, vo východných krajinách sa ich počet znižuje, oslabuje sa postavenie budhizmu, kým z Indie sa už v 12. – 13. storočí budhizmus skoro vytratil pod vplyvom hinduistických síl presadzovaných od 8. storočia (Jekkelová, Oravec, 2006, 2006. s. 320), na Západe nachádza stále nových prívržencov. Ako uvádza Štampach (Štampach, 2008. s. 93), modernej skeptickej spoločnosti sa stáva vyhovujúcim théravádový budhizmus, no romanticky naladenejším osobám vyhovuje tibetský budhizmus šírený tibetskými mníchmi v západných krajinách. Najpopulárnejšie miesto v krajinách Európy a Ameriky patrí japonskému zen – budhizmu. Zväčša však nedochádza k úzkemu zameraniu na niektorú z pôvodných škôl budhizmu, západné krajiny čerpajú z pôvodných textov, ale prispôbujú učenie potrebám a možnostiam súčasnej spoločnosti.

Budhizmus v západných krajinách predstavuje možnosť ako sa vyrovnáť so súčasným svetom, ako nájsť samého seba a ako spomaliť kolobeh života, zamyslieť sa nad samotným bytím a našim miestom na tomto svete. Pomáha prekonávať problémy súčasnej doby povznesením sa nad malichernosti, ktorými sa zbytočne zaoberáme.

## **Prenikanie budhizmu do Európy**

V období od konca 10. storočia približne do 12. - 13. storočia dochádza k prerušeniu obchodných i kultúrnych kontaktov medzi Áziou a Európou, jednak v dôsledku mocenskej nadvlády rímskokatolíckej cirkvi na jednej strane, na strane druhej z dôvodu vzniku silnej moslimskej ríše v strednej Ázii. Nová vlna záujmu o ázijskú kultúru prichádza až s misijnými aktivitami františkánov a jezuitov a obchodnými výpravami, z ktorých najznámejšie boli cesty Marca Pola (1271 -1295). Polo nielen ako prvý sprostredkoval Európe kompletný životopis Budhu tak, ako ho získal od cejlónskych mníchov, ale dokonca ho sám v kresťanskej dobe

prirovnal k Bohu, čo bolo prijaté s nemalou kritikou (Lenoir, 2002). S cestovateľmi a misionármi prichádza do Európy množstvo (často skreslených) informácií o vzdialených kultúrach. Pravdepodobne prvý budhistický text v tibetčine sa dostal do Európy v roku 1720 vďaka ruskému cárovi Petrovi Veľkému, ktorý ho získal zo zničeného kalmyckého chrámu blízko rieky Irtyš. Čiastočne ho preložil knihovník francúzskeho kráľa Ľudovíta XIV (Lužný, 1997).

Informácie o Ázii sa dostali na Západ pomerne rýchlo, však až do 18. storočia v obyvateľoch starého kontinentu pretrvával voči ázijskej kultúre pocit vlastnej nadradenosti a budhizmus bol pohrdavo považovaný za barbarické modlárstvo. Preto skutočné počiatky budhizmu v Európe možno datovať až do polovice 19. storočia, kedy sa začali objavovať viaceré preklady a štúdie o budhizme. Nové informácie o Oriente inšpirovali k ceste do Ázie aj Alexandra Csoma de Kőrösi (1784 - 1842), maďarského filológa a orientalistu, ktorý tu strávil desať rokov štúdiom jazykov. Výsledkom jeho činnosti boli prvé učebnice tibetskej gramatiky a tibetsko-anglický slovník (Lesný, 1996).

Príchod nových informácií však nebol podstatným krokom len na poli vedy, ale významnú úlohu zohral budhizmus aj v oblasti filozofie. Jedna z hlavných európskych osobností, ktorá ovplyvnila nielen Európu, ale aj množstvo ďalších mysliteľov, bola postava nemeckého filozofa Arthura Schopenhauera (1788 - 1860). S určitou mierou nadhľadu ho možno označiť za prvého budhistu v Európe. Na druhej strane to bol práve Schopenhauer, ktorý sa pod vplyvom správ kresťanských misionárov pričínal o obraz budhizmu ako filozofie pesimizmu a nihilizmu. Jeho názormi boli významne ovplyvnení viacerí filozofi či umelci, ako napríklad skladateľ Richard Wagner (1813-1883), filozof Friedrich Nietzsche (1844-1900), ekonóm Theodor Schultz (1902-1998) či prekladateľ Karl Eugen Neumann (1865-1915). Schopenhauer sa svoju filozofiu snažil stavať na názoroch pochádzajúcich zo starých textov. Predovšetkým jeho hlavné dielo *Svet ako vôľa a predstava* je založené na starých védskych textoch, ktoré vychádzali z rovnakého princípu utrpenia. Schopenhauer zastával názor, že človek je vo svojom živote nútený pochopiť fakt, že utrpenie nepochádza z vonka, ale utvára sa vždy vo vnútri jedinca. Vyslobodenie z onoho utrpenia potom nachádza v skúsenosti založenej na estetickej kontemplácii, ktorá je však veľmi pominuteľná, a preto je dôležité sústrediť sa skôr na absolútne potlačenie vôle k životu. Zrieknutie sa všetkého chcenia a vykúpenia sa od sveta, v ktorom sa nám všetky bytia ukazujú ako obyčajné utrpenie, konštatuje ako nájdanie a vyslobodenie z kolobehu života rovnako, ako je tomu v budhizme (Lenoir, 2002).

Určitým špecifikom budhizmu v Európe bola skutočnosť, že sa tu šírila nie vďaka prisťahovalcom či ázijským misionárom, ako tomu bolo v Amerike, ale rozšírili ho sami Európania a ich kontakt bol väčšinou sprostredkovaný knihami. Na prelome 19. a 20. storočia tu záujem o ázijskú kultúru a budhizmus stále rástol. Významnou udalosťou bolo založenie spoločnosti *Páli Text Society* v Londýne v roku 1881, ktorá dodnes pôsobí v oblasti šírenia budhistickej literatúry. Hlavným predstaviteľom tejto organizácie bol Thomas William Rhys-Davids, ktorý spolu so svojou ženou prispel svojimi znalosťami na preklad diel *Džátaky*, *Otázky Milindove*, *Digha nikája* a k vytvoreniu pálijsko-anglického slovníka a edície s názvom *Posvätné knihy budhistov* (Conze, 1997). Počiatok vydávania budhistických textov v Nemecku predstavuje preklad *Dhammapadam* Albrechta Webbera z roku 1860.

Budhizmus sa v tejto dobe stal populárny najmä v kriticky zmýšľajúcich intelektuálnych a umeleckých kruhoch, nielen európskych, ale aj amerických. Medzi najvýznamnejších predstaviteľov hnutia transcendentalistov v 19. storočí v USA patrili básnik, esejista a filozof

Ralph Waldo Emerson (1803-1882) či filozof, esejista a moralista Henry David Thoreau (1817-1862) (Lužný, 1997). Podľa Emersonovej teórie je príroda - hory, lesy, iba obrazom ľudských myšlienok a pocitov (Lužný, 2003). Thoreau svoje životné dielo – *Walden* (1854) spísal v drevenej chatrči hlboko v horách. Tiež sa zaujímal o ázijskú filozofiu a preložil z francúzštiny do angličtiny dielo *Lotosová sútra*, čím prispel k prenikaniu budhizmu do americkej spoločnosti prostredníctvom literatúry. K popularizácii budhizmu prispel tiež Paul Carus (1852 - 1919), ktorého kniha *Budhovo evanjelium* (1894) sa dokonca stala učebnicou budhizmu na Cejlóne. Ďalším znalcom budhizmu, predovšetkým tibetského, bol W. Y. Evans-Wentz (1878-1965) (Lužný, 1997).

Vedľa prekladov a akademického štúdia budhizmu sa začiatkom 20. storočia v Európe objavujú iniciatívy na vytvorenie budhistických skupín a organizácií. Jeden z prvých bol *Budhistický misijný spolok* (1903) založený v Lipsku, neskôr premenovaný na *Budhistickú spoločnosť v Nemecku*. V roku 1924 vzniklo v Berlíne prvé budhistické stredisko svojho druhu na Západe s názvom *Das Buddhistisches Haus*, však prvý skutočný budhistický chrám tu bol otvorený už v roku 1915 (Petrohrad). Jeho zakladateľom bol európsky budhista Paul Dahlke (1865–1928). Jeden z najvýznamnejších nemeckých budhistov bol nepochybne Nyanatiloka Thera (Anton Walter Florus Gueth) (1878 - 1957), slávny husľový virtuóz, ktorý začiatkom 20. storočia odcestoval na Srí Lanku, kde sa stal mníchom théravádovej tradície. Ten spolu s ďalším nemeckým budhistom lámom Anagarikom Govindom založil organizáciu *The International Buddhist Union*. Jej členom bol aj významný český budhista Leopold Procházka (Conze, 1997).

Teozofická spoločnosť založená v roku 1875 v New Yorku, mala zásadný význam pre šírenie budhizmu v Európe. Jej cieľom bolo vytvoriť základ univerzálneho bratstva ľudstva bez rozdielu rasy, viery, pohlavia či farby pleti. Teozofia v sebe spojila romanticko-okultistické základy s prvkami ezoteriky a mystiky budhizmu, hinduizmu a ďalších náboženstiev. Vo Veľkej Británii vznikla roku 1924 v rámci teozofického učenia významná budhistická organizácia Európy - *The Buddhist Society* (Lužný, 1997).

Oproti Európe však budhizmus v Spojených štátoch spopularizovali najmä prisťahovalci. Prvú vlnu týchto migrantov tvorili čínski zlatokopci a robotníci pomáhajúci pri stavbe transkontinentálnej železnice, ktorá umožňovala prepravu cez celé Spojené štáty zo západu na východ. Títo migranti žili v tzv. *chinatown*, kde budovali budhistické chrámy. Podobne tomu bolo aj na Havajských ostrovoch, kam prichádzali japonskí migranti, z ktorých väčšina patrila k budhistickej škole Amidizmu (Wangu, 1996). Zásadnú úlohu tu zohral *The World's Parliament of Religions*, ktorý sa uskutočnil v roku 1893 v Chicagu. Budhizmus vtedy reprezentovali singhálsky mních Anagarika Dharmapala (1864 - 1933) a zenový majster Soyen Shaku (1859 - 1919). Najmä druhý menovaný sa zapríčinil o šírenie zen-budhizmu v Spojených štátoch (Lužný, 1997).

## **Budhizmus na Slovensku a v Českej republike**

V 19. storočí čelilo územie slovanských štátov náboženskej kríze, ktorú predchádzali rozsiahle zmeny prichádzajúce zo Západu. Možno konštatovať, že Západ svojou politickou, ale aj kultúrnou situáciou ovplyvnil priebeh celého tohto storočia na našom území, ale aj krajiny



celej Európy. Priemyselná revolúcia a osvietenské postoje budované na dôvere vo vedu, nových názoroch a myšlienkových smeroch boli na začiatku 19. storočia spájané nielen s rozvojom priemyslu a ekonomickým rastom, ale tiež so sociálnymi problémami. Atmosféra podmienená sociálnou krízou zasahujúcou všetky oblasti so sebou priniesla nové otázky týkajúce sa nielen ekonomických a sociálnych problémov, ale aj náboženstva. Náboženská kríza vyvstávala zo stretu vedy a duchovna, pričom jedna skupina zastávala názor, že veda môže plne nahradiť teologické názory, na strane druhej bola skupina presadzujúca nové náboženstvo vyhovujúce doterajšej atmosfére a modernej kultúre, pričom tieto prvky sekularizácie sú aktuálne dodnes.

Na základe sekularizácie sa v československej spoločnosti utvorilo hneď niekoľko skupín, ktoré sa snažili presadiť návrh na riešenie danej situácie za pomoci obnovenia doterajšieho kresťanstva, nového náboženstva či tzv. *etického náboženstva* (Trávníček, 2002). Etické náboženstvo však predstavovalo náboženstvo, ktoré si určovalo nový cieľ a zmysel života.

Tradičnú vieru v Boha odsúvalo do pozadia a prichádzalo s novými hodnotami, ktoré mali človeku modernej doby pomôcť s nájdením pokoja. A práve týmito priekopníckymi názormi etické náboženstvo korešpondovalo s budhizmom, ktorý v tom čase presadzovali Leopold Procházka, Rudolf Máša, ale i mnohé ďalšie osobnosti.

Počiatok 19. storočia teda do československej spoločnosti priniesol nový smer, ktorý bol úplne odlišný od doterajšej katolíckej viery. 60. a 70. roky priniesli rozšírenie budhizmu nielen na Západe, ale aj na východ od železnej opony. Predovšetkým do Poľska sa v 70. rokoch jazdilo praktizovať zen (Nydhal, 2004).

Budhizmus je odjakživa spájaný aj so štúdiom indických jazykov. Za zakladateľa indológie v Českej republike sa považuje profesor Vincent Lesný, ktorý preložil množstvo kníh a spísal svoje hlavné dielo *Buddhismus: Buddha a buddhismus pálijského kánonu* (1921). Avšak priekopníkom budhizmu bol František Drtíkol, ktorý sa okrem fotografovania a maľovania venoval tiež prekladom indických, tibetských, čínskych a japonských diel z nemčiny do češtiny. Medzi ďalších významných autorov možno radiť Iva Fišera, Karla Wenera, Leopolda Procházku a predovšetkým Egona Bondyho (vlastným menom Zbyněk Fišer). Prvým českým mníchom bol zrejme Nyánasatta Thera (vlastným menom František Novosad), ktorý dlhý čas pobýval na Srí Lanke (Wangu, 1996).

Budhistické centrá sa v Slovensku a v Českej republike začali zakladať najmä po roku 1989, kedy po Nežnej revolúcii a nastolení novej vlády bola umožnená verejná a slobodná duchovná činnosť. Prítomnosť budhizmu v našej kultúre dokazuje existencia budhistických centier, ktoré sú v súčasnej dobe v každom väčšom meste. Budhistické centrá slúžia hlavne k spoločným konverzáciám, meditácii, štúdiu budhistických textov a často tiež vydávajú časopisy a knihy. Veľká časť klasických budhistických textov je dnes preložená z pôvodných ázijských jazykov nielen do tých svetových, ale prakticky do väčšiny jazykov, vrátane slovenčiny, i keď v neporovnateľne nižšej miere než sú preklady do češtiny. V súčasnosti sa spisujú stále novšie knihy nielen o budhizme, ale i o rôznych formách meditácie založených na vlastných skúsenostiach ich autorov. Nové knihy o budhizme vznikajú aj na základe bádateľskej činnosti a teoretickej interpretácii, alebo na základe kombinácie interpretácie klasických diel a vlastnej praxe.

## Novobudhizmus

Novodobý výklad Budhovho života a učenia zdôraznil jeho humanitu a racionálny prístup k problémom ľudského utrpenia. Mnohí budhológovia vyzdvihli relevantnosť Budhovho učenia vzhľadom k súčasným sociálnym a etickým otázkam. Budhistické učenie o príbuzenstve všetkých živých vecí je zvlášť prítlačlivé vo svete ohrozenom problémami životného prostredia. Budhisti sú presvedčení, že ich učenie sa môže stať vhodnou základňou pre naozaj demokratickú spoločnosť a celosvetový mier. Budhistický dôraz na súcitiť a múdrosť predstavuje vysoké ideály pre každú spoločnosť. Či už človek vedie život nábožný alebo bezbožný, Budhova náuka ho nabáda k zamysleniu a podnecuje ho k záslužnému životu s ohľadom na ostatných a so starostlivým záujmom o nich (Miltner, 1997). Tolerancia je zakorenená v samotnej podstate tohto náboženstva a pre modernú spoločnosť je to jeden z predpokladu vzájomného súžitia ľudí z rôznych kútov Zeme. Budhistická filozofia je príznačná svojím meditatívny prístupom k problémom ľudského života. Meditácia a snaha ovládnuť svoje pocity a myseľ je pre dnešného človeka výborným prostriedkom, ako vystúpiť zo stresujúceho kolobehu každodennosti a žiť svoj život so sebazáchovným nadhľadom a sústrediť sa na skutočné hodnoty.

Pôdu pre novobudhizmus na Západe pripravovala najmä teozofická spoločnosť a myslitelia, ktorí prostredníctvom seba upozorňovali na budhizmus, či priamo hlásali niektoré budhistické myšlienky. Cieľom teozofickej spoločnosti, ktorej sídlo sa z New Yorku presťahovalo do Indie, bolo vytvoriť všeobecné združenie ľudstva bez rozdielu vyznania a národnostnej odlišnosti. Ďalšia skupina, ktorá pripravovala spomínanú pôdu pre novobudhizmus, boli rôzni myslitelia, medzi ktorými dominoval už spomínaný A. Schopenhauer, ktorý tvrdil, že „*Budha, Eckhart a ja učíme v podstate to isté*“ (in Lesný, 1997, s. 413). Paul Dahlke zdôrazňoval, že prostredníctvom svoju morálku je to práve budhizmus, ktorý by mal tvoriť jadro všetkých náboženstiev.

Narastajúci záujem o budhizmus na Západe má vo všeobecnosti určité spoločné rysy, medzi, ktoré môžeme uviesť rýchlo narastajúci počet budhistov. Najpopulárnejším je v súčasnosti tibetský budhizmus. Taktiež veľké množstvo klasickej aj novej literatúry o budhizme a kvalitné preklady väčšiny klasických budhistických diel, rozsiahle informácie o budhizme na internete, narastajúci počet kompetentných ázijských i západných učiteľov meditácie, narastajúci počet budhistických spolkov a inštitúcií a skvalitňujúce sa organizácie týchto inštitúcií. Dnes sa organizuje viacero krátkodobých i dlhodobých meditačných kurzov, vzniká množstvo celoročne fungujúcich meditačných centier, stavajú sa budhistické kláštory, kde žijú hlavne mnísi zo Západu. Budhizmus je dnes bežne vyučovaný na univerzitách, vznikajú tu samostatné oddelenia pre budhistické štúdiá, s čím súvisí nemalý záujem psychológie, kognitívnych a ďalších vied. Medzi určité charakteristické rysy patrí tiež uplatňovanie či využívanie budhistických princípov v riešení otázok sociálnych, politických, ekonomických, ekologických a pod. K budhizmu sa dnes hlási mnoho významných predstaviteľov populárnej kultúry, budhizmus je dnes v móde.

## Záver

V príspevku sme poukázali na historické aspekty vzniku a vývoja théravádskeho budhizmu. Učenie Buddhu ako ho rámcovo predkladáme sa stalo základom jedného z najväčších „náboženstiev“ na svete. Buddha vystupujúci ako zakladateľ budhizmu nikdy nevystupoval v nadradenom postavení voči svojim učňom, resp. svojim prívržencov. Bol osobou, ktorej sa podarilo dosiahnuť osvietenie, a to bolo podstatou jeho snahy a následného učenia. V budhizme nie je potrebná viera v niečo, čo nemožno dokázať, ako je tomu v iných náboženstvách. V budhizme postačuje veriť v seba samého a v hodnoty vyznávané budhizmom.

Pôvodné učenie Buddhu sa postupne rozvíjalo rôznymi smermi a nie vždy boli názory novej generácie prívržencov budhizmu stotožnené s jeho učením a s pravidlami, ktoré zaviedol.

Na základe toho si môžeme všimnúť jeho šírenie v jeho formách, ktoré vznikali v priebehu niekoľkých storočí a rozšíril sa tak do krajín Európy, Ameriky a Austrálie. Nachádza si svojich prívržencov v mnohých krajinách. Hoci práve v Indii, v mieste jeho vzniku sa postupne vytráca, čoraz väčšia náklonnosť mu smeruje z iných oblastí sveta.

Z nášho pohľadu je odôvodnené, že práve budhizmus si našiel takúto priazeň u obyvateľom rôznych krajín, i keď sa vymyká bežnému poňatiu náboženstva. Laik, ktorý má záujem o učenie Buddhu nemusí iba „slepo“ veriť v to, čo nebude nikdy preukázané, stačí, aby veril v hodnoty ľudskej bytosti a v samého seba. Táto cesta ho môže priviesť k poznaniu učenia Buddhu, a to je aj prínosom pre demokraciu ako takú. Toto poznanie je zároveň okamihom, ktorý mu potvrdzuje to, v čo vložil vieru. Nie v osobu, nie v Boha, ale v samého seba.

## Zoznam bibliografických odkazov

BHIKKHU, Thanissaro. *The Roots of Buddhist Romanticism*. [online]. 2012. [cit. 2016-10-10]. Dostupné na internete:

<<http://www.accesstoinight.org/lib/authors/thanissaro/rootsofbuddhistromanticism.html>>

*Buddhism in the West* [online]. [cit. 2016-08-25]. Dostupné na internete:

<http://www.buddhanet.net/e-learning/buddhistworld/to-west.htm>

BUDIL, Ivo T. *Od prvotního jazyka k rase*. Praha : Academia, 2002. 278 s. ISBN 80-200-0987-6.

*He introduced India to the West* [online]. 2009. [cit. 2016-10-10]. Dostupné na:

<<http://www.tribuneindia.com/2009/20090222/spectrum/main2.htm>>

*Lexikón svetových náboženstiev*. 1. vydanie. Bratislava: AKTUELL, 2006. 376 s. ISBN 80-89153-28-3.

LUSSIER, M. Buddhism and Romanticism [online]. Literature Compass. 2006, Vol. 3, Issue 5, pp. 1107 – 1123. [cit. 2016-10-10]. Dostupné na internete: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1741-4113.2006.00374.x/abstract>>

MCMAHAN, D. L. *Buddhism and the Epistemic Discourses of Modernity*. In NUMRICH, Paul D. (ed.). *The Boundaries of Knowledge in Buddhism, Christianity, and Science*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2008. ISBN 978-3-525-56987-0, s. 43 – 58.

*Sir William Jones, the celtic revival and oriental renaissance* [online]. 2003. [cit. 2016-10-10]. Dostupné na internete: <[https://www.researchgate.net/publication/292363302\\_Sir\\_William\\_Jones\\_the\\_celtic\\_revival\\_and\\_the\\_oriental\\_renaissance](https://www.researchgate.net/publication/292363302_Sir_William_Jones_the_celtic_revival_and_the_oriental_renaissance)>

SKLENKA, Ľubomír. Tibetský budhizmus bez ružových okuliarov. In Rozmer : časopis pre kresťanskú duchovnú orientáciu [online]. ISSN 1335-2660, 2004, č. 4. [cit. 2016-09-15]. Dostupné na internete: <<http://www.rozmer.sk/sk/articles/show/325>>

ŠTAMPACH, O. I. *Přehled religionistiky*. Praha: Portál, 2008. 240 s. ISBN 978-80-7367-384-0.

WRIGHT, D. S. *Philosophical Meditations on Zen Buddhism*. Los Angeles : Cambridge University Press, 2000. 244 pp. ISBN 978-0521789844.

# SÚČASNÉ VÝZVY POLITICKÉHO LÍDERSTVA NA SLOVENSKU: POPULIZMUS, RADIKALIZMUS A EXTRÉMIZMUS

Jaroslav Mihálik

## **Abstract**

*The aim of the article is to study current concepts of modern political leadership from the perspective of a Slovak case study. The current challenges of political elites are demonstrated through the dimension of fight against extremism and radicalism as a modern phenomenon of European society and politics. Youth research as well as electoral results indicate preferences and openness of young people toward alternative political platforms oscillating between political extremism and protest to traditional democratic mechanism of governance. In this article we use primary data from sociological research to identify the support of political extremism, radicalism and national populism as well as reflection of state policy and concepts of eliminating the political extremism.*

## **Abstrakt**

*Cieľom príspevku je skúmať súčasné koncepcie moderného politického líderstva z hľadiska prípadovej štúdie Slovenskej republiky. Medzi aktuálne výzvy politických elít nepochybne patrí dimenzia boja proti extrémizmu a radikalizmu ako moderného fenoménu európskej spoločnosti a politiky. Výskum mládeže ako aj volebné výsledky indikujú preferencie a otvorenosť voči alternatívnym politickým subjektom, oscilujúcim na hrane politického extrémizmu a protestu voči tradičnému demokratickému mechanizmu vládnutia. V rámci príspevku využívame primárne dáta zo sociologických výskumov pre identifikáciu podpory politického extrémizmu, radikalizmu a národného populizmu a reflexiu štátnej politiky a koncepciu boja proti politickému extrémizmu.*

## **Úvod**

Princíp a podstata vodcovstva – líderstva predstavuje kontinuálny diskurz v demokratických spoločnostiach na všetkých úrovniach rozhodovania a riadenia. Akákoľvek organizačná jednotka prirodzene smeruje k potrebe nastavenia správnych parametrov riadenia, organizácie, hierarchie, predvídania možných problémov a ich efektívneho riešenia. Z tejto premisy prakticky vychádza aj samotný koncept demokratického vládnutia, kde do roviny rozhodovacej by mali byť postavení všetci občania na rovnakú úroveň. Napriek tomu, vzhľadom na tradičnú kritiku doktríny priamej demokracie, kedy ľudia nie sú schopní vládnuť si sami, je podstata líderstva násobená prostredníctvom konceptu zastupiteľskej demokracie. Práve populačný rozvoj, spoločenská organizácia a politické systémy vyžadujú adekvátne a spravodlivo nastavené politické vodcovstvo, čo predstavuje základný rámec politického myslenia a debaty o efektívnom vedení a riadení. V súčasnom meniacom sa a globalizovanom svete je požiadavka líderstva kľúčová tak pre úspech jednotlivcov a organizácií ako aj pre rôzne úrovne vládnutia od lokálnych, regionálnych, národných až po medzinárodné organizácie (Bolden, 2004). Teórie demokracie nám indikujú, že ľudia-občania sú držiteľmi moci v krajine

a teda tými, ktorí vládnu. Napriek tomu, prakticky v každej organizačnej jednotke, národnom štáte či medzinárodnej organizácii máme rôznych lídrov, ktorí uplatňujú princíp moci a riadenia, nie veľmi odlišnou formou ako tomu bolo v minulosti, či už v podobe princov, kráľov a rôznych potentátov. Tento paradox stojí za zamyslenie. Jednak môže byť a je predmetom kritiky, na strane druhej súčasný elektorát, teda voliči z väčšej časti tento prístup akceptujú a uplatňujú. Je však evidentné, že to prináša problémy. Čo presne teda predstavuje moderné politické vodcovstvo v súčasnosti? Ako môžeme vysvetliť kontinuálny, ba rastúci vplyv a význam exekutívy v porovnaní s odlišnými formami politického vedenia? Ako súčasné demokratické modely riadenia reflektujú tieto procesy? Môže sa zdať, že dôležitosť líderstva v období demokracie sa nijak neodlišuje od vodcovstva v čase vojny alebo konfliktu. Napriek tomu, potreba vedenia je pravdepodobne menej vyžadovaná v čase mieru a ekonomickej prosperity, teda vtedy, keď je spoločnosť v dobrom stave. V časoch ekonomickej prosperity a medzinárodnej stability je v povedomí nižšia potreba a tendencia vyhľadávať silného a stabilného lídra, ktorý by národ či štát musel akýmkoľvek spôsobom zachrániť či vyviesť z krízy alebo recesie. Z toho vyplýva, že súčasné pokročilé liberálne demokracie urgentne nepotrebujú silných lídrov a vedenie v porovnaní s transformujúcimi sa krajinami ako aj v prípade konsolidácie národných štátov bývalého komunistického bloku, resp. autokratických režimov. Je však dôležité, že princípy politického líderstva v dnešných demokraciách sú všadeprítomné, spoločensky pertraktované a rovnako aj predmetom kritiky nielen v spoločenských vedách. Politické líderstvo sa tak stáva jedným z najvýraznejších fenoménov súčasnej spoločnosti, ktoré prináša celý rad rôznych javov ako napríklad súťaž o politickú moc, rivalitu, riešenie spoločenských problémov, rozvoj spoločnosti, ale aj vedenie ústredného sporu v oblasti ľudských práv, teda vzťah medzi bezpečnosťou, občianskymi a politickými právami jednotlivcov. Práve toto môže byť jedným z dôvodov problematickej definície a uchopenia konceptu politického líderstva, nakoľko je výrazne závislý na inštitucionálnom, kultúrnom a historickom pozadí, kontexte a situáciách (Blondel, 1987). Empirická operacionalizácia konceptu líderstva zahŕňa celý rad metodologických otázok, najmä tých, ktoré súvisia s definíciou jednotlivých premenných a problém ich zdanlivej korelácie. Jednoznačne však fenomén vodcovstva definuje vodcu, jeho charakteristické vlastnosti, vízie, hodnoty, spôsob riešenia konfliktov a vzťah voči podporovateľom, teda stúpencom.

## **Typológia moderného líderstva**

Pod pojmom vodcovstvo rozumieme „*celý rad metód, postupov a nástrojov používaných vodcom, ktoré slúžia k ovplyvňovaniu ľudí*“ (Sopóci, 2014, s. 31), alebo inak povedané, konkrétne povahové rysy, ktoré umožňujú vodcovi ovplyvňovať ostatných a uplatňovať rôzne formy vedenia ľudí. Tie v súčasnosti delíme na dve základné formy, transakčnú a transformačnú, ku ktorej pridáva Burns vo svojom diele *Leadership* ďalšiu formu, tzv. *laissez-faire leadership* (Burns, 1978).

*Transakčné vodcovstvo* je založené na existencii organizačných vzťahov medzi vodcom a vedením na princípe partikularizovanej reciprocitu, teda snahy každého účastníka získať určitý osobný prospech. Jednoducho povedané, vodca za splnenie určitej úlohy odmení dotknutú osobu, čo v konečnom dôsledku zabezpečí zisk obom stranám (Lukas – Smolík, 2008). Inak

povedané, „*pracovník poskytuje svoj talent, skúsenosti a úsilie, za čo ho vedúci odmeňuje rôznym spôsobom*“ (Sopóci, 2014, s. 41).

*Transformačné vodcovstvo* charakterizuje James MacGregor Burns ako stav, pri ktorom sa všetci členovia organizácie spájajú pre dosiahnutie celospoločenských cieľov (Burns, 2003). Jeho názor dopĺňa Pavol Frič tvrdením, že transformačný vodca umožňuje svojim nasledovníkom v takomto inšpirujúcom a mobilizujúcom prostredí dosiahnuť plnú realizáciu ich potenciálu, pričom jeho hlavná úloha spočíva v tom, že: „*pomáha posúvať nasledovníkov k vyšším úrovňam potrieb a morálneho vývoja, v snahe splniť určitý stanovený cieľ*“ (Frič a kol., 2008, s. 102). Pre naplnenie tohto cieľa a poslania musí vedúci využívať štyri základné prostriedky, o ktorých bližšie hovorí Milan Sopóci v jeho knihe *Vodcovstvo*. Zaraďuje k nim:

1. Charizmu, ktorá predstavuje „*silný emocionálny vzťah, ktorým sa vodcovi preukazuje neobyčajná úcta, uznanie, obdiv a dôvera zo strany ostatných členov spoločnosti*“ (Sopóci, 2014, s. 40). Frič dopĺňa, že „*vdaka tomuto osobnému magnetizmu vystupuje v spoločnosti ako záchranca, hrdina a spasiteľ, ktorý svojich nasledovníkov vyvedie z krízy a prinesie prosperitu*“ (Frič a kol., 2008, s. 82).
2. Dôležitú úlohu zohráva taktiež inšpiratívne vedenie, ktoré dokáže prostredníctvom emocionálnych prostriedkov nielen rozširovať rôzne formy nadšenia podriadených, ale taktiež celkovo vplývať na úspešnosť stanovených cieľov.
3. Individualizovaná úcta, predstavujúca špeciálnu pozornosť vedúceho k členom tímu vo forme seberovného zaobchádzania, aj napriek značne odlišnému postaveniu.
4. Posledným prostriedkom je posilňovanie dôležitej úlohy lídrov v systéme, ktorí by mali „*plniť úlohu transformačných vedúcich; ukazovať a objasňovať príležitosti a hrozby, ktoré pred samotnou organizáciou stoja*“ (Sopóci, 2014, s. 41).

Zjednodušene povedané, základným definičným rozdielom medzi týmito dvomi typmi teda nie je len očividne odlišná podoba vzájomných interakcií medzi vodcom a vedením, ale taktiež povaha členov, ktorí v prípade transakčného typu predstavujú iba akýchsi vedených členov, zatiaľ čo v prípade transformačného vodcovstva sa jedná skôr o skutočných stúpcov alebo nasledovníkov vodcu (Frič a kol., 2008).

V prípade *laissez – faire* je hlavným rysom vodcovstva určitá neochota zasahovať do vecí, za ktoré vedúce elity nenesú zodpovednosť. Takáto forma vedenia ľudí si samozrejme vyžaduje existenciu vízií a ideologického základu, ktoré musia byť prezentované ako všeobecné formulované ciele. K prednostiam tohto štýlu patrí, že vodca deleguje množstvo zodpovednosti na svojich podriadených, čo na jednej strane posilňuje tímového ducha a celkovú harmóniu, no zároveň aj umožňuje vodcovi, aby sa sústredil na personálne najdôležitejšie otázky, pretože sa zbavuje ťažkého bremena manažérskych úloh a rozhodovania (Heywood, 2008).

V literatúre sa často stretávame s označením ďalšieho typu vodcovstva, ktorý je silne založený na osobnosti jednotlivca, s tzv. *charizmatickým vodcovstvom*. Vo svojej podstate vychádza z predpokladu existencie určite silnej osobnosti jednotlivca, ktorý vyjadruje to, čo si ľudia myslia, a stáva sa pre nich symbolom spoločenského presvedčenia, t.j. hýbateľom dejín a tvorcom udalostí (Sopóci, 2014). História tohto pojmu siaha do ďalekej minulosti, pričom spočiatku ním boli označované rôzne inšpiratívne a náboženské osobnosti s nadľudskými schopnosťami. Do

modernej politiky sa tento pojem dostal až oveľa neskôr, jeho začiatky sú spájané s tvorbou *Maxa Webera*, ktorý vo svojom diele *Politika ako povolanie*, uvádza charizmatické vodcovstvo ako formu vedenia ľudí, ktorá je založená na „úplnej osobnej oddanosti a vnútornej dôvere jednotlivcov v zjavenie, hrdinstvo alebo iné vodcovské vlastnosti jednotlivca“ (Weber, 1990, s. 12). Charizmatický vodca teda vystupuje ako záchranca, spasiteľ, ktorý svojich nasledovníkov vyvedie z krízy a svojou činnosťou zabezpečí „lepšie časy pre spoločnosť“ (Frič a kol., 2008).

V dnešnom svete už učenie klasických teoretikov, v ktorých sa dôraz kládol na individuálne charakteristiky jednotlivcov, ktoré úspešného vodcu vopred určili, nemá v modernom prostredí dominantné postavenie. Namiesto nich sa v období po 2. svetovej vojne začínajú vyvíjať moderné teórie vodcovstva ako odpoveď na vedecko-technologický pokrok, reakcia na vznik nových vedných disciplín či ako kritika starších teoretických konceptov, ktoré sa zastavili v rámci svojej doby. Vzhľadom na vyššie spomenuté fakty bola politická teória v priebehu niekoľkých desaťročí obohatená o početné množstvo teoretických modelov, ktoré sa stali základom pre sformovanie troch hlavných teoretických prístupov zaoberajúcich sa čoraz viac ideálnymi vlastnosťami úspešných vodcov; rozhodovacieho, kvalitatívneho a systémového prístupu (Sopóci, 2014). Medzi najvýznamnejších predstaviteľov týchto koncepcií môžeme zaradiť:

1. *Paul Hersey* a *Ken Blanchard*, ktorí navrhli situačnú teóriu vodcovstva, ktorej podstatou je výber určitého štýlu vedenia vodcu ovplyvňovaný situáciou v krajine, pričom neexistuje žiadny objektívne najlepší štýl vedenia ľudí (Blanchard – Zigarmi - Zigarmi, 1985).
2. *Peter F. Drucker*, ktorý sa vo svojich prácach zameriaval na osobnosť vodcu a jeho podstatnú úlohu v spoločnosti (Drucker, 2003).
3. *Warren Bennis*, ktorý sa výrazným spôsobom zapísal do teórie vodcovstva, napr. svojou knihou *On becoming a leader*, ktorá je v podstate „praktickou príručkou efektívneho lídra“ (Bennis, 2009).
4. *John C. Maxwell*, ktorý výrazne ovplyvnil novodobú teóriu vodcovstva, hlavne svojim dielom *21 zákonov vodcovstva*, kde tvrdí, že „osobná efektivita aj efektivita organizácie je priamo úmerná sile vedenia“ (Maxwell, 2008, s. 27).

Ak zhrnieme všetky vyššie spomenuté fakty, vodcovstvo prešlo počas niekoľkých storočí a rôznych historických období viacerými dôležitými zmenami. Z pôvodného, Bohom obdarovaného vodcu sa postupne, pod vplyvom rôznych faktorov, stal uvedomelý vládca a nakoniec komplexný typ vodcu ako ho poznáme dnes, ktorého úspech závisí nielen na schopnosti viesť ľudí, ale taktiež na schopnosti rozvíjať a zdokonaľovať svoje zručnosti. Tie sú ovplyvňované viacerými faktormi, ktorých náčrt nám najkomplexnejšie ponúka *John C. Maxwell* v jeho nadčasovom diele *21 zákonov vodcovstva*. Týmito faktormi sú:

- Charakter – kto sme : „ľudia cítia hĺbku charakteru vodcu.“
- Vzťahy – koho poznáme: „budovaním dostatku správnych vzťahov so správnymi ľuďmi sa môžeme stať skutočnými vodcami.“
- Poznanie – čo vieme: „hoci poznanie samo o sebe nikoho vodcom neurobí, no bez vedomostí sa nikto vodcom nemôže stať.“
- Intuícia – čo vnímame: „vodcovstvo na rozdiel od manažmentu vyžaduje viac než len kontrolu dát. Vyžaduje schopnosť pracovať s mnohými nehmotnými prvkami.“



- Skúsenosti – čo sme zažili: „čím náročnejším úlohám sme v minulosti čelili, tým pravdepodobnejšie je, že nám nasledovníci dajú šancu dnes.“
- Doterajšie úspechy – čo sme dokázali: „nasledovníkov nič neosloví tak silno, ako dobrá povest.“
- Schopnosti – na čo máme: „pre nasledovníkov je podstatné, čo vodca dokáže“ (Maxwell, 2008, s. 36 – 37).

Inú definíciu moderného vodcovstva nám ponúkajú autori ako *Herbert Gurnee, Richard T. La Pierre a Paul R. Farnsworth*, ktorí sa v definícii vodcovstva takmer zhodujú, pretože ho charakterizujú ako vlastnosť výnimočného jednotlivca, ktorý dokáže ovplyvniť svojimi rozhodnutiami väčšiu skupinu ľudí než ostatní. Na nich nadväzuje jedna z najznámejších definícií vodcovstva, ktorú prináša *Harry Truman*: „veľkým vodcom je ten, kto má schopnosť presvedčiť iných aby radi urobili to, čo nemajú radi“ (Sopóci, 2014, s. 57). Do popredia teda stavajú vzťahy, ktoré neustále vznikajú a rozvíjajú sa medzi členmi spoločnosti. Na ich názor nadväzuje *Gibb*, ktorý považuje vodcovstvo za prirodzený výsledok vzťahov medzi členmi spoločnosti (Bass, 1965).

Joseph S. Nye ponúka vlastnú modernú normatívnu teóriu líderstva, porovnávajúcu dva široko prijímané významy pojmu dobré líderstvo: jeden odkazuje na schopnosť lídra dosiahnuť výsledky a druhým ponúka etický názor o hodnote sledovaných cieľov, použitých prostriedkov a dosiahnutých výsledkov v priebehu celého vedenia (Masciulli – Molchanov - Knight, 2009).

**Schéma 1: Moderná normatívna typológia dobrého líderstva**

| Dobré líderstvo | Efektívne                                    | Etické                                                      |
|-----------------|----------------------------------------------|-------------------------------------------------------------|
| <i>Ciele</i>    | Vyváženosť rizík a realizmu vo vízií         | Hodnota a povaha zámerov, cieľov                            |
| <i>Spôsoby</i>  | Efektivita dosiahnutia cieľov                | Kvalita použitých metód k dosiahnutiu výsledkov             |
| <i>Dôsledky</i> | Úspech pri dosahovaní kolektívnych výsledkov | Pozitívne výsledky pre členov skupiny ako aj ostatných ľudí |

Zdroj: Nye, 2008

### Nové tváre slovenskej politickej elity

Zatiaľ posledné voľby do Národnej rady Slovenskej republiky sa konali 5. marca 2016. S veľkými očakávaniami však priniesli aj niekoľko tém pre spoločenskú a politickú diskusiu. Po prvé, výsledky jasne demonštrovali slabiny tradičných politických strán, ktoré sa dlhodobo profilovali na pozadí slovenského stranického systému počas relatívne krátkeho obdobia slovenskej nezávislosti a štátnosti. Po druhé, a čo je možno dôležitejšie, volebný proces a jeho

výsledky umožnili vstup novým politickým stranám do parlamentu, menovite najmä stranu Mariana Kotlebu: Ľudová strana - Naše Slovensko, ktorej líder ako aj samotná kandidátka strany sa stala okamžite predmetom mnohých akademických a verejných diskusií. Druhá politická platforma, ktorá získala podporu verejnosti je nedávno vzniknuté politické hnutie podnikateľa Borisa Kollára – Sme Rodina. Medzi ďalšie témy parlamentných volieb a ich výsledkov patrí najmä vzostup negatívnej kampane, proti-európska rétorika slovenských politických predstaviteľov, rastúci populizmus, ale aj radikalizácia a podpora extrémizmu medzi voličmi, demonštrované najmä počas vrcholiacej migračnej krízy v EÚ. Medzi ďalšie politické prekvapenia parlamentných volieb môžeme s určitosťou zaradiť volebný prepad Kresťansko-demokratického hnutia, ktoré po prvý raz v histórii samostatnej Slovenskej republiky neprekročilo volebný prah 5% v rámci ľudového hlasovania.

Tieto problémy sú nevyhnutne spájané s meniacou sa povahou a náladami, politickými procesmi ako aj sociálnou a ekonomickou depriváciou v rôznych regiónoch. Ďalšiu trečiu plochu predstavujú aj vypäté medzinárodné vzťahy stupňované prostredníctvom aktuálnej utečeneckej krízy a príchodom migrantov do Európy. Šírenie strachu, paranoja a národné sekuritizačné kampane rovnako aj negatívna kampaň mobilizuje voličov zdôrazniť pozíciu národného štátu v Európe a podporovať, niekedy až v intenciách nedemokratickej politickej agendy, viac autoritársky skôr populistický, resp. antagonistický prístup k demokratickým hodnotám. Krajiny EÚ boli svedkami špecifického scenáru spojeným s hospodárskou a sociálnou depriváciou, rovnako je však veľmi dôležitý ľudský rozmer. Nedávny príchod utečencov, spolu so vzostupom teroristických útokov len podmienili vrchol krízy, ktorá sa šíri po celom kontinente. Možno však namietat, že slovenské politické elity vrátane politických strán systematicky zlyhali v rovnakom duchu ako ich európske náprotivky. Nakladanie s ekonomickou recesiou, vzostupom nacionalizmu, protieurópskymi demonštráciami patrí k najviac zrejším problémom, ktorým súčasná spoločnosť čelí. Princíp reprezentatívnej demokracie vyjadruje vzťah medzi politickými stranami a ich lídrami, ktorí potrebujú svojich podporovateľov, stúpenecov, v tomto zmysle teda voličov. Ak však politickí aktéri zlyhajú v prenose politickej vôle občianskej spoločnosti, môžeme argumentovať zníženým záujmom o verejné veci ako deficit volebnej účasti. Tým sa vytvára nový priestor pre alternatívne strany, ktoré nie vždy prinášajú ucelené a strategické koncepcie spravovania spoločnosti, resp. riešenie dlhodobých spoločenských a ekonomických problémov, ako je napr. nezamestnanosť. Tiež môžeme sledovať, že tradičné, tzv. konvenčné politické strany neplnia svoje záväzky a sľuby voči občanovi, prinajmenšom z hľadiska ideologického a v konečnom dôsledku pragmatického, nakoľko nie sú schopné čeliť náhlým a nepredvídaným okolnostiam, ktoré nevedia priamo ovplyvniť. Medzi hlavné domény úspechu nových politických strán v parlamentných voľbách môžeme zaradiť rast populizmu, radikalizmu a extrémizmu, čo zároveň predstavuje kombináciu zlyhaní ako aj negatívneho záujmu o politický proces.

Môže sa teda zdať, že tradičné strany vytvorili akési vákuum a možný vstup do politiky pre nové politické platformy, vízie ako aj nástroje získania politickej moci a podpory. Tieto trendy zahŕňajú rast populárnej a radikálnej rétoriky priamo podporovanej zhoršenou ekonomickou a sociálnou situáciou občanov, rastúcim euro-skepticizmom a všeobecným úpadkom dôvery voličov voči konvenčným politikom a politike samotnej. Ako príklad môžeme uviesť genézu strany Mariana Kotlebu, ktorá vzniká v roku 2011 na báze silnej osobnosti samotného lídra ako

alternatíva a jediná možná opozícia voči skorumpovanému a zločineckému demokratickému systému s nosným argumentom, že súčasné politické strany vykoristili, zradili a zapredali našu vlasť a národ. Tieto myšlienky ilustrujú oveľa organizovanejšie vlastnosti extrémnej politickej strany, ktorej pramene siahajú k predošlému, súdom zakázanému občianskemu hnutiu, Slovenskej pospolitosti. Líder strany sa v minulosti zároveň stal predsedom samosprávneho kraja s etnicky zmiešaným obyvateľstvom a regiónmi s výraznou ekonomickou a sociálnou stagnáciou.

V prípade politickej strany SME RODINA – Boris Kollár je jasným argumentom stranického populizmu odlišnosť strany od tradičnej politiky spolu s mottom „*nevoľte politikov, voľte Borisa*“, čo priamo predikuje silnú personalizáciu strany so záujmom osloviť voličov, ktorí sú politicky unavení, znechutení a odmietajú politickú korupciu, škandály a tradičných lídrov, ktorých spájajú s týmito negatívnymi javmi súčasnej politiky. Strana svoj vznik argumentuje primárne ako reakciu na politickú situáciu na Slovensku ako aj v celej Európe. Medzi hlavné politické témy strany patrí sekuritizácia a bezpečnosť slovenských rodín ako aj eminentný záujem ochrany pred vonkajšími nepriateľmi slovenského obyvateľstva, v tomto prípade najmä nelegálnymi utečencami z tretích krajín, ktorí podľa strany predstavujú hrozbu našej kultúry, vierovyznania a slobody, vrátane našich domovov a rodín. Strana napríklad priamo vo volebnej súťaži poukazuje prostredníctvom sociálnych sietí na teroristické útoky vo Francúzsku a Nemecku. Vzrastajúci populizmus strany je tiež demonštrovaný v prípade kampane proti oligarchizácii politiky.

### **Postoje voči politikom a politike: výskum mládeže na Slovensku**

Existujúci výskum a dostupná literatúra konštantne poukazuje na skutočnosť, že mládež s ohľadom na jej postoje voči politike a politikom môže byť charakterizovaná ako kategória populácie, ktorá je nespokojná a odcudzená z politického procesu (Henn-Foard, 2012; White a kol., 2000). Výsledky medzinárodného projektu CivicWeb demonštrujú, že mládež vo všeobecnosti považuje politikov za skorumpovaných, nudných a ťažko pochopiteľných. Podľa mladých ľudí politické elity vo všeobecnosti predstavujú reprezentantov len svojich vlastných záujmov, veľmi vzdialených od každodenných potrieb spoločnosti a záujmu bežných občanov (Banaji-Buckingham, 2010). Navyše, takéto negatívne stanoviská mladých ľudí prispievajú k čoraz častejšej politickej odluke mládeže od formálnej politiky a záujmu o politické dianie. Naopak, takéto kritické postoje mládeže voči politickým elitám a lídrom predstavujú normálne správanie a zdravú súčasť každého demokratického zriadenia. Napriek tomu by však mladí ľudia mali byť schopní prejsť určitú mieru dôvery voči demokratickým procedúram, inštitúciám ako aj politikom samotným (Marien, 2011).

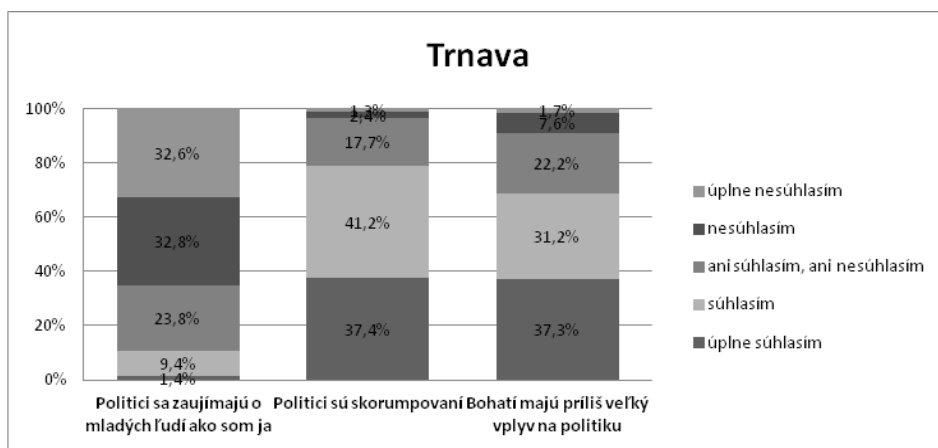
Pri vlastnom výskume sme skúmali vzťah respondentov a ich postoje voči politike a politikom ako predstaviteľom politickej elity na Slovensku v dvoch kontrastných lokalitách – Trnava (n=600) a Rimavská Sobota (n=600). Zistené dáta pochádzajú z medzinárodného kolaboratívneho projektu MYPLACE (Memory, Youth, Political Legacy and Civic Engagement), ktorý v 14 krajinách Európy meral občiansku a politickú participáciu mladých ľudí vo veku 15-24 rokov prostredníctvom kvantitatívneho dotazníka. Výskum bol realizovaný

v rozmedzí výskumného obdobia 2013-2014. Nasledujúce tri položky sme merali na 5 bodovej škále od „úplne nesúhlasím“ po „úplne súhlasím.“

- politici sa zaujímajú o mladých ľudí ako som ja
- politici a politické elity sú skorumpované
- bohatí majú príliš veľký vplyv v politike.

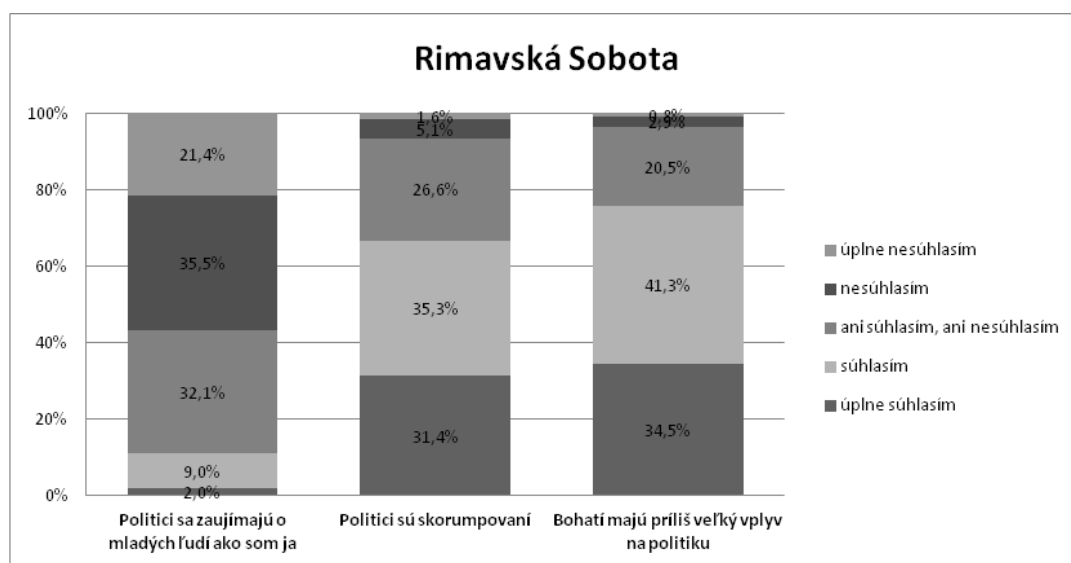
Výskum v oboch slovenských lokalitách potvrdzuje, že postoje mladých ľudí k politike a najmä politickým elitám je výrazne kritický. Pri odpovediach na vyššie uvedené témy sme zaznamenali významnú mieru negatívnych postojov a to až na úrovni 66-70% z hľadiska troch spomenutých tém. Najvýznamnejšiu úlohu však zohráva potvrdenie hypotézy, že politici sú skorumpovaní a následne, že bohatí majú príliš veľký vplyv na politiku. Zároveň tvrdenie, že politici sa zaujímajú o mladých ľudí sa prejavilo ako neplatné. Pri porovnaní oboch výskumných lokalít dochádzame k záveru, že individuálne zhodnotenie jednotlivých položiek má štatistické odchýlky. V prípade lokality mesta Trnava sú tieto stanoviská negatívnejšie ako v prípade Rimavskej Soboty. V Trnave prevažná časť zamestnaných mladých ľudí považuje politikov za skorumpovaných, zatiaľ čo v Rimavskej Sobote túto tézu potvrdzujú najmä nezamestnaní mladí ľudia. Nespokojnosť s politikmi je preto diferencovaná aj v rámci sociálneho statusu, čo je spôsobené najmä odlišnou mierou politiky zamestnanosti v oboch regiónoch.

**Graf 1:** *Postoje mladých ľudí voči politikom a politike v lokalite Trnava*



Zdroj: projekt MYPLACE, vlastné spracovanie

**Graf 2:** *Postoje mladých ľudí voči politikom a politike v lokalite Rimavská Sobota*



Zdroj: projekt MYPLACE, vlastné spracovanie

Rovnako kvalitatívna analýza rozhovorov potvrdila všeobecne negatívne vnímanie politikov medzi mladými ľuďmi v oboch lokalitách. Veľký podiel negatívneho hodnotenia politického líderstva na Slovensku je orientovaný na premiéra Roberta Fica, ale dominuje aj líder strany Ľudová strana – Naše Slovensko, Marian Kotleba. Práve on je terčom negatívneho označenia medzi respondentmi, kde väčšina z nich priznáva, že Kotleba reprezentuje neonacistov, je extrémista a šíri negatívne informácie. Respondenti sa preto výrazne obmedzili na najviditeľnejšie politické elity, ktoré sú mediálne pertraktované. Viacerí poukazujú na to, že napr. premiér Robert Fico je všade, okupuje celý verejný priestor v médiách, v televízii a navyše sa správa diktátorsky. Naopak, menšia časť respondentov sa stotožňuje s tvrdením, že Marian Kotleba je jediný politický líder, ktorý sa snaží niečo dobré spraviť pre slovenskú spoločnosť a venuje sa aj tabuizovaným témam, na rozdiel od iných politických lídrov. Fico je zase označovaný za populistu, ktorý neplní predvolebné sľuby, nezaujíma sa o regióny, nepracuje s mládežou a klame. Tieto obvinenia a negatívne hodnotenia sú medzi mládežou v skúmaných lokalitách veľmi rozšírené v porovnaní s pozitívnym zhodnotením politického líderstva. Pre ilustráciu môžeme použiť argument rómskej respondentky, ktorá tvrdí, že Robert Fico je jediný politik, ktorý sa zaujíma aj o problémy Rómov. Negatívne vnímanie politického líderstva však prevláda v oboch lokalitách, medzi najčastejšie argumenty patrí neplnenie politických sľubov, korupcia, klamstvo a riešenie partikulárnych politických záujmov.

Základné vedomosti o politickom líderstve medzi respondentmi boli okrem iného skúmané prostredníctvom troch otázok:

- Kto je predseda vlády na Slovensku?
- Kto je minister zahraničia Slovenskej republiky?
- Ktorá je hlavná vládna politická strana?

Zatiaľ čo respondenti nemali žiaden problém zodpovedať prvú otázku a správne reagovalo viac ako 90% respondentov (94,8% v lokalite Trnava, 90,6% v lokalite Rimavská Sobota), pri otázke

o líderstve v oblasti zahraničnej politiky Slovenska viac ako polovica respondentov v lokalite Rimavská Sobota uviedlo nesprávnu odpoveď, kým v Trnave nesprávne odpovedalo 37%. Tretia otázka bola správne zodpovedaná podobne ako v prvom prípade viac ako 90% respondentmi v oboch lokalitách. Táto skutočnosť demonštruje vplyv medializácie, politickej socializácie v rodine a formálneho, resp. neformálneho vzdelávania mládeže v oblasti politického vedomia a politického líderstva v krajine.

## **Záver**

Aj z dôvodu čoraz silnejšieho postavenia politických osobností v rámci systému, ktoré na získanie, udržanie a rast moci využívajú rôzne sofistikované nástroje, ako napr. diskreditačné kampane voči odporcom, silu charizmy, zavádzanie či napr. klamanie, bolo podstatnou časťou štúdie zistiť názory mladých ľudí voči osobnostiam politického života. Z nich možno jednoznačne vyviesť niekoľko záverov, ktoré sú pre povahu štúdie dôležitými informáciami. Medzi tieto patrí najmä záver o neustále sa rozširujúcich negatívnych náladách medzi mladými ľuďmi voči politikom a politike ako takej, či napr. charakteristika rôznych aspektov stojacich za týmito postojmi mladých. Medzi nie zaradujeme napr. zvyšovanie nedôvery voči ich osobám, čo je priamo úmerné ich nečinnosti, slabej dôveryhodnosti, slabej zastupiteľskej funkcii, do ktorej sú povolaní, či napr. absolútnej nedôvery voči tradičným politickým zoskupeniam a ich osobnostiam. Ich postavenie však z týchto dôvodov nemôžeme ihneď prehliadať alebo bagatelizovať. V priebehu histórie samotného ľudstva sme sa stretli s mnohými vodcami, ktorí dokázali významným spôsobom ovplyvňovať nielen chod určitého systému spoločnosti, ale taktiež samotný chod dejín. Preto, aj v povahe problémov, pred ktorými moderná Európa stojí, je potrebné uvedomiť si dôležitosť tohto tradičného mechanizmu riadenia, ktorý aj v rámci Slovenska môže dopomôcť k lepšiemu spravovaniu vecí verejných, k posilneniu občianskeho povedomia a aktivizmu a v neposlednom rade posilniť demokratické hodnoty naprieč celou spoločnosťou, vrátane mladej generácie, ktorá predstavuje ďalšiu perspektívu politických elít v modernom a globalizovanom svete.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

- BANAJI, S., BUCKINGHAM, D., 2010. Young People, the Internet, and Civic Participation: An Overview of Key Findings from the CivicWeb Project. In *International Journal of Learning and Media* 2 (1), 15-24, ISSN 1943-6068
- BASS, B. 1965. *Leadership, psychology, and organizational behavior*. USA : Harper and Row, 1965. 548 s. ISBN 0837166314.
- BENNIS, W. 2009. *On Becoming a Leader*. Basic Books, 2009. 254 s., ISBN 978-0-465-01408-8.
- BLANCHARD, K. – ZIGARMI, P. – ZIGARMI, D. 1985. *Leadership and the One Minute Manager: Increasing effectiveness through situational leadership*. USA : Morrow in New York, 1985, 111 s. ISBN 9780007103416.

- BLONDEL, J. 1987. *Political Leadership: Towards a general Analysis*. USA: Sage Publications, 1987. ISBN: 0803980361
- BOLDEN, R. et al. 2003. *A Review of leadership theory and Competency frameworks: Edited Version of a Report for Chase Consulting and the Management Standards Centre*. University of Exeter: Centre for Leadership studies, 2003. Dostupné na internete: <[https://ore.exeter.ac.uk/repository/bitstream/handle/10036/17494/mgmt\\_standards.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://ore.exeter.ac.uk/repository/bitstream/handle/10036/17494/mgmt_standards.pdf?sequence=1&isAllowed=y)>
- BURNS, J.M. 1978. *Leadership* 1th edition. USA: Harpercollins, 1978, 530 s. ISBN 978-0060105884.
- BURNS, J.M. 2003. *Transforming leadership: a new pursuit of happiness*. New York : Growe Press, 319 p. 2003 ISBN 0-8021-4118-8.
- DRUCKER, P. 2003. *The New Realities Transaction*. USA : Transaction Publishers, 2003. 274 s., ISBN 978-0-7658-0533-1.
- FRIČ a kol., 2008. *Vůdcovství českých elit*. Vydavatel'stvo Grada, 2008. 296 s. ISBN 8024725635.
- HENN, M. - FOARD, N. 2012. Young people, political participation and trust in Britain. In *Parliamentary affairs*, 65(1), 47-67, ISSN 1460-2482
- HEYWOOD, A. 2008. *Politologie*. 3.vydanie. Vydavatel'stvo: Aleš Čeněk, 2008. 537 s. ISBN 8073801151.
- LUKAS, J. – SMOLÍK, J. 2008. *Psychologie vůdcovství: Lídři a uplatňování moci*. Vydavatel'stvo Computer Press, 2008. 208 s. ISBN 978-80-251-2139-9.
- MARIEN, S. 2011. Measuring Political Trust Across Time and Space. In: HOOGHE M. - ZMERLI, S. (Eds.). *Political Trust. Why Context Matters*, Chapt. 2. Colchester: ECPR Press, 13-46, ISBN 9781907301230.
- MASCIULLI, J. – MIKHAIL, A. – KNIGHT, A.W. 2009. *Political leadership in Context*. Ashgate Research Companion to Political Leadership. Ashgate Publishing Ltd, 2009. ISBN 9780754671824.
- MAXWELL, C. J. 2008. *21 zákonov vodcovstva*. Slovo života international Bratislava, 2008. 282 s. ISBN 978-80-89165-19-3.
- SOPÓCI, M. 2014. *Vodcovstvo*. Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2014. 242 s. ISBN: 978-80-8040-501-4.
- WEBER, M. 1990. *Politika ako povolanie*. 1.vydanie. Bratislava: Nakladatel'stvo SPEKTRUM, 1990 80 s. ISBN 80-218-0055-0.
- WHITE, C. - BRUCE, S. - RITCHIE, J. 2000. *Young people's politics: Political interest and engagement amongst 14-24 year olds*. Layerthorpe: York Publishing Services, 68 s., ISBN 1-899987-64-4.

# SÚČASNÁ MAĎARSKÁ ÚSTAVA V KONTEXTE ZAVRŠENIA PROCESU DEMOKRATIZÁCIE PO ROKU 1989

Gabriela Mikulová

**Abstrakt:** *Maďarsko je krajinou, ktorá ako jedna z mála, po procese svojho prechodu k demokracii neprijala novú ústavu a nezavršila tak svoj proces demokratizácie v zmysle teoretického modelu transformačných procesov. Prijatie ústavy v roku 2011 deklarovalo konečné vysporiadanie sa s komunistickou minulosťou. Aký dopad na krajinu malo prijatie ústavy 22 rokov po zmene režimu? Došlo k završeniu procesu demokratizácie alebo k poklesu demokratického skóre?*

**Abstract:** *Hungary is a country that, as one of the few, after the process of its transition to democracy had adopted a new constitution and do not finished its democratization as a process in terms of a theoretical model of the democratic transformation. Adoption of the Constitution in 2011 declared a final deal with the communist past. Which impact on the landscape would have the adoption of the Constitution 22 years after the regime change? Was it the completion of the process of democratization, or to drop of the democratic score?*

## Úvod

Maďarská republika prešla po roku 1989 procesom transformácie svojho politického systému. Z teoretického rámca skúmania problematiky transformácie vyplýva, že proces pozostávajúci nielen z prechodu k demokracii, ale aj z procesu liberalizácie, následnej demokratizácie a konsolidácie demokracie, neprebehol v Maďarsku teoreticky ideálnym spôsobom.

Maďarsko prešlo k demokracii súbežne s vlnou tzv. nežných revolúcií prebiehajúcich v roku 1989. V prostredí tamojšieho politického systému, existujúceho v období pred rokom 1989, sa etablovala komunistická strana v podobe Maďarskej robotníckej strany vyznačujúcej sa vysokou mierou liberálnosti, ktorá bola v čase etablovaného socializmu zriedkavá. Z tohto dôvodu bol aj proces zmien, ktoré sa tiahli celým Sovietskym zväzom, v krajine veľmi špecifický a do istej miery jednoduchší. Krajiny pôvodnej V3 prešli týmto procesom prostredníctvom negociačných dohôd, ktoré v teórii transformačných procesov nazývame strategickými mechanizmami v podobe paktu. Proces tzv. demokratickej transformácie je komplexným procesom zmeny nedemokratického systému na systém demokratický. Ako sme uviedli, proces pozostáva zo základných fáz a je završený etablovaním demokracie a jej konsolidáciou vo vnútroštátnom aj medzinárodnom prostredí. Vo väčšine krajín je pomyselným momentom završenia procesu demokratizácie prijatie novej demokratickej ústavy.

Príklad Maďarska sa však v tomto kontexte odlišuje od ostatných podobne transformujúcich sa krajín. Zatiaľ čo krajiny ako Poľsko (1997), Česko (1992) či Slovensko (1992) v priebehu nasledujúcich rokov po zmene prijali svoje nové ústavy, Maďarsko sa vyvíjalo iným spôsobom. Ústava Maďarska, ktorá platila do roku 2012 mala svoje historické



korene siahajúce do roku 1949. Práve 20. augusta 1949 Maďarská ľudová republika prijala ústavu, ktorá vo svojej reformovanej podobe platila v podmienkach Maďarska do roku 2012. Je teda zrejmé, že po roku 1989 nedošlo k vypracovaniu novej ústavy. Národné zhromaždenie ako najvyšší ústavodarný orgán vo vtedajšej Maďarskej republike prijal komplexnú novelu ústavy z roku 1949. Napriek snahám vypracovať nový základný zákon v dokumentovej podobe, do roku 2012 k vypracovaniu nedošlo. Niektorí autori (M. Kubát) naznačujú, že komplexná novelizácia ústavy bola taká rozsiahla, že *de facto* predstavovala novú ústavu. Je však potrebné si uvedomiť, že *de iure* k prijatiu novej ústavy v čase po prechode nedošlo.

Na základe uvedeného, je prostredníctvom právnej, historickej a komparatívnej analýzy, potrebné zamyslieť sa nad tým, či je súčasná maďarská ústava zavíšením procesu demokratizácie politického systému, a či jej obsahová stránka zodpovedá demokratickým štandardom stanoveným medzinárodným, európskym a vnútroštátnym právom.

### **Základné body súčasnej Ústavy Maďarska**

Ústava Maďarska v oficiálnom dokumente maďarského parlamentu nazývaná Základný zákon štátu je dokumentom, ktorý sa stal ešte pred svojim prijatím veľmi kontroverzným a kritizovaným. Napriek tomu, ide o dokument prijatý potrebnou ústavnou väčšinou, a teda o dokument z pohľadu či už práva alebo politických vied čisto legálny a zároveň legitímny.

Základný zákon bol prijatý Národným zhromaždením Maďarskej republiky 25. apríla 2011. Do platnosti vstúpil 1. januára 2012. Text tvorí preambula a 4 samostatné časti.

Preambula ústavy odkazuje a zároveň nadväzuje na kresťanstvo a minulú slávu Maďarska. V prvej časti a prvom článku ústavy došlo k zmene názvu z Maďarskej republiky na Maďarsko, čím autori ústavy podporili historické dedičstvo minulej slávy Maďarska.

Prvá časť ústavy je zároveň tradičnou úvodnou časťou venujúcou sa základným otázkam konštitucionalizmu. Ústava, napriek vynechaniu v názve, stanovuje Maďarsko za republiku, kde moc patrí do rúk ľudu, a ten ho vykonáva prostredníctvom svojich zástupcov.

Druhá časť ústavy predstavuje súbor základných ľudských práv a slobôd doplnený o práva občianske, politické, hospodárske, sociálne, kultúrne a ďalšie. Na prvý pohľad sa z formálneho hľadiska zdá, že ide o klasický výpočet práv človeka a občana. Hlbšou analýzou je možné nájsť niektoré sporne formulované ustanovenia, ktoré nesprávnym výkladom a aplikáciou môžu mať za následok sekundárne porušenie iných práv a slobôd. Príkladom takéhoto ustanovenia je článok II., 2 časti ústavy, ktorý na jednej strane rozširuje ochranu života na počatý plod dieťaťa, na strane druhej môže viesť k porušeniu práv žien, v kontexte s otázkou umelého prerušenia tehotenstva. Kritika zo strany medzinárodného spoločenstva smeruje k vymedzeniu inštitútu manželstva, ktoré ústava stanovuje ako zväzok muža a ženy, čím zároveň vylučuje manželstvo ľudí rovnakého pohlavia (1 časť ústavy). Uvedené ustanovenie je zároveň podporené čl. XIV., 2 časti ústavy, kde v taxatívnom vymedzení zaručenia práv bez ohľadu na jednotlivé individuálne diferencie absentuje zaradenie sexuálnej orientácie, čo v budúcnosti môže smerovať ku xenofóbii voči konkrétnej skupine obyvateľstva. Kritika sa takisto nevyhla ani otázke volebných práv. Ústava v čl. XXI. 2 časti rozširuje volebné právo na etnických Maďarov žijúcich mimo územia Maďarska a dáva im možnosť získať volebné právo a rozhodovať tak o podstatných otázkach krajiny. (Fundamental Law, ..., 2012) Takýmto

ustanovením dochádza k uznaniu nielen individuálnych práv občanov štátu, ale aj práv kolektívnych, čo do istej miery vedie k porušeniu noriem medzinárodného práva v kontexte s právom národov na sebaurčenie. Podstatným pojmom je v tomto prípade národ, nie národnosť či etnikum.

K zásadnému zásahu do demokratického chodu štátu dochádza zavedením tzv. organických aktov, ktoré predstavujú právne akty, na ktorých prijatie je potrebná kvalifikovaná väčšina, a teda ich prípadné budúce zrušenie môže byť komplikovanejšie. V neposlednom rade jednými z najspornejších ustanovení sú tie, týkajúce sa právomocí Ústavného súdu, ktoré upravuje čl.24, 3 časti ústavy. (Fundamental Law,..., 2012) Ústava ruší právomoci Ústavného súdu týkajúce sa otázok rozhodovania o rozpočte, daniach a clách a to do doby, kým zadlženosť Maďarska neklesne pod 50% HDP, čo znamená, že rozhodovanie o finančnom stave krajiny nepodlieha systému kontroly a vyváženia. Z rovnakého dôvodu sú sporné aj ustanovenia, ktoré konštruujú zavedenie Úradu pre dohľad nad súdnictvom, ktorého vedúcu pozíciu volí parlament. Ustanovenie naznačuje budúcu možnosť zasahovania parlamentu do výkonu súdnictva, čo je pre demokratický štát značne atypické.

Je zrejmé, že maďarská ústava je ústavou písanou, konzervatívnou a rigidnou, s odkazom na historické dedičstvo maďarského národa. Na jednej strane obsahuje základné práva a slobody garantované demokratickým štátom, na strane druhej vykazuje určité popieranie vybraných práv a obmedzenie tradične demokratických inštitúcií v podstatných otázkach riadenia štátu.

### **Maďarské argumenty verzus medzinárodná kritika**

Na základe skúmania problematiky prijatia súčasnej maďarskej ústavy sa už v čase pred jej schválením parlamentom k jej obsahu vzniesla vlna kritiky. Tieto názory je dnes možné rozčleniť na a) pochádzajúce z vlastných radov občanov Maďarska, b) pochádzajúce prevažne od okolitých štátov, ktorých sa zmeny v budúcnosti môžu dotknúť, c) z prostredia Európskej únie (Benátska komisia, rozprava Európskeho parlamentu) a Rady Európy, a d) z prostredia iných inštitúcií (Amnesty International). V tomto kontexte je potrebné vymedziť si základný konflikt, ktorý spočíva na tvrdení strany Fidesz o konečnom vysporiadaní sa s komunistickou minulosťou (smerovanie k demokracii) a kritike medzinárodného a európskeho spoločenstva o dokumente smerujúcom proti duchu demokracie. Na tomto základe je tiež možné vymedziť filozofický a právny konflikt samotného dokumentu.

Najspornejšími bodmi ústavy sa stali nasledujúce ustanovenia. Išlo o ustanovenia týkajúce sa vymedzenia manželstva a rodiny v kontexte s ochranou práv počatého dieťaťa, kde organizácie na ochranu ľudských práv a hodnôt a ich rovnosti namietali najmä potenciálne porušenie práv žien v súvislosti s interrupciou. Inštitút rodiny a úprava manželstva rovnako smeruje k porušeniu rovnosti bez ohľadu na sexuálnu orientáciu. Spornosť ustanovení sa ďalej týka volebného práva, výkonu trestu odňatia slobody (doživotné tresty bez možnosti udelenia milosti) či formulovania Forintu ako oficiálnej meny štátu, pričom na jej zmenu, v kontexte rozširovania eurozóny, ústava vyžaduje kvalifikovanú väčšinu.

Okrem samotného obsahu bol sporný aj proces prijímania ústavy, ktorý mnohí považovali za príliš krátky, pre takýto typ právnej normy, a teda normy s najvyššou právnou silou. V tomto kontexte sa zamerali najmä na proces prípravy, v ktorom absentovala opozícia,

respektíve sa na ňom podieľala len v úvodnej fáze. A rovnako na proces jej pripomienkovania, ktorý trval približne jeden mesiac a podľa analytikov (členovia benátskej komisie) a kritikov (z prostredia zahraničných analytikov vyjadrujúcich sa pre renomované periodiká – T. Navracsics pre Wall Street Journal, J. W. Mueller pre Guardian) nebol dostatočný a zároveň nebol transparentný. Základom demokratického štátu je dialóg o najzávažnejších otázkach štátu, a v prípade ústavy by výsledkom takéhoto dialógu mala byť dohoda naprieč politickým spektrom, čo v prípade Maďarska absentovalo.

Jedným z najväčších kritikov sa stala Európska únia. V tom čase navrhovaná ústava sa stala predmetom diskusie na pôde Európskeho parlamentu. Diskusiu je možné rozdeliť na dve základné otázky, ktoré bolo potrebné vyriešiť. Prvou z nich bola otázka, či vôbec Európsky parlament má oprávnenie riešiť otázku ústavy jedného z členských štátov na svojej pôde, a druhou bola otázka samotného obsahu ústavy. Čl. 4 ods. 1 a 2 Zmluvy o Európskej únii stanovuje, že EÚ nedisponuje právomocou zaoberať sa vnútroštátnymi ústavami jednotlivých členských štátov. Ich tvorba a prijatie patria do výlučnej právomoci členských štátov. Na druhej strane je však potrebné si uvedomiť, že Európska komisia je oprávnená posúdiť jej obsah v súvislosti s jeho súladom s právom Európskej únie, nakoľko v čl. 2 Zmluvy o EU sa uvádza, že ústava každého členského štátu má odrážať a dodržiavať európske hodnoty. (Zmluva o EÚ,..., 1993) Z uvedeného vyplýva, že Európsky parlament formálne nedisponuje právomocou zasahovať do vnútroštátnych záležitostí týkajúcich sa ústavy štátu, avšak žiadne ustanovenie nevylučuje, že táto otázka nesmie byť riešená v rozprave na jeho pôde. V prípade, že by Európsky parlament mal za cieľ reálne zasiahnuť do tohto procesu, bolo by potrebné prijať príslušné ustanovenia a pretransformovať ich do európskej legislatívy.

V prípade druhej otázky je zrejmé, že kritizujúci poslanci Európskeho parlamentu považujú maďarskú ústavu za konzervatívnu a ohrozujúcu demokraciu, čo môže reálne vplyvať na ostatné členské štáty, nakoľko Maďarsko je štát začlenený do Európskych štruktúr, tak ako to vyplýva z rozpravy zo dňa 8.júna 2011 Európskeho parlamentu v Štrasburgu. Poslanci v predmetnej rozprave naznačili, že takáto ústava môže smerovať k vytvoreniu autokracie demokratickým spôsobom. (Rozprava,..., 2011) V prípade Maďarska s odkazom na završenie transformácie, ktorým by ústava formálne mala byť, je zrejmé, že tak ako krajina môže prostredníctvom demokratických inštitútov konsolidovať svoj demokratický systém, tak aj demokratické inštitúty umožňujú nástup antidemokratických prvkov, ktoré následne môžu viesť k opätovnému prechodu na nedemokratický režim.

Vo všeobecnosti maďarská strana reagovala na kritiku vyjadreniami o završení procesu víťazstva nad komunizmom, odvolávaním sa na konsenzus s opozíciou vo fáze prípravy ústavy, či príkladmi ústavných noriem iných štátov, ktoré komparovala s kritizovanými ustanoveniami. V tomto kontexte je však potrebné si uvedomiť historické konzekvencie jednotlivých štátov s ich ústavným právom a zvyklosťami. Vzhľadom na uvedené je zrejmé, že Maďarská strana z nášho pohľadu nedisponovala dostatočnými argumentmi v súvislosti s kritikou vlastnej ústavy.

### **Pokles miery demokracie v kontexte súčasnej maďarskej ústavy**

Proces prijatia súčasnej ústavy Maďarska bol završený v roku 2011. Webová stránka [freedomhouse.org](http://freedomhouse.org) každoročne vydáva hodnotenie miery demokracie v jednotlivých

tranzitných a post-tranzitných krajinách, ktoré je postavené na bodovaní siedmych základných ukazovateľov demokracie od 1 po 7, kde 1 predstavuje ideálny stav a 7 kritickú hodnotu. Maďarsko je z nášho pohľadu príkladom protichodnej situácie. Proces demokratickej transformácie predpokladá, že prijatie novej ústavy predstavuje zavŕšenie fázy demokratizácie a vedie k postupnému etablovaniu demokracie v nových podmienkach nového politického systému. Prípád Maďarska sa odlišuje v dlhom časovom horizonte, v rámci ktorého bola prijatá nová ústava, a to až 12 rokov po prechode k demokracii. V tejto situácii predpokladáme, že miera demokracie klesla po prijatí súčasnej ústavy, a to aj napriek tomu, že z pohľadu teórie nebol proces transformácie zavŕšený, pričom jej prijatie takýmto zavŕšením malo byť. Aká bola skutočnosť?

Na základe skúmania jednotlivých ukazovateľov a ich hodnôt, ktoré dokument Nations in Transit 2016 prezentuje je zrejmé, že predpoklad nie je možné úplne potvrdiť. Ukazovatele a ich bodové hodnoty naznačujú, že hodnoty demokratického skóre (priemer všetkých siedmych ukazovateľov) pred prijatím ústavy klesali o 10-15 stotín bodu ročne (2007 - 2010), zatiaľ čo v roku 2006 bol stav ideálny a pohyboval sa okolo bodu 1. Po začatí procesu prijímania ústavy nastal pokles o 20 stotín bodu (2010-2011), avšak po jej vstupe do platnosti klesol na 3 stotiny bodu za rok (2012 - 2013). V roku 2014 nastal opätovný pokles o 20 stotín bodu a Maďarsko bolo z pohľadu demokratického skóre preklasifikované na semi-konsolidovanú demokraciu. (Nations in Transit,..., 2016)

Je zrejmé, že rok prijímania ústavy bol z pohľadu poklesu významný. Na druhej strane si dovoľujeme tvrdiť, že pokles predmetných stotín bodov jednotlivých ukazovateľov je úzko naviazaný na politiku súčasnej vládnej strany Fidesz a jej nástup ku moci (najkritickejší ukazovateľ - výkon demokratickej vlády na národnej úrovni). Uvedený predpoklad je možné podložiť nasledujúcimi faktami. Bodové hodnotenie miery demokracie po zvolení jednofarebnej vlády strany Fidesz v roku 2006 občanmi vtedajšej Maďarskej republiky kleslo z 1 na 2,14. (Nations in Transit,..., 2006 - 2007) Je evidentné, že ideológia, zameranie strany a následná realizácia politiky v praxi znamenali pokles miery demokracie v maďarských podmienkach. Ako je zrejmé, ďalší významný pokles nastal v kontexte s prijímaním novej ústavy, ktorá podľa formulácie jej autorov mala byť zavŕšením procesu demokratizácie a víťazstva nad komunizmom. Významný pokles ďalej zaznamenávame v období po posledných parlamentných voľbách v roku 2014, kde je tento pokles možné odvodiť od získania 23 mandátov pre extrémne pravicovú stranu Jobbik. Od roku 2014 klesla miera demokracie z 2,96 na 3,18 (2015) a 3,29 v roku 2016, kedy bolo Maďarsko preklasifikované na semi-konsolidovanú demokraciu (Nations in Transit 2016,..., 2016). Dôvodov môže byť niekoľko. Jedným z nich je nevyhnutne využitie migračnej krízy na posilnenie vlastnej pozície a moci. Druhý dôvod vidíme v izolacionistických a nacionálnych stratégiách smerujúcich proti demokracii nielen v rámci Európskej únie, ale aj medzinárodného spoločenstva, pričom korene konzervatívneho myslenia nájdeme v preambule súčasnej ústavy Maďarska a v jej nasledujúcich článkoch.

|                                       | 2007 | 2010 | 2011 | 2012 | 2013 | 2015 | 2016 |
|---------------------------------------|------|------|------|------|------|------|------|
| <b>National Democratic Governance</b> | 2,25 | 2,50 | 3,00 | 3,50 | 3,50 | 3,75 | 4,00 |
| <b>Electoral Process</b>              | 1,75 | 1,75 | 1,75 | 2,25 | 2,25 | 2,75 | 2,75 |
| <b>Judicial Framework</b>             | 1,75 | 2,00 | 2,25 | 2,75 | 2,50 | 2,75 | 3,00 |
| <b>Democratic Score</b>               | 2,14 | 2,39 | 2,61 | 2,86 | 2,89 | 3,18 | 3,29 |

Tabuľka č. 1: Nations in Transit 2016 - Maďarsko - dosiahnuté demokratické skóre vo vybraných rokoch hodnotenia a vo vybraných kategóriách

## Záver

Súčasná maďarská ústava predstavuje typ dokumentu, ktorý formálne napĺňa znaky modernej demokratickej ústavy, avšak po obsahovej stránke obsahuje niekoľko sporných bodov, ktoré nesprávnou interpretáciou môžu smerovať proti demokracii a jej zásadám. Na druhej strane je potrebné si uvedomiť, že aj iné krajiny ako napríklad Slovenská republika doplnili do svojej ústavy spresnenie inštitútu manželstva, za ktoré bola maďarská ústava tak kritizovaná. Dovoľujeme si však tvrdiť, že v kontexte kumulujúceho sa počtu sporných ústavných ustanovení však miera demokracie v Maďarsku klesá. Nešlo však o jediný a hlavný dôvod.

Príčin uvedeného poklesu je niekoľko. Ústava platná od roku 2012 je len jednou z nich a predstavuje akési formálne ukotvenie možnosti pre budúce nedemokratické tendencie, a to vzhľadom na vyššie uvedené ustanovenia týkajúce sa nielen základných práv a slobôd, ale aj právomocí pôvodných (obmedzenie právomocí Ústavného súdu) či nových orgánov, ktoré kreuje (Úrad pre dohľad nad súdnictvom). Druhou a hlavnou príčinou poklesu demokracie v podmienkach Maďarska je politika a zameranie vládnej strany Fidesz, ktorá nielen presadila súčasnú ústavu, ale svojou politikou a jej výkonom reálne znížila mieru demokracie v posledných rokoch. Jednou z konzekvencií konania strany Fidesz, je aj výsledok parlamentných volieb 2014, kedy extrémne pravicová strana Jobbik získala v parlamente 23 mandátov. Postoj k ekonomickej kríze a neskôr k migračnej kríze viedli k zníženiu bodov demokratického skóre v oblastiach vládnutia či korupcie.

Základným predmetom príspevku je otázka zavŕšenia procesu demokratickej transformácie. Maďarská strana deklarovala, že nová ústava je zavŕšením procesu vyrovnania

sa s komunistickou minulosťou. V tomto kontexte je potrebné uvedomiť si, že Maďarsko hoci neprijalo novú ústavu po roku 1989, vykonalo komplexnú ústavnú reformu, ktorá v ďalších rokoch zaručila konsolidáciu demokracie. Obratom v tejto situácii bol nástup vlády strany Fidesz v roku 2006, kedy hodnoty miery demokracie začali klesať a prijatie novej ústavy tento proces nezvrátilo. V prípade Maďarska bol tento vývoj veľmi špecifický a o završení procesu transformácie v kontexte s prijatím novej ústavy nie je možné hovoriť. Rovnako pôsobí aj jej obsah, ktorý na jednej strane formálne spĺňa znaky demokratickej ústavy, po obsahovej stránke však napĺňa určité nedemokratické znaky, ktoré ho od semi-konsolidovanej demokracie posúvajú bližšie k hybridnému režimu.

## Zoznam bibliografických odkazov

- Europarlament: *Rozprava Európskeho parlamentu* [online]. 2011. Európsky parlament. [cit. 28.11.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=//EP//TEXT+CRE+20110608+ITEM-011+DOC+XML+V0//SK>>
- KOPER, J a kol. *Syntetické a analytické mechanizmy demokratickej transformácie*. BB: Belianum.2015. 200str. ISBN 9788055709031
- MUELLER, JAN-WERNER: *Hungary heads in undemocratic direction* [online]. 2011. The Guardian. [cit. 28.11.2016]. Dostupné na internete: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/apr/25/fidesz-hungarian-constitution>
- Nations in Transit 2016: *Hungary* [online]. 2016. Freedom house. [cit. 27.11.2016]. Dostupné na internete: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2016/hungary>
- NAVRACSICS, T. 2011. *A New Constitution for Hungary* [online]. 2011. The Wall Street Journal. [cit. 29.11.2016]- Dostupné na internete: <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704004004576270911634291304.html>
- OROSZ, L. a kol. *Základy teórie konštitucionalizmu*. Bratislava: Eurokódex. 2011. 544 str. ISBN 978-80-89447-54-1
- TASZ: *The Fundamental Law of Hungary* [online]. 2012. TASZ. [cit. 29.11.2016]. Dostupné na internete: <[http://tasz.hu/files/tasz/imce/alternative\\_translation\\_of\\_the\\_draft\\_constituion.pdf](http://tasz.hu/files/tasz/imce/alternative_translation_of_the_draft_constituion.pdf)>
- TEREM, P., ŠVIHLÍKOVÁ, I., ZECHOWSKA, S. *Political and economic features of transformation process in the Czech republic, Poland and Hungary*. Praha: PP. 2014. ISBN 978-80-7431-122-2
- TheEconomist: *Goulash soup: The new constitution is being rushed through with limited consultation* [online].2011. The Economist. [cit. 29.11.2016] Dostupné na internete: <<http://www.economist.com/node/18530690>>
- Európska centrálna banka: *Zmluva o Európskej únii a Zmluva o fungovaní Európskej únie* [online]. 2012. ECB. [cit. 30.11.2016]. Dostupné na internete: <<https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/1341/1342/html/index.sk.html>>

# EXPECTATIONS ABOUT DEMOCRACY AMONG THE YOUNG – THE RESEARCH REPORT

Beata Pająk-Patkowska, Iwona Olejnik

## Abstract

*In this paper the results of a research project conducted in 2015 in Poland will be presented. The investigation was carried out among students and secondary schools pupils and concerned two matters: what are the preferred activities people use to influence democratic authorities, as well as what are the different forms of political participation that exist. On the basis of statistical methods, the attitudes of the examined youth towards the liberal and participatory model of democracy and also the fundamental correlates of such attitudes can be set. These serve as a springboard for further deliberations on the attitudes of citizens towards democracy and favoured models of democratic solutions applied by people. Thus, the rudimentary research questions include the following issues: Some political scientists demand that it is necessary to increase the subject position of citizens by means of broadening the possibilities of their influence on democratically elected officials. Is this reflected in the attitudes of young citizens? Do young citizens know their rights as regards having influencing on the scope of democracy? Which form of having an impact on power are they most eager to choose? What are the correlates of manifested activity with respect to exercising influence?*

Political activities of citizens, understood as any form of influence on political sphere that aims at supporting political continuity or political change, constitute the main tool for shaping political reality. This article aims at identifying citizens' preferences for political activities. Results of own studies (co-author - Marcin Rachwał) carried out using questionnaires will be used to verify an initial hypothesis that assumes a shift in young people's interests, who start to prefer non-conventional forms of direct influence on politics. Hence, is it justified to assume a shift in expectations towards democracy itself, an increase in support for democratic participation and decreased faith in representative democracy? The applied research methodology allows for answering research questions formulated as such.

## Democracy models against the citizens' scope of influence on the political sphere

The theory of democracy identifies two definition groups, which differently address the position and role of citizens in a democracy. The first group perceives a citizen as a voter who chooses political elite once per several years. Once the voting time finishes, citizens return to their own affairs and entrust politicians with the responsibility to govern. Even if the citizens do not approve political decisions made, they have to wait until the next elections. This attitude to democracy originated from the minimalistic definition of that political system that has been developed by J. Schumpeter. He indicated that democracy is a system, in which the political elite is selected in periodical and contested elections (Schumpeter, 1995). The second group of theories, which can be referred to as republican theories, emphasize the role of citizens who actively participate in the processes of governing. Among the supporters of such a democracy

model, referred to also as participatory democracy, was B. Barber (Barber, 1999)<sup>10</sup>. Nowadays, political scientists more and more often promote strengthening citizen's influence on the political sphere. It is an answer to increasing expectations among the citizens (Rosanvallon, 2010, Marti, 2010)

### **The course of research. Sampling method**

The research covered 265 persons: 34% of them were high-school students and the rest included university students of political sciences (29,5%) and other faculties. The research sample included 34,3% persons at 18 years of age, almost 45% at the age between 19 and 23, and 20,8% were aged above 23. Women predominated the research sample constituting almost 67% of the surveyed. As far as the place of residence is concerned, the answers distributed as follows: 22% small towns, cities up to 20k residents: 21%, 20-100k: 11%, 100-500k: 15,5%, above 500k: 30,6%. Previous researches took place in 2015 and 2016 in Poznań and Szczecin.

### **Research methodology**

The research took advantage of a questionnaire, which included several tools. Some of them were taken from other scholars, some were developed exclusively for this research. Apart from demographic questions that included questions about gender, place of residence, parents' education and assessment of the financial situation, the surveyed were asked to place themselves on a seven-degree scale with left-wing and right-wing at each end. Further part utilized a descriptive left-wing/right-wing scale ("State-Market-Society") developed by U. Jakubowska (2005). The scale allowed defining political views of the respondents in ideological and economic extents. It is particularly useful in Poland, where left-wing views about the economy often do not overlap with left-wing views about the ideology. Another tool is a shortened scale of a perfect democracy model that has been developed by U. Jakubowska (2014) on the basis of researches conducted by J. Reykowski (1995). This scale measures the way how democracy is perceived. It is composed of four statements that describe the perfect democratic system. Each person had to take a stance on each of the statements using a four-degree scale, where 1 means a given statement is the worst to describe democratic system, and 4 means it describes democratic system in the best way.

Another element consisted in a test of knowledge about available forms of influence on politics. It was composed of twelve statements (real or false solutions). The Democratic Expectations Scale is composed of thirteen statements that contain a suggestion for expanding the scope of citizens' influence on political sphere. Most of them can be described as tools of participatory democracy. One of them referred to an opinion that democracy means governance through periodically elected political elites, two of them referred to application of online tools to elections and consultations, and one of them referred to attitude towards the so-called single-mandate constituencies<sup>11</sup>. Reliability of the scale was tested because it was an original development applied for the first time. Cronbach's alpha yielded 0.7, which means it can be

---

<sup>10</sup> More about various attitudes to the role of a citizen in democratic society: cf. Bokajło, 2001.

<sup>11</sup> During the last elections, such a solution was put forward by the Kukiz 15 political party and described as a tool, which brings democracy closer to the citizens and facilitates cognizance of mandate distribution.



used in researches. Another tool utilized the degrees of political virtues, in which the eight virtues were matched into pairs (political freedom, personal freedom, economic freedom, equality before the law, equality of income, equality of capabilities, division of wealth according to citizens' involvement, division of wealth according to citizens' needs). Respondents were asked to select one virtue from each pair. The last two tools referred to political activity. The first concerned an activity which has already been undertaken by the surveyed, while the second referred to a supposed activity which the surveyed would undertake facing an important decision. The both scales turned out to be reliable (Cronbach's alpha yielded 0.7 for the Potential Activity Scale and 0.8 for the Actual Activity Scale). The Actual Activity Scale was composed of 20 various activities, beginning from traditional activities such as participation in elections, through non-traditional lawful activities (signing a petition, participation in a manifestation), online activities (participation in a discussion, signing a petition), non-traditional unlawful activities (participation in unlawful strike or unlawful manifestation), ending at political violence (throwing eggs at politicians etc.). The five-degree descriptive scale (always, almost every time, from time to time, rarely, never) allowed the surveyed to define intensity at which they use a given activity. The Potential Political Activity Scale was composed of eight items. The surveyed were asked to define probability of using a given activity on the four-degree scale.

### **Results. Expectations about the perfect model of democracy**

Vast majority of the respondents, i.e. over 90% (92.4%), support the so-called procedural model of democracy and agree with a statement that a perfect democratic system is a system which allows for electing political authorities through free elections. Definitely less popular models, yet supported by almost 50% of the surveyed, were the caring model (for 47% a perfect democracy is when the state cares about the poorest) and the national model (for over 45% a perfect democracy is when the "state cares about national purity, preserves national traditions without foreign influences"). The least popular was the religious model - 15,9% regard it as important to base democratic laws on religious foundations. In relation to the later part of this article it is particularly interesting whether such an eager support for procedural model would be reflected in other results that concern the preferred scope of influence on the political sphere. Moreover, it is interesting how popular was the caring model and the national model, which is based on assumptions that seem contrary to the fundamentals of democracy, in particular the tolerance that is one of the basic democratic virtues.

The caring model was more often supported by women (52% women compared to 35% men regards it as good or very good) as well as students of faculties other than political science (in this group the caring model was supported by 55.6% compared to 41.3% within the students of political science). The procedural model is more popular among university students than high-school students (almost 60% of them believes that sentence: "political authorities are chosen through free elections" aptly describes a perfect democratic system, in comparison to 80% university students) and persons of broader political knowledge (54.5% surveyed with poor knowledge about politics believes the sentence aptly describes democracy, in comparison to 82.9% respondents with broad knowledge). None of the basic demographic variables or the

state of knowledge did differentiate attitudes towards national and religious models of democracy.

### **State of knowledge about available forms of influence on political sphere and preferred solutions for expanding the scope of influence**

From among twelve questions about various solutions adopted within the state, the distribution of answers was as follows: not more than four correct answers gave 17.5%; 5-8 correct answers 54.8% and 9-12 - 27.8%.

The most difficult questions, selected on the basis of a high percentage of wrong answers, included questions about the existence of proportional system of counting votes in elections to the Senate (almost 70% wrong answers). Similar percentage of the surveyed (almost 66%) believes that referenda which are triggered by the citizens have to be managed by the state authorities. On the other hand, 49% believes that draft resolutions submitted by the citizens and disregarded by the parliament are then considered in a national referendum, while 40% claims that referenda are held periodically. The lowest awareness, however, concerned the possible forms of influence on politics at a local level. Almost 63% believes that citizens elect the district prefect through direct elections, while 49% indicated that inhabitants of a commune are able to dismiss the mayor/president through a referendum. As many as 75% of the surveyed claim that the citizens of a voivodeship are able to dismiss the voivodeship marshal through a referendum. Students of political science display the broadest knowledge (almost 50% were attributed to 'broad political knowledge' category, i.e. provided correct answers for at least 9 of 12 questions). The least developed knowledge had the high-school students (39% attributed to 'low political knowledge' group, i.e. not more than four correct questions).

As far as expectations about possible forms of influencing political sphere are concerned, most popular was the idea about granting the citizens the direct legislative initiative (98.1% surveyed supports introduction of this solution, of which 45.8% are definite supporters). Similarly popular a solution is the participatory budget (87,8%) as well as frequent consultations on commune or district level (88,8%). An eagerly supported suggestion consisted in making referenda a fixed component of political practice, held at least once per year (supported by 80%, including 37.3% definite supporters). Electronic voting had a slightly lower percentage (78.5%, of which 50% strongly supports introduction of this solution). The surveyed took a positive stance on most of the suggested possibilities to expand the scope of influence, such as the possibility to make political decisions in periods between the elections or dismiss the representatives at the state level. At the same time they opposed the statement that governance shall be an attribute of politicians, while citizens' role limited to participation in election. Therefore, it can be stated that the surveyed displayed coherent opinions.

Table. Support for suggested solutions that expand the scope of influence on the political sphere

| Suggested solutions                                                         | Definitely<br>yes | Rather<br>yes | Rather<br>not | Definitely<br>not |
|-----------------------------------------------------------------------------|-------------------|---------------|---------------|-------------------|
| Possibility for casting a vote through electronic means (e.g. the Internet) | <b>51.3</b>       | 27.2          | 13.6          | 7.9               |

|                                                                                                                                                                                                                                                                                        |             |      |      |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------|------|------|-----|
| Parliamentary elections shall take advantage of majority voting system, i.e. the single-mandate constituencies (the winner is a person who gets most votes in a constituency)                                                                                                          | 25.2        | 42.4 | 22.9 | 9.5 |
| Possibility for making political decisions in periods between the elections, e.g. at weekly (or on-demand) electronic voting on selected national-level issues                                                                                                                         | 35.1        | 43.3 | 17.7 | 4.2 |
| Possibility for dismissing any national-level representative (the President, parliament members, senators) in periods between elections                                                                                                                                                | 28.3        | 40.4 | 26   | 5.3 |
| National referenda shall be an integral part of political practise and shall take place at least once a year                                                                                                                                                                           | 37.6        | 42.2 | 17.5 | 2.7 |
| In case when the representatives dismiss draft resolution submitted by the citizens it should be obligatory to organize referendum, which would allow the citizens to vote on the original version of the participatory project and any counter-resolution submitted by the government | <b>41.6</b> | 43.5 | 13.4 | 1.5 |
| Citizens' petition for a national referendum shall constitute an obligation to organize the voting                                                                                                                                                                                     | 39.7        | 41.2 | 17.9 | 1.1 |
| Citizens of local communities (communes, districts) shall be able to influence the political decision-making processes to a greater degree, e.g. through frequent organization of open debates                                                                                         | 37.5        | 51.3 | 10.7 | 0.4 |
| Citizens of a commune shall be able to fill draft resolutions (people's                                                                                                                                                                                                                | <b>45.8</b> | 52.3 | 1.9  | 0   |

|                                                                                                                                                                                                                         |      |      |      |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|------|------|-----|
| legislative initiative), which would be considered by the commune (city) council                                                                                                                                        |      |      |      |     |
| There should be a participatory budget at the level of a commune, i.e. it should be obligatory to separate a given sum of money from the budget and entrust the citizens with the decision about how it should be spent | 49   | 38.8 | 11   | 1.1 |
| The District Prefects shall be elected directly by the local population, not the District Council as it is currently                                                                                                    | 34.8 | 44.3 | 20.1 | 0.8 |
| Voivodeship Marshal shall be elected directly by the local population, not the Voivodeship Parliament as it is currently                                                                                                | 34.1 | 44.7 | 22.3 | 1.9 |

Source: Own study.

### Who expects to have greater influence<sup>12</sup>

To a great extent it depends on the suggested form of influence. Introduction of online voting system was more often expected by political scientists than high-school students (almost 90% university students and only 66% high-school students supports this solution), while situation is opposite in relation to the single-mandate constituencies. The high-school students are also the supporters of solutions that expand the scope of influence within the self-government level (direct election of marshals or district prefects). At the same time, the high-school students display weaker than other groups belief in that governance shall be left to the political elite.

Some differences in expectations were connected with the gender of surveyed persons. Men are more eager supporters of introducing electronic voting (60.9% men and 46.6% women are definitely 'for' the solution) and the idea to dismiss state-level representatives. However, women more often than men support introduction of single-mandate constituencies in parliamentary elections (72.9% women and 60.3% men support this solution). Women are also less enthusiastic about the statement that democracy requires entrusting political elites with governance. Respondents at the age over 27 were in favour of introducing electronic voting more often than the youngest group. What is interesting, political views of the respondents that have been expressed directly (answer to the question about political views: from 1 - "definitely left-wing" to 7 - "definitely right-wing") did not impact distribution of the answers with the concerned scope.

<sup>12</sup> The article covers only those dependencies which were regarded as statistically important.

## **Preferred methods for influencing the political sphere – political activities of the surveyed**

In spite of the above preferences for expanding the scope of influence, the surveyed high-school students and university students relatively rarely take advantage of the possibilities they already possess. Most of them takes advantage of the liberal model which assumes influence on politics through participation in elections. Hence, a willingness to expand possibilities to influence on politics is not accompanied by the declared activities, which the surveyed are ready to take in the face of an important issue - particularly in favour of the actual steps they take.

Political activity of the surveyed was very low and, to a large extent, limited to participation in elections (50 to 60% declared participation in all or nearly all elections). Sometimes political participation involved signature under a motion (21%) or activities done through the Internet (from 9% to 15% declarations of participation, depending on the form of activity). In total, 34.8% of the research sample displayed very low activity, 46.2% exhibited activities which can be regarded as medium-to-low, and the rest, i.e. slightly more than 18%, was attributed to category of moderate activity. Young persons below 18 years of age displayed definitely the lowest activity. In this group, 2/3 of the respondents were attributed to 'very low activity' category. Men are slightly more active than women. The noticed differences, however, were not statistically significant. More active are those who display a strong attitude to political activity (it was measured with the Potential Political Activity Scale) and those who possess broad knowledge about politics.

## **Result analysis**

It is interesting that declarations about expanding citizens' influence on politics actually do not match with the decisions they make. Several hypotheses for this state of affairs can be identified.

Firstly, for people it is often enough to possess a given power, but not necessarily to use it. Secondly, it is hard to reject particular opportunities as this was reflected in relatively low variability of the answers. Thirdly, an activity can be undertaken by an individual only after exercising some additional effort and involving some resources (e.g. time). This significantly reduces the level at which the activity is actually undertaken.

It should be also emphasized that participatory model of democracy is not the commonly desirable model. Approximately 40% definitely supports most of the suggested solutions that expand the scope of citizens' influence. A belief that democracy means governance by the political elites is relatively strong, while its association with procedures like elections is highly strong. Most of the surveyed take advantage of only few forms of influence on the political sphere, mainly during the elections. As a consequence, it may be concluded that the actually supported model of democracy is the liberal model (which is reflected by political activities). Interestingly, broader knowledge or familiarity with the politics do not translate into greater support for the participatory model. It seems that knowledge increases awareness of possible consequences connected with introduction of given solutions, which may discourage from supporting them.

The presented research results conform to international studies referred to as the Civic Study, which were conducted as part of the International Evaluation of Educational Achievements (IEA) (description of the methodology: cf. Pająk, 2007). An image of proper citizen created by the surveyed fourteen-years-old of Poland was very traditional. They indicated that a good citizen shall obey the law, be ready to serve in the military, be patriotic, loyal to the country and be aware of the history. All kinds of actions which require greater activity, such as assistance for other citizens or active involvement for the sake of a community, were chosen significantly less often. On the other hand, the young did not associate activity in political parties with being a good citizen. For example, as many as 82% claimed that obedience to law is a very important indicator of being a good citizen, while only 11% pointed to activities within political parties. Research conducted among seventeen-year-old respondents confirmed that view. The only change concerned higher recognition for participation in elections and contestation as important for being a good citizen. Definitely more up-to-date analyses were carried out by K. Szafraniec and show the complex nature of political activities among the young. The range of attitudes to politics is broad and includes both withdrawal from the political sphere due to contestation of politics understood as a sphere that is governed by impure rules as well as traditional and non-traditional involvement. Thus, according to opinions of the researcher, it cannot be referred to as the lack of involvement, but rather as a “conscious disapproval of active participation in political life, combined with more or less pronounced criticism of traditional democracy” (Szafraniec, 2012, pp. 33). This may also apply to young persons covered by the research. The willingness to expand the scope of influence on political sphere is not accompanied by political activity of the young within the currently offered, however very limited, possibilities that originated from liberal model of democracy.

The presented results shall not be generalized because the sample was not representative. However, they show interesting dependencies which, in turn, may serve as a basis to develop hypotheses that would hopefully be verified in the course of further research.

## **Bibliography:**

- BARBER, B. 1999. *Strong democracy. Participatory politics for a New Age*. Berkeley, London, Los Angeles: University of California Press, 1999. 320 s. ISBN 978-0520242333.
- BOKAJŁO, W. 2001. Społeczeństwo obywatelskie: sfera publiczna jako problem teorii demokracji. In *Społeczeństwo obywatelskie*, W. Bokajło, K. Dziubka (ed.). Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego. 228 s. ISBN 83-229-2122-5.
- FRĄTCZAK-RUDNICKA, B. 2010. Wiek a koncepcja „dobrego obywatela”. In *Praktyki obywatelskie Polaków*, J. Raciborski (ed.). Warszawa: Wydaw. IFiS PAN 2010. 346 s. ISBN 9788376830223.
- JAKUBOWSKA, U. 2005. *Ekstremizm polityczny – studium psychologiczne*. Gdańsk: GWP 2005. 150 s. ISBN 83-60083-19-3.
- JAKUBOWSKA, U., KANIASTY, K. 2014. Psychospołeczne predyktory legalnej aktywności politycznej Polaków. *Przegląd Psychologiczny*. ISSN 0048-5675, no 1 (57), p. 87-106.

- KOSEŁA, K., JONDA, B. 2005. *Młodzi Polacy i młodzi Niemcy w nowej Europie*. Warszawa: Wydaw. IFiS PAN, 2005. 378 p. ISBN 83-73880909.
- KRÓL, M. 2015. *Pora na demokrację*. Kraków: Wydaw. Znak, 2015. 221 p. ISBN 978-83-240-3258-7.
- MARTI, U. 2010. *Niedotrzymana obietnica demokracji*. Warszawa: Instytut Wydaw. Książka i Prasa, 2010. 261 p. ISBN 978-8-388353-38-3.
- PAJĄK, B. 2007. Koncepcje obywatelstwa według młodych Polaków. Implikacje dla społeczeństwa obywatelskiego. In: *Odmiany myślenia o społeczeństwie obywatelskim*, L. Kacprzak, D. Mierzejewski (ed.). Piła: Wydaw. PWSZ, 2007. ISBN 8389795337.
- RACIBORSKI, J. 2011. *Obywatelstwo w perspektywie socjologicznej*. Warszawa: PWN, 2011. 304 p. ISBN 978-83-01-16767-7.
- REYKOWSKI, J. 1995. *Potoczne wyobrażenia o demokracji: psychologiczne uwarunkowania i konsekwencje*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii, 1995. 307 p. ISBN 8385459200.
- ROSANVALLON, P. 2011. *Kontrdemokracja. Polityka w dobie nieufności*. Wrocław: Wydaw. Dolnośląskiej Szkoły Wyższej 2011. 231 s. ISBN 978-83-62302-21-5.
- SCHUMPETER, J. 1995. *Kapitalizm, socjalizm, demokracja*. Warszawa: PWN 1995. 392 p. ISBN 8301117869.
- SZAFRANIEC, K. 2012. *Dojrzewający obywatele dojrzewającej demokracji. O stylu politycznej obecności młodych*. Warszawa: Instytut Obywatelski, 2012. 256 p. ISBN 9788363874025.
- GRZESZCZAK, M. 2015. *Pojęcie demokracja i jego profilowanie w polskim i niemieckim dyskursie publicznym (1989-2009)*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2015. 339 p. ISBN 9788373067011.
- ZIELIŃSKA, A. 2004. Koncepcje obywatelstwa i planowana przez nastolatki aktywność w sferze publicznej. In *Młodzi obywatele. Wyniki międzynarodowych badań młodzieży*, R. Dolata, K. Koseła, A. Wiłkomirska, A. Zielińska (ed.). Warszawa: WUW, 2004. ISBN 8323500304.
- ŻUK, P., ŻUK, P. (ed.) 2015. *O kulturze protestu jako rdzeniu tradycji europejskiej*. Warszawa: Instytut Wydaw. Książka i Prasa, 2015. 282 p. ISBN 978-83-65304-01-8.

# VÝZNAM METODOLÓGIE KARLA POPPERA PRE VÝSKUM OBČIANSKEJ SPOLOČNOSTI

Luboš Žárský

## Abstrakt

*Náuka o občianskej spoločnosti sa ukazuje ako nevyhnutnou pre porozumenie súčasným západným politickým systémom. Empirickému výskumu v tejto oblasti však bráni množstvo navrhovaných konceptualizácií občianskej spoločnosti. Argumentom tejto štúdie je, že pri aplikácii Popperovej teórie otvorenej spoločnosti je možné vysvetliť, s väčšou mierou presnosti, akým spôsobom premenné v rámci teórie občianskej spoločnosti indikujú kvalitu demokratických systémov. Všetky hypotézy generované v rámci štúdie sú formulované spôsobom, ktorý je v súlade s Popperovým kritériom falzifikovateľnosti.*

## Abstract

*Civil Society studies have been firmly established as indispensable to proper understanding of contemporary Western political systems. Attempts at empirical inquiry in the field, however, are impaired by the multitude of proposed conceptualisations of civil society. The present paper argues that Karl Popper's Open Society theory can be applied to explain, with greater precision, in what way the variables of Civil Society theory serve to indicate the quality of the given democratic system. Any hypothesis generated is formulated in such a way as to conform to the Popperian criterion of falsifiability.*

## Úvod

Doterajší priebeh druhej dekády 21. storočia má z pohľadu dejín politického myslenia špecifický význam. Paradigma európskej integrácie a predpoklad, že snaha európskych demokracií o vstup do Európskej únie a ďalšie prehlbovanie spolupráce je politickou maximou, sa dočkala významnej deviácie v podobne úspešného referenda za vystúpenie Spojeného kráľovstva z Európskej únie. Do národných parlamentov vstupujú na základe demokratických volieb extrémistické a autoritárske sily, a spolu s nimi tiež čoraz zjavnejšie spochybňovanie centrálnej úlohy ľudských a politických práv a rastúca tolerancia antiliberálnej rétoriky v politickom diskurze. Európska spoločnosť v jej postmodernom stave začína pripomínať víziu dystopických autorov 20. storočia – stav, kedy je sloboda úspešne rámcovaná ako diktatúra a nedostatok poznatkov o fungovaní spoločnosti ako intelektuálna avantgarda.

Možné odpovede na jednu zo základných otázok v kompetencii dejín politického myslenia ako vedeckej disciplíny – Kto má vládnuť? – sa v kontexte západnej civilizácie zrejme po prvý raz od konca studenej vojny môžu nachádzať v rozpore s medzinárodnými záväzkami krajín v oblasti ľudských práv, hospodárskej spolupráce či zásad liberálnej demokracie. Z pohľadu člena Viedenského krúžku a predstaviteľa filozofie vedy, Karla Poppera, môžu byť podobné prípady spochybňovania liberálnych hodnôt identifikované so snahou o atavistický návrat ku kmeňovej či uzavretej spoločnosti, z ktorej usvedčuje, v jednom z najznámejších intelektuálnych útokov 20. storočia, troch titánov politickej filozofie – Platóna, Hegela a Marxa.



Jeho pozorovanie intelektuálnych východísk uzavretých spoločností a metóda, ktorú navrhuje pre boj s totalitarizmom, môžu vystupovať ako intelektuálne východiská pre interpretáciu a štúdium oslabenej liberálnej demokracie. Z pohľadu empirických sociálnych vied je pritom kontrola funkcií demokracie a posilňovanie funkcií štátu jedna z úloh aktívnych občanov, mimovládnych organizácií a dobrovoľníckeho sektora, pričom základným východiskom pre ich úlohu pri ovplyvňovaní štátu je široký koncept občianskej spoločnosti. Prinajmenšom nominálne je tak občianska spoločnosť jednou z možných platforiem pre Popperom naznačený boj s hrozbou totalitného štátu. Tento fakt nám otvára možnosť vysledovať body, v ktorých Popperova metóda otvorenej spoločnosti tvorí analógiu s normatívne či empiricky dokázaným vzťahom medzi činnosťou aktívnych občanov a ukazovateľmi otvoreného vládnutia (governance). Zvolenou metódou práce je tak syntéza znalostí o koncepte otvorenej spoločnosti Karla Poppera (Popper, 2013) vrátane jeho kritických interpretácií (Corvi, 1997; Caldwell, 1991; Vernon, 1976; Armbrüster – Gebert, 2002; Ory et al., 1993) a polemiky (Childs, 1993) s čo najrelevantnejšími výstupmi empirickej politickej vedy v oblasti zákonitostí a významu občianskej spoločnosti (Putnam, 1995; Ljubownikow et al., 2013; Cohen – Arato, 1994; Sissenich, 2002; Fukuyama, 1999; Pérez-Díaz, 2014; Zakaria, 2012). Predpokladaným výstupom práce je tak odpoveď na otázku, či je občianska spoločnosť v západnom kontexte a v zmysle jej skúmaných charakteristík možnou platformou pre rozvoj otvorenej spoločnosti v Popperom použitom zmysle slova. V empirickej rovine sa pokúsime stanoviť testovateľnú hypotézu, ktorá tento vzťah operacionalizuje a zároveň ho otvára možnej falzifikácii a ďalšej empirickej analýze.

### **Karl Popper a vedecká metóda v politickej praxi**

V diele *Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia* môžeme vysledovať dve z morálnych maxím vlastných Popperovmu životnému dielu. Prvým je nekompromisná a expresívne sformulovaná výzva na boj proti totalitnej forme vlády, ktorá bola sčasti podmienená práve Popperovým exilom v priebehu vojny a ktorá mala za následok neskôr kritizované použitie polemického a expresívneho štýlu v Popperovej argumentácii proti Platónovi, Hegelovi a Marxovi (Armbrüster – Gebert, 2002). Childs (1993) pripomína, že imperatív intelektuálneho útoku proti totalitarizmu bol pre Poppera osobným intelektuálnym záväzkom; bol jedným z bývalých členov Viedenského krúžku, ktorý musel opustiť Európu, aby sa vyhol nacistickému rasovému prenasledovaniu. „*Za týchto okolností sa Popper musel zaoberať porozumením a vysvetlením príťažlivosti totalitárnych ideí, a urobiť všetko, čo mohol, aby ich podkopával a tiež rozšíril hodnotu a dôležitosť slobody v najširšom zmysle*“ (Childs, 1993, s.1)

Druhá maxima odkazuje na Popperove intelektuálne východiská ako člena školy logického pozitivizmu (a neskôr snahy vymedziť sa proti nemu) a teda na jeho lojalitu voči filozofii vedy, ktoré ho zaväzujú prepožičať konceptu otvorenej spoločnosti komponent vedeckej metódy. V kontinuu s Popperovou kritikou historicizmu tak jeho otvorená spoločnosť odmieta totalizujúce historické koncepcie a fixnú pozíciu spoločenských tried v prospech flexibilnej demokracie, v ktorej sú zmena politík, redistribúcia moci a sociálna mobilita zároveň vedeckými hypotézami; akákoľvek zmena v týchto rovinách nastáva na základe ich testovania prostredníctvom preferovanej spoločenskovednej metódy (Caldwell, 1991). Z hľadiska filozofie vedy je tento prístup zároveň argumentom za rehabilitáciu spoločenských vied a *de facto* za vstup vedeckej metodológie do politického procesu (Vernon,

1976), na druhej strane vyzýva k dôslednému rozlišovaniu medzi výskumom v sociálnej vede a rozsiahlymi kozmogonickými *proroctvami* marxistického typu: „(niektoré vplyvné sociálne filozofie) tiež veria, že objavili historické zákony, ktoré im umožňujú predpovedať priebeh historických udalostí (...) Inde, v Biede historicizmu, som sa pokúsil argumentovať proti týmto tvrdeniam, a ukázať, že navzdory ich dôveryhodnosti sú založené na závažnom nepochopení vedeckej metódy, a predovšetkým na zanedbaní rozlíšenia medzi vedeckou predpoveďou a historickým proroctvom“ (Popper, s. 13). Vernon (1976) približuje podobu spoločenských vied v otvorenej spoločnosti ako „otvorené spoločenstvo vedcov, ktorí hodnotia a testujú konfliktné hypotézy a neprisudzujú viac, než provizórnu validitu ich najdrahším názorom“ (Vernon, 1976, s. 267). Zmena v politickom systéme, ktorá má byť v súlade s otvorenou spoločnosťou, má klásť dôraz na trvalo udržateľnú *metódu* zmeny a menej na jej samotný obsah; Popperova kritika Platóna, Hegela a Marxa sčasti spočíva v tom, že odpovedajú na otázku „Kto má vládnuť?“ namiesto otázky v prieniku metodológie a politiky „Ako zorganizovať politické inštitúcie tak, aby sa nekompetentnému vládcovi zabránilo, aby sa dopustil príliš veľkých škôd?“ (Corvi, 1997, s. 62)

Hľadanie spoločenskovednej metódy, ktorá by u Poppera za použitia tejto technológie *čiastkového inžinierstva* (Popper, 2013; Childs, 1993) mala takú zásadnú úlohu pri riadení otvorenej spoločnosti, je úzko naviazané na jeho vzťah k Viedenskému krúžku a práce z oblasti epistemológie a filozofie vedy (Corvi, 1997). Jeho príklon k empirizmu je zjavný z jeho vzťahu k dielu Kanta; na jednej strane pripúšťa, že pre Poppera predstavoval platformu pre neskoršiu kritiku logického pozitivizmu, na druhej strane odmieta Kantov princíp *a priori* znalostí, ktoré sú z jeho pohľadu v rozpore s „*raciónalnym empirizmom*“ (Corvi, 1997, s. 16). Vo vzťahu k teórii vedeckej metódy však Kant vystupuje najmä ako impulz pre nájdenie nového kritéria demarkácie vedy, teda odlíšenia vedeckého a nevedeckého či metafyzického poznania; Poppera „*nezaujímá len teória vedeckého poznania, ale skôr teória poznania vo všeobecnosti*“ (Corvi, 1997, s. 19). Logický pozitivizmus vlastný Viedenskému krúžku je tu podrobený kritike, keďže sa v súlade s logikou indukcie spolieha na metódu *verifikácie* vedeckých hypotéz prostredníctvom testov, ktoré v prípade očakávaného výsledku potvrdzujú ich platnosť. Popper upozorňuje, že aj verifikácia je kategóriou metodológie vedy a jej relevancia pre výskum nemôže byť potvrdená empirickým skúmaním; metodológia sama osebe totiž „*nie je empirickou disciplínou (...) je to skôr filozofická, metafyzická disciplína, sčasti možno dokonca normatívny návrh*“ (Ibid.) Vedecká generalizácia empirických dát predpokladá určitú „*nemeniteľnosť prirodzených procesov*“ (Corvi, 1997, s. 21), ktorú, ako normatívny návrh, v tomto zmysle rovnako nie je možné empiricky potvrdiť. Vedecká teória, ktorá je výsledkom vedeckej generalizácie na základe empirických dát, tak môže byť vytvorená induktívne; ďalší test či prípadová štúdia, ktorej výsledok teóriu potvrdzuje, však nemôže byť dôkazom jej univerzálnej platnosti. Popper túto logiku ilustruje známym príkladom, podľa ktorého teória „*všetky labute sú biele*“ nie je potvrdená tým, že nájdeme ďalšiu bielu labuť; je však vyvrátená nájdením jedinej čiernej labute (Corvi, 1997).

Ide teda o posun v metodológii výskumu a zároveň o sformulovanie novej maximy vo filozofii vedy, podľa ktorej nijaká teória nemôže byť verifikovaná, môže však byť falzifikovaná nájdením deviantného prípadu. Určujúce kritérium pre vedeckosť teórie je tak práve jej potenciál byť spochybnená realitou (z metodologického hľadiska je pre tento cieľ vhodná najmä

prípadová štúdia a jej intenzívny či klinický charakter) (Eckstein, 2008), ktorá predpokladá práve jej formuláciu takým spôsobom, ktorý pripúšťa možnosť, že sa ukáže ako neplatná. Teória tak nikdy nie je v pozícii, kedy môžeme vysloviť jednoznačný záver o jej platnosti; jej hodnota spočíva, naopak, v tom, že ani po sérii testov a štúdií ako cielenej snahy o jej falzifikáciu sa nenašiel prípad, ktorý by ju presvedčivo vyvracal. Z toho na druhej strane vyplýva, že teóriu je potrebné odmietnuť ako nevedeckú, ak z jej formulácie vyplýva, že nepripúšťa svoju vlastnú falzifikáciu empirickými dátami. Tento posun má pritom kritický význam pre Popperovo hodnotenie diel Platóna, Hegela a Marxa; ani Platónova *politeia*, ani dialektické koncepcie Hegela a Marxa nepripúšťajú možnosť svojej vlastnej falzifikácie a majú tak viac kvalitu proroctva či magického náboženstva (Van Evera, 1997), ako politickej teórie vo vedeckom zmysle. Konflikt s otvorenou spoločnosťou je tu zrejmý; namiesto toho, aby sa vládnucci systém podrobil *čiasťkovému inžinierstvu* a umožnil výskumníkovi falzifikovať jeho rozhodnutia, stavia sa do pozície totálneho „spasiteľa“ modernej spoločnosti prostredníctvom neomylnnej ideológie. Následkom tejto *uzavretej spoločnosti* je totalitarizmus (Popper, 2013); uzavretá ideológia nevyhnutne zlyhá v náprave spoločenských problémov, čo vedie k spochybneniu významu civilizácie ako takej a následnej regresii k predmodernej, kmeňovej podobe spoločenského zriadenia a k jeho nevyhnutnému antiindividualizmu, ktorého modernou projekciou je práve totalitný štát (Šamalik, 1995).

### **Občianska spoločnosť ako aktér čiasťkového inžinierstva**

Schopnosť otvorenej spoločnosti čeliť hrozbe totalitarizmu tak spočíva v *čiasťkovom inžinierstve* nezávislej vrstvy výskumníkov či výskumných inštitúcií, ktorí podrobujú rozhodnutia vlády rigoróznemu testovaniu prostredníctvom vedeckej metódy falzifikácie a sú tak naplnením maximy zamedzenia regresie spoločnosti k totalitnému štátu. Ide teda o idealizované technologické riešenie, ktorého implementácia v modernej demokracii by znamenala prinajmenšom rozsiahle ústavnoprávne zmeny a zásah do demokratickej deľby moci. Pri analýze fungovania súčasných západných demokracií sa však do popredia dostáva korelácia kvality vládnutia (*governance*) s iným ukazovateľom: silou a emancipáciou občianskej spoločnosti v danej krajine (Cohen – Arato, 1994; Putnam, 1995; Sissenich, 2009; Fukuyama, 1999; Zakaria, 2012).

Za základ pre akúkoľvek konceptualizáciu javu občianskej spoločnosti môžeme považovať rozmer ukotvenia danej definície v dejinách politického myslenia, pričom každá z nich bola opísaná v pojmoch pozície občianskej spoločnosti v normatívnych predstavách o usporiadaní politickej reality (Cohen-Arato, 1994; Pérez-Díaz, 2014). Ďalšia dimenzia, súvisiaca s nástupom empirizmu v politickej vede, vychádza z nevyhnutnosti vedecky vhodného nastavenia premenných; ide teda o odpoveď na otázku, čo konkrétne chceme na jave občianskej spoločnosti skúmať a či má taký výskum zmysel vzhľadom na želanú presnosť výsledkov a zvolenú metodológiu. (Lijphart, 1976) Z konvenčne využívanej „sektorovej“, teda negatívnej definície (Občianska spoločnosť ako tá časť spoločenskej reality, ktorá nie je ani štátom, ani komerčnou sférou) je možné dospieť až ku klasickej Tocquevillovej definícii občianskej spoločnosti ako o „*priestore situovanom medzi štátom, trhom a individuom*“ (Cohen – Arato, 2014). Autori vychádzajúci z pozície občianskej spoločnosti v európskom prostredí túto definíciu kritizujú ako „*romantizovaný západný model*“ (Ljubownikow et al., 2013, s. 154), okrem iného z dôvodu, že takáto definícia zanedbáva sprostredkovateľskú funkciu občianskej

spoločnosti a sústredí sa predovšetkým na jej autonómnosť vo vzťahu k štátu (Ibid.). Meniaci sa dôraz na jednotlivé roly občianskej spoločnosti v rámci politického systému – ako politického komunikátora, aktéra politickej socializácie, či ako priestor pre formovanie tzv. spoločenského kapitálu (Putnam, 1995; Fukuyama, 1999) – mali za následok precizovanie definície občianskej spoločnosti do analytickej podoby ako „priestor, v ktorom vzájomne sa prekrývajúce siete autonómnych dobrovoľných združení - formálnych a neformálnych, politických a nepolitických – vytvárajú priestor pre kolektívne konanie medzi individuum a štátom“ (Ljubownikow, et al., 2013, s. 154). Vzťah medzi silou občianskej spoločnosti a kvalitou demokracie približuje Fukuyama (1999) tvrdením, že fungujúca občianska spoločnosť je v modernej politickej vede takmer všeobecne považovaná za nevyhnutnú podmienku pre modernú liberálnu demokraciu. Pri otázke, akým mechanizmom prispieva občianska spoločnosť ku kvalite demokratických systémov, sa dostávame k záujmu o to, z čoho pozostáva moderná občianska spoločnosť. Carothers (1999) vychádza z negatívneho vymedzenia javu občianskej spoločnosti, keď varuje pred klamlivou identifikáciou občianskej spoločnosti so sektorom neziskových organizácií, čo je koncom 20. storočia mylný dojem súvisiaci s mediálnym pokrytím skúmania občianskej spoločnosti. Putnam (1995) v tomto bode vymedzuje viacero foriem spoločenskej organizácie, ktoré kolektívne tvoria heterogénnu občiansku spoločnosť: dobrovoľné asociácie „tocquevillovského“ typu, organizácie charakterizované masovým členstvom, neziskové organizácie (konvenčne a nepresne označované synekdochou „tretí sektor“) či organizácie vzájomnej podpory. Konceptuálne oddeliť posledné tri typy od dobrovoľných asociácií v tocquevillovskom modeli umožňuje im vlastná premenná *sociálneho kapitálu*, ktorú Putnam charakterizuje ako „črty spoločenskej organizácie, ako sú siete, normy, a spoločenská dôvera, ktoré uľahčujú koordináciu a kooperáciu pre vzájomný osoh“ (Putnam, 1995, s. 2). Takto definovanú hodnotu skupinovej dôvery a zdieľaných noriem Fukuyama (1999) ďalej charakterizuje ako „sine qua non *stabilnej liberálnej demokracie*“ (Fukuyama, 1999, s. 1). Zapojenie tejto premennej do analýzy modernej občianskej spoločnosti je obhájené potenciálom jej využitia ako jednotky empirickej analýzy; hoci Fukuyama pripúšťa, že v politológii neexistuje zhoda o tom, ako túto premennú merať, s istotou je merateľná. Jedným zo spôsobov, ako to dosiahnuť, je prostredníctvom analýzy štatistických dát zo sociologických prieskumov, ktoré jednoznačne kvantifikujú mieru zapojenia občanov do volieb, dobrovoľných asociácií či politického aktivizmu; ďalším je zorganizovať censové sčítanie formálnych skupín a členstva v nich (Fukuyama, 1999). Úspech premennej sociálneho kapitálu ako jednotky analýzy je potvrdený paralelami medzi „stovkami“ empirických štúdií v politickej vede a subdisciplínami sociológie, ktoré potvrdili vzťah medzi občianskou participáciou, sociálnym prepojením a vyššou kvalitou demokratického politického procesu, a to aj za podmienok zatiaľ nedostatočného pochopenia mechanizmov, ktoré tento výsledok generujú (Putnam, 1995).

Putnamov prístup k meraniu premennej sociálneho kapitálu v danej spoločnosti prostredníctvom čiastkových ukazovateľov, akými sú intenzita aktivít v dobrovoľných asociáciách, percento ľudí, ktorí čítajú noviny, miera účasti na referendách či preferenčné hlasovanie vo voľbách (Czike, 2010) nám umožňuje s veľkou mierou presnosti určiť mierou sociálneho kapitálu (a teda aj kapacity občianskej spoločnosti v danej krajine) prostredníctvom štatistickej analýzy. Analýza údajov zo Svetovej banky o kvalite vládnutia (Worldwide

Governance Indicators) prostredníctvom korelácie s ukazovateľmi sociálneho kapitálu (European Values Survey) v krajinách Európskej únie potvrdzujú ich vzájomný vzťah; pre ilustráciu, vzťah medzi mierou členstva v organizáciách a politickou stabilitou dosahuje korelačný koeficient  $r = 0.621$ , vzťah medzi rozšírením dobrovoľníckej práce a každým z indikátorov vládnutia dosahuje hodnotu medzi  $r = 0.4$  a  $r = 0.5$ , a podobne (Sisenich, 2009, s. 24).

Pri posudzovaní kapacity sociálneho kapitálu pozitívne ovplyvňovať vládnutie zároveň musíme spomenúť zásadné caveat: sociálnym kapitálom v zmysle zdieľaných hodnôt disponujú aj tie dobrovoľné skupiny, ktorých cieľom je naopak oslabiť liberálnu demokraciu. V západnom kontexte ide predovšetkým o extrémistické skupiny, pričom Fukuyama (1999) ich zaraďuje do teórie sociálneho kapitálu vymedzením kategórie tzv. *negatívnych externalít*; ide tak o skupiny, ktoré dosahujú vnútornú kohéziu prostredníctvom negatívneho vymedzenia sa voči ľuďom mimo skupiny. V tomto prípade sa funkčnosť sociálneho kapitálu zužuje na dosahovanie dôvery vo vnútri skupiny; v žiadnom prípade však nemôže prispieť k dosahovaniu „spoločného osuhu“ v zmysle kontroly kvality vládnutia. (Fukuyama, 1999). Pre účely ďalšieho formulovania hypotéz tak môžeme skupiny, ktoré sú založené na nedôvere voči ich okoliu, za *exkluzívne* organizácie občianskej spoločnosti; v rovine zodpovednosti za budovanie teórie sociálneho kapitálu je potom zrejmé, že na ďalšom precizovaní tohto termínu bude nevyhnutné spolupracovať s odborníkmi na politický extrémizmus.

## Záver a hypotéza

Ak teda zoberieme do úvahy empiricky potvrdenú koreláciu medzi ukazovateľmi sociálneho kapitálu v spoločnosti a kvalitou fungovania zastupiteľskej demokracie a zároveň ju porovnáme s charakteristikami otvorenej spoločnosti tak, ako ju opisuje Popper, môžeme vysloviť zatiaľ anekdotálnu úvahu o ich analogickej funkcionalite vo vzťahu k posilňovaniu dobrého vládnutia a *ipso facto* boji proti totalitnému štátu. Inými slovami, môžeme prijať za predbežnú teóriu tézu nasledujúceho znenia: Občianske zapojenie v organizáciách občianskej spoločnosti sa približuje k ideálu Popperovej otvorenej spoločnosti vtedy, keď, v rozsiahlom počte a za podmienok extrémne vysokej miery participácie, kultivujú svoje kapacity vo „falzifikovaní“ deštruktívnych či nepremyslených politík vlády, čím pomáhajú predchádzať totalitnému štátu. Takto formulovaná teória nadobúda empirickú falzifikovateľnosť, ak sa podarí ju redukovat' do podoby testovateľnej hypotézy.

Prvým návrhom je hypotéza v znení: Čím viac občanov danej krajiny je zapojených v neexkluzívnych (v zmysle definície vyššie) organizáciách občianskej spoločnosti, tým menej je pravdepodobné, že si daná krajina eventuálne zvolí totalitaristického či nedemokratického lídra či vládu, *ceteris paribus*. Takto zvolená hypotéza je problematická, keďže odkazuje na koreláciu určenú na základe relatívne malého počtu prípadov (počet krajín na svete je pre potreby výskumu konštantný, teda  $N = 206$ ), čo znemožňuje vytvorenie dostatočne veľkej kontrolnej skupiny napr. pre vplyv ekonomiky, vývoj demografie či iné faktory. Zároveň je vzorka  $N$  príliš malá, aby sme mohli dospieť ku kontrole prostredníctvom náhodného výberu prípadov (Lijphart, 1976). Túto hypotézu musíme odmietnuť ako nefalzifikovateľnú.

Druhý návrh hypotézy znie: Krajina, ktorá je výrazným pozitívnym deviantom v jej bezprostrednom susedstve v miere občianskeho zapojenia v neexkluzívnych organizáciách občianskej spoločnosti, nezvolí totalitaristického či nedemokratického lídra či vládu skôr ako

jej susedia. Tento test nemá ambíciu verifikovať správnosť vyššie uvedenej hypotézy; úspešne však stanovuje podmienku, ktorá ju falzifikuje, teda nájdenie jedného prípadu krajiny s mimoriadne silnou občianskou spoločnosťou v porovnaní s jej susedmi, ktorá sa ako prvá z nich stane totalitným štátom. Až do vyskytnutia sa takého prípadu, v zmysle Popperovej kritiky indukcionizmu a ním navrhovanej metodológie, tak môžeme považovať vyššie sformulovanú domnienku za neodporujúcu doterajším empirickým zisteniam a zároveň za provizórne platnú.

### **Zoznam bibliografických odkazov**

- ARMBRÜSTER, T. – GEBERT, D. 2002. Uncharted Territories in Organizational Research. The Case of Karl Popper's *Open Society and Its Enemies*. In *Organization Studies*. ISSN 0170-8406, 2002, vol. 23, n. 2, p. 169-188.
- CALDWELL, B. 1991. Clarifying Popper. In *Journal of Economic Literature*. ISSN 0002-0515, 1991, vol. 29, n. 1, p. 1-33.
- CAROTHERS, T. 1999. Civil Society. In *Foreign Policy*. ISSN 0015-7228, 1999, vol. 13, n. 117, p. 18-29.
- CHILDS, R. 1993. Karl Popper's *The Open Society and Its Enemies*. A Critique. In *Political Notes*. ISSN 0267-7059, 1993, n. 83, p. 1-2.
- COHEN, J. – ARATO, A. 1994. Civil Society and Political Theory. Cambridge : MIT Press, 1994. 771 s. ISBN 0-262-53121-6.
- CORVI, R. 1997. An Introduction to the Thought of Karl Popper. London : Routledge, 1997. 209 s. ISBN 0-415-12957-5.
- CZIKE, K. 2010. Civil Society and Social Capital in Central and Eastern Europe. In *International Encyclopedia of Civil Society*. New York : Springer Science+Business Media, 2010. ISBN 978-0-387-93994-0, p. 313-320.
- ECKSTEIN, H. 2008. Case Study and Theory in Political Science. In *Comparative Political Science*. Vol. 1. Research Schools and Methods. London : Sage Publications, 2008. ISBN 978-1-4129-4487-8, p. 108-163.
- FUKUYAMA, F. 1999. Social Capital and Civil Society. [online]. Washington, D.C. : International Monetary Fund, 1999. [cit. 2016-13-08.] Dostupné na internete: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>>.
- GILBERT, L. 2010. Civil Society and Social Capital in Russia. In *International Encyclopedia of Civil Society*. New York : Springer Science+Business Media, 2010. ISBN 978-0-387-93994-0, p. 273-278.
- KULAŠIK, P. et al. 2013. Súčasné politické teórie I. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, 2013. 127 s. ISBN 978-80-557-0613-9.
- KULAŠIK, P. et al. 2014. Súčasné politické teórie II. Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum, 2014. 172 s. ISBN 978-80-557-0710-5.
- LIJPHART, A. 1971. Comparative Politics and the Comparative Method. In *The American Political Science Review*. ISSN 0003-0554, 1971, vol. 65, n. 3, p. 682-693.

- LJUBOWNIKOW, S. – CROTTY, J. – RODGERS, P. 2013. The state and civil society in Post-Soviet Russia. The development of a Russian-style civil society. In *Progress in Development Studies*. ISSN 1464-9934, 2013, vol. 13, n. 2, p. 153-166.
- MILOFSKY, C. 2010. Civil Society and Social Capital in the United States. In *International Encyclopedia of Civil Society*. New York : Springer Science+Business Media, 2010. ISBN 978-0-387-93994-0, p. 313-320.
- ORY, P et al. 1993. Nouvelle histoire des idées politiques. Paris : Hachette, 1993. 832 s. ISBN 2-01—015385-5.
- PÉREZ-DÍAZ, V. 2014. Civil society. A multi-layered concept. In *Current Sociology Review*. ISSN 0011-3921, 2014, vol. 62, n. 6, p. 812-830.
- POPPER, K. 2013. The Open Society and Its Enemies. Princeton : Princeton University Press, 2013. 808 s. ISBN 978-0691158136.
- PUTNAM, R. D. 1995. Bowling Alone. America's Declining Social Capital. In *Journal of Democracy*. ISSN 1045-5736, 1995, vol. 6, n. 1, pp. 65-78.
- SISSENICH, B. 2009. Weak States, Weak Societies: Comparing New and Old Member States of the European Union [online]. Pittsburgh : Archive of European Integration, 2009. [cit. 2016-13-08.] Dostupné na internete: < [http://aei.pitt.edu/33137/1/sissenich\\_beate.pdf](http://aei.pitt.edu/33137/1/sissenich_beate.pdf)>.
- ŠAMALÍK, F. 1995. Občanská společnost v moderním státě. Brno : Doplněk, 1995. 284 s. ISBN 1081-057-1995.
- VAN EVERA, S. 1997. Guide to Methods for Students of Political Science. Ithaca : Cornell University Press, 1997. 144 s. ISBN 978-0801484575.
- VERNON, R. 1976. The "Great Society" and the "Open Society": Liberalism in Hayek and Popper. In *Canadian Journal of Political Science*. ISSN 0008-4239, 1976, vol. 9, n. 2, p. 261-276.
- ZAKARIA, P. 2012. Is corruption an enemy of civil society? The case of Central and Eastern Europe. In *International Political Science Review*. ISSN 0192-5121, 2012, vol. 34, n. 4, p. 351-371.

# POLITIKA DVOCH TVÁRÍ: VLÁDNY MIGRAČNÝ DISKURZ

Viera Žúborová

## Abstrakt

*V ostatných rokoch patrí migračná kríza k základným premenným pri vzťahu k tvorbe nielen pozície politických strán v rámci národných štátov, ale aj v rámci samotnej Európskej Únie. Silnejúci vplyv rôznych alternatívnych politických subjektov je jedným z možných ukazovateľov. Avšak je potrebné povedať, že k celkovej nálade smerom k otázke migrácie do EÚ neprispievajú len dané subjekty, ale čoraz viac tradičné politické strany vnímajúce pokles svojich preferencií a hľadajúc možný nástroj svojej politickej legitimizácie. Slovenská republika nepatrí k výnimkám, skôr k praktickým príkladom, kde práve vládny subjekt výrazným spôsobom zasiahol do kreovania agendy vo vzťahu k chápaniu udalostí spojených s migráciou. Cieľom predkladaného článku je mediálna analýza – pokrytia daného termínu politickými elitami v podmienkach SR vo vzťahu k budovaniu dominantnej pozície pred parlamentnými voľbami.*

## Mediálna rôznorodosť migračného diskurzu

Migračná kríza v ostatných dvoch rokoch výrazným spôsobom zasiahla nielen do vnímania celistvosti Európskej Únie, ale aj do politického a spoločenského vnímania národných štátov. V ostatnom období sme sa tak stali nielen svedkami zvyšujúceho sa nárastu nedôvery v schopnosť európskych a národných elít pri ochrane svojho obyvateľstva pred imigrantmi prúdiac do Európy, ako symbolu prosperity. Samozrejme otázka sekuritizácie sa znova dostala do podvedomia nielen politických elít, ale začala ovplyvňovala aj mediálne zobrazenia danej krízy. Tak ako politické elity, médiá či samotná spoločnosť reagovali na migračnú krízu, akademická obec nezostala mimo dosahu týchto zmien a začala sa zaoberať jednotlivými sférami, ktoré zahŕňali migračný diskurz, ktorý sa podľa viacerých výsledkov výskumov diametrálne odlišoval od toho tradičného, pôsobiaceho na starom kontinente. Na jednej strane boli pri týchto výskumoch viditeľné (ak budeme vnímať dominantne len mediálnu sféru) jasné rozdielnosti medzi jednotlivými krajinami, či už v termíne akým spôsobom žurnalisti opisovali migračnú – utečeneckú krízu, vrátane vnímania jednotlivých národných politikov v kontexte mediatizácie migrácie.

Taktiež rozdielnosti boli značné aj v jazyku, ktorý používali pri objasnení toho, prečo sa utečenecká kríza začala, vrátane hľadania riešení. Napríklad len v začiatkom krízy, nemecká a švédska mediálna sféra využívala na pomenovanie imigrantov termín „utečenec“ alebo „žiadateľ o azyl“, kým talianske a britské médiá sa skôr prikláňali k termíne „migrant“ a španielske médiá dokonca dominantne využívali termín „imigrant“. Podobne boli viditeľné aj rozdielnosti v rámci tematického zamerania sa. V médiách sa tak vyskytovali témy zamerané na humanitárnu pomoc (švédske médiá), až po negatívne vnímanie utečeneckej krízy (britské médiá). Slovenská republika nepatrila v tomto prípade k výnimkám, no pri akademickej obci akosi zaostala pri analýze a nepatrila k tým krajinám, ktoré boli v ostatných rokoch analyzované v komparatívnej perspektíve.



Zároveň musím zdôrazniť, že nemožné ignorovať aj pri tejto kríze úlohu médií pri ich vplyve smerom do verejnosti, vrátane politických elít a zobrazovania ich postojov smerom k migrácii. Masmédia, aj pri tejto problematike, je tak potrebné vnímať ako určitých socializačných agentov, či rámcovateľov tém. Poskytujú nielen informácie, ktoré občania využívajú pri vytváraní svojho videnia sveta, ale taktiež dotvárajú celkový obraz na udalosti, ktoré sú aktuálne smerom v rámci politického a spoločenského systému.

Cieľom predkladaného príspevku nie je rozbor migračného diskurzu v podmienkach Slovenskej republiky, a to aj z hľadiska rozsahu príspevku, ale skôr podotknúť snahu mediálizácie témy migrácia dominantne jednou politickou stranou snažiacou sa o vytvorenie volebného diskurzu s cieľom nastavenia efektívnej a víťaznej stratégie v parlamentných voľbách v marci 2016. Analýza vybraných printových médií sa tak zameria na dva termíny spájané z udalosťami v ostatnom období, nachádzajúc sa nielen v titulkoch mediálnych správ, ale aj v jej obsahu. Týmito termínmi sú migrant, utečenec, migračná kríza, utečenecká kríza. Na to, aby som bola reálne schopná potvrdiť tvrdenie o dominancii jednej (vládnej) politickej strany v kontexte vytvárania a „vedenia“ migračného diskurzu, je potrebné si nastaviť aj otázky, ktoré sú schopné k tomuto dopomôcť.

- a) Ktoré slovenské politické strany boli najcitovanejšie pri vypuknutí migračnej (utečeneckej) krízy?
- b) Aké výrazy boli používané na opis ľudí snažiacich sa vstúpiť na Európsky kontinent (a do EÚ)?
- c) Aké témy boli dominantné v kontexte migrantov / utečencov?

Predtým ako pristúpim k samotnej analýze printových médií na slovenskom trhu, je potrebné vnímať fakt, že migračný diskurz nie je novým pojmom v rámci slovenských reálií. Migrácia už dlhodobo rezonuje v rámci slovenskej spoločnosti, no nikdy nebola tak enormne medializovaná ako v ostatných mesiacoch. Táto skutočnosť mohla byť veľmi úzko spojená práve s parlamentnými voľbami, ktoré sa konali skoro rok pred medializáciou tohto termínu. Rôzne štúdie však potvrdili, že práve migračný diskurz bol viditeľný už dlhšiu dobu (Koščová, 2012; Androvičová, 2015). Migračný diskurz už v minulosti súvisel, či skôr spadol do kategórie bezpečnostných tém. Ako poznamenáva Koščová (2012), v minulosti sa viaceré politické elity snažili posunúť migračný diskurz aj do sociálnej kategorizácie, no neúspešne. Vo všeobecnosti však môžeme konštatovať, že práve v minulosti bol migračný diskurz „okupovaný“ prevažne konzervatívnymi politickými stranami.

Migračný diskurz však zaznamenal aj svoj posun naprieč časom, a aj vplyvom vonkajších udalostí, ktoré dotvárali jeho celkovú formu, obsah ako aj jeho výklad. Pokiaľ poloha diskurzu v minulosti skôr súvisela s kultúrnymi a spoločenskými otázkami. A migranti boli zobrazení ako jedinci s odlišnými postojmi, názormi, náboženstvom, kultúrou a identitou, boli tak prevažne spájaní s kultúrnou hrozbou a hrozbou identity. Posun smerom do bezpečnostnej hrozby v minulosti nebol úspešný. Avšak pri pohľade na ostatné mediálne zobrazenie môžem tvrdiť opak. Migračný diskurz aj mediálnym náporom, narastajúcimi teroristickými útokmi v roku 2015 zmenil pohľad na jeho polohu a význam.

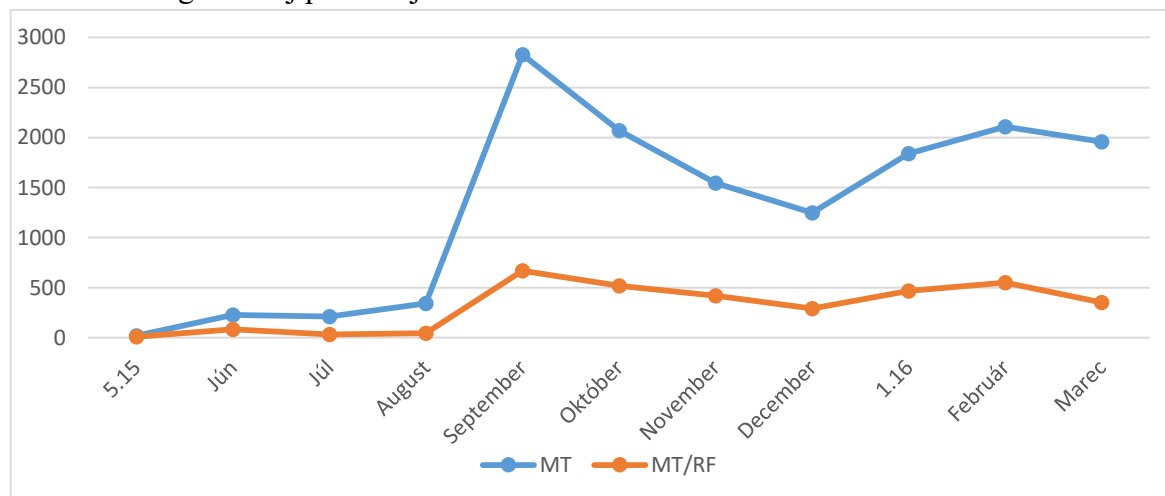
Ďalším špecifický rysom, migračného diskurzu bola skutočnosť, že absentoval v ostatnom sledovanom období akákoľvek pozitívna prezentáciu utečencov v rámci politickej

sféry (výnimkou bol prezident Andrej Kiska, ktorý sa skôr prikláňal k používaniu slova utečenec ako migrant).

### Migrácia: ideál mediálnej logiky politických aktérov?

Centrálnym bodom analýzy boli printové médiá, ktoré vytvárajú jednu sféru dominantných vzorov rámcovania akejkoľvek témy. Analyzované obdobie bolo taktiež zámerne vybrané v kontexte mediálneho pokrytia analyzovanej témy (máj 2015, kedy sa prvý krát objavil článok reagujúci na aktuálnu migračnú / utečeneckú krízu na európskom kontinente v slovenskom printovom svete). Pri pohľade na pokrytie témy v rámci celoslovenských printových denníkov a regionálnej tlači vnímame podobné prekrytie, ako pri detailnej obsahovej analýze dvoch vybraných printových médií (porovnaj graf č. 1 a graf č. 2). Určité kopírovanie mediálnej logiky môžeme vnímať aj pri mediálnom pokrytí termínu premiérom Slovenskej republiky Robertom Ficom, a to či už z pohľadu celoslovenského monitoringu denníkov a regionálnych novín, ale pri detailnej analýze dvoch vybraných printových médií. Inými slovami povedané, viditeľnosť témy v médiách cez politického aktéra priamoúmerne stúpa s celkovou viditeľnosťou. Daná skutočnosť je nielen vnímateľná rámci predložených grafu, ale aj v rámci vzájomnej korelácie, kedy index dosahuje vysoké číslo (0,98).

Graf č. 1: Celkový počet správ analyzovaného termínu v jednotlivých slovenských denníkoch a regionálnej printovej tlači.

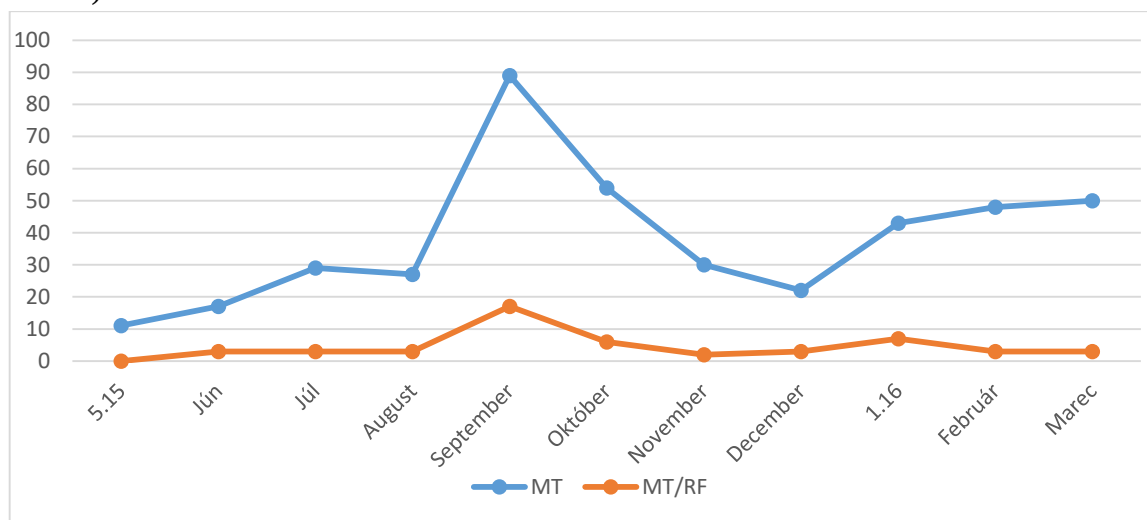


Poznámka: skratka MT: mediatizácia témy, MT/RF mediatizácia témy premiérom SR

Zdroj: mediálny monitoring SITA, autorkino vlastné spracovanie

Pri prípade samotnej analýzy vybraných celoplošných printových médií je potvrdzuje taktiež nárast mediatizácia analyzovaného termínu (v tomto prípade boli brané do úvahy obidva migrant – utečenec / migračná kríza – utečenecká kríza). Najviditeľnejší nárast bol zaznamenaný v mesiacoch september (89 správ) a október (54 správ), kedy aj vtedajšia vládna strana Smer-SD zvolila nový volebný slogan „*Chráňme Slovensko*“. Podobne ako u vnímaní preberanie mediálnej logiky a vzájomnom vzťahu k vyššie uvedených premenných (celkové mediálne pokrytie analyzovanej témy v denníkom a celkové mediálne pokrytie analyzovanej témy Robertom Ficom) je viditeľný vysoký korelačný koeficient (0,87).

Graf č. 2: Celkový počet správ analyzovaného termínu vo vybraných denníkoch (Sme a Pravda)



Poznámka: skratka MT: mediatizácia témy, MT/RF mediatizácia témy premiérom SR

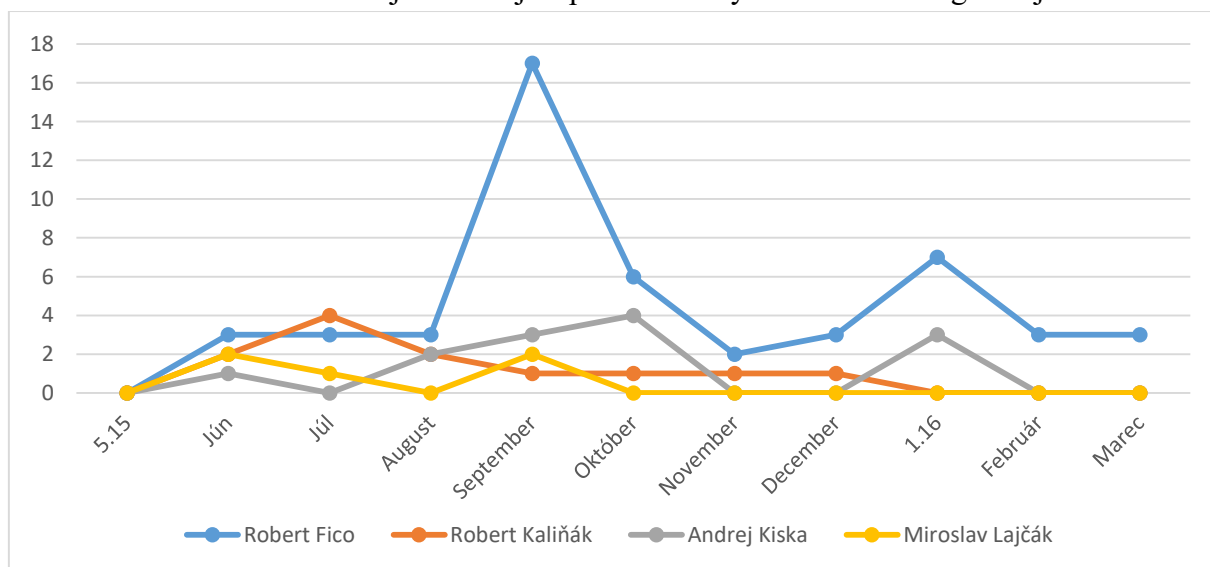
Zdroj: mediálny monitoring SITA, autorkino vlastné spracovanie

Z pohľadu mediálneho zacielenia na určitú tému je zrejmé, že politici sú viac-menej nútení reagovať na mediálnu sféru pri nastoľovaní tém. Viaceré výskumu v kontexte vývoja a transformácie politickej komunikácie tomu nasvedčujú. Mediálna logika je tak podľa nich preberaná samotnými politickými aktérmi snažiacimi sa o najlepšie výstupy v rámci politického systému v kontexte nielen zacielenia sa na relevantný segment, ale zvyšovanie svojich politických (volebných) preferencií. Z časti je to logické vysvetlenie, keďže mediálny priestor je priestorom politickým, aj v ponímaní Eastonovej systémovej teórie, ktorá operuje so vstupmi ako aj výstupmi do (z) politického systému. Veľmi zaujímavým javom bola skutočnosť, že okrem Roberta Fica uplatňovanie mediálnej logiky bol viditeľný len u ministra vnútra Róberta Kaliňáka (0,55), pri ostatných boli hodnoty na nízkej úrovni a dokonca vzťahu mediálneho pokrytia celkovo a mediálneho pokrytia u prezidenta Andreja Kisku boli hodnoty záporného charakteru (-0,22).

Schéma č. 1.: Najfrekvencovanejšie slová použité v rámci mediálnej obsahu analyzovanej problematiky.



Ďalším sledovateľným javom bola početnosť slov v rámci mediálnej analýzy obsahu vybraných printových médií. Ako naznačuje graf č. 1, najfrekventovanejšie slová vychádzali priamo z dvoch termínov, ktoré rezonovali v rámci skúmanej problematiky – utečenec vs. migrant. Taktiež medzi frekventované termíny boli zaradené aj slová, ktorá úzko súviseli s riešením problematiky migračnej / utečeneckej krízy ako „kvóty“, „pomoc“, „domov“, či „tábor“. Pri najfrekventovanejších slovách v kontexte analyzovanej problematiky sa vyskytli aj politické elity, ktoré výrazným štýlom formovali celkovú mienku v rámci týchto problematik – Róbert Fico a Andrej Kiska.



Migračný diskurz zaznamenal meniaci sa obsah ako aj kontext práve v roku 2015, čo bolo zapríčinené nielen nastávajúcimi parlamentnými voľbami, ale taktiež skutočnosťou, že jedna politická strana diktovala tempo, stratégiu, obsah ako aj kontext celého pohľadu na utečeneckú / migračnú krízu. Už len samotné termíny cez ktoré sa charakterizovali ľudia prúdiac na európsky kontinent. Samozrejme, ako už bolo viac krát vyššie uvádzané, aj politické elity a médiá používali dominantne termín migrant, oproti pojmu utečenec. No, na to aby sme reálne dokázali pochopiť migračný diskurz v podmienkach nielen Slovenskej republiky, je

potreba vnímať práve charakterizáciu ľudí cez rôzne – prevažne negatívne konotácie. Migranti boli charakterizovaní ako ekonomickí migranti, ekonomickí špekulanti, ktorí sa snažia priživiť na sociálnom systéme Európy a jej prosperite. Samotný premiér Róbert Fico vyjadril pochybnosti o ich hlavných cieľoch:

*„Otázka je, ako sa postaviť k mase možno viac ako jedného milióna ľudí. Či otvoríme náruč a povieme, že všetkých berieme, alebo sa budeme správať racionálne a solidárne. To znamená, že musíme identifikovať, kto je ohrozený utečenec. Trpí hladom ten, kto nájde 5000 eur na pašeráka? Pozrite, koľko je tam mladých mužov, ktorí prichádzajú hľadať si prácu, je ich medzi nimi 90 percent“*

Ekonomická dimenzia migračného diskurzu tak bola viditeľná v začiatkoch mediálnej analýzy. Kultúrna dimenzia taktiež bola viditeľná pri mediálnej analýze daných termínov. Nie je to však prekvapujúce, keďže všetky tri (aj bezpečnostná dimenzia), sú už dlhodobo zakorenené v každej spoločnosti.

Kultúrna dimenzia jasne charakterizovala migrantov na základe ich náboženskej odlišnosti, neschopnosti byť solidárni a otvorení voči iným náboženstvám. Kultúrna rôznorodosť bola taktiež prezentovaná politickými elitami, dominantne však opäť premiérom Robertom Ficom. Snažil sa najmä poukázať na fakt neschopnosti ich integrácie z dôvodu ich náboženskej (kultúrnej) rozdielnosti:

*„Mohli by sme prijať 800 moslimov, ale na Slovensku nemáme žiadne mešity, tak ako by sme ich tu integrovali, ak by sa im tu nepáčilo?“*

*„My nie sme schopní integrovať Rómov, tak sa netvárame, že sme schopní integrovať niekoho kto sem príde s úplne iným náboženstvom a tradíciami“*

*„Je nechcem, aby pán primátor mesta Nitra musel stanovovať osobitné hodiny pre migrantov s iným náboženstvom a osobitné hodiny pre plávanie pre ostatných občanov,“*

Posledná dimenzia, ktorá sa dostala do popredia pol roka pred parlamentnými voľbami bola spájaná s bezpečnosťou (sekuritizácia) a bola živovaná jednotlivými teroristickými útokmi. Bezpečnostná dimenzia spájala migrantov s otázkami ako ochrana hraníc, bezpečnosť krajiny, teroristická hrozba. Samotná strana Smer-SD túto dimenziu postavila na piedestál svojich sloganov a veta „Chránime Slovensko“ sa stala volebným sloganom v poslednej fáze volebnej kampane danej strany. Taktiež samotný premiér svojimi výroky udržiaval na živote danú dimenziu, ako:

*„Málo sa o tom hovorí, ale minimálne v dvoch prípadoch z ôsmich atentátnikov ide o migrantov“*

*„Monitorujeme každého jedného moslima, ktorý sa nachádza na území Slovenska“*

*„Bezpečnosť tohto štátu je pre mňa prioritou číslo jeden. Nechcem, aby pán primátor mesta Nitra musel stanovovať osobitné hodiny na plávanie pre migrantov s iným náboženstvom a osobitné hodiny na plávanie pre ostatných občanov Slovenskej republiky. Nechcem, aby minister vnútra riešil problém sexuálneho obťažovania našich žien, nechcem*

*aby sme tu mali nejaké teroristické útoky a stojím si za tým, že ochrana tohto štátu je takisto obrovská priorita.“*

Z pohľadu mediálnej analýzy migračný diskurz bol veľmi aktuálny v ostatnom období, je taktiež zrejmé, že jeho ozveny „doznievajú“ ešte aj v súčasnosti. Avšak z pohľadu viditeľnosti bol veľmi protažovaný práve pred parlamentnými voľbami. Samozrejme cieľom politických aktérov bolo jeho pozdvihnutie na volebný diskurz a vytvorenie takej stratégie, ktorá by im priniesla politické preferencie. Aj napriek snahám ostatných politických strán, vtedajšia vládna strana Smer-SD na čele s premiérom Robertom Ficom jasne udávala tempo, smer ako aj kontext daného diskurzu v mediálnom svete.

Analýza mediálnych správ zameriavajúcich sa na migračnú / utečeneckú krízu zobrazila jasné znaky toho, že práve členovia vlády (a vládnej strany) boli najaktívnejší pri jej komunikácii smerom do spoločnosti. Vzájomný vzťah pri kopírovaní mediálnej logiky sa potvrdil u Roberta Fica ako aj u Róberta Kaliňáka. Samozrejme korelácia nám ukázala len určitý potenciál, ktoré doteraz nebol riešený v našich podmienkach a otvorila možnosti, akým spôsobom by sme sa mali uberať pri analýze vzťahu médií a politických aktérov vo vzťahu preberaní mediálnej logiky.

Predkladaný článok sa síce nezameral na kompletný obraz migračného diskurzu v podmienkach Slovenskej republiky, skôr jeho cieľom bolo ozrejmienie už tak často medializovaných výrokov o dominancii strany Smer-SD v predvolebnej kampani v držaní jednej témy. Taktiež predkladaná analýza otvorila nové možnosti sledovania mediatizácia jednotlivých témy smerom do spoločnosti a vytváraní diskurzov, ktoré sa snažia domestikovať nielen v politickej, mediálnej ale aj spoločenskej sfére, čím narážajú na tzv. common ground každého jedného jednotlivca.

## **Záver**

Výskumy aplikácie mediálnej logiky politickými aktérmi sú v podmienkach Slovenskej republiky len vo svojich začiatkoch a prakticky absentuje akákoľvek reálna odborná štúdia mapujúca ich efekt, nielen na komunikáciu politických aktérov, ale aj vplyv smerom na spoločnosti. Predkladaný článok nemal záujem ozrejniť postavenie mediálnej logiky v slovenských reáliách, skôr naznačiť možný trend uberania sa výskumu tohto konceptu.

Preberanie mediálnej logiky boli vždy zrejším nástrojom pri budovaní stabilného miesta na mediálnej ako aj politickej scéne jednotlivými politickými subjektami a elitami. No aj napriek tomu, jasná logická kauzalita nebola nikdy potvrdená. Predkladaný článok sa snažil reagovať práve na hľadanie vzájomného vzťahu medzi medializáciou aktuálnej témy médiami a medializáciou tej istej témy politickými elitami. Aj napriek krátkosti analyzovaného obdobia (máj 2015 – marec 2016) možno konštatovať, že je vnímateľný určitá vzťah média a politika v kontexte mediálnej logiky.

Zaujímavou skutočnosťou pri odkrývaní schopnosti politických aktérov udržiavať si permanentný kontakt s aktuálnymi mediálnymi témami bol nielenže zistený výrazný vzájomný vzťah medzi týmito „hodnotami“, ale taktiež schopnosť minimálneho počtu aktérov tento vzťah udržiavať. V danom prípade to boli len dvaja politickí aktéri pochádzajúci zo vtedajšej vládnej strany (Robert Fico a Róbert Kaliňák).

Mediálna logika síce patrí k dôležitej súčasť výskumu politickej komunikácie a mediatizácie politických aktérov, avšak v našich podmienkach výskum, interpretácia, analýza a komparácia s inými štátmi absentuje. Opäť sa potvrdila skutočnosť, že dlhšie koncepty, ako aj problematiky nepatria k tak etablovaným témam, ktoré sú riešenej v rámci slovenskej akademickej obce. Z čoho práveže ona trpí asi najviac. Môžeme sa len domnievať, do akej miery budeme schopní iné – podobne koncipované tematiky dostatočne analyzovať a skúmať. Predkladaný článok si však kládol za cieľ obohatiť, aspoň z časti názorovo ukázať, do akej miery sa naskytá potreba výskumu práve takýchto čiastkových problematík. Mediálna logika tak nám nielen do budúcnosti pomôže pri pochopení, vytváraní komunikačných a marketingových stratégií politických aktérov, ale nám jasne odhalí aj skutočnosť, kde tkvie centrum moci pri nastolovaní mediálnej agendy v určitej spoločnosti, štáte, organizácii. Na záver môžeme jasne demonštrovať, že téma migrácia sa v ostatných rokoch stala aktuálnou mediálnou témou, a viaceré politické strany sa snažiac o úspech v parlamentných voľbách v roku 2016 sa snažili vytvárať mediálne pokrytie migrácie. Aj napriek ich snahe, môžeme tvrdiť, že dominanciu na vytváraní a rámcovaní témy mala jedna politická strana Smer-SD so svojimi vrcholovými straníkmi, ktorých početnosť mediálny správ v kontexte migrácii narastala priamo úmerne s počtom mediálnych správ celkovo.

#### **Zoznam bibliografických odkazov**

- ANDROVIČOVÁ, J. 2015. 'Sekurizácia migrantov na Slovensku – analýza diskurzu'. *Sociológia* 47/2015, s. 319-339. [online]. 23 April. Available at <https://www.sav.sk/journals/uploads/08190914Androvicova%20-%20OK.pdf>
- KOŠČOVÁ, K. 2012. 'Ako naši politici rozprávajú o imigrantoch?' *Menšinová Politika na Slovensku* 3/2012. [online]. 23 April. Available at [http://www.integration.sk/wp-content/uploads/2012/10/07\\_Ako-nasi-politici-rozpravaju-o-migrantoch.pdf](http://www.integration.sk/wp-content/uploads/2012/10/07_Ako-nasi-politici-rozpravaju-o-migrantoch.pdf)

**Súčasné trendy v oblasti ekonomiky, manažmentu a verejnej  
správy**



# EKONOMICKÉ, POLITICKÉ, PRÁVNÍ A JINÉ SOUVISEJÍCÍ PROBLÉMY REGIONÁLNÍCH KOOPERACÍ

Jiří Dušek

## **Abstrakt**

*V uplynulých letech bylo v ČR i zahraničí realizováno několik výzkumů věnujících se problémům regionální spolupráce. Výsledky výzkumů však odrážejí příslušná místní a regionální specifika, čili dochází k diametrálně odlišným výsledkům a závěrům v závislosti na konkrétních podmínkách v dané zemi. Představený příspěvek se zaměřuje na problematiku bariér meziobecní spolupráce optikou jednotlivých jihočeských municipalit, kdy jsou v příspěvku po úvodní teoretické části prezentovány a diskutovány výsledky dotazníkové šetření zaměřeného na analýzu vybrané problematiky obcí a měst Jihočeského kraje, které bylo realizováno nejprve v roce 2004 a následně s desetiletým odstupem v roce 2014 opakováno s cílem komparovat a zmapovat změny postojů jihočeských municipalit v oblasti veřejné správy, dopravy a jiných zájmových oblastí. Zjištěné výsledky jsou v závěru interpretovány nejen z hlediska vlastního vývoje názorů jednotlivých obcí na jednotlivé problémové okruhy, ale i v kontextu proběhlých změn v oblasti veřejné správy v uplynulých letech.*

## **Abstract**

*In the past few years several research projects focused on the problems of regional cooperation were carried out in the Czech Republic and abroad. As the research results reflect the respective local and regional specifics, the results and conclusions are diametrically different, depending on particular conditions in the respective country. The presented work focuses on the issues of barriers of inter-municipal cooperation as seen by the individual South-Bohemian municipalities. After the introductory theoretical part the results of a questionnaire survey focused on the analysis of selected issues of municipalities and towns in the South Bohemian Region are presented and discussed. The questionnaire survey was first done in 2004 and repeated ten years later in 2014 with the goal of comparing and mapping the changes in the attitude of South Bohemian municipalities as regards public administration, transport and other areas of interest. In the conclusion the results are interpreted as regards the development of opinions of the respective municipalities on the respective problematic areas and also in the context of changes that were implemented in area of public administration in the past few years.*

## **Úvod**

Novodobá meziobecní spolupráce má v ČR své kořeny v období bezprostředně po Sametové revoluci v roce 1989, kdy došlo k znovunavázání vztahů českých municipalit nejen vzájemně mezi sebou, ale i se zahraničními municipalitami. Zároveň začala probíhat revize dohod a smluv z období před rokem 1989, které vyplývaly z tzv. politiky spolupráce v rámci zemí socialistického tábora, případně se jednalo o mezinárodní kooperaci socialistických zemí s rozvojovými zeměmi. Revize dokumentů proběhla napříč všemi municipalitami zejména z pohledu možné využitelnosti, faktického naplňování a změněné politické situace. V roce 1990

došlo k „znovuobnovení“ územní samosprávy a dalším legislativním změnám, které posílily pravomoci obcí a umožnily jim tak rozvíjet další formy spolupráce, jako jsou mikroregiony, společná účast v obchodních korporacích a zájmových sdruženích právnických osob (spolcích). Byla obnovena i činnost Svazu měst a obcí ČR. Celá 90. léta jsou pak ve znamení vzniku nových regionálních a národních struktur spolupráce, další akcelerace přichází v souvislosti se vstupem ČR do EU v roce 2004. Konec 10. let 21. století souvisí s posilováním vztahů mezi soukromým a veřejným sektorem, případně rozštěpením dosavadních forem spolupráce, díky čemuž mají dnes obce k dispozici fragmentarizovanou strukturu více než 20 možných způsobů kooperace s jinými obcemi, která se v jednotlivých oblastech uplatňuje s rozdílnou intenzitou a prostorovým uspořádáním.

## **Cíle a metody**

Dotazníkové šetření zaměřené na analýzu vybrané problematiky obcí a měst Jihočeského kraje bylo realizováno mezi zástupci obcí nejprve v roce 2004 (sběr dat realizován tištěnou dotazníkovou formou) a následně s desetiletým odstupem v roce 2014 opakováno (sběr dat realizován elektronicky) s cílem komparovat a zmapovat změny postojů jihočeských municipalit v oblasti dopravní obslužnosti, veřejných služeb a veřejné správy. Výzkum v roce 2004 byl realizován ve spolupráci s Krajským úřadem Jihočeského kraje, ČSAD Jihotrans a.s., Českými drahami a.s., Jednotou - spotřebním družstvem České Budějovice, Úřadem práce v Písku, Svazem měst a obcí Jihočeského kraje, RERA a.s, Západočeskou univerzitou v Plzni a Českou zemědělskou univerzitou v Praze, v roce 2014 pouze ve spolupráci se Svazem měst a obcí Jihočeského kraje. Osloveny byly všechny obce kraje (623) s tím, že návratnost dat v roce 2004 byla na úrovni 33,71 % (210 obcí) a v roce 2014 na úrovni 31,13 % (190 obcí). Ze získaných dat byl po redukci vybrán reprezentativní soubor 140 (22,47 %), respektive 141 obcí (22,63 %), reflektující strukturu obcí Jihočeského kraje tak, aby byly zohledněny velikostní kategorie obcí, jejich poloha a charakter (vnitrozemí x periferie) v rámci kraje a zda jde o obce nacházející se v oblastech se soustředěnou podporou státu (dle usnesení vlády ČR č. 560 ze dne 17. května 2006, o Strategii regionálního rozvoje České republiky, a aktualizace usnesení č. 141/2010) či nikoliv.

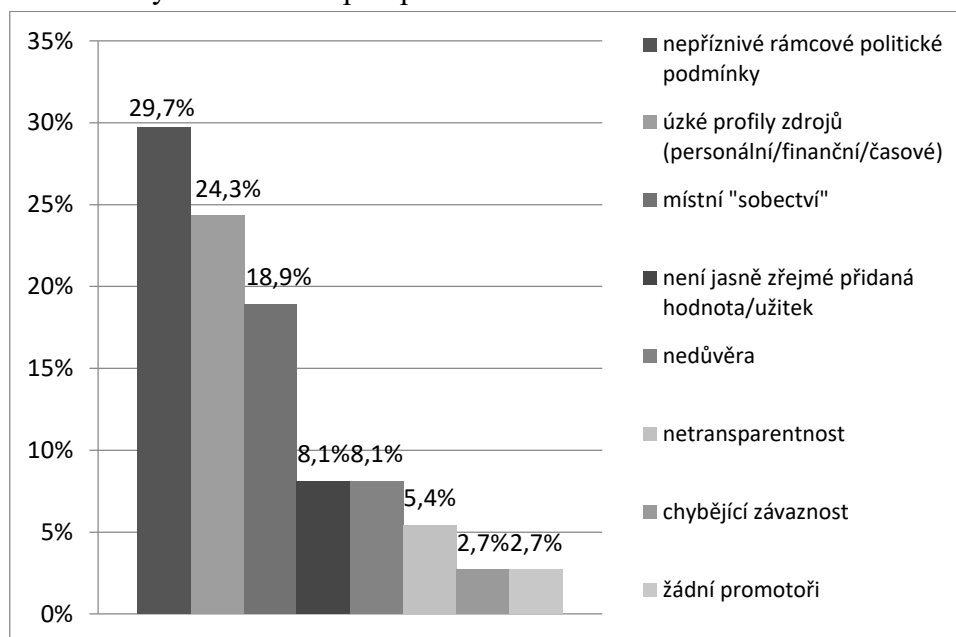
## **Výsledky a diskuse**

Velký počet forem meziobecní spolupráce představuje na jedné straně širokou paletu možností kooperace, na straně druhé je zároveň i limitem a překážkou rozvoje meziobecní spolupráce, protože může vést ke tříštění sil a rozmělnění zdrojů. Významnou úlohu zde dle Ježka, 2006, s. 185-189, sehrává chybějící a ucelená koncepce meziobecní spolupráce. Různé formy spolupráce sice v posledních 20 letech vznikaly v poměrně hojném počtu, postupně pokryly většinu území Česka, avšak zdá se, že dynamika jejich vývoje již byla vyčerpána, což lze přičítat právě chybějící koncepci, která by umožnila odstranit bílá místa na mapě meziobecní spolupráce a pokrýt celé území ČR. Tento krok by aktivně přispěl k efektivnímu zajištění veřejných služeb v působnosti obcí, infrastruktury a odstranění některých disparit.

V uplynulých letech bylo v ČR i zahraničí realizováno několik výzkumů věnujících se bariérám meziobecní spolupráce. Výsledky výzkumů odrážejí příslušná místní a regionální

specifika, čili dochází k diametrálně odlišným výsledkům a závěrům v závislosti na konkrétních podmínkách v dané zemi. V SRN dle Schnabla, 2012, patří mezi největší problémy nepříznivé rámcové politické podmínky a úzké profily všech disponibilních zdrojů, významnou bariérou je i místní „sobectví“ a různorodost zájmů jednotlivých aktérů. Ostatní překážky vnímají respondenti jako méně významné s hodnotami v řádu jednotek procent. Nepříznivé rámcové politické podmínky odráží zejména složitost německé místní a regionální veřejné správy v jednotlivých spolkových zemích i zkušenosti obcí ze 70. let 20. století, kdy došlo k vlně dobrovolného i nedobrovolného slučování obcí.

**Obrázek 1:** Překážky meziobecní spolupráce v SRN

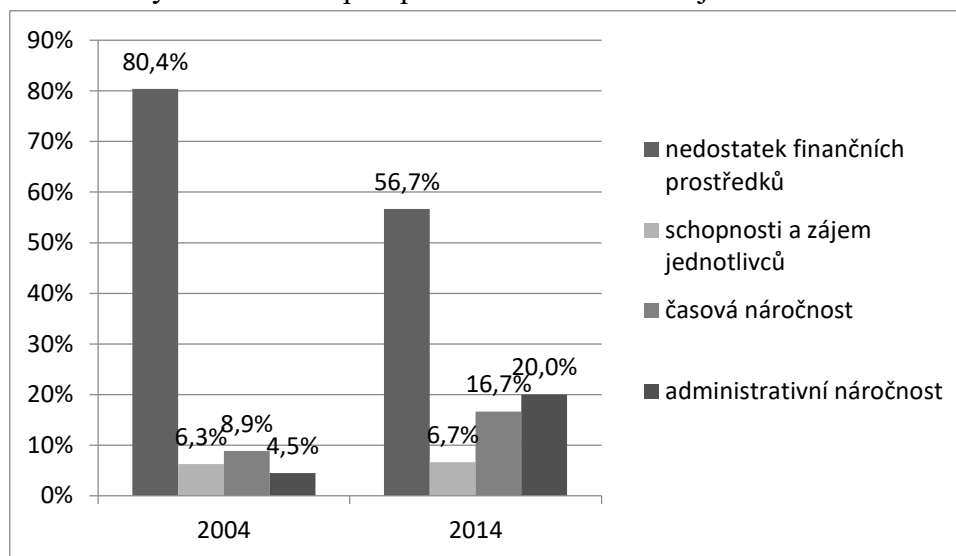


Zdroj: Schnabel, 2012.

V ČR vyplývá celá řada problémů z velikostní struktury obcí, proto je nejčastěji uváděnou bariérou (a zároveň i stimulem) meziobecní spolupráce nedostatek finančních prostředků, což potvrdilo i autorem realizované *Dotazníkového šetření zaměřeného na analýzu vybrané problematiky obcí a měst Jihočeského kraje* v roce 2004 a 2014, kde „nedostatek finančních prostředků“ jako překážku meziobecní spolupráce uvádí až 80,4 % obcí, po vstupu do EU se však situace znatelně zlepšila a dosahuje jen úrovně 56,7 %, což je přibližně čtvrtinový pokles. Úroveň 80 % vnímání nedostatku finančních prostředků jako závažné bariéry meziobecní spolupráce koresponduje s obdobnými výsledky výzkumů prováděnými například Střediskem pro výzkum regionálního rozvoje ZČU v Plzni. Výrazný % růst v průběhu programovacího období 2007-2013 zaznamenala z hlediska překážek meziobecní spolupráce časová a administrativní náročnost této spolupráce a realizace projektů, kdy respondenti v rámci provedené sumarizace odpovědí poukazují na komplikovanou a rychle se měnící legislativu, nepřipravenost programovacího období, zapojení dalších partnerů atd. Není proto překvapivé, že skoro 20 % obcí nevyužívá možnosti evropských fondů či se nezapojuje vůbec do meziobecní spolupráce. Na rozdíl od SRN sice respondenti neuvádí jako bariéru politické podmínky, přesto se zde v dalších otázkách objevuje poměrně výrazná nespokojenost se současným modelem veřejné správy, který jen 10-15 % respondentů považuje za dobrý základ

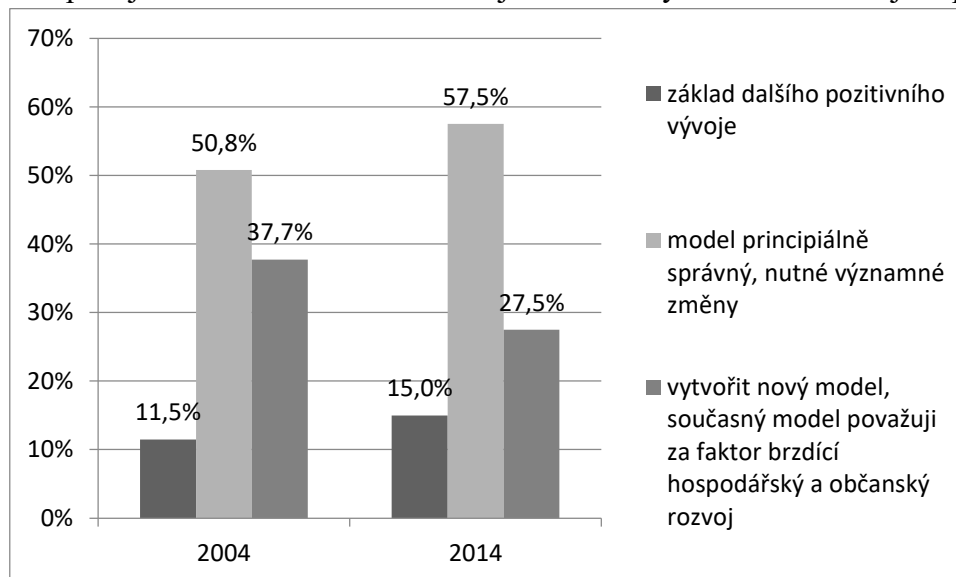
dalšího pozitivního vývoje obcí. Nadpoloviční většina respondentů se též domnívá, že by mělo v budoucnu dojít k významným změnám současného modelu, ať se již jedná o změnu financování obcí či větší a efektivnější zapojení veřejnosti na demokratickém rozhodování.

**Obrázek 2:** Překážky meziobecní spolupráce v Jihočeském kraji



Zdroj: Vlastní výzkum (v rámci Dotazníkového šetření zaměřeného na analýzu vybrané problematiky obcí a měst Jihočeského kraje), 2004, 2014.

**Obrázek 3:** Spokojenost obcí v Jihočeském kraji se současným modelem veřejné správy



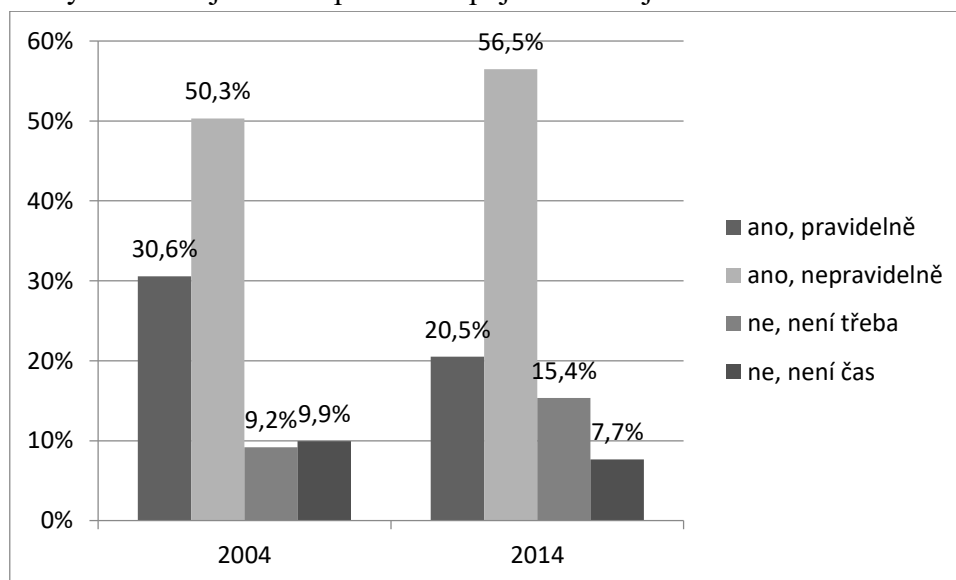
Zdroj: Vlastní výzkum (v rámci Dotazníkového šetření zaměřeného na analýzu vybrané problematiky obcí a měst Jihočeského kraje), 2004, 2014.

Původ nespokojenosti se současným modelem veřejné správy lze dle některých odborníků hledat v reformách z let 2000-2003, kdy došlo s účinností od 1.1.2003 ke zrušení okresních úřadů a přenesení jejich činnosti na krajské úřady, obce s rozšířenou působností a jiné správní úřady s cílem provedení decentralizace a dekoncentrace. Tato změna v souvislosti

s nízkou podporou ze strany státu vede celou řadu malých a středně velkých obcí k pocitu chybějícího mezičlánku územní samosprávy, který by poskytoval obcím metodickou a poradenskou podporu a napomáhal prosazování jejich zájmů. V rámci projektu *Učíme se filmem* (registrační číslo 12/017/4210a/120/000085) autor v průběhu roku 2014 diskutoval opakovaně tuto problematiku se zástupci čtyř středočeských MAS (Region Pošembeří, Přemyslovské střední Čechy, MAS Sedlčansko a Vyhlídky) a na rozdíl např. od přímé volby starostů panovala v otázce chybějícího mezičlánku územní samosprávy zcela jednoznačná shoda.

Pokud nedojde v nejbližších letech k reformním krokům ve veřejné správě, což je v kontextu současného politického rozložení sil velmi pravděpodobné, může roli určitého mezičlánku zastávat v regionu nějaká základní forma meziobecní spolupráce – mikroregion nebo MAS, která může sehrát pozitivní roli nejen při vlastním rozvoji regionu ale i v participaci veřejnosti, jejíž názor bývá občas přehlížen a opomíjen, což nepřímě přiznávají zástupci obcí v oblasti zjišťování potřeb / zapojování veřejnosti. Zatímco v roce 2004 deklarovalo tuto systémovou participaci 30,6 % jihočeských obcí, o deset let později je to již jen 20,5 % obcí.

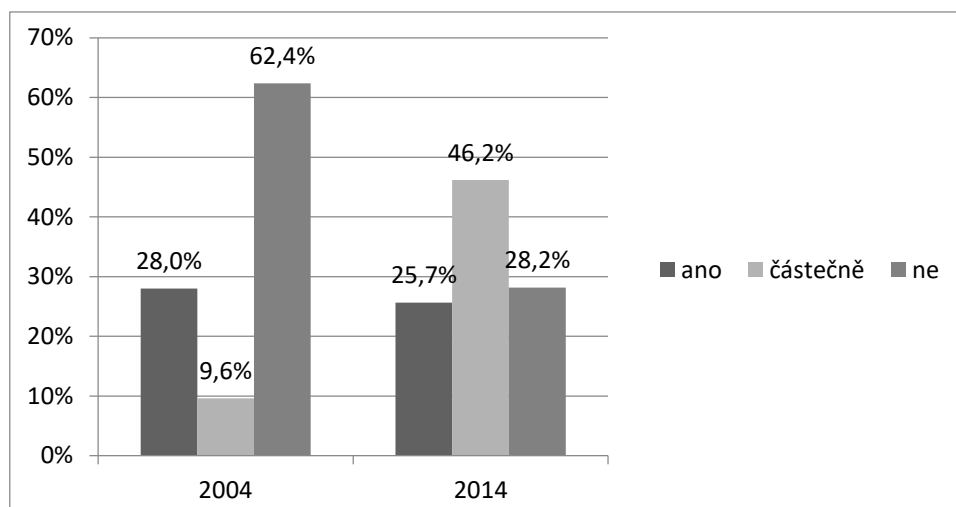
**Obrázek 4:** Systémové zjišťování potřeb / zapojování veřejnosti v obcích Jihočeského kraje



Zdroj: Vlastní výzkum (v rámci Dotazníkového šetření zaměřeného na analýzu vybrané problematiky obcí a měst Jihočeského kraje), 2004, 2014.

V rámci diskuze o chybějícím mezičlánku veřejné správy a roli meziobecní spolupráce je možné s potěšením uvést zjištění, že díky progresivnímu růstu zapojení obcí do různých forem meziobecní spolupráce (% změna počtu zapojení v letech 2007-2014 +49,34 %) se začínají v regionech postupně více uplatňovat prvky komunitně vedeného místního rozvoje – zejména díky zapojení různých partnerů na místní úrovni při realizaci strategií, což pomáhá danému území ke zvýšení kvality života a udržitelnější budoucnosti.

**Obrázek 5:** Uplatňování principů komunitně vedeného místního rozvoje v obcích Jihočeského kraje



Zdroj: Vlastní výzkum (v rámci Dotazníkového šetření zaměřeného na analýzu vybrané problematiky obcí a měst Jihočeského kraje), 2004, 2014.

Samotný kvalitativní i kvantitativní nárůst forem meziobecní spolupráce je důležitým předpokladem regionálního rozvoje a regionálních kooperací, sám o sobě však není zárukou úspěchu. Kromě přímých překážek meziobecní spolupráce, jako je zmíněný nedostatek finančních prostředků či administrativní a časová náročnost spolupráce, lze identifikovat i celou řadu nepřímých překážek ovlivňujících rozvojový potenciál zejména malých obcí. Dle Žárské, 2009, se jedná zejména o demografickou strukturu s koncentrací obyvatelstva v poproduktivním věku, nízkou dopravní dostupnost a nedostatečnou technickou a občanskou vybavenost, nízkou finanční kapacitu obce limitující rozvojové investice, omezenou administrativní schopnost projevující se problémy zabezpečování celého rozsahu samosprávných kompetencí kvalitním a odborně erudovaným personálem (blíže viz Szarková, Andrejčák, Matkovčíková, 2014) atd.

## Závěr

Ze všech nastíněných překážek a problémů meziobecních kooperací přikládá autor osobně největší význam právě chybějící koncepci meziobecní spolupráce, která vedla ke vzniku současné struktury více než 20 různých způsobů meziobecní spolupráce. Problémy a nedostatky související s realizací vybrané formy spolupráce se totiž často řešily vytvořením jiné formy spolupráce, která umožnila naplnit nové cíle a priority spolupráce. A tak zatímco v prvních 15 letech dominovaly meziobecní spolupráci mikroregiony, nyní patří mezi nejrychleji rostoucí formy meziobecní spolupráce místní akční skupiny – mezi léty 2007 a 2014 došlo v Jihočeském kraji k 32,12 % růstu počtu zapojených obcí a v některých regionech se stala dokonce hlavní formou meziobecní spolupráce (SO ORP České Budějovice, Prachatice, Vimperk). Díky určitému protěžování tohoto způsobu spolupráce ze strany Evropské komise a nové roli místních akčních skupin v programovacím období 2014-2020 (MAS se stávají nejnižším

článkem implementační struktury politik místního rozvoje) lze očekávat na přelomu programovacích období 2014-2020 a 2021-2027, že se místní akční skupiny stanou hlavní formou a hybnou silou meziobecní spolupráce ČR. Posílení místních akčních skupin právě na úkor mikroregionů je o to snazší, že mikroregiony a místní akční skupiny často operují na stejném území a jsou provázány společnou funkční a organizační řídicí strukturou (vznik některých MAS byl iniciován mikroregiony – např. MAS LAG Strakonicko, jinde tomu bylo naopak – např. mikroregion Jindřichohradecko – západ). Pozice místních akčních posiluje v poslední době natolik, že se začínají objevovat první názory hovořící dokonce o tom, že MAS ohrožují obecní samosprávu. Tento názor lze považovat za extrémní, ale jen do určité míry... při intenzivním zapojení do meziobecní spolupráce může dojít k situaci, že obec omezuje svoji činnost a úkoly právě ve prospěch aktivit meziobecní spolupráce. Schnabel, 2012, varuje před stavem, kdy je obec zapojena do velkého množství meziobecních kooperací, které nepodléhají žádné přímé kontrole jejího zastupitelstva a obec má na jejich činnost pouze nepřímý vliv prostřednictvím svých zástupců (často jde o starostu) v jejich orgánech. Meziobecní organizace vždy disponuje vlastním rozpočtem, do něhož povinně přispívají jednotlivé členské obce. Ty tak už prakticky pozbyly dispoziční svrchovanost nad značnou částí vlastního rozpočtu.

Příliv finančních prostředků z národních zdrojů a ze zdrojů EU orientovaný na spolupráci obcí se subjekty v území může mít negativní vliv nejen na meziobecní spolupráci na regionální úrovni, ale i na spolupráci obcí se subjekty jiných států, která aktuálně patří se 40,7 % poklesem a existencí dalších bariér (např. jazyková a kulturní bariéra, kurzové riziko) mezi nepřiliš perspektivní formy kooperace. Zkušenosti s fungováním přeshraničních impulzních center a euroregionů v uplynulém období jednoznačně ukázaly, že jde pomocí finanční stimulace iniciovat vznik a rozvoj nových forem meziobecní (přeshraniční) spolupráce, nikoliv však spolupráce dlouhodobé a trvale udržitelné.

K budoucím perspektivám meziobecní spolupráce lze uvést, že autorem realizované analýzy prokazují kladné přínosy meziobecní spolupráce při rozvoji jednotlivých regionů Jihočeského kraje. Přesto není ve světě pohled na meziobecní spolupráci v odborných i politických kruzích jednoznačný, neboť často odráží místní specifika, rozdílný historický vývoj a zkušenosti atd. (např. Polsko, Skandinávie x ČR, SR, Maďarsko, Francie). Britský sociolog a politolog Michael Keating, který se zabýval vazbou výkonu a efektivity veřejné správy v kontextu velikostí obcí, shrmláždil ucelený souhrn argumentů ve prospěch i neprospěch malých municipalit a v případě posuzování pozitiv a negativ integrace obcí doporučuje vzít v úvahu následující čtyři faktory (Keating, 1995, s. 117-134):

- faktor efektivnosti – souvislost mezi velikostí obce a relativní cenou služeb, které jsou poskytovány občanům,
- faktor lokální demokracie – souvislost mezi velikostí obce a demokratickým charakterem místní politiky,
- faktor distributivní spravedlnosti – vztah velikosti obce, daňové zátěže občanů a úrovně služeb poskytovaných občanům (v ČR viz otázka rozpočtového určení daní),
- faktor rozvoje – vztah velikosti obce a perspektiv jejího dalšího rozvoje.

Dalšími autory, kteří se zabývají touto problematikou, jsou např. Swianiewicz, 2002, Vajdová, Čermák, Illner, 2006, Galvasová, et al, 2007, Halachmi, Boorsma, 2013, Teles, 2015, a další. Ve svých pracích dochází k obdobným závěrům jako Keating, 1995, a to, že dosavadní

výsledky vědeckých výzkumů nejsou v této oblasti vždy jednoznačné, obdobně jako například v pohledu na optimální velikost obce.

## INFORMAČNÍ ZDROJE

GALVASOVÁ, I., et al. 2007. *Identifikace kompetencí zatěžujících výkon veřejné správy se zvláštním přihlédnutím k malým obcím*. Brno : GaREP, Centrum pro regionální rozvoj Masarykovy univerzity v Brně, 2007. 61 s.

HALACHMI, A., BOORSMA, P. B. 2013. *Inter and Intra Government Arrangements for Productivity: An Agency Approach*. Berlin : Springer Science & Business Media, 2013. 201 s. ISBN 978-14-7572-864-4.

JEŽEK, J. 2006. *Dobrovolná sdružení obcí a měst v České republice a jejich budoucnost*. In Conference Proceeding Veřejná správa. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006. s. 185-189. ISBN 80-7194-882-9.

KEATING, M. 1995. Size, Efficiency and Democracy: Consolidation, Fragmentation and Public Choice. In JUDGE, D., STOKER, G., WOLLMAN, H. *Theories of Urban Politics*. London : Sage Publications, 1995. s. 117-134. ISBN 0-8039-8865-6.

SCHNABEL, F. 2012. *Formy meziobecní a regionální spolupráce v Německu* [online]. Praha : Economia, 2012, 5.3.2012 [cit. 2016-10-30]. Dostupné z WWW: <<http://moderniobec.cz/formy-meziobecni-a-regionalni-spoluprace-v-nemecku>>.

SWIANIEWICZ, P. (ed.). 2002. *Consolidation or Fragmentation? The Size of Local Governments in Central and Eastern Europe, Local Government and Public Service Reform Initiative*. Budapest : Open Society Institute Budapest, 2002. 329 s. ISBN 963- 9419-45-1.

SZARKOVÁ, M., ANDREJČÁK, M., MATKOVČÍKOVÁ, N. 2014. *Personnel audit as a function of personnel marketing and personnel management*. Brno : Tribun EU, 2014. 189 s. ISBN 978-80-263-0809-6.

TELES, F. 2015. *Local Governance and Inter-municipal Cooperation*. London : Palgrave Macmillan, 2015. 118 s. ISBN 978-11-3744-575-9.

VAJDOVÁ, Z., ČERMÁK, D., ILLNER, M. 2006. *Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990*. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2006. 108 s. Edice Sociologické studie/Sociological Studies 06/02. ISBN 80-7330-086-9.

ŽÁRSKA, E. 2009. Finanční kapacita obce jako determinant rozvoje. In *Teoretické a praktické aspekty veřejných financí*. Praha : Oeconomica, 2009. s. 92. ISBN 978-80-245-1513-7.



# ŠPECIFICKÉ ATRIBÚTY VZDELÁVACIEHO SYSTÉMU V POĽSKEJ REPUBLIKE

Natália Kováčová

## **Abstrakt**

*Vzdelávaciu politiku možno považovať za primárnu verejnú politiku, ktorá má vplyv na rozvoj potenciálu ľudí a budúcnosť krajiny. S neustálym napredovaním spoločnosti vzrastá potreba zdokonaľovania a vzdelávania, čo súvisí s úrovňou vyspelosti danej spoločnosti. V súčasnosti sa akcentuje na zmysel poznatkovo-orientovanej spoločnosti založenej na inováciách a informáciách. Široká základňa vedomostí je nevyhnutným atribútom pre komplexné pochopenie situácií, ktoré sa modifikujú nepredvídateľným spôsobom vzhľadom na zmeny, ktoré prináša spoločenský pokrok. Na kvalitu života spoločnosti má nepopierateľne významný dopad ekonomicky nevyčíslená hodnota múdrosti. Cieľom príspevku je tak poukázať na edukačný systém v Poľsku, ktoré od roku 2000 vykazuje vo vzdelávacej politike nárast výsledkov a neustále napredovanie v oblasti školstva. Dnes sa udáva ako inšpiratívny model pre všetky krajiny, ktoré potrebujú zapracovať do edukačného systému isté reformy a posilniť kvalitu a úroveň školstva.*

## **Abstract**

*Educational policy can be considered a primary public policy that affects the development potential of the people and the country's future. With the continuous progress of a growing need for upgrading and training, which is linked to the level of maturity of the company. Currently, it accentuates the sense of a knowledge-based society based on innovation and information. Broad base of knowledge is an essential attribute for a comprehensive understanding of situations that are modified in an unpredictable way due to the changes brought about social progress. The quality of life in society has indisputably significant impact economically properly quantified value of wisdom. The aims of this article is pointed out that the educational system in Poland, which since 2000 showed an increase in educational policies and the results of continuous progress in the field of education. Today is given as an inspiring model for all countries to be incorporated into the educational system of certain reforms and strengthen the quality and level of education.*

Za posledné roky sa Poľsko dostalo do povedomia verejnosti aj vďaka svojim úspechom v oblasti vzdelávacej politiky, pre ktorú sú charakteristické významné štrukturálne reformy. Podľa výsledkov v roku 2014 sa Poľsko stalo štvrtou krajinou Európy, ktorá poskytuje najlepšie vzdelávanie a desiatou krajinou sveta. Kreovanie funkčnosti a efektívnosti edukačného systému bolo spočiatku veľmi náročné. V období po páde komunistického režimu až 60 % Poliakov obývajúcich vidiecke oblasti mali ukončené len základné školy bez akéhokoľvek vyššieho stupňa vzdelania. Program medzinárodného hodnotenia študentov základných a stredných škôl (PISA), ktorý sa realizuje v krajinách OECD poukázal v roku 2000 na to, že Poliaci dosahovali podpriemerné výsledky v hodnotení vo všetkých troch skúmaných oblastiach (matematika, čítanie, prírodné vedy) (Gröhling, 2016). Paradoxom je, že o dva roky neskôr Poľsku pripadlo

9. miesto v orientácii v prírodných vedách, 10. miesto v znalosti čítania a 14. miesto v matematike, čím svojimi výsledkami predbehlo také krajiny, ako napr. USA, Veľkú Britániu, Švédsko, Nemecko, ktoré do vzdelania investujú dva krát viac finančných prostriedkov. Na základe dosiahnutých výsledkov charakterizoval portál BBC news Poľsko ako „jednu z vychádzajúcich hviezd vo vzdelaní“ (Krčmárik, 2012). Do popredia sa tak dostáva otázka, ktoré faktory sa podpísali pod edukačný pokrok Poľska.

Odpoveď možno nájsť v dlhodobých reformách realizovaných v priebehu dvadsiatich rokov. Komplexná školská reforma prebehla v roku 1999, kedy došlo k modifikácii školského systému, ktorý sa dovtedy veľmi podobal našej vzdelávacej štruktúre.

Prvý stupeň poľského vzdelávacieho systému predstavuje predškolské výchova, ktorá je určené pre deti vo veku od 3 do 6 rokov<sup>13</sup>. Materské školy v súčasnosti navštevuje len 58% detí. V šiestom roku deti musia povinne absolvovať tzv. nultý ročník (Pajtinka, 2015). Reforma z roku 2007 si vytýčila za cieľ do roku 2020 dosiahnuť, aby 90% štvorročných a päťročných detí navštevovalo predškolské zariadenie. Obsahová koncepcia vzdelávacieho procesu je v predškolských zariadeniach určená ministrom národného školstva. Povinná školská dochádzka sa vzťahuje na deti a mládež, ktoré dovŕšili 6 rokov. Reforma z roku 1999 zaviedla novú štruktúru škôl a modifikovala pôvodne osemročnú základnú školu na šesť ročnú pozostávajúcu z dvoch stupňov (3+3) a vytvorila nový typ školy- „*juniorskú strednú školu*“. Juniorská stredná škola predstavuje druhý stupeň základného vzdelania (gymnázium, alebo nižšia stredná škola). Na prvom stupni základnej školy nie sú žiaci hodnotení známami, ale písomne. Šesťstupňovú klasifikáciu uplatňujú učitelia až od štvrtého ročníka základnej školy. V roku 2002 došlo k zavedeniu povinných štátnych skúšok, ktoré vykonávajú žiaci v jeden deň v Poľsku po absolvovaní každého stupňa vzdelávania (Pajtinka, 2015). V prípade základnej školy prebieha meranie po ukončení šiesteho ročníka, ale rozhodujúcou sa stáva až gymnaziálna skúška, ktorá rozhodne o ďalšom type vzdelávania absolventov. Tým, že gymnaziálnu výučbu žiaci ukončia v 16 roku života majú možnosť o svojej budúcnosti rozhodnúť neskôr a sú vyspelejší a kvalitnejšie pripravení na ďalší stupeň vzdelávania.

Vyššie sekundárne vzdelávanie poskytujú stredné školy, alebo odborné školy. Na základe bodových výsledkov gymnaziálnej skúšky sa žiak môže uchádzať o štúdium na štyroch typoch postgymnazionálnej školy: (Systém vzdelávanie v..., 2016)

- trojročné lýceum- je obdobou nášho gymnázia, je ukončené maturitnou skúškou
- trojročná odborná škola- umožňuje získať vysvedčenie o dosiahnutí odbornej kvalifikácie po úspešnom absolvovaní záverečnej kvalifikačnej skúšky
- štvorročná technická škola- umožňuje získať vysvedčenie o dosiahnutí odbornej kvalifikácie po úspešnom absolvovaní záverečnej skúšky a potvrdenie o vykonaní maturitnej skúšky
- trojročná špeciálna škola-pre žiakov s mentálnym postihnutím, umožňuje získať vysvedčenie pre spôsobilosť vykonávať povolanie.

Následne po ukončení strednej školy s maturitou majú študenti možnosť uchádzať o štúdium na vysokej škole. Vysokoškolské vzdelávanie poskytujú univerzity, akadémie a technické univerzity a ďalšie vzdelávacie inštitúcie pre rôzne odbory. Univerzity, polytechniky,

---

<sup>13</sup> V dôsledku reformy materských škôl z roku 2014.

ekonomické a poľnohospodárske akadémie, pedagogické školy sú kontrolované ministerstvom školstva. Zodpovednosť za vysoké školy nesú aj iné rezorty v závislosti od ich zamerania. Napr. za akadémie hudobné, divadelné zodpovedá ministerstvo kultúry, lekárske akadémie sú pod dohľadom ministerstva zdravotníctva a sociálnych vecí a pod. Vysokoškolské štúdium v dennej forme je na štátnych vysokých školách bezplatné, čo vyplýva zo zákona o vysokých školách. V poslednom období vzrastá trend organizovania plateného externého a večerného štúdia. Výška školného na súkromných vysokých školách nie je determinovaná len skutočnými výdajmi, ale aj záujmom o jednotlivé študijné odbory. Najvyššie poplatky späť so štúdiom tak zaplatia študenti ekonomiky a práva. Vysokoškolské vzdelávacie programy poskytuje približne 120 štátnych a 290 neštátnych vysokoškolských inštitúcií (Detko, Gressnerová, 2006). Po trojročnom absolvovaní polytechniky a poľnohospodárskych akadémií absolventi získajú titul *licencjat*, po štvorročnom štúdiu titul *inżynier* a komplexnom päťročnom štúdiu titul *magister inżynier*, ktorý je ekvivalentom magisterského štúdia na univerzite na lekárskejších akadémiách a na umeleckých školách. Poslaním univerzít je poskytnúť akademické vzdelanie späť s prípravou na budúcu profesiu a vedie k získaniu titulu *Master of Arts*. Dĺžka trvanie štúdia je päťročná a v prípade lekárskejších akadémií sa predlžuje o jeden rok. Niektoré vysoké školy majú jednotný magisterský stupeň diferencovaný do dvoch stupňov. Po úspešnom absolvovaní prvého trojročného stupňa štúdia získa študent titul *licencjat* a následne má možnosť pokračovať v dvojročnom magisterskom štúdiu. Doktorandské štúdium predstavuje tretí stupeň vzdelania a je „*realizované organizačnou zložkou vysokej školy, vo Vedeckom inštitúte Poľskej akadémie vied, výskumnom ústave alebo medzinárodnom inštitúte pôsobiacom na území Poľskej republiky vytvorenom na základe osobitných predpisov, na ktoré sú prijímaní uchádzači, ktorí získali kvalifikáciu druhého stupňa*“ (Systém vzdelávania v ..., 2016, s.3). Poslednú formu štúdia predstavuje postgraduálne štúdium, ktorého podmienkou pre prijatie uchádzačov je absolvovanie minimálne prvého vysokoškolského stupňa. Realizuje sa na vysokej škole, Vedeckom inštitúte Poľskej akadémie vied, výskumnom ústave, alebo v zdravotnom stredisku postgraduálneho štúdia a je ukončené nadobudnutím postgraduálnej kvalifikácie.

Zodpovednosť za vzdelávaciu politiku nesie predovšetkým ministerstvo školstva. Agenda je ale v praxi diferencovaná medzi ministerstvom národného vzdelávania, ďalej vedy a vysokého školstva a športu a turistiky. V minulosti bolo však odborné vzdelávanie a niektoré školy riadené aj inými ministerstvami, ale v dôsledku náročnej ekonomickej situácie mnoho ministerstiev a podnikov od správy škôl upustilo. Úlohu Parlamentu (Sejmu), ktorý nesie zodpovednosť za konečnú podobu zákonov možno v tejto oblasti označiť za pasívnu, keďže školský výbor pracuje prevažne s materiálmi z dielne ministerstva školstva. Ministerstvo školstva sa o zodpovednosť vo vzdelávaní do istej miery delí s regionálnymi inštitúciami. Za predškolské zariadenia a základné školy nesie zodpovednosť úroveň obcí. Reforma v roku 1999 zaviedla, že stredné školy sú riadené samosprávnou radou powiatov (okresov). Pre poľský vzdelávací systém sú charakteristické tri základné úrovne správy:

- ústredná úroveň- minister školstva (kooperuje s ostatnými ministrami, ktorí vykonávajú dohľad nad odbornými školami)
- oblastná úroveň- kurátor (je zodpovedný za štátnu školskú politiku na úrovni vojvodstva a za svoju činnosť sa priamo zodpovedá ministrovi školstva, ktorý ho do funkcie menuje)

- na úrovni školy- riaditeľ školy ( menuje ho kurátor).

Prepojenosť s fínskym vzdelávacím systémom, ktorý je považovaný za vzor edukačnej politiky 21. storočia možno vidieť v rovine dostupnosti vzdelávania pre všetkých žiakov.

Povolanie učiteľa má v Poľsku vysokú prestíž, čoho odôvodnením sú aj zvyšujúce sa platy, ktoré sú podmienené profesijným stupňom rozvoja učiteľa. Reforma v roku 1999 zaviedla povinný štvorstupňový systém vzdelávania učiteľov, v rámci ktorého si každý učiteľ musí naplánovať vlastný sebarozvoj na obdobie troch rokov a následne ho obhájiť pred štátnou komisiou. Štvorstupňový kariérny systém pozostáva z nasledujúcich úrovní: (Pajtinka, 2015)

- učiteľ-stážista
- učiteľ s kontraktom
- učiteľ s dekrétom o vymenovaní
- diplomovaný učiteľ.

Dôležitým dokumentom v školstve je Charta učiteľa existujúca od roku 1982, ktorá bola neskôr novelizovaná. Charta okrem iného určuje, že každý pedagóg musí mať zodpovedajúce pedagogické vzdelanie vzhľadom k svojmu statusu a taktiež limituje aj počet odučených vyučovacích hodín.

Školstvo si osvojilo mechanizmus autoevaluácie práce učiteľov, možnosť hodnotenia ich činnosti rodičmi a žiakmi z volených školských rád. Reforma z roku 2007 sa zamerala na spôsob výučby v rámci ktorej boli stanovené obsahové ciele vzdelávania, pričom učiteľom sa otvorila možnosť inovatívne vyučovať.

Špecifikom poľského vzdelávacieho systému je aj silná tradícia alternatívneho školstva, ktorej výsledkom je programová, metodická suverenita a autonómnosť. Obsahová koncepcia vzdelávania akcentuje na témy ako napr. vlastenectvo, patriotizmus a veľký dôraz sa dáva aj na výuku cudzích jazykov. Všeobecné povinné kurikulum sa tak realizuje rôznymi metódami a diferentnými pomôckami čo prispieva k nárastu plurality a úrovne školstva.

V čase radikálnej konzervatívnej vlády roku 2006-2007 boli schválené povinné školské uniformy. Táto povinnosť, ktorá nepriniesla žiadne pozitívne výsledky bola novou vládou v roku 2008 zrušená. Tradíciou je, že každá elitná súkromná škola má svoju vlastnú rovnošatu a symboly. Štandardizácia oblečenia je vo všeobecnosti zo strany mládeže odmietaná.

Na slabinu reformy z roku 1999 možno poukázať v spätosti s uzavretosťou edukačného systému a v naďalej presadzovanom centralistickom modeli riadenia školstva. Vzhľadom na neustále sa meniacu spoločnosť je potrebné modifikovať pôvodný systém výučby v tradičných triedach, v intervale 45 minút/ hodina a osvojiť si efektívne procesy učenia vo flexibilných skupinách pozostávajúcich z učiacich sa osôb rôzneho veku. Je potrebné posilniť autonómiu aktérov vzdelávacej politiky ( škôl, riaditeľa, učiteľov), rozvíjať kritické a logické myslenie žiakov v rámci vzdelávacieho procesu a pod..

Poľský vzdelávací systém nie je dokonalý a musí čeliť kľúčovým problémom. Do popredia sa čoraz viac dostávajú diskusie o náboženstve ako o maturitnom predmete, o absencii kresťanských symbolov v školách, antisemitizme, netolerancii a iné. Ministerka školstva Krystyna Szumilas vyhlásila tri priority pre základné a stredné školy: (Pajtinka, 2015)

- riešenie problémov viažucich sa na povinnú školskú dochádzku

- modifikácia a inovácia učebných osnov a plánov (keďže pred reformou bola dĺžka strednej školy s maturitou vymedzená na štyri roky a v súčasnosti trvá len tri)
- otázka bezpečnosti na školách.

Napriek istým problémom od roku 2000 vo vzdelávacej politike Poľsko vykazuje nárast výsledkov vďaka neustálej práci v rezorte školstva. Dnes sa udáva ako inšpiratívny model pre všetky krajiny, ktoré potrebujú zapracovať do edukačného systému isté reformy a posilniť kvalitu a úroveň školstva.

### **Zoznam bibliografických odkazov:**

DETKO, J. GRESSNEROVÁ, L. 2006. *Štúdium v Európskej únii krok za krokom*. [online]. iuventa.sk [cit 08.11. 2016]. 123 s.

Dostupné na internete: [https://www.iuventa.sk/files/documents/1\\_eurodesk/import/Dokumenty%20pre%20stranku/studium-v-eu.pdf](https://www.iuventa.sk/files/documents/1_eurodesk/import/Dokumenty%20pre%20stranku/studium-v-eu.pdf)

GRÖHLING, B. 2016. *Pol'sko má návod na lepšie školstvo*. [online]. dennikn.sk [cit 12.10. 2016]. Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/blog/polsko-ma-navod-na-lepsie-skolstvo/>

KRČMÁRIK, R. 2012. *V školstve môže byť vzorom aj Poľsko*. [online]. pravda.sk [cit 01.11. 2016]. Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/247111-v-skolstve-moze-byt-vzorom-aj-polsko/>

*Odborné vzdelávaní v Polsku*. 2011. In: Cedefop. Vocational education and training in Poland : short description. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2011. 66 s. ISBN 978-92-896-0835-0. [online]. nuv.cz [cit 13.10. 2016]. 4 s. Dostupné na internete: <http://www.nuv.cz/uploads/Periodika/ZPRAVODAJ/2011/Zp1112pIII.pdf>

PAJTINKA, Ľ. 2015. *Poliaci idú vo vzdelávaní razantne dopredu*. [online]. ucn.sk [cit 06.11. 2016]. Dostupné na internete: <http://www.ucn.sk/rozhovory/poliaci-idu-vo-vzdelavani-razantne-dopredu/>

*Systém vzdelávania v Pol'sku*. 2016. [online]. praca-plsk.eu [cit 19.11. 2016]. 4 s. Dostupné na internete: [http://www.praca-plsk.eu/images/Tabele\\_PLSK\\_\\_Dobre\\_praktyki/System\\_edukacji\\_w\\_Polsce\\_j.\\_s%C5%82owacki.pdf](http://www.praca-plsk.eu/images/Tabele_PLSK__Dobre_praktyki/System_edukacji_w_Polsce_j._s%C5%82owacki.pdf)

*Štúdium v Pol'sku*. [online]. studiumveurope.eu [cit 29.11. 2016]. Dostupné na internete: [http://polsko.studiumveurope.eu/#\\_ga=1.114415751.125750424.1478002650](http://polsko.studiumveurope.eu/#_ga=1.114415751.125750424.1478002650)

# ZMENY A POSUNY V KATEGORIZÁCI JUHOEURÓPSKÝCH SYSTÉMOV MIESTNYCH SAMOSPRÁV

Simona Kováčová

## Abstrakt

*Primárnym cieľom príspevku je analýza komunálnych systémov Talianska, Španielska a Francúzska, ktoré sú integrované do juhoeurópskeho modelu vo vertikálnej typológii E. Paga a M. Goldsmitha. Typológia bola prezentovaná v roku 1987, čo implikuje možné posuny a zmeny v lokálnom fungovaní miestnych samospráv. Vychádzajúc z uvedeného, tak príspevok logickým spôsobom prechádza od vymedzenia pôvodných charakteristík, na základe ktorých Page a Goldsmith začleňovali skúmané krajiny do juhoeurópskeho modelu, až k súčasnému stavu miestnych samospráv, čím formuluje závery o existencii istých odchýlok a potrebe pre-kategorizovania analyzovaných komunálnych systémov.*

## Abstract

*The primary aim of this article is to analyze the municipal systems of Italy, Spain and France, which are integrated into the southern European model within the vertical typology of E. Page and M. Goldsmith. Their typology was presented in 1987, so it implies possible displacements and changes in the functioning of local governments. On this basis, the article by logical way, extends from the original characteristics on which Page and Goldsmith integrate countries into the southern European model to the current state of local governments, and thus it formulates conclusions about the existence of some derogations and the need to pre-categorize the analyzed municipal systems.*

## Úvod

Pre účely identifikovať zmeny, ktoré spôsobujú posuny, resp. odchýlky od pôvodných charakteristík typických pre juhoeurópske modely sa kľúčovou stáva vertikálna typológia Edwarda Paga a Michaela Goldsmitha z roku 1987, ktorá bola prezentovaná v odbornej štúdii pod názvom „Central and Local Government Relations: A Comparative Analysis of Western European Unitary States.“ Dôvody výberu uvedenej typológie možno zosumarizovať v podobe nasledovných konštatovaní:

1. Prvým dôvodom je časový faktor, tzn., obdobie, kedy bola vertikálna typológia subsumujúca juhoeurópske modely predstavená. Táto skutočnosť nás podnietila k formulovaniu ústrednej hypotézy a tou je predpoklad, že „jednotlivé komunálne systémy integrované do skupiny juhoeurópskych modelov nie sú plne kompatibilné s vlastnosťami, ktoré determinovali začlenenie do uvedeného modelu v typológii E. Paga a M. Goldsmitha“. Na základe uvedeného sa tak domnievame, že v rámci juhoeurópskeho modelu možno identifikovať konkrétne miestne samosprávy, ktoré vyvolávajú potrebu pre-kategorizovania do inej skupiny. Zmienená skutočnosť zároveň anticipuje všeobecný predpoklad: „analyzovaná typológia, je vzhľadom na súčasnosť prekonateľná a nie je úplne platná pre aktuálny stav samosprávneho fungovania a lokálnej konfigurácie skúmaných komunálnych systémov.“

2. Druhým dôvodom je primárny akcent na vertikálnu dimenziu skúmania, ktorou sa vyznačuje typológia Paga a Goldsmitha. Tento prístup nehodnotí väzby medzi jednotlivými lokálnymi orgánmi a inštitúciami navzájom, tzn., že presahuje interné vzťahy práve na základe posudzovania mocenských interakcií medzi hierarchicky odlišnými stupňami verejnej správy, tzn. medzi lokálnou a centrálnou úrovňou (John, 2001).

3. Tretím dôvodom je spektrum viacerých komparačných kritérií, determinujúcich integráciu lokálnych systémov do juhoeurópskeho modelu. Tým sa typológia stáva precíznejšia, nakoľko si vyžaduje hlbšiu analýzu a zohľadnenie viacerých kritérií pri posúdení jej využiteľnosti pre súčasnosť. Konzekvenciou uvedeného ale môžu byť rôzne komplikácie, pretože sa môže ukázať, že nie všetky súčasné komunálne črty sú v súlade s uvedenými kritériami. V danom prípade, tak môžeme hovoriť o čiastočnej platnosti typológie, z dôvodu identifikovania istých odchýlok od pôvodného rámca.

### **Definovanie komparačných kritérií**

Integrovanie miestnych samospráv do konkrétneho modelu je konzekvenciou komplexného zhodnotenia vopred určených kritérií. Pre vertikálnu typológiu Paga a Goldsmitha sa fundamentálnymi stali nasledovné faktory:

- Rozsah kompetencií: v rámci tohto kritéria sa posudzuje škála a objem originálnych ako aj delegovaných kompetencií.
- Forma kontaktu: ide o zhodnotenie, do akej miery je lokálna úroveň spôsobilá zasahovať a tým ovplyvňovať centrálna rozhodnutia, ale aj definovanie formy prístupu (tzn. priama alebo nepriama) lokálnych aktérov na centrálnu úroveň.
- Autonómnosť - samostatná rozhodovacia schopnosť: podstata skúmaného kritéria spočíva vo vyhodnotení centrálnych limitov, tzn., do akej miery je lokálna úroveň schopná realizovať samostatné rozhodnutia a v ktorých konkrétnych oblastiach ako aj v definovaní sfér, v ktorých sa výraznejšie prejavujú centrálna vplyvy.
- Stav sídelnej štruktúry: dôraz je upriamený na počet základných jednotiek miestnych samospráv (obce) a na ich teritoriálnu a populačnú veľkosť. Na základe číselného vyjadrenia sa formulujú závery o fragmentovaných (atomizovaných) sídelných štruktúrach alebo naopak defragmentovaných (konsolidovaných) lokálnych usporiadaniach. Faktor sídelnej štruktúry zastrešuje ďalšie atribúty, ktoré môžu byť predmetom výskumu: napr. aká konkrétna forma tlmenia záťaže malých obcí bolo implementovaná, aký typ komunálnej reformy bol zrealizovaný (municipalizácia, amalgamizácia, dobrovoľná forma zlučovania, alebo tzv. top-down prístup a pod.) a v akom časovom období, či sa jednalo o jednorazový eliminačný postup alebo proces postupných zmien.

### **Aktuálnosť a platnosť juhoeurópskeho modelu komunálnych systémov**

Vertikálna typológia Paga a Goldsmitha je špecifická dichotomickým rozčlenením miestnych samospráv do severoeurópskeho a juhoeurópskeho modelu. Napriek tomu, že

primárnym cieľom štúdie je analýza juhoeurópskych komunálnych systémov s akcentom na formulovanie záverov o jej (ne)aktuálnosti, nemôžeme opomenúť severoeurópsku kategóriu, z dôvodu definovania diferenciácií vo vzťahu k jednotlivým kritériám, ktoré zapríčinili umiestnenie miestnych samospráv na dva ambivalentné póly. Ako sme už vyššie vysvetlili, zastrešenie komunálnych systémov do dvoch substanciálnych modelov je výsledkom zhodnotenia *„rozsahu funkcií, prístupu lokálnych politikov na centrálnu úroveň a mieryotvorenosti politických rozhodnutí, v tom zmysle, či sú miestne samosprávy spôsobilé viac alebo menej činiť samostatné politické rozhodnutia“* (Heinelt, Hlepas, 2006, s. 22).

Do kategórie juhoeurópskych komunálnych systémov zaradili lokálny systém Francúzska, Španielska a Talianska, pretože sa v porovnaní so severoeurópskymi lokálnymi štruktúrami (Dánsko, Švédsko, Nórsko, Veľká Británia) vyznačujú užším kompetenčným rozsahom a relatívne nízkou mierou samostatného rozhodovania, čo predznamenáva prítomnosť výraznejších centrálnych zásahov. Z hľadiska stavu sídelnej štruktúry ich Page a Goldsmith zaradujú do skupiny výrazne fragmentovaných miestnych samospráv s vysokým počtom malých územných jednotiek, čo je čiastočne tlmené priamou formou kontaktu, resp. nesprostredkovaným prístupom miestnych reprezentantov na centrálnu úroveň.

Otázne, je či komunálne systémy Francúzska, Talianska a Španielska naďalej odpovedajú uvedeným charakteristikám, tzn., či sú v súlade s vlastnosťami juhoeurópskeho modelu.

#### *Francúzsky komunálny systém*

Pri pohľade na genézu francúzskej miestnej samosprávy platí tvrdenie o značne atomizovanom územnom stave s vysokým počtom malých územných jednotiek, čím sa táto krajina radí medzi extrémne rozdrobené európske komunálne systémy, čoho dôkazom je aj dnešných viac ako 36 600 obcí. Napriek tomu, že vo Francúzsku neprebehla skutočná komunálna reforma formou zlučovania, ktorá by radikálnejšie zoštíhlila lokálny rámec, prejavili sa tu isté metódy tlmenia záťaže malých územných jednotiek za účelom zvýšenia kvality služieb, efektivity fungovania a posilnenia lokálnej úrovne. Predovšetkým sa jedná o medziobecnú spoluprácu, alebo inak povedané interkomunálnu kooperáciu, ktorá je moderným a účinným inštrumentom kompenzácie tzv. malosti obcí a od nej odvíjajúcich sa problémov. Je to *„situácia, v ktorej strany súhlasia kooperovať, za účelom produkcie nových ziskov pre všetkých účastníkov, ktoré by neboli schopné dosiahnuť unilaterálnym (jednostranným) konaním alebo aktom“* (Hertzog, 2010, s. 297). Pre francúzsku medziobecnú spoluprácu bol kľúčovým rok 1999, kedy sa za cieľom zjednodušenia kooperačného mechanizmu definovali 3 druhy kooperácie,<sup>14</sup> ktorá bola riadená zhora, tzn., že hovoríme o tzv. top-down modeli interkomunálnej spolupráce. Tento zákon predstavoval priame donútenie. Napriek tomu, že proti uvedenej forme spolupráce sú vznášané negatíva v zmysle vyvíjania nátlaku na obec a nutnosti jej vstupu do kooperačného procesu, vytvára sa tu priestor pre spravodlivú a vyváženú participáciu obcí na kooperatívnych aktivitách, ktorá absentuje v prípade modelu bottom-up, rešpektujúcim princíp dobrovoľnosti. Úspešnosť zákona z roku 1999 sa interpretuje ako *„úspešný návrat štátu do miestnej verejnej správy. Intervencia štátu*

---

<sup>14</sup>Po vstupe zákona z roku 1999 do platnosti sa do roku 2002 zriadilo 14 mestských spoločenstiev, 120 spoločenstiev aglomerácie a viac ako 2 000 spoločenstiev obcí (Vajdová, 2006).



*sa sústredí na určenie pravidiel, procedúr. Vláda definuje priority a procedúry za účelom dosiahnutia určitých cieľov. Miestni aktéri majú právo voľby prostriedkov. Centrálna vláda oslabila kontrolu toho, čo sa odohráva v rámci medziobecnej arény. Hovorí sa o revolúcii na lokálnej úrovni, ktorá postupne reorganizuje francúzsku lokálnu vládu v nový systém, v ktorom tisíc intermunicipálnych vlád zohráva stále dôležitejšiu rolu v rozmanitejšom systéme“ (Vajdová, 2006, s. 39).*

V konečnom dôsledku nielen jednotlivé formy medziobecnej spolupráce ale aj postupné zavádzanie decentralizačných zákonov od 80-tych r. 20 stor. bolo markantné pre posilnenie rozhodovacej právomoci miestnej samosprávy, posilnenie finančnej samostatnosti, miestnej autonómie ako aj pre rozšírenie lokálneho kompetenčného rámca.

Na základe zhodnotenia charakteristík francúzskeho komunálneho systému ako súčasti juhoeurópskeho modelu vo vertikálnej typológii Paga a Goldsmitha formulujeme závery o platnosti jeho integrácie z hľadiska podoby sídelnej štruktúry, ktorá je značne fragmentovaná s dominanciou malých územných jednotiek, pričom až 70% má menej ako 1 000 obyvateľov. Na druhej strane viac kompetencií pripadajúcich na miestnu samosprávu, možnosť lepšej dostupnosti finančných zdrojov ako aj posilnenie lokálnej autonómie v dôsledku jednotlivých foriem spolupráce, sú dôkazom toho, že z hľadiska analýzy kritéria rozsahu funkcií a rozhodovacej samostatnosti nie sú v striktnnej korelácii s uvedeným modelom.

### *Španielsky komunálny systém*

Aj podoba súčasného územného stavu Španielska odpovedá juhoeurópskemu modelu, pretože sa so svojimi viac ako 8 100 obcami, ktorých veľkosť dosahuje v priemere 5 000 obyvateľov zaraďuje medzi fragmentované európske komunálne systémy. Podobne ako v prípade Francúzska ani tu neboli implementované zlučovacie procesy, a preto je problém nespôsobilosti malých územných jednotiek efektívne zabezpečovať funkcie, kompenzovaný konkrétnym inštrumentom tlmenia nadmernej záťaže, ktorým je v tomto prípade kompetenčné, resp. typové rozlíšenie obcí. Jednoduchšie povedané, legislatívna úprava definuje okruh právomocí pre španielske miestne samosprávy, ktorý ale nie je rovnaký pre všetky územné jednotky, nakoľko sa odvíja od počtu miestnych obyvateľov. To znamená, že čím je samospráva populačne početnejšia, tým je schopnejšia zabezpečovať väčší rámec úloh, ktoré sú aj z finančného hľadiska náročnejšie. Španielske obce tak môžeme diferencovať do nasledovných typov:

- I. *„obce nad 5 000 obyvateľov majú kompetenciu zriaďovania verejných parkov, verejných knižníc, tržníc a pod. (v obciach do 5 000 obyvateľov môže takéto zariadenia zriaďovať provinčná samospráva),*
- II. *len obce nad 20 000 obyvateľov sú samostatnými zriaďovateľmi zariadení sociálnych služieb, športových zariadení, zariadení civilnej ochrany a pod.,*
- III. *až obce s viac ako 50 000 obyvateľmi môžu zriaďovať mestskú hromadnú dopravu a pod.“ (Konečný, B., Konečný, S., 2009, s. 235).*

V rámci interakcií medzi lokálnou a vyššou úrovňou, španielska miestna samospráva v záujme presadiť svoje ciele vyjednáva skôr s autonómnymi spoločenstvami a provinciami, pričom tieto spoločenstvá podobne ako centrálna úroveň aj napriek pomerne značnej autonómii

miestnej politiky zasahujú do lokálneho života, či už z organizačného alebo finančného aspektu. V kontexte recipročných vzťahov ako aj vplyvu centra na miestnu úroveň došlo od pol. 80-tych r. 20. stor. k istým zmenám, ktoré smerovali ku kompetenčnému rozšíreniu na úkor autonómnych spoločenstiev, k posilneniu lokálnej autonómie a k väčšej finančnej nezávislosti, z čoho rezultuje, že z hľadiska kritéria samostatnosti či výkonu funkcií by bolo vhodné uvažovať o pre-kategorizovaní komunálneho systému Španielska, nakoľko v dobe vzniku vertikálnej typológie Paga a Goldsmitha ešte nemohli byť akceptované skutočnosti posilňujúce miestny samosprávny systém.

### *Taliansky komunálny systém*

Posledným komunálnym systémom, ktorý od čias zaradenia do juhoeurópskeho modelu prešiel výraznými zmenami modifikujúcimi status lokálnej úrovne v zmysle jej posilnenia je komunálny systém Talianska. S akcentom na posúdenie charakteru talianskej sídelnej štruktúry by viac ako 8 100 obcí mohlo vytvárať dojem o jej kategorizovaní medzi fragmentované európske štruktúry, avšak priemerná veľkosť územnej jednotky prevyšuje 7 000 obyvateľov, čo možno komparovať s albánskymi, či rumunskými lokálnymi podmienkami a z teritoriálneho aspektu je jej veľkosť porovnateľná napr. s Moldavskom a Rakúskom keďže má v priemere 40 km<sup>2</sup> (Klimovský, 2013). Preto sa radí medzi mierne konsolidované komunálne systémy, čo je zároveň prvá odchýlka v porovnaní s črtami vertikálnej typológie juhoeurópskeho modelu Paga a Goldsmitha, v ktorom prevládajú malé územné jednotky, signalizujúce atomizovaný územný stav. Obyvatelia sú totiž výrazne spätí so svojimi obcami a práve silná identifikácia s obcami a s ňou súvisiaca rezistencia voči zmenám zabraňovala aspiráciám na komunálnu reformu, ktorá by priniesla výraznú teritoriálnu konsolidáciu.

90-te r. 20. stor. oslabili pozíciu obecných rád, ktoré boli pod značným vplyvom politických subjektov aj z dôvodu straty právomoci voliť zo svojho streda starostu, keďže sa implementáciou zákona č. 81/1993 zaviedla priama voľba starostu, ktorá je determinovaná populačnou veľkosťou územnej jednotky. Z uvedeného vyplýva, že obce do 15 000 obyvateľov aplikujú pri voľbe hlavy obce jednokolový volebný systém s jednoduchou väčšinou, zatiaľ čo väčšie územné jednotky, tzn. tie ktoré prevyšujú 15 000 obyvateľov využívajú absolútny väčšinový volebný systém (dvojkolový).

K myšlienke posilniť exekutívne zložky miestnych samospráv a ich profesionalizáciu smerovali aj zákony z r. 1997 - „tzv. *Bassaniniho zákony, ktorými bol do života uvedený „administratívny federalizmus,“ v rámci ktorého starosta menuje a odvoláva obecných manažérov riadiacich základné obecné služby. Týmto spôsobom sa posilňuje myšlienka potreby verejného manažmentu. Starostovia sa stali skutočnými lídrami, ktorí sú zodpovední za lokálne rozvojové stratégie“* (Klimovský, 2013, s.71). Je teda zrejmé, že zmenami po roku 1993 sa podarilo docieľiť prvotnú ambíciu posilnenia výkonných samosprávnych zložiek nad hlavným kolektívnym rozhodovacím orgánom - obecnou radou.

V porovnaní s obdobím I. talianskej republiky, kedy dominoval centralizmus a lokálna úroveň tak bola aj z finančného hľadiska pod výrazným vplyvom centrálnej úrovne, priniesli 90-te roky transfer kompetencií na nižšie úrovne verejnej správy, čím celkovo došlo k posilneniu ich autonómie. Zatiaľ čo sa regióny primárne orientujú na verejné služby v oblasti zdravotníctva, vzdelávania či dopravy, územný rozvoj patrí medzi hlavné priority provinčnej

a obecnej úrovne. Je to však aj zdravotná starostlivosť, doprava, verejné osvetlenie, odpadové hospodárstvo a pod., ktoré spadajú do kompetenčného rámca obcí v rámci zabezpečovania služieb. V kontexte uvedeného je dôležité poznamenať, že napriek nárastu miestnej autonómie, v dôsledku prebratia zodpovednosti za výkon niektorých verejných služieb, či už v oblasti sociálnej starostlivosti alebo dopravy, je miestna úroveň stále do istej miery závislá na podpore z centra, avšak v menšej miere ako tomu bolo v čase vzniku typológie Paga a Goldsmitha, na konci 80-tych r. 20. stor.

Za účelom vyvodenie záveru o ponechaní alebo naopak o potrebe pre-kategorizovania komunálneho systému Talianska zo skupiny juhoeurópskych modelov možno na základe predstavených charakteristík oprávnene hovoriť o vybočení z línie pôvodných črt príznačných pre juhoeurópske komunálne systémy v typológii Paga a Goldsmitha z roku 1987, nakoľko od 90-tych r. 20. stor., prechádzala talianska samosprávna úroveň výraznými zmenami, ktoré upevnili jej status, rozšírili objem kompetencií, zvýšili jej autonómiu ako aj samostatnosť v rozhodovaní.

Pre prehľadnejšie znázornenie vyššie uvedených odchýlok od pôvodných vlastností jednotlivých kritérií uvádzame tabuľku:

| Komunálny systém | JUHOEURÓPSKY MODEL                |                                                       |                                                                      |                                                       |                                                                                                                            |
|------------------|-----------------------------------|-------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                  | Pôvodné charakteristiky (1987)    |                                                       |                                                                      | Aktuálny stav (2016)                                  |                                                                                                                            |
| Kritériá         | Sídelná štruktúra                 | Rozsah kompetencií                                    | Samostatnosť v rozhodovaní                                           | Vybočenie, odchýlky:                                  |                                                                                                                            |
| Francúzsko       | Prevaha malých územných jednotiek | Limitový rozsah kompetencií - úzky kompetenčný rozsah | Výraznejšie centrálné vplyvy: menšia miera samostatného rozhodovania | Stav sídelnej štruktúry:<br><b>platí:</b> atomizovaná | Rozsah kompetencií a samostatnosť v rozhodovaní:<br><b>vybočenie</b> – väčší kompetenčný rozsah, nárast lokálnej autonómie |
| Španielsko       |                                   |                                                       |                                                                      |                                                       |                                                                                                                            |
| Taliansko        |                                   |                                                       |                                                                      | Mierne konsolidovaná:<br><b>vybočenie</b>             |                                                                                                                            |

## Záver

Z analýzy juhoeurópskeho modelu vo vertikálnej typológii Paga a Goldsmitha vyplýva, že jednotlivé komunálne systémy prechádzali od 90-tych r. 20. stor. zmenami, ktoré sa dotkli aj statusu a role miestnych samospráv. Týka sa to tak talianskej samosprávnej úrovne, ktorá si postupne rozšírila svoj kompetenčný rozsah, zvýšila autonómiu, či samostatnosť v rozhodovaní, francúzskeho komunálneho systému, ktorému jednotlivé formy interkomunálnej kooperácie dopomohli k vyššej finančnej efektivite a k posilneniu lokálnej autonómie ako aj španielskej najnižšej úrovne verejnej správy, ktorá už v 80-tych r. 20. stor. prešla zmenami v oblasti rozšírenia kompetencií, posilnenia lokálnej autonómie, čo smerovalo k väčšej finančnej nezávislosti. Z uvedeného možno formulovať závery, že z hľadiska

zhodnotenia kritéria samostatného rozhodovania, ako aj rozsahu funkcií dochádzalo k posilneniu statusu miestneho samosprávneho subsystému, čo zároveň predznačuje, že analyzované komunálne systémy nie sú v absolútnej platnosti s pôvodnými charakteristikami v zmysle úzkeho kompetenčného rozsahu, či vyslovene nízkej miery voľnosti v kontexte samostatného rozhodovania.

### **Zoznam bibliografických odkazov**

HEINELT, H., HLEPAS, N. K. 2006. Typologies of Local Government Systems. In *European Mayor. Political Leaders in the Changing Context of Local Democracy*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006. ISBN 103-531-14574-6, s. 21-42.

HERTZOG, R. 2010. Intermunicipal Cooperation: A Viable Alternative to Territorial Amalgamation? In *Territorial Consolidation Reforms in Europe*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative - Open Society Institute, 2010. ISBN 978-963-9719-16-3, s. 285-308.

JOHN, P. 2001. *Local Governance in Western Europe*. London: SAGE Publications Ltd, 2001. 202 p. ISBN 978-0-7619-6636-0.

KLIMOVSKÝ, D. 2013. Samosprávy v EÚ: Taliansko. In *Územná samospráva*. ISSN 1336-6475, 2013. s. 68-73. Dostupné na internete:

[https://www.researchgate.net/publication/265058366\\_Samosprava\\_v\\_Taliansku](https://www.researchgate.net/publication/265058366_Samosprava_v_Taliansku)

KONEČNÝ, B., KONEČNÝ, S. 2009. *Otvorená komunálna politika: Teória a prax*. Bratislava: MAYOR, s. r. o., 2009. 291 s. ISBN 978-969133-3-6.

VAJDOVÁ, Z. 2006. Meziobecní spolupráce v Evropě. In *Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. 2006. ISBN 80-7330-086-9, s. 38-44.

# PŘIJETÍ EURA V ČR - EKONOMICKÁ SLADĚNOST, POSTOJ VEŘEJNOSTI A POLITIKŮ

Jana Marková

## **Abstrakt:**

*Česká republika se vstupem do EU zavázala i k následnému vstupu do eurozóny a tedy i k přijetí jednotné evropské měny euro. Ani dvanáct let po vstupu není jasný termín přijetí eura, navíc Ministerstvo financí ČR a Česká národní banka doporučují vládě ČR cílové datum prozatím nestanovovat. Také postoj veřejnosti je k přijetí eura dlouhodobě zdrženlivý. Ve svém příspěvku analyzuji současnou ekonomickou připravenost ČR na přijetí eura, a to především na základě Maastrichtských konvergenčních kritérií, a porovnám ekonomickou pozici i s dalšími šesti zeměmi, které také mají teprve euro přijmout. Dále využiji evropský průzkum veřejného mínění Eurobarometer a posoudím postoj nejen české veřejnosti k euru. Občané ČR jsou spolu se Švédy ve svém postoji velmi vyhranění. Stanovení data přijetí eura v ČR bude významným nejen ekonomickým, ale i politickým a společenským rozhodnutím.*

## **Abstract:**

*Czech Republic accession to the EU is committed to the subsequent entry into the euro area and thus to adopt the single European currency. Twelve years after the entry is not a clear date for euro adoption, moreover, the Ministry of Finance and the Czech National Bank recommended to the Czech government should not set a target date. Also, the public's attitude towards adoption of the euro is restrained. I analyze the current economic preparedness of the Czech Republic to adopt the euro, mainly on the basis of the Maastricht convergence criteria. I compare the economic situation of the CR and six other countries that have not yet adopted the euro. I use European Eurobarometer public opinion survey and consider the attitude of the Czech public and other six countries to the euro. Setting a date for adoption of euro currency in the Czech Republic will be significant economic, political and social decision.*

## **Úvod**

Téma měnové unie je z hlediska ekonomického vývoje nejen v Evropě dlouhodobě zajímavé. Pro Českou republiku již v tuto chvíli není otázkou, zda plníme Maastrichtská konvergenční kritéria, ale spíše, kdy nastavíme datum přijetí a také v jakém časovém horizontu bude tento termín stanoven.

Ekonomická kritéria jako taková už neovlivňují rozhodnutí určit datum vstupu přímo, ale v současné situaci spíše nepřímo jako výchozí situace pro strategické rozhodnutí. Toto strategické rozhodnutí je spíše politického než ekonomického rázu. Ačkoliv ještě zhruba před deseti lety by bylo možné diskutovat o udržitelnosti veřejných financí České republiky a s tím souvisejícím neplněním kritérií. Dnes se při řešení otázky kdy přijmout v Česku euro soustředíme spíše na politické a společenské okolnosti, které tuto otázku přímo nebo nepřímo ovlivňují.

Vzhledem k tomu, že jde o rozhodnutí politické, tak je zajímavé nahlédnout na otázku zavedení eura v ČR z pohledu občanů, podnikatelů i politiků.

Ve svém příspěvku se věnuji jednak měnové unii obecně, a to z pohledu historického postupu směrem k dokončení hospodářské a měnové unie a jednak konkrétně z hlediska plnění konvergenčních kritérií. Rozeberu aktuální průzkum veřejného mínění, který monitoruje postoj zemí, které euro ještě nepřijaly, a také podnikatelů v České republice. V závěru se pokusím zhodnotit postoj českých politiků k možnému určení data přijetí eura.

### **Předchůdci měnové unie**

Vývoj měnové unie v Evropě má určité historické zázemí. Za předchůdce měnové unie můžeme považovat Latinskou měnovou unii, Skandinávskou měnovou unii a i Německý celní spolek. Tato měnová propojitelnost byla původním postojem zemí v rámci ekonomické diplomacie (Rouč, 2012).

Za dávné předchůdce měnové unie lze považovat Latinskou měnovou unii, ve které participovala Francie, Belgie, Švýcarsko, Itálie a později i Řecko, a jejíž trvání bylo na přelomu předminulého a minulého století – v letech 1865-1927. Tato měnová unie stanovovala obsah stříbra v jedné minci každé členské národní měny. Zároveň se propojily měny zemí tak, že nastala vzájemná volná směnitelnost všech členských měn v poměru 1:1.

V přibližně stejném období jako Latinská měnová unie fungovala také Skandinávská měnová unie složená ze tří severských zemí - Švédsko, Dánsko a Norsko, a to v letech 1873-1914. Ve Skandinávské měnové unii se platilo Skandinávskou korunou a ta byla také platidlem na Islandu, Grónsku a Faerských ostrovech, které byly součástí Dánska. Každý stát Skandinávské měnové unie vydával své vlastní koruny samostatně a jednotlivé měny (dánská, švédská, norská) byly přijímány po celém území unie.

Za historického předchůdce vzniku jednotné měny euro lze také v jistém smyslu považovat Německý celní spolek (Zollverein), který trval v letech 1834 - 1919 a dal vzniknout centrální bance Deutsche Reichsbank s jednotnou měnou. Tento celní spolek se snažil omezit rakouský vliv na Německo a zlepšit hospodářství Německa a posílit Německo proti možnému francouzskému vlivu.

Už při vzniku Evropského hospodářského společenství byla Hospodářská a měnová unie zmíněna v rámci zakládající Římské smlouvy z roku 1957, a to v čl. 105 odst. 2 „Zřizuje se Měnový výbor, jehož úkolem je sledovat měnovou situaci členského státu a Společenství“ a podle odst. 1 „členské státy koordinují své hospodářské politiky.“

Konkrétní obrysy původní měnové unie v evropském prostoru byly navrženy až ve Wernerově zprávě z roku 1970. Wernerova zpráva předpokládala dosažení hospodářské a měnové unie do roku 1980, tedy ve třech fázích během 10 let.

Ve Wernerově zprávě se počítalo s experimentálním ověřením koncepce zúžení pásu pohybu směnných kurzů a s koordinací hospodářských politik. Dále bylo sledováno kolísání kurzů měn členských států vůči kurzu dolaru. Na kurzové změny mělo následně významný vliv uvolnění

kurzu dolaru a ropné krize sedmdesátých let. V důsledku spletité ekonomické i politické situace nebyl cíl pro léta 1970 - 1980 splněn.

Evropští politikové a ekonomové se poučili z nezdaru Wernerova plánu a v důsledku rozpadu Bretton - Woodského uspořádání vytvořili v roce 1979 Evropský měnový systém.

Evropský měnový systém byl tvořen několika provázanými procesy. Především byl vytvořen mechanismus směnných kurzů (Exchange Rate Mechanism) vůči jednotné evropské měnové jednotce ECU a byl nastaven cíl omezení nestability směnných kurzů.

V tomto období jsou rozběhnuty přípravy Maastrichtské smlouvy, která byla podepsána v roce 1992 a která stanovila další tři etapy tvorby Hospodářské a měnové unie. Hospodářská a měnová unie si dává za cíl do roku 1994 dokončit vnitřní trh, dále do roku 1999 zavést Evropský systém centrálních bank a nejpozději od roku 2000 přejít na jednotnou měnu euro spolu se zavedením závazných rozpočtových pravidel, která měla být plněna také v rámci Paktu stability a růstu, který od roku 1997 zavádí rozpočtovou kázeň v rámci Hospodářské a měnové unie.

V současné době je dán právní základ Hospodářské a měnové unie v Lisabonské smlouvě z roku 2009, konkrétně tedy ve Smlouvě o fungování EU - Hlava VIII – Hospodářská a měnová politika. V článcích 127 – 144 nově upravuje měnovou politiku, a to cíle Evropského systému centrálních bank, působnost Evropské centrální banky a zřízení Hospodářského a finančního výboru na podporu koordinace politik členských států pro fungování vnitřního trhu a v neposlední řadě i povinnosti členských států jejichž měnou je euro.

### **Sladění české ekonomiky s eurozónou**

Česká republika se zavázala k přijetí jednotné měny jednak v Asociační dohodě z roku 1996 a jednak tento závazek potvrdila ve Smlouvě o členství ČR v EU z roku 2004 bez stanovení konkrétního termínu.

Česká republika koncem roku 2016 plní bez problémů Maastrichtská konvergenční kritéria, a to jednak fiskální kritérium dluhu a deficitu a také měnová kritéria dlouhodobých úrokových sazeb i inflační kritérium. Pokud jde o měnové kritérium, které se týká členství v systému směnných kurzů ERM II, toto kritérium plněno není, a to především z důvodu nestanovení termínu přijetí eura. Z tohoto důvodu není ani ještě započato dvouleté období členství v tomto systému. Pro českou korunu však pravděpodobně nebude problém udržení koruny ve stanoveném pásmu, jelikož již dlouhodobě kolísá měna k euru přijatelně, a to i v době kurzového závazku České národní banky, kdy je měna pomocí intervencí oslabována.

Kromě plnění konvergenčních kritérií je při rozhodování o vstupu do eurozóny důležitá míra sladění české ekonomiky s eurozónou a s tím spojená schopnost přizpůsobit se asymetrickým šokům v situaci, kdy ČR již nemá k dispozici vlastní měnovou politiku, ale je součástí společné měnové politiky Evropské centrální banky. ČNB v rámci analýz přínosů a nákladů přijetí eura sleduje jednak podobnost ekonomického vývoje a strukturu hospodářství ČR s eurozónou a jednak pružnost české ekonomiky (MF ČR 2015b).

Z hlediska jednoznačných přínosů, a tedy připravenosti, je dlouhodobě pozitivní vysoká míra otevřenosti české ekonomiky a velká obchodní a vlastnická provázanost s eurozónou. Během

krize byla narušena reálná ekonomická konvergence, která se zastavila a teprve v posledních dvou letech se obnovuje. Od roku 2013 se pozvolna vrací dotahování ekonomické konvergence ČR k EU, v roce 2014 dosáhla úroveň ČR 79 % průměru eurozóny a byla tak konečně překonána hodnota z roku 2007.

Vliv globální krize je stále patrný v dlouhodobé konvergenci cenové hladiny, jejíž přibližování se zastavilo v roce 2008. Zde je významné riziko makrofinančních nerovnováh a urychlené přijetí eura by vedlo k vyšší inflaci v porovnání s jádrem eurozóny. Úroveň české cenové hladiny v roce 2014 byla na úrovni 63 %. Mzdová úroveň dosahuje necelých 40 % průměrné úrovně eurozóny při přepočtu pomocí měnového kurzu a necelých 60 % podle parity kupní síly.

Dlouhodobě je překážkou v konvergenci stárnutí populace, a to především v otázce dlouhodobé udržitelnosti veřejných financí. Také trh práce je rizikový z hlediska zapojení do měnové unie, a to především kvůli vysokému implicitnímu zdanění práce a nízké mobilitě pracovní síly. Ve struktuře hospodářství České republiky lze sledovat zdroje asymetrických šoků, a to v podobě vysokého podílu průmyslu a nízkého podílu služeb. Také odlišnosti ve finančním sektoru mohou být zdrojem asymetrických šoků a vést k rozdílnému působení společné měnové politiky.

### **Postoj veřejnosti a podnikatelů k přijetí eura**

Evropská unie věnuje veřejnému mínění velkou pozornost. V následujícím textu využiji tři čerstvé průzkumy týkající se tématu eurozóny. Výzkumná agentura TNS political & social network pořádala pravidelný výzkum veřejného mínění. Konkrétně budu citovat z průzkumů, které se jednak věnují postoji občanů v zemích, kde teprve má být euro přijato k možnému přijetí eura (Flash Eurobarometer 418, 2015 a Flash Eurobarometer 440, 2016) a jednak z průzkumů v zemích, kde již euro přijato bylo (Flash Eurobarometer 429, 2015).

Z průzkumu Eurobarometru vyplývá, jaká je podpora zavedení eura v sedmi zemích, které euro ještě nepřijaly, ale které ho přijmout musí. Jde o tyto země: Bulharsko, Česko, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Chorvatsko a Švédsko. Ostatní země jsou buď již členy eurozóny - celkem 19 zemí - nebo mají výjimku ze zavedení eura - Velká Británie a Dánsko.

Celkově lze shrnout, že v těchto sedmi zemích jsou nejskeptičtější v přijímání eura Česká republika a Švédsko.

Celkově je podpora přijetí eura v sedmici zemí vyrovnaná, a to na hodnotě 52 % pro euro a 45 % proti euru. V České republice je postoj k euru velmi odtažitý, celkem 70 % občanů je proti euru a jen 29 % je pro euro. Zbytek respondentů je vždy nerozhodnut. Přitom v roce 2004, kdy Česká republika vstupovala do Evropské unie, byl poměr odpůrců eura a příznivců eura na hodnotách 45% proti euru a 42 % pro euro.

Dopady zavedení eura jsou občany hodnoceny spíše negativně, jediné Rumunsko s 51 % občanů očekává pozitivní vlivy přijetí eura. V ČR jsou negativa očekávána u 65 % občanů, tento nepříznivý stav se zhoršil významně po roce 2009, kdy nejen Česká republika podléhala ekonomické krizi. Dopady zavedení eura v zemích, kde se již eurem platí, jsou hodnoceny pozitivně z pohledu Maďarska (61 %) a Rumunska (60 %). Negativní dopady vidí především



Češi a Chorvaté (49 %). Od krize po roce 2009 se jednoznačně otočilo hodnocení pozitivních důsledků na negativní.

Sedmice zemí jako celek není rozhodnutá, kdy by mělo být euro zavedeno. Češi si přejí zavedení eura co nejpozději a nejlépe nikdy (44 %). Co nejdříve by chtělo eurem platit jen 7 % Čechů.

V souvislosti se zavedením jednotné evropské měny je u 75 % Čechů očekáváno zdražení a ztráty identity v souvislosti s novou měnou se obává 63 % občanů České republiky. Maďaři a Poláci jsou opět optimisté a věří, že kontrolu nad hospodářskou politikou neztratí (58 %, resp. 52 %). Větší pesimisté než Češi (54 %) jsou už jen Švédové (67% obávajících se). Tyto obavy rapidně narostly právě v období ekonomické recese, při vstupu do EU se ztráty kontroly nad hospodářskou politikou obávalo jen 30 % Čechů.

Postoj podnikatelů byl sledován Hospodářskou komorou ČR naposledy na jaře roku 2016, kdy Hospodářská komora oslovila 636 podnikatelů a firem různé velikosti. V průzkumu se pro zavedení eura vyslovilo 60 % podnikatelů a 29 % jich bylo proti. Co nejrychlejší zavedení eura podporuje 23 % dotazovaných v kategorii nad 250 zaměstnanců, u nejmenších subjektů do 10 zaměstnanců podpora eura jen 10 %. Oproti roku 2014 počet odpůrců eura klesl – tehdy bylo 42 % proti přijetí eura a jen 35 % pro zavedení eura. Neoptimističtější byli podnikatelé v roce 2008 - pro vstup do eurozóny tenkrát hlasovalo 74 % podnikatelů.

### **Postoj politiků ke stanovení termínu přijetí eura**

Současná česká vláda v čele s premiérem Bohuslavem Sobotkou opakovaně vyslovuje závazek přijetí eura, avšak vždy upozorňuje na to, že jeho vláda termín určovat nebude. Ministerstvem financí ČR a Českou národní bankou je doporučeno vládě ČR prozatím nestanovovat cílové datum vstupu do eurozóny.

V současné době je tedy stanovení termínu přijetí pouze součástí politických, ekonomických nebo politologických diskusí. Prezident Miloš Zeman není zodpovědný za určení data termínu vstupu do eurozóny, přesto rád diskusi na toto téma rozvádí. V nedávné době například uvedl, že Česko vstoupí do eurozóny hned, jak z ní vystoupí Řecko.

Česká republika stojí každopádně před vstupem do zcela jiné eurozóny, než jak to v době přistoupení ČR do Evropské unie vypadalo. Politikové jsou zdrženliví s určením jasného data vstupu i v situaci plnění ekonomických konvergenčních kritérií hlavně proto, že náklady přijetí eura se s postupem času výrazně změnily. Česká republika sleduje aktuální náklady přijetí eura, a to především ty, které nebyly známy v době vstupu ČR do EU. Jde o vklad kapitálu do Evropského mechanismu stability (European Stability Mechanism) ve výši 51 mld. Kč během čtyř let (s podmíněným závazkem v případě potřeby doplnit dalších 390 mld. Kč) a převod příspěvků bank se sídlem v České republice do Jednotného fondu pro řešení krizí (Single resolution fund) ve výši 25 mld. Kč během osmi let (Council, 2014). Ekonomický výkon jednotlivých členů současné eurozóny je velice nesourodý. Navíc krizi překonaly zjevně lépe země neplatící eurem než země eurozóny.

Zcela teoreticky vzato by s ohledem na členství v systému ERM II bylo možné čistě technicky počítat s datem přijetí eura k 1.7.2019. Pokud bychom totiž nyní začali plnit kritérium mechanismu směnných kurzů a do systému by se ČR připojila k 1.1.2017, po dvou letech v systému by mohlo být Evropskou komisí rozhodnuto o přijetí ČR do eurozóny. To by ale nesměla platit výše zmíněná vyjádření premiéra Sobotky.

Jiný zcela teoretický termín by mohl být povolební termín vstupu do eurozóny. Pokud by bylo zavedení eura na příští vládu, která by vzešla z řádných voleb na podzim 2017 a která začne pracovat na počátku roku 2018, pak s rychlým vstupem do ERM II k 1.7.2018 by bylo možné počítat s rozhodnutím Evropské komise o splnění nezbytných podmínek pro přijetí eura a tedy k 1.1.2021 by byla zrušena výjimka ze zavedení jednotné měny a euro by začalo v ČR platit. Avšak v roce 2021 čekají Českou republiku další řádné parlamentní volby a tedy úvaha o přijetí eura v tomto roce je jistě velmi teoretická.

## **Závěr**

Česká republika ušla na cestě ke společné měně euro již poměrně dlouhou cestu. V současné době se zdá být plnění Maastrichtských konvergenčních kritérií jako nejméně obtížné. Mnohem těžší je stanovit datum přijetí eura.

Při současné (ne)podpoře jednotné měny euro ze strany Čechů je to velmi nejistý krok, který politici dlouze a důkladně zvažují.

Pesimismus Čechů ohledně eura je dlouhodobý. Posledních sedm let obavy z dopadů jen rostou. Češi navíc nevidí pozitivní efekty u zemí, které již eurem platí. I když se zde v letošním roce projevuje i mírný optimismus, euro by Češi raději vůbec nezaváděli. Tento trend pozorujeme od krize 2009. Euro by totiž způsobilo ztrátu národní identity a i ztrátu kontroly nad hospodářskou politikou. Podobně vyhraněně pesimistické jako Česko je již jen Švédsko, naopak velmi nakloněné je euru Rumunsko. Čeští podnikatelé jsou optimističtější než spotřebitelé a k euru mají stále lepší vztah.

Vzhledem ke spleť politické situaci je tedy stanovení termínu v nedohlednu. Pokud bychom kromě splnění ekonomických konvergenčních kritérií brali v potaz i politický cyklus a jeho vliv na zavedení eura, bylo by možné čekat na rok, kdy žádné volby nebudou. Takový rok nastane v České republice až v roce 2027.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. 2014. *Council adopts rules setting up single resolution mechanism*. [online]. Brusel: Council of the EU, červenec 2014 [cit. 2016.10.08.]. Dostupné na internete: <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11814-2014-INIT/en/pdf>>.

ČNB. 2015. *Analýzy stupně ekonomické sladění České republiky s eurozónou*. [online]. Praha: ČNB, prosinec 2015. [cit. 2016.10.08.]. Dostupné z <[https://www.cnb.cz/cs/menova\\_politika/strategicke\\_dokumenty/pristoupeni\\_emu.html](https://www.cnb.cz/cs/menova_politika/strategicke_dokumenty/pristoupeni_emu.html)>.

Flash Eurobarometer 418. 2015. *Introduction of the euro in the Member States that have not yet adopted the common currency*. [online]. European Commission, květen 2015 [cit. 2016.10.08.]. Dostupné z <[http://ec.europa.eu/economy\\_finance/pdf/2015/fl\\_418\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/pdf/2015/fl_418_en.pdf) >

Flash Eurobarometer 429. 2015. *The euro area*. [online]. European Commission, listopad 2015 [cit. 2016.10.08.]. Dostupné z <[http://ec.europa.eu/economy\\_finance/articles/pdf/fl\\_429\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/pdf/fl_429_en.pdf) >

Flash Eurobarometer 440. 2016. *Introduction of the euro in the Member States that have not yet adopted the common currency*. [online]. European Commission, květen 2016 [cit. 2016.10.08.]. Dostupné z <[http://ec.europa.eu/economy\\_finance/articles/pdf/fl440\\_en.pdf](http://ec.europa.eu/economy_finance/articles/pdf/fl440_en.pdf) >

MARKOVÁ, J. 2015. *Vývoj ekonomiky České republiky a směřování k eurozóně*. In *Den Evropy 2015 (Evropa – 70 let v míru a v prosperitě?): sborník z X. mezinárodní vědecké konference*. 1. vyd. Praha: Kamil Mařík Professional Publishing. 2015. ISBN 978-80-7431-152-9, p. 52-60

MF ČR. 2015a. *Konvergenční program České republiky*. [online]. Praha: MF ČR, duben 2015 [cit. 2016.10.08.]. Dostupné z <<http://www.mfcr.cz/kopr>>.

MF ČR. 2015b. *Vyhodnocení plnění Maastrichtských konvergenčních kritérií a stupně ekonomické sladěnosti ČR s eurozónou*. [online]. Praha: MF ČR, prosinec 2015 [cit. 2016.10.08.]. Dostupné z <<http://www.mfcr.cz/sladenost>>

ROUČ, V. 2012. Stručný přehled vývoje ekonomické diplomacie v dějinách. In ŠTOURAČOVÁ, J., *Ekonomická diplomacie České republiky*. Professional Publishing. Praha: 2012. ISBN 978-80-7431-081-2 , p. 38-46, 89-98.

# **VYBRANÉ ŠPECIFIKÁ MANAŽMENTU STREDNÉHO PODNIKU**

**Katarína Melasová**

## **Abstrakt**

*Neustále sa meniace podnikateľské prostredie vystavuje čím ďalej viac každý podnik vplyvu predovšetkým konkurenčného prostredia. Podniky tak v tejto dobe celosvetovej finančnej krízy prechádzajú mnohokrát vývojovými štádiami a reálnymi neľahkými situáciami s väčšími či menšími úspechmi a mnohokrát sa dostávajú aj do krízových situácií vplyvom okolia a svojich vlastných vzťahov voči okoliu. Na podnik a podnikanie sa môžeme pozerat' z pohľadu rôznych aspektov a metodikou aj nástrojmi rôznych vedných disciplín. Z hľadiska ekonómie musíme v súvislosti s podnikaním rozlišovať predovšetkým jeho dve stránky, a to stránku vecnú aj peňažnú. Moderné teórie chápu podnik ako hodnotový reťazec, v rámci ktorého opätovná premena peňazí vo forme vstupného kapitálu je spojená s jeho zhodnotením v procese tvorby výslednej hodnoty podniku. Výsledná hodnota je oproti hodnote vstupujúcej do procesu transformácie zvýšená o pridanú hodnotu, ktorá predstavuje odmenu investora za riziko a náklady spojené s investovaním. Tento článok sa pokúsi načrtnúť vybrané špecifiká riadenia stredného podniku s cieľom maximalizácie svojho zisku, čo jedným zo základných princípov podnikania.*

## **Abstract**

*Constantly changing business environment exposes every enterprise still more and more to the influence of competitive environment. Enterprises in the era of worldwide financial crisis go many time through the evolution stages and real difficult situations with greater or smaller successes and many times get into the crisis situations under the influence of the environment and by its own relations against the environment. We can look at the enterprise and business from various aspects and by methodic and tools of various scientific disciplines. From the point of economics, we have to, regarding the business, differentiate mainly its two sides, the side factual and the side financial. Modern theories understand an enterprise as value chain, within which the re-conversion of the money in the form of input capital is linked with its evaluation in the process of the creation of the resulting value of the enterprise. The resulting value compared to the value entering into the process of transformation is increased of added value, which represent the investor's reward for the risk and costs related with the investing. This article seeks to outline the selected specifics of the medium enterprise management with the aim of maximization of its profit, which is one of the main principles of the business.*

## Strategický manažment podniku

V súčasnosti je strategický manažment alebo strategické riadenie kľúčovou aktivitou, ktorá začína strategickou analýzou, stanovením stratégie, jej implementáciou a končiac následnou kontrolou vedúcou k jej ďalšej optimalizácii a aktualizácii. Strategické riadenie sa totiž uskutočňuje prostredníctvom tvorby a realizácie jednotlivých stratégií. Strategické riadenie vychádza z dlhodobých predpovedí a je zamerané na využívanie príležitostí a elimináciu budúcich problémov. Strategické riadenie možno definovať ako nikdy nekončiaci proces, ktorý dáva jasné ciele a smerovanie do budúcnosti strednému podniku, pocity istoty jeho pracovníkom. Je známe, že väčšina ľudí lepšie pracuje, keď vie, čo sa od nich očakáva a kam podnik smeruje. (Keřkovský, Vykypěl, 2006) Strategické riadenie možno tiež definovať ako proces, v rámci ktorého manažéri určujú dlhodobé smerovanie podniku, stanovujú špecifické výkonové ciele, vyvíjajú stratégie vhodné na dosiahnutie týchto cieľov vzhľadom na všetky podstatné vnútorné a vonkajšie podmienky a podnikajú konkrétne kroky v realizácii vybraného plánu akcií. (Tichá, Hron, 2014)

Strategické riadenie je mimochodom úlohou pre celý podnik v každom okamihu jeho existencie, nielen pre úzky okruh odborníkov jedenkrát do roka. Ide o spôsob myslenia, návod na konanie a určujúci faktor správania každého člena podniku. Jeho cieľom je vytvorenie jedinečných kvalít, ktoré majú osobitné hodnoty pre konkrétnu časť trhu. Tým si podnik zabezpečí dlhodobu výhodnejšiu pozíciu, ktorá je známkou strategického úspechu. (Tichá, Hron, 2014) Jednou z úloh strategického manažmentu je teda vytvorenie konkurenčnej výhody konkrétného podniku. Strategické riadenie jednoznačne napomáha zvyšovať kvalitu a efektivitu manažmentu, ale v trhovom prostredí štátov bývalého východného bloku je táto oblasť stále novou metódou. Napríklad v českom prostredí pritom nie je strategické riadenie novou oblasťou, avšak české podniky majú trvalo problém s tým, že podnikateľské prostredie sa neustále mení a vyvíja a tomuto vývoju by mali prispôsobovať aj ich stratégie. K obrovským zmenám dochádza nielen v Českej republike, ale aj vo svete a práve svetové tzv. megatrendy by mali byť zohľadnené v rámci strategického riadenia i pri tvorbe firemných stratégií.

Strategické riadenie čiže strategický manažment hodnotí vplyvy a faktory podnikateľského okolia, ktoré predstavuje napríklad potreba a prania zákazníkov, správanie konkurenčných podnikov, pôsobenie a vplyv dodávateľov, vývoj politických, legislatívnych, sociálnych, makroekonomických faktorov atď. Súčasne však strategický manažment posudzuje a vyhodnocuje aj faktory, ktoré súvisia s vnútorným prostredím podniku. (Žáček, Bauer, 2009) Strategické riadenie je teda postavené na stratégii, manažérovi a predovšetkým je založené na strategickom myslení. Bez stratégie a strategického myslenia sa totiž manažér nemôže správne rozhodovať a zabezpečovať konkurencieschopný rozvoj podniku. Strategické myslenie je väčšinou vrozený spôsob myslenia, ale nemožno ho jednoznačne termínovať. Strategické myslenie má svoje špecifické charakteristiky ako inteligencia, systémový pohľad, zameranie na ciele, myslenie v čase alebo hypoteticky založené myslenie. (Žáček, Bauer, 2009)

Strategické riadenie je založené na predpoklade existencie stratégie, ktorá môže byť definovaná ako trajektória alebo dráha smerujúca k vopred stanoveným cieľom, ktorá je

tvorená podnikateľskými, konkurenčnými a funkcionálnymi oblasťami prístupu, ktoré sa manažment snaží uplatniť pri vymedzovaní pozície podniku a pri riadení celkovej skladby jeho činnosti. (Thaddeus, 2007) Základnou cestou k tomu, aby podniky v dnešnom globálnom, superkonkurečnom a superturbulentnom prostredí uplatnili rozvoj podnikania je jednoznačne stratégia. Pritom v skorších dobách bola stratégia chápaná ako veda o plánovaní a vymedzení smeru vojenských akcií a používala sa väčšinou pri vojenských operáciách. Jej aplikácia v nevojenských oblastiach, najmä v podnikoch, začala niekedy na začiatku šesťdesiatych rokov. Dnes už existuje rada rôznych definícií stratégie, ktoré vznikli na základe výskumov, ktoré boli vykonané hlavne v USA a v západnej Európe.

Prvým dôležitým aspektom každej firemnej stratégie je misia podniku čiže jej poslanie. Misia sa zaoberá súčasnými podnikateľskými aktivitami, čiže ponukou produktov a služieb, ktoré chce podnik vyrábať, predávať či ponúkať. Misia sa teda zaoberá hlavnou otázkou kto je podnik a čo robí. Misia poukazuje na to, v čom bude firma podnikáť, mala by definovať súčasný stav spoločnosti, byť stanovená na kľúčové kompetencie spoločnosti, sústrediť sa na hlavné aktivity spoločnosti, obsahovať sociálno-politické potreby, ktoré chce podnik dosiahnuť, vrátane reakcie na ne; stanoviť kľúčových stakeholderov, misia by mala vyplývať z firemnej filozofie, hodnôt, etiky a kultúry, obsahovať podnikové prednosti, a obsahovať plány, ako dosiahnuť strategické výhody. (Thaddeus, 2007)

Druhým aspektom firemnej stratégie je budúca predstava o podniku čiže vízia podniku. Vízia by mala vo všeobecnom zmysle slova obsahovať údaje o budúcich produktoch a službách alebo skupinách produktov a služieb, zákazníkoch či skupinách zákazníkov, záujmových regiónoch, pozícii podniku na trhu a špecifických prednostiach podniku. Stanoviť víziu podniku je pritom oveľa zložitejšie ako definovať poslanie podniku. Stanovenie vízie totiž môže brániť celý rad faktorov ako napríklad zainteresovanosť na interných procesoch spoločnosti - často je vhodnejší nezávislý pohľad externého konzultanta, túžba chcieť vykonať zmeny (za každú cenu), neuvedomovanie si potreby stanovenia vízie a strategického plánu (schopnosť vedieť, či organizácia potrebuje víziu), nedostatočné kladenie dôrazu na vykonanie potrebných zmien či neschopnosti vykonať potrebné zmeny, nedostatočné znalosti odborového prostredia. (Thaddeus, 2007) Ak sa podniku predsa len podarí vymedziť jasnú víziu, tak dobrá vízia inšpiruje pracovníkov, reprezentuje nekonečnosť, funkčný krok a skok dopredu, aby organizácia vedela, čím chce byť, pomáha vytvoriť spoločnú identitu a zdieľanie významu cieľov organizácie, je konkurenčná, originálna a výnimočná. Má nejaký zmysel alebo význam v trhovom prostredí, pretože je praktická alebo aplikovateľná, podporuje riskovanie a experimentovanie, podporuje myslenie v dlhodobom horizonte, reprezentuje integritu, je skutočná úprimná a môže byť použitá pre výhody zamestnancov. (Žáček, Bauer, 2009)

Za najdôležitejší prvok firemnej stratégie sú považované strategické ciele. Cieľ podniku možno definovať ako stav, ktorý sa má dosiahnuť, čo znamená, že predstavuje žiaduci stav, ktorého sa podnik snaží dosiahnuť prostredníctvom svojej existencie a svojich aktivít. Ciele podniku môžu byť formulované s rôznou mierou všeobecnosti a môžu mať rôznu vecnú podobu, ale vždy musia byť merateľné. Voľba cieľov a spôsob, ako budú splnené, sú ovplyvnené a obmedzené hodnotami, ktoré podnik zastáva, a preto ich

formulácie sa odvíjajú od podnikovej vízie a misie. V dnešnej dobe by základným cieľom stratégie malo byť dosiahnutie a udržanie celosvetovej konkurencieschopnosti, t. j. dlhodobé prežitie podniku. Platí to doslova pre každý podnik, aj pre taký, ktorý je zameraný len na lokálny trh. Aj sem preniká zahraničná konkurencia. (Souček, 2015)

## **Finančný manažment stredného podniku**

Finančné riadenie vo svojej podstate spočíva vo výbere optimálneho variantu získavania externých zdrojov financovania a ich použitia z hľadiska základných finančných cieľov podnikania a s prihliadnutím k rôznym obmedzujúcim podmienkam. Nevyhnutnou súčasťou finančného manažmentu je tiež meranie a hodnotenie finančnej výkonnosti prostredníctvom finančnej analýzy a oceňovania (lebo čo nemožno zmerať, nemožno ani riadiť), a súčasťou je tiež plánovanie (Nývtová, Marinič, 2010).

Základné funkcie finančného manažmentu je nutné špecifikovať s ohľadom na časový horizont aplikácie jeho nástrojov v konaní s ohľadom na životný cyklus podniku, pretože jednotlivé fázy majú z pohľadu finančného riadenia odlišné dôsledky. Rozvoj podnikateľského zámeru predpokladá definovanie a stanovenie finančnej stratégie podniku, vychádzajúcej z vízie vlastníkov a realizované prostredníctvom strategických cieľov podniku. Finančná stratégia predstavuje kosť finančného manažmentu, ktorý zahŕňa všetky činnosti spojené s efektívnym financovaním podnikateľských aktivít smerujúcich k naplneniu podnikovej stratégie a základných cieľov podniku. V závislosti na časovom horizonte potom môžeme rozlišovať strategický finančný manažment, ktorý je realizovaný v časovom horizonte päť a viac rokov, taktický finančný manažment spravidla v horizonte jedného až do piatich rokov a krátkodobý finančný manažment, ktorý je chápaný ako súčasť krátkodobého operatívneho riadenia podniku spravidla v časovom horizonte do jedného roka.

Základné úlohy finančného manažmentu pritom vychádzajú zo základného cieľa podniku, ktorého vymedzenie prešlo hlbokým vývojom. V začiatkoch moderného podnikania bol v dôsledku monistického poňatia chápaný základný cieľ podniku v maximalizácii zisku, ako syntetického ukazovateľa efektívnosti jeho činnosti. Vzhľadom na zložitosť podnikovej reality však bolo monistické poňatie nahradené poňatím pluralistickým a zisk ako vrcholový ukazovateľ bol nahradený sústavou veličín, ktorá lepšie vyjadrovala výslednú efektívnosť všetkej podnikovej činnosti z hľadiska rôznych aspektov. Pluralistické poňatie bolo nahradené relativistickým poňatím a absolútne ukazovatele efektívnosti boli nahradené ukazovateľmi pomerovými, akým sú napríklad rentabilita celkového kapitálu, prípadne rentabilita vlastného kapitálu. Hitom posledných desaťročí minulého storočia predovšetkým v dôsledku rozvoja kapitálových trhov sa stal tzv. hodnotový prístup, ktorého základným vyjadrením je maximalizácia trhovej hodnoty podniku pre jeho vlastníkov. Tento prístup je v poslednej dobe precizovaný v podobe teórie účasti, jej kľúčovým výrazom sa stáva hodnota zúčastnených strán, ktorá berie do úvahy záujmy nielen vlastníkov, ale aj ostatných participujúcich subjektov, napr. zamestnancov a zákazníkov (Nývtová, Marinič, 2010).

Finančné riadenie nielen stredného podniku nie je vôbec jednoduchou záležitosťou. Preto sa touto činnosťou zaoberá obvykle vysoko kvalifikovaná osoba a tou osobou je finančný manažér. Náplňou finančného manažéra vo firme je najmä:

- zabezpečovanie finančných zdrojov pre chod a rozvoj podniku,
- voľba optimálnej kapitálovej štruktúry s ohľadom na štruktúru firemného majetku a cenu kapitálu,
- riadenie a financovanie obežného majetku,
- investovanie do nákupu dlhodobého majetku,
- finančné plánovanie,
- pravidelné hodnotenie finančného zdravia podniku vďaka kontrolnej a rozborovej činnosti

Veľké či stredné firmy zriaďujú pre svoje finančné riadenie odbornú pozíciu alebo aj odborné útvary. V malých firmách sa finančnému riadeniu venujú majitelia, účtovníci alebo v niektorých prípadoch nikto. Ak úlohu finančného riadenia vykonávajú niektorí zamestnanci podniku, napr. účtovník - finančné riadenie sa spravidla obmedzuje iba na tvorbu a predkladanie štátnych účtovných výkazov, t. j. absolútnych ekonomických ukazovateľov, a to bez ich interpretácie. Výnimočná nie je absencia zostavovania finančného plánu, riadenie peňažných tokov, ekonomických rozborov, finančných analýz a pod. Pokiaľ sa týmito otázkami venuje majiteľ, tak často na úkor ostatných činností. S rastom firmy sa takáto situácia skôr alebo neskôr stáva neúnosnou. (Veber, 2008) V súvislosti s finančným riadením stredného podniku je dobré uvedomiť si aj ďalšiu skutočnosť. Podnik nie sú len čiastkové časti, ale ide obvykle o fungujúci celok. Preto je vhodné spomenúť aj ďalšie nesporne dôležité činnosti spojené s riadením firmy, bez ktorých by stredný podnik skôr alebo neskôr nemohol fungovať.

## **Krízový manažment stredného podniku**

Kríza podniku predstavuje situáciu, v ktorej je narušená rovnováha medzi základnými charakteristikami systému, ako sú ciele podniku, poslanie podniku alebo štýl fungovania systému s jeho okolitým prostredím, ktorým je podnik obklopený. Za krízu sa považuje čokoľvek, čo v sebe má potenciál ovplyvniť a ohroziť integritu a prežitie podniku na trhu. Nezáleží na tom ako veľký je podnik, kríza môže zasiahnuť akýkoľvek subjekt. Za krízovú situáciu podniku označujeme priebeh skutočnosťou, ktorý je nepredvídateľný alebo ťažko predvídateľný, ktorý nasleduje po narušení rovnovážnych stavov podnikových systémov, v dôsledku čoho dochádza k ohrozeniu existencie podniku, a na riešenie takého druhu problému nestačí bežné rozhodovanie a štýl vedenia, ktoré sa za normálnej situácie považuje za štandardné, ale je potrebné krízové riadenie finančnej krízy podniku, v ktorej sa môže podnik ocitnúť. Za základné znaky krízy považujeme rozkladnosť, čo znamená, že môže dôjsť k deštrukcii vnútorných procesov, čo blokuje činnosť organizácie, kým nie je kríza úplne vyriešená. Ďalším znakom je negativita, ktorá sa objavuje v čase krízy podniku, pretože narúša sústredenie na prácu a odvádza od dôležitých každodenných úloh, vytvára napäté ovzdušie a vrhá tieň na podnik a jeho dôveryhodnosť v očiach verejnosti. Kríza rozdeľuje podnik, pretože



zamestnanci podniku a jeho vedenia sú nútení si vybrať stranu, ktorú budú voliť, na základe faktov a záujmov podniku. Pôvod kríz môže byť predvídateľný a nepredvídateľný. Neočakávané krízy sú zapríčinené pochybením ľudského faktora alebo rôznymi prírodnými katastrofami. Krízu možno tiež predvídať, pretože tvorí etapu v cyklickom vývoji v ekonomike, a preto môže byť spojená so životnou fázou podniku, v ktorej sa daný podnik nachádza, a ak by tento stav podniku trval značné časové obdobie, je pre podnik potrebné prijať také opatrenia, aby jeho riešenie, ktoré by malo cieľ obnovy a zásadného ozdravenia finančnej výkonnosti podniku.

Kríza môže zasiahnuť podnik v ktorejkoľvek situácii a v období, keď to vopred neočakáva. Je preto nutné poznať príznaky, ktoré sú schopné krízu vyvolať, a analyzovať ich, a tak potlačiť už vzniknutú krízu. K rozpoznaniu príznakov sa používajú rôzne vývojové ukazovatele, trendové a situačné analýzy. Aby mohli manažéri a vedenie podniku včas zaznamenať príznaky krízy a správne určiť krízový vývoj, musia si položiť otázky, ktoré analyzujú vzniknuté trendy v porovnaní s dynamikou podniku, aký vplyv má trend na podnik, či sa jedná o cyklickú záležitosť a či existujú prepojenia medzi rôznymi trendami. Meradlom a vhodným nástrojom pre sledovanie odchýlok je strategický plán podniku, ktorý hodnotí a kontroluje, či sa plnia strategické ciele, ktoré si podnik stanovil. Nesprávne alebo nevhodné nastavenie cieľa môže spôsobiť, že sa podnik ocitne v krízovej situácii. (Zapletalová, 2012)

Krízy sú niekedy spôsobené snahou zdokonaľovať či meniť zabehnutú filozofiu podniku a tým môže podnik stratiť podnikateľskú rovnováhu. Podnik využíva k rozoznaniu neštandardných situácií a rozpoznaniu, že stratil podnikateľskú rovnováhu, svoje informačné zdroje. Sú to poznatky a zistené závery z kontrolnej činnosti, kde dôležitý bod predstavuje bežná kontrola, ktorú vykonáva podnikateľ alebo manažéri riadiaci podnik, tak aj spätnoväzobné (feedback) poznatky. Tú si podnik určil svoj systém hlásenia správ a reportov o minulých a súčasných skutočnostiach a o celkovom dianí v predajoch podniku. Jej cieľom je predloženie vyhodnotených finančných a ekonomických informácií, konkrétne zhodnotenie informácií o obratoch na podnikateľskom účte, ktorý si vedie podnik v banke, analýza informácií o stave pohľadávok a záväzkov s dôrazom na obrat a časový súlad splatnosti pohľadávok a záväzkov, informácie o objemoch produkcie tovarov, informácie o stave zásob a ich obraty na sklade. (Zapletalová, 2012)

Ako bezpodmienečná sa javí podmienka riadne vedeného účtovného systému podniku. V každom podniku sú určité prvky vnútorného kontrolného systému a toto je dané, ako právnym prostredím v ktorom podnik pôsobí, ako aj jeho potrebou riadenia jeho činnosti. Aby sa však kontrola stala tiež moderným nástrojom riadenia, malo by dôjsť k vhodnému podporeniu controllingových funkcií aj oficiálne a inštitucionálne, napríklad vytvoriť controllingový útvar, ktorý bude vykonávať vopred stanovené úlohy, bude mať dostatočné informačné zdroje a bude tiež vybavený príslušnými kompetenciami. Medzi dôležité kompetencie možno zaradiť predovšetkým: 1. integračné kompetencie, t.j. controllingový útvar usmerňuje vnútro podnikové väzby k účasti na podnikových cieľoch, resp. ich tvorby, 2. koordinačné kompetencie, tie dávajú oprávnenie navrhovať, implementovať a koordinovať opatrenia na zabezpečenie daných podnikových cieľov a podieľať sa na rozhodovaní o umiestnení finančných i vecných zdrojov, 3. informačné kompetencie, tu nejde len o právo

dostávať informácie, ale predovšetkým mať nárok na informácie požadovanej formy a ich obsahu, 4. poradenské kompetencie, ide o kompetencie v oblasti metód, techník a nástrojov pri aplikácii controllingových úloh a pri tvorbe plánovacieho a kontrolného procesu podniku, 5. rozhodovacie a nariaďovacie kompetencie, sú sústredené do oblasti metodiky, systému a finančnej, hospodárskej oblasti s podporou vrcholového vedenia. (Vollmuth, 2008)

Základnou úlohou controllingu je bezpochyby riadenie využívania zdrojov, teda kapitálu. Ako už bolo povedané, táto funkcia bude sledovaná v etape plánu, kontrole a analýze finančne-ekonomického pôsobenia v reakcii na použitie kapitálu a v operatívnom, resp. krátkodobom vložení kapitálu je potom controllingový proces zameraný predovšetkým na kapitál viazaný v položkách obežných aktív. Takýto kapitál potom obvykle nazývame pracovný kapitál (working capital) a ide teda o druh kapitálu, ktorý obieha, resp. sa reprodukuje v rámci kolobehu prostriedkov v podniku (zásobovanie výroba, predaj). V odbornej literatúre sa potom používa pojem, že takýto majetok „pracuje“. Samotná výška a skladba pracovného kapitálu je závislá od konkrétnych podmienok podniku a zahŕňa v sebe faktory vonkajšie i vnútorné. Medzi vnútorné faktory patrí predovšetkým zameranie podniku, technológie, výrobný proces, zásobovanie, správa pohľadávok, objem predajov, ceny, sezónnosť, cykly vo výrobe, ale aj spôsob riadenia podniku vrátane stratégie podniku v danom prostredí a čase aj budúci výhľad na zabezpečenie trvalej úspešnosti podniku. Vonkajšie faktory sú závislé od pozície na trhu, ceny prípadných úverov (úrokové miery), legislatívy v oblasti podnikania, ale aj daní a povinných poistení (zdravotné, sociálne atď.). V poslednej dobe sa môžeme stretnúť aj s ekologickými aspektmi. Ako je zrejmé, musíme pri controllingovej činnosti rešpektovať mikro-aj makroekonomické dopady podnikania.

## **Záver**

Na to aby podnik dobre fungoval, potrebuje správne rozhodnutia vrcholového manažmentu, ktorý však pri svojom rozhodnutí musí brať do úvahy veľa faktorov a zároveň ich pôsobenie. Na identifikáciu týchto faktorov a ich vplyvov môže poslúžiť vypracovanie analýz. Ich realizácia je časovo aj finančne veľmi nákladná, avšak napomáha manažérom určovať ich rozhodnutia presnejšie a správnejšie. Domnievame sa, že vytváranie analýz môže byť zároveň jedným z nástrojov tvorby konkurenčnej výhody. Podľa R. Zuzáka možno strategickú analýzu vykonávať na 3 úrovniach - makroekológii (pôsobenie globálnych faktorov), mikroekológii (subjekty bezprostredne ovplyvňujúce podnik) a vnútorné prostredie podniku (Zuzák, 2012). Ako bezpodmienečná sa javí podmienka riadne vedeného účtovného systému podniku. V každom podniku sú určité prvky vnútorného kontrolného systému a toto je dané, ako právnym prostredím v ktorom podnik pôsobí, ako aj jeho potrebou riadenia jeho činnosti. Aby sa však kontrola stala tiež moderným nástrojom riadenia, malo by dôjsť k vhodnému podporeniu controllingových funkcií aj oficiálne a inštitucionálne, napríklad vytvoriť controllingový útvar, ktorý bude vykonávať vopred stanovené úlohy, bude mať dostatočné informačné zdroje a bude tiež vybavený príslušnými kompetenciami.

## Zoznam bibliografických odkazov

- KEŘKOVSKÝ, M. - VYKYPĚL, O. 2006. *Strategické řízení: teorie pro praxi*. Praha: C. H. Beck, 2006. 206 s. ISBN 80-7179-453-8.
- TICHÁ, I. - HRON, J. 2014. *Strategické řízení*. Praha: Česká zemědělská univerzita, 2014. ISBN 978-80-213-0922-7.
- ŽÁČEK, V. BAUER, J. 2009. *Strategický management*. Praha: ČVUT, 2009. ISBN 978-80-01-04443-8.
- THADDEUS, M. 2007. *Základy strategického řízení a rozhodování*. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1911-5
- SOUČEK, Z. 2015. *Strategie úspěšného podniku: symbióza kreativity a disciplíny*. Praha: C. H. BECK, 2015. ISBN 978-80-7400-572-5.
- NÝVLTOVÁ, R. - MARINIČ, P. 2010. *Finanční řízení podniku: Moderní metody a trendy*. Praha: Grada Publishing, 2010. 208 s. ISBN 978-80-247-3158-2.
- VEBER, J. 2008. *Podnikání malé a střední firmy*. Praha: Grada, 2008. 311 s. ISBN 978-80-247-2409-6.
- ZAPLETALOVÁ, Š. 2012. a kol. *Krizový management podniku pro 21. Století*. Praha: Ekopress, 2012. 167 s. ISBN 978-80-86929-85-9
- VOLLMUTH, H. J. 2008. *CONTROLLING: Nový nástroj řízení*. Praha: PROFESS, 2008. 128 s. ISBN 80-85235-54-4.
- ZUZÁK, R. 2012. *Strategický management*. Praha: Vysoká škola ekonomie a managementu, 2012. 195 s. ISBN 978-80-86730-82-0.

### **Autorka:**

Ing. Katarína Melasová  
interná doktorandka  
Fakulta managementu UK  
Univerzita Komenského v Bratislave  
Odbojárov 10, 820 05 Bratislava  
Email: melasova2@uniba.sk

# TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ SPOPLATNENIA VEREJNÝCH SLUŽIEB - PROBLÉM ČIERNEHO PASAŽIERA

Nikoleta Muthová, Beáta Mikušová Meričková

## **Abstract:**

*Most of the developed countries have implemented new principles of public sector reform – new approaches to the management of the public sector. A major feature of the new public management (NPM) is the introduction of market type mechanisms (MTM) to the running of public service organizations: the marketization of the public service. The marketization of public services aims at a continuous increase in public expenditure efficiency, continual improvements in public services quality, the implementation of the professional management tools in the public sector, and last but not least, pricing of public services. Price of public services in mainstream economics theory is connected with problem of free rider. The goal of the paper is to test the validity of neoclassical economics free rider theory in own economics experiment. The outcomes of research answer the issue of willingness to pay for public goods that is important for public service pricing policy in public administration reform processes.*

*Väčšina rozvinutých krajín implementovala v rámci reforiem verejnej správy nové princípy riadenia do verejného sektoru- New Public Management (NPM). Najvýraznejšou črtou NPM je zavádzanie prvkov trhového mechanizmu do fungovania organizácií poskytujúcich verejné služby: marketizácia verejných služieb. Cieľom marketizácia verejných služieb je kontinuálne zvyšovanie efektívnosti vynakladania verejných výdavkov, kvality verejných služieb, implementácia moderných nástrojov riadenia do verejného sektoru a v neposlednom rade spoplatňovanie verejných služieb. Cena verejnej služby je v mainstreamovej ekonomickej teórii spojená s problémom čierneho pasažiera. Cieľom príspevku je testovanie neoklasickej ekonomickej teórie čierneho pasažiera prostredníctvom vlastného ekonomického experimentu. Závery výskumu odpovedajú na otázku týkajúcu sa ochoty spotrebiteľov verejných služieb platiť za tieto služby, ktorá je dôležitou v poplatkovej politike verejných služieb ako súčasť reformných procesov verejnej správy.*

## **Úvod**

Charakter riadenia verejnej správy sa v priebehu posledného storočia vyvíjal a prešiel mnohými zmenami. Tieto zmeny okrem iného predstavujú zásadné prehodnotenie fungovania verejného sektora ako poskytovateľa verejných služieb, ako aj prehodnotenie vzťahu verejného a súkromného sektora v procesoch zabezpečovania verejných služieb. Vzťah verejného a súkromného sektora v zabezpečovaní verejných služieb sa v posledných desaťročiach zmenil z riadiaceho a kontrolného (do 70– tých rokov 20. storočia), cez konkurenčný (70– te až 80– te roky 20. storočia) na partnerský (prelom 20. a 21. storočia). Reformy riadenia verejnej správy mali výrazne dopady na oblasť poskytovania verejných služieb v podobe deregulácie, decentralizácie, demonopolizácie a využívania kapacít súkromného sektora.

Skúsenosti s uplatňovaním reformy verejnej správy v podmienkach vyspelých krajín OECD majú značne kontroverzný charakter. Nové metódy zabezpečovania verejných služieb otvárajú možnosti zefektívnenia procesu ich poskytovania, ale zároveň nesú so sebou i určité riziká.

Cieľom príspevku je testovanie neoklasickej ekonomickej teórie čierneho pasažiera prostredníctvom vlastného ekonomického experimentu. Výsledky ekonomických experimentov sú pritomv kontraste s teóriou kolektívnych statkov a nemožnosti poskytovať kolektívne statky bez štátneho zásahu na trhovom princípe, resp. s určitým poplatkom za verejné služby.

## **1 Teoretické východiská spoplatnenia verejných služieb**

V rámci reformných procesov verejnej správy za najvýznamnejší moment vo vzťahu k poskytovaniu verejných služieb možno považovať vznik konceptu „New Public Manažment“. New Public Management (ďalej len NPM ) možno voľne preložiť ako nové riadenie organizácií verejnej správy. NPM, ako riadenie organizácií verejnej správy orientované na služby, sa stal heslom a nástrojom riadenia správy vecí verejných v 90. rokoch 20. storočia s cieľom zvýšiť efektívnosť a kvalitu vo verejnom sektore, dosiahnuť efektívne a účinné poskytovanie verejných služieb, zaistiť sociálne garancie občanom.

Prístup NPM odporúča uplatňovanie organizačných a štrukturálnych nástrojov podporujúcich decentralizáciu riadiacich, rozhodovacích a kontrolných procesov, dereguláciu, demonopolizáciu a využitie kapacít súkromného sektora v systéme zabezpečovania verejných služieb. Medzi takéto nástroje patrí napr. vytvorenie širokej škály možností alternatívneho poskytovania verejných služieb – priestoru pre realizáciu rôznych foriem partnerstva verejného a súkromného sektora v tejto oblasti. „New Public Management vyjadruje uplatňovanie metód a techník súkromného sektora v poskytovaní verejných služieb“ (Lane, 2000, s. 3).

New Public Manažmentom, alebo inak povedané zavádzaním nástrojov a techník riadenia a rozhodovania typických pre súkromný sektor do verejného sektora, sa zaoberajú viacerí autori: Aucoin, P. (1990); Brown C. V. - Jackson, P. M. (1990); Walsh, K. (1995); Hood, Ch. (1999); Pollit, Ch. - Bouckaert, G. (2000); Lane, J. (2000). Z ich prác vyplýva, že aplikácia manažérskych nástrojov súkromného sektora vo verejnom sektore má na jednej strane mnohé prínosy v oblasti efektívnosti a kvality jeho fungovania, ale rovnako je spojená s určitými rizikami a nemožno ju teda automaticky považovať za všeliak na všetky problémy verejného sektora.

Zvýšenie efektívnosti fungovania štátnej správy a územnej samosprávy, nezávisí len od snáh vlády, parlamentu alebo miestnych orgánov, ale vo výraznej miere aj od adekvátneho správania občanov, ktorí sa musia o svoje práva daňových poplatníkov výraznejšie zasadiť (Medveď, Nemec a kol., 2011).

Faktorom limitujúcim potenciál metód NPM je, že opatrenia na zníženie byrokracie, resp. zavádzanie reforiem do systému poskytovania verejných služieb, bude v konečnom dôsledku realizovať zas len byrokracia. Jedným z dôvodov prečo dôjde k zlyhaniu efektívneho poskytovania verejných služieb je hospodárenie byrokracie s cudzími prostriedkami, resp. verejnými prostriedkami na rozdiel od súkromnej firmy hospodáriacej s vlastnými prostriedkami. Výsledkom je znížená kvalita hospodárenia s cudzími prostriedkami, ktorá nie

je porovnateľná s efektívnosťou využitia vlastných súkromných zdrojov. Ak nie je zabezpečená potrebná miera motivácie, potom je možné automaticky predpokladať plytvanie zdrojmi. Problémom neefektívneho fungovania verejnej správy je aj využívanie konkurencie, trhových nástrojov a decentralizácie, majúci ekonomický, ekonomicko-sociálny a politicko-správny charakter (Medved', Nemec a kol., 2011).

Nedostatkom decentralizácie, konkurencie a trhových nástrojov sú chýbajúce personálne, finančné a ďalšie kapacity potrebné na výkon prenesených kompetencií štátnej správy na územnú samosprávu (Zákon č. 583/2004 Z. z.) v procese poskytovania verejných, resp. kolektívnych statkov. Pozitívne dosahy decentralizácie môžu byť zásadným spôsobom limitované nákladmi na realizáciu decentralizačných opatrení, rastu administratívnych opatrení a vyvolaných nákladov vyplývajúcich z decentralizácie (Allen, Tomassi, 2001, s. 74) a už spomenutými, nedostatočnými miestnymi kapacitami.

Pred začiatkom realizácie zásadných zmien vo fungovaní verejného sektora koncom minulého storočia sa v podstate za samozrejmé pokladalo, že štát svoje aktivity financuje a zároveň aj realizuje. Skúsenosti však ukázali, že tento prístup je spojený s vysokým potenciálom neefektívnosti. Skutočnosť, že štát musí byť z určitých dôvodov poskytovateľom služby (jej garantom – napr. pri kolektívnych statkoch) ešte neznamená, že štát musí túto službu aj produkovať a financovať.

Kolektívne statky sú jednou z kľúčových príčin zlyhania trhového mechanizmu (Stiglitz, 1997; Medved', Nemec a kol., 2011; Špalek, 2011), vzhľadom na ich dve vlastnosti: nedeliteľnosť spotreby (daný statok, služba je k dispozícii každému v rovnakom množstve, bez ohľadu na počet spotrebiteľov, mení sa len úžitok zo spotreby tohto statku, ktorý je pre každého spotrebiteľa odlišný, napr. verejné osvetlenie, rozhlasové vysielanie a pod.) a nevylúčiteľnosť zo spotreby (nemožnosť vylúčiť určitú skupinu spotrebiteľov zo spotreby, či už z pohľadu ekonomickej, alebo technickej nákladovosti na vylúčenie, spôsobuje že trhový mechanizmus zlyháva predovšetkým preto, že nedokáže determinovať cenu kolektívnych statkov). V prípade poskytovania kolektívnych statkov vzniká problém súvisiaci s ich zabezpečením, týkajúci sa financovania kolektívnych statkov. Jednotlivci v prípade, že si môžu vybrať, nebudú na tieto statky prispievať a stanú sa tak čiernym pasažierom. Vzťah výrobcu a spotrebiteľa je teda prerušený a musí zasiahnuť štát, aby takéto statky zaistil. Zároveň však narážame na problém už spomenutej efektívnosti práve pri takto poskytovaných statkoch, kedy štát podobne ako trh môže zlyhať pri ich poskytovaní (Holcomb, 1997). Neefektívnosť je spôsobená predovšetkým obmedzenými informáciami, ktoré má vláda k dispozícii, obmedzenou kontrolou reakcií súkromného sektora, obmedzenou kontrolou nad byrokratickým aparátom a v neposlednom rade obmedzeniami vyplývajúcimi z politickej podstaty vládnych rozhodnutí (Stiglitz, 1997, s. 27).

Štát svojím konaním obmedzí vlastnícke práva jednotlivcov, ktorí by bez jeho prítomnosti konali inak (Rothbard, 2006). Skutočnosť, že by konali inak, znamená, že to konanie preferujú pred tým, aké robia teraz, kedy sú donútení štátom, a teda užitočnosť spojená so slobodným rozhodnutím je vyššia, než tá, ktorú pociťujú pri donútení štátom. Výsledkom je, že štátne intervencie do slobodného trhu nemôžu viesť k nárastu spoločenského blahobytu, ale

presne naopak, vedú práve k jeho poklesu. Podľa Savasa(1987, s. 35) verejné poskytovanie<sup>15</sup> verejných služieb neznamená nevyhnutne zároveň aj verejnú produkciu<sup>16</sup> a financovanie týchto služieb.

Osborne a Gaebler (1993, s. 387) uvádzajú, že verejná správa by sa mala zamerať na riadenie a nie prikazovanie, mala by umožniť komunitám riešiť vlastné problémy a nie jednoducho poskytovať služby, podporovať konkurenciu, nie monopolné prostredie, byť riadená prostredníctvom cieľov, orientovať sa na výsledky, nie na náklady, naplňať požiadavky zákazníkov, nie požiadavky byrokracie, sústrediť sa na tvorbu finančných zdrojov, nie na ich mŕňanie, decentralizovať právomoci i napriek spomenutým obmedzeniam, uprednostniť riešenie problémov s využitím kapacít súkromného sektora a trhových princípov pred riešením prostredníctvom verejných zdrojov.

Reformné kroky, vychádzajúce z myšlienky, že verejné poskytovanie verejných služieb neznamená nevyhnutne zároveň aj verejnú produkciu a financovanie týchto služieb a sledujúce rast efektívnosti vynakladania verejných výdavkov viedli k tomu, že sa charakter zabezpečovania časti verejných služieb poskytovaných ako čisté kolektívne statky postupne mení na charakter zabezpečovania verejných služieb poskytovaných ako zmiešané kolektívne statky (statky majú len jednu zo spomenutých vlastností kolektívnych statkov).

Zvýšenie efektívnosti poskytovania verejných služieb cez reformu verejnej správy, potvrdzujú aj výsledky ekonomických experimentov ako protiklad neoklasickej ekonomickej teórie. Experimenty overujú existenciu problému čierneho pasažiera ako argumentu pre štátne zásahy, čím objavujú významné prvky, resp. faktory vplývajúce na správanie ekonomických subjektov (Roth, Kagel, 1995). Experimenty uskutočňované od 80. rokov 20. storočia dokázali, že miera dobrovoľného prispievania na kolektívne statky nulová nie je<sup>17</sup>. Aj napriek tomu, že množstvo kolektívneho statku poskytovaného na dobrovoľnej báze nie je efektívnej úrovni, resp. spoločensky optimálnej úrovni, autori došli k záveru, že kolektívne statky (verejné služby) poskytované budú i keď pravdepodobne nie v najvyššej možnej miere.

Cieľom príspevku je testovanie neoklasickej ekonomickej teórie čierneho pasažiera prostredníctvom vlastného ekonomického experimentu. Výsledky ekonomických experimentov sú pritomv kontraste s teóriou kolektívnych statkov a nemožnosti poskytovať kolektívne statky bez štátneho zásahu na trhovom princípe, resp. s určitým poplatkom za verejné služby.

## 2 Metódy a metodika

Cieľom príspevku je testovanie neoklasickej ekonomickej teórie čierneho pasažiera prostredníctvom vlastného ekonomického experimentu.

---

<sup>15</sup>V postavení poskytovateľa verejnej služby vystupuje verejná autorita, resp. verejná inštitúcia – subjekt verejnej správy, ktorý nesie politickú zodpovednosť za zabezpečenie služby v zodpovedajúcom rozsahu a kvalite vzhľadom k verejným potrebám (povinnosť zabezpečovať službu jej ukladá legislatíva), buď cez tradičné alebo alternatívne formy zabezpečovania služieb.

<sup>16</sup>V postavení producenta vystupuje organizácia (verejnoprávneho alebo súkromnoprávneho charakteru), ktorá realizuje samotnú produkciu služby. Môže mať ziskový alebo neziskový charakter.

<sup>17</sup>Marwell a Amesová, Issac, Walker a Williams, Holt a Laury

Predmetom skúmania je možnosť zmeny charakteru zabezpečovania verejných služieb poskytovaných ako čistých kolektívnych statkov, financovaných výhradne z verejných zdrojov, na statky zmiešané, t. j. financované aj zo súkromných zdrojov, resp. príspevkov spotrebiteľov v závislosti od ich ochoty dobrovoľne prispievať na kolektívne statky v systéme reforiem verejnej správy.

V našom ekonomickom experimente sme vychádzali z experimentu uskutočneného Holtom a Laury (1997), Greiffom (2013) a z experimentu uskutočneného Marwellom a Amesovou (1981, s. 11). Okrem testovania platnosti teórie čierneho pasažiera spojeného s vlastnosťou nevylúčiteľnosti zo spotreby kolektívnych statkov sme sa zamerali aj na testovanie vlastnosti nedeliteľnosti spotreby.

Stanovili sme si pritom výskumnú otázku, kedy predpokladáme, že jednotlivci budú ochotní prispievať na kolektívne statky v rozsahu 40 až 60 % maximálneho možného príspevku.

Holt a Laury postavili ich experiment na základe jednoduchej kartovej hry, ktorej základný konflikt nastáva medzi individuálnymi pohnútkami so sklonmi k čiernemu pasažerstvu a spoločenskými pohnútkami prispievať na poskytovanie kolektívnych statkov. Ich experiment mal vo svojej prirodzenej podobe motivovať diskusiu k rozhovoru o altruizme, fundraisingu a úlohe vlády riešiť vzniknutý problém v oblasti zabezpečovania kolektívnych statkov. Podobne ako oni, aj my sme sa vo svojom experimente zamerali na tieto faktory. Príjem, ktorý získajú jednotlivci v jednotlivých kolách predstavuje ich individuálny hraničný prínos. V rámci posledného kola experimentu sme zakomponovali už zmienenú vlastnosť kolektívnych statkov nedeliteľnosť (Marwell, Ames, 1981). To spôsobí, že na rozdiel od prvých šiestich kôl sa jednotlivci nebudú rozhodovať na základe individuálnych volieb ako utratiť zarobené peniaze, ale budú sa musieť v posledných troch kolách rozhodnúť o spoločných prostriedkoch a ich vyčerpaní na kolektívny statok.

Princíp hry je jednoduchý. Experiment pozostával z 9 kôl a všetci respondenti dostali hlasovacie lístky, ktoré plnili úlohu „kvázi“ peňazí, ktoré mohli účastníci experimentu investovať na súkromný (hodnoty 8, 4 alebo 0) alebo kolektívny účet (hodnoty 0, 1 a 2). V prípade, že si účastník ponechal hlasovací lístok s číslom 8, čiže sa rozhodol investovať len na súkromný účet, získal tak 8 bodov, ktoré si zapísal do tabuľky. V tomto prípade na kolektívny účet neprispel, stal sa tak čiernym pasažierom. Ak by sa rozhodol odovzdať, resp. investovať hlasovací lístok s číslom 4, na svoj súkromný účet by si pripísal hodnotu 4 bodov a do kolektívneho účtu by prispel 1 bodom. V prípade, že odovzdal hlasovací lístok s 0 bodmi, ktoré si pripísal na súkromný účet, na kolektívny účet tak prispel 2 bodmi. V prípade kolektívneho účtu sa po každom kole sčítali všetky odovzdané hlasovacie lístky a výsledok si následne respondenti zapísali do tabuľky. Kolektívny účet teda disponuje obidvoma vlastnosťami čistých kolektívnych statkov. Nedeliteľnosť sa prejavuje v tom, že každý účastník získa všetky body nazbierané na kolektívnom účte a zároveň s nevylúčiteľnosťou, kedy nikomu nie je odobrená možnosť podieľať sa na výnose z kolektívneho účtu. Prvé tri kolá experimentu prebiehali na základe anonymity a nekooperatívnej hry. Po 3. kole prebehla krátka diskusia, počas ktorej sa mohli účastníci experimentu dohodnúť na ďalšej stratégii. Okrem toho sa znížila hodnota bodov, ktorú si respondenti zapisovali na súkromný účet o polovicu. Po šiestom kole prebehla ďalšia krátka diskusia na zhodnotenie stratégie. Hodnota prispievania na súkromný účet sa vrátila na svoju pôvodnú hodnotu. Okrem toho sa zmenili pravidlá rozhodovania medzi súkromným a kolektívnym účtom. V posledných troch kolách sa účastníci experimentu nemali



rozhodovať medzi súkromným a kolektívnym účtom, ale mali prispievať len na kolektívny účet. Súkromný účet mal slúžiť na zistenie jednotlivých príspevkov od účastníkov prispievajúcich na kolektívny statok, t. j. nerozhodovali sa, či budú prispievať, ale v akej výške budú prispievať. Pravidlá prispievania zostali rovnaké ako v prvých šiestich kolách.

Cieľom hry bolo získať čo najviac bodov. V prípade, že účastník dosiahol najvyšší počet bodov získal určitú odmenu. Na záver experimentu sme sa respondentov spýtali, či súhlasia s tým, aby všetci účastníci experimentu získali určitú odmenu, bez ohľadu na ich bodový stav.

Naším objektom skúmania bola skupina respondentov, študentov druhého (31 študentov) a štvrtého (40 študentov) ročníka v študijnom odbore verejná ekonomika a služby (ďalej len VES) na Ekonomickej fakulte (ďalej len EF), študentov druhého ročníka (20 študentov) Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov (ďalej len FPVMV) Univerzity Mateja Bela a študentov štvrtého (14 študentov) ročníka Bankovního institutu vysokej školy (ďalej len BIVŠ).

Vzhľadom na skutočnosť, že objektom skúmania nášho experimentu boli študenti, je nutné pripustiť obmedzenú vypovedaciu schopnosť výsledkov experimentu, i keď všetky doteraz realizované ekonomické experimenty so všeobecne akceptovanými závermi boli realizované len na študentoch a nie na ekonomicky aktívnom obyvateľstve.

Experiment prebiehal v roku 2014 a 2016. Zúčastnilo sa ho 105 (31 mužov a 74 žien) respondentov, čím sme dodržali jednu z podmienok ekonomických experimentov a to rozsah. Štandardne publikované experimenty uvádzajú rozsah 100 až 150 účastníkov (Isaac, Walker, Williams, 1990; Holt a Laury, 1997). Percentuálne rozdelenie respondentov experimentu podľa pohlavia bolo približne 30 % mužov a 70 % žien, čo mohlo mať v konečnom dôsledku vplyv v určitej miere aj na záverečné výsledky experimentu. V populácii je približne rovnomerné rozloženie oboch pohlaví, t. j. 50:50. Náš výberový súbor teda nie je reprezentatívny, avšak v kapitole 3 Výsledky a diskusia overíme, či dané rozdelenie môže mať vplyv na ochotu spotrebiteľov dobrovoľne prispievať na kolektívne statky, ak predpokladáme, že ženy a muži rozdielne, v dobrovoľnej výške, prispievajú na kolektívne statky (kolektívny účet).

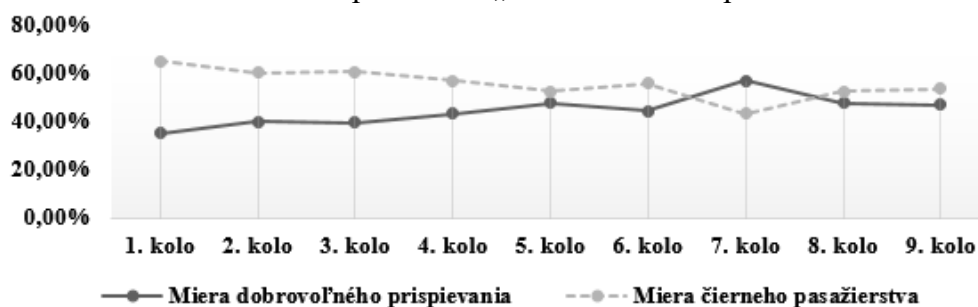
V rámci experimentu sme stimulovali účastníkov experimentov sľúbenou odmenou. Odmena mala motivovať študentov k dosiahnutiu čo najvyššieho zisku a tým simulovať analogický stav k skutočnému rozhodovaniu. Vzhľadom na finančnú náročnosť odmeňovania a nevhodnosť vyplácania finančných odmien sme pristúpili k bodovému a naturálnemu odmeňovaniu. Na ekonomickej fakulte nám bolo umožnené odmeňovanie prostredníctvom dodatočných bodov ku záverečnému hodnoteniu a na fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov a BIVŠ sme udeľovali naturálnu odmenu formou sladkostí.

Na vyhodnotenie sme použili štatistický softvér IBM SPSS Statistics 19, uvažovali sme pritom na hladine významnosti 0,05.

### **3 Výsledky a diskusia**

Účastníci experimentu sa správali racionálne v prebiehajúcej hre a siahali po dominantnej stratégii, ktorá znamená nekooperáciu a menej efektívny výsledok z pohľadu kolektívu. Tento typ stratégie uplatňovali účastníci experimentu hlavne v prvých kolách bez exogénneho impulzu v podobe zmeny pravidiel, kým sa oboznamovali s hrou. V okamihu, ako im bola

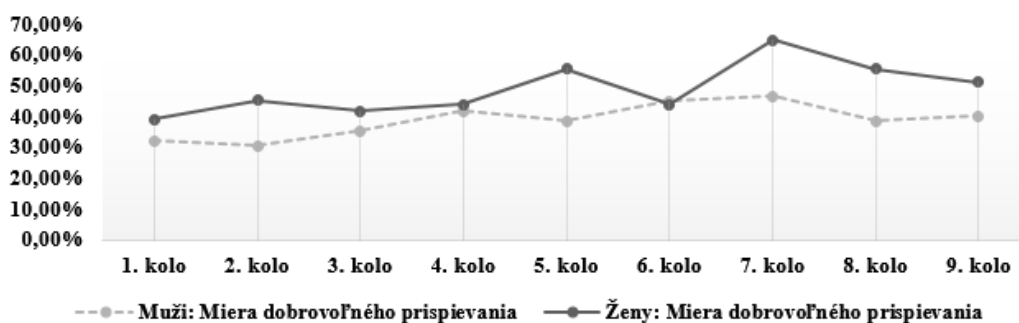
umožnená diskusia, nastali zmeny v správaní, ktoré sa orientovali na dosiahnutie optimálneho výsledku a objavuje sa výraznejšia miera dobrovoľného prispievania na kolektívny účet (Graf 1). Priemerná miera dobrovoľného prispievania za všetky kolá je 44,55 %, čo spĺňa hranicu, ktorú sme si určili, že jednotlivci budú ochotní prispievať na kolektívne statky v rozsahu 40 až 60 %. Zároveň ako vyplýva z grafu, v prípade, že sa zmenila výhodnosť investovať, resp. prispieť na kolektívny účet (4. až 6. kolo), znížila sa aj miera čierneho pasažierstva z 61,75 % v 1. až 3. kole na 54,92 %. Pokles miery čierneho pasažierstva bol rovnako aj v posledných troch kolách experimentu, kedy miera čierneho pasažierstva klesla na hodnotu 49,68 % v dôsledku zmeny, kedy sa účastníci nerozhodovali o tom, koľko vložia na svoj súkromný statok, ale o tom koľko vložia do spoločného „kolektívneho rozpočtu“.



**Graf 1:** Celková miera dobrovoľného prispievania na kolektívne statky a miera čierneho pasažierstva v experimente v %

Zdroj: Vlastné spracovanie

Ďalej sme overovali či pohlavie respondentov malo vplyv na ochotu dobrovoľne prispievať na kolektívne statky. Na overenie sme použili Pearsonov chí-kvadrát test. Predpoklad, že ženy a muži rozdielne dobrovoľne prispievajú na kolektívne statky sa nám potvrdil len v 2., 4., a 9. kole (p-hodnoty 0,048; 0,046 a 0,014). Predpoklad sme zamietli v kolách 1., 3., 5. až 8. kolo (p-hodnoty 0,300; 0,317; 0,054; 0,233; 0,094 a 0,307). Zistené výsledky korešpondujú s výsledkami doteraz uskutočnených experimentov (Ledyard, 1995), že ženy a muži sa v rámci experimentov s kolektívnymi statkami chovajú podobne, a preto by výsledky nemali byť ovplyvnené, resp. skreslené pohlavím respondentov. Ekonomické teórie nerozlišujú medzi pohlavím účastníkov experimentu, na rozdiel od teórií sociálnej psychológie. Tá naznačuje, že ženy sú sociálnejšie orientované, tzv. orientované na spoluprácu v skupine, zatiaľ čo muži sú orientovaní viac na seba. Otázkou pohlavia sa zaoberali viaceré experimenty. Friedman a Cassar (2004, s. 67) konštatujú, že rozdiely medzi pohlaviami pri experimentoch zameraných na trhové prostredie sú nepatrné. Výraznejšie zmeny súvisiace s pohlavím účastníkov sa môžu prejaviť v prípade experimentov týkajúcich sa väzňovej dilemy, rovnováhy alebo kolektívnych statkov, t. j. v situáciách, ktoré vyžadujú určitú mieru rizika. V tomto prípade sú ženy sociálnejšie orientované ako muži. Na grafe (Graf 2) je zobrazená miera dobrovoľného prispievania mužmi a ženami na kolektívne statky v našom experimente.

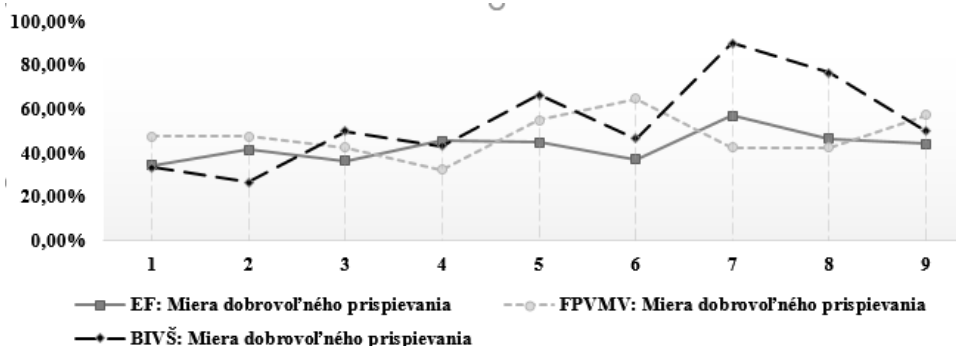


**Graf 2:** Miera dobrovoľného prispievania mužmi a ženami na kolektívne statky v experimente %

Zdroj: Vlastné spracovanie

Na základe zistených výsledkov môžeme konštatovať, že príspevky žien (v priemere 49,02 %) tvorili väčšie percento oproti mužom (v priemere 38,89 %), t. j. mohlo by sa zdať, že prispievajú viac. Dôvodom pre tento výsledok je pravdepodobne počet mužov a žien, ktorí sa zúčastnili experimentu (31 mužov a 74 žien).

Ako posledný sme overovali predpoklad o vplyve študijného odboru na mieru dobrovoľného prispievania na kolektívny účet v jednotlivých študijných odboroch. Využili sme pritom Pearsonov chí-kvadrát test a Spearmanov korelačný koeficient. Väčšina experimentov<sup>18</sup> potvrdzuje, že ekonómovia sa správajú sebeckejšie, menej spolupracujú, oproti študentom iných odborov. Nasledujúci graf (graf 3) uvádza mieru dobrovoľného prispievania na kolektívne statky pre jednotlivé fakulty, resp. školy.



**Graf 3:** Miera dobrovoľného prispievania vybraných študijných odborov na EF, FPVMV a BIVŠ

Zdroj: Vlastné spracovanie

Výsledky ukázali, že medzi študijným odborom respondentov a ochotou dobrovoľne prispievať na kolektívne statky existuje slabá závislosť.

Výsledky experimentu zároveň ukázali, že študenti ekonomického zamerania, ktorých štúdium sa orientuje do verejného sektore, majú vyššie sklony k čiernemu pasažerstva (56,81 %) ako v prípade študentov s ekonomickým zameraním orientovaným do súkromného sektora (46,30 %). V prípade študentov BIVŠ prevyšovali skôr sklony k altruizmu i keď nie stopercentného, ktoré sa prejavili najmä zmenou výnosnosti na súkromnom účte, nad egoizmom. Túto skutočnosť možno čiastočne vysvetliť faktom, kedy dôležitým impulzom v správaní účastníkov bola aj výnosnosť na kolektívnom účte, ktorá oproti súkromnému účtu

<sup>18</sup> Carter, Irons (1991), Frank, Gilovich, Regan (1993), Špalek (2011)

zostala nezmenená. Študenti na FPVMV, neekonomického zamerania sa stretávali hlavne s problémom nekooperácie, ktorú by sme skôr očakávali u študentov s ekonomickým zameraním štúdia. Miera čierneho pasažierstva v ich prípade bola 51,94 %.

## **Záver**

Cieľom príspevku bolo testovanie neoklasickej ekonomickej teórie čierneho pasažiera prostredníctvom vlastného ekonomického experimentu. Výsledky ekonomických experimentov sú pritomv kontraste s teóriou kolektívnych statkov a nemožnosti poskytovať kolektívne statky bez štátneho zásahu na trhovom princípe, resp. s určitým poplatkom za verejné služby.

Na základevýstupov experimentálnej ekonómie sme zostavili svoj vlastný experiment. Výskumná otázka vyslovená vo forme predpokladu, ktorého platnosť sme overovali, znela: za dobrovoľnú mieru prispievania jednotlivca na kolektívne statky je možné považovať rozpätie medzi 40 - 60 % maximálneho možného príspevku. Experiment, pomocou ktorého sme overovali vyslovený predpoklad, využíval jednoduchý lineárny model, ktorý mal formu opakovanej kooperatívnej hry a vychádzal z princípu hry väzňovej dilemy. Vychádzali sme z experimentu uskutočneného Holtom a Laurym (1997). Do experimentu sme aplikovali konkrétnu vlastnosť kolektívnych statkov- nedeliteľnosť, ktorú overovali vo svojom experimente Marwell a Amesová (1981). Na túto vlastnosť sme poukázali v posledných kolách experimentu.

Výsledky experimentu presne zodpovedali a potvrdili platnosť nášho predpokladu. Účastníci experimentu aj v skutočnosti prispievali na kolektívne statky v rozsahu 40 - 60 % (v priemere 44,55 %). Na výsledky experimentu v najvyššej možnej miere vplývala jednak (1) zmena výnosnosti súkromného účtu, ktorá klesla na polovicu, (2) možnosť diskusie medzi účastníkmi a následne dohodnutá stratégia, (3) rozhodovanie len o výške príspevku na kolektívny účet, bez rozhodovania medzi investovaním na súkromný a kolektívny účet. Na základe zozbieraných výsledkov môžeme tvrdiť, že v prípade viacnásobného opakovania kôl bez exogénneho zásahu, t. j. zmeny pravidiel, by pravdepodobne miera dobrovoľného prispievania mala regresívny charakter.

Význam záverov výskumu pre prax spočíva v iniciácii nového pohľadu na možnosti riešenia otázky financovania verejných služieb– prehľbovanie možnosti využívania alternatívnych zdrojov financovania verejných služieb popri tradičnom verejnom financovaní formou daňovej ceny.

Výskum v tejto štúdii je podporovaný v rámci projektu GACR16-13119S - Řízení výkonnosti veřejné správy – teorie vs. praxe v České republice a v jiných zemích střední a východní Evropy.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

ALLEN, R. - TOMASSI, D. 2002. *Řízení veřejných výdajů. Odborná příručka pro tranzitivní země*. Ministerstvo financí ČR, 2002.

- AUCOIN, P. (1990). *Administrative reform in public management: paradigms, principles, paradoxes and pendulums*. *Governance*, 3, 115-137.
- BROWN, C. V. – JACKSON, P. M. 1990. *Public Sector Economics*. [b.m.] : Blaskwell. 1990. ISBN 0-631-16208-9.
- CARTER, J. R., IRONS, M. D. 1991. Are Economists Different, and If So Why? In *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 5, No. 2. Spring, 1991. pp. 171-177.
- FRANK, R. H. – GILOVICH, T., REGAN, D. T. 1993. Does Studying Economics Ihibit Cooperation? In *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 7, No. 2, Spring, 1993. pp. 107-116.
- FRIEDMAN, D. - CASSAR, A. 2004. *Economics Labs*. London: Routledge, 2004. 233 s. ISBN 0-203-35684-5.
- GREIFF, M. 2013. *Learning with whom to Interact: A Public Good Game on a Dynamic Network*. *Etica & Politica / Ethics & Politics*, XV. 2013. 2. pp 58 – 81.
- HOLOMB, R. G. 1997. A Theory of the Theory of Public Goods. In *Review of Austrian Economics*. č. 10, No. 1. 1997.
- HOLT, C. A., LAURY S. K. 1997. Classroom Games: Voluntary Provision of a Public Good. *Journal of Economic Perspectives*, 1997, Vol. 11, No. 4, ISSN 0895-3309. s. 209–215.
- HOOD, CH. 1999. *Public Service Bargains and Public Service Reform*. Paper for ECPR Joint Meetings, Mannheim, March 26-31, 1999. Dostupné na internete: <<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/mannheim/w1/hood.pdf>>.
- ISSAC, M. R. – WALKER, J. M. – WILLIAMS, A. 1990. *Group size and the voluntary provision of public goods: Experimental evidence utilizing very large groups*, Mimeo. Arizona : University of Arizona, 1990.
- LANE, J. E. 2000. *New Public Management*. London: Routledge Taylor Francis Group, 2000. ISBN 0-19-834825-X.
- MARWELL, G., AMES, R. E. 1981. Experiments on the provision of public goods. IV: Economist Free Ride, Does Anyone Else? In *Journal of Public Economics* 15, University of Wisconsin. s. 259–310.
- MEDVEĎ, J. – NEMEC, J. a kol. 2011. *Verejné financie*. Bratislava: Sprint dva, 2011. 640 s. ISBN 978-80-89393-46-6.
- OSBORNE, D. – GAEBLER, T. 1993. *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spiritis Transforming the Public Sector*. Dostupné na internete: <<http://government.cce.cornell.edu/doc/summary.asp?id=osborne1992#market>>
- POLLITT, CH. - BOUCKAERT, G. 2000. *Public Management Reform a Comparative Analysis*. London : Oxford university press, 2000. ISBN 0-19-829722-X.
- ROTH, A. E.; KAGEL, J. H. 1997. *Introduction to experimental economics: The Handbook of experimental economics*. Princeton: Princeton university press, 1997. ISBN 06-910-589-70. 740 s.
- ROTHBARD, M. 2006. *Power and market: Government and the Economy*. 4. vydanie. Alabama: Ludwig von Mises Institute. 2006. ISBN 1-933550-05-8
- SAVAS, E. S. 1987. *Privatisation: The Key to Government*. New Yourk : Chatman House, 1987. ISBN 0-385-460821-X
- STIGLITZ, J. E. 1997. *Ekonomika veřejního sektoru*. Praha: Grada Publishing, 1997. 661 s. ISBN 80-7169-454-2.

ŠPALEK, J. 2011. *Veřejné statky: Teorie a experiment*. 1. Vydanie. Praha: H. C. Beck, 2011. 204 s. ISBN 978-80-7400-353-0.

WALSH, K. 1995. *Public Services and Market Mechanisms*. London : MacMillan & Coltd., 1995. ISBN 0-333-58806-1.

Zákon č. 583/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy a o zmene a doplnení niektorých zákonov

# TRENDY V REGIONÁLNEJ POLITIKE V 21. STOROČÍ

Roman Toma

## **Abstrakt**

Súčasnú obdobie regionálnej politiky trvá približne od druhej polovice 70. rokov 20. storočia. Aktéri regionálnej politiky v ňom kladú dôraz hlavne na využitie endogénneho, miestneho rozvojového potenciálu a miestnych aktivít v regióne (napr. znalosti, kontakty, ľudský potenciál, prírodné dedičstvo). Rovnako dochádza k prepájaniu regionálnej politiky s ďalšími štátnymi politikami a sektorové politiky sa snažia o zníženie rozdielov medzi regiónmi. Autor má za cieľ opísať trendy v regionálnej politike v posledných desaťročiach, ktoré sa používajú v zahraničí aj na Slovensku.

## **Abstract**

The current period of regional policy lasts from ca. second half of the 1970s. In the present, players of regional policy put emphasis mainly on the utilization of endogenous development potential and local activities in a region (e.g. knowledge, contacts, human potential, natural heritage). At the same time, interconnection of regional policy with other state policies is taking place and sector policies are trying to reduce differences between regions. The author's aim is to describe trends in regional policy in the last decades which have been used abroad and also in Slovakia.

## **Obdobia regionálnej politiky**

V článku budeme vychádzať z rozdelenia období regionálnej politiky podľa autorov Blažek a Uhlíř, ktorý použili aj v druhom vydaní svojej publikácie *Teorie regionálního rozvoje* : nástin, kritika, implikace z roku 2011.

V ňom rozdelili obdobia regionálnej politiky na regionálnu politiku inšpirovanú *neoklasickými a neoliberálnymi prístupmi*, na regionálnu politiku inšpirovanú *keynesiánstvom* a teóriami skupiny *jadro-periféria* a na súčasné, teda tretie obdobie regionálnej politiky.

Od neoklasického a neoliberálneho obdobia regionálnej politiky je regionálna politika vnímaná v modernom poňatí, obdobie začalo podľa autorov v 20. a 30. rokoch 20. storočia, hlavne vo Veľkej Británii. Za koniec tohto obdobia môžeme považovať začiatok 2. svetovej vojny.

Druhé obdobie regionálnej politiky je možné vymedziť približne od začiatku 50. rokov do polovice 70. rokov. 60. roky sú označované ako obdobie „zlatého veku“ regionálnej politiky, pretože štátni aktéri v tejto dekáde investovali do regionálnej politiky vo viacerých štátoch veľké množstvo financií. (podiel výdavov na HDP napr. vo Veľkej Británii v 60. rokoch predstavoval takmer 1%, viď Prestwiche a Taylor 1990).

Tretie, teda súčasné obdobie regionálnej politiky sa začalo podľa Blažeka a Uhlířa od druhej polovice 70. rokov minulého storočia a trvá do súčasnosti.

Toto obdobie je na rozdiel od dvoch predchádzajúcich období výrazne eklektické, to znamená spája jednotlivé prvky z viacerých smerov, v tomto prípade z viacerých teórií regionálneho rozvoja. Nájdeme v ňom ale viacero prvkov inštitucionálnych smerov. Inštitucionálne teórie regionálneho rozvoja sa zameriavajú na oblasti, ktoré opísal americký

ekonóm Richard Nelson vo svojom diele *The agenda for growth theory: a different point of view* (1998). Týmto oblastiam dovtedy nevenovala ekonomická teória dostatočnú pozornosť. Podľa autora ide o technológie a technologické inovácie, poňatie firmy a inštitúcie. Inštitucionálne teórie sa zaoberajú buď jednou, alebo viacerými uvedenými oblastami a snažia sa cez ne objasniť príčiny regionálnych rozdielov, prikladajú väčší význam tzv. mäkkým, teda prevažne neekonomickým faktorom.

### Rozdiely medzi regionálnymi politikami v jednotlivých obdobiach

V regionálnej politike vychádzajúcej z neoliberálnych prístupov dominujú hlavne opatrenia, ktoré majú dopad na lokálnu, miestnu úroveň (napr. podpora malých a stredných podnikov). V regionálnej politike inšpirovanej keynesiánskou/keynesovskou ekonomikou prevažuje politika riadená z centrálnej úrovne (priame zahraničné investície, relokácia veľkých podnikov a inštitúcií do zaostávajúcich regiónov).

V súčasnom období sa regionálna politika zameriava na využitie miestneho, endogénneho rozvojového potenciálu v regióne. Ide o využitie napr. miestneho ľudského potenciálu, znalostí, kontaktov, kultúrneho a prírodného dedičstva, infraštruktúry a pod.

### **Hlavné črty súčasného obdobia regionálnej politiky**

Súčasný trendy v regionálnom rozvoji, ktoré sa premietajú aj do tvorby konkrétnych opatrení v regionálnej politike, sú podľa Skokana zamerané na:

- rozvoj regionálnych systémov inovácií na základe regionálnych inovačných stratégií
- rozvoj podnikových sietí a regionálnych klastrov
- triple helix - spolupráca firiem, univerzít a verejnej správy
- regióny znalostí a iné ( Výrostová, 2010, pôvodný zdroj Skokan 1998)

V súčasnom období regionálnej politiky spolupracujú aktéri z verejného a súkromného sektora (tzv. public private partnership, známe aj na Slovensku ako PPP projekty). V súčasnom období regionálnej politiky je snaha rozširovať nástroje regionálnej politiky o nové postupy, ktoré sa snažia riešiť aj príčiny regionálnych problémov a nielen ich následky, čo je typické pre predošlé obdobia.

Regionálna politika sa chápe prevažne ako strategická politika so zameraním do budúcnosti, je preventívnym prostriedkom tvorby a udržania konkurencieschopnosti v globálnej ekonomike. Politika má zabezpečiť, aby sa v regióne vytvorilo čo možno najviac dobre platených pracovných miest pre dobre kvalifikovaných zamestnancov.

Je zrejmý aj posun k decentralizácii vo verejnej správe, v dôsledku čoho sa čoraz väčší okruh kompetencií a zvyčajne aj príslušných financií presúva na regionálnu a miestnu úroveň. V tejto súvislosti je možné približne od 90. rokov 20. storočia si všimnúť, že regionálna politika zahŕňa stále viac tém a okruhových. Ide o podporu infraštruktúry, podnikania alebo rozvoj ľudských zdrojov.

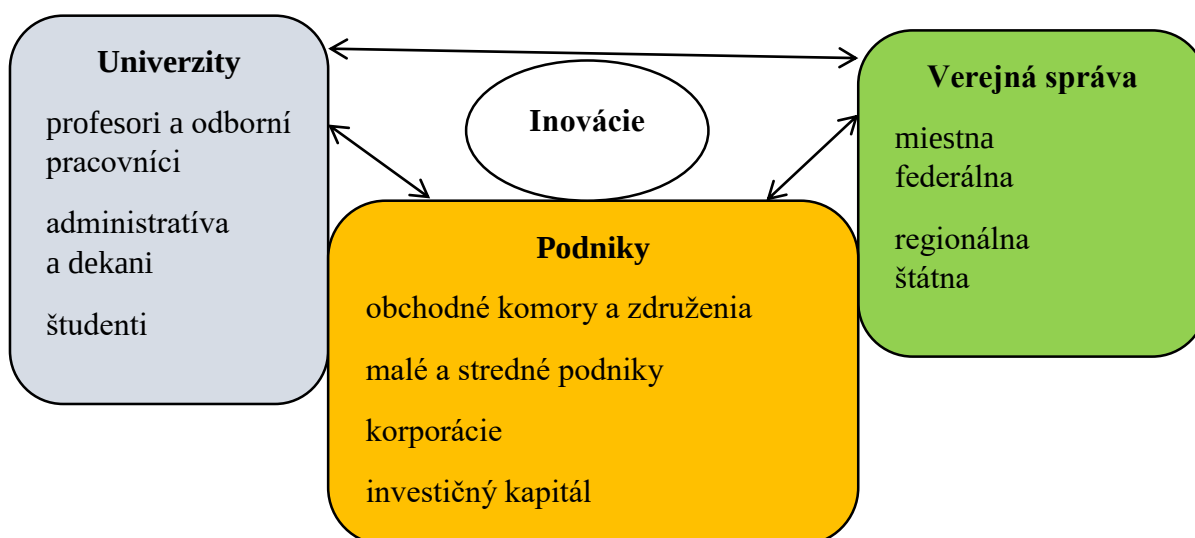
Jednou z hlavných charakteristík súčasnej regionálnej politiky je v súlade s inštitucionálnymi teóriami dôraz na vytváranie partnerských väzieb, vytváranie sietí kontaktov (networking), vznik rôznych platforiem. Okrem vytvárania kontaktov sa predstavitelia v regionálnych a miestnych orgánoch (v podmienkach SR zastupiteľstvá jednotlivých samosprávnych krajov, resp. mestské zastupiteľstvá a miestne zastupiteľstvá v rámci Bratislavy) snažia o využitie endogénneho (vnútorného) potenciálu regiónu napr. pomocou so vznikom nových firiem v obci alebo v regióne.



Do popredia sa v Európe od 80. rokov 20. storočia dostávajú aj inovácie a ich šírenie. Aktéri regionálnej politiky sa snažia podporovať vznik a šírenie inovácií napr. podporou zakladania vedeckých a technologických parkov. Na Slovensku vznikol Vedecký park Univerzity Komenského v Bratislave, bol oficiálne otvorený 26. februára 2016. Vedci v ňom skúmajú **nové diagnostické postupy na odhaľovanie genetickej podstaty civilizačných či infekčných ochorení**, akými sú napríklad autizmus, skleróza multiplex, obezita či Crohnova choroba.

Rovnako je pre súčasnú podobu regionálnej politiky typická spolupráca medzi predstaviteľmi súkromného a verejného sektora (public private partnership - PPP). Ich zmyslom je realizácia významných projektov, na ktorých realizáciu nemajú aktéri vo verejnom sektore dostatok financií alebo skúseností alebo iných prostriedkov, ale vlastnia napr. pozemky, kde je možné uskutočniť konkrétny projekt. Projekt PR1BINA (projekt PPP - rýchlostná cesta R1) je historicky prvým projektom verejno-súkromného partnerstva (Public Private Partnership) tohto rozsahu na Slovensku. Skladá sa zo 4 úsekov v celkovej dĺžke 51,6 km a posledný z nich (úsek Banská Bystrica - severný obchvat) bol otvorený 27. júla 2012.

Nezanedbateľným aspektom regionálnej politiky v súčasnosti je aj snaha vo väčšej miere adaptovať tradičnú politiku lákania zahraničných investícií, ktorá je charakteristická pre regionálnu politiku v keynesovskej dobe, na súčasné pomery. Konkrétne ide o snahu o užšie prepojenie inovácií a šírenia inovácií s podporou zahraničných investícií a rovnako je stále vyššia pozornosť venovaná následnej starostlivosti o zahraničných investorov (tzv. after care alebo follow up programy). Základnými cieľmi programov následnej starostlivosti o zahraničných investorov sú rozšírenie už existujúceho závodu (výrazne lacnejšie ako získanie nového investora), zvýšenie podielu subdodávateľov a zvýšenie statusu firmy tak, aby sa postupne zvýšila jeho autonómia, aby bol posilnený výskum a vývoj a aby bola všeobecne zvýšená pridaná hodnota v regióne. Inšpiráciou pre program boli popredajné služby a popredajný servis pre zákazníka. Konkrétne opatrenia v programoch o starostlivosť o investorov sa týkajú väčšinou pomoci pri riešení rôznych administratívnych problémov, o pomoc v oblasti ľudských zdrojov alebo zvyšovania úrovne investora v sociálnej oblasti (napr. zriaďovanie cudzojazyčných škôl a ambulancií, vybavovania pracovných povolení pre cudzincov a pod.)



Triple helix model (trojitá skrutkovica)

Zdroj: vlastné spracovanie

Autormi konceptu triple helix sú autori Henry Etzkowitz a Loet Leydesdorff, začali sa ním aj zaoberať aj iní autori na začiatku 21. storočia. Hlavnou myšlienkou konceptu tvrdenie, že inovácie sú základom regionálneho rozvoja a tvoria sa aj kvôli vzájomnej spolupráci a ďalším väzbám medzi konkrétnymi aktérmi. Netvorí ich len samostatné výskumné tímy. Za hlavných aktérov sme si zvolili podľa vzoru Etzkowitza podniky, univerzity a verejnú správu, ide o inovačné systémy, daní aktéri by mali dobre vedieť o problémoch a potrebách zvyšných dvoch aktérov kvôli vzájomnej spolupráci, aby výsledkom mohli byť inovácie.

## **Význam informačných a komunikačných technológií a odporúčania pre regionálnu politiku**

Informačné a komunikačné technológie (IKT) sú v dnešnej dobe pre svetovú ekonomiku veľmi dôležité. Poskytujú prístup k dôležitým informáciám z rôznych oblastí života, môžu pri efektívnom využití urýchliť proces vzdelávania, poskytujú nové možnosti komunikácie medzi ľuďmi a pod.

Investície do IKT môžu zvýšiť produktivitu a ekonomický rast v štáte, nestačí ale iba investovať do nich, efektívne využívanie moderných technológií závisí od manažérskych schopností.

Spomenieme najdôležitejšie odporúčania v danej oblasti pre politiku vrátane regionálnej politiky:

1. Podporovať stimulujúce podnikateľské prostredie, ktoré zvyšuje objem investícií do IKT - flexibilita pracovného trhu, odstraňovanie administratívnych bariér, transparentné a efektívne regulácie, vysoká úroveň konkurencie a pod
2. Dostatočne investovať do IKT v priemysle - vzdelávacie programy, rozvoj verejných elektronických služieb a verejného obstarávania („push“ stratégia).
3. Podporovať IKT prostredníctvom klastrov vytvorených okolo akademických centier, navýšiť verejné výdavky domácich firiem pre danú oblasť (Pietkowski, 2004; uvedené aj v Buček a kol., 2006, s.132).

Samotné IKT nie sú zdrojom prosperity, ale hlavne miestny rozvojový kontext a prostredie, v ktorom sa využívajú. Pre ich maximálne využitie je potrebný geografický, technologický a cenovo dostupný prístup. Rovnako by sme sem zaradili aj schopnosti samotných používateľov s nimi pracovať.

## **Dopad regionálnej politiky EÚ (Kohéznej politiky) na regióny v kontexte Eurokrízy**

Úsporné opatrenia kvôli finančnej a neskôr Eurokríze boli v posledných rokoch využívané pre centralizovanie regionálnych právomocí. Tento trend je založený na predpoklade, že prenesenie verejnej služby na úroveň centrálnej vlády bude efektívnejšie vzhľadom na náklady. Ide o názor predstaviteľov vo Výbore regiónov<sup>19</sup> vyjadrenom

---

<sup>19</sup> Výbor regiónov je poradný orgán EÚ, ktorý tvoria zástupcovia všetkých 28 členských štátov, ktorí sú volení na miestnej a regionálnej úrovni. **Výbor regiónov Európskej únie** (skratka CoR, v anglickom jazyku Committee of the Regions of the European Union) so sídlom v Bruseli vznikol na základe Maastrichtskej zmluvy v roku 1994

v dokumente Devolution in the European Union and the place for local and regional self-government in EU policy making and delivery, v preklade Decentralizácia v Európskej únii a priestor pre miestnu a regionálnu samosprávu v tvorbe politiky EÚ a jej vykonávanie.

Centralizácia v Taliansku a v Španielsku bola v dôsledku Eurokrízy prehĺbená, tento trend pravdepodobne začal podľa autorky González Pascualovej ešte pred krízou a bol čiastočne podporený centrálnymi vládami v jednotlivých štátoch EÚ. Ale v dôsledku výraznej politickej a sociálno-ekonomickej krízy sa vlády stali ešte silnejšími vo vzťahu k regiónom. Bol naplnený „paradox slabých“ (the paradox of the weak)<sup>20</sup>

Európske spoločenstvá boli založené ako garancia spolužitia občanov, ktorí boli v minulosti aj nepriateľmi. Ale paradoxne európsky projekt podľa autorky postupne narúša dohody vytvorené medzi spoločnosťami v jednotlivých členských štátoch. Tzv. kompenzácia straty regionálnych právomocí účasťou na záležitostiach na úrovni únie v praxi záleží plne na vôli členských štátov.

Regionálna politika EÚ by mohla zmierniť tento trend tým, že by spojila európskych a regionálnych aktérov. Ak by podľa autorky González Pascualovej bolo prepojenie medzi európskymi a regionálnymi inštitúciami zamerané na bezprostredné potreby európskych občanov, mohlo by to vyvolať efekt rozšírenia (spill-over effect) na legitimitu regionálnych projektov a aj európskeho projektu. Tento scenár sa ale autorky zdá podľa súčasnej právnej úpravy pomerne nepravdepodobný (González Pascual, 2014).

## Zoznam bibliografických odkazov

BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. 2011. *Teorie regionálního rozvoje* : nástin, kritika, implikace. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2011. 342 s. ISBN 978-80-246-1974-3

BUČEK, M. 2006. Regionálny rozvoj Novšie teoretické koncepcie. Bratislava : EKONÓM, 2006. 270 s. ISBN 80-225-2151-5

Generálne riaditeľstvo pre komunikáciu Európskej komisie. Výbor regiónov (VR). [online]. 2016, Dostupné na internete: < [https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/committee-regions\\_sk](https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/committee-regions_sk) >

GONZÁLEZ PASCUAL, M. 2014. Eurocrisis and Regional States: New trends in the European Regional Policy and the Regions' future. In Perspectives on Federalism [online]. 2014, vol. 6, issue 3 [cit. 2016-25-11]. Dostupné na internete: <[http://www.on-federalism.eu/attachments/199\\_download.pdf](http://www.on-federalism.eu/attachments/199_download.pdf)>. ISSN 2036-5438

R1 PR1BINA, Všeobecné informácie. [online]. 2016, Dostupné na internete: <<http://www.pr1bina.sk/sk/o-projekte/vseobecne-informacie>>

UK. 2016. Vedecký park UK slávnostne otvorený. [online]. 2016, Dostupné na internete: <<https://cusp.uniba.sk/udalosti/>>

---

ako poradný orgán Európskej komisie, Rady Európskej únie a Európskeho parlamentu umožňujúci zástupcom miestnych a regionálnych správ vyjadrovať sa k záležitostiam prerokovávaným v Európskej únii. Európska komisia a Rada ministrov sú povinné prekonzultovať s Výborom regiónov Európskej únie navrhované právne predpisy EÚ, ktoré sa týkajú širokého spektra politík miestnych a regionálnych samospráv členských krajín. (dostupné na stránke Európskej únie [www.europa.eu](http://www.europa.eu) a Združení miest a obcí Slovenska [www.zmos.sk](http://www.zmos.sk)).

<sup>20</sup> Toto označenie sa vzťahuje na centrálné vlády, ktoré majú slabý vplyv na medzinárodnej úrovni ale výrazný vplyv na domácej úrovni (Grande, 1996, uvedené aj v González Pascual, 2014).

VÝROSTOVÁ, E 2010. *Regionálna ekonomika a rozvoj*. Bratislava : Iura Edition, 2010. 352 s. ISBN 978-80-8078-361-7

Združenie miest a obcí Slovenska, *Výbor regiónov EÚ (CoR)*. [online]. 2016, Dostupné na internete:<[http://www.zmos.sk/vybor-regionov-eu-cor.phtml?id3=26578&module\\_action\\_\\_63953\\_\\_id\\_art=11073](http://www.zmos.sk/vybor-regionov-eu-cor.phtml?id3=26578&module_action__63953__id_art=11073)>

**Teoretické a praktické otázky medzinárodných vzťahov a  
svetovej politiky**

# RUSKO-TURECKÉ VZŤAHY PO POKUSE O ŠTÁTNY PREVRAT

Ivan Jágerský

## **Abstract**

*Even before the coup attempt, relations between Russia and Turkey had begun to improve, but that process now seems set to accelerate. The recent failed military coup is pushing the Turkish government to prioritize a rapprochement with Russia. For Russia, cooperation with Turkey would increase its room for manoeuvre in the Middle East, would boost tensions within NATO and between Turkey and the EU. President Putin could be attempted to play a long game, not seeking immediately to exploit Ankara's vulnerabilities, and instead seeking to draw it away from its western allies. Despite official declarations, rebuilding the mutual relationships will be difficult for both sides and it might not yield the expected results for a longtime. Turkey's rapprochement with Russia is a chance to show its key significance in the region to the West. Ankara is trying to demonstrate that it is capable of pursuing its own policy line and is not dependent on the US or the EU.*

## **Abstrakt**

*Vzťahy medzi Ruskom a Tureckom sa začali čiastočne zlepšovať ešte pred pokusom o štátny prevrat, aktuálne sa však tento proces zdá byť urýchlenný. Neúspešný vojenský prevrat tlačí na tureckú vládu, aby uprednostnila zblíženie s Ruskom. Pokiaľ ide o Rusko, obnovením spolupráce s Tureckom by si zväčšilo svoj manévrovací priestor na Blízkom východe a zároveň zvýšilo napätie v rámci NATO a medzi Tureckom a EÚ. Prezident Putin by mohol s Tureckom hrať dlhú hru, nesnažiac sa okamžite zneužiť jeho súčasnú zraniteľnosť, ale snažiť sa dosiahnuť dlhodobý cieľ a odtiahnuť Turecko od jeho západných spojencov. Aj napriek oficiálnym vyhláseniam, obnovenie vzájomných vzťahov bude zložitú pre obe strany a nemusí priniesť očakávané výsledky ani v dlhodobom horizonte. Turecké zblíženie s Ruskom mu však dáva šancu ukázať Západu svoj strategický význam v regióne. Ankara sa snaží demonštrovať, že je schopná realizovať vlastnú politickú líniu a nie je závislá na USA alebo EÚ.*

## **Úvod**

Posledných tristo rokov boli rusko-turecké vzťahy formované dynamikou vzťahov oboch krajín k Západu. Existuje teda akási historická tendencia Ruska aj Turecka využívať ich bilaterálne vzťahy ako určitú kartu vo vzťahu ku krajinám Západu. Predovšetkým Turecko sa historicky snažilo posilniť svoje vzťahy s Ruskom vždy keď sa jeho spojenectvo so Západom zdalo byť oslabené. Inak tomu nie je ani v súčasnosti, kedy Turecko čelí tvrdej kritike svojich západných spojencov za represálie a celkový vnútropolitický vývoj v krajine po pokuse o štátny prevrat z 15. júla 2016.

Kríza v Rusko-Tureckých vzťahoch nastala po incidente z 24. novembra 2015, kedy Turecko zostrelilo ruské bojové lietadlo z dôvodu údajného narušenia svojho vzdušného priestoru. V dôsledku toho boli medzi oboma krajinami zmrazené diplomatické styky, zavedené ekonomické sankcie (BBC, 2015) a proxy konflikt v Sýrii a juhu Turecka sa zhoršil, čo Ankare

výrazne limitovalo priestor pre politické manévrovanie. Po tomto napätom období je však možné sledovať (zhruba od júna 2016) opäť postupné zblíženie a urovnanie vzájomných vzťahov oboch krajín. Turecko iniciovalo snahy o zlepšenie bilaterálnych vzťahov keď sa konfrontačná politika prezidenta Erdogana ukázala ako neefektívna. Táto zmena bola podmienená predovšetkým silnejúcim tlakom tureckých biznismenov a predovšetkým neúspešným pokusom o štátny prevrat, ktorého jedným z dôsledkov je opätovné zblížovanie s Ruskom a oslabenie vzťahov s tradičnými spojencami z krajín Západu.

### **Turecké záujmy**

Ešte pred pokusom o štátny prevrat sa vzťahy oboch krajín postupne zlepšovali a tento proces bol urýchlený najmä po oficiálnom ospravedlnení prezidenta Erdogana v júni 2016 (The Guardian, 2016). Po prevrate si Turecko uvedomovalo potrebu prioritizácie urovnania vzťahov s Ruskom. V tomto kontexte možno ako určité gesto smerované Moskve vnímať oficiálne vyjadrenia tureckých predstaviteľov o možnom súvisi medzi zostrelením ruského lietadla a konšpirácii proti tureckej vláde, ktoré vyvrcholili pokusom o puč. Prijatie tejto teórie oboma stranami položilo základ pre zlepšenie vzájomných vzťahov, ako aj vytvorilo ideu spoločného nepriateľa v radoch „odpadlíckych“ zložiek tureckej armády.

Zmena v tureckých vzťahoch voči Rusku je súčasťou širšej revízie vlastnej zahraničnej politiky. Erdogan je v súčasnosti zameraný na domáce záležitosti v snahe skompletizovať proces prebudovania štátu na ústavnej úrovni. Normalizácia vzťahov s Moskvou pomôže Ankare zamerať sa na uvedené domáce záležitosti a oslabenie Kurdskej strany pracujúcich (PKK). V širšej perspektíve, spolupráca s Ruskom umožní Turecku presadzovať svoje záujmy v Sýrii a posilní jeho pozície voči Západu. To je pre Ankaru obzvlášť dôležité v súčasnom kontexte zhoršujúcich sa vzťahov s USA (najmä otázka sýrskych Kurdov) a EÚ (spolupráca v otázke migrácie a dlhodobé problémy súvisiace s procesom integrácie do EÚ).

### **Ruské záujmy**

Z ruského pohľadu predstavuje Turecko kľúčového geopolitického aktéra v čiernomorskom regióne. Úroveň aktuálnych tureckých vzťahov s krajinami Západu je pomerne napätá po tvrdých opatreniach prezidenta Erdogana, ktoré nasledovali po júlovom pokuse o prevrat. Rusko sa v priebehu puču a bezprostredne po ňom postavilo do pozície spojenca Erdoganovho režimu. V médiách sa dokonca objavila informácia, že ruské tajné služby disponovali informáciou o pripravovanom prevrate a Erdogana varovali (Newsru, 2016). Rusko bolo zároveň jednou z prvých krajín, ktoré Erdoganovi ponúkli pomoc ešte predtým ako boli jasné okolnosti a výsledok prevratu. Putin špeciálne zdôrazňoval práve tento moment a poukazoval na to, že tureckí spojenci spomedzi krajín Západu zaujali skôr vyčkávaciu taktiku. Všetky odsúdenia prevratu z ich strany prišli až vo fáze kedy bolo jasné, že nebude úspešný. Tureckí lídri túto situáciu vnímali veľmi citlivo a je možné pozorovať nárast nedôvery voči západným spojencom, ktorí podľa nich neboli úplne na strane súčasného režimu.

Rusko využilo poprevratovú situáciu a urýchlilo proces zrušenia ekonomických sankcií voči Turecku (South front, 2016). Dlhodobu má Rusko v Turecku strategické ekonomické záujmy, ako napr. výstavbu plynovodu Turkish Stream a jadrovej elektrárne Akkuyu. Práce na oboch

energetických projektoch boli taktiež pozastavené po incidente z novembra 2015. Okrem ekonomického rozmeru, spolupráca s Tureckom zväčší ruský manévrovací priestor na Blízkom východe a zvýši napätie medzi Tureckom a partnermi v rámci EÚ a NATO. Rusko sa usiluje o oslabenie pozície USA v Sýrii a Blízkom východe celkovo a podpora poprevratovej domácej politiky prezidenta Erdogana je účinným nástrojom na zvyšovanie napätia medzi Tureckom a spojencami v rámci NATO. Rusko sa teda v čase aktuálnej vojenskej a diplomatickej zraniteľnosti Turecka bude usilovať o maximalizáciu dosiahnutia svojho cieľa. Rusko chce silné turecké authority nezávislé na západnom vplyve a zároveň úzko spojené s Moskvou predovšetkým v politickej a ekonomickej oblasti.

### **Sýria ako rozdeľujúci prvok**

Vzhľadom na fakt, že práve konflikt v Sýrii spôsobil zhoršenie vzájomných vzťahov, nie je možné v dohľadnej dobe očakávať v tejto otázke dosiahnutie konsenzu. Dôležitosť, ktorú Sýria predstavuje v aktuálnych ruských zahraničnopolitických ambíciách naznačuje, že Rusko nebude ochotné robiť kompromisy vo svojej stratégii. Predovšetkým nie je možné predpokladať, že sa Rusko vzdá podpory prezidenta Assada a jeho režimu.

Pre Turecko je hlavnou prioritou v Sýrii potláčanie ambícií sýrskych Kurdov, ktorí chcú vytvoriť autonómiu na severe krajiny. Tá by výrazne ovplyvnila situáciu na juhovýchode Turecka a posilnila by tureckú kurdsú menšinu. V tomto kontexte Ankara hľadá cestu ako pomôcť anti-Assadovskej a ne-kurdskej opozícii získať kontrolu nad oblasťami na severe Sýrie, ktorá by znemožnila zjednotenie kurdskej enklávy. Rusko môže pristúpiť na určité obmedzené kompromisy v otázke podpory sýrskych Kurdov, ale iba v prípade, že nebude ohrozená celková ruská stratégia a dosiahnutie jeho cieľov. Pre Turecko by strategická dôležitosť kurdskej otázky v Sýrii a pokračujúca podpora tejto menšiny zo strany USA proti tureckým záujmom mohli mať za následok zmenu tureckého postoja voči prezidentovi Assadovi. Hoci nie je možné predpokladať zásadnú zmenu oficiálnej tureckej politiky, nie je možné vylúčiť tichú podporu pre zachovanie Assadovho režimu.

Zahrnutie Hakana Fidana, šéfa tureckej tajnej služby, do delegácie na samit v Petrohrade (august 2016) indikuje, že Sýria bola jednou z hlavných tém v rámci stretnutia. Jedným z výsledkov je dohoda, že obe krajiny si budú vymieňať spravodajské informácie s hlavným cieľom lepšej koordinácie svojho postupu v Sýrii a snahou o elimináciu náhodných incidentov. Je taktiež pravdepodobné, že Turecko sa snažilo vylobovať si prístup do vzdušného priestoru Sýrie, predovšetkým na severe krajiny kontrolovanej kurdskou nacionalistickou Stranou demokratickej únie - PYD (Democratic Union Party) a PKK (Al-monitor, 2016).

### **Ekonomická spolupráca**

Po resete vo vzájomných vzťahoch, Rusko ako jeden z prvých krokov zrušilo embargo na vybrané turecké tovary a vyjadrilo taktiež úmysel zrušenia víz pre tureckých občanov. Tieto aktivity však zatiaľ nepriniesli zlepšenie vzájomnej obchodnej výmeny na úroveň pred zhoršením vzťahov. Dôvodom je predovšetkým silná ruská domáca propaganda, ktorá niekoľko mesiacov po incidente "masírovala" obyvateľstvo, čo sa premietlo do silného odmietania tovaru tureckého pôvodu zo strany kupujúcich. Ďalšími dôvodmi sú však aj stále viac klesajúca



kúpyschopnosť ruského obyvateľstva, celková politická nestabilita Turecka a s ňou spojená zvýšená teroristická hrozba, ktorá odrádza významnú ruskú klientelu od cestovania do Turecka. Tureckí investori v Rusku taktiež narážajú na viaceré problémy pri snahe o prienik na miestne trhy, predovšetkým z dôvodu ich monopolizácie zo strany ruských, prípadne zahraničných investorov (Winning, 2016).

Celková hodnota tureckého exportu do Ruska predstavovala za prvých šesť mesiacov tohto roka 737 mil. USD; za rovnaké obdobie roka 2015 to bolo 1,8 mld. USD (Trading economics, 2016). Celková hodnota obchodnej straty Turecka od incidentu zostrelenia ruského lietadla je odhadovaná na približne 8 až 10 mld. USD (Girit, 2016). Znovuobnovenie vzájomných ekonomických vzťahov na pôvodnú úroveň pravdepodobne nie je možné očakávať v krátkodobom horizonte. Vzhľadom na svoju výhodnejšiu pozíciu a vlastné ekonomické záujmy sa Rusko bude usilovať prinútiť Ankaru ku viacerým kompromisom, nestratiť dôveru domáceho obyvateľstva a zároveň uspokojiť podnikateľské kruhy. V kontexte spolupráce v ostatných oblastiach ekonomiky je Ruským cieľom predovšetkým prilákať turecké stavebné spoločnosti s rozsiahlymi skúsenosťami a kapitálom na implementáciu infraštruktúrnych projektov. Potravinársky, textilný a elektrotechnický priemysel sú pre Moskvu sekundárne, nakoľko od nich priamo nezávisí vládna moc.

Záujmy v energetickej oblasti sú strategické pre obe krajiny, čo bolo potvrdené aj na samite v Petrohrade kde bolo rozhodnuté, že projekty plynovodu Turkish Stream a atómovej elektrárne Akkuyu budú uskutočnené (Pravda, 2016). Na začiatku budúceho roka tak ruská energetická spoločnosť Rosatom pravdepodobne bude pokračovať na projekte výstavby uvedenej elektrárne - prvá fáza má byť ukončená v roku 2023, posledná v roku 2025 (World-nuclear, 2016). Čo sa týka plynovodu Turkish Stream, napriek politickému rozhodnutiu bude potrebné prijať viaceré kompromisy na prekonanie existujúcich nezhôd. V súčasnosti je spoločným záujmom oboch krajín sprevádzkovať aspoň jednu vetvu plynovodu. Turecku zaistí priamu dodávku ruského plynu za zvýhodnenú cenu a Rusko zníži svoje straty spôsobené pozastavením projektu South Stream a zároveň mu umožní presmerovať časť dodávok mimo Ukrajinu, čo zníži závislosť na Ukrajine pri transfere energetických surovín (MacFarquhar, 2016).

Na petrohradskom samite sa taktiež hovorilo o spolupráci v oblasti obrany. Tomu nasvedčuje prítomnosť viacerých predstaviteľov tureckého obranného priemyslu a následné vyjadrenia ministra zahraničných vecí, Mevluta Cavusoglua, ktorý uviedol, že Turecko sa doposiaľ neúspešne snažilo spolupracovať s krajinami v rámci NATO a že si krajina musí vybudovať vlastný obranný systém aj spoluprácou s inými krajinami. Prvým krokom k tomuto cieľu môže byť vybudovanie dlhodobého diskutovaného systému protivzdušnej obrany dlhého dosahu aj s ruskou pomocou v podobe poskytnutia systému Antey-2500 (Al-monitor, 2016).

Posilnenie turecko-ruskej spolupráce v obrannom priemysle by znamenalo pomerne silný odkaz pre NATO. Táto spolupráca by Turecku poskytla niektoré nové spôsobilosti, zároveň by však nebola úplne jednoduchá z dôvodu rozdielnych technických štandardov oboch krajín, doktrínálnej závislosti tureckého obranného priemyslu na západných normách a taktiež otáznej dlhodobej udržateľnosti a spoľahlivosti dodávok z ruskej strany. Z uvedených dôvodov je preto v krátkodobom horizonte málo pravdepodobné výrazné posilnenie turecko-ruskej obrannej spolupráce na úkor existujúcich tureckých záväzkov voči NATO.

## Úloha lídrov

Jedným z rozhodujúcich faktorov, ktoré majú vplyv na súčasné rusko-turecké vzťahy je vzťah medzi oboma lídrami. Prezidenti Erdogan aj Putin sú často charakterizovaní ako tvrdohlaví a arogantní vodcovia odhodlaní obnoviť veľmocenskú pozíciu svojich krajín. Sú nepochybne autoritárski vo vzťahu k vnútornej opozícii a konfrontační vo vzťahoch k iným (predovšetkým slabším) štátom. Obaja obrátne využívajú obavy domáceho obyvateľstva z vnútropolitického chaosu a pocit ohrozenia a vonkajšej zraniteľnosti krajiny, predovšetkým zo strany Západu (Recknagel, 2015). Uvedené spoločné charakteristiky oboch lídrov však môžu byť aj prekážkou v prípade vzniku nových zásadných problémov v rusko-tureckých vzťahoch. Putin a Erdogan sa veľmi dobre poznajú, ale navzájom si už nedôverujú a obnovu ich vzťahu na priateľskú úroveň pred incidentom z novembra 2015 pravdepodobne nie je možné očakávať. Obaja prezidenti budú obozretnejší vo svojich činoch čo môže viesť k vzniku viacerých osobných napätí.

## Záver

Motívy každej z krajín na normalizáciu vzájomných vzťahov sú rozdielne, hoci v súčasnosti má vzhľadom na okolnosti výhodnejšiu pozíciu Rusko. Táto výhoda taktiež definuje ruské kroky do budúcnosti, kedy je možné očakávať striktné sledovanie vlastných záujmov. Nie je možné očakávať okamžité urovnanie vzťahov na predchádzajúcu úroveň a Rusko sa bude usilovať predovšetkým vyťažiť z tejto pozície určité turecké ústupky v bilaterálnych vzťahoch. Čo sa týka dlhodobého problematického bodu vo vzájomných vzťahoch – Sýrie – nie je možné predpokladať zásadnú zmenu tureckého postoja. Turecko bude pravdepodobne skúmať svoje možnosti v rámci nových vzťahov s Ruskom a zároveň bude pokračovať vo svojej politike kľúčového spojenca povstalcov na severe Sýrie. Tento prístup balansuje špecifické turecké obavy o vývoj v regióne a dlhodobý cieľ tureckých západných spojencov o zmenu režimu v Sýrii. Rusko-turecké zbliženie zároveň umožňuje Turecku v Sýrii aktívne vojensky zasahovať a presadzovať svoje záujmy. Zároveň nie je možné vylúčiť ani čiastočnú zmenu tureckej politiky v Sýrii, predovšetkým imperatív zvrhnutia Bashara al-Assada.

Napriek vzrastajúcej tureckej protizápadnej rétorike a prehĺbujúcim sa nezhodám so západnými partnermi ostávajú vzťahy s USA, NATO a EÚ prioritou pre zahraničnopolitickú orientáciu krajiny. Navzdory pomerne výraznej ruskej snahe nie je možné predpokladať dramatické zhoršenie turecko-amerických vzťahov, keďže NATO je hlavným garantom tureckej bezpečnosti. EÚ je zase jedným z hlavných obchodných partnerov Turecka, preto by poškodenie vzájomných ekonomických vzťahov malo negatívne dopady na domácu ekonomiku.

Jednotlivé záujmy Turecka aj Ruska pravdepodobne budú znamenať, že proces obnovenia vzájomných vzťahov bude ešte pomerne zložitý a bude si vyžadovať množstvo kompromisov z oboch strán. Je skôr menej pravdepodobné, že obe krajiny budú strategickými partnermi z dlhodobého hľadiska, nakoľko majú rozdielne strategické záujmy. Avšak Turecko môže Rusku poslúžiť ako vhodný nástroj na oslabenie kohézie v rámci NATO. Využije na to predovšetkým súčasnú pozíciu kedy sa stavia do úlohy dôveryhodnej alternatívy k Západu a využíva určitú izolovanosť Turecka, do ktorej sa dostalo v dôsledku tvrdých poprevratových domácich

represálií. Rusko taktiež využije súčasnú úroveň vzťahov na posilnenie svojej geopolitickej pozície na Blízkom východe.

### **Zoznam bibliografických odkazov**

AL-MONITOR. 2016. What's next following Erdogan-Putin summit? [online]. [cit. 2016-10-06]. Dostupné na internete: <<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/08/turkey-russia-aftermath-erdogan-putin-summit.html#ixzz4PWj2efBb>>.

BBC. 2015. Turkey-Russia jet downing: Moscow announces sanctions [online]. [cit. 2016-11-09]. Dostupné na internete: <<http://www.bbc.com/news/world-europe-34954575>>.

GIRIT, S. 2016. Turkey faces big losses as Russia sanctions bite [online]. [cit. 2016-11-09]. Dostupné na internete: <<http://www.bbc.com/news/world-europe-35209987>>.

MACFARQUHAR, N. 2016. Warming Relations in Person, Putin and Erdogan Revive Pipeline Deal [online]. [cit. 2016-11-03]. Dostupné na internete: <<http://www.nytimes.com/2016/10/11/world/europe/turkey-russia-vladimir-putin-recep-tayyip-erdogan.html>>.

NEWSRU. 2016. Глава МИД Турции поблагодарил Россию за поддержку во время попытки госпереворота [online]. [cit. 2016-10-17]. Dostupné na internete: <<http://www.newsru.com/world/25jul2016/thanks.html>>.

PRAVDA. 2016. Russia and Turkey to resume Turkish Stream gas pipeline project [online]. [cit. 2016-11-05]. Dostupné na internete: <[http://www.pravdareport.com/news/russia/kremlin/09-08-2016/135272-russia\\_turkey-0/](http://www.pravdareport.com/news/russia/kremlin/09-08-2016/135272-russia_turkey-0/)>.

RECKNAGEL, C. 2015. Mirror Images: Are Putin And Erdogan Too Much Alike To Compromise? [online]. [cit. 2016-11-09]. Dostupné na internete: <<http://www.rferl.org/a/putin-erdogan-mirror-image-too-much-alike-to-compromise/27388004.html>>.

SOUTHFRONT. 2016. Putin signs decree to lift sanctions from Turkey [online]. [cit. 2016-11-03]. Dostupné na internete: <<https://southfront.org/putin-signs-decree-to-lift-sanctions-from-turkey/>>.

THE GUARDIAN. 2016. Erdoğan has apologised for downing of Russian jet, Kremlin says [online]. [cit. 2016-10-20]. Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/world/2016/jun/27/kremlin-says-erdogan-apologises-russian-jet-turkish>>.

TRADING ECONOMICS. 2016. Turkey Exports to Russia [online]. [cit. 2016-10-22]. Dostupné na internete: <<http://www.tradingeconomics.com/turkey/exports-to-russia>>.

WINNING, A. 2016. Turkish firms in Russia struggle as diplomatic row rages [online]. [cit. 2016-10-30]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/us-russia-turkey-business-idUSKCN0WW0EK>>.

WORLD-NUCLEAR. 2016. Nuclear Power in Turkey [online]. [cit. 2016-10-27]. Dostupné na internete: <<http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/turkey.aspx>>.

# FRANCÚZSKO-AFRICKÉ PARTNERSTVO: KOEXISTENCIA MÝTU A REALITY

Bernadin Kouhossounon

## Abstrakt

*Od roku 1960 krajiny francúzskej Afriky pomaly nadobúdali nezávislosť, ale zároveň si ponechávali s Francúzskom privilegované vzťahy. Francúzsko v tomto partnerstve stavia na pilieroch ako frankofónia, summit Francúzsko-Afrika, rozvojová pomoc, vojenské zásahy a výmena tovaru, aby ostávalo výsadným partnerom čierneho kontinentu. V rámci vzájomnej spolupráce sa však obaja partneri nezriedka navzájom kritizujú. Z dôvodu ich vlastných záujmov, tieto obojstranné kritiky z francúzskej alebo z africkej strany vyvolávajú miestami pochybnosti a nedôveru týkajúcu sa vzájomného prínosu a uvádzajú do pochybností skutočné partnerstvo. Napriek tomu, francúzsko-africké partnerstvo existuje pri súčasnom prelýnaní mýtov a reality. Z hľadiska kredibility partnerstva musia Francúzsko a Afrika modifikovať svoju politiku berúc do úvahy miestne špecifiká afrického kontinentu, kritiku druhej strany a aj vzájomné odlišné vízie.*

## Abstract

*Around the 1960 years, the old french colonies of Africa had got little by little their independance by keeping with France some high links of friendship and cooperation. France had installed a large device of bilateral cooperation with african states. Such cooperation links are mainly based on some pilars like commercial exchange, assistance to development, military actions. More, France had assisted those pilars of an appropriate diplomacy mainly based on the France-Africa summits and on a perfroment cultural dialogue to become a privileged partner of " Black continent ". On contrary, it was not unfrequent that those actors made themselves some critics as far as their cooperation manner was concerned. Because of interests and stakes of each of them, such critics and mutual visions expressed towards not only France but Africa also, caused sometimes mistrust and hopelessness inside the cooperation. Such an atmosphere leads to a partnership that both Frenchs and Africans pretend granting to their cooperation. Nevertheless, the France-Africa partnership wished by France and the African states, seems to be myth and reality at the same time. In order to have a credible partnership, France and Africa Continent should review their cooperation policy by taking into account not only the african continent's stakes, but also their critics and mutual visions.*

## Úvod

Cieľom tohto príspevku bolo podnietiť akademickú úvahu týkajúcu sa súčasných francúzsko-afrických vzťahov. Pozornosť bude venovaná dvom aspektom, na ktorých spočíva francúzsko-africké partnerstvo. Prvý aspekt sa týka partnerstva, ktoré síce nemusí byť založené na vzťahu „vítaz-vítaz“, avšak umožňuje aspoň rozličným aktérom profitovať zo vzájomnej kooperácie. Naproti tomu druhý aspekt spočíva na vzťahu dominancie a podriaďovania sa. Hlavným cieľom nášho príspevku bude odpovedať na otázku, *na ktorých faktoroch je postavené francúzsko-africké partnerstvo a následne posúdiť prvky, ktoré zdôvodňujú existenciu mýtov v rámci neho?* Analýza skúmanej témy je postavená na troch kľúčových fázach. V rámci prvej fázy bude zámerom poskytnúť všeobecné vnímanie hlavných pilierov francúzsko-africkej

spolupráce. V rámci druhej fázy štúdie budú pojednávať o rozličných víziách a kritikách, ktoré zastávajú Francúzi a Afričania voči vzájomným vzťahom. V rámci poslednej fázy budú zhodnotené vzájomné vzťahy na základe výskumu v rámci predchádzajúcich fáz a identifikované základné odporúčania pre existenciu rovného a spravodlivejšieho africko-francúzskeho partnerstva.

### Francúzsko-africká spolupráca

Pokiaľ sa pozrieme na vývoj vzťahy medzi európskymi veľmocami a ich bývalými africkými kolóniami, môžeme identifikovať isté faktory, pretrvávajúce naprieč rôznymi obdobiami. Existujú isté podobnosti v praktikách európskych koloniálnych veľmocí, môžeme však identifikovať aj viaceré špecifiká vlastné Portugalsku, Belgicku, Spojenému kráľovstvu, Francúzsku, Holandsku, Francúzsku, Taliansku a Nemecku. Cieľom tejto časti je identifikovať špecifiká opatrení prijatých Francúzskom, ktorého cieľom bolo zaistiť si dominanciu a vplyv na africkom kontinente.

Od roku 1960 krajiny francúzskej Afriky postupne získali nezávislosť pri zachovaní privilegovaných vzťahov s Francúzskom. Francúzsko malo dlhodobé špecifické záujmy. Záujmy a politika Francúzska v Afrike ostávajú polemickými. V tejto súvislosti Jean-Christophe Rufin uvádza v knihe *„Francúzsko v Afrike: Boj starých a moderných“*, že skutoční aktéri francúzsko-afrických vzťahov nehovoria o reálnych praktikách spolupráce. (Gounin, 2009, s.5). Toto vzájomné „mlčanie“ aktérov umožňuje konštatovať, že napriek množstvu štúdií vypracovaných o tejto politickej téme, chýbajú adekvátne odporúčania pre vzájomné francúzsko-africké vzťahy.

Emmanuel Leroueil vo svojej analýze *„Dejiny kolonizácie Afriky“* zdôraznil aspekt teritoriálnej kontroly kontinentu. V tejto súvislosti hovorí o francúzskej dominancii, keď píše, že *„priama kontrola teritórií v rámci svojho impéria predstavovala enormný blok piatich miliónov km<sup>2</sup> (pritom berieme do úvahy jedine Francúzsku západnú Afriku, AOF) a ďalších 2,5 miliónov km<sup>2</sup> v rovníkovej Afrike (Francúzska rovníková Afrika, AEF)“*; ďalej pokračuje: *„Celkovo tieto dve koloniálne teritória predstavovali 14-násobok rozlohy Francúzska.“* (Leroueil, 2015).

Celý výskum vzťahov Afriky a Francúzska by bol nedostatočný, ak by sme nezobrali do úvahy kultúrny aspekt vzájomných vzťahov. V praxi vzájomný kontakt a kohabitácia Francúzov a Afričanov počas kolonizácie mala pozitívny dopad na vzájomné kultúrne styky. Okrem francúzštiny, ktorá je uznaná ako oficiálny jazyk v mnohých afrických štátoch, má vplyv na miestne africké jazyky v oblasti módy, architektúry a kuchyne. Na druhej strane to platí aj recipročne, keďže africké etniká sú prítomnými menšinami v Európe, vrátane Francúzska, pričom si Afričania zachovávajú svoje pôvodné zvyky. Ohľadom náboženstva, Afrika je silne diverzifikovaná. V tomto ohľade, pokiaľ ide o kultúrnu diverzitu, prezident Beninskej republiky Patrice Talon vyhlásil, že Afrika je kultúrou voodoo. Následne dodáva: *„Naši rodičia vytvorili tance, maľby, masky a iné veci, ktoré sú súčasťou nášho kultúrneho dedičstva a ktoré inšpirujú našich umelcov. Dnes je Afrika sekulárna, je moslimská, je katolícka, rovnako je niekedy budhistická, ale je kultúrou Vodoun.“* (Sossou, 2016) Tento výrok demonštruje, že africká a francúzska kultúra sú neoddeliteľné od seba. Okrem uvedeného faktora teritoriálnej kontroly, sa piliere francúzskej kooperácie v Afrike zakladajú prioritne na vzájomnom obchode, mierových misiách, Medzinárodnej organizácii frankofónie (OIF), rozvojovej pomoci, rozsiahlej diplomatickej sieti. Pokiaľ ide o ekonomický aspekt, je nutné podotknúť, že africký kontinent ostáva zásobárňou prírodných zdrojov. Región z tohto dôvodu poskytuje veľkú príležitosť pre zásobovanie nerastnými surovinami. *„Association Survie“* v tejto súvislosti uvádza: *„Podľa odhadov africký kontinent predstavuje 8% známych svetových zásob ropy, 40%*

svetového hydroenergetického potenciálu, zdroje diamantov a chrómu, 50% všetkých svetových zásob zlata, 90% zásob kobaltu, 50% zásob fosfátov, 40% platiny, uránu, atď. Nevynímajúc drevo, Kongo predstavuje druhé zelené pľúca planéty...“ (Survie, 2010).

Africký kontinent ostáva prioritný pre Francúzsko z hospodárskych dôvodov. V článku „*Le Monde Afrique*“ z 23. januára 2015 Morgane Le Cam ohľadom atraktivity kontinentu uvádza: „*Tradičné spoločnosti išli do Afriky kvôli prírodným zdrojom [...], ale iba 10% spoločností to oficiálne priznáva*“ (Le Cam, 2015). Jeden z pilierov je ekonomická zóna CFA (používajúca frank pre bývalé africké kolónie). Uvedená menová zóna zoskupuje 14 afrických štátov a pozostáva z geografických zón, kde sú používané meny napojené na francúzsky frank. Táto hospodárska dominancia je inštituovaná prostredníctvom Banque de France a zaisťuje štátom voľný obchod v rámci zóny. Navyše, aby sme sa nepozastavili len pri tejto zóne, počas hospodárskej konferencie v Bercy konanej 4. decembra 2013 bývalý francúzsky minister zahraničných vecí Hubert Védrine predložil kolektívnu správu nazvanú „Partnerstvo pre budúcnosť: 15 návrhov pre novú hospodársku dynamiku medzi Afrikou a Francúzskom“, ktoré podporili, medzi inými, rozširovanie zóny franku v Nigérii a v Angole. (Alternatives Economiques, 2014). Počas rovnakej konferencie minister hospodárstva a financií Pierre Moscovici oznámil vôľu Paríža zdvojnásobiť obchodné toky medzi Francúzskom a Afrikou v priebehu piatich nasledujúcich rokov. Na portáli @BIDJ@N.NET štvrtok 10. júla 2014 predseda vlády Pobrežia Slonoviny Daniel Kablan vyhlásil: „*Francúzsko je prvým investorom na Pobreží Slonoviny s 800 firmami, z ktorých 160 predstavuje 160 veľkých francúzskych zoskupení, obzvlášť v bankovníctve, stavebníctve a doprave*“. Upresňuje: „*Na konci novembra bývalý francúzsky minister pre zahraničný obchod Nicole Bircq počas návštevy v Abidjane si želal, aby vzájomná obchodná výmena Francúzska a Pobrežia Slonoviny dosiahla 2,25 miliárd EUR v roku 2017.*“ (Kamlan, 2014). V súčasnosti Francúzsko ostáva vo veľkej väčšine afrických štátov privilegovaný partner v hospodárskej sfére.

V oblasti rozvojovej pomoci Francúzsko jedná v súlade s heslom „*treba pomáhať*“; vyhlásil Valéry Giscard d'Estaing počas televízneho vysielania, keď hovoril o „čiernom kontinente“. Tajomník francúzskeho ministerstva pre rozvoj Pascal Canfin, vysvetľuje: „*Afrika ostáva prioritnou oblasťou pre rozvojovú pomoc: 85% finančného úsilia smeruje k štátom subsaharskej Afriky a susedným štátom južného a východného Stredomoria.*“ (Thierry, 2013). Africký kontinent ostáva jedným z najnestabilnejších na planéte.

V bezpečnostnej oblasti Francúzsko rovnako jedná v súlade s vyjadrením prezidenta Houphouët-Boignyho: „*Bez bezpečnosti nie je možný rozvoj.*“ V článku *Libération* 11. januára 2013 je uvedené: „*Dočasný malijský prezident Dioncounda Traoré žiadal francúzsku vojenskú pomoc s cieľom zastaviť ofenzívu ozbrojených islamistických skupín, ...*“ (*Libération*, 2013) Môžeme uviesť viaceré z mnohých príkladov vojenských operácií s francúzskou účasťou: *Artémis* v roku 2003 v Demokratickej republike Kongo, *Épervier* v roku 2006 v Čade, *Atalante* v roku 2008 v Džibuti, *Licorne* v roku 2011 na Pobreží slonoviny, *Harmattan* v roku 2011 v Líbyi, *Boali* v roku 2013 v Stredoafrickej republike. O význame francúzskej bezpečnostnej asistencie pre Afriku Bernard de Montferrand uviedol: „*Žiadny mierový proces by nemal šancu v tomto regióne bez jeho prítomnosti*“ (Francúzsko) (Montferrand, 1988). Kultúrna politika alebo inak povedané kultúrna diplomacia tiež zohráva dôležitú úlohu v oblasti udržiavania a posilňovania francúzskeho vplyvu v Afrike. Medzinárodná organizácia frankofónie, Francúzsky inštitút, Alliance française predstavujú základňu francúzskej kultúrnej diplomacie. Zohrávajú význam pri podpore francúzskeho jazyka. Tento mimoriadny kultúrny vplyv je aj vďaka rozsiahlej francúzskej diplomacii. Prvý francúzsko – africký summit sa konal v roku 1973 založený Georgesom Pompidouom. Táto iniciatíva symbolizovala francúzsko-

africké vzťahy v postkoloniálnej ére. Posledný summit v roku 2013 združil 53 predstaviteľov afrických štátov. Spomedzi týmito osobnosťami figurujú Ban Ki-moon, generálny tajomník OSN, José Manuel Barroso, bývalý predseda Európskej komisie, potom Herman Van Rompuy, bývalý prezident Európskej rady. V tejto súvislosti treba rovnako spomenúť rozličné oficiálne návštevy medzi predstaviteľmi Francúzska a afrických štátov a vytvorenie nadácie AfricaFrance v roku 2013. Jej úloha je posilniť vzťahy medzi francúzskymi firmami a ich africkými partnermi na partnerskom základe pre trvalé zvyšovanie spolupráce.

Rozličné udalosti prispeli k udržaniu a zvýšeniu spolupráce Francúzska a Afriky. Francúzsko a Afrika dlhodobo závisia na sebe navzájom. V tejto súvislosti Bernard de Montferrand naznačil: „*Budúcnosť Afriky je prakticky spätá s budúcnosťou Francúzska a v konečnom dôsledku Európy.*“ (Montferrand, 1988, s. 682)

### **Kritiky a vízie vzájomných vzťahov vnímaných Francúzskom a africkými štátmi**

Vzťahy medzi Francúzskom a africkými štátmi napriek pozitívnym väzbám vedú aj k vzájomnej kritike a odlišným víziám vzájomnej spolupráce. Z pohľadu Francúzska sa kritika týka najmä zlého vládnutia a korupcie, na opak z pohľadu afrických krajín je kritika mierená voči francúzskej dominácii vo vzťahoch, nutnému podriaďovaniu sa, destabilizácie, ohrozovania kultúrnej identity a plienenia prírodných zdrojov.

Pokiaľ ide o kultúrny aspekt, vzájomná kritika má svoje historické korene. Západné mocnosti počas svojej koloniálnej expanzie v Afrike mali zlú koncepciu kultúry národov. V ich ponímaní bola africká kultúra barbarská, piesne, kultúry a iné aspekty boli v ponímaní Európanov nekresťanské. Kresťanstvo malo v ponímaní Európanov pozdvihnúť kultúrnu úroveň Afričanov ako aj vykoreniť nezdravé a nehumánne tradície. Rovnako dochádzalo k odvlečeniu kultúrnych pamiatok z Afriky. Podľa jednej štúdie 90 % afrických umeleckých pamiatok sa nachádza mimo Afriky. Francúzsko síce nie je jediným európskym štátom, ktorý sa podieľal na premiestnení afrických umeleckých pamiatok do Európy, ostáva však jediným kritizovaným štátom na území jeho bývalých kolónií. V súčasnosti sa väčšina odvečených afrických pamiatok nachádza na francúzskom území. Predstavitelia bývalých francúzskych kolónií sa snažia otvárať túto otázku. Mnohé štáty sa snažia o návrat týchto pamiatok na ich územie. V prípade Beninskej republiky napríklad v tejto súvislosti Rada ministrov 27. júla 2016 vydala vyhlásenie, kde Benin požaduje navrátenie 5 000 umeleckých diel ukradnutých Francúzskom počas kolonizácie. (Panafraicain TV, 2016) Väčšina tohto kultúrneho dedičstva sa nachádza v Múzeu du Quai Branly. Ohľadom tejto požiadavky Francúzsko zatiaľ nevydalo žiadne vyhlásenie ani neposkytlo beninskej vláde adekvátnu odpoveď. Niektoré africké štáty pritom v tejto otázke zašli ešte ďalej a požadovali odškodnenie vo forme reparácií škôd spôsobených počas kolonizácie.

Francúzsko vníma svoje investície v Afrike ako dôkaz mimoriadneho ekonomického partnerstva, ktoré je v spoločnom záujme Afriky i Francúzska. Naproti tomu africké štáty kritizujú Francúzsko z plienenia vlastných prírodných zdrojov. Pojmy ako „*neokolonializmus*“ a „*françafrique*“<sup>21</sup> sú často používané a sú vnímané ako odsudzujúce metódy vplyvu Francúzska na kontinente. Naproti tomu Nicolas Sarkozy v roku 2006 zdôraznil, že

---

<sup>21</sup> Termín Frankoafrika bol prvýkrát vytvorený v roku 1955 autorom Houphouët-Boigny, ako definícia pre dobré vzťahy udržiavané s francúzskymi kolóniami.

„Francúzsko ekonomicky nepotrebuje Afriku.“<sup>22</sup> Ekonóm François-Xavier Verschave je jeden z francúzskych autorov, ktorí odsudzujú túto politiku francúzskej dominancie. V tejto súvislosti bolo vydané aj dielo „*Françafrique*“ (Stock, 1999) ako aj „*Noir silence*“ (Les Arènes, 2000), François-Xavier Verschave je obzvlášť známy pre svoje postoje ohľadom vzťahov Afriky a Francúzska. V tejto súvislosti je potrebné poukázať na postoj prezidenta Jacquesa Chiraca, ktorý poznačený skúsenosťami z čias kolonizácie Alžírsku vyhlásil, že Afrika bola „vyplienená“, že Afričanom bola „ukradnutá ich kultúra, zdroje, prírodné suroviny, pričom bola využívaná lacná miestna pracovná sila.“ (Péan, 2007, s.100-101)

V Afrike z niektorých strán zaznievajú názory, že chudoba afrických štátov je spojená s koloniálnou históriou, počas ktorej mocnosti ako Francúzsko dominovali kontinentu a využívali ho pre prírodné zdroje s cieľom zbohatnúť. Tento pohľad zdieľajú africkí politici, ktorí si želajú finančné odškodnenie zo strany Francúzska. V čase, keď Francúzsko čelí tejto kritike a realizuje pre africké štáty rozvojovú pomoc, na druhej strane Francúzsko kritizuje africké štáty zo zlého riadenia štátu ako aj korupcie, ktorá znemožňuje mnohým africkým obyvateľom profitovať z pomoci poskytnutej Francúzskom, ktorá by mohla zvýšiť životnú úroveň. Bez ohľadu na to, či ide o súhlasné alebo nesúhlasné stanoviská, postoje k rozvojovej pomoci Francúzska sa odlišujú. Pre niektorých má francúzska rozvojová pomoc dôležitý pozitívny prínos, ale je potrebné zobrať do úvahy aj ďalšie iné formy pomoci. Podľa tejto koncepcie je dôležité, aby úvery chudobným africkým štátom boli poskytnuté za nízke úroky. Cieľom je zabrániť tomu, aby africké štáty spadali do ešte väčšej chudoby v dôsledku nesplateľných pôžičiek. V tejto súvislosti Alain Juppé, prezidentský kandidát v primárnych voľbách pravice, vyhlásil pre Le Monde a RFI, že „*treba uprednostniť investície pred pomocou. S Afrikou treba partnerstvo na úrovni rovný s rovným.*“ (Le Monde, 2016)

Zatiaľ čo africká strana kritizuje tieto vyššie uvedené praktiky, francúzski aktéri v Afrike kritizujú miestne africké elity obviňujúc ich z korupcie, ktorá neumožňuje bežným Afričanom profitovať z pomoci poskytovanej Francúzskom.

Pokiaľ ide o francúzsku vojenskú pomoc, názory ohľadom francúzskych vojenských intervencií sa rôznia. Jedna strana oceňuje bezpečnostný prínos a vôľu zachovať špecifické francúzsko-africké vzťahy. Pre druhú stranu Francúzsko prostredníctvom svojich vojenských základní zneužíva vojenskú asistenciu s cieľom zasahovať do vnútorných záležitostí afrických štátov, v horšom prípade na destabilizáciu miestnych režimov.

Francúzsko-africké summity sú tiež miestom, kde môžeme vnímať tieto odlišné vízie a vnímania Francúzska a Afriky. Počas 12. francúzsko-africkej konferencie v Paríži (1985) líbyjský vodca Muammar Kaddáfí vyhlásil, že tieto francúzsko-africké „*summity sú formou odcudzovania, subordinácie, hanbou pre Afriku, flagrantné narušovanie nezávislosti štátov, ktoré sa na nich zúčastňujú.*“<sup>23</sup> Určitá časť Afričanov tak vníma tieto francúzsko-africké iniciatívy ako snahu Francúzska šíriť svoju dominanciu v Afrike.

---

<sup>22</sup> Výňatok z prejavu Nicolasa Sarkozyho počas návštevy v Mali, Le Figaro, 19 . máj 2006

<sup>23</sup> Citované POKAM Hilaire-de-Prince, Francúzsko-africký multilateralizmus ako dôkaz sily, Obranné stratégie a Medzinárodné vzťahy, L'Harmattan, Paríž, 2013, s.112



## Analýza kritik a odporúčaní

Francúzske angažovanie v Afrike je zdrojom polemík. Zatiaľ čo jedna strana je za zachovanie súčasných väzieb s Francúzskom, druhá strana je za ukončenie pochybných metód udržiavania vplyvu v Afrike. Všeobecne môžeme skonštatovať, že Francúzsko kritizuje africké štáty zo zlého vládnutia, korupcie a neschopnosti riešiť vnútorné problémy. Kritika africkej strany je na druhej strane venovaná jednostrannej dominancii vo vzájomných vzťahoch, plieneniu prírodných zdrojov a zneužívaniu vojenskej intervencie na zaistenie mocenského vplyvu. Kým kritika Francúzska je orientovaná na vnútornú situáciu v afrických štátoch, kritika afrických štátov je orientovaná na zahraničnú politiku Francúzska.

Pokiaľ ide o implikácie a odporúčania vyplývajúce z vyššie uvedenej analýzy, Francúzsko a africké štáty sú pevne prepojené. Africké štáty musia brať do úvahy, že Francúzsko zohráva významnú úlohu na africkom kontinente, najmä v bezpečnostnej oblasti. Francúzsko musí brať do úvahy, že ak si chce zachovať súčasný vplyv, už nie je jediným dominantným aktérom v regióne. S cieľom získať dôveru musí uznať africké štáty ako rovnocenných partnerov.

Vo všeobecnosti povedané, Francúzsko a Afrika majú trvalo prepojené vzťahy v oblasti rozvoja, bezpečnosti, čo dokazuje aj súčasná imigračná kríza. V tejto súvislosti prezident Omar Bongo vyhlásil: „*Afrika bez Francúzska je vozidlo bez vodiča, Francúzsko bez Afriky je vozidlo bez paliva.*“<sup>24</sup>

## Záver

Po získaní nezávislosti bývalých francúzskych kolónií v Afrike Francúzsko rozvinulo mnohé piliere vzájomnej spolupráce v oblasti obchodu, rozvoja, bezpečnosti a diplomacie. Francúzsko uspelo pri udržaní vplyvu na kontinente. V tejto súvislosti je ale Francúzsko kritizované, že jeho vzťahy s africkými štátmi nie sú založené na rovnom partnerstve. Francúzsko na druhej strane kritizuje africké štáty zo zlej vlády, korupcie, neschopnosti riešiť vnútorné problémy. Táto situácia spôsobuje vzájomné odcudzovanie, beznádej a pohrdanie, čo nemôže byť považované za rovnocenné partnerstvo. Francúzsko a africké štáty v tejto súvislosti potrebujú modifikovať ich politiku s cieľom zaistiť rovnocenné partnerstvo spolupráce berúc do úvahy súčasné odlišné kritiky a vízie. Francúzsko a Afrika sa vzájomne potrebujú, aby mohli čeliť problémom klimatických zmien, bezpečnostným výzvam a aktuálnej migračnej kríze.

## Zoznam bibliografických odkazov

BOISBOUVIER, C., LIPIDI, P. 2016. « *Avec l'Afrique, il faut un partenariat d'égal à égal* » In *Le Monde* [online]. 2016. [cit. 2016-11-10]. Dostupné na internete: [http://www.lemonde.fr/afrique/article/2016/10/07/alain-juppe-avec-l-afrique-il-faut-un-partenariat-d-egal-a-egal\\_5009652\\_3212.html](http://www.lemonde.fr/afrique/article/2016/10/07/alain-juppe-avec-l-afrique-il-faut-un-partenariat-d-egal-a-egal_5009652_3212.html)

GOUNIN, Y. 2009. *La France en Afrique*. Bruxelles. De Boeck Supérieur, 2009. ISBN 9782804102210.

GURA, R.; ROŠTEKOVÁ, M. Communication entre centre et périphérie dans le contexte de la politique étrangère In *Le clivage centre/périphérie dans une approche interdisciplinaire*. Paris : L'Harmattan, 2013. - ISBN 978-2-343-01489-0. - pp. 159-174

---

<sup>24</sup> (Libération, 18/09/1996), ilustrácia významu afrických zdrojov pri energetickom zásobovaní Francúzska.

- GURA, R. 2011. Moc alebo vplyv? Zahraničná politika a diplomacia V. Francúzskej republiky. In PAJTINKA, E.; ROSPUTINSKÝ, P. (eds.) *Diplomacia v ére globalizácie*. Banská Bystrica, 2011. s. 55-68, ISBN 978-80-557-0320-6
- KAMLAN, D. 2014. Côte d'Ivoire: investissements étrangers en forte hausse, les entreprises françaises en tête. In @BIDJ@N.NET [online]. 2014, [cit. 2014-07-10]. Dostupné na internete: <<http://news.abidjan.net/h/503652.html>
- LEROUEIL, E., «Histoire de la décolonisation de l'Afrique (1): le contexte», *terangaweb*, [online].2015, [cit. 2015-08-12] <<http://terangaweb.com/histoire-de-la-colonisation-de-lafrique-1-le-contexte/>
- LIBERATION. 2013. Mali: Traoré demande une aide militaire de la France. In *Libération* [online]. 2013, [cit. 2015-06-09]. Dostupné na internete: <[http://www.liberation.fr/planete/2013/01/11/mali-traore-demande-une-aide-militaire-de-la-france\\_873238](http://www.liberation.fr/planete/2013/01/11/mali-traore-demande-une-aide-militaire-de-la-france_873238)
- MONTFERRAND, B. D., 1988. L'Afrique: incertitudes et espoir. *Politique étrangère*. Paris, Armand Colin, 1988. 682 s.
- PANAFRICAIN TV. 2016. *Le Bénin demande la restitution des 5.000 œuvres d'art volées par la France lors de la colonisation*. In *Panafricain Tv* [online]. 2016. [cit. 2016-07-28]. Dostupné na internete: <<https://www.panafricain.tv/benin-demande-restitution-5-000-oeuvres-dart-volees-france-lors-de-colonisation/>
- PÉAN, P. 2007. L'inconnu de l'Élysée, Paris, Fayard, 2007, 100-101 s.
- SOSSOU, I. 2016. *Patrice Talon : « l'Afrique est de culture Vodoun. »*. In *Bénin Web Tv* [online]. 2016, vol. 4, no.4 [cit. 2016-12-18]. Dostupné na internete: <<http://beninwebtv.com/2016/12/patrice-talon-lafrique-est-de-culture-vodoun/>
- SURVIE, 2010. *Les entreprises françaises en Afrique*. [online]. Montreuil: survie.org, 2010. [cit. 2016.11.10.] Dostupné na internete: <http://survie.org/francafrique/diplomatie-business-et-dictatures/article/les-entreprises-francaises-en>
- THIERRY, M. 2013. Aide au développement: l'autre politique africaine de la France. In *L'OBS* [online]. 2013, vol. 9, no.4 [cit. 2016-11-09]. Dostupné na internete: <<http://news.abidjan.net/h/503652.html>

# NATION BRANDING AKO NÁSTROJ SOFT POWER ŠTÁTU

Barbora Krištofová, Roman Hlobeň

## **Abstrakt**

*V zahraničnej politike štátov sa s výrazom branding stretávame čoraz častejšie. Nation branding býva často dávany do súvislosti so soft power štátu a považuje sa za jeden z nástrojov verejnej diplomacie. Kúšlo soft power tkvie podľa Josepha Samuela Nye v tom, že krajina môže vo svetovej politike docieľiť zamýšľaného výsledku tým, že iné krajiny ju chcú nasledovať. Soft power znamená schopnosť zaujať silou ideí, vlastnej výnimočnosti, kultúry, názoru.*

*Predkladaný príspevok skúma vzťah medzi soft power a nation branding a zameriava sa na otázku. Je nation branding vhodným nástrojom pre uplatnenie soft power štátu?*

## **Abstract**

*The notion of branding could be seen more frequently in foreign policy. Nation branding is often put in connection with the soft power of the state and is considered to be one of several public diplomacy tools. According to Joseph Samuel Nye, the magic of soft power lies in that the country can achieve the expected result in world politics by which other countries want to follow this country. Soft power means an ability to engage the public through the power of ideas, uniqueness, culture and opinion.*

*This paper examines the relationship between soft power and nation branding and is focused on the following question: Is nation branding an appropriate tool for the application of the soft power of the state?*

V dnešnom zdynamizovanom globalizovanom svete je obzvlášť dôležitá schopnosť jednotlivých štátov diferencovať sa od ostatných krajín alebo iných medzinárodných subjektov. Pravidlá zahraničných vzťahov sa na pozadí univerzálnych pravidiel dnes menia, dochádza k odklonu od moderného sveta geopolitiky k postmodernému svetu obrazov a vplyvov. V takomto svete, v ktorom dojmy a predstavy pravidelne prekonávajú realitu sa pre jednotlivé krajiny stáva čoraz dôležitejšie to, ako ich vníma zahraničná verejnosť. Snaha získať dobré meno a dôveru medzinárodného spoločenstva predstavuje pre mnohé krajiny zásadný a dôležitý zahraničnopolitický cieľ.

Globalizácia priniesla rast vzájomnej závislosti medzi aktérmi medzinárodných vzťahov, prelievanie kapitálu, myšlienok i ľudí z krajiny do krajiny. Aj vďaka globalizácii žijeme dnes vo svete, v ktorom má reputácia krajiny „priamy a merateľný dopad na jej vzťahy s inými medzinárodnými aktérmi a hrá kritickú úlohu v ekonomickom, sociálnom, politickom aj kultúrnom vývoji každého štátu“ (Anholt, 2006, s. 7), a to bez ohľadu na jeho geopolitickú pozíciu.

Cieľom každého štátu je prezentovať sa pomocou jasne rozpoznateľného obrazu, ktorý by mal obsahovať súbor ukazujúci na osobnosť, kultúru a hodnoty štátu. Každý štát svoju značku prirodzene má, ale politické a ekonomické dôvody doviedli štáty k myšlienke upravovať a vylepšovať svoju značku rovnakým spôsobom ako to robia komerčné spoločnosti.

Marketingové metódy práce so značkou sa tak z rýdzo obchodnej oblasti presunuli do oblasti medzinárodných vzťahov a diplomacie. Typický produkt vyrábaný v danej krajine ovplyvňuje vnímanie celkového obrazu štátu v zahraničí (napr. nemecké automobily, švajčiarske hodinky, atď.). Rovnakým spôsobom môže pôsobiť práve i nation branding. V tomto prípade sa jedná o koncept, ktorý sa usiluje o vytvorenie alebo vylepšenie značky príslušného štátu, ktorá ho bude zreteľne vymedzovať na medzinárodnej scéne. Práve v tejto súvislosti zohráva budovanie a rozvíjanie konceptu nation brandingu významnú úlohu nielen vo vedeckých výskumoch, ale predovšetkým v diplomatickej praxi.

V našom príspevku sa budeme zaoberať vzťahom medzi soft power a nation brandingom a budeme hľadať odpoveď na otázku: „Je nation branding vhodným nástrojom pre uplatnenie soft power štátu?“ Aby sme mohli predmetný vzťah skúmať, musíme si zadať definovať pojmy ako soft power a nation branding.

### Soft power

S konceptom soft power<sup>25</sup>, čiže tzv. mäkkej sily, sa stretávame po prvýkrát v diele profesora Josepha Samuel Nye. V jeho dielach je pojem soft power charakterizovaný ako „...schopnosť ovplyvniť správanie ostatných, získavajúc tak želané ciele...“ (Nye, 2008, s. 28) Podľa J. Nyea je soft power definovaná ako protipól tzv. hard power, t. j. tvrdá sila, ktorá je založená na nátlaku a vojenských akciách. Základný rozdiel medzi nimi spočíva v nástrojoch využívaných na presadzovanie vlastných záujmov. Medzinárodný vplyv možno získať formovaním pravidiel správania, ktoré ostatných prinúti vnímať vlastný záujem iným spôsobom. Ak sa hodnoty štátu stanú všeobecne prijaté medzi ostatnými štátmi, bude potom následne ľahké ovplyvňovať soft power. (Goldstein, 2001, s. 74)

Soft power spočíva v schopnosti zmeniť preferencie ostatných tak, aby chceli to, čo chceme my. Jedná sa o diplomatický prístup k získaniu cieľov cez presvedčanie a spoluprácu. Podľa J. Nyea krajina môže vo svetovej politike dosiahnuť taký výsledok, aký chce, pretože ostatné krajiny ju chcú nasledovať, alebo sa zhodli na systéme, ktorý má tento efekt. Tento aspekt moci - prinútiť ostatných, aby chceli to, čo vy - možno nazvať nepriamym alebo kooptívnym mocenským správaním. Je to priamy protiklad od mocenského správania, ktoré sa opiera o aktívne velenie. Znamená to teda, že ostatní robia to, čo chcete vy. Kooptívna moc môže spočívať v príťažlivosti myšlienok alebo schopnosti vytvoriť takú politickú agendu, ktorá formuje preferencie ostatných. (Nye, 1991)

Kým pre hard power je typickým správaním voči druhej strane mocenské vyhrážanie a presvedčanie, pre soft power je to priťahovanie a slobodné rozhodnutie druhej strany, že nás chce nasledovať. Typickým nástrojom hard power sú hrozby a zastrašovanie, prípadne platby a odmeny. Medzi nástroje soft power naopak patria vlastné vlastnosti (charizma) a komunikačné prostriedky (presvedčanie, rétorika).

J. Nye sa domnieva, že mäkká kooptívna moc je rovnako významná ako moc opretá o tvrdé velenie. Ak štát môže urobiť svoju moc legitímne v očiach ostatných, narazí na menší

---

<sup>25</sup> Joseph Samuel Nye, profesor na University of Harvard, uviedol pojem soft power do medzinárodných vzťahov v 90. rokoch 20. storočia v knihe *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*.

odpor pre svoje priania. Ak je jeho kultúra<sup>26</sup> a ideológia atraktívna, ostatní sa podvolia oveľa ľahšie. Univerzalizmus kultúry krajiny a jej schopnosť stanoviť súbor priaznivých pravidiel a inštitúcií, ktoré riadia oblasť medzinárodnej aktivity je kritickým zdrojom moci.

### *Soft power v medzinárodných vzťahoch*

Podľa Joseph S. Nye ide o „schopnosť dostať to, čo chcete vďaka svojmu pôvabu a nie na základe donútenia“. (Nye, 2008, s. 29) Koncept moci je v oblasti medzinárodných vzťahov spájaný predovšetkým s realistickou teoretickou školou. Realistické myslenie zdôrazňuje, že moc je rozhodujúci determinant vo vzťahu medzi politickými komunitami. Má zásadný význam pre pochopenie dynamiky vojny a mieru. Medzinárodná politika je realistami charakterizovaná ako boj o moc. Ani realisti sa však nezhodujú na jednotnej definícii moci. Niektorí odvodzujú moc od zdrojov, ktorými daná krajina disponuje, iní sa opierajú o relatívnu moc v porovnaní s inými krajinami. Zdroje, ktoré sú používané ako indikátory národnej moci, sú najčastejšie výška nákladov na armádu, hrubý domáci produkt, veľkosť ozbrojených síl, veľkosť územia a obyvateľov. Niektorí autori uvádzajú aj iné nemerateľné indikátory, ako je kvalita politického vedenia, národná morálka a kultúra.

Už Edward Hallett Carr tvrdil, že neoddeliteľnou zložkou moci, resp. jej treťou formou, je moc ideí (power over opinion), ktorú nazýva tiež propagandou. Na politické účely podľa neho nie je o nič menej významná ako vojenská a ekonomická moc, s ktorými bola vždy úzko spätá. Umenie presviedčať bolo vždy nevyhnutnou súčasťou výbavy politického vodcu. Za dôvod, prečo je moc ideí významná, sa považuje skutočnosť, že názor čoraz väčšieho počtu ľudí je politicky významný. E. H. Carr poukazuje na skutočnosť, že už aj prví realisti brali na vedomie silu a potenciál moci ideí. V 80. rokoch John Herz napísal, že nepreháňa, keď povie, že polovica mocenskej politiky spočíva vo vytváraní imidžu a súčasne zdôraznil potrebu rozšíriť výskum realistického prístupu k medzinárodným vzťahom. (Herz, 1981, s. 187)

J. Nye odmieta porovnanie vzťahu medzi hard power a soft power ku vzťahu medzi realizmom a idealizmom. Domnieva sa, že medzi soft power a realizmom nie je žiadny rozpor. Soft power nie je forma idealizmu alebo liberalizmu. Je to jednoducho forma moci, spôsobu ako získať zamýšľané výsledky. (Nye, 2004, s. 170) J. Nye píše aj o potrebe propagácie ako o pozitívnom imidži krajiny. Hoci je dnes takmer polovica krajín demokratická, podľa Nye je formovanie verejnej mienky stále viac a viac významné. Najmä tam, kde boli autoritatívne vlády nahradené novými demokraciami. Ďalej upozorňuje, že hoci cudzí politickí vodcovia môžu byť priatelia, ich ochota spolupracovať môže byť obmedzená. To je ďalší dôvod, prečo sú soft power a formovanie postoja verejnosti významné. (Nye, 2008, s. 6.)

V zahraničnej politike je soft power veľmi dôležitá pre úspech zvlášť stredných a malých štátov, ktorých vitálnym záujmom je presadzovať sa ako subjekt a nie ako objekt. Štát, ktorý disponuje hard power, sa bez určitej soft power nezaobíde. Podľa Josepha Nye je nevyhnutná správna kombinácia hard power i soft power. Naďalej však zostáva otázkou, ako soft power, čo najúčinnnejšie uplatniť. Zdroje soft power navyše často pracujú nepriamo tým, že formujú politické prostredie. Niekedy trvá aj celé roky, kým sa docieli plánovaných

---

<sup>26</sup> Približne od roku 2002, 2003 J. Nye tvrdil, že kultúra je významná zložka soft power, avšak nie je najvýznamnejšia, a že soft power nemožno redukovať iba na atraktivitu kultúry krajiny.

výsledkov. Všeobecne platí, že zdroje soft power sú pomalšie, viac rozptýlené a ťažšie použiteľné ako zdroje hard power. (Nye, 2008, s. 99 – 100.) Podľa N. Fergusona problém s uplatnením soft power spočíva v tom, že je „soft.“ (Ferguson, 2003, s. 21) Relevantnosť a efektivita soft power závisí na tom, ako je krajina vnímaná verejnosťou v cieľovej krajine. Verejnosť totiž rozhoduje o tom, čo je pre ňu atraktívne. Dospeli sme teda k názoru, že pre krajinu je dôležité vytvoriť, takú soft power, aby bola schopná osloviť a zároveň aj pôsobiť<sup>27</sup> na cieľovú verejnosť.

Podľa J. Melissena snahy o kultiváciu obrazu krajiny v zahraničí, či o propagandu možno nájsť už v Biblii, v medzinárodných vzťahoch antického Grécka a Ríma, v Byzancii, talianskych mestských štátoch v období renesancie. Naozajstným priekopníkom v tejto novej ére bol kardinál Richellieu na začiatku 17. storočia. Francúzsko sa snažilo o pretvorenie svojej reputácie viac, než ktorákoľvek iná európska krajina v tomto období. Reputácia bola vnímaná ako zásadný zdroj národnej moci.

Počiatky profesionálneho kultivovaného imidžu naprieč štátnymi hranicami možno nájsť v období prvej svetovej vojny. Po vojne sa potom začal objavovať akademický záujem o medzinárodnú politiku, ktorý sa zaujímal aj o význam toho, čo možno dnes nazvať soft power. V medzivojnovom období potom Edward Hallett Carr písal o význame moci ideí, ktorá je na politické účely tiež významná ako aj vojenská a ekonomická moc. (Melissen, 2005, s. 2) Podobne to, čo J. Nye považuje za počiatky uplatnenie soft power<sup>28</sup>, možno rovnako tak dobre označiť aj za verejnú diplomáciu, či za príklad nation branding štátu. V podstate ide všetkým týmto konceptom o to isté - o prezentáciu štátu v zahraničí s cieľom podporiť vnímanie krajiny určitým spôsobom.

## **Nation branding**

Nation branding je nová teória, ktorá sa pohybuje na rozhraní viacerých vedných disciplín. Najvýraznejšie sa opiera o marketing, ďalej v ňom nájdeme prvky verejnej diplomacie, zahraničnej politiky, medzinárodných vzťahov. Zrod pojmu nation branding sa pripisuje britskému autorovi Simonovi Anholtovi<sup>29</sup>, ktorý ho prvý krát použil v roku 1996. Pôvodný S. Anholtovej výskum sa sústredil na overovanie predpokladu, že renomé, respektíve reputácia (z angl. reputation) jednotlivých štátov (neskôr rozšírené na mestá a regióny) sa správa veľmi podobne ako imidž značky nejakej spoločnosti alebo produktu. Dané renomé je

---

<sup>27</sup> Napríklad Čína má oveľa silnejší soft power voči Afrike než voči západným krajinám. Nie je to však výsledkom očarenie, či priateľskej politiky, ale produkt 40 rokov investícií čínskej vlády. (Y. Fan, Soft power: Power of attraction or confusion ?, 2010).

<sup>28</sup> Ako príklad uvádza Francúzsko v 17. a 18. storočí, ktoré rozšírilo svoju kultúru po celej Európe. Francúzsky jazyk sa stal jazykom diplomacie a súdov v Prusku a Rusku. Počas Veľkej francúzskej revolúcie vyslala revolučné ideály po celej Európe a v roku 1883 založila Francúzsku alianciu, ktorej aktivity zamerané na šírenie francúzskeho jazyka a kultúry sa stali významným komponentom francúzskej diplomacie (Nye, 2008.)

<sup>29</sup> Simon Anholt je nezávislý britský politický radca pre národné vlády a agentúry OSN v oblasti stratégie značky, verejnej diplomacie, kultúrnych vzťahov, investícií a podpory exportu, cestovného ruchu a hospodárskeho rozvoja. Je redaktorom vedeckého žurnálu Place branding and Public Diplomacy a autorom početných publikácií, ktoré sa venujú problematike brandingu a verejnej diplomacie.

rovnako významné pri procese rastu, prosperity a dobrého manažmentu daných štátov, miest alebo regiónov<sup>30</sup>.

Na pochopenie významu a aplikácie brandingu pre potreby štátu je nevyhnutné začať u jeho marketingových koreňoch. Branding je úzko spätý s pojmom „značka“, anglicky „brand.“ Značkou rozumieme „výrobok, službu alebo organizáciu vnímanú v kombinácii s jej menom, identitou a reputáciou“ (Anholt, 2007, s. 4).

Z anglického výrazu „brand“ bol odvodený pojem „branding“<sup>31</sup>. M. Healey ponúka definíciu brandingu ako „procesu systematického spájania zámerne vytvorenej symbolickej identity s podstatou značky, ktorý má vyvolať a neskôr naplniť očakávania“ (Healey, 2008, s. 248). Ďalší z odborníkov v oblasti brandingu, Wally Olins, používa iba jednoduchú definíciu, kedy za branding označuje „proces budovania a posilňovania značky“ (Olins, 2009, s. 11). Branding vo svojej podstate zahŕňa všetky atribúty produktu, ktoré zanechávajú v mysli zákazníka trvalú predstavu. Pritom vychádza z predpokladu, že nákupné správanie ľudí je ovplyvňované predovšetkým emóciami a príbehmi.

Pre účel nášho príspevku sa ako najvhodnejšia definícia brandingu javí definícia Simona Anholt<sup>32</sup>: „Branding môžeme vo všeobecnosti charakterizovať ako proces, ktorého hlavným cieľom je ovplyvniť interpretáciu spotrebiteľa, zákazníka, prijímateľa informácie danej značky a rozvinúť vlastný a cielený význam značky, ktorý je zámerom danej značky. Branding je procesom dizajnu, plánovania a komunikácie názvu a identity na to, aby sa vybudovala alebo udržiavala konkrétna povest', renomé, reputácia daného produktu alebo služby.“ (Anholt, 2007, s. 4). Avšak, je potrebné odlíšiť tento pojem od jeho často nesprávneho vnímania ako synonyma pre reklamu, grafický dizajn, propagáciu alebo dokonca propagandu. Pre aplikáciu brandingových princípov na poli medzinárodných vzťahov je kľúčové S. Anholtovo poňatie povesti štátu v zahraničí, v ktorom je povest' štátu porovnateľná s reputáciou obchodnej značky. Nation branding tak môže byť definovaný ako „proces vytvárania konzistentnej identity značky pre celú krajinu, väčšinou riadený vládnu inštitúciou danej krajiny [...] Národná značka zvyčajne napomáha lákať do krajiny investorov a turistov, ale tiež zvyšuje hodnotu exportu.“ (Healey, 2008, s. 249). Pre niektorých autorov (Dinnie) predstavuje nation branding akýsi systém, ktorý svojou národnou značkou zastrešuje rôzne sektorové značky, ako sú export a turizmus. Gyorgy Szondi vidí hlavný zmysel national branding v podpore ekonomických a politických záujmov v zahraničí a na domácej pôde. Vzhľadom k vyššie uvedeným definíciám brandingu je z nášho pohľadu najkomplexnejšia definícia Elišky Tomalovej, podľa nej koncept nation branding „usiluje o vytvorenie alebo pozmenenie značky príslušného štátu (brand state), ktorá ho bude jasne vymedzovať na medzinárodnej scéne a pre príjemcu tohto odkazu bude jednoduchšie taký štát identifikovať s určitými charakteristikami“ (Tomalová, 2008, s. 20).

---

<sup>30</sup> ANHOLT, S.: *Beyond the Nation Brand: The Role of Image and Identity in International Relations*. [online] In: Exchange Diplomacy, 2006. [Cit. 20.11.2016] Dostupné na internete: [http://www.exchangediplomacy.com/wp-content/uploads/2011/10/1.-Simon-Anholt\\_Beyond-the-Nation-Brand-The-Role-of-Image-and-Identity-in-International-Relations.pdf](http://www.exchangediplomacy.com/wp-content/uploads/2011/10/1.-Simon-Anholt_Beyond-the-Nation-Brand-The-Role-of-Image-and-Identity-in-International-Relations.pdf)

<sup>31</sup> Pre pojem branding neexistuje v súčasnosti slovenský ekvivalent, ktorý by ho plne rozsahovo pokrýval. Z tohto dôvodu bude v texte používaná originálna verzia v anglickom jazyku.

<sup>32</sup> Simon Anholt sa špecializuje na oblasť verejnej diplomacie. V 90. rokoch 20. storočia rozvinul nation brand a place brand. Pre podrobnejšie informácie <http://www.simonanholt.com/>.

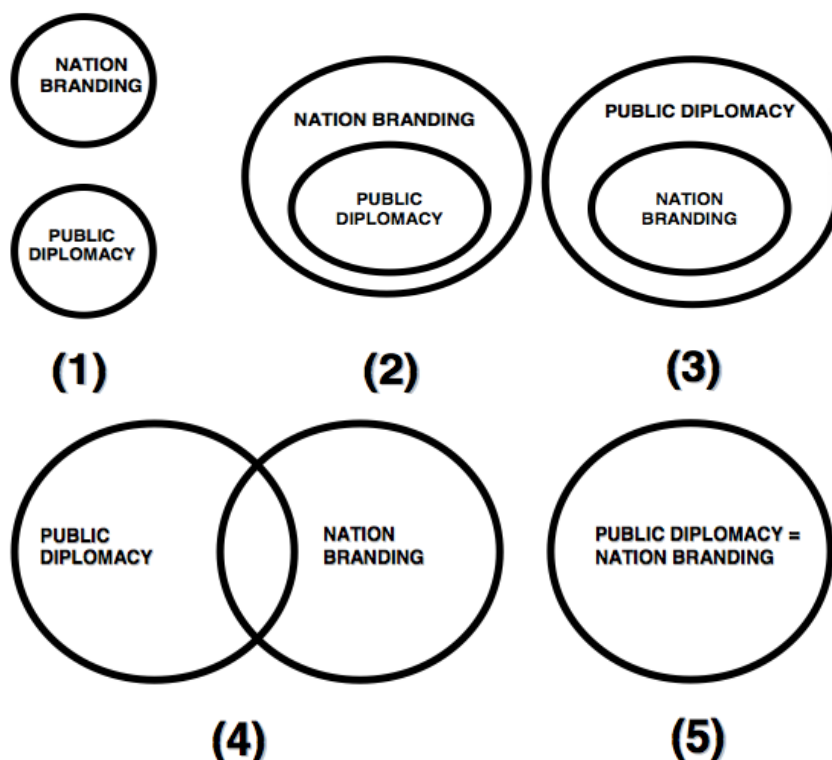
V zahraničnej politike štátov sa s výrazom branding stretávame čoraz častejšie. Nation branding býva často dávany do súvislosti s tzv. mäkkou silou (soft power), verejnou, kultúrnou a ekonomickou diplomaciou.

Nation branding úzko súvisí aj s medzinárodnými vzťahmi, či politologickými teóriami. Vzťah medzi nation brandingom a medzinárodnými vzťahy ako jeden z prvých preskúmal Peter van Ham, podľa ktorého place branding vychádza z Konštruktivistickej školy medzinárodných vzťahov. Ponúka totiž štátom možnosť vytvoriť vlastný imidž, rolu a identitu a ďalej kladie dôraz na normy a hodnoty. (s. 126-149) Napriek počiatočným obavám zo strany odbornej verejnosti sa nation branding v druhej polovici 90. rokov pomerne úspešne etabloval. V súčasnosti aj jeho kritici uznávajú, že krajiny majú svoju značku. Van Ham dokonca píše, že tradičná diplomacia pomaly mizne a politici sa budú stále viac angažovať v brand manažmente.

### *Nation branding a verejná diplomacia*

Verejná diplomacia má svoje korene v Spojených štátoch amerických a koncept nation branding sa zrodil v Spojenom kráľovstve Veľkej Británie a Severného Írska. Predmetné prístupy sú zamerané na formovanie zahraničnej verejnej mienky, teda na reputáciu štátu. Majú teda veľa spoločného, no aj napriek tomu podľa názorov niektorých akademikov nejde o to isté. G. Szondi identifikoval päť rôznych pohľadov na vzťah medzi nation brandingom a verejnou diplomaciou (obr.).

Obrázok: Možné typy vzťahov konceptov verejnej diplomacie a nation branding



Zdroj: SZONDI, G. 2008 *Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences* [online]. ISSN 1569-2981.



*Z vyobrazených modelových vzťahov je zrejmé, že vo všeobecnosti môže ísť o tri základné uhly pohľadu. Po prvé, koncepty si nie sú príbuzné a nestavajú na žiadnom spoločnom základe. Ďalší pohľad môže vnímať koncepty ako príbuzné, pričom úroveň ich integrácie môže byť rôzna (dominancia nation branding vo vzťahu ku konceptu verejnej diplomacie, naopak dominancia verejnej diplomacie nad nation brandingom alebo obe s rovnakou váhou). Podľa posledného pohľadu ide o synonymá pre ten istý koncept.*

Najrozšírenejší pohľad medzi teoretikmi je ten, že verejná diplomacia je plne integrovaná súčasť nation branding, ktorý je oveľa širším konceptom. E. Lewis napríklad opisuje verejnú diplomaciu ako „brandingovú techniku politikov“. (Lewis, 2003, s. 27) Toto poňatie zdieľa aj S. Anholt, ktorý v roku 2007 nahradil nation branding konceptom „competitive identity“ (CI), ktorý definoval ako syntézu brand manažmentu s verejnou diplomaciou a s propagáciou obchodu, investícií, turizmu a exportu. (Anholt, 2007, s. 3)

Podľa uvedeného konceptu je nation branding plánovitý koncept, kde verejná diplomacia spadá pod súčasť zahraničnej politiky. V hlavnom teoretickom prúde je uznávaná určitá nezávislosť verejnej diplomacie, zároveň ale funguje ako jeden z nástrojov place branding. Dokladom tohto vývoja môže byť aj zmena názvu časopisu Place branding na Place Branding and Public Diplomacy.<sup>33</sup> (Szondi, 2008, 22-23)

V odbornej literatúre sa môžeme stretnúť aj s názorom, podľa ktorého je nation branding naopak súčasťou verejnej diplomacie a slúži ako nástroj na oslovenie iných štátov a zahraničnej verejnosti. Podľa ďalšieho ideového prúdu sa jedná o rozdielne, avšak čiastočne sa prekrývajúce koncepty. Nation branding a verejná diplomacia zdieľa určitý spoločný základ. Jeden koncept však nie je plne inkorporovaný do druhého, ale ponechávajú si svoje špecifické charakteristiky. Tento prístup je obhajovaný profesorom J. Melissenom. Tým spoločným základom je snaha o vytvorenie pozitívneho imidžu, budovanie a podpora národnej identity, dôraz na hodnoty štátu a na jeho kultúru. Ďalej sú obaja koncepty definované ako dvojsmerná komunikácia, pričom silný dôraz je kladený na štát, ako základnú jednotku analýzy. Komunikácia je prostriedok na budovanie vzťahu. Konečne možno oba prístupy vnímať tak, že pokrývajú rovnakú aktivitu - propagáciu krajiny s cieľom vytvoriť pozitívny imidž. Niektorí vedci dokonca nation branding a verejnú diplomaciu považujú za synonymá pre propagandu. Na nation branding možno pozeráť ako na postmodernú mutáciu verejnej diplomacie, ktorá predstavuje evolučnú líniu začínajúcu propagandou. G. Szondi však tento prístup považuje za najmenej prínosný model vzťahu, pretože ignoruje ich významné rozdiely a zároveň nemožno naplno využiť potenciál oboch prístupov. (Szondi, 2008, s. 22-30)

Z definícií a dopadov aktivít verejnej diplomacie a nation branding vyplýva, že ide o koncepty, ktoré spolu súvisia, avšak ich vzťah nie je úplne jednoznačný. Myslíme si, že ide o príbuzné koncepty, pričom každá krajina, resp. vláda sa môže stavať odlišne k otázke dominancie jedného, či druhého konceptu. Jana Peterková uvádza tri skutočnosti, ktoré sú vlastné obom disciplinám. Obidve sa zameriavajú na zahraničnú verejnosť a na skutočnosť, ako táto verejnosť vníma danú krajinu., ale pritom obsahujú domácu dimenziu. Východiskom sú zahraničné predstavy o danom štáte, skôr než tie domáce a obe disciplíny tiež predpokladajú

---

<sup>33</sup> Predmetný časopis je ako jediný zameraný výlučne na aplikáciu brandingových stratégií a ďalších marketingových techník a disciplín na ekonomický, sociálny, politický a kultúrny rozvoj miest, regiónov a krajín. (<http://www.palgravejournals.com/pb/index.html>).

dlhodobý rámec pôsobenia. Je očividné, že verejná diplomacia a nation branding majú mnoho spoločných rysov a v mnohých ohľadoch sa prekrývajú avšak hranica nie je doposiaľ celkom jasne určená. Určite však tieto koncepty nemožno stotožňovať, pretože zatiaľ čo prioritným cieľom verejnej diplomacie je podpora hladkého fungovania medzinárodných vzťahov, nation brandingové aktivity sú určené predovšetkým na tvorbu identity a jej prezentáciu. (Peterková, 2008, s.19)

### **Nation branding a koncept soft power**

Základom správneho ukotvenia nation brandingu v medzinárodných vzťahoch je jeho vymedzenie voči soft power. Podľa J. Peterkovej „soft power pracuje na princípe presvedčania ostatných k nasledovaniu alebo k súhlasu s normami a inštitúciami, ktoré produkujú žiaduce správanie.“ (s. 52) Vzniká z atraktivity kultúry, politických ideálov krajiny a jej spôsobov rokovania [...] Ak chcete, aby druhí obdivovali Vaše ideály a chceli to, čo chcete vy, nesmiete toľko využívať cukor a bič, aby ste ich viedli žiadúcim smerom. Zvádzanie je vždy oveľa efektívnejšie ako nátlak a mnoho hodnôt ako demokracia, ľudské práva a individuálne možnosti sú veľmi lákavé. (Peterková, 2008, s. 33)

Ak je kultúra krajiny a jej ideológia príťažlivá a zaujímavá, dá sa predpokladať, že ju ostatné krajiny ochotne prijmú. Nation branding vychádza z troch základných oblastí: oblasti kultúry, politiky a hodnôt a možno ho považovať za jeden z nástrojov mäkkej sily.

Cieľom nation brandingu je vytvorenie lepšieho imidžu, zabezpečenie dobrej reputácie krajiny v zahraničí. Tým, že bude mať krajina lepší imidž, bude príťažlivá a atraktívnejšia. A atraktivita je základný predpoklad uplatnenia soft power.

### **Záver**

Niektorí teoretici predvídajú, že vplyvom globalizácie a komunikačnej revolúcie význam soft power do budúcnosti porastie. Je vysoko pravdepodobné, že sa tak aj stane. Akokoľvek je soft power teoreticky nesmierne zaujímavým konceptom, jej ovládnutie môže byť pre vládu problematické. Zdroje mäkkej moci sú totiž zvyčajne rozptýlené a disponuje nimi mnoho aktérov odlišných od vlády. Pre akýkoľvek úspech je dôležité dosiahnutie celonárodného konsenzu, ktorý nemôže byť len vecou vlády, resp. úzkej odbornej komunity.

Z pohľadu medzinárodných vzťahov možno silnú značku zaradiť do prvkov mäkkej moci štátu. Joseph Nye píše, že krajina môže vo svetovej politike docieľiť výsledkov, akých chce, pretože ostatné krajiny ju chcú nasledovať, obdivujú jej hodnoty, nasledujú jej príklad, usilujú o úroveň jej blahobytu a otvorenosti (Nye, 2002.). Podľa J. Nye sú základnými zdrojmi soft power kultúra, hodnoty štátu a zahraničná politika. Všetky tieto prvky sú obsiahnuté aj v S. Anholtovom hexagóne, z ktorého sa skladá značka štátu. J. Nye v podkapitole o verejnej diplomacii v časti svojej knihy venovanej ovládnutiu mäkkej moci píše o „podpore pozitívneho imidžu krajiny“ či „vytváraní atraktívneho imidžu“.

Podľa S. Anholta je národná značka skvelý moderný príklad mäkkej moci. Lebo ak vie mäkkou mocou prinútiť ľudí robiť to, čo chceme aby robili, národná značka potom môže prinútiť ľudí k pozornosti voči úspechom danej krajiny a k väčšej dôvere v jej kvality. (Anholt, 2003) Ak je teda cieľom nation brandingu vytvoriť pre štát lepšiu značku, ide zároveň o

mobilizáciu zdrojov soft power a jej uplatnenie v praxi, pretože lepšia značka má viesť k tomu, že štát bude mať lepší imidž a bude pre iné viac atraktívny.

Nation branding a soft power spolu úzko súvisia. Obaja sa zameriavajú na to, ako získať vplyv vo svete bez ohľadu na to, aká je geografická a geopolitická veľkosť krajina a aký má počet obyvateľov. Cieľom nation brandingu je vytvorenie lepšieho imidžu, zabezpečenie dobrej reputácie krajiny v zahraničí. Tým, že bude mať krajina lepší imidž, bude atraktívnejšia. A atraktivita je základný predpoklad uplatnenie soft power. Môžeme povedať, že nation branding je vhodným nástrojom pre efektívne uplatnenie soft power krajiny.

Rovnako ako nation branding aj verejná diplomacia sa radí medzi nástroje mäkkej sily štátu. Oba pojmy bývajú často používané v rovnakom kontexte. Tento proces je zameraný na dosiahnutie pozitívnych predstáv o krajine, o národných inštitúciách, o kultúre, o cieľoch zahraničnej politiky a podobne v mysliach zahraničnej verejnosti a štátnych elít. (Peterková, 2006)

Podľa J. Nye verejná diplomacia môže mať v rôznych krajinách rôzny obsah. Jej podobu, funkcie a ciele jej vždy vtlačí vláda, ktorá ju využíva v zahraničnej politike. Verejná diplomacia je určitý spôsob komunikácie s inými štátmi, nadviazanie dialógu s cieľom informovať o svojej krajine a získať v inej krajine vplyv. Primárnym cieľom býva vysvetliť a získať podporu pre zahraničnú politiku krajiny. Hlavnými nástrojmi, s ktorými verejná diplomacia pracuje, sú najrôznejšie kultúrne a vzdelávacie programy, udržiavanie vzťahov s príslušníkmi iných krajín, komunikácia s verejnosťou a médiami.

Nation branding na rozdiel od verejnej diplomacie nie je produktom ani vedcov z odboru politických vied ani odborníkov na zahraničnú politiku. Ide o koncept čisto praktický a nezaprie svoje marketingové korene. Zahŕňa oveľa väčšie a koordinovanejšie úsilie ako verejná diplomacia. Kým verejnú diplomáciu iniciujú praktici zamestnaní vládou, pri nation brandingu sú mobilizované všetky národné sily, ktoré môžu prispieť k podpore imidžu v zahraničí. (Melissen, 2005)

Porovnaním oboch konceptov vidíme, že nation branding a verejná diplomacia majú veľa spoločného ale zároveň sú medzi nimi aj rozdiely. Sú to predovšetkým relatívne obmedzené ciele verejnej diplomacie v porovnaní s ambíciami nation brandingu. Kým nation branding akcentuje identitu krajiny a jej zdôraznením a propagáciou sa snažia „vystúpiť z davu“, verejnej diplomacii nejde primárne o zviditeľnenie národa. Hoci aj verejná diplomacia a najmä nová verejná diplomacia akcentuje význam komunikácie s obyvateľmi iných krajín, nielen s vládou, zásadná časť jej aktivít je určená elitám, nie širokej masovej populácii. Nation branding predstavuje nástroj, ako prinútiť zahraničnú verejnosť a vlády zmeniť vnímanie o určitej krajine, prijať jej nový imidž, zlepšiť si o nej reputáciu. To všetko za použitia metód marketingu, do ktorých je zapojená celá rada aktérov, vládnych i mimovládnych.

Môžeme konštatovať, že national branding a verejná diplomacia sú dynamické procesy, ktoré odrážajú schopnosť krajiny vytvárať a spravovať svoju atraktivitu pre dosiahnutie svojich strategických cieľov. Avšak, efektívny branding by vyžadoval koherentnú dlhodobú stratégiu štátu s dostatočnými finančnými a ľudskými zdrojmi s cieľom vytvoriť lepší imidž a povest' seba vo svete. Nation branding je vhodnejším nástrojom k uplatneniu soft power než verejná diplomacia, avšak za predpokladu, že nation brandingová kampaň obsiahne aj aktivity v rámci verejnej diplomacie, ktoré sú pre jej úspech tiež nevyhnutné.

## Zoznam bibliografických odkazov

- ANHOLT, S. 2006. Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and Regions. Londýn: Palgrave Macmillan, 2006. 230 s. ISBN 9780230500280
- ANHOLT, S. 2009. Places, Identity, Image and Reputation. Londýn: Palgrave Macmillan, 2009. 201 s. ISBN 9780230239777
- ANHOLT, S. 2002. Brand New Justice: The Upside of Global Branding. New York: Butterworth-Heinemann Title, 2002. 198 s. ISBN 9780750656993
- ANHOLT, S. 2010. Great Brand Stories: Brand America. New York: Marshall Cavendish, 2010. 174 s. ISBN 9781905736560
- ARON, R. 1967. Peace and War. A Theory of International Relations. New York: Doubleday, 1967. s. 47.
- ASHWORTH, J. G. 2010. Towards Effective Place Brand Management: Branding European Cities and Regions. Londýn: Edward Elgar Publishing Ltd., 2010. 243 s. ISBN 9781848442429
- DINNIE, K. 2007. Nation branding: Concepts, Issues, Practice. New York: Butterworth-Heinemann Title, 2007. 157 s. ISBN 9780750683494
- FAN, Y. 2010. „Branding the nation: Towards a better understanding.“ Place Branding and Public Diplomacy 6, no. 2 (2010): 97 – 103.
- FAN, Y. 2008. „Soft power: Power of attraction or confusion?“ Place Branding and Public Diplomacy 4, no. 2 (2008): 147 – 158.
- FERGUSON, N. 2003. „Power,“ Foreign Policy (Jan/Feb 2003): 21.
- GOLDSTEIN, J. 2001. International relations (New York: Pearson, 2001) ,; odkazuje na Dahl, R. Modern Political Analysis (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1970).
- HAM, P. 2008. Branding: The State of the Art. The Annals of the American Academy of Political and Social Science 616, no. 1 (2008): 126 – 149.
- HEALEY, M. 2008. Co je branding? Praha: Slovart, 2008. 256 s. ISBN: 9788073911676
- HERZ, J. 1981. „Political Realism revisited.“ International Studies Quarterly 25, no. 2 (1981): 187.
- LEWIS, E. 2003. „Branding war and peace,“ Brand Strategy 167, no. 28 (January 2003): 27.
- MELISSEN, J. 2007. „The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice,“ in The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations, ed. Melissen, Jan (Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2007): 3 – 4.
- MELISSEN, J. 2005. „Wielding Soft Power: New Public Diplomacy,“ Clingendael Diplomacy Papers. The Hague: Netherlands Institute of International Relations. No. 2 (2005): 2.
- NYE, J. 2004. Soft Power. The Means to Success in World Politics. USA: PublicAffairs, 2004. 191 s. ISBN -10- I-58648-306-4
- NYE, J. 2008. The Powers to Lead. Oxford: Oxford University Press, 2008. 240 s. ISBN-13: 978-0199754137.
- NYE, J. 1991. Bound to lead. The changing nature of american power. USA: Basic Books, 1991. 336 s. ISBN-10: 0465007449
- OLINS, W. 2009. O značkách. Praha: Argo, Dokořán, 2009. 253 s. ISBN 978-80-257-0158-4.

- PETERKOVÁ, J. 2008. *Veřejná diplomacie*. Praha: Vydavatel'stvo Aleš Čeněk, 2008. 202 s. ISBN 9788073801250
- PETERKOVÁ, J. 2006. „*Veřejná diplomacie - jen módní pojem nebo skutečná změna?*“ *Mezinárodní vztahy* [on-line]. 2006, vol. 41, no 3. [cit. 2016-06-11]. Dostupné na internetu: <https://mv.iir.cz/article/view/227>
- SZONDI, G. 2008. „*Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences*,“ *Discussion Papers in Diplomacy*. Netherlands Institute of International Relations „Clingendael“ (2008): 3 – 4.
- SZONDI, G. 2008 *Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences* [online]. 2008. [cit. 2016-08-11]. ISSN 1569-2981

# NOVÁ MAĎARSKÁ ÚSTAVA A JEJ NOVELIZÁCIA

Rastislav Malovec

## **Abstrakt**

*V tomto článku sa budeme zaoberať bližšie novou ústavou Maďarska, ktorá platí od roku 2012, jej kontroverznou novelizáciou v roku 2013 sprevádzanou vlnou nepokojov a kritiky. Zároveň sa pozrieme konkrétnejšie aj na reakcie Spolkovej republiky Nemecka ako hlavného lídra EÚ na danú problematiku.*

## **Abstract**

*In this particular article, we are going to focus closely on the new hungarian constitution, which validity dates since year 2012. By its controversial amendment in year 2013, accompanied with criticism and turmoil. At the same time we are going to look at the specific reaction from the Federal Republic of Germany, as a main leader of EU in this realm of issues.*

## **Úvod**

Nová maďarská ústava, ktorá bola schválila vládou Viktora Orbána, nesie so sebou vlnu kritiky nie len doma ale i v zahraničí. Smerom dovnútra V Budapešti proti nej protestovalo viac než 10 000 ľudí a smerom navonok tu máme varovanie zahraničia, že Orbánova vláda môže týmto zapríčiniť vylúčenie Maďarska z Európskej únie. Zmena maďarskej ústavy bola daná pravdepodobne aj faktom, že tá predchádzajúca platila už veľmi dlhú dobu.

Tu je dôležité si otázku, či táto zmena ale smeruje pozitívnym smerom. Je v nej cítiť národovecké zameranie - tlak na autoritárstvo, na národné záujmy. Ako príklad uvedieme preambulu ústavy, ktorá zaväzuje k obrane „intelektuálnej a duchovnej jednoty národa“. (Základný zákon Maďarska, 2012) Táto formulácia by mohla byť istým zdrojom napätia, pretože značná časť maďarských občanov žije za hranicami štátu a stále sa stretávame s myšlienkami o Veľkom Maďarsku.

Veľké nebezpečenstvo novej ústave spočíva ani ne tak v tom, čo v nej je, ako to, jak by mohla byť interpretovaná. Niektoré formulácie totiž reflektujú do budúcnosti obavy, že pokiaľ by sa ich chytili napríklad nejaké extrémistické sily, mohli by byť zneužité. V marci 2013 bola prijatá novela tejto ústavy. Tá sa ocitla dokonca pod väčšou vlnou kritiky a odporu ako jej samotné prijatie 2011, pretože oslabila demokraciu v krajine.

## **Cesta k prijatiu novej ústavy**

Nová maďarská ústava, ktorá bola schválila vládou Viktora Orbána, nesie so sebou vlnu kritiky nie len doma ale i v zahraničí. Smerom dovnútra V Budapešti proti nej protestovalo viac než 10 000 ľudí a smerom navonok tu máme varovanie zahraničia, že Orbánova vláda môže týmto zapríčiniť vylúčenie Maďarska z Európskej únie. Zmena maďarskej ústavy bola daná pravdepodobne aj faktom, že tá predchádzajúca platila už veľmi dlhú dobu.

Tu je dôležité si otázku, či táto zmena ale smeruje pozitívnym smerom. Je v nej cítiť národovecké zameranie - tlak na autoritárstvo, na národné záujmy. Ako príklad uvedieme preambulu ústavy, ktorá zaväzuje k obrane „intelektuálnej a duchovnej jednoty národa“. (Základný zákon Maďarska, 2012) Táto formulácia by mohla byť istým zdrojom napätia, pretože značná časť maďarských občanov žije za hranicami štátu a stále sa stretávame s myšlienkami o Veľkom Maďarsku.

Veľké nebezpečenstvo novej ústave spočíva ani ne tak v tom, čo v nej je, ako to, jak by mohla byť interpretovaná. Niektoré formulácie totiž reflektujú do budúcnosti obavy, že pokiaľ by sa ich chytili napríklad nejaké extrémistické sily, mohli by byť zneužité. V marci 2013 bola prijatá novela tejto ústavy. Tá sa ocitla dokonca pod väčšou vlnou kritiky a odporu ako jej samotné prijatie 2011, pretože oslabilu demokraciu v krajine. Aprílové parlamentné voľby v roku 2010 v Maďarskej republike priniesli očakávané výsledky – s jednoznačným náskokom v nich zvíťazila politická strana Fidesz, ktorej sa podarilo získať v zákonodarnom zbore ústavnú väčšinu. To znamená, že Fidesz po voľbách zostavil jednofarebnú silnú vládu.

Základy súčasného politického systému Maďarska sa začali kreovať až po vlnách ústavných zmien v rokoch 1989 a 1990, ktorých cieľom bolo zabezpečiť plynulý prechod od totalitného režimu k demokracii, nastolenie základných inštitútov typických pre právny štát, nastavenie účinného systému „checks and balances“, implementovanie základných práv a slobôd do praxe a mnohé iné. (Rešetka, 2010)

Maďarsko je parlamentnou republikou, ktorej základným zákonom je ústava, ktorá do roku 2011/2012 (nová ústava) niesla číslo XX/1949. Ako môžeme vidieť, z čísla ústavy vyplýva, že ide o dokument, ktorý bol prijímaný pred niekoľkými desaťročiami a platil aj počas komunistického režimu. Po prechode na režim demokratický ho bolo nevyhnutné rozsiahlym spôsobom novelizovať, pričom sa počítalo s tým, že novely „starej“ ústavy budú len dočasným riešením, dokiaľ sa neprijme ústava „nová“. Novú ústavu sa však akosi dlhé roky nedarilo prijať a navyše bola viackrát novelizovaná (rozsiahle novely sa týkali najmä vstupu Maďarska do NATO a EÚ). (Rešetka, 2010) V tomto kontexte sa rok 2011 stal v maďarskom konštitucionalizme prelomovým. 18. apríla 2011 schválil maďarský parlament (Fidesz mal v zákonodarnom zbore ústavnú väčšinu) novú ústavu, ktorá dostala názov Základný zákon Maďarska a nahradila tak predchádzajúcu.

Nová ústava zmenila názov štátu (z Maďarská republika na Maďarsko), rozšírila právomoci centrálnej banky o možnosť pôsobiť ako finančný regulátor, zaviazala parlament k transparentnému a udržateľnému rozpočtu, reformovala súdnu moc a v neposlední rade posilnila výkonnú moc. (Handl, 2013)

Nový dokument má inú štruktúru ako predchádzajúca ústava. Začína sa preambulou, ktorá reprezentuje základné hodnoty demokracie, právneho štátu a ústavy. Reprezentuje tisícročnú históriu Maďarov, poukazuje na úlohu kresťanstva v histórii štátnosti. V tejto súvislosti odkazuje na Svätú korunu, ktorá je výrazom Maďarskej štátnosti, slobody a sociálnej solidarity. Po týchto kľúčových ustanovení v prvom rade vyjadruje aj zdroj politickej moci v štáte ktorými sú ľudia a kontinuitu politickej moci symbolizuje Svätá koruna. Tiež hovorí o tom, že Maďarsko je zodpovedné za osud Maďarov žijúcich mimo jeho hraníc. Autori ústavy jasne definujú štatút krajiny t.j. Maďarsko je republika a nezávislý demokratický štát. (Elkészült..., 2011)

Prijatie tohto ústavného dokumentu rozrušilo aj samotnú EÚ. 2 týždne po tom, čo vstúpil do platnosti vyzvala Európska komisia predsedu maďarskej vlády, aby zrušil tieto ústavné zmeny a podnikla aj právne kroky v tomto smere. (SITA, 2012) Na základe toho bola vydaná žiadosť smerom k Benátskej komisii, aby prešetrila túto situáciu.

### **Benátska komisia**

Maďarsko sa po prijatí novej ústavy stalo cieľom silnej systematickej kritiky. Pri analýze tejto situácie je nevyhnutné sa zaoberať faktami, nie názormi. Preto jediná záruka spravodlivého prístupu voči Maďarsku je urobiť racionálnu analýzu, ktorá berie do úvahy maďarské tradície a zvyky.

Základným nástrojom na dosiahnutie takejto racionálnej analýzy je Európska komisia pre demokraciu prostredníctvom práva, známa ako Benátska komisia, poradný orgán Rady Európy, ktorý skúma ústavné zákony v snahe zabezpečiť ich súlad s demokratickými princípmi. Táto komisia vznikla v roku 1990 s cieľom dodať rýchle odpovede na proces tranzície z komunizmu na demokraciu vo východnej Európe. (The Venice Commission..., 2014)

Na požiadanie Parlamentného zhromaždenia Rady Európy, preskúmala komisia v tomto prípade konkrétne zákony. Výsledkom toho bolo Benátskou komisiou vydané (2011) *Stanovisko k novej ústave Maďarska*. A v roku 2012 nasledovali stanoviska ako napr.: *Stanovisko k zákonu CLXII z roku 2011 o právnom postavení a odmeňovaní sudcov a k zákonu CLXI z roku 2011 o organizácii a správe súdov Maďarska*, *Stanovisko k zákonu CLXIII z roku 2011 o prokuratúre a k zákonu CLXIV z roku 2011 o postavení generálneho prokurátora, prokurátorov a iných zamestnancov prokuratúry a kariérnom postupe prokurátora Maďarska*, *Stanovisko k zákonu CLI z roku 2011 o Ústavnom súde Maďarska* a iné. (Stanoviská Benátskej komisie, 2014)

### **Závery komisie k novej ústave**

Všetky pochybnosti, ktoré sa maďarská vláda snažila ukryť, sa však potvrdili: Na jednej strane komisia tvrdí v správe, že reforma súdneho systému ohrozovala nezávislosť súdnictva a základné elementy reformy odporujú európskym štandardom organizácie súdnictva. Na druhej strane tu priznala fakt, že Maďarsko je jedinou európskou krajinou, ktorá koncentruje právomoc nad súdnou mocou do rúk jednej osoby, do rúk predsedu Národného súdneho úradu (NSÚ) a to je súčasťou maďarskej tradície, a teda a priori nepredstavuje problém sám o sebe. Tradície každej krajiny je treba rešpektovať. Cieľom je zabezpečiť nezávislosť súdneho systému. Benátska komisia nezaznamenala žiadne politické zasahovanie vlády do činnosti súdneho systému. Popri rade kritických bodov treba zohľadniť skutočnosť, že nekritizovala ani odborný a morálny postoj terajšieho predsedu NSÚ. (Pons, 2012)

Čo sa týka náboženských slobôd je procedúra výberu organizácii označených ako „cirkvi“ predmetom tvrdej kritiky z dôvodu, že politický proces selekcie sa uskutočňuje prostredníctvom hlasovania v parlamente. To si vyžaduje dvojtretinovú väčšinu, a bez možnosti pre náboženské asociácie využiť právne kroky v prípade zamietavého výsledku hlasovania. Zrušenie registrácie pre stovky predtým zákonných cirkví je možné len veľmi ťažko považovať za súladné s medzinárodnými štandardmi. Predošlý zákon prijatý v roku 1990 umožňoval



získať status „cirkev“ veľkému množstvu náboženských organizácii (ak mali aspoň 100 členov). V roku 2010 malo Maďarsko 360 cirkví. (Pons, 2012)

Čl. 24.5 základného zákona ustanovuje, že predseda ústavného súdu je volený parlamentom dvojtretinovou väčšinou. Predchádzajúce riešenie, pri ktorom predsedu ústavného súdu volili sudcovia, je podľa stanoviska jednoznačne vhodnejšie. Benátska komisia už vyjadrila svoj názor, že voľba predsedu ústavného súdu samotnými sudcami je považovaná za silnú záruku zachovania nezávislosti ústavného súdu. (Stanoviská Benátskej komisie, 2014)

V základnom zákone je ústavnému súdu venovaný iba čl. 24, ktorý sumarizuje niektoré princípy týkajúce sa právomocí a menovania sudcov a predsedu. Čl. 24.1 základného zákona ustanovuje, že „ústavný súd je najvyšším orgánom ochrany základného zákona“, bez toho, aby spomenul nezávislosť ústavného súdu. Navyše, garancie týkajúce sa postavenia sudcov sú zakotvené iba v zákone o ústavom súde, ktorý má nižšiu právnu silu ako základný zákon. Komisia preto dôrazne odporučila, aby sa hlavné princípy a podmienky týkajúce sa nezávislosti a autonómie ústavného súdu zakotvili v novej ústave. (Stanoviská Benátskej komisie, 2014)

Ďalšia sporná vec napr. sa týka mandátu člena ústavného súdu. Mandát je možné ukončiť jeho vylúčením, ak sa stal nehodný funkcie. Význam slova „nehodný“ je dosť vágny. Keďže zatiaľ neexistuje prax z minulosti, ako postupovať v konkrétnom prípade, zostáva nejasné, aké konanie sudcu by sa považovalo za „nehodné“ (Stanoviská Benátskej komisie, 2014)

Na záver ako príklad zo záverov Benátskej komisie uvedieme inštitút generálneho prokurátora. Ten môže požiadať ústavný súd o preskúmanie súladu predpisov so základným zákonom, ak dotknutá osoba nie je schopná hájiť svoje práva osobne alebo ak sa porušenie práv týka väčšej skupiny ľudí. Je inkohorentné, aby mal generálny prokurátor právomoc ochraňovať individuálne záujmy, keď jeho úlohou je ochraňovať verejný záujem. Generálny prokurátor by sa ľahko mohol dostať do situácie, v ktorej by došlo ku konfliktu záujmov a v ktorej by nemohol ochraňovať ani jeden z týchto záujmov tak, ako by sa to vyžadovalo. Hoci takáto právomoc nie je v rozpore s európskymi štandardmi, maďarské orgány by mali zvážiť jej zverenie komisárovi pre základné práva. (Stanoviská Benátskej komisie, 2014)

### **Novelizácia ústavy v roku 2013**

Novela ústavy, ktorú schválili poslanci maďarského parlamentu 11. marca 2013, vstúpila do platnosti 1. apríla 2013. Do ústavy vládne strany (Fidesz a KDNP) zakomponovali viaceré prechodné ustanovenia, ktoré ústavný súd v decembri minulého roka zrušil a obsahuje aj niektoré dávnejšie právne normy, ktoré podľa verdiktu ústavného súdu boli označené za protiústavné a boli v rozpore s európskou chartou ľudských práv. Proti úprave ústavy sa opäť postavila vlna odporu nie len vo forme množstvá demonštrácií v Budapešti, ale aj vo forme kritiky zo strany Bruseli. Novelu ústavy aj v tomto prípade prešetrila Európska komisia aj Benátska komisia. Jedná sa o ďalšie oslabenie právomocí ústavného súdu v jeho úlohe pri kontrole parlamentu. (TASR, 2013)

#### Schválená novela maďarskej ústavy:

- Stanovuje, že ochrana dôstojnosti a práv národnostných, etnických, rasových a náboženských komunít je nadradená slobode slova - občania môžu zažalovať prejavy

nenávisti útočiace na ich spoločenstvo. (Zmeny ústavy Maďarska..., 2013) To znamená, že právo na slobodu slova nesmie byť uplatňované so zámerom porušovania dôstojnosti maďarského národa, ani iného národného, etnického, rasového a náboženského spoločenstvá.

- Stanovuje, že všetky rozhodnutia ústavného súdu, prijaté pred 1. januárom 2012, sa rušia čím zruší možnosť využívať staršiu judikatúru ako precedens. (Zmeny ústavy Maďarska..., 2013) Tieto rozhodnutia nemôžu byť brané do úvahy pri výklade Základného zákona. Rozhodnutia ústavného súdu prijaté pred rokom 2012 boli založené na ústave z roku 1949. (Handl, 2013)
- Oslabuje právomoci ústavného súdu, ktorý už nebude môcť rušiť platnosť jednotlivých zákonov v prípade, že ich v parlamente podporia dve tretiny poslancov. (SITA, 2013) Tieto zmeny okliešťujú mandát ústavného súdu.
- Umožňuje len verejnoprávny mediám publikovať politickú predvolebnú reklamu. (Zmeny ústavy Maďarska..., 2013)
- Dovoľuje štátnym orgánom zakázať trvalé obývanie verejných priestorov v rámci ochrany poriadku, bezpečnosti, zdravia a kultúrnych hodnôt. Súčasne sa Maďarsko zaviazalo zaistiť dôstojné bývanie všetkým osobám bez domova no na druhej strane umožňuje trestné stíhanie za bezdomovecť. (Zmeny ústavy Maďarska..., 2013)
- Ustanovuje, že štát je odlúčený od cirkvi a náboženských spoločností, ktoré sú autonómne. Zákon môže týmto subjektom stanovovať podmienky pre uznanie štátom. (Zmeny ústavy Maďarska..., 2013)
- Stanovuje, že pojem manželstvo a vzťah medzi rodičom a dieťaťom je založený výhradne na tradičnom chápaní rodiny. (Zmeny ústavy Maďarska..., 2013) To znamená, že homosexuálne páry nebudú označované ako rodina a stav manželský sa tu chápe ako manželské spojenie muža a ženy.
- Doslova ukladá študentom odborov, ktoré sú dotované štátom zamestnať sa po ukončení školy v Maďarsku – absolventi, ktorí odídu za prácou do zahraničia musia štátu vrátiť výdaje na štúdium. (Zmeny ústavy Maďarska..., 2013)
- znižuje najvyšší prípustný vek sudcov, prokurátorov a notárov zo 70 na 65 rokov. (Zmeny ústavy Maďarska..., 2013)

## **Postoj EÚ a Nemecka k ústavnému daniu v Maďarsku**

Udalosti, ktoré sa udiali v Maďarsku v roku 2011 (prijatie novej ústavy) a v roku 2013 (kontroverzná novelizácia) vyvolali veľké diskusie aj v Nemecku. Keďže je Spolková republika so svojou zahraničnou politikou úzko napojená na činnosť EÚ, názory na maďarské ústavné kroky sa veľmi nelíšia s názormi EÚ.

Zo samotného Textu novej ústavy je možné usúdiť, že Maďarsko je na ceste k diktatúre. pojem manželstvo a vzťah medzi rodičom a dieťaťom je založený výhradne na tradičnom chápaní rodiny. Rodina a národ tvoria podľa preambuly najdôležitejší rámec spolunažívania kde základná sila spoločenstva a manželstva je práca. Manželstvo a rodina sa potom nachádzajú aj ďalej v ústavnom texte, kde stojí, že Maďarsko chráni inštitúciu manželstva a spoločné nažívanie medzi mužom a ženou je založené na slobodnom rozhodnutí a v tejto súvislosti podporuje Maďarsko rozhodnutie mať deti. V tomto vidia kritici v Nemecku problém. Podľa

nich sú homosexuáli či pári bez deti vytlačení na okraj a nesmú sa už viac označovať ako rodina, na druhej strane hovoria aj o porušení princípov EÚ o rovnosti. (Olt, 2011)

Ďalším znepokojivým bodom pre Nemecko je oslabenie ústavného súdu. Pre každého, kto si váži ústavné právo a ústavnú kultúru je tento krok dôvod k starostiam, pretože takto kreovaná ústava podkopáva princípy právneho štátu. (Steinbeis, Boulanger, 2011)

Kancelárka Angela Merkelová osobne vyjadrila svoje obavy na stretnutí s maďarským prezidentom a postavila sa k ústave veľmi kriticky, zvlášť vo veci obmedzenia kompetencií ústavného súdu. A celkovo pri pohľade na novelizáciu ústavy nemecká verejnosť vôbec nie je presvedčená o jej potrebe (Merkel und Westerwelle..., 2013) Nemecko vníma tento krok skôr ako akési zneužitie moci, pretože dvojtretinová väčšina by sa nemala takto zneužívať. Kancelárka dokonca iniciovala na pôde EÚ, aby komisia striktne preverila tieto ústavné zmeny a udelila potrebné sankcie. Tu vidieť úzke prepojenie postojov Nemecka a EÚ na dianie v Maďarsku. (Merkel warnt Ungarn..., 2013)

Vlastné stanovisko vydalo aj ministerstvo zahraničných vecí, ktoré prízvukovalo, že Európa predstavuje určité spoločenstvo hodnôt a to sa musí odzrkadliť aj v jednotlivých krajinách. Maďarsko od týchto európskych spoločných hodnôt odbočilo. Ako príklad uvádza stratu základných práv pre bezdomovcov, obmedzenie slobody prejavu, oslabuje právomoci ústavného súdu, trestné stíhanie za bezdomovectvo, diskrimináciu homosexuálov atď. (Ungarns Parlament verabschiedet..., 2013)

## **Záver**

Ústavné zmeny, ktoré sa udiali v Maďarsku sú vo všeobecnosti v rozpore s hodnotami demokracie a právneho štátu. Vytýkajú najmä oslabenie právomocí ústavného súdu v jeho úlohe pri kontrole parlamentu, ale aj vsadenie noriem do ústavy, ktoré predtým ústavný súd zrušil kvôli ich protiústavnosti a ktoré boli v rozpore s európskou chartou ľudských práv. Ďalšia dôležitá poznámka smeruje k faktu, že Maďarsko sa vstupom do EÚ zaviazalo k prijatiu všetkých princípov, medzi nimi aj princípu voľného pohybu pracovnej sily – čo je v rozpore so zmenami, ktoré hovoria o „zákaze“ odchodu absolventov vysokých škôl do zahraničia.

Tento krok zo strany Maďarska je nevítaný na európskom poli. Na druhej strane si treba položiť otázku, či Európa disponuje prostriedkami, ktoré by vedeli Maďarsko nasmerovať späť na „správnu“ cestu? Tieto nepopulárne kroky jasne poukazujú na neúmerne posilnenie postavenie premiéra Viktora Orbána. „Duch“ tejto ústavy je proti európskym hodnotám, smeruje k eliminovaniu národných štátov, k zničeniu lásky ku vlasti, k jazyku, náboženstvu, k histórii jednotlivých národov a dosiahnutiu akejsi homogenizáciu kultúr. Táto maďarská politika sa stala trňom v oku celej elity v Európe.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

*Elkészült az új alkotmány koncepciójának egységes szövege* 2011 [online]. MTI [cit. 21.09.2016]. Dostupné na internete:< [http://hvg.hu/itthon/20101202\\_uj\\_alkotmany\\_koncepcio](http://hvg.hu/itthon/20101202_uj_alkotmany_koncepcio)>.

HANDL, J. 2013. Maďarská ústava v zajetí emocí [online]. 2010. [cit. 21.09.2016]. Dostupné na internete: <<https://www.euroskop.cz/46/22154/clanek/madarska-ustava-v-zajeti-emoci/>>.

*Merkel und Westerwelle mahnen Ungarns Präsidenten* [online]. 2011 [cit. 01.10.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.sueddeutsche.de/politik/janos-ader-in-berlin-merkel-und-westerwelle-mahnen-ungarns-praesidenten-1.1622057>>.

*Merkel warnt Ungarn* [online]. 2013 [cit. 7.10.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.taz.de/!112888/>>.

OLT, R. 2011. Ungarns neue Verfassung: Ein Glaubensbekenntnis für die Ungarn [online]. 2011 [cit. 09.10.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/ungarns-neue-verfassung-ein-glaubensbekenntnis-fuer-die-ungarn-1625242.html>>.

PONS, F. 2012. Benátska komisia: Nezaujatá kritika Maďarska [online]. 2012 [cit. 23.10.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/buducnost-eu/analyza/benatska-komisia-nezaujata-kritika-madarska-018924>>.

REŠETKA, L. 2010. Politický systém Maďarskej republiky – súčasný stav a možné zmeny po víťazstve Fideszu [online]. 2010. [cit. 21.10.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.e-polis.cz/komparace/507-politicky-system-madarskej-republiky-sucasny-stav-a-mozne-zmeny-po-vitazstve-fideszu.html>>.

SITA. 2012. Brusel dáva Maďarsku mesiac na zmenu ústavy [online]. 2012 [cit. 29.10.2016]. Dostupné na internete: <<http://ekonomika.etrend.sk/svet/brusel-dava-madarsku-mesiac-na-zmenu-ustavy.html>>.

SITA. 2013. Europoslanci chcú prešetriť kontroverznú maďarskú ústavu [online]. 2013 [cit. 24.10.2016]. Dostupné na internete: <[http://www.webnoviny.sk/svet/europoslanci-chcu-presetrit-kontrover/644041-clanok.html?from=suggested\\_articles](http://www.webnoviny.sk/svet/europoslanci-chcu-presetrit-kontrover/644041-clanok.html?from=suggested_articles)>.

*Stanoviská Benátskej komisie. Ústavný súd Slovenskej republiky* [online]. 2014. [cit. 4.11.2016]. Dostupné na internete: <<http://portal.concourt.sk/pages/viewpage.action?pageId=15597616>>.

STEINBEIS, M., BOULANGER, CH. 2011. Neue Verfassung: Warum wir uns Sorgen machen [online]. 2011 [cit. 01.11.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.zeit.de/2011/17/ungarn-verfassung-op-ed>>.

TASR. 2013. Maďarsko: Ombudsmanove podanie k 4. novele ústavy ústavný súd odmietol [online]. 2013 [cit. 3.11.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.hlavnespravy.sk/madarsko-ombudsmanove-podanie-k-4-novele-ustavy-ustavny-sud-odmietol/101315/>>.

*The Venice Commission of the Council of Europe* [online]. 2014. [cit. 22.10.2016]. Dostupné na internete: <[http://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=01\\_Presentation](http://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=01_Presentation)>.

*Ungarns Parlament verabschiedet weitreichende Verfassungsänderung* [online]. 2013 [cit. 01.11.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/156390/ungarn-verfassungsänderung>>.

*Základný zákon Maďarska*. [online]. 2012. Parlament. [cit. 2.11.2016]. Dostupné na internete: <http://www.parlament.hu/irom39/02627/02627.pdf> >.

*Změny ústavy Maďarska: pro a proti* [online]. 2013 [cit. 5.11.2016]. Dostupné na internete: <<http://konzervativnilisty.cz/stari-temata/52-maarska-ustava/771-zmny-ustavy-maarska-pro-a-proti>>.

# SOCIÁLNY KONŠTRUKTIVIZMUS A JEHO VPLYV NA INTEGRÁCIU EURÓPSKEJ ÚNIE

Zuzana Bačiak Masaryková

## Abstrakt

*Primárnou témou tejto štúdie je konštruktivizmus ako teória medzinárodných vzťahov a jeho vplyv na európsku integráciu. Táto teória patrí, spolu s inými konceptmi k súčasným teóriám medzinárodných vzťahov a teóriám európskej integrácie. Z perspektívy procesov globalizácie a regionalizácie je tiež prístupom, ktorý sa snaží analyzovať determinanty posilnenia postavenia ako aj udržateľnosť regionálnych integrácií. Predstavuje spojenie teórii medzinárodných vzťahov s dlhodobým záujmom sociológov o sociálnu konštrukciu reality. Prvej časti štúdia venuje vysvetleniu podstaty teórie konštruktivizmu, v druhej časti sa zameriava jej vplyv pri európskej integrácii.*

## Abstract

*Primary topic of this research is constructivism as a international relationships theory and its impact of european integration. This theory belongs, along with other concepts to contemporary theories of international relationships and European integration theories. From the perspective of globalization and regionalization it is a approach, that attempts to analyze the determinants of position strengthening as well as sustainability of regional integration. It embodies coupling of international relationships theories and a long-term interest of sociologists in a question of social reality construction. First part of the research is dedicated to the explanation of the essence of constructivism and second part is focused on its effect to european integration.*

## Úvod

V prípade teoretických východísk európskej integrácie je možné konštatovať, že mnoho z teórií európskej integrácie predstavuje spätnú syntézu dovtedajších udalostí, alebo sú dovtedajšie udalosti aspoň z časti inšpiráciou k vzniku konkrétnych teórií. Nové či modifikované teoretické perspektívy sa tiež objavujú v čase zvýšenej intenzity teoretického diskurzu ohľadom konkrétnej teórie opäť podmienenom aktuálnym dianím. Teória sa však neobmedzuje len na retrospektívne hodnotenie udalostí. Aplikácia teoretického aparátu na opis kauzálnych vzťahov poskytuje významný impulz v tvorbe politiky a ovplyvňovaní jej budúceho smerovania.

Hlavné diskusie v rámci teórií európskej integrácie prebiehajú medzi prístupmi, ktoré zdôrazňujú úlohu európskych inštitúcií, a ktoré zdôrazňujú úlohou zvrchovaných štátov. Vplyv liberalizmu na jednotlivé teoretické koncepcie spočíva v prítomnosti „neviditeľnej ruky“ trhu nad akoukoľvek medzinárodnou inštitúciou. Protipól liberalizmu predstavuje konzervatívny smer vyzdvihujúci národné identity, ktoré suverenitu štátu bránia. Teoretická debata sa taktiež odvíja od názoru, či sa štát v záujme zabezpečenia mieru a prosperity mal zbaviť časti svojej suverenity, alebo naopak, len jej posilnením, či pretrvaním rozšíri svoj vplyv i na ostatné štáty.

## Sociálny konstruktivizmus ako teória medzinárodných vzťahov

Konstruktivizmus, označovaný taktiež ako sociálny konstruktivizmus, je dnes veľmi populárna integračná teória. Dokonca je ho „módne“ používať pri každej príležitosti, pretože prináša úplne nové pohľady a zistenia na základe už známych faktov. (Gereis, 2006) Konstruktivizmus pôvodne vznikol v sociológii v polovici 60. rokov dvadsiateho storočia a v rámci teórie medzinárodných vzťahov sa začal vyvíjať koncom 80. rokov dvadsiateho storočia v súvislosti s pádom bipolárneho sveta (Ušiak, 2010) a po tom, čo v teórii medzinárodných vzťahov prestali dominovať práce analyzujúce vtedy nastolenú realitu. Konstruktivizmus integračných teórií si vypožičal veľa pojmov najmä zo sociológie a kladie dôraz na niektoré sociologické aspekty spoločnosti. (Mišík, 2014a)

Začiatky konstruktivistického myslenia môžeme sledovať predovšetkým v dielach Alexandra Wendta (1988), Friedricha Kratochwila (1989) a Nicolasa Onufa (1989). Kľúčovým dielom pre rozvoj tejto teórie bol článok A. Wendta – *Anarchy Is What States Make of It: The Social Constructon of Power Politics*, ktorý vyšiel v roku 1992. (Waisova, 2009) Podľa Wendta je konstruktivizmus štrukturálna teória medzinárodného systému, ktorá obsahuje tieto kľúčové predpoklady:

- ✓ Štáty sú základné jednotky pre analýzu medzinárodnej politickej teórie
- ✓ Kľúčové štruktúry v systéme štátov majú skôr intersubjektívny základ než materiálny
- ✓ Identita štátu a štátny záujem sú z podstatnej časti vytvárané sociálnymi štruktúrami, než aby boli dané v rámci systému a to buď na základe ľudskej prirodzenosti alebo vnútornej politiky štátu (Kratochvíl, 2008)

To znamená, že ide o prístup v rámci medzinárodných vzťahov, ktorý zdôrazňuje sociálnu, alebo intersubjektívnu dimenziu svetovej politiky. Konstruktivisti trvajú na tom, že medzinárodné vzťahy nemôžu byť redukované na racionálne konanie a interakcie v medziach materiálnych možností (ako tvrdia niektorí realisti) ani v medziach inštitucionálnych obmedzení na medzinárodnej alebo národnej úrovni (ako argumentujú liberálny internacionalisti). (Mišík, 2014a)

Východiskom tejto teórie je, že vytváranie konceptov predchádza pozorovaniu a že význam empirických faktov závisí od predstavy, do ktorej tieto fakty premietneme. Sociálno-politický svet (medzinárodná realita) je konštruovaný ľudskou – sociálnou interakciou, pričom jeho ideové faktory nie sú závislé od času a priestoru. (Fodorová, 2011) Konstruktivisti veria, že medzinárodné vzťahy sú tvorené prvotne sociálnymi skutočnosťami, ktoré vznikli len vďaka ľudskej dohode. Sociálna realita nespadá z neba, ale ľudskí aktéri ju konštruujú a reprodukujú v ich každodennom bytí. Ľudskí aktéri neexistujú nezávisle od svojho sociálneho prostredia a jeho kolektívneho významového systému. Sociálne prostredie, v ktorom sa nachádzame, definuje a konštruuje, kto sme, definuje našu identitu ako člena spoločnosti. (Gereis, 2006) a navyše aktérom už nie sú len štáty, ale môžu nimi byť viaceré reálie – národ, etnikum, skupina, regionálne zoskupenie atď. (Ušiak, 2010)

Jedným z kľúčových pojmov z pohľadu konstruktivistov je identita. Konstruktivistický prístup používa aj ďalšie pojmy ako zvažovanie, diskusia, normy, presvedčovanie, socializácia - v konstruktivizme sú ale podstatné najmä pojmy ideí a normy. (Mišík, 2014a) Na rozdiel od

iných teoretických prístupov sa jedna o model medzinárodných interakcií, ktorý skúma normatívny vplyv základných inštitucionálnych štruktúr a prepojenie medzi normatívnymi zmenami a identitou a záujmami štátu. (Gereis, 2006)

Základnou odlišnosťou od iných v súčasnosti používaných teoretických prístupov je fakt, že konštruktivizmus nie je založený na racionalite aktérov pohybujúcich sa v medzinárodnom prostredí. Táto skutočnosť nevytvára automatický predpoklad, že by sa jednalo o „neracionálnu“ teóriu, konštruktivizmus stojí na pevných nohách, ale predpokladá, že aktéri v medzinárodnom prostredí zohľadňujú pri výbere svojich preferencií aj iné ako racionálne faktory. (Mišík, 2014a)

V oblasti teórií medzinárodných vzťahov je v 20. storočí možné pozorovať celkovo štyri debaty medzi prívržencami jednotlivých teórií *prvá* sa uskutočnila medzi idealistami a realistami už v 20-tych a 30-tych rokoch, táto bola nasledovaná *druhou* diskusiou medzi tradicionalistami a scientistami, ktorá vyvrcholila *treťou* debatou medzi pozitivistami a postpozitivistami. *Štvrtá* debata práve prebiehala medzi konštruktivizmom, racionalizmom a reflektivistickými teóriami. (Waisova, 2009) Diskusia medzi racionalistami a konštruktivistami začala na konci studenej vojny, hneď po vytvorení konštruktivizmu. (Mišík, 2014b)

V roku 1999 vyšlo špeciálne číslo časopisu Journal of European Public Policy, ktorého editori Christiansen, Joergensen a Wiener si stanovili cieľ koncipovať prvú celostnú konštruktivistickú zbierku z oblasti európskej integrácie hľadaním odpovede na otázku „Čím konštruktivistická teória prispela k sociálno-vedeckému chápaniu EÚ?“ Na toto číslo nadviazala publikácia The Social Construction of Europe z roku 2001. Od konca 90. rokov dvadsiateho storočia v konštruktivistickom výskume dominuje európska integrácia (analýza tvorby a zmeny politík EÚ prostredníctvom pravidiel a noriem, postojov inštitúcií, členských štátov, či záujmových skupín, zmena podstaty politického systému EÚ, národných záujmov, otázky identity, kultúry, medzinárodných noriem, jazyka v integračnom procese) v „nemateriálnom“ - sociálnom kontexte. Podobne ako iné teórie európskej integrácie, aj konštruktivizmus sa v tomto smere snaží zodpovedať otázku „prečo“ a „ako“ sa Európa integrovala do súčasnej podoby, resp. ako aktéri (ľudskou činnosťou) prispeli k zmene reality. Skúmajú vplyv intersubjektivity a sociálny kontext prebiehajúcich procesov európskej integrácie. Konštruktivisti tvrdia, že európska integrácia má transformačný vplyv na štruktúru a charakter integrovanej Európy, ako aj jej členských štátov. Charakter integrácie v Európe sa od jej začiatku zmenil. Zmenila sa tiež identita jej aktérov, čomu sa prispôsobili aj ich záujmy a správanie. (Fodorová, 2011)

### **Konštruktivizmus a európska integrácia**

Konštruktivizmus je používaný viac ako teória medzinárodných vzťahov, do oblasti integračných teórií prenikol len nedávno. Dokáže nám však objasniť, prečo niektoré krajiny Európy sa do integrácie doslova „hrnú“ zatiaľ čo iné zastávajú napriek svojmu členstvu rezervovaný postoj a niektoré členstvo dokonca odmietli? (Freuding, 2013)

Európske spoločenstvá stáli dlho v tieni záujmu teórií medzinárodných vzťahov. Tri príčiny nám pomôžu pochopiť tento nezáujem:

- ✓ Po prvé, počas 70-tych a 80-tych rokov boli európske spoločenstvá považované za sui generis fenomén, takže existoval predpoklad, že ich výskum nemôže

priniesť univerzálne teórie a preto teoretizovanie medzinárodných vzťahov obchádzalo Eúropu.

- ✓ Ďalším dôvodom bolo, že jednotlivé problémy v tomto období ako ekonomická kríza, ktorá nasledovala po ropnom šoku, a problémy so spoločnou poľnohospodárskou politikou zapríčinili stagnáciu a pomalý pokrok v budovaní inštitúcii na európskej úrovni, čo malo za následok malý teoretický záujem v tejto oblasti.
- ✓ Posledným dôvodom, prečo bol záujem o integráciu v tomto období iba okrajový, bol veľký priestor, ktorý sa venoval štúdiu studenej vojny. (Mišík, 2014a)

Studená vojna zabránila väčšiemu rozmachu integračných teórií po jej skončení sa obnovil záujem o integračné teórie. Po zániku studenej vojny vznikla potreba nových odpovedí a konštruktivismus bol pripravený ich ponúknuť. (Freuding, 2013)

Predmetom konštruktivistického výskumu európskej integrácie je transformácia vzájomných vzťahov členských krajín EÚ so samotnou EÚ prostredníctvom interakcie rôznych záujmových a odborných skupín v rámci inštitucionálnej štruktúry EÚ. Konštruktivisti sa teda pokúšajú analyzovať otázky súvisiace s (re)konštrukciou európskej a národnej identity, myšlienkou európskeho zjednotenia a spôsobu, akým táto myšlienka prispela k vývoju európskeho vládnutia, formovaním európskeho politického spoločenstva, europeizácie, úlohy ideí a „eurojazyka“ v procese „budovania Európy,“ viacúrovňového vládnutia, či procesom prijímania rozhodnutí. (Fodorová, 2011)

Podľa sociálnych konštruktivistov môže spolupráca na základe pravidiel po čase viesť aktérov k zmene ich názorov o ich identite a ich vzťahu k zvyšku medzinárodného systému. Ak si štáty a ostatní aktéri zvyknú na spoluprácu, môžu si vytvoriť viac kolektívnych identít. Toto zvýši ochotu aktéra spolupracovať. Konštruktivismus zvyrazňuje úlohu noriem a ich obmedzujúceho vplyvu a taktiež poukazuje na dôležitú úlohu neštátnych aktérov a medzinárodných organizácii na vytváraní a evolúcií týchto noriem. (Mišík, 2014a)

Odmieťa názor, že štáty chcú vždy stále viac moci a blahobytu, a rovnako aj predpoklad, že záujmy štátu môžu existovať nezávisle od spolupráce medzi štátmi. Konštruktivisti si kladú otázku, ako normy ovplyvňujú záujmy štátu a jeho správanie. To znamená, že záujmy sú z konštruktivistického pohľadu vytvárané sociálne - sú výsledkom procesu sociálneho ovplyvňovania. (Mišík, 2014a)

Identita sa v rámci hodnotovej paradigmy istej kultúry, ktorej nositeľom môže byť geograficky vymedzený celok, teda aj suverénny štát, môže v priebehu dejín meniť. Je teda dynamická, podlieha neustálemu zápasu o pretrvanie, prispôbuje sa požiadavkám a mení sa. Z krátkodobého hľadiska je stabilná, z dlhodobého premenlivá. Posilnenie spolupráce realizujúcej sa na základe určitých pravidiel môže podľa konštruktivistov v priebehu času viesť k transformácii chápania ich identity a ich postavenia v medzinárodnom systéme. Spolupráca s viacerými aktérmi na rôznych úrovniach vedie k akceptácii iných identít, prípadne ich osvojeniu – akceptujú viacvrstvovú identitu. Zároveň otázka identity úzko súvisí s národnosťou a európskym občianstvom a európskym občianskym spoločenstvom. (Christiansen, 1999)

Konštruktivisti rozlišujú tri druhy identít:



- ✓ Po prvé, potencionálna 'európska identita', ktorá je výsledkom identifikácie s Európskou úniou
- ✓ po druhé sú to národné identity, ktoré sa menia pod vplyvom integrácie
- ✓ Tretia skupina je založená na výsledkoch predchádzajúcich dvoch a predpokladá, že existuje pluralita národných identít a kultúr. (Mišík, 2014b)

Európska únia je dobrým príkladom, pretože hrá kľúčovú úlohu vo vytváraní identít v Európe. Štáty Európy sú čoraz viac definované ako členovia EÚ, nečlenovia, alebo potencionálni členovia. Ich status v Európe a do istej miery aj vo svete závisí od týchto kategórií. Žiaden európsky štát nemôže ignorovať EÚ, ani taký oddaný nečlen ako je napríklad Švajčiarsko.

Zámerom a výzvou konštruktivistického prístupu je preskúmať otázku, či nehomogénna Európa (v zmysle existujúcej diverzity národných identít) môže vytvoriť „spoločenstvo Európanov“. Formovanie „Európy“ nie je nezávislé od paralelného formovania východo-, juho- a západo-europanstva v minulosti a konštruovania, vytvárania a „vynájdenia“ európskej identity. (Christiansen, 1999) Európska únia prostredníctvom podpory vzdelávania v oblasti európskej integrácie, realizáciou projektov namierených na zvýšenie povedomia o európskom kultúrnom dedičstve, finančnej podpory výskumných centier orientujúcich sa na výskum tejto problematiky, sa európsku identitu snaží podporovať. (Fodorová, 2011)

Sociálny konštruktivizmus prispieva k lepšiemu porozumeniu Európskej únie z niekoľkých dôvodov:

- ✓ Po prvé, pomáha nám porozumieť europeizácii, vrátane jej dopadu na národný štát v Európe
- ✓ Po druhé, vysvetľovaním dopadov európskych hodnôt nám umožňuje študovať, ako európska integrácia mení sociálne identity a záujmy aktérov
- ✓ Po tretie, zameraním sa na jazyk a diskusiu nám umožňuje preskúmať, ako sa Európa a Európska únia pojmovovo vytvára. (Freuding, 2013)

### **Kritika konštruktivismu a jeho nedostatky**

Jedným z kritikov konštruktivismu je Andrew Moravcsik. Podľa neho konštruktivisti prispeli omnoho menej k teoretickému a empirickému pochopeniu európskej integrácie ako naznačujú ich metateoretické predpoklady, určite omnoho menej než existujúce alternatívy. Konštruktivismu Moravcsik vyčíta absenciu empirického skúmania a komparácie východísk s inými teóriami, obavu z nepotvrdenia „vykonštruovaných“ hypotéz, ako aj jeho abstraktný charakter. Z pohľadu konštruktivistov však cieľom špeciálneho vydania nebolo testovanie hypotéz, ale poukázanie na možnosti konštruktivistického výskumu v oblasti európskej integrácie. (Moravcsik, 1999)

To, že konštruktivizmus neprispel viac k pochopeniu EÚ, nie je následok malého významu ideí v procese európskej integrácie. Problémom je charakteristická nevôľa konštruktivistov podrobiť svoje názory akémukoľvek riziku empirického skúmania. Boja sa o empirické nepotvrdenie svojich konštruktivistických hypotéz. Úlohou konštruktivistov je špecifikovať konkrétne kauzálne mechanizmy, pomocou ktorých sa vykonáva proces výberu

politik a definovania záujmov, s cieľom povedať niečo o tom, ktoré idey a diskusie ovplyvňujú ktoré politiky, pod akými vplyvmi. (Mišík, 2014b)

Medzi samotnými konštruktivistickými teoretikmi existuje nezhoda a rozpor. Konštruktivistický projekt je plný nekonzistentnosti a napätia. Konštruktivisti by mali brať domácu politiku vážnejšie, pretože veľa z ich hlavných faktorov, s ktorými pracujú (identity, diskusie, verejná sféra, inštitúcie, normy), sú výraznejšie, viac zakorenené a inštitucionalizovanejšie na národnej úrovni. Nemali by zabudnúť na medzinárodný systém a mali by skúmať vzťahy medzi národnou a medzinárodnou úrovňou (Fodorová, 2011)

Christiansen, definuje päť kľúčových „slabín“ konštruktivistickej nekonzistentnosti:

- ✓ sociálna filozofia nemôže poslúžiť ako plnohodnotná teória európskej integrácie. Je chyba komparovať konštruktivizmus s takými teóriami európskej integrácie ako je neofunkcionalizmus. Napriek tomu však vidí prienik týchto dvoch teórií v procese socializácie, učenia sa, transfere lojality a redefinícii záujmov
- ✓ podstata konštruktivistickej sociálnej reality spočíva v ľudskej dohode, je teda ľahko meniteľná a diskutabilná. Zároveň má jej aplikácia lokálny, nie globálny charakter a je viazaná na časové ohraničenie
- ✓ predmetom konštruktivizmu sú príliš rozličné ontologické fenomény ako intersubjektívne významy, normy, pravidlá, inštitúcie, diskusie, formovanie kolektívnych identít a zaužívané praktiky
- ✓ tak z pohľadu konštruktivistického realizmu, ako aj idealizmu vyplývajú tieto otázky: Prispievajú teoretici efektívne k európskym štúdiám? Resp. môže Európa existovať bez existencie množstva literatúry analyzujúcej jej vývoj? Neprispievajú teoretici úzko spojení s prostredím tvorby európskej politiky k vytváraniu objektu, ktorý má byť cieľom ich skúmania?
- ✓ Konštruktivizmus ako sociálna teória má množstvo možností aplikácie na rôzne disciplíny – medzinárodné vzťahy, komparatívnu politiku, ako aj európske štúdiá (Christiansen. 1999)

## Záver

Studená vojna zabránila väčšiemu rozmachu integračných teórií. Po jej skončení sa obnovil záujem o integračné teórie. Teoretici rozvíjali „staré“ teórie ako napríklad inštitucionalizmus, liberalizmus alebo funkcionalizmus a dávali svojim novým teóriám predponu „neo“, čím vznikol neoinštitucionalizmus, neoliberalizmus a neofunkcionalizmus. Konštruktivizmus, ktorý pôvodne nebol teóriou medzinárodných vzťahov, prenikol aj do oblasti integračných teórií a rýchlo sa adaptoval.

Tento teoretický smer založený na identite a pojmoch s ňou spojených, však u nás nie je natoľko rozšírený, ako mu dovoľuje jeho potenciál a nevenuje sa mu veľká pozornosť. Môžeme konštatovať, že konštruktivizmus je užitočný v európskej integrácii minimálne z jedného dôvodu: za posledných niekoľko rokov sa európska integrácia zmenila, a preto sa zmenila aj identita aktérov a následne sa adekvátne pozmenili aj ich záujmy a ich správanie.

Na rozdiel od racionalistických koncepcií, ktoré kladú dôraz na materiálne statky, sú konštruktivisti viac idealistickí. Konštruktivisti sa pokúšajú nájsť správnu cestu, čo je

nadradené materiálnemu úžitku. V tejto teórii sú konštruktivistická anarchia, suverenita a identita dynamické. Pre konštruktivistov sú teda pre vývoj spoločnosti (na rozdiel od pozitivistických smerov) v štruktúre sociálnej reality významné idey.

Sociálny konštruktivizmus prispieva k lepšiemu porozumeniu Európskej únie, pretože pomáha porozumieť europeizácii, vrátane jej dopadu na národný štát v Európe, zaoberá sa vysvetľovaním dopadov európskych hodnôt a následne ako európska integrácia mení sociálne identity a záujmy aktérov. Tým, že sa zameriava na jazyk a diskusiu umožňuje preskúmať, ako sa Európa a Európska únia pojmovovo vytvára.

### **Zoznam bibliografických odkazov**

- CHRISTIANSEN, THOMAS, et. al. 1999. The social construction of Europe. [online]. 2011 [cit. 15.09.2016]. Dostupné na internete: <[http://fsp.ulb.ac.be/sites/default/files/Contenu/Cours/christiansen\\_et\\_al\\_the\\_social\\_construction\\_of\\_europe.pdf](http://fsp.ulb.ac.be/sites/default/files/Contenu/Cours/christiansen_et_al_the_social_construction_of_europe.pdf)>.
- FODOROVÁ, VERONIKA. 2011. Konštruktivistické perspektívy výskumu europeizácie [online]. 2011 [cit. 11.09.2016]. Dostupné na internete: <<http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/journal/MV2011-1.pdf>>.
- FREUDING, BEATE. 2013. Der internationale Politik-Kreislauf: eine Untersuchung zur Vereinbarkeit und Systematik der Theorien der internationalen Beziehungen. Schwalbach/Ts.: Wochenschau-Verl. S. 378. ISBN 3-89974-919-7.
- GEREIS, SVEN, BERNHARD. 2006. Deutschlands Außen- und Sicherheitspolitik. Opladen: Budrich, 2006. S. 264. ISBN 3-8252-2843-6.
- KRSTOCHVÍL, PETR. 2008. Teorie evropské integrace. Praha: nakladatelství Portal, 2008. S. 224. ISBN 978-80-7367-467-0.
- MIŠÍK, M. 2014a. Nové konštruktivistické obzory [online]. 2014a [cit. 08.10.2016]. Dostupné na internete: <[https://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user\\_upload/editors/kpol/APVV/dokumenty/Nove\\_konstruktivisticke\\_obzory.Missik.workingpaper.pdf](https://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/kpol/APVV/dokumenty/Nove_konstruktivisticke_obzory.Missik.workingpaper.pdf)>.
- MIŠÍK, M. 2014b. Ryby vs. národná identita: Konštruktivistický pohľad na vzťah Islandu a Európskej únie [online]. 2014a [cit. 10.10.2016]. Dostupné na internete: <[https://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user\\_upload/editors/kpol/APVV/dokumenty/Ryby\\_vs.narodna\\_identita.paper.Missik\\_.pdf](https://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/kpol/APVV/dokumenty/Ryby_vs.narodna_identita.paper.Missik_.pdf)>.
- MORAVCSIK, ADREW. 1999. Is something rotten in the state of Denmark?: Constructivism and European integration. [online]. 1999 [cit. 16.09.2016]. Dostupné na internete: <<https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/rotten.pdf>>.
- UŠIAK, JAROSLAV. 2010. *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2010. S. 166. ISBN 978-801-8040-401-7.
- WAISOVÁ, ŠÁRKA. 2009. *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. S. 248. ISBN 978-80-7380-177-9.

# RIEŠENIE SPOROV ZAHRANIČNÝCH INVESTOROV A ŠTÁTU V PRIPRAVOVANÝCH DOHODÁCH O SLOBODNOM OBCHODE

Vladimír Müller

## Abstrakt

*Riešenie sporov zahraničných investorov a štátu je dôležitou oblasťou v rámci spolupráce štátov v investičnej oblasti. Aj keď spôsob riešenia sporov je primárne spätý so súkromnými podnikmi, tak v súčasnosti dochádza k nárastu jeho významu aj v prípade samotných štátov. Je to spôsobené zvyšovaním počtu samotných sporov medzi investormi a štátmi a inkorporovaním investičných ustanovení nielen do medzinárodných zmlúv o investíciách, ale aj do medzištátnych dohôd o slobodnom obchode. Cieľom príspevku je analyzovať najdôležitejšie aspekty inštitútu riešenia sporov medzi investorom a štátom v historickej perspektíve a identifikovať súčasné trendy prebiehajúce v tejto oblasti.*

## Abstract

*Investor-state dispute settlement is an important aspect within cooperation of states in the area of investments. Even though, the way of dispute settlement is primarily linked with private business, currently its importance increases even for states. It is caused by the rising number of existing disputes between investors and states and by the incorporation of investment regulations not only into the international investment agreements but also into international free trade agreements. The aim of the article is to analyze most important aspects of investor-state dispute settlement in historical perspective and to identify current trends in this area.*

## Úvod

Riešenie sporov medzi investorom a štátom (Investor State Dispute Settlement ISDS) sa stalo na začiatku 21. storočia jednou z najkontroverzejších oblastí, ktoré ovplyvňujú ekonomické integračné procesy a hospodársku spoluprácu medzi štátmi. V súvislosti s rozvojom moderných komplexných dohôd o slobodnom obchode, ktoré už neupravujú iba obchod s tovarom alebo službami, sa čoraz viac presadzuje aj podpora investícií. Zahraničné investície, podobne ako aj zahraničný obchod, sú nástrojom zvyšujúcim kooperáciu, priateľské vzťahy a v niektorých prípadoch aj závislosť medzi štátmi. Okrem toho, pre štáty usilujúce sa o hospodársky rast sú zahraničné investície často kľúčovým prvkom, pomocou ktorého získavajú know-how, technológie a väčšinou aj vyššie úrovne hospodárskeho rastu. No skutočná situácia nie v každom prípade iba pozitívna a mnohokrát dochádza k rôznym typom sporov medzi samotným štátom a investorom. Tieto spory môžu byť riešené viacerými spôsobmi, pričom konkrétny spôsob je vo väčšine prípadov určený v bilaterálnej zmluve o investíciách medzi dvoma štátmi alebo v medzinárodných investičných dohodách, ktoré majú multilaterálny charakter. Z tohto dôvodu je zmluvné určenie podmienok riešenia sporov medzi investorom a štátom mimoriadne dôležité pre kvalitu a atraktivitu investičného prostredia v konkrétnom štáte.

Táto problematika sa do povedomia aj širokej verejnosti v súčasnosti dostáva najmä vďaka veľkým pripravovaným dohodám o slobodnom obchode, ktoré sú v procese schvaľovania alebo negociácie a mali by okrem iného regulovať aj investičnú politiku medzi ich signatármi. Najvýraznejšie bol tento jav viditeľný v priestore EÚ a USA, ktoré sú spoločne v procese negociácie dohody o vytvorení Transatlantického obchodného a investičného partnerstva TTIP, okrem toho USA je súčasťou dohody o Transpacifickom partnerstve TPP a zároveň EÚ očakáva kompletnú ratifikáciu komplexnej hospodárskej a obchodnej dohody CETA s Kanadou. Práve v prípade schvaľovania dohody CETA došlo k výraznému zdržaniu schvaľovacieho procesu, ktorý bol podľa jeho aktérov spôsobený hlavne nejasnosťami a problematickými aspektmi stanovenia riešenia sporov investor vs. štát v zmluve. Cieľom práce je analyzovať inštitút riešenia sporov medzi investorom a štátom, no nie z hľadiska ekonomického alebo právnického, ale z pohľadu na to, aký bude jeho vplyv na dotknuté štáty a na súčasné medzinárodné vzťahy.

## **ISDS v priebehu 20. storočia**

Na rozdiel od obchodných sporov, ktoré majú dlhú históriu a fakticky existujú odkedy vznikol obchod, tak existenciu investičných sporov je možné identifikovať až v priebehu 20. storočia. Na jeho začiatku investičné toky prúdili najmä medzi USA a európskymi štátmi a z Veľkej Británie do bývalých súčastí britského impéria, hlavne do Kanady, Južnej Afriky, Austrálie a Nového Zélandu. V takýchto podmienkach prvýkrát dochádzalo k sporom, kedy investujúce spoločnosti prichádzali do kontaktu a konfliktu s jurisdikciou a orgánmi štátu iného ako bol štát ich pôvodu. Toto obdobie bolo sprevádzané vznikom inštitúcií ako Londýnsky súd pre medzinárodné arbitráže, Arbitrážny inštitút Štokholmskej obchodnej komory alebo neskôr Medzinárodný arbitrážny súd a Medzinárodná obchodná komora. Úsilie o kodifikáciu vlastníckych práv zahraničných vlastníkov a spôsobu riešenia sporov pokračovalo aj v medzivojnovom období v rámci Spoločnosti národov, ale nepodarilo sa dosiahnuť všeobecnú dohodu. (Abbott – Erixon – Ferracane, 2014)

Nasledujúce významné obdobie, kedy došlo k výraznejšiemu úsiliu o právnu ochranu investícií nastalo po 2. svetovej vojne v 50. rokoch. V tomto období sa postupne dekolonizujúce štáty v Ázii a v Afrike usilujú o získanie zahraničných investícií a technológií na modernizáciu relatívne slabo rozvinutého priemyslu. Na druhej strane samotní investori najmä v Spojenom kráľovstve a Spolkovej republike Nemecko začínajú formulovať pravidlá a princípy, ktoré by mohli byť základom väčšej multilaterálnej dohody o ochrane investícií. No v priebehu 50. rokov sa nepodarilo dosiahnuť konsenzus na vzniku multilaterálnej dohody o ochrane investícií, a preto niektoré štáty začali vyvíjať iniciatívu na bilaterálnej úrovni, pričom prvú bilaterálnu investičnú dohodu uzavrelo Nemecko s Pakistanom v roku 1959. (Abbott – Erixon – Ferracane, 2014)

V tomto období v mnohých rozvojových krajinách nebol dostatočne rozvinutý koncept vlastníckych práv a nezávislosť súdov. Investori v rozvojových krajinách boli často vystavený riziku, že ich investícia bude z nejakého nevysvetliteľného dôvodu vyvlastnená alebo zoštátnená, pričom kompenzácia alebo odškodnenie by bolo nevymožiteľné. Okrem toho vnútroštátne súdy neboli vo všetkých prípadoch úplne nezávislé, čo by v prípadnom súdnom spore sťažovalo pozíciu investora, aj keby bol v práve. Z tohto dôvodu investori z Európy

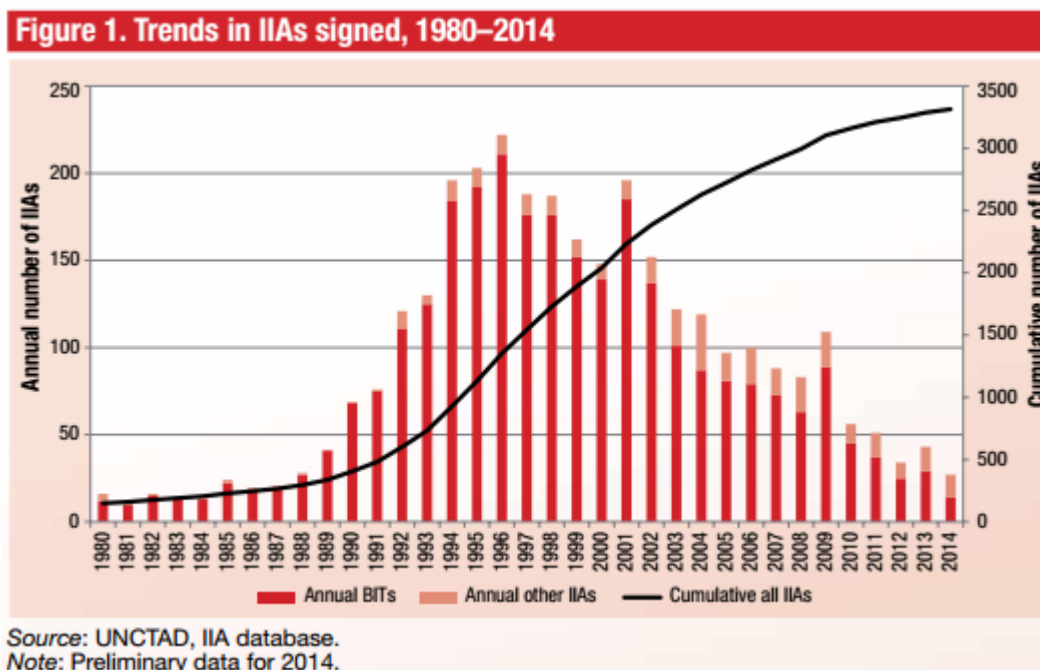
a USA v záujme ochrany svojich investícií potrebovali, aby ich prípadné investičné spory s rozvojovými krajinami boli rozhodované nezávislým orgánom a podľa pravidiel založených na rešpektovaní súkromného vlastníctva a ostatných práv založených prevažne na kapitalistickej a liberalistickej ideológii.

Prelomovým rokom bol rok 1966, kedy vznikli ICSID a UNCITRAL. Medzinárodné stredisko pre riešenie investičných sporov ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes) bolo založené vtedajšími členmi Svetovej banky a dodnes má za úlohu poskytovať prostriedky a asistenciu pri riešení investičných sporov. V súčasnosti je najčastejšie využívaným prostriedkom na riešenie investičných sporov nielen v medzinárodných dohodách ale aj v množstve investičných zákonov a kontraktov. (ICSID, 2016)

V roku 1966 bola založená aj Komisia Spojených národov pre medzinárodné obchodné právo UNCITRAL (United Nations Commission on International Trade Law), ktorá sa stala ďalším fórom, kde došlo k určitej harmonizácii pravidiel medzinárodného obchodu a investícií na multilaterálnej úrovni. Obe inštitúcie svojím vznikom otvorili éru moderného riešenia investičných sporov, pričom rozšírili sieť používaných pravidiel a princípov, a vytvorili nové orgány, ktoré nenahradili, ale doplnili už existujúce arbitrážne a súdne orgány z predchádzajúcich období. (Abbott – Erixon – Ferracane, 2014)

V nasledujúcich rokoch došlo k podpisu viacerých bilaterálnych investičných zmlúv, ktoré využívali prostriedky vyššie spomínaných inštitúcií pri riešení svojich vlastných investičných sporov. Významnejšia zmena vo vývoji prišla v 90. rokoch, kedy rozvinuté štáty začali podpisovať bilaterálne investičné dohody s krajinami bývalého východného bloku zo strednej a východnej Európy. V tomto období sa v týchto zmluvách objavujú komplexnejšie klauzuly o ochrane investora poskytujúce investorovi národný režim alebo režim najvyšších výhod. (Tietje – Baetens – Ecorys, 2014)

Výrazné zvýšenie rastu počtu medzinárodných investičných dohôd v 90. rokoch je evidentne viditeľné na nasledujúcom grafe:



Zdroj: UNCTAD, 2015

Väčšina zo všetkých uzatvorených investičných zmlúv obsahovala aj klauzulu o ISDS, pričom najčastejšie využívaným prostriedkom na riešenie sporov bol určený ICSID. Počet medzinárodných investičných dohôd sa neustále zvyšuje, ale v súčasnosti už nie takým vysokým tempom ako to bolo pred dvadsiatimi rokmi. V budúcnosti sa pravdepodobne číslo prírastku medzinárodných investičných dohôd ustáli približne na úrovni menej ako 50 dohôd ročne, nakoľko nie je možné očakávať výraznejší nárast z dôvodu, že domovské štáty investorov majú spravidla už najdôležitejšie investičné destinácie zmluvne zabezpečené. Okrem toho, značný význam môže nadobudnúť aj súčasný trend uzatvárať multilaterálne zmluvy namiesto bilaterálnych.

ISDS sa v druhej polovici 20. storočia stal preferovaným systémom riešenia sporov medzi investorom a štátom. Spočiatku slúžil na ochranu investícií najmä v rozvojových štátoch, no neskôr v súvislosti s rozvojom komplexných systémov v rámci konkrétnych inštitúcií bol zahrňaný aj do medzinárodných investičných zmlúv uzatvorenými medzi rozvinutými štátmi. Rozvoj ISDS pomohol odstrániť problémy súvisiace najmä so zdĺhavosťou procesu vymáhania práv investora cez diplomatické inštitúcie a s nezávislosťou domácich súdov rozhodujúcich investičné spory. V konečnom dôsledku rozvoj systému ISDS pomohol k depolitizácii riešenia investičných sporov.

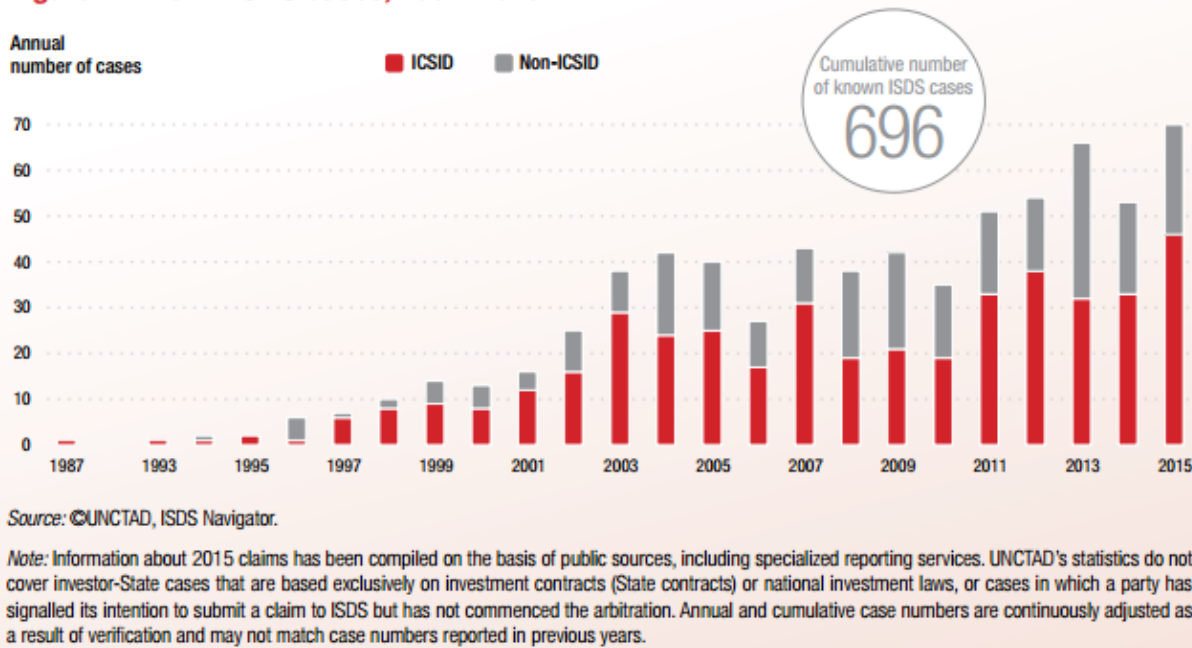
## **ISDS v 21. storočí**

V súčasnosti je možné v súvislosti s ISDS identifikovať niekoľko prebiehajúcich procesov. Jedným z nich je snaha štátov o zahrnutie zmluvných ustanovení o investíciách do dohôd o slobodnom obchode. Dohody o slobodnom obchode sa vo veľkej väčšine prípadov týkajú iba spravidla zníženia a eliminovania väčšiny cieľ v obchode medzi štátmi. No moderné komplexné dohody o slobodnom obchode, ktorých počet v posledných rokoch rastie, upravujú spolu s obchodnou časťou aj investičnú časť. V týchto dohodách sa štáty usilujú o komplexné ukotvenie vzťahov, preto tu dôležitú úlohu zohráva aj ISDS. V rámci týchto investičných a obchodných dohôd „novej generácie“ je možné identifikovať tri trendy: a) zahrnutie oblastí týkajúcich sa sociálnych práv a blahobytu, b) vytvorenie nových analytických nástrojov pre arbitrov rozhodujúcich spory, c) vytvorenie prepracovaných procedurálnych mechanizmov, ktoré by zvýšili zodpovedateľnosť a transparentnosť arbitrážnych konaní. (Tietje – Baetens – Ecorys, 2014)

Okrem toho existujú snahy, aby investičné dohody okrem tradičnej ochrany investícií zahrňali aj záruky zabezpečujúce rešpektovanie ochrany bezpečnosti a zdravia jednotlivca, ochrany životného prostredia a medzinárodne uznávaných pracovných práv. Práve tieto oblasti sú v niektorých investičných zmluvách z minulosti zanedbané.

Ako bolo demonštrované na predchádzajúcej strane počet uzatvorených medzinárodných investičných zmlúv každoročne klesá. No počet otvorených prípadov ISDS má za obdobie posledných 20 rokov výrazne stúpajúcu tendenciu. Je to viditeľné v nasledujúcom grafe:

**Figure 1. Known ISDS cases, 1987–2015**



Zdroj: UNCTAD, 2016

Celkový počet evidovaných prípadov ISDS dosiahol ku koncu roku 2015 hodnotu 696. Z tohto množstva 444 prípadov bolo uzatvorených. 36% z nich bolo rozhodnutých v prospech štátu, 26% bolo rozhodnutých v prospech investora, 26% bolo ukončených vzájomnou dohodou, 10% bolo prerušených a 2% prípadov neboli rozhodnuté v prospech žiadnej strany. V roku 2015 bol zaznamenaný doteraz najvyšší nárast prípadov v rámci ISDS, a to 70. Väčšina z prípadov vychádzala z domáhania sa práv podľa bilaterálnych investičných zmlúv uzatvorených zväčša v 90. rokoch. V prípade viacstranných zmlúv najviac prípadov bolo otvorených podľa Energetickej charty a zmluvy NAFTA. Okrem toho stále väčšie množstvo prípadov sa vedie proti rozvinutým krajinám, pričom vo veľkom množstve prípadov ide o konania začaté európskymi investormi proti členským štátom EÚ. Práve arbitrážne konania vedené európskymi investormi voči členským štátom už počas obdobia troch rokov tvoria tretinu nových konaní v rámci ISDS. Celkový počet týchto konaní v doterajšej histórii je 130. Celkovo najviac arbitráží podľa ISDS otvorili investori z USA (138), Holandska (80) a Spojeného kráľovstva (59). A najväčšiemu počtu konaní podľa ISDS momentálne čelí Argentína (59), Venezuela (36) a Česká republika (33). (UNCTAD, 2016)

Na základe týchto údajov je možné pozorovať, že charakter arbitrážnych konaní ISDS sa v porovnaní s pôvodnými arbitrážami vedenými v druhej polovici 20. storočia v niektorých aspektoch mení. Čoraz väčšie množstvo ISDS arbitráží je vedených proti rozvinutým štátom, a to najmä z dôvodov obmedzovania podnikania, pričom vysúdené sumy financií zahŕňajú často aj budúci prípadný ušlý zisk investora.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že arbitrážne riešenie investičných sporov bolo dlhodobo doménou iba zainteresovaných skupín ľudí. Pre širokú verejnosť bola táto problematika väčšinou neznáma. Zmena ale nastala v súvislosti so začatím negociácií o vytvorení megaregionálnych oblastí slobodného obchodu – Transatlantického obchodného



a investičného partnerstva TTIP a Transpacifického partnerstva TPP. V rámci verejnej diskusie bol často rozoberaný aj systém ISDS, ktorý mal byť pôvodne súčasťou oboch dohôd. V rámci tejto diskusie systém ISDS získal v očiach širokej verejnosti prevažne negatívnu povesť najmä v dôsledku interpretácie, že ide o pochybný systém arbitrážnych konaní, ktorý diskriminuje domácich investorov a odoberá značnú časť suverenity štátom.

Rozhodnutia arbitrážnych tribunálov o finančných kompenzáciách majú v niektorých prípadoch významný dopad na rozpočty a finančnú stabilitu dotknutých štátov. Doteraz najvyššie finančné kompenzácie priznané investorom dosiahli úroveň vyššiu ako jedna miliarda amerických dolárov, a to v prípade sporov *Crystallex vs. Venezuela*, *Mobil vs. Venezuela*, *Occidental vs. Ekvádor*<sup>34</sup> a akcionári *Yukosu vs. Ruská federácia*. Najvyššie finančné kompenzácie sú požadované v sektore ťažby ropy a zemného plynu. V prípade sporov, ktoré boli rozhodnuté v prospech investora sa rozsudky o finančnej kompenzácii pohybujú väčšinou na úrovni nižšej ako 100 miliónov dolárov. 47 rozsudkov určilo kompenzáciu nižšiu ako 10 miliónov dolárov, a rovnako 47 rozsudkov prisúdilo investorom kompenzáciu na úrovni medzi 10 miliónov – 100 miliónov dolárov. 28 rozhodnutí prisúdilo investorom čiastku vyššiu ako 100 miliónov amerických dolárov. (*Investment Policy Hub*, 2016)

## Záver

ISDS ako inštitút riešenia sporov sa v priebehu času stáva stále dôležitejším prvkom, ktorý ovplyvňuje nielen ekonomické, ale aj politické procesy v súčasných medzinárodných vzťahoch. Zároveň v dôsledku súčasného trendu presadzovania prítomnosti ISDS aj do obchodných dohôd medzi štátmi sa problematika riešenia investičných sporov medzi investormi a štátmi dostáva do povedomia aj širokej verejnosti.

Ako bolo poukázané v príspevku, inštitút ISDS prešiel počas svojej relatívne krátkej existencie určitým vývojom, pričom spočiatku slúžil najmä na ochranu investícií v rozvojových krajinách. No v súčasnosti najväčšie množstvo arbitrážnych konaní sa vedie medzi rozvinutými štátmi a investormi z rozvinutých štátov, pričom značnú časť z nich tvoria spory v rámci krajín EÚ. ISDS zažíva najväčší rozmach v histórii, pretože rastúce množstvo otvorených prípadov ISDS každým rokom narastá a momentálne neexistuje racionálny predpoklad, že v blízkej budúcnosti by mohol počet prípadov ISDS klesnúť.

Riešenie sporov medzi investorom a štátom je jedným z najdôležitejších aspektov, ktorý zvyrazňuje jeden z najbadateľnejších prejavov globalizácie, a to nárast významu a moci multinárodných korporácií vo svetovej ekonomike. Aj keď väčšina rozhodnutí arbitrážnych konaní bola v prospech štátov, tak nemožno nevnímať aspekt, že v rámci ISDS sa štát a korporácia nachádzajú na rovnakej úrovni a obaja sú súdení na základe pravidiel založených hlavne na existencii trhovej ekonomiky a liberalizmu.

---

<sup>34</sup> Rozsudok z roku 2012 v prípade *Occidental vs. Ekvádor* určil finančnú kompenzáciu pre spoločnosť *Occidental* v hodnote 1,7 miliardy dolárov. O štyri roky neskôr bola hodnota kompenzácie znížená na približne jednu miliardu dolárov. (Reuters, 2015, 2016) Práve v prípade tohto sporu je viditeľný extrémne negatívny dopad arbitrážneho rozhodnutia na relatívne malú ekonomiku, akou je Ekvádor.

## Zoznam bibliografických odkazov

- ABBOTT, R. - ERIXON, F. - FERRACANE, M. F. 2014. *Demystifying Investor-State Dispute Settlement. (ISDS)*. [online]. European Centre for International Political Economy. 2014. [cit. 28.11.2016]. Dostupné na internete: <[http://www.ecipe.org/app/uploads/2014/12/OCC52014\\_\\_1.pdf](http://www.ecipe.org/app/uploads/2014/12/OCC52014__1.pdf)>
- ICSID, 2016. *About ICSID*. [online]. ICSID. 2016. [cit. 28.11.2016]. Dostupné na internete: <<https://icsid.worldbank.org/apps/icsidweb/about/pages/default.aspx>>
- Investment Policy Hub*, 2016. [online]. UNCTAD. 2016. [cit. 30.11.2016]. Dostupné na internete: <<http://investmentpolicyhub.unctad.org/ISDS/FilterByAmounts>>
- REUTERS, 2015. *Ecuador-Occidental arbitration award reduced to \$1 billion*. [online]. 2015. [cit. 29.11.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/us-ecuador-occidental-idUSKCN0SR24V20151102>>
- REUTERS, 2016. *Ecuador to pay \$980 million to Occidental for asset seizure*. [online]. 2016. [cit. 29.11.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.reuters.com/article/ecuador-occidental-idUSL2N14X0U420160113>>
- TIETJE, CH. – BAETENS, F – ECORYS, 2014. *The Impact of Investor-State-Dispute Settlement (ISDS) in the Transatlantic Trade and Investment Partnership*. [online]. 2014. [cit. 28.11.2016]. Dostupné na internete: <<https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2014/>>
- UNCTAD, 2015. *Recent Trends in IIAs and ISDS*. [online]. United Nations Conference on Trade and Development. 2015. [cit. 29.11.2016]. <Dostupné na internete: [http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaepcb2015d1\\_en.pdf](http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaepcb2015d1_en.pdf)>
- UNCTAD, 2016. *Investor-State Dispute Settlement: Review of developments in 2015*. [online]. United Nations Conference on Trade and Development. 2015. [cit. 29.11.2016]. Dostupné na internete: <[http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaepcb2016d4\\_en.pdf](http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaepcb2016d4_en.pdf)>

# OD ZLYHÁVANIA K ZÁNIKU? PROBLÉM DISFUNKČNOSTI ŠTÁTU V MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH

Piotr Sieniawski

## Abstrakt

*Cieľom tohto príspevku je analýza spôsobov vzniku a zániku štátu v súčasnom medzinárodnom práve. Taktiež analyzuje pojem nefunkčného štátu ako aj jeho vplyv na medzinárodné vzťahy. Zlyhávajúci štát sa vyznačuje svojou neschopnosťou naplňovania základných funkcií vo vnútornej a zahraničnej politike, v extrémnych prípadoch tu môžu chýbať niektoré kľúčové prvky štátnosti. Často nedokáže vykonávať efektívnu vládu nad svojím územím, napriek tomu neprestáva byť štátom.*

## Abstract

*The aim of the article is to examine the modes of State creation and State extinction in contemporary international law. It also analyzes the notion of dysfunctional State as well as its impact on international relations. A dysfunctional State is characterized by its disability to fulfil its basic functions in internal and external politics, in extreme cases it may as well lack some of the key elements of statehood. It often fails to exercise effective government over its territory, but it does not cease to be a State, though.*

## Úvod

Od konca studenej vojny sa v teórii medzinárodných vzťahov a v príbuzných vedných disciplínach dostáva čoraz viac pozornosti problematike zlyhávania štátu. Po prvýkrát sa s pojmom *failed State* stretávame v článku *Saving Failed States* od autorov G. Helmana a S. Ratnera, ktorý bol publikovaný na stránkach časopisu *Foreign Affairs* v r. 1993. Problematika disfunkčnosti štátu sa pritom v súčasnosti vyznačuje značnou terminologickou nejednoznačnosťou, keď sa predmet výskumu označuje úplne odlišnými pojmami. Predstavené definície majú skôr politologický charakter, nakoľko v medzinárodnom práve neexistuje legálna definícia disfunkčného štátu.

Svet, v ktorom žijeme, nemá statickú povahu, ale je dynamický, neustále sa mení. Medzinárodné spoločenstvo preto musí pružne reagovať na výzvy, ktoré so sebou každodenná realita prináša. Pred rovnakou úlohou stojí medzinárodné právo, ktoré musí „priradiť“ právne následky k určitému faktickému stavu a zhodnotenie týchto faktov subsumovať do určitého právneho rámca“. (Shaw, 2008, s. 208) Disfunkčnosť štátu je práve takýmto stavom, ktorého následky je potrebné podriaďiť pod existujúci okruh právnych noriem.

Disfunkčnosť štátu sa stala mimoriadne aktuálnou témou predovšetkým po teroristických útokoch v septembri 2001, keď sa ukázalo, že medzinárodné spoločenstvo nemôže ďalej túto otázku marginalizovať. Kým pred 11. septembrom bola problematika

disfunkčného štátu vnímaná skôr ako „destabilizujúci činiteľ regionálneho charakteru“ (Kłosowicz – Mania, 2012, s. 7), po útokoch na Svetové obchodné centrum sa stala elementom globálnej bezpečnostnej stratégie. (Ibidem, op. cit.) Práve na teritóriu disfunkčného štátu sa koncentruje veľké množstvo hrozieb pre medzinárodnú bezpečnosť. Fenomén disfunkčných štátov tak predstavuje interdisciplinárny problém, a to predovšetkým z hľadiska medzinárodných vzťahov, bezpečnostných štúdií a v neposlednom rade široko ponímaného medzinárodného práva verejného vrátane medzinárodného humanitárneho práva a medzinárodného práva ľudských práv.

### **Štát ako subjekt medzinárodného práva. Pojem „disfunkčnosť štátu“**

Napriek tomu, že v prameňoch medzinárodného práva sa stretávame s pojmom „štát“, medzinárodné právo neobsahuje žiadnu záväznú definíciu tohto pojmu. Štát je geopolitickou jednotkou, ktorá je v doktríne medzinárodného práva najčastejšie definovaná v zmysle teórie G. Jellineka prostredníctvom troch základných elementov:

1. Územie. Štátne územie je „časťou zemského povrchu, ktorá je oddelená od územia iných štátov a podlieha jurisdikcii daného štátu“. (Czapliński – Wyrozumska, 2014, s. 184)
2. Obyvateľstvo. Tento pojem označuje „súhrn fyzických osôb nachádzajúcich sa na území daného štátu a podliehajúcich jeho jurisdikcii“. (Białocerkiewicz, 2007, s. 219)
3. Efektívna vláda. Uvedený element predpokladá, že „štátna moc sa úplne presadila“ (Ipsen, 2014, s. 112), a teda, že štátna moc sa vyznačuje stabilitou v dlhšom časovom horizonte.

Dohovor o právach a povinnostiach štátov z Montevidea z r. 1933 uvádza schopnosť vstupovať do medzinárodných vzťahov ako štvrtý definičný element štátu. Napriek tomu, že Montevidejský dohovor predstavuje regionálnu zmluvu, tento element je v súčasnosti doktrínou medzinárodného práva všeobecne akceptovaný. Spomedzi vyššie uvedených elementov štátnosti je však ten posledný najviac náročný na posúdenie. V praxi sa nezriedka stáva, že geopolitická jednotka sa zdá byť schopnou vstupovať do medzinárodných vzťahov, avšak ostatné subjekty nie sú ochotné umožniť jej to.

Doktrína medzinárodného práva často zdôrazňuje suverenitu ako ďalší zo základných definičných elementov štátu. Kým v politologickom ponímaní suverenita podlieha rôznym zmenám (často sa hovorí o „prenose“ časti suverenity štátu na medzinárodnú organizáciu), z právneho hľadiska sa takýto prístup javí ako nesprávny. Štát prenáša na medzinárodnú organizáciu iba výkon niektorých svojich právomocí, nie suverenitu. Prejavom suverenity štátu je práve skutočnosť, že tieto právomoci môže začať vykonávať opäť sám, a to napríklad tým, že z medzinárodnej organizácie vystúpi. (Barcik – Srogosz, 2014) Štát ako subjekt medzinárodného práva disponuje úplnou suverenitou, ktorá nepodlieha obmedzeniam. Možno teda konštatovať, že z pohľadu medzinárodného práva geopolitická jednotka buď suverénnou je, a teda *ipso facto* je štátom, alebo suverénnou nie je, a teda nie je štátom.

Prejavom praktického fungovania štátu je to, že plní určitý okruh vnútorných a vonkajších funkcií. Vonkajšími funkciami štátu sú napr. zabezpečovanie obrany štátu v prípade útoku zvonku či mierovej spolupráce štátov v medzinárodnom prostredí. Medzi vnútorné funkcie štátu patria napr. zabezpečovanie verejného poriadku, zabezpečovanie

vzdelávania, zdravotnej starostlivosti pre občanov či normotvorba. O disfunkčnosti štátu teda možno hovoriť vtedy, keď štát nie je schopný zabezpečovať plnenie niektorých svojich funkcií.

V politologickej literatúre sa možno stretnúť s pomerne veľkým množstvom pojmov, ktoré v určitom zmysle označujú disfunkčnosť štátu. Najčastejšie používaným pojmom je nepochybne „*failed state*“ alebo „*collapsed state*“<sup>35</sup> (štát v stave zlyhania) z ostatných možno vymenovať také ako napr. „*failing state*“ (zlyhávajúci štát), „*disintegrated states*“ (dezintegrované štáty) či „*fragile state*“ (krehký štát).

J. Barcik a T. Srogosz vymedzujú „štáty v stave zlyhania“ ako „[štáty], v ktorých nastal úplný rozpad štátnych štruktúr, dôsledkom čoho je úplný výpadok, resp. strata schopnosti normálne vykonávať funkcie štátu prostredníctvom zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci.“ (Barcik – Srogosz, 2014, s. 148). Štát v stave zlyhania je tiež charakteristický tým, že v ňom nastáva „privatizácia moci, ktorá vedie k prevzatíu štátneho monopolu výkonu verejnej moci rôznymi etnickými štruktúrami, klanmi alebo ozbrojenými skupinami.“ (Ibidem, op. cit.)

W. Malendowski definuje štáty v stave zlyhania ako „štáty, v ktorých došlo k atrofii vládnej moci, k deštrukcii a dezintegrácii právno-organizačných štruktúr štátu“ (Malendowski, 2007, s. 299). Uvedená definícia, rovnako ako predchádzajúce, spája stav zlyhania štátu predovšetkým s elementom efektívnej vlády, pričom nespochybňuje element územia, obyvateľstva či schopnosti vstupovať do medzinárodných vzťahov.

Komplexnú charakteristiku štátu v stave zlyhania predstavil R. Rotberg, podľa ktorého sa takýto štát vyznačuje predovšetkým pretrvávajúcim násilím medzi skupinami usilujúcimi sa o prevzatie moci v štáte a centrálnou vládou. Štát nie je schopný zabezpečiť svoje vonkajšie hranice ani bezpečnosť svojich obyvateľov, čo vedie k nárastu organizovaného zločinu. Ďalšou charakteristickou črtou štátu v stave zlyhania je úpadok štátnych inštitúcií a absencia vymožitelnosti práva. Zdravotná starostlivosť a vzdelávanie sú zanedbávané. Ekonomickými prejavmi zlyhávania sú pokles hrubého domáceho produktu a inflácia. Situácia v konečnom dôsledku vedie k úpadku legitimacy štátu, keď sa autoritami v spoločnosťami stávajú rôzne súkromné osoby, ktoré vo svojich rukách koncentrujú vojenskú či ekonomickú moc. (Rotberg, 2003, s. 5 – 10)

R. Koskenmäki sa prikláňa k uprednostneniu termínu „*disintegrated*“, resp. „*collapsed state*“ pred pojmom „*failed state*“ nakoľko pojem „*failed state*“ „by mohol byť vnímaný ako charakteristika štátu podstupujúceho ekonomické, politické či sociálne problémy, ktoré nemusia viesť k zrúteniu štátu.“ (Koskenmäki, 2004, s. 5) M. Shaw v tejto súvislosti poznamenáva, že termín „*failed state*“ je „kontroverzný a z pohľadu medzinárodného práva i mätúci“. (Shaw, 2008, s. 202)

R. Kłosowicz navrhol zanechať termín „štát v stave zlyhania“, resp. „zlyhávajúci štát“, a nahradiť ho pojmom „disfunkčný štát“. Argumentuje pritom tým, že „pojem zlyhania má hodnotiaci charakter, navyše, pokiaľ nejaký štát zlyhal, sugeruje to záver, že kedysi dobre fungoval, pričom väčšina štátov, ktoré sú dnes považované za štáty v stave zlyhania, bola od začiatku svojej existencie, teda od získania nezávislosti, dotknutá väčším či menším stupňom

<sup>35</sup> J. Jankuv a kol. označujú *failed state* ako disfunkčný štát, pričom v rámci neho ešte hovoria o skupine nefungujúcich/rozpadnutých/zrútených štátov (*collapsed state*). (Jankuv et al., 2015) V slovenskej literatúre sa často stretávame s prekladmi týchto trpných prídavných mien buď ako „zlyhaný štát“, resp. „zrútený štát“ či ako „zlyhávajúci štát“, čo zas z hľadiska gramatickej formy nezodpovedá anglickému termínu. Domnievame sa, že vhodnejším je termín „štát v stave zlyhania“.

disfunkčnosti a nikdy nedosiahla úroveň dobre fungujúceho štátu.“ (Kłosowicz, 2013, s. 8) S odmietavým stanoviskom voči termínom „štát v stave zlyhania“ a „zlyhávajúci štát“ z dôvodu ich hodnotiaceho charakteru sa možno stotožniť, avšak zdôvodnenie nedosiahnutím úroveň dobre fungujúceho štátu možno opäť do istej miery vnímať ako subjektívne. Navyše, ako poukazuje A. Szpak, takýto záver by mohol viesť k spochybňovaniu samotnej štátnosti disfunkčných štátov. (Szpak, 2014, s. 71)

K. Ipsen takisto odmieta pojmy „štát v stave zlyhania“ a „zlyhávajúci štát“, a to z dôvodu ich normatívnej ambiguity. Sám navrhuje používanie termínu „rozpadnutý štát“ – nem. *zerfallener Staat*. (Ipsen, 2014) S týmto termínom sa v slovenskom jazyku podľa nášho názoru nemožno stotožniť, nakoľko by mohol viesť k pomýleniu s rozpadom zloženého štátu v zmysle *dismembratio*.

Z uvedeného možno odvodiť záver, že disfunkčnosť ako atribút štátu je najširším pojmom, ktorý umožňuje kvalitatívne diferencovanie z hľadiska miery disfunkčnosti. Na základe toho možno hovoriť o štátoch s nízkou mierou disfunkčnosti či naopak o štátoch s vysokou mierou disfunkčnosti, ktoré zlyhávajú pri realizácii svojich základných funkcií. Tu možno hovoriť o zlyhávajúcich štátoch. Štáty vyznačujúce sa najvyššou mierou disfunkčnosti sú charakterizované rozsiahlou dezintegráciou spoločenských, hospodárskych, politických a bezpečnostných štruktúr, prestávajú splňať niektoré z atribútov štátnosti a možno ich označiť za štáty v stave zlyhania.

## Disfunkčnosť a zánik štátu

V medzinárodnom práve neexistuje norma, ktorá by regulovala vznik alebo zánik štátu. Štát môže vzniknúť nielen ako výsledok historického procesu, ale aj v dôsledku náhlych spoločenských udalostí. V medzinárodnom práve možno rozlíšiť niekoľko základných spôsobov vzniku štátu (Klaffkowski, 1966):

1. nadobudnutie nezávislosti od koloniálnej mocnosti v procese dekolonizácie (Alžírsko),
2. osamostatnenie sa časti územia štátu od už existujúceho štátu (Bangladéš),
3. rozdelenie alebo rozpad – *dismembratio* (Česká republika, Slovenská republika),
4. spojenie viacerých štátov do jedného celku (Zjednotená arabská republika),
5. vznik štátu na základe medzinárodnoprávneho aktu (Izrael).

Štát ako subjekt medzinárodného práva môže spravidla zaniknúť jedným z nasledujúcich spôsobov (Ibidem, op. cit.):

1. inkorporácia, teda včlenenie do iného už existujúceho štátu (NDR),
2. zjednotenie štátov do spoločného štátu (Egypt a Sýria pri kreácii Zjednotenej arabskej republiky),
3. zánik štátu na základe medzinárodnoprávneho aktu (Tretia ríša),
4. *dismembratio* (ZSSR).

Tradičné medzinárodné právo (porov. Oppenheim, 1924, s. 126) uznávalo za jeden zo spôsobov zániku štátu i úplnú vojenskú porážku štátu iným štátom – *debellatio* (napr.

anektovanie Poľska Ruskom, Pruskom a Rakúskom v r. 1795). Takýto spôsob zániku štátu v súčasnosti nie je prípustný<sup>36</sup>. V 30. rokoch 20. stor. boli štáty ako Etiópia, Rakúsko či Albánsko včlenené nelegálnym použitím sily. „Napriek značnému uznaniu anexie, prinajmenšom *de facto*, a v niektorých prípadoch i *de iure*, prijal sa záver, že právna existencia bola uchránená od zániku (...).“ (Crawford, 2006, s. 702)

Vznik nového štátu v zásade nie je výnimočným javom. Kým v roku 1945 mala Organizácia spojených národov 51 členských štátov, v roku 2011 ich bolo až 193 (*Growth in United Nations...*), teda v porovnaní s rokom 1945 došlo k nárastu o viac než 270%. Naproti tomu situácia, keď štát prestane existovať, je skôr zriedkavá.

Zaujímavým problémom je otázka, aké následky vyvoláva strata niektorého z elementov štátnosti, inak povedané či pri strate niektorého z vyššie uvedených elementov dochádza k zániku štátu. Táto otázka je veľmi aktuálna nielen v súvislosti s disfunkčnými štátmi, ale podľa nášho názoru bude v budúcnosti naliehavosť jej zodpovedania stúpať predovšetkým v súvislosti s nárastom hladiny oceánov, v dôsledku čoho sa bude zmenšovať štátne územie súostrovných štátov.

Predstavitelia doktríny vo všeobecnosti pri hľadaní odpovede na otázku dôsledkov straty niektorého elementu štátnosti nezaujímajú jednotné stanovisko. Napríklad P. Vršanský tvrdí, že „štát bez vlastného územia nemôže existovať.“ (Vršanský et al., 2015, s. 203) Naopak, A. Klafkowski je presvedčený, že „dokonca strata značnej časti štátneho územia nemá za následok zánik medzinárodnoprávnej subjektivity“. (Klafkowski, 1964, s. 104) Rovnako J. Crawford sa domnieva, že „nadobudnutie alebo strata územia sama osebe nemá vplyv na kontinuitu štátu“. (Crawford, 2006, s. 673) Štát má dokonca právo zriecť sa svojho územia (*animus dereliquendi*), „v prípade štátov v stave zlyhania takýto úmysel absentuje.“ (Dudkiewicz, 2012, s. 76) V súvislosti s obyvateľstvom P. Vršanský tvrdí, že „medzinárodné právo (...) nepripúšťa vznik ani existenciu štátu bez obyvateľstva.“ (Vršanský et al., 2005, s. 202) V prípade disfunkčného však problémom nie je to, že by sa na jeho území nenachádzalo žiadne obyvateľstvo, ale to, že absentuje identifikácia sa obyvateľstva s disfunkčným štátom i organizácia spoločenstva do funkčného celku. „O tom, že obyvateľstvo štátu v stave zlyhania by nemalo byť uznávané za obyvateľstvo v zmysle konštitutívneho elementu subjektivity štátu, svedčí predovšetkým trvácnosť a nemožnosť ukončenia konfliktu.“ (Dudkiewicz, 2012, s. 81)

Pokiaľ ide o element efektívnej vlády, podľa M. Herdegena štát ako subjekt medzinárodného práva zaniká „**definitívnu stratou** (zvýr. – P.S.) vyhliadky na obnovenie štátnej moci v dohľadnom čase“. (Herdegen, 1995, s. 50) K. Czubocha zastáva názor, že „**dočasná strata efektivity** (zvýr. – P.S.) v dôsledku cudzej invázie, občianskej vojny, nepokojov či prírodných katastrof nemá vplyv na medzinárodnoprávny status štátu.“ (Czubocha, 2012, s. 47) Rovnako M. Shaw konštatuje, že „zrútenie vlády v štáte nemá žiadne dôsledky pre status tohto štátu.“ (Shaw, 2008, s. 201) V súvislosti s disfunkčnosťou štátu J. Barcik a T. Srogosz poukazujú na to, že „v posledných rokoch sa v doktríne medzinárodného práva poukazuje na to, že **úplný rozpad** (zvýr. – P.S.) systému štátnej moci nemôže byť jednoznačne vnímaný ako strata statusu štátu, ani ako strata medzinárodnoprávnej

<sup>36</sup> Ani agresia nacistického Nemecka a ZSSR a úplná vojenská porážka Poľska v septembri 1939 neznamenal jeho zánik. Prezident i vláda pokračovali vo svojej činnosti v emigrácii. Väčšina štátov udržiavala diplomatické styky s Poľskom a uznávala predstaviteľov štátu v emigrácii za oprávnených reprezentovať poľský štát. „Okupované Poľsko tak naďalej zostalo členom medzinárodného spoločenstva a v tomto smere rozvíjalo ďalej svoju činnosť.“ (Bardach et al., 2009, s. 642)

subjektivity.” (Barcik – Srogosz, 2014, s. 148) BR OSN v rezolúcii č. 897 z r. 1994 zdôraznila suverenitu a územnú celistvosť Somálska, a to i napriek tomu, že nedisponovalo efektívnou vládou. (Gil, 2015, s. 81) Z doterajšej praxe štátov sa tento prístup javí ako správny, nakoľko medzinárodné spoločenstvo zotrváva na právnej fikcii existencie štátu i napriek tomu, že štát nevykonáva efektívnu kontrolu nad svojím územím. Navyše, pokiaľ by sme prijali záver, že „štát v stave zlyhania“ prestáva byť štátom, išlo by o logickú disjunkciu, keď by sme geopolitickú jednotku, o ktorej tvrdíme, že zlyhala a nie je viac štátom, súčasne označovali pojmom „štát“. (Szpak, 2014) Ako sme už vyššie konštatovali, geopolitická jednotka buď štátom je, alebo ním nie je; ak nie je štátom, potom nie je na mieste nazývať ju „štát“.

## Metodológia hodnotenia miery disfunkčnosti štátu

Spomedzi databáz zaoberajúcich sa disfunkčnosťou štátu, je azda najznámejšou *Fragile States Index*, ktorá mala do r. 2013 názov *The Failed States Index*. Uvedená databáza je od r. 2005 každoročne vytváraná Fondom pre mier. Táto databáza zohľadňuje niekoľko ukazovateľov, ktoré sa ešte ďalej vnútorne členia (The Indicators, 2016):

1. **Spoločenské ukazovatele** - demografické hrozby, hrozby súvisiace s utečencami a vnútorne vysídlenými osobami, hrozby spojené s nespokojnosťou skupín, hrozby spojené s odchodom ľudského kapitálu a s únikom mozgov.
2. **Ekonomické ukazovatele** - nerovnomernosť ekonomického vývoja, chudoba a ekonomický úpadok.
3. **Politické a vojenské ukazovatele** - legitimita štátu, verejné služby, ľudské práva a právny štát, bezpečnostný aparát, rozdrobené elity, vonkajšia intervencia.

Tabuľka č. 1: Prehľad štátov s najvyššou a s najnižšou mierou disfunkčnosti v r. 2012 - 2016

| Rok                           | 2016                                                                                | 2015                                                                                | 2014                                                                                | 2013                                                            | 2012                                                            |
|-------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------|
| Najvyššia miera disfunkčnosti | 1. Somálsko<br>2. Južný Sudán<br>3. Stredoafrická republika<br>4. Sudán<br>5. Jemen | 1. Južný Sudán<br>2. Somálsko<br>3. Stredoafrická republika<br>4. Sudán<br>5. Kongo | 1. Južný Sudán<br>2. Somálsko<br>3. Stredoafrická republika<br>4. Kongo<br>5. Sudán | 1. Somálsko<br>2. Kongo<br>3. Sudán<br>4. Južný Sudán<br>5. Čad | 1. Somálsko<br>2. Kongo<br>3. Sudán<br>4. Južný Sudán<br>5. Čad |
| Najnižšia miera disfunkčnosti | 176. Nový Zéland<br>177. Nórsko<br>178. Fínsko                                      | 176. Nórsko<br>177. Švédsko<br>178. Fínsko                                          | 176. Dánsko<br>177. Švédsko<br>178. Fínsko                                          | 176. Nórsko<br>177. Švédsko<br>178. Fínsko                      | 175. Dánsko<br>176. Švédsko<br>177. Fínsko                      |

Zdroj: vlastné spracovanie podľa *Fragile States Index 2014 – 2016, The Failed States Index 2012 - 2013*



Už zo samotnej metodológie hodnotenia miery disfunkčnosti štátu možno identifikovať široké spektrum problémov, s ktorými sa disfunkčné štáty boria – absencia mocenského aparátu, rozmach organizovaného zločinu, činnosť teroristických skupín, existencia ozbrojených konfliktov, závažné porušovanie ľudských práv masového charakteru, nekontrolovateľný pohyb obyvateľstva v rámci štátu i do susedných štátov, nedostatočná zdravotná starostlivosť, šírenie ochorení a pod. Niet pochybností, že v dôsledku týchto skutočností predstavujú disfunkčné štáty destabilizujúci prvok pre medzinárodnú bezpečnosť.

## Disfunkčné štáty v medzinárodných vzťahoch

Medzi charakteristické črty disfunkčných štátov podľa K. Ipsena patrí „absencia štátnych orgánov, ktoré by navonok dokázali prijímať a efektívne presadzovať štátne rozhodnutia“ (Ipsen, 2014, s. 112). Dezorganizácia spoločenského poriadku v disfunkčných štátoch a ozbrojené konflikty prebiehajúce na ich území sa často spájajú s nedodržiavaním základných ľudských práv a elementárnych zásad medzinárodného humanitárneho práva. Neschopnosť štátu dodržiavať svoje záväzky v oblasti dodržiavania humanitárneho práva predstavujú ohrozenie medzinárodnej bezpečnosti, čo zdôraznila i BR OSN: „Rozsah ľudskej tragédie spôsobenej konfliktom v Somálsku, ďalej zhoršený prekážkami, ktoré sú kladené dodávkam humanitárnej pomoci, predstavuje ohrozenie medzinárodného mieru a bezpečnosti.“ (UN SC Res. 794/1992)

Ako vyplýva z vyššie uvedenej tabuľky, najvyššou mierou disfunkčnosti sa za posledných 5 rokov vyznačujú Somálsko a Južný Sudán. Paradoxné je, že Južný Sudán, ktorý sa s prestávkami niekoľko desaťročí zmietal v ozbrojených konfliktoch, sa permanentne od nadobudnutia samostatnosti v r. 2011 vyznačuje vysokou mierou disfunkčnosti. Aj napriek tomu ho však väčšina štátov uznala už v priebehu prvých dní po nadobudnutí samostatnosti. Z uvedeného možno odvodiť záver, že medzinárodné spoločenstvo i napriek vysokej miere disfunkčnosti Južného Sudánu nespochybňovalo jeho štátnosť.

Stav zlyhania štátu sa navonok prejavuje predovšetkým tým, že v dôsledku absencie efektívnej vlády je výrazne paralyzovaná jeho schopnosť aktívne vystupovať v medzinárodných vzťahoch a realizovať *ius representationis* na medzinárodných konferenciách a v medzinárodných organizáciách. (Dudkiewicz, 2013, s. 76) Notoricky známym príkladom je Somálsko, ktoré v r. 1992 – 2000 nemalo v OSN žiadneho zástupcu, a to „nie z dôvodu odmietnutia poverovacích listín, ale preto, že v Somálsku neexistovala žiadna efektívna vláda, ktorá by ich mohla vystaviť“. (Koskenmäki, 2004, s. 13)

I napriek absencii efektívnej vlády a vysokej miere disfunkčnosti dovnútra i navonok nedochádza k prerušeniu diplomatických či konzulárnych stykov s disfunkčnými štátmi, ktoré i naďalej formálne udržiavajú diplomatické a konzulárne styky s inými suverénnymi štátmi. Na tomto mieste je potrebné podotknúť, že diplomatické styky sú podľa čl. 2 Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch zriaďované medzi štátmi, nie medzi vládami<sup>37</sup>, hoci ako subjekty legačného práva nemusia vystupovať výlučne štáty.

---

<sup>37</sup> „Nadviazanie diplomatických stykov **medzi štátmi** (zvýr. – P.S.) a zriadenie stálych diplomatických misií sa uskutočňuje na základe vzájomnej dohody.“

Neschopnosť disfunkčného štátu postarať sa o bezpečnosť diplomatických a konzulárnych misií akreditovaných v disfunkčnom štáte prirodzene vedie k ich odvolaniu vysielajúcim štátom (Akpınarli, 2010, s. 25), čo jednak nevyklučuje pokračovanie diplomatických stykov na nižšej úrovni. (Koskenmäki, 2004, s. 8) Pokiaľ ide o diplomatických zástupcov disfunkčného štátu v zahraničí, títo sú „obyčajne považovaní za oprávnených pokračovať vo výkone ich funkcií.“ (Ibidem, op. cit.) Diplomatické misie v prijímajúcich štátoch si zachovávajú svoj diplomatický status. Stav zlyhania a absencia vlády v štáte však spôsobuje, že diplomatické a konzulárne misie týchto štátov v zahraničí strácajú svoju reprezentatívnu funkciu, pretože niet vlády, ktorú by reprezentovali. (Ibidem, op. cit.)

Pokiaľ by vysoký stupeň disfunkčnosti štátu implikoval jeho postupný zánik ako subjektu medzinárodného práva, potom by aj diplomatické a konzulárne styky disfunkčných štátov museli zaniknúť. K takémuto javu jednak nedochádza, a to i s ohľadom na právnu situáciu občanov vysielajúceho štátu na území disfunkčného štátu. Podľa A. Szpak (Szpak, 2014, s. 137) „nemá zmysel komplikovať už aj tak zložitú situáciu štátov považovaných za štáty v stave zlyhania a je potrebné uvedomiť si, že teória kontinuity ich subjektivity najviac slúži im samotným, ako aj zachovaniu medzinárodného poriadku.“ Doterajšia prax medzinárodného spoločenstva nenasvedčuje tomu, že štát s vysokou mierou disfunkčnosti by v medzinárodných vzťahoch prestal byť vnímaný ako štát. I napriek tomu, že disfunkčný štát stráca schopnosť aktívne vystupovať v medzinárodných vzťahoch, táto skutočnosť jednak automaticky neimplikuje stratu jeho medzinárodnoprávnej subjektivity. Podľa nášho názoru sa nemožno stotožniť s pohľadom tej časti doktríny, ktorá hovorí o zániku štátu v dôsledku straty niektorého z elementu štátnosti. Zhrnúc slovami G. Kreijena: „Štát môže mať komplikovaný zrod, avšak neumiera ľahko“. (Kreijen, 2004, s. 37)

## **Záver**

Označenie „disfunkčný štát“ sa vzťahuje na geopolitickú jednotku, ktorá nie je schopná plniť základné funkcie štátu, pričom tento termín nespochybňuje štátnosť takejto geopolitickej jednotky. Zánik štátu ako subjektu medzinárodného práva je skôr zriedkavým javom, ktorý nenastáva automaticky s vysokou mierou jeho disfunkčnosti. Medzinárodné spoločenstvo nespochybňuje medzinárodnoprávnu subjektivitu štátov s vysokou mierou disfunkčnosti. Teória i prax medzinárodných vzťahov a medzinárodného práva zotrvávajú na teórii kontinuity štátnosti týchto geopolitických jednotiek, a to i napriek tomu, že v danom momente nesplňajú všetky kritériá štátnosti.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

AKPINARLI, N. 2010. *The Fragility of the 'Failed State' Paradigm. A Different International Law Perception of the Absence of Effective Government*. 1. vyd. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers. 271 s. ISBN 978-90-04-17812-0.

BARCIK, J. – SROGOSZ, T. 2014. *Prawo międzynarodowe publiczne*. 2. vyd. Warszawa: C. H. Beck, 2014. 625 s. ISBN 978-83-255-6646-3.

BARDACH, J. 2009. *Historia ustroju i prawa polskiego*. 6. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2009. 695 s. ISBN 978-83-7620-192-4.

BIAŁOCERKIEWICZ, J. 2007. *Prawo międzynarodowe publiczne. Zarys wykładu*. 2. wyd. Toruń: TNOiK, 2007. 495 s. ISBN 978-83-7285-330-1.

*Convention on Rights and Duties of States*. 1933. [online] [cit. 28.10.2016] Dostępne na internecie: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-40.html>

CRAWFORD, J. 2006. *The Creation of States in International Law*. 2. wyd. New York, Clarendon Press, 2006. 870 s. ISBN 0-19-826002-4.

CZAPLIŃSKI, W. – WYROZUMSKA, A. 2014. *Prawo międzynarodowe publiczne*. 3. wyd. Warszawa: C. H. Beck, 2014. 983 s. ISBN 978-83-255-5665-5.

CZUBOCHA, K. 2012. *Pojęcie państwa i procesy państwowotwórcze we współczesnym prawie międzynarodowym*. 1. wyd. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012. 259 s. ISBN 978-83-7780-392-9.

DUDKIEWICZ, H. 2012. Prawo międzynarodowe w kwestii państwa upadłego. In *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych*. 1. wyd. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012. ISBN 978-83-233-3289-3. S. 67 – 86.

DUDKIEWICZ, H. 2013. Państwo dysfunkcyjne a państwo upadłe – prawnomiędzynarodowe argumenty na rzecz ujednolicenia stosowanej terminologii. In *Państwa dysfunkcyjne i ich destabilizujący wpływ na stosunki międzynarodowe*. 1. wyd. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013. ISBN 978-83-233-3592-4. S. 71 – 91.

*Fragile States Index*. [online] [cit. 14.11.2016] Dostępne na internecie: <http://fsi.fundforpeace.org/>

GIL, G. 2015. *Upadanie państwa w stosunkach międzynarodowych po zimnej wojnie*. 1. wyd. Lublin: UMCS, 2015. 335 s. ISBN 978-83-7784-647-6.

*Growth in United Nations Membership*. [online] [cit. 26.10.2016] Dostępne na internecie: <http://www.un.org/en/sections/member-states/growth-united-nations-membership-1945-present/index.html>

HELMAN, G. – RATNER, S. 2010. *Saving Failed States*. [online] [cit. 28.10.2016] Dostępne na internecie: <http://foreignpolicy.com/2010/06/15/saving-failed-states/>

HERDEGEN, M. 1995. Der Wegfall effektiver Staatsgewalt im Völkerrecht: „The Failed State“. In *Berichte der Deutschen Gesellschaft für Völkerrecht*. Band 34. ISBN 3-8114-1196-9. S. 49 – 86.

IPSEN, K. 2014. *Völkerrecht*. 6. wyd. München: C. H. Beck, 2014. 1280 s. ISBN 978-3-406-57294-4.

JANKUV, J. et al. 2015. *Medzinárodné právo verejné. Prvá časť*. 1. wyd. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2015. 319 s. ISBN 978-80-7380-559-3.

KLAŃKOWSKI, A. 1964. *Prawo międzynarodowe publiczne*. 1. wyd. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1964. 364 s.

- KŁOSOWICZ, R. – MANIA, A. 2012. *Problem upadku państw w stosunkach międzynarodowych*. 1. wyd. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012. 275 s.
- KŁOSOWICZ, R. 2013. *Państwa dysfunkcyjne i ich destabilizujący wpływ na stosunki międzynarodowe*. 1. wyd. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013. 269 s. ISBN 978-83-233-3592-4.
- KOSKENMÄKI, R. 2004. Legal Implications Resulting from State Failure in Light of the Case of Somalia. In *Nordic Journal of International Law*. [online] [cit. 14.11.2016] Dostępne na internecie: <http://www.somali-jna.org/downloads/p1.pdf>
- KREIJEN, G. 2004. *State Failure, Sovereignty and Effectiveness. Legal Lessons from the Decolonization of Sub-Saharan Africa*. 1. wyd. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2004. 388 s. ISBN 90-04-13965-6.
- MALENDOWSKI, W. 2007. Państwo w rozkładzie (upadłe). In *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*. 2. wyd. Wrocław: Atła 2, 2007. ISBN 978-83-60732-03-8. S. 299.
- OPPENHEIM, L. 1924. *Mezinárodní právo. Svazek I. Mír*. 1. wyd. Praha: Orbis, 1924. 463 s.
- ROTBERG, R. 2003. *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*. 1. wyd. Princeton: Princeton University Press, 2003. 352 s. ISBN 978-0-691-11672-3.
- SHAW, M. N. 2008. *International Law*. 6. wyd. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 1542 s. ISBN 978-0-521-89929-1.
- SUTOR, J. 2010. *Leksykon dyplomatyczny*. 2. wyd. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa, 2010. 514 s. ISBN 978-83-7151-912-3.
- SUTOR, J. 2012. *Prawo dyplomatyczne i konsularne*. 12. wyd. Warszawa: LexisNexis, 2012. 600 s. ISBN 978-83-7806-389-6.
- SZPAK, A. 2014. *Fenomen państw upadłych w świetle prawa międzynarodowego*. 1. wyd. Toruń: TNOiK, 2014. 286 s. ISBN 978-83-7285-769-9.
- The Failed States Index 2012 - 2013*. [online] [cit. 28.10.2016] Dostępne na internecie: <http://fsi.fundforpeace.org/>
- The Indicators*. 2016. [online] [cit. 28.10.2016] Dostępne na internecie: <http://fsi.fundforpeace.org/indicators>
- UN Security Council Resolution 794 (1992)*. [online] [cit. 16.11.2016] Dostępne na internecie: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Chap%20VII%20SRES%20794.pdf>
- Viedenský dohovor o diplomatických stykoch zo dňa 18. apríla 1961. In MRÁZ, S. 2009. *Diplomatické a konzulárne právo*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2009. ISBN 978-80-225-2688-3. S. 11 – 101.
- VRŠANSKÝ, P. et al. 2015. *Medzinárodné právo verejné. Všeobecná časť*. 2. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015. 406 s. ISBN 978-80-8168-316-9.

# CONFLICT RISK FACTOR IN UKRAINE – DIVIDED NATION?

Ivana Slobodníková

## **Abstract:**

*Since 2014, Ukraine finds itself in conflict that started as social unrest but has become an open violent conflict. The European Union in their report focuses mainly on political and economic instability in the country. However, Ukraine is facing conflict that is much deeper rooted. The main aim of this article is to underline other significant conflict risk factors than caused the political instability. Ukraine is strongly divided nation based on its historical and ethnical premises and it strongly influences current situation. Ukraine main division is based on the west and east principle in association with economic, language, and ideological problems. The questions stands if the possible solution is in continuing nation building, or decentralization/federalization.*

## **Current conflict in Ukraine**

The word conflict comes from Latin and means “to clash or engage in a fight”. Conflicts have been present in every decade of human history. Many changes in international arena were results of different violent clashes. Concerning definition of the conflict, there are many authors proposing and highlighting different aspects of the word. In a Glossary of terms and concepts in peace and conflict studies (2005) by Christopher E. Miller is conflict defined as: “*a confrontation between one or more parties aspiring towards incompatible or competitive means or ends.*” (Miller, 2005) Peter Wallensteen (2002) then identifies three main types of conflicts – interstate, internal, and state-formations conflicts. Since the end of the Cold War, there has been increased frequency of internal conflicts, including civil and ethnic wars, anti-colonial struggles, secessionist, territorial conflicts and autonomous movements. (Wallensteen, 2002) Conflicts has different phases and can result in violent clashes and has destructive power. However, conflict can also productive and can bring new social and political order and consequently new organisation. It is possible for violent conflict to be productive, but in this case peaceful reinforcement is needed.

In general, usually many different reason for conflicts – political instability, natural resources, ethnical problems or religion. Usually conflict combines different reasons. In this article we are focusing on ethno-political conflict. “*The specification of “ethnopolitical” implies a focus on conflict where the core incompatibility is one between different so-called ethnic<sup>38</sup> groups and their political organisation.*” (Pia-Diez, 2007, str. 2) We mainly argue that the political problems in Ukraine were strongly influenced also by ethnical division in Ukrainian society.

---

<sup>38</sup> Ethnie refers to a set of cultural characteristics that separate one group from another (Smith, 1986)

## Brief history of the current conflict in Ukraine

Referendum held in 1991 confirmed Act of Declaration of Independence of Ukraine by large majority of Ukrainian citizens. The same day presidential elections were held with all six candidates supporting independence of Ukraine. Parliament chairman, Leonid Kravchuk was elected as the first Ukrainian president. Since then has Ukraine's officials tried to support economic and societal reforms. Some experts predicted special geopolitical position of Ukraine in the fight over the influence between the West and the East. Since its independence, Ukraine has never faced conflict within the state or with another state. Although it is account for as post soviets country, it has never experienced ethnical-territorial disputes. Small political conflicts over elections, corruption has been part of country's development. Its first non-violent manifestation happened during Orange Revolution<sup>39</sup> in November 2004.

Long-term presence of small rhetorical and economic disputes over the Black Sea Fleet in Sebastopol, gas or historical grievances heightened the confrontation with Russia. Tension had risen over the next decade. Following Yanukovych decisions and agreements, violent protest outburst in Kiev resulting in many deaths. It was a beginning of a long term-conflict that could now be defined as a frozen.

The European Union (EU) established relationship with Ukraine through two political and legal documents - the Partnership and Cooperation Agreement (PCA) – replaced by the Association Agreement with Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) included, and Action Plans. Although there have been decreased support for integration: it had dropped from 65% in 2002 to 44% in 2009, while the share of opponents increased from 13% to 38% events proved that the movement towards west is still strong. At that point, however, lack of vigilance with the possibility of the conflict escalation that could be triggered by EU integration. *“The EU sees the main cause of the rising public dissatisfaction as lack of transparency in the process of Ukraine moving closer to Europe.... The EU also does not see any grounds for internal political conflict, because the credit of trust to any political party, except the Party of Regions which managed to consolidate the majority vote, has been greatly depleted.”* (Mirimanova, 2011, str. 9)

Current conflict in Ukraine goes far beyond to being just political conflict. The EU experts in their analysis do not take into account other very important conflicts risk factors. Some experts agree that other than political factors, there are four main conflicts risk factors. When having divided nation socio-economic disparities are often becoming another conflict risk factors. In Ukraine we can also follow a strong division of nation, which is based on ethnical issues with minorities and language groups.

## Conflict risk factors

Zbigniew Brzezinski in his book *The Eurasian Chessboard* stated: *“Geopolitical pivots are the states whose importance is derived not from their power and motivation but rather from their sensitive location... which in some cases gives them a special role in either defining access*

---

<sup>39</sup> Orange Revolution began after vote-rigging was reported in presidential election of 2004. Viktor Yanukovych, a pro-Russian candidate won. It lead to mass street protest.

*to important areas or in denying resources to a significant player.*“ (Brzezinski, 2001, str. 24) It is rather important to mention this statement as he considered Ukraine being a geopolitical pivot. In 2004, the EU enlargement and previous 1999 NATO enlargement brought the West closer to Russian geopolitical interest. Ukraine became geopolitical pivot for the West and the East. During existence of the Soviet Union, Ukraine was a part of Russia and was definitely not considered to be a different nation. Despite of its independence in 1991, Russia still considers Ukraine to be its close neighbourhood and it plays significant role in Russian geopolitical interest. However, Ukraine as independent country did not have to face only outside geopolitical issue but also internal. In general, Ukrainian ethnic was not permitted to evolve over time to modern nation. (Kuzio 2001)

There are many statistics evaluating the internal affairs in Ukraine. In August 2010, survey done by Razumkov Center showed that 43, 2% sees Ukraine as an independent state, but 44, 7% consider it not an independent state. (Mirimanova, 2011) The situation since 2010 has change, but we argue that this deep uncertainty remains. It is clear that high percentage of Ukraine's citizens considered Ukraine not to be independent. However, the survey has not shown, whether citizens are contended about it or not. In any case, there was a lack of support for either decision, which can cause major problem for nation building for Ukraine. Democratic legitimacy for high representatives comes from people in democratic societies. Then it becomes hard to follow the interest of the state and the people, when pro-Russian demands are coming from society. In general, nation building with people, who do not considered Ukraine to be an independent nation state, maintains difficult task.

Many different surveys proved large differences in perspectives on the future of the Ukrainian state. Majority of people in the west are more supportive of Ukrainians independence and are more decisive to reduce dependence on Russia. They also tend to support promotion of cooperation with the EU and western countries. People in the east and south are much more reluctant to these questions and the civic society is more focused on Russia. (O'Loughlin, 2001)

When following the logic in analysis from macro level to micro level, undecided sovereignty is the first overall and general problem in Ukraine. It is the biggest division on national level. Following the annexation of Crimea in 2014 a current conflict in Donetsk and Luhansk regions has proved undecided sovereignty of Ukraine to be a conflict risk factor.

Ukraine geopolitical situation, and it combination of external and internal factors influenced the outburst of the conflict. Although they played important role, Ukraine is far more divided nation. Ethnical and political division support the creation of conflict and its aspirations and interest are derived from ethnical geography.

Division is deeply rooted in existential differences in their fundamental values and worldviews. Over the historical development Ukraine had to face different regional division between Russian, Austro-Hungarian and Turkish empires. Electoral maps are still influenced by these legacies. (Birch, 2000)

Open conflict has proved that the largely Russian-speaking east and south is much more bound a tied to Russia, whereas the west with Ukrainian speaking majority follows the incentives to become the EU and NATO member. It is clear that the division is based on ethnical and language, but at this point lets considered more of the geographical division – east vs. west. From this point of view west of Ukraine is closer to the EU and “western” values, and east closer to the Russian and post-soviet countries.

A survey<sup>40</sup> concluded by Pew Research Centre, shows that in general majority of people is dissatisfied with the economy and current government and president. However, they support presidents handling relations with the EU (52%). Ukrainian sees the EU as the strongest potential partner and support the economic assistance from the Western countries (71%). They are also support to become member of the EU (67%) but more hesitant to help from the NATO (54%), as well as to become a member the NATO (53%). Even in these number the division is seen whereas 68% of respondents support the clause to become NATO member in the west, but only 34% in the east. The survey shows a broad majority of Ukrainians oppose to the proposal to become member of the Eurasian Economic Union with the Russia (82% of west and 61% of the east). There is also a high support for the increase in sanctions for Russia. (Simmons, et. al., 2015) It is probable that the result would be partially influenced by respondents in Donetsk, Luhansk and Crimea region. The survey shown that the closer to the east the less pro-EU answers were. Geographically the difference between west and east of country is clear also in many different other surveys and authors. It has deeper roots, but from this point of view, the main reason is the neighbouring country. The fact that the east border is with Russia and has more Russian speaking country, there is much higher influence than from west, and this follows vice versa with the west. The analysis need to scrutinize from national to regional level.

When considering ethnical division of society, in case of Ukraine it is closely connected to economic disparities. It is a factor that increase the division in society and intensify the situation. It brings social unrest with the clash between the rich and poor. In Ukraine it basically means general public against oligarch and it is closely relations to the problem of corruption in the country. Some experts already in 2011 pointed out level of frustration with Ukrainian government. Tensions were high, mainly in Donetsk region<sup>41</sup>. *“Their expectation of rapid improvements with the accession to power of their candidate may have been higher than in other regions, hence, their bitterness over false hopes.”* (Mirimanova, 2011, str. 18) At this point, it was not ruled out that a Russian-speaking cities were at brink of the social unrest, what eventually proved to be reality.

Currently majority of people (up to 61%) are dissatisfied with government actions concerning corruption. (Simons, et. al., 2015) Bribery and cronyism became a part of all public life since Ukrainians independence. However, the major and vivid worsening happened over Yanukovych administration: *“when \$11 billion was siphoned yearly through the abuse of public procurement tenders alone.”* It caused major decrease in the number of foreign investors in Ukraine. (Ukraine-corruption, 2015) Excessive power of oligarch in association with corruption puts pressure and restrain on government officials, which could be followed by social and political instability. Ukraine being divided nation, economic problems can then cause instability and can support the tension, unrest or conflict.

Despite of current efforts of Poroshenko and his government, strong majority of people (84%) still see no change with corruption problem. Although the Anticorruption Strategy has been passed, implementation and actual enforcement are not effective. (National Reform Council, 2015) It is a dangerous pattern, with the conflict in Donetsk and Luhansk region,

---

<sup>40</sup> Survey was done in 2015, but the samples does not include Donetsk, Luhansk and Crimea region due to security situation on the ground, still it covers about 80% of Ukrainian people.

<sup>41</sup> Donetsk region was the stronghold of the Party of the Regions, a Russophobic party with strong Eurosceptic, regional a Russophile ideology. Viktor Yanukovych was a party member.



political stability is vital current government. Support from people in implementation of reforms needs to be continual. It is crucial for Ukraine's further development.

When taken into account previous factors of undecided sovereignty and divided nation, ethnic minorities also play important role. The far largest a numerous is the Russian minority<sup>42</sup>. Some regions (mainly Crimea and east part) of Ukraine have a majority of Russian speaking people (up to 75%) (Lewicka, 2007) It can be said that the historical-cultural pattern of eastern region in Ukraine is bicultural – it has regional Russian and Ukrainian identity. (Pikulicka-Wilczewska-Sakw, 2015) In general ethnic Russian constitute about 24% of the Ukrainian population. Some authors argue that the correct approach is not to use a simple dichotomy because: “...*(it) does not accurately reflect the combination of ethnicity and language groups that constitutes the Ukrainian peoples.*” (O’Loughlin, 2001, str. 4) There is a group of Ukrainians that has Russian as their first language (about 30%). (Ryabchouk, 1999) It means that politically they are consider to be Ukrainians but from the cultural point of view, they are Russians. When coming back to the Soviet Union, Ukrainian language had weaker position than Russian. Most of the high party official were Russian transferred to Ukraine and Russian language was preferably used in administration. Difficult historical events, such as Holodomor in 1932-1932, or post-war situation was a time, when Russian immigrants were courage to move to Ukraine. Strong russification was also support in Ukraine. As a consequence a strong Russian minority and culture/language are still present in Ukraine.

Russification had officially finished with the fall of the Soviet Union. However, Russia still follows the idea of its historical reference. One of the current concepts to reaffirm Russian geopolitical position by use of the soft power was called the Russian World. It main aim was to involve Russian speaking people in cultural and humanitarian cooperation. As an example, in 2008 a legislative proposal was introduced on issuing “Russian Card”. This card was to given whoever claimed belonging to Russian culture and his/her mother tongue to be Russian. Russian parliamentarians in their proposal estimated that about 50% of population in south and east of Ukraine would apply for this card, and about 10% in west. (Mirimanova, 2011)

Although, it seems that ethnic and linguistic issues are at the centre of the conflict, other trends appeared over past few years. There seems to be decreased number of students studying Russian language (from 49 % to 25% over period of time 15 years) and on the other hand increased number of Ukrainian's language students. (Protsyk, 2008)

Coming to the root of conflict risk factors, ethnic minorities in relation with language seems to be responsible for the current situation. It has been proved that the Ukrainian nation is strongly divided on dichotomy Russia-Ukraine. This dichotomy is found on every level of our analysis – undecided in/dependence with Russia, nation division in connection with economic disparities and ethnical/language minorities. Nation-building in this case has not been successful. Question then stands, is it better to continue in nation-building or decentralisation or federalism is the solution?

---

<sup>42</sup> In Ukraine, different minorities are present – such as Romanian, Hungarian, and Crimean Tatars – but due to the topic of the article, we decided to discuss the largest one.

## Nation building, decentralisation or federal arrangement?

Ukraine is a centralized unitary state with one autonomous region. Since its independence, the debate on administrative-territorial reforms is still present. In previous paragraphs we discuss problems with nation building in Ukraine caused by strong dichotomy between the west/Ukrainian and the east/Russian majorities. It seems that centralization is not the right solution for current situation in Ukraine. It is time to consider other possible solutions for current situation. Current government needs to focus on dialogue with separatists in order to prevent annexation of Crimea. It can ensure and consolidate political and also economic stability.

Centralization of Ukraine increased over the time tensions in regions and it created problems for minorities. *“Central government programmes aimed at addressing specific minority issues are designed and implemented without sufficient input from local self-government bodies and without a strong belief on the part of the local communities that they are the ones that the programmes are intended to benefit.”* (Stepanenko, 2001, str. 343) On the other hand, local self-governments do not dispose of sufficient competencies as well as resources. It is a historical heritage of communists' party ruling in Ukraine. In 2004, proposal for decentralization and strengthening local self-government on district level. This proposal did not find support in Ukrainians' parliament. (Svitaylo, et. al., 2014) Decentralization would provide effective tool to tackle minority issue. However, in current situation in Donetsk and Luhansk region, where demands of separatists starts at federalization, will not be sufficient. Despite of this fact, other regions with Romanian, Hungarian and Tatars minorities, constitutional reforms would provide stimuli for them stabilizations and would exercise preventive actions. Decentralization does not cover the bigger issue of divided nation in Ukraine. Reforms would provide needed change towards minorities, but would not solve current situation in Donetsk and Luhansk region, or tackle Crimea situation.

Federalism is a possible solution for states with different regional division based on political, economic, cultural and linguistic identities. The question of country federalisation was never too strongly present in Ukrainians' politics. In 1990s, while forming the constitution, presidents were not supportive of federal state. Following the bargaining process, in 1996 constitution was adopted with unitary state model and federalist idea lost its relevance until election held in 2004. This time period is known for the rise of Party of Regions' and its leader Yushenko proposed federalization reform<sup>43</sup> at that point not successful. (Kobzar, 2009) However, in current situation, during political dialogue over ceasefire in Ukraine, both Russian representatives and the EU proposed federalization as a solution for current situation. Poroshenko is still opposing this solution, because in order to change Ukrainian constitution 2/3 majority<sup>44</sup> in Parliament is needed. (Motyl, 2014)

Federalisation may be the solution for current conflictual situation in Donetsk and Luhansk region. However, there seems to be lack of incentive to use it. Different reason explaining lack of willingness exists. As it has been mentioned before, to reach political consensus in Parliament is difficult and for constitution change 2/3 majority is needed. Ukraine

---

<sup>43</sup> In 2006 gained Party of Regions 35 % in parliamentary elections.

<sup>44</sup> To reach 2/3 majority in Parliament has proven difficult with strong division in Parliament.

has none experience with federalization since it has been a unitary and strongly centralized country. Russians sometimes consider federalization as near-independence that is only step away from real interdependence. Territorial integrity is a key factor for state stability. Although, lack of incentives is present in current political dialogue, but if the representatives want to avoid frozen conflict, effective dialogue with separatists is needed.

## Conclusion

It is clear that current conflict in Ukraine is not simply political conflict and to follow only situation since 2014 would be mistake. Conflict is only result of long lasting division of the state. Political instability and social unrest was a consequence of unresolved tensions between the west and the east. The EU is not pressing the issues and it is focusing on other conflict risk factor. In this article we focused on different conflict risk factors – mainly undecided sovereignty, divided nation and ethnical minorities. These factors contributed to the outbreak of conflict. Division of the nation and society increased the tension and caused social unrest in Ukraine. To resume territorial integrity Ukraine's official need to face state-building. Decentralization, as solution, would be beneficial only in time before conflict and for Romanian and Hungarian minorities. For Donetsk and Luhansk region and peacebuilding federalization seems as an adequate solution. However, Ukrainian officials are looking more for an obstacles then solution.

## REFERENCES

- BIRCH, S. 2000. Interpreting the Regional Effect in Ukrainian Politics. In *Europe-Asia Studies*. Vol.52, No. 6. p. 1017-1041
- BRZEZINSKI, Z. 2001. *Vel'ká šahovnica*. Bratislava : Mladá Fronta, 2001. 232 p. ISBN 8020407642
- KOBZAR, S. 2009. *Ukraine's Party of Region: Domestic and Foreign Policy Objectives*. [online]. Institute per gli studi di politica internazionale. [Accessed 15.1.2016]. <[http://www.ispionline.it/it/documents/PB\\_133\\_2009.pdf](http://www.ispionline.it/it/documents/PB_133_2009.pdf)>
- KUZIO, T. 2001. Identity and nation-building in Ukraine: Ukraine Defining the "Other". In *Ethnicities*. [online]. Vol. 1, No. 3. 343 – 356 p. [Accessed 8.1.2016]. <<http://ri.fgv.br/sites/default/files/eventos/arquivos-relacionados/Kuzio,%20T.%20Identity%20and%20nation-building%20in%20Ukraine%20-%20defining%20the%20'other'.pdf>>
- LEWICKA, M. 2007. Regional Differentiation of Identity: A Comparison of Poland and Ukraine.[online]. In *Regional and Local Studies*. Special Issue, 2007. ISSN 1509–4995.[Accessed 4.1.2016]. <[http://www.studreg.uw.edu.pl/pdf/2007\\_5\\_lewicka.pdf](http://www.studreg.uw.edu.pl/pdf/2007_5_lewicka.pdf)>
- MIRIMANOVA, N. 2011. *Peacebuilding and Conflict Prevention in the EU's Neighbourhood: The Case of Ukraine*. [online]. Civil Society Dialogue Network. [Accessed 7.1.2016]. <[http://www.eplo.org/assets/files/2.%20Activities/Civil%20Society%20Dialogue%20Network/Member%20State%20Meetings/Romania/EPLO\\_Case\\_Study\\_Ukraine\\_CSDN\\_Meeting\\_Romania.pdf](http://www.eplo.org/assets/files/2.%20Activities/Civil%20Society%20Dialogue%20Network/Member%20State%20Meetings/Romania/EPLO_Case_Study_Ukraine_CSDN_Meeting_Romania.pdf)>

- MILLER, CH. E. 2005. *A Glossary of Terms and Concepts in Peace and Conflict Studies*. [online]. University for Peace. [Accessed 14.1.2016]. <<https://www.upeace.org/pdf/glossaryv2.pdf>>
- MOTYL, A. 2014. *Why Russia wants the Federalization of Ukraine*. [online]. The World Post. [Accessed 15.1.2016]. < [http://www.huffingtonpost.com/alexander-motyl/russia-ukraine-federalization\\_b\\_5727256.html](http://www.huffingtonpost.com/alexander-motyl/russia-ukraine-federalization_b_5727256.html)>
- National Reform Council – 9 months report. 2015. [online]. National Reform Council. [Accessed 11.1.2016]. < <http://reforms.in.ua/en>>
- PIA, E. – DIEZ, T. 2007. *Conflict and Human Rights: A Theoretical Framework*. [online]. University of Birmingham: Working Papers Series. [Accessed 14.1.2016]. < <http://shur.luiss.it/files/2008/10/shurwp01-07.pdf> >
- O'LOUGHLIN. 2001. *The regional factor in contemporary Ukrainian politics: Scale, place, space or bogus effect*. In **Post-Soviet Geography and Economics**, Vol. 42 no. 1, p. 1-33.
- PIKULICKA-WILCZEWSKA, A. – SAKWA, R. Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives. [online]. Bristol – E-International Relations.[Accessed 7.1.2016]. < <http://www.e-ir.info/wp-content/uploads/2015/03/Ukraine-and-Russia-E-IR.pdf>>
- PROTSYK, O. 2008. Majority-Minority Relations in Ukraine. [online]. European Centre for Minority Issues. [Accessed 7.1.2016]. <<http://www.policy.hu/protsyk/Publications/MajMinRelationsUKR.pdf>>
- RYABCHOUK, M. 1999. “A Future Ukraine: One Nation, Two Languages, Three Cultures?”. [online]. Ukrainian Weekly 67, 23: June 6, 1999. [Accessed 11.1.2016]. < <https://www.princeton.edu/csdp/events/PopEleches01222015/Pop-Eleches-Robertson-Ukraine-patronage-and-region-CSDP-2015.pdf>>
- SIMONS, K. et. al. 2015. *Ukrainian Public Opinion: Dissatisfied with Current Conditions, Looking for an End to the Crisis*. [online]. Pew Research Center. [Accessed 6.1.2015]. < <http://www.pewglobal.org/2015/06/10/3-ukrainian-public-opinion-dissatisfied-with-current-conditions-looking-for-an-end-to-the-crisis/>>
- STEPANENKO. V. 2001. A State to Build, A Nation to Form: Ethno-Policy in Ukraine. In A.-M. Biro and P. Kovacs (eds.), *Diversity in Action: Local Public Management of Multi-Ethnic Communities in Central and Eastern Europe (Local Government and Public Service Reform Initiative, Open Society Institute*. p. 309– 346.
- Ukraine – corruption*. 2015. [online]. Global Security. [Accessed 11.1.2016]. < <http://www.globalsecurity.org/military/world/ukraine/corruption.htm>>
- WALLENSTEEN, P. 2002. *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System*. London: Sage Publications, 2011. 360 p. ISBN 978-0857-0205-5

# DOPAD EXTERNALIZÁCIE EURÓPSKEJ MIGRAČNEJ POLITIKY NA AKTUÁLNE DIANIE V STREDOMORSKOM PRIESTORE

Mária Štupáková

## Abstrakt

*Externalizácia migračných kontrol vychádza z polemík a diskusií o potrebe sekuritizácie kontrolnej migračnej politiky Európskej Únie. Európska externalizácia navrhuje postupy, ktoré majú byť implementované, v kontexte geopolitického priestoru za hranice kontinentálnej Európy. Najviditeľnejším prvkom komplexného európskeho migračného aparátu je v súčasnosti jej externalizácia, ktorej primárnou úlohou je vylúčenie nežiaducich osôb z európskeho priestoru a rozlišovanie medzi africkými migrantmi, pričom používa prísne konvenčné geopriestorové metodiky a berie do úvahy koncepciu hraníc. Kedy a kde bol naštartovaný fenomén externalizácie európskych migračných kontrol a aký má dopad na súčasnú migračnú situáciu v stredomorskom priestore? Je bezpečnosť v kontexte súčasnej migračnej krízy mýtus alebo opodstatnenou hrozbou?*

## Abstract

*Externalization of migration control had emerged from the wider discussions and disputations on the necessity of securitization of migration control policies of European Union. European externalization suggests policies that should be implemented in geopolitical spaces beyond of continental Europe. The most visible feature of a complex European migration apparatus is nowadays externalization with the main purpose to exclude aliasign persons from european space and to differentiate among African migrants. The process of externalization migration control uses a strictly conventional geospatial methodologies and tkaes into account the concept of borders. When and where was initiated the phenomenon of externalization of European migration controls and what's the impact on the current migration situation in the Mediterranean area? Is security in the context of the current migration crisis myth or substantiated threat?*

## Úvod

Na úrovni Európskej únie dochádza k regulárnemu prijímaniu zásad ustanovujúcich základné štandardy zaoberajúce sa oblasťou migračnej a azylovej politiky. Migračná politika EÚ upravuje migráciu občanov v rámci nadnárodného zoskupenia a migráciu občanov tretích štátov. Vo svojej agende zahŕňa legálne ako aj v poslednej dobe veľmi intenzívne nelegálne cezhraničné pohyby zo stredomorského priestoru. Snaha presadiť spoločnú migračnú politiku na nadnárodnej úrovni úzko súvisí s existenciou prijatia už mnohých nariadení a dokumentov. Pri súčasnom definovaní a vývoji európskej migračnej politiky, EÚ reprezentuje stále

významnejšieho aktéra, ktorá vo svojej agende dnes prezentuje rozsiahlejšie právomoci európskej prísťahovaleckej problematiky.

Migrácia a azyl sú dve odlišné oblasti politiky, ktoré sa vo svojej agende zaoberajú nejednoznačným rozdielom medzi vonkajšou a vnútornou politikou. Napríklad, štátni príslušníci tretích štátov, ktorí chcú vstúpiť na územie niektorého z európskych štátov musia získať povolenie od konzulárnych úradov sídliačich v zahraničí. Avšak podmienky, ktoré musia cudzinci splniť na získanie vstupného povolenia sú stanovené ministerstvom vnútra príslušných európskych štátov. Vonkajšia dimenzia je prirodzenou súčasťou azylovej a migračnej politiky. Prostredníctvom analýzy vývoja riadenia vonkajšej migrácie EÚ, môžeme identifikovať dynamiku spolupráce a vnútorné napätia medzi súčasným *Priestorom slobody, bezpečnosti a spravodlivosti* a *Spoločnou zahraničnou a bezpečnostnou politikou* a taktiež ako úsilie EÚ vybudovať spoločnú migračnú a azylovú politiku prispieva k posilneniu externalizácie migrácie.

V príspevku analyzujeme postavenie a jednotlivé kroky EÚ, ktoré doposiaľ viedli k vytvoreniu *Priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti*, externalizácií migračnej politiky ako aj postupnému presunu bezpečnostných hrozieb do tretích krajín.

V reakcii na výrazný nárast žiadateľov o azyl, EÚ, Spojené štáty a Austrália zvýšili odstrašujúce opatrenia (deterrence measures) s nádejou eliminovať vstup nových imigrantov. Príspevok poukazuje na niekoľko stratégií externalizácie aplikované predovšetkým EÚ. Na záver sa pokúsime predstaviť niekoľko odporúčaní, ktoré by mohli viesť k posilneniu ochrany ľudských práv v súvislosti s riadením migrácie.

## Externalizácia

Na začiatku je dôležité podotknúť, že proces externalizácie bol uvedený do praxe cez Foucaultov proces problematizácie, prostredníctvom myšlienky, ktorá transformuje ťažkosti a praktické prekážky do všeobecných problémov, pre ktoré je možné formulovať rôzne politické riešenia. Členské štáty klasifikovali príliv imigrantov do agendy EÚ ako problém. Prvá fáza problematizácie vytvára v dotknutom priestore napätie, do ktorého migrujú migranti a tým sa stávajú objektom bezpečnostného diskurzu a neoliberálneho kapitalizmu<sup>45</sup>. Avšak hrozba je len výsledok interpretácie. (Rinelli, 2016)

Externalizácia migračných kontrol predstavuje extrateritoriálne štátne akcie na zabránenie migrantov a potenciálnych žiadateľov o azyl vstúpiť na územie cieľových oblastí. Úsilím je imigrantov označiť za legálne neprípustných bez individuálneho posúdenia nároku na ochranu. Vykonávajú sa prostredníctvom unilaterálneho, bilaterálneho alebo multilaterálneho zapojenia často s podporou súkromných subjektov, priamym zákazom, preventívnymi

---

<sup>45</sup> Paradigma, dominujúca vo svetových ekonomicko-politických vzťahoch.

politikami alebo inými nepriamymi akciami<sup>46</sup>. Najčastejšie ide o dvojstranné a mnohostranné politické iniciatívy medzi štátmi. (Frelick, Kysel, Podkul, 2016)

Politizovaním migračnej politiky je externalizácia zavádzajúco koncipovaná ako bezpečnostný imperatív a život zachraňujúce humanitárne úsilie a nie ako stratégia migračného obmedzenia a kontrol. Riadenie migračných tokov je vnímané ako úsilie zabrániť nelegálnej (ako aj neregulárnej) imigrácií alebo chrániť migrantov pred nebezpečenstvom cesty. Extrateritoriálne postupy riadenia migrácie sú stále viac napojená na národné a regionálne migračné politiky. Fenomén sa postupom času rozšíril aj do bežných systematických odvetví tretích krajín v oblasti prevencie emigrovať. Cieľové štáty majú tendencie zapájať sa do prevencie migračných pohybov a navyšovaniu žiadateľov o azyl priamym vyzývaním, aby sa zabránilo vstupu na ich územie, prípadne boli zadržaní ešte pred dosiahnutím hranice a navrátení do domovskej krajiny. Väčšina verejných iniciatív pri riadení migrácie je napojená na nadnárodný zločin kontrolnej činnosti zo strany štátov, ktoré sú vo svojej agende zamerané na boj proti obchodovaniu s ľuďmi alebo prevádzacstvo. (Papagiani, 2013; Rinelli, 2016)

Rétorika na verejnosti, ktorá presadzuje humanitárne dôvody externalizácie sa zameriava nie len na prevenciu migrantov a žiadateľov o azyl. Vo svojom prejave vyzdvihuje význam externalizácie ako prostriedok budovania kapacít pre štáty pôvodu, prvého príchodu a tranzitu. Je otázne, či akcie zamerané na tvorbu kapacít a ich zvyšovanie sa snažia zlepšiť ochranu práv v krajinách pôvodu alebo sú zamerané na pôvodné príčiny, ktoré spustili medzinárodnú migráciu a nelegálne migračné toky. V takomto prípade budovanie kapacít rozvoja právneho štátu, podpora dobrej správy verejných vecí, humánneho života, dodržiavania ľudských práv a riešenie konfliktov by mohli predstavovať pozitívne prvky externalizácie. (Frelick, Kysel, Podkul, 2016)

### ***Externalizácia a stratégia***

Cieľové štáty pri predchádzaní vstupu migrantov na vlastné územie disponujú dvomi stratégiami.

- 1) Prvá stratégia funguje na princípe *push, prod, pay*. Tlačiť, podnecovať a finančne podporiť štáty prvého príchodu alebo tranzitné štáty s cieľom obmedziť migráciu prostredníctvom vlastných donucovacích opatrení.
- 2) Druhá stratégia považuje tranzitný alebo prvý štát príchodu za *safe third country* alebo *first country of asylum*, ktorá by mala poskytnúť právnu ochranu utečencom, a do ktorého môže byť osoba vrátená po často povrchnom rozhodnutí štátov. (Bauer, 2015; Frelick, Kysel, Podkul, 2016)

---

<sup>46</sup> Poskytnutie podpory, vyjadrenie priazne, pomoc pri bezpečnostných postupoch, pomoc pri samotnom riadení migrácie v tretích krajinách.

*Medzinárodné utečenecké právo* hovorí aj o princípe *safe third country* ako limitovanom pravidle, pri ktorom je často diskutabilné či je krajina prvého príchodu naozaj bezpečná a má prostriedky na poskytnutie požadovanej ochrany. Potrebné je dôsledné posúdenie skutkového stavu štátu a či spĺňa kritéria bezpečnej tretej krajiny alebo krajiny prvého príchodu. Medzi základné kritéria patrí:

- nehrozí nebezpečenstvo prenasledovania v zmysle dohovoru z roku 1951 alebo vážna ujma na právach,
- nehrozí nebezpečenstvo navrátenia do predchádzajúceho stavu,
- štát je v súlade s právnymi predpismi<sup>47</sup>,
- ponúka právo legálneho pobytu,
- je schopný pomôcť osobám so špeciálnymi potrebami,
- je schopný poskytnúť možnosti k nájdeniu trvalého riešenia ich stavu. (UNHCR, 2002; UNHCR, 2016)

Napriek stanoveniu kritérií, ktoré štáty musia spĺňať podmienky bezpečnej tretej krajiny, v skutočnosti existujú viditeľné rozdiely medzi formálnym prijatím zásad a ich uplatňovaním v praxi.

### ***Dopad externalizácie na práva migrantov***

Hraničné externalizačné politiky a postupy môžu priamo ovplyvňovať ľudské práva a medzinárodné záväzky štátov chrániť migrantov a žiadateľov o azyl nasmerovaním migračných tokov do tretích krajín. Externalizácia ovplyvňuje povahu a trvanie právnych záväzkov štátu, ako aj ktoré štáty podliehajú *Medzinárodnému dohovoru o ochrane práv migrujúcich*. Hraničná externalizácia môže brániť migrantom spadať pod jurisdikciu cieľového štátu v snahe obmedziť zákonné povinnosti štátu vrátane práva na azyl. (European Commission, 2017a)

Externalizácia môže priamo alebo nepriamo viesť k porušovaniu základných a ľudských práv. Migranti disponujú základnými právami, ktoré majú byť garantované pri všetkých migračných kontrolách a majú viesť k ochrane proti zneužívaniu počas celého migračného procesu. Ide o práva počas tranzitu, po súši ako aj na otvorenom mori, počas vyhostenia a aj deportácií<sup>48</sup>. (Frelick, Kysel, Podkul, 2016)

---

<sup>47</sup> medzinárodnými utečeneckými a ľudsko-právnymi štandardmi, vie poskytnúť adekvátne podmienky na život, pracovné práva, zdravotnú starostlivosť a vzdelanie.

<sup>48</sup> Bez ohľadu na postavenie jednotlivca alebo umiestnenie, v ktorom štáte sa momentálne nachádza.



## Externalizácia migračných kontrol v EÚ

*„Kroky smerom k vonkajšej dimenzii priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti.“*

Prvotným úmyslom zakladateľov Európskych spoločenstiev (ES) nebolo riadenie vonkajšej migrácie na nadnárodnej úrovni. Ekonomická európska integrácie bola zameraná na podporovaní voľného obehu výrobných faktorov (práce, tovaru, služieb a kapitálu) a voľného pohybu osôb, čo predstavovalo privilegium predovšetkým pracovníkov, štátnych príslušníkov ES. Nejasnosťou postavenia štátnych príslušníkov tretích štátov sa začal zaoberať Európsky súdny dvor<sup>49</sup> a Európska komisia (EK), ktoré dospeli k záveru, že práve táto skupina prístahovalcov podporuje a je hlavnou príčinou tzv. externalizácie riadenia migrácie. (Boswell, 2005)

*Na návrh Komisie môže Rada jednomyselne rozšíriť platnosť týchto ustanovení aj pre štátnych príslušníkov tretích štátov, ktorí poskytujú služby a sú usadení v rámci spoločenstva.“* (Zmluva o Európskom spoločenstve, článok 59)

V bežnej praxi ide o výsadu Rady, jednomyselným uznesením rozšíriť nariadenie **Tretej Kapitoly** *O voľnom pohybe služieb* na štátnych príslušníkov tretích krajín, ktorí poskytujú služby<sup>50</sup> a sú usadení v jednom z členských štátov ES. (Liďák, 2010)

Postupnú konsolidáciu právomocí pri určovaní kto smie vstúpiť a zdržiavať sa na území ES, uľahčili sekundárne právne predpisy prijaté Radou a Komisiou na konci 60-tych a začiatkom 70-tych rokov 20. storočia. S cieľom podporiť pohyb pracovníkov v Spoločenstve, Rada rozšírila výsadu mobility so súvisiacimi výhodami<sup>51</sup> aj na manželov a rodinných príslušníkov, ktorí nemusia mať štátnu príslušnosť členského štátu ES. *Nariadenie Komisie 1251/70* stanovilo práva zamestnancov a ich rodín zostať na území hostiteľského členského štátu dočasne alebo natrvalo. *Smernica Rady 1408/71* načrtla schému sociálneho zabezpečenia pre pracovníkov, ich manželky a rodinných príslušníkov. Právny vývoj voči štátnym príslušníkom tretích štátov v 70-tych rokoch demonštruje, že otázky týkajúce sa vonkajšieho riadenia migrácie boli súčasťou ekonomických cieľov európskej integrácie a neboli súčasťou záujmu diskusií o bezpečnostných hrozbách ako je tomu dnes v kontexte azylovej a migračnej spolupráci EÚ. (Chou, 2009; Kissová, 2015)

Prvé náznaky riadenia vonkajšej migrácie na nadnárodnej úrovni sa začali objavovať v období prepuknutia ropnej krízy v roku 1973. V reakcii na ropný šok, v roku 1974 Rada EÚ vydala rezolúciu o vytvorení prvého *Sociálneho akčného programu*, vzťahujúci sa na všetkých pracujúcich migrantov a ich rodiny bez ohľadu na štátnu príslušnosť. Prijaté ustanovenie Rady EÚ vyzvalo EK zaviesť nevyhnutné opatrenia, ktoré by zvýšili povedomie a diskusie o regulovaní imigračnej politiky voči tretím štátom. (Európsky parlament, 2016; Kurowska,

<sup>49</sup> Alebo Súdny dvor Európskej únie a do roku 2009 Súdny dvor Európskych spoločenstiev.

<sup>50</sup> Na pracovníkov pochádzajúcich zo štátov mimo Európskeho spoločenstva.

<sup>51</sup> Napr. rovnaký prístup k odbornému vzdelávaniu.

Pawlak, 2011) V decembri, EK vypracovala oznámenie, ktoré apelovalo na potrebu koordinácie národných politík členských štátov v oblasti migrácie. (Chou, 2009)

V roku 1979 Európska komisia zmenila rétoriku vo vyhláseniach o problematike riadenia vonkajšej migrácie prehlásením, že táto oblasť má byť výsledkom politiky ES o voľnom pohybu pracovníkov s odôvodnením prepojenia vnútornej a zahraničnej migrácie. Úsilie EK zjednotiť postoje riadenia vonkajšej migrácie na nadnárodnej úrovni v tomto období zlyhali. Rada EÚ zároveň vydala odporúčacie stanovisko o význame riadenia migračnej politiky na nadnárodnej úrovni.

Neschopnosť presadiť imigračnú problematiku pod kompetencie ES bola zároveň dôsledkom prevládajúcej politickej klímy obdobia tzv. eurosκληρόζης<sup>52</sup>, v ktorom členské štáty neprejavili záujem a dôveru postúpiť migračnú kontrolu. Napriek negatívnemu postoju členských štátov, EK pokračovala v snahe presadiť agendu vonkajšej migračnej politiky.

Dňa 8. júla 1985, na základe článku 118 Zmluvy o Európskom spoločenstve, EK prijala rozhodnutie o vytvorení predbežného oznámenia a postupných konzultáciách o postúpení migračnej politiky voči nečlenským štátom ES. V tomto období sa vonkajšia migrácia začala transformovať z ekonomickej do bezpečnostnej oblasti záujmu, kedy niektoré členské štáty<sup>53</sup> spochybnila zákonnosť rozhodnutia EK a vyjadrili námietky proti unifikovaniu vstupu, pobytu a zamestnávania štátnych príslušníkov tretích štátov. Štáty svoj postoj odôvodnili neschopnosťou v takomto prípade zaistiť bezpečnosť pre svojich vlastných štátnych príslušníkov. Súd zamietol bezpečnostné zdôvodnenie a zároveň položil právny základ, v rámci ktorého boli členské štáty oprávnené odchyliť sa od svojich zmluvných povinností. Súd ustanovil, že v prípade zásady subsidiarity, celá migračná politika vo vzťahu k tretím štátom nemusí nutne spadať do pôsobností verejnej politiky. (Lidák, 2010; Chou, 2009)

Proces externalizácie by nebol možný bez prijatia opatrení rovnakými legislatívnymi orgánmi, ktoré sa podieľajú na rozvoji *Schengenskej dohody* a bez návrhov *Ad hoc pracovnej skupiny o prisťahovalectve*<sup>54</sup> (1986) zriadenej na vytvorenie *Akčného plánu boja proti zneužívaniu práv žiadateľov o politickú azyl*<sup>55</sup>. (Ryabov, 2012)

Externalizačné opatrenia sú z veľkej časti v priamom vzťahu k Schengenskej dohode. Proces externalizácie kontroly prisťahovalcov a potenciálnych žiadateľov o azyl bol potvrdený prijatím Schengenskej zmluvy v roku 1993. Dohoda stanovila podmienky, ktoré musia cudzinci spĺňať aby mohli vstúpiť do Schengenského priestoru prostredníctvom jednotného víza s právom voľného pohybu po dobu 90 dní. Zjednotená vízová politika štátov Schengenu<sup>56</sup> sa mala stať kľúčovým politickým nástrojom na zabránenie prenikania nelegálnych imigrantov.

---

<sup>52</sup>Kríza európskej integrácie, spomalenie integrácie v období 70tych rokov, pretrvávajúca do polovice 80-tych rokov 20.storočia. Príčinami krízy v Európskom spoločenstve bola ekonomická recesia a záujmový konflikt medzi Luxemburskom a Francúzskom, ktoré viedli k oslabeniu dôvery členských štátov voči Spoločenstvu.

<sup>53</sup>Spojené kráľovstvo, Nemecko, Francúzsko, Dánsko a Holandsko.

<sup>54</sup>Preložené z anglického výrazu: Ad Hoc Working Group on Immigration – AHI.

<sup>55</sup>Preložené z anglického výrazu: Action plan for fighting “constant abuse of the right to seek political asylum.

<sup>56</sup>Spoločný zoznam tretích štátov, ktorých občania potrebujú víza na vstup do schengenského priestoru. Počet štátov na zozname sa v priebehu rokov zvyšoval: 1985- 70 štátov, 1990- 110 štátov. V súčasnosti sa na zozname nachádza 126 štátov. (Ryabov, 2011) Harmonizácia v skutočnosti znamenala navýšenie počtu štátov na zozname a 1.krok riadenia migrácie.

Vízová povinnosť sa rozšírila predovšetkým na občanov severoafrických štátov, ktorých primárnym cieľom bolo cestovanie do Španielska a Talianska. Vízový režim bol prezentovaný ako dôležitý nástroj pre udržanie nežiaducich osôb pod kontrolou a zoznam štátov, ktorých občania potrebujú takéto vízum v skutočnosti znamenal zoznam oficiálne nevyhlásených nepriateľských štátov, od ktorých si EÚ chce udržiavať bezpečnostný odstup. (Ryabov, 2012) Prvým krokom smerom k riadeniu migračných tokov sa stal práve harmonizovaný zoznam tretích štátov. Druhý krok sa zaoberal problematikou riadenia migrácie na individuálnej úrovni. Ak predpokladáme, že *čierny zoznam* je otvorenou ukážkou nedôvery medzi štátmi, potom udelenie víza pre štátneho príslušníka štátu z takéhoto zoznamu znamená udelenie výnimky.

Posúdenie nežiaducich štátnych príslušníkov tretích krajín a predloženie právnych odôvodnení so zamietajúcim postojom vstúpiť na územie EÚ (udelieť víza) spadá pod kompetencie diplomatickej služby a konzulárnych úradov členských štátov EÚ.

Externalizácia kontrol migrácie zahŕňa povinnosť tretích štátov readmisii svojich občanov v prípade neoprávnenej migrácie v EÚ<sup>57</sup>. *Deklarácia o princípoch riadenia vonkajších aspektov migračnej politiky*<sup>58</sup> prijatá ako výsledok zasadnutia Rady EÚ v Edinburgu v decembri 1992, potvrdila vznik readmisnej politiky EÚ ako jednej z hlavných nástrojov riadenia nelegálnej migrácie z krajín strednej a východnej Európy. Realizácia tohto nástroja vyžadovala zjednotenie dohôd o readmisii s členskými štátmi v podobe bilaterálnych dohôd, ktoré boli schválené Radou EÚ v roku 1994. O rok neskôr, Rada prijala súbor hlavných zásad potrebných na dodržanie štandardných a zjednodušených readmisných postupov. V roku 1996 navrhla readmisnú doložku, ktorá mala byť súčasťou zmiešaných readmisných dohôd<sup>59</sup>. V porovnaní s dokumentmi prijatými na začiatku roka 1990, nová legislatívna úprava kladla väčší dôraz na zodpovednosť tretích krajín. Návrh z roku 1996 zahŕňal splnomocňujúce ustanovenie, ktoré vyzvalo tretie štáty vyjednávať a v nasledujúcej fáze uzatvárať bilaterálne zmluvy s členskými štátmi pokiaľ sa na území nachádzajú cudzí štátni príslušníci<sup>60</sup>. (Andrade, Martín, Mananashivili, 2015; Rinelli, 2016)

EÚ externalizovala migračné kontroly spôsobom presunutia zodpovednosti na tretie štáty v oblasti posudzovania žiadostí o azyl, zavedením princípu *safe third country*. Na základe nového pravidla majú byť žiadosti o azyl zamietnuté aj v iných európskych štátoch ak sa žiadateľovi nepodarilo získať azyl v tretej, často tranzitnej oblasti, ktorá je zodpovedná za rozhodnutie udeliť alebo neudelieť azyl. (Christophersen, 2016)

EÚ formalizovala spomenuté zásady do niekoľkých dokumentov, z ktorých najdôležitejší je *Dublinský dohovor* z roku 1990 o určení štátnej zodpovednosti za preskúmanie žiadostí o azyl podaný v jednom členskom štáte. Dohovor predstavila *Ad hoc pracovná skupina o prisťahovalectve* štyri dni pred podpísaním Schengenskej zmluvy. Prijatím Dublinského

---

<sup>57</sup> Politika návratu a readmisie/European Readmission Policy.

<sup>58</sup> Preložené z anglického výraz: The Declaration on Principles of Governing External Aspects of Migration Policy.

<sup>59</sup> Dohody v rámci EÚ alebo členským štátom a tretím štátom v prípade združovania, uzatvárania partnerstva alebo stabilizačných dohôd.

<sup>60</sup> Zapojenie tretích štátov do readmisných procedúr.

dohovoru začal proces harmonizácie azylových politík členských štátov EÚ. (Schengenský dohovor)

V roku 1992 boli na zasadnutí Rady EÚ prijaté *Londýnske rezolúcie*, ktoré špecifikovali pravidlo *safe third country*. Požiadavky a kritériá v rezolúcií neobsahovali niekoľko závažných aspektov, ako silnejšie prepojenie alebo začlenenie žiadateľa do hostiteľského tretieho štátu. Išlo o kritéria, ktoré sa týkajú iba jednoduchého a čo najrýchlejšieho presunu cez vlastné územie. Rezolúcia sa nezaoberala ani otázkou, či je hostiteľský tretí štát pripravený prijať žiadateľa o azyl. Z tohto uhla pohľadu, *safe third country* je len jednostrannou zásadou, výhodnou iba pre štáty EÚ. V praxi sa teda objavuje ďalší nedostatok v otázke pripravenosti prijať žiadateľa o azyl, ktorý je zvyčajne predmetom vypracovania dvojstranných readmisných dohôd avšak bez bližšieho upresnenia<sup>61</sup>. (Ryabov, 2012)

Ďalší nástroj externalizácie bol predstavený ako pravidlo *safe country of origin*<sup>62</sup>. Štát je označený za bezpečný v prípade, že v ňom nedochádza k prenasledovaniu štátnych príslušníkov z dôvodu rasy, náboženstva, národnosti, spoločenského statusu alebo politického presvedčenia. V prípade, že žiadateľov štát pôvodu je označený za bezpečný, bude mu bezpodmienečne odmietnutý azyl a vyslaný domov. Pravidlo navrátenia domov v prípade nedokázaného nebezpečenstva prenasledovania v domovskej krajine bolo zriadené taktiež Londýnskym uznesením v roku 1992. (Európska komisia, 2016) *Druhá Londýnska rezolúcia* teda povoľuje členským štátom zamietnuť žiadosti o azyl z tretích štátov, ktoré sa nachádzajú na zozname bezpečných štátov a spracovať žiadosti o azyl prostredníctvom zjednodušených postupov. V praxi to znamená, že žiadateľovi o azyl bude zamietnuté právo na bezplatnú právnu pomoc a bude mu odopretá možnosť komunikovať s mimovládnyimi organizáciami, ktoré chránia práva utečencov. (Ryabov, 2012)

Zrušenie pasovej kontroly na vnútorných hraničných priechodoch viedlo k posilneniu kontrol na vonkajších hraniciach EÚ<sup>63</sup>, ktoré prehĺbili oddelujúcu priepasť medzi európskym a africkým kontinentom. Vnútorný bezhraničný priestor znamenal rozhodujúci moment v procese externalizácie riadenia migrácie v EÚ. Obdobie od vytvorenia schengenského priestoru transformovalo celý stredomorský priestor a Maghreb a jeho postavenie voči Európe. Rozhodujúcim aspektom sa stala rozdeľujúca hranica vytvárajúca energický, násilný, riadený a kontrolovaný priestor. Schengenská zmluva stanovila novú dimenziu Európy, v ktorej sa kontroly osôb presunuli iba na vonkajšie hranice členských štátov. Bez ohľadu na platnosť medzinárodných zmlúv, členským štátom bolo ponechané práva dočasne opätovne zaviesť kontroly na vnútorných hraniciach v prípade vážneho verejného ohrozenia alebo vnútornej bezpečnosti kvôli významným podujatiam ako sú Olympijské hry alebo dôležité nadnárodné politické stretnutia<sup>64</sup>. Predpokladali, že migračná situácia v stredomorskom priestore sa môže

---

<sup>61</sup> Neexistuje bližšia špecifikácia ako sa vzťahujú na žiadateľa o azyl.

<sup>62</sup> Zoznam bezpečných krajín pôvodu ešte nie je unifikovaný na úrovni EÚ. EK navrhuje jeden spoločný zoznam EÚ označený ako „bezpečný“. 12 štátov EÚ už má vlastné vnútroštátne zoznamy bezpečných krajín pôvodu, ktoré podliehajú zrýchlenému azylovému konaniu čím sa umožňuje rýchlejší návrat žiadateľov o azyl ak sa nepotvrdilo na základe individuálneho zváženia právo na azyl. (Európska komisia, 2016)

<sup>63</sup> Vznik tzv. opevnenej Európy.

<sup>64</sup> Medzi rokmi 2000 až 2003 členské štáty Schengenského priestoru obnovili hraničné kontroly 33krát. (Migration policy Institute, 2007)

prepuknúť v krízovú situáciu, ktorá by ohrozila dôveru a stabilitu v schengenskom priestore. (Rinelli, 2016; Demissie, 2015)

Externalizácia riadenia migrácie viedla k posunu konceptuálneho chápania hraníc pre štátnych príslušníkov tretích krajín. S celoplošnou hraničnou kontrolou sa stretávajú ešte pred tým, ako dosiahnu fyzickú vonkajšiu hranicu EÚ<sup>65</sup>. Dokonca aj keď pravidlá týkajúce sa kategorizácie zoznamu *bezpečných tretích krajín* a *bezpečných krajín pôvodu* sú interpretované a vykonávané odlišne v jednotlivých členských štátoch. Niektoré tretie krajiny sa zapojili do procesu migračných kontrol v záujme a zastúpení podmienok špecifikovaných Bruselom. (Európska, komisia, 2016; Ryabov, 2012)

Ďalší významný moment smerovania migračnej európskej politiky predstavovalo prenesenie *Rady pre spravodlivosť a vnútorné veci* (JHA)<sup>66</sup> na komunitárnu úroveň podpísaním *Amsterdamskej zmluvy* v roku 1997. Napriek neochote členských štátov stať sa súčasťou nadnárodného práva, JHA oficiálne ustanovilo autonómiu na európskej úrovni v spolupráci s partnermi z niektorých členských štátov. Avšak EÚ ako viacúrovňová a polycentrická inštitúcia poskytuje členským štátom priestor udržiavať a chrániť svoje národné záujmy prostredníctvom dialógu v rámci európskych inštitúcií. Zmluva povýšila prístahovaleckú politiku na európsku úroveň a predsa povolila členským štátom pôsobiť pomerne voľne v oblasti nadnárodného obmedzenia<sup>67</sup>.

Pravidlá *Lisabonskej zmluvy* ustanovili ďalší pokrok v oblasti JHA v zmysle harmonizácie medzi členským štátom a Európskymi inštitúciami. (Andrade, Martín, Mananashvili, 2015) Vstupom Lisabonskej zmluvy do platnosti, nadobudla EÚ unifikovanú právnu subjektivitu.

Ďalšie impulzy vonkajšej dimenzie európskej migračnej politiky v zmysle riadenia a filtrovania žiadateľov o azyl boli predstavené na osobitnom zasadnutí Európskej rady v *Tampere*. Vonkajšia dimenzia migračnej politiky EÚ sa do značnej miery začala vyvíjať v dôsledku hľadania politických odpovedí na nekonzistentné, vzájomné si odporujúce, nepredvídateľné vnútorné a vonkajšie migračné výzvy:

- potreba chrániť vonkajšie hranice EÚ,
- účinne bojovať s nelegálnou migráciou,
- riešenie problémov pri podpisovaní dohôd o readmisii s tretími štátmi,
- zmierňovanie negatívnych dopadov rozšírenia európskeho priestoru o nové členské štáty v rokoch 2004 a 2007. (Papagianni, 2013)

Hlavným impulzom prijímania iniciatív riadenia migrácie v EÚ je externalizácia komplexu hrozieb. Ide o prezentovanú migračnú a azylovú hrozbu, šírenie kriminality, terorizmu a etnických konfliktov. Spomenuté hrozby majú byť stimulom externalizácie migračných kontrol v Európe. V rámci *Tamperského programu*, ktorého päťročná agenda začala v roku 1999, zaujala spolupráca s tretími krajinami popredné miesto. Mimoriadne

<sup>65</sup> Podanie žiadostí o víza, kontroly na letisku, pobrežných členských štátov EÚ.

<sup>66</sup> Anglická skratka: Justice and Home Affairs Council, zavedená Amsterdamskou zmluvou v roku 1997.

<sup>67</sup> Prostredníctvom tretích strán, súdov, domácich občianskych spoločností.

zasadnutie Európskej rady sa venovalo vytvoreniu *Priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti* (ASFJ)<sup>68</sup>, počas ktorého EÚ prehlásila záujem vytvoriť *Spoločný európsky azylový systém*, založený na uplatňovaní Ženevského dohovoru.

V reakcii na celý rad nadnárodných hrozieb, EÚ presadila vytvorenie ASFJ ako súbor opatrení vychádzajúcich zo zahraničnej politiky EÚ. V súčasnosti patrí medzi najrýchlejšie rozvíjajúce sa a často skloňované aspekty európskej integrácie, ktorého cieľom je zabezpečiť voľný pohyb osôb s garantovaním vysokej úrovne ochrany občanov. Vo svojej spolupráci zahŕňa vysoký počet zainteresovaných tretích štátov. Úsilie EÚ riadiť prílív migrantov a žiadateľov o azyl predstavuje pomerne živú súčasť vonkajšej dimenzie migračnej politiky, široko obsiahnutej v programe<sup>69</sup>. ASFJ má kľúčovú úlohu pri adaptácii zahraničných politických opatrení EÚ zameraných na riadenie prílivu imigrantov a utečencov. Všeobecne sú opatrenia označované ako externalizačné kontroly alebo kontroly na diaľku<sup>70</sup>. (European Parliament, 2016; Ryabov, 2012; Christophersen, 2016) V rámci ASFJ bol po prvýkrát predstavený cieľ obmedziť nelegálnu migráciu. (Rinelli, 2016)

Migračná problematika a riadenie utečeneckej krízy sa presúva z oblastí vonkajších hraníc členských štátov na štáty pôvodu označované za nežiaduce. EÚ požaduje zapojenie tretích štátov do procesu riadenia migrácie prostredníctvom preberania zodpovednosti za readmisie a spracovanie evidovaných žiadostí o azyl.

V roku 2003 britský premiér Tony Blair oznámil koncepčný dokument *Nová vízia pre utečencov*<sup>71</sup>, ktorý navrhol EÚ zriadiť ochranné oblasti<sup>72</sup> s tranzitnými riadiacimi strediskami<sup>73</sup>, blízko štátov produkujúcich najviac utečencov s cieľom udržať utečencov v krajine prvého príchodu. Zároveň by tieto miesta slúžili ako centrá rýchleho vyhostenia a navrátenia. Kvôli nízkej podpore, Veľká Británia stiahla návrh pred zasadnutím Európskej rady v júni 2003 v Solúne. Nová vízia pre utečencov a jej návrhy pretrvávali v priebehu rokov. V súčasnosti ich nájdeme v akčnom pláne medzi EÚ a Tureckom (2016) o zastavení neregulárnych migrantov a žiadateľov o azyl. (UNHCR, 2016)

V septembri v roku 2005, Európska komisia predložila *Regionálne programy ochrany*<sup>74</sup>, pozmenenú verziu dokumentu *Nová vízia pre utečencov*, ktoré mali rozšíriť ochranné kapacity v oblastiach s najväčším prílívom utečencov. (European Commision, 2017a) Z obsahu programu bolo zjavné, že EÚ použije Regionálne programy ako zámienku použitia pravidla *safe third countries*.

V rozpätí rokov 2005-2015, EÚ pokračovala v externalizačnom úsilí migračnej politiky a jej zavedenia do praxe cez spoluprácu s kľúčovými tranzitnými štátmi. EÚ spolu s hraničnými štátmi podpísala viaceré readmisné dohody<sup>75</sup>. V súčasnosti je v procese rozpracovania migračná dohoda medzi EÚ a Tureckom. EÚ obnovila úsilie o migračné partnerstvá s africkými štátmi prostredníctvom *Núdzového trustového fondu EÚ pre Afriku*. (European Commision, 2017b)

---

<sup>68</sup> Skratka anglického výrazu: Area of Freedom, Security and Justice

<sup>69</sup> ASFJ zahŕňa politiku riadenia vonkajších hraníc, súdnu a policajnú spoluprácu, azylovú a prísťahovaleckú politiku ako aj boj proti zločinu. (European Parliament, 2016)

<sup>70</sup> Anglický výraz: externalization control a remote control.

<sup>71</sup> Anglický výraz: A New Vision for Refugees.

<sup>72</sup> Anglický výraz: Regional Protection Areas (RPAs).

<sup>73</sup> Anglický výraz: Transit Processing Centers (TPCs).

<sup>74</sup> Anglický výraz: Regional Protection Programmes (RPPs).

<sup>75</sup> Napríklad s Ukrajinou, Taliansko s Líbyou.

## Záver

Vojny, konflikty a prenasledovania nútia ľudí opúšťať svoje domov a hľadať ochranu a bezpečnosť v stabilnejších a relatívne bohatších regiónoch sveta. Na druhej strane oblasti, do ktorých majú migranti tendencie imigrovať v zvýšených počtoch z konfliktných a nestabilných oblastí, reagujú úsilím zastaviť tok migrácie ešte pred tým, ako dosiahnu hraničné pobrežie. Štáty, ktoré prijali normy a postupy na ochranu žiadateľov o azyl v rámci svojich jurisdikcií súčasne stanovujú bariéry, ktoré bránia migrantom vkročiť na ich územie a zbavujú imigrantov nároku na ochranu. Paradoxne štáty, ktoré majú všeobecne dobre vyvinutý a prijatý rámec azylového konania, sociálnu podporu a slušné podmienky prijatia imigrantov narážajú na pravidlo štátu prvého príchodu alebo tranzitu, ktoré majú pomerne nižšie kapacity na zabezpečenie ochrany ľudských práv v súlade s medzinárodnými normami.

Externalizácia migračnej problematiky znamená presúvanie migračného bremena a zbavovanie sa vlastnej zodpovednosti za otázky, ktoré sú výlučne spojené s migráciou. Program EÚ má tendenciu presúvať zodpovednosť v migračných otázkach na stredomorské štáty juhu a tretie štáty napriek nebezpečenstvám, ktoré predstavuje externalizácia riadenia vonkajších hraníc. Európsky parlament varuje pred nebezpečenstvami externalizačného fenoménu a vyzýva namiesto toho k lepšej spolupráci so štátmi pôvodu a tranzitu pri dodržiavaní základných práv, čo sa práve počas prílivu migrantov cez stredozemné more stalo problematickou oblasťou. Pri dodržiavaní práva na azyl a nevyhostenie zlyhali mnohé humánne a medzinárodné záväzky EÚ.

Zníženie podpory externalizačných opatrení a zvýšenie podpory regionálnych a medzinárodných organizácií, ktoré poskytujú alebo podporujú ochranu práv migrantov vrátane práv žiadateľov o azyl, v tretích krajinách a krajinách pôvodu považujeme za absentujúci prvok súčasnej migračnej krízy v stredomorskom priestore. Paralelné ľudsko-právne zdroje voči tým, ktoré v pohraničných oblastiach sú nasadené, by mali zvýšiť svoju činnosť vo všetkých štátoch pozdĺž migračných trás. Na mieste je potreba vzdelávania predstaviteľov cudzineckej a pohraničnej bezpečnostnej stáže. Väčší priestor by mala participačná demokracia EÚ poskytnúť aj aktérom občianskej spoločnosti, ktorí svojím zameraním priamo alebo nepriamo podporujú základné potreby a práva prisťahovalcov, utečencov a žiadateľov o azyl, vrátane humanitárnej ochrany. Zároveň krajiny, ktoré sú alebo budú označené za bezpečné tretie krajiny by mali spĺňať kritéria a prejsť precíznym zhodnotením ich schopností byť začlenené na zoznam vyhovujúcich štátov.

## Zoznam bibliografických odkazov

ANDRADE, G.P. – MARTÍN, I. – MANANASHIVILI, S. *EU cooperation with third countries in the field of migration*. [online]. Brusel: Policy Department Citizens' Rights and Constitutional Affairs, 2015. 146 s. ISBN 978-92-823-8256-1. [cit.2016-12-10]. Dostupné na internete: <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/536469/IPOL\\_STU\(2015\)536469\\_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/536469/IPOL_STU(2015)536469_EN.pdf)>

- BAUER, W. *Přes moře: s uprchlíky na cestě do Evropy*. Praha: Grada Publishing, 2015. 128 s. ISBN 978-80-247-5819-0
- BOSWELL, C. 2005. *Migration in Europe*. [online]. Migration Research Group, Hamburg Institute of International Economics. [cit.2015-12-10]. Dostupné na internete: <[https://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/policy\\_and\\_research/gcim/rs/RS4.pdf](https://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/policy_and_research/gcim/rs/RS4.pdf)>
- DEMISSIE, F. *Africans on the Move: Migration, Diaspora and Development Nexus*. United Kingdom; New York: Routledge, 2015. 158 s. ISBN 978-1-138-84664-7.
- FRELICK, B. – KYSEL, I.M. – PODKUL, J. The Impact of Externalization of Migration Controls on the Rights of Asylum Seekers and Other Migrants. [online]. In *Journal on Migration and Human Security*, Human Rights Watch, 2016. [cit.2016-12-10]. Dostupné na internete: <<https://www.hrw.org/news/2016/12/06/impact-externalization-migration-controls-rights-asylum-seekers-and-other-migrants>>
- EUROPEAN COMMISSION. *External aspects*. [online]. Migration and Home Affairs, 2017a. [cit.2017-01-24]. Dostupné na internete: <[https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/external-aspects\\_en](https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/external-aspects_en)>
- EUROPEAN COMMISSION. *The EU Emergency Trust Fund for Africa*. [online]. International Cooperation and Development, 2017b. [cit.2017-01-24]. Dostupné na internete: <[http://ec.europa.eu/europeaid/regions/africa/eu-emergency-trust-fund-africa\\_en](http://ec.europa.eu/europeaid/regions/africa/eu-emergency-trust-fund-africa_en)>
- EUROPEAN PARLIAMENT. *An area of freedom, security and justice: general aspects*. [online]. European Parliament at your service, 2016. [cit.2016-12-10]. Dostupné na internete: <[http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU\\_5.12.1.html](http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.12.1.html)>
- EURÓPSKA KOMISIA. Zoznam EÚ týkajúci sa bezpečných krajín pôvodu. [online]. Európska komisia, 2016. [cit.2016-09-12]. Dostupné na internete: <[https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/2\\_eu\\_safe\\_countries\\_of\\_origin\\_sk.pdf](https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/2_eu_safe_countries_of_origin_sk.pdf)>
- EURÓPSKY PARLAMENT. Sociálna politika a politika zamestnanosti: všeobecné zásady. [online]. In *Informačné listy o Európskej únii*, 2016, p. 5. [cit.2016-13-12]. Dostupné na internete: <[http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/sk/FTU\\_5.10.1.pdf](http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/sk/FTU_5.10.1.pdf)>
- GUILLAUME, S. *Legislative train Schedule, towards a new policy on migration: European list of third countries of origin*. [online]. European Parliament, 2015. [cit.2016-12-10]. Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-towards-a-new-policy-on-migration/file-european-list-of-safe-third-countries-of-origin>>
- HALL, B. 2000. Immigration in the European Union: problem or solution? [online]. OECD Observer. [cit. 2015-10-20]. Dostupné na internete: <[http://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/337/Immigration in the European Union: problem or solution .html](http://oecdobserver.org/news/archivestory.php/aid/337/Immigration%20in%20the%20European%20Union%3A%20problem%20or%20solution.html)>
- CHRISTOPHERSEN, E. *What is a safe third country?* [online]. Norwegian Refugee Council. 2016. [cit.2016-11-10]. Dostupné na internete: <<https://www.nrc.no/news/2016/march/what-is-a-safe-third-country/>>
- CHOU, M.H. The European Security Agenda and the 'External Dimension' of EU Asylum and Migration Cooperation. [online]. In *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 10, No. 4, December 2009, p. 541–559. [cit.2016-12-12]. Dostupné na internete: <<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15705850903314825>>



IOM. 2015. Europe/Mediterranean Report. [online]. IOM. [cit. 2015-11-19]. Dostupné na internete: [https://www.iom.int/sites/default/files/situation\\_reports/file/IOM-Europe-MedMigration-Response-Sitrep-19-Nov-2015.pdf](https://www.iom.int/sites/default/files/situation_reports/file/IOM-Europe-MedMigration-Response-Sitrep-19-Nov-2015.pdf)

KISSOVÁ. 2015. Bludný kruh vnímania cudzincov ako hrozby. [online]. In *Zahraničná politika. Denník N*. [cit.2015-12-11]. Dostupné na internete: <http://zahranicnapolitika.dennikn.sk/bludny-kruh-vnimania-cudzincov-ako-hrozby/>

KUROWSKA, X.- PAWLAK, P. *The Politics of European Security Policies*. London: Routledge, 2011. 164 s. ISBN 978-04-15689-62-5.

LIŠÁK, J. *Medzinárodná migrácia a Európa*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, o.s., Academia Rerum Civilium – Vysoká škola politických a spoločenských vied, s.r.o., 2010. 149 s. ISBN 978-80-86879-24-6.

MONAR, J. *The External Dimension of the EU's Area of Freedom, Security and Justice Progress, potential and limitations after the Treaty of Lisbon*. [online]. Stockholm: Sieps-Swedish Institute for European Policy Studies, 2012. 92 str. [cit.2016-24-01]. ISBN 978-91-86107-31-4. Dostupné na internete: [http://www.sieps.se/sites/default/files/Rapport%202012\\_1\\_A5.pdf](http://www.sieps.se/sites/default/files/Rapport%202012_1_A5.pdf)

PAPAGIANNI, G. *Forging an External EU Migration Policy: From Externalisation of Border Management to a Comprehensive Policy?* IN *European Journal of Migration and Law*, 2013, p. 283-299. DOI: 10.1163/15718166-00002037.

RINELLI, L. *African Migrants and Europe: Managing the ultimate frontier*. London and New York: Routledge Studies, 2016. 149 s. ISBN 978-1-138-80051-9.

RYABOV, A. *The externalisation of migration control in the European Union: First steps towards the external dimension of the space of freedom, security and justice*. [online]. In *Baltic region*, 2012, p. 44-51. [cit.2016-25-11]. Dostupné na internete: [http://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/32839/ssoar-balticreg-2012-1-ryabov-The\\_externalisation\\_of\\_migration\\_control.pdf?sequence=1](http://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/32839/ssoar-balticreg-2012-1-ryabov-The_externalisation_of_migration_control.pdf?sequence=1)

SCHENGENSKÝ DOHOVOR. Dohovor, ktorým sa vykonáva Schengenská dohoda zo 14. júna 1985 uzatvorená medzi vládami štátov hospodárskej únie Beneluxu, Nemeckej spolkovej republiky a Francúzskej republiky o postupnom zrušení kontrol na ich spoločných hraniciach, podpísaný v Schengene 19. júna 1990. [online]. In *Úradný vestník ES L 239*, 22.9.2000, s. 19-62. [cit.2016-01-12]. Dostupné na internete: [http://www.schengen.eu/euris.sk/files/dohovor\\_schengen\\_19\\_jun.pdf](http://www.schengen.eu/euris.sk/files/dohovor_schengen_19_jun.pdf)

UNHCR. *Refugee protection: A Guide to International Refugee Law* [online]. Ženeva: Inter-Parliamentary Union and Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, 2001. 146 s. ISBN 92-9142-101-4. [cit.2016-12-05]. Dostupné na internete: <http://www.unhcr.org/publications/legal/3d4aba564/refugee-protection-guide-international-refugee-law-handbook-parliamentarians.html>

UNHCR. *UNHCR calls for new vision in Europe's approach to refugees*. [online]. The UN Refugee Agency, 2016. [cit.2016-12-05]. Dostupné na internete: <http://www.unhcr.org/news/latest/2016/12/584594224/unhcr-calls-new-vision-europes-approach-refugees.html>

## **Nové bezpečnostné výzvy vo svete**

# ŠÍRENIE DEZINFORMÁCIÍ V KYBERNETICKOM PRIESTORE V PODMIENKACH SR A ICH DOPAD NA BEZPEČNOSŤ SR

Martin Čapliar

## **Abstrakt:**

*Autor pri písaní práce vychádzal z predpokladu, že šírenie dezinformácií v kybernetickom priestore má veľký vplyv na bezpečnosť štátu. Obranyschopnosť štátu totiž závisí od rozhodnutia brániť štát a systém. Práve hodnotovou a názorovou polarizáciou spoločnosti môže byť obranyschopnosť štátu oslabená. Ako príklad možno uviesť samotné členstvo SR v NATO, ktoré je za poslednú dekádu rozhodujúcim faktorom determinujúcim jeho bezpečnosť. V súčasnosti dôveru v túto medzivládnu organizáciu podkopávajú rôzne iniciatívy a organizácie, ktoré šíria tzv. alternatívne správy. Hlavným cieľom tejto práce je poukázať na fakt, že šírenie dezinformácií pod krycím a alibistickým označením alternatívne, je v skutočnosti iba informačným pôsobením cudzích aktérov MV s cieľom získať moc. Autor pri písaní tejto práce vychádzal najmä z analýzy oficiálnych dokumentov. Pri písaní práce sme tiež využili deskriptívnu metódu, ktorou sme spracovali dostupné informácie o dezinformáciách šíriacich sa internetom. Výsledkom bolo zistenie potvrdzujúce ťažisko tejto práce. Aj keď je nutné povedať, že za šírením dezinformácií nemožno hľadať iba pôsobnosť cudzích aktérov MV. Adekvátne odzvy spoločne so strategickým bojom voči vplyvu dezinformácií je nevyhnutnou podmienkou zachovania bezpečnosti a prosperity Slovenskej republiky.*

## **Abstract:**

*When writing this article the author assumes that the spread of misinformation in cyberspace has a major impact at national security. Namely national security depends on a civic determination of defending a current system. Mainly due to the polarization of values of the citizens the overall security of the state can be weakened. As an example serves the very membership in NATO, which has become in the least last decade a critical element and a determinant to Slovak security. Nowadays, the trust in NATO is undermined by various initiatives and organizations which spread so called Alternative Facts. The main goal of this work is to highlight the fact, that the spread of misinformation under the alibistic name cover of „alternative“ is in fact nothing more than just the informational action of foreign actors of IR, made in order to gain power. When writing this text the author used an analysis of official documents. We also processed the available information about misinformation that spreads across the Internet. The result was affirmative to the goal of the work. Although, it must be said, that for spreading of misinformation one cannot blame only foreign entities. An adequate response together with the strategic struggle against the influence of misinformation is a prerequisite for maintaining the security and prosperity of the Slovak Republic.*

## **Úvod**

V súčasnosti sa internetom šíri obrovské množstvo dezinformácií, ktoré majú za cieľ oslabiť dôveru občanov SR v demokratické inštitúcie a štát ako taký. Zo strategického hľadiska oslabujú bezpečnosť štátu, tým, že polarizujú spoločnosť a nabádajú k vystúpeniu Slovenska z Euroatlantických štruktúr. Na Slovensku sa dezinformácie a propaganda šíria najmä v kybernetickom priestore, konkrétne na sociálnych sieťach a internetových stránkach

venovaných tzv. alternatívneho spravodajstvu. Tento priestor pritom už dnes aktívne využíva väčšina populácia Slovenska. Na existenciu informačnej vojny a snáh zahraničných entít o ovplyvňovania verejnej mienky na Slovensku poukázali ako prví viacerí aktivisti a niektoré slovenské think-tanky. Štát sa k prvým oficiálnym vyjadreniam potvrdzujúcich túto skutočnosť odhodlal pomerne neskoro. Aj napriek existencii stratégií na úrovni NATO, či EÚ absentuje konkrétna stratégia na boj so šírením dezinformácií. Už začiatkom roku 2015 sme pritom mohli vidieť ako môžu dezinformácie ovplyvniť bezpečnosť štátu. Prostredie, ktoré vzniká vplyvom dezinformácií je pritom ideálnym na rast extrémistických skupín, ktoré svojim programom taktiež ohrozujú bezpečnosť štátov. Cieľom tejto práce je poukázať na to, že šírenie dezinformácií na sociálnych sieťach a v kybernetickom priestore vo všeobecnosti je zo strategického hľadiska vážnou bezpečnostnou hrozbou pre štát. Autor bude pri písaní tejto práce vychádzať najmä z oficiálnych dokumentov vydaných orgánmi štátnej správy, štatistik a analýz o sociálnych sieťach a dostupných, najmä internetových, publikácií venujúcich sa problematike dezinformácií a propagande. Autor bude čerpať informácie aj z internetových stránok organizácii venujúcim sa tejto problematike.

## 1 Kybernetická a informačná bezpečnosť v dokumentoch

Pojmy kybernetický priestor a kybernetická bezpečnosť sa stali relatívne sprofanovanými a často krát sa používajú nesprávne. Svetová normalizačná organizácia so sídlom v Ženeve (International Organization for Standardization) definuje kybernetický priestor ako: „komplexné virtuálne prostredie, vyplývajúce z interakcie ľudí, softvéru a služieb na internete vykonávanej pomocou technológií, zariadení a sietí k nemu pripojených, nezávisle od ich fyzickej formy“ (ISO/IEC 27032, 2012, s.1) Kybernetická bezpečnosť je pritom súčasťou väčšieho celku – informačnej bezpečnosti. Vzťah medzi informačnou bezpečnosťou, kybernetickou bezpečnosťou a kybernetickým priestorom sa dá opísať nasledovne: „odborná disciplína informačná bezpečnosť sa zaoberá otázkou zaručenia dôvery, integrity, dostupnosti a sledovateľnosti informačných aktív všeobecne, zatiaľ čo kybernetická bezpečnosť sa venuje bezpečnosti iba určitej časti informačných aktív, konkrétne tých, ktoré sú spracúvané vo virtuálnom priestore, zvanom kybernetický priestor“. (Makatúra, 2013, s.1) Na základe vyššie uvedeného sa pri skúmaní šírenia dezinformácií v kybernetickom priestore sa budeme zameriavať na internetové stránky a sociálne siete. E-mailovú komunikáciu nebudeme kvôli jej povahe a obmedzenému rozsahu práce rozoberať.

Na Slovensku definujú inštitucionálny rámec riadenia kybernetickej bezpečnosti dva dokumenty. Prvý je Koncepcia kybernetickej bezpečnosti Slovenskej republiky na roky 2015-2020. z ktorej vychádza Akčný plán realizácie Koncepcie kybernetickej bezpečnosti Slovenskej republiky na roky 2015-2020. Tieto dokumenty vznikli ako reakcia na prioritu návrhu smernice Európskeho parlamentu a Rady o opatreniach na zabezpečenie vysokej spoločnej úrovne bezpečnosti sieťových a informačných systémov v Únii a na určenie vnútroštátneho príslušného orgánu pre bezpečnosť sieťových a informačných systémov. (NBÚ, 2016) V oboch prípadoch však ide o rámcové dokumenty, ktoré skôr plánujú aktivity a delia kompetencie. Problematike šírenia dezinformácií nie je v týchto dokumentoch venovaný priestor.

## 2 Propaganda a dezinformácie. Vtedy a dnes

V prípade propagandy ide o šírenie informácií za účelom ovplyvnenia verejnej mienky. Vďaka šíreniu propagandy nedemokratickými režimami nabrala prevažne negatívneho významu. Joseph Goebbels, nechválne známy minister pre ľudovú osvetu a propagandu Tretej ríše, stál za šírením propagandistickej kampane, ktorej výsledkom bola silná podpora nemeckého obyvateľstva pre zločinecký režim, ktorý nastolila NSDAP a Adolf Hitler. Goebbels využíval pri propagande všetky dostupné komunikačné kanály vtedajšej doby a každý možný priestor. Nacistickú ideológiu propagoval prostredníctvom využívania prejavov, filmov, plagátov, či dokonca Olympijských hier. Majstrami propagandy sa však stali aj predstavitelia ZSSR počas obdobia Studenej vojny. Propagandu však možno v niektorých prípadoch vnímať aj ako všeobecne prospešnú. Príkladom všeobecne prospešnej propagandistickej kampane je kampaň pri mobilizácii spojeneckého obyvateľstva počas druhej svetovej vojny. (Kačmár, 2016) Šírenie dezinformácií a propaganda je pritom fenomén starý ako ľudstvo samo.

V súčasnosti, v dobe informačných technológií, predstavuje propaganda a dezinformácie jeden z najdôležitejších nástrojov na ovplyvňovania rozhodnutí politických elít štátu. Prostredníctvom ovplyvňovania verejnej mienky je často vyvíjaný enormný tlak na dôležité politické rozhodnutia. V spojení s korupciou a populistickým trendom v Európe predstavuje vážne bezpečnostné riziko pre európske krajiny, Slovensko nevynímajúc.

V roku 2016 predstavoval podiel slovenskej populácie, ktorá používa internet 82,5%. Používateľov internetu pritom neustále pribúda. Napríklad, len za posledných desať rokov narástol počet používateľov internetu takmer o tretinu. (Internet Live Stats, 2016) V prípade najpopulárnejšej sociálnej siete na Slovensku je to podobné. Podľa štatistík je počet aktívnych používateľov Facebook-u v súčasnosti približne 2 milióny. Do roku 2020 má toto číslo rásť o ďalších dvestotisíc. (Statistics Portal, 2016) Priemerný počet fanúšikov (followers) na Facebook-u je v súčasnosti 141 187. Priemerný počet interakcií sa pohybuje na čísle 99 368. (Social Bakers, 2016) Spolu s ďalšími sociálnymi sieťami (na SR najmä Twitter, YouTube, LinkedIn), tak predstavujú sociálne siete priestor, kde sa združuje veľká časť obyvateľstva.

Podľa zistení staršieho, no v princípe stále aktuálneho prieskumu Inštitútu pre verejné otázky, sociálne siete využívajú najmä študenti. Ďalšími skupinami sú duševne pracujúci, ženy na materskej dovolenke, či podnikatelia. Zaujímavým zistením, ktoré nám dokresľuje cieľovú skupinu, ktorá eventuálne podlieha dezinformačným kampaniam na sociálnych sieťach je, že čím ma človek vyššie dosiahnuté vzdelanie, tým je väčšia intenzita angažovanosti na sociálnych sieťach. (Velšic, 2012) Táto skupina ľudí využíva sociálne siete kvôli komunikácii, zábave a čerpaniu informácií. V prípade informácií sa dezinformácie na sociálnych sieťach šíria aj formou ovplyvňovania diskusii pod statusmi. Tu sa stretávame s tzv. trollovaním, či provokovaním diskutujúcich a narúšaním vecnej diskusie. Až 94% mladých ľudí sa s takýmto správaním stretáva, no ich reakcie sú skôr pasívne a iba 22% na internetových trollov aktívne reaguje. (Velšic, 2016)

Klasické formy šírenia informácií prostredníctvom tlačovín, televízie, či rádia sú pre mladú generáciu iba doplnkovým informačným zdrojom. Podľa najnovšieho prieskumu Inštitútu pre verejné otázky až 45% mladých ľudí pravidelne sleduje informácie o súčasnom spoločenskom dianí na internete a ďalších 51% ich sleduje sporadicky. Zaujímavosťou je, že percentuálne najvyšší podiel, ktorý venujú najviac času sledovania diania o spoločensko-politickom dianí, predstavujú mladí prívrženci politických strán ĽSNS a SaS. V súvislosti s internetovými stránkami, ktoré sú venované konšpiračným témam a teda v súvislosti

s propagandou a dezinformáciami tento prieskum prichádza zo zaujímavými zisteniami. Až 86% mladých ľudí je názoru, že konšpiračné weby majú rovnaké právo na existenciu ako iné, kvôli ústave garantovanej slobode slova a prejavu, pričom prevláda názor, že tieto stránky sú alternatívou pre tradičné médiá. S tvrdením, že konšpiračné internetové stránky sú zdrojom šírenia demagógie, poloprávd, dezinformácií, nepodloženého obviňovania, podnecovania protispoločenských nálad a nedôvery v tradičné inštitúcie súhlasí len 55% mladých. (Velšic. 2016) Na uvedených číslach je teda možné vidieť, že dezinformačné kanály majú na mladých ľudí veľký vplyv, čo sa odzrkadľuje aj na výsledkoch volieb a následne politických rozhodnutiach štátnikov.

Šírenie dezinformácií v podmienkach SR je v súčasnosti podľa Juraja Smatanu, stredoškolského učiteľa a aktivistu, ktorý sa tejto problematike dlhodobo venuje, rozdelená na tri skupiny. Prvá skupina sú ľudia, ktorí sú za šírenie dezinformácií platení. Druhú skupinu predstavujú ľudia, ktorí dezinformáciám veria a šíria ich ďalej z vlastného presvedčenia. Tretou skupinou, ktorá šíri dezinformácie sú internetové stránky, ktoré vďaka atraktivite dezinformačných správ a vyplnenie dopytu po tzv. alternatívnom spravodajstve na nich zarábajú. (Cuprik, 2015) Podľa autora tejto práce za šírením týchto informácií stoja aj entity, ktoré k ich efektívnej distribúcii využívajú tzv. softwérových robotov, skrátene botov, ktorí pracujú na základe algoritmov a dokážu viesť komunikáciu, či šíriť rôzne druhy informácií, zatiaľ, čo navonok pôsobia ako ľudia.

### 3 Iniciatívy na boj s dezinformáciami

V správe o činnosti Slovenskej informačnej služby v roku 2015 sa pomerne priamo hovorí o monitorovaní snáh RF o ovplyvňovanie verejnej mienky na SR a jej propagandistických aktivitách vyvíjaných voči Západu, či všeobecne o zaznamenaní nárastu snáh o ovplyvňovanie verejnej mienky na SR. (Správa o činnosti..., 2015) Existujú teda aj oficiálne dokumenty vydané štátnym orgánom, ktoré hovoria o dezinformačných a propagandistických aktivitách na SR ako o bezpečnostnej hrozbe.

Ďalším dokumentom potvrdzujúcim existenciu dezinformačných aktivít v podmienkach SR je aj stanovisko Ministerstva vnútra SR z polovice roku 2016, kde sa jasne uvádza, že: *„Slovensko sa tak ako ostatné štáty v strednej a vo východnej Európe stalo predmetom informačného pôsobenia vplyvových štruktúr Ruskej federácie. Prejavuje sa to vo forme vytvárania a podpory informačných kanálov a s nimi spojených subjektov, ktoré šíria proruský naratív a spochybňujú hodnotové zakotvenie Slovenska v euroatlantickom priestore.“* (Šnidl, 2016, s.1) Cieľom týchto aktivít je pritom podkopať dôveru obyvateľstva SR v prozápadné smerovanie krajiny.

V neposlednom rade je nutné spomenúť dôležitý rámcový dokument - Bielu knihu o obrane SR, ktorá bola publikovaná v roku 2016. V časti venovanej vonkajšiemu bezpečnostnému prostrediu SR sa hovorí o propagande ako o vážnej hrozbe na strategickej úrovni. O propagande sa v tomto dokumente hovorí v súvislosti s informačnou a permanentnou vojnou. Jej cieľom je *„pri minimálnom nasadení vlastných ozbrojených síl dosiahnuť morálne a psychologické zlomenie protivníkových ozbrojených zložiek a najmä časti civilného obyvateľstva (polarizácia cieľových skupín) tak, aby začali pôsobiť proti chráneným hodnotám na území subjektu, proti ktorému je „hybridný spôsob vedenia bojových činností“ použitý.“* (Biela kniha o obrane Slovenskej republiky, 2016, s.34)

Všeobecne možno konštatovať, že štátne orgány reagujú na bezprostrednú hrozbu pomaly s absenciou konkrétnej vízie. Dezinformačné aktivity na území SR nabrali na

intenzite v roku 2014 po anektovaní Krymského polostrova Ruskom. Následne sa internetom začalo šíriť množstvo zavádzajúcich informácií o konflikte na Ukrajine, utečeneckej kríze, či konflikte v Sýrii, nevynímajúc dianie na Slovensku a v Európskej únii. Ako prvé začali na túto problematiku poukazovať rôzne think-tanky a viacerí aktivisti. Vysokí predstavitelia štátu situáciu až do prijatia prvých oficiálnych vyjadrení bagatelizovali a ignorovali.

Medzi najvplyvnejšie bottom-up iniciatívy v prostredí SR patrí projekt Konšpiratori.sk, ktorý vedie zoznam internetových stránok s pochybným obsahom. Prínos tejto iniciatívy spočíva v tom, že nepriamo odrezáva autorov pochybných internetových stránok od finančných zdrojov, ktoré im plynú z reklamy tým, že na ne upozorňuje spoločnosti platiace si za reklamu. V súčasnosti zoznam obsahuje viac ako 80 internetových stránok s takýmto obsahom. Ďalšou vplyvnou iniciatívou je internetová stránka Antipropaganda.sk, za ktorou stojí skupina slovenských bezpečnostných expertov. Tí upozorňujú na dezinformácie šíriace sa internetom a vyvracajú ich na základe faktov.

Podobné iniciatívy vznikajú aj ako stránky na sociálnych sieťach. Napríklad na Facebooku poukazujú na šírenie dezinformácií stránky „Dezinformácie Hoaxy Propaganda“, „Slobodný vysierač“, či stránka „Prečo ľuďom hrabe“, ktoré majú spolu viac ako 53 tisíc followerov.

#### 4 Vplyv dezinformácii na bezpečnosť štátu

V prípade súčasnej informačnej vojny vedenej RF ide o masívne financovanú stratégiu na: *„ovplyvnenie verejnej mienky doma a v zahraničí s cieľom vtiahnúť ľudí do alternatívneho sveta, v ktorom pravda neexistuje, všetko je relatívne a demokracia je iluzórny a neefektívny politický systém.“* (Nicolini, 2017, s.1) O tom, že sa RF darí ovplyvňovať verejnú mienku niet najmenších pochyb.

Hoci v súčasnosti neexistujú priame štatistické dôkazy o vplyve dezinformácii a propagandy na obyvateľstvo SR a bezpečnosť štátu, tých nepriamych je hneď niekoľko. V roku 2016 boli zverejnené výsledky prieskumu, ktorý uskutočnil Globsec Policy Institute spolu s agentúrou Focus. Tento prieskum ukazuje niekoľko zaujímavostí. V roku 2010 považovalo EÚ za výslovne dobrú vec takmer 70 percent, zatiaľ čo v roku 2016 počet klesol na 52 percent. 47 percent ľudí si tiež myslí, že neutralita by prispela viac k bezpečnosti Slovenska a USA vníma na Slovensku skôr negatívne až 60 percent ľudí, zatiaľ čo pozitívne 32 percent. Prieskum ukázal aj ďalšiu zaujímavú vec. Alternatívnym médiám dôverujú najmä mladí ľudia vo veku 18 – 24 rokov (takmer 30 percent). Slobodný vysierač, či Zem a Vek sledujú najmä priaznivci Mariana Kotlebu a Borisa Kollára. (Mikušovič, 2016)

Najväčší pomer mladých ľudí v svojej voličskej základni mala ĽSNS aj počas parlamentných voľbách v roku 2016. Až 22,7 percent prvovoličov volilo v parlamentných voľbách stranu Mariána Kotlebu. ĽSNS disponuje aj najvyšším podielom voličov vo veku 22 až 40 rokov. Po parlamentných voľbách v roku 2016 stúpol podiel nových nesystémových strán. Sme rodina a ĽSNS sú toho jasným príkladom. (Gyárfašová – Slosiarik, 2016) Autor tejto práce je presvedčený o tom, že za úspechom týchto strán stojí aj silná dezinformačná kampaň vedená RF. So silnejúcou dezinformačnou a kampaňou RF voči Západu totižto priamo úmerne stúpa aj počet nesystémových strán, ktoré podporujú vystúpenie jednotlivých krajín z Euroatlantických štruktúr a systematicky podkopávajú dôveru ľudí v demokratické zriadenie. Zneužívajú pritom nástroje demokracie akým je sloboda slova a prejavu a podobne.

Ďalším ukázkovým príkladom mobilizačného potenciálu sociálnych sietí kombinovaného s dlhodobou dezinformačnou kampaňou a poklesom dôvery ľudí v štát, ktoré

predstavujú reálne ohrozenie bezpečnosti SR a vyjadrení predsedu vlády SR je situácia zo začiatku roku 2015. Na rôznych internetových stránkach pochybného charakteru sa vtedy začala šíriť informácia o možnosti odmietnutia mimoriadnej služby z osobných, či náboženských dôvodov. Viac ako 12 tisíc mužov si vtedy na základe návodu uvedeného na týchto stránkach vyplnili tlačivo a doručili ho kompetentným úradom. (Trebulová, 2015)

## **Záver**

Počet užívateľov internetu a sociálnych sietí dynamicky rastie a pre čoraz väčšiu skupinu predstavujú informácie šírené v tomto priestore primárny zdroj informácií. Najmä mladí ľudia čerpajú informácie zo sociálnych sietí. Faktické ale aj praktické limity sociálnych sietí však ovplyvňujú kvalitatívnu úroveň správ ako aj ich kvantitu. Intenzita a rýchlosť šírenia informácií je pritom historicky bezprecedentná. Naopak schopnosť kritického myslenia a práce s informáciami je pomerne slabá. Väčšina ľudí sa ešte nedokázala adaptovať na no takúto kvalitatívnu a kvantitatívnu úroveň šírenia informácií. Aj preto je pomerne jednoduché využiť štandardný spôsob ovplyvňovania verejnosti – propagandu v tomto novom prostredí na zmenu vnútropolitického ale aj zahraničného vývoja štátov. Po anexii Krymu sa naplno prejavila takto orientovaná ruská propaganda, ktorá výrazne ovplyvňuje verejnú mienku nie len v štátoch ako je Slovensko ale aj v mocnostiach ako Francúzsko, Veľká Británia, či dokonca USA. V práci bolo uvedených niekoľko prípadov vplyvu takýchto dezinformačných kampaní na bezpečnosť štátu. Cieľom práce bolo v prvom rade poukázať na vplyv dezinformácií šírených v kybernetickom priestore na bezpečnosť Slovenskej republiky. Autor ako príklady uviedol rast extrémistických síl na SR ale aj situáciu, kde sa v roku 2015, oficiálnym vyjadrením nesúhlasu s účasťou v ozbrojenom konflikte, oslabila obranyschopnosť štátu. Prostredníctvom uvedených príkladov a objasnenia kontextu, v ktorom sa šíria dezinformácie autor poukázal, že šírenie dezinformácie v informačnej dobe, predstavuje bezprecedentnú úroveň ohrozenia bezpečnosti štátu. Ešte nikdy nebolo možné mobilizovať, prípadne demobilizovať také veľké množstvo ľudí ako dnes. Z dlhodobého hľadiska šírením masívnej propagandy môže dôjsť k zmene zahraničnopolitickej orientácie štátu a pod. Aj preto je nevyhnutné venovať informačnej kríze odpovedajúcu pozornosť, posilniť vyučovanie predmetov na základných a stredných školách, ktoré by podporili kritické myslenie a systematicky by vysvetľovali historické súvislosti ale aj súčasné zahraničnopolitické smerovanie krajiny, členstvo v organizáciách EÚ a NATO.

## **Zoznam bibliografických odkazov:**

- Biela kniha o obrane Slovenskej republiky 2016. 2016. [online]. Vydalo Ministertstvo obrany Slovenskej republiky, 2016. 111 p. [cit. 2016.12.24.] Dostupné na internete: <[http://www.mosr.sk/data/BKO2016\\_LQ.pdf](http://www.mosr.sk/data/BKO2016_LQ.pdf)>. ISBN 978-80-89261-65-9
- CUPRIK, R. 2015. Slovenská scéna konšpiračných webov je rozdelená. In: SME Plus [online]. 2015, [cit. 2016-10-11]. Dostupné na internete: <<http://plus.sme.sk/c/20063210/slovenska-scena-konspiracnych-webov-je-rozdelena.html>>.
- FABIÁN, K. 2014. Crisis Management Training System For Advanced Security Threats In Cyberspace. In: *Proceedings of IMSCI*, Orlando, Florida USA. 2014. ISBN 978-1-941763-06-3.



GÖRNER, E. 2015. Comparison of conscripts, militia and professional armed forces. Ostrowiec Świętokrzyski : Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości . Proceedings of Acta Scientifica Academiae Ostroviensis 189 – 203 p.

GYÁRFÁŠOVÁ, O. – SLOSIARIK, M. 2016. *Vol'by do NR SR 2016: Čo charakterizovalo voličov*. [online]. Bratislava : Sociologický ústav SAV, 2016. 14 p. [cit. 2016.12.20.] Dostupné na internete: <[http://www.sociologia.sav.sk/pdf/Working\\_Papers\\_in\\_Sociology\\_012016.pdf](http://www.sociologia.sav.sk/pdf/Working_Papers_in_Sociology_012016.pdf)> . ISSN 2453-6970.

INTERNET LIVE STATS. [online]. internetlivestats.com. [cit. 2016-11-26]. Dostupné na internete: <<http://www.internetlivestats.com/internet-users/slovakia/>>.

ISO/IEC 27032:2012 : *Information technology — Security techniques — Guidelines for cybersecurity*. [online]. Bratislava : SSPI, 2016. [cit. 2016.12.20.] Dostupné na internete: <<http://www.iso27001security.com/html/27032.html>>.

KAČMÁR, R. 2016. ZaBEZPEČ si vedomosti: Informačná vojna a propaganda. <<http://www.slovaksecurity.org/wp-content/uploads/2016/12/ZaBEZPE%C4%8C-si-vedomosti-Informa%C4%8Dn%C3%A1-vojna-a-propaganda.pdf>> .

MAKATÚRA, I. 2013. Kyber-niečo. In. *Prevetista.sk* [online]. 2013, [cit. 2016-10-10]. Dostupné na internete: <<http://preventista.sk/info/kyber-nieco/>>.

MIKUŠOVIČ, D. 2016. Prieskum: Proruské naladenie Slovákov je mýtus, no klesá aj podpora EÚ. In. *Denník N*. [online]. 2016, [cit. 2016-10-10]. Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/439321/prieskum-proruske-naladenie-slovakov-mytus-no-klesa-aj-podpora-eu/>>.

NICOLINI, M. 2017. Informačná vojna: ako Putin manipuluje realitu (1. časť). In. *Antipropaganda.sk*. [online]. 2017, [cit. 2017-01-13]. Dostupné na internete: <<http://antipropaganda.sk/informacna-vojna-ako-putin-manipuluje-realitu-1/>>.

SOCIAL BAKERS. [online]. socialbakers.com. [cit. 2016-11-26]. Dostupné na internete: <<https://www.socialbakers.com/resources/reports/slovakia/2016/december/>>.

Správa o činnosti SIS v roku 2015. 2016. [online]. Portál Slovenskej informačnej služby [www.sis.gov.sk](http://www.sis.gov.sk), 2016 [cit. 2016.07.01.] Dostupné na internete: <<http://www.sis.gov.sk/pre-vas/sprava-o-cinnosti.html>> .

STATISTICS PORTAL. [online]. statista.com. [cit. 2016-11-26]. Dostupné na internete: <<https://www.statista.com/statistics/568836/forecast-of-facebook-user-numbers-in-the-slovakia/>>.

ŠNÍDL, V. 2016. Štát prvýkrát priznal, že ruská propaganda útočí na prozápadné smerovanie Slovenska. . In. *Denník N* [online]. 2016, [cit. 2016-10-10]. Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/481082/stat-prvykrat-priznal-ze-ruska-propaganda-utoci-prozapadne-smerovanie-slovenska/>>.

TREBULOVÁ, J. 2015. Tisícky slovenských mužov sa obrátili na úrady. Nechcú bojovať. In. *Správy.Pravda.sk* [online]. 2015, [cit. 2016-10-10]. Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/345399-tisicky-slovenskych-muzov-sa-obratili-na-urady-nehcu-bojovat/>>.

UŠIAK, J. 2013. Security and Strategic Culture of the Visegrad Group Countries. Banská Bystrica : Matej Bel University in Banská Bystrica Faculty of political Sciences and International Relations, 2013. 200 s. ISBN 978-80-557-0515-6.

VELŠIC, M. 2012. *Sociálne siete na Slovensku*. [online]. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2012. 18 p. [cit. 2016.11.10.] Dostupné na internete: <[http://www.ivo.sk/buxus/docs//publikacie/subory/Socialne\\_siete\\_SR.pdf](http://www.ivo.sk/buxus/docs//publikacie/subory/Socialne_siete_SR.pdf)> . ISBN 978-80-89345-36-6.

VELŠIC, M. 2016. *Mladí ľudia v kyberpriestore. Šance a riziká pre demokraciu*. [online]. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2016. 25 p. [cit. 2016.11.10.] Dostupné na internete: <[http://www.ivo.sk/buxus/docs//publikacie/subory/Mladi\\_v\\_kyberpriestore.pdf](http://www.ivo.sk/buxus/docs//publikacie/subory/Mladi_v_kyberpriestore.pdf)> . ISBN 978-80-89345-59-5.

# PROTIPOVSTALECKÝ BOJ A GLOBÁLNÍ VÁLKA PROTI TERORISMU

Emerich Drtina

## Abstrakt

*Príspevok analyzuje dopady a vplyv dvoch konceptov – counterterrorism a counterinsurgency na americký bezpečnostný diskurz. V rámci súčasného boja proti terorizmu sa významne menila aj doktrína counterinsurgency – boja proti povstaniu. Oba koncepty využívajú odlišné prvky boja a riešenia problémov no počas globálnej vojny proti terorizmu došlo k ich najvýraznejšej evolúcii. V každom prípade americká administratíva nedokázala zúžitkovať svoje relatívne bohaté skúsenosti z protipovstaleckého boja aj v boji proti terorizmu a viaceré úspešné prvky aplikuje príliš pomalým tempom.*

V súčasnosti nedochádza ke štetúť veľkých armád na bitevných polích. V konfliktoch proti sobe nestojí silná vojska, ako za druhé svetové války alebo v arabsko-izraelských válkach. Častejšie jsou tzv. nesymetrické konflikty. Na jednej strane stojí teoreticky silnejšia armáda (státní, případně „chránící“ zemi) a na straně druhé menší, zpravidla hůře vyzbrojená i vycvičená skupina. Časté je proto spíše přepadávání a až partyzánský způsob vedení boje „slabší“ stranou. Případné boje se odehrávají na menším území, nežádka v obydlených oblastech. A s tím opět souvisí potřeba nové techniky a taktiky, které by odpovídaly takovýmto podmínkám.

Válka proti terorismu plně odpovídá globálnímu postavení USA a má za cíl vést boj proti terorismu všude tam, kde ohrožuje Spojené státy a jejich spojence. „*Naším nepřitelem je radikální síť teroristů a každá vláda, která je podporuje*“, pronesl prezident Bush ve svém projevu 20. září 2001 v Kongresu Spojených států amerických.<sup>76</sup> Krátce po vyhlášení globální války proti terorismu (*Global War on Terror – GWOT*) byla zahájena válka v Afghánistánu s cílem zničit teroristické sítě a svrhnout vládu, která jim poskytuje útočiště. O dva roky později vyhlásily Spojené státy v rámci GWOT válku Iráku. Oba tyto konflikty, které měly být rychlou a účinnou demonstrací síly USA, se postupně proměnily v dlouhodobý a unavující boj proti rozsáhlému povstání. USA musely postupně oživit svoji doktrínu protipovstaleckého boje (counterinsurgency – COIN) a konvenční válka doplněná o protiteroristické operace se změnila v opotřebovací válku proti široké síti povstalců.<sup>77</sup> Spojené státy byly nuceny vzít novou realitu na vědomí a přizpůsobit jí svoji doktrínu COIN.

Při popisu proměny americké doktríny COIN během střetu s globálním povstáním, je nejprve potřeba popsat její stav před zlomovým bodem, kterým se staly útoky z 11. září 2001. Cílem této práce je vysvětlit rozdíl mezi protipovstaleckým bojem a protiteroristickým bojem (counterterrorism). Krátce nastíní genezi COIN od počátků konceptu až po 11. září s důrazem na americkou zkušenost.

<sup>76</sup> Address to a Joint Session of Congress and the American People. [cit. 2016-12-27]. Dostupné z: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>.

<sup>77</sup> JONES, Seth G. The Rise of Afghanistan's Insurgency: State Failure and Jihad. *International Security*. roč. 32, č. 4, s. 7–40.

## Counterinsurgency či counterterrorism

V rámci amerického bezpečnostního diskursu probíhá kontinuální debata mezi zastánci přístupu counterterrorism a counterinsurgency. Obě tyto doktríny předpokládají boj v asymetrickém konfliktu proti nepříteli, který využívá nekonvenční taktiky a vyhýbá se přímému střetu. Existují ovšem zásadní rozdíly. Counterterrorism se zaměřuje na „operace, které zahrnují ofenzivní opatření přijatá k zabránění, odstrašení, preempci a reakci na teroristický útok.“<sup>78</sup> Jedná se především o vojenské a policejní operace, směřující k nalezení a dopadení osob, které připravují či již spáchaly teroristický útok. Existuje také rozdíl mezi protiteroristickou politikou a protiteroristickou operací. Protiteroristická opatření v rámci politického rozhodování mohou nabývat různých podob, jako např. vyjednávání, nevyjednávání či vojenská akce. Protiteroristickou operací se poté myslí vojenská či policejní akce namířená proti teroristům, která většinou předpokládá použití síly.<sup>79</sup>

Counterinsurgency je naopak širší koncept boje proti povstání. Zásadní rozdíl tkví již v pojetí nepřítele. Zatímco counterterrorism se zaměřuje na eliminaci nepřátel, kteří chystají či již spáchali teroristický útok, je counterinsurgency komplexní strategií boje proti povstání, které používá různé metody boje a terorismus je jen jeden z nich. Důležitým rozdílem oproti COIN je, že není kladen důraz pouze na silové řešení situace, ale i na nebojové prostředky, především na práci s místním obyvatelstvem. Zatímco counterterrorism se zaměřuje na boj ozbrojených a bezpečnostních sil proti teroristům a ostatní populace je buď reálnou či potenciální obětí, kterou je potřeba chránit nebo nevítaným přihlížejícím civilistou, tak v rámci COIN je populace klíčovým strategickým prvkem. Counterterrorism je „ostrá, rychlá a smrtící forma války, zaměřená na izolování, vpadnutí dovnitř a zničení teroristické organizace a jejich členů.“<sup>80</sup> COIN je oproti tomu pomalou strategií, která předpokládá dlouhou válku proti povstání, zahrnující práci s populací, zajišťování práva a pořádku, schopné vlády atd., ve spolupráci s vojenskými akcemi proti nepříteli.

Mezi americkými bezpečnostními experty probíhá debata, která většinou reflektuje náhled na to, co vlastně je Al-Káida a skupiny na ní napojené. V této práci je přijat Kilcullenův model pojetí Al-Káidy jako globálního povstání, a proto se zaměřujeme na americkou COIN, jako relevantní odpověď. Kilcullen nicméně poukazuje na fakt, že i tradiční COIN se musel změnit, aby odpovídal boji proti současnému globálnímu povstání.<sup>81</sup> Je ovšem třeba v zájmu objektivity dodat, že tento model není akceptovaný stoprocentně a někteří teoretici preferují odlišný způsob nahlížení na danou problematiku.<sup>82</sup>

---

<sup>78</sup> RINEHEART, Jason. Counterterrorism and Counterinsurgency. *Perspectives on Terrorism*. 2010, roč. 4, s. 32.

<sup>79</sup> RINEHEART, Jason. Counterterrorism and Counterinsurgency. *Perspectives on Terrorism*. 2010, roč. 4, s. 32–34.

<sup>80</sup> RINEHEART, Jason. Counterterrorism and Counterinsurgency. *Perspectives on Terrorism*. 2010, roč. 4, s. 43.

<sup>81</sup> KILCULLEN, David. *The accidental guerrilla: fighting small wars in the midst of a big one*. New York: Oxford University Press, 2009, s. xvii.

<sup>82</sup> BOYLE, Michael J. Do counterterrorism and counterinsurgency go together?. *International Affairs*. 2010, roč. 86, s. 342–345.

## Základy COIN

Tradice counterinsurgency sahá hluboko do 19. století. Již Carl von Clausewitz se ve své knize *O válce* zmiňuje o boji povstalců a způsobech, jak je porazit.<sup>83</sup> Tradice protipovstaleckého boje poté pokračuje zkušenostmi Velké Británie a Francie, které čelily povstáním ve svých koloniích. V období 50. a 60. let 20. století během protikoloniálních povstání vznikla první díla věnující se problematice counterinsurgency a byly definovány základní postuláty tohoto strategického konceptu. Francouzský voják a vojenský teoretik David Galula se zúčastnil bojů proti povstalcům v Alžírě a své zkušenosti poté popsal v komplexním pojednání o vedení protipovstaleckého boje s názvem: *Protipovstalecký boj: Teorie a praxe*.

V této knize nastínil čtyři základní premisy konceptu COIN:

- 1) Podpora obyvatel je základním strategickým cílem povstalců, a proto je i cílem COIN;
- 2) Podpora povstalcům většinou přichází od aktivní menšiny. Protipovstalecký boj by se měl na tuto menšinu zvláště zaměřit;
- 3) Vojenské akce musí být doplněny politickou aktivitou, kterou si získá populaci;
- 4) Není možné vést vojenské akce po celé zemi. Je třeba lokalizovat nepřitele a na tom místě koncentrovat síly. Je třeba ukázat svoji vojenskou dominanci nad povstalcí.<sup>84</sup>

Tyto základní Galulovy teze jsou klíčové pro další vývoj COIN, včetně americké doktríny. Poukazují především na širší rozměr protipovstaleckého boje a na jeho nevojové složky. V celém dalším vývoji tohoto fenoménu se budou tyto postuláty v určitých obměnách opakovat a velká část teoretiků COIN se k nim hlásí.

Další důležitou tradici COIN potom představují britské zkušenosti. Britové prošli mnoha bojišti s povstalcí – v Malajsii, Afghánistánu, Súdánu, Keni a dalšími. Díky své velmi široké koloniální tradici, která zahrnovala území po celém světě, vynikli schopností flexibilně adaptovat své vojenské akce místnímu prostředí a jednotlivým typům povstání.

Za nejvýznamnější britské teoretiky, kteří ovlivnili budoucí podobu COIN, je možné považovat Roberta Thompsona a Franka Kitsona. Thompson, který se zúčastnil bojů proti komunistickému povstání v Malajsii, podobně jako David Galula, přispěl do teorie protipovstaleckého boje formulací základních zásad úspěšné COIN. Ve svém díle *Defeating Communist Insurgency* popsal pět základních postulátů COIN, které musí vláda a vojsko dodržovat, pokud chtějí uspět v boji proti povstalcům:

- 1) Vláda musí deklarovat jednoznačné politické cíle, nikoli pouze zničit povstalce, ale také zajistit stabilitu, bezpečnost, životní úroveň obyvatel, jednotu země, atd.;
- 2) Vláda musí dodržovat zákony, které sama stanovuje;
- 3) Vláda musí mít komplexní plán;
- 4) Vláda musí především porazit povstání politicky a politické křídlo povstalců, nikoli samotné povstalecké jednotky;

<sup>83</sup> CLAUSEWITZ, Carl von. *O válce: Šestá kniha: Obrana*. Praha: Academia, 2008, s. 431–435.

<sup>84</sup> GALULA, David. *Counterinsurgency warfare: theory and practice*. Londýn: Praeger Security International, 2006, s. 53–59.

5) Vláda musí nejprve zabezpečit své nejdůležitější území.<sup>85</sup>

Tyto zásady, stejně jako Galulovy, poukazují na komplexnost COIN, jež se neskládá pouze z vojenských akcí, ale z celkové snahy zabezpečit svěřená území a dosáhnout politické převahy. Lze si povšimnout, že Thompson klade větší důraz na instituce státu, než na práci s obyvatelstvem. Dalším významným teoretikem britské COIN byl Frank Kitson, jež se účastnil bojů proti povstalcům v Keni i v Malajsii. Kitson neformuloval výčet zásad, ale poukázal na některé významné zákonitosti a tendence v COIN. Především identifikoval tři zásadní elementy, na které je třeba brát zřetel. Za prvé se jedná o politickou organizaci, která povstání vyvolala, za druhé se jedná o ozbrojené jednotky, které vedou povstalecký boj, a za třetí jde o populaci, jež tvoří prostředí, ve kterém se boj odehrává. Poukazuje na nutnost získat populaci na svoji stranu, neboť ona je jazýčkem na vahách mezi vládou a povstalcí.

Upozorňuje ovšem také, že obyvatelstvo se nepřikloní na stranu toho, kdo prohrává, a proto je nutné získat nad povstalcí vojenskou i politickou převahu.<sup>86</sup>

Britové do COIN vedle vojenských prvků přidávali i policejní činnost a stabilizační operace. Bojovali s komunisty, islamisty i osvobozeneckými nacionalisty a svoji zkušeností také výrazně ovlivnili americkou tradici COIN.<sup>87</sup>

## Americká COIN

Americkou tradici COIN ovlivnily již války proti indiánskému obyvatelstvu v samotných počátcích americké republiky. Později se k těmto zkušenostem přidal protipovstalecký boj na Filipínách a určující zkušeností byla pochopitelně válka ve Vietnamu v 60. a 70. letech 20. století. Spojené státy se poté zúčastnily dalších operací, které lze označit za COIN, a to především v 80. letech v Libanonu a v Salvadoru. Společným jmenovatelem těchto vojenských angažmá je, že byly většinou neúspěšné nebo byl jejich úspěch sporný.<sup>88</sup>

V boji proti filipínským guerillám, které se pokoušely na počátku 20. století získat samostatnost, použily USA mnohé taktiky úspěšné COIN doktríny. Americká armáda oddělovala filipínské povstalce od populace a po jejich izolaci na ně nekompromisně zaútočila s využitím tehdy nejmodernější techniky a brutálních metod. Na druhé straně Američané přišli s prvky „dobré vlády“ (good governance) a dali Filipínám rozsáhlou autonomii, založili zde univerzitu a stavěli silnice, telegraf a další infrastrukturu.<sup>89</sup> Tento COIN se stal úspěšným a Filipíny vydržely v amerických rukou až do roku 1946.

Rozhodující pro budoucnost americké COIN i celého amerického vojenství však byla válka ve Vietnamu, kde zaznamenaly Spojené státy významnou porážku. Zkušenost z Vietnamu vytvořila základ pro podobu americké doktríny COIN před započítím GWOT. Jednou z příčin neúspěchu ve Vietnamu byly dvě strategické chyby související s COIN. Za prvé Spojené státy

<sup>85</sup> THOMPSON, Robert F. *Defeating Communist Insurgency: Experiences from Malaya and Vietnam*. Londýn: Chatto & Windus, 1972, s. 50–60.

<sup>86</sup> KITSON, Frank. *Low Intensity Operations: Subversion, Insurgency and Peacekeeping*. Londýn: Faber & Faber, 2011, s. 49–50.

<sup>87</sup> CASSIDY, Robert M. *The British Army and Counterinsurgency: The Salience of Military Culture*. [cit. 2016-12-27]. Dostupné z: <https://www.questia.com/library/journal/1G1-133371072/the-british-army-and-counterinsurgency-the-salience>.

<sup>88</sup> O'HANLON, Michael. *America's History of Counterinsurgency*. *Brookings: Counterinsurgency and Pakistan Paper Series*. 2009, č. 4.

<sup>89</sup> FOWLER, Mike. *Philippine Counterinsurgency Strategy: Then and Now*. *Small Wars Journal*. 2011, s. 58–62.

v této válce příliš nevyužily zkušenosti z Filipín a střet chápaly jako převážně konvenční válku doplněnou o prvky guerilly. Jako v klasické konvenční válce Clausewitzova typu hledaly USA rozhodující bitvu, kde by zužitkovaly svoji jednoznačnou palebnou převahu a rozdrtily nepřítele. Vietkong (Národní fronta osvobození Jižního Vietnamu) se nicméně podobným bitvám v zásadě vyhýbal a používal klasické povstalecké způsoby boje. Americké jednotky nebyly schopné zajistit své zásobovací trasy ani efektivně nalézat a ničit centra povstalců.<sup>90</sup>

Protipovstaleckou strategii odvozovaly USA ve Vietnamu z vojenského manuálu FM 31-21 z roku 1961. V tomto manuálu je zřetelný druhý zásadní problém tehdejšího pojetí americké války ve Vietnamu. Manuál v boji proti guerille klade velmi malý důraz na práci s místním obyvatelstvem. Zabývá se dopodrobna otázkami logistiky, palebné podpory, speciálních operací atd., ale velmi málo otázkami práce s místní populací. Americká strategie při práci s lidmi řešila především otázky kolaborace, ale nikoli příčiny podpory povstalcům.<sup>91</sup>

Americkým ozbrojeným silám se také nepodařilo během války ve Vietnamu získat obyvatelstvo na svoji stranu, jak dokazují i pravidelné exody obyvatel z míst, která dobyly americké vojenské jednotky. Spojeným státům se ani nepodařilo žádným způsobem oddělit povstalce od místních obyvatel na dobytých územích a po odchodu amerických vojsk se Vietkong na místo opět vracel a získával zde podporu. K neúspěchu při snaze získat si obyvatelstvo výrazně přispěla také podpora brutálního a zkorumpovaného jihovietnamského režimu.<sup>92</sup> Spojené státy se v druhé polovině války pokusily o změnu kurzu směrem k získání místních lidí. Byl odvolán generál William Westmoreland, jež zastával model války založený na vyhledávání otevřených bitev, a nahrazen generálem Creightonem Williamsem Abramsem, jehož pohled byl odlišný. Abrams se soustředil více na ochranu obyvatelstva a na dlouhodobější strategie COIN směřující k vytvoření stabilního prostředí. Byly vytvořeny pacifikační programy, které si kladly za cíl stabilizovat zemi a vytvořit podmínky nevhodné pro povstání.<sup>93</sup> Situaci se nicméně nepodařilo výrazně zlepšit, změny přišly až po mnoha letech bojů a povstání nebylo ani po změně strategie poraženo.

Dalším ovlivněním americké COIN doktríny bylo povstání v Salvadoru. Spojené státy zde utratily více než 6 miliard dolarů a Národní osvobozenecská fronta Farabunda Martího nebyla poražena.<sup>94</sup> V tomto konfliktu se USA poučily z lekce ve Vietnamu a strategické velení připravilo plán, který zahrnoval snahu udržet si přízeň obyvatel a doplnit vojenské akce politickými a ekonomickými stimuly. Objevily se nicméně jiné problémy, které nakonec vedly opět k porážce amerických vojsk a jejich spojenců. Problémem byla nízká morálka salvadorské armády a obrovská korupce, která ji provázela. Snaha získat si obyvatelstvo troskotala na masivním porušování lidských práv ze strany salvadorských ozbrojených složek.

Další součástí americké strategie byl pokus provést pozemkovou reformu v zemi, aby se zmírnila výrazná ekonomická nerovnost a marxistická guerilla tak ztratila podstatnou část

---

<sup>90</sup> BRIGHT, James M. *A Failure in Strategy: America and the Vietnam War 1965–1968*. Quantico, Virginia, 2001, s. 20–25.

<sup>91</sup> FM 31-21: *Guerilla Warfare and Special Forces Operations*. Washington: Headquarters, Department of the Army, 1961.

<sup>92</sup> GRAFF, Jonathan K. *United States Counterinsurgency Doctrine and Implementation in Iraq*. Kansas, 2004, s. 43–44.

<sup>93</sup> NAGL, John. *Learning to Eat Soup with a Knife: Counterinsurgency lessons from Malaya and Vietnam*. Chicago: The University of Chicago Press, 2002, s. 168–169.

<sup>94</sup> SCHWARZ, Benjamin C. *American counterinsurgency doctrine and El Salvador: the frustrations of reform and the illusions of nation building*. Santa Monica, CA: Rand, 1991, s. v.

podpory. Tato snaha v Galulově smyslu oddělit povstalce od obyvatelstva ovšem vyšla naprázdno. Právce v zemi, která dosud snahy USA podporovala, se odvrátila a obyvatelstvo při pozemkové reformě nedůvěřovalo ani USA ani salvadorským ozbrojeným složkám. Spojené státy zde opět podporovaly kontroverzní režim, což se opět stalo jedním z hlavních důvodů neúspěchu COIN.<sup>95</sup>

Další lekci COIN si USA odnesly z Libanonu. Zde se americká vojska nedokázala adekvátně reagovat na velmi nepřehlednou situaci způsobenou sektářskými násilím, různými frakcemi, kmenovými, národními, státními, náboženskými a jinými identitami. Setkala se zde také se sebevražednými útoky, jakožto jednou ze základních součástí taktiky povstalců. Vojska USA se musela nakonec v roce 1984 stáhnout, aniž by došlo ke stabilizaci země.<sup>96</sup>

Z uvedených amerických zkušeností s COIN se lze domnívat, že Spojené státy byly v situaci, kdy nasazení COIN, jakožto úspěšné strategie nebylo bez problémů. Americká doktrína COIN v druhé polovině 20. století prakticky vždy selhala či přinesla neuspokojivé výsledky za cenu velkých nákladů na životech i vynaložených prostředcích. Chybou se opakovaně ukázala být podpora režimu, který je v očích obyvatel nelegitimní. Dalším významným problémem byla nedostatečná schopnost získat na svoji stranu klíčové segmenty obyvatelstva.

### Počáteční podoba a vize globální války proti terorismu

Útoky z 11. září 2001 vyvolaly celou řadu okamžitých kroků vlády, které předcházely samotné GWOT. Jednalo se o opatření směřující k pomoci obětem, zajištění bezpečnosti a k ekonomické obnově. Prvním opatřením bylo uzavření amerického vzdušného prostoru pro všechny civilní lety, jež trvalo až do 13. září a uzavření amerických akciových trhů do 17. září.<sup>97</sup> Byla vyhlášena americká pohotovost na stupeň DEFCON III, znamenající zvýšenou připravenost amerických jednotek. Ten samý den v proslovu k národu vyřkl George Bush jednu ze základních premis nové války – nerozlišovat mezi teroristy a státy, které je sponzorují, či jim poskytují útočiště.<sup>98</sup> Následující den byl jednomyslným hlasováním členských států NATO aktivován článek 5 Severoatlantické smlouvy,<sup>99</sup> který deklaruje, že útok na jednoho je útokem na všechny.<sup>100</sup> Nebylo zatím jasné, jak bude nadcházející válka vypadat. CIA, FBI a další složky americké bezpečnosti podávaly denně prezidentovi hlášení o možných dalších útocích proti USA. Bush se rozhodl jednat a 14. září 2001 požádal Kongres o autorizaci použití amerických ozbrojených sil „*proti těm státům, organizacím, či osobám, o kterých rozhodne, že plánovaly, schvalovaly či se podílely na teroristických útocích, ke kterým došlo 11. září 2001, nebo*

---

<sup>95</sup> SCHWARZ, Benjamin C. *American counterinsurgency doctrine and El Salvador: the frustrations of reform and the illusions of nation building*. Santa Monica, CA: Rand, 1991, s. v–xi.

<sup>96</sup> LOWTHER, Adam. *Americans and asymmetric conflict: Lebanon, Somalia, and Afghanistan*. Praeger Security International, 2007, s. 82–102.

<sup>97</sup> *Wartime. The 9/11 Commission report: final report of the National Commission on Terrorist Attacks upon the United States*. New York: Norton, 2004, s. 325–328.

<sup>98</sup> BUSH, George W. *Okamžiky rozhodnutí*. Praha: Fortuna, 2010, s. 126–151.

<sup>99</sup> BUCKLEY, Edgar. *Invoking Article 5*. [cit. 2016-12-28]. Dostupné z: <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/english/art2.html>.

<sup>100</sup> *What is Article 5?*. [cit. 2016-12-28]. Dostupné z: <http://www.nato.int/terrorism/five.htm>.



*poskytly těmto organizacím nebo osobám útočiště.*<sup>101</sup> Kongres tuto válečnou rezoluci přijal poměrem hlasů 98:0 v Senátu a 420:1 ve Sněmovně.<sup>102</sup>

Válku proti terorismu rétoricky vyhlásil prezident George W. Bush 20. září 2001. Ve své úvodní řeči pronesené v Kongresu, kterou deklaroval zahájení GWOT, shrnul hlavní morální argumenty i cíle a vize nadcházející války proti terorismu. Válka byla okamžitou reakcí na převratné události 11. září. Upozornil, že terorismus není novým fenoménem, ale teprve nyní se teroristům podařilo přesunout válku na americkou půdu. Za původce útoků označil síť teroristů Al-Káidu a na ni napojené skupiny, působící ve více než 60 zemích. Za hlavního nepřítele ve válce proti terorismu byl označen Usáma Bin Ládín. Ze států byl jako nejproblematictější vnímán Afghánistán, jehož vláda kryla a podporovala Al-Káidu.<sup>103</sup>

Válka měla jasně morální rozměr. Prezident prohlásil, že „*sama svoboda je pod útokem*“. Teroristé byli ztotožněni se zlem. Za jednu z hlavních příčin teroristických útoků byla označena nenávist teroristů ke svobodě, která je hlavní hodnotou USA. Teroristé samotní byli poté popsáni jako „*dědici vražedných ideologií 20. století*“. Americká válka proti terorismu tak byla vyhlášena jako boj spravedlnosti proti slepé nenávisti a násilí ze strany Al-Káidy a jejích podporovatelů. Prezident Bush se odvolal na aktivaci článku 5 Smlouvy Severoatlantické smlouvy, vyjádření podpory ze strany dalších zemí a sdělil členům Kongresu, že civilizovaný svět podporuje USA ve válce proti teroru.<sup>104</sup>

Prezident Bush a jeho administrativa označili teroristické útoky za akt války, nikoli za obyčejný kriminální čin. Bush ve svém proslovu zdůraznil, že Spojené státy budou bojovat proti terorismu všude, kde se vyskytne, a kde bude podporován. Upozornil, že teroristické útoky, pokud zůstanou nepotrestány, budou pokračovat. Za hlavní místo světového terorismu byl určen Afghánistán a jeho vláda za klíčového podporovatele terorismu. Afghánské vládě – Tálibánu – bylo adresováno ultimátum.<sup>105</sup>

Tálibán ultimátum odmítl jako nepodložené<sup>106</sup> a Bushova administrativa reagovala posledním varováním z 6. října 2001 a zahájením války v Afghánistánu o několik dní později. Válka v Afghánistánu se stala prvním dějištěm GWOT. Dalším se poté stala válka v Iráku o dva roky později.

Válka proti terorismu neměla být vedena proti všem muslimům, ani proti islámu. Ve světě žije zhruba 1,3 miliardy věřících muslimů.<sup>107</sup> Představa války proti celému tomuto komplexu by byla absurdní a administrativa George W. Bushe to jasně naznačila. Prezident Bush to nejen opakoval ve svých proslovech, ale také navštívil mešitu několik dní po 11. září.<sup>108</sup>

<sup>101</sup> BUSH, George W. *Okamžiky rozhodnutí*. Praha: Fortuna, 2010, s. 154.

<sup>102</sup> BUSH, George W. *Okamžiky rozhodnutí*. Praha: Fortuna, 2010, s. 154.

<sup>103</sup> *Address to a Joint Session of Congress and the American People*. [cit. 2016-12-27]. Dostupné z: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>.

<sup>104</sup> *Address to a Joint Session of Congress and the American People*. [cit. 2016-12-27]. Dostupné z: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>.

<sup>105</sup> *Address to a Joint Session of Congress and the American People*. [cit. 2016-12-27]. Dostupné z: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>.

<sup>106</sup> KEMPSTER, Norman – Tyler MARSHALL. Taliban Rejects Bush Ultimatum. In: *Los Angeles Times* 2001 [cit. 2016-28-12]. Dostupné z: <http://articles.latimes.com/2001/sep/22/news/mn-48537>.

<sup>107</sup> DOBROT, Laurence Andrew. *The global war on terrorism: a religious war?*. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, 2007, s. 2.

<sup>108</sup> BUSH, George W. *Okamžiky rozhodnutí*. Praha: Fortuna, 2010, s. 142.

Válku nelze vyhlásit metodě boje, jak napsal David Kilcullen.<sup>109</sup> Oficiálně se nejednalo o válku proti Afghánistánu či proti Iráku s cílem obsadit jejich území. GWOT byl zaměřen proti radikálnímu islámskému povstání, které se postupně rozšířilo do celého muslimského světa a muslimských komunit v ostatních částech planety, a které útoky z 11. září a později dalšími událostmi v Madridu a v Londýně manifestovalo svoji schopnost citelně zasáhnout nepřítele na jeho vlastním území. Válka proti terorismu měla především zajistit, aby se již neopakovalo 11. září, předvést osoby a organizace odpovědné za 11. září ke spravedlnosti a zničit politické režimy, které podporují terorismus. George Bush jasně řekl: „*Naším nepřítelem je radikální síť teroristů a každá vláda, která je podporuje.*“<sup>110</sup>

## Závěr

Americká COIN má dlouhou tradici boje proti povstalcům. V průběhu válek od 19. století se americké velení naučilo mnoha věcem, které mohlo zužitkovat v rámci GWOT. Jednalo se například o nutnost přesunu odpovědnosti na místní ozbrojené síly namísto dalšího navyšování vojenské přítomnosti, nepřeceňování informací zpravodajské služby ani technologické převahy či uvědomění si rizik podpory nelegitimních, zkorumpovaných vlád a z toho plynoucí pokles podpory místního obyvatelstva.<sup>111</sup>

Při pohledu na války v Afghánistánu a Iráku prizmatem doktríny COIN se neubráníme dojmu, že Spojené státy nabyté zkušenosti z minulých válek příliš nevyužily a musely se vše znovu naučit. COIN se výrazně proměnil za deset let trvání GWOT. Ze zaměření na nepřítele přešel k zaměření na populaci. Přibýlo nebojových činností a budování civilní infrastruktury. Snaha o zlepšení vztahů s obyvatelstvem a vytvoření stabilního prostředí nahradilo velké vojenské akce. Trvalo mnoho let, než Spojené státy pochopily nutnost předání odpovědnosti místním silám. Přes znalosti klasiků COIN, i přes dlouholeté zkušenosti se trend v zaměření na místní obyvatele uchytil teprve postupně v průběhu GWOT a procházel značným množstvím problémů od otázky jak jej podchytit psychologickými operacemi až po program bezpilotních letadel.

## Seznam použitých zdrojů

*Address to a Joint Session of Congress and the American People.* [cit. 2016-12-27]. Dostupné z: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>.

BOYLE, Michael J. Do counterterrorism and counterinsurgency go together?. *International Affairs*. 2010, roč. 86

BRIGHT, James M. *A Failure in Strategy: America and the Vietnam War 1965–1968*. Quantico, Virginia, 2001

BUCKLEY, Edgar. *Invoking Article 5.* [cit. 2016-12-28]. Dostupné z: <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/english/art2.html>

---

<sup>109</sup> KILCULLEN, David. Countering global insurgency. *Journal of Strategic Studies*. 2005, vol. 28, issue 4, s. 597.

<sup>110</sup> WRIGHT, Donald P. *A different kind of war: the United States Army in Operation Enduring Freedom (OEF), October 2001–September 2005*. Fort Leavenworth, KS: Combat Studies Institute Press, 2010, s. 30.

<sup>111</sup> LAIRD, Melvin R. Iraq: Learning the Lessons of Vietnam. *Foreign Affairs*. 2005, č. 6.

BUSH, George W. *Okamžiky rozhodnutí*. Praha: Fortuna, 2010

CASSIDY, Robert M. *The British Army and Counterinsurgency: The Salience of Military Culture*. [cit. 2016-12-27]. Dostupné z: <https://www.questia.com/library/journal/1G1-133371072/the-british-army-and-counterinsurgency-the-salience>

CLAUSEWITZ, Carl von. *O válce: Šestá kniha: Obrana*. Praha: Academia, 2008

DOBROT, Laurence Andrew. *The global war on terrorism: a religious war?*. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, 2007

*FM 31-21: Guerilla Warfare and Special Forces Operations*. Washington: Headquarters, Department of the Army, 1961

FOWLER, Mike. *Philippine Counterinsurgency Strategy: Then and Now*. Small Wars Journal. 2011

GALULA, David. *Counterinsurgency warfare: theory and practice*. Londýn: Praeger Security International, 2006

GRAFF, Jonathan K. *United States Counterinsurgency Doctrine and Implementation in Iraq*. Kansas, 2004

JONES, Seth G. The Rise of Afghanistan's Insurgency: State Failure and Jihad. *International Security*. roč. 32, č. 4

KEMPSTER, Norman – Tyler MARSHALL. Taliban Rejects Bush Ultimatum. In: *Los Angeles Times* 2001 [cit. 2016-28-12]. Dostupné z: <http://articles.latimes.com/2001/sep/22/news/mn-48537>

KILCULLEN, David. Countering global insurgency. *Journal of Strategic Studies*. 2005, vol. 28, issue 4

KILCULLEN, David. *The accidental guerrilla: fighting small wars in the midst of a big one*. New York: Oxford University Press, 2009

KITSON, Frank. *Low Intensity Operations: Subversion, Insurgency and Peacekeeping*. Londýn: Faber & Faber, 2011

LAIRD, Melvin R. Iraq: Learning the Lessons of Vietnam. *Foreign Affairs*. 2005, č. 6

LOWTHER, Adam. *Americans and asymmetric conflict: Lebanon, Somalia, and Afghanistan*. Praeger Security International, 2007

NAGL, John. *Learning to Eat Soup with a Knife: Counterinsurgency lessons from Malaya and Vietnam*. Chicago: The University of Chicago Press, 2002

O'HANLON, Michael. America's History of Counterinsurgency. *Brookings: Counterinsurgency and Pakistan Paper Series*. 2009, č. 4

RINEHEART, Jason. Counterterrorism and Counterinsurgency. *Perspectives on Terrorism*. 2010, roč. 4

SCHWARZ, Benjamin C. *American counterinsurgency doctrine and El Salvador: the frustrations of reform and the illusions of nation building*. Santa Monica, CA: Rand, 1991

THOMPSON, Robert F. *Defeating Communist Insurgency: Experiences from Malaya and Vietnam*. Londýn: Chatto & Windus, 1972

*Wartime. The 9/11 Commission report: final report of the National Commission on Terrorist Attacks upon the United States*. New York: Norton, 2004

*What is Article 5?*. [cit. 2016-12-28]. Dostupné z: <http://www.nato.int/terrorism/five.htm>

WRIGHT, Donald P. *A different kind of war: the United States Army in Operation Enduring Freedom (OEF), October 2001-September 2005*. Fort Leavenworth, KS: Combat Studies Institute Press, 2010

# KOŘENY POLITICKÉ XENOFOBIE

Ondřej Filipec

## **Abstrakt:**

*Předešlá šetření v průzkumu Eurobarometr (2015 a 2016) ukazují podíl vybraných strukturálních proměnných na vnímání imigrace ze zemí EU i mimo ni. Dosavadní průzkumy ukazují, že lidé s vyšším vzděláním a z vyšší příjmové skupiny vnímají imigranty pozitivněji než lidé z nižších tříd a s nižším vzděláním. Právě nízká životní úroveň a nízká míra vzdělání se jeví jako klíčové strukturální proměnné, které pomáhají utvářet prostředí, ve kterém se daří „politické xenofobii“. Hlavním cílem tohoto příspěvku je identifikovat jiné strukturální proměnné, které pomáhají kultivovat toto prostředí, a mohu se zásadním způsobem podílet na vnímání imigrace na úrovni jednotlivých států. Autor dochází k závěru, že žádná strukturální proměnná nemůže dostatečným způsobem vysvětlit negativní přístup k imigrantům v některých zemích. Možnost řešení pak nalézá v hlubší analýze mediálního a politického diskursu.*

## **Abstract:**

*Previous results of Eurobarometer (2015 and 2016) shows interdependence between several structural variables and the perception of immigration from both the EU and non-EU member states. Eurobarometer survey shows that people with higher income and education have more positive perception of immigrants from the non-EU member states than those with lower education or lower income. Lack of education or wealth is key structural variable which help to develop environment favourable to “political xenophobia”. The main aim of this contribution is to reveal other structural variables which may help to cultivate such environment and which may strongly influence perception of immigration at the level of state. Author concludes that no single structural variable or set of structural variables can lead to satisfactory explanation of the negative attitude towards immigration. For this reason special focus shall be dedicated to deeper medial and political discourse.*

## **Úvod**

Xenofobie je jedna z nejčastěji vyskytujících se fobií v našem slovníku. V posledních několika letech však bývá stále častěji skloňována v kontextu uprchlické krize, která tomuto slovu vtiskla politickou dimenzi. Téma imigrace a imigrační krize rozdělilo společnost v řadě evropských zemí a stalo se jedním z nástrojů mobilizace veřejnosti v předvolebních kampaních. S určitým zjednodušením můžeme říci, že společnost se rozdělila na dva tábory. Zatímco první tábor apeluje na solidaritu s imigranty a vidí na imigraci převažující pozitiva, druhý tábor zdůrazňuje hrozby a negativa z migrace vyplývající. Prvnímu táboru tzv. „sluníčkářů“ je těmi druhými vyčítána určitá naivita, zjednodušené vidění složitého fenoménu a podcenění jeho bezpečnostní dimenze. Druhý tábor pak bývá kritizován za přehnané obavy a xenofobní postoje.

Cílem tohoto příspěvku není hlouběji analyzovat tyto dvě krajní pozice nebo soudit pravdivost jednotlivých argumentů v politické debatě, ale prozkoumat společenské příčiny vedoucí k těmto postojům. Záměrem je identifikovat hlavní proměnné, které definují prostředí,

ve kterém dochází k formování postojů veřejnosti a nalézt míru vlivu jednotlivých proměnných na formování těchto postojů s důrazem na koncept „politické xenofobie“. Z tohoto důvodu je nutné tento koncept blíže vymezit a určit hlavní rozdíly oproti xenofobii jako takové.

Slovo xenofobie pochází z řeckého slova *Xenos* (ve smyslu cizí, přichozí, cizinec) a *Fobos* užívaného pro strach nebo úzkost. Jedná se tedy o projev chování, při kterém strach vede k odporu či nepřátelství vůči cizímu, nejčastěji vůči neznámým lidem, odlišujícími se barvou kůže, náboženstvím, kulturou a podobně. Pocit strachu v dějinách evoluce sehrál významnou roli u přežití řady druhů. Neznámé mohlo znamenat nebezpečí, před kterým je nutné se ukrýt (defenzivní reakce) nebo nebezpečí eliminovat (agresivní reakce). Jinou roli však hraje strach z cizího u lidí, kde přirozeně naráží na hranice racionality.

Příspěvek je rozdělen následovně. První část se pokusí vymezit nalézt příčiny xenofobie v rámci různých teorií, rozpracovává koncept „politické xenofobie“ a představuje klíčové teorie, které se příčinami vzniku xenofobie zabývají. Druhá část představí alternativní model vůči hlavním teoriím, který vychází z virologie. V třetí části jsou pak dílčí aspekty modelu prověřeny v kontextu empirické analýzy, přičemž část se zaměřuje především na vlastnosti prostředí podporující vznik politické xenofobie. Hlavní výzkumnou otázkou tohoto příspěvku je: „*Jaké faktory pomáhají utvářet prostředí příhodné pro vznik politické xenofobie?*“. Tato výzkumná otázka bude zodpovězena na základě provedení analýzy ve třetí kapitole.

## **Koncept politické xenofobie**

Xenofobie jako strach z cizinců nebo strach z neznámého je především záležitostí psychologickou. Z psychologického pohledu literatura hovoří převážně o dvou nejčastějších příčinách. Tou první je rozvinutí xenofobie jako součást post-traumatické stresové poruchy (Post-traumatic Stress Disorder; zkráceně PTSD). Ta se může objevit u každého, kdo je vystaven nadměrnému stresu, který má příčinu v nečekané události. V případě xenofobie při této události musí působit „cizí“ faktor. Jedná se tedy o případ, kdy osoba vystavená stresu zažije např. teroristický útok páchaný teroristy z jiné etnické nebo náboženské skupiny, je svědkem etnických čistek, masového vraždění z náboženských důvodů nebo se sama stane obětí útoku cizince, ať již jde o sexuální násilí nebo např. mučení (Fields, 2007, s. 289). U této osoby se pak může xenofobie rozvinout jako obranná reakce na prožité události. Druhá teorie o příčinách xenofobie hovoří o selhání výchovy. Pokud jsou dětem během dospívání (v období kdy dochází k formování hodnotové orientace) vštěpovány rigidní vzorce hodnot zdůrazňující kulturní, náboženskou nebo etnickou nadřazenost, může se u těchto jedinců v pozdějším věku objevit xenofobie jako reakce na setkání s odlišnou identitou (Ninivaggi, 2013, s. 394). Zde je nutno zdůraznit, že obě příčiny mají silnou emocionální dimenzi, která může vést k dlouhodobým a závažným poruchám. V literatuře jsou tyto případy léčeny dlouhodobou terapií, při které se psycholog snaží s klientem během několika sezení odstranit negativní pocity.

Tyto příčiny xenofobie, při kterých hraje klíčovou roli emocionální rovina, je možné odlišit od xenofobie, při které významnou úlohu zaujímá racionalita. Pokud přijmeme tezi, že strach (emocionální faktor) se dá ovládnout a převáží racionální důvody, pak se jedná spíše o politický postoj vyjadřující odpor vůči cizincům. Můžeme tedy hovořit o „politické xenofobii“, která je spojována s racionálními důvody, ať již se jedná o obavy ze ztráty

zaměstnání, zátěž pro společnost v podobě zneužívání sociálního systému, bezpečnostní riziko terorismu a podobně. Je přitom zřejmé, že emocionální důvody se neztrácí, spíše ustupují do pozadí. Jakým způsobem lze xenofobii vysvětlit z hlediska teorie?

Xenofobie je úzce spojena s migrací. Andreas Wimmer (1997) shrnuje čtyři základní teorie, kterými se dá xenofobie vysvětlit. První je teorie racionální volby, v rámci které je negativní reakce vůči imigrantům důsledkem jejich vnímání jako soupeřů. Imigranti jednoduše vyvolávají negativní reakce, protože je s nimi asociováno více negativ než pozitiv, ať již jde o možnost ztráty pracovních míst, nákladů na integraci a další převážně ekonomické nevýhody. Druhou teoretickou příčinou xenofobie je funkcionální rozměr migrace. V tomto přístupu je migrace spojována s integračními problémy a imigranti tak představují zátěž pro fungování společnosti. Třetím přístupem je teorie diskursu, kdy migrace a imigranti se stávají předmětem zájmů a soutěže mocenských struktur. Nálepkování migrantů „labelling“ a řešení otázek migrace může přinášet politický kapitál jak zastáncům migrace, tak jejím odpůrcům, kteří mohou využívat xenofobních nálad ve společnosti ve svůj prospěch. Tato teorie pak souvisí s třetí teorií, kterou můžeme označit za fenomenologii. Jde o to, že xenofobie může být vyvolána obviňováním migrantů z různých krizí a oslabení národní identity, což může být opět použito k mobilizačním účelům. Xenofobie je tak chápána jako prostředek k dosažení sociálního smíru a upevnění národní identity (Wimmer, 1997). Všechny tyto čtyři teorie se úzce dotýkají politické dimenze xenofobie, a jak naznačuje i Wimmer, tyto teorie nejsou výlučné a mohou se prolínat či působit simultánně. Nabízí se tedy otázka, zda lze vytvořit univerzální model, který by dokázal tyto čtyři teorie uchopit v rámci jednoho konceptu.

### **Alternativní model: politická virologie?**

Při hledání alternativního modelu pro vysvětlení mechanismu vzniku a šíření politické xenofobie nabízí mnoho předností virologie. Byť se myšlenka využití virologie v oblasti politické vědy může zdát přinejmenším úsměvná, virologické koncepty byly již využity např. při formulování teoretického konceptu europeizace, kde obdobně jako ve virologii jde o analýzu šíření určitého jevu mezi obyvatelstvem na konkrétním území (Olsen, 2002). V tomto ohledu je tak možné se odrazit od základních virologických premis (např. Dimmock a kol., 2015) a upravit je pro vysvětlení mechanismů vzniku a šíření politické xenofobie. Které premisy jsou tedy užitečné pro výstavbu modelu?

1. Virologie usiluje o analýzu mechanismu šíření viru mezi lidmi na určitém území. Obdobně v rámci „politické virologie“ můžeme hovořit o šíření informací mezi občany na určitém území. V tomto ohledu je pouze vir nahrazen informacemi, které mohou xenofobní reakci vyvolat. Xenofobie je tak srovnávána s defenzivní reakcí imunitního systému při nakažení virem.

2. V rámci virologie, respektive toxikologie, lze zkoumat snadnost přenosu viru a jeho smrtelnost, vyplývající z charakteristických vlastností viru. Stejně tak u politické xenofobie lze zkoumat přitažlivost a sílu dopadu jednotlivých informací. Některé informace jsou z hlediska xenofobie snadněji šířitelné a způsobují větší dopad než jiné.

3. Virologie, a popřípadě imunologie, se dotýká také genetické výbavy a její role při obraně organismu proti viru. Obdobně můžeme tvrdit, že někteří jednotlivci jsou vůči politické xenofobii odolnější, ať už v důsledku socio-ekonomického statusu nebo jiných faktorů.

4. Šíření viru nezávisí pouze na jeho vlastních schopnostech, ale také na povaze prostředí, ve kterém se vyskytuje a přežívá. Toto prostředí je definováno řadou vlastností, jako je např. teplota, vlhkost, světlo a podobně. Obdobně můžeme říct, že šíření xenofobie pomáhá určité prostředí, které lze charakterizovat proměnnými typu úroveň vzdělání, výše životní úrovně, úroveň demokracie a podobně.

5. Při nákaze virem hraje významnou roli úroveň expozice. Tedy člověk, který je delší dobu vystaven intenzivnějšímu zdroji viru má větší pravděpodobnost nákazy. Obdobné tendence je možné předpokládat také u xenofobie. Délka působení a intenzita informací tak může ovlivnit míru nárůstu xenofobie u jednotlivce.

6. Nemocného nakaženého virem lze léčit protilátkami, virus eliminovat nebo udělat lidi vůči nákaze imunní. Pokud tedy odhalíme mechanismus šíření politické xenofobie, pak lze uvažovat i o zvyšování imunity obyvatelstva vůči xenofobii. Vzdělání, zkušenost nebo zvýšení životní úrovně tak může být pomyslným lékem tohoto společenského fenoménu.

Těchto šest okruhů tedy nabízí řadu témat, které je nutné zkoumat pro ověření funkčnosti modelu. Z důvodu omezeného rozsahu se následující analýza zaměří pouze na obecnější otázku: Jaké faktory pomáhají utvářet prostředí příhodné pro vznik politické xenofobie?

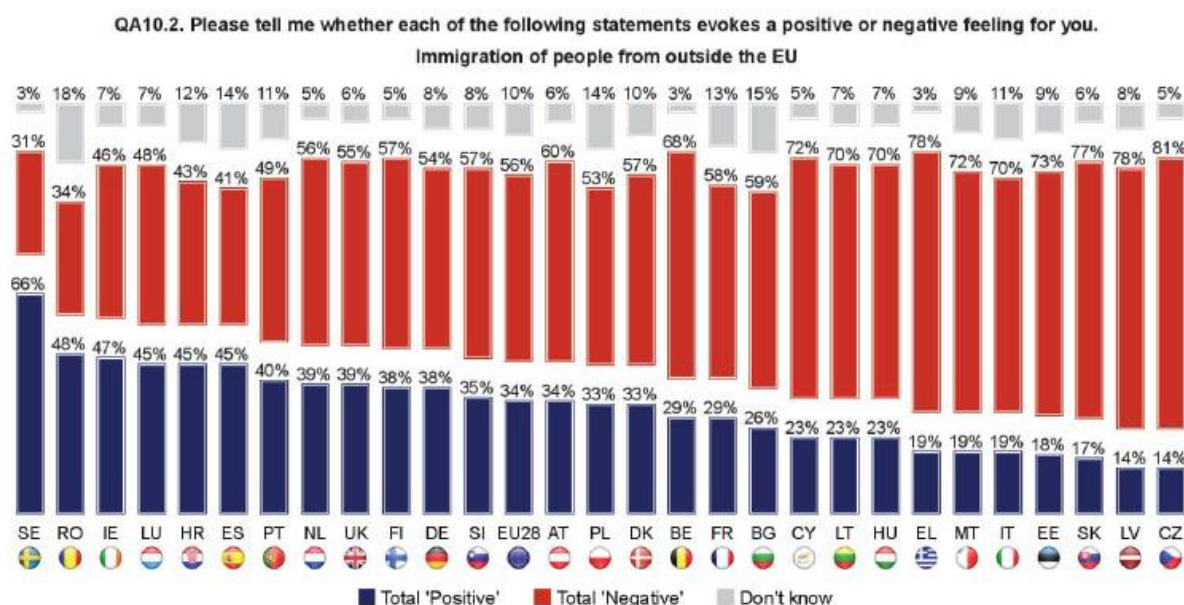
## **Empirická analýza**

Posuzování xenofobie z empirického hlediska je problematická záležitost z důvodu absence dat, popřípadě rozdílných metodik jejich zpracování. Jistou alternativou může být zaměření se na průzkumy veřejného mínění, které odhalují vztah občanů vůči migrantům ze zemí mimo EU, nebo analyzují nárůst xenofobie vůči minoritám (Mihálik, 2014). V tomto ohledu má nezastupitelnou roli průzkum Eurobarometr. Zde nalezneme také otázku, která se dotazuje na pocit týkající se migrantů ze zemí mimo EU. Otázka zní: „Prosím řekněte mi, zda ve vás následující výrok evokuje pozitivní nebo negativní pocity: imigrace lidí ze zemí mimo EU“. Data jsou pak zpracovány za jednotlivé státy, kde nalezneme procentuální podíl dotázaných v kategoriích „celkem pozitivní“, „celkem negativní“ a „nevím“. Vnímání migrace ze zemí mimo EU znázorňuje graf č. 1.

Níže uvedený graf znázorňuje poměrně zásadní rozdíly mezi zeměmi EU. Zatímco v některých zemích je postoj lidí vůči imigrantům ze zemí mimo EU pozitivní (66 % ve Švédsku, 48 % v Rumunsku nebo 47 % v Irsku), v jiných zemích je silně negativní - pouze 14 % v Česku a Lotyšsku (Eurobarometer, 2015, s. 154). Nabízí se tedy otázka, které další proměnné ovlivňují vnímání imigrantů?



**Graf č. 1: Vnímání migrace ze zemí mimo EU**



Zdroj: Standard Eurobarometer 83 (2015), s. 154.

Samotný průzkum Eurobarometr došel v rámci analýzy (na úrovni všech respondentů ze zemí EU 28) k zajímavým závěrům. U negativního vnímání migrace nehraje roli pohlaví, jelikož negativní pocity z migrace mělo 57 % mužů a 56 % žen. To, co hraje významnou roli, je vzdělání, věk a případně socio-ekonomický status. U věku negativita vnímání imigrace se zvyšuje spolu se zvyšujícím se věkem. Takže u mladých lidí mezi 15 a 24 rokem života pouze 46 % dotázaných vnímá imigraci negativně, u lidí starších 55 let je to 61 % (Eurobarometr, 2015, s. 155). To je 15% rozdíl. To se také prolíná do socio-profesní dimenze. Zatímco nejméně negativně vnímají imigranty ze zemí mimo EU studenti (41 %) a manažeři (47 %), u důchodců je to 63 %. Je zajímavé, že rozdíl je minimální u nezaměstnaných, osob v domácnosti, manuálních pracovníků, živnostníků nebo úředníků, kde se pohybuje v rozmezí 57 až 59 % (Eurobarometr, 2015, s. 155). S tím souvisí i socio-ekonomické postavení a jeho vliv na vnímání imigrace ze zemí mimo EU. Mezi třídami není velký rozdíl: pracující třída vnímá imigranty negativně v 60 % případů, nižší střední třída v 58 %, střední třída 54 % a vyšší střední třída v 50 % případů. Nejvyšší skok je však u vysoké příjmové třídy, kde je to „pouze“ 36 % (Eurobarometr, 2015, s. 155). Nezpochybnitelný vliv má také vzdělání. Zatímco lidé se základním vzděláním vnímají imigranty ze zemí mimo EU negativně v 64 %, u vysokoškoláků je to 49 % a u stále studujících je to „pouze“ 41 % dotázaných (Eurobarometr, 2015, s. 155). Tyto proměnné tedy určují náchylnost k politické xenofobii na individuální úrovni: nevzdělaný a chudý člověk je k politické xenofobii náchylnější, než manažer s vysokou školou. Toto zjištění dobře zapadá do výše zmíněného modelu.

Vyvstává však otázka, do jaké míry je možné tyto klíčové proměnné aplikovat na úrovni státu. S nadsázkou se můžeme ptát, zda platí, že stát je stát je souhrn obyvatel žijících na jeho území. Tedy zda procentuální vyjádření negativity vůči imigrantům ze zemí mimo EU v rámci jednotlivých států koreluje s dalšími proměnnými, které definují socio-ekonomické prostředí státu. Zda „strukturální“ proměnné jako úroveň vzdělání obyvatelstva, bohatství nebo úroveň demokracie přímo ovlivňují negativitu vnímání imigrantů ze strany veřejnosti. Negativní pocit

vyjádřený v procentech respondenty průzkumu Eurobarometr bude v rámci následujícího výzkumu brán jako závisle proměnná a bude dán do korelace s dalšími proměnnými, které mohou mít zásadní vliv na povahu společnosti a tedy i vnímání veřejnosti. Jak již průzkum Eurobarometr ukázal, hlavní pozornost by měla být věnována vzdělání a bohatství.

Jak se ukázalo, ze zvolených proměnných<sup>112</sup> míra vzdělání má nejvyšší korelační koeficient, byť ve středně významném vztahu. Negativní vnímání imigrantů tak bylo dáno do korelace s počtem vysokoškolsky vzdělaných lidí v populaci jednotlivých států, přičemž  $R = -0,46$ . Tedy čím více vysokoškoláků v populaci, tím méně negativní vnímání imigrantů. Všechny ostatní proměnné byly v rámci korelace o poznání slabší. Za zmínku ještě stojí výše hrubého domácího produktu na hlavu (nezávisle proměnná) kde  $R = -0,27$  (čím vyšší HDP, tím méně negativní vnímání imigrantů) a index demokracie (nezávisle proměnná) kde  $R = -0,27$  (čím lepší úroveň demokracie, tím méně negativní vnímání imigrantů). Být se jedná o slabé vztahy, odráží určité tendence, které mají oporu v teorii. Bohatší společnosti lépe přijímají imigranty a kvalita demokracie odráží kvalitu institucí a tedy funkcionální připravenost na imigraci. Stejně hodnoty dosahuje proměnná věnována cestování. Opět se prokázala logika, že obyvatelé, kteří více cestují mimo své vlastní země, mají příznivější vnímání migrantů ze zemí mimo EU28.

Řada dalších proměnných vykázala vztah ještě slabší. Např. vztah míry kulturní rozdílnosti ve společnosti a etnické rozdělenosti ve vztahu k negativnímu vnímání migrace. Slabý vztah s negativitou vykázala také koloniální minulost zemí, popřípadě zkušenost s komunismem. Ani velikost populace, popřípadě území nemá příliš velký vliv a rovněž počet žádostí o azyl přepočtený na počet obyvatel nehraje příliš velkou roli. Žádný lineární vztah nelze zaznamenat v případě důvěry ve vládu, u svobody médií nebo podílu Muslimů v populaci.

- Index kulturní diverzity:  $R=0,21$
- Index etnické frakcionalizace:  $R=0,20$
- Koloniální historie:  $R=-0,20$
- Početnost populace:  $R=-0,19$
- Hustota zalidnění:  $R=0,18$
- Komunistická minulost:  $R=0,18$
- Počet žádostí o azyl na 100 000 obyvatel:  $R=-0,15$
- Důvěra vládě:  $R=-0,1$
- Index svobody médií:  $R=0,1$
- Procentuální podíl muslimů v populaci:  $R=0,06$

Přestože se tyto vztahy ukázaly jako slabé, nelze si nevšimnout určitých tendencí. Obě korelace u jazykové diverzity a kulturního rozdělení vyšly pozitivně. Tedy čím větší rozdělení společnosti, tím větší tendence k negativnímu vnímání migrace ze zemí mimo EU. Státy s větším počtem obyvatel mají tendenci vidět imigranty méně negativně. Naopak státy s vysokou hustotou zalidnění je vnímají negativněji. Zatímco země se zkušeností komunismu mají tendenci vnímat uprchlíky negativněji, země s koloniální minulostí mají tendenci opačnou. Jedná se však o velice slabé vztahy, které mohou pouze naznačit určité tendence, nikoliv statisticky významnou závislost. Čistě teoreticky, pokud by existovala bohatá země s početným,

---

<sup>112</sup> Zvolené proměnné lze včetně datového souboru nalézt v příloze.

vzdělaným a heterogenním obyvatelstvem (tedy velmi sebevědomým), pak bychom mohli očekávat absenci negativního postoje vůči imigrantům ze zemí mimo EU. Žádná z těchto proměnných však nedokáže definovat postoj veřejnosti vůči imigraci. Z tohoto důvodu je nutné přistoupit ke komplexnější analýze zaměřit se na další faktory, jako je např. role médií. Při vztahu mezi jednotlivými proměnnými je tedy potřeba vnímat i tzv. common ground, který je dotvářen i migračním diskursem v jednotlivých členských státech, jak dokazují některé studie (viz. Žúborová a Borárosová, 2016).

## **Závěr**

Príspevek ve své úvodní části vymezil pojem xenofobie a rozvinul koncept politické xenofobie. V následující části byl představen alternativní model ke čtyřem „klasickým“ teoriím řešícím příčiny xenofobie – teorie racionální volby, funkcionalismus, teorie diskursu a fenomenologie. Alternativní model byl inspirován virologií, a to zejména v šesti oblastech. Následně se autor zaměřil na mapování podmínek šíření politické xenofobie v EU a odhalování vlastností, které na společenské úrovni šíření xenofobie pomáhají. V rámci třetí části se článek snažil odpovědět na výzkumnou otázku, jaké faktory pomáhají utvářet prostředí příhodné pro vznik politické xenofobie?

Z empirické analýzy jasně vyplynulo, že největší vliv na vnímání negativity imigrantů ze zemí mimo EU má vzdělání (respektive poměr vysokoškoláků v populaci). Dalšími významnými faktory se prokázalo bohatství (měřeno jako individuální příslušnost k socio-ekonomické třídě na úrovni jednotlivce, nebo výše HDP na úrovni státu) a na úrovni státu částečně také úroveň demokratických institucí. Stejnou roli má i faktor cestování do zahraničí. Další faktory, jako kulturní a jazyková heterogenita, post-komunistická nebo koloniální minulost či počet obyvatel a hustota zalidnění se ukázaly jako méně významné, byť mohou naznačovat určité tendence. Autor dochází k závěru, že žádná ze strukturálních proměnných nedokáže sama o sobě definovat vztah populace k imigrantům ze zemí mimo EU a proto je nutné přistoupit k hlubší analýze dalších faktorů, především médií.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

DIMMOCK, N. J. a kol. 2015. *Introduction to Modern Virology*. 7<sup>th</sup> Edition. Hoboken: Willey Blackwell, 2015. 544 s. ISBN 978-1-119-97810-7.

EUROBAROMETER 2015 *Standard Eurobarometer No. 83*. European Commission.[online]. Brussels, 2016 [cit. 15. 11. 2016]. Dostupné na internete: <[http://ec.europa.eu/public\\_opinion/archives/eb/eb83/eb83\\_en.htm](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb83/eb83_en.htm)>

EUROSTAT 2014. *Eurostat Statistics Explained. Population by education level attainment, 2011*. [online]. Luxembourg, 2016. [cit. 15. 11. 2016]. Dostupné na internete: <[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Population\\_by\\_level\\_of\\_educational\\_attainment,\\_2011\\_\(1\)\\_\(%25\\_of\\_population\\_aged\\_15-64\)\\_new.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Population_by_level_of_educational_attainment,_2011_(1)_(%25_of_population_aged_15-64)_new.png)>.

EUROSTAT 2016. *Annual Data on trips of EU Citizens*. [online]. Luxembourg, 2016 [cit. 15. 11. 2016]. Dostupné na internete: <<http://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database>>.

- FEARON J. 2003. [Ethnic and Cultural Diversity by Country](#). In *Journal of Economic Growth*. ISSN 381-4338, roč. 8, s. 195-222.
- FIELDS, R. M. 2007. Xenophobia: A consequence of Posttraumatic Stress Disorder. In *Trauma Psychology: Issues in Violence, Disaster, Health, and Illness*. London: Praeger, 2007. ISBN 10: 0275985253, p. 289-306.
- MIHÁLIK, J. 2014. The Rise of Anti-Roma Positions in Slovakia and Hungary: A New Social and Political Dimension of Nationalism. In *Baltic Journal of Law & Politics*, ISSN 2029-0454, 2014, roč. 7, č. 2, s. 179-208.
- NINIVAGGI, J. M. D. 2013. *Biometal Child Development: Perspectives on Psychology and Parenting*. New York : Rowman & Littlefield Publishers. 532 s. ISBN 978-1442219045.
- OECD (2015) *Population with Tertiary Education*. [online]. Paris, 2016 [cit. 15. 11. 2016]. Dostupné na internete: <<https://data.oecd.org/eduatt/population-with-tertiary-education.htm>>.
- OLSEN, J. P. 2002. The Many Faces of Europeanization. In *Journal of Common Market Studies*, ISSN 1468-5965, 2002, roč. 40, č. 5, s. 921-952.
- RWB 2016. *World Press Freedom Index*. [online]. Paris: Reporters Without Borders. [cit. 15. 11. 2016]. Dostupné na internete: <<https://rsf.org/en/ranking>>.
- WIMMER, A. 1997. *Explaining xenophobia and racism: A critical review of current research approaches*. In *Ethnic and Racial Studies*. ISSN 1466-4356, 1997, roč. 20, č. 1, s. 17–41.
- WORLD BANK 2016. *Population density by Country*. [online]. Washington, 2016. [cit. 15. 11. 2016]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator/EN.POP.DNST>>.
- ŽÚBOROVÁ, V., BORÁROSOVÁ, I. 2016. Migrácia v médiách: utečenci versus migranti. Chápanie emigrantov a utečencov v mediálnom priestore v kontexte pozitívnej a negatívnej mediatizácie. In *Central European Journal of Politics*. ISSN 2464-479X, 2016, roč. 2, č. 1, s. 1-15.

# Příloha 1: Datový soubor

| Proměnná    | Negativní asociace<br>(zavírá p.) | V1: Procento<br>vyšších školáků v<br>populaci | V2: Komunismus | V3: Procento<br>muslimů v pop. | V4: Žádosti o azyl na<br>0,1 mil. Obyvatel | V5: HDP (USD) 2014 | V6: Index<br>demokracie | V7: World Press<br>Freedom Index | V7: nedůvěra v vládu v<br>procentech | V8: Obyvat. (v mil.) | V9: Hustota<br>zaobýdění (km2) | V10: Koloniální<br>velmoc | V11: Etnická frakce.<br>(index) | V12: Kulturní<br>dířeržba (index) | V13: Počet do<br>zahraníčí na<br>obyvatele |
|-------------|-----------------------------------|-----------------------------------------------|----------------|--------------------------------|--------------------------------------------|--------------------|-------------------------|----------------------------------|--------------------------------------|----------------------|--------------------------------|---------------------------|---------------------------------|-----------------------------------|--------------------------------------------|
| Rakousko    | 60                                | 31                                            | 0              | 6,8                            | 1027                                       | 46164              | 854                     | 1318                             | 52                                   | 8,5                  | 100                            | 0                         | 0,126                           | 0,100                             | 2,35                                       |
| Belgie      | 68                                | 37                                            | 0              | 5,9                            | 397                                        | 42725              | 793                     | 1418                             | 54                                   | 11,2                 | 352                            | 1                         | 0,567                           | 0,462                             | 1,07                                       |
| Česko       | 81                                | 22                                            | 1              | 0,1                            | 14                                         | 30444              | 794                     | 1666                             | 66                                   | 10,5                 | 133                            | 0                         | 0,322                           | 0,064                             | 2,86                                       |
| Dánsko      | 59                                | 37                                            | 0              | 4,1                            | 370                                        | 44862              | 911                     | 889                              | 41                                   | 5,6                  | 128                            | 0                         | 0,128                           | 0,128                             | 5,36                                       |
| Estonsko    | 73                                | 38                                            | 1              | 0,2                            | 18                                         | 26355              | 785                     | 1431                             | 49                                   | 1,3                  | 30                             | 0                         | 0,511                           | 0,492                             | 2,31                                       |
| Finsko      | 57                                | 43                                            | 0              | 0,8                            | 591                                        | 39754              | 903                     | 859                              | 26                                   | 5,5                  | 16                             | 0                         | 0,132                           | 0,132                             | 6,91                                       |
| Německo     | 54                                | 28                                            | 1              | 5,5                            | 587                                        | 45615              | 864                     | 1480                             | 43                                   | 80,8                 | 230                            | 0                         | 0,095                           | 0,090                             | 2,78                                       |
| Recko       | 78                                | 29                                            | 0              | 5,3                            | 122                                        | 26098              | 745                     | 3035                             | 59                                   | 11,0                 | 85                             | 0                         | 0,059                           | 0,050                             | 0,45                                       |
| Maďarsko    | 70                                | 24                                            | 1              | 0,3                            | 1799                                       | 24498              | 684                     | 2817                             | 62                                   | 9,9                  | 108                            | 0                         | 0,186                           | 0,185                             | 1,52                                       |
| Irsko       | 46                                | 43                                            | 0              | 1,1                            | 71                                         | 47804              | 885                     | 1240                             | 64                                   | 4,6                  | 64                             | 0                         | 0,171                           | 0,157                             | 2,39                                       |
| Itálie      | 70                                | 18                                            | 0              | 3,7                            | 138                                        | 34757              | 798                     | 2893                             | 76                                   | 60,8                 | 200                            | 0                         | 0,040                           | 0,040                             | 0,81                                       |
| Lotyšsko    | 78                                | 32                                            | 1              | 0,1                            | 17                                         | 23337              | 737                     | 1738                             | 67                                   | 2,0                  | 35                             | 0                         | 0,585                           | 0,441                             | 2,01                                       |
| Litva       | 70                                | 39                                            | 1              | 0,1                            | 11                                         | 26642              | 754                     | 1995                             | 58                                   | 2,9                  | 51                             | 0                         | 0,338                           | 0,259                             | 1,38                                       |
| Lucemburk   | 48                                | 40                                            | 0              | 2,3                            | 445                                        | 91047              | 888                     | 1443                             | 40                                   | 0,5                  | 190                            | 0                         | Na                              | Na                                | 2,00                                       |
| Nizozemí    | 56                                | 35                                            | 0              | 6                              | 266                                        | 47130              | 892                     | 876                              | 44                                   | 16,8                 | 397                            | 1                         | 0,077                           | 0,077                             | 2,32                                       |
| Polsko      | 53                                | 28                                            | 1              | 0,1                            | 32                                         | 24882              | 709                     | 2389                             | 71                                   | 38,5                 | 122                            | 0                         | 0,047                           | 0,041                             | 1,32                                       |
| Portugalsko | 49                                | 23                                            | 0              | 0,6                            | 8                                          | 28326              | 779                     | 1727                             | 76                                   | 10,4                 | 114                            | 1                         | 0,040                           | 0,040                             | 1,44                                       |
| Slovensko   | 77                                | 21                                            | 1              | 0,2                            | 6                                          | 27584              | 729                     | 1326                             | 65                                   | 5,4                  | 111                            | 0                         | 0,332                           | 0,293                             | 1,11                                       |
| Slovinsko   | 57                                | 30                                            | 1              | 3,6                            | 13                                         | 29917              | 757                     | 2226                             | 78                                   | 2,1                  | 101                            | 0                         | 0,231                           | 0,170                             | 1,91                                       |
| Španělsko   | 41                                | 35                                            | 0              | 4,1                            | 32                                         | 33763              | 830                     | 1992                             | 84                                   | 46,6                 | 93                             | 1                         | 0,502                           | 0,263                             | 2,77                                       |
| Švédsko     | 31                                | 40                                            | 0              | 5                              | 1667                                       | 45143              | 945                     | 1233                             | 47                                   | 9,6                  | 21                             | 0                         | 0,189                           | 0,189                             | Na                                         |
| UK          | 55                                | 43                                            | 0              | 4,8                            | 60                                         | 39136              | 831                     | 2170                             | 58                                   | 64,3                 | 251                            | 1                         | 0,324                           | 0,184                             | 2,26                                       |
| Pearson (R) | x                                 | -0,45                                         | 0,18           | 0,04                           | -0,15                                      | -0,27              | -0,27                   | 0,1                              | -0,1                                 | -0,19                | 0,18                           | -0,20                     | 0,20                            | 0,21                              | -0,27                                      |
| Zdroj dat   | EB                                | OECD                                          | A              | PEW                            | Eurostat                                   | WB                 | Economi                 | RWB                              | EB                                   | WB                   | WB                             | A                         | Faron (2003)                    | Eurostat                          |                                            |

Zpracování: autor.

# JE RUSKÁ FEDERÁCIA HROZBOU PRE EURÓPU?

Erik Görner

**Abstrakt:** *V súčasnom bezpečnostnom prostredí sa štáty musia zoberať širokým spektrom bezpečnostných hrozieb. Aktuálne dianie na Ukrajine ukazuje, že aj na hraniciach NATO a EÚ môže vzniknúť ozbrojený konflikt. Európska bezpečnosť je ohrozená takým spôsobom, ako ešte nebola od konca druhej svetovej vojny. Ruská zahraničná politika sa javí ako hrozba pre krajiny NATO a EÚ v Európe. Hlavným cieľom článku je priblížiť charakter vzájomnej konfrontácie medzi Európou, v článku reprezentovanou členskými krajinami Severoatlantickej aliancie v Európe a členskými krajinami Európskej únie, a Ruskou federáciou na druhej strane. Cieľom práce je zároveň analyticky zhodnotiť možnosť vzniku priamej vojenskej konfrontácie medzi spomenutými stranami. Na dosiahnutie cieľa práce analyzujeme a porovnávame oficiálne bezpečnostné dokumenty, názory expertov a správy z oblasti skúmanej problematiky.*

**Abstract:** *In the contemporary security environment states have to deal with a broad spectrum of security threats. The current situation in Ukraine shows that an armed conflict is possible on the borders of NATO and EU. European security is challenged in a way it hasn't been challenged since the end of the Second world war. Russian foreign policy seems to pose a threat on EU/NATO member countries in Europe. The main aim of the article is to define a character of a confrontation between the European NATO and EU member states on one side and the Russian Federation on the other. The aim is as well to analytically assess possibility of emergence of military conflict between these two sides. In order to fulfil the main aim, we analyse and compare official security documents, opinions of experts and news related to researched topic.*

## Úvod

Bezpečnostné prostredie v dnešnom svete sa stáva čoraz viac neprehľadné. Hrozby<sup>113</sup> pre národnú bezpečnosť môžu mať výrazne odlišný charakter a môžu byť spôsobené širokou škálou aktérov. V súčasnom bezpečnostnom prostredí sa stále viac stierajú hranice medzi hrozbami, ktoré pôsobia z vnútorného a vonkajšieho bezpečnostného prostredia. Štát na ne musí reagovať a pripraviť svoj bezpečnostný systém.

V Európe sa stáva očividnou hrozba zo strany Ruskej federácie. Hlavným cieľom článku je priblížiť charakter vzájomnej konfrontácie medzi Európou, v článku reprezentovanou

---

<sup>113</sup> Termín ohrozenie a hrozba chápeme v rámci tohto článku ako synonymá. Používanie pojmov ohrozenie a riziko je však v rôznych článkoch do vysokej miery nejednoznačné. Nejednoznačnosť pojmov zdôrazňuje Eichler v článku v časopise Mezinárodní vztahy. V závere píše, že hrozba je niečo, čo existuje nezávisle od aktérov- teda ich vnímania. Je objektívne daná, pričom môže byť spôsobená konaním ostatných aktérov- zámerná hrozba alebo nezámerná- vyplývajúca z prírodných podmienok. Riziko je charakterizované cez prizmu konania a rozhodovania toho, kto je niečím ohrozený. Ako riziko sa dá podľa tejto charakteristiky chápať jedine niečo, čo môže subjekt ovplyvniť (Eichler, 2011, s. 80). V tejto práci sa budeme pridržať tretej definície rizika a ohrozenia od Eichlera. Hrozbu teda chápeme ako niečo čo môže negatívne ovplyvniť fungovanie aktérov, niečo objektívne dané. Riziko budeme chápať v nadväznosti na rozhodnutie aktéra, ktorý čelí hrozbám. Z riešenia alebo neriešenia hrozby vyplývajú riziká.



členskými krajinami Severoatlantickej aliancie v Európe a členskými krajinami Európskej únie (ďalej aj EÚ), a Ruskou federáciou na druhej strane. Cieľom práce je zároveň analyticky zhodnotiť možnosť vzniku priamej vojenskej konfrontácie medzi spomenutými stranami.

Hlavnou metódou použitou v rámci našej práce je analýza dostupných bezpečnostných dokumentov, vedeckých prác, hodnotení analytikov a tlačových správ. V závere práce sumarizujeme naše zistenia a na základe predstretých faktov sa snažíme o prognózu hrozby vypuknutia teritoriálneho konfliktu medzi stanovenými stranami.

## **Analýza konfrontácie medzi Európou a Ruskou federáciou**

V bipolárnom svete voči sebe stáli dva bloky- Spojené štáty americké (ďalej aj USA) a Zväz sovietskych socialistických republík (ďalej aj ZSSR). Každá zo strán mala na svojej strane spojencov v rámci vojenskej aliancie- USA v rámci Severoatlantickej aliancie (ďalej aj NATO) a ZSSR v rámci Varšavskej zmluvy. Vzájomné vojenské súperenie skončilo víťazstvom Západného bloku a rozpadom ZSSR. Ruská federácia (ďalej aj Rusko) však naďalej zostala významným aktérom vo svetovom meradle. Hlavne posledné roky ukazujú silu Ruska. Je očividné, že má veľký mocenský potenciál a je schopné svoju silu použiť na presadenie svojich záujmov.

Európa začína vnímať zahraničnú politiku Ruska stále viac ako hrozbu. Toto tvrdenie môžeme podporiť na širokej škále zdrojov.

Weigel v článku *Europe is under threat* vníma Rusko ako hrozbu číslo jedna pre Európu. Putina označuje pomenovaním „prezident/cár/diktátor“. Píše, že sa snaží zvrátiť nedávnu históriu z rokov 1989-1991 obnovením Stalinovej „ríše“ vrátane vonkajších teritórií. Tvrdí, že jeho neo-imperialistickú politiku skrýva za zámienku ideológie euroázijstva. Voči západu vedie boj v podobe propagandy a dezinformácie. Píše, že Európa nenašla žiadny efektívny spôsob reakcie na agresiu na Kryme, ktorá predstavuje prvé násilné zmenenie hraníc v Európe od roku 1945 (Weigel, 2016).

Rusko ako hrozba pre bezpečnosť Európy je zahrnutá aj v ročnom hodnotení schopnosti USA prispievať spoločnej obrane- 2016 Index of U.S. Military Strength, ktorý vypracováva The Heritage Foundation. Rusko je v dokumente vnímané ako hrozba pre Európu hneď v niekoľkých rovinách. Krajina disponuje stále veľkým nukleárnym arzenálom. Rusko využíva jadrové zbrane hlavne na odstrašovanie a zabezpečenie nedotknuteľnosti. Svoju nedotknuteľnosť zatiaľ využíva na modernizáciu konvenčnej sily. Rusko má dve stratégie nukleárneho odstrašovania. Prvá je založená na hrozbe odpálenia rakiet hneď po výstrahe a odplatných odpaloch na zabránenie nukleárnemu útoku na globálnej úrovni. Druhá je založená na limitovanom použití jadrových zbraní na ukončenie veľkého regionálneho konvenčného vojenského útoku. Rusko takto vyvažuje nižšiu efektivitu svojich konvenčných ozbrojených síl. Nepredpokladá sa použitie týchto jadrových zbraní, ale pre Rusko znamenajú veľkú strategickú výhodu. Podľa dokumentu Rusko pre Európu predstavuje hrozbu aj v iných oblastiach. Dokument vyzdvihuje tieto oblasti: ruský nátlak na strednú a východnú Európu; militarizáciu severu (arktiskej oblasti); využívanie propagandy; destabilizácia južného Kaukazu; vplyv na Balkáne (2016 Index of U.S. Military Strength, 2016).

Na základe predošlých dvoch zdrojov vidíme, že obidva vnímajú problém „teritoriálnej expanzie“ Ruska alebo inými slovami vytvárania pro-Ruských štátov na základe konceptu

ochrany menšín. Druhý závažný problém, ktorý do popredia dávajú oba zdroje je Ruská propaganda.

Problém Ruskej propagandy je dobre zahrnutý v rozhovore s Vitalim Jaroševským, zástupcom šéfredaktora ruského denníku Novaja Gazeta. Tvrdí, že o ukrajinskej kríze boli v Rusku prezentované jednostranné informácie, ktoré skresľovali realitu. Takýto spôsob informovania sa môže kľudne označiť ako propaganda. Predovšetkým ide o tri polopravdy až klamstvá- celú krízu spôsobil západ; na Ukrajine vládne fašistická, krajne pravicová vláda; Ukrajina je dlhodobo v permanentnom chaose. V Rusku je hlavným informačným prostriedkom televízia. Zlé vzťahy medzi Ukrajinou a Ruskom boli dlhodobo televíziou podnecované. Tvrdí, že médiá v Rusku sú závislé od štátnej moci, ktorú podľa neho predstavuje Putin. Putin tiež klame, keď dostal otázku, či sú ruské vojská na Kryme tvrdil, že nie. Neskôr vojakov vyznamenal. Následne hovorí, že Putin je produktom médií, dostal sa prostredníctvom nich k moci a potrebuje mať pod kontrolou verejnú mienku. Tiež otvorene hovorí o tom, že vražda je v Rusku najlepším spôsobom cenzúry a vymenováva viacero zavraždených novinárov (Slezáková, 2014).

Ruská propaganda a dezinformácia však nefunguje len smerom do vnútra Ruskej federácie. Európa vníma propagandu a dezinformácie zo strany Ruska ako reálnu hrozbu.

Jakub Kalensky, člen pracovnej skupiny zaoberajúcej sa štúdiom Ruskej propagandy Európskej služby pre vonkajšiu činnosť, popisuje ako je vykonávaná pro-Ruská propaganda v štátoch EÚ. V baltských štátoch je cieľovou skupinou obyvateľstvo krajiny hovoriace po rusky. Prostriedkom manipulácie je ruská televízia. V krajinách Vyšehradskej štvorky sú hlavným zdrojom dezinformácie a propagandy internetové portály. V škandinávskych krajinách sa dezinformácia vykonáva prostredníctvom „trolov“. Ide o spôsob dezinformácie na základe poburujúcich komentárov pod článkami. Kalensky zároveň tvrdí, že v niektorých krajinách EÚ dezinformácie šíria priamo politici. Hovorí, že dezinformácia sa netýka iba krajín východnej Európy. V Španielsku, na základe nezverejneného zdroja väčšina ľudí verí, že v Ukrajinskom konflikte sa stalo Rusko obeťou západu a 50% Francúzov verí, že Ukrajina začala konflikt. Fedorov, ukrajinský expert na ruskú zahraničnú a bezpečnostnú politiku, sa vyjadril: *„Ak bude ruská agresia na Ukrajine úspešná, bude replikovaná v baltských krajinách a tiež kdekoľvek inde.“* Fedorov ďalej hovorí, že novým cieľom Ruska bude zmena ústavy krajiny, tak aby poskytla právo veta separatistom, čo bude v konečnom dôsledku znamenať dlhodobú destabilizáciu krajiny (Gotev, 2016).

Je zrejmé, že Rusko využíva dezinformáciu verejnosti smerom dovnútra krajiny, ale aj navonok. Dezinformáciu využíva na získanie podpory pre svoje zahraničnopolitické kroky. Potrebné je zdôrazniť, že bez ohľadu na skutočný vplyv propagandy zo strany Ruska je propaganda veľmi nebezpečná a môže viesť k sfanatizovaniu spoločnosti.

V nasledujúcom odstavci prezentujeme oficiálny dokument, ktorý nepriamo uvádza ruskú zahranično-bezpečnostnú politiku ako hrozbu. Ako príklad sme vybrali oficiálny dokument ohľadne bezpečnosti Nemeckej spolkovej republiky, na základe jeho aktuálnosti.

Nemecký bezpečnostný dokument White Paper on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr vydaný spolkovou vládou v roku 2016, tiež spomína Rusko z bezpečnostného hľadiska. Nikde v dokumente nie je priamo napísané, že by Ruská zahraničná politika predstavovala hrozbu, ale z dokumentu to jasne vyplýva. Prvýkrát sa Rusko spomína v druhej kapitole pod názvom „Nemecké bezpečnostné prostredie“, v podkapitole 2.1 s názvom



„Premena medzinárodného poriadku“, v stati „Spochybnenie Euroatlantického mieru a stability založených na pravidlách“. Píše sa, že Rusko sa pokúša o zmenu hraníc, čo je považované za unilaterálne konanie v rozpore s medzinárodným právom. Rusko odmieta úzke partnerstvo s NATO a EÚ. Do popredia kladie strategické súperenie. Nemecko vníma zvýšenú vojenskú aktivitu Ruska na hraniciach s EÚ/NATO v Európe. Zjavná je aj modernizácia ozbrojených síl Ruskej federácie. Existuje obava, že sa bude snažiť testovať limity medzinárodných dohôd. Rusko využíva hybridné spôsoby vedenia konfliktu, čo stiera hranice medzi vojnou a mierom. Nemecko tvrdí, že konanie Ruska vyvoláva neistotu v bezpečnostných vzťahoch. Na druhej strane sa však vyzdvihuje fakt, že Rusko patrí do európskeho regiónu a spolupráca s ním je nevyhnutná pre udržanie stability. Na stabilizáciu vzťahov Nemecko navrhuje dodržiavanie súčasných pravidiel a princípov, nie rekonštrukciu systému bezpečnosti, ktorý už funguje. Ďalej sa Ruská federácia spomína v podkapitole 2.2 „Výzvy pre Nemeckú bezpečnostnú politiku“, v stati „Medzištátne konflikty“. Tu je Rusko spomínané v súvislosti konfliktu na Ukrajine. V kapitole 4 „Kľúčové oblasti konania v nemeckej bezpečnostnej politike“, v podkapitole 4.2 „Kľúčové oblasti konania vo svete“, v stati „Nemecko v NATO“, sa spomína kľúčová úloha Nemecka pri založení Rady NATO-Rusko. V tejto časti dokumentu Nemecko vyzdvihuje dva problémy- Ruskú anexiu Krymu a fakt, že vo svojej Stratégii národnej bezpečnosti Ruská strana vníma NATO ako hrozbu. Vzťahy k Rusku majú byť na základe súčasných vzťahov vykonávané prostredníctvom dvoch prístupov: vierohodného odstrašovania v kombinácii s obrannými spôsobilosťami a ochoty viesť s Ruskom dialóg (The Federal Government of Germany, 2016).

Veľmi podobne ako dokument White Paper on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr sa k Ruskej zahraničnej politike ako možnej hrozbe pre Európu vyjadruje aj záverečné komuniké zo stretnutia predstaviteľov štátov Severoatlantickej aliancie vo Varšave. Podobne ako dokument 2016 Index of U.S. Military Strength kritizuje agresívne vyhlásenia Ruskej federácie v oblasti použitia zbraní hromadného ničenia. V zhode s nemeckým dokumentom hovorí o destabilizujúcom konaní Ruska v oblasti Euro-atlantického bezpečnostného prostredia. Tiež sa venuje problematike Ukrajinskej krízy a náhlým vojenským cvičeniam Ruskej armády na hranici s členskými štátmi NATO (Warsaw Summit Communiqué, 2016)

Nemecký dokument sa odvoláva na ruskú Stratégiu národnej bezpečnosti. Považujeme za nevyhnutné uviesť jednotlivé body týkajúce sa problematiky NATO-Ruských vzťahov zahrnutých v tejto stratégii.

V spomínanej stratégii sa NATO spomína hneď niekoľkokrát. Prvýkrát sa spomína v druhej časti „Rusko v modernom svete“, v bode 15, 16 a 17. Ako hrozba pre národnú bezpečnosť Ruskej federácie sú tu charakterizované nasledovné skutočnosti: zväčšovanie vojenského potenciálu NATO; vykonávanie globálnych akcií v rozpore s medzinárodným právom; expanzia aliancie; vojenská infraštruktúra v blízkosti hraníc s Ruskom; rozmiestňovanie raketovej obrany USA. V dokumente sa konštatuje, že NATO rieši medzinárodné problémy nesprávnym spôsobom, ktorého priamym dôsledkom je súčasná migrácia. USA a EÚ sú v dokumente obvinené z podpory protiústavného prebratia moci krajnou pravickou na Ukrajine. V krajine podporujú obraz Ruska ako nepriateľa. Destabilizácia Ukrajiny je vnímaná ako destabilizácia priestoru na hraniciach Ruska. Nasledujúca zmienka o vzťahoch Rusko-NATO sa nachádza v štvrtej časti „Garancie národnej bezpečnosti“, v stati „Strategická

stabilita a strategické partnerstvo založené na rovnosti“. V bode 106 je popísaný problém spolupráce so Severoatlantickou alianciou, kde sú zopakované dôvody z bodu 15. V bode 107 Rusko vyjadruje ochotu spolupráce s NATO na základe partnerskej rovnosti za predpokladu, že druhá strana bude prihliadať na národné záujmy Ruska pri svojom vojensko-politickom plánovaní a bude rešpektovať ustanovenia medzinárodného práva (Russian National Security Strategy, 2015).

Nemecko má ako členská krajina NATO podobné vnímanie hrozieb ako celá aliancia. Vyčíta Rusku unilaterálne konanie v rozpore s medzinárodným právom a zmenu hraníc násilným spôsobom v prípade Krymu. Tiež je veľmi negatívne hodnotená destabilizácia Ukrajiny. Konanie Ruska na Ukrajine pôsobí podľa Severoatlantickej aliancie destabilizujúco na celý región. NATO vníma negatívne rozsiahle a náhle manévry Ozbrojených síl Ruskej federácie na hraniciach členských krajín NATO.

Po analýze vnímania Severoatlantickej aliancie ako hrozby zo strany Ruskej federácie sa objavujú isté súvislosti. Ruská federácia vníma takmer totožné hrozby zo strany NATO ako NATO zo strany Ruskej federácie. Problematické je rozširovanie sa NATO smerom k hraniciam Ruska, presúvanie vojenských prostriedkov NATO k hraniciam. Otázka Ukrajiny je vnímaná úplne odlišne. Rusko tvrdí, že práve západ, vnímaný cez prizmu NATO a EÚ, spôsobil destabilizáciu Ukrajiny.

Najspornejším bodom odkrytým prostredníctvom štúdia dokumentov je vzájomné obviňovanie krajín NATO a Ruska z porušovania medzinárodného práva.

Rusko porušilo medzinárodné právo v súvislosti a intervenciou na Kryme. Použitie ruskej vojenskej sily na Ukrajine autorizované hornou komorou ruského parlamentu- Radou federácie, sa dá chápať ako porušenie zákazu použitia sily podľa medzinárodného práva. Po referende, ktoré prebehlo na Kryme, bola odzbrojená Ukrajinská armáda a prinútená vzdať sa. Takéto konanie je porušením územnej integrity Ukrajiny. Ďalším porušením bol včlenenie Krymu pod územie Ruskej federácie. Konanie Ruska bolo neoprávnené z viacerých dôvodov: medzinárodné právo Rusku nedovoľovalo intervenovať s cieľom zachrániť ruských obyvateľov; po referende sa podľa medzinárodného práva Krym nestal slobodným štátom a teda nemohol pozvať Rusko na svoju ochranu ani prijať zmluvu o vstupe do Ruska. Krym nesplnil požiadavky medzinárodného práva na odtrhnutie sa od územia Ukrajiny- už v rámci Ukrajiny mal autonómne postavenie. Rusko často argumentuje, že umožnenie sebaurčenia Kosova je istým precedensom. Kosovo je však z hľadiska medzinárodného práva iným prípadom. Špecifickosť prípadu je založená na nasledujúcich skutočnostiach: v krajine prebiehal dlhotrvajúci vnútorný konflikt, boli porušované ľudské práva a krajina bola spravovaná Organizáciou spojených národov (ďalej aj OSN). Valné zhromaždenie OSN na základe rezolúcie A/RES/68/262 z 27.3.2014 vyzýva štáty k neuznaniu aktuálneho statusu Krymu (Marxsen, 2014).

Rusko jednoznačne svojimi akciami na Kryme prekročilo hranice, ktoré mu poskytovalo medzinárodné právo. Kritika smerom od krajín NATO je však do vysokej miery spochybnená predošlými vojenskými akciami aliancie.

Viaceré misie vykonávané krajinami NATO boli v rozpore s Chartou OSN a taktiež im chýbal mandát zo strany Bezpečnostnej rady OSN. Medzi takéto operácie patria: Operácia spojenecká sila, ktorá prebehla v roku 1999 v Juhoslávii; pôvodne operácia USA- Operácia trvalá sloboda v Afganistane v roku 2001 a operácia Iracká sloboda, ktorá začala v roku 2003.

Vojenské operácie boli v rozpore aj s inými prameňmi medzinárodného práva. Navyše veľmi kontroverzné bolo aj používanie vojenského materiálu z ochudobneného uránu v Juhoslávii (Cohn, 2004). Názory na legalitu operácie v Líbyi z roku 2011 sú tiež odlišné. Ulfstein a Christiansen v článku *The legality of the NATO bombing in Libya* píše, že zastavenie utrpenia obyvateľstva v Líbyi bolo schválené Bezpečnostnou radou OSN v rezolúcií 1970 a 1973. Autori hovoria, že bombardovanie vykonané za účelom ochrany civilistov bolo v súlade s medzinárodným právom. Následné bombardovanie s cieľom zvrhnúť Muammara al-Kaddáfího bolo však nad rámec rezolúcie 1973 (Ulfstein, Christiansen, 2013).

Pri chápaní Ruska ako bezpečnostnej hrozby pre Európu je veľmi zaujímavé analyzovať prejav prezidenta Putina pred spoločným zasadnutím Ruského parlamentu, kde obhajoval právo na anexiu Krymu.

V prejave hovorí o historických hraniciach Ruska a o historických súvislostiach, ktoré predchádzali rozpadu Zväzu sovietskych socialistických republík. Hovorí o tom, že Krym a Sevastopol' sú historicky Ruské územia silne previazané s Ruskom. Krym bol priradený Ukrajine ešte za čias ZSSR, za éry Chruščova. Pravdepodobne sa nikdy nepredpokladalo, že sa zväz rozpadne. Hneď po rozpade ZSSR sa stále dúfalo, že sa udrží integrita regiónu v rámci Spoločenstva nezávislých štátov. To, však zlyhalo a Krym zostal Ukrajine. Putin dodáva, že Krym bol násilne ulúpený. Ruské obyvateľstvo na Kryme zohráva v rétorike prezidenta tiež ústrednú úlohu. Hovorí, že v rámci Ukrajiny ruské obyvateľstvo trpelo, dochádzalo aj k násilnej asimilácii. Hovorí, že obyvateľstvo celej krajiny trpelo zlou politickou reprezentáciou, ktorá vždy dbala len na svoje záujmy. Dnešnú vládu prirovnáva k neonacistom, Banderovcom a rusofómom. Obyvatelia Krymu sami požiadali o pomoc Ruska. Nešlo o žiadnu inváziu, keďže podľa medzinárodnej dohody Ruské vojská na Kryme už boli. Zároveň, prezidentovými slovami, nebol vystrelený ani jeden náboj a nikto nebol zranený- tým pádom nemožno hovoriť o intervencii zo strany Ruska. Vyhlásenie samostatnosti Krymu prirovnáva k vytvoreniu Kosova- vníma ho ako istý precedens, ktorý vytvorili západné štruktúry. Ďalšiu časť Putinovho vystúpenia tvorí kritika Spojených štátov amerických a Severoatlantickej aliancie. Vymenováva, kedy NATO pod velením USA porušilo medzinárodné právo- Juhoslávia, Irak, Afganistan, Líbya. Zároveň hovorí o upadaní autority medzinárodných organizácií a o neexistujúcej stabilite v svetovom systéme. Krajiny západnej Európy a USA obviňuje z neférového správania sa voči Rusku aj v ekonomických vzťahoch. Tvrdí, že sa snažili aj po skončení Studenej vojny Rusko obmedzovať. Udalosti na Ukrajine vníma ako prekročenie hranice v súvislosti rozširovania NATO smerom na východ. Pre Rusko je nepredstaviteľné, aby boli jednotky NATO rozmiestnené na Kryme hneď pri Ruských posádkach. Prezident tiež podotýka, že akcie vykonané Ruskom majú podporu Ruskej spoločnosti (Transcript: Putin Says Russia, 2014).

Z prejavu možno vydedukovať niekoľko záverov. Po prvé, Rusko sa tiež cíti byť ohrozené konaním Severoatlantickej aliancie a niektoré jeho akcie sú odpoveďou na konanie opozičnej aliancie. Zjavná je aj snaha o revíziu usporiadania hraníc vo východnej Európe. Rusko nie je spokojné s tým, ako vyzerajú súčasné hranice. Usudzujeme tak na základe silnej rétoriky a akcentu na historické Rusko. Veľmi dôležitú úlohu v ruskej politike zohráva a pravdepodobne aj bude zohrávať ochrana ruských menšín, ktoré zostali „uväznené“ v iných štátnych útvaroch vo východnej Európe. Je zjavné, že práve otázka menšín môže byť zámienkou pre ruské snahy o revíziu hraníc. Konanie Severoatlantickej aliancie na Blízkom

východe a na Balkáne umožnilo Rusku argumentovať v prípade Krymu aj z hľadiska medzinárodného práva.

Nemožno namietat', že Krym bol Ukrajine odňatý bez násilia. Avšak Krym nie je jedinou oblasťou, kde Rusko vojensky zasiahlo na Ukrajine. Luhanská a Donetská ľudová republika boli tiež vytvorené za podpory Ruska, aj keď Rusko dlho tajilo svoju priamu angažovanosť v oblastiach. Nakoniec, tak ako na Kryme priznalo prítomnosť svojich vojakov v oblasti. Ospravedlnenie konania bolo tak ako v prípade Krymu založené na ochrane rusky hovoriaceho obyvateľstva (Putin poprvé priznal zásah, 2016).

Ďalším možným miestom agresie Ruskej federácie v Európe sú pobaltské štáty. Nachádzajú sa na hraniciach NATO a nachádza sa v nich početná ruská menšina.

Ako sme už v článku písali, Rusko v oblasti pobaltských štátov uplatňuje propagandu prostredníctvom ruskej televízie. Tiež sú známe udalosti z roku 2007 v Estónsku. Hrob neznámeho sovietskeho vojaka, ktorý bol pôvodne situovaný v hlavnom meste- Tallin, bol na rozhodnutie estónskych úradov premiestnený na vojenský cintorín. Na základe tohto rozhodnutia začali vzbury ruskej menšiny žijúcej v krajine a situácia vyvrcholila blokádou estónskeho veľvyslanectva v Moskve. Estónsko následne zasiahla vlna kybernetických útokov, ktoré spôsobili vypnutie internetových sietí. Presného pôvodcu útokov sa nepodarilo určiť, ale bolo dokázané, že niektoré útoky smerovali z Ruska. Rozsah útokov a nepokojov vytvára predpoklad podpory útokov zo strany vlády Ruskej federácie (Melková, Sokol, 2015).

Bandow sa vo svojom článku na webovej stránke National interest pozerá na možnosť ruskej agresie v baltských štátoch veľmi rezervovane. Píše, že vytvorenie Abcházka a Južného Osetska s pomocou Ruskej federácie v Gruzínsku bolo na základe snahy krajiny o integráciu do NATO. Obyvateľstvo v regiónoch bolo nastavené proti-Gruzínsky. Obsadenie Krymu malo historické korene a ruské akcie na Kryme začali až po podpore revolúcie v Kyjeve zo strany EÚ a USA. Na druhej strane, v pobaltských štátoch neexistujú zo strany rusky hovoriaceho obyvateľstva separatistické tendencie. Okupácia krajín by pravdepodobne vyvolala veľký odpor obyvateľstva. Navyše, krajiny sú už právoplatnými členmi NATO. Rusko by podstúpilo svojim konaním riziko konvenčného konfliktu s krajinami NATO, ktorý by mohlo z dlhodobého hľadiska prehrať; hrozila by jadrová vojna; vystavilo by sa ekonomickej a politickej izolácii. Navyše autor píše, že USA by nemalo zvyšovať zbrojenie, lebo by mohlo byť ruskou stranou chápané ako hrozba. Ak chce niekto v rámci NATO garantovať bezpečnosť pobaltských krajín, mala by to byť Európa (Bandow, 2016).

## **Záver**

Na začiatok treba poznamenať, že súčasný stav vzťahov medzi Ruskou federáciou a západnými štruktúrami NATO a EÚ, ktoré v tejto práci chápeme ako hlavných reprezentantov Európy, sú napäté. Veľmi sa približujú chápaniu vzájomných vzťahov medzi štátmi ako ich vykresľuje štrukturálny realizmus. Myslíme si, že ani jedna strana nemá záujem o rozpútanie teritoriálnej vojny, ktorá by ekonomicke aj politicky oslabil obidve strany. Zdá sa, že každá zo strán vníma akcie druhej strany ako ohrozenie svojej bezpečnosti, čo v konečnom dôsledku vyúsťuje do bezpečnostnej dilemy.

Medzinárodné právo zlyháva alebo má len obmedzenú platnosť. V rámci medzinárodného práva sa uplatňuje veľká elasticita- je ohýbané podľa mocenských záujmov, predovšetkým najsilnejších svetových štátov. Ukázalo sa, že tak ako USA a NATO už viackrát porušili medzinárodné právo pri presadzovaní svojich záujmov, ani Ruská federácia nedodržuje medzinárodné právo v plnej miere. Obidve strany si tak navzájom vytvorili nejasné prostredie, v ktorom si každá z nich chce presadzovať svoje záujmy. Vzájomný rešpekt a pochopenie sa stále znižuje.

Možnosť útoku na baltské štáty zo strany Ruskej federácie nie je podľa nášho názoru až taká závažná, ako uvádza veľa zdrojov. Rusko by s najväčšou pravdepodobnosťou krajiny obsadilo, na druhej strane by tým riskovalo priamu konfrontáciu so Severoatlantickou alianciou, ktorá by pre obidve strany mohla mať katastrofálne následky. Nemožno nespomenúť fakt, že bezpečnosť pobaltských štátov, ale aj ďalších krajín bývalého východného bloku, je do vysokej miery determinovaná správaním Spojených štátov amerických. USA sú stále najväčším garantom bezpečnosti na starom kontinente. Po súčasných prezidentských voľbách v USA a výhre Donalda Trumpa, ktorý sľúbil vyššiu kooperáciu s Ruskou federáciou, je záruka spoločnej obrany na základe článku 5. Severoatlantickej zmluvy veľmi nejasná.

Európska časť krajín NATO by podľa nášho názoru mala začať brať bezpečnosť Európskeho priestoru vážnejšie a investovať viac do svojich obranných spôsobilostí. Krajiny by sa nemali dlhodobo spoliehať na len na ochranu zo strany Spojených štátov amerických. Každá krajina v rámci NATO by mala dodržiavať stanovenú výšku investícií do obrany. Druhým možným riešením je sfinalizovanie projektu vytvorenia spoločnej európskej armády, ako bola naplánovaná už v rámci Európskeho obranného spoločenstva.

Zdá sa, že medzinárodné organizácie nedokážu adekvátne reagovať na prekročenie medzinárodného práva zo strany veľmocí. Potreba rekonštrukcie Európskej bezpečnosti sa stáva stále viac očividnou.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

- 2016 Index of U.S. Military Strength (n.d). As a key region of U.S. strategic interest, how threatened are U.S. interests in Europe?. In *2016 Index of U.S. Military Strength* [online]. 2016 [cit.23.10.2016], Dostupné na internete: <<http://index.heritage.org/military/2016/assessments/threats/europe/>>
- BANDOW, D. 2016. Why on Earth Would Russia Attack the Baltics?. In *The National Interest* [online]. 2016 [cit.30.10.2016]. Dostupné na internete : <<http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/why-earth-would-russia-attack-the-baltics-15139?page=2>>
- COHN, M. 2004. United States Violation of International Law in Yugoslavia, Afghanistan and Iraq. In *Challenges Of Multi-Level Constitutionalism* [online]. [cit.26.10.2016], Dostupné na internete: <[https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=787985](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=787985)>
- EICHLER, J. 2011. Příspěvek do diskuse o pojmech hrozba a riziko". In: *Mezinárodní vztahy*. 2011, č.3 s. 72-83
- GOTEV, G. 2016. Commission: Russian propaganda has deeply penetrated EU countries. In *EurActiv.com*. [online]. 2016 [cit.26.10.2016], Dostupné na internete: <<https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/thurs-commission-official-russian-propaganda-has-deeply-penetrated-eu-countries/>>

MARXSEN, Ch. 2014. The Crimea Crisis – An International Law Perspective. In *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* Heidelberg Journal of International Law (HJIL). 2014, Vol. 74, s. 367-391.

MELKOVÁ, M. - SOKOL, T. 2015. Kybernetický priestor ako nová dimenzia národnej bezpečnosti. In *Bezpečnostné fórum 2015 : zborník vedeckých prác* / ed. Jaroslav Ušiak, Jana Lasicová, Dávid Kollár ; rec. Oskar Krejčí, Ján Koper. 1. zväzok. - 1. vyd. - Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2015. - ISBN 978-80-557-0849-2. - S. 54-64.

Putin poprvé přiznal zásah na východě Ukrajiny. In *Novinky. Cz* [online]. 2016 [cit.27.10.2016], Dostupné na internete: <<https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/417457-putin-poprve-priznal-zasah-na-vychode-ukrajiny.html>>

Russian National Security Strategy. In *iee.es* [online]. 2015 [cit.27.10.2016], Dostupné na internete:

<<http://www.iee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf>>

SLEZÁKOVÁ, M. 2014. Ruská média zbožňují Kreml jako milenku, říká opoziční novinář. In *Lidovky.cz* [online]. 2014. [cit.28.10.2016] Dostupné na internete <[http://www.lidovky.cz/ruska-media-zboznuji-kreml-jako-milenku-rika-opozicni-novinarjarosevskij-luy-/zpravy-vet.aspx?c=A140513\\_142028\\_ln\\_zahranici\\_msl](http://www.lidovky.cz/ruska-media-zboznuji-kreml-jako-milenku-rika-opozicni-novinarjarosevskij-luy-/zpravy-vet.aspx?c=A140513_142028_ln_zahranici_msl) SOPÓCI>

The Federal Government of Germany. 2016. *White Paper on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr*. Berlin : Federal Ministry of Defence, 2016. 143 s.

Transcript: Putin Says Russia Will Protect The Rights Of Russians Abroad. In *Washington Post* [online]. 2016 [cit.26.10.2016], Dostupné na internete: <[https://www.washingtonpost.com/world/transcript-putin-says-russia-will-protect-the-rights-of-russians-abroad/2014/03/18/432a1e60-ae99-11e3-a49e-76adc9210f19\\_story.html](https://www.washingtonpost.com/world/transcript-putin-says-russia-will-protect-the-rights-of-russians-abroad/2014/03/18/432a1e60-ae99-11e3-a49e-76adc9210f19_story.html)>

ULFSTEIN, G. CHRISTIANSEN, H. F. 2013. THE LEGALITY OF THE NATO BOMBING IN LIBYA. In *International and Comparative Law Quarterly* [online]. 62(01): 159-171 [cit. 2016-10-29]. DOI: 10.1017/S0020589312000565. ISSN 00205893. Dostupné na internete: <[http://www.journals.cambridge.org/abstract\\_S0020589312000565](http://www.journals.cambridge.org/abstract_S0020589312000565)>

Warsaw Summit Communiqué - Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw, 8-9 July 2016[online].. In *NATO.int* [online]. 2016 [cit.23.10.2016], Dostupné na interente: <[http://www.nato.int/cps/en/natohq/official\\_texts\\_133169.htm](http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm)>

WEIGEL, G. 2016. Europe Is under Threat. In *National Review* [online]. 2014 [cit.23.10.2016], Dostupné na internete : <<http://www.nationalreview.com/article/441123/europe-civilizational-confidence-crisis>>

# VOJNA A OZBROJENÝ KONFLIKT V ZÁUJME NASTOLENIA DEMOKRACIE

Nina Hikmet

## **Abstrakt:**

*Zmena spoločenských a politických vzťahov je veľmi často skúmanou a diskutovanou otázkou politických a im príbuzných sociologických vied z hľadiska metód, pomocou ktorých k zmenám vo vzťahoch a politických systémoch dochádza. Mechanizmy transformácie politického systému definuje okrem iného aj široká škála možností modifikácií, ako sú vojna, ozbrojený konflikt, revolúcia, reformy, kontrarevolúcia, štátny prevrat, či puč. Príčinou ozbrojených konfliktov, ktorých cieľom je riešenie záujmov agresorov, boj za slobodu, nadvládu v regiónoch, či ďalšie, s ktorými sa spája úsilie o donútenie protivníka podriaďiť sa vôli mocnejšieho, bývajú mocenské záujmy. Vojna prináša nielen ničenie, zabíjanie, násilie, rozvrat ekonomiky, životného prostredia, potláčanie ľudských práv a ďalšie negatívne prejavy, ako mučenie, rabovanie, či iné deviantné prejavy zlyhania ľudského rozumu. Ako prevencia by malo slúžiť ľudstvu odstránenie potenciálneho protivníka. Dejiny však dokazujú, ako slabo je takáto prevencia uplatniteľná v praxi. Vojna začína vtedy, keď preventívne opatrenia zlyhávajú. Omnoho ťažšou úlohou pre ľudstvo sa tu stáva udržanie, či znovuvybudovanie mierového stavu a demokracie, než riešenie rôznorodých konfliktov prostredníctvom násilia a vojny.*

## **Abstract:**

*Modification of social and political relations is often an object of research and discussion to political and other related sociological sciences in terms of the methods by that changes in relations and political system arise. Mechanisms of transformation of the political system is defined, inter alia, by a wide range of options for reform, such as war, armed conflict, revolution, reform, counter-revolution, coup d'etat, or uprising. Causes of armed conflicts, whose aim is to meet the interests of aggressors, fight for freedom, supremacy in regions, or others, that join efforts to oblige the enemy to submit to the will of the more powerful, tend to be the power interests. War brings destruction, killing, violence, disruption of economy, environment, suppression of human rights and other negative symptoms, such as torture, looting, or other deviant manifestations of failure of human mind. As prevention, the deterrence of potential adversaries should serve. But as history shows such prevention is only poorly applicable in practice. War begins when preventive measures fail. Maintaining and rebuilding of peacekeeping and democracy become more difficult tasks, than solving heterogeneous conflicts by violence and war.*

Pojem vojny sa vo svete skloňuje denne. Pre niektorých znamená každodenný stav, pre iných je nepredstaviteľným synonymom hrôzy. Niektorí sa vo vojne už narodila a nesú si ju ako svoj osud, ktorým sú poznačení po celý svoj život, pre iných je zas vojna niečím vzdialeným. Najvýstižnejším vyjadrením racionálneho a ľudského postoja je označenie vojny podľa Oskara Krejčího, ktorý hovorí, že „Každá vojna je prejavom zlyhania ľudského rozumu“. Istotne je.

Vojny sa vedú od nepamäti, paradoxne, odkedy ľudské pokolenie začalo myslieť a žiť<sup>114</sup>. Dejiny vojenstva siahajú do praveku, kedy riešili svoje nároky na obživu, či majetky skupinky neandertálskych ľudí za pomoci primitívnych zbraní, cez starovek, kedy vojnu opisovali filozofi ako ekonomický súboj, či istý druh podnikania. Následne v stredoveku, zaznamenalo vzostup podmienené ospravedlňovanie vojny, kedy vojna bola v zásade považovaná za hriech, avšak existovala istá miera, kedy bola vojna ospravedlniteľná. Týkalo sa to hlavne definície správnych zámerov pre vedenie vojen, ktorých cieľom malo byť výlučne zaistenie mieru, či trest pre agresora. V novoveku už vzniklo mnoho rozličných ponímaní vojny a pojednával sa jej etický problém, oprávnené a neoprávnené vedenie vojen, či ich spravodlivé príčiny. Vojna mala byť len krajným riešením inak neriešiteľnej prirodzene vzniknutej situácie. Moderná doba položila základy rezolútneho odsúdenia vojen a vyzdvihovanie pokojných prostriedkov riešenia kríz, či zásady zákazu použitia sily. Platné medzinárodné právo, ktorého pravidlá sa zaviazali dodržiavať všetky štáty sveta po krvavej druhej svetovej vojne, je však neustále skúšané záujmami, ktoré existovali vo všetkých historických obdobiach.

Do popredia vystupuje presvedčenie, že už nie je postačujúca len úvaha kontrastu, či je usporiadanie spoločnosti spravodlivé, alebo nespravodlivé, ale vzniká nutnosť skúmať cestu od jedného k druhému a teda aké faktory umožňujú zmenu a konkrétne prechod od nedemokratických režimov k demokratickým.<sup>115</sup> V procese formovania politických systémov je nutné tiež uviesť, že žiadny z procesov a mechanizmov tvorby a prechodu k novému politickému systému nepôsobí samostatne, ale znamená spolupôsobenie viacerých spôsobov realizácie cieľov na základe mnohých predpokladov, podmienok a východísk, ktoré sú pre každý systém jedinečné. Demokratizačný proces možno považovať za úspešný a ukončený len vtedy, ak sa vyznačuje známami konsolidovanej demokracie, teda pokiaľ politický systém potvrdzuje neopomenuteľné dodržiavanie všetkých demokratických zásad.

Podstatou tranzitológie ako vedeckej disciplíny, ktorá skúma zmeny politických režimov boli najskôr prechody od režimov demokratických k nedemokratickým, ako sme mali možnosť pozorovať na príklade dynamiky politickej zmeny pri neúspechu demokracie a následnom nástupe rôznych nedemokratických režimov ako to bolo napríklad za Adolfa Hitlera v roku 1933 v Nemecku, či za vlády Augusta Pinocheta v roku 1973 v Chile. Výsledky bádania J. Linza a A. Stepana v ich kolektívnej práci, ktorá sa týka zrútenia demokratických režimov na príklade klasických neúspechov demokracie ponúkajú neprekonaný komparatívny rámec pre pochopenie dynamiky politickej zmeny a podmienok pre demokratickú stabilitu. Až neskôr teda dochádza ku skúmaniu v opačnom poradí.

Prechod definujeme všeobecne ako istý interval medzi jedným a druhým politickým režimom, pričom je preň charakteristické, že pri jeho priebehu všeobecne prijímané pravidlá nemajú trvalú perspektívu. Teoretické typy procesov, ktoré spadajú do sociálnych vied je nutné posudzovať z istého hľadiska ideálov, na ktoré sa realita v podstate nebude dať principiálne aplikovať. Prakticky k nim vieme priradiť situácie v určitom čase na základe mnohých spoločných znakov.

---

<sup>114</sup> Krejčí, O.: *Válka*, Professional Publishing, Praha 2011.

<sup>115</sup> Dvořáková, V., Kunc, J.: *O přechodech k demokracii*, Sociologické nakladatelství, Praha 1994.



Prechod k demokracii od totalitárneho, či autoritárskeho režimu a prechod k redemokratizácii politického systému prostredníctvom vojny podrobne rozpracoval Alfred Stepan ako jednu z možností, pri ktorej sa uvažuje s viacerými modelovými situáciami.

- Prvou je model vnútornej zmeny systému po dobytí zvonku. Pri tomto modeli uvažujeme nad situáciou, či došlo k zničeniu demokracie vplyvom kolaborácie predstaviteľov režimu, či k trvalejším zmenám v ekonomickej, sociálnej a politickej štruktúre a na základe odpovedí na tieto a ďalšie otázky vzniká stupeň pravdepodobnosti obnovy demokratického režimu. Autor tu uvažuje nad príkladmi Holandska, Belgicka, Nórska, či Dánska po druhej svetovej vojne.

- Druhú možnosť ponúka vnútorné preformulovanie ako to bolo v povojnovom Francúzsku a Grécku. Predpoklad kolaborácie je umocnený aj vnútornými problémami v krajine, na základe čoho vzniká väčšie riziko nestability a nedá sa vylúčiť ani občianska vojna. Predpokladáme väčšie štrukturálne zmeny.

- Nastolenie monitorované zvonku je tretím modelom, pri ktorom bol autoritársky režim porazený demokratickými štátmi a ich koalíciou. Diskreditácia autoritárskeho režimu je hlavnou výhodou pri nastolovaní demokracie. Tento model asi najlepšie reprezentuje prípadová štúdia Nemecka, Japonska a Talianska ako porazených mocností po druhej svetovej vojne.

Ďalšie faktory, s ktorými Stepan uvažuje sú sociálno politického charakteru, nie vojenského, ako napríklad redemokratizácia iniciovaná zvnútra autoritárskeho režimu, ukončenie režimu na základe nátlaku spoločnosti, dohoda medzi politickými stranami, násilná revolta koordinovaná reformnými stranami, alebo marxistami vedená revolučná vojna – v praxi však ešte k takémuto modelu demokratizácie reálne nedošlo.<sup>116</sup>

V prípadovej štúdii Nemecka je obdobie formovania moderného politického systému charakterizované uplatňovaním troch základných mechanizmov, ktorými sú mocenský boj medzi európskymi veľmocami, uplatňovanie vôle veľmocí po prehratých vojnách a využívanie národnej dôvery štátnemu vodcovi. V období po druhej svetovej vojne najväčší význam prisudzujeme vývoju politického systému v Nemecku vrámci konsenzu politických strán.<sup>117</sup> Po zdruvujúcej porážke Trojspolku pod vedením Nemeckej ríše po prvej svetovej vojne, uplatnením Versaillského mieru z roku 1919 a nárokmi na vojnové reparácie, Nemecko stratilo okrem všetkých svojich kolónií svoje územie na východe krajiny, Alsasko-Lotrinsko i Porúrie. Došlo tak k významnému zásahu do jeho pôvodných územných štruktúr. Monarchia zanikla a po vypuknutí revolúcie vznikla republika. Radikalizácia celkovej situácie v Nemecku, neúspechy hospodárskej politiky, ale aj veľká celosvetová hospodárska kríza prispela vo veľkej miere k víťazstvu národnosocialistickej nemeckej robotníckej strany, NSDAP (Nazionalsozialistische

---

<sup>116</sup> Stepan, A.: Paths toward redemocratization: Theoretical and comparative Considerations, v: Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter, Laurence Whitehead, *Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy*, vol. III, The John Hopkins University Press, Baltimore 1986

<sup>117</sup> Koper, J.: *Mechanizmy vzniku moderného politického systému*, Bratia Sabovci s. r. o., Zvolen 2003

Deutsche Arbeitspartei) vo voľbách z roku 1932 a následné vymenovanie Adolfa Hitlera za ríšskeho kancelára v roku 1933. Začala sa formovať Tretia ríša s nacionálno-socialistickou diktatúrou, ktorá mala za cieľ eliminovať dôsledky Versaillského mieru. V roku 1939 rozpútala Nemecká ríša druhú svetovú vojnu, ktorá sa skončila opäť porážkou Nemecka a jej spojencov. Zrútenie fašistického režimu znamenalo bod nula, kedy bolo nutné vytvoriť nový inštitucionálny rámec, vybudovať novú infraštruktúru a politický život. O budúcnosti Nemecka rozhodli ešte v roku 1944 Dohodou o kontrolnom systéme v Nemecku zástupcovia krajín, ktoré predpokladali nemeckú prehru, na Európskej poradnej komisii, Spojené štáty americké, Veľká Británia a Sovietsky zväz. V roku 1945 pristúpilo k dohode aj Francúzsko. Postupimská dohoda bol plán vypracovaný Veľkou trojkou (USA, ZSSR, Veľká Británia) na Postupimskej konferencii. Jednalo sa o rozdelenie Nemeckej ríše a následnom znovuvybudovaní zničenej povojnovej Európy. Rokovaní sa zúčastnili najvyšší predstavitelia víťaznej koalície, Josif Stalin, Harry Truman, Winston Churchill, neskôr nahradený Clementom Attleem. Dohoda bola vypracovaná ako communiqué a nie ako mierová zmluva v zmysle medzinárodného práva, hoci z nej vyplývali konkrétne skutočnosti. Bola nahradená Zmluvou o konečnom usporiadaní vo vzťahu k Nemecku, podpísanou 12. septembra 1990. Politickými princípmi spravovania Nemecka v povojnovom období boli princípy demokratizácie, demilitarizácie a eliminácie akýchkoľvek nacistických vplyvov. K ekonomickým princípom zaraďujeme odstránenie akéhokoľvek

civilného ťažkého priemyslu s vojenským potenciálom, reštrukturalizáciu nemeckej ekonomiky smerom k poľnohospodárstvu a ľahkému priemyslu a vojnové reparácie, ktoré si víťazné strany uplatňovali vo svojich okupačných zónach a Spojeneckej kontrolnej rade ako celku. Nemecko tiež muselo odovzdať námorníctvo a obchodnú flotilu, ktorej časť bola potopená a časť rozdelená medzi tri víťazné mocnosti. Nemecko bolo rozdelené do okupačných zón, ktoré mali podľa pôvodného plánu fungovať v súčinnosti. Dvojzóna vytvorená USA a Veľkou Britániou sa rozšírila na Trojzónu, keď k dohodám pristúpilo aj Francúzsko. Predpokladom bolo vytvorenie jednotného štátu Spolkovej republiky Nemecko. Avšak okupačná zóna pod správou Sovietskeho zväzu sa vyvíjala na základe vlastných uvážení, samostatne a oddelene od Trojzóny. Táto sa stala základom pre vznik Nemeckej demokratickej republiky NDR. Rok 1948 bol definitívnym ukončením fungovania Spojeneckej kontrolnej rady, kedy sa ZSSR postavilo na odpor proti londýnskym dohodám o začatí procesu vytvárania samostatného nemeckého štátoprávneho usporiadania. Pravdepodobne jedinou politickou zhodou bol postup v odsúdení a potrestaní vojnových zločincov v Norimberských procesoch. Toto komplikované obdobie je všeobecne považované za skutočný začiatok studenej vojny medzi západom a východom. V novovzniknutom usporiadaní Nemecka podporili víťazné mocnosti krajinský systém ako základ budúceho spolkového zriadenia, podporili vznik demokratických politických strán, menovú reformu a zapojenie do Marshallovho plánu. Základný zákon (dodnes nie Ústava) bol prijatý v roku 1949 a predsedom Parlamentnej rady sa stal Konrad Adenauer. Pod jeho vedením Nemecko získalo nový mravný, politický aj hospodársky kredit a začal sa proces preberania právomocí. Nasledovali kroky ako nadväzovanie konzulárnych stykov, zmiernenie okupačného štatútu, získavanie zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci, začlenenie cudzincov a utečencov do spoločného života, budovanie základov ekonomickej demokracie, systému sociálneho zabezpečenia, vybudovanie vlastných ozbrojených síl – Bundeswehr a zapojenie Nemecka do integračných procesov vrámci Európy

od samého začiatku. Jednalo sa o Montánnu úniu, Radu Európy, Európske obranné spoločenstvo, NATO, OSN, WEU, EHS...<sup>118</sup> Zjednotenie Nemecka v roku 1990 bolo ešte podmienené súhlasom všetkých štyroch pôvodných okupačných mocností, pričom ako posledný Zmluvu o štátnej suverenite a zjednotení Nemecka podpísal Gorbačov.

Pri demokratizačnom procese v Nemecku môžeme konštatovať, že v procese historického vývoja bola táto krajina mimoriadne úspešná, hlavne ak si uvedomíme skutočnosť, že de facto Nemecko v povojnovom období prakticky ako štát neexistovalo. Stalo sa objektom politiky mocností, avšak v procese historického vývoja a získavania medzinárodnej subjektivity nadobudlo významné postavenie na poli nielen európskej, ale aj svetovej politiky.

## Záver

Účastníci ozbrojeného konfliktu, či vojny sú často presvedčení o použití agresie ako jediného možného spôsobu, ako vyriešiť vzniknutý spor, pričom dôvody bývajú rôzne. Za vyvinutie konfliktu a následné spustenie násilia nenesú zodpovednosť len psychické sklony, alebo vrodené pudy ľudstva. Je to spoločnosť, ktorej výchova, informovanosť, vnútorná sila, znalosti, skúsenosti, inteligencia a vedenie ruka v ruke s edukáciou o spoločnosti a etike, v dnešnom svete viditeľne preukazujú svoju alarmujúcu nedostatočnosť. Naproti nim stojí neustále pokušenie ako túžba po moci a nadvláde, individuálna sláva, rozumová a vzdelanostná nedostatočnosť, honba za majetkom, či spoločenská frustrácia. V popredí stojí neraz boj o nerastné suroviny, ropu a zemný plyn, nezaostáva však ani voda, ktorej zvyšujúca nedostatočnosť značí nadchádzajúcu svetovú hrozbu. Za zmienku stojí tiež vedecko-technický pokrok ako vízia lepšej kvality života, avšak hlavnú líniu si drží informačná a vojenská prevaha. Vojnové konflikty nesú jednu spoločnú črtu z hľadiska pôvodu, populizmus.<sup>119</sup> Jedná sa hlavne o prezentáciu takých politických taktík štátnikov, či lídrov, aká sa akosi automaticky ukladá do povedomia občanov. Vodcovia, oplývajúci darom reči a presvedčivosti, pri svojom vystupovaní na verejnosti zdôrazňujú pochopenie a stotožnenie sa s obavami a problémami svojho obyvateľstva. Konflikt nezriedka prezentuje snahu o svetovú nadvládu a ovládnutie sfér vplyvu prostredníctvom vojenských zoskupení hlavne v ideologickej, hospodárskej, vedecko-technickej, politickej a propagandistickej rovine. Stretnutie rozdielností v názoroch na svet a jeho usporiadanie máva za následok vyostrenie vzájomných vzťahov, ktoré vedie nakoniec k nátlaku, sporu a následnému konfliktu, či vojne. Protichodnosť názorov sa môže týkať dvoch, avšak obyčajne viacerých aktérov, ktorých odhodlanosť presadiť svoje záujmy je nezvratná. Konflikt aj keď je väčších rozmerov ešte však neznamená vojnu, hranica medzi nimi je však neistá a konflikt sa môže veľmi ľahko zvrhnúť na úroveň vojny.

Pád totalitného, autoritárskeho, či diktátorského režimu nemusí automaticky znamenať nastolenie demokracie.<sup>120</sup> V občanoch drieme prirodzená túžba po rovnoprávnosti, spravodlivosti, poriadku. Univerzálne princípy slobody a rovnosti, či ideálov, sa aj pri prechode k demokracii a priblížení k vízii slobodného sveta dokážu podriaďovať menšiemu zlu, kedy sa menší národ podriadi vôli väčšieho pod rúškom demokratických princípov. Nasleduje vtedy

---

<sup>118</sup> Mueller, H. Krieger, K. F. Volrath, H.: *Dějiny Německa*. NLN, Praha 1995.

<sup>119</sup> Lukacs J., *Demokracia a populizmus*, Kalligram, Bratislava 2006.

<sup>120</sup> Straka J. a kol., *Medzinárodné vzťahy*, Heuréka vydavateľstvo, Šamorín 2013.

príklady a precedensy väčších národov bez ohľadu na to, že jeho východiská môžu byť diametrálne odlišné. Uvedené platí na všetkých úrovniach – regionálnej, národnej i medzinárodnej.

Schopnosť demokratickej spoločnosti riešiť svetové problémy sa zdá obmedzená. Postupy uplatnené v demokracii sú založené na dohovorochoch, slobodných debatách, diskusiách v parlamentoch, summitoch, konferenciách, to všetko na medzinárodnej úrovni. Ich spoločným cieľom je vždy dosiahnutie demokratickej zhody.

### **Zoznam bibliografických odkazov:**

KREJČÍ, O.: *Válka*, Professional Publishing, Praha 2011.

Dvořáková, V., Kunc, J.: *O přechodech k demokracii*, Sociologické nakladatelství, Praha 1994.

STEPAN, A.: Paths toward redemocratization: Theoretical and comparative Considerations, v: Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter, Laurence Whitehead, *Transitions from Authoritarian Rule: Prospects for Democracy*, vol. III, The John Hopkins University Press, Baltimore 1986

KOPER, J.: *Mechanizmy vzniku moderného politického systému*, Bratia Sabovci s. r. o., Zvolen 2003

MUELLER, H. Krieger, K. F. Volrath, H.: *Dějiny Německa*. NLN, Praha 1995.

LUKACS J., *Demokracia a populizmus*, Kalligram, Bratislava 2006.

STRAKA J. a kol., *Medzinárodné vzťahy*, Heuréka vydavateľstvo, Šamorín 2013.

# PÔSOBENIE TERORISTICKÝCH SKUPÍN AKO DÔSLEDOK ZLYHÁVANIA ŠTÁTU?

Dominika Kosárová

**Abstrakt:** Článok sa zaoberá skúmaním vzťahu medzi zlyhávajúcimi štátmi a pôsobením teroristických skupín. Po teoretickom vymedzení problematiky predstavujeme dva opozičné tábory – stúpcov a odporcov kauzálneho vzťahu medzi uvedenými dvoma fenoménmi. Následne prispievame do prebiehajúcej debaty svojím vlastným výskumom, v ktorom prostredníctvom zberu a komparácie dát zisťujeme ako sa mení miera teroristických aktivít so schopnosťou štátu vykonávať svoje funkcie. Cieľom príspevku je poukázať na to, či existuje súvislosť medzi pôsobením teroristických skupín a odolnosťou štátu. Výsledky výskumu poukazujú na značné rozdiely v teroristickej aktivite pri porovnaní zlyhávajúcich a stabilných štátov, pričom miera teroristických aktivít je na území zlyhávajúcich štátov podstatne vyššia, ale zároveň poukazujú na to, že samotné zlyhávanie štátu nie je postačujúce na odôvodnenie prítomnosti teroristických skupín na území daného štátu.

**Abstract:** The article is focused on the analysis of the nexus between failing states and terrorist groups. After the theoretical delimitation of the topic, we introduce two opposition camps, those who stand for and those against the causal relation between the two phenomena. Afterwards we contribute to the ongoing debate with our own research. By means of data aggregation and comparison we observe how the extent of terrorist activity within states alters with their ability to fulfil state functions. The article is aimed to point out whether there is a causal relation between the operation of terrorist groups and state's vulnerability. The research reveals that there are significant changes in terrorist activity when failing and stable states are compared with the extent of terrorist activity being much higher in failing states. At the same time, it suggests that state failure itself is not sufficient enough to explain the presence of a terrorist group within a particular state.

## Úvod

Zlyhávajúce štáty sa dostali do centra medzinárodnej pozornosti v dôsledku teroristických útokov v roku 2001, kedy bol naratív o zlyhávajúcich štátoch ako hrozbe pre medzinárodnú bezpečnosť z hľadiska terorizmu všeobecne akceptovaný verejnosťou ale aj prevažnou časťou politických elít a bol zakotvený v jednotlivých bezpečnostných a strategických dokumentoch prijímaných na národnej úrovni rôznych štátov ale aj na pôde medzinárodných organizácií a nadnárodných zoskupení (Národná bezpečnostná stratégia USA 2002, Európska bezpečnostná stratégia 2003, Bezpečnostná stratégia Slovenskej republiky 2005). Osobnosti ako Francis Fukuyama, americký prezident George W. Bush, britský premiér Tony Blair, či generálny tajomník OSN Kofi Annan opakovane dávali do pozornosti súvislosť medzi zlyhávajúcimi štátmi a medzinárodnou bezpečnosťou, a to najmä v kontexte terorizmu. V tomto období americká administratíva vyhlásila globálnu vojnu proti terorizmu, ktorá mala za následok vojenskú inváziu do oslabených štátov Afganistan a Irak.

V súčasnosti ale dochádza čoraz častejšie k spochybňovaniu proklamovanej domnienky ohľadom zlyhávajúcich štátov ako bezpečných rajov pre teroristov a štáty sú často obviňované zo zneužívania tohto konceptu na zastieranie svojich vlastných záujmov. Rozhodli sme sa preto

prispieť do prebiehajúcej diskusie ohľadom uvedenej kauzality svojím vlastným výskumom. Na úvod v článku stručne vymedzujeme problematiku z definičného hľadiska a následne predstavujeme dva základné tábory, a to zástancov kauzálneho vzťahu a jeho odporcov. Nosnú časť príspevku predstavuje náš vlastný výskum, ktorý spočíva v zbere dát týkajúcich sa teroristických aktivít v jednotlivých štátoch za rok 2015. Naším zámerom je porovnať prítomnosť teroristických aktivít v 15 najzraniteľnejších štátoch s teroristickými aktivitami v 15 najstabilnejších štátoch, pričom vychádzame z rebríčka zostaveného think tankom the Fund for Peace. Cieľom príspevku je poukázať na to, či existuje súvislosť medzi prítomnosťou teroristických aktivít a zmenou odolnosti a sily štátu. Pri koncipovaní článku sme vychádzali prevažne zo zahraničnej literatúry a z analýz publikovaných vládou USA a think tankom the Fund for Peace.

## **Teoretické vymedzenie problematiky**

Problematika skúmania kauzálneho vzťahu medzi zlyhávajúcimi štátmi a terorizmom je o to komplikovanejšia, že ani jeden z týchto pojmov nie je možné jednoznačne zadefinovať. Čo sa týka zlyhávajúcich štátov, neexistuje jednotná definícia a mierne sa odlišujú aj rebríčky zostavené jednotlivými inštitúciami (The Fund for Peace, Svetová banka, The Brookings Institution) alebo autormi (Rotberg, 2004, Patrick, Rice, 2008). Za zlyhávajúci je spravidla možné považovať ten štát, ktorý nie je schopný alebo ochotný plniť si svoje funkcie voči občanom, poskytnúť im potrebné statky a služby a ochrániť ich pred vonkajšími aj vnútornými hrozbami. Ich bezpečnostné prostredie sa vyznačuje neschopnosťou centrálnej moci kontrolovať celé územie štátu ako aj štátne hranice, vysokou mierou korupcie, kriminality, neefektívnymi bezpečnostnými zložkami a byrokratickým aparátom, nedostatočnou právnou vynútiteľnosťou, ekonomickým poklesom, vysokou nezamestnanosťou a porušovaním ľudských práv. Práve uvedené špecifiká bezpečnostného prostredia zvyknú byť uvádzané ako katalyzátory a inkubátory terorizmu, vzhľadom na to, že môžu umožňovať teroristickým skupinám nerušenú činnosť, beztrestnosť a teroristi tu môžu nachádzať materiálny ale aj ľudský kapitál. Do popredia sa dostala domnienka, že frustrovaní ľudia žijúci v chudobe, bez istôt a bezpečia sú skôr ochotní podporiť násilie vo forme terorizmu. Navyše je nepopierateľné, že teroristické skupiny potrebujú pre výcvik svojich členov alebo ako útočisko pre teroristov bezpečné zázemie, ktoré môžu nachádzať práve v zlyhávajúcich štátoch s nefungujúcimi bezpečnostnými zložkami a vynútiteľnosťou práva.

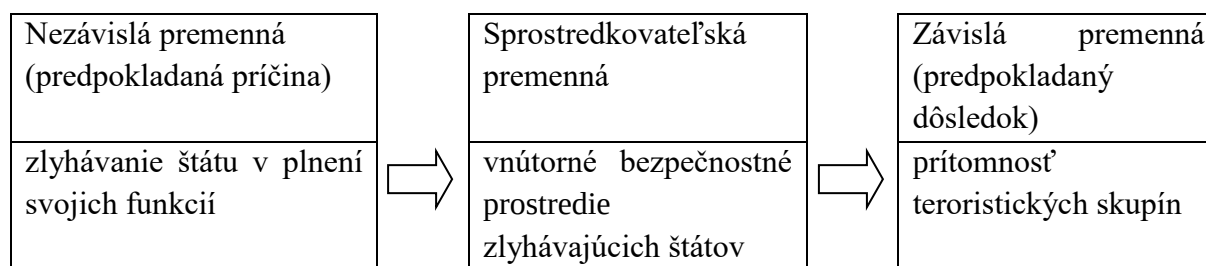
Podobne ako pri koncepte zlyhávajúcich štátov, ani v prípade terorizmu nie je možné uviesť jednu všeobecne prijatú definíciu. Väčšina definícií vychádza zo základných atribútov terorizmu, spomedzi ktorých môžeme uviesť *„politický charakter a zameranie, využívanie násilia alebo hrozby jeho použitia, záujem o medializáciu a pôsobenie na verejnú mienku, vyvolanie strachu a hrôzy“*. (Škvrnda, 2003, s. 25) Na základe uvedených elementov je možné definovať terorizmus ako politicky motivovanú metódu použitia násilia alebo jeho hrozby s cieľom vyvolať strach u širšieho publika, ktorý je prostriedkom nátlaku na splnenie určitých požiadaviek. (Lutz, Lutz, 2008) Okrem definícií sa líšia aj typológie terorizmu uvádzané jednotlivými autormi. Predmetom predkladanej práce bude subverzívny terorizmus, ktorý sa stal nástrojom nespokojných občanov na oslabenie existujúcej štátnej moci a demonštrovanie a presadenie svojich vlastných požiadaviek súvisiacich často s marginalizovaným postavením v spoločnosti na základe etnicity, religiozity, či inej diferenciácie. (Jaššová, Cigánik, 2006) V takomto prípade je často možné hovoriť o etnicko-separatistickom terorizme, ktorý sa môže prelínať aj s politickou či náboženskou motiváciou. V rámci nášho výskumu budeme rozlišovať

tri základné typy teroristických skupín a to, skupiny motivované politiky, etnicko-separatisticky a nábožensky.

Hoci viaceré príklady poukazujú na to, že zlyhávajúce štáty môžu predstavovať bezpečný raj pre teroristov (pôsobenie Al-Káidy v Afganistane, útočisko bin Ládina v Sudáne a v Pakistane, rozmach Islamského štátu v Iraku a v Sýrii), je otázne, do akej miery je prítomnosť teroristických skupín podmienená zlyhávaním štátu v jeho funkciách. Nastoluje sa tak otázka, aká je súvislosť medzi zlyhávajúcimi štátmi a pôsobením teroristických skupín a či zlyhávajúce štáty skutočne predstavujú bezpečnéraje pre teroristov alebo ide o vykonštruovaný koncept pre legitimizovanie intervenčných snáh.

## Uvedenie do problematiky kauzálneho vzťahu

Teória o kauzálnom vzťahu spočíva v existencii dvoch premenných, pričom nezávislá premenná podnecuje vznik alebo zmenu závislej premennej. Pokiaľ by bol kauzálny vzťah uplatniteľný vo vzťahu medzi zlyhávaním štátu a pôsobením teroristických skupín, znamenalo by to, že na území zlyhávajúcich štátov budú prítomné teroristické skupiny, ako zobrazuje nasledujúca schéma:



Zástancovia uvedeného naratívu argumentujú najmä al-Káidou, ktorá sa etablovala v občianskej vojne v Afganistane. Al-Káida navyše nadväzuje kontakty aj s inými teroristickými skupinami s podobnými cieľmi akou je napríklad al-Shabaab v kolabujúcom Somálsku, zriaďuje svoje odnože vrátane al-Káidy na Arabskom polostrove alebo sa zlučuje s teroristickými organizáciami, ktoré jej prejavia dôveru, dôsledkom čoho vznikla aj al-Káida v Islamskom Magrebe. (Mendelshon, 2016) Okrem toho taktiež zriaďuje výcvikové tábory vo viacerých oslabených krajinách najmä v severnej Afrike a na Blízkom Východe a regrutuje nových členov prakticky po celom svete. Práve rozptyl al-Káidy v štátoch, ktoré sa samé často zmietajú vo vnútroštátnych konfliktoch a nestabilite, akými sú Alžírsko, Jemen, Mali či Pakistan podporil predstavu o zlyhávajúcich štátoch ako bezpečnom raji či útočisku pre teroristov. Vnímanie zlyhávajúcich štátov ako bezpečnostnej hrozby z hľadiska terorizmu posilňuje v súčasnosti aj činnosť teroristickej organizácie Islamský štát, ktorý okupuje časti územia zlyhávajúceho Iraku a Sýrie a vykonáva útoky aj na európskom území.

Napriek tomu, že uvedená rétorika bola do výraznej miery prijatá aj širšou odbornou verejnosťou, objavujú sa čoraz častejšie aj kritické názory, podľa ktorých je súvislosť medzi zlyhávajúcimi štátmi a pôsobením teroristických skupín do značnej miery politicky vykonštruovaná a prehnaná. (Patrick, 2011) Na jednej strane niektorí autori kritizujú samotný termín zlyhávajúci štát, ktorý označujú za politický konštrukt, ktorý je natoľko vágny a nepresný, že ľahko môže dôjsť k jeho svojvoľnému zneužitiu na politické účely. (Taylor, 2013) Navyše tvrdia, že spojitosť medzi takto označenými štátmi a hrozbou terorizmu nie je striktne deterministická. Kritizujú skutočnosť, že analýza, z ktorej vyplýva kauzálny vzťah je

často nepresná a nie je dostatočne empiricky podložená, argumentujúc zvyčajne iba jednou prípadovou štúdiou – Afganistanom, ktorý sa dostal do centra pozornosti práve po 11. septembri 2001. Poukazujú na to, že v dôsledku nepostačujúcej analýzy a nepresností dochádza k tomu, že z označenia zlyhávajúci štát sa stáva kategória, ktorá so sebou nesie hrozbu a automaticky evokuje bezpečný raj pre teroristov (Patrick, 2011), čím sa takýto štát dostáva do zvýšenej pozornosti medzinárodného spoločenstva. Vzhľadom na rozporuplnosť názorov sme sa rozhodli prispieť do prebiehajúcej diskusie svojim vlastným výskumom spočívajúcim v zbere a porovnávaní dát.

### Komparácia agregovaných dát

Zhromaždené dáta sa týkajú miery teroristických aktivít v 15 štátoch, ktoré The Fund for Peace označil za najkritickejšie za rok 2015 z hľadiska ich náchylnosti zlyhať a v 15 štátoch nachádzajúcich sa na opačnom konci spektra, t.j. v najstabilnejších štátoch. Získané údaje sme následne porovnali, čo nám pomohlo lepšie ilustrovať skúmanú problematiku. Z hľadiska typológie terorizmu sme zvolili klasifikáciu na politický, náboženský a etnicko-separatistický, pričom pripúšťame, že v niektorých prípadoch je pomerne komplikované striktne vymedziť, do ktorej skupiny daná teroristická skupina prináleží, vzhľadom na rôznorodosť jej cieľov a prelínajúcu sa motiváciu. Výsledky nášho výskumu uvádzame v tabuľke č. 1. Okrem toho sme sa v druhej fáze výskumu zamerali na rozličné spôsoby, ako môže byť štát previazaný s teroristickými aktivitami, medzi ktorými je možné rozlišovať, či daná skupina vznikla, resp. sa etablovala na danom území a má tu zriadené aj operačné ústredie alebo ide o zahraničnú teroristickú skupinu, ktorá územie štátu využíva na vybudovanie výcvikových táborov, získanie finančných a materiálnych zdrojov, tranzit alebo tu vykonáva teroristické útoky prostredníctvom svojich buniek. Výsledky druhej fázy výskumu sme spracovali do tabuľky č. 2.

Tabuľka č. 1: Zoznam teroristických skupín, ktoré vznikli, majú ústredie alebo hľadajú bezpečné zázemie v štátoch s najvyšším a najnižším indexom zlyhávania v roku 2015.

| Štát                    | FSI*<br>(poradie) | Teroristická skupina motivovaná                        |            |                        |
|-------------------------|-------------------|--------------------------------------------------------|------------|------------------------|
|                         |                   | politicky                                              | nábožensky | etnicko-separatisticky |
| Somálsko                | 114,0 (1)         | al-Shabaab                                             |            |                        |
| Južný Sudán             | 113,8 (2)         | Lord's Resistance Army <sup>121</sup>                  |            |                        |
| Stredoafrická republika | 112,1 (3)         | Lord's Resistance Army                                 |            |                        |
| Jemen                   | 111,5 (4)         | al-Káida na Arabskom polostrove, Islamský štát - Jemen |            |                        |

<sup>121</sup> Skupina bola vyradená z amerického zoznamu teroristických organizácií. Jej členovia hľadajú útočisko v Stredoafrickej republike, DK Kongo, Južnom Sudáne a Ugande, kde v minulosti vykonali aj niekoľko útokov. V roku 2015 sa počet jej členov odhadoval na 200. (The Lord's Resistance army, 2015)



|            |               |                                                                                                       |                  |                                                                                           |
|------------|---------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------|
| Sudán      | 111,5 (4)     | Eritrean Islamic Jihad Movement <sup>122</sup>                                                        |                  |                                                                                           |
| Sýria      | 110,8 (6)     | Islamský štát,<br>Kata'ib Hizballah,<br>Ansar al-islam,<br>al-Nusrah Front                            |                  |                                                                                           |
|            |               | Abdallah Azzam<br>Brigades                                                                            |                  |                                                                                           |
| Čad        | 110,1 (7)     |                                                                                                       |                  |                                                                                           |
| DR Kongo   | 110,0 (8)     | Lord's Resistance<br>Army                                                                             |                  |                                                                                           |
| Afganistan | 107,9 (9)     | Taliban,<br>al-Káida,<br>al-Káida na Indickom subkontinente,<br>ISIL-Khorasan,<br>Islamic Jihad Union |                  | Jundallah,<br>Jaiš-e-Mohamed                                                              |
|            |               | Haqqani Network                                                                                       |                  |                                                                                           |
| Haiti      | 105,1<br>(10) |                                                                                                       |                  |                                                                                           |
| Irak       | 104,7<br>(11) | Islamský štát,<br>Kata'ib Hizballah,<br>Ansar al-islam,<br>Jaysh Rijal al-Tariq al-Naqshabandi        |                  | Kurdská strana<br>pracujúcich                                                             |
|            |               |                                                                                                       |                  |                                                                                           |
| Guinea     | 103,8<br>(12) |                                                                                                       |                  |                                                                                           |
| Nigéria    | 103,5<br>(13) | Boko Haram,<br>Jama'atu Ansarul Muslimina Fi Biladis-<br>Sudan                                        |                  |                                                                                           |
| Pakistan   | 101,7<br>(14) | al-Káida,<br>al-Káida na Indickom subkontinente,<br>Laškar-e-Tadžiba,<br>Islamic Jihad Union          |                  | Jundallah,<br>Jaiš-e-Mohamed,<br>Harakat al-<br>Mudžahedin,<br>Harakat-ul Jihad<br>Islami |
|            |               | Tehrik-e Taliban<br>Pakistan                                                                          | Laškar I Džangvi |                                                                                           |

<sup>122</sup> Skupina má politické ciele namierené proti vláde v Eritrey v prospech ustanovenia islamského štátu. Svoju základňu založila v Sudáne, no jej aktivita v súčasnosti nie je známa. (Eritrean Islamic Jihad Movement, 2015)

|             |               |                               |  |                                    |
|-------------|---------------|-------------------------------|--|------------------------------------|
| Burundi     | 100,7<br>(15) |                               |  |                                    |
| Belgicko    | 29,0<br>(164) | Sharia4Belgium <sup>123</sup> |  |                                    |
| Nemecko     | 28,6<br>(165) |                               |  |                                    |
| Holandsko   | 28,2<br>(166) |                               |  |                                    |
| Rakúsko     | 27,5<br>(167) |                               |  |                                    |
| Luxembursko | 24,1<br>(168) |                               |  |                                    |
| Kanada      | 23,8<br>(169) |                               |  | Front za<br>oslobodenie<br>Québecu |
| Island      | 22,8<br>(170) |                               |  |                                    |
| Švédsko     | 22,6<br>(171) |                               |  |                                    |
| Írsko       | 22,5<br>(172) |                               |  |                                    |
| Austrália   | 22,5<br>(172) |                               |  |                                    |
| Švajčiarsko | 21,8<br>(174) |                               |  |                                    |
| Dánsko      | 21,5<br>(175) |                               |  |                                    |
| Nový Zéland | 21,3<br>(176) |                               |  |                                    |
| Nórsko      | 21,2<br>(177) |                               |  |                                    |
| Fínsko      | 18,8<br>(178) |                               |  |                                    |

Tabuľka č. 2: Bližšie špecifikovaná činnosť teroristických skupín na území zlyhávajúcich a stabilných štátov v roku 2015.

| Štát     | FSI*<br>(poradie<br>) | Ústredie | Bunka | Výcvikov<br>ý tábor | Útoky na<br>domácom<br>území | Iné                  |
|----------|-----------------------|----------|-------|---------------------|------------------------------|----------------------|
| Somálsko | 114,0 (1)             | X        |       | X                   | X                            | finančné<br>zdroje z |

<sup>123</sup> Skupina bola označená za teroristickú a mala za úlohu regrutovať bojovníkov do Iraku a Sýrie. V roku 2015 bola rozpustená a jej členovia odsúdení. (Country reports on terrorism 2015)

|                    |            |   |                  |   |           |                                        |
|--------------------|------------|---|------------------|---|-----------|----------------------------------------|
|                    |            |   |                  |   |           | kriminálnej činnosti                   |
| Južný Sudán        | 113,8 (2)  |   |                  |   |           | úkryt                                  |
| Stredoafrická rep. | 112,1 (3)  |   |                  |   |           | úkryt                                  |
| Jemen              | 111,5 (4)  | X |                  | X | X         |                                        |
| Sudán              | 111,5 (4)  | X |                  |   |           | tranzit                                |
| Sýria              | 110,8 (6)  | X |                  | X | X         | tranzit, úkryt                         |
| Čad                | 110,1 (7)  |   |                  |   | X         |                                        |
| DR Kongo           | 110,0 (8)  |   |                  |   |           | úkryt                                  |
| Afganistan         | 107,9 (9)  | X |                  | X | X         | finančné zdroje z kriminálnej činnosti |
| Haiti              | 105,1 (10) |   |                  |   |           |                                        |
| Irak               | 104,7 (11) | X |                  | X | X         | finančné zdroje                        |
| Guinea             | 103,8 (12) |   |                  |   |           |                                        |
| Nigéria            | 103,5 (13) | X |                  | X | X         |                                        |
| Pakistan           | 101,7 (14) | X |                  | X | X         | finančné zdroje z kriminálnej činnosti |
| Burundi            | 100,7 (15) |   |                  |   |           |                                        |
| Belgicko           | 29,0 (164) |   | X                |   | X (2016)  |                                        |
| Nemecko            | 28,6 (165) |   | X <sup>124</sup> |   | X (2016)  |                                        |
| Holandsko          | 28,2 (166) |   |                  |   | Prekazený |                                        |
| Rakúsko            | 27,5 (167) |   |                  |   |           |                                        |
| Luxembursko        | 24,1 (168) |   |                  |   |           |                                        |
| Kanada             | 23,8 (169) |   |                  |   |           |                                        |
| Island             | 22,8 (170) |   |                  |   |           |                                        |

<sup>124</sup> V roku 2015 boli rozpustené viaceré bunky napojené na al-Káidu, Islamský štát, kurdských nacionalistov a neo-nacistické teroristické organizácie. (Country reports on terrorism 2015)

|             |               |  |  |  |           |  |
|-------------|---------------|--|--|--|-----------|--|
| Švédsko     | 22,6<br>(171) |  |  |  |           |  |
| Írsko       | 22,5<br>(172) |  |  |  |           |  |
| Austrália   | 22,5<br>(172) |  |  |  | Prekazený |  |
| Švajčiarsko | 21,8<br>(174) |  |  |  |           |  |
| Dánsko      | 21,5<br>(175) |  |  |  | X         |  |
| Nový Zéland | 21,3<br>(176) |  |  |  |           |  |
| Nórsko      | 21,2<br>(177) |  |  |  |           |  |
| Fínsko      | 18,8<br>(178) |  |  |  |           |  |

\*FSI<20 = very sustainable, 20≤FSI<40 = sustainable, 40≤FSI<60 = very stable, 60≤FSI<70 = low warning, 70≤FSI<80 = warning, 80≤FSI<90 = high warning, 90≤FSI<100 = alert, 100≤FSI<110 = high alert, 110≤FSI = very high alert

Zdroj: vlastné spracovanie na základe Fragile states index 2016, Country reports on terrorism 2015, Global Terrorism Index 2015, IVANČÍK, R., UŠIAK, J. 2016 a údajov dostupných na internetových stránkach Reuters a Globalsecurity.

Z pozorovania a porovnávania zistených údajov vyplýva niekoľko skutočností. V prvom rade je zrejmé, že na území zlyhávajúcich štátov je miera prítomnosti teroristických aktivít podstatne vyššia než na území stabilných štátov, a to vo všetkých nami vymedzených kategóriách. Po druhé, je možné vidieť, že prevažná časť teroristických skupín pôsobiacich v zlyhávajúcich štátoch je motivovaná nábožensky, a to najmä islamským fundamentalizmom, pričom viaceré z nich sa hlásia k ozbrojenému džihádu. Náš predbežný výskum poukazuje na to, že práve tieto organizácie vznikajú takmer výlučne v zlyhávajúcich štátoch, zatiaľ čo v stabilných štátoch si môžu zriaďovať bunky za účelom realizovania útokov. Vyplýva to aj zo samotného charakteru a cieľa súčasného džihádu vyhlasovaného teroristickými organizáciami, ktorý je namierený proti westernizmu a štátom angažujúcim sa v medzinárodných koalíciách či operáciách prebiehajúcich v oslabených regiónoch. Do tretice náš predbežný výskum poukazuje na to, že prítomnosť teroristických aktivít sa výrazne líši aj pri porovnaní 15 najohrozenejších štátov medzi sebou, pričom neplatí, že čím viac štát zlyháva, tým viac skupín na území pôsobí, či tým výraznejšia je aktivita teroristov na danom území. Niektoré zlyhávajúce štáty nevykazujú dokonca žiadnu priamu spojitosť s teroristickými aktivitami. Náš výskum poukazuje na to, že teroristické skupiny nepôsobia výlučne v zlyhávajúcich štátoch, no charakter, miera a spôsob ich prítomnosti a pôsobenia sa výrazne odlišuje v porovnaní s pôsobením teroristov v rozvinutých krajinách. Z porovnania vyplýva, že niektoré z typov a foriem teroristických aktivít sú charakteristické práve pre zlyhávajúce štáty, zatiaľ čo určité aspekty terorizmu je možné nájsť aj v rozvinutých a stabilných štátoch.

Čo sa týka zlyhávajúcich štátov, tie vzhľadom na svoje vnútorné bezpečnostné prostredie môžu uľahčovať vznik a etablovanie teroristických skupín s ústredím priamo v danom štáte, pričom ako poukazuje náš výskum, môže ísť o etnicko-separatistický,

nábožensky ako aj politicky motivované teroristické skupiny. So zlyhávaním štátu sa zároveň zvyšuje aj pravdepodobnosť, že toto územie bude vyhľadávať už existujúca transnacionálne pôsobiaca teroristická sieť na zriadenie odnože v snahe o decentralizáciu a šírenie svojej ideológie, na zriadenie útočiska pre svojich bojovníkov, na vybudovanie táborov, výcvik, plánovanie, tranzit, získavanie finančných zdrojov z nelegálnej činnosti, regrutáciu, ako aj na vykonávanie operácií. V prípade medzinárodne pôsobiacich skupín sa jedná najčastejšie o teroristické organizácie fungujúce na báze islamského fundamentalizmu, ktoré hľadajú prístupné ale zároveň aj kultúrne a nábožensky príbuzné prostredie na rozšírenie svojej ideológie a nerušené fungovanie.

Situácia v stabilných štátoch sa javí ako výrazne odlišná. Z hľadiska pôvodných teroristických organizácií tu najčastejšie vznikajú a pôsobia teroristické organizácie motivované etnicko-separatisticky pokiaľ v danom štáte existuje menšina nároková si lepšie postavenie, autonómiu či samostatnosť (vrátane skupiny ETA v Španielsku a IRA v Spojenom kráľovstve). Aktuálny vývoj ale poukazuje na to, že stabilné štáty sa stávajú v čoraz väčšej miere aj cieľom útokov medzinárodne pôsobiacich teroristov, a to najmä radikálnych islamistov, ktorí môžu mať na ich území zriadené svoje bunky alebo sa môže jednať o jednotlivcov, ktorí sa ideológiou „iba“ inšpirovali a útok vykonali ako tzv. osamelí vlci. Môže tu dochádzať aj k regrutácii potenciálnych bojovníkov v rámci tej časti spoločnosti, ktorá sa stotožňuje s ich ideológiou, a následne získavajú výcvik v táboroch na území zlyhávajúcich štátov.

Náš výskum síce poukazuje na to, že existuje určitá súvislosť medzi zlyhávaním štátu a pôsobením teroristických skupín, ale zároveň z analýzy vyplýva, že tento vzťah nie je bezpodmienečný, keďže miera výskytu teroristických aktivít nie je priamo úmerná zlyhávaniu štátu. Ambivalentnosť problematiky ilustruje aj prípad Somálska. Pokiaľ by sme vychádzali z naratívu o kauzálnom vzťahu medzi zlyhávajúcimi štátmi a pôsobením teroristických skupín, tak pri jeho aplikovaní na kľúčové zlyhávajúce štáty by mal byť predpovedateľný výsledok. (Drulák, 2008) Za takýto kľúčový a teda aj najpravdepodobnejší prípad je možné považovať práve Somálsko, ktoré je označované za zlyhávajúce od 90. rokov, čo korešponduje s obdobím, kedy sa v krajine usilovala zriadiť svoje útočisko al-Káida. Napriek očakávaniam, ktoré vyplývajú z predloženého naratívu, sa jej to ale nepodarilo. (Downing, 2007) Napriek tomu ale v krajine došlo neskôr k vzniku teroristickej skupiny al-Shabaab, ktorá v súčasnosti proklamuje väzby aj na al-Káidu, čo dokazuje, že do procesu etablovania teroristickej skupiny môžu vstupovať aj iné faktory ako iba zlyhávanie štátu. Medzi takéto faktory môžeme zaradiť podporu teroristických aktivít zo strany vlády (podpora al-Káidy Talibanom v Afganistane), skúsenosť štátu so zahraničnou intervenciou, ktorá mala za následok militarizáciu spoločnosti alebo viedla k protizápadnému zmýšľaniu (intervencia ZSSR do Afganistanu v roku 1979, intervencia v Somálsku v 90. rokoch a v Iraku v roku 2003). Nemenej dôležitou je aj bezpečnostná situácia v susedných štátoch a možnosť rozšírenia teroristických aktivít do širšieho regiónu (rozptyl Islamského štátu z územia Iraku do Sýrie) a kultúry a ideologický kontext. Je taktiež potrebné poznamenať, že v niektorých prípadoch sa dokonca prostredie zlyhávajúcich štátov môže ukázať ako nevyhovujúce pre pôsobenie teroristických skupín, ktoré potrebujú aspoň relatívne fungujúcu infraštruktúru a finančné zdroje. Aj z tohto dôvodu sa skolabovaný štát s rozvrátenou ekonomikou, akým bolo Somálsko v 90. rokoch, môže ukázať ako nevhodný pre etablovanie zahraničnej teroristickej skupiny, v tomto prípade al-Káidy.

## Záver

V príspevku sme poukázali na to, že zlyhávajúce štáty môžu uľahčovať vznik alebo etablovanie zahraničných teroristických skupín vzhľadom na neefektívne bezpečnostné zložky, beztretnosť, prístup k zbraniam a frustrované obyvateľstvo a ich územie môže byť využívané na budovanie táborov, plánovanie alebo hľadanie útočiska pre teroristov po vykonaní teroristického útoku v zahraničí. Ako sa ale ukázalo, nie každý zlyhávajúci štát vykazuje teroristické aktivity, a preto sme toho názoru, že zlyhávanie štátu nie je samo o sebe postačujúce na automatické odôvodnenie prítomnosti teroristických skupín. Infiltrácia a etablovanie teroristických skupín závisí aj od špecifického kontextu a ďalších premenných, ktoré nemusia súvisieť so zlyhávaním štátu. Zároveň sú teroristické aktivity prítomné aj v stabilných štátoch, hoci v tomto prípade ide zväčša o separatisticky orientované teroristické skupiny alebo bunky islamských teroristických organizácií, ktorých ústredie a výcvikové tábory sa nachádzajú najčastejšie práve v zlyhávajúcich štátoch. Naš výskum poukazuje na to, že zlyhávajúce štáty by nemali byť automaticky stotožňované s bezpečným rajom pre teroristov, ale mal by byť zohľadňovaný špecifický kontext, ktorý v danom štáte prevláda a ovplyvňuje, do akej miery je územie náchylné na vznik teroristickej skupiny alebo do akej miery je lákavé pre medzinárodné teroristické siete.

## Zoznam bibliografických odkazov

- Country Reports on Terrorism 2015*. [online] United States department of state publication, jún 2016 [cit. 21. 8.2016] Dostupné na internete: <http://www.state.gov/documents/organization/239631.pdf>
- DOWNING W. A. 2007. *Al-Qa-ida-s (Mis)Adventures in the Horn of Africa*. [online] Combating Terrorism Center, United States Military Academy, 2007, 221 s. [cit. 21.8.2016] Dostupné na internete: <https://www.ctc.usma.edu/wp-content/uploads/2010/06/Al-Qaidas-MisAdventures-in-the-Horn-of-Africa.pdf>
- DRULÁK, P. 2008. *Jak zkoumat politiku*. Praha: Portál, 2008. 255 s. ISBN 978-80-7367-385-7.
- Eritrean Islamic Jihad Movement*. [online] 2015 [cit. 22.8.2016] Dostupné na internete: <http://www.start.umd.edu/baad/narratives/eritrean-islamic-jihad-movement-eijm>
- Fragile states index 2016*. [online] The Fund for Peace, 2016 [cit. 22.8.2016] Dostupné na internete: <http://fsi.fundforpeace.org/>
- Global Terrorism Index 2015*. [online] Institute for Economics & Peace, november 2015 [cit. 7.9.2016] Dostupné na internete: <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/11/Global-Terrorism-Index-2015.pdf>
- IVANČÍK, R., UŠIAK, J. 2016. Geografické aspekty terorizmu. In *Bezpečnostné fórum, 2016*. Banská Bystrica: Belianum, 2016. ISBN 978-80-557-1094-5, s. 542-549.
- JASŠOVÁ, E., CIGÁNIK, Ľ. 2006. *Terorizmus*. Bratislava: Veda, 2006. 373 s. ISBN 80-224-0892-1.
- LUTZ, J. M., LUTZ, B. J. 2008. *Global Terrorism*. Londýn a New York: Routledge, 2004. 289 s. ISBN 978-0-415-70051-1.
- MENDELSON, B. 2016. *The al-Qaeda Franchise: The Expansion of al-Qaeda and Its Consequences*. New York: Oxford University Press, 2016. 274 s. ISBN 9780190205614.
- The Lord's Resistance Army* [online] Global security, 2015 [cit. 2.9.2016] Dostupné na internete: <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/lra.htm>

- PATRICK, S. 2011. *Weak Links. Fragile States, Global Threats, and International Security*. New York: Oxford University Press, 2011. 342 s. ISBN 978-0-19-975151-8.
- ROTBURG, R. 2004. *When States Fail: Causes and Consequences*. Princeton: Princeton University Press, 2004. 335 s. ISBN 0-691-11671-7.
- ŠKVRNDA, F. 2003. *Terorizmus. Najvýznamnejšia nevojenská bezpečnostná hrozba súčasnosti*. Trenčín: Digital Graphic, 2003. 158 s. ISBN 80-968337-2-3.
- TAYLOR, A. 2013. *State Failure*. Hampshire: Palgrave Macmillan. 2013. 259 s. ISBN 978-0-230-24760-4.
- The Lord's Resistance Army* [online] Global security, 2015 [cit. 2.9.2016] Dostupné na internete: <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/lra.htm>

# ANALÝZA VYBRANÝCH KYBERNETICKÝCH INCIDENTOV PODMIENENÝCH MEDZINÁRODNÝM DIANÍM. PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA IRÁNU

Michaela Melková<sup>125</sup>

**Abstrakt:** V súčasnej dobe je čoraz viac badateľný trend posunu interakcií medzi štátmi do kybernetického priestoru. Väčšinou sú kybernetické aktivity štátov ovplyvnené medzinárodným dianím a snahou presadzovať národné záujmy. Príspevok pojednáva o prípade Iránu, ktorý spočiatku predstavoval častý cieľ kybernetických útokov uskutočnených v dôsledku hrozby v podobe tvorby iránskeho jadrového programu. Hoci Irán odmietal rozvoj jadrového programu, tak odborníci sa zhodujú, že Spojené štáty americké a Izrael stáli za výtvorom malvéru Stuxnet, ktorý napadol iránsky závod v Natanze obohacujúci urán. Aké dopady mali však mnohopočetné kybernetické útoky zamerané na Irán? V prvom rade upozornili na čoraz väčší význam technológií v medzinárodných vzťahoch. Ďalej spôsobili, že z Iránu sa stala kybernetická mocnosť na vzostupe, schopná iniciovať odvetné kybernetické operácie zamerané na kritickú infraštruktúru Spojených štátov amerických i štátov nachádzajúcich sa v oblasti Stredného Východu, s ktorými má Irán pomerne komplikované vzťahy.

**Abstract:** Currently we are observing a trend of moving interactions among states into cyberspace. In the most scenarios are cyber activities of States affected by international affairs and aspiration to accomplish national interests. The article deals with the case of Iran, which is a frequent target of cyber-attacks carried out due to the threat posed by the creation of Iran's nuclear program. Although Iran has refused development of a nuclear program, the experts agree that the United States and Israel were behind the creation of malware Stuxnet, which attacked Iran's uranium enrichment plant in Natanz. What impacts have multiple cyber-attacks against Iran? First, they drew attention to the increasing importance of technology in international relations. It also caused that Iran has become an emerging cyber power, capable to initiate a retaliatory cyber operations against critical infrastructure of the United States and countries located in the Middle East, with which Iran has rather complicated relations.

## Úvod

Aktivity v kybernetickom priestore sa stávajú čoraz viac nevyhnutnými pre každodenný život ľudí, ale aj spoločností, medzinárodných organizácií či štátov. Môžeme tvrdiť, že súčasná doba je charakteristická čoraz väčšou interdependenciou na technológiách (Fabián, 2014). Spomínané skutočnosti majú za následok fakt, že aj medzinárodné vzťahy a interakcie medzi štátmi sa posúvajú do roviny kybernetického priestoru. Boli sme svedkami nespočetného množstva kybernetických útokov i kampaní, ktoré iniciovali s najväčšou pravdepodobnosťou vlády štátov s cieľom dosiahnuť svoje národné ciele a záujmy. V našom príspevku sa však

---

<sup>125</sup> Mgr. Michaela Melková pôsobí ako interná doktorandka na Katedre bezpečnostných štúdií, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: michaela.melkova@umb.sk



zameriame na konkrétny príklad, a síce ako je ovplyvnená existencia Iránu aktivitami v kybernetickej doméne, ktoré sú iniciované hlavne v dôsledku obáv z tvorby iránskeho jadrového programu.

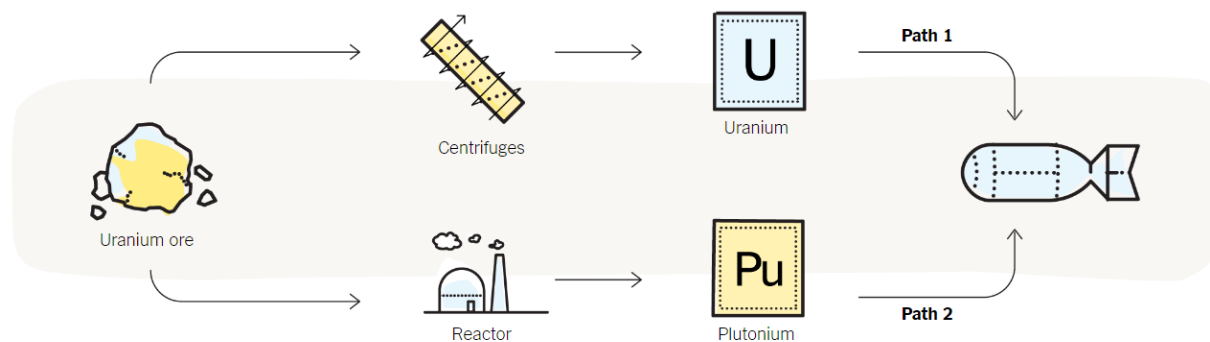
Svoju pozornosť budeme v prvej kapitole sústrediť na kampane, ako boli operácie *Olympic Games* (využívajúca malvéry Stuxnet či Flame) a *Nitro Zeus*. Hoci kybernetická sféra mnohokrát znemožňuje jednoznačné určenie iniciátorov útokov, tak experti sa zhodujú, že spomínané kampane boli iniciované Spojenými štátmi americkými (v niektorých prípadoch aj v spolupráci s Izraelom). Zároveň ponúkneme niekoľko ďalších dôvodov podporujúcich tieto tvrdenia. V druhej kapitole budeme analyzovať následne odvetné útoky Iránu (resp. tie útoky, ktoré odborníci považujú za ataky financované Iránom, konkrétne malvér *Shamoon* a operáciu *Cleaver*). Napokon určíme, aké mali zmienené kybernetické útoky dopady na samotný Irán.

### **Analýza kybernetických útokov zameraných na Irán**

Počiatok kybernetickej kampane *Olympic Games* sa datuje do roku 2006, kedy bol Irak neprávom obvinený z tvorby nukleárneho programu, čo spôsobilo zníženie vierohodnosti vtedajšieho prezidenta USA **G. W. Busha** vo verejných vyjadreniach ohľadom jadrových ambícií iných štátov. Práve spomínané skutočnosti predstavovali dôvod, prečo sa USA rozhodli vyriešiť potenciálnu hrozbu v podobe tvorby iránskych jadrových zbraní prostredníctvom operácií v kybernetickom priestore a nie vojenským zakročením, čo by mohlo len ďalej podnietiť nepokoje v oblasti už zmietajúcej sa v konflikte (Sanger, 2015). Americké úsilie podporil aj Izrael s cieľom získať viac času pre diplomatické riešenie problému a uplatnenie sankcií voči Iránu, čo viedlo k vytvoreniu už dnes notoricky známeho malvéru Stuxnet, ktorý napadol a znefunkčnil centrifúgy iránskeho závodu v Natanze obohacujúceho urán (Irán vytváral palivo, ktoré je možné využiť na tvorbu jadrových zbraní oboma možnými spôsobmi - vid' Obrázok č. 1). USA a Izrael s najväčšou pravdepodobnosťou spolupracovali aj na tvorbe ďalšieho vírusu s názvom Flame, ktorý sa takisto považuje za súčasť kampane *Olympic Games*, pričom spomínaný malvér získaval tajné informácie ohľadom budovania iránskeho jadrového programu.

Aké dopady však mala séria útokov *Olympic Games* na samotný Irán? V prvom rade využité malvéry spôsobili, že rozvoj iránskeho jadrového programu bol spomalený a posunutý o niekoľko rokov dozadu. V dôsledku faktu, že neboli v prípade spomínanej okolnosti využité konvenčné či dokonca jadrové zbrane tak existuje pravdepodobnosť, že sa zabránilo k vypuknutiu širšieho konfliktu v oblasti Stredného východu, ktorý by mal za následok značne väčší počet obetí. **M. Ambinder** tvrdí, že „*neexistuje lepší súčasný príklad, ako tajné aktivity a špionáž môžu získať politikom ich najcennejší zdroj: čas*“ (Ambinder, 2012). Môžeme len podotknúť, že práve existencia kybernetického priestoru a rozvoj technológií umožnili v tomto období vývoj iránskeho scenára s uplatnením viac menej nekonfliktných prostriedkov. Na druhej strane je však otázne, do akej miery je využitie takýchto nástrojov v súlade so zásadami medzinárodného práva.

**Obrázok č. 1: Dva spôsoby tvorby jadrovej zbrane**



Poznámka:

1. spôsob: Na tvorbu jadrovej zbrane sa využívajú izotopy  $^{235}\text{U}$ , ktorých množstvo v uránovej rude predstavuje menej ako 1%. Zvýšenie koncentrácie  $^{235}\text{U}$  a proces jeho tvorby sa nazýva obohatenie uránu, pričom je možné ho uskutočniť v centrifúgach. Takýmto spôsobom obohacoval Irán urán v závode v Natanze a malvér Stuxnet dokázal otáčky v centrifúgach zmeniť, čím znemožnil tvorbu izotopov  $^{235}\text{U}$ .
2. spôsob: Jadrová zbraň sa dá vyrobiť aj z izotopov plutónia ( $^{239}\text{Pu}$ ), ktoré sa na druhej strane získavajú transmutáciou uránovej rudy v špeciálnych reaktoroch. Takýto typ reaktoru sa nachádzal v iránskom meste Arak, ktorý v dôsledku plnenia požiadaviek jadrovej dohody Irán v januári 2016 zapečatil betónom.

Zdroj: Broad – Peçanha, 2015.

Bilaterálne vzťahy medzi Spojenými štátmi americkými a Iránom sú pomerne komplikované a ako sme už spomínali, v poslednej dekáde rokov do veľkej miery ovplyvnené strachom z iránskej príležitosti vybudovať jadrové zbrane. K tejto problematike zaujala postoj aj Bezpečnostná rada OSN, ktorá od roku 2006 prijala viacero rezolúcií a s nimi spojené reštriktívne opatrenia s úsilím zabrániť Iránu v obohacovaní uránu pre potencionálnu potrebu budovania tohto typu zbraní hromadného ničenia (Európska rada, 2016). Prvou oficiálnou dohodou uzavretou od roku 1979 medzi USA a Iránom bol Spoločný komplexný akčný plán<sup>126</sup> (JCPOA - The Joint Comprehensive Plan of Action), ktorý nadobudol účinnosť 18. októbra 2015. Irán sa v ňom napr. zaviazal, že obmedzí činnosť prevádzok na obohacovanie uránu v Natanze, Fordo a Araku, zníži zásoby obohateného uránu z približne 10 tisíc kg na 300 kg, či umožní Medzinárodnej agentúre pre atómovú energiu vykonávať inšpekcie. Na druhej strane EÚ a USA prisľúbili zrušenie ekonomických sankcií uvalených na Irán (JCPOA, 2016).

The New York Times vo februári 2016 zverejnili informáciu odkazujúcu na dokumentárny film *Zero Days* a na rozhovory s predstaviteľmi tajných služieb i armády, ktoré pojednávajú o záložnom v pláne v prípade, že by sa nepodarilo diplomatickou cestou obmedziť iránsky jadrový program a došlo by k vypuknutiu ozbrojeného konfliktu. USA vytvorili scenár kybernetického útoku s názvom *Nitro Zeus*, ktorý by bol schopný vyradiť iránske vzdušné obranné a komunikačné systémy i energetickú sieť. Zároveň americké spravodajské služby pracovali na tvorbe ďalšieho kybernetického útoku, ktorý by mal vyradiť z funkčnosti podzemnú prevádzku Fordo na obohacovanie uránu (Sanger - Mazzetti, 2016). Zostavenie obidvoch plánov demonštruje, akú dôležitú úlohu kybernetické operácie zohrávajú v súčasnosti, kedy už môžeme hovoriť o existencii takzvaných hybridných konfliktov.

Aký hlavný záujem však USA sledujú tým, že zabránia Iránu v tvorbe jadrového programu? Spojené štáty sa ešte stále považujú za garanta mocenskej rovnováhy a vytvorenie atómovej bomby by mohlo destabilizovať celú oblasť Stredného východu a spôsobiť ďalšie

<sup>126</sup> Medzinárodná dohoda podpísaná 14. júla 2015 vo Viedni medzi Iránom, skupinou štátov P5 + 1 (5 stálych členov Bezpečnostnej rady + Nemecko) a Európskou úniou.

šírenie jadrových zbraní. Podľa **A. Duhana** by bolo najvýhodnejšie, keby na spomínanom území fungovala rovnováha regionálnych mocností bez dominancie jednej z nich, pretože politika USA vo vybraných regiónoch sa usiluje hlavne o zachovanie svojho postavenia globálneho hegemóna a zabránenie nástupu regionálnej mocnosti alebo vzniku koalície štátov, ktoré by ovládali Euráziu (Duhan, 2016). Bude zaujímavé sledovať akým smerom sa bude politika USA zameraná na iránsky jadrový program uberať, keďže republikáni, ktorí boli od začiatku proti uzatvoreniu dohody JCPOA po amerických voľbách 8. novembra 2016 získali majoritné množstvo mandátov v Senáte, Snemovni reprezentantov a i prezident pochádza z republikánskeho politického spektra.

### **Odpoveď Iránu na kybernetickú ofenzívu**

Na predošlých príkladoch sme načrtli aktivity Spojených štátov amerických v kybernetickom priestore orientujúce sa na Irán. Ako však samotný Irán reaguje na početné útoky zamerané na svoju kritickú infraštruktúru? Od roku 2012 je jasne viditeľný progres v rámci budovania iránskych kybernetických nástrojov. Špecialisti zaoberajúci sa ochranou v kontexte kybernetického priestoru pripisujú iránskej vláde viaceré odvetné útoky namierené proti USA, Izraelu a arabským štátom. Ako prvý spomenieme vírus *Shamoon*, ktorý v auguste 2012 napadol počítačovú sieť štátnej ropnej a plynovej spoločnosti Saudskej Arábie – Aramco. Malvér bol schopný nahradiť dôležité systémové súbory takzvanými „garbage data“ (nevyužitelnými, nepotrebnými dátami) a spoločnosti trvalo takmer dva týždne, kým sa navrátila do pôvodného chodu (Huffington Post, 2012). O niekoľko dní neskôr spomínaný vírus napadol aj počítačové systémy katarskej spoločnosti RasGas, ktorá predstavuje jedného z najväčších producentov skvapalneného zemného plynu.

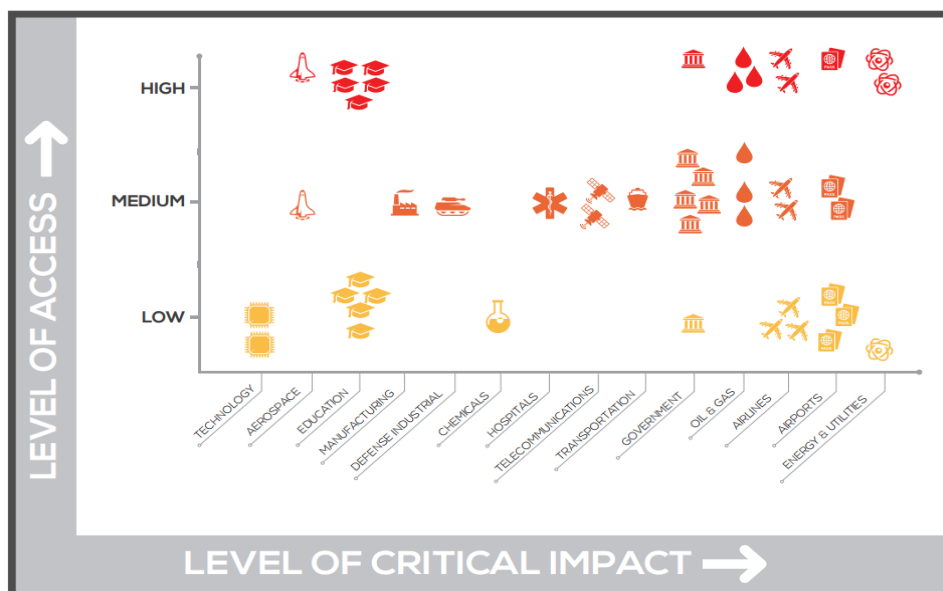
*Shamoon* napadol aj letecké spoločnosti, nemocnice a univerzity, ale prevažne sa orientoval na energetický sektor a ropný priemysel. Čo je však zaujímavé je fakt, že sa vybrané dáta neusiloval získať, ale ich zničiť a zároveň sa neorientoval na operačné mechanizmy závodov, ale na počítače využívané zamestnancami. Je dôležité poznamenať, že hoci spomínané kybernetické útoky neviedli k explózii alebo iným fyzickým dopadom, tak negatívne ovplyvnili obchodné aktivity cieľových spoločností a ukázal ďalšie slepé miesta v ochrane kritickej infraštruktúry. **L. E. Panetta**, vtedajší minister obrany Spojených štátov amerických sa vyjadril, že vírus bol pomerne sofistikovaný, vytvoril veľké obavy, pričom existuje len málo štátov, ktoré by boli schopné podobný útok zrealizovať, čo vytvorilo špekulácie ohľadom iránskej zaangažovanosti (Bronk - Tikk-Ringas, 2013). Keďže fosílné palivo je primárnym ekonomickým zdrojom pre Saudskú Arábiu, tak nespokojnosť s ropným embargom uvaleným na Irán a komplikované vzťahy s rivalitou panujúcou medzi Saudskou Arábiou a Iránom mohli predstavovať dostatočne silný stimul motivujúci Irán k vykonaniu kybernetického ataku.

Pár mesiacov po operácii *Shamoon*, konkrétne v septembri 2012 spustila skupina hackerov iránskej príslušnosti Izz ad-Din al-Qassam operáciu *Ababil*, predstavujúcu sériu DDoS útokov zameraných na internetové stránky amerických finančných inštitúcií vrátane Bank of America, New York Stock Exchange, Chase Bank, Capital One, SunTrust a Regions Bank (Lewis – Zheng, 2016). Následne v januári 2013 prebehla druhá a v marci rovnakého roku tretia vlna útokov. **J. I. Lieberman**, predseda výboru Senátu USA pre vnútornú bezpečnosť a

vládne záležitosti tvrdí, že hackerská skupina je podporovaná iránskou vládou a ich činy boli ovplyvnené hlavne nespokojnosťou z ekonomických sankcií uvalených na Irán Spojenými štátmi americkými a Európskou úniou so spojencami (Nakashima, 2012).

V priebehu roka 2013 sa Irán stal jedným z najaktívnejších hráčov v rámci medzinárodnej kybernetickej arény, ktorej existencia spôsobila, že štáty začali vnímať kybernetické útoky ako odvetné riešenie problémov a nie prostriedok spôsobujúci eskaláciu konfliktu. Irán odpovedal na malvéry Stuxnet či Flame odvetnými útokmi, ktoré boli uskutočnené s využitím sofistikovaných metód na dôležité objekty ako finančné, bankové, energetické či vládne systémy. Koncom roka 2014 bola odhalená operácia *Cleaver*, ktorá pravdepodobne prebiehala už minimálne dva roky a celosvetovo sa zameriavala na kritickú infraštruktúru vybraných štátov<sup>127</sup> (Obrázok č. 2). Podľa správy spoločnosti Cylance, zaoberajúcej sa kybernetickou bezpečnosťou, iránska vláda podporovala hackerské skupiny na výkon podobných útokov (Cylance, 2014).

**Obrázok č. 2: Vyobrazenie počtu obetí operácie *Cleaver* na základe miery ich zabezpečenia a kritického potenciálu útoku**



Zdroj: CYLANCE, 2014.

Nárast v množstve ofenzívnych iniciatív v rámci kybernetického priestoru bol badateľný aj v prípade vstupu IDF (Israel Defence Forces – Izraelské obranné sily) do pásma Gazy počas operácie Protective Edge<sup>128</sup>. Na jednej strane sú útoky pripisované organizovaným hackerským skupinám a na druhej strane boli zaznamenané aj sofistikovanejšie ataky zamerané na izraelskú komunikačnú a internetovú sieť, ktoré boli podľa viacerých expertov uskutočnené hackermi podporovanými Iránom (Cohen - Levin, 2014). Alarmujúcim faktom, ktorý sa v súčasnosti dostáva do popredia je skutočnosť, že počas posledných rokov prejavili hlavné teroristické

<sup>127</sup> K obetiam patrili Kanada, Čína, Veľká Británia, Francúzsko, Nemecko, India, Izrael, Kuvajt, Mexiko, Pakistan, Katar, Saudská Arábia, Južná Kórea, Turecko, Spojené arabské emiráty a Spojené štáty Americké (Cylance, 2014).

<sup>128</sup> Vojenská operácia iniciovaná Izraelom v júli 2014 na územie Gazy. Krátko po izraelských útokoch IDF hnutie Hamás započalo letecké útoky namierené na izraelské mestá a infraštruktúru, čo malo za následok veľké straty na životoch.

zoskupenia ako Hamás a Hizballáh zvýšený záujem o problematiku kybernetického teroru. My zatiaľ môžeme na teoretickom poli vytvárať dohady, aké deštruktívne dopady by mohli mať kybernetické útoky iniciované nebezpečnými teroristickými zoskupeniami, ktoré by si osvojili IT zručnosti a znalosti.

Nakoniec spomenieme ešte jeden kybernetický útok, ktorý s najväčšou pravdepodobnosťou rovnako inicioval Irán. 31. marca 2015 paralyzovalo Turecko obrovský 12 hodinový výpadok elektriny, ktorý ovplyvnil 44 z 81 provincií, nemocnice i ostatné služby a viac ako 40 miliónov ľudí sa tak ocitlo bez elektriky. Odborníci sa prikláňajú k dvom teóriám, ktoré boli predpokladaným dôvodom spomínaných útokov. Prvým je iránska odplata za tureckú podporu Saudskej Arábie v spore s jemenskou povstaleckou skupinou Hútiť podporovanou Iránom. Druhá skupina expertov sa prikláňa k teórii zahŕňajúcej vzájomnú kooperáciu Sýrie a Iránu, ktorá tvrdí, že hackeri podporovaní Iránom iniciovali útok v dôsledku tureckej snahy zvrhnúť režim v Sýrii (Paganini, 2015b). Ako sme už viac krát spomínali, kybernetická sféra ponúka pre útočníkov možnosť zahaliť svoje počínanie do rúška anonymity, a preto sa s určitosťou skoro nikdy nedá povedať, kto ofenzívu inicioval. Myslíme si však, že vzájomné vzťahy Iránu s Hútiťami či Sýriou môžu predstavovať dostatočný dôvod podnecujúci agresívne správanie v kybernetickej sfére namierené práve proti Turecku.

## **Záver**

Pomerne rýchly rozvoj technológií a tvorba inovácií spôsobujú, že doterajšie chápanie interakcií medzi obyvateľmi, ale aj štátmi začína naberať úplne nový rozmer. V súčasnosti už nie je novinkou, keď v medzinárodných vzťahoch hovoríme o hybridných konfliktoch, ktoré sú vedené okrem využitia konvenčných zbraní aj s použitím nekonvenčných nástrojov ako sú napr. kybernetické útoky (Fabián – Kottman, 2014).

V posledných dvoch dekádach rokov sa Irán stal pre ostatné štáty pomerne veľkou hrozbou, kvôli podozreniam z tvorby jadrových zbraní. Práve táto skutočnosť predstavovala pomerne silný stimul pre medzinárodných aktérov (hlavne USA a Izrael) na to, aby sa usilovali Iránu znemožniť tvorbu tohto typu zbraní hromadného ničenia. Na jednej strane sa im ich zámery do istej miery podarilo presadiť. Na druhej strane však spôsobili, že samotný Irán si uvedomil narastajúcu dôležitosť kybernetického priestoru pre presadzovanie národných záujmov, a preto začal investovať do budovania iránskych kybernetických nástrojov. Už od roku 2012 sa hovorí o Iráne ako o kybernetickej mocnosti na vzostupe. Pomerne alarmujúcim faktom, ktorý sa v súčasnosti dostáva do popredia je skutočnosť, že počas posledných rokov prejavili teroristické zoskupenia Hamás a Hizballáh, ktoré Irán podporuje, zvýšený záujem o problematiku kybernetického teroru. My zatiaľ môžeme na teoretickom poli vytvárať dohady, aké deštruktívne dopady by mohli mať kybernetické útoky iniciované nebezpečnými teroristickými zoskupeniami, ktoré by si osvojili IT zručnosti a znalosti. Aj keď treba poznamenať, že doposiaľ sme neboli svedkami žiadneho aktu kybernetického terorizmu. Zároveň sa viacerí odborníci zhodujú na fakte, že kybernetický terorizmus i kybernetická vojna v budúcnosti nebudú mať také deštruktívne dopady, ako sa v súčasnosti predpokladá.

Môžeme tvrdiť, že jednou z hlavných príčin stojacich za zvýšeným množstvom kybernetických útokov orientovaných na Irán bolo podozrenie z tvorby jadrového programu. Intenzita atakov sa po uzatvorení Spoločného komplexného akčného plánu v júli 2015 znížila,

hoci opačný trend môžeme badať na útokoch iniciovaných s pravdepodobnou podporou Iránu. Bude zaujímavé sledovať akým smerom sa bude politika USA zameraná na iránsky jadrový program uberať, keďže republikáni, ktorí boli od začiatku proti uzatvoreniu dohody JCPOA po amerických voľbách 8. novembra 2016 získali majoritné množstvo mandátov v Senáte, Snemovni reprezentantov a i prezident pochádza z republikánskeho politického spektra.

### **Zoznam bibliografických odkazov:**

- AMBINDER, M. 2012. Did America's Cyber Attack on Iran Make Us More Vulnerable? [online]. In *The Atlantic*. [cit. 27.11.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.theatlantic.com/national/archive/2012/06/did-americas-cyber-attack-on-iran-make-us-more-vulnerable/258120/>>
- BROAD, W. J. - PEÇANHA, S. 2015. The Iran Nuclear Deal – A Simple Guide. [online]. In *New York Times*. [cit. 25.11.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.nytimes.com/interactive/2015/03/31/world/middleeast/simple-guide-nuclear-talks-iran-us.html>>
- BRONK, CH. TIKK-RINGAS, E. 2013. The Cyber Attack on Saudi Aramco- [online]. The International Institute. [cit. 27.11.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.iiss.org/en/publications/survival/sections/2013-94b0/survival--global-politics-and-strategy-april-may-2013-b2cc/55-2-08-bronk-and-tikk-ringas-e272>>
- COHEN, D. LEVIN, D. 2014. Operation Protective Edge: The Cyber Defense Perspective. [online]. In *The Institute for National Security Studies*. 59 – 63 s. [cit. 18.11.2016]. Dostupné na internete: <[http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/Operation%20Protective%20Edge\\_%20The%20Cyber%20Defense%20Perspective.pdf](http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/Operation%20Protective%20Edge_%20The%20Cyber%20Defense%20Perspective.pdf)> ISBN: 978-965-7425-73-2.
- CYLANCE, 2014. Operation Cleaver. [online]. Cylance official report . [cit. 25.11.2016]. Dostupné na internete: <[https://cdn2.hubspot.net/hubfs/270968/assets/Cleaver/Cylance\\_Operation\\_Cleaver\\_Report.pdf](https://cdn2.hubspot.net/hubfs/270968/assets/Cleaver/Cylance_Operation_Cleaver_Report.pdf)>
- DUHAN, A. 2016. Americko-iránske vzťahy: Uvoľnenie napätia mení Blízky východ. [online]. In *Česká pozice*. [cit. 20.11.2016]. Dostupné na internete: <[http://ceskapozice.lidovky.cz/americko-iranske-vztahy-uvolneni-napeti-meni-blizky-vychod-pq5-/tema.aspx?c=A160318\\_133852\\_pozice-tema\\_lube](http://ceskapozice.lidovky.cz/americko-iranske-vztahy-uvolneni-napeti-meni-blizky-vychod-pq5-/tema.aspx?c=A160318_133852_pozice-tema_lube)>
- EURÓPSKA RADA. 2016. Spoločný komplexný akčný plán a reštriktívne opatrenia [online]. [cit. 22.11.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.consilium.europa.eu/sk/policies/sanctions/iran/jcpoa-restrictive-measures/>>
- FABIAN, K. 2014. Crisis Management Training System For Advanced Security Threats In Cyberspace, *Proceedings of IMSCI*, Orlando, Florida USA 2014, ISBN 978-1-941763-06-3.
- FABIAN, K. KOTTMAN, P. 2014. Krízový management pri bezpečnostných hrozbách z kybernetického priestoru. In *Bezpečnostné Fórum 2014*. 119-127 s. ISBN 978-80-557-0677-1.
- HUFFINGTON POST, 2012. 'Shamoon' Virus Most Destructive Ever To Hit A Business, Leon Panetta Warns. [online]. In *The Huffington Post*. [cit. 25.11.2016]. Dostupné na internete: <[http://www.huffingtonpost.com/2012/10/11/shamoon-virus-leon-panetta\\_n\\_1960113.html](http://www.huffingtonpost.com/2012/10/11/shamoon-virus-leon-panetta_n_1960113.html)>

JCPOA, 2016. Key Excerpts of the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) [online]. 2016. [cit. 20.11.2016]. Dostupné na internete:  
 <[https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/jcpoa\\_key\\_excerpts.pdf](https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/jcpoa_key_excerpts.pdf)>

LEWIS, J. A. ZHENG, D. E. 2016. Significant Cyber Incidents. [online]. Center for Strategic and International Studies . [cit. 26.11.2016]. Dostupné na internete:  
 <<https://www.csis.org/programs/strategic-technologies-program/cybersecurity/significant-cyber-incidents>>

NAKASHIMA, E. 2012. National Security Iran blamed for cyberattacks on U.S. banks and companies [online]. In *The Washington Post*. [cit. 25.11.2016]. Dostupné na internete:  
 <[https://www.washingtonpost.com/world/national-security/iran-blamed-for-cyberattacks/2012/09/21/afbe2be4-0412-11e2-9b24-ff730c7f6312\\_story.html](https://www.washingtonpost.com/world/national-security/iran-blamed-for-cyberattacks/2012/09/21/afbe2be4-0412-11e2-9b24-ff730c7f6312_story.html)>

PAGANINI, P. 2015 B. Iran accused of the blackout that paralyzed the Turkey. In *Security Affairs*. 2015. [cit.25.11.2016]. Dostupné na internete:  
 <<http://securityaffairs.co/wordpress/36536/cyber-warfare-2/iran-accused-blackout-turkey.html>>.

SANGER, D. E. 2012. Obama Order Sped Up Wave of Cyberattacks Against Iran. [online]. In *The New York Times* [cit. 26.11.2016]. Dostupné na internete:  
 <[http://www.nytimes.com/2012/06/01/world/middleeast/obama-ordered-wave-of-cyberattacks-against-iran.html?pagewanted=all&\\_r=0](http://www.nytimes.com/2012/06/01/world/middleeast/obama-ordered-wave-of-cyberattacks-against-iran.html?pagewanted=all&_r=0)>

SANGER, D.E - MAZZETTI, M. 2016. U.S. Had Cyberattack Plan if Iran Nuclear Dispute Led to Conflict. [online]. In *New York Times*. [cit. 21.11.2016]. Dostupné na internete:  
 <<http://www.nytimes.com/2016/02/17/world/middleeast/us-had-cyberattack-planned-if-iran-nuclear-negotiations-failed.html>>

# KONFLIKT V KOLUMBII – DOHODA S FARC

Vít Rouč

**Abstrakt:** *The presented summary of „Conflict in Colombia – agreement with FARC“ describes reasons, development and the actual situation in this Latinoamerican country in the connection with the conflict between the government and the revolutionary movement of FARC. The summary describes the present situation and its interior and exterior political influence and describes the development of these problems too. The situation and Colombian's interior development and its problems are the typical example of unsolved matters in the past which were formed by the new influences. In this case the crucial role of the USA will be described as the world power and one of the most important ally of the Colombian government. A part of the summary will present a difficult living situation of the most part of the inhabitants in the mentioned state, in the context of these problems too.*

## Úvod

Koncem měsíce září tohoto roku (26. září 2016) došlo k významné historické události, jež snad konečně uzavřela jednu z nejdelších epoch konfliktů ozbrojeného hnutí vůči vládě. Byla podepsána mírová smlouva mezi kolumbijskou vládou a hnutím FARC-EP,<sup>129</sup> a tím po téměř 52 letech došlo k zastavení bojů. Výše uvedená smlouva má ale ještě další a hlubší kontext, současně sleduje i celospolečenské usmíření napříč kolumbijskou společností. Tento konflikt měl mnoho různých rovin, podob, příčin a rovněž aktérů, neboť vzhledem k širším souvislostem se stal předmětem zájmu zahraničních aktérů – ať již v souvislosti se soupeřením USA a SSSR v době studené války, tak z hlediska bezpečnostně-kriminálního, ve spojení s drogovou problematikou.

Níže uvedená stať si klade za cíl přiblížit toto komplikované období, poukázat na klíčové mezníky - příčiny, vývoj, souvislosti a zejména poslední události spojené s podpisem smlouvy a následným referendem. Nelze rovněž opominout dopady a postoje širokých vrstev kolumbijské společnosti.

## Historický vývoj

Za hlavní důvody problematického vývoje v Kolumbii od 40. let 20. století lze považovat jednak vnitropolitickou situaci (soupeření konzervativní a liberální strany) a dále zejména nedořešené socioekonomické problémy týkající se agrární reformy a postavení venkovského obyvatelstva. Faktory, které následně přicházely později – bipolarita, vliv kubánské revoluce a komunismu, drogová problematika atd. – byly jen dalšími rovinami, které ovlivnily výše uvedené.

Násilí vypuklo v souvislosti s vraždou oblíbeného levicově liberálního politika Gaitána v roce 1948. Tímto aktem se vyhroutil politické soupeření mezi konzervativními a liberálními silami v Kolumbii a vedlo k vypuknutí období „La Violencia“<sup>130</sup>, které bylo formálně ukončeno

---

<sup>129</sup> FARC-EP – Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo (Revoluční ozbrojené síly Kolumbie – národní vojsko)

<sup>130</sup> La Violencia – násilí – ozbrojený konflikt (občanská válka) probíhající v Kolumbii v letech 1948-1957 mezi stoupenci konzervativní a liberální strany



až dohodou o vzniku Frente Nacional<sup>131</sup> v roce 1957 a pravidelném střídání konzervativní a liberální strany u moci. Fakticky však násilí v některých částech země pokračovalo dále, neboť vlivem vnitropolitického i zahraničněpolitického vývoje vznikaly nové odnože bojujících frakcí. Velkým zlomem v této souvislosti byl úspěch revoluce na Kubě a snaha levicově orientovaných skupin podobný scénář aplikovat i na území latinskoamerických zemí. Situace byla o to vážnější, že levicově orientované nebo přímo komunistické strany byly podporovány východním blokem. Tím se z celé řady původně vnitropolitického problému latinskoamerických států stal problém mezinárodní, neboť USA nehodlaly strpět vměšování do své sféry vlivu. A právě za takovéto situace se v Kolumbii zrodilo odbojové hnutí, které na příští půlstoletí vyvolávalo nelibost jak u kolumbijské vlády, tak vlády USA.

Předehrou pro vznik hnutí FARC-EP byl pokus kolumbijské vlády v květnu 1964 mocenskými a silovými prostředky zlikvidovat republiku Marquetalia: „...pospolitosti uprchlých rolníků, kteří se usadili v nepřístupné oblasti, kde si vytvořili vlastní autonomní správu.“ (Opatrný, 1998, s. 273) Výsledkem však byla pouze další eskalace vnitrostátního násilí a vznik výše uvedeného hnutí. Zakladatelem se stal Manuel Marulanda (označovaný jako „přesná rána“ – Tirofijo). Sledovaná problematika se stala rovněž reflektovaným tématem tehdejších československých diplomatů, ve zprávě z 30.11. 1967 lze nalézt informace o regionální základně tohoto hnutí v departamentech Huila a Tolima a dále „... zástupcem byl Jamario Valera – „kpt. Oscar Reyes“. Hnutí mělo trvale ve zbrani 500-800 mužů a bylo ovládáno KSK.“ (AMZV ČR, 1967, s.1) Skutečností je, že množství bojovníků a územní rozsah jimi kontrolovaného území se neustále zvětšoval. V roce 2008, kdy byl během vojenské akce zabit Tirofijo, mělo hnutí: „...asi 16 000 členů a ovládalo zhruba třetinu Kolumbie, zejména jih země.“ (<http://zpravy.idnes.cz/konflikt-v-kolumbii-po-pul-stoleti-valky-s-povstalci-konci-po2-/zahr>) Jak je výše uvedeno, původní klíčovou ideologií byly revoluční ideje vzešlé z kubánské revoluce a marxismu. To byl rovněž důvod v kontextu bipolárního světa, který vedl USA k podpoře kolumbijské vlády v boji proti této guerrille. S rozpadem bipolárního světa se i FARC rozešla s komunistickou stranou Kolumbie, avšak podstata programu – zejména spravedlivé dokončení pozemkové reformy – zůstalo. Tím se současně dostáváme i k otázce sympatizantů a původu členů této organizace. Jednoznačně lze říci, že hlavní cílovou skupinou a sympatizanty/členy se stávali lidé z venkovských oblastí, případně chudých městských předměstí. Hnutí bylo rovněž lákavé pro levicové intelektuály a univerzitní studenty, z nichž řada získala nebo doplnila své vzdělání ve státech východního bloku.

V prvních dekádách činnosti byly prostředky získávány zejména při akcích zaměřených proti státní administrativě a únosy. Později došlo ke spolupráci s narkomafiemi. Tato skutečnost byla dána jednak hledáním nového a výnosnějšího zdroje financování a dále to byla realita, která vycházela z geografického působení FARC, který vládal zejména hornaté a zalesněné oblasti Kolumbie. Tedy obtížně přístupné a z tohoto důvodu ideální místa k pěstování koky.

## **Postavení FARC-EP v politice**

Jak již bylo výše napsáno, FARC se stala předmětem zájmu zahraničních mocností. Nejdříve z hlediska politického – vzhledem ke svému ideologickému zaměření, posléze z hlediska bezpečnostně-kriminálního – únosy, atentáty, ale zejména spojením s narkomafií.

---

<sup>131</sup> Frente Nacional – Národní fronta

Pokud se týká prvního hlediska – musíme vycházet ze situace 60. let 20. století po vítězství a udržení revoluce na Kubě. Reakcí USA bylo Spojenectví pro pokrok, které svoji činnost zahájilo v Uruguayském Punta del Este v roce 1961. (Viz Plechanová, Fidler, 1997, s. 76-77;96) Podstatou tohoto plánu byla podpora ekonomického a sociálního rozvoje Latinské Ameriky. Mělo dojít k důsledným pozemkovým reformám, modernizaci, zavádění nových strojů a postupů, udělování dostupnějších úvěrů atd. (Viz Livingstoneová, 2011, s. 58-59) Aliance však sledovala i další cíle: „...ekonomickým rozvojem se snažila podkopat podporu levice a užitím vojenských metod potlačit gerily a jiné „podvratné živly“. Reformní ekonomický zápal se časem vytrácel, zatímco vojenská stránka Aliance přetrvala. Vojenská pomoc a tréninkové programy během 60. let dramaticky rostly; roční vojenská podpora USA byla během prvních pěti let dekády pětikrát vyšší než za celá 50. léta.“ (Livingstoneová, 2011, s. 59) V této souvislosti byl proti vzbouřeným oblastem v Kolumbii aplikován „plán Laso“<sup>132</sup>. Přes všechna masivní vojensko-politická opatření byl výsledek i nadále značně nerozhodný, spíše se klonící k další eskalaci násilí a upevňování pozic různých odbojových geril. V listopadu 1982 vyhlásil kolumbijský prezident Belisario Betancur generální amnestii, s cílem ukončit partyzánskou válku. Dále byla zřízena Komise pro národní dialog, která měla jednat s gerilovými organizacemi. Za této situace do vnitropolitických obtíží Kolumbie začal zasahovat ještě další aktér – narkomafie. Následný rozhodný postoj vlády proti novému nepříteli vyvolal další kolo krvavých střetů, do kterých se začaly zapojovat i stávající gerilové organizace.

Otázka propojení aktivit FARC a narkomafie je spíše záležitostí posledních desetiletí, s tím, že se vyvíjelo postupně. Z hlediska původní marxistické ideologie by toto spojení bylo těžko realizovatelné. Nicméně s postupem doby a s tím, jak gerila kontrolovala větší a větší území, tak začala být s touto problematikou konfrontována a s uvolněním ideologických mantinelů začala tento potenciál využívat: „V r. 2006 obvinil generální prokurátor USA FARC, že kontrolují nejméně polovinu mezinárodního obchodu s kokainem z Kolumbie a přímo obžaloval 50 povstalců.“ (Livingstoneová, 2011, s. 235) Na straně druhé je rovněž skutečností, že „koncept „narkogeril“ byl pro USA užitečný koncem studené války, kdy po skončení „hrozby komunistického bloku“ ospravedlňoval intervenci Pentagonu v Kolumbii.“ (Livingstoneová, 2011, s. 233) Nepopiratelnou skutečností zůstává, že produkce drog se v této části Latinské Ameriky zvyšuje a že hlavním odběratelem jsou blízké USA. Výsledkem tohoto výstupu byla intenzivnější spolupráce mezi USA a Kolumbií, kdy se nejvýznamnějším výstupem na přelomu tisíciletí stal Plán Kolumbie. Výsledkem však byl spíše neúspěch v podobě zhroucení mírového procesu, v roce 2002 spuštěného prezidentem Pastranou. FARC totiž vyhodnotil zvýšené množství americké vojenské pomoci v souvislosti s Plánem Kolumbie jako zásadní bezpečnostní hrozbu. (Srov. Livingstoneová, 2011, s. 163) Nový prezident Kolumbie Alvaro Uribe následně v roce 2002 spustil Plan Patriota<sup>133</sup>, jehož cílem byla eliminace levicových geril a jejich sympatizantů. Realizace plánu, za masivní materiální a vojenské pomoci USA, v následujících letech znamenala oslabení gerilových skupin, ale nevedla k jejich úplnému zničení. Dalším nesporným úspěchem byla dohoda mezi prezidentem Uribem a pravicovými paramilitárními skupinami o demobilizaci v roce 2003. „V r. 2005 byl přijat Zákon o spravedlnosti a míru. I když byl kritizován za přílišnou benevolenci

<sup>132</sup> Latin America Security Operation (LASO) – model boje proti gerilám v Latinské Americe; plán měl tři části – 1. část se týkala psychologického boje a získání podpory zemědělců, 2. se týkala ekonomické blokády oblasti a 3. představovala samotný vojenský útok. Viz Barteček, I., Colombia 1945-1965: Modelo de la política latinoamericana de los Estados Unidos, Ibero-Americana Pragensia, Año XXI, 1987, s. 64.

<sup>133</sup> Plan Patriota – Vlastenecký plán

k paramilitantům, vedl ke snížení politického násilí. Demobilizovaní členové paramilitantních skupin byli zproštěni extradice a uvěznění delšího než osm let a bylo jim dovoleno ponechat si „legální majetek“ postačující k „přiměřenému životu“. (Livingstoneová, 2011, s. 225)

## **Dohoda ze září 2016**

26. září 2016 byla po téměř třech a půl letech podepsána dohoda mezi kolumbijskou vládou a hnutím FARC-EP. Mírová jednání začala a probíhala v Havaně od listopadu 2012 za asistence Kuby a Norska. Rozhodující slovo měl prezident Kolumbie Juan Manuel Santos a velitel FARC Timoleon Jimenez (Timošenko). Slavnostního podpisu v Cartageně se zúčastnilo „...podle agentury AP 2500 zahraničních hostů, oblečených na znamení míru v bílém. Byl mezi nimi i generální tajemník OSN Pan Ki-mun nebo americký ministr zahraničí John Kerry. Dokument, který má 297 stran, podepsali kolumbijský prezident Juan Manuel Santos a vůdce skupiny Rodrigo Londoño.“ ([http://zpravy.idnes.cz/farc-kolumbie-podpis-dohoda-dfb-zahranicni.aspx?c=A160927\\_0254](http://zpravy.idnes.cz/farc-kolumbie-podpis-dohoda-dfb-zahranicni.aspx?c=A160927_0254)) Následující týden, dne 2. října bylo plánováno celonárodní referendum o schválení dohody.

Pokud bychom porovnali tuto dohodu se Zákonem o spravedlnosti a míru, můžeme říci, že hlavním bodem u obou dokumentů je odpuštění a amnestie. I v případě FARC po demobilizaci budou prostí bojovníci amnestováni. Pokud se týká vůdců – v případě přiznaných zločinů a spolupráce je čeká maximální trest pěti až osmi měsíců veřejně prospěšných prací. V opačném případě – tedy nepřiznání a nespolečné – až 20 let vězení. (Viz <http://zpravy.idnes.cz/kolumbijci-v-referendu-odmitli-mirovou-dohodu-s-gerilou-pkn-zah>) Z FARC se stane legální politická strana, která bude mít garantované zastoupení v parlamentu a senátu (pět a pět křesel) a již v roce 2018 se bude moci zúčastnit parlamentních a prezidentských voleb. Mezi další body patří provedení pozemkové reformy, spolupráce v boji proti obchodu s drogami, dodržování lidských práv, ekonomicko-sociální rozvoj, podpora demokracie, společný rozvoj Kolumbie jako významného regionálního a světového aktéra. (Srov. <http://www.acuerdodepaz.gov.co/sites/all/themes/nexus/files/acuerdo-general-terminacion-cor>)

V této souvislosti začaly sílit kritické hlasy, zejména s velice mírnými, takřka nulovými postihy aktivních členů FARC. Je to pochopitelné, neboť konflikt si vyžádal od roku 1964 život na 220 000 lidí a miliony obyvatel museli opustit své domovy. (Viz Havlická, 2016) Na druhé straně se domnívám, že pokud chtěla kolumbijská vláda uzavřít smlouvu o ukončení konfliktu, tak jinou nabídku učinit nemohla. Vzpomeňme na situaci ze začátku tisíciletí, kdy FARC z mírového procesu ustoupila a byla schopna, přes utrpené ztráty, dalších 14 let fungovat. Pokud by nastalo něco podobného nyní, mělo by to pro Kolumbii velice tíživé následky a možná by se již nikdy v budoucnu podobná šance na uzavření dohody nenaskytla.

## **Referendum a hnutí „NO“**

2. října 2016 proběhlo očekávané celonárodní referendum a přestože se vědělo o kritických hlasech, málokdo očekával, že by dohoda mohla být hlasujícími odmítnuta. Stalo se a je otázkou, do jaké míry svoji roli sehrála nízká volební účast – 37,43%. Pro Ano hlasovalo 49,78% (6 377 482 hlasů), pro Ne 50,21% (6 431 376 hlasů) (Colombia Peace, s.7) V následných vystoupeních představitelů obou stran jednání nicméně zazněla naděje, že započatý proces nebude přerušen a bude pokračovat. Z hlediska geografického rozložení hlasujících je mapa referenda poměrně výmluvná. Středokolumbijské departamenty

hlasovaly proti dohodě, pohraniční departamenty dohodu podpořily. Rozložení hlasujících lze dále interpretovat tak, že zemědělské, hornaté, zalesněné a pobřežní oblasti, s převahou venkovského obyvatelstva dohodu spíše podpořily – centrální departamenty nikoliv. Nebo ještě jiný pohled – oblasti, kde měla FARC základny hlasovalo pro Ano, kde nebyla FARC uchycena, se hlasovalo Ne.

Jistou roli ve výsledku hlasování sehrála jistě i kampaň exprezidenta Alvara Uribeho – kampaň „NO“. Mezi klíčové polemiky této kampaně patřila úvaha, zda je za dané situace možné, kdy v zemi existují i další ozbrojené skupiny, dosáhnout úplného míru. Rozpory rovněž souvisely s dopadem mírných (nulových) trestů na kolumbijskou společnost. Další polemika se týkala znovuprojednání smlouvy, pokud by zvítězilo ne. Na tuto možnost odpověděl Carlos Antonio Lozado – člen vedení FARC, že „neexistuje nejmenší možnost dohodnuté v Havaně znovu projednávat; co bylo dohodnuto, je dohodnuto a neexistuje jiná možnost“. (Jiménez, 2016, s.3) Velkým tématem byla i otázka možné kandidatury vůdce FARC Timošenka na post prezidenta Kolumbie v prezidentských volbách v roce 2018. Z tohoto důvodu bylo rovněž doporučováno volit Ne. (Viz Jiménez, 2016, s. 1-9)

## **Závěr**

Je nepochybné, že Kolumbie stojí na jednom ze svých historických rozcestí, které ji přivede (snad) k míru nebo k dalšímu kolu gerilové války. V souvislosti s neschválením smlouvy v referendu došlo nakonec k dalšímu kolu jednání o úpravě smlouvy. Nově byla uzavřena dohoda dne 12. listopadu 2016. Vládu zastupoval Humberto de la Calle a FARC Ivan Márquez. Podstatou upravené smlouvy je slovy Humberta de la Calle: „Nová dohoda je příležitostí vyjasnit pochyby, ale především všechny sjednotit.“ (<http://zahranicni.eurozpravy.cz/amerika/173962-kolumbijska-vlada-a-farc-uzavrely-novou-dohodu-je-prisnejsi-rebelove-budou-potrestani/>) Hlavním posunem proti dohodě uzavřené koncem září jsou zejména body, které hovoří o trestech pro bojovníky obviněné z válečných zločinů, o vzniku zvláštních vyšetřovacích komisí, odškodnění obětí konfliktu, stíhání a souzení zločinů spojených s narkotrafikantstvím. Povstalcům dále budou muset doložit výčet získaných peněz a majetku. S výše uvedenými body mohou být stoupenci hnutí NO spokojeni. Jistou rozladěnost ale nadále vyvolává možnost kandidovat v parlamentních a prezidentských volbách, ačkoliv i v této politické otázce došlo k určité úpravě – FARCu nebudou přiděleny žádné politické funkce automaticky – jak s tím počítala původní dohoda.

I v případě, že dohoda bude udržena, nečeká na Kolumbii jednoduchá budoucnost. Jedná se o občanské a morální vyrovnání s minulostí, začlenění a socializace bývalých gerilových bojovníků, včetně velkého množství nezletilých. Také likvidace rozsáhlých zaminovaných oblastí, které nejsou vždy dostatečně známy, navíc řada min je vyrobena z nevodivých materiálů, tudíž nezachytitelných běžnými detekčními přístroji. Bude probíhat i jednání a řešení obdobných smluv s dalšími gerilovými organizacemi – zejména se očekává jednání s ELN.<sup>134</sup> Také je třeba řešit stoupající produkci drog a boj proti narkomafiím.

Není toho málo, přesto si troufám říci, že výše uvedená smlouva byla státnickým rozhodnutím prezidenta Manuela Santose<sup>135</sup> a přes všechny zcela oprávněné výtky, krokem správným směrem.

---

<sup>134</sup> Ejército de Liberación Nacional - Národní osvobozená armáda

<sup>135</sup> Prezident Juan Manuel Santos získal za aktivity spojené s touto dohodou Nobelovu cenu míru. K převzetí dojde v prosinci tohoto roku.

## Zoznam bibliografických odkazov

- Acuerdo General para la terminación del conflicto y la consturcción de una paz estable y duradera. [online]. [cit. 2016-10-18]. Dostupné na internetě: <http://www.acuerdodepaz.gov.co/sites/all/themes/nexus/files/acuerdo-genera-terminacion-cor>
- AMZV ČR, II. sekce, Zprávy ZÚ, 30.11.1967, č.090/67
- BAROCHOVÁ, A. 2016. Kolumbijská gerila plní dohodu o příměří, propustila dětské vojáky. In *iDnes* [online]. 12. září 2016, [cit. 2016-10-12]. Dostupné na internetě: <http://zpravy.idnes.cz/farc-guerilla-detsti-vojaci-propusteni-fcp-/zahranicni.aspx?c=A1609>
- BAROCHOVÁ, A. 2016. Válka v Kolumbii po půl století končí, vláda guerille promine zločiny. In *iDnes* [online]. 3. října 2016, [cit. 2016-10-12]. Dostupné na internetě: <http://zpravy.idnes.cz/kolumbie-guerilla-farc-revolucionari-d8f-/zahranicni.aspx?c=A15100>
- BARTEČEK, I. 1987. Colombia 1945-1965: Modelo de la política latinoamericana de los Estados Unidos. In *Ibero-Americana Pragensia*. Praha : Año XXI, 1987, s. 55-66.
- Colombia Peace [online]. [cit. 2016-10-18]. Dostupné na internetě: <http://www.printfriendly.com/print?customCSSURL=&disableClickToDel=0&disable>
- Colombia's government and Farc rebels agree new peace deal. In *TheGuardian* [online]. 13. listopadu 2016, [cit. 2016-11-20]. Dostupné na internetě: <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/13/colombias-government-and-rebel-movement-agree-new-peace-terms>
- Colombia and the FARC strike a new peace agreement. In *TheEconomist* [online]. 13. listopadu 2016, [cit. 2016-11-20]. Dostupné na internetě: <http://www.economist.com/news/americas/21710152-will-second-attempt-fare-better-first-colombia-and-farc-strike-new-peace>
- HAVLICKÁ, K. 2016. Ať ta hrozná noc skončí. Kolumbie se definitivně dohodla na klidu zbraní. In *iDnes* [online]. 22. června 2016, [cit. 2016-10-12]. Dostupné na internetě: [http://zpravy.idnes.cz/kolumbie-farc-definitivni-klid-zbrani-d8v-/zahranicni.aspx?c=A160622\\_174622\\_zahranicni\\_kha](http://zpravy.idnes.cz/kolumbie-farc-definitivni-klid-zbrani-d8v-/zahranicni.aspx?c=A160622_174622_zahranicni_kha)
- JIMÉNEZ, VALENCIA, S. 2016. Las respuestas a 5 grandes preguntas sobre el acuerdo co las FARC antes del plebiscito. In *CNN* [online]. 2016, [cit. 2016-10-18]. Dostupné na internetě: <http://cnnespanol.cnn.com/2016/09/27/la-respuesta-a-5-grandes-preguntas-sobre-el-acuer>
- Kolumbijská vláda a FARC uzavřely novou dohodu. Je přísnější, rebelové budou potrestáni. In *EuroZprávy.cz* [online]. 13. listopadu 2016, [cit. 2016-11-20]. Dostupné na internetě: <http://zahranicni.eurozpravy.cz/amerika/173962-kolumbijska-vlada-a-farc-uzavrely-nov>
- Kolumbijci v referendu odmítli mírovou dohodu s gerilou, příměří ale platí. In *iDnes* [online]. 3. října 2016, [cit. 2016-10-12]. Dostupné na internetě: <http://zpravy.idnes.cz/kolumbijci-v-referendu-odmitli-mirovou-dohodu-s-gerilou-pkn-/zah>
- Konflikt v Kolumbii po půl století války s povstalci končí. In *iDnes* [online]. 25. srpna 2016, [cit. 2016-10-12]. Dostupné na internetě: <http://zpravy.idnes.cz/konflikt-v-kolumbii-po-pul-stoleti-valky-s-povstalci-konci-po2-/zahr>
- LIVINGSTONEOVÁ, G. 2011. *Zadní dvorek Ameriky*. Příbram : Grimmus, 2011. 351 s. ISBN 978-80-87461-02-0.
- Los puntos clave del nuevo acuerdo de paz con las Farc. In *El País.com.co* [online]. 12. listopadu 2016, [cit. 2016-11-20]. Dostupné na internetě: <http://www.elpais.com.co/elpais/colombia/proceso-paz/noticias/puntos-clave-nuevo-acuerdo-paz-con-farc>

OPATRŇÝ, J. 1998. *Amerika v proměnách staletí*. Praha : Libri, 1998. 841 s. ISBN 80-85983-42-7.

PLECHANOVOVÁ, B., FIDLER, J. 1997. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997. 240 s. ISBN 80-85241-79-X

Vláda Kolumbie a povstalci podepsali mír, skončil 52 let trvající konflikt. In *iDnes* [online]. 27. září 2016, [cit. 2016-10-12]. Dostupné na internetě: [http://zpravy.idnes.cz/farc-kolumbie-podpis-dohoda-dfb-/zahranicni.aspx?c=A160927\\_0254](http://zpravy.idnes.cz/farc-kolumbie-podpis-dohoda-dfb-/zahranicni.aspx?c=A160927_0254)

# DILEMA SLOBODY ALEBO BEZPEČNOSTI NA INTERNETE V DEMOKRATICKÝCH ŠTÁTOCH

Tomáš Sokol

## **Abstrakt:**

*Príspevok je venovaný skúmaniu prístupu k internetu z hľadiska bezpečnosti a slobody jeho fungovania. Internet predstavuje kultúrny, sociálny a ekonomický motor infraštruktúry dnešných vyspelých demokratických štátov. Rovnako však môže byť aj nástrojom pre kriminálne siete, teroristické organizácie či zakázané sekty, ktoré šíria svoju propagandu, spozorujú aktivity či regrutujú nových členov. Sloboda na internete sa za posledné roky dostáva do popredia záujmu svetových lídrov a vyskytuje sa v agende nadnárodných či multilaterálnych fór. Stáva sa čoraz viac predmetom diskusií o bezpečnosti štátov v medzinárodnom prostredí. Bezpečnostná kríza, ktorej čelí medzinárodná spoločnosť v posledných rokoch rieši dilemu medzi bezpečnosťou a slobodou vo verejnej politike. Internet pôsobí ako bezhraničný priestor, ktorý dáva slobodu všetkým stranám na ich aktivity. V praxi sa však autoritárske ako aj liberálnejšie vlády usilujú regulovať tvorbu obsahu, zdieľanie, využívanie dát či komunikáciu na internete prostredníctvom autorských práv a možnej hrozby pre národnú bezpečnosť. S nárastom teroristických útokov, online pirátstva či šírenia zakázaného obsahu sa regulácie ešte viac sprísňujú. Predmetom predloženej práce je preskúmať a analyzovať otázky či si musíme vybrať medzi slobodou a bezpečnosťou, na čom viac záleží a či sa do budúcnosti budeme vyhýbať internetu. Zameriame sa predovšetkým na štáty s demokratickými režimami.*

## **Abstract:**

*The paper is devoted to examining the access to the Internet in terms of security and freedom of its operations. Internet is a cultural, social and economic engine of the infrastructure of today's developed democratic countries. But it may be also a tool for criminal networks and terrorist organizations and banned organizations which spread their propaganda, sponsorship of their activities and recruiting of new members. Freedom on the Internet in recent years come to the fore concern of world leaders and occurs in the agenda of multinational and multilateral forums. It becomes increasingly discussed in debates about state security in the international environment. Security crisis facing the international society in recent years deal with the dilemma between security and freedom in public policy. Internet acts as boundless space, which gives freedom to all parties for their activities. In practice, however, authoritarian and liberal government efforts to regulate content creation, sharing and use of data and Internet communications through copyright and potential threat to national security. With the increase of terrorist attacks, online piracy and the spread of prohibited content the regulation is further tightening. The goal of the present work is to examine and analyze the issues that we have to choose between freedom and security, on what matters more and whether in the future we will need to avoid the Internet. We will focus mainly on countries with democratic regimes.*



## Úvod

Vyššie 46% svetovej populácie má dnes používať internet, napriek tomu prístup k nemu je značne nerovnomerný naprieč svetom. Rýchlosť šírenia internetu sa od roku 1993 pohybovala v dvojčíferných číslach, čo sa medziročného rastu týka. K internetu dnes môžeme pristupovať pomocou počítačov, tabletov, mobilov, televízie, herných konzol, serverov a iných digitálnych zariadení, dnes známych ako internet vecí („internet of things“). Od pôvodných limitovaných možností komunikácie a šírenia obsahu sa dnes rozsah služieb na internete stal takmer paralelou k fungovaniu reálneho fyzického sveta. Za posledné dve dekády sa internet stal každodennou súčasťou života obyvateľov najmä vyspelých štátov. Odhaduje sa, že počet 4 miliardy užívateľov pripojených k internetu bude prekonaný do roku 2020. Napriek množstvu výhod, ktoré internet ponúka je v očiach niektorých štátov videný skôr ako hrozba pre národné záujmy. Navyše množstvo hrozieb spolu so šírením internetu stále narastá, nakoľko sa stal súčasťou kritickej infraštruktúry globálnej ekonomiky a globálnym komunikačným nástrojom. Tento nárast hrozieb si vyžiadal spätnú väzbu v podobe zvyšovania regulácie prístupu, využívania a šírenia internetu, ktorá mala odlišnú mieru v jednotlivých štátoch.

## Sloboda na internete

Od samotných začiatkov bol internet vo väčšej miere neregulovaný vládami autoritami, ale bol v rukách inžinierov a expertov, ktorí sa podieľali na jeho vývoji. Nárast role štátov začal stúpať lineárne s nárastom šírenia internetu do celého sveta. Zároveň sme sa začali stávať čoraz viac a viac závislí na fungovaní samotného internetu. Pôvodne ako decentralizovaná sieť znemožňoval internet akúkoľvek snahu o zavádzanie politik na nadnárodnej úrovni.

Warf sumarizuje funkciu internetu ako „inhrentne emancipačný nástroj“, zariadenia, ktoré nevyhnutne podporujú demokraciu tým, že dávajú hlas aktérom, ktorí nemajú politickú moc, čo vedie k podkopávaniu autoritárnych a represívnych režimov (Warf, 2011).

Podobne ako vo fyzickom svete, aj na internete by ľudia mali mať právo vyjadrovať svoje názory, získavať informácie, zhromažďovať sa s ostatnými či usilovať sa o politickú alebo sociálnu zmenu mierovou cestou. V duchu výroku Thomasa Jeffersona, ktorý zastával stanovisko, že pre vitálne fungovanie demokratickej spoločnosti je potrebná informovaná spoločnosť môžeme slobodný prístup k internetu v dnešnej dobe považovať za krok smerom k posilňovaniu demokracie. Podobne aj Warf tvrdí, že „nárast vzdelanostnej úrovne a prístupu k informáciám viedol nevyhnutne k liberalizácii verejnej sféry, prostredníctvom dobre informovanej verejnosti, ktorá sa prejavila politicky“ (Warf, s.3, 2011)

S narastajúcim množstvom ľudí pripojených k internetu rastie sila tejto siete ľudí, ktorí si môžu vymieňať názory, skúsenosti, zdieľať vedomosti a spájať sa s ďalšími ľuďmi po celom svete. Naopak niektoré menej demokratické režimy vykonávajú prísnejšiu reguláciu prístupu k internetu alebo kategórii stránok, obmedzujú svojich občanov v rozsahu vyjadrovania sa na internete, cenzurujú informácie, prípadne sa prikláňajú k represívnym opatreniam v prípade pocitu ohrozenia postavenia režimu. Útoky 9/11 zmenili pohľad na slobodný prístup k informáciám na internete, ktorý sa odrazil v prísnejšom dohľade a obmedzení prístupu k informáciám týkajúcich sa vitálnych funkcií štátu. Warf v tejto súvislosti uvádza na základe štatistických prieskumov, že politická sloboda štátov je v korelácii s mierou penetrácie internetu.



## Budúce výzvy riadenia internetu

Na úrovni medzinárodného spoločenstva dnes prebiehajú diskusie medzi aktérmi medzinárodných vzťahov ako by mala budúca podoba internetu vyzerat'. Počiatočné debaty sa zaoberali otázkami či má internet regulovať skôr vyčlenená agentúra OSN alebo Medzinárodná telekomunikačná únia (ITU).

Jedno z navrhovaných riešení je nahradiť doterajší decentralizovaný systém zahŕňajúci štáty, privátny sektor a občanov voľným tokom informácií v jednej globálnej sieti. Zámerom by bolo vybudovanie centralizovaného systému, ktorý by kontroloval celú šírku internetu s vedúcou úlohou vlád v duchu národnej bezpečnosti. Výsledkom takeého postupu vlád by bolo potlačenie role súkromných spoločností a občianskej spoločnosti, čo by viedlo k ešte väčšiemu množstvu bariér v kybernetickom priestore, pretože by si každá vláda presadzovala svoju podobu kontroly nad internetom. Väčšia kontrola internetu by ešte viac zhoršila podmienky v ne-demokratických režimoch. Hillary Rodham Clinton argumentuje, že „fragmentáciou globálneho internetu prostredníctvom budovania bariér národných sietí internetu by kompletne zmenilo kybernetické prostredie...internet by obsahoval ľudí uzatvorených do digitálnych bublín, namiesto toho aby ich ešte viac prepájal v globálnej sieti“ (Clinton, s.45, 2012).

Kľúčovou súčasťou celého kyber-systému je privátny sektor, ktorí podľa niektorých musí prebrať rolu ochrancu slobody na internete, pretože ich rozhodnutia majú významný dopad na jeho fungovanie. Ak súkromné spoločnosti budú predávať informácie či hardvér stranám, ktoré ich môžu obrátiť voči používateľom internetu s tým, že by obmedzovali ich politické, sociálne, náboženské či kultúrne presvedčenia šírené legitímnou cestou, môže to viesť k strate dôvery a motivácii štátu viac interferovať do kontroly poskytovania služieb. Niektoré vlády aj bez vyššie uvedeného dôvodu pretláčajú agendu kontroly a obmedzovania online služieb pod rúškom národnej bezpečnosti. Je preto dôležité rozlišovať aký dopad na práva občanov majú kroky štátnych orgánov a do akej miery zasahujú do osobných slobôd. Podľa Chhriaia by mal byť „univerzálny prístup k neutrálnemu internetu vždy zachovaný ako garancia demokracie“ (Chhriaia, s. 31, 2013).

Ďalším z návrhom riešenia decentralizovaného systému riadenia internetu sa objavil v roku 2010, kedy vypukla kauza WikiLeaks. Zhodenie stránky a hostingu WikiLeaks motivovalo k hľadaniu alternatívnych ciest spravovania domén na internete. Doterajší spôsob priradzovania domén je riadený Medzinárodnou asociáciou pre pridelovanie mien a čísiel (Internet Corporation for Assigned Names and Numbers – ICANN). S návrhom prišiel zakladateľ The Pirate Bay Peter Sunde, ktorý navrhoval decentralizovaný peer-to-peer systém, v ktorom by dobrovoľníci umožnili chod systému priradzovania mien domén (DNS<sup>136</sup>) na ich vlastných počítačoch. Výsledkom by bolo, že dočasne nedostupná doména by ostala prístupná na alternatívnom zdroji. Hoci už existovalo viacero alternatív k existujúcemu modelu postavenom na centralizácii ICANN, ktoré sídli v Spojených štátoch, pokusy o zmenu boli neúspešné vzhľadom na množstvo užívateľov a systémov, ktoré adoptovali tento systém a navyše boli skôr len jeho modifikáciou. Spôsob P2P DNS predstavuje nový mechanizmus technického fungovania internetu. Obsahuje však viacero výziev z hľadiska bezpečnosti a technickej stránky, pričom by automaticky neznamenal vyriešenia všetkých doterajších problémov s existujúcim DNS systémom, ktorý tu funguje vyše 20 rokov a trvalo by značne

---

<sup>136</sup> DNS – Domain Name System predstavuje hierarchický distribučný systém pridelovania mien pre počítače, služby alebo akýkoľvek zdroj pripojený k internetu alebo súkromnej sieti. V praxi prekladá názvy domén do podoby IP adresy, ktorá je potrebná pre lokalizáciu.

dlhé obdobie, kým by sa efektívne aplikoval, podobne ako doterajší. Otázka riešenia mechanizmu DNS je jednou z kľúčových bodov fungovania internetu. Francesca Musiani dodáva, že „ako kritická infraštruktúra riadenia internetu má spôsob akým funguje DNS dopady na politiku“ (Musiani, 2014). Znamená to, že DNS predstavuje model riadenia internetu a slobody v ňom prostredníctvom infraštruktúry.

Pre úspešnosť udržiavania krehkej slobody internetu je potrebná nadnárodná spolupráca nielen štátov, ale aj privátneho sektora a občianskej spoločnosti, ktorá si uvedomuje hodnotu tejto siete v digitálnej ére. Pre režimy, ktoré nedisponujú tak vysokou penetráciou internetu ako napríklad v štátoch OECD je jej obyvateľstvo menej informované o možnostiach a príležitostiach, ktoré ponúka z ekonomického či spoločenského hľadiska. Najčastejšími obeťami represívnych režimov sú internetoví blogeri a novinári publikujúci online. Samozrejme snaha o udržiavanie slobodného internetu musí byť vyvážená ochranou pred zneužívaním slobody internetu ako sú teroristické skupiny, podvodníkmi, nelegálnymi skupinami či obchodníkmi a pod. Podľa Clintonovej budú represívne režimy musieť čeliť diktátorskej dileme: „vybrať si medzi padnutím bariér alebo platiť cenu za to, že držia tieto bariéry, ktoré môžu viesť k ešte väčšej represii“ (Clinton, s. 46, 2012). Dilema výmeny slobody za poskytnutie väčšej bezpečnosti sa nedotýka iba autoritárnych režimov. Špecifické črty internetu ako minimálne geografické hranice, operácie vykonávané v reálnom čase či anonymita útočníkov vytvárajú väčšie požiadavky na medzinárodnú kooperáciu zabezpečenia ochrany a slobody domáceho obyvateľstva. Vlády štátov môžu tieto faktory vnímať ako dôvod pre silnejšiu reguláciu internetu s cieľom zvýšiť bezpečnosť na úkor slobody obyvateľstva. Zástancovia udržiavania slobody na internete ako Corrons upozorňujú na to, že „okrem samotnej ochrany proti kybernetickým útokom budeme musieť rovnako hľadať mechanizmy, ktoré budú garantovať práva pred zneužitím moci vládami štátov“ (Corrons, 2011). Odpovede na otázku či by sme mali obetovať internetovú slobodu na úkor bezpečnosti budú v najbližších rokoch ešte viac urgentnejšie.

## **Záver**

Cieľom článku bolo objasniť vzťah medzi slobodou a bezpečnosťou na internete so zameraním na demokratické štáty, ktoré sa touto problematikou zaoberajú v politickej diskusii. Bezpochyby môžeme internet považovať za najrevolučnejší vynález 20. storočia v histórii ľudstva. Možnosti, ktoré poskytol svetovému spoločenstvu ani nevieme presne vykresliť. Obyvatelia demokratických štátov môžu požívať väčšinu výhod spojených s užívaním internetu, naproti tomu vlády represívnych režimov si uvedomujú aký nebezpečný internet môže byť ako nástroj opozície. Na otázku, kto by mal na globálnej úrovni riadiť internet dnes existuje viacero riešení, avšak ani jedno doteraz nezískalo podporu väčšiny štátov svetového spoločenstva pre existujúce národné rozdiely. Cieľom nového riadenia internetu by mal byť taký systém, ktorý umožní zároveň otvorený, voľný, spoľahlivý a zároveň bezpečný kybernetický priestor. Jednou z podmienok pre tento stav je verejné súkromno-štátne partnerstvo pri boji s kyberzločinom. Mechanizmy na ochranu pred zneužitím moci a zabezpečenie slobody prejavu sú ďalšími predpokladmi pre úspešné riešenie tohto globálneho fenoménu.

### **Zoznam bibliografických odkazov:**

CHHARRIA, R. 2013. Internet Governance and Cybersecurity. Publikované v: Internet and Security - MIND 6, 2013 - 60 strán. Dostupné na: <[https://books.google.sk/books?id=XUCAAQAAQBAJ&dq=security+vs+freedom+internet&hl=sk&source=gbs\\_navlinks\\_s](https://books.google.sk/books?id=XUCAAQAAQBAJ&dq=security+vs+freedom+internet&hl=sk&source=gbs_navlinks_s)>

CLINTON, R., H. 2012. Internet Freedom and Human Rights. Vydané: Science and Technology Vol. 28, No. 3. 2012, s. 45-52. University of Texas at Dallas. Dostupné na: <<http://www.jstor.org/stable/43315669>>

CORRONS, L. 2011. Freedom vs Security. [online]. Libertariansecurity.wordpress.com. [cit. 2016-11-2]. Dostupné na: <<https://libertariansecurity.wordpress.com/2011/05/27/freedom-vs-security/>>

MUSIANI, F. 2013. Decentralizing DNS: Peers, Infrastructure, and Internet Governance. *Georgetown Journal of International Affairs*. International Engagement on Cyber III: State Building on a New Frontier. 2013, s. 111-118. Georgetown University Press. Dostupné na: <<http://www.jstor.org/stable/43134327>>

WARF, B. 2011. Geographies of global Internet censorship. *GeoJournal*. Vol. 76, No. 1, 2011, s. 1-23. Springer. Dostupné na: < <http://www.jstor.org/stable/41148433>>  
<http://www.internetlivestats.com/internet-users/>

# HROZBA S NÁZVOM PIRÁTSTVO

Lucia Šestáková

## **Abstrakt**

*Cieľom predkladaného príspevku je priblížiť problematiku pirátstva ako súčasného problému s nemalým dopadom na medzinárodnú bezpečnosť. Príspevok okrem všeobecnej teoretickej roviny pirátstva s ohľadom na zadefinovanie pojmu ako aj právnu úpravu tejto problematiky prináša aktuálne bezpečnostné opatrenia v podobe vojenských či civilných operácií, a to misiu EU-NAVFOR ATALANTA, ktorej mandát končí v decembri 2016 ako aj misii s názvom EUCAP NESTOR. Obe z uvedených misií majú za miesto svojho pôsobenia vymedzené vody v okolí Somálska.*

## **Abstract**

*The aim of this paper is to present the issue of piracy as a problem with a considerable impact on international security. The paper in addition to the general theoretical level of piracy with regard to the definition of the concept as well as legislation on this issue puts up security measures in the form of military or civilian operations and mission EU NAVFOR ATALANTA, whose mandate ends in December 2016 and mission EUCAP NESTOR. Both of these missions have as their place of action defined in the waters around Somalia.*

## **Úvod**

Problematika pirátstva má neodmysliteľný súvis s medzinárodnou bezpečnosťou, respektíve jej narušením či ohrozením. Štáty sveta prejavili záujem, aby bol tento problém zo zoznamu bezpečnostných hrozieb odstránený, no doposiaľ sa ho podarilo v určitých kritických oblastiach iba eliminovať. Za najkritickejšie oblasti možno označiť Somálsku panvu, Adenský záliv, Arabské more, Indický oceán, západná Afrika, Indonézia, Melacký a Singapurský prieliv, Juhočínske more a oblasti v Južnej Amerike. Prečo práve uvedené oblasti sú najviac ohrozené a či príčiny pirátstva v uvedených oblastiach možno jednotne vymedziť je otázne. Dá sa však povedať, že bez ohľadu na miesto útoku bude jeho príčinou chudoba a vidina zisku. Nakoľko nemôžeme hovoriť o jednotnej úrovni v oblasti vyspelosti a bohatstva krajín a už vôbec nie ich obyvateľov, pirátstvo je iba jedným z množstva nástrah ohrozujúcich bezpečnosť vo svete, ktorou sa spomínané rozdiely chudobnejšie a menej rozvinuté krajiny resp. ich krajanovia pokúšajú dorovnať.

## **Pirátstvo**

Slovo pirát a pirátstvo možno zaradiť do kategórie slov, ktoré sú súčasťou histórie. Ich význam už oddávna predstavoval konanie, ktoré so sebou nesie negatívny následok, a to v zmysle postihu osoby, ktorá sa konania dopúšťa.

Slovo pirát pochádza z gréckeho slova „peirátés“, čo je možné preložiť ako pokúsiť sa alebo dosiahnuť. Z uvedeného v minulosti ľudia vyvodili pojem lupič. V histórii bol za lupiča

považovaný človek, ktorý svojim konaním – prepádávaním lodí na mori získaval veci - lup, ktorých sa neoprávnene pod hrozbou nátlaku a násilia zmocnil. Obrovské spoločenské rozdiely boli dôvodom, prečo bolo pirátstvo lákadlom pre chudobných ľudí, ochotných riskovať život pre vidinu zisku. Útoky sa realizovali najmä na kráľovské lode, plaviace sa po vtedy známych obchodných trasách, ktoré predstavovali záruku zisku v podobe zlata či vtedy vzácného tovaru. Postupom času sa pojmy ako pirát či pirátstvo vo svojej podstate nezmenili. Aj v súčasnosti pirátstvo považujeme za protiprávne konanie a piráta za osobu, ktorá sa takéhoto protiprávneho konania dopúšťa. Tak, ako bolo poukázané aj v minulosti, aj dnes sú pre pirátov najzaujímavejšie obchodné trasy námorných lodí, ktoré sú pre nich znakom zaručeného zisku.

Doposiaľ uvádzané je však iba všeobecným konštatovaním bez akéhokoľvek právneho zakotvenia. Prvým a doposiaľ jediným právnym zakotvením pojmu pirátstvo nachádzame v čl. 101 Dohovoru o morskom práve z roku 1982, nazývaný aj Dohovor z Montenegro Bay či UNCLOS III, ktorý tento pojem definuje ako (cit.):

*„a) akýkoľvek protiprávny čin násilia alebo zadržania alebo akýkoľvek lúpežný čin spáchaný za súkromným účelom posádkou alebo cestujúcimi súkromnej lodi alebo súkromného lietadla namierený*

*aa) na voľnom mori proti inej lodi alebo lietadlu alebo proti osobám alebo majetku na ich palube;*

*ab) proti lodi, lietadlu, osobám alebo majetku v mieste, ktoré nepodlieha jurisdikcii žiadneho štátu;*

*b) akýkoľvek čin dobrovoľnej účasti pri použití lode alebo lietadla, ak ten, kto sa ich dopúšťa vie o skutočnostiach, ktoré dávajú tejto lodi alebo lietadlu charakter pirátskej lode alebo lietadla;*

*c) akýkoľvek čin, ktorý má za účel podnecovať alebo úmyselne uľahčovať čin uvedený v pododstavci a) alebo b).*“ ( Dohovor Organizácie spojených národov o morskom práve z 10. Decembra 1982).

Z citovaného vyplýva, že medzi vnímaním pirátstva dnes a v minulosti nemožno hovoriť o podstatných rozdieloch. Zámer osôb, teda pirátov bol a aj je totožný no drobný rozdiel možno vnímať napríklad z hľadiska predmetu útoku. Kdežto v histórii bola predmetom útoku výlučne loď, od roku 1982 okrem lode zákon dáva do pozornosti aj útoky na palube lietadla. Pri vymedzovaní rozdielom taktiež možno spomenúť sankčný mechanizmus. Nie je prekvapením, že v minulosti bola hranica trestania takpovediac benevolentnejšia v otázke možnosti použitia druhu trestu. To, čo je dnes vo vyspelej kultúre a na medzinárodnom poli zakázané, bolo v minulosti bežné. Uvedené myšlienky sú smerované k trestu smrti, čo je v súčasnosti v danom prípade vylúčené.

Súčasnosť inú ako vyššie uvedenú právnu definíciu pirátstva na medzinárodnom poli nepozná, čo však nevylučuje, aby si jednotlivé štáty tento pojem na účely trestania protiprávneho konania s ním súvisiaceho nedefinovali a nezakotvili do svojho právneho poriadku.

## **Opatrenia proti pirátstvu**

Pirátstvo predstavuje medzinárodnú hrozbu, ktorou je narušená medzinárodná bezpečnosť. Vo všeobecnosti možno povedať, že pirátstvo ohrozuje najmä námornú bezpečnosť, a to tým,

že práve obchodné lode sú cieľom útoku, čím sa do bezprostredného ohrozenia dostane posádka lode ako aj tovar na nej prepravovaný. S uvedeným súvisí, že dochádza nielen k ohrozeniu posádky či tovaru, ale aj obchodu ako takého. Následky, ktoré so sebou pirátstvo prináša sú často fatálne. Straty na životoch, ujma na zdraví či branie rukojemníkov v spojitosti s ekonomickým rozmerom ako prerušenie obchodu, finančné straty a vysoké náklady sú následkom tohto globálneho problému. Štáty sveta na báze vzájomnej spolupráce uskutočňujú opatrenia, ktorými sa pokúšajú s problémom pirátstva bojovať. V súčasnosti však je na mieste hovoriť o probléme ako takom a opatreniami voči nemu použitými ako o súčasnom, dlhodobom pretrvávajúcom probléme, ktorého definitívne vyriešenie a odstránenie je v nedohľadne a možno povedať, že miera pravdepodobnosti vymiznutia pirátstva zo zoznamu medzinárodných hrozieb je minimálna.

Snahu v eliminovaní problému pirátstva a zachovania medzinárodnej bezpečnosti možno vidieť v misiách, ktoré medzinárodné organizácie iniciujú a za súčinnosti štátov a ich finančnej, materiálnej či personálnej pomoci realizujú.

Jednou z operácií účelom ktorej bolo zachovanie bezpečnosti bola operácia Allied Provider<sup>137</sup>. Za prioritu tejto multinárodnej misie bola určená ochrana konvojov organizácie World Food Programme so zameraním na zastrašenie a odradenie pirátov a ich útokov na akékoľvek lode. Misiu tvorila participácia krajín ako Taliansko, Grécko, Turecko, Veľká Británia a Nemecko. Ukončenie misie sa viaž na rok 2008, kde sa uvažovalo aj o jej pokračovaní, k čomu však nedošlo.

Následne upriamujem pozornosť najmä na tie aktuálne operácie, medzi ktoré jednoznačne patrí EU NAVFOR - ATALANTA (ďalej tiež ako „ATALANTA“). Táto misia či vojenská operácia získala mandát v roku 2008, a to za účelom ochrany všetkých lodí spadajúcich pod Svetový potravinový program<sup>138</sup>, prepravovaných tovar humanitárnej pomoci. ATALANTA má okrem uvedeného prioritného cieľa potláčať útoky pirátov, sledovať rybolov v pobrežných vodách v okolí Somálska a posilniť bezpečnosť námornej dopravy. Oblasťou jej pôsobenia sú vody pozdĺž somálskeho pobrežia. Doposiaľ námorné operácie spravidla zastrešovali organizácie ako OSN či NATO, no v prípade operácie ATALANTA ide o prvú, ktorá je „z dielne“ Európskej únie<sup>139</sup> a svoju činnosť začala v roku 2008 a pre úspechy, ktoré doposiaľ dosiahla bol mandát 21.11.2014 predĺžený až do konca roka 2016. Krajiny, ktoré sa tejto operácii aktívne zúčastňujú a sú stálymi členmi, sú nasledovné:

- Belgicko - stály
- Francúzsko - stály
- Taliansko - stály
- Luxembursko - stály
- Nemecko - stály
- Holandsko - stály

---

<sup>137</sup> Rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN č. 1814, č. 1816 a č. 1838. Táto misia bola dočasná, realizovaná Stálou námornou skupinou NATO2.

<sup>138</sup> World Food Programme (WFP) je organizáciou OSN, ktorá vznikla v roku 1963 a ktorú označujeme za najväčšiu humanitárnu medzinárodnú organizáciu. Za jej hlavnú úlohu jednoznačne možno považovať zastrešovanie potravinovej pomoci v rozvojových krajinách obyvateľstvu trpiacemu hladom a chudobou.

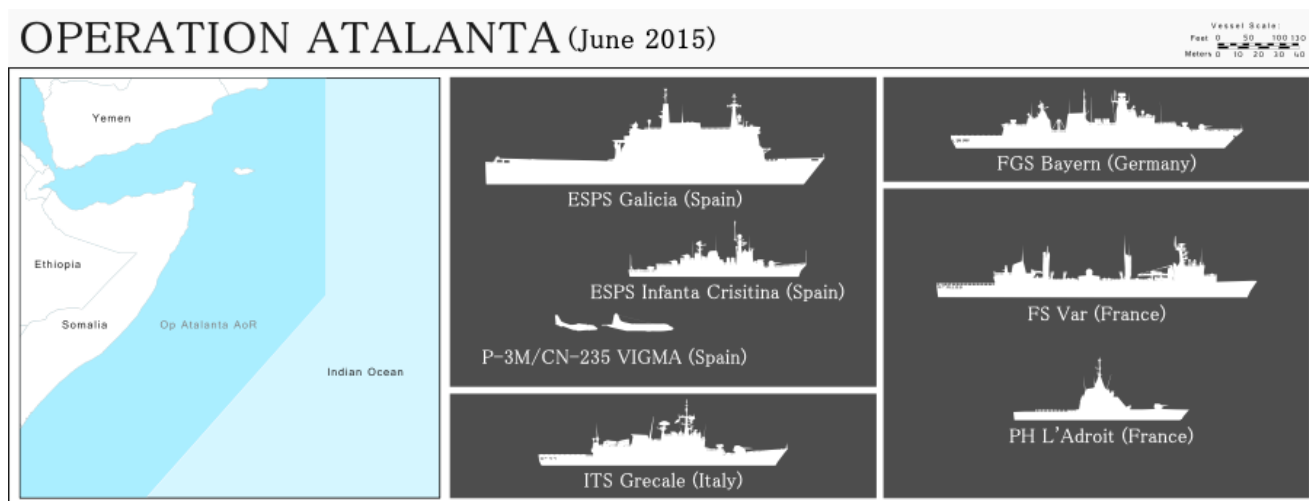
<sup>139</sup> 10.10.2008 bola prijatá Spoločná akcia Rady 2008/851/CFSP, ktorá zriaďovala operáciu ATALANTA. Jej vznik ako aj oficiálne spustenie bol rýchly, pretože sa uskutočnil už 10 týždňov od rozhodnutia jej zahájenia.

- Grécko - stály
- Španielsko – stály

Celkový počet štátov Európskej únie zapojených do tejto operácie je 23. Štáty sa pripájali postupne, a to prostredníctvom 4 kategórií:

1. ako námorné plavidlá – tak tomu bolo v prípade Španielska, Nemecka či Francúzska,
2. ako námorná alebo letecká kontrola,
3. ako sprievodné ochranné plavidlo,
4. personálnym zapojením priamo na operačnom veliteľstve alebo na jednotlivých plavidlách.

Veliteľstvo operácie má sídlo v Northwoode (UK) a personálne zloženie okrem vojakov z vyššie uvedených krajín tvoria aj vojaci Čiernej Hory, Fínska, Chorvátska, Írska, Cypru, Malty, Srbska, Švédska, Ukrajiny a Českej republiky. Slovenská republika sa na tejto misii však nezúčastňuje.



Obrázok 1: námorné plavidlá operácie ATALANTA

Pri pohľade na štatistiky útokov a únosov lodí pirátmi v oblastiach, ktoré majú na zreteli námorné lode operácie ATALANTA možno konštatovať, že táto misia splnila svoj účel. V roku 2016 doposiaľ neboli zaznamenané žiadne zajaté plavidlá ani rukojemníci. Útoky, resp. pokusy o útoky ako také zaznamenané sú, no námorným lodiam vykonávajúcim misiu sa podarilo dostatočne včas zakročiť, aby nedošlo k ohrozeniu lodí, ktoré mali byť predmetom takýchto útokov. Je jednoznačné, že takú mobilitu, akú ukázali štáty Európskej únie za súčinnosti medzinárodných organizácií a spolupráce aj s ďalšími štátmi mimo Európskej únie či inými aktívnymi misiami je potrebné zachovať aj po ukončení tohto mandátu. Či sa tak stane je naozaj otázkou do budúcnosti ako aj to, či v prípade, že bude záujem na tom, aby sa v takejto ochrane a participácii na budovaní medzinárodnej bezpečnosti zotrvalo, takého ďalšie pokračovanie bude mať rovnaký, prípadne ešte lepší výsledok.

Za prínos v oblasti bezpečnosti možno označiť ďalšiu aktuálnu operáciu, a to civilnú misiu EUCAP Nestor. Rada Európskej únie odsúhlasila zriadenie misie, no v tomto prípade civilnej, ktorá je zameraná na podporu námornej plavby v oblasti Afrického rohu a západného Indického oceánu. Je otázne, či si aj táto misia v boji proti pirátom na mori bude pod svoje meno pripisovať také výsledky, ako ATALANTA.

## Záver

Piráctvo tak ako v minulosti svoju pevnú pozíciu na medzinárodnom poli zastáva dodnes. Dôvodom vzniku a existencie pirátstva ako globálneho problému ohrozujúceho medzinárodnú bezpečnosť je vo všeobecnosti vnútorná roztrieštenosť krajiny pôvodu pirátov. Ide o krajinu, ktorej obyvateľstvo nebolo „vychované“ v plnohodnotne fungujúcom štáte a spoločnosti. Ekonomické, sociálne, politické, náboženské, či iné faktory ovplyvňujúce myslenie ľudí, ktorí sa dopúšťajú protiprávných činov s pirátstvom spojených nie sú žiaľ riešiteľnou témou, nakoľko sú to práve tieto krajiny, resp. jej obyvateľstvo, ktoré pomoc odmieta a život akým žijú, spôsob obživy, aký robia, im vyhovuje a predstavuje pre nich jednoduchšiu cestu k väčšiemu alebo často aspoň nejakému zdroju financií. Napriek tomu, že v súvislosti s otázkou pirátstva sa sústreďujeme na dianie na mori, pri skúmaní problému ako takého je nutné mať na zreteli aj situáciu priamo v krajine pôvodu útočníkov. Preto je nevyhnutné, aby organizácie majúce záujem na tom, aby pirátstvo, ako hrozba s dopadom na bezpečnosť vymizlo, súbežne s organizovaním operácií na mori viedli aj operácie na súši a na báze vzájomného spolupôsobenia úspešne odstraňovali túto dlhodobu trvajúcu hrozbu.

## Zoznam bibliografických odkazov

(2011/2962(RSP)). P7\_TA(2012)0203. [cit. 28.10.2016] Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P7-TA-2012-0203+0+DOC+PDF+V0//SK>>

*Best Management Practices for Protection against Somalia Based Piracy* [online]. Edinburgh: Witherby Publishing Group Ltd, 2011. 85 p. [cit.27.10.2016]. Dostupné na internete:< [http://www.mschoa.org/docs/public\\_documents/bmp4\\_lowres\\_sept\\_5\\_2011.pdf?sfvrsn=0](http://www.mschoa.org/docs/public_documents/bmp4_lowres_sept_5_2011.pdf?sfvrsn=0)>. ISBN 978-1-85609-505-1.

*Európska bezpečnostná stratégia. Bezpečná Európa v lepšom svete* [online]. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2009. 52 s. [cit.27.10.2016]. Dostupné na internete:<[https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms\\_data/librairie/PDF/QC7809568SKC.pdf](https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC7809568SKC.pdf)>. ISBN 978-92-824-2432-2.

EVANS, M. D. 2014. The Law of Sea. In *Malcolm Evans (eds). International Law*, New York: Oxford University Press, Oxford, ISBN 9780199654673, pp. 651-687.

GARMON, T. 2002. International Law of the Sea: Reconciling the Law of Piracy and Terrorism in the Wake of September 11th. In *Tulane Maritime Law Journal*. ISSN 10483748, 2002, vol. 27, no. 1, pp. 257-275.

KONSTAM, A. 2011. *Piráctví – Úplné dějiny*. Praha: Mladá fronta, 2011. 294 s. ISBN 978-80-204-2408-2.

KRASKA, J. – WILSON, B. 2009. The Pirates of the Gulf of Aden: The Coalition is the Strategy. In *Stanford Journal of International Law* . 2009, vol. 45, no. 2, pp. 241-284.

*Námorné pirátstvo (rozprava)2008. Európsky parlament*. [online] 23.09.2008, 2008 [cit. 28.10.2016] Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20080923+ITEM-012+DOC+XML+V0//SK>>

*Námorné pirátstvo*. Uznesenie Európskeho parlamentu z 10. mája 2012 o námornom pirátstve



- NILSSON, S. Európsky hospodársky a sociálny výbor. 2013. *Námorné pirátstvo: posilnenie reakcie EÚ (stanovisko z vlastnej iniciatívy)*. Brusel: TEN/496. 2013. 7 s. [cit. 27.10.2016] Dostupné na internete: <[https://webapi.eesc.europa.eu/.../CES1794\\_2012\\_01\\_00\\_TRA\\_AMP\\_SK.doc](https://webapi.eesc.europa.eu/.../CES1794_2012_01_00_TRA_AMP_SK.doc)>
- RIŠOVÁ, M. 2011. Princípy univerzálnej jurisdikcie v medzinárodnom práve a námorné pirátstvo. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore*. Bratislava: Univerzita Komenského. Právnická fakulta. 2011. ISBN 978-80-7160-318-4. 723 s.
- RUBIN, A. P. Is Piracy Illegal?. In: *American Journal of International Law*. vol. 70. 1976.
- RUBIN, A. P. The Law of Piracy. In: *International Law Studies*, US Naval War College, vol. 63, Newpoint: Naval War College Press, 1988.
- SOHN, L. B. – NOYES, J.E. – FRANCKX, E. – JURAS, G. 2014. *Cases and Materials on the Law of the Sea*. Martinus Nijhoff; 2 edition, 2014. 1006 p. ISBN 978-9004169906.
- ŠAFÁŘOVÁ, T. 2010. Pirátství. In *Vybrané bezpečnostní hrozby a riziká 21. století*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5288-8, s. 159-182.
- ŠTEMBERG, M.. 2011. *Námořní pirátství, jeho potlačování a trestání*: rigorózná práce. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2011. 163 s.
- ŠTURMA, P. 2009. Černá vlajka pirátů znovu nahání strach? Opatření proti pirátství a ozbrojené lupičství na moři na začátku 21. století. In *Trestněprávní revue* 7.193 s.
- VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. a kol. 2013. *Medzinárodné právo verejné. Osobitná časť*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2013. 544 s. ISBN 978-80-8155-003-4.

## **Aktuálne otázky teórie a praxe práva**

# PODMIENEČNÉ ZASTAVENIE TRESTNÉHO STÍHANIA

Jana Slivka Bedlovičová

## Abstrakt

*Cieľom predloženého príspevku je reflektovať súčasný právny stav týkajúci sa inštitútu podmiennečného zastavenia trestného stíhania. Príspevok sa zaoberá inštitútom podmiennečného zastavenia trestného stíhania ako takým, pričom hlbšie konkretizuje podmienky jeho využitia. Uvedený inštitút je zároveň charakterizovaný aj ako odklon trestného konania a prostriedok restoratívnej justície. Príspevok nakoniec venuje pozornosť aj možnostiam a podmienkam využitia elektronického monitoringu v súvislosti s obvinenými, voči ktorým bolo trestné stíhanie podmiennečne zastavené.*

## Abstract

*The main purpose of presented contribution is to reflect current legal status of conditional suspension of criminal proceedings. The contribution deals with institute of conditional suspension of criminal proceedings as a whole, and further specifies the conditions for its use. The institute is also characterized as a diversion of criminal proceedings and means of restorative justice. Contribution finally pays attention to the possibilities and conditions of using electronic monitoring in connection with allegations against whom criminal prosecution was conditionally suspended.*

## Úvod

Inštitút podmiennečného zastavenia trestného stíhania upravuje zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len Trestný poriadok). V druhej hlave, piatom diely, konkrétne v §§ 216 až 217 sú stanovené jednotlivé podmienky pre možnosť použitia tohto inštitútu, procesný postup pri jeho uplatnení, nemožnosť jeho použitia, ako aj postup oprávnených orgánov po uplynutí skúšobnej doby, resp. v prípade neosvedčenia aj počas skúšobnej doby. Umiestnenie tohto inštitútu do druhej hlavy Trestného poriadku predpokladá jeho primárnu využiteľnosť predovšetkým v právnom konaní.

Nie je však možné sa obmedzovať na využitie tohto inštitútu len na úsek predsúdneho konania, nakoľko Trestný poriadok umožňuje jeho využitie aj v konaní súdnom. Je to tak napríklad v časti súdneho konania s názvom „predbežné preskúmanie obžaloby“ kedy zákon samosudcovi v § 241 odsek 1 písmeno h) umožňuje podmiennečne zastaviť trestné stíhanie podľa § 216 odsek 1 Trestného poriadku. Podmiennečne zastaviť trestné stíhanie v časti trestného konania „predbežné pojednanie obžaloby, kedy vo veci rozhoduje senát, nie je vzhľadom na povahu a podmienky využitia tohto inštitútu možné. O podmiennečnom zastavení trestného stíhania môže súd rozhodnúť aj na hlavnom pojednávaní a to podľa § 282 odsek 1 Trestného poriadku, ktorý stanovuje, že súd môže podmiennečne zastaviť trestné stíhanie, ak sa na hlavnom pojednávaní zistí, že sú splnené podmienky uvedené v § 216 odsek 1 Trestného poriadku. Rovnako však o podmiennečnom zastavení trestného stíhania je možné aj rozhodnúť podľa § 290 odsek 5 Trestného poriadku a to v prípadoch, kedy súd rozhoduje mimo hlavného pojednávania, keď vyjdú najavo okolnosti odôvodňujúce podmiennečné zastavenie trestného stíhania podľa § 216 odsek Trestného poriadku. Ustanovenia týkajúce sa podmiennečného zastavenia trestného stíhania, ktoré možno uplatniť v súdnom konaní teda vždy odkazujú na

podmienky, ktoré stanovuje Trestný poriadok už pre konanie predsúdne, resp. konkrétnejšie prípravné konanie.

## 1. Podmienky využitia inštitútu podmiennečného zastavenia trestného stíhania

Pre využitie inštitútu podmiennečného zastavenia trestného stíhania Trestný poriadok stanovuje viaceré podmienky. Prvou, hlavnou podmienkou je, aby išlo o konanie o prečine, na ktorý zákon ustanovuje trest odňatia slobody, ktorého horná hranica neprevyšuje päť rokov. Prečinom sa rozumie v zmysle zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v znení neskorších predpisov (ďalej len Trestný zákon)

a) trestný čin spáchaný z nedbanlivosti alebo

b) úmyselný trestný čin, za ktorý tento zákon v osobitnej časti ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby neprevyšujúcou päť rokov.

Uvedená definícia prečinu pre potreby použitia inštitútu podmiennečného zastavenia trestného stíhania je ešte oklieštená § 216 odsek 6 Trestného poriadku a to tak, že podmiennečné zastavenie trestného stíhania nie je možné, ak bola trestným činom spôsobená smrť osoby, je vedené trestné stíhanie pre korupciu, alebo je vedené trestné stíhanie proti verejnému činiteľovi alebo zahraničnému verejnému činiteľovi pre trestný čin spáchaný v súvislosti s výkonom ich právomoci a v rámci ich zodpovednosti. Z uvedeného vyplýva, že podmiennečné zastavenie trestného stíhania teda nie je možné použiť napríklad v prípade trestného činu usmrtenia podľa § 149 Trestného zákona, trestného činu zneužívania právomoci verejného činiteľa podľa § 326 Trestného zákona, trestného činu marenia úlohy verejným činiteľom, trestného činu prijímania úplatku podľa § 328 Trestného zákona, trestného činu podplácania podľa § 332 Trestného zákona, atď.

Je potrebné uviesť, že žiadne výnimky Trestný poriadok ohľadne využitia inštitútu podmiennečného zastavenia trestného stíhania v konaní o zločine, resp. o obzvlášť závažnom zločine nepozná a ani ich nepripúšťa. To je hlavným rozdielom oproti názvovo podobnému inštitútu podmiennečného zastavenia trestného stíhania spolupracujúceho obvineného, ktorý je upravený v §§ 218 – 219 Trestného poriadku. Pri tomto inštitúte Trestný poriadok nestanovuje maximálnu trestnú sadzbu, kedy je možné ho použiť, ale sa orientuje hlavne na osobu obvineného a na jeho prospešnosť pre trestné konanie, v prípadoch organizovanej kriminality, kedy je jeho spolupráca pre riadne potrestanie páchatel'ov kľúčová. Teda oprávnený orgán<sup>140</sup> môže teda podmiennečne zastaviť trestné stíhanie spolupracujúceho obvineného, ktorý sa významnou mierou podieľal na objasnení korupcie, trestného činu založenia, zosnovania a podporovania zločineckej skupiny, alebo zločinu spáchaného organizovanou skupinou alebo zločineckou skupinou alebo trestných činov terorizmu, alebo na zistení alebo usvedčení páchatel'a tohto trestného činu a záujem spoločnosti na objasnení takého trestného činu prevyšuje záujem na trestnom stíhaní obvineného pre taký trestný čin alebo pre iný trestný čin; podmiennečne zastaviť trestné stíhanie sa nesmie voči organizátorovi, návodcovi alebo objednávateľovi trestného činu, na ktorého objasnení sa podieľal. Ako ďalší rozdiel medzi uvedenými dvoma inštitútmi je aj stanovenie skúšobnej doby, kedy pri inštitúte podmiennečného zastavenia trestného stíhania môže byť skúšobná doba uložená v rozpätí jeden až päť rokov a pri inštitúte podmiennečného zastavenia trestného stíhania spolupracujúceho obvineného môže byť skúšobná doba uložená v rozpätí dvoch až desiatich rokov. Je ešte potrebné uviesť, že

<sup>140</sup> Tento pojem využíva autorka zámerne, nakoľko oprávneným orgánom môže byť nielen prokurátor, ale aj súd, keď rozhoduje trestnú vec v súdnom konaní

skúšobná doba sa začína právoplatnosťou uznesenia o podmiennečnom zastavení trestného stíhania

Na to, aby v prípravnom konaní mohol prokurátor po vznesení obvinenia do podania obžaloby na návrh policajta alebo aj bez návrhu podmiennečne zastaviť trestné stíhanie je potrebný súhlas obvineného. Zákon presne stanovuje rozpätie, kedy tak v prípravnom konaní môže urobiť prokurátor, avšak v prípade súdneho konania to tak nie je. Ako už bolo vyššie uvedené Trestný poriadok vždy len odkazuje na § 216 odsek 1 Trestného poriadku. Avšak vyčleňovať udelenie súhlasu obvineného do prípravného konania v prípadoch, keď daným inštitútom rozhoduje súd o merite veci už v súdnom konaní, by bolo príliš obmedzujúce a uplatnenie daného inštitútu v súdnom konaní vo väčšine prípadov znemožnené. Preto má autorka článku za to, že súhlas obvineného, resp. po vykonaní hlavného pojednávania obžalované sa zisťuje ad hoc, t. j. vtedy, keď súd dospeje k záveru, že sú splnené podmienky pre podmiennečné zastavenie trestného stíhania v danej trestnej veci. Môže tak napríklad urobiť samosudca už počas predbežného preskúmania obžaloby, kedy poverí probačného a mediačného úradníka skúmaním, či sú splnené podmienky pre využitie tohto inštitútu, pričom jednou z najzákladnejších podmienok je udelenie súhlasu. Bez udelenia súhlasu obvineným je úplne zbytočné zaoberať sa splnením ďalších podmienok ako sú vyhlásenie o spáchaní skutku, nahradenie škody a dostatočnosť výchovného pôsobenia tohto inštitútu.

Súhlas obvinený môže dať ústne do zápisnice alebo písomne. „Písomnú formu súhlasu, či už vo forme tzv. písomného vyhlásenia zakotvujúceho súhlas obvineného s podmiennečným zastavením trestného stíhania, ktorý predloží obhajca, prípadne i súhlas zaznamenaný v zápisnici policajtom možno považovať za dostačujúce stanovisko obvineného, z ktorého musí byť zrejmé, že súhlas dáva slobodne, vážne a zrozumiteľne, rozumie obsahu a podmienkam na jeho vydanie, je si vedomý dôsledkov podmiennečného zastavenia a pri vydaní súhlasu si nekladie podmienky.“<sup>141</sup>

Ďalšou podmienkou pre uplatnenie inštitútu podmiennečného zastavenia trestného stíhania je vyhlásenie obvineného, že spáchal skutok, za ktorý je stíhaný, a nie sú odôvodnené pochybnosti o tom, že jeho vyhlásenie bolo vykonané slobodne, vážne a zrozumiteľne. „Obvinený k vyhláseniu nesmie byť orgánom činným v trestnom konaní akýmkoľvek spôsobom nahováraný, presvedčovaný a ovplyvňovaný. Vyhlásenie obvineného musí byť podporené aj ostatnými dôkazmi tak, aby zodpovedalo kritériám § 2 odsek 10 Trestného poriadku o zistení skutkového stavu veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu a kvalite nevyhnutnej pre rozhodnutie.“<sup>142</sup> V tomto vyhlásení obvinený nerobí klasické vyhlásenie o vine ako je to v prípade konania pred súdom podľa § 257 odsek 1 písmeno b) a c). Obvinený sa „len“ vyhlasuje, že spáchal skutok a to v celom rozsahu tak, ako to bolo uvedené v uznesení o vznesení obvinenia. Vyhlásenie o skutku však nie je možné zamieňať s priznaním obvineného a nemá povahu dôkazného prostriedku. „Preto ak obvinený urobí vyhlásenie a k podmiennečnému zastaveniu trestného stíhania nedôjde, v ďalšom konaní na vyhlásenie nie je možné prihliadať ako na dôkaz, ktorý by mohol byť podkladom na rozhodnutie súdu o vine obvineného.“<sup>143</sup>

Veľmi dôležitou podmienkou, ktorú Trestný poriadok stanovuje pre uplatnenie inštitútu je nahradenie škody, ak bola trestným činom spôsobená, alebo s poškodeným o jej náhrade

<sup>141</sup> ČENTÉŠ J. a kol. *Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť*. 2. Vydanie. Šamorín: Heuréka, 2012, s. 500

<sup>142</sup> KLÁTIK J.: Podmiennečné zastavenie trestného stíhania – alternatívny spôsob riešenia trestnej veci. In: *Justičná revue*, roč. 59, 2007, č. 1 s. 35

<sup>143</sup> ČENTÉŠ J.: Trestný poriadok. Veľký komentár., Eurokodex, Bratislava. 2014, s.459

uzavrel dohodu alebo urobil iné opatrenia na jej náhradu. Škodou sa v zmysle Trestného zákona rozumie ujma na majetku alebo reálny úbytok na majetku alebo na právach poškodeného alebo jeho iná ujma, ktorá je v príčinnej súvislosti s trestným činom, bez ohľadu na to, či ide o škodu na veci, alebo na právach. Škodou sa na účely Trestného zákona rozumie aj získanie prospechu v príčinnej súvislosti s trestným činom a aj ujma na zisku, na ktorú by poškodený inak vzhľadom na okolnosti a svoje pomery mal nárok alebo ktorú by mohol odôvodnene dosiahnuť. Možno teda konštatovať, že obsah pojmu škoda je značne rozsiahly. „Nezahrňa len majetkovú škodu, ale aj škodu iného charakteru avšak vždy za podmienky, že bola spôsobená spáchaným trestným činom. Ide teda o majetkovú škodu [škoda vyjadriteľná v peniazoch, a to nielen škoda, ktorá vznikla zmenšením majetku poškodeného, ale aj iná materiálna škoda, ktorú možno odčiniť alebo zmierniť uvedením do predošlého stavu alebo peňažnou náhradou, pokiaľ je príslušné hmotnoprávne predpisy o odškodňovaní priznávajú (napr. bolestné, sťaženie spoločenského uplatnenia, náklady liečenia a pod.), príslušenstvo nároku (úroky alebo poplatky z omeškania) a ujma zisku], škodu na zdraví, morálnu škodu [škoda spôsobená porušením práva na zachovanie ľudskej dôstojnosti (psychická trauma, stres, úzkosť a podobne.)], škodu spôsobenú porušením alebo ohrozením zákonom chránených práv alebo slobôd alebo inú škodu.“<sup>144</sup>

Nahradením škody sa odstránia škodlivé následky spáchaného trestného činu. Ak sa jedná o majetkovú škodu, ktorá bola vyčíslená v peniazoch a obvinený v čase rozhodovania nemá postačujúce finančné prostriedky pre jej nahradenie, môže obvinený urobiť iné opatrenie na náhradu škody a to napr. že písomne uzná záväzok voči poškodenému podľa § 558 Občianskeho zákonníka s tým, že sa uvedenie spôsob jeho úhrady, výšku škody, v prípade splácania dlhu aj počet a výšku splátok, ktorých bude dlžnú sumu splácať. Obvinený môže spolu s poškodeným spísať aj dohodu o náhrade škody. „Samotná dohoda medzi poškodeným a obvineným môže mať akúkoľvek zákonnú podobu. Dohoda by ale mala obsahovať rozsah škody, čas a napokon aj spôsob náhrady škody.“<sup>145</sup> Pojmom „inak odstrániť ujmu vzniknutú trestným činom“ rozumie napríklad ospravedlnenie poškodenej strane, ktoré prichádza do úvahy v prípade, keď došlo k spáchaniu trestného činu ktorého škoda je len ťažko vyjadriteľná v peniazoch, resp. peniazmi vyčísliť ju nie je možné. Obvinenému, ktorý uzavrel s poškodeným dohodu o náhrade škody, sa v uznesení o podmienечnom zastavení trestného stíhania uloží, aby škodu v priebehu skúšobnej doby uhradil.

Poslednou podmienkou pre využitie inštitútu podmienечného zastavenia trestného stíhania je skutočnosť, že vzhľadom na osobu obvineného, s prihliadnutím na jeho doterajší život a na okolnosti prípadu možno takéto rozhodnutie považovať za dostačujúce. „Rozhodujúci orgán je preto povinný vyžiadať si správu o osobe obvineného z miesta jeho bydliska, pracoviska, výpisy z registra trestov, evidencie priestupkov, poprípadе ďalšie potrebné podklady na rozhodnutie.“<sup>146</sup> Z nich kompetentný orgán usúdi, či v prípade obvineného ide len o mimoriadne negatívne vybočenie z jeho riadneho správania a či v tom konkrétnom prípade samotné prejednanie pred orgánmi činnými v trestnom konaní, resp. súdom má na osobu obvineného taký výchovný vplyv, že je vysoký predpoklad, že sa vzniknutá situácia viac nebude opakovať.

<sup>144</sup> ČENTÉŠ, J. a kolektív, Trestný poriadok- Veľký komentár, Žilina: Eurokódex, s.r.o., 2014, str. 473

<sup>145</sup> ČEČOT V., KLÁTIK J., PISAR S., Praktické poznatky z uplatňovania restoratívnej justície v slovenskom trestnom zákonodarstve, Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „I. Banskobystrické dni práva“, Bellianum, Banská Bystrica, 2015 s.91

<sup>146</sup> PROKEINOVÁ M., Odklony v trestnom konaní, Vydavateľské oddelenie PF UK, 2007, str. 29

## 2. Podmienečné zastavenie trestného stíhania ako odklon a prostriedok restoratívneho procesu

„Odklonom v trestnom konaní sa rozumie trestnoprocesný inštitút, ktorým sa umožňuje odklonenie sa od typického priebehu trestného procesu, t.j. priebehu, ktorý spravidla môže skončiť rozhodnutím súdu o vine obvineného. Predstavuje alternatívu trestného konania pred súdom, teda skončenie trestnej veci bez toho, aby bolo nariadené hlavné pojednávanie.“<sup>147</sup> „Účelom odklonov je tak predovšetkým rýchlejšie a efektívnejšie vybavenie trestných vecí, ktoré si z pohľadu účelu trestného konania nevyžadujú prejednanie veci pred súdom na hlavnom pojednávaní, keď obvineného vec môže byť vybavená podstatne miernejším a menej zaťažujúcim spôsobom.“<sup>148</sup> „Vo svojej podstate sa teda jedná o jeden zo spôsobov, ako je možné reagovať na preukázateľný rast menej závažných foriem kriminálneho správania a tiež o snahu, aby justícia mohla v týchto prípadoch postupovať efektívnejšie.“<sup>149</sup>

Podľa uvedených podmienok v predchádzajúcej kapitole pre podmienečné zastavenie trestného stíhania, možno jednoznačne konštatovať, že inštitút podmienečného zastavenia trestného stíhania možno považovať za odklon v trestnom konaní. Je to tak nielen preto, že trestné stíhanie možno ukončiť už v prípravnom konaní a trestná vec sa ani nemusí dostať na súd, ale aj preto, že podmienečným zastavením trestného stíhania nedochádza k odsúdeniu obvineného. Avšak len za predpokladu, že obvinený v skúšobnej dobe vedie riadny život, splní jemu uložené primerané obmedzenia a povinnosti a nahradí škodu, ktorú trestným činom spôsobil. Z tohto dôvodu do právoplatnosti rozhodnutia o osvedčení obvineného sa rozhodnutie o podmienečnom zastavení trestného stíhania považuje za dočasné rozhodnutie.

Ako už bolo v úvode tohto príspevku spomenuté, podmienečne zastaviť trestné stíhanie je možné nielen v predsúdnom konaní, ale aj v konaní súdnom, t.j. po podaní obžaloby prokurátorom. Pri rozhodovaní o podmienečnom zastavení trestného stíhania možno rozhodovanie súdu rozdeliť na rozhodovanie súdu mimo hlavného pojednávania – to sú prípady §§ 241 odsek 1 písmeno h) a 290 odsek 5 Trestného poriadku a rozhodnutie o podmienečnom zastavení trestného stíhania na hlavnom pojednávaní – prípad § 282 odsek 1 Trestného poriadku.

Súd pri rozhodovaní o podmienečnom zastavení trestného stíhania mimo hlavného pojednávania rozhoduje tzv. od stola. Môže nastať taká situácia, že v pri predbežnom preskúmaní obžaloby a po dôkladnom preštudovaní spisu usúdi, že trestnú vec možno vybaviť aj iným spôsobom, ako nariadením hlavného pojednávania a že sú splnené podmienky pre využitie inštitútu podmienečného zastavenie trestného stíhania. Skúmaním týchto podmienok, napríklad súhlasu obvineného môže poveriť probačného a mediačného úradníka. Zo záverečnej správy tak vyhodnotí, či použitie inštitútu podmienečného zastavenia trestného stíhania je k danej veci adekvátne a v danom prípade aj pre spoločnosť a osobu obvineného prospešné. Mimo hlavného pojednávania môže rozhodnúť súd aj po nariadení hlavného pojednávania podľa § 290 odsek 5, keď vyjdú najavo okolnosti odôvodňujúce podmienečné zastavenie trestného stíhania podľa § 216 odsek Trestného poriadku. Z dikcie zákona teda vyplýva, že

<sup>147</sup> Klátik, J.: Odklon v trestnom konaní ako prostriedok racionalizácie trestnej spravodlivosti, In: Právny obzor, roč.90, 2007, č.1 s.58.

<sup>148</sup> Porovnaj Šámal, Pavel, MUSIL, Jan, KUČTA, Josef a kol., Trestní právo procesní, 4 přepracované vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 730

<sup>149</sup> Lichnovský V., Možnosti zlepšení právní úpravy odklonov v trestnom konaní v súvislosti s pripravovanou rekodifikáciou trestného poriadku, Alternativní řešení trestních věcí , Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Olomoucké právnické dny, máj 2015, trestná sekcia, Praha: Leges, 2015, s. 137

uvedené okolnosti neboli súdu, resp. prokurátorovi skôr známe a teda nebolo možné rozhodnúť o podmienenečnom zastavení trestného stíhania už v skoršom štádiu trestného stíhania. § 290 odsek 2 Trestného poriadku ustanovuje, že mimo hlavného pojednávania rozhoduje súd na neverejnom zasadnutí; ak to však predseda senátu považuje za potrebné, môže na rozhodnutie podľa odsekov 1, 3 a 5 nariadiť verejné zasadnutie. Nakoľko v prípade podmienenečného zastavenia trestného stíhania rozhoduje samosudca, ktorý neverejné zasadnutie nevykonáva, rozhoduje taktiež od stola, ak teda nevyužije možnosť nariadiť verejné zasadnutie.

Na hlavnom pojednávaní môže taktiež samosudca rozhodnúť o podmienenečnom zastavení trestného stíhania, ak na hlavnom pojednávaní zistí, že sú splnené podmienky uvedené v § 216 odsek 1.

Využitie inštitútu podmienenečného zastavenia trestného stíhania ako odklonu v súdnom konaní sa môže oproti samotnej definícii a jeho účelu ako zbytočné. Autorka príspevku má však za to, že v niektorých prípadoch, ako napríklad pri predbežnom preskúmaní obžaloby základný význam použitia tohto inštitútu ako odklonu, ktorý má prispieť k zefektívneniu a zrýchleniu trestného stíhania zostáva, avšak po nariadení hlavného pojednávania sa tento efekt už vytráca, nakoľko už dochádza k samotnému hlavnému pojednávaniu a rozdiel je už len v tom, aký dopad má to-ktoré rozhodnutie na osobu obžalovaného.

Podmienené zastavenie trestného stíhania možno charakterizovať aj ako prostriedok restoratívnej justície. „Pojem restoratívnej justície pochádza z anglického slova *restore*, čo v preklade znamená obnoviť, navrátiť do pôvodného stavu, navrátiť,..). Ide o také poňatie trestnej justície, v ktorom sú dostatočne zastúpené prvky zdôrazňujúce práva obetí a ich ochranu, mimosúdne prejednanie trestných vecí a pod.<sup>150</sup> „Restoratívna justícia usiluje o maximálnu možnú mieru uzdravenia a obnovu trestným činom narušených vzťahov a za týmto účelom účastníkom umožňuje spoločne identifikovať spôsobené ujmy a vzniknuté potreby a od nich sa odvíjajúce povinnosti a záväzky.“<sup>151</sup>

Pri podmienenečnom zastavení trestného stíhania nedochádza ku „zmiereniu“ vo forme dohody, ako je to pri inštitúte zmieru, avšak dochádza usporiadaniu vzťahov tým, že obvinený nahradí škodu, alebo urobí iné vhodné opatrenia na náhradu škody. Jednoznačne však možno povedať, že do popredia vystupujú práva poškodeného, ktoré v prípade, že neboli uspokojené v skúšobnej dobe obvineného aj napriek tomu, že všetky ostatné podmienky splnené boli, majú za následok, že sa v trestnom stíhaní pokračuje. Avšak existuje aj výnimka, „v prípade ak by poškodený odmietol prijať náhradu škody od obvineného, nie je to prekážkou aplikácie inštitútu podmienenečného zastavenia trestného stíhania.“<sup>152</sup>

### 3. Podmienené zastavenie trestného stíhania a elektronický monitoring obvinených

Trestný poriadok vo svojom § 216 odsek 4 ustanovuje, že obvinenému možno tiež uložiť, aby v skúšobnej dobe dodržiaval primerané obmedzenia a povinnosti smerujúce k tomu, aby viedol riadny život alebo aby sa zdržal činnosti, ktorá viedla k spáchaniu prečinu. Obvinený, ktorému boli uložené primerané obmedzenia a povinnosti, je povinný podrobiť sa

<sup>150</sup> KARABEC, Z., Koncepcie restoratívnej justice. In Trestní právo, Praha Orac ., Roč. 36, č. 3, 2003, s. 13

<sup>151</sup> ČEČOT V., KLÁTIK J., PISÁR S., Praktické poznatky z uplatňovania restoratívnej justície v slovenskom trestnom zákonodarstve, Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „1. Banskobystrické dni práva“, Bellianum, Banská Bystrica, 2015 s. 86

<sup>152</sup> ČEČOT V., KLÁTIK J., PISÁR S., Praktické poznatky z uplatňovania restoratívnej justície v slovenskom trestnom zákonodarstve, Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „1. Banskobystrické dni práva“, Bellianum, Banská Bystrica, 2015 s.91



kontrole technickými prostriedkami, ak je táto kontrola nariadená. Nariadiť kontrolu technickými prostriedkami možno, ak sú splnené podmienky podľa osobitného predpisu. Osobitným predpisom a v tomto prípade rozumie zákon č. 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Kontrolou technickými prostriedkami sa rozumie činnosť, ktorou sa zisťuje dodržiavanie zákazov, povinností alebo obmedzení uložených rozhodnutím prostredníctvom technických prostriedkov a centrálného monitorovacieho systému. V rozhodnutí – uznesení o podmienечnom zastavení trestného stíhania možno uložiť v zmysle § 51 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v zmysle neskorších predpisov napríklad zákaz v účasti na určených verejných podujatiach, zákaz používania alkoholických nápojov a iných návykových látok, príkaz nepriblížiť sa k určenej osobe na vzdialenosť menšiu ako päť metrov a nezdržiavať sa v blízkosti obydlija určenej osoby alebo v určenom mieste, kde sa takáto osoba zdržuje, alebo ktoré navštevuje, atď. ich dodržiavanie kontrolovať prostredníctvom elektronických prostriedkov.

Zákon č. 78/2018 Z. z. identifikuje viacero technických prostriedkov ako sú osobné identifikačné zariadenie, zariadenie na kontrolu prítomnosti v mieste výkonu rozhodnutia, zariadenie na určenie polohy kontrolovanej osoby, zariadenie varovania blízkosti, zariadenie kontroly použitia alkoholu, zariadenie hlasového overenia prítomnosti kontrolovanej osoby a zariadenie probačného a mediačného úradníka. Pri kontrole jednotlivých obmedzení a príkazov sa však ich použitie líši a kombinuje. Napríklad ak sa rozhodnutím ukladá obvinenému zákaz priblížiť sa k chránenej osobe na určenú vzdialenosť, kontrola technickými prostriedkami sa vykonáva za súčasného použitia osobného identifikačného zariadenia, zariadenia na varovanie blízkosti a zariadenia na určenie polohy kontrolovanej osoby. Naproti tomu ak sa rozhodnutím ukladá obvinenému zákaz požívať alkoholické nápoje, kontrola technickými prostriedkami sa vykonáva zariadením kontroly použitia alkoholu. Za zmienku ešte stojí aj rozhodnutie, ktorým sa ukladá obvinenému zákaz zdržiavať sa na určenom mieste alebo v určenom obvode vrátane zákazu účasti na verejnom podujatí. Vtedy sa kontrola technickými prostriedkami vykonáva za súčasného použitia osobného identifikačného zariadenia a zariadenia na určenie polohy kontrolovanej osoby a v prípade zákazu účasti na verejnom podujatí aj zariadenia hlasového overenia prítomnosti kontrolovanej osoby. V každom prípade kontrolu nad dodržiavaním zákazu, obmedzenia alebo povinnosti uloženej obvinenému vykonáva probačný a mediačný úradník prostredníctvom zariadenia probačného a mediačného úradníka.

## **Záver**

Inštitút podmienечného zastavenia trestného stíhania zaradujeme medzi inštitúty, ktoré sú alternatívou ku klasickému trestnému konaniu a teda umožňuje viesť trestné konanie rýchlejšie, efektívnejšie a hospodárnejšie v súlade so základnými zásadami trestného konania. Aj keď inštitút podmienечného zastavenia trestného stíhania nie je novým inštitútom, novelou Trestného poriadku, č. 78/2015 Z. z. účinnou od 01. januára 2016 sa umožnila dôslednejšia kontrola primeraných obmedzení a príkazov prostredníctvom elektronických prostriedkov, uložených v uznesení o podmienечnom zastavení trestného stíhania. Tento krok tak dodal uvedenému inštitútu dôveryhodnosti vo výchovný a kontrolný účinok na obvineného a odstránil tak pochybnosti o dostatočnosti „potrestania“ obvineného za spáchaný skutok. Je to z toho dôvodu, že obvinený je pravidelne kontrolovaný a jeho neplnenie obmedzení a príkazov je potrestané neosvedčením sa v skúšobnej dobe a pokračovaní v trestnom stíhaní.

**Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0437**

**Zoznam bibliografických odkazov:**

ČEČOT V., KLÁTIK J., PISÁR S., Praktické poznatky z uplatňovania restoratívnej justície v slovenskom trestnom zákonodarstve, Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „1. Banskobystrické dni práva“, Bellianum, Banská Bystrica, 2015

ČENTÉŠ J. a kol. *Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť*. 2. Vydanie. Šamorín: Heuréka, 2012,

ČENTÉŠ J.: Trestný poriadok. Veľký komentár., Eurokodex, Bratislava. 2014, s.459, ISBN: 978-80-8155-021-8

KARABEC, Z., Koncepcie restorativní justice. In Trestní právo, Praha Orac ., Roč. 36, č. 3, 2003

KLÁTIK J.: Podmienečné zastavenie trestného stíhania – alternatívny spôsob riešenia trestnej veci. In: *Justičná revue*, roč. 59, 2007, č. 1

KLÁTIK, J.: Odklon v trestnom konaní ako prostriedok racionalizácie trestnej spravodlivosti, In: *Právny obzor*, roč.90, 2007, č.1

LICHNOVSKÝ V., Možnosti zlepšenia právnej úpravy odklonov v trestnom konaní v súvislosti s pripravovanou rekodifikáciou trestného poriadku, Alternatívni řešení trestních věcí, Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Olomoucké právnické dny, máj 2015, trestná sekcia, Praha:í Leges, 2015

PROKEINOVÁ M., Odklony v trestnom konaní, Vydavateľské oddelenie PF UK, 2007,

# OCHRANNÁ VÝCHOVA A JEJ VÝKON

Peter Čonka

## Abstrakt

*Cieľom príspevku je poskytnúť komplexný pohľad na úpravu ochrannej výchovy v právnom poriadku Slovenskej republiky. Príspevok sa zaoberá právnym rozborom dôvodov uloženia ochrannej výchovy mladistvým v zmysle ustanovení Trestného zákona, pričom rovnako kladie dôraz aj na otázky výkonu ochrannej výchovy za súčasnej analýzy súvisiacich právnych predpisov. V rámci výkonu ochrannej výchovy poskytuje tiež pohľad na systém vzdelávania mladistvých v reedukačných centrách v Slovenskej republike a spôsob ich prevýchovy. Príspevok neopomína ani rozbor ustanovení Trestného poriadku, ktoré upravujú otázky ochrannej výchovy a rovnako poukazuje aj na súvisiace medzinárodné zmluvy v tejto oblasti. Cieľom príspevku je tiež poskytnúť komparatívnu analýzu právnej úpravy ochrannej výchovy v podmienkach Českej republiky.*

## Abstract

*The aim of a contribution is to provide a comprehensive preview of legal adjustment of reformatory training in the legal system of Slovak republic. The contribution deals with a legal analysis of reasons for imposing a reformatory training on juveniles under the provisions of the Criminal Code and it also puts emphasis on the issues of execution of the reformatory training. It analysis relevant legislation, too. The contribution provides also a preview of the system of education of juveniles in reform schools in Slovak republic and it also shows the ways of re-education of these juveniles. The contribution also analyses the provisions of the Criminal Procedure, which deal with the issues of reformatory training, and it equally points out the related international agreements in this field. The aim of the contribution is also to provide a comparative analysis of reformatory training in the conditions of the Czech Republic.*

## Úvod

Primárny záujem spoločnosti na riadnej výchove mladistvých je vyjadrený uplatňovaním špecifických postupov pri ukladaní trestov a ochranných opatrení mladistvým páchatelom trestných činov, alebo činov inak trestných.

„Náš Trestný zákon i Trestný poriadok sú vybudované na princípe prevýchovy páchatel'a. Dôsledné uplatnenie tejto modernej, demokratickej zásady je nemysliteľné bez aktívnej účasti a spolupôsobenia niektorých spoločenskovedných disciplín, ktorých predmetom skúmania je predovšetkým psychika človeka.“ (Čič, 1971, s.66-67) V otázkach prevýchovy mravnostne narušených mladistvých je preto nevyhnutná súčinnosť právnej vedy predovšetkým s pedagogikou, psychológiou, sociológiou, pričom je však v niektorých prípadoch nutná aj spoluúčasť odborníkov z oblasti psychiatrie.

Hmotnoprávne podmienky ukladania trestov a ochranných opatrení sú upravené v Trestnom zákone, pričom procesný postup ich výkonu zachytáva Trestný poriadok. Podľa platného Trestného zákona je možné ako ochranné opatrenie uložiť ochranné liečenie, ochrannú výchovu, ochranný dohľad, detenciu a zhabanie vecí. Ukladanie ochranných opatrení vychádza z dualistickej koncepcie trestnoprávnych sankcií a zabezpečovacích opatrení, keď podľa predstaviteľov klasickej školy by mal byť trest úmerný zlu zavinenému páchatelom, pričom podľa názorov pozitivistickej školy má páchatela postihnúť opatrenie úmerné jeho nebezpečnému stavu. Dualistická koncepcia je akýmsi kompromisom medzi klasickou koncepciou a pozitivistickou koncepciou trestnoprávnych sankcií a zabezpečovacích opatrení.

Špecifikom ochrannej výchovy je, že ju možno uložiť iba mladistvému, resp. maloletému. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že ochranná výchova je vhodným prostriedkom na zabezpečenie nápravy mladistvého, nakoľko nezasahuje do jeho práv a právom chránených záujmov v tak vysokej miere ako trest odňatia slobody, pričom však zabezpečuje aj nevyhnutnú ochranu spoločnosti pred mravnostne narušenými jedincami.

Príspevok Ochranná výchova a jej výkon sa zaoberá analýzou dôvodov uloženia ochrannej výchovy mladistvým v zmysle Trestného zákona, pričom neopomína ani procesnú stránku veci a príspevok poukazuje aj na relevantné ustanovenia Trestného poriadku. V rámci výkonu ochrannej výchovy príspevok poskytuje tiež na systém vzdelávania mladistvých v reedukačných centrách v Slovenskej republike a možnosti uplatnenia ochranného opatrenia, ktorým je umiestnenie do ochrannej miestnosti. Príspevok v skratke poukazuje aj na súvisiace medzinárodné zmluvy v tejto oblasti, pričom tiež poskytuje komparatívnu analýzu právnej úpravy ochrannej výchovy v podmienkach Českej republiky.

## **Podmienky uloženia ochrannej výchovy**

„Ochranná výchova je ochranným opatrením, ktorého účelom je okrem ochrany spoločnosti predovšetkým prevýchova mravne narušených maloletých a mladistvých páchatelov s odstránením, prípadne obmedzením možnosti vzniku ďalších, pre spoločnosť závažných následkov zanedbanej výchovy, a súčasne umožniť jednotlivcovi, aby sa stal užitočným členom spoločnosti.“ (Ivor, 2006, s. 443)

Ochranná výchova slúži na dosiahnutie účelu Trestného zákona. Účelom ochranného opatrenia u mladistvého je kladne ovplyvniť jeho duševný, mravný a sociálny vývoj so zreteľom na dosiahnutý stupeň rozumového a mravnostného vývoja, na jeho osobné vlastnosti, rodinnú výchovu a prostredie, z ktorého pochádza, a tým mladistvého zároveň chrániť pred škodlivými vplyvmi a spoločnosť pred páchaním trestnej činnosti.

V zmysle ust. § 102 ods. 1 Trestného zákona, ak súd odsudzuje mladistvého, môže mu uložiť ochrannú výchovu, ak

- a) o výchovu mladistvého nie je náležite postarané a tento nedostatok nemožno odstrániť v rodine, v ktorej žije,
- b) doterajšia výchova mladistvého bola zanedbaná, alebo
- c) prostredie, v ktorom mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho riadnej výchovy.

V zmysle ust. § 105 Trestného zákona, ak spáchala osoba, ktorá dovŕšila dvanásť rok svojho veku a je mladšia ako štrnásť rokov, niektorý čin, za ktorý tento zákon dovoľuje uložiť trest odňatia slobody na doživotie, súd jej uloží v civilnom procese ochrannú výchovu aj na návrh prokurátora; súd tak môže urobiť aj vtedy, keď je to potrebné na zabezpečenie riadnej výchovy osoby mladšej ako štrnásť rokov, ktorá spáchala čin, ktorý by inak bol trestným činom alebo osoby mladšej ako pätnásť rokov, ktorá spáchala trestný čin sexuálneho zneužívania podľa § 201.

V zmysle vety pred bodkočiarkou predmetného zákonného ustanovenia súd musí ochrannú výchovu uložiť obligatórne. Účelom takejto právnej úpravy je okrem prevýchovy maloletého predovšetkým ochrana spoločnosti pred mravnostne narušeným páchatelom činu inak trestného, nakoľko trest odňatia slobody na doživotie možno uložiť iba v prípade trestných činov s vysokou mierou spoločenskej nebezpečnosti. Vo vete za bodkočiarkou zákonného ustanovenia súd ukladá ochrannú výchovu fakultatívne osobe mladšej ako štrnásť rokov, resp. pätnásť rokov, ak spáchala trestný čin sexuálneho zneužívania podľa § 201 Trestného zákona, pričom zákon nevymedzil dolnú vekovú hranicu, preto je možné v takomto prípade uložiť ochrannú výchovu maloletému mladšiemu ako štrnásť rokov, resp. pätnásť rokov vždy, keď je to potrebné na zabezpečenie jeho riadnej výchovy.

Pri ukladaní ochrannej výchovy musí súd prihliadať na osobnosť mladistvého, jeho vek, rozumovú a mravnú vyspelosť, zdravotný stav, na jeho osobné, rodinné a sociálne pomery, pričom musia byť primerané povahe a závažnosti spáchaného činu a majú viesť k začleneniu mladistvého do rodinného a sociálneho prostredia tak, aby predchádzali protiprávnym činom.

Právna úprava ochrannej výchovy obsiahnutá v Trestnom zákone a v Trestnom poriadku musí byť v súlade s medzinárodnými zmluvami, ktorými je Slovenská republika viazaná. Súvisiacimi medzinárodnými zmluvami v tejto oblasti sú predovšetkým Dohovor o právach dieťaťa zo dňa 20.11.1989, podpísaný v New Yorku, Minimálne štandardné pravidlá súdnictva nad mládežou – tzv. Pekingské pravidlá, Odporúčanie č. R (87) 20 Výboru Rady Európy o sociálnych reakciách na kriminalitu mládeže, Odporúčanie č. R (92) 16 Výboru Rady Európy o Európskych pravidlách pre používanie trestov a opatrení, vykonávaných v rámci spoločnosti, Odporúčanie č. R (2000) 22 Výboru Rady Európy o zlepšení uplatňovania Európskych pravidiel pre používanie trestov a opatrení, vykonávaných v rámci spoločnosti.

## **Výkon ochrannej výchovy**

Ochranná výchova sa vykonáva v ústavnej forme v osobitných výchovných zariadeniach, alebo sa môže vykonať aj v rodinnej forme v profesionálnej náhradnej rodine.

V prípade, ak to však vyžaduje zdravotný stav mladistvého, vykonáva sa prednostne v zariadení ústavnej zdravotnej starostlivosti. Súd, v ktorého obvode sa ochranná výchova vykonáva, najmenej jedenkrát ročne na verejnom zasadnutí preskúma, či dôvody ochrannej výchovy trvajú. Ak dôvody ochrannej výchovy pominuli, súd mladistvého z výkonu ochrannej výchovy prepustí, inak rozhodne, že vo výkone ochrannej výchovy sa bude pokračovať.

Podľa § 103 ods. 3 Trestného zákona, ak nemožno ochrannú výchovu vykonať ihneď, nariadi súd na dobu do jej začiatku dohľad probačného a mediačného úradníka. Účelom takejto zákonnej úpravy je zabezpečenie dohľadu nad správaním mravnostne narušeného mladistvého, kým takýto dohľad nepreberie ústavné zariadenie alebo profesionálna rodina, aby sa tak predišlo páchaniu trestnej činnosti.

Od výkonu ochrannej výchovy súd upustí, ak zaniknú pred jej začatím okolnosti, pre ktoré bola uložená. O upustení od výkonu ochrannej výchovy pred jej začatím rozhodne na verejnom zasadnutí súd, ktorý ochrannú výchovu uložil, a to na návrh prokurátora, orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, alebo mladistvého, alebo aj bez takého návrhu. Proti uzneseniu súdu je v zmysle ust. § 450 odsek 2 Trestného poriadku prípustná sťažnosť, ktorá má odkladný účinok.

V Slovenskej republike sa ochranná výchova vykonáva približne v 19 reedukačných centrách, pričom medzi najznámejšie patria centrá v Zlatých Moravciach, Tornali, Bačkove, Košiciach, Mlynkoch, Tomášove, Čerenčanoch a pod., pričom kapacita centier je rôzna. Napríklad kapacita Reedukačného centra Čerenčany je 70 miest. „Žiaci sú rozdelení do výchovných skupín, v rámci ktorých sa o nich stará 14-16 vychovávateľov, 6 pomocných – nočných vychovávateľov. Neoddeliteľnou súčasťou reedukačného centra je aj základná škola a špeciálna základná škola, v ktorej sa vzdelávaniu žiakov venuje 10 učiteľov.“ (Reedukačné centrum Čerenčany)

V prípade výkonu ochrannej výchovy ústavnou formou, táto sa vykonáva v reedukačných centrách, ktoré poskytujú mladistvým, resp. maloletým výchovu a vzdelávanie zamerané na optimalizáciu ich psychosociálneho vývinu, odstraňovanie porúch správania a vytvorenie predpokladov na ich osobnostnú a sociálnu integráciu.

Do reedukačných centier sa spravidla prijímajú deti oboch pohlaví. Reedukačné centrá sa podľa vnútornej organizácie môžu diferencovať na reedukačné centrá pre deti do 15. rokov veku, prípadne do ukončenia povinnej školskej dochádzky v základnej škole, reedukačné centrá pre deti od 15. rokov veku, reedukačné centrá pre deti do ukončenia ich prípravy na povolanie.

V zmysle ust. § 6 vyhlášky Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 323/2008 Z.z. o špeciálnych výchovných zariadeniach (ďalej aj „vyhláška“), do reedukačného centra s ochranným režimom sa prijímajú len deti s uloženou ochrannou výchovou na základe rozhodnutia súdu, pričom reedukačné centrum poskytuje starostlivosť v ochrannom režime deťom s narušeným psychosociálnym vývinom spojeným s recidívou trestnej činnosti, deťom s narušeným psychosociálnym vývinom spojeným s opakujúcim sa konaním, ktoré má znaky trestného činu, alebo deťom s narušeným psychosociálnym vývinom spojeným s agresivitou. V zmysle vyhlášky je v jednej výchovnej skupine oddelenia s ochranným režimom najviac šesť

detí. Dôvodom limitovania počtu detí vo výchovnej skupine oddelenia s ochranným režimom je potreba špecifického zaobchádzania s takýmito deťmi, pričom vyšší počet detí v skupine by mohol znamenať, že ochranná výchova nebude plniť svoj účel. Výchovu detí vo výchovnej skupine zabezpečujú súčasne vychovávateľ a asistent učiteľa.

Výchova a vzdelávanie detí v reedukačnom centre s otvoreným režimom sa organizujú tak, aby sa čo najviac približovali prirodzenému rodinnému prostrediu, pričom výchovu detí vo výchovnej skupine zabezpečujú súčasne dvaja vychovávateľia a jeden pomocný vychovávateľ. Do reedukačného centra s otvoreným režimom je vhodné umiestňovať deti s nižšou mierou mravnostného narušenia, nakoľko bezpečnostné opatrenia pri takejto forme výkonu ochrannej výchovy nie sú až tak vysoké, ako je tomu v reedukačnom centre s ochranným režimom. Účelom takéhoto spôsobu výkonu ochrannej výchovy je vytvárať podmienky zdravého rodinného prostredia, aby tak bolo možné po skončení výkonu ochrannej výchovy zabezpečiť plynulý prechod mladistvého do kriminálne nezávadného prostredia.

V zmysle ust. § 9 ods. 1 vyhlášky sa dieťaťu, ktoré bolo do zariadenia umiestnené na základe rozhodnutia súdu, môže po vyjadrení orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately podľa miesta trvalého bydliska dieťaťa povoliť krátkodobý pobyt mimo špeciálneho výchovného zariadenia z dôvodu návštevy zákonného zástupcu a je predpoklad, že tento pobyt bude pre dieťaťu prospešný. Krátkodobým pobytom sa rozumie pobyt dieťaťa mimo špeciálneho výchovného zariadenia v čase sobôt, nedeľ, ďalších dní pracovného pokoja, alebo v čase školských prázdnin. Účelom predmetného ustanovenia vyhlášky je zabezpečiť styk dieťaťa s jeho rodinou, aby nedochádzalo k prerušeniu sociálnych kontaktov dieťaťa, avšak iba za predpokladu, že takýto kontakt je pre psychosociálny vývoj dieťaťa prospešný.

Dieťa umiestnené do reedukačného centra však nesmie centrum svojvoľne opustiť, nakoľko každý odchod dieťaťa zo špeciálneho výchovného zariadenia bez súhlasu riaditeľa tohto zariadenia, alebo ním písomne poverenej osoby sa považuje za nedovolené prerušenie pobytu. Nedovolené prerušenie pobytu dieťaťa v špeciálnom výchovnom zariadení, ktoré bolo do tohto zariadenia umiestnené na základe rozhodnutia súdu, oznámi riaditeľ tohto zariadenia bez zbytočného odkladu, ako sa o nedovolenom prerušení pobytu dozvedel, najbližšiemu útvaru Policajného zboru, zákonnému zástupcovi, súdu, ktorý nariadil ústavnú starostlivosť dieťaťa a orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately podľa trvalého bydliska dieťaťa. Ak sa dieťa do špeciálneho výchovného zariadenia nevráti dobrovoľne, zabezpečí sa v spolupráci s orgánom sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately a príslušným útvarom Policajného zboru jeho návrat v súlade s rozhodnutím o nariadení ústavnej starostlivosti. „Deti, ktoré príliš dlhý čas žili v nevhodnom prostredí, osvojili si a upevnili nesprávne stereotypy „voľného“ života na ulici, a ak ich umiestnime do výchovných zariadení, riešia situáciu útekmi.“ (Filas, 1988, s. 202) Na splnenie účelu ochrannej výchovy je nevyhnutné zabezpečiť, aby deti svojvoľne neopúšťali ústavné zariadenia, pričom by si mohli takýmto spôsobom do ústavu priniesť aj alkohol alebo iné návykové látky.

Deti umiestnené do reedukačného zariadenia sú povinné dodržiavať ústavný režim a správať sa v zmysle pravidiel ústavu. V prípade agresívneho správania alebo výtržníctva sa uplatní ochranné opatrenie, pričom dieťa je možné umiestniť do ochrannej miestnosti.

Ochranná miestnosť má podlahovú plochu najmenej osem štvorcových metrov, výšku najmenej 250 cm a výšku najviac 300 cm a je vybavená takto:

- a) nábytok pevne pripevnený k podlahe, ktorý tvorí posteľ, stôl a sedadlo,
- b) zabudované WC s nádržkou na vodu umiestnenou mimo miestnosti,
- c) jednoduchý zdroj pitnej vody,
- d) jedna stena upravená ako zelená tabuľa,
- e) osvetlenie miestnosti s vonkajším ovládaním mimo dosahu dieťaťa,
- f) umývatelná teplá, pevne upevnená podlahová krytina,
- g) vykurovanie, ktoré zabezpečí teplotu v miestnosti najmenej 21 stupňov C,
- h) okno s vetraním chránené proti rozbitiu,
- i) zvukové zariadenie na privolanie pedagogického zamestnanca,
- j) materiál na vzdelávanie, relaxačnú alebo inú vhodnú činnosť, športové a iné vybavenie, ktoré svojím charakterom vylučuje zranenie dieťaťa a napomáha upokojovať dieťa.

Umiestnenie dieťaťa do ochrannej miestnosti môže trvať najviac však na 24 hodín, najmenej s jednou hodinou pobytu denne na čerstvom vzduchu mimo tejto miestnosti, alebo do príchodu zdravotnej pomoci, alebo Policajného zboru. O dôvodoch a priebehu pobytu dieťaťa v ochrannej miestnosti sa vedie písomný záznam, v ktorom sa eviduje dátum a čas umiestnenia, čas vychádzok na čerstvom vzduchu, poskytnutý materiál a literatúra na čítanie a vzdelávanie sa, alebo inú činnosť a čas kontaktu s pedagogickým zamestnancom, alebo psychológom a rozsah poskytnutej psychologickej, psychoterapeutickej, liečebno-výchovnej a zdravotnej starostlivosti.

V rámci výkonu ochrannej výchovy je deťom zabezpečované aj vzdelanie prispôbené ich individuálnym potrebám, pričom v prípade jednotlivé ústavné zariadenia disponujú aj vlastnými školami. Reedukačné centrá vytvárajú individuálny reedukačný program pre každé dieťa, ktorý vychádza z psychologickej a špeciálnopedagogickej diagnózy vykonanej na tento účel spravidla diagnostickým centrom. Vyhodnotenie a úprava individuálneho reedukačného programu sa vykonáva minimálne raz za štvrtrok.

V zmysle ust. § 103 ods. 2 Trestného zákona ochranná výchova potrvá, kým to vyžaduje jej účel, najdlhšie však do dovŕšenia osemnásteho roku veku mladistvého; ak to vyžaduje záujem mladistvého, môže ju súd predĺžiť do dovŕšenia jeho devätnásteho roku. O prepustení z ochrannej výchovy rozhoduje na verejnom zasadnutí súd, v ktorého obvode sa ochranná výchova vykonáva, a to na návrh prokurátora, orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, mladistvého, alebo výchovného zariadenia, alebo aj bez takého návrhu. Ak návrh nepodalo výchovné zariadenie, treba pred rozhodnutím vypočuť zástupcu tohto zariadenia.

Ak prevýchova mladistvého pokročila do tej miery, že možno očakávať, že aj bez obmedzení, ktorým je podrobený vo výchovnom zariadení alebo v určenej rodine, bude sa riadne správať, avšak dosiaľ nepominuli všetky okolnosti, pre ktoré bola ochranná výchova



uložená, môže súd podmiennečne upustiť od ochrannej výchovy, alebo mladistvého podmiennečne umiestniť mimo výchovného zariadenia, alebo náhradnej rodiny. Pritom môže mladistvému uložiť dohľad probačného a mediačného úradníka, alebo iné výchovné opatrenie.

O podmiennečnom umiestnení mladistvého mimo výchovného zariadenia rozhoduje na verejnom zasadnutí súd, v ktorého obvode sa ochranná výchova vykonáva, uznesením na návrh prokurátora, orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, riaditeľa výchovného zariadenia, alebo mladistvého, alebo osoby, ktorá by v jeho prospech mohla podať odvolanie, alebo aj bez takého návrhu. Zákon pamätá aj na prípad, ak mladistvý nesplní očakávania, že povedie riadny život po podmiennečnom prepustení z výkonu ochranného opatrenia, pričom súd v takomto prípade podmiennečne upustenie od ochrannej výchovy, alebo podmiennečne umiestnenie mimo výchovného zariadenia, alebo určenej rodiny zruší a rozhodne, že sa vo výkone ochrannej výchovy pokračuje.

Obdobie po prepustení mladistvého z ochrannej výchovy často krát nastáva problémové obdobie, nakoľko mladistvý nemá dostatočné hmotné zabezpečenie potrebné, aby viedol riadny život, pričom táto skutočnosť ho môže opätovne nasmerovať na kriminálnu dráhu. „Záleží už len na tom, ako sa po prepustení z výchovného ústavu vysporiada s požiadavkami a potrebami občianskeho života a ako mu v tom, v prípade potreby, jeho nové prostredie pomôže.“ (Švancar, Buriánová, 1988, s. 25)

V podmienkach Českej republiky je rovnako možné mladistvým uložiť ochrannú výchovu, avšak hmotnoprávny rámec na rozdiel od Slovenskej republiky neposkytuje Trestný zákon, ale osobitný predpis Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, ktorý upravuje podmienky zodpovednosti mládeže za protiprávne činy uvedené v trestnom zákonníku, opatrenia ukladané za také protiprávne činy, postup, rozhodovanie a výkon súdnictva vo veciach mládeže. Hmotnoprávne podmienky uloženia ochrannej výchovy sú v Českej republike v zásade rovnaké, teda ak o výchovu mladistvého nie je náležité postarané a tento nedostatok nemožno odstrániť v rodine, v ktorej žije, doterajšia výchova mladistvého bola zanedbaná, alebo prostredie, v ktorom mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho riadnej výchovy. České trestnoprávne normy však neumožňujú uloženie ochrannej výchovy osobe, ktorá ešte nenadobudla trestnoprávnu zodpovednosť, tak ako to umožňuje slovenský Trestný zákon v ust. § 105.

## **Záver**

Zhodnotením príslušných zákonných a podzákonných ustanovení právneho poriadku, predmetom ktorých sú hmotnoprávne a procesnoprávne podmienky ukladania a výkonu ochrannej výchovy, možno uzavrieť, že právny rámec v tejto oblasti postačuje súčasnej spoločskej potrebe.

Možnosť uloženia ochrannej výchovy v civilnom procese aj osobe, ktorá dovŕšila dvanásť rok svojho veku a je mladšia ako štrnásť rokov, ak spáchala niektorý čin, za ktorý Trestný zákon dovoľuje uložiť trest odňatia slobody na doživotie, možno hodnotiť pozitívne, nakoľko zákon

týmto spôsobom poskytuje ochranu spoločnosti pred mimoriadne mravnostne narušenými jedincami, keď zvažíme, že trest odňatia slobody na doživotie možno uložiť napr. za trestný čin úkladnej vraždy podľa ust. § 144 ods. 1, ods. 2, ods. 3 Trestného zákona, vraždy podľa ust. § 145 ods. 1, ods. 2, ods. 3 Trestného zákona, nedovolenej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi podľa ust. § 172 ods. 1, ods. 4 Trestného zákona, obchodovania s ľuďmi podľa ust. § 179 ods. 1, ods. 5 Trestného zákona atď.

V oblasti výkonu ochrannej výchovy je však priestor na zlepšovanie v oblasti materiálno-technického vybavenia reedukačných centier, aby tak bolo možné čím intenzívnejšie zavŕšiť nápravu mladistvých, resp. maloletých nachádzajúcich sa vo výkone ochrannej výchovy. Rovnako je nevyhnutné zo strany kompetentných štátnych orgánov zamerať pozornosť na mladistvých, ktorí po skončení výkonu ochrannej výchovy nemajú dostatočné možnosti zabezpečiť si bývanie a zamestnanie, nakoľko takýto stav vytvára možnosť recidívy.

### **Zoznam bibliografických odkazov:**

ČENTÉŠ, J. 2015. *Trestný zákon – Veľký komentár*. Bratislava: Eurokodex, 2015. ISBN 978-80-8155-053-9

ČIČ, M., 1971. *Ochranná výchova v československom trestnom práve*. Bratislava: Obzor, 1971, 66-67 s.

FILAS, J. 1988. *Ide nám o každé dieťa*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988, 202 s.

IVOR, J. 2006. *Trestné právo hmotné – Všeobecná časť*. Bratislava: Iura edition, 2006, 443 s., ISBN 80-8078-084-6

REEDUKAČNÉ CENTRUM ČERENČANY. *Charakteristika reedukačného centra v Čerenčanoch*. [online]. [cit. 18.11.2016] Dostupné na internete: <http://www.rccerencany.sk/charakteristika-RC.html>

ŠVANCAR, Z., BURIÁNOVÁ, J. 1988. *Špeciálne pedagogické problémy ústavni a ochranné výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, 25 s.

# SÚČASNÉ TRENDY KRIMINALITY PÁCHANEJ V EKONOMIKE A PROBLÉMY APLIKAČNEJ PRAXE

Erik Elias, Martin Skaloš

## Abstrakt

*Príspevok sa zameriava na objasnenie pojmu „kriminalita páchaná v ekonomike“ s uvedením jej charakteristických črt a príčin jej vzniku, stručne charakterizuje jej odhaľovanie a špecifiká jej páchatel'ov. Dôvodom trestnej činnosti páchanej v ekonomike je najmä rýchle napredovanie trhovej ekonomiky a nové technológie prinášajúce nové spôsoby a formy páchania takýchto trestných činov, čo podstatne sťažuje činnosť orgánov činných v trestnom konaní pri ich odhaľovaní a pri ich následnom trestnom stíhaní a postihu páchatel'ov.*

## Abstract

*This paper intends to clarify the term „economic criminality“, stating its characteristic features and its causes, briefly describing ways of its detection and specifics of those committing economic crimes. Economic criminality is mainly connected with rapid market economy development and new technologies enabling new ways and forms of economic crimes. This fact significantly obstructs criminal proceeding authorities' activities when detecting and consequently prosecuting and sanctioning economic crime offenders.*

## Úvod

Systém trhového hospodárstva predstavuje neoddeliteľnú súčasť správneho fungovania demokratického štátu. Zabezpečuje najmä rovnosť a slobodu vlastníkov, ako aj existenciu konkurenčného prostredia a voľnej súťaže v rámci slobodného podnikateľského prostredia. Prostredníctvom právnych predpisov vytvára štát právny rámec pre reguláciu vzťahov vznikajúcich v trhovej ekonomike. Ich dodržiavanie je pre rozvoj spoločnosti nesporné, čo je preukázateľné súhrnom trestnoprávnych ustanovení, za pomoci ktorých sa poskytuje ochrana trhovej ekonomike pri zachovaní subsidiarity represie – princíp „ultima ratio“.

Kým dôjde k potrestaniu páchatel'a, prípadne k oslobodeniu spod obžaloby v konaní pred súdom, je veľmi dôležitým úsekom trestného konania predsúdne konanie, t. j. postup pred začatím trestného stíhania a prípravné konanie. (Ivor, 2010, s. 543)

Začatiu trestného stíhania predchádza najmä cieľavedomá činnosť orgánov činných v trestnom konaní smerujúca k zozbieraniu údajov a informácií nevyhnutných pre začatie trestného stíhania. V predložennom príspevku sa venujeme problémom pri odhaľovaní kriminality páchanej v ekonomike, charakteristike jej páchatel'a, pričom poukazujeme na isté jeho špecifické vlastnosti, ktoré ho odlišujú od páchatel'ov ostatných trestných činov. Na začiatku najprv objasňujeme často frekventovaný pojem kriminalita páchaná v ekonomike vo vzťahu k pojmom ako ekonomická, hospodárska, finančná a majetková kriminalita a poukazujeme na ich odlišnosti. Uvádzame i charakteristické rysy a možné príčiny vzniku kriminality páchanej v ekonomike.

Mienky mnohých odborníkov na charakteristiku kriminality páchanej v ekonomike sa rôznia, nie sú jednotné. Dôvodom je najmä rozvoj trhovej ekonomiky, vzťahov v rámci nej i časté zmeny týkajúce sa ekonomického prostredia, čo prispieva k nejednotnému názoru na definovanie tohto druhu kriminality.

## Pojem „kriminalita páchaná v ekonomike“

So skupinou trestných činov uvedených v piatej hlave Trestného zákona (TZ) – Trestné činy hospodárske, vrátane Trestných činov ohrozujúcich trhovú ekonomiku, sa často spájajú pojmy ako kriminalita páchaná v ekonomike, ekonomická, hospodárska, finančná kriminalita i majetková kriminalita, ktoré sa často zamieňajú a používajú ako synonymá.

Pred rokom 1989 bol prezentovaný názor, že trestnú činnosť týkajúcu sa hospodárskeho prostredia možno subsumovať pod súhrnný pojem hospodárska kriminalita. (Lisoň, 2001, s. 22)

Po revolučnom období v roku 1989, reagujúc na nové spoločensko-ekonomické zriadenie, bol pojem hospodárska kriminalita nahradený pojmom ekonomická kriminalita. K takémuto pomenovaniu sa i v súčasnosti prikláňajú niektorí autori, napr. T. Strémy, a zaraďujú do tohto druhu kriminality najmä všetky trestné činy hospodárske, ako aj niektoré trestné činy v iných hlavách TZ, napr. šiesta hlava osobitnej časti TZ – všeobecné ohrozenie (§ 284 TZ), poškodzovanie a ohrozovanie prevádzky všeobecne prospešného zariadenia (§ 286 TZ), ohrozenie a poškodenie životného prostredia (§ 300 TZ), siedma hlava osobitnej časti TZ – sabotáž (§ 317 TZ), ôsma hlava osobitnej časti TZ – prijímanie úplatku (§ 328 TZ), podplácanie (§ 332 TZ), nepriama korupcia (§ 336 TZ) a iné. (Strémy, 2009, s. 1377)

Iní autori sa však s týmto pomenovaním nestotožňujú, považujú ho za nie celkom správne a uprednostňujú označenie kriminalita páchaná v ekonomike. Kolektív autorov, zložený z odborníkov teórie a praxe, pod vedením Baláža a Krupu charakterizujú spomínanú kriminalitu páchanú v ekonomike ako „súhrn trestných činov, pri ktorých páchatel' a poškodený sú v právnom vzťahu založenom na obchodnom, občianskom, pracovnom a inom práve, pričom zneužitím dôvery, ktorá je potrebná pre fungovanie riadneho chodu ekonomiky, dochádza k porušovaniu ekonomických vzťahov upravených všeobecne záväznými právnymi predpismi a k zabezpečeniu prospechu pre páchatel'a alebo iný subjekt“. (Lisoň, 2001, s. 21) Kriminalitu páchanú v ekonomike rozčleňujú do dvoch základných skupín, a to na ekonomickú (hospodársku) a finančnú kriminalitu.

Z uvedeného možno vyvodit', že tento druh kriminality je páchaný v celom ekonomickom systéme, skladá sa z dvoch vyššie uvedených zložiek, ktoré sa prejavujú poškodzovaním alebo ohrozovaním hospodárskeho poriadku v rámci realizácie určitého druhu trhu. Trestné činy spadajúce do hospodárskej kriminality poškodzujú alebo ohrozujú trh so spotrebným tovarom, pracovný trh a trh iných investícií, do kategórie finančnej kriminality sa zaraďujú najmä trestné činy súvisiace s finančnými investíciami.

M. Lisoň zaraďuje ku ekonomickej kriminalite napr. trestné činy na úseku autorských práv, práv k ochrannej známke, hospodárskej súťaže, porušovania predpisov o nakladaní kontrolovaným tovarom a technológiami, k finančnej kriminalite napr. trestné činy na úseku daní, kapitálového trhu, devízového hospodárstva, v bankách, falšovanie a pozmeňovanie peňazí, pranie špinavých peňazí a iné. Z toho vyplýva, že trestné činy ohrozujúce trhovú ekonomiku predstavujú spleť finančnej a ekonomickej kriminality, preto je pre ne výstižnejší už spomenutý pojem kriminalita páchaná v ekonomike. (Lisoň, 2001, s. 24-26) K tomuto názoru sa prikláňame aj my.

Často sa však v súčasnosti stretávame aj s pojmom hospodárska kriminalita, ktorý sa vzťahuje na všetky Trestné činy hospodárske, uvedené v piatej hlave osobitnej časti TZ. Túto terminológiu uprednostňuje napr. prokuratúra, vychádzajúc zo správ jej činností a štatistických ročeniek ([www.genpro.gov.sk](http://www.genpro.gov.sk))

Pomenovanie vyššie špecifikovanej trestnej činnosti je však stále predmetom diskusie, preto prípadnú zámenu pojmov ekonomickej, hospodárskej, či finančnej kriminality s kriminalitou páchanou v ekonomike a naopak nemožno pokladať za výraznú nepresnosť. (Lisoň, 2001, s. 25)

Pre kompletizáciu pojmov vzťahujúcich sa k predmetnej trestnej činnosti je potrebné definovať aj majetkovú kriminalitu. Tá je však vo vzťahu k vyššie uvedeným pojmom najviac vzdialená. Jej charakteristickým znakom je zásah do cudzieho majetku, ktorý je rovnako aj objektom trestných činov proti majetku zaradených do štvrtej hlavy osobitnej časti TZ. Tento druh kriminality patrí k najrozšírenejšej trestnej činnosti v Slovenskej republike. Štatistiky ukazujú, že napr. v roku 2014 predstavovala majetková kriminalita až 60% z celkovej kriminality. Najčastejšie páchaným trestným činom v rámci majetkovej kriminality je krádež. K ďalším patria napr. vlámanie, lúpež, krádež motorových vozidiel a podobne. (Strémy, 2009, s. 1370-1371)

### **Charakteristické črty a príčiny vzniku kriminality páchanej v ekonomike**

Rôzne druhy kriminality sa vyznačujú takou trestnou činnosťou, ktorú možno z pohľadu práva, kriminológie, kriminalistiky, policajných vied a iných vedných odborov určitým spôsobom homogenizovať. Práve jedným z takýchto druhov je aj kriminalita páchaná v ekonomike, ktorá sa svojimi črtami výrazne odlišuje od iných druhov kriminality.

1. Jedným zo základných črt kriminality páchanej v ekonomike je spôsobená škoda ako jej následok. Pri páchaní takýchto trestných činov je škoda niekoľkokrát vyššia ako pri ostatných druhoch kriminality. Trestné činy, ktoré sa zaraďujú pod tento druh kriminality, nabúravajú dôveru zo strany občanov a predstavujú hrozbu pre spoločensko-ekonomické vzťahy fyzických a právnických osôb i spoločnosti ako celku.
2. Ďalším znakom kriminality páchanej v ekonomike je jej značná závislosť od stavu spoločenskej a ekonomickej situácie, za ktorej sú páchané takéto trestné činy. Hospodársky systém je tvorený subjektmi a objektmi, v rámci ktorých vznikajú a rozvíjajú sa vzťahy medzi nimi navzájom spravujúce sa dohodnutými pravidlami. Ich porušením môže dôjsť k spáchaniu trestného činu proti hospodárskemu systému.
3. Kriminalita páchaná v ekonomike sa vyznačuje značnou mierou latencie, utajenosti. Je zapríčinená najmä rýchlym vývojom taktík a foriem páchania trestnej činnosti. Odhaduje sa, že len nepatrná časť tohto druhu kriminality je odhalená. Preto ak chce byť polícia pri odhaľovaní predmetných trestných činov úspešná, musí aplikovať ofenzívne kriminalistické postupy. (Lisoň, 2001, s. 26) Ofenzívne prostriedky sú také, ktorými sa musí prispôbovať nielen oblastiam, kde sa vyskytuje tento druh kriminality, ale aj všetkým ostatným okolnostiam, ktoré ju sprevádzajú. (www.epi.sk)
4. Znakom kriminality páchanej v ekonomike je aj jej premenlivosť, variabilita páchania trestných činov v ekonomike, čo značným spôsobom znemožňuje ich odhalenie. Páchatelia sa snažia o časté zmeny, prispôbovanie sa novým podmienkam trhovej ekonomiky a nájdenie medzier v zákonnej úprave. Využívajú tzv. „slabé miesta v ekonomike“ na získanie výhod vo svoj prospech.
5. Odhaľovanie a dokumentovanie trestných činov v ekonomike predstavuje zložitý a náročný proces. Dôvodom je najmä obtiažne a zdĺhavé získavanie dôkazov potrebných na začatie trestného stíhania, súdne konanie a náležité potrestanie páchatel'ov.

6. Páchatelia tohto druhu kriminality konajú s veľkou kriminálnou energiou a na vysokej profesionálnej úrovni. Pri skúmaní subjektov týchto trestných činov v minulosti výrazne prevládali subjekty vzdelané, preukazujúce odborné znalosti, narábajúce s väčším finančným obnosom, prostredníctvom ktorého zatajovali svoju činnosť ohrozujúcu či poškodzujúcu štruktúru trhového mechanizmu. (Lisoň, 2001, s. 27-29)

Príčiny vzniku kriminality páchanej v ekonomike možno odvodiť zo stavu a vývoja ekonomického prostredia v štáte. Môže spôsobiť destabilizáciu celej spoločnosti a rozklad spoločensko-ekonomických a politických štruktúr. Obdobie, ktoré podstatne vplývalo na rast kriminogénnych faktorov v oblasti ekonomiky, bolo obdobie po páde socializmu, po roku 1989. Medzi príčiny vzniku, existencie a ďalšieho páchania tohto druhu kriminality možno zaradiť nasledujúce skutočnosti:

1. Prechod štátneho majetku do súkromného vlastníctva a možnosť súkromného podnikania boli sprevádzané mnohými problémami zapríčiňujúcimi vznik a rast trestnej činnosti. Bolo to podmienené najmä chabým právnym vedomím i nedostatkom finančných prostriedkov, materiálov, surovín ako i priestorov na podnikanie súkromných podnikateľov, čo viedlo k tomu, že si ich zaobstarávali akýmkoľvek spôsobom, teda aj protiprávnym.
2. Príčinou nárastu ekonomickej trestnej činnosti bola aj devalvácia (oslabenie) koruny. K prvej devalvácii došlo v roku 1990 a k druhej v roku 1993.
3. Ďalšou z príčin predmetnej kriminality bol i značný vzrast nezamestnanosti v porevolučnom období.
4. Príčiny vedúce k páchaniu ekonomickej trestnej činnosti možno rozdeliť na medzinárodné a vnútroštátne. K medzinárodným príčinám možno zaradiť najmä otvorenie hraníc, vstup Slovenskej republiky do Schengenského priestoru a migrovanie obyvateľstva, čo prinieslo nové spôsoby páchania ekonomickej trestnej činnosti. Vnútroštátnymi príčinami sú najmä vysoká miera latencie kriminality páchanej v ekonomike, ktorú spôsobujú predovšetkým rýchle zmeny foriem jej páchania, na čo nenadväzujú adekvátne legislatívne zmeny, a tým dochádza k ťažkostiam pri ich odhaľovaní.
5. Po roku 1989 existovala veľmi zložitá právna úprava ekonomických vzťahov, ktorá bola neprehľadná a nedostačujúca, vykazujúca tzv. legislatívne medzery. Takto koncipovaný právny systém bol živnou pôdou pre uplatňovanie starých i nových foriem kriminality páchanej v ekonomike. Medzi nedostatky pretrvávajúce až dodnes patria:
  - nedostatočný záujem štátu na precizovaní trestnoprávnej úpravy,
  - predstierané prevody majetku,
  - machinácie napr. s bankovými účtami v peňažných ústavoch alebo pri obchodovaní s cennými papiermi,
  - konanie v rozpore so zákonom o konflikte záujmov, predovšetkým u vysoko postavených štátnych funkcionárov,
  - neplnenie si povinností vyplývajúcich zo vzájomných vzťahov medzi ekonomickými subjektmi a znemožnenie riadnej kontroly a efektívneho uloženia trestu. (Strémy, 2010, s. 104-107)

## Problémy odhaľovania kriminality páchanej v ekonomike

Isté aktivity, ktoré vznikajú a pretrvávajú v ekonomickom prostredí, vyvíjané určitými subjektmi, predstavujú neúctu k pravidlám poctivého obchodného styku, amorálne a ziskuchtivé správanie sa, podstatným spôsobom poškodzujú obchodného partnera či priamo štát a spôsobujú veľké materiálne škody. Preto je ochrana trhovej ekonomiky prostredníctvom právneho poriadku nevyhnutnosťou na zachovanie stability spoločenských vzťahov.

Tým je právny poriadok jedným z najdôležitejších prostriedkov ochrany, ktorým možno účinne bojovať proti kriminalite páchanej v ekonomike. Predstavuje nástroj štátnej moci proti svojvôli jej obyvateľom.

Ochrana ekonomického zriadenia pred trestnou činnosťou, ako aj hospodárstvo mechanizmu i systémov ekonomických vzťahov v spoločnosti, kde vládne demokracia, sa uskutočňuje prostredníctvom Trestného zákona z. č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov. (Lisoň, 2001, s. 61-64)

Pred začatím samotného trestného stíhania musí byť najprv predmetný trestný čin odhalený. V prípade kriminality páchanej v ekonomike je odhaľovacia činnosť obzvlášť zložitá, zdĺhavá a často neúspešná.

Charakteristickým znakom tohto druhu kriminality je jej latencia, čo znamená jej skrytosť, utajenosť. V rámci policajnej praxe sa vytvára štatistika predmetnej kriminality len o evidovanej vyšetrovanej trestnej činnosti a nie o celej kriminálnej činnosti, pretože len určitá časť trestnej činnosti vyjde najavo, zvyšok ostáva skrytý. Preto nie sú štatistické údaje stopercentne smerodajné. Je nepochybné, že čím väčší je počet nezistených, neodhalených, a tým aj nepostihnutelných trestných činov k počtu zistených, odhalených a postihnutelných, tým menej sa naplňajú záujmy spoločnosti na účinnej ochrane aj pred kriminalitou páchanou v ekonomike. Latencia v kriminalite výrazne znižuje preventívnu i represívnu funkciu trestného práva (Lisoň, 2001, s. 40) M. Lisoň zahŕňa pod pojem latentná kriminalita „všetky trestné činy, ktoré reálne existujú (k ich spáchaniu došlo), avšak táto skutočnosť orgánom zabezpečujúcim kontrolu kriminality nie je známa“. (Lisoň, 2001, s. 41)

Zistenie reálneho stavu a štruktúry kriminality páchanej v ekonomike, t. j. páchania trestných činov, za ktoré by mali byť uložené trestné sankcie, nie je v súčasnosti z dôvodu existencie latentnej kriminalite možné. Príčinou je, že vypracovanie exaktných metód smerujúcich k zisteniu podielu latentnej kriminality na celkovej kriminalite je veľmi zložitá. (Lisoň, 2001, s. 42)

Trestné činy, a to nie len v ekonomike, sa odhaľujú za tzv. konfliktnej situácie. Tá sťažuje zistenie existencie samotného trestného činu. Konfliktná situácia je ovplyvňovaná najmä nasledovnými skutočnosťami:

- „rozpor medzi rozsahom, kvalitou aktivít, ktoré vyvíja páchatel' v procese páchania trestného činu v jeho jednotlivých štádiách,
- aktivitami, ktoré môžu realizovať pracovníci zabezpečujúci úlohy na úseku odhaľovania kriminality v ekonomike,
- právne vzťahy, ktoré vznikajú medzi páchatel'om a príslušníkmi Policajného zboru, ktorí sa podieľajú na odhaľovaní, ktoré vymedzujú práva a povinnosti oboch strán pri realizácii trestnej činnosti“. (Lisoň, 2001, s. 40-45)

Skúmaním týchto vzťahov boli zistené nasledovné skutočnosti:

- príslušníci Policajného zboru si plnia svoje úlohy týkajúce sa odhaľovania len v súlade a v rozsahu stanovenom zákonom, medze ich činnosti, zákonné limity však poznajú aj páchatelia trestných činov,
- páchatelia trestných činov nerešpektujú zákony, ich činnosť je tajná tak ako pred verejnosťou, tak aj pred príslušníkmi Policajného zboru,
- páchatelia trestných činov páchajú trestné činy na úseku ekonomiky v čase a mieste, kde nie sú prítomní pracovníci, ktorí vykonávajú kontrolu kriminality,
- na riešení úloh spojených s odhaľovaním trestného činu sa priamo či sprostredkované zúčastňujú páchatelia trestného činu, všetky informácie o činnosti príslušníkov Policajného zboru, o ktorej sa dozvedia z dôvodu ich participácie na pátraní spôsobujú, že sa páchatel snaží utajiť svoje aktivity vedúce k spáchaniu trestného činu, resp. spomaliť výkon činností polície,
- nepochybný je aj nárast profesionality páchatel'ov, spôsob páchania trestných činov sa mení, ktorý ovplyvňuje najmä vedecko-technický rozvoj ako aj využívanie technických prostriedkov páchatel'mi trestných činov (dopravné prostriedky, kopírovacie zariadenia a i.),
- profesionalita páchatel'ov sa odzrkadľuje i v organizácii a riadení páchatel'ovej trestnej činnosti ako aj v jej utajovaní, (Lisoň, 2001, s. 45-46) už v roku 1989 Nesnídal uviedol: „Nie je žiadnou výnimkou, že organizované, konšpiratívne skupiny, predovšetkým zaoberajúce sa hospodárskou kriminalitou, riadia svoju činnosť „modernými“ spôsobmi a postupmi – jednotlivé etapy sú naplánované, úlohy rozdelené, sily a prostriedky rozmiestnené v súlade s odporúčaniami a návodmi, vypracovanými náukou o riadení. Niekedy sú dokonca na riešenie určitých problémov najatí odborníci, ktorí nevedia ciele svojej práce, odovzdávajú organizovanej skupine poznatky, umožňujúce kvalifikovanejšie a ľahšie postupy trestnej činnosti. Boli zaznamenané prípady, kedy členovia takýchto organizovaných skupín používali spravodajskú techniku a metódy (napr. veľmi dokonalú hĺbkovú previerku osôb pred samotným kontaktom atď.). (Lisoň, 2001, s. 46)
- v súvislosti s časom a miestom páchania trestnej činnosti a so subjektmi nachádzajúcimi sa pri tejto trestnej činnosti sa veľmi často nevyskytujú svedkovia, páchatel' mnohokrát integruje svojich podriadených do trestných činov cieľavedomou a systematickou činnosťou, a stávajú sa tým od neho závislými – napr. vydieraním,
- odhaľovanie a dokumentovanie trestnej činnosti výrazne sťažuje i zapájanie iných subjektov do páchatel'ovej trestnej činnosti – napr. firmy, organizácie (aj zahraničné),
- prostredníctvom korupcie páchatel' presadzuje svoj cieľ (napr. aby nedošlo k výkonu objektívnej kontroly; aby zabránil k odhaľovaniu samotnej trestnej činnosti).

Na základe vyššie uvedených skutočností možno konštatovať, že zahladzovaním ekonomickej trestnej činnosti dochádza k sťažovaniu a často krát i k znemožneniu jej odhalenia, čo ovplyvňuje rast latencie v kriminalite páchanej v ekonomike. Dôslednosť a dôkladnosť



páchateľovho konania a samozrejme aj jeho kriminálne skúsenosti má za následok, že trestný čin je len obtiažne zistiteľný. (Lisoň, 2001, s. 18)

### **Páchateľ kriminality páchanej v ekonomike**

Pre komplexnejšie pochopenie kriminality páchanej v ekonomike je nutné zmieniť sa aj o páchatel'ovi predmetnej trestnej činnosti. Vymedzenie, resp. bližšie špecifikovanie páchatel'a tohto druhu predstavovalo dôležitý medzník i v definovaní kriminality páchanej v ekonomike. (Lisoň, 2001, s. 18) V súčasnosti sú z kriminologického hľadiska poznatky, týkajúce sa páchatel'a alebo slúžiace k identifikácii páchatel'a, predpokladom pre poznanie a zistenie trestného činu a páchatel'a a základom pre nájdenie účinných preventívnych opatrení. (Strémy, 2010, s. 46)

V minulosti sa tento druh kriminality označoval pojmom „kriminalita bielych golierov“, kde sa páchatel' vyznačoval vysokou odbornou úrovňou a sofistikovanosťou. Tento pojem po prvýkrát komplexne objasnil americký profesor trestného práva a kriminológie Edwin Hardin Sutherland v roku 1940 vo svojom diele „Kriminalita bielych golierov“ (z ang. „White collar criminality“). Vo svojom diele uvádza štyri základné charakteristické rysy páchatel'a, ktorými sú:

- „vysoký sociálny status páchatel'a,
- slušnosť a rešpekt páchatel'a,
- tolerancia spoločnosťou (ekonomické trestné činy sú často páchané, ale nie je im uložená žiadna sankcia),
- typickosť druhov trestných činov“. (Strémy, 2010, s. 80)

Dnes je už takýto profil páchatel'a čiastočne prekonaný, čo vyplýva aj zo štatistík Útvary centrálnych evidencií polície Banská Bystrica, z ktorých možno vyčítať, že najviac páchatel'ov pochádza z radov nezamestnaných. Podnikatelia tvoria až druhú skupinu. To znamená, že na tomto druhu kriminality sa nepodieľajú len osoby z „horných desaťtisíc“, naopak narastá počet páchatel'ov zo strednej a nižšej sociálnej vrstvy. (Strémy, 2010, s. 18)

Aj napriek tomu ekonomické trestné činy páchajú podnikatelia skúsení a disponujúci odbornými znalosťami. Ide o páchatel'ov s vysokoškolským vzdelaním a podnikateľov. Podiel týchto páchatel'ov na kriminalite páchanej v ekonomike je síce menší v porovnaní s inými skupinami páchatel'ov (napr. nezamestnaní, osoby so základným vzdelaním), no škody, ktoré vznikli práve ich protiprávnym konaním sú oveľa väčšie. Dôvodom je, že vysokoškolské vzdelanie či podnikateľské prostredie, v ktorom sa páchatel' pohybuje, im umožňujú nielen výbornú orientáciu v rámci ich profesie, ale aj spoznať tzv. šedé zóny, t. j. línie legálnej a nelegálnej činnosti, a využívať ich priestor vo svoj prospech. Rovnako im nie je známy náš právny poriadok, ktorý nemožno považovať za legislatívne dokonalé dielo, obsahuje i slabé miesta, tzv. „medzery v práve“, ktoré tí šikovnejší dokážu odhaliť a ťažiť z nich.

Na základe vyššie uvedených skutočností možno vyvodiť, že objasňovacia a odhaľovacia činnosť predstavuje zložitý proces, ktorý výrazným spôsobom sťažuje i vysoká miera latencie tohto druhu kriminality. Tomáš Strémy uvádza, že latencia kriminality páchanej v ekonomike sa odhaduje na troj- až štvornásobok vo vzťahu k predmetnej trestnej činnosti, ktorá je evidovaná. Preto nie je prekvapujúce, že úroveň odhaľovania a objasňovania stále nie je uspokojujúca. Títo podnikatelia často operujú v takom priestore, kde je veľmi obtiažne rozlíšiť legálnu a nelegálnu činnosť. (Strémy, 2010, s. 78)

Čoraz častejšie sa zvyšuje i stupeň organizovanej trestnej činnosti, postupne miznú prekážky medzi páchatel'mi a ostatnými účastníkmi podieľajúcimi sa na ich trestnej činnosti. Páchatelia využívajú najmä ich odborné schopnosti na zaistenie nelegálne nadobudnutých ziskov, spoločne musia vytvoriť určitý racionálny plán a zabezpečiť bezchybnú organizáciu práce. Takíto účastníci, podieľajúci sa na páchatel'ovej trestnej činnosti, pochádzajú už z iných vrstiev, sú obratní a skúsení vo svojich profesiách. Ide o advokátov, audítorov, kontrolórov a iných. Spolupráca páchatel'ov a účastníkov podstatným spôsobom zvyšuje nebezpečenstvo ohrozenia trhovej ekonomiky. (Strémy, 2010, s. 80)

## **Záver**

Rozvoj trhových štruktúr, súkromného vlastníctva a súkromného podnikania, pre ktoré v Slovenskej republike neboli vytvorené ideálne podmienky, sa po roku 1989 stal živnou pôdou pre páchanie trestnej činnosti v ekonomike. Problematickým bolo i naďalej ostáva odhaľovanie tejto trestnej činnosti. Dôvodom je najmä rýchle napredovanie trhovej ekonomiky a nové technológie prinášajúce nové spôsoby a formy páchania takýchto trestných činov, čo podstatne sťažuje činnosť orgánov činných v trestnom konaní pri ich odhaľovaní a pri ich následnom trestnom stíhaní a postihu páchatel'ov.

Aspoň čiastočným riešením tohto problému mala byť nová trestnoprávna úprava zodpovedajúca zmenám v hospodárskych štruktúrach. Rozsiahla zmena nastala až v roku 2006 vstupom nového Trestného zákona do účinnosti, zákon č. 300/2005 Z. z. Trestné činy hospodárske boli zaradené do piatej hlavy osobitnej časti Trestného zákona, súčasťou ktorých sú aj Trestné činy ohrozujúce trhovú ekonomiku nahrádzajúce dovtedajšie pomenovanie „Trestné činy proti hospodárskej sústave“.

Z teoretického hľadiska, ale i v rámci policajnej praxe sa trestná činnosť v ekonomickom prostredí často označuje súhrnným názvom „Kriminalita páchaná v ekonomike“. Nie všetci sa však s týmto pojmom stotožňujú a pomenúvajú túto trestnú činnosť ako ekonomickú, hospodársku či finančnú kriminalitu. Príspevok stručne charakterizuje základné rysy kriminality páchanej v ekonomike a príčiny jej vzniku. Za obzvlášť zaujímavé sme považovali zmieniť sa aj o páchatel'ovi ekonomickej trestnej činnosti, najmä pre jeho pomenovanie v začiatkoch výskytu a oboznamovania sa s ekonomickou trestnou činnosťou. Okruh tejto trestnej činnosti sa nazýval „kriminalita bielych golierov“ z dôvodu spoločenského statusu jej páchatel'ov. Tí sa vyznačovali vysokou odbornou úrovňou, vysokým sociálnym postavením, vzdelanosťou a skúsenosťami v danej oblasti. Toto pomenovanie je už v súčasnosti prekonané.

Situácia je v súčasnosti žalostná. Napriek tomu, že rôzne štatistiky nevykazujú výrazný podiel tohto druhu kriminality v rámci celkovej štruktúry kriminality, ani markantný nárast podľa štatistických údajov Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky za posledných päť rokov. Neznamená to však ojedinelosť páchania týchto trestných činov. Je to spôsobené vysokou latentnosťou kriminality páchanej v ekonomike, pričom sa odhaduje, že neodhalené trestné činy páchané v ekonomike predstavujú troj- až štvornásobok vo vzťahu k evidovanej ekonomickej trestnej činnosti.

## **Zoznam použitej literatúry:**

IVOR, J. a kol. 2010. Trestné právo hmotné. Osobitná časť – 2. diel, druhé doplnené a prepracované vydanie. Bratislava : Iura Edition, 2010. 625 s. ISBN 978-80-8078308-2.

- IVOR, J. a kol. 2010. Trestné právo procesné. Druhé doplnené a prepracované vydanie. Bratislava : Iura Edition, 2010. 1049 s. ISBN 978-80-8078-309-9.
- LISOŇ, M. 2001. Odhaľovanie kriminality páchanej v ekonomike. Bratislava : Akadémie Policajného zboru Slovenskej republiky, 2001. 158 s. ISBN 80-8054-170-1.
- LISOŇ, M. 2007. Taktické zásady a faktory odhaľovania kriminality páchanej v ekonomike. In: Policajná teória a prax. ISSN 1335-137, 2007, roč. 15, č. 2, s. 5-16.
- STRÉMY, T. 2009. Znaký majetkovej a ekonomickej kriminality. In: Justičná revue. ISSN 1335-6461, 2009, roč. 61, č. 12, s. 1370-1378.
- STRÉMY, T. 2010. Majetková a ekonomická kriminalita a ich sociálne riziká. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2010. 133 s. ISBN 978-80-8082-413-6.
- STRÉMY, T. 2010. Vymedzenie pojmu ekonomická kriminalita. In: Justičná revue. ISSN 1335-6461, 2010, roč. 62, č. 3, s. 378-385.

# VYPORIADANIE BEZPODIELOVÉHO SPOLUVLASTNÍCTVA MANŽELOV DOHODOU

Daniela Gandžalová

## **Abstrakt**

*Po zániku bezpodielového spoluvlastníctva manželov sa má vykonať jeho vyporiadanie, to znamená rozdelenie spoločného majetku a usporiadanie vzájomných nárokov vyplývajúcich z bezpodielového spoluvlastníctva. Občiansky zákonník upravuje jednotlivé spôsoby, ako sa má vyporiadanie vykonať. Predovšetkým zákon umožňuje manželom, aby sa vyporiadali vzájomnou dohodou, pričom prejavy vôle manželov musia zhodne smerovať k určitému spôsobu vyporiadania spoločného majetku. Tomuto konkrétnemu spôsobu ako jednému z možných spôsobov vyporiadania BSM, ktoré zákon pripúšťa, je venovaná pozornosť v spracovanom príspevku, ktorého obsah tvorí najprv všeobecná charakteristika vyporiadania BSM, a následne je podrobnejšie popísaný spôsob vyporiadania BSM dohodou.*

## **Abstract**

*After the demise of joint property of spouses it supposed to be carried out its settlement, it means layout of common property and arrangement of mutual relationships arising from joint property of spouses. The Civil Code regulates the different manners to carry out the settlement. In particular, the law allows spouses to carry out the settlement of joint property by agreement, while the expressions of the will of the spouses must lead to the particular manner of settlement of joint property. This particular manner as one of the possible manners of settlement of joint property of spouses, which are permitted by law, has received specific attention in the following article. The content of the article consists in the first place of the general characterization of settlement of joint property of spouses and subsequently is more detailed described the manner of the settlement of joint property by agreement.*

## **1. O vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva všeobecne**

So zánikom manželstva alebo so zrušením bezpodielového spoluvlastníctva medzi manželmi je bezprostredne spojený záujem bývalých manželov rozdeliť si majetok, ktorý nadobudli za trvania manželstva. Občiansky zákonník tento akt nazýva vyporiadanie. Pod týmto pojmom Občiansky zákonník rozumie „...likvidáciu bezpodielového spoluvlastníctva, teda usporiadanie všetkých majetkových vzťahov medzi manželmi ku všetkým veciam, ktoré boli predmetom zaniknutého bezpodielového spoluvlastníctva. Ide nielen o rozdelenie hnutel'ných a nehnuteľných vecí patriacich manželom, ale aj o vzájomné vyporiadanie pohľadávok a dlhov vyplývajúcich z tejto formy spoluvlastníctva, a to všetko podľa zásad uvedených v ustanovení § 150 OZ.“ (Fekete, 2013) Na to, aby sa vyporiadanie mohlo uskutočniť, je nevyhnutné, aby manželstvo zaniklo, respektíve aby bezpodielového spoluvlastníctvo manželov bolo zrušené. Tieto skutočnosti však nenastávajú súčasne. Občiansky zákonník ako prvý krok na vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva manželov vyžaduje zánik tohto druhu spoluvlastníctva, a až následne ako krok druhý sa vykoná jeho vyporiadanie. Občiansky zákonník vylúčil, aby sa manželia dohodli o spôsobe rozdelenia majetku, ktorý je súčasťou ich

bezpodielového spoluvlastníctva ešte pred zánikom manželstva alebo pred zrušením bezpodielového spoluvlastníctva.

Účelom vyporiadania je nielen rozdeliť si majetok, ale rovnako aj dlhy manželov. Účelom konania o vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva je rozhodnúť, ktorý majetok sa stane výlučným vlastníctvom toho-ktorého manžela. O tejto skutočnosti, pokiaľ sa manželia nedohodnú, je oprávnený rozhodnúť súd. Návrh na začatie konania na súde je oprávnený podať ktorýkoľvek z manželov. Výnimku z tohto pravidla predstavuje prípad, kedy jednému z manželov bol uložený trest prepadnutia majetku. V tomto prípade tento manžel nie je účastníkom konania a na jeho miesto nastupuje štát. Rovnako účastníkmi konania o vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva nie sú obaja manželia, ak na majetok jedného z nich bol vyhlásený konkurz. Na stranu manžela, na majetok ktorého bol vyhlásený konkurz, v tomto prípade nastupuje správa konkurznej podstaty. (Bajánková, 2007)

Ak manželstvo zaniklo rozvodom, možno návrh na vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva podať až po tom, ako rozhodnutie súdu, ktorým sa manželstvo rozviedlo, nadobudne právoplatnosť. Vyplýva to z ustanovenia § 149 ods. 1 Občianskeho zákonníka, ktorý stanovuje, že „ak zanikne bezpodielového spoluvlastníctvo, vykoná sa vyporiadanie podľa zásad uvedených v § 150“. Z uvedeného vyplýva, že sa nemôže spojiť návrh na zrušenie bezpodielového spoluvlastníctva s návrhom na jeho vyporiadanie. *„Vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva musí predchádzať riešeniu majetkových nárokov, ktoré súvisia s nakladaním s vyporiadanými vecami (kto, komu a v akej výške je povinný niečo nahradiť). Tieto nároky nemožno riešiť pred vyporiadaním bezpodielového spoluvlastníctva, najskôr však súčasne s vyporiadaním.“* (Fekete, 2013)

Keďže bezpodielové spoluvlastníctvo je vlastníckym právom, toto právo sa nemôže premlčať. Zákon však nepriamo určuje povinnosť podať návrh na jeho vyporiadanie, respektíve vyporiadať toto spoluvlastníctvo v lehote do troch rokov od nadobudnutia právoplatnosti rozsudku, ktorým sa manželstvo rozviedlo. Ak sa návrh v tejto lehote nepodá, alebo ak sa manželia v tejto lehote nedohodnú, bezpodielové spoluvlastníctvo sa vyporiada podľa zásady uvedenej v ustanovení § 149 Občianskeho zákonníka, v zmysle ktorého „ak do troch rokov od zániku bezpodielového spoluvlastníctva manželov nedošlo k jeho vyporiadaniu dohodou, alebo ak bezpodielové spoluvlastníctvo manželov nebolo na návrh podaný do troch rokov od jeho zániku vyporiadané rozhodnutím súdu, platí, pokiaľ ide o hnutelné veci, že sa manželia vyporiadali podľa stavu, v akom každý z nich veci z bezpodielového spoluvlastníctva pre potrebu svoju, svojej rodiny a domácnosti výlučne ako vlastníci užíva. O ostatných hnutelných veciach a o nehnuteľných veciach platí, že sú v podielovom spoluvlastníctve a že podiely oboch spoluvlastníkov sú rovnaké. To isté platí primerane o ostatných majetkových právach, ktoré sú pre manželov spoločné.“ Pri vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva „...vlastnícke právo nevzniká, nenadobúda sa, nejde o žiadny prevod alebo prechod práva (porovnaj R 34/1971)“. (Fekete, 2013) Je to tak z toho dôvodu, že v bezpodielovom spoluvlastníctve boli manželia vlastníkami vecí do tohto spoluvlastníctva patriacich bez určených dielov, a teda každý z nich bol bezpodielovým vlastníkom celej veci.

Subjekty vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva manželov

Subjektami vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva sú vo väčšine prípadov samozrejme samotní manželia. V niektorých prípadoch však môžu byť subjektami vyporiadania aj iné

osoby. To, kto bude subjektom vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva manželov, závisí od právnej skutočnosti, na základe ktorej došlo k zániku BSM.

Ak dôjde k zániku bezpodielového spoluvlastníctva pre smrť jedného z manželov, respektíve jeden z manželov bude vyhlásený za mŕtveho, dôjde k vyporiadaniu BSM medzi pozostalým manželom a dedičmi po zomrelom manželovi, a to v konaní o dedičstve podľa ustanovenia § 1751 OSP. Dedičia poručiteľa a pozostalý manžel sa môžu dohodnúť na vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva v súlade s ustanovením § 1751 ods. 2 OSP. Takáto dohoda musí byť uzavretá v písomnej forme alebo ústne do zápisnice u notára. Ak k takejto dohode nedôjde, bezpodielové spoluvlastníctvo vyporiada súd, ktorý o dedičstve koná. K dedeniu môže dôjsť až po vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva a určení, čo zo spoločného majetku patrí do vlastníctva pozostalému manželovi, a čo patrí do dedičstva.

V prípade, ak je zánik bezpodielového spoluvlastníctva spôsobený vyhlásením konkurzu na majetok jedného z manželov, majetok patriaci do BSM bude namiesto manžela-úpadcu vyporiadavať správca konkurznej podstaty. Takto vyporiadaný majetok, ktorý pripadol manželovi-úpadcovi, tvoriaci konkurznú podstatu, sa následne speňaží a výnos sa použije na uspokojenie pohľadávok veriteľov.

Ďalším prípadom, keď subjektom vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva nie sú obaja manželia, je situácia, keď došlo k zániku BSM v dôsledku právoplatného rozhodnutia súdu o prepadaní majetku v rámci trestného konania. Subjektmi vyporiadania bude v mene odsúdeného manžela štát a druhý z manželov.

#### Predmet vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva manželov

Predmetom vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva manželov je celý majetok, teda aktíva a pasíva, ktorý tvoril masu BSM v čase jeho zániku. Z tohto tvrdenia vyplývajú dve skutočnosti:

1. Predmetom vyporiadania je všetko to, čo patrilo do BSM, a teda vyporiadanie sa vzťahuje len na veci, ktoré patrili do masy BSM. Ak niektorý z manželov počas trvania manželstva mal nejaký majetok vo svojom výlučnom vlastníctve, prípadne v podielovom spoluvlastníctve s inými osobami, takýto majetok nepatrí do bezpodielového spoluvlastníctva a nebude sa naň v rámci vyporiadania prihliadať. Avšak v prípade, ak sa počas manželstva na takýto majetok vynaložili prostriedky patriace do bezpodielového spoluvlastníctva manželov, musí sa na túto skutočnosť v rámci vyporiadania prihliadnuť.
2. Rozsah majetku tvoriaceho bezpodielové spoluvlastníctvo sa berie do úvahy ku dňu jeho zániku. Tak ako manželia počas trvania manželstva veci do bezpodielového spoluvlastníctva nadobúdajú, tak isto sa môže stať, že o nejaké veci sa bude BSM zmenšovať. Ide napríklad o ich darovanie, predaj, spotrebovanie, stratu, zničenie a pod. Z toho vyplýva, že ak nejakú vec manželia počas manželstva nadobudli do BSM, ku dňu zániku už táto vec netvorí súčasť BSM. Keďže sa pri vyporiadavaní bezpodielového spoluvlastníctva prihliada len na veci tvoriace masu BSM v čase jeho zániku, na veci, ktoré manželia v priebehu manželstva vlastnili, ale už viac nevlastnia, sa neprihliada. Tak isto sa neberie do úvahy ani majetok, ktorý mali manželia nadobudnúť, ale ešte ho nenadobudli (napríklad na základe zmluvy o budúcej kúpnej zmluve).

„Dôležitá je tiež skutočnosť, že pri vyporiadavaní BSM sa berie do úvahy hodnota vecí v čase vyporiadavania s ohľadom na jej opotrebenie, vek a pod., a nie napríklad cena, za ktorú

bola vec kúpená, alebo cena, za ktorú by sa dala podobná vec kúpiť v súčasnosti.“ (Holečka, Šúryová, 2009)

Občiansky zákonník upravuje spôsoby vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva nasledovne:

- a) dohodou,
- b) súdnym rozhodnutím,
- c) uplynutím času.

## **2. Vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva dohodou**

Tento spôsob vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva ponúka Občiansky zákonník ako prvotný spôsob vyporiadania tohto spoluvlastníctva. O dohodu manželov pôjde vtedy, ak vôľa manželov smeruje k rovnakej predstave vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva.

Formu dohody Občiansky zákonník pri ustanoveniach týkajúcich sa bezpodielového spoluvlastníctva výslovne neuvádza. Preto sa na ňu vzťahujú ustanovenia § 34 až § 50 Občianskeho zákonníka, v zmysle ktorých musí dohoda smerovať k určitému spôsobu rozdelenia si majetku manželov, ktorý nadobudli za trvania manželstva alebo bezpodielového spoluvlastníctva a musí byť tiež urobená „slobodne, vážne, určito a zrozumiteľne“.<sup>153</sup> Čo sa týka písomnej formy odhody, Občiansky zákonník ju nedefinuje, pokiaľ si manželia vyporiadavajú hnutelné veci. Musia si ale na vyžiadanie druhého z nich vydať „...písomné potvrdenie o tom, ako sa vyporiadali“. (Lazar, 2006) Písomnú formu dohody ukladá ustanovenie § 149a Občianskeho zákonníka. Toto ustanovenie bolo včlenené do Občianskeho zákonníka novelou č. 180/1995 Z. z. a ukladá manželom povinnosť uzavrieť dohodu o vyporiadaní nehnuteľného majetku patriaceho do bezpodielového spoluvlastníctva v písomnej forme, ktorá nadobúda účinnosť vkladom do katastra nehnuteľností. Čo sa ale týka určenia vlastníka, Občiansky zákonník stanovuje, že obaja manželia sú vlastníkami celej veci, a preto podľa súdnej praxe sa takéto dohody nepovažujú za dohody, na základe ktorých dôjde k prevodu vlastníckeho práva. Avšak ustanovenie § 149a Občianskeho zákonníka umožňuje prevod vlastníckeho práva, čie možno to chápať ako ustanovenie odporujúce tvrdeniam, že prevod vlastníctva k veciam patriacim do bezpodielového spoluvlastníctva manželov je vylúčený.

Podľa ustálenej súdnej praxe do novely Občianskeho zákonníka v roku 1982 musela dohoda o vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva manželov zahŕňať všetok majetok, ktorý bol súčasťou bezpodielového spoluvlastníctva manželov ku dňu jeho zániku. Vychádza sa tak z ustanovenia § 149 Občianskeho zákonníka, ktorý vyžaduje dohodu o všetkom majetku patriacom do bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Ak by totiž Občiansky zákonník umožňoval dohodu len o vyporiadaní časti majetku, prakticky by súd nemohol v celom rozsahu upraviť vzťahy medzi manželmi v rovine majetkovej. Opäť trochu odlišnú úpravu obsahuje český občiansky zákonník. Ten na rozdiel od nášho umožňuje, aby si manželia dohodou vyporiadali iba časť majetku patriaceho do bezpodielového spoluvlastníctva manželov. (Fekete, 2013) Po novele Občianskeho zákonníka v roku 1982 však slovenská súdna prax začínala prijímať názory českej súdnej praxe a začala pripúšťať dohody o vyporiadaní iba časti majetku

---

<sup>153</sup> § 37 Občiansky zákonník.

patriaceho do bezpodielového spoluvlastníctva manželov. „Dohoda o čiastočnom vyporiadaní môže založiť práva a povinnosti na nej zúčastneným bezpodielovým spoluvlastníkom a každý z účastníkov dohody môže voči druhému, ktorý ju nerešpektuje, uplatňovať práva na súde. Podstatnou náležitosťou dohody o čiastočnom vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva je ustanovenie o vyrovnaní podielov. Pri ďalšom vyporiadaní, ktorým má byť vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva uzavreté, neprichádza do úvahy revízia správnosti ustanovení pôvodnej dohody o vyporiadaní časti spoločného majetku, prípadne spoločných záväzkov, či správnosti ustanovení dohody o vyrovnaní podielov (pozri Ro NS ČR z 27. 11. 1998, sp. zn. 22 Cdo 1622/98).“ (Fekete, 2013)

Osobami, ktoré sú oprávnené uzavrieť tento druh dohody, sú v prvom rade manželia, respektíve bývalí manželia. Avšak v závislosti od dôvodu, pre ktorý došlo k zrušeniu alebo zániku bezpodielového spoluvlastníctva manželov, osobou oprávnenou s manželom uzavrieť dohodu o vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva je aj štát, správca a právny nástupca manžela. Čo sa týka času, kedy možno túto dohodu uzavrieť: „Dohodu o vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva manželov môžu bezpodieloví spoluvlastníci uzavrieť až po zániku tohto spoluvlastníctva, pretože pred jeho zánikom nepoznajú ešte ani presný rozsah spoločného majetku. Uzatváranie dohôd o rozdelení spoločného majetku za trvania bezpodielového spoluvlastníctva pod podmienkou, že dôjde k rozvodu, by viedlo účastníkov k presvedčeniu, že rozdelenie spoločného majetku je takouto dohodou vyriešené bez zreteľa na ďalej trvajúce bezpodielové spoluvlastníctvo manželov a že predmetom vyporiadania je len ten majetok, ktorý bol manželom spoločný v čase uzatvárania dohody, čo by nezodpovedalo ustanoveniam § 148 ods. 2 a § 149 ods. 1 OZ.“<sup>154</sup> Čas, dokedy je potrebné dohodu o vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva uzavrieť, je takisto obmedzený. Platí, že ju možno uzavrieť „...najneskôr do momentu, než dôjde k vyporiadaniu bezpodielového spoluvlastníctva iným spôsobom – buď súdnym rozhodnutím alebo nevyvrátiteľnou právnou domnienkou.“ (Pavelková, 2004) Opäť odlišná úprava sa týka nehnuteľností, kde je čas možnosti uzavrieť takúto dohodu síce limitovaný lehotou troch rokov odo dňa zániku bezpodielového spoluvlastníctva, ale v rovnakej lehote musia bývalí manželia mať právoplatné rozhodnutie príslušného Okresného úradu, katastrálneho odboru o vklade nehnuteľností určených v dohode. (Pavelková, 2004)

Lehota troch rokov na uzavretie tejto dohody musí byť zachovaná aj v prípade, ak prebieha na súde konanie o vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva manželov, a počas neho strany dôjdu k záveru, že si bezpodielové spoluvlastníctvo vyporiadajú dohodou. Je to tak najmä v prípadoch, kedy manželia nemajú vzťahy tak narušené, že nevedia medzi sebou ani komunikovať. Vyplýva to z ustanovenia § 149 ods. 4 Občianskeho zákonníka. Je to tak z dôvodu, aby sa manželia alebo bývalí manželia snažili svoje majetkové vzťahy zo zaniknutého bezpodielového spoluvlastníctva vyriešiť bezprostredne po jeho zániku. Zároveň podľa súdnej praxe je lehota zachovaná, ak v nej bol podaný návrh na začatie konania o vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Najmä z dôvodu preťaženia súdov a v niektorých prípadoch nemožnosti právoplatne skončiť konanie na súde do troch rokov, má súdny prax za to, že nevyvrátiteľná domnienka nenastúpi, ak v tejto lehote síce ešte nedošlo

---

<sup>154</sup> Rozsudok Najvyššieho súdu ČSSR, spis. zn. R 70/1965. [online] Dostupné na internete <http://kraken.slv.cz/R70/1965>.



k vyporiadaniu bezpodielového spoluvlastníctva, ale bolo už na súde začaté konanie o vyporiadanie tohto spoluvlastníctva. (Horváth, 2008)

Dohoda o vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva manželov je platná a účinná bez toho, aby jej obsah a znenie schválil súd. Jediným prípadom, kedy musí byť táto dohoda schválená súdom, je dohoda o vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva manželov, ak bol na majetok jedného z nich vyhlásený konkurz.<sup>155</sup>

Pri vytváraní dohody o vyporiadaní sú však účastníci dohody povinní vždy rešpektovať zásady určené Občianskym zákonníkom platné pre vyporiadanie tohto druhu spoluvlastníctva. Vyplýva tak z ustanovenia § 149 ods. 1 Občianskeho zákonníka, v zmysle ktorého „Ak zanikne bezpodielové spoluvlastníctvo, vykoná sa vyporiadanie podľa zásad uvedených v § 150.“ Z uvedeného ustanovenia je nepochybné, že zásady určené pre vyporiadanie musia byť obsiahnuté v každom spôsobe vyporiadania bezpodielového spoluvlastníctva. Zároveň z ustanovení Občianskeho zákonníka nevyplýva, že túto dohodu nemožno uzavrieť aj podľa iných zásad, avšak za predpokladu, že v nej budú obsiahnuté zásady v zmysle § 150 Občianskeho zákonníka. Na základe tohto názoru sa za neplatné nebudú považovať dohody o vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva manželov, v ktorých budú podiely manželov alebo bývalých manželov nerovnaké. Vyplýva tak z možnosti účastníkov dispozitívne si upraviť svoje vzájomné vzťahy dohodou. Účastníci tejto dohody sa môžu, samozrejme, v závislosti od ich vzťahu po zániku bezpodielového spoluvlastníctva manželov aj dohodnúť, že napríklad manželka získa väčší podiel na nehnuteľnosti alebo dokonca aj celú nehnuteľnosť spolu so všetkými hnutel'nými vecami v nej sa nachádzajúcimi. Avšak tá je povinná uhradiť manželovi všetko to, čo on vynaložil na tieto veci, ktorých výlučnou vlastníčkou sa podľa dohody stala manželka. Je ale pritom potrebné vždy prihliadnuť aj na to, kto sa staral o maloleté deti, ktorý z nich sa viac staral o spoločnú domácnosť, ako aj o veci, ktoré patrili do bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Z uvedeného vyplýva, že manželia alebo bývalí manželia môžu svoje podiely na veciach patriacich do bezpodielového spoluvlastníctva manželov upraviť inak ako presne na polovicu. Môžu teda uzavrieť dohodu o vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva manželov, v ktorej získa jeden z nich viac, avšak za predpokladu, že táto dohoda bola uzavretá v zmysle zásad uvedených v § 150 Občianskeho zákonníka. Rovnako podľa ustanovenia § 149 ods. 2 Občianskeho zákonníka na jej platnosť sa nevyžaduje, aby bola odôvodnená, teda aby v nej bol uvedený dôvod, pre ktorý sa manželia dohodli pre rozdielnu veľkosť podielov. Je však vždy vhodné, najmä z hľadiska právnej istoty, aby dohoda obsahovala aspoň určenie zásady, na základe ktorej sa táto dohoda uzatvorila. (Rosputinský — Paulík, 2012)

Dohoda o vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva musí okrem formálnych náležitostí spĺňať aj materiálne, inak je neplatná. Medzi tie materiálne možno zaradiť najmä to, že musí byť uzatvorená podľa zásad uvedených v § 150 Občianskeho zákonníka. Medzi ďalšie dôvody neplatnosti dohody možno zaradiť: „...uzatvorenie dohody o vyporiadaní pred zánikom bezpodielového spoluvlastníctva manželov, uzatvorenie dohody o vyporiadaní po vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva manželov *ex lege*, uzatvorenie dohody o vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva s dobrými mravmi...“ (Rosputinský — Paulík, 2012)

---

<sup>155</sup> § 53 Zákona o konkurze.

Čo sa týka obsahu dohody, tá musí obsahovať celý majetok patriaci do bezpodielového spoluvlastníctva ku dňu jeho zániku. Okrem aktív, a teda majetku, ktorý bol v bezpodielovom spoluvlastníctve manželov, táto dohoda obsahuje aj pasíva, teda dlhy účastníkov tejto dohody, ktoré vznikli za trvania bezpodielového spoluvlastníctva manželov. Účastníkmi takejto dohody sú však iba manželia, prípadne bývalí manželia, a nie veritelia pohľadávok. Z dôvodu ochrany veriteľov, ktorí nie sú stranou dohody, im zostávajú zachované všetky práva, ktoré im prináležia vo vzťahu k pôvodnému dlžníkovi. „Ak by sa bývalí manželia dohodli na tom, že spoločný dlh prevezme jeden z nich, takéto dojednanie je voči veriteľom neúčinné, a tí sa môžu napriek tomu domáhať splnenia dlhu od ktoréhokoľvek z bývalých manželov (§ 511 ods. 1 OZ).“ (Horváth, 2008)

Dohodu o vyporiadaní, tak ako iný právny úkon, možno odporovať. Odporovacia žaloba sa použije najčastejšie v prípade, ak si manželia touto dohodou vyporiadali bezpodielové spoluvlastníctvo tak, že znemožnili veriteľovi úspešne sa domáhať svojej pohľadávky. Na to, aby sa veriteľ mohol žalobou domáhať vyhlásenia takéhoto úkonu voči nemu za neúčinné, je nevyhnutné, aby prejav vôle dlžníka skutočne vyvolal právne účinky. Nestačí teda, aby manželia alebo bývalí manželia uzavreli takúto dohodu. Aby bolo skutočne možné túto dohodu považovať za neprijateľnú, je nevyhnutné, aby v prípade nehnuteľnosti bol povolený vklad do katastra nehnuteľnosti, nakoľko k prevodu vlastníctva dochádza až na základe takéhoto právoplatného rozhodnutia príslušného Okresného úradu, katastrálneho odboru. (Horváth, 2008) V prípade ak súd určí, že takouto dohodou a rozhodnutím o povolení vkladu bol veriteľ ukrátený, zároveň rozhodne o tom, že tento úkon je voči veriteľovi neúčinný. Rozhodnutie súdu je exekučným titulom, a na základe neho sa môže veriteľ v prípade, že nedôjde k dobrovoľnému plneniu zo strany manžela, prostredníctvom súdneho exekútora domáhať toho, „...čo odporovateľným právnym úkonom ušlo z dlžníkovho majetku, a to postihnutím vecí, práv alebo iných majetkových hodnôt, ktoré odporovateľným právnym úkonom ušli z dlžníkovho majetku, prípadne vymožením peňažnej náhrady vo výške zodpovedajúcej prospechu získanému z odporovateľného právneho úkonu.“ (Horváth, 2008)

Dohodou možno vyporiadať zaniknuté bezpodielové spoluvlastníctvo vždy a jedine v zmysle zásad uvedených v § 150 Občianskeho zákonníka. S prihliadnutím na právne úpravy vyporiadania majetku manželov nadobudnutého za trvania manželstva v susedných štátoch aj Slovenská republika prejavila zámer zaviesť nový pojem „majetkové spoločenstvo manželov“, ktoré zahŕňa všetky majetkové práva manželov a naplno sa pri ňom uplatní zásada dispozitívnosti. Manželia by tak boli oprávnení v dohode, ktorou si upravujú majetkové vzťahy z tohto spoločenstva, odlišne od zákonnej úpravy upraviť si svoje majetkové spoločenstvo. Ak by takúto možnosť nevyužili, nastúpila by zákonná úprava v zmysle Občianskeho zákonníka. Zámerom vlády je umožniť manželom, aby tento inštitút využili kedykoľvek počas trvania manželstva za predpokladu, že doterajší majetok si vyporiadajú. (Rosputinský — Paulík, 2012)

## **Zoznam bibliografických odkazov**

- BIČOVSKÝ, J., 1993. *Bezpodielové spoluvlastníctví*. Praha: Linde, 1993, 323 s., ISBN 80-85647-07-09.
- CIRÁK, J. a kol., 2008. *Rodinné právo*. Šamorín: Heuréka, 2008, 216 s., ISBN 978-80-89122-47-9.

- FEKETE, I., 2000. Bezpodielové spoluvlastníctvo manželov a podnikanie. In: *Obchodné právo*. ISSN 1335-6674, 2000, roč. 1, č. 4, s. 241–245.
- FEKETE, I., 2007. *Občiansky zákonník. Komentár*. Bratislava: Epos, 2007, 327 s., ISBN 978-80-8057-688-2.
- FEKETE, I., 2011. *Občiansky zákonník. Veľký komentár*. I. diel. Bratislava: Eurokódex, 2011, 1288 s., ISBN 97-8808-944-750-3.
- FUCHSOVÁ, J., 2006. Zrušenie práva spoločného nájmu c/a vyporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva manželov. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. ISSN 1335-1079, 2006, č. 3, s. 41–43.
- GARBAN, A., 2004. Vybrané problémy bezpodielového spoluvlastníctva manželov. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. ISSN 1335-1079, 2004, č. 6, s. 31–45.
- HEGER, I., 2004. Vysporiadanie bezpodielového spoluvlastníctva manželov a samostatne zárobkovo činná osoba. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. ISSN 1335-1079, 2004, č. 2, s. 29–34.
- HOLEČKA, M.—ŠÚRYOVÁ, M., 2009. *Bezpodielové spoluvlastníctvo manželov a podnikanie*. Bratislava: Dashöfer Holding, Ltd. & Verlag Dashöfer, vydavateľstvo s. r. o., 2009, 72 s., ISSN 1335-8502.
- HORVÁTH, E., 2008. *Judikatúra vo veciach bezpodielového spoluvlastníctva manželov*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r. o., 2008, 284 s., ISBN 978-80-8078-220-7.
- HREBÍKOVÁ, V., 2002. Exekúcia proti majetku v bezpodielovom spoluvlastníctve manželov. In: *Justičná revue*. ISSN 1335-6461, 2002, roč. 54, č. 3, s. 320–324.
- LACLAVÍKOVÁ, M., 2010. *Formovanie úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi: od vzniku uhorského štátu do prvej československej kodifikácie rodinného práva*. Bratislava: VEDA, 2010, 321 s., ISBN 978-80-224-1142-4.
- LAZAR, J. a kol., 2004. *Základy občianskeho hmotného práva*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r. o., 2004, 428 s., ISBN 80-8904-789-0.
- LAZAR, J. a kol., 2010. *Občianske právo hmotné*. I. časť. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r. o., 2010, 715 s., ISBN 978-808078-346-4.
- LUBY, Š., 2002. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r. o., 2002, 630 s., ISBN 80-8904-748-3.
- PAVELKOVÁ, B., 2001. K obsahu dohôd modifikujúcich bezpodielové spoluvlastníctvo manželov. In: *Justičná revue*. ISSN 1335-6461, 2001, roč. 53, č. 8–9, s. 862.
- ROSPUTINSKÝ, P.—PAULÍK, D., 2012. Zmluvná sloboda pri vyporiadaní bezpodielového spoluvlastníctva manželov dohodou. In: *Justičná revue*. ISSN 1335-6461, 2012, roč. 64, č. 5, s. 635–652.
- SVOBODA, J.—FICOVÁ, S., 2005. *Zákon o rodine – komentár*. Bratislava: Eurounion, 2005, 728 s., ISBN 80-8898-476-9.
- SYROVÝ, I., 2012. Zúženie rozsahu bezpodielového spoluvlastníctva manželov. In: *Justičná revue*. ISSN 1335-6461, 2012, roč. 64, č. 1, s. 87–9

# NEPRIJATELNÉ ZMLUVNÉ USTANOVENIA V PRACOVNÝCH ZMLUVÁCH<sup>156</sup>

Jozef Greguš

## Abstrakt

*Autor sa v predkladanom článku zaoberá problematikou neprijateľných zmluvných ustanovení v pracovných zmluvách, ktoré spôsobujú nerovnováhu v právach a povinnostiach medzi zamestnávateľom a zamestnancom. Autor v článku poukazuje na zneužívanie inštitútu skúšobnej doby, používanie doložiek v pracovných zmluvách ako aj na rôzne ustanovenia, ktoré obmedzujú práva zamestnancov.*

## Abstract

*The author of the present article deals with the issue of unfair contractual clauses in employment contracts, which causing an unbalance in the rights and duties between employer and employee. Author of the article refers to abuse of the institute of the probationary period, the use of clauses in employment contracts as well as a variety of provisions, that restrict workers' rights.*

## Úvod

V súčasnej dobe môžeme byť svedkami globalizácie svetovej ekonomiky. Globalizácia svetových ekonomík má svoj začiatok pri globalizácii jednotlivých ekonomík štátov sveta. Globalizáciu predstavujú rôzne medzinárodné, nadnárodné alebo vnútroštátne zoskupenia obchodných organizácií, ktoré sú vytvorené za účelom spoločného záujmu, ktorým je rozvoj vnútroštátneho alebo medzinárodného obchodu. Za týmto účelom jednotlivé štáty sveta, nadnárodné organizácie alebo iného subjekty pôsobiace na hospodárskom trhu harmonizujú svoje výrobné procesy a postupy kvôli ich konkurencieschopnosti v jednotlivých oblastiach hospodárstva. Globalizácia jednotlivých národných ekonomík jednotlivých štátov sveta má svoje pozitíva, ale aj negatíva. Za pozitíva globalizácie svetovej ekonomiky môžeme určite zaradiť zvyšovanie technickej úrovne a automatizácia výrobných procesov, voľný pohyb osôb, tovaru, služieb a kapitálu v rámci Európskej únie, priemyselňovanie jednotlivých regiónov sveta, znižovanie chudoby a mnohé iné. Medzi negatíva svetovej globalizácie ekonomiky určite patrí dopad na životné prostredie, ktoré priamo alebo nepriamo ovplyvňuje kvalitu života za Zemi. Medzi ďalšie riziká svetovej globalizácie určite patrí robotizácia, ktorá sa prejavuje masovým nahrádzaním výrobných strojov, ktoré pri výrobe produktov nahrádzajú ľudskú prácu. Možno bez pochybnosti už dnes konštatovať, že najťaživejším sociálnoprávnym dôsledkom globalizačných procesov vo svete je vysoká nezamestnanosť ako nová sociálna otázka, pri riešení ktorej by malo dôjsť k zrovnováženiu záujmov medzi prácou a kapitálom (Barancová, 2001, s.6). Vysoká miera nezamestnanosti je jednou z príčin, prečo sú častokrát

---

<sup>156</sup> Autor spracoval príspevok s finančnou podporou projektu VEGA č. 1/0203/16 s názvom „*Vyváženosť práv a povinností zamestnanca v pracovnoprávných vzťahoch*“. Zodpovedná riešiteľka prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc., Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

zamestnanci nútení pracovať v nevýhodných alebo v nevyhovujúcich podmienkach. Nie sú zriedkavé situácie, kedy zamestnávateľia aktuálnu situáciu na trhu práce zneužívajú v podobe inkorporovania neprijateľných zmluvných ustanovení do pracovných zmlúv, ktoré následne podstatným spôsobom znevýhodňujú alebo obmedzujú práva zamestnancov vo vzťahu k ich zamestnávateľom, čím ešte viacej prehľbujú ekonomickú závislosť zamestnancov od zamestnávateľov. V nasledujúcej časti nášho článku sa preto budeme venovať práve vybraným zmluvným ustanoveniam, ktoré obmedzujú alebo oslabujú práva zamestnancov, následkom čoho môžeme hovoriť o tom, že takého ustanovenia v pracovných zmluvách zamestnancov predstavujú neprijateľné zmluvné ustanovenia, ktoré v konečnom dôsledku vytvárajú neprijateľné pracovné podmienky pre zamestnancov a vytvárajú nerovnováhu v právach a povinnostiach zmluvných strán pracovnej zmluvy.

### Skúšobná doba

Skúšobná doba je jedným z významných inštitútov pracovného práva, ktorý dáva možnosť zamestnávateľovi ale aj zamestnancovi zväžiť a posúdiť, či majú záujem o dlhšie trvanie pracovného pomeru (Bělina, Drápal a kol., 2015, 223 s.). Skúšobná doba tvorí súčasť pracovného pomeru, v rámci ktorého majú možnosť zmluvné strany „si vyskúšať“ vzájomnú spoluprácu. V skúšobnej dobe môžu zmluvné strany pracovnej zmluvy relatívne jednoducho skončiť pracovný pomer a to bez udania akéhokoľvek dôvodu. Skúšobná doba musí byť pod sankciou absolútnej neplatnosti dojednaná v písomnej forme a musí tvoriť obsah pracovnej zmluvy. Pod sankciou absolútnej neplatnosti zákon č. 311/2001 Z. z. v znení neskorších predpisov (ďalej len: „*Zákoník práce*“) striktne stanovuje, že skúšobná doba musí byť dohodnutá písomne. Rovnako tak je neplatné dojednanie skúšobnej doby v písomnej pracovnej zmluve, ktorá bola uzatvorená v priebehu trvania pracovného pomeru (Barancová, 2015, 441 s.). Podľa § 45 ods. 4 *Zákoníka práce* nie je možné skúšobnú dobu dohodnúť v prípade opätovne uzatváraných pracovných pomerov na dobu určitú. Skúšobnú dobu je možné dohodnúť v trvaní najviac na tri kalendárne mesiace. V prípade, ak ide o vedúceho zamestnanca v priamej riadiacej pôsobnosti štatutárneho orgánu alebo člena štatutárneho orgánu a vedúceho zamestnanca, ktorý je v priamej riadiacej pôsobnosti tohto vedúceho zamestnanca, je možné podľa § 45 ods. 1 *Zákoníka práce* v pracovnej zmluve dojednať skúšobnú dobu týchto subjektov v trvaní najviac šesť kalendárnych mesiacov. Ak by si v pracovnej zmluve zmluvné strany dojednali dlhšiu skúšobnú dobu ako tri, resp. šesť kalendárnych mesiacov, platí, že skúšobná doba je platne dohodnutá v trvaní v jej základnej výmere, teda tri kalendárne mesiace, resp. u vedúcich zamestnancov šesť kalendárnych mesiacov odo dňa vzniku pracovného pomeru (Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky, sp. zn.: 21 Cdo 127/2001). Takto relatívne kogentne formulované ustanovenia *Zákoníka práce* sú podľa nášho názoru opodstatnene formulované zo strany zákonodarcu, aby nedochádzalo k zneužitiu skúšobnej doby zo strany zamestnávateľa. No aj napriek tomu si aplikačná prax dokázala vytvoriť vhodné spôsoby na to, ako využiť tento pracovnoprávny inštitút v prospech zamestnávateľa. Je bežné, že zamestnávateľia uzatvárajú pracovné pomery so zamestnancami na dobu neurčitú so skúšobnou dobou, v rámci ktorej vždy zamestnanca prepustia z pracovného pomeru a nakoľko sa jedná o pracovný pomer na dobu neurčitú, nevzťahuje sa na ich konanie ustanovenie § 48 ods. 2 *Zákoníka práce*, ktoré obmedzuje možnosť uzatvárania pracovných pomerov na dobu

určitú. Zároveň je pomerne bežné, že sa uzatvárajú pracovné pomery na pomerne krátku dobu určitú s maximálnou možnou skúšobnou dobou. V prípade malých a stredných zamestnávateľských subjektov sú pomerne bežné situácie, že v rámci organizačnej štruktúry zamestnávateľa sa umelo vytvorí tzv. *druhý stupeň vedúcich zamestnancov*, ktorí sú v priamej riadiacej pôsobnosti nariadeného vedúceho zamestnanca, pričom jediným cieľom takejto organizačnej štruktúry u zamestnávateľa je inkorporácia ustanovení týkajúcich sa skúšobnej doby do pracovných zmlúv v trvaní šiestich kalendárnych mesiacov. Aby v aplikačnej praxi nedochádzalo zo strany zamestnávateľov k zneužívaniu pracovnoprávneho inštitútu skúšobnej doby, na tomto mieste sa nám javí viac ako vhodné, aby zákonodarca *de lege ferenda* prijal také legislatívne opatrenie, ktorým obmedzení maximálnu možnú dĺžku trvania skúšobnej doby pri pracovných pomeroch, ktoré sú dohodnuté na dobu určitú, ktorá je kratšia ako pol roka, resp. jeden kalendárny rok. Za inšpiratívnu legislatívnu úpravu možno v tomto smere považovať aj českú právnu úpravu, ktorá v ustanovení § 35 ods. 5 zákona č. 262/2006 Sb. Zákonník práce v znení neskorších predpisov („Zákonník práce“) stanovuje, že skúšobná doba nesmie byť dohodnutá dlhšie, ako je polovica dohodnutej doby trvania pracovného pomeru. Takýmto legislatívnym opatrením by sa zabránilo uzatváraniu pracovných pomerov na kratšiu dobu trvania s maximálnou možnou skúšobnou dobou.<sup>157</sup>

### Doložky v pracovných zmluvách

V aplikačnej praxi sa neraz stáva, že pracovná zmluva uzatváraná medzi zamestnávateľom a zamestnancom obsahuje rôzne typy doložiek, ktoré pre zamestnanca vo svojich dôsledkoch predstavujú neprijateľné zmluvné ustanovenia, ktoré rôznymi spôsobmi obmedzujú jeho práva alebo postavenie voči zamestnávateľovi. V aplikačnej praxi sa pomerne často v pracovných zmluvách vyskytujú najmä doložky alternatívneho riešenia pracovnoprávnych sporov, ktorými sú rozhodcovská a mediačná doložka, ale pomerne často sa v pracovných zmluvách vyskytujú aj konkurenčné doložky, ktorých obsahom je záväzok zamestnanca zdržať sa po skončení pracovného pomeru po určitú dobu zárobkovej činnosti, ktorá má konkurenčný charakter k predmetu činnosti zamestnávateľa. K menej častým doložkám v pracovných zmluvách môžeme zaradiť svedeckú doložku, doložku *garden leave clause*, doložku alternatívneho druhu práce, doložku mlčanlivosti, salvátorskú doložku, ako aj iné ďalšie doložky. Vzhľadom na početné množstvo vyskytujúcich sa doložiek v pracovných zmluvách sa budeme v ďalšej časti nášho článku bližšie venovať len rozhodcovskej doložke, svedeckej doložke a pomerne neznámej doložke *garden leave clause*.

V súčasnej dobe nie je jednotný názor na to, či je možné rozhodovať pracovnoprávne spory v rámci rozhodcovského konania, pričom právna teória sa prikláňa k právnomu záveru, že v rámci rozhodcovského konania nie je možné rozhodovať pracovnoprávne spory, pričom sa domnievame, že aplikačná prax sa uberala, resp. ubera práve opačným smerom. V prvom rade je potrebné poukázať na ustanovenie § 14 Zákonníka práce, podľa ktorého spory medzi zamestnancom a zamestnávateľom o nároky z pracovnoprávnych vzťahov prejednávajú a rozhodujú súdy. Donedávna slovenská právna úprava súdneho konania nepoznala osobitné

---

<sup>157</sup> Podľa navrhovanej právnej úpravy by bolo možné platne dohodnúť skúšobnú dobu v trvaní max. 3 resp. 6 mesiacov len vtedy, ak by pracovný pomer trval minimálne 6 resp. 12 kalendárnych mesiacov.

konanie v pracovnoprávných sporoch. Prijatím zákona č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok (ďalej len: „*Civilný sporový poriadok*“) sa do slovenského právneho poriadku zakotvilo osobitné konanie, a to konanie v individuálnych pracovnoprávných sporoch medzi zamestnávateľom a zamestnancom, ktorý vystupuje v súdnom spore ako slabšia strana sporu. Nakoľko tento argument ešte sám o sebe nepopiera tú skutočnosť, že by pracovnoprávne spory nemohli byť riešené v rámci rozhodcovského konania, je potrebné nahliadnuť do zákona č. 244/2002 Z. z. o rozhodcovskom konaní v znení neskorších predpisov (ďalej len: „*zákon o rozhodcovskom konaní*“). Podľa § 1 ods. 1 pís. a) zákona o rozhodcovskom konaní platí, že tento zákon upravuje rozhodovanie sporov z tuzemských a medzinárodných občianskoprávných a obchodnoprávných vzťahov, ak je miesto rozhodcovského konania v Slovenskej republike. Následne v § 1 ods. 2 zákon o rozhodcovskom konaní stanovuje, že v rámci rozhodcovského konania možno rozhodovať všetky spory týkajúce sa právnych vzťahov, ohľadom ktorých možno uzatvoriť dohodu o urovnaní vrátane sporov o určení, či tu právo alebo právny vzťah je alebo nie je. Na tomto mieste sa dovoľíme pristaviť pri ustanovení § 1 ods. 2 zákona o rozhodcovskom konaní, pretože podľa nášho názoru toto ustanovenie v sebe obsahuje ďalší náš argument, prečo nie je možné rozhodovať pracovnoprávne spory v rámci rozhodcovského konania. Dohoda o urovnaní je ako konkrétny zmluvný typ upravená v § 585 ods. 1 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov (ďalej len: „*Občiansky zákonník*“). Zamestnávateľ a zamestnanec však môžu podľa § 32 Zákonníka práce uzavrieť dohodu o sporných nárokoch, ktorá musí byť písomná, inak je neplatná. Na základe všeobecne platnej zásady *numerus clausus*, ktorá sa uplatňuje v pracovnom práve a v spojení ustanovením § 1 ods. 4 Zákonníka práce môžeme konštatovať, že nakoľko zamestnávateľ a zamestnanec nemôže medzi sebou platne uzatvoriť dohodu o urovnaní podľa § 585 Občianskeho zákonníka, ale len dohodu o sporných nárokoch podľa § 32 Zákonníka práce, nie je možné rozhodovať pracovnoprávne spory v rozhodcovskom konaní. Zákon o rozhodcovskom konaní v § 1 ods. 3 taxatívnym spôsobom vymedzuje, ktoré spory nie je možné rozhodovať v rámci rozhodcovského konania. V rámci tohto taxatívneho vymedzenia však jednoznačne absentuje tá skutočnosť, že by v rozhodcovskom konaní nemohli byť rozhodované pracovnoprávne spory. Argumenty podporujúce skutočnosť, že v rámci rozhodcovského konania je možné rozhodovať aj pracovnoprávne spory, uvádzajú, že občianske právo, obchodné právo a pracovného právo sú súčasťou súkromného práva a preto mal zákonodarca namysli, že aj pracovnoprávne spory je možné rozhodovať v rámci rozhodcovského konania a preto ich ani do ustanovenia § 1 ods. 3 zákona rozhodcovskom konaní nezahrnul. K týmto argumentom však uvádzame, že nie je možné automaticky skonštatovať, že pracovné právo môžeme zaradiť medzi súkromné právo podobne ako obchodné právo a občianske právo. Pracovné právo má v tejto časti skôr hybridný charakter, pretože je tvorené právnymi predpismi súkromné a zväčša verejného práva. Rozhodovanie pracovnoprávných sporov len v rámci všeobecných súdov možno oprieť aj o rozhodnutie všeobecného súdu, ktorý sa zaoberal otázkou prípustnosti rozhodovania pracovnoprávných sporov v rozhodcovskom konaní.<sup>158</sup> Na základe vyššie uvedených dôvodov rozhodcovské doložky zakotvené v pracovných zmluvách sú neplatné (Olšovská, 2015, 185 s.). Z uvedeného

---

<sup>158</sup> Bližšie pozri Uznesenie Okresného súdu Banská Bystrica, sp. zn. 8 Cpr/1/2015.

však automaticky nevyplýva, že rozhodcovské konanie týkajúce sa pracovnoprávneho sporu sa nemôže platne začať.

V prípade, ak zmluvné strany uzatvoria neplatnú rozhodcovskú zmluvu, rozhodcovské konanie sa môže platne začať. Vyplýva to zo zásady predpokladu právomoci rozhodcovského súdu riešiť spor a znej konkretizujúceho predpokladu platnosti a existencie rozhodcovskej zmluvy, ktorého sa slovenský zákonodarcia pridrižiava. Podľa § 21 ods. 2 zákona o rozhodcovskom konaní môže účastník rozhodcovského konania podať námietku nedostatku právomoci rozhodcovského konania pre neplatnosť alebo neexistenciu rozhodcovskej zmluvy. V prípade, že námietka právomoci rozhodcovského súdu sa zakladá na tom, že o veci nie je možné vôbec rozhodovať v rámci rozhodcovského konania alebo že vo veci má byť rozhodované podľa osobitného zákona, je možné podať námietku nedostatku právomoci rozhodcovského súdu až do skončenia ústneho pojednávania a v prípade, že sa na rozhodcovskom konaní vedie písomné konanie, až do vydania rozhodcovského rozsudku. Skutočnosť, že samotný zákon o rozhodcovskom konaní umožňuje podať námietku nedostatku právomoci rozhodcovského súdu z dôvodu, že prejednávana vec nie je arbitrovateľná vôbec, podporuje právny záver, že v prípade podania žaloby na rozhodcovský súd vo veciach pracovnoprávných sporov sa rozhodcovské konanie môže platne začať. Účastník rozhodcovského konania sa môže obrátiť so žalobou o zrušenie rozhodcovského rozsudku na všeobecný súd v stanovenej lehote. Zmeškanie takejto lehoty nemá pre účastníka rozhodcovského konania negatívny následok a v prípade, ak by účastník rozhodcovského konania takúto žalobu nepodal, v prípadnom exekučnom konaní exekučný súd ako na návrh povinného, voči ktorému bolo začaté exekučné konanie, tak aj *ex offio*, exekúciu na podklade rozhodcovského rozsudku vydaného v takomto rozhodcovskom konaní zastaví (Zámožík a kol., 2013, 307 s.).

Na tomto mieste si dovoľujeme poukázať na delenie pracovnoprávných vzťahov podľa ich predmetu. Z hľadiska predmetu delíme pracovnoprávne vzťahy na individuálne pracovnoprávne vzťahy a na kolektívne pracovnoprávne vzťahy. Kolektívne pracovnoprávne vzťahy upravujú vzťahy medzi zástupcami zamestnancov a zamestnávateľom a vzťahy medzi vyššími odborovými orgánmi a zamestnávateľskými organizáciami (Barancová, Schronk, 2013, 138 s.). Pri podrobnej analýze § 14 Zákonníka práce zistíme, že len spory medzi zamestnávateľom a zamestnancom rozhodujú všeobecné súdy. Výkladom *a contrario* však nie je automaticky možné dospieť k právnemu záveru, že spory vyplývajúce z kolektívnych pracovnoprávných vzťahov medzi odborovou organizáciou a zamestnávateľom môžu byť predmetom aj iného ako súdneho konania na všeobecnom súde, pretože podľa § 23 Civilného sporového konania platí, že na konanie v individuálnych pracovnoprávných sporoch a v sporoch z kolektívnych pracovnoprávných vzťahov, štrajku a výluky sú príslušné taxatívne vymedzené okresné súdy. Otázkou však zostáva, či takého legislatívne vymedzenie § 23 Civilného sporového poriadku automaticky znamená nemožnosť odborovej organizácie alebo zamestnávateľa obrátiť sa so svojím sporom na rozhodcovský súd, pretože argumentácia v neprospech rozhodcovského súdu na základe § 14 Zákonníka práce nie je možná, pretože sa vo svojej podstate nejedná o spor medzi zamestnancom a zamestnávateľom. Následne je potrebné si zodpovedať otázku, či je možné, aby zamestnávateľ a odborová organizácia mohla uzatvoriť dohodu o urovnaní podľa § 585 Občianskeho zákonníka. Slovenský právny poriadok predpokladá vznik odborových organizácií na základe ustanovenia § 230 Zákonníka práce



v spojení s § 11a Zákonníka práce a zákona č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších predpisov. Nakoľko odborová organizácia ako právnická osoba po jej založení a vzniku disponuje spôsobilosťou na právne úkony a žiadne ustanovenie Zákonníka práce nezakazuje odborovým organizáciám, aby nemohli podpísať so zamestnávateľom dohodu o urovnaní podľa § 585 Občianskeho zákonníka, bolo by možné dospieť k právnemu záveru, že spory vyplývajúce medzi odborovou organizáciou a zamestnávateľom z kolektívnych pracovnoprávnych vzťahov by mohli byť predmetom rozhodovania v samotnom rozhodcovskom konaní, pretože to žiadne ustanovenie Zákonníka práce, zákona o rozhodcovskom konaní a Civilného sporového poriadku výslovne nezakazuje. Účelom rozhodovania pracovnoprávnych vzťahov medzi zamestnávateľom a zamestnancom pred všeobecnými súdmi je ochrana práv zamestnancov v súdnom konaní ako slabšej zmluvnej strany. V prípade sporov vyplývajúcich z kolektívnych pracovnoprávnych vzťahov, kde účastníkmi súdneho konania je odborová organizácia a zamestnávateľ, ktoré priamo nesúvisia s ochranou alebo uplatňovaním práv zamestnancov, odborová organizácia nebude v postavení slabšej strany sporu. Na druhej strane dodávame a sme toho názoru, že žiadne spory z kolektívnych pracovnoprávnych vzťahov medzi odborovou organizáciou a zamestnávateľom nemožno rozhodovať v rámci rozhodcovského konania, pretože samotným účelom ustanovenia § 23 Civilného sporového poriadku je nielen vylúčiť právomoc rozhodovať takéto spory pre väčšinu okresných súdov, ale zároveň aj vylúčiť rozhodovanie týchto sporov pred rozhodcovskými súdmi. Tým, že aktuálne platná právna úprava umožňuje začať rozhodovať pracovnoprávny spor pred rozhodcovským súdom z neplatnej rozhodcovskej doložky, považujeme rozhodcovskú doložku za neprijateľné zmluvné ustanovenie, ktoré môže výrazným spôsobom oslabiť majetkové práva zamestnanca.

V súčasnej dobe sa čoraz častejšie sa v pracovných zmluvách začali vyskytovať doložky v podobe zmluvných záväzkov na strane zamestnanca, ktoré veľmi flexibilne reagujú na aktuálny stav legislatívy a rozhodovacej činnosti súdov. Jednou z takýchto doložiek v podobe jednostranného záväzku zamestnanca je aj svedecká doložka. Obsahom svedeckej doložky v pracovnej zmluve môže byť jednostranný záväzok zamestnanca, že v spisanej zápisnici podľa § 16 ods. 1 Zákonníka práce dosvedčí ako jeden z dvoch súčasne prítomných zamestnancov tú skutočnosť, že právny úkon zamestnanca, ktorý nemôže čítať alebo písať, zodpovedá jeho skutočne prejavenej vôli. Obsahom svedeckej doložky môže byť aj záväzok zamestnanca, že v prípade, ak ho zamestnávateľ v súdnom konaní o neplatnosti skončenia pracovného pomeru ľubovoľného iného zamestnanca zamestnávateľa navrhne ako svedka, tento zamestnanec je povinný dostaviť sa na súd a v súdnom konaní dosvedčiť, že napríklad zamestnávateľ sa pokúsil zamestnancovi, ktorého súdny spor sa týka, doručiť predmetnú písomnosť, ktorú dotknutý zamestnanec odmietol na pracovisku alebo kdekoľvek inde prevziať od zamestnávateľa. Pri nami načrtnutom prvom záväzku zamestnanca zo svedeckej doložky je potrebné podotknúť, že síce takéto konanie zamestnávateľa Zákonník práce v žiadnom svojom ustanovení nezakazuje, avšak na druhej strane je potrebné si odpovedať na otázku, či takýto záväzok zamestnanca v podobe svojich dôsledkov na pracovisku nie je podľa § 15 Zákonníka práce v rozpore s dobrými mravmi, pretože záväzok zamestnanca zo svedeckej doložky umožňuje v prospech zamestnávateľa v zápisnici dosvedčiť informácie, ktoré sa nemusia zakladať na pravdivých skutočnostiach. Pokiaľ by obsahom svedeckej doložky bol záväzok zamestnanca naviazaný na odkladáciu podmienku, že v prípade, ak ho zamestnávateľ pred súdom v súdnom konaní

navrhne ako svedka a súd návrh na vykonanie ďalšieho dokazovania výsluchom svedka schváli, je povinný sa dostaviť na súd a dosvedčiť sporné skutočnosti, je podľa nášho názoru potrebné skúmať na strane svedka, či nie sú naplnené hmotnoprávne podmienky na to, aby mohol odoprieť výpoveď. Podľa § 196 ods. 2 Civilného sporového poriadku platí, že: „*Ak súd nariadi výsluch podľa odseku 1, každá fyzická osoba je povinná dostaviť sa na predvolanie na súd a vypovedať ako svedok.*“ Ak strana navrhne výsluchu svedka a súd výsluch svedka nariadi, strana, ktorá navrhla výsluch svedka, musí zabezpečiť jeho prítomnosť. Podľa § 201 ods. 1 Civilného sporového poriadku platí, že: „*Svedok môže odoprieť výpoveď len vtedy, ak by výpoveďou spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania sebe alebo blízkym osobám alebo ak by výpoveďou porušil svedecké tajomstvo alebo tajomstvo informácie, ktorá mu bola zverená ako osobe poverenej pastoračnou starostlivosťou ústne alebo písomne pod podmienkou zachovať mlčanlivosť.*“ Na podklade vyššie uvedeného sme tohto názoru, že v prípade, ak by zamestnanec svedeckou výpoveďou mohol spôsobiť nebezpečenstvo stíhania sebe alebo blízkym osobám a napriek tomu by musel podľa svedeckej doložky ísť vypovedať na súd, v takomto prípade by sa jednalo o vzdanie sa práva zamestnanca podľa § 17 ods. 1 Zákonníka práce. Ak by svedeckou výpoveďou pred súdom takýto zamestnanec vyslovil informácie, ktoré sa zakladajú na pravdivých skutočnostiach, v takomto prípade by svedecká doložka svojím obsahom bola v súlade s § 17 ods. 1 Zákonníkom práce a § 196 a nasl. Civilného sporového poriadku, čím by stratila svoje opodstatnenie.

K menej častým a známym doložkám v pracovných zmluvách patrí napríklad doložka *Garden leave clause*, ktorej obsahom je právo zamestnávateľa nariadiť zamestnancovi, aby počas určitého časového úseku zostal pracovať doma alebo na inom mieste, ako je miesto výkonu práce v jeho pracovnej zmluve a to s cieľom, aby takýto zamestnanec nemal v práci počas určitého časového úseku možnosť sa osobne stretnúť s obchodnými partnermi zamestnávateľa alebo aby nemal prístup k dôveryhodným informáciám. Počas tohto časového úseku sa zvyčajne pracovnoprávny vzťah riadi ustanovením § 52 a nasl. Zákonníka práce, pričom je zrejmé, že takýto zamestnanec pred vstupom do zamestnania neprejavil záujem o výkon domáckej práce u zamestnávateľa, pri ktorej je takýto zamestnanec zmierený s tým, že sa na neho nevzťahujú ustanovenia Zákonníka práce týkajúce sa mzdy za prácu nadčas, mzdového zvýhodnenie za prácu vo sviatok a iné výhody, ktoré sa na zamestnanca pri domáckej práci a telepráci podľa § 52 ods. 1 pís. c) Zákonníka práce neaplikujú. Na tomto mieste je potrebné podotknúť, že u takéhoto zamestnanca absentuje obvyklosť a trvalosť miesta výkonu práce zo svojho domova. Na druhej strane sa podľa nášho názoru nemôže na výkon práce počas tohto obdobia aplikovať ustanovenia § 142 Zákonníka práce o prekážkach v práci na strane zamestnávateľa, pretože počas tohto obdobia zamestnanec skutočne vykonával právu z domova a za tento výkon práce mu prislúcha mzda a nie náhrada mzdy. Pokiaľ by zamestnanec doma skutočne prácu nevykonával, jednalo by sa o prekážku v práci na strane zamestnávateľa podľa § 142 Zákonníka práce. Pri tomto aplikačnom nedostatku si dovoľujeme *de lege ferenda* dať do pozornosti pripravovanú novelu českého Zákonníka práce, v rámci ktorej sa do ustanovenia § 317 upravujúcich domácku prácu a teleprácu navrhuje okrem iného vložiť odsek 6, podľa ktorého sa predchádzajúce odseky § 317 Zákonníka práce nepoužijú, ak zamestnanec vykonáva prácu mimo pracovisko zamestnávateľa len výnimočne. Nakoľko český Zákonník práce nebude definovať pojem *výnimočne*, bude len na rozhodovacej činnosti súdov, ako tento pojem budú vykladať.

## Zmluvná pokuta

Zmluvná pokuta je dohodou určená peňažná suma, ktorú je dlžník povinný zaplatiť veriteľovi pre prípad porušenia zmluvnej povinnosti. Funkciou zmluvnej pokuty je predovšetkým hrozba majetkovej ujmy pre prípad nesplnenia zmluvnej povinnosti jednej zo zmluvných strán, má povahu paušalizovanej náhrady škody a zároveň zmluvná pokuta má povahu penále, lebo ju možno požadovať aj popri zmluvnom plnení (Lazar, J. a kol., 2010, 69). Zmluvná pokuta je v pracovných zmluvách využívaná ako paušalizovaná náhrada škody v prípade, ak zamestnanec poruší nejakú zmluvnú alebo mimozmluvnú povinnosť pri výkone práce alebo v súvislosti s výkonom práce, pričom zväčša porušenie takejto povinnosti má pre zamestnávateľa za následok vznik škody. Podľa § 20 ods. 1 Zákonníka práce môže zamestnávateľ na zabezpečenie svojich peňažných záväzkov využiť len dohodu o zrážkach zo mzdy, ručenie alebo zriadenie záložného práva. V zmysle vyššie zmienenej zásady *numerus clausus* nie je možné v pracovnej zmluve platne dohodnúť zmluvnú pokutu zamestnanca. Problematickejšia situácia však nastáva vtedy, keď v pracovnej zmluve je zmluvná pokuta nahradená pracovnoprávnym inštitútom zrážok zo mzdy, pričom jediným cieľom zamestnávateľa je práve pokutovanie zamestnanca za porušenie jeho povinností, pričom podotýkame, že následkom takýchto porušení povinnosti nemusí byť automaticky vznik škody na strane zamestnávateľa.<sup>159</sup> Dohoda o zrážkach zo mzdy môže byť uzatvorená až vtedy, kedy zamestnanec zároveň nadobudol voči zamestnávateľovi postavenie a status dlžníka. Na základe vyššie uvedeného možno konštatovať, že pracovné zmluvy, ktoré pri ich podpise obsahujú ustanovenia o zmluvnej pokute alebo o zrážkach zo mzdy, ktorých jediným cieľom je sankcionovať zamestnancov za nesplnenie si povinností, sú absolútne neplatné. Porušenie zmluvnej alebo zákonnej povinnosti zo strany zamestnávateľa nie je možné vo všeobecnosti sankcionovať zmluvnou pokutou. Zákonník práce však v jednej situácii pripúšťa, aby si zamestnávateľ so zamestnancom pre prípad porušenia zmluvných povinností dohodli peňažnú náhradu za porušenie peňažného záväzku. Zákom č. 257/2011 Z.z., ktorý novelizoval Zákonník práce a ktorý nadobudol účinnosť dňa 01.09.2011, zákonodarca umožnil, aby sa zamestnávateľ so zamestnancom v pracovnej zmluve dohodli, že zamestnanec po skončení pracovného pomeru nebude po určitú dobu, najviac po dobu 1 roka, vykonávať zárobkovú činnosť, ktorá má k predmetu činnosti zamestnávateľa konkurenčný charakter. V aplikačnej praxi sa s týmto pracovnoprávnym inštitútom vžil názov konkurenčná doložka. Hlavnou podstatou konkurenčnej doložky je obmedzenie pracovnej činnosti bývalého zamestnanca po skončení pracovného pomeru u zamestnávateľa, s ktorým má dojednanú konkurenčnú doložku na vopred určený čas, pričom si v konkurenčnej doložke dohodnú podmienky realizácie, a to najmä výšku odplaty za dodržanie záväzku, ako aj rozsah konkurenčných činností, ktoré sú zamestnancovi zakázané počas obdobia platnosti konkurenčnej doložky (Minič, V., 2012, 67 s.). Najčastejšie sa s inštitútom zmluvnej pokuty v iných členských štátoch stretávame v súvislosti s konkurenčnou doložkou, kedy v prípade porušenia zmluvného záväzku zo strany zamestnanca, t.j. povinnosti zákazu konkurenčnej činnosti po skončení pracovného pomeru vznikne nová povinnosť, a to povinnosť zaplatiť zmluvnú pokutu (Lochmanová, L., Šimečková, E.: 2002, 258 s.). Podľa § 83a ods. 5 Zákonníka práce sa môže zamestnávateľ so

---

<sup>159</sup> Prax Slovenského zväzu ľadového hokeja voči rozhodcom ľadového hokeja – zamestnancom.

zamestnancom dohodnúť na primeranej peňažnej náhrade, ktorú je zamestnanec povinný zaplatiť, ak poruší svoj záväzok vyplývajúci z konkurenčnej doložky. Suma peňažnej náhrady nesmie presiahnuť celkovú sumu peňažnej náhrady zamestnávateľa podľa § 83a ods. 4 Zákonníka práce. Je síce nepochybné, že by pri úvahách *de lege ferenda* sa mal zákondarca zaoberať otázkou rozšírenia zabezpečovacích prostriedkov v pracovnom práve, avšak pri konkurenčnej doložke máme za to, že súčasná právna úprava zvýhodňuje zamestnávateľa, pretože umožňuje kumulované zneužitie skúšobnej doby a konkurenčnej doložky zamestnávateľom tak, že so zamestnancom uzatvorí pracovnú zmluvu so skúšobnou dobou a konkurenčnou doložkou a následne takýto pracovný pomer v skúšobnej dobe aj skončí (Švec, M., 2012, 60 s.). Túto skutočnosť potvrdzuje aj to, že povinnosti, ktoré vyplývajú pre zamestnávateľa z konkurenčnej doložky nie je možné zabezpečiť pomocou zmluvnej pokuty (Bělina, M. a kol., 2014, 90 s.). V nadväznosti na vyššie uvedené *de lege ferenda* navrhujeme, aby Zákonník práce vo svojich ustanoveniach pri pracovnoprávnom inštitúte konkurenčnej doložky stanovil, že zamestnávateľ a zamestnanec sa môžu v pracovnej zmluve dohodnúť, že zamestnanec po skončení pracovného pomeru, po dobu trvania tohto pracovného pomeru, najdlhšie jeden rok, nebude vykonávať zárobkovú činnosť, ktorá má k predmetu činnosti zamestnávateľa konkurenčný charakter.

## **Záver**

Na podklade vyššie uvedeného môžeme skonštatovať, že s globalizáciou svetovej ekonomiky, ktoré v sebe zahŕňa aktuálne otázky z oblasti práva, ekonómie alebo daní, sa zamestnávateľské subjekty snažia v snahe o dosiahnutie čo najlepšieho hospodárskeho výsledku inkorporovať ustanovenia do pracovných zmlúv, ktoré okrem iného spôsobujú nerovnováhu v právach a povinnostiach zmluvných strán a vytvárajú na strane zamestnanca neprijateľné pracovné podmienky.

Domnievame sa, že si zamestnávatelia neuvedomujú, že sú to práve ich zamestnanci, ktorí im na základe výkonu ich práce prinášajú kladné hospodárske výsledky. V tejto súvislosti si dovoľujeme poukázať na pojem *Corporate social responsibility* (ďalej len: „CSR“). Jedná sa o sociálnu zodpovednosť podnikov, ktorej obsahom okrem iného je vyvinúť maximálne možné úsilie podnikov, ktoré však presahuje bežný rámec dodržiavania právnych predpisov. Ide o čoraz intenzívnejšie zapájanie všetkých kľúčových partnerov do každodenných aktivít firiem a inštitúcií. CSR v sebe zahŕňa celý rad oblastí ako ochrana životného prostredia, prijateľné pracovné podmienky, ochrana zamestnancov, sociálne práva zamestnancov, etické kódexy a mnohé iné.<sup>160</sup> Na záver tohto článku si dovoľujeme vyjadriť presvedčenie, že aj väčšina slovenských podnikateľských subjektov v krátkom časovom horizonte pristúpi k CSR a v rámci svojich podnikateľských aktivít bude dodržiavať všetky princípy a zásady smerom k zamestnancom, na ktorých je CSR v oblasti ochrany zamestnancov postavená.

---

<sup>160</sup> Bližšie pozri <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/spolocenska-zodpovednost/>

## Zoznam bibliografických odkazov

BARANCOVÁ, H. 2001. Globalizácia a jej sociálnoprávne následky. In Sociálnoprávne následky globalizácie svetovej ekonomiky. 1.vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2002, 79 s. ISBN: 80-89047-33-5.

BARANCOVÁ, H.: Zákoník práce. Komentár. 4. vyd. Bratislava: C. H. Beck, 2015, 1264 s., ISBN: 978-80-89603-31-2.

BARANCOVÁ, H., SCHRÖNK, R.: Pracovné právo. Druhé prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Sprint 2, 2013, 598 s., ISBN: 978-80-89393-97-8.

BĚLINA, M., DRÁPAL, L. a kol.: Zákoník práce. Komentář. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2015, 1610 s., ISBN: 978-80-7400-290-8.

BĚLINA, M. a kol.: Pracovní právo. 6. dopl. a prepracované vyd. Praha: C.H.Beck, 2014, 464 s., ISBN: 978-80-7400-283-0.

LAZAR, J. a kol.: Občianske právo hmotné. Závazkové právo. Právo duševného vlastníctva. 1. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010, 549 s., ISBN: 978-80-8078-346-4.

LOCHMANOVÁ, L., ŠIMEČKOVÁ, E.: Smluvní pokuta v soukromém právu. s. 253. In: Zabezpečenie pohľadávok a ich uspokojenie. VII. Lubyho právnické dni. Bratislava – Trnava, IURA EDITION, 2002, 592 s., ISBN: 80-89047-54-8.

MINIČ, V.: Zmluvná pokuta v pracovnom práve a niekoľko úvah o potrebe rozšírenia diapazónu zabezpečovacích prostriedkov. s. 63. In: Zákon č. 311/2001 Z.z. Zákoník práce: desať rokov aplikačnej praxe (2001-2011). Zborník vedeckých článkov z vedeckej konferencie konanej dňa 21. decembra 2011 na Univerzite Komenského v Bratislave, Právnickej fakulte, Katedre pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2012, 167 s., ISBN: 978-80-7160-327-6.

ŠVEC, M.: Flexicurita pre 21. storočie - šance a riziká. Kríza pracovného práva. 1. vyd. Bratislava: VEDA, 2012, 248 s., ISBN: 978-80- 224-1237-7.

ZÁMOŽÍK, J. a kol.: Civilné právo procesné. Vykonávacie konanie. Konkurz a reštrukturalizácia. Rozhodcovské konanie. Správne súdnictvo. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, 372 s.. ISBN: 978-80-7380-417-6.

Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky, sp. zn. 21 Cdo 127/2001

# PŘÁVNE VÝCHODISKÁ ZDAŇOVANIA FINANČNÝCH TRANSAKCIÍ

Filip Hrmo

## Abstrakt

*Jednou z aktuálnych otázok v oblasti teórie a praxe finančného práva je zavedenie dane z finančných transakcií, ktorá vznikla v kontexte zodpovednosti finančného sektora za následky hospodárskej a finančnej krízy. V príspevku sa rozoberá legislatívny návrh zavedenia dane z finančných transakcií, jeho právne východiská a zásady, ktorých hlavným cieľom je posilnená spolupráca a harmonizácia práva v tejto oblasti. Autor v príspevku objasňuje proces prijatia smernice, ktorá poskytuje právny základ pre spoločný systém zavedenia dane z finančných transakcií. Článok kladie dôraz na rozdielne postoje zúčastnených a nezúčastnených členských štátov na posilnenej spolupráci, ktoré vychádzajú z právnej analýzy legislatívy EÚ. Príspevok sa zaoberá podanou žalobou a jej žalobnými dôvodmi uplatňovanými na Súdnom dvore ako aj možnosťami napadnutia prijatého legislatívneho aktu incidenčnou žalobou.*

## Abstract

*One of the current issues in the theory and practice of financial law is the introduction of a tax on financial transactions arising in the context of the responsibility of the financial sector for the economic and financial crisis. The paper discusses the legislative proposal introducing a tax on financial transactions, the legal background and principles whose main objective is to strengthen cooperation and harmonization of the law in this area. Author of the paper explains the process of adoption of the Directive, which provides the legal basis for the introduction of a common system of financial transaction tax. Article emphasizes the different attitudes of participating and non-participating Member States for enhanced cooperation, based on legal analysis of the EU legislation. The paper deals with the claim and the complaint put forward by the Court of Justice as well as the possibilities for contesting the adoption of legislative acts of the interlocutory application.*

Ekonomické dopady finančnej krízy otvorili množstvo otázok v oblasti finančného práva, ktoré poukazovali na dôležitosť posilnenia spolupráce medzi jednotlivými členskými štátmi Európskej Únie. Jednou z aktuálnych otázok v oblasti finančného práva je zavedenie dane z finančných transakcií, ktorá vznikla v kontexte zodpovednosti finančného sektora za následky hospodárskej a finančnej krízy. Finančný sektor zaznamenal v posledných desaťročiach veľkú ziskovosť, ku ktorej prispeli členské štáty svojou regulačnou politikou a oslobodením od dane z pridanej hodnoty. Zdaňovaním finančných transakcií sa má finančný sektor spravodlivo podieľať a prispievať ku konsolidácii verejných financií. Relatívne úspešná stabilizácia finančných trhov vyvolala vysoké náklady na záchranu finančného sektora a preto hlavným cieľom bolo zaistenie prispievania zo strany finančného sektora k stabilizácii verejných financií. Vytvorením jednotného systému zdaňovania finančných transakcií sa prispieva k harmonizácii právnych predpisov, obmedzeniu nežiaduceho trhového správania a pokrytie nákladov finančnej krízy.

Pri snahe zaviesť zdanenie finančného sektoru narážajú jednotlivé členské štáty na problém vysokej mobility finančných transakcií, na ktoré sa má príslušná daň vzťahovať. Pokiaľ sú pravidlá zavedenia v jednotlivých členských štátoch neharmonizované, dochádza k fragmentácii finančných trhov. Najvhodnejšie je prijatie opatrení na medzinárodnej úrovni, v tomto prípade na úrovni Európskej Únie. Daným krokom by sa zaistilo aj rovnaké zaobchádzanie s finančnými inštitúciami a riadne fungovanie vnútorného finančného trhu. Výsledkom bolo predloženie legislatívneho návrhu smernice Rady o spoločnom systéme dane z finančných transakcií v roku 2011. Je potrebné zdôrazniť, že dôsledky implementácie legislatívneho návrhu dane z finančných transakcií využitím posilnenej spolupráce 11 členských štátov Európskej Únie môže byť z právneho hľadiska v rozpore s deklarovaným cieľom posilnenej spolupráce, konkrétne predchádzať porušovaniu hospodárskej súťaže medzi finančnými nástrojmi pri finančných operáciách a trhmi členských štátov Európskej Únie, taktiež k zabráneniu dvojitému zdaneniu. K zásadným východiskám pri posilnenej spolupráci členských štátov všeobecne patrí udržiavanie sociálnej a územnej súdržnosti. Posilnená spolupráca nesmie vytvárať prekážku ani diskrimináciu v obchode medzi členskými štátmi, ani vyvolávať narušenie hospodárskej súťaže (čl. 326 Zmluva o fungovaní Európskej Únie ods. 2). Každá posilnená spolupráca musí zachovávať právomoci, práva a povinnosti členských štátov, ktoré sa jej nezúčastňujú (čl. 327 Zmluvy o fungovaní Európskej Únie). Hlavným princípom posilnenej spolupráce členských štátov EÚ je podpora cieľov členských štátov EÚ, ktoré sa na tejto spolupráci chcú zúčastňovať. Posilnená spolupráca nemôže vykazovať exteritoriálne účinky, ktorými by ovplyvňovala členské štáty nezúčastňujúce sa na posilnenej spolupráci. Avšak legislatívny návrh zdaňovania finančných transakcií obsahuje v sebe okrem princípu usadenia finančných inštitúcií aj princíp povinnosti odvodu dane z finančných transakcií pre finančné inštitúcie, ktoré sa nachádzajú v členských štátoch nezúčastňujúcich sa na posilnenej spolupráci. Tým sa posilnila snaha o zabránenie vyhýbaniu sa daňovej povinnosti doplnením zásady emisie k hlavnej zásade usadenia sa, čím sa prispelo k znevýhodneniu premiestňovaniu činností mimo oblasť s jednotnou úpravou dane. Aj napriek čiastkovým legislatívnym úpravám návrhu zostali niektoré ustanovenia v pôvodnom znení, a to pôsobnosť dane, zásada usadenia, zdaniteľný základ, sadzby a osoby povinné odvádzať daň. Z tohto dôvodu Komisia nepodrobovala revidované znenie smernice o dani z finančných transakcií novým konzultáciám (Rozhodnutie Európskej komisie č. 2011/0261, 2011).

V súlade s právom EÚ, konkrétne článkom 113 ZFEÚ, prijatie tejto smernice by vyžadovalo jednomyselné schválenie v Rade. Problémy s prijatím tejto smernice sa objavili už počas prvého zasadnutia Rady pre hospodárske a finančné záležitosti v novembri 2011, keď niektoré členské štáty prejavili nesúhlas s akýmkoľvek spoločným systémom zdaňovania na úrovni EÚ. Tieto zásadné a neprekonateľné rozdiely viedli následne ku konštatovaniu, že Rada nie je schopná v primeranom čase dosiahnuť konsenzus. Členské štáty so záujmom o reguláciu v tejto oblasti sa rozhodli postupovať samostatne a nadviazať posilnenú spoluprácu (Návrh Rozhodnutia Rady č. 2013/52/EU, 2013).

Právny základ pre zavedenie spoločného systému dane z finančných transakcií predstavuje článok 113 Zmluvy o fungovaní Európskej Únie zaradený v časti upravujúcej daňové ustanovenia. Ide o oblasť, na ktorú sa vzťahujú Zmluvy a z pohľadu rozdelenia právomocí sa týka vytvorenia a správneho fungovania vnútorného trhu, čo je spoločná právomoc. Okrem toho musí posilnená spolupráca dodržiavať existujúce *acquis* v tejto oblasti.

V súčasnosti existuje iba jeden právny akt upravujúci oblasť zdaňovania finančných transakcií, a to smernica Rady č. 2008/7/ES. Existencia tejto úpravy musí byť zohľadnená pri prijímaní vykonávacích aktov posilnenej spolupráce v oblasti dane z finančných transakcií tak, aby nedošlo ku kolízii únijskeho práva. Vytvorenie vnútorného trhu je považované za jeden zo základných cieľov Únie a jeho naplnenie by mohol pozitívne prispievať k spoločnému systému dane z finančných transakcií. Kapitálové trhy sú v súčasnosti charakterizované významným medzinárodným rozmerom a zásadné rozdiely v zdanení v tejto oblasti by zahŕňali značné narušenia hospodárskej súťaže a stáli by v ceste vytvoreniu skutočného vnútorného trhu pre dotknuté produkty. Súbežná existencia viacerých vnútroštátnych úprav zdaňovania finančných transakcií so sebou prináša fragmentáciu trhu a vedie k narušeniu hospodárskej súťaže z dôvodu daňovej arbitráže, či odklonu obchodu a motivuje subjekty hľadať cesty ako sa vyhnúť zdaneniu. Tieto postupy sú v ostrom rozpore s cieľom Únie na riadnom fungovaní trhu a novozavedený systém by mal prispieť k eliminácii týchto nežiaducich javov. Napriek spočiatku obmedzenému geografickému dosahu má táto spolupráca predpoklady pre ďalšie rozšírenie a podporenie integračného procesu. Výhody plynúce z harmonizovaného systému budú plynúť všetkým, aj subjektom z nezúčastnených krajín, takže nedochádza k úplnému vyčleneniu vybranej skupiny štátov, a teda narušeniu súdržnosti. Nepredpokladá sa ani prehĺbenie rozdielov v hospodárskom a sociálnom rozvoji medzi zúčastnenými a nezúčastnenými štátmi. Každý z nich môže naďalej uplatňovať svoj pôvodný systém. V zmysle článku 326 ods. 2 Zmluvy o fungovaní Európskej Únie nesmie posilnená spolupráca predstavovať prekážku alebo diskrimináciu v obchode a narúšať hospodárku súťaž.

Tak ako bolo už vyššie uvedené, podmienky vyplývajúce z vykonávania posilnenej spolupráce by sa uplatňovali na všetky subjekty rovnako na základe objektívne stanovených podmienok. Okrem toho, existencia menšieho počtu vnútroštátnych úprav naopak znižuje počet možných prekážok obchodu a možné narušenie hospodárskej súťaže, najmä pokiaľ ide o narušenie prostredníctvom nezdanenia alebo dvojitého zdanenia. Povoľená posilnená spolupráca zachováva právomoci, práva a povinnosti štátov, ktoré sa jej nezúčastňujú, nakoľko nijako neovplyvňuje ich možnosť zachovať si súčasný systém zdaňovania, ktorý u nich funguje, prípadne si zaviesť vlastnú daň z finančných transakcií, ktorá nebude vychádzať z harmonizovaných pravidiel. Schvaľovanie predložených opatrení od začiatku sprevádzal nesúhlas niektorých štátov, najmä Veľkej Británie. Na zasadnutiach Rady v dňoch 22. júna a následne 10. júla 2012 bolo konštatované, že medzi členskými štátmi naďalej pretrvávajú rozdiely, čo sa týka vytvorenia harmonizovaného systému zdaňovania vo finančnom sektore, a že ani v blízkej budúcnosti nie je pravdepodobné, že by bolo dosiahnuté jednomyselnosti. Tento záver prijala aj Európska rada na svojom zasadnutí dňa 28. júna 2012, keď dospela k záveru, že Rada v dohľadnom čase navrhovanú smernicu neprijme ( Návrh Rozhodnutia Rady č. 2013/52/EU, 2013).

Nemožnosť vytvorenia spoločného systému zdaňovania bola konštatovaná aj na najvyššej úrovni, čím bolo naznačené, že existujúce rozpory skutočne nie je možné zosúladiť a ani najvyšší predstavitelia nie sú schopní dohodnúť sa. Poslednou možnosťou sa stal postup posilnenej spolupráce. Zámer požiadať o nadviazanie posilnenej spolupráce vyjadrili niektoré členské štáty už na zasadnutí Rady v júni 2012, pričom niektorí z oponentov harmonizovaného systému dali najavo, že takejto forme spolupráce nebudú brániť. Dá sa z toho usudzovať, že posilnenú spoluprácu v oblasti dane z finančných transakcií nepostihne osud podobný patentom



a nezúčastnené štáty nepodajú žalobu na Súdny dvor. V období od septembra do októbra 2012 Komisia prijala listy so žiadosťami od 11 členských štátov, v ktorých jej navrhovali predloženie návrhu na povolenie posilnenej spolupráce Rade. V zmysle článku 329 ods. 1 Zmluvy o fungovaní Európskej Únie žiadajúce členské štáty upresnili rozsah a ciele navrhovanej spolupráce odkazom na návrh smernice, ktorú Komisia predložila v septembri 2011 a poukázali predovšetkým potrebu zabrániť daňovým únikom, narušovaniu hospodárskej súťaže a prevodom do iných jurisdikcií. Európsky parlament prijal svoje súhlasné stanovisko 12. decembra 2012 a so zreteľom na tento súhlas Rada prijala dňa 22. januára 2013 rozhodnutím, ktorým sa povoľuje posilnená spolupráca v oblasti dane z finančných transakcií (Návrh Rozhodnutia Rady č. 2013/52/EU, 2013).

Na základe tohto rozhodnutia 11 členských štátov medzi sebou nadviazalo posilnenú spoluprácu. Ide o tieto štáty: Belgicko, Estónsko, Francúzsko, Grécko, Nemecko, Portugalsko, Rakúsko, Taliansko, Slovinsko, Španielsko a Slovensko. Vzhľadom na len nedávne povolenie tejto posilnenej spolupráce neboli doposiaľ prijaté žiadne legislatívne akty. Nakoľko sa však ide o opatrenie, ktorého cieľom je zaistiť, aby sa aj subjekty z finančného sektoru spravodlivo podieľali na krytí nákladov k prekonaniu hospodárskej a finančnej krízy, je pravdepodobné, že prvé opatrenia budú prijaté v blízkej dobe.

Právne akty prijímané v rámci posilnenej spolupráce podliehajú postupu stanovenému pre danú oblasť v Zmluvách. V súlade s článkom 113 ZFEÚ budú opatrenia prijímané za účelom vykonávania posilnenej spolupráce prijímané na základe mimoriadneho legislatívneho postupu, pričom Rada rozhoduje jednomyseľne po porade s Parlamentom a Hospodárskym a sociálnym výborom. V súčasnej dobe je k dispozícii návrh smernice prijatý 14. februára 2013, ktorý bol postúpený Rade a Parlamentu. Vo všeobecnosti boli ustanovenia tohto návrhu zachované z pôvodného návrhu zo septembra 2011. V dobe prerokovávaní možnosti zavedenia spoločného systému zdanenia finančného sektoru na úrovni celej Európskej Únie a v rámci posilnenej spolupráce boli režimy v jednotlivých členských štátoch nekoordinované a s typickými častými zmenami. Pôsobnosť dane vo väčšine členských štátov bola obmedzená na obchodovanie s cennými papiermi na regulovaných trhoch. To znamená, že dovtedy ako bola pozornosť venovaná predovšetkým kótovaným akciám, derivátové a mimoburzovné obchody sa nezdaňovali vôbec, resp. iba málo. To samozrejme viedlo vo veľkej miere k zamieňaniu finančných nástrojov za účelom vyhnutia sa zdaneniu. Samotný výber dane prebieha v systémoch väčšinou prostredníctvom sprostredkovateľov a daň nebýva určená pre obidve strany finančnej transakcie. Z takto nastavenej dane potom plyní relatívne malý výnos, lebo daňové subjekty nie sú motivované k dobrovoľnému plneniu z dôvodov nejednotného prístupu v podobných prípadoch, napriek tomu, že to vyplýva zo základnej zásady zdaňovania. Spoločný systém zdaňovania na úrovni Európskej Únie možno zaviesť iba jednomyseľným súhlasom všetkých členských štátov. Jednotnosť všetkých členských štátov v prístupe k zdaňovaniu finančných transakcií je nevyhnutná, aby mohlo byť zaistené riadne fungovanie jednotného vnútorného trhu a mohlo byť zabránené narušovaniu hospodárskej súťaži. Jednotná definícia základných aspektov dane z finančných transakcií by bola z pohľadu Európskej Únie považovaná ako riešenie, ktoré by mohlo nápomocné pri odstránení roztrieštenosti vnútorného trhu (Návrh Smernice Rady č. COM/2013/071 final - 2013/0045, 2013).

Nejednotnosť prístupu k zdaneniu finančného sektoru vo všeobecnosti umožňuje daňovú arbitráž, ktorá svojim dôsledkom vedie k dvojitému zdaneniu, alebo nezdaneniu. To na

jednej strane ovplyvňuje príjmy jednotlivých štátov a na strane druhej zvyšuje náklady súkromného sektoru na dodržiavanie rozdielných právnych predpisov jednotlivých členských štátov. Posilnená spolupráca namiesto ucelenej úpravy na úrovni Európskej Únie nemôže negatívnym javom úplne zabrániť z hľadiska svojho geografického obmedzenia. Smernica o dani z finančných transakcií sa preto zamerala predovšetkým na ustanovenie spoločnej štruktúry dane a daňovej povinnosti. Zúčastnené štáty si naďalej sami môžu stanoviť výšku sadzby dane prevyšujúcu povinné minimum. V prenesenej právomoci im bola stanovená povinnosť zaistiť dohľad nad uskutočneným výberom dane, registráciou, účtovníctvom a vykazovaním dane. Vyššie uvedené rozdelenie právomoci a pôsobnosti má zabezpečiť dodržanie zásady subsidiarity a proporcionality (Zmluva o Európskej Únii, čl.5).

Veľká Británia napadla rozhodnutie Rady Európskej Únie č. 2013/52/EU o povolení posilnenej spolupráce v oblasti dane z finančných transakcií na Súdnom dvore Európskej Únie z dôvodu porušenia článku 327 a 332 Zmluvy o fungovaní Európskej Únie ( Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 30. apríla 2014 vo veci C-209/13, 2014).

V článku 327 Zmluvy o fungovaní Európskej Únie sa uvádza, že každá posilnená spolupráca musí zachovávať právomoci, práva a povinnosti členských štátov, ktoré sa jej nezúčastňujú. Tieto štáty nebránia v jej prevádzkovaní zúčastneným členským štátom. Článok 332 sa zaoberá alokáciou nákladov spojených so zabezpečovaním posilnenej spolupráce. Určuje, že tieto náklady sú uhradené zúčastnenými členskými štátmi. Súčasne vymedzuje i dve výnimky z tohto pravidla, a to správne náklady orgánov a situáciu, keď všetci členovia Rady po konzultácii s Európskym parlamentom rozhodnú o inom rozdelení nákladov. Veľká Británia upozorňovala na rozpor rozhodnutia s článkom 327 v zavedení zásady emisie s článkom 4 odst. 1 písm. g) a odst. 2 písm. c) návrhu smernice o dani z finančných transakcií. Tento princíp spôsobuje, že by sa daň z finančných transakcií uplatnila i na osoby, ktoré sú výhradne umiestené mimo územia členských štátov zúčastňujúcich sa na posilnenej spolupráci, čím by boli porušené ich práva. Princíp článku 327 Zmluvy o fungovaní Európskej Únie podporuje i medzinárodné právo, ktoré pripúšťa extrateritoriálne účinky iba v prípade úzkeho vzťahu medzi dotknutými subjektmi a zasahujúcim štátom, ktorý odôvodňuje zásah jedného štátu do zvrchovanej právomoci druhého štátu. Táto podmienka podľa Veľkej Británie v prípade uplatnenia zásady emisie dane z finančných transakcií splnená nie je.

V žalobnom návrhu Veľká Británia tvrdila aj, že náklady spojené s uplatňovaním posilnenej spolupráce nebudú uhrádzané iba zúčastnenými členskými štátmi, ako ustanovuje článok 332 Zmluvy o fungovaní Európskej Únie, ale náklady budú vznikať aj ostatným členským štátom. K tomu má dochádzať z dôvodu aplikácie smernice Rady 2010/24/EU17 a smernice Rady 2011/16/EU18. Z týchto smerníc vyplýva zákaz pre nezúčastnené štáty požadovať úhradu nákladov vzájomnej pomoci a správnej spolupráce v súvislosti s uplatnením smerníc na navrhovanú daň z finančných transakcií. Za tieto náklady sa považujú náklady súvisiace s žiadosťami o pomoc či spoluprácu, ktoré sú založené na vnútroštátnych právnych úpravách, ktoré boli prijaté k zabezpečeniu účinnosti posilnenej spolupráce (Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 30. apríla 2014 vo veci C-209/13, 2014).

Rada Európskej Únie označila žalobné dôvody za neopodstatnené. Prvý žalobný dôvod narážajúci na extrateritoriálne účinky smernice Rada vyvrátila tým, že sa išlo v danom čase o predčasné a špekulatívne závery. V prípade druhého žalobného dôvodu Rada odmietla výklad Veľkej Británie článku 322 Zmluvy o fungovaní Európskej Únie. V článku podľa výkladu Rady

sa uvádzajú iba prevádzkové náklady uhrádzané z rozpočtu Európskej Únie v súvislosti s činnosťami zakladajúcimi posilnenú spoluprácu. Súdny dvor Európskej Únie žalobu Veľkej Británie zamietol. K prvému žalobnému dôvodu uviedol, že zásada emisie nie je vôbec súčasťou napadnutého rozhodnutia o povolení posilnenej spolupráce a preto ju nie je možné napadnúť skôr ako bude implementovaná zúčastnenými štátmi. Druhý žalobný dôvod týkajúci sa nákladov, ktoré by mali vzniknúť nezúčastneným štátom, taktiež nebol zakotvený v napadnutom rozhodnutí. Napadnuté rozhodnutie totiž neobsahuje žiadne ustanovenie ohľadom alokácie nákladov v súvislosti s uskutočňovaním posilnenej spolupráce. Súdny dvor Európskej Únie konštatoval, že nie je možné preskúmať dopady na administratívne náklady nezúčastnených štátov dovtedy, dokým nebudú s konečnou platnosťou stanovené zásady zdanenia z finančných transakcií. Zamietnutím oboch žalobných návrhov, zamietol aj žalobu Veľkej Británie v celom rozsahu. Nevylúčil však možnosť podania žaloby po implementácii dane z finančných transakcií (Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 30. apríla 2014 vo veci C-209/13, 2014).

Je potrebné spomenúť aj možnosti napadnutia prijatého legislatívneho aktu v rámci incidenčnej žaloby. V prípade sporu pri aplikácii prijatej smernice je možné podať tzv. incidenčnú žalobu podľa článku 277 Zmluvy o fungovaní Európskej Únie, ktorú možno použiť aj proti platnej prijatej smernici na základe ktorej bol aplikačný akt vydaný (napr. určenie dane z transakcie vykonanej inštitúciou so sídlom v nezúčastnenom členskom štáte, či pri sankcii za neodvedenie dane). V tomto prípade sa neuplatní dvojmesačná lehota pre podanie žaloby na neplatnosť a právny akt je napadnutý súdnym konaním o konkrétnom spore. Aktívne legitimovaným je subjekt, ktorý je stranou individuálneho sporu (napr. finančná inštitúcia). Štát v tomto konaní môže vystupovať ako intervenient. Obdobná situácia môže nastať v konaní pred národnými súdmi členských štátov po podaní predbežnej otázky. Nevýhodou tohto postupu je dlhý časový odstup od prijatia smernice a postavenia členského štátu iba v pozícii intervenienta. Z hľadiska súdnej praxe je zrušenie napadnutého aktu skôr ojedinelým výsledkom. Daný postup ponecháva nezúčastnený štát v pasívnej pozícii, rozhodujúcu úlohu majú dotknuté súkromné subjekty. Aj keby bola žaloba úspešná, môžu byť zrušené len niektoré ustanovenia smernice, na základe ktorých bol individuálny právny akt vydaný, nie smernica ako celok.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

*Daň z finančných transakcií* [online] In: EUROPA. Komunikačné oddelenie Európskej komisie, 2012 [cit. 09. 11. 2016]. Dostupné na internete: [https://ec.europa.eu/taxation\\_customs/sites/taxation/files/docs/body/com\(2011\)594\\_en.pdf](https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/docs/body/com(2011)594_en.pdf)

Návrh Rozhodnutia Rady č. 2013/52/EU, ktorým sa povoľuje posilnená spolupráca v oblasti dane z finančných transakcií [online] In: *EUR-lex. právny informačný systém*. Úrad pre publikácie Európskej Únie [cit. 09. 11. 2016]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0631:FIN:SK:PDF>

Návrh Smernice Rady č. COM/2013/071 final - 2013/0045, ktorou sa vykonáva posilnená spolupráca v oblasti dane z finančných transakcií [online] In: *EUR-lex. Právny informačný*

*system*. Úrad pre publikácie Európskej Únie [cit. 09.11.2016]. Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:52013PC0071>

Rozsudok Súdneho dvora Európskej Únie zo dňa 30. apríla 2014 vo veci C-209/13 [online] In. *EUR-lex. právny informačný systém*. Úrad pre publikácie Európskej Únie [cit. 09.11.2016] Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:62013CJ0209>

Smernica Rady 2010/24/EU17 zo dňa 13.07.2010, ktorou sa mení a dopĺňa smernica 2006/112/ES o spoločnom systéme dane z pridanej hodnoty, pokiaľ ide o pravidlá fakturácie [online] In. *EUR-lex. právny informačný systém*. Úrad pre publikácie Európskej Únie [cit. 09.11.2016] Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:32010L0045>

Smernica Rady 2011/16/EU18 zo dňa 15.02.2011 o administratívnej spolupráci v oblasti daní a zrušení smernice 77/799/EHS [online] In. *EUR-lex. právny informačný systém*. Úrad pre publikácie Európskej Únie. [cit. 09.11.2016] Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/ALL/?uri=CELEX:32011L0016>

Zmluva o fungovaní Európskej Únie [online] In. *EUR-lex. právny informačný systém*. Úrad pre publikácie Európskej Únie. [cit. 09.11.2016] Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>

# K INŠTITÚTU ODDLŽENIA PODĽA VLÁDNEHO NÁVRHU ZÁKONA Č. 247 Z ROKU 2016

Peter Hunák

## **Abstrakt:**

*Príspevok sa zaoberá vybranými otázkami týkajúcimi novej, aktuálne schvaľovanej, právnej úpravy inštitútu oddlženia. Do právneho poriadku Slovenskej republiky bol inštitút oddlženia fyzickej osoby zavedený v roku 2006 zákonom č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Súčasná právna úprava oddlženia je postavená najmä na koncepcii likvidácie majetkovej podstaty fyzickej osoby nasledovanej trojročným skúšobným obdobím, počas ktorého dlžník v prospech veriteľov odvádza časť svojich príjmov (oddlženie). Navrhovaná právna úprava túto koncepciu sčasti mení a dopĺňa okrem likvidácie majetkovej podstaty dlžníka a rýchleho oddlženia možnosť reštrukturalizácie záväzkov dlžníka podľa splátkového kalendára. Účelom novely (resp. návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii) má byť riešenie úpadku fyzických osôb, ktorý predstavuje v Slovenskej republike významný sociálno-ekonomický problém.*

## **Abstract:**

*The paper deals with selected issues regarding the new, currently being approved, legislation of the institute of debt relief. The institute of debt relief of a natural person was introduced to the Slovak legal system in 2006 by the Act No. 7/2005 Coll. on Bankruptcy and Restructuring and on amendments to certain laws. The current legislation of debt relief is based mainly on the concept of liquidation of property of a natural person, followed by a three-year testing period during which the debtor pays to his creditors a part of his income (debt relief). The proposed legislation partly changes aforementioned concept and in addition to the process of liquidation of property of a debtor and the subsequent debt relief it amends fast restructuring of the debtors' obligations according to the schedule of installments. The purpose of the amendment (of a draft law that amends and supplements Act No. 7/2005 Coll. on Bankruptcy and Restructuring) is to solve personal insolvencies which is an important social-economic problem in the Slovak Republic.*

## **Úvod**

V príspevku sa zaoberáme inštitútom oddlženia a jeho zmenami vo svetle navrhovaného a aktuálne schvaľovaného vládneho návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa dopĺňa zákon č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi a o zmene a doplnení zákona č. 586/2003 Z. z. o advokácii a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon)

v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 8/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov (ďalej aj ako „návrh zákona“).<sup>161</sup>

Na začiatku popíšeme známe zahraničné režimy oddlženia a inštitút oddlženia v Slovenskej republike konceptuálne zaradíme. Následne tento pojem charakterizujeme a v stručnosti popíšeme proces oddlženia tak, ako ho poznáme dnes. Nakoniec predstavíme niektoré vybrané najvýznamnejšie zmeny, ktoré by nám mala novela od marca 2017<sup>162</sup> priniesť. Dávame do pozornosti, že veľká časť príspevku čerpá z dôvodovej správy k predmetnému návrhu zákona a z jeho aktuálneho paragrafového znenia<sup>163</sup>.

## Pojem a koncept

Inštitút oddlženia je relatívne mladým inštitútom nachádzajúcim sa v našom právnom poriadku. Do právneho poriadku Slovenskej republiky bol inštitút oddlženia fyzickej osoby zavedený v roku 2006 zákonom č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov. V súčasnosti sa jedná o jediný zákonný spôsob ako sa môže fyzická osoba v úpadku po splnení zákonných podmienok zbaviť svojich dlhov a ako môže začať nový život bez starých záväzkov.

Zahraničné právne úpravy spravidla predpokladajú riešenie úpadku fyzických osôb v dvoch režimoch:

- a) Režim označovaný ako „Fresh Start“ – likvidácia majetkovej podstaty dlžníka a rýchle oddlženie. Tento režim predstavuje alternatívu pre dlžníkov, ktorí majú málo majetku a nízke príjmy, pričom hodnota ich záväzkov spravidla významne presahuje hodnotu ich majetku (Dôvodová správa k návrhu zákona, 2016).
- b) Režim označovaný ako „No Fresh Start“ – reštrukturalizácia záväzkov dlžníka podľa splátkového kalendára. Tento režim predstavuje alternatívu najmä pre dlžníkov, ktorí majú ešte dostatok majetku, ale tento majetok je spravidla zaťažený zabezpečovacími právami tretích osôb a majú určité príjmy, avšak svoje záväzky nie sú schopní plniť včas a/alebo riadne. Dalo by sa aj tvrdiť, že riešenie oddlženia splátkovým kalendárom je alternatívou pre dlžníkov, ktorí svoj úpadok zachytili ešte včas (Dôvodová správa k návrhu zákona, 2016).

Vo všeobecnosti je možné uviesť, že na Slovensku existuje akási hybridná forma oddlženia s kombináciou prvkov oboch koncepcií – aj likvidácie majetkovej podstaty dlžníka a aj splátkového kalendára. Súčasná právna úprava oddlženia je postavená najmä na prvotnej likvidácii majetkovej podstaty dlžníka, ktorá predchádza oddlženiu fyzickej osoby (prvok Fresh Start). Túto likvidáciu potom nasleduje trojročné skúšobné obdobie, počas ktorého dlžník ku koncu každého skúšobného roka odovzdáva správcovi určitú súdom určenú sumu, teda odvádza v prospech veriteľov časť svojich príjmov (prvok No Fresh Start).

---

<sup>161</sup> Vládny návrh (tlač č. 247) v stave, po prerokovaní (v prvom čítaní) na 10. schôdzi NR SR, uznesenie číslo 281 zo dňa 19.10.2016.

<sup>162</sup> Účinnosť predmetného návrhu zákona je aktuálne stanovená na 01.03.2017.

<sup>163</sup> Aktuálne paragrafové znenie ku dňu 06.11.2016.

Môžeme preto tvrdiť, že oddĺženie je (terminologicky) druhou fázou práve dvojfázového konania, ktoré je v dnešnej dobe bežne označované aj ako „osobný bankrot“ a predchádza mu prvá fáza – konkurz vyhlásený a vedený na majetok dlžníka – fyzickej osoby. Oddĺženie tak môže nasledovať až po skončení konkurzného konania.

Podľa dôvodovej správy k návrhu zákona je práve to, že sa jedná o zmiešanú, hybridnú formu zrejme najvýznamnejšou príčinou prečo počet osôb, ktoré podali návrh na oddĺženie za celé obdobie účinnosti terajšej právnej úpravy nedosiahol pôvodne očakávané úrovne, ktoré by boli porovnateľné s okolitými krajinami. Len pre zaujímavosť, od začiatku účinnosti zákona až ku koncu roka 2015 využilo osobný bankrot na oddĺženie už 2255 obyvateľov Slovenska (TASR, 2016).

## Proces oddĺženia v súčasnosti

Priebeh „osobného bankrotu“ je v súčasnosti v prípade návrhu podaného dlžníkom – fyzickou osobou vo všeobecnosti nasledovný (uvažujeme, že situácia je ideálna a všetky podania sú perfektné):

1. Dlžník zistí, že je platobne neschopný (je v úpadku). V zmysle ustanovenia § 3 ods. 2 zákona č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii v znení neskorších predpisov (ďalej aj ako „ZKR“) je platobne neschopný<sup>164</sup> ten, kto nie je schopný plniť 30 dní po lehote splatnosti aspoň dva peňažné záväzky viac ako jednému veriteľovi (Ďurica, 2004).
2. Dlžník sa rozhodne riešiť úpadok konkurzom. Dlžník podá na príslušný konkurzný súd návrh na vyhlásenie konkurzu (prípadne aj spolu s návrhom na povolenie oddĺženia) s prílohami a zaplatí preddavok na úhradu odmeny a výdavkov predbežného správcu vo výške 663,88 €. Konkurzný súd návrh preskúma a v prípade, že spĺňa zákonné náležitosti, začne konkurzné konanie (Macek, 2009). Následne, v prípade, že súd nemá pochybnosti o majetnosti dlžníka, vyhlási konkurz a ustanoví správcu konkurznej podstaty.
3. Správca konkurznej podstaty v konkurze, okrem iného, zisťuje, spisuje, oceňuje a speňažuje všetok majetok dlžníka. Aby nedošlo k zrušeniu konkurzu, musí mať dlžník majetok aspoň v hodnote 1659,70 € (týmto majetkom môže byť hotovosť, hnutelná vec, pohľadávka, nehnuteľnosť a pod.).
4. Správca, po speňažení majetku, uhradí pohľadávky proti podstate a vyhotoví konečný rozvrh pre nezabezpečených veriteľov. Po jeho splnení rozhodne súd o zrušení konkurzu (Ďurica, 2012).

---

<sup>164</sup> Pre komplexnosť doplníme, že druhou formou úpadku, ktorú slovenský právny poriadok pozná je predĺženie. V zmysle ustanovenia § 3 ods. 3 ZKR je predĺžený ten, kto nie je schopný plniť 30 dní po lehote splatnosti aspoň dva peňažné záväzky viac ako jednému veriteľovi. Za jednu pohľadávku pri posudzovaní platobnej schopnosti dlžníka sa považujú všetky pohľadávky, ktoré počas 90 dní pred podaním návrhu na vyhlásenie konkurzu pôvodne patrili len jednému veriteľovi. Ak peňažnú pohľadávku nie je voči dlžníkovi možné vymôcť exekúciou, alebo ak dlžník nesplnil povinnosť uloženú mu výzvou podľa § 19 ods. 1 písm. a), predpokladá sa, že je platobne neschopný.

5. Ak nepodal dlžník návrh na oddĺženie spolu s návrhom na vyhlásenie konkurzu, mohol tak urobiť ešte počas konkurzného konania až do zrušenia konkurzu. Tento návrh dlžníka na oddĺženie musí vyjadrovať poctivý zámer dlžníka vynaložiť primerané úsilie na uspokojenie svojich veriteľov. Ak návrh podal, súd oddĺženie povolí, ak zistí, že dlžník počas konkurzného konania riadne plnil svoje povinnosti. O povolení oddĺženia by mal súd v zmysle ZKR rozhodnúť bezodkladne po zrušení konkurzu, čo sa však v praxi ani zďaleka nedeje. V uznesení o povolení oddĺženia súd ustanoví správcu. Povolením oddĺženia sa začína trojročné skúšobné obdobie, počas ktorého je dlžník povinný vždy na konci skúšobného roka poskytnúť správcovi peňažné prostriedky v sume určenej súdom, najviac však 70 % svojho celkového čistého príjmu za uplynulý skúšobný rok, ktoré správca po odpočítaní odmeny pomerne rozdelí podľa konečného rozvrhu výťažku medzi veriteľov dlžníka.
6. Po uplynutí skúšobného obdobia súd rozhodne o oddĺžení dlžníka. Pohľadávky, ktoré zostali po zrušení konkurzu neuspokojené a ktoré neboli uspokojené ani počas skúšobného obdobia, sa zverejnením uznesenia o oddĺžení v Obchodnom vestníku stávajú voči dlžníkovi nevymáhateľné (Kubinec, 2005).

### Vybrané zmeny prinášané aktuálnou novelou

- 1/ **Oddelenie konceptov.** V návrhu zákona sa navrhuje zavedenie a oddelenie oboch konceptov – No Fresh Start (v návrhu zákona nazvané ako Splátkový kalendár) a Fresh Start (v návrhu zákona nazvané ako Konkurz). Podľa predkladateľa je okolnosť, že dlžník nemôže dosiahnuť oddĺženie inak, ako za cenu speňaženia celej jeho majetkovej podstaty považovaná za nedostatok právnej úpravy. Podstatné je zdôrazniť, že aby bolo možné od osoby spravodlivo požadovať odovzdanie celého majetku a zároveň aj vynaloženie primeraného úsilia na získanie zamestnania, prípadne na začatie podnikania, musí mať takáto osoba zabezpečené aspoň minimálne životné podmienky (bývanie, pracovné nástroje a pod.). Navyše výťažnosť zo speňaženia majetkovej podstaty dlžníka pre veriteľov<sup>165</sup> býva spravidla nízka a veľká časť pohľadávok veriteľov zostáva často neuspokojená (Dôvodová správa k návrhu zákona, 2016).
- 2/ **Opatrenia proti zneužitiu oddĺženia.** Pri oboch navrhovaných spôsoboch riešenia úpadku sa majú zaviesť opatrenia proti zneužívaniu oddĺženia. Napríklad v prípade splátkového kalendára má ísť o test zneužitia spočívajúci v poskytnutí minimálnej miery uspokojenia veriteľov v percentuálnom vyjadrení podľa výšky ich pohľadávok (určenie kvóty) a taktiež nemožnosť uchádzať sa o oddĺženie formou splátkového kalendára, ak miera uspokojenia nezabezpečených veriteľov nebude značne vyššia (o 10 %) ako by dosiahli nezabezpečení veritelia v konkurze (Dôvodová správa k návrhu zákona, 2016).
- 3/ **Dĺžka konania.** Podľa súčasnej právnej úpravy môže skúšobné obdobie začať až po zrušení konkurzu, avšak nie je možné ani približne určiť dĺžku obdobia, počas ktorého bude prebiehať konkurz. Vplývajú na ňu rôzne faktory – manželstvo úpadcu, existencia

---

<sup>165</sup> Speňažovanie spravidla prebieha v tzv. režime „fire sale“, čo znamená speňažovanie majetku za extrémne nízke ceny.



bezpodielového spoluvlastníctva manželov, kontaktnosť veriteľského výboru (zástupcu veriteľov) a jeho kooperácia so správcom, incidenčné spory, konanie, resp. nekonanie správcu a podobne. V priemere nie je možné predpokladať, že konkurz bude ukončený skôr ako za jeden rok. Návrh zákona by mal tieto nedostatky eliminovať práve tým, že oddĺženie bude dlžníkovi poskytnuté v podstate ihneď (reálne sa má jednať o niekoľko týždňov, maximálne mesiacov) a to pri oboch navrhovaných spôsoboch riešenia oddĺženia.

- 4/ **Preddavok.** Predpokladom na podanie návrhu na vyhlásenie konkurzu podľa súčasnej právnej úpravy je obligatórne zloženie preddavku na úhradu odmeny a výdavkov predbežného správcu v sume 663,88 €. Zaplatenie tohto preddavku nemožno odpustiť. Toto predstavuje pre množstvo dlžníkov pri podaní návrhu na vyhlásenie konkurzu za účelom následného oddĺženia, neprekonateľnú prekážku. Návrh zákona obsahuje opatrenia na to, aby aj dlžníci, ktorí nedisponujú dostatočnými finančnými prostriedkami na zloženie požadovaného preddavku mohli vstúpiť do procesu oddĺženia. Síce povinnosť zloženia preddavku zostane zachovaná, ale tento preddavok bude niektorým dlžníkom poskytnutý, a to vo forme pôžičky. Túto pôžičku má poskytovať Centrum právnej pomoci (ďalej aj ako „Centrum“), pričom dlžník bude povinný vrátiť ju Centru (na účet príslušného súdu) do troch rokov od jej poskytnutia v mesačných splátkach. V prípade, že dlžník bez vážneho dôvodu nebude riadne a včas plniť povinnosť vrátiť Centru hodnotu poskytnutého preddavku, bude to považované za nepoctivý zámer dlžníka a súd bude môcť na základe návrhu Centra na zrušenie oddĺženia pre nepoctivý zámer oddĺženie zrušiť.
- 5/ **Suma splátky.** Oddĺženie podľa súčasnej právnej úpravy obsahuje pre rozhodovanie súdu ohľadom sumy, ktorú musí dlžník počas skúšobného obdobia poskytovať pomerne otvorenú dispozíciu (až 70% „čistých príjmov“ dlžníka). Taktiež nie je explicitne stanovené, čo je za takéto čisté príjmy možné považovať a dokonca nie je výslovne upravené ani ako postupovať, ak dôjde k zásadnej zmene príjmov dlžníka počas skúšobného obdobia (či už ide o dlhodobú zmenu (napr. zvýšenie platu) alebo napr. o mimoriadny príjem). Návrh zákona by mal tieto „problémy“ vyriešiť. Spôsob riešenia závisí od formy oddĺženia. Pri konkurze takýto problém ani nevznikne, nakoľko podstatou oddĺženia týmto spôsobom je dobrovoľné odovzdanie celého majetku dlžníka v prospech veriteľov práve za cenu nemožnosti postihovania budúcich príjmov dlžníka. Pri splátkovom kalendári sa zase jednoznačne stanoví, že súd určí dlžníkovi len kvótu, ktorá je relevantná pre uspokojenie pohľadávok veriteľov a táto kvóta bude počas obdobia v ktorom má dlžník plniť splátkový kalendár relatívne stabilná.<sup>166</sup>
- 6/ **Vykúpenie majetku.** Súčasná právna úprava oddĺženia explicitne neustanovuje a ani nepredpokladá existenciu osobitného práva vykúpiť majetok podliehajúci konkurzu alebo vo vzťahu k nemu uplatniť nejaké osobitné právo. Návrh zákona upravuje možnosť oprávnených osôb prioritne vykúpiť majetok podliehajúci konkurzu za cenu

---

<sup>166</sup> V zmysle ustanovenia § 168c ods. 4 paragrafového znenia návrhu zákona sa uspokojenie nezabezpečených veriteľov v návrhu splátkového kalendára vyjadrí kvótou určenou celkovým percentom z pohľadávok, ktoré dlžník poskytne každému nezabezpečenému veriteľovi počas nasledujúcich piatich rokov. Uspokojenie nesmie byť nižšie ako 30 % z nezabezpečenej pohľadávky. To platí aj pre uspokojenie veriteľa, ktorého pohľadávka je zabezpečená iba majetkom tretej osoby.

určenú na základe znaleckého posudku alebo za cenu dosiahnutú pri speňažení. Oprávnenou osobou sa na účely uplatnenia práva vykúpiť majetok z konkurznej podstaty bude rozumieť dlžníkov príbuzný v priamom rade, jeho súrodenec, manžel alebo ak ide o nehnuteľnosť tak aj obec, v ktorej katastrálnom území sa nehnuteľnosť nachádza.

- 7/ **Účasť zabezpečených veriteľov.** Súčasná právna úprava do procesu riešenia úpadku fyzickej osoby bezvýnimočne vťahuje zabezpečených veriteľov. Návrh zákona v zásade ponecháva zabezpečené pohľadávky bokom a umožní uplatniť inštitúty dohôd medzi zabezpečeným veriteľom a dlžníkom. Záložní veritelia sa do riešenia úpadku dlžníka nevťahujú a to až do rozsahu, v ktorom je ich pohľadávka krytá predmetom zabezpečovacieho práva.
- 8/ **Pohľadávky podliehajúce oddĺženiu.** Oddĺženiu (resp. účinku nevymáhateľnosti) budú podliehať v zásade všetky pohľadávky veriteľov, ktoré si prihlásili do konania, alebo ktoré si do konania prihlásiť mohli, s výnimkami (napr. pohľadávka dieťaťa na výživné, pohľadávka z právnej pomoci poskytnutej dlžníkovi Centrom právnej pomoci v súvislosti s konaním o oddĺžení, peňažný trest podľa Trestného zákona a pod.).
- 9/ **Nepostihnuteľná hodnota obydľia.** Po debate na tému ochrany obydľia, bola do návrhu zapracovaná aj kategória tzv. nepostihnuteľnej hodnoty obydľia. Nepostihnuteľnou hodnotou obydľia dlžníka je časť hodnoty jednej obývatelnej veci s príslušenstvom, vrátane prípadného zastavaného a príľahlého pozemku, ktorú dlžník označil v zozname majetku ako svoje obydľie. Jej výška bude ustanovená nariadením vlády Slovenskej republiky. Toto opatrenie má za účel významne zvýšiť ochranu dlžníkov pred úplnou stratou bývania. Dlžník, ktorý prejde oddĺžením, bude mať právo uchrániť si voči nezabezpečeným veriteľom istú sumu, ktorá mu ostane zachovaná a mohol si z nej platiť napr. nájomné. Dávame do pozornosti, že ak je obydľie dlžníka zaťažené zabezpečovacím právom, zabezpečovacie právo má prednosť pred nepostihnuteľnou hodnotou obydľia dlžníka.
- 10/ **Ret'azenie oddĺžení.** Opakovane sa domáhať oddĺženia konkurzom alebo splátkovým kalendárom sa bude môcť dlžník najskôr po uplynutí desiatich rokov od vyhlásenia konkurzu alebo od určenia splátkového kalendára.
- 11/ **Podmienka exekúcie.** Dlžník bude oprávnený podať návrh na vyhlásenie konkurzu iba vtedy, ak je na jeho majetok vedená exekúcia alebo obdobné vykonávacie konanie.
- 12/ **Zrušenie oddĺženia na návrh veriteľa.** Veriteľ, ktorý bol dotknutý oddĺžením, má právo domáhať sa zrušenia oddĺženia návrhom na zrušenie oddĺženia podaným voči dlžníkovi alebo jeho dedičom na súde, ktorý vyhlásil konkurz alebo určil splátkový kalendár, ak preukáže, že dlžník nemal poctivý zámer, keď sa domáhal zbavenia svojich dlhov, do šiestich rokov od zrušenia konkurzu alebo určenia splátkového kalendára.
- 13/ **Povinné zastúpenie.** Pri podaní návrhu na vyhlásenie konkurzu alebo návrhu na určenie splátkového kalendára, až do ustanovenia správcu, musí byť dlžník zastúpený advokátom alebo Centrom právnej pomoci (neplatí to iba ak má dlžník vysokoškolské právnické vzdelanie druhého stupňa).
- 14/ **Životopis.** Novou prílohou návrhu je dlžníkov životopis spolu s opisom jeho aktuálnej životnej situácie.

- 15/ **Rozhodnutie o oddĺžení.** V zmysle novely rozhoduje súd o oddĺžení v uznesení o vyhlásení konkurzu alebo v uznesení o určení splátkového kalendára tak, že dlžníka zbavuje všetkých dlhov, ktoré môžu byť uspokojené iba v konkurze alebo splátkovým kalendárom v rozsahu, v akom nebudú uspokojené v konkurze alebo splátkovým kalendárom. Oddĺžením sa pohľadávky, ktoré môžu byť uspokojené iba v konkurze alebo splátkovým kalendárom, bez ohľadu na to, či boli alebo neboli prihlásené, stávajú voči dlžníkovi nevymáhateľné v rozsahu, v ktorom ho súd zbavil dlhov.
- 16/ **Preddavky.** Malo by dôjsť k zmenám jednotlivých súm preddavkov. Pri veriteľskom návrhu vo veci vyhlásenia konkurzu na majetok fyzickej osoby má byť zmenená výška preddavku na úhradu odmeny a výdavkov predbežného správcu na 660,- €. V konaniach o oddĺžení bol určený samostatný preddavok na úhradu odmeny a náhrady nevyhnutných nákladov spojených s výkonom správcovskej činnosti správcu vo výške 500,- €. Výška preddavku na úhradu odmeny a výdavkov predbežného správcu vo veci vyhlásenia konkurzu na majetok právnickej osoby bola zmenená z 1659,70 € na 1660,- €. Výška preddavku na úhradu nákladov konkurzu vo veci vyhlásenia konkurzu na majetok fyzickej osoby podnikateľa má byť 1660,- €.
- 17/ **Zastavenie pre nedostatok majetku.** Ďalšia zo zmien sa má týkať možnosti súdu zastaviť konkurzné konanie pre nedostatok majetku vo veci vyhlásenia konkurzu na majetok fyzickej osoby. Novela umožňuje zastaviť konkurzné konanie pre nedostatok majetku len vo veci vyhlásenia konkurzu na majetok fyzickej osoby – podnikateľa a len vtedy, ak zistí, že majetok dlžníka fyzickej osoby podnikateľa nemá hodnotu ani 1600,- €.
- 18/ **Paušálna odmena.** Ustanovenie o paušálnej odmene za výkon funkcie správcu do konania prvej schôdze veriteľov vo veci vyhlásenia konkurzu na majetok fyzickej osoby – nepodnikateľa, ktorá bola vo výške 663,88 € by malo byť vypustené. Namiesto tohto za výkon funkcie v konaniach o oddĺžení má správcovi patriť paušálna odmena a náhrada nevyhnutných výdavkov spojených s výkonom správcovskej činnosti vo výške 500,- €.

## Záver

V príspevku sme sa zaoberali inštitútom oddĺženia a hlavne jeho právnou úpravou a zmenami vo svetle navrhovaného a aktuálne schvaľovaného vládneho návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa dopĺňa zákon č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi a o zmene a doplnení zákona č. 586/2003 Z. z. o advokácii a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 8/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov.

Na začiatku sme vymedzili vybrané koncepty oddĺženia a tento inštitút sme v zmysle právnej úpravy v Slovenskej republike konceptuálne zaradili a charakterizovali. Následne sme v stručnosti popísali proces oddĺženia tak, ako prebieha v súčasnosti. Príspevok sme ukončili

tým, že sme poukázali na niektoré vybrané významné zmeny, ktoré by nám mal predmetný návrh zákona priniesť.

### **Zoznam bibliografických odkazov**

ĎURICA, M. 2004. Pluralita veriteľov ako jedna z podmienok pre vyhlásenie konkurzu. In *Justičná revue*, 2004, 56, č. 2.

ĎURICA, M. 2012. *Konkurzné právo na Slovensku a v Európskej únii: (výklad právnej úpravy konaní začatých do 1. januára 2012 a po 1. januári 2012)*. 3. vyd. Bratislava : EUKÓDEX, s. r. o., 2012. 1024 s. ISBN: 978-80-89447-82-4.

ĎURICA, M. 2012. *Zákon o konkurze a reštrukturalizácii. Komentár*. Bratislava : C. H. Beck, 2012. 1148 s. ISBN: 978-80-89603-00-8.

*Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa dopĺňa zákon č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi a o zmene a doplnení zákona č. 586/2003 Z. z. o advokácii a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 8/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov* [online]. 2016. Bratislava : www.nrsr.sk, 2016 [cit. 2016-11-06]. Dostupné na internete:<<http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=6068>>.

KUBINEC, M. 2005. Oddĺženie dlžníka fyzickej osoby v súčasnej a budúcej právnej úprave. In *Obchodné právo*, 2005, roč. 6, č. 8, s. 37.

MACEK, J., MALIAR, M. 2009. Oddĺženie ako inštitút konkurzného práva?. In *Justičná revue*, 2009, č. 11/09, s. 1171.

TASR. 2016. *Osobný bankrot na oddĺženie už využilo 2255 obyvateľov Slovenska* [online]. 2016, [cit. 2016-11-05]. Dostupné na internete:<<http://www.teraz.sk/ekonomika/osobny-bankrot-na-oddzlenie/193970-clanok.html>>.

*Návrh vyhlášky Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky, ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 665/2005 Z. z., ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov* [online]. 2016. Bratislava : www.nrsr.sk, 2016 [cit. 2016-11-06]. Dostupné na internete:<<http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=6068>>.

*Vládny návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa dopĺňa zákon č. 327/2005 Z. z. o poskytovaní právnej pomoci osobám v materiálnej núdzi a o zmene a doplnení zákona č. 586/2003 Z. z. o advokácii a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 8/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov* [online]. 2016. Bratislava : www.nrsr.sk, 2016 [cit. 2016-11-06]. Dostupné na internete:<<http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=6068>>.

*Zákon č. 7/2005 Z. z. o konkurze a reštrukturalizácii v znení neskorších predpisov.*

# NÁVRH NA NÁHRADU ŠKODY POŠKODENÉHO V ADHÉZNOM KONANÍ

JUDr. Eva Find'ová

## **Abstrakt**

*Konanie o uplatnení náhrady škody v trestnom konaní sa odborne nazýva „adhézne konanie“. V tejto súvislosti nadobúda v trestnom konaní osobitné postavenie osoba poškodeného ako subjektu trestného konania, ktorému trestný poriadok priznáva viacero procesných práv a povinností. Jedným z nich je aj právo uplatniť si nárok na náhradu škody v tzv. adhéznom konaní, ktoré je súčasťou trestného konania. Rovnako ako je škoda vymedzená v trestnom zákone, tak aj osoba poškodeného je presne vymedzená v zákone č.301/2005 Z.z. Trestný poriadok.*

## **Abstract**

*Procedure for the application of damages in criminal proceedings is technically called "adhesion procedure". In this regard shall take enforcement special status of the injured person as the subject of criminal proceedings the Criminal Procedure Code recognizes a number of procedural rights and obligations. One of them is the right to make a claim for damages in the so-called adhesion procedure, which is part of the criminal proceedings. As well as the damage as defined in the Criminal Code as well as the injured person is precisely defined in the Law no.301 / 2005 Z.z. Code of Criminal Procedure.*

## **Úvod**

Väčšine z vás je zrejmé, že ak vám vznikla škoda, či už majetková alebo nemajetková, môžete si uplatniť jej náhradu žalobou v občianskom súdnom konaní. Nie všetci vedia, že škodu, ktorá vznikla spáchaním trestného činu, si môžu uplatniť aj v trestnom konaní vedenom pre spáchanie takéhoto skutku. Uvedené konanie o uplatnení náhrady škody v trestnom konaní sa odborne nazýva „adhézne konanie“.

## **Pojem poškodený a jeho práva**

Trestný poriadok definuje *poškodeného* v § 46 ods. 1 ako *osobu, ktorej bolo trestným činom ublížené na zdraví, spôsobená majetková, morálna alebo iná škoda alebo boli porušené či ohrozené jej iné zákonom chránené práva alebo slobody.*

Podľa judikatúry treba za poškodeného považovať fyzickú alebo právnickú osobu (i štát), a to aj vtedy ak jej páchatel škodu spôsobenú trestným činom ešte pred začatím trestného stíhania, prípadne počas jeho priebehu, celú nahradil.

Trestný zákon pod pojmom „ublíženie na zdraví“, ktorý je uvedený v § 123 ods. 2 TZ, rozumie také poškodenie zdravia iného, ktoré si objektívne vyžiadalo lekárske vyšetrenie, ošetrovanie alebo liečenie, počas ktorého bol sťažený obvyklý spôsob života poškodeného. Za „majetkovú škodu“ sa považuje ujma, ktorá sa prejavuje v majetkovej sfére poškodeného a spočíva v zmenšení jeho majetkového stavu a je objektívne vyjadriteľná všeobecným ekvivalentom, t.j. peniazmi je teda napravitel'ná poskytnutím majetkového plnenia. *Morálna škoda* predstavuje škodu, ktorá vznikne poškodenému zásahom do jeho imateriálnej, osobnej sféry (napr. niektorými trestnými činmi proti ľudskej dôstojnosti, proti poriadku vo verejných veciach ap.). Inou škodou je škoda, ktorá môže byť spôsobená na iných právach poškodeného (napr. porušenie autorského práva alebo škoda spôsobená na osobných právach trestnými činmi, napr. obmedzovanie osobnej slobody ap.).<sup>167</sup>

*Poškodený má právo v prípadoch ustanovených trestným poriadkom vyjadriť sa, či súhlasí s trestným stíhaním, má právo uplatniť nárok na náhradu škody, robiť návrhy na vykonanie dôkazov alebo na ich doplnenie, predkladať dôkazy, nazerať do spisov a preštudovať ich, zúčastniť sa na hlavnom pojednávaní a na verejnom zasadnutí konanom o odvolaní alebo o dohode o priznaní viny a prijatí trestu, vyjadriť sa k vykonaným dôkazom, má právo záverečnej reči a právo podávať opravné prostriedky v rozsahu vymedzenom týmto zákonom.*

Ak poškodenému bol aspoň sčasti priznaný nárok na náhradu škody, aby mu odsúdený, ktorému bola uložená povinnosť na náhradu škody, nahradil trovy potrebné na účelné uplatnenie jeho nároku na náhradu škody v trestnom konaní, vrátane trov vzniknutých pribráním splnomocnenca. V prípade, že mu nebol priznaný nárok na náhradu škody ani sčasti, navrhnúť súdu, aby uložil odsúdenému povinnosť nahradit' celé trovy súvisiace s jeho účasťou v trestnom konaní alebo ich časť. Ak nastanú prieskany vo vyšetrovaní alebo v postupe vyšetrovateľa môže kedykoľvek žiadať prokurátora o ich odstránenie. V prípade, že poškodenému hrozí nebezpečenstvo v súvislosti s pobytom obvineného alebo odsúdeného na slobode, žiadať prokurátora (v prípravnom konaní) alebo súd (v konaní pred súdom) aby bol informovaný na adresu, ktorú na tento účel uvedie, o prepustení obvineného z väzby alebo o jeho úteku z väzby alebo o prepustení alebo úteku odsúdeného z výkonu trestu odňatia slobody. Poškodený má právo podať návrh na zrušenie právoplatného rozhodnutia v prípravnom konaní generálnym prokurátorom.

## **Uplatnenie nároku poškodeného na náhradu škody**

V adhéznom konaní, ktoré je súčasťou trestného konania si môže uplatniť poškodený nárok na náhradu škody. Poškodený je subjektom trestného konania, a to od okamihu začatia

---

<sup>167</sup> ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné*. Všeobecná a osobitná časť. 2. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2012, s. 164-166.

trestného konania spravidla od podania trestného oznámenia. V trestnom konaní má postavenie strany.

Nevyhnutnou podmienkou, aby si poškodený mohol uplatniť nárok na náhradu škody v adhéznom konaní je, že mu trestným činom obvineného (obžalovaného) bola spôsobená škoda. Súčasne sa žiada, aby medzi vznikom škody a spáchaným skutkom bola príčinná súvislosť. Z uvedeného vyplýva, že predmetom adhézneho konania nemôže byť škoda spôsobená iným činom, za ktorý nie je páchateľ trestne stíhaný, aj keby mal súvislosť so skutkom, ktorý je predmetom trestného stíhania. Uvedenie skutku v obžalobe (v návrhu na schválenie dohody o vine a treste) je rozhodujúce, nakoľko o nároku na náhradu škody rozhoduje súd.

Súd rozhoduje o náhrade škody len v prípade, ak si poškodený nárok na náhradu škody riadne a včas uplatnil. Bez návrhu oprávnenej osoby súd nerozhoduje (z vlastnej iniciatívy, z úradnej moci). Nárok na náhradu škody si musí poškodený uplatniť formou, z ktorej je takého uplatnenie zrejmé a súčasne musí požiadať súd, aby v odsudzujúcom rozsudku obvinenému uložil povinnosť nahradiť škodu, ktorá bola spôsobená trestným činom.

Návrh musí poškodený uplatniť najneskôr do skončenia vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania a z návrhu musí byť zjavný dôvod a výška uplatňovaného nároku na náhradu škody. Kedy môže poškodený uplatniť nárok na náhradu škody, Trestný poriadok zreteľne neupravuje. Táto požiadavka je splnená už vtedy, keď poškodený ústne podáva trestné oznámenie. Čo Trestný poriadok výslovne upravuje je, že poškodený si musí uplatniť nárok na náhradu škody najneskôr do skončenia vyšetrovania, resp. skráteného vyšetrovania.

Keď si tento návrh uplatní poškodený po uplynutí lehoty, nemožno naň prihliadnuť v trestnom konaní.

Ďalšími podmienkami na rozhodnutie o nároku poškodeného v adhéznom konaní je označenie *dôvodu a výšky uplatneného nároku* na náhradu škody.<sup>168</sup> Keď poškodený uvedie, že obvinený je stíhaný za skutok, ktorým mu bola spôsobená škoda a určí aspoň minimálnu výšku spôsobenej škody, prípadne údaje, z ktorých je výška nároku na náhradu škody zrejmá, uvedené podmienky sú splnené.

Len odsudzujúcim rozsudkom (trestným rozkazom) môže súd obvinenému uložiť povinnosť nahradiť spôsobenú škodu, t.j., ak uzná obvineného za vinného z trestného činu. Ak súd rozhodne oslobodzujúcim rozsudkom, prípadne iným rozhodnutím vo veci samej, nemôže rozhodnúť o povinnosti obvineného nahradiť spôsobenú škodu.

Keď súd rozhodne vo veci odsudzujúcim rozsudkom (trestným rozkazom), môže o nároku poškodeného na náhradu škody rozhodnúť týmto spôsobom:

- ak bol poškodeným nárok riadne a včas uplatnený, uložiť obvinenému povinnosť nahradiť poškodenému škodu,
- odkázať poškodeného s celým jeho nárokom na náhradu škody na občianske súdne konanie,

---

<sup>168</sup> Trestný poriadok v §46 ods. 3 vyžaduje, aby poškodený uviedol výšku uplatneného nároku na náhradu škody.

- prípadne na konanie pred iným príslušným orgánom, ak nie je podklad na vyslovenie povinnosti nahradiť škodu, alebo ak bolo potrebné vykonať ďalšie dokazovanie, ktoré presahuje potreby trestného stíhania alebo by ho predĺžilo k rozhodnutiu o povinnosti na náhradu škody,
- uplatnený nárok priznať len sčasti a so zvyškom uplatneného nároku odkázať poškodeného na občianske súdne konanie, prípadne na konanie pred iným príslušným orgánom.

### **Rozhodovanie o nárokoch poškodeného na náhradu škody**

Z hľadiska náhrady škody v adhéznom konaní možno rozlišovať, či bola škoda spôsobená na veci (majetku) alebo na zdraví.

Pokiaľ ide o spôsob náhrady škody na veciach vychádza sa v zmysle ustanovenia § 442 OZ z priority náhrady škody v peniazoch. V prípade spôsobenia škody na zdraví sa v adhéznom konaní odškodňujú nároky vyplývajúce z bolesti a sťaženia spoločenského uplatnenia; prípadne strata na zárobku (preukázaná) alebo náhrada nákladov spojených s pohrebom poškodeného.

Ak súd v adhéznom konaní prizná náhradu a škody vo výroku o povinnosti obvineného nahradiť škodu presne označí osobu oprávneného a nárok, ktorý mu bol priznaný. V tomto výroku súd musí vyjadriť výšku nároku v peniazoch, pokiaľ prisúdený nárok spočíva v peňažnom plnení. Keď povinnosť nahradiť škodu bola uložená viacerým obvineným, musí byť z výroku zrejmé, či ide o náhradu škody rukou spoločnou a nerozdielnou (tzv. solidárna zodpovednosť) alebo podľa účasti na spôsobenej škode jednotlivými podielmi (delená zodpovednosť).

V rozhodovacej činnosti súdov možno konštatovať nedostatky týkajúce sa odôvodnenia rozsudkov o náhrade škody. Ak rozsudok obsahuje odôvodnenie, je potrebné odôvodniť tiež výrok o náhrade škody. Nestačí, ak je v odôvodnení rozsudku uvedené, že poškodený si uplatnil nárok na náhradu škody riadne a včas, ale bez toho, aby sa súd bližšie zaoberal aj odôvodnením rozsudku o priznanom nároku na náhradu škody. Správne sú rozsudky, v ktorých súd výrok o náhrade škody vyjadril výstižne. Ide o uvedenie právneho postavenia poškodeného, splnenie obsahových náležitostí návrhu na náhradu škody, včasnosť uplatnenia nároku, určenie dôvodu, povahy a výšky nároku) a pod.

### **Záver**

Právna úprava postavenia poškodeného v trestnom konaní, ako aj možnosť uplatňovania jeho práva na náhradu škody je v slovenskom právnom poriadku dostatočne upravená. Aj keď zákon umožňuje, či dokonca stanovuje, že súd rozhodujúci v trestnej veci má spravidla uložiť obžalovanému, aby poškodenému nahradil škodu uvedenú v ust. § 46 ods. 1 Tr. poriadku, ak bol nárok riadne a včas uplatnený, prax je však iná. Poškodení trestnými činmi a ich právni zástupcovia sú súdmi v značnom počte prípadov odkázaní so svojimi nárokmi, buď v celom rozsahu alebo sčasti, na konanie vo veciach občianskoprávných.



Z hľadiska optimálneho zaťaženia celého justičného systému zdá sa byť efektívne, aby bolo v čo najväčšom počte trestných vecí rozhodnuté o nároku poškodeného už v trestnom konaní. V opačnom prípade je justičný systém zaťažovaný ďalším, civilným konaním o priznaní nároku poškodeného na náhradu škody.

V Európe (napr. vo Francúzsku) sú aj také právne systémy, kde súd konajúci v trestnej veci rozhoduje o všetkých aspektoch skutku, ktorý je predmetom trestného konania. To znamená, že súd konajúci v trestnej veci rozhoduje aj o náhrade škody, vrátane nemajetkovej ujmy. Z hľadiska efektivity trestnej justície sa môže javiť ako zaťažujúce, z hľadiska celého justičného systému je to však podstatne efektívnejšie, keď jeden sudca vec naštuduje, vyhodnotí a rozhodne o všetkých porušených právach, vzťahoch a nárokoch z nich vyplývajúcich, či už z hľadiska trestného alebo civilného práva.

### **Zoznam bibliografických odkazov**

ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestné právo procesné*. Všeobecná a osobitná časť. 2. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2012. 864 s. ISBN 978-80-89122-76-9.

ČENTÉŠ, J. a kol.: *Trestný poriadok s komentárom*. Eurokódex Poradca Podnikateľa, 2006.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

Zákon č. 215/2006 Z. z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi v znení neskorších predpisov

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

# IN DUBIO PRO LIBERTATE: WHOSE AND AT WHAT POINT OF INTERPRETATION DOUBT MATTERS?

Ondřej Kadlec

## **Abstract**

*The paper deals with a concept of interpretative doubt. The existence of doubt is the condition for application of the interpretative rule in dubio pro libertate (in doubt for liberty of individual), the rule used in public law. First, it introduces the rule. Next, it shows that the concept of doubt can be, and in the case law of the Czech Supreme Courts actually is, approached differently. This inconsistency makes the rule manipulatable. The inconsistency concerns two aspects of doubt: (i) whose doubt counts, and (ii) at what point of the interpretative process doubt is evaluated. The first aspect can be approached either by an internal perspective, which means that interpreter's internal doubt is decisive, or by an external perspective, focusing on doubt of addressees of the interpreted law. As to the second aspect, the rule can be applied at three different points of the interpretative process: at the beginning, in the middle or at the end. Because the aim of interpretation is to eliminate unclarity, the placement of the rule in different phases of interpretation results in different scope of the rule. The final part of the paper proposes a solution of the inconsistency. The concept of doubt should be approached by the external view. Also, the rule should be applied at the point, where the process of elimination of doubt by interpretation becomes unpredictable for the addressee of the law.*

## **Text**

A state against an individual in public law is as FC Barcelona against a team from a county league in football. It is a giant, dictating the pace of the game. Compared to FC Barcelona the position of the state is even better – it creates rules of the game and it is itself the referee of the game. The modern law tries to compensate for such an imbalance. One of the means of this compensation is an interpretative directive *in dubio pro libertate* („the Rule”), according to which a tie goes to the county league team.

The Rule states that if there is doubt about the correct interpretation of a legal rule in public law the interpreter should solve the doubt in favor of liberty of the individual. The following analysis of the Rule draws on experience from the Czech Republic, where the frequency of the

use of the Rule is increasing, as is the number of legal fields applying it.<sup>169</sup> However, the Rule emerges in other jurisdictions as well.<sup>170</sup>

The Rule seems very straightforward: if there is doubt (the condition), one should interpret in favor of the individual (the consequence). However, how strong the Rule is depends on what constitutes doubt. Looking at the case law, the answer is not clear. Looking at the theory, no one has ever tried to conceptualize it. The lack of clarity of the concept of doubt makes the Rule *in dubio pro libertate* manipulable. The aim of this paper is to introduce two theoretical aspects of the concept of doubt: *whose* doubt counts and *at what point* of interpretation doubt matters. After analyzing these two aspects the paper provides a solution of these aspects ensuring a consistent and meaningful application of the Rule.

## 2. Doubt of Whom? Two Different Views

A statute prohibits torturing animals at a *publicly accessible place*. A defendant tortured a dog in a fenced and locked garden which is clearly visible through the fence from an adjacent street. Did he violate the prohibition?<sup>171</sup>

A judge of the first instance acquitted the defendant. He did not consider the garden as publicly accessible. An appellate judge does not agree. According to him public accessibility can be not just physical, but visual as well. The defendant, however, argues that a majority of people do not consider locked fenced garden as a *publicly accessible place*. He supports this claim by results of a public opinion survey showing that 10% of respondents consider fenced garden as a publicly accessible, 30% do not, and 60% do not know. Should the appellate judge apply the Rule and decide in favor of the defendant? Is the meaning of the statute doubtful?

The verdict depends on whose doubt counts. Doubt can be perceived either from the perspective of the judge (internal perspective), or from the perspective of someone else (external perspective).<sup>172</sup>

---

<sup>169</sup> The Czech Constitutional Court first used the Rule in the decision III. ÚS 276/96 concerning the condition of exercise of passive voting right (without explicitly using the Latin formula). Afterwards under the formula *in dubio mitius* used in tax law cases (eg. I. ÚS 22/99, IV. ÚS 273/02, IV. ÚS 666/02, II. ÚS 669/02), fully made famous by Eliška Wagnerová in the case of global customs guarantee (IV. ÚS 643/06). Within the field of taxes the Rule is sometimes called *in dubio mitius*. For more empirical data on the use of the rule see Kadlec, 2016.

<sup>169</sup> Except the tax law Czech courts applied the Rule in the context of right to information (I. ÚS 3930/14), criminal procedure (II. ÚS 1375/11, I. ÚS 892/14), procedure of administrative justice (Pl. ÚS 14/07), administrative procedure (III. ÚS 542/09), restitutions (principle *favoris restitutionis*, Pl. ÚS 10/13), rehabilitations (*favoris rehabilitationis*, I. ÚS 819/15), procedure according to the building act (1 As 21/2010 – 65) or accountability under the law protecting environment (1 As 86/2011 – 50).

<sup>170</sup> See eg. decisions of the Supreme Court of the Slovak Republic 6Sž/11/2013, or the Constitutional Court of the Slovak Republic I. ÚS 241/07. In Poland the Rule is codified (see article 2 of the Tax ordinance act from the August, 29, 1997).

<sup>171</sup> The facts and the legal problem are based on the case 8 Tdo 657/2011 brought before the Supreme Court of the Czech Republic.

<sup>172</sup> The difference is also called intrapersonal and interpersonal doubt (Price, 2004, p. 863).

## 2.1. Internal Perspective – Doubt is When I Personally Have Doubt

In the case of the internal perspective of doubt the judge is his own reference point. That is both advantage and disadvantage. The advantage is the simplicity of application of the Rule. The judge turns to himself, to his own inside feeling induced by the interpreted provision. He does not ask: What the provision is like? But instead: What the provision does to me?<sup>173</sup> His judgment is swift, intuitive and not arduous. And, above all, it is certainly correct. There would be no doubt in the animal cruelty case because the appellate judge thinks that the prohibition clearly covers locked but visible place. Other opinions for him are irrelevant.

The internal perspective, however, suffers from numerous disadvantages. First of all, judge's conclusion cannot be validated. Any standard of comparison apart from his own feeling is missing. Not even the judge himself can support his conclusion by any arguments. As a consequence one cannot even disagree with him. He simply sees the provision as (un)doubtful. Someone does not? Well, he does. What else is there to talk about?

Furthermore, the internal perspective of doubt does not reflect the proclaimed purpose of existence of the Rule *in dubio pro libertate* in public law. The Rule's aim is to protect legal certainty of addressees of legal norms.<sup>174</sup> No one should be punished or taxed without having the possibility to reasonably expect that. It is clear that the right perspective of doubt should be the people who are to be punished or taxed. Nevertheless, in the case of internal perspective doubt of others does not have any relevancy for a judge.

Another disadvantage of the internal view stems from the nature of the language as a common practice. Words have the meaning that the language community associates with them (Fish, 1970, p. 125). The judge's view on the language is just a fragment of a mosaic of views together constituting meanings of language. It follows, that the view of the community itself should be the decisive standard of the meaning.

Another weakness is the problem of neutrality. The judge's conclusion is necessarily influenced by his preunderstanding (Holländer, 2012, p. 310-317) – knowledge of language, of sources and content of law, interpretational tools, but also his general knowledge and experience, values, psychological and social qualities, visions and semantic expectations. Thus, if the judge asks himself about the existence of interpretative doubt, whether he likes the interpreted rule or nor is necessarily projected in his answer.<sup>175</sup>

However, most of these problems disappear if the interpret adopts the external perspective.

---

<sup>173</sup> Stanley Fish, literal theoretician and the main protagonist of the Reader Response subjective theory, reformulated the central question of every interpretation of a text in such a way. Fish argues that a reader cannot even answer other question (Fish, 1970, p. 123,125).

<sup>174</sup> See eg. decision of the Czech Constitutional Court I. ÚS 22/99, I. ÚS 643/06. Also Filip Melzer mentions legal certainty (Melzer, 2011, p. 208).

<sup>175</sup> This was confirmed by an experiment on law school student students (Farnsworth – Guzior – Malani, 2010, p. 257).

## 2.2. External Perspective – Doubt is When People Have Doubt

In the external perspective the judge does not ask: Does the statute seem clear to me? But instead: Does the statute seem clear to others? It is still the judge who evaluates the doubt, however now it is through lenses of others.

At first sight, such approach does not have all the weaknesses of the internal perspective. It preserves legal certainty of addressees of law. The relevant standard for the conclusion about existence of doubt is an opinion of the society. A judge's conclusion is falsifiable and thus reviewable. Empirical facts, such as opinion pool on how people interpret a statute become relevant. The result is objective.<sup>176</sup> In the child cruelty case the majority of people thinks it is doubtful whether the prohibition covers locked visible garden. Therefore the judge regardless of his opinion would interpret the rule in favor of the defendant.

However, the external view has also some disadvantages. First, it is not clear who should be the *society* whose glasses the judge puts on. Should it be an average addressee of law? An average addressee of the interpreted statute (tax payer, more legally knowledgeable than pensioner)? Or an average lawyer? Second, it is difficult to find out what the society thinks. Judges are strange – far better than average in law, used to employ legal terminology, members of special social community. Is it possible to leave all this behind and to perceive a statute only as a tax payer, pensioner or someone else? Third, in the pure form of the external perspective is the relevancy of mistaken opinions. However, different interpretation of a statute by different people does not necessarily imply that the meaning of the statute is dubious. It can simply mean that one of the interpreters is wrong.

The last part of the paper offers a solution of what perspective should govern the evaluation of doubt. But before that, the paper considers the second aspect of doubt – the point of the interpretative process where it is evaluated.

## 3. Doubt at What Point? Three Different Approaches

Let us say that there are three different arguments in the animal cruelty case, each of them with different result: argument from literal meaning (unclear), purposive argument (detrimental to the defendant), and argument from intention of the legislator (in favor of the defendant). Is there a doubt about the correct interpretation of the statute?

The answer depends on at what point of interpretation the Rule is used – at the beginning, in the middle or in the end. The point is, that the goal of interpretation is to make a statute more clear, in other words to eliminate doubt. Therefore, the less interpretative tools can be used to eliminate the ambiguity of the statute, the greater the reach of the Rule is (and vice versa).

---

<sup>176</sup> Objective in intersubjective meaning (see Sobek, 2011, p. 123).

### **3.1. At the Beginning of the Interpretation – the Strongest Rule**

The first possible place of the Rule is at the beginning of interpretative process. First, a judge using different interpretative methods identifies all possible meanings of the interpreted statute. Then, if they differ, he chooses the most favorable one for the individual (Price, 2004, p. 889). As a consequence, all methods can improve the interpretative result for the individual, but cannot make it worse. Such conception of doubt makes the Rule very strong tool.

In the animal cruelty case results of three interpretative methods differ. Therefore, there is doubt and the judge should interpret in favor of the defendant.

### **3.2. In the Middle of Interpretation – Textualism and Purposivism**

The second approach to doubt places the Rule in the middle of interpretative process and thus it divides methods in two distinct groups. It assesses the doubt after using the first group of methods, but before using the second. Such approach emerges in two variations – textual and purposive.

The textual variant evaluates doubt after application of textual method of argumentation. In the animal cruelty case it is doubtful whether a visible locked garden is covered by the term „publicly accessible place“. Therefore the court would interpret it in favor of the defendant.

The purposive variant applies grammatical and purposive arguments before it evaluates whether doubt about the meaning of the interpreted statute exists. As a result the purposive argument can modify the result of interpretation in both directions – in favor as well as in detriment of the defendant. According to this version the defendant in the animal cruelty case would lose. The term „publicly accessible place“ can be on its own doubtful, however taking into consideration the purpose of the prohibition (protection of morality) doubt is cleared up and thus there is no room for the Rule *in dubio pro libertate*.

Both textual and purposive variants applying the Rule in the middle of interpretative process are in fact signs of a preference of some methods over others. If the interpretation after the application of the preferred arguments is clear, other arguments, even pointing to interpretation in favor of the individual, cannot cast any doubt upon the meaning of the statute.

### **3.3. At the End of Interpretation – the Weakest Rule**

According to the third approach a doubt arises only if all possible interpretative tools have failed. To clear up doubt a judge can use all relevant contexts (text, purpose, legislative intent, possible consequences etc.) and try to settle possible conflict among them. If even then doubt about the current interpretation remains, the interpretation should go in favor of an individual.

Three conflicting arguments are before the court in the animal cruelty case: unclear textual, purposive against and legislative intent in favor of the defendant). Judges face such conflicts regularly and they prefer one method over another *ad hoc*, depending on the circumstances of

a particular case. By weighing all arguments and choosing one of them the judge cleared up the doubt. And where is no doubt, there is no application of *in dubio pro libertate*.

This „postinterpretative” approach relativizes the Rule. The relationship of interpretative methods is not firmly set in the theory of law.<sup>177</sup> For that reason in the case of conflicting arguments there is doubt about the correct interpretation till the judge clears them up by *ad hoc* preference of one of them. It is apparent that every judge has tools to interpret the statute „to the end”, because in other cases where the Rule *in dubio pro libertate* does not apply (eg. civil law cases) the judge has to interpret the law and decide even if he has doubt about the correct interpretation.

The following part describes the way out of the inconsistency of the concept of doubt.

#### **4. Possible Solution – Addressee’s Predictability of Interpretative Tools**

Judges approach the concept of doubt differently. They sometimes apply the internal view, sometimes the external. Also, without any explanation, they evaluate doubt at different point of the interpretative process.<sup>178</sup> Such inconsistency disappears if the concept of doubt is perceived uniformly.

The concept of doubt should be based on the reason why the Rule *in dubio pro libertate* exists in public law. The most commonly stated reason is legal certainty of addresses of law.<sup>179</sup> It follows that the aspect of *whose* doubt is the relevant one has to be approached from the external view. The European Court of Human Rights goes even further. In connection with the rule that there is no punishment without a law it takes into consideration who is the addressee of the interpreted statute.<sup>180</sup>

As to the point of interpretative process *when* doubt should be evaluated the correct standard cannot be based on abstract objective „one point fits all” approach. Rather, it has to be based on the predictability of interpretative tools used to clear up doubt. Only tools that a reasonable addressee could have anticipated can be used. If after application of them the interpreted is left with more possible solutions, he has to choose the one most favorable for an individual.

The judges should not employ sophisticated, even though correct, interpretative constructions, an individual would never even think about. Foreseeability of law has to triumph legality much earlier in the „unilateral” public law. The aim of the Rule *in dubio pro libertate* is not primarily

---

<sup>177</sup> Jan Wintr the prevailing solution of the conflict of different methods describes as functionalist or pluralist (Wintr, 2013, p. 196).

<sup>178</sup> I have analyzed the opportunistic use of the *in dubio pro libertate* in the case law of Czech supreme courts elsewhere (Kadlec, 2016).

<sup>179</sup> Or some other labels of it (predictability of law, legitimate expectations etc) (see eg. decisions of the Czech Constitutional Court I. ÚS 22/99, I. ÚS 643/06 or the opinion of the Czech Supreme Administrative Court 7 Afs 54/2006 – 155, par. 62. Similarly Melzer, 2011, p. 208.

<sup>180</sup> See *Cantoni against France*, the judgment of the Grand Chamber of the ECtHR, 15. 11. 1996, č. 17862/91, par. 35 (taking into account professional character of addressees of the interpreted provision).

to help the interpreter to solve his interpretative difficulties. The aim is to protect the addressee of law.

For the correct functioning of the Rule it is crucial that courts openly state the reasons why they use particular interpretative tools in a particular case and why they do not use other. Only then it is fair to place a county league team against FC Barcelona.

## References

FARNSWORTH, W. – GUZIOR, D. – MALANI, A. 2010. Ambiguity About Ambiguity: An Empirical Inquiry into Legal Interpretation. *The Journal of Legal Analysis*. 2010, vol. 2, p. 257-300.

FISH, S. 1970. Literature in the Reader: Affective Stylistics. In *New Lit. Hist.* 1970, vol. 2, p. 123-162.

HOLLÄNDER, P. 2012. *Filosofie práva*. 2nd edition. Pilsen : Aleš Čeněk, 2012. 421 p. ISBN 978-80-7380-366-7.

KADLEC, O. 2016. Interpretační pravidlo v pochybnostech ve prospěch: účinný nástroj, nebo rétorická ozdoba? In *Právník*. ISSN 0231-6625, 2016, year 155, n. 6, p. 526-542.

MELZER, F. 2011. *Metodologie nalézání práva: Úvod do právní argumentace*. 2nd edition. Prague : C. H. Beck, 2011, 276 p. ISBN 978-80-7400-382-0.

PRICE, Z. 2004. The Rule of Lenity as a Rule of Structure. In *Fordham L. Rev.* 2004, vol. 72, p. 885-941.

SOBEK, T. 2011. *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Prague : Ústav státu a práva, 2011. 620 p. ISBN 978-80-87439-03-6.

WINTR, J. 2013. *Metody a zásady interpretace práva*. Prague : Auditorium, 2013. 229 p. ISBN 978-80-87284-36-0.



# SYSTÉM ELEKTRONICKÉHO MONITORINGU ODSÚDENÝCH OSÔB NA SLOVENSKU

Jaroslav Klátik

## **Abstrakt**

*Autor sa v príspevku zaoberá novým prvkom v slovenskom trestnom zákonodarstve – elektronickým monitoringom odsúdených osôb. Elektronický monitoring odsúdených osôb v slovenských podmienkach ako inovatívna služba umožní flexibilnejšie ukladanie alternatívnych trestov. Využitie e-služieb pokryje aj také oblasti, ako sú prípady domáceho násillia, drobných krádeží, obťažovania. Využiť elektronické monitorovanie možno v zásade pri všetkých troch základných etapách trestnej justície - pred samotným súdnym rozhodnutím o vine, ako súčasť alternatívneho trestu voči trestu odňatia slobody, po prepustení ako súčasť probačného dohľadu.*

## **Abstract**

*The author is concerned with the contribution of the new member in the Slovak criminal law making - by monitoring the electronic convicted persons. Electronic monitoring of convicted persons in the Slovak conditions as innovative services allow flexible storage of alternative penalties. Use e-services and also covers areas such as the cases of domestic violence, petty theft, harassment. The use of electronic monitoring possible in principle for all three basic stages of criminal justice - in advance of any judicial determination of guilt, as part of an alternative punishment against the prison population, as part of post-release probation supervision.*

## **Úvod**

S problematikou systému elektronického monitoringu odsúdených osôb súvisí zákon č. 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej aj „osobitný zákon“). Tento zákon nadobudol platnosť dňa 17.04.2015 a účinnosť dňa 01.01.2016, čím došlo k novelizácii tak Trestného zákona ako aj Trestného poriadku. (Čentěš, 2016, s. 346) Osobitný zákon bol vypracovaný na základe Programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky podľa Plánu legislatívnych úloh vlády Slovenskej republiky na rok 2014 a uznesenia vlády Slovenskej republiky č. 453/2014. Cieľom tohto zákona bolo a stále je vytvoriť legislatívne podmienky pre reálne využívanie kontroly dodržiavania niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami so zámerom zlepšenia využívania alternatívnych trestov alebo odklonov v trestnom konaní. Prijatím rekodifikovaného zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona a zákona č. 301/2005 Z. z. Trestného poriadku sa s účinnosťou od 1. januára 2006 zaviedol do právneho poriadku Slovenskej republiky inštitút kontroly technickými prostriedkami, a to v súvislosti so zavedením (v tom čase) novej trestnej sankcie – trestu domáceho väzenia. Právna úprava tohto trestu je zakotvená v ustanoveniach § 435 a § 435a TP, ako aj v ustanovení § 79a Vyhlášky Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 543/2005 Z. z. o Spravovacom a kancelárskom poriadku pre okresné sudy, krajské sudy, Špecializovaný trestný súd a vojenské sudy a pokiaľ ide o náhradu nákladov výkonu

kontroly technickými prostriedkami aj vo Vyhláske Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 225/2015 Z. z., ktorou sa ustanovuje suma náhrady nákladov výkonu kontroly technickými prostriedkami (Šimovček, 2016, s. 320) Účelom tohto inštitútu bolo a je zabezpečiť kontrolu výkonu rozhodnutia, ktorým sa ukladá trest domáceho väzenia a napomôcť získať komplexné informácie o dodržiavaní podmienok uloženého trestu. (Mašľanyová, 2016, s. 148) Systém kontroly technickými prostriedkami však nebol k účinnosti rekodifikovaných trestných kódexov zavedený do praxe, dôsledkom čoho bolo pomerne ojedinelé využívanie a ukladanie tohto alternatívneho trestu v porovnaní s inými druhmi ukladaných trestov vzhľadom na celkový počet uložených trestov v určitom období. (Madliak, 2015, s. 333) Ministerstvo spravodlivosti SR spustilo v roku 2013 projekt Elektronického systému monitoringu obvinených a odsúdených (ESMO), ktorý bol spolufinancovaný Európskou úniou z prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja prostredníctvom Operačného programu Informatizácia spoločnosti. Projekt ESMO v konečnom dôsledku vytvoril predpoklady k prelomu v boji s drobnou kriminalitou a neprispôsobivým správaním. Tam, kde sa doteraz systém probácie ukázal ako málo efektívny, nová technológia umožňuje ďaleko flexibilnejšiu a v konečnom dôsledku účinnejšiu kontrolu výkonu rozhodnutí i napríklad tých, ktorými je uložený alternatívny trest. Jedným z cieľov projektu bolo práve naplnenie pôvodných cieľov rekodifikácie trestných kódexov a zavedenie funkčného systému kontroly technickými prostriedkami, ako aj podpora využívania alternatívnych trestov. Vzhľadom na možnosti, ktoré toto technické riešenie ponúka sa súčasne navrhlo rozšírenie využitia kontroly technickými prostriedkami aj pri výkone ďalších rozhodnutí vydávaných v trestnom konaní. Ide o rozhodnutia, ktorými sa ukladajú niektoré ďalšie alternatívne tresty (trest zákazu pobytu, trest zákazu účasti na verejných podujatiach) alebo ktorými sa ukladajú niektoré primerané obmedzenia alebo povinnosti spravidla v rámci probačného dohľadu (podmienečný odklad výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom, podmienečné prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody, podmienečné zastavenie trestného stíhania, nahradenie väzby). Vo všeobecnosti možno elektronický monitoring stručne charakterizovať ako činnosť, ktorá s využitím technických prostriedkov slúži na kontrolu dodržiavania uložených zákazov, povinností alebo obmedzení. V rámci tejto kontroly sa rozlišuje šesť typov elektronického monitoringu, a to monitoring trestu domáceho väzenia – kontrola prítomnosti kontrolovanej osoby v určený čas na určenom mieste, monitoring zákazu pobytu – kontrola pohybu a pobytu kontrolovanej osoby na základe určenia jej aktuálnej geografickej polohy, monitoring zákazu priblíženia – detekcia priblíženia sa kontrolovanej osoby k chránenej osobe a okamžité varovanie chránenej osoby, monitoring zákazu požívania alkoholu – kontrola dodržiavania zákazu požívania alkoholických nápojov kontrolovanou osobou, hlasový monitoring – telefonické overenie prítomnosti kontrolovanej osoby na určenom mieste v určenom čase a diskrétna kontrola – zisťovanie prítomnosti kontrolovanej osoby na určitom mieste bez vedomosti kontrolovanej osoby. Pre každý typ monitoringu sa používajú odlišné druhy technických prostriedkov.<sup>181</sup> Náklady na ich prevádzku znáša štát za spoluúčasti kontrolovanej

---

<sup>181</sup> Technickými prostriedkami sú: osobné identifikačné zariadenie, zariadenie na kontrolu prítomnosti v mieste výkonu rozhodnutia, zariadenie na určenie polohy kontrolovanej osoby, zariadenie varovania blízkosti, zariadenie kontroly požitia alkoholu, zariadenie hlasového overenia prítomnosti kontrolovanej osoby, zariadenie probačného a mediačného úradníka. Technické prostriedky sú vo vlastníctve štátu. Správcom technických prostriedkov je Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky.

osoby<sup>182</sup>, ktorej výška je ustanovená vykonávacím predpisom. Technické prostriedky sú majetkom štátu a sú napojené na tzv. centrálny monitorovací systém.<sup>183</sup> Ide o informačný systém, ktorý prostredníctvom signálov vysielaných technickými prostriedkami umožňuje kontrolu dodržiavania režimu a tiež zaznamenáva bezpečnostné i prevádzkové incidenty. Obsluhujú ho zamestnanci operačného strediska<sup>184</sup>, ktoré je v prevádzke nepretržite 24 hodín denne 7 dní v týždni. Na nich sa môžu v prípade potreby obrátiť kontrolované i chránené osoby<sup>185</sup>.

## 1 Kontrola prítomnosti kontrolovanej osoby v určený čas na určenom mieste

Kontrolu výkonu trestu domáceho väzenia zabezpečujú osobné identifikačné zariadenie a zariadenie na kontrolu prítomnosti. Osobné identifikačné zariadenie má podobu náramku, ktorý sa upevňuje spravidla na členok kontrolovanej osoby. Podmienkou jeho použitia je potvrdenie od lekára o zdravotnej spôsobilosti na jeho inštaláciu. Jeho úlohou je zabezpečiť jednoznačnú identifikáciu kontrolovanej osoby – v centrálnom monitorovacom systéme je spárovaný s údajmi a režimom konkrétnej osoby. Náramok prostredníctvom rádiových signálov nonstop komunikuje so zariadením na kontrolu prítomnosti, ktoré odosiela údaje centrálnemu monitorovaciemu systému, čím umožňuje monitorovanie pohybu, resp. pobytu kontrolovanej osoby. Zatiaľ čo náramok má vlastnú zabudovanú batériu, zariadenie na kontrolu prítomnosti vyžaduje pripojenie do elektrickej siete a okrem iného aj dostupnosť telefónnej prípojky alebo signálu mobilnej siete. Toto zariadenie, pripomínajúce klasickú pevnú linku, je so súhlasom spolubývajúcich umiestnené v obydlí kontrolovanej osoby počas celej doby trvania elektronického monitoringu.

**Obrázok č. 1: Elektronický náramok na kontrolu prítomnosti**



**Obrázok č. 2: Zariadenie na kontrolu prítomnosti**



<sup>182</sup> Kontrolovaná osoba je fyzická osoba, ktorá je na základe rozhodnutia povinná podrobiť sa kontrole technickými prostriedkami.

<sup>183</sup> Centrálny monitorovací systém je informačný systém, ktorý umožňuje výkon kontroly technickými prostriedkami najmä zaznamenávaním bezpečnostných incidentov a prevádzkových incidentov.

<sup>184</sup> Operačné stredisko je pracovisko, ktoré zabezpečuje nepretržitú prevádzku a obsluhu centrálného monitorovacieho systému a vykonáva nepretržitý dohľad nad správnu činnosťou technických prostriedkov.

<sup>185</sup> Chránená osoba je fyzická osoba, ku ktorej má kontrolovaná osoba rozhodnutím uložený zákaz priblíženia sa na určenú vzdialenosť.

## **2 Kontrola pohybu a pobytu kontrolovanej osoby na základe určenia jej aktuálnej geografickej polohy**

V prípade, že súd nariadi obvinenému alebo odsúdenému zákaz zdržiavať sa napr. pri futbalových štadiónoch v čase konania športového zápasu, kontrola výkonu tohto rozhodnutia sa realizuje prostredníctvom náramku a zariadenia na určenie polohy. Toto zariadenie umožňuje kontrolu pohybu a pobytu na základe určenia aktuálnej geografickej polohy. Ide o prenosné zariadenie podobné mobilnému telefónu, ktoré je kontrolovaná osoba povinná mať pri sebe, napr. vo vrecku počas celého trvania elektronického monitoringu. Princíp jeho fungovania je podobný ako pri zariadení na kontrolu prítomnosti kontrolovanej osoby v určený čas na určenom mieste, avšak dostupnosť signálu mobilnej siete a tiež GPS je v tomto prípade nevyhnutnosťou. Batériu zariadenia je potrebné pravidelne nabíjať.

**Obrázok č. 3: Zariadenie na určenie aktuálnej geografickej polohy kontrolovanej osoby**



## **3 Detekcia priblíženia sa kontrolovanej osoby k chránenej osobe a okamžité varovanie chránenej osoby**

Na zlepšenie ochrany obete domáceho násillia, resp. poškodeného v zmysle § 46 ods. 1 TP môže súd s jej súhlasom uložiť obvinenému alebo odsúdenému zákaz priblížiť sa k nej na určenú vzdialenosť, ktorého dodržiavanie bude kontrolované s využitím elektronického monitoringu. Vtedy sa používa kombinácia rovnakých zariadení ako v prípade monitoringu pri zákaze pobytu, čiže obvinený alebo odsúdený ako kontrolovaná osoba bude nosiť náramok a zariadenie na určenie polohy. Obeť alebo poškodený získa postavenie, resp. štatút tzv. chránenej osoby a počas celého trvania kontroly technickými prostriedkami<sup>186</sup> musí mať pri sebe zariadenie varovania blízkosti. Toto prenosné zariadenie s rozmermi bežného mobilného telefónu umožňuje okamžité varovanie chránenej osoby v prípade priblíženia sa kontrolovanej osoby. Jeho batériu je potrebné pravidelne nabíjať a na správnu funkčnosť potrebuje dostupný mobilný i GPS signál.

---

<sup>186</sup> Kontrola technickými prostriedkami je činnosť, ktorou sa zisťuje dodržiavanie zákazov, povinností alebo obmedzení uložených rozhodnutím prostredníctvom technických prostriedkov a centrálného monitorovacieho systému.

**Obrázok č. 4: Zariadenie na určenie polohy**



#### **4 Kontrola dodržiavania zákazu požívania alkoholických nápojov kontrolovanou osobou**

Dodržiavanie zákazu požívať alkoholické nápoje možno kontrolovať s pomocou zariadenia kontroly požitia alkoholu. Funguje na princípe sledovania úrovne alkoholu v dychu za súčasného rozpoznania tváre kontrolovanej osoby. Na vyzvanie centrálného monitorovacieho systému kontrolovaná osoba vykoná priamo na zariadení dychovú skúšku (rovnako ako to býva pri bežnej policajnej kontrole), pričom sa zároveň zosníma jej tvár. Získané údaje sú automaticky odoslané centrálnemu monitorovaciemu systému, ktorý ich následne vyhodnotí. Zariadenie sa štandardne používa samostatne, avšak v prípade súbežného uloženia trestu domáceho väzenia je to v kombinácii s elektronickým náramkom. Kontrolovaná osoba má toto zariadenie vo veľkosti faxu umiestnené vo svojom obydli a zapojené do elektrickej siete počas celej doby trvania monitoringu. Na svoju prevádzku tiež potrebuje telefonickú prípojku alebo signál mobilnej siete.

**Obrázok č. 5: Zariadenie na kontrolu používania alkoholu**



#### **5 Telefonické overenie prítomnosti kontrolovanej osoby na určenom mieste v určenom čase**

Obvineného alebo odsúdeného, ktorému súd nariadil napr. zákaz návštev športových alebo iných hromadných podujatí, možno kontrolovať aj cez telefón. Na tento účel sa však dá použiť len pevná linka, nie mobilný telefón. Monitoring prebieha na diaľku pomocou telefonátu z operačného strediska a je založený na rozpoznaní hlasu kontrolovanej osoby. Telefonicky sa

overí jej prítomnosť na určenom mieste. Pri tomto type monitoringu sa nepoužíva elektronický náramok. Vyžaduje sa len dostupnosť pevnej linky alebo možnosť jej zavedenia.

## **6 Zisťovanie prítomnosti kontrolovanej osoby na určitom mieste bez vedomosti kontrolovanej osoby**

Osobitným typom monitoringu je zisťovanie prítomnosti kontrolovanej osoby na určitom mieste bez vedomosti kontrolovanej osoby. Realizuje sa s použitím zariadenia probačného a mediačného úradníka. Ide o tzv. diskretnú kontrolu priamo na mieste, kde si probačný a mediačný úradník môže overiť, či sa kontrolovaná osoba nachádza počas výkonu trestu domáceho väzenia vo svojom obydľí alebo, naopak, nie je prítomná na futbalovom zápase v prípade trestu zákazu účasti na verejných podujatiach. Nevyhnutnou požiadavkou sú nainštalované zariadenia a aktivovaný režim kontrolovanej osoby v centrálnom monitorovacom systéme. Kontrolovaná osoba nie je o tejto kontrole vopred informovaná ani nijako notifikovaná.

## **7 Systém elektronického monitoringu**

Predpokladom vykonávania monitoringu v praxi je stanovenie režimu použitia technických prostriedkov. Režim je zapísaný v centrálnom monitorovacom systéme a určuje, kto je kontrolovanou a chránenou osobou, aké technické prostriedky sa použijú, ďalej miesto výkonu trestu, zakázané a povolené zóny pohybu kontrolovanej osoby, frekvenciu kontrol a podobne. Podľa ustanovenia § 16 zákona o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov režim použitia technických prostriedkov určuje na základe rozhodnutia probačný a mediačný úradník tak, aby bol zabezpečený riadny výkon kontroly technickými prostriedkami. Režim použitia technických prostriedkov obsahuje označenie technických prostriedkov, ktoré sa majú použiť v rámci kontroly výkonu rozhodnutia, a je podkladom pre operačné stredisko na vykonanie úkonov, pričom tento režim je potrebné vytvoriť pre každú kontrolovanú osobu samostatne, v súlade s rozhodnutím súdu. Každý režim musí byť doslovne „ušíty na mieru“ kontrolovanej osobe. Na to, aby ho bolo možné správne zostaviť, musí probačný a mediačný úradník najskôr zistiť, či je vôbec možné elektronický monitoring použiť. Preveruje, či sú na to vhodné materiálno-technické podmienky, napr. zapojená elektrina, takisto zabezpečuje poučenie dotknutých osôb a obstaráva ich súhlasy a o svojich zisteniach informuje súd. Prvými krokmi po preskúmaní podmienok a rozhodnutí súdu o nariadení elektronického monitoringu sú inštalácia a aktivácia zariadení. Vykonáva ich probačný a mediačný úradník s asistenciou operačného strediska. Zjednodušene možno uviesť, že inštalácia spočíva v upevnení náramku na telo osoby a umiestnení zariadenia v obydľí. Následnou aktiváciou sa preniesie režim z centrálného monitorovacieho systému priamo do zariadenia, čo znamená začiatok elektronického monitoringu. Dohľad nad dodržiavaním stanoveného režimu monitoringu zabezpečuje operačné stredisko. Jednotlivé nainštalované zariadenia sú režimom prepojené na centrálny monitorovací systém, komunikujú aj priamo s kontrolovanou osobou – upozorňujú ju pri vstupe do zakázanej zóny, vyzvú na dychovú skúšku a podobne. Rovnako i chránená osoba je varovaná, ak sa k nej približuje násilník. Kontrolovaná, ako aj chránená osoba sa tiež môžu

spojiť priamo s probačným a mediačným úradníkom a riešiť s ním vzniknutú situáciu. Ak sa kontrolovaná osoba snaží napr. odopnúť náramok alebo vypne technické zariadenie, odošle sa o tom informácia do centrálneho monitorovacieho systému. Pracovníci operačného strediska preveria vzniknutý incident, ktorý môže byť buď prevádzkovej, alebo bezpečnostnej povahy. Prevádzkovým incidentom môže byť napr. výpadok mobilného signálu, vybitie batérie náramku či neočakávaná porucha zariadenia. V takom prípade kontaktujú priamo kontrolovanú alebo chránenú osobu s cieľom objasniť vzniknutú situáciu, ako aj overiť funkčnosť zariadení. Ak však prevádzkový incident vykazuje znaky bezpečnostného incidentu, pracovníci ho ohlásia príslušnému probačnému a mediačnému úradníkovi, ktorý ho musí bezodkladne riešiť. Pri ohrození života alebo zdravia, prípadne pri podozrení na spáchanie trestného činu o tom informujú aj príslušný útvar policajného zboru. Počas tohto režimu môže dôjsť k bezpečnostnému incidentu, teda porušeniu zákazu alebo povinnosti uložených súdom, teda zámerné priblíženie sa kontrolovanej osoby k chránenej osobe, opustenie obydla pri treste domáceho väzenia, návšteva futbalového štadiónu v čase konania zápasu. Ďalší postup je na rozhodnutí súdu, pričom môže dôjsť aj k ukončeniu elektronického monitoringu a premene na trest odňatia slobody. Probačný a mediačný úradník je povinný bezodkladne preveriť ohlásené bezpečnostné incidenty najmä pohovorom s kontrolovanou osobou alebo s chránenou osobou alebo miestnym zisťovaním. O každom preverení bezpečnostného incidentu probačný a mediačný úradník vyhotovuje písomný záznam. Tiež bezodkladne informuje o preverenom bezpečnostnom incidente toho, kto vydal rozhodnutie. Ak je chránenou osobou maloleté dieťa, alebo ak bezpečnostný incident ohrozil maloleté dieťa, informuje probačný a mediačný úradník o preverenom bezpečnostnom incidente aj orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Operačné stredisko preveruje prevádzkové incidenty najmä kontaktovaním kontrolovanej osoby alebo chránenej osoby na účely poskytnutia vysvetlenia, ako aj preverovaním materiálno-technických podmienok a overovaním funkčnosti technických prostriedkov. Skončenie monitoringu je možné, okrem riadneho skončenia po uplynutí doby, na ktorú bol nariadený, aj v prípade, ak kontrolovaná osoba spôsobom svojho života počas neho preukázala, že takáto kontrola nie je potrebná. Elektronický monitoring je možné tiež prerušiť na nevyhnutný čas – pri plánovanej hospitalizácii v nemocnici a podobne. Po prerušení alebo skončení monitoringu probačný a mediačný úradník zabezpečí odobratie zariadení dotknutým osobám a deaktiváciu režimu.

## **Záver**

V súčasnosti už na Slovensku sú právoplatne odsúdení páchatelia, ktorí sú monitorovaní technickými prostriedkami. Vhodnosť zavedenia tohto inštitútu ukáže až čas, najmä z hľadiska efektívnosti, hospodárnosti, teda najmä, či je výkon trestu domáceho väzenia formou elektronického monitoringu odsúdenej osoby z hľadiska nákladov lacnejší oproti nepodmienečnému trestu odňatia slobody. Treba si tiež uvedomiť veľmi nízku právnu kvalifikáciu, za ktorú možno tento trest uložiť. Pre štát je oveľa lacnejší spôsob skončenia trestnej veci už v prípravnom konaní, napr. podmiennečným zastavením trestného stíhania (bez elektronického monitoringu) alebo zmierom teda odklonmi v trestnom konaní, resp. aj v konaní pred súdom podmiennečným odkladom výkonu trestu odňatia slobody a podmiennečným odkladom výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom (bez elektronického

monitoringu), čo sú tiež alternatívne tresty, čo je pre Slovenskú republiku oveľa lacnejší výkon trestu než výkon trestu domáceho väzenia formou elektronického monitoringu. V tomto kontexte pro futuro by som navrhol zvýšiť hornú hranicu pri výkone trestu domáceho väzenia na päť rokov, resp. v prípade trestných činov s výnimkou I., II., XII. hlavy osobitnej časti Trestného zákona by mala platiť výnimka zavedenia elektronického monitoringu aj pre spáchané zločiny, čím by tento nový prvok v slovenskom trestnom zákonodarstve nabral na význame a na opodstatnenosti svojho využitia. Dovtedy podľa môjho názoru zrejme možno očakávať nedostatočné ukladanie trestu domáceho väzenia a využívanie iných alternatívnych trestov. Na druhej strane elektronický monitoring má nesporne v slovenskom trestnom zákonodarstve niekoľko pozitív. Je potrebné si uvedomiť, že nepodmienečný trest odňatia slobody a umiestnenie odsúdeného páchatel'a v ústave na výkon trestu odňatia slobody sťažuje prepusteným na slobodu zaradenie do riadneho života. (Madliak, 2015, s. 335) Naproti tomu uloženie alternatívnych trestov zasahuje do života odsúdeného v obmedzenej miere, ktorá odsúdenému umožňuje ďalej vykonávať svoju prácu a viesť doterajší rodinný život. V skutočnosti alternatívny trest dokonca posilňuje vedenie riadneho života (napr. zákaz vychádzok v noci). Preto aj sociálna inklúzia po skončení trestu je omnoho jednoduchšia a pravdepodobnosť recidívy nižšia. Probační a mediační úradníci tak majú k dispozícii nástroje, ktoré budú namiesto nich vykonávať rutinné úkony zabezpečujúce kontrolu dodržiavania podmienok výkonu rozhodnutia. Rovnako budú mať k dispozícii komplexný agendový informačný systém pre spracovanie agendy probácie, mediácie a technickej kontroly výkonu rozhodnutí. Alternatívne tresty môžu byť nie len oveľa efektívnejšie, ale náklady spojené s ich výkonom sú podstatne nižšie. Služba elektronického monitoringu predstavuje silný nástroj varovania pre obete domáceho násillia. Obet' domáceho násillia môže prostredníctvom využitia technických prostriedkov s dostatočným predstihom zistiť, že sa v jej blízkosti nachádza násilník. Realizácia projektu ESMO, ako aj príprava samotného návrhu osobitného zákona, ale i účinnosť zákona bola v pôsobnosti medzirezortnej pracovnej skupiny, v ktorej mali zastúpenie ako ústredné orgány štátnej správy, tak aj súdy, prokuratúra, Zbor väzenskej a justičnej stráže a akademická obec. Pri koncipovaní právnej úpravy sa vychádzalo z obdobných úprav v iných štátoch. V súčasnosti umožňujú rovnaký alebo obdobný systém kontroly technickými prostriedkami právne poriadky štátov ako Rakúsko, Švajčiarsko, Česká republika, Nórsko, Škótsko, Veľká Británia, Belgicko, Holandsko, Kanada, Spojené štáty americké, Austrália, Nový Zéland, Juhoafrická republika, Singapur a Brazília. Skutočný potenciál elektronického monitorovania odsúdených sa naplno využije publikovaním elektronických služieb, ktoré umožnia občanom a podnikateľom nahlasovať porušenia zákona, zavedenie aktívnych služieb varujúcich pred prítomnosťou odsúdených osôb (vyžitie pre obete domáceho násillia, varovanie predajcov pred prítomnosťou páchatel'ov drobných krádeží a pod.), ako prevencia násilnej a majetkovej trestnej činnosti a v neposlednom rade v zavedení samotného elektronického monitoringu odsúdených využívajúcich alternatívne tresty (napr. domáce väzenie, monitorovanie dodržiavania zákazu priblíženie sa k inej osobe a lokalite, dodržiavanie určených hodín pobytu na pracovisku a pod.). Možnosť využitia technickej kontroly výkonu rozhodnutia je daná trestnými kódexmi a Civilným sporovým poriadkom, ktoré ustanovujú konkrétne typy rozhodnutí, ktorých kontrolu výkonu je možné monitorovať technickými prostriedkami. Zákon o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami dotvára túto právnu úpravu tým, že upravuje samotné technické prostriedky, podmienky ich



používania a priebeh kontroly. Nariadenie kontroly výkonu rozhodnutia technickými prostriedkami prichádza do úvahy pri rozhodnutí, ktorým sa ukladá trest domáceho väzenia alebo ktorým sa premieňa trest odňatia slobody na trest domáceho väzenia, rozhodnutí, ktorým sa ukladá trest zákazu pobytu, rozhodnutí, ktorým sa ukladá trest zákazu účasti na verejných podujatiach, rozhodnutí, ktorým sa ukladá ochranný dohľad, ak sa súčasne uložili primerané obmedzenia a povinnosti, ktorých povaha pripúšťa kontrolu technickými prostriedkami, rozhodnutí, ktorým sa ukladá probačný dohľad pri podmienenečnom odklade výkonu trestu odňatia slobody, ak sa súčasne uložili primerané obmedzenia a povinnosti, ktorých povaha pripúšťa kontrolu technickými prostriedkami, rozhodnutí, ktorým sa ukladá probačný dohľad pri podmienenečnom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody, ak sa súčasne uložili primerané obmedzenia a povinnosti, ktorých povaha pripúšťa kontrolu technickými prostriedkami, rozhodnutí, ktorým sa podmienenečne zastavuje trestné stíhanie, ak sa súčasne uložili primerané obmedzenia a povinnosti, ktorých povaha pripúšťa kontrolu technickými prostriedkami a napokon rozhodnutí o nahradení väzby dohľadom probačného a mediačného úradníka, ak sa súčasne uložili primerané obmedzenia a povinnosti, ktorých povaha pripúšťa kontrolu technickými prostriedkami. V Trestnom zákone v dôsledku novely o elektronickom monitoringu došlo rovnako k určitým zmenám. Platná a účinná právna úprava v Trestnom zákone sa zaoberá problematikou kontroly výkonu trestov technickými prostriedkami len v jedinom prípade, a to v prípade trestu domáceho väzenia, pri ktorom umožňuje nariadenie takejto kontroly (§ 53 ods. 1 TZ). Kontrola technickými prostriedkami tak bude obligatórna v prípade trestu domáceho väzenia a v ostatných prípadoch bude ako fakultatívny prostriedok kontroly výkonu rozhodnutí vydávaných v trestnom konaní. O jej nariadení rozhoduje súd, resp. v prípade podmienenečného zastavenia trestného stíhania aj prokurátor. Podmienkou uloženia trestu domáceho väzenia, resp. nariadenia kontroly technickými prostriedkami v iných prípadoch bude preskúmanie splnenia podmienok výkonu kontroly technickými prostriedkami. Bez splnenia týchto podmienok nebude možné uložiť trest domáceho väzenia, resp. nariadiť kontrolu technickými prostriedkami v ostatných prípadoch. Novým inštitútom, ktorý sa novelou Trestného zákona zaviedol bola premena zvyšku trestu odňatia slobody na trest domáceho väzenia ako alternatívy k podmienenečnému prepusteniu z výkonu trestu odňatia slobody. Ak odsúdený neplní obmedzenia alebo povinnosti vyplývajúce z trestu domáceho väzenia, súd trest premení na nepodmienený trest odňatia slobody tak, že nevykonaný deň trestu domáceho väzenia sa rovná jednému dňu nepodmieneného trestu odňatia slobody, a zároveň rozhodne o spôsobe výkonu tohto trestu. Jedným z inštitútov, kde sa bude využívať kontrola technickými prostriedkami je podmienenečný odklad výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom. V tomto prípade pôjde o kontrolu výkonu rozhodnutia súdu, ktorým v rámci podmienenečného odkladu výkonu trestu odňatia slobody uloží odsúdenému primerané obmedzenia a povinnosti. Súčasne je potrebné poukázať na to, že podmienky uloženia trestu domáceho väzenia je potrebné vnímať v kontexte základných zásad ukladania trestov. Práva úprava v ustanovení § 53 ods. 1 TZ tieto základné zásady dopĺňa, resp. rozširuje a v žiadnom prípade nevylučuje ich aplikáciu. Táto skutočnosť je dôležitá najmä z toho pohľadu, že zamedzuje vzniku situácie, kedy by sa trest domáceho väzenia uložil napr. páchateľovi trestných činov ako ublíženie na zdraví, nátlaku alebo trestnom čine sexuálneho zneužívania v prípade, ak obeť takéhoto trestného činu (poškodený) žije v spoločnej domácnosti s páchateľom. Nie je žiaduce, aby páchateľovi tohto trestného činu bol uložený trest domáceho

väzenia, keďže by hrozilo nebezpečenstvo páchania ďalšej trestnej činnosti a obeť by bola opätovne vystavená páchatel'ovi. V rámci civilného práva je potrebné sa tiež spomenúť ustanovenia § 325 ods. 3 Civilného sporového poriadku, podľa ktorého z dôvodu osobitného procesného režimu neodkladného opatrenia zakazujúceho vstup do obydľia z dôvodu indikovania podozrenia z domáceho násilia, predkladateľ zvyšuje právno-protektívnu funkciu tohto neodkladného opatrenia osobitným režimom jeho vykonateľnosti už momentom vyhlásenia, resp. vyhotovenia. Kontrola výkonu rozhodnutí v trestnom konaní je upravená vo všeobecnej rovine, pričom metódy a postupy jej výkonu sú dané kompetenciami probačného a mediačného úradníka, ktorý je orgánom vykonávajúcim kontrolu výkonu rozhodnutia (testu, ochranného opatrenia a pod.). Kontrola technickými prostriedkami je jednou z metód výkonu kontroly rozhodnutia v trestnom konaní a jej aplikácia nevylučuje aplikáciu iných metód kontroly toho istého rozhodnutia (napr. návšteva odsúdeného v mieste výkonu testu domáceho väzenia). Kontrola technickými prostriedkami však môže byť využívaná v dvojakom režime – na účely kontroly niektorých rozhodnutí vydávaných v trestnom konaní a v občianskom súdnom konaní a na druhej strane na účely kontroly pohybu odsúdených v miestach, kde sa vykonáva trest odňatia slobody, pričom v prípade kontroly odsúdených vo výkone testu odňatia slobody nejde o výkon rozhodnutia súdu, ale o jednu z foriem či spôsobov realizácie úloh Zboru väzenskej a justičnej stráže (ZVJS) – kontrolovať odsúdených vo výkone testu odňatia slobody. Kontrola technickými prostriedkami nie je sankčným mechanizmom, ale je nástrojom kontroly výkonu zákonom ustanovených rozhodnutí, ktorými sa ukladajú zákazy, povinnosti alebo obmedzenia (sankcie). Kontrolovaná osoba sa podieľa na náhrade nákladov, ktoré štátu budú vznikať s prevádzkou technických zariadení. Systém elektronického monitoringu obvinených a odsúdených osôb v slovenských podmienkach ako inovatívna služba umožní flexibilnejšie ukladanie alternatívnych trestov (napr. trest domáceho väzenia). Tieto tresty sú výrazne efektívnejšie v náprave odsúdených než umiestnenie v ústave na výkon testu odňatia slobody. Využitie e-služieb môžu pokryť aj také oblasti, ako sú prípady domáceho násilia, drobných krádeží, obťažovania, prenasledovania, neprispôsobivého susedského správania a podobne. Využit' elektronické monitorovanie možno v zásade pri všetkých troch základných etapách trestnej justície, t. j. pred samotným súdnym rozhodnutím o vine, ako súčasť alternatívneho testu voči testu odňatia slobody a po prepustení ako súčasť probačného dohľadu. Je potrebné tiež na záver povedať, že kontrolovaná osoba je povinná podieľať sa na náhrade nákladov štátu podľa § 2 Vyhlášky Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 225/2015 Z. z., ktorou sa ustanovuje suma náhrady nákladov výkonu kontroly technickými prostriedkami, v sume 1,50 Eur za každý začatý deň výkonu kontroly technickými prostriedkami. Správcom takejto pohľadávky štátu je Ministerstvo spravodlivosti SR.

### **Zoznam bibliografických odkazov:**

- ČENTÉŠ, J. et al. 2016. Trestné právo procesné. Osobitná časť. Šamorín: Heuréka, 2016. 496 s. ISBN 978-80-8173-021-4.
- MADLIAK, J. et al. 2015. Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela, 2015. 455 s. ISBN 978-80-557-0800-3.

MAŠLANYOVÁ, D. et al. 2016. Trestné právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť. 2. doplnené a prepracované vydanie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. 624 s. ISBN 978-80-7380-618-7.

ŠIMOVČEK, I. et al. 2016. Trestné právo procesné. 2. rozšírené vydanie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. 407 s. ISBN 978-80-7380-617-0.

Vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 225/2015 Z. z., ktorou sa ustanovuje suma náhrady nákladov výkonu kontroly technickými prostriedkami.

Vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 543/2005 Z. z. o Spravovacom a kancelárskom poriadku pre okresné sudy, krajské sudy, Špecializovaný trestný súd a vojenské sudy.

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon.

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok.

Zákon č. 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

# JEDNODUCHÁ SPOLOČNOSŤ NA AKCIE AKO NOVÁ PRÁVNA FORMA OBCHODNEJ SPOLOČNOSTI

Martin Kubinec

## Abstrakt

*Okruh právnych foriem obchodných spoločností, ktoré sú upravené v druhej časti Obchodného zákonníka, sa za 24 rokov účinnosti tohto právneho predpisu nezmenil. S účinnosťou od 1. januára 2017 k doterajším štyrom právnym formám obchodných spoločností pribúda piata – jednoduchá spoločnosť na akcie. Príspevok je zameraný na stručnú analýzu novej právnej úpravy, s dôrazom na jej pozitíva a negatíva.*

## Abstract

*Circle of legal forms of companies that are regulated in the second part of the Commercial Code, for the 24 years the effectiveness of this legislation has not changed. With effect from 1 January 2017 to the prior four legal form of the company is increasing the fifth - a single company into shares. The paper is focused on a brief analysis of the new legislation, with an emphasis on its pros and cons.*

## 1 Úvod do problematiky

Obchodný zákonník ako základný predpis slovenského obchodného práva upravuje *de lege lata* štyri právne formy obchodných spoločností – verejnú obchodnú spoločnosť, komanditnú spoločnosť, spoločnosť s ručením obmedzeným a akciovú spoločnosť. Novelou Obchodného zákonníka č. 389/2015 Z. z., ktorá nadobúda účinnosť 1. januára 2017, k nim pribudne nová právna forma obchodnej spoločnosti, ktorou je jednoduchá spoločnosť na akcie (v skr. j. s. a.). V prípade tejto legislatívnej novinky ide o reakciu na požiadavky podnikateľskej praxe čo najviac zjednodušiť prístup začínajúcim podnikateľom k organizovanej forme podnikateľskej činnosti v podobe právnickej osoby, ktorá bude mať *ex lege* status podnikateľa podľa § 2 ods. 2 písm. a) OBZ.

Podľa dôvodovej správy k novele Obchodného zákonníka je účelom zákona vytvoriť novú právnu formu obchodnej spoločnosti, ktorá ponúkne komplexné riešenie pre rizikové investovanie do obchodných spoločností. Príkladom takéhoto investovania majú byť investície do tzv. *startupov*, ako podnikateľských iniciatív s vysokým inovačným a rastovým potenciálom, ktoré si nemôžu zabezpečiť financovanie prostredníctvom bánk. Pri rizikovom investovaní do základného imania spoločností je pritom nevyhnutné flexibilné nastavenie vstupu, koexistencie a výstupu investora nad rámec toho, čo umožňujú v súčasnosti existujúce formy spoločností v právnom poriadku SR.

S cieľom zabezpečiť optimálnu súčinnosť investorov a zakladateľov *startupov* a podporiť ich rozvoj na Slovensku je preto najefektívnejším riešením zavedenie novej právnej formy kapitálovej obchodnej spoločnosti, ktorá umožní flexibilné nastavenie majetkových vzťahov, vstupu investora do spoločnosti a jeho výstupu zo spoločnosti.

### **Právna úprava jednoduchej spoločnosti na akcie**

Právna úprava jednoduchej spoločnosti na akcie je meritórne sústredená do dielu VI druhej časti a § 220h až 220zl Obchodného zákonníka. Ide o úpravu pomerne stručnú, pričom jej základným koncepčným východiskom je fakt, že na úpravu j. s. a. sa použijú podľa § 220h ods. 3 OBZ podporné ustanovenia piateho dielu druhej časti Obchodného zákonníka o akciovej spoločnosti, čo z nej vytvára fakticky odvodený, špecifický druh akciovej spoločnosti.

Ustanovenie § 220h ods. 4 OBZ potom konkrétne vymenúva taxatívnym spôsobom ustanovenia z úpravy akciovej spoločnosti, ktoré sa pre postavenie j. s. a. nepoužijú. Je namieste upozorniť, že úprava j. s. a. prevzala viaceré osvedčené inštitúty z úpravy spoločnosti s ručením obmedzeným (napr. možnosť rozhodovať v rámci pôsobnosti valného zhromaždenia *per rollam* - § 131 OBZ) a tak možno vyvodiť záver, že j. s. a. je zaujímavou kombináciou (zmiešaným typom) viacerých vhodných prvkov z úpravy spoločnosti s ručením obmedzeným a akciovej spoločnosti.

Definične je jednoduchá spoločnosť na akcie vymedzená ako spoločnosť, ktorej základné imanie je rozvrhnuté na určitý počet akcií s určitou menovitou hodnotou. Spoločnosť zodpovedá za porušenie svojich záväzkov celým svojím majetkom. Akcionár neručí za záväzky spoločnosti (bližšie napr. Prievozník, M.: Ručenie spoločníka obchodnej spoločnosti. In: Justičná revue, 58, 2006, č. 4, s. 654). Obchodné meno spoločnosti musí obsahovať označenie „jednoduchá spoločnosť na akcie“ alebo skratku „j. s. a.“.

## **2 Založenie a vznik jednoduchej spoločnosti na akcie**

Jednoduchá spoločnosť na akcie sa zakladá zakladateľskou zmluvou (ak ju zakladajú dvaja alebo viacerí zakladatelia), resp. zakladateľskou listinou (ak je spoločnosť založená jediným zakladateľom) s náležitosťami v § 220u OBZ. Práve možnosť, aby j. s. a. založil aj jediný zakladateľ – napr. fyzická osoba, je potrebné považovať za jedno z pozitív novej právnej úpravy, odchylného od úpravy založenia akciovej spoločnosti.

To však neplatí pre formálnu náležitosť zakladateľského právneho úkonu – povinnú formu tzv. solemnizačnej notárskej zápisnice o právnom úkone – ak totiž bolo cieľom zákonodarcu zlacniť prístup k podnikaniu prostredníctvom právnickej osoby, táto povinnosť je zjavne v rozpore s proklamovaným cieľom legislatívy, pretože proces založenia a vzniku spoločnosti relatívne predražuje o odmenu a náhrady výdavkov notára za vypracovanie notárskej zápisnice. Spoločnosť sa zapisuje do obchodného registra s konštitutívnymi účinkami na základe návrhu na zápis, ktorý podpisujú prví členovia predstavenstva spoločnosti. Za návrh na prvý zápis do obchodného registra sa platí súdny poplatok vo výške 300 eur (resp. 150 eur, ak je návrh podaný v elektronickej forme).

### 3 Základné imanie a akcie jednoduchej spoločnosti na akcie

Pravdepodobne najvýznamnejším prínosom novej úpravy je zjavný ústup od myšlienky povinnej tvorby základného imania ako garančného inštitútu voči veriteľom, ktorý sa v doterajšej aplikačnej praxi ukázal ako celkom iluzórny. Obchodný zákonník preto zakotvuje len symbolickú výšku základného imania pre túto právnu formu na úrovni 1 euro. Samozrejme, základné imanie môže mať aj podstatne vyššiu výšku, a splatené môže byť peňažnými i nepeňažnými vkladmi zakladateľov spoločnosti. Právna úprava však vylučuje možnosť jeho vytvorenia a naplnenia prostredníctvom verejnej výzvy na upisovanie akcií (teda založenie j. s. a. tzv. sukcesívnym spôsobom), ale umožňuje jeho vytvorenie výlučne simultánnym spôsobom (§ 220t ods. 3 OBZ); vklady zakladateľov však musia splatené v plnom rozsahu pred zápisom spoločnosti do obchodného registra.

Akcie j. s. a. môžu byť emitované výlučne v zaknihovanej podobe a môžu znieť výlučne na meno akcionára (vylúčené sú teda akcie na doručiteľa), pričom spoločnosť musí zabezpečiť vedenie zoznamu akcionárov.

S akciami spoločnosti sú spojené práva akcionára ako spoločníka podieľať sa podľa zákona a stanov spoločnosti na jej riadení, zisku a na likvidačnom zostatku po zrušení spoločnosti s likvidáciou. Moment, ktorý možno považovať za významnú novinku je to, že zakladateľská listina, zakladateľská zmluva alebo stanovy spoločnosti môžu určiť, že menovitá hodnota akcií môže byť vyjadrená v eurocentoch alebo v kombinácii eur a eurocentov (opäť na rozdiel od a súčasne môže spoločnosť vydávať kmeňové akcie a akcie s osobitnými právami. Tie môžu spočívať najmä v určení

a) rozsahu nároku na podiel zo zisku alebo na likvidačnom zostatku inak ako pomerom menovitej hodnoty akcií k menovitej hodnote akcií všetkých akcionárov; rozsah nároku môže byť určený najmä ako pevný, prednostný alebo podriadený,

b) počtu hlasov akcionára inak ako pomerom menovitej hodnoty akcií k výške základného imania,

c) rozsahu práva na poskytovanie informácií o spoločnosti.

Akciónári sú oprávnení uzavrieť za účelom bližšej konkretizácie vzájomných práv a povinností tzv. akcionársku zmluvu s odkazom na § 66c OBZ. V nej si môžu akcionári jednoduchej spoločnosti na akcie dohodnúť právo

a) pridať sa k prevodu akcií,

b) požadovať prevod akcií,

c) požadovať nadobudnutie akcií.

Ad a) Právo pridať sa k prevodu akcií oprávňuje akcionára (oprávnený) previesť svoje akcie zároveň s akciami iného akcionára (povinný). Právu pridať sa k prevodu akcií zodpovedá

povinnosť povinného, ktorý sa zaviazal, že pri prevode svojich akcií na základe zmluvy umožní zároveň previesť akcie oprávneného na tretiu osobu za rovnakých podmienok.

Ad b) Právo požadovať prevod akcií oprávňuje akcionára (oprávnený) požadovať od iného akcionára (povinný), aby zároveň s prevodom akcií oprávneného previedol na tretiu osobu svoje akcie. Právu požadovať prevod akcií zodpovedá povinnosť povinného, ktorý sa zaviazal, že zároveň s prevodom akcií oprávneného na základe zmluvy prevedie svoje akcie na tretiu osobu za rovnakých podmienok.

Ad c) Právo požadovať nadobudnutie akcií oprávňuje akcionára (oprávnený) určiť cenu jednej akcie a žiadať od iného akcionára (povinný), aby na neho previedol akcie za takto určenú cenu. Za oprávneného sa považuje akcionár, ktorý ako prvý doručí svoj návrh s určením ceny za jednu akciu inému akcionárovi.

#### **4 Organizačná štruktúra jednoduchej spoločnosti na akcie**

V porovnaní s úpravou akciovej spoločnosti je vnútorné usporiadanie jednoduchej spoločnosti na akcie jednoduchšie v tom, že obligatórными orgánmi tejto právnej formy je predstavenstvo ako štatutárny orgán a valné zhromaždenie ako najvyšší orgán; dozorná rada sa zriaďuje len fakultatívne – teda dobrovoľne na základe ustanovenia stanov spoločnosti (§ 220ze ods. 1 OBZ).

##### **Predstavenstvo**

Predstavenstvo je štatutárnym orgánom spoločnosti, ktorý riadi činnosť spoločnosti a koná v jej mene, rozhoduje pritom o všetkých záležitostiach spoločnosti, ak nie sú Obchodným zákonníkom alebo stanovami vyhradené do pôsobnosti valného zhromaždenia alebo iného orgánu spoločnosti. Pokiaľ ide o spôsob konania, platí, že ak stanovy neurčia inak, je oprávnený konať v mene spoločnosti každý člen predstavenstva. Členovia predstavenstva a spôsob, akým konajú v mene spoločnosti, sa zapisuje do obchodného registra. Hoci by sa mohlo zdať, že ide *ex lege* o kolektívny orgán, nie je tomu tak, a predstavenstvo preto môže byť obsadené aj jedinou (fyzickou) osobou.

Právny vzťah medzi členom predstavenstva a jednoduchou spoločnosťou na akcie, je vzťahom obchodno-právnym, a to s odkazom na ustanovenie § 261 ods. 6 písm. a) OBZ. Ide preto o tzv. absolútny obchodný záväzkový vzťah, ktorý sa bude vždy spravovať ustanoveniami Obchodného zákonníka bez ohľadu na povahu alebo postavenie jeho účastníkov – samozrejme, bez ohľadu na postavenie člena orgánu spoločnosti, pretože spoločnosť sama má postavenie podnikateľa *ex lege*. Vzťah medzi spoločnosťou a členom predstavenstva sa primárne riadi

primerane ustanoveniami Obchodného zákonníka o mandátnej zmluve (§ 566 až 576 OBZ), pričom člen orgánu spoločnosti má postavenie mandatára a spoločnosť postavenie mandanta. Z toho vyplýva, že člen orgánu spoločnosti je povinný postupovať pri obstaraní záležitosti (v tomto prípade výkone funkcie) s odbornou starostlivosťou a má nárok na dohodnutú odmenu (odplatu), a v prípade, že odplata dohodnutá nie je, na odplatu obvyklú.

Vzťah medzi spoločnosťou a členom predstavenstva však možno upraviť zmluvou o výkone funkcie, ktorá musí mať písomnú formu a súčasne musí byť schválená valným zhromaždením (resp. jediným akcionárom, ktorý rozhoduje v rozsahu pôsobnosti valného zhromaždenia). Znamená to, že zmluva o výkone funkcie medzi spoločnosťou a členom predstavenstva nemusí byť uzavretá – v takom prípade sa vzťah medzi spoločnosťou a členom predstavenstva riadi primerane ustanoveniami Obchodného zákonníka o mandátnej zmluve; no ak spoločnosť s členom predstavenstva predsa len zmluvu o výkone funkcie uzavrie, musí mať písomnú formu a musí byť schválená valným zhromaždením v písomnej forme. V zmluve o výkone funkcie sa môžu zmluvné strany dohodnúť najmä na otázke výšky a splatnosti odmeny za výkon funkcie, bližšej špecifikácii práv a povinností zmluvných strán, ale aj na niektorých osobitných benefitoch (napr. služobné auto, telefón, a pod.). V prípade jednoduchej spoločnosti na akcie môžu statuty spoločnosti určiť, že zmluvu o výkone funkcie člena predstavenstva schvaľuje dozorná rada.

Predstavenstvo môže mať charakter kolektívneho (dvaja alebo viacerí členovia predstavenstva) alebo individuálneho orgánu. V mene spoločnosti môže konať ktorýkoľvek člen predstavenstva samostatne, ibaže by statuty určili inak, to znamená, že by napr. určili, že v mene spoločnosti sú oprávnení konať najmenej dvaja členovia predstavenstva spoločne. Členovia predstavenstva, s určením ich mena, priezviska, bydliska, rodného čísla a dátumu narodenia, ako aj spôsob, akým konajú v mene spoločnosti, sa zapisujú do obchodného registra. Ak podľa stanov spoločnosti môžu v mene spoločnosti konať len niektorí z nich, uvedie sa to v obchodnom registri.

Pre členov predstavenstva jednoduchej spoločnosti na akcie neplatí zákonný zákaz konkurencie v zmysle § 196 OBZ v spojitosti s ustanovením § 65 OBZ. Na právnu úpravu predstavenstva ako štatutárneho orgánu v jednoduchej spoločnosti na akcie sa síce použijú subsidiárne ustanovenia Obchodného zákonníka o akciovej spoločnosti (§ 220h ods. 3 OBZ), no s výnimkou, o. i., ustanovenia § 196 OBZ (§ 220h ods. 4 OBZ), ktoré upravuje zákaz konkurencie členov predstavenstva akciovej spoločnosti.

Právna úprava je preto v tomto smere voči členom predstavenstva v jednoduchej spoločnosti na akcie benevolentnejšia a ukladá im len informačnú povinnosť, tzn. povinnosť informovať písomne spoločnosť, ak člen predstavenstva bude:

- a) vo vlastnom mene alebo na vlastný účet uzavierať obchody, ktoré súvisia s podnikateľskou činnosťou spoločnosti,
- b) sprostredkovať pre iné osoby obchody spoločnosti,
- c) zúčastňovať sa na podnikaní inej spoločnosti ako spoločník s neobmedzeným ručením,



d) vykonávať činnosť ako štatutárny orgán alebo člen štatutárneho alebo iného orgánu inej právnickej osoby s podobným predmetom podnikania, ibaže ide o spoločnosť, na ktorej podnikaní sa zúčastňuje spoločnosť, ktorej štatutárneho orgánu je členom.

Porušenie tejto informačnej povinnosti nie je priamo a explicitne sankcionované, dá sa preto uvažovať len o vyvodení prípadnej zodpovednosti za škodu spôsobenú členom predstavenstva v dôsledku porušenia informačnej povinnosti podľa všeobecných ustanovení § 194 OBZ. Myslíme si však, že nič nebráni tomu, aby bol v stanovách jednoduchej spoločnosti na akcie zákaz konkurencie člena predstavenstva zakotvený; v takom prípade však bude potrebné, aby boli výslovne určené aj prípady, pre ktoré je zákaz konkurencie upravený, a to buď výslovne alebo odkazom na použitie § 196 OBZ.

Stanovy môžu odchyľne od právnej úpravy predstavenstva v akciovej spoločnosti určiť, že

a) funkčné obdobie členov predstavenstva nie je obmedzené (inak platí zákonné obmedzenie v zmysle § 194 ods. 1 OBZ, podľa ktorého sa členovia predstavenstva volia na dobu určenú v stanovách, ktorá však nesmie prekročiť päť rokov),

b) dohody medzi členom predstavenstva a spoločnosťou podliehajú súhlasu valného zhromaždenia, dozornej rady alebo iného orgánu spoločnosti. Dohody medzi členom predstavenstva a spoločnosťou môžu mať rôznorodý charakter, pôjde však najmä o zmluvu o výkone funkcie člena predstavenstva podľa § 66 OBZ, ktorá musí byť *ex legeschválená* valným zhromaždením. Medzi členom predstavenstva a spoločnosťou však môže dôjsť k uzavretiu aj iných zmluvných typov, napr. kúpnej zmluvy, zmluvy o pôžičke, zmluvy o úvere a pod., v týchto prípadoch bude nevyhnutné aplikovať aj ustanovenia § 196a OBZ, ktorého nerešpektovanie môže vyústiť do absolútnej neplatnosti zmluvy.

Špecifickou povinnosťou predstavenstva je zákonná povinnosť bez zbytočného odkladu informovať akcionárov akciovej spoločnosti v prípade, keď zistí, že strata spoločnosti presiahla hodnotu jednej tretiny základného imania alebo to možno predpokladať. Stratu spoločnosti môže predstavenstvo zistiť z účtovnej závierky spoločnosti.

Zákon o účtovníctve rozlišuje:

- a) riadnu účtovnú závierku, ktorá sa zostavuje k poslednému dňu účtovného obdobia (§ 16 ods. 6 ÚčtZ);
- b) mimoriadnu účtovnú závierku, ktorá sa zostavuje v ostatných prípadoch (napr. ku dňu predchádzajúcemu dňu zrušenia spoločnosti alebo vyhlásenia konkurzu; a pod.) (§ 16 ods. 6 ÚčtZ);
- c) priebežnú účtovnú závierku, pri zostavovaní ktorej sa účtovné knihy neuzavrú a inventarizácia sa vykonáva len na účely vyjadrenia ocenenia podľa § 26 ods. 3 ÚčtZ; (§ 18 ÚčtZ).

Pod stratou treba rozumieť negatívny výsledok hospodárenia spoločnosti, ktorý sa zisťuje ako rozdiel výnosov a nákladov spoločnosti za určité, spravidla ročné účtovné obdobie.

Výšku a štruktúru tvorby hospodárskeho výsledku spoločnosti odráža výkaz ziskov a strát za účtovné obdobie - ak v riadku 61 výkazu ziskov a strát figuruje záporné číslo, znamená to, zjednodušene, že spoločnosť hospodárila so záporným hospodárskym výsledkom – teda

účtovnou stratou. Ak je táto strata vyššia než jedna tretina základného imania jednoduchej spoločnosti na akcie, je to dôvod na splnenie povinnosti predstavenstva informovať o tejto skutočnosti akcionárov spoločnosti.

Akcionári však nemajú zákonnú povinnosť stratu spoločnosti uhradiť, prípadne ju akokoľvek inak znášať. Porušenie tejto informačnej povinnosti predstavenstva nie je priamo sankcionované, dá sa však uvažovať o vyvodení zodpovednosti za škodu v zmysle § 196 OBZ, ak bola spoločnosti, prípadne akcionárom spôsobená v príčinnej súvislosti s porušením informačnej povinnosti predstavenstva.

### **Valné zhromaždenie**

Postavenie a pôsobnosť valného zhromaždenia jednoduchej spoločnosti na akcie sú primárne upravené v § 184 až 190 OBZ (ustanovenia o valnom zhromaždení v akciovej spoločnosti). Tieto ustanovenia sa použijú v zmysle § 220h ods. 3 OBZ (okrem § 184a OBZ) aj na právne postavenie a pôsobnosť valného zhromaždenia v jednoduchej spoločnosti na akcie.

Ustanovenie preto upravuje len odchýlky od všeobecnej právnej úpravy valného zhromaždenia v akciovej spoločnosti, ktorá sa uplatní aj pre jednoduchú spoločnosť na akcie. Platí pritom, že osobitné ustanovenia o verejnej akciovej spoločnosti sa pre jednoduchú spoločnosť na akcie nepoužijú vôbec.

Valné zhromaždenia rozhoduje buď jednoduchou väčšinou hlasov prítomných akcionárov; alebo kvalifikovanou dvojtretinovou väčšinou hlasov všetkých akcionárov spoločnosti, ktorí vlastnia akcie s osobitnými právami, ak valné zhromaždenie rozhoduje o zmene práv spojených s niektorým druhom akcií a o obmedzení prevoditeľnosti akcií alebo kvalifikovanou dvojtretinovou väčšinou hlasov prítomných akcionárov, ak valné zhromaždenie rozhoduje o zmene stanov, zvýšení alebo znížení základného imania, o poverení predstavenstva na zvýšenie základného imania podľa § 210, vydaní prioritných dlhopisov alebo vymeniteľných dlhopisov, zrušení spoločnosti alebo zmene právnej formy.

Ako bolo spomenuté vyššie, stanovy j. s. a. môžu určiť, že akcionári môžu prijať rozhodnutia aj mimo valného zhromaždenia, a to na základe návrhu rozhodnutia, ktoré všetkým akcionárom zašle predstavenstvo. Táto forma rozhodovania akcionárov v rámci jednoduchej spoločnosti na akcie bude praktická v prípadoch, keď spoločnosť má nižší počet akcionárov, prípadne v prípadoch, keď sú akcionári v zahraničí a zvolanie valného zhromaždenia by bolo časovo i finančne náročné.

Rozhodovanie akcionárov mimo valného zhromaždenia odborná literatúra zjednodušene nazýva aj rozhodovanie *per rollam* a inšpiráciou v tomto prípade bola zjavne úprava rozhodovania *per rollam* v spoločnosti s ručením obmedzeným. V ustanoveniach § 220za OBZ však ide o úpravu precíznejšiu a detailnejšiu, no na druhej strane, tento spôsob rozhodovania akcionárov bude prípustný len vtedy, keď bude mať oporu v stanovách spoločnosti, na rozdiel od úpravy tohto špecifického spôsobu rozhodovania v spoločnosti s ručením obmedzeným, v ktorej táto možnosť rozhodovania spoločníkov vyplýva priamo zo zákona. Návrh rozhodnutia akcionárov mimo valného zhromaždenia zasiela akcionárom predstavenstvo spoločnosti ako jej

výkonný a štatutárny orgán. Aj keď to zákon explicitne neuvádza, návrh rozhodnutia vyžaduje písomnú formu, tá však bude dodržaná aj v prípade, ak bol návrh rozhodnutia urobený telegraficky, d'alekopisom alebo elektronickými prostriedkami, ktoré umožňujú zachytenie obsahu právneho úkonu a určenie osoby, ktorá právny úkon urobila. Písomná forma je zachovaná vždy, ak je návrh rozhodnutia urobený elektronickými prostriedkami je podpísaný zaručeným elektronickým podpisom alebo zaručenou elektronickou pečaťou (§ 40 ods. 4 OZ).

### **Dozorná rada**

Dozorná rada v jednoduchej spoločnosti na akcie môže byť zriadená len fakultatívne (dobrovoľne), na rozdiel od akciovej spoločnosti nejde teda o obligatórny kontrolný orgán tejto právnej formy spoločnosti. Postavenie a pôsobnosť dozornej rady sú upravené v § 197 až 201 OBZ (ustanovenia o dozornej rade v akciovej spoločnosti). Tieto ustanovenia sa použijú v zmysle § 220h ods. 3 OBZ (okrem § 200 ods. 1 druhá a tretia veta a okrem § 200 ods. 5 a 6 OBZ) aj na právne postavenie a pôsobnosť dozornej rady v jednoduchej spoločnosti na akcie. Pre zriadenie dozornej rady v jednoduchej spoločnosti na akcie je nevyhnutná opora v stanovách spoločnosti; ak stanovy neurčujú jej zriadenie, tak sa v zmysle komentovaného odseku nezriadi a nezapíše do obchodného registra.

Naopak, ak stanovy určia, že sa dozorná rada musí zriadiť, patrí pôsobnosť vo veci jej kreovania (voľba a odvolanie jej členov) valnému zhromaždeniu spoločnosti – členovia dozornej rady, ich mená, priezviská, bydliská, rodné čísla a dátumy narodenia sa v tomto prípade zapisujú do obchodného registra. Kľúčovou pôsobnosťou dozornej rady v jednoduchej spoločnosti na akcie je dohliadať na výkon pôsobnosti predstavenstva a na uskutočňovanie podnikateľskej činnosti spoločnosti.

V rámci svojej pôsobnosti sú členovia dozornej rady oprávnení nahliadať do všetkých dokladov a záznamov týkajúcich sa činnosti spoločnosti a kontrolujú, či účtovné záznamy sú riadne vedené v súlade so skutočnosťou a či sa podnikateľská činnosť spoločnosti uskutočňuje v súlade s právnymi predpismi, stanovami a pokynmi valného zhromaždenia. Dozorná rada preskúmava účtovné závierky, ktoré je spoločnosť povinná vyhotovovať podľa osobitného predpisu a návrh na rozdelenie zisku alebo na úhradu strát a predkladá svoje vyjadrenie valnému zhromaždeniu.

### **5 Zrušenie a zánik jednoduchej spoločnosti na akcie**

Pri zrušení jednoduchej spoločnosti na akcie sa v plnom rozsahu uplatnia predovšetkým všeobecné ustanovenia § 68 OBZ o dobrovoľnom alebo nútenom zrušení spoločnosti. Ustanovenie § 220zh je špeciálnou normou, ktorá umožňuje rozšíriť okruh dôvodov zrušenia jednoduchej spoločnosti na akcie, okrem tých, ktoré sú uvedené v § 68 OBZ.

Prvým z týchto dôvodov (§ 220zh ods. 1 písm. a) OBZ) je rozhodnutie registrového súdu o zrušení spoločnosti, a to z dôvodov, ktoré sú uvedené v zákone, zakladateľskej listine, zakladateľskej zmluve alebo v stanovách j. s. a.. V tomto prípade zrušenia spoločnosti

rozhodujeo zrušení spoločnosti výlučne súd uznesením, ktorého právoplatnosťou sa spoločnosť zrušuje a vstupuje do likvidácie, prípadne bez likvidácie, ak spoločnosť nemá majetok, ktorý by postačoval na náhradu primeraných výdavkov a odmeny za výkon funkcie likvidátora (§ 68 ods. 9 OBZ). Prípacom, keď registrový súd môže rozhodnúť o zrušení jednoduchej spoločnosti na akcie je napr. naplnenie dôvodu podľa § 220i ods. 6 OBZ, ktorý umožňuje súdu aj bez návrhu zrušiť spoločnosť a nariadiť jej likvidáciu, ak spoločnosť nemá aspoň jedného akcionára, ktorý je majiteľom akcie, s ktorou sú spojené hlasovacie práva, alebo v spoločnosti nemožno hlasovacie práva vykonávať.

Druhým dôvodom zrušenia jednoduchej spoločnosti na akcie (§ 220zh ods. 1 písm. b) OBZ) je jej zrušenie z iného dôvodu, ktorý je uvedený v zakladateľskej listine, zakladateľskej zmluve alebo v stanovách. V tomto prípade nebude potrebné zrušenie spoločnosti rozhodnutím príslušného registrového súdu, ale k zrušeniu spoločnosti dôjde okamihom, keď nastal (*ipsofacto*) niektorý z dôvodov zrušenia spoločnosti, uvedený v zakladateľskej listine, zakladateľskej zmluve alebo v stanovách. Takýmto dôvodom zrušenia môže byť napríklad splnenie účelu, na ktorý bola spoločnosť založená, alebo iný dôvod, ktorý vyplynie z dohody akcionárov, ktorý však musí byť vymedzený dostatočne určito a zrozumiteľne, aby nevzbudzoval rozpory o tom, kedy k zrušeniu spoločnosti došlo.

Aktívnu procesnú legitimáciu na podanie návrhu na zrušenie spoločnosti Obchodný zákonník priznáva vo všeobecnosti len akcionárom spoločnosti, a výnimočne a len ak to ustanovuje zakladateľská listina, zakladateľská zmluva alebo stanovy, aj členom predstavenstva. Tieto osoby sa môžu na súde domáhať zrušenia spoločnosti z dôvodov a za podmienok ustanovených v zákone, zakladateľskej listine, zakladateľskej zmluve, alebo v stanovách. Konanie o zrušení spoločnosti sa bude spravovať ustanoveniami Civilného mimosporového poriadku.

Úprava j. s. a. v Obchodnom zákonníku obsahuje aj osobitné ustanovenia o zrušení a zániku j. s. a. s právnym nástupcom. Tie rovnako vychádzajú zo všeobecných ustanovení § 69 a nasl. Obchodného zákonníka; rozširujú však povinné minimálne náležitosti zmluvy o zlúčení, resp. zmluvy o splynutí, ktorá okrem náležitostí, uvedených v § 69 ods. 6 OBZ a v § 218a ods. 1 OBZ, musí obsahovať aj ustanovenia, ktoré sa týkajú práv akcionárov spoločnosti, podieľajúcej sa na splynutí alebo zlúčení. Povinnou zákonnou prílohou zmluvy o zlúčení alebo splynutí je aj akcionárska zmluva, ak bola medzi akcionármi nástupníckej alebo zanikajúcej spoločnosti uzavretá (§ 66c OBZ). Za týmto účelom sú akcionári, ktorých akcionárska zmluva zaväzuje, povinní ju na výzvu predstavenstva spoločnosti bezodkladne predložiť spoločnosti; akcionárska zmluva však nemusí byť uložená v zbierke listín, aby sa tak zabezpečila jej dôvernosť a ochrana pred tretími osobami.

V prípade, že výsledkom zlúčenia alebo splynutia je jednoduchá spoločnosť na akcie, musí spĺňať podmienky, uvedené v § 220t OBZ, to znamená, že musí mať jedného alebo viacerých akcionárov, hodnota jej základného imania musí byť aspoň 1 euro a pred jej vznikom musí byť upísaná celá hodnota základného imania a splatené všetky vklady. Zakladateľská zmluva alebo zakladateľská listina sa musí vyhotoviť vo forme notárskej zápisnice o právnom úkone. Ustanovenie ďalej zjednodušuje proces zlúčenia a splynutia tým, že určuje, že nie je potrebné ocenenie predmetu nepeňažného vkladu do základného imania spoločnosti za predpokladu, že pred zlúčením alebo splynutím bola vypracovaná písomná správa nezávislého experta o preskúmaní návrhu zmluvy o splynutí alebo zmluvy o zlúčení. Nezávislého experta vymenúje

svojím uznesením podľa § 304 písm. e) CMP príslušný registrový súd, a to na návrh predstavenstva spoločnosti. Nezávislý expert vyhotoví o výsledku preskúmania návrhu zmluvy o splynutí alebo zmluvy o zlúčení spoločností písomnú správu, ak bol vymenovaný jeden nezávislý expert, alebo viacerí spoloční nezávislí experti môžu vypracovať spoločnú správu pre všetky splývajúce alebo zlučujúce sa spoločnosti.

Ustanovenie § 69 ods. 2 OBZ určuje všeobecné pravidlo, že pri splynutí, zlúčení alebo rozdelení spoločnosti musí mať zanikajúca spoločnosť a spoločnosť, na ktorú prechádza imanie zanikajúcej spoločnosti, rovnakú právnu formu, ak zákon neustanovuje inak (ide o tzv. požiadavku rovnakej právnej formy).

Ustanovenie § 220zk však zakotvuje výnimku z požiadavky rovnakej právnej formy a umožňuje, aby sa jednoduchá spoločnosť na akcie a akciová spoločnosť mohli zlúčiť postupom podľa § 69 ods. 3 OBZ s tým, že jednoduchá spoločnosť na akcie zanikne a právnym nástupcom (nástupníckou spoločnosťou) bude akciová spoločnosť.

Pokiaľ ide o zmenu právnej formy obchodných spoločností je upravená v § 69b OBZ, ktorý v zásade pripúšťa zmenu právnej formy obchodnej spoločnosti alebo družstva na inú právnu formu obchodnej spoločnosti alebo družstvo. Ustanovenie § 220zl, ktoré má kogentný charakter, však limituje možnosť zmeny právnej formy jednoduchej spoločnosti na akcie výlučne na právnu formu akciovej spoločnosti; iné možnosti sú vylúčené druhou vetou ustanovenia, ktoré kogentne a výslovne vylučuje možnosť zmeny právnej formy obchodnej spoločnosti alebo družstva na jednoduchú spoločnosť na akcie.

Zmena právnej formy jednoduchej spoločnosti na akcie na akciovú spoločnosť nie je spojená so zrušením a zánikom spoločnosti v pôvodnej právnej forme a s nutnosťou založenia a vzniku spoločnosti v novej právnej forme. O zmene právnej formy spoločnosti rozhodnú akcionári spoločnosti alebo valné zhromaždenie spoločnosti kvalifikovaným rozhodnutím s náležitosťami podľa § 69b od. 3 OBZ, a to pri zachovaní právnej subjektivity spoločnosti, ktorá sa tak nezrušuje a nezaniká, ale naďalej bude spravidla jestvovať ako identický subjekt s rovnakým identifikačným číslom, sídlom, či obchodným menom (zmeneným len v dodatku, označujúcim právnu formu). Pri zmene právnej formy spoločnosti nie je potrebné ani uzavretie a následné otvorenie účtovných kníh (§ 16 ÚčtZ).

Tieto skutočnosti vyplývajú z druhej vety § 69b ods. 1 OBZ, ktorá uvádza, že zmenou právnej formy spoločnosť ako právnická osoba nezaniká. Zmena právnej formy spoločnosti je teda v zásade len internou organizačnou zmenou v rámci štruktúr spoločnosti, ktorá túto formu len transformuje na novú právnu formu spoločnosti (akciovú spoločnosť), pričom nedochádza ku vzniku alebo zániku spoločnosti ako subjektu práva. Zmenou právnej formy spoločnosti teda nedochádza k žiadnemu prerušeniu existencie spoločnosti.

Právna úprava jednoduchej spoločnosti na akcie v § 220za ods. 3 OBZ vyžaduje na schválenie rozhodnutia o zmene právnej formy najmenej dvoj tretinovú väčšinu hlasov prítomných akcionárov na valnom zhromaždení. Zákon nevyžaduje osvedčenie priebehu valného zhromaždenia notárskou zápisnicou; vyžaduje sa však úradné osvedčenie podpisu predsedu valného zhromaždenia.

## Záver

V príspevku sme sa zamerali na analýzu právnej úpravy novej právnej formy obchodnej spoločnosti – jednoduchej spoločnosti na akcie. Domnievame sa, že ide vcelku o vydarený výsledok kombinácie pozitívnych prvkov právnej úpravy mimoriadne obľúbenej formy – spoločnosti s ručením obmedzeným a akciovej spoločnosti, ktorý je primárne určený začínajúcim podnikateľom v rámci podpory tzv. startupov.

Oceniť treba najmä ústup od myšlienky povinnej tvorby, naplnenia a zachovania základného imania ako garančného inštitútu voči veriteľom a s tým spojenú minimalizáciu nákladov spojených so založením a vznikom spoločnosti, ďalej mimoriadne flexibilné možnosti pri vstupe a výstupe akcionárov do a zo spoločnosti, i úplne nové oprávnenia, ktoré môže byť upravené v akcionárskej zmluve (napr. pridať sa k prevodu akcií, požadovať prevod akcií, požadovať nadobudnutie akcií a pod.). Prínosom je nepochybne aj zjednodušená vnútorná organizačná štruktúra spoločnosti, ktorá o. i. nevyžaduje povinné kreovanie dozornej rady a rovnako tak absencia ručenia záväzkov akcionárov za záväzky spoločnosti.

Tieto i iné momenty v novej právnej úprave dávajú dôvod očakávať, že sa nová právna forma stane frekventovanou a obľúbenou v očiach podnikateľskej verejnosti a stane sa zdatným konkurentom spoločnosti s ručením obmedzeným.

## Zoznam bibliografických odkazov:

ĎURANA, M.: Konatelia. In.: Strapáč, P. a kol.: *Orgány obchodných spoločností a družstva s judikatúrou*. s. 149-190. Bratislava. Eurounion, 2013 ISBN 9788089374236.

ĎURICA, M.: *Konkurzné právo na Slovensku a v Európskej únii*. (3. prepracované a doplnené vydanie s európskou a národnou judikatúrou). Paneurópska vysoká škola, EUROKODEX Bratislava 2012. ISBN 978-80-89447-82-4, 1024 strán.

ĎURICA, M.: Zrušenie, likvidácia a zánik obchodných spoločností (3.časť), In: *Justičná revue* - Roč. 56, č. 1 (2004), s.12-38. ISSN 1335-6461

MAMOJKA, M. a kol. *Obchodný zákonník. Komentár*. EUROKÓDEX. Žilina. 2016, ISBN: 978-80-8155-065-2

NÉMETHOVÁ, M., PELEŠČÁKOVÁ, A.: Súčasnosť a perspektívy základného imania obchodných spoločností. In.: *Nové trendy v práve 1* : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 6. - 7. apríla 2016 na Právnickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. CD-ROM, s. 218-225. - Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici - Belianum, 2016

NÉMETHOVÁ, M.: Vybrané procesno-právne aspekty obchodného registra v Slovenskej

republike. In: *Debaty mladých právníků 2007* : zborník příspěvků z konference Monseho Debaty mladých právníků, konané ve dnech 10. - 12. 9. 2007 Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci. S. 23-25. - Olomouc : Univerzita Palackého, Právnická fakulta, 2007

PELEŠČÁKOVÁ, A.: Základné imanie kapitálových spoločností v kontexte konkurencie právnych poriadkov členských štátov EÚ. In.: *Právny poriadok Slovenskej republiky po 25. rokoch* : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie "1. Banskobystrické dni práva" usporiadanej pri príležitosti 20. výročia založenia Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 11.-12. novembra 2015. S. 410-415. - Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2015

PRIEVOZNÍK, M.: Ručenie spoločníka obchodnej spoločnosti. *Justičná revue*, 58, 2006, č. 4, s. 654 ISSN 1335-6461

UŠIAKOVÁ, L.: Vybrané problémy zodpovednosti štatutárnych orgánov kapitálových spoločností za škodu spôsobenú pri výkone funkcie - Požadovaný štandard starostlivosti. In.: *Právny poriadok Slovenskej republiky po 25. rokoch* : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie "1. Banskobystrické dni práva" usporiadanej pri príležitosti 20. výročia založenia Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 11.-12. novembra 2015. S. 594-604. - Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2015

UŠIAKOVÁ, L.: Postavenie spoločníkov (akcionárov) kapitálovej spoločnosti pri uplatňovaní nároku na náhradu škody voči štatutárnemu orgánu. In.: *Notitiae Novae Facultatis Iuridicae Universitas Matthiae Belii Neosolii*, XVII.. S. 343-350. - Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, 2012

# ŠPECIFICKOSŤ VYUŽITIA BANKOVÉHO CONTROLLINGU V PRAXI

Monika Ličková

## **Abstrakt**

*Cieľom príspevku je predstaviť a priblížiť problematiku bankového controllingu a jeho využitia v praxi. V predmetnom príspevku budú prezentované viaceré otázky počnúc vymedzením samotného pojmu controllingu, pokračujúc osobitosťami, koncepciou, systémovými predpokladmi ako aj funkciami bankového controllingu. Význam tohto príspevku bude spočívať v zistení, poznaní a pochopení fungovania controllingu v oblasti bankového sektora.*

## **Abstract**

*The aim of this paper is to present and to bring the issue of bank controlling and its use in practice. In the present paper will be presented a number of issues ranging from the definition of the very concept of controlling, continuing specificities, concept, systemic assumptions and controlling functions of the bank. The importance of this contribution will be based on the findings, knowledge and understanding of the controlling operation of the banking sector.*

Jedným z kľúčových predpokladov účinného fungovania trhovej ekonomiky je dobre fungujúci bankový systém, za pomoci ktorého dochádza k rôznym obrátom kapitálu.

Pri napĺňaní stanovených úloh je nutné, aby mali banky ekonomický priestor na uskutočňovanie svojho poslania.

Skvalitniť riadenia bánk je cieľom a záujmom ich manažmentu, ktorý hľadá najpriaznivejší vzťah medzi likviditou, výnosnosťou a mierou rizík.

V súčasnom procese globalizácie je controlling stále aktuálnou témou pre komerčné banky. Slovenská ekonomika sa od svojho vzniku usiluje do praxe zavádzať prvky trhovej ekonomiky s cieľom zvýšiť jej výkonnosť a konkurencieschopnosť.

Ziskovosť a efektívnosť komerčnej banky sú hnacím motorom jej vnútorného rozvoja, prostredníctvom ktorého si zvyšuje svoju konkurencieschopnosť.

Zisk komerčných bánk predstavuje hlavný ukazovateľ, pomocou ktorého sa hodnotí ich výkonnosť. Dosiahnuť zisk pritom znamená, že banky zarobili viac peňazí ako minuli.

V bankovom sektore predstavuje controlling podstatnú časť celého procesu riadenia bankovej činnosti. Tu sa controlling chápe ako „nová kvalita“ alebo ako „prirodzená vývojová etapa v bankovom riadení“.

Názory na jeho chápanie sú rôzne a zavedenie controllingu do praxe nie je jednotné. Niekde sa controlling chápe iba ako kontrola, inde ako nástroj riadenia, ktorý kladie dôraz na prepojenie všetkých oblastí bankového systému.

Činnosť banky dokáže zabezpečiť controlling s ukazovateľmi na všetkých úrovniach a vo všetkých formách ich pozorovania a vyhodnocovania.

Zámerom bánk je dosahovanie výnosov na všetkých úrovniach riadenia a maximalizácia trhovej hodnoty, ktorá je spojená so zabezpečením dlhodobého a úspešného riadenia.



Pre naplnenie tohto cieľa banky čoraz častejšie zavádzajú do praxe tzv. controllingový plán riadenia, kde účinné fungovanie banky podmieňujú vytvorením vhodnej organizačnej štruktúry.

V neposlednej rade ide o implementovanie kvalitného manažérskeho informačného systému ako významného controllingového nástroja.

### **Vymedzenie pojmu controlling**

Pojem controlling pochádza celkom určite z angličtiny. Jeho preklad je však z hľadiska jeho obsahového významu problematický, nakoľko má v bežnom jazyku niekoľko rôznych významov.

Základ slova controlling tvorí anglický pojem „to control“, ktorý môže mať dve základné skupiny významov, jednak:

1. riadiť, ovládať, mať pod kontrolou,
2. kontrolovať, preverovať, regulovať.

Controlling má v podstate charakter nástroja riadenia, ktorý podporuje rozhodovacie a riadiace procesy v podniku.

Controlling predstavuje špecifickú formu práce s informáciami a jeho úlohou nie je riadiť reálne procesy, ale celý podnik prostredníctvom informácií o reálnych procesoch.

Dôrazom controllingu je predovšetkým viazaný na systematické pozorovanie a dôkladné zisťovanie odchýlok medzi plánovanými hodnotami na strane jednej a skutočnými hodnotami na strane druhej.

### **Bankový controlling a jeho osobitosti**

Pri charakteristike bankového controllingu je rozhodujúce mať na pamäti práve špecifické postavenie bánk ako podnikateľských subjektov podnikateľského prostredia.

Terajšia éra prináša uprednostňovanie takých vývojových trendov, ktoré vplývajú činnosť bán pričom pôjde najmä o stratégiu, ktorú ovplyvňuje rozvoj a napredovanie.

Bankový controlling je akýmsi rozvrhom riadenia, ale je aj systematickým informačným manažmentom, ktorý dáva možnosť riadenia jednotlivých bankových operácií.

Pri uplatňovaní samotného bankového controllingu je potrebné, aby sa v organizácii banky uskutočnili zmeny a tak vznikla vhodná controllingová infraštruktúra, ktorá zaistí, že myslenie na všetkých úrovniach riadenia v banke bude orientované na controlling. (Klimiková, 2012)

Najvýznamnejšia a najdôležitejšia úloha bankového controllingu spočíva v zabezpečení tak dlhodobého úspešného riadenia komerčnej banky cez hospodárske výsledky, ako aj krátkodobého ovplyvňovania prevádzkových bankových postupov.

Bankový controlling zosúladzuje vopred definované plánovacie a kontrolné procesy v rámci všetkých úrovní tak, aby boli zabezpečené požadované výnosy a dlhodobá stabilita.

Riadiaci proces bankového controllingu rozlišujeme na:

1. controlling podpory riadenia
2. controllingovú koncepciu riadenia.

V prípade, controllingu podpory riadenia, pôjde o realizovanie takých čiastkových procesov ako napr.: kontrola dodržiavania interných bankových predpisov a noriem, kontrola evidencie, archivovanie a poskytovanie údajov, dát a pod.

Na druhej strane, ak bude bankový controlling tvoriť súčasť filozofie riadenia banky, pôjde o vytvorenie controllingovej koncepcie bankového riadenia vyznačujúca sa prvkami ako výnosovo orientované riadenie, funkcie a oblasti, ktoré controlling zabezpečuje.

### **Pár slov ku controllingovej koncepcii bankového riadenia**

Controllingová koncepcia predstavuje spôsob bankového riadenia, ktorá čerpá informácie najmä z účtovníctva, kalkulácií, internej kontroly či ekonomických analýz.

Úlohou cieľovo orientovaného controllongu riadenia je zabezpečenie výnosov plynúcich z podnikateľskej činnosti banky. Účinnou sa táto koncepcia stáva vtedy, keď má definované svoje ciele charakteru cieľov záväzných, akceptovaných a splniteľných do určitého termínu.

Základným zámer pre bankového podnikania je dosahovať výnosov z podnikateľskej činnosti samotnej banky. To znamená, že riadenie banky ako celku, ale aj jej organizačných zložiek, vrátane konkrétnych bankových obchodov, sa uskutočňuje na princípe rentability (ziskovosti). Na úroveň rentability taktiež pomerne dosť vplýva riadenie bankových rizík a možnosti a dôsledky vstupu bánk na nové či existujúce trhy.

Z ekonomického aspektu stojí za to zvyšovať bankový podiel na jednotlivých trhoch za predpokladu, že to bude mať za následok zvýšenie rentability. Pri otázke bankového rizika je nevyhnutné rozšíriť výnosovú orientáciu bankového riadenia o rizikovú zložku. Vznik rizika podnecujú tak faktory interného ako aj externého prostredia.

Pre súčasné prostredie je charakteristické uplatňovanie nových, moderných technológií, ktoré pre banky môžu predstavovať zvýšené riziko, a preto by mali banky uplatňovať prístupy k riadeniu rizík tak, aby sa ich bankové riziká obmedzili na prijateľnú úroveň.

### **Systémové predpoklady bankového controllingu**

Vytvorenie controllingovej koncepcie riadenia v banke by mala vychádzať z jej súčasných podmienok zohľadnených manažmentom banky. Ak chceme, aby táto controllingová koncepcia fungovala, je potrebné vytvoriť v banke isté systémové predpoklady - účinný plánovací a kontrolný systém, trhovo orientovaná organizačná štruktúra banky a fungujúci manažérsky informačný systém.

*Plánovací a kontrolný systém* ako prvý systémový predpoklad bankového controllingu ide o uzavretý cyklus plánovania a kontroly, ktorý zabezpečuje vykonávanie plánovacích a kontrolných činností na všetkých riadiacich úrovniach v banke. Aby plánovací a kontrolný cyklus fungoval efektívne, je potrebné, aby sa aplikovalo centrálne a decentralizované riadenie, plánovanie proti prúdu a riadenie odchýlok.

- ✓ riadenie na centrálnej a decentralizovanej úrovni predstavuje rozdelenie systému bankového riadenia do dvoch okruhov. V prvom okruhu ide o riadenie banky ako celku a možno sem začleniť rozhodnutia týkajúce sa riadenia bankovej bilancie, trhových rizík či vývoja stratégie pre jednotlivé trhy. Druhý okruh sa zameriava na riadenie bankových obchodov, s ktorým sa spájajú finančné veličiny ako úrokové náklady a výnosy, provízne výnosy.
- ✓ tzv. plánovanie proti prúdu vzniklo ako kombinácia prístupov „zhora nadol“ a „zdola

nahor“. Ide o centrálné stanovenie rámcových cieľov, konkretizovaných a špecifikovaných smerom zhora nadol. Keď sa dosiahne najnižšia úroveň realizuje sa opačný - vzostupný proces.

- ✓ pri riadení odchýlok je realizovaná pravidelná kontrola plánovaných a skutočne dosiahnutých výsledkov. Po zistení odchýlok plánu od skutočnosti nasleduje ich analýza a odstránenie vždy tam, kde vznikli, korektúrou vzniknutých chýb a samotné ich odstránenie pracovníkmi, ktorí sú zodpovední za výsledok.

*Vytvorenie opodstatnenej organizačnej štruktúry* predstavuje ďalší predpoklad, aby controllingová koncepcia bankového riadenia fungovala účinne. Pre jej realizáciu je patričná trhovo orientovaná organizačná štruktúra, ktorá za hlavné kritérium organizačného usporiadania obchodných útvarov banky považuje klienta, vrátane jeho potrieb a požiadaviek.

Vhodnou formou trhovo orientovanej organizačnej štruktúry je „maticová organizačná štruktúra“. V maticovej štruktúre sa aplikuje také organizačné usporiadanie, pri ktorom sa trhovo orientované ziskové strediská a klientske strediská oddeľujú od odborných útvarov na centrálnej úrovni. V prípade maticovej štruktúry je klient považovaný za hlavný zdroj hospodárskeho výsledku banky.

*Manažérsky informačný systém (ďalej len „MIS“)* predstavuje posledný systémový predpoklad efektívneho fungovania controllingovej koncepcie riadenia.

Jeho obsahom sú údaje a informácie, ktoré poskytuje manažérom pre potreby rozhodovania a riadenia.

V banke je potrebné zariadiť, aby bolo každé rozhodnutie podložené informáciami, nakoľko kvalita rozhodovania bankových manažérov odráža aj kvalitu informačnej základne banky.

MIS pozostáva z technicko-technologickej a obsahovej stránky. V MIS je dôležité zaistiť integritu jednotlivých oblastí do takej miery, aby na základe informácií uložených v systéme bolo možné vykonanie analýzy obchodných výsledkov z hľadiska obchodných objemov (porovnanie plánovaného a skutočne zrealizovaného objemu obchodov v jednotlivých klientskych segmentoch, produktoch), z hľadiska výnosnosti (plánovaná a skutočná úroková marža dosiahnutá na jednotlivé skupiny produktov a klientov) a z hľadiska produktivity (plánovaný a skutočný objem výkonov alebo zisku na zamestnanca banky).

Základné nástroje MIS, ktoré sa využívajú a z ktorých sa čerpajú informácie je oblasť účtovníctva a výkazníctva.

Účtovníctvo ako prvá má za úlohu evidovanie majetku a nákladovo výnosových položiek vyplývajúcich z činnosti banky. Na jednej strane ide o špecifické údaje, ktoré znázorňujú veľkosť a štruktúru bankových zdrojov, finančných investícií a hmotného majetku banky. Na druhej strane sú to údaje - náklady a výnosy banky podľa ich druhu, ale aj podľa jednotlivých klientskych skupín, bankových produktov.

Výkazníctvo (reporting) poskytuje na rozdiel od účtovníctva informácie širšieho charakteru. Okrem evidencie účtovných informácií zabezpečuje výkazníctvo aj evidenciu informácií. Informácie z výkazníctva môžu byť operatívneho aj strategického charakteru.

Cieľom MIS je tvorba uceleného systému informácií, ktoré sú dostupné vedúcim pracovníkom na všetkých úrovniach bankového riadenia, umožňujúceho riadiť činnosť banky efektívnym spôsobom pomocou finančných ukazovateľov a tak zvyšovať jej ziskovosť. (Ziegler, 2005)

## Funkcie bankového controllingu

Bankový controlling ako taký usmerňuje plánovací a kontrolný cyklus v banke. Z controllingovej koncepcie bankového riadenia teda vyplýva, že k základným funkciám bankového controllingu patrí informacná, metodická, koordinacná a kontrolná funkcia.

Informačná funkcia v rámci bankového controllingu zaisťuje evidenciu a uchovávanie informácií z oblasti rentability, spracovania a prezentovania analýz z oblasti rentability a poskytovania pravidelných informácií o plnení plánu.

Metodická, koordinacná a kontrolná funkcia bankového controllingu stanovuje metodiku procesu plánovania (čo bude predmetom plánovania), zosúladí činnosti v priebehu plánovania, kontroluje dodržiavanie stanovenej metodiky, predkladá návrhy plánov vedeniu banky, robí analýzy a pod.

Bankový controlling koncipovaný na centrálnej a decentralizovanej úrovni a pôsobí ako *strategický* a *operatívny* controlling. Na centrálnej úrovni, ktorá predstavuje banku ako celok, vykonáva controlling najmä informačné a koordináčne funkcie v oblasti napríklad plánovania bilancie a rentability banky. Na decentralizovanej úrovni zas plní controlling funkciu tzv. informátora a koordinátora a to buď v oblasti napríklad riadenia obchodov.

*Strategický controlling* je orientovaný do budúcnosti, kde pôjde o dlhodobé riadenie výnosov banky, t.j. vykonávanie krokov v súčasnosti tak, že sa tým banke zaručí napredovanie do budúcnosti.

Orientovanie strategického controllingu je predovšetkým založené na využití externých, ale aj interných informácií tak, aby sa tým zaistila podpora pri zostavovaní strategických plánov.

*Operatívny controlling* je orientovaný zas na súčasnosť, poprípade na blízku budúcnosť. Je orientovaný predovšetkým interne, to znamená do vnútra banky a vyplýva najmä z jej momentálnych možností - personálnych či kapitálových. Podstatou operatívneho controllingu je určenie spôsobu riadenia výnosov a zisku banky a jeho cieľom je najmä optimalizácia parametrov riadenia banky z vecného, časového a hodnotového hľadiska. (Klimiková, 2012)

## Záver

Narastajúci tlak na konkurencieschopnosť svetových finančných trhoch ako aj procesy globalizácie vo svete vytvárajú tlak na podnikateľské subjekty, teda aj na banky.

Potreba držať krok s vývojom vedie komerčné banky k zavádzaniu moderných, sofistikovanejších, počítačovo i dátovo podporovaných metód riadenia.

Jednou z efektívnych metód, ktoré sú v bankách úspešne zavádzané pre skvalitnenie systému finančného riadenia je controlling, ktorý sa stal akýmsi „fenoménom“ integrujúcim procesy spracovania informácií, ich analýz, tvorby podnikových plánov a kontroly.

Controlling je pomerne rozšíreným pojmom v teórii, ale aj v praxi no čoraz častejšie sa objavuje v literatúre, postupom času sa neustále vyvíja a má stále väčší význam nielen pri riadení podniku (firmy), ale aj pri riadení banky.

Podstata controllingu je však pri firme a banke odlišná, najmä ak ide o úlohy, ktoré zabezpečuje.

Zatiaľ čo úloha controllingu v podniku spočíva v zabezpečení jeho životaschopnosti, hlavnou úlohou, ktorú má controlling zabezpečiť v banke, je jej dlhodobé úspešné riadenie, a to prostredníctvom riadenia aktív a pasív.

Odlišnosť však spočíva aj v používaných controllingových nástrojoch, ktoré napomáhajú k zabezpečeniu jednotlivých úloh. V podniku sa na zabezpečenie controllingových úloh používajú predovšetkým kalkulácie a účtovníctvo, banka sa primárne zameriava na využívanie a neustále zdokonaľovanie manažérskeho informačného systému.

Pevne veríme, že po prečítaní príspevku ste dostali prospešné informácie o bankovom controllingu a získali ste tak rozhľad o tejto špecifickej oblasti.

### **Zoznam bibliografických odkazov**

BARAN, D. 2002. *Aplikácia controllingu v podnikovej praxi*. Bratislava: STU, 2002. 138 s. ISBN 80-227-1666-9.

BELÁS, J. a kol. 2010. *Management komerčných bánk, bankových obchodov a operácií*. Žilina: GEORG Žilina, 2010. 470 s. ISBN 978-80-89401-18-5.

HILMAR, J. VOLLMUTH. 2004. *Nástroje controllingu od A do Z*. Praha: PROFESS Consulting, s.r.o., 2004. 360 s. ISBN 80-7259-029-4.

KAŠPAROVSKÁ, V. a kol. 2006. *Řízení obchodních bank*. Praha: C. H. BECK, 2006. 339 s. ISBN 80-7179-381-7.

KLIMIKOVÁ, M. a kol. 2012. *Bankový manažment a marketing I*. Bratislava: IRIS, 2012. 363 s. ISBN 978-80-89238-637.

MEDVEĎ, J. a kol. 2013. *Banky teória a prax*. Bratislava: SPRINT, 2013. 649 s. ISBN 978-80-89393-84-8.

MIKOVCOVÁ, H. 2007. *Controlling v praxi*. Bratislava: IURA Edition, 2010. 182 s. ISBN 978-80-8078-305-1.

ZIEGLER, K. a kol. *Finanční řízení bank*. 1. vyd. Praha: Bankovní institut, a.s., 2005. 204 s. ISBN 80-7265-078-5.

# SÚČASNÁ PONUKA NIEKTORÝCH BANKOVÝCH ÚČTOV PRE KLIENTELU DETÍ, KTORÉ SÚ ŠTUDENTMI V PODMIENKACH SR

Monika Ličková

## Abstrakt

*Cieľom príspevku je predstaviť a priblížiť súčasnú problematiku bankových účtov ponúkaných bankovými inštitúciami pre klientelu detí, ktoré sú študentmi v podmienkach SR k 31.10.2016. Pri analyzovaní jednotlivých účtov sme sa usilovali produkty popísať, čo najstručnejšie a najzrozumiteľnejšie, pracovali sme s konkrétnymi informáciami, hoci dobre vieme, že banky s istým odstupom času svoje produkty obmieňajú, dopĺňajú a upravujú podľa potreby a dopytu na trhu.*

## Abstract

*The aim of this paper is to bring current issues and bank accounts offered by banks for the clients of children who are students in Slovakia on 31.10.2016. When analyzing individual accounts, we have tried to describe the products, as concise and clear as possible, we worked with specific information, although we all know that banks with some hindsight their products varied, supplemented and modified as needs and market demand.*

Deti sú často označované ako naše ratolesti, ale sú predovšetkým našou budúcnosťou. Malo by preto záležať na tom, aby bolo ich zabezpečenie do budúcnosti čo najlepšie.

Väčšinou tento moment nastane pri dovŕšení určitého veku, najčastejšie plnoletosti, alebo pri ukončení stredných škôl, kedy sa deti, už ako „mladí ľudia“ rozhodujú, kam budú smerovať ich životy.

Dôvodom vzniku tohto príspevku je predovšetkým zistiť, aký produkt je najvýhodnejší a za akých podmienok pre klientelu detí ako študentov, pričom je potrebné zohľadniť predovšetkým kritériá a požiadavky ich rodičov (zákonných zástupcov).

Týmto príspevkom sa snažíme čo najlepšie vyzistiť najdôležitejšie informácie s cieľom ponúknuť ich ďalej.

Bankový sektor je neodmysliteľnou súčasťou finančného trhu. Celkom určite každá jedna domácnosť vlastní minimálne jeden bežný účet, no ani sporiace účty, hypotekárne úvery nie sú žiadnou výnimkou.

Populácia na zemi rastie pomerne rýchlo, čo znamená, že trend zabezpečenia budúcnosti pre deti nie je na škodu.

Možno si vybrať z viacerých produktov, ktorými môže byť vkladné knižky, účty životného poistenia, detské bankové účty.

Každá banka sa však zameriava na niečo iné, má iné podmienky, hoci ide o jeden produkt.

Je preto potrebné si dopredu určiť kritériá a podľa toho sa zamerať, ktorý produkt by najviac vyhovoval, aby čo najlepšie spĺňal nami určené očakávania.

Banky ponúkajú pre jeden produkt aj viac možností, rôzne bonusy alebo zvýhodnenia, a vzhľadom k tomu, že to nie je krátkodobá investícia, mali by sa toto rozhodnutie dobre premyslieť a zvážiť.

## **Analýza bankových produktov (účtov) pre deti, ktoré sú študentmi v niektorých vybraných bankových inštitúciách k 31.10.2016**

Všeobecná úverová banka je druhou najväčšou bankou na Slovensku a je univerzálnou bankou, ktorá vlastní licenciu na poskytovanie plného rozsahu bankových služieb obyvateľstvu.

Táto banka ponúka pre klientelu detí, ktoré sú študentmi tri účty, ktoré banka súhrnne označuje na svojom internetovom portáli ako „Účty pre mladých“. Vekové ohraničenie týchto účtov je počnúc 8. rokom končiac 26. rokom veku.

Prvý z nich je **Start Junior**, ktorý banka poskytuje deťom od 8. do 15. roku ich života. Účet zakladajú rodičia (zákonní zástupcovia). Založenie a vedenie účtu je bez poplatkov. Na účte je zvýhodnené úročenie zostatkov. K účtu získa dieťa automaticky bankomatovú kartu VISA Inspire. Súčasťou bankovej služby k účtu je aj sumárny výpis z účtu raz ročne, ktorý banka zasiela poštou a internet banking zriadený pre rodiča (zákonného zástupcu). Tento účet má v ponuke taktiež bezplatné všetky vklady v hotovosti na pobočkách VÚB banky ako aj mesačné prvé dva výbery hotovosti z bankomatu VÚB banky.

Od 15. do 26. roku života dieťaťa sa účet zmení na **VÚB Účet pre študentov**, ktorý taktiež obsahuje, oproti účtu Start Junior, rozšírený balík služieb za poplatok 0 €. Pre založenie VÚB Účtu pre študentov nie je podmienkou bežný účet rodiča (zákonného zástupcu), rodič na študentskom účte vystupuje iba ako disponent, dokiaľ dieťa nedovrší 18. rokom veku. K študentskému účtu je sporenie, takzvané Flexisporenie, kde si študent sporí peniaze pri každej platbe debetnou kartou.

Tretí produkt poskytovaný Všeobecnou úverovou bankou je **VÚB Účet pre mladých**. Tento účet sa týka tých, ktorým skončili ich „sladké školské časy“, teda tých, ktorí sú vo veku v rozmedzí od **20 až 26 rokov** (až kým nebudú mať 27) t.j. absolventov stredných a vysokých škôl a začínajúcich pracujúcich. Tento účet ponúka širokú paletu služieb cez vedenie účtu, k dispozícii je aj debetná platobná karta VISA Inspire, výbery v hotovosti, platby platobnou kartou, vklady hotovosti na pobočke, platby cez trvalý príkaz, SEPA inkaso, transakcie cez Internet banking, SMS upozornenia, e-mail a PUSH notifikácie o pohybe na účte, služba Flexisporenie (sporenie, ktoré je možno zriadiť majiteľovi účtu a pri ktorom dochádza k sporeniu pri každej platbe debetnou kartou so zvýhodneným úročením). Toto všetko už VÚB banka neposkytuje zadarmo, ale za sumu 3 € (tri eurá) s tým, že vedenie účtu môže mať jeho majiteľ aj zadarmo prípadne so zľavou 50% vďaka benefičnému programu Odmena za vernosť. Pre splnenie 50% -tnej zľavy za vedenie účtu musí byť v mesiaci aspoň raz použitý Internet banking alebo Mobil banking spolu s podmienkou číslo dva, a to súčet kreditných operácií na bankovom účte musí byť minimálne v sume 300€ (tristo eur), kde po splnení oboch podmienok banka majiteľovi účtu prisúdi 50% zľavu z poplatku za bežný účet, t.j. neplatí 3 € (tri eurá) poplatok za vedenie účtu, ale len 1,50€ (jedno euro a päťdesiat centov). Aby banka priznala 100%-tnú zľavu okrem splnených podmienok 50%-tnej zľavy musí majiteľ účtu využiť niektorý produkt VÚB banky (spotrebný úver, hypotéku, depozitné produkty, kreditnú kartu, životné poistenie La Vita). (VÚB Banka, 2016)

Slovenská sporiteľňa ako druhá z univerzálnych bánk patrí podľa nášho názoru k veľmi obľúbeným bankám, aj vzhľadom k tomu, že sa zameriava predovšetkým na bankové operácie smerované na ľudí. Jej pobočky môžeme nájsť aj v menších dedinách a mestách, čo znamená, že aj takýmto spôsobom si získava a udržiava klientov.

Slovenská sporiteľňa neponúka detské bankové účty. Ponúka však takzvaný **SPACE účet pre študentov**, ktoré sú možné založiť od veku 15 do 26 rokov dieťaťa (študenta).

Poplatok za vedenie účtu vrátane balíka služieb je zadarmo a pre jeho založenie a využívanie, ako študentského účtu, je potrebné priniesť potvrdenie o návšteve školy, výkaz o štúdiu na vysokej škole (index) alebo preukaz študenta (iba denný študent, na zadnej strane musí byť nalepená známka platná na daný školský rok).

Potvrdenia je nutné poslať alebo priniesť do banky po 1. septembri na každý akademický (školský) rok. Na účte nie sú povinné minimálne zostatky a k účtu študent získa automaticky jednu kartu VISA Electron Sphere. Okrem toho účet prináša bezplatné výbery z bankomatov Slovenskej sporiteľne a z bankomatov ERSTE v zahraničí, taktiež ponúka internetbanking, mobilnú aplikáciu SporoApps, Elektronický výpis a SMS notifikácie nad 20€ (dvadsať euro). Samozrejmosťou účtu je aj založenie a realizácia trvalých príkazov a inkás ako všetky prijaté a odoslané elektronické platby. (Slovenská sporiteľňa, 2016a)

Druhým typom účtu ponúkaný Slovenskou sporiteľnou je **SPACE Účet pre mladých (<28)**, ktorý možno využívať až do 28 rokov. Tento účet má určený zvýhodnený mesačný poplatok 2€ (dve eurá) avšak môže byť aj bez poplatku za predpokladu aktívneho využívania. Zľava za vedenie účtu vo výške 100% je poskytovaná za splnenia podmienok platba kartou v sume aspoň 200€ (dvesto eur), 3x pravidelné platby v mesiaci a sporenie. Pri splnení všetkých troch podmienok v mesiaci banka poskytuje 100%-tnú zľavu za vedenie účtu, t.j. účet má jeho majiteľ v mesiaci ak splní všetky tri podmienky zadarmo.

Na 50%-ntnú zľavu musia byť splnené nasledovné podmienky určené bankou, a to platba kartou v minimálnej sume 100€ (sto eur), 1x pravidelná platba, sporenie. Predmetný účet ponúka totožné služby ako účet SPACE účet pre Študentov. Pri tomto účte však existuje jedna podmienka, a to poskytnutie produktu je ohraničené vekom minimálne 18 rokov. (Slovenská sporiteľňa, 2016b)

Tatra banka ako tretia banková inštitúcia je taktiež univerzálnou bankou, poskytuje svoje služby obyvateľstvu a je zároveň aj veľmi obľúbenou bankou pre podnikateľské subjekty.

Z produktov pre deti ponúka **Detský účet** a **Študentský účet**.

**Detský účet** s kartou podľa vlastného výberu je účet, na ktorého založenie je potrebné priniesť rodný list dieťaťa a občiansky preukaz rodiča. Možno ho zriadiť do 15 rokov života a je vedený bez poplatkov, nie je pri ňom nutný minimálny vklad a udržiavanie zostatkov.

Od 6. roku do 15. roku môže dieťa získať bezkontaktnú debetnú kartu k účtu bez poplatku podľa vlastného výberu. Maximálny denný limit na výber hotovosti a platby kartou môže rodič svojmu dieťaťu kedykoľvek meniť v rozsahu od **20€ do 200 € denne**.

Od 15. roku života dieťaťa do 26. roku sa Detský účet zmení na **Študentský účet**, ktorý je vedený taktiež bez poplatku a aj študentskú bankomatovú kartu k účtu získa dieťa zadarmo. Študentský účet má však viac možností využitia ako napríklad: realizovať platby cez mobilnú aplikáciu Tatra banka, služba Tatra banka VIAMO, robiť zmeny PIN kódu v bankomatoch Tatra banky.

Banka však určila podmienku na bezplatné jeho využitie tak, že ako má dieťa od 15 rokov do 20 rokov má ho zadarmo automaticky. Ak je však majiteľ účtu študent denného štúdia vo veku od 20 rokov do dovŕšenia 26. roku banka na bezplatné jeho využitie stanovila podmienku priniesť potvrdenie o návšteve školy. (Tatra banka, 2016)

OTP banka ako ďalšia z bánk neponúka detské účty, jedinou alternatívou môže byť založenie takzvaného účtu **otp READY konto** pre mladých, ktorý sa po dovŕšení 26 rokov zmení na bežný účet.

Zriadenie a vedenie tohto účtu je spoplatnené bankou sumou 1€ (jedno euro) mesačne. Majiteľ tohto účtu získa automaticky jednu kartu Maestro. Zriadiť tento typ účtu klientovi do



15 rokov veku môže len zákonný zástupca, ktorý okrem iného banke predkladá rodný list maloletého klienta.

Klienti vo veku od 15 do 18 rokov si môže zriadiť účet sami po predložení občianskeho preukazu prípadne ešte neplnoletého maloletého klienta prostredníctvom zákonného zástupcu, ktorý banke predkladá rodný list maloletého klienta.

K tomuto otp READY kontu je možné zriadiť aj Sporiaci účet READY, prostredníctvom ktorého sa môžu zhodnocovať voľné finančné prostriedky majiteľa účtu. (OTP banka, 2016)

Československá obchodná banka (v skratke ČSOB) je jednou z najväčších a najsilnejších bánk na trhu. Z detských produktov ponúka **Detský účet Sloník** a **Študentský účet FUN**.

**Detský účet Sloník** je účet ponúkaný ČSOB, ktorý je možné založiť deťom od narodenia až do 15 rokov. Účet je vedený za mesačný poplatok 1 € (jedno euro), alebo pri splnení určitých podmienok môže byť bez poplatkov (buď pravidelný mesačný vklad v hodnote minimálne 10 € alebo mať priemerný mesačný zostatok na účte minimálne 1 000 €).

K detskému účtu Sloník je možné dieťa úrazovo pripoistiť prípadne mu zriadiť stavebné sporenie Profit Mini bez poplatku za uzavretie zmluvy. Medzinárodnú platobnú kartu [Visa Electron Baby](#) je dostupná pre deti od 6 rokov. Výhodou účtu je možnosť individuálne nastaviť mesačný limit pre transakcie kartou.

**Študentský účet FUN** jeho založenie je možné dosiahnutím 15 rokov veku. Od 15. rokov do 18 rokov sa účet zakladá za prítomnosti rodiča dieťaťa spolu s predložením rodného listu. V prípade, dieťaťa, ktoré dovŕšilo 18 rokov veku tak si tento účet môže založiť sám pri študentovi, ktorý má viac ako 19 rokov je potrebné banke zdokladovať navštevovanie školy buď potvrdením o návšteve školy alebo predložením indexu. ČSOB FUN účet ponúka zadarmo všetkým do 19 rokov a študentom do 28 rokov po predložení potvrdenia o štúdiu raz ročne do 30.9. Avšak tí, ktorí neštudujú a majú do 28 rokov majú tento účet za 2,50€ mesačne. (ČSOB, 2016)

Prima banka ako posledný typ banky, ktorou ukončíme našu analýzu ponúka dva typy účtov pre klientelu detí, ktoré sú študentmi, a to **Detský a Študentský účet**.

Na založenie Detského účtu je potrebný občiansky preukaz zákonného zástupcu (rodiča) a rodný list dieťaťa.

Vedenie účtu je bezplatné spolu s mesačným výpisom zaslaným poštou, medzinárodnú platobnú kartu Maestro pre deti od 8 rokov, výbery z bankomatov Prima banky a platby kartou u obchodníkov, 1 vklad v hotovosti mesačne, spracovanie prijatých úhrad a využívanie služieb elektronického bankovníctva. Tento účet je poskytovaný do 15. roku veku dieťaťa. Okrem iného zákonný zástupca môže svojmu dieťaťu nadstaviť obmedzený limit na platobnej karte (100 EUR mesačne).

Prima banka však k tomuto účtu ponúka výhodné úročenie, kedy zostatok na účte do 1000 EUR je úročený úrokovou sadzbou 2,0% ročne. (Prima banka, 2016a)

**Študentský účet** je balíkom produktov a služieb ponúkaný Prima bankou, ktorý je určený pre študentov vo veku od 15 do 26 rokov, ktorí môžu mať tento účet aj úplne zadarmo.

Študenti, ktorí sú vo veku do 18 rokov získajú Študentský účet so všetkými jeho výhodami úplne zadarmo. Zadarmo však môže byť Študentský účet aj vtedy, ak je priemerný denný kreditný zostatok na študentskom účte vyšší ako 1000 EUR.

Finančné prostriedky, ktoré zostali na účte do výšky 1000 EUR sú úročené atraktívnou úrokovou sadzbou určenou Prima bankou 1,0 % ročne.

So Študentským účtom banka ponúka odmenu 0,5 % z objemu nákupov zaplatených platobnou kartou Maestro.

Na založenie Študentského účtu je potrebný občiansky preukaz a do veku 18 rokov aj prítomnosť zákonného zástupcu.

U študentov starších ako 18 rokov, tí banke predložia potvrdenie o návšteve školy alebo ISIC kartu, aby mohli bezplatne využívať Študentský účet. Inak je bankou nadstavený poplatok v sume 1,90 € mesačne. (Prima banka, 2016b)

## **Záver**

V úvode príspevku sme vysvetlili, čo všetko obnáša výber vhodného bankového produktu pre dieťa.

Osoba zakladajúca účet dieťaťu, by mala zvážiť, čo od daného produktu očakáva. Zvyčajne zákonný zástupca pristupuje k voľbe bežného účtu pre jeho dieťa a jeho voľba prípadne zvyčajne na tú bankovú inštitúciu, v ktorej má bežný účet on sám, t.j. rodič dieťaťa.

Väčšina bánk pre „detskú klientelu“ ponúka svoje účty zadarmo, pretože práve v mladých ľuďoch vidia perspektívnych svojich klientov do budúcnosti.

Každá z bánk rozoberaná v tomto príspevku láka škálou bankových služieb inak. Jedna ponúka nekonečne množstvo týchto služieb za určitý poplatok za vedenie účtu, iná zas v bankových službách uberie a ponúkne majiteľovi vedenie účtu za 0€.

Je preto na zvážení každého z nás, ktorý bankový produkt pre klientelu detí, ktoré sú študentmi je za istých okolností pre jedného akceptovateľná voľba výberu účtu a pre druhého zas môže byť akceptovateľná ponuka bankového účtu v inej bankovej inštitúcii.

Rozhodujúci faktor pri výbere bankovej inštitúcie, v ktorej rodič založí účet svojmu dieťaťu môže byť aj taký, v akom veku chce odovzdať dieťaťu bankomatovú kartu.

Ak to chce urobiť napríklad vo veku dieťaťa 10 rokov musí sa obrátiť na banky, ktoré umožňujú zriadenie účtu v takomto veku dieťaťa.

Platí tu však slobodný výber a aj preto autorka necháva rozhodnutie toho najvýhodnejší bankového produktu pre klientelu detí, ktoré sú študentmi na Vás.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

ČSOB, 2016. *FAQ*. [online]. 2016. Dostupné na internete: <<https://www.csob.sk/ucet/studentsky/faq>>

OTP BANKA, 2016. *OTP Ready konto*. [online]. 2016. Dostupné na internete: <<https://www.otpbanka.sk/ready-konto>>

PRIMA BANKA, 2016a. *Učte deti hospodáriť s peniazmi od malička*. [online]. 2016. Dostupné na internete: <[www.primabanka.sk/detsky-ucet-vyhodne-urocenie](http://www.primabanka.sk/detsky-ucet-vyhodne-urocenie)>

PRIMA BANKA, 2016b. *Študentský účet*. [online]. 2016. Dostupné na internete: <<https://www.primabanka.sk/studentsky-ucet-balik-plny-vyhod>>

SLOVENSKÁ SPORITEĽŇA, 2016a. *Space účet Študent*. [online]. 2016. Dostupné na internete: <<https://www.slsp.sk/sk/ludia/ucty/space-ucet-student>>

SLOVENSKÁ SPORITEĽŇA, 2016b. *Space účet Mladý*. [online]. 2016. Dostupné na internete: <<https://www.slsp.sk/sk/ludia/ucty/space-ucet-mlady>>

TATRA BANKA, 2016. *Študentský účet*. [online]. 2016. Dostupné na internete: <<http://www.tatrabanka.sk/sk/personal/ucet-platby/studenti.html>>

VÚB BANKA, 2016. *Účty pre mladých*. [online]. 2016. Dostupné na internete: <<https://www.vub.sk/sk/osobne-financie/ucty-platby/ucty/ucty-pre-mladych>>

# **SPECIFICS OF THE BILATERAL RELATIONS BETWEEN THE CZECH REPUBLIC AND RUSSIA IN THE INVESTMENT AND GAS SECTOR, CONSIDERING THE EU RECENT LEGAL FRAMEWORK.**

**Elmira Lyapina**

## **Abstract**

*The bilateral investment treaties in the gas sector between the European Union and Russia remains one of the most discussable topics, especially taking into consideration the fact, that such relations are regulated by the bilateral treaties between each EU member state and Russia. The article analyzes the case of the Russian-Czech investment relations in the gas sector, the issue of the recent legal trends of the EU directed to cover bilateral investment treaties between member-states and the third-states.*

## **Introduction**

With the process of development the European Union attempts to harmonize the law of all its member-states. This harmonization and liberalization activity however has not being implemented only on the territory of the EU states, but it affects the so called third-countries, with which the EU or the EU member states have agreements. Moreover, with the time the Lisbon treaty came into force, the sphere of the foreign investments became a part of common trade EU policy, therefore the new investment agreements with the third countries are of exclusive competence of the EU as a whole. In addition, with the Lisbon Treaty the EU has acquired the status of the subject of the international law.

On the one side for the third-states, with which the EU as a whole and its member-states in particular have bilateral agreements in various fields of law, it might be simplification in the relation with such strategic partner as the EU. The obstacles, as different legislation of each EU member-state, will disappear, and the trade might widespread on the whole EU territory. On the other side, this new stand brings many other issues and questions, as the bilateral agreements with each member-state had its own favorable conditions and specifics, and the agreement with the EU as a whole might unify them for all the states, not necessarily in favor of the parties of agreement. These and other aspects of the issue of relation between the EU law and the international agreements on investments promotion and protection brought discussions among the scholars, lawyers, economists, politicians and others professionals related to this field.

In this article the author will discuss, the legal framework of the particular relations in the investment gas sector between the Russian Federation and the Czech Republic, and its specifics.

This paper structures as follows. The first part will discuss the recent investment policy of the EU, and its legal trends, will be discussed the main points and reasons of liberalization of the EU gas market. The second part will concentrate on the bilateral Czech-Russian investment relations in the gas sector, overviewed the bilateral agreements, specifics and perspectives.

## 1 Recent Eu Investment Policy

Investment policy of the European Union (EU) is aimed to provide the equal access to the market and compliance with the same standards for the investments in relation to third countries. In accordance with article 63 (1) of the Treaty on Functioning the European Union (TFEU) - are removed restrictions on movement of capital between member states and third countries. The European Commission, as responsible organ of the EU, is engaged in the negotiation process on the investment policy, protection of investments, and performs as a party of full value in the agreements on the consolidated trade with the third countries, including Singapore, Canada, the USA, and not least Russia.

The investment protection of the EU member-state with so-called third state, or non-EU state, are in the competence of both entities - the European Union, as a whole, and the EU member-state, bilateral investment treaties were concluded with each EU member state. According to the article 351 TFEU EU member states “*shall take all appropriate steps to eliminate the incompatibilities established [in the Bilateral Investment Treaty (BIT)]*” and “*where necessary, assist each other to this end and shall, where appropriate, adopt a common attitude*”. (Cannizzaro - Palchetti - Wessel, 2011, p. 120) The EU aims to liberalize foreign direct investments protection through the BIT, which were already concluded with the non-EU states. The EU and its member states are acting parallel in this field, thus, their activity applies on the aspects of the international investment process. Currently, after the entry into force Lisbon Treaty, the situation has changed, due to the attempt of the EU to harmonize the internal market. Lisbon Treaty provide the right to the EU to take decisions in all aspects of investment processes, as part of the EU’s trade policy, for ensuring the unity of the investment policy within the EU. Case law settles, that “the purpose of the provision (of article 351) is to establish that the application of EU law does “not affect the duty of the Member State concerned to respect the rights of nonmember countries under a prior agreement and to perform its obligations there under” (Rosas, 2011). In other words in the obligation of the states is to remove existing inconsistencies, even though it could lead to suspension or termination of the particular BIT.

One of the latest cases, which were brought to the European Union Court of Justice, was in 2012<sup>187</sup>. That case regarding the liberalization packages in the energy sector, namely regulation 715/2009, as Bulgaria breached its duties to ensure the maximum opportunities for all market participants, in particular, the services for changing conditions/direction of gas transportation. Although as main reason in its defense Bulgaria was the absence of any physical connection between the transit systems and national gas systems, as they are subjects of different levels of regulation concluded in 1980s with the USSR, the Commission referred to the article 351 TFEU, arguing, that if the trade agreement between Gazprom and Bolgartransgaz from the year 1998 prevents the proper fulfillment of the EU law, then, this agreement should be amended in accordance with the valid EU legislation.

The process of development of BITs in the territory of the CEE was started in the 1990s, when states were attempting to attract more investments in their economy, when were offered not just favorable conditions on the market, but also cheap job force. There was the wave of the bilateral investment treaties Russia concluded in 1990 with almost all EU member states,

---

<sup>187</sup> Commission v. Bulgaria C-198/12

however many established instruments contain only formal provisions which do not provide effective incentives for increasing the foreign direct investments (FDI). The part of the Russian investment Russian on the EU market is not high, except the energy sector, but many EU states, especially states of Central Eastern European Union, are highly dependent on gas supplies from Russia.

Nowadays, in the process of world globalization, and at the same time integration within the EU, coerced states unify the attempt and bring the legislation on the common level. The Lisbon Treaty gave to the EU status of the subject of the international investment law. With the entry into force of the Lisbon Treaty in 2009, was introduced a number of changes in the EU legal regulation of the international investments. Article 207 of the TFEU provides that regulation of foreign direct investments is part of the EU common trade policy. The main reason for the inclusion the investment to the sphere of the common trade policy might be the strengthening of the EU role in multilateral negotiations on foreign investment.

In 2012 was adopted the regulation No 1219/2012 establishing transitional arrangements for bilateral investment treaties between member states and third countries. This regulation aims to replace the bilateral investment agreements between the EU member states and third countries by the agreement of the Union, in accordance with the EU's investment policy.

The United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) defines BITs as *“agreements between two countries for the reciprocal encouragement, promotion and protection of investments in each other's territories by companies based in either country.”* (UNCTAD, 2009) The core issue of the BIT is the investment protection, including from the unlawful expropriation by the state. According to the article 1 chapter 1 of the EU Regulation No 1219/2012, the term “bilateral investment agreement” means any agreement with a third country that contains provisions on investment protection.” It also contains the mechanisms for the investment dispute settlement, where the EU performs in the international tribunals as a subject or party of the agreement, acting on behalf of some EU member-state. Moreover, such exclusive competence of the EU in the area of international direct investments means that the EU is liable for the breaching of BIT any of the EU member state. The commission shall authorize to examine the text of the BIT in terms of possible conflicts with the EU law, as well as authorize the member states to open formal negotiations with a third country to amend or conclude a BIT.

What cause concerns of many academics and analysts, discussing this situation, is, that the EU liability of the breaching of the BIT by any of the EU member states even in those ones, where the EU is not a party. Regulation 912/2014 establishing the detailed arrangements for the allocation of the financial consequences of investment arbitrations conducted on the basis BIT newly concluded by the EU between the member states, and contains rules for determining which entity will be act on behalf of the defendant – the EU as a whole or the Member State. It is the other question related to it, whether the Union may conclude the international agreements, including comprehensive treatment of the investment, with the third countries itself or only with the simultaneous participation of all member-states as “mixed agreements”, which are in practice of the EU external relations a very common solution. (Fecák, 2015)

The main issue is that these BITs provide unconditional rights for establishments, made by investors of partner states for the free movement of capital, and this might affect the powers

granted to the Council to apply measures of capital movement in accordance with the articles 75, 59, 60 of the TFEU.

The BITs with the third state seen by the EU as non-problematic, as on them, in the territory of the EU, apply not only international law, international investment treaties and measures, but also the EU non-discriminatory regulations. (European Commission, 2016) The opposite view may be seen from the side of the third-state. Due the fact that the international legal obligations are based on the international law and its fundamental principle *pacta sunt servanda*, the rights and obligations in the agreements were concluded with the will and specifications of particular relations between the states. In these agreements were references to the international investments organizations, where the parties of the agreement are the members. Therefore, changing these agreements *ex-post* might be in some point discriminative.

However, it has not been resolved with consideration that the EU as whole is not a party of the Treaty on the International Centre for Settlement of Investment Disputes. Moreover, when was found and interpreted the incompatibility of the provisions of bilateral investment treaties with the EU law, concluded before coming into force related EU legislative acts, were initiated by European Commission several cases against some member states and its bilateral investment treaties with the third countries. (Lavranos, 2012)

The EU attempts to regulate not only the internal market and investment situation on it, but also applies its power on the third states, which has the access to the EU market. Regarding Russia, the position of the EU is even stricter, due the recent gas crisis and suspect of abusing of dominant position in the CEE region by the Gazprom, and not the least the EU economic sanctions.

The other unclear situation is in the area of the jurisdiction and enforcement of judgments, introduced by Regulation 1215/2012 in 2015, and brings a substantial change to EU rules, where “parallel actions in breach of a valid exclusive jurisdiction clause are now blocked. Even if another EU court is first seized, it must stay the case until the chosen court has ruled on the validity of the clause and accepted jurisdiction. The recent decision of the Court of Justice of the European Union (CJEU) clarifies the old rules in Regulation 44/2001 (Brussels I) and simply confirms that arbitration falls entirely outside the scope of the EU rules on the allocation of jurisdiction and recognition of judgments<sup>188</sup>.

## **2 Russia-Czech Bilateral Relations**

### **2.1 Russia-Czech Bilateral Investment And Gas Relations**

With the Czech Republic’s accession to the European Union, so the member-state should follow and accept the regulation of the European organization.

The legal foundation of bilateral cooperation consists of the number of documents from the soviet period, including the Treaty on Amicable Relations and Cooperation between the Czech Republic and the Russian Federation in 1993, and agreement between the Russian federation and the government of the Czech Republic on the Promotion and Reciprocal Protection of Investments 1994. As a foundation of economic cooperation between the Czech Republic and

---

<sup>188</sup> Case C-536/13 Gazprom OAO v.Lithuania

Russia can be mentioned the creation of the Czech-Russian Intergovernmental Commission for Trade and Economic Cooperation, as a platform for dialogue between these two countries.

Moreover, from the day of the Czech Republic's accession to the EU, the economic cooperation with Russia started to be regulated by the Partnership and Cooperation Agreement from the year 1994 (which came in force in 1997) between the European Union and the Russian Federation. This Partnership and cooperation agreement applies to all EU member-states, including the new ones.

With regard to investment protection, both states – Russia and the Czech Republic are the parties of the Convention on the Settlement of Investment Disputes between the natural or legal persons, and a member of the Multilateral Investment Guarantee Agency. Since the beginning of 1990-s states have signed bilateral agreements on mutual promotion and protection of foreign investment with more than 80 states. (*Report on the Foreign Policy...*, 2015)

In 1994 the Czech Republic and Russia signed an agreement on Promotion and Mutual Protection of Investments. This agreement provides the non-discrimination and full protection and security of the foreign investments in accordance with law. It is accompanied with the other bilateral document – on Avoidance of the Double Taxation and Prevention of Fiscal Evasion with respect to taxes on income and capital signed in 1995.

In the agreement between the Russian Federation and the Czech Republic on Promotion and Mutual Protection of Investments, which entered into force on 6 June 1996 the “bilateral investment treaty” between these states is described as “desire to promote mutually profitable economic cooperation, intending to create favorable conditions for the realization of investments by investors of one Contracting Party in the territory of the other Contracting Party, recognizing that the promotion and mutual protection of investments will stimulate the development of the commercial activity”. This agreement regulates not just national investment regime, but also the regime of the favorable treatment: „each contracting party shall in its territory accord investments, returns and activities related to investments of the other Contracting party treatment which is no less favorable than that which it accords to investments and returns of its own investors or to investments and returns of investors of any other third state“. (ch. III art. 1)

In the framework of the recent EU legal framework in investment, the most favourable nation treatment might be reviewed. As this bilateral investment treaty is already international agreement, however it is under control of two level regulations: international law and regional EU law. The CJEU has recognized that the terms of agreements with third countries are similar to the condition of the TFEU, but should not be interpreted as wide as these conditions.<sup>189</sup> Therefore, the expansion of the concept of nation treatment, as it is designed by the CJEU in the area of movement of capital and services, do not necessarily apply to the investors and investments of the partner countries in the EU, and the conditions of the international agreements should be sufficient.

Settlement of investment disputes between a contracting party and an investor of the other contracting party, a priori, should be reached through negotiations. However, if such dispute cannot be solved through peaceful means, then “within six months from the date of the

---

<sup>189</sup> See more: Case C-102/05, *Skatteverket v A and B*; Case C-157/05, *Holböck*; Case C-318/07, *Persche*. Joined Cases C-338/11 to C-347/11, *Santander Assets*.



appropriate written application of the investor of the one of the contracting parties to the other contracting party, it could be solved by:

- a. A competent court or arbitration tribunal of the Contracting party in the territory of which the investment has been made,
- b. The International Centre for the Settlement of Investment Disputes („Centre“), for the implementation of the arbitration procedures as soon as both the contracting parties have acceded to the convention on the settlement of investment disputes between states and nationals of other states, done in Washington D.C. on March 18, 1965 (Convention), or to the Additional Facility of the Centre, in case the Czech Republic or the Russian Federation haven't joined the Convention,
- c. An ad hoc arbitration tribunal set up in accordance with the Arbitration Rules of the United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL).

As have been mentioned above, this part of the agreement may be discussed in the future, as the European Union as a whole is not a member of the international investment organization.

## **2.2 Russia-Czech Cooperation In Gas Sector**

The Russian Federation and the Czech Republic remain strategic partners in the field of bilateral investment cooperation. The greatest interest of both sides lays in the energy sector.

Although some academics analyzing the relationships between the Czech Republic and the Russian Federation in the gas sector describe as an asymmetric interdependence, due such political factors, as an effort to influence the state-receiver by price-policy of the dominant energy-supplier, however some initial factors are not being considered. The Czech Republic, being a state-receiver of gas, as well as state-transit, and occupying strategic position within the territory of the EU, due to favorable and competitive recent gas market, may influence the prices and conditions of supply from its side. (TICHÝ, 2016)

In the opposite, the bilateral trade is characterized by symmetry – both quantitative and qualitative in the issues of energy. The Czech Republic is the leading trade partner of Russia in the region of Central Eastern Europe, and Russia is the leading trade partner of the Czech Republic outside the EU. The Czech Republic is one of the most important partners of the Russian Federation in the Russian gas transit system to the European Union market. Through the pipelines it is supplied and transported 4.2 bcm of gas to the Czech market in 2015 (including gas for compressor stations), through its territory. Russia is a priority energy supplier in the Czech Republic, (IEA, 2014) at the same time Russia is huge and growing market for the Czech high technological machines.

Within the cooperation in the gas sector, were drafted and signed more than 80 bilateral agreements. The legal base of the trade and economic cooperation between Russia and the Czech Republic includes contractual documents, on intergovernmental, interstate and interdepartmental level on behalf of the USSR, RSFSR and the Russian Federation from the one side, and on behalf of the Czechoslovak Socialist Republic, Czechoslovak and Czech Republic on the other side.

There is a great experience of cooperation for more than 40 years – building the pipelines, storages, transporting of gas, since its first agreements in 1960s, when the commodities of the Czech Republic sent to Russia for gas producing and gas transporting. In 1970 was signed agreement between the USSR and CSR on the soviet natural gas transport through the territory of the CSR to the Western Europe, which was amended in 1978 by agreement of transportation of soviet natural gas through the territory of the CSR to the states – Germany, France and Austria, and further in 1982. Later, in the energy sector there was created Working Group on Energy Co-operation between these two states.

However, over the years the Russian-Czech cooperation in the gas sector has both – positive and negative sides. The recent economic relations are not the most favorable between Russia and the EU, due to the political reasons, when in 2014, the EU adopted economic sanctions against Russia, binding on all member states. This resulted in a decrease of Czech exports to Russia in recent years. Nevertheless, the dialogue and cooperation of these states continues, and in annual meeting in 2016 on the platform of 9<sup>th</sup> session of the Intergovernmental Commission on Economic, Industrial and Scientific-Technical Cooperation Commission ministers of trade and industry of these states focused on the ways to restore bilateral trade and economic ties. (IIB, 2016)

The cooperation in gas and investment sector in 2015 was the construction of the pipeline GAZELLE on the order of the sole gas operator in the Czech Market – Net4gas, which is of strategic importance not only for the Czech Republic, but also for the European Union. In the north, it is connected with the German gas pipeline OPAL, which is a continuation of the Nord Stream. In the southwest it is connected to gas transportation MEGAL, through which Russian gas may be supplied to the southern Germany and further to France. The total investment in the project was about 1 billion Czech crowns. Recently was also build the gas storage Dambořice Underground Gas Storage (UGS) – in cooperation with the Russian company, and for July 2016, the Czech Republic had 120 public compressed natural gas stations, where 15 stations among them are owned by Gazprom Group. (Gazprom, 2016)

Taking into account the mentioned and the fact, that all gas infrastructures, including pipelines, storages, other transportation element, are expensive properties, the adequate legal basis, especially in the investment and gas sector, between the Russian Federation and the EU as a whole, is of great importance. Although the Czech Republic as the EU member-state fulfills its obligations towards the EU, it might be requested to amend the BIT with Russia. In this situation will be expected not bilateral relations, rather multilateral dialogue. Considering the role of the EU in the BIT, it is required the building of the comprehensive legal background, not only inside the EU, but rather between the EU and Russia, to cover all rights and obligations. Moreover, should be thought about the adequate dispute settlement body, in the case of any disputes between the EU and Russia, related the case of the Czech Republic.

## **Conclusion**

The legal regulation of the still emerging single European Union energy market in general, and investment market in particular, is a key factor in the implementation of the EU's objectives in terms of economic growth and development. The EU's investment law has a special role in regulation of the international capital in the functioning national economies of

the EU member-states and their harmonization. However, as have been mentioned in the document, the process of the harmonization is still going, and neither EU institutions, nor the European Court of Justice do not give a clear interpretation of the common investment policy. In the decision of court are stated the certain criteria and parameters in regulation of the activities in the investment area.

There is awaiting a great amount of work, considering the variety of bilateral investment agreements between the different member-states and third-countries, with particular specifics, considering the fact that there is a two-dimensioned relation between states: in the international level, and in the level of the EU.

In the first part was overviewed the recent legal framework in the EU investment policy, and mentioned the discussable gaps in the current presentation. In the second part were discussed the Czech-Russian bilateral relations in the investment and gas sectors, provided the legal framework of which, including datas.

As a conclusion was mentioned the necessity to have the adequate legal basis not only on the territory of the EU, but between the EU and the third-country, and the need of the dispute settlement body between the mentioned parties.

## References:

- BUNGENBERG, M., GRIEBEL, J., HINDELANG, S. *European Yearbook of International Economic Law: Special Issue, International Investment Law and EU Law*. 2011, Springer.
- Cannizzaro, E., Palchetti, P., Wessel R.A., *International Law as Law of the European Union*, ISBN 978-90-04-18857-0, Jan Klabbers, *Article 351 TFEU*, p. 120
- EUROPEAN COMMISSION, 2016. *Capital movements*. [online]. 2016. [cit. 4.11.2016]. Available online: <[https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/financial-markets/capital-movements\\_en](https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/financial-markets/capital-movements_en)>
- FECÁK, T. *Mezinárodní dohody o ochraně investic a právo Evropské unie*, Wolters Kluwer, a.s., 11/2015, ISBN 978-80-7478-982-3.
- FECÁK, T. *Czech Experience with Bilateral Investment Treaties: Somewhat Bitter Taste of Investment Protection*, 2011, Czech Yearbook of International Law, Vol. 2, p. 255
- GAZPROM, 2016. *Czech Republic*. [online]. 2016. [cit. 6.11.2016]. Available online: <<http://www.gazpromexport.ru/en/partners/czech/>>
- IEA, 2014. *Energy Supply Security – Chapter 4 the Czech Republic*. [online]. 2014. [cit. 4.11.2016]. Available online: <[https://www.iea.org/media/freepublications/security/EnergySupplySecurity2014\\_TheCzechRepublic.pdf](https://www.iea.org/media/freepublications/security/EnergySupplySecurity2014_TheCzechRepublic.pdf)>
- IIB, 2016. *IIB's delegation participated in a meeting of the Czech-Russian Intergovernmental Commission in Prague*. International Investment Bank. [online]. 2016. [cit. 4.11.2016]. Available online: <<https://www.iib.int/en/articles/iibs-delegation-participated-in-a-meeting-of-the-czech-russian-intergovernmental-commission-in-pragu>>
- LAVRANOS, N. *Member States' Bilateral Investment Treaties (BITs): Lost in Transition?* 2012, Hague yearbook of international law, vol. 24, p. 301.
- Report on the Foreign Policy of the Czech Republic*, 2015, Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic, Prague, p. 252

ROSAS, A., *The Status in EU Law of International Agreements Concluded by EU Member States*, 2011, Fordham International Law Journal, vol. 34, issue 5, article 7, p. 1321

Salacuse, J. W., 2010, *The Law of Investment Treaties*, OUP Oxford.

UNCTAD, 2016. *World Investment Report*. [online]. 2016. [cit. 4.11.2016]. Available online: <<http://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=1555>>

TICHÝ, L.. 2010. *Problematika vzájemné závislosti v energetických vztazích mezi Českou republikou a Ruskou federací a působení Evropské unie*, Central European Political Studies Review 12: 159 – 182

TICHÝ, L., 2016, *The EU Integration Discourse in the Energy Relations with Russia*, Slovak Journal of Political Sciences, Volume 16, No. 1, pp.60-85

# TRESTNÁ ZODPOVEDNOSŤ PRÁVNICKÝCH OSÔB – HISTORICKÉ ASPEKTY

Miloš Maďar<sup>190</sup>

## **Abstrakt**

Neodvratiteľný proces globalizácie nevyhnutne vyvolal nárast ekonomickej, sociálnej a environmentálnej nezávislosti právnických osôb, ktorá si nevyhnutne začala vyžadovať spoluprácu aj na medzinárodnej úrovni. Tento jav priniesol aj potrebu efektívne reagovať na situáciu, keď právnická osoba na dosiahnutie svojich záujmov porušuje zákon, pričom civilné sankčné systémy sa v tomto smere nejavili ako dostatočné, a to ani z hľadiska represívnych opatrení a ani z hľadiska samotnej prevýchovy. Mnoho právnych systémov kontinentálnej Európy odmietalo priznať, že už pred viac ako 150 rokmi sa kriminalita individualít začala presúvať na právnické osoby. Účelom príspevku je s využitím historickej metódy a historických zahraničných prameňov ponúknuť vo vybraných súvislostiach pohľad na historický vývoj trestnej zodpovednosti právnických osôb, akcentovaním vývoja zodpovednostných princípov v systéme práva *commo-law*.

## **Abstract**

The process of globalisation inevitably brought the development of economic, social and environmental independence of legal entities, which started to collaborate on international basis. This situation also brought up the need to react in effective manner to the breach of law from legal entities, particularly if civil law sanction systems were not sufficient to punish and to correct. Many legal systems of continental Europe refused to admit, that more than 150 year ago, criminality started to shift from individuals to legal entities. The aim of this article is therefore, by means of historical method and historical sources, to focus on the development of legal entities, giving much accent to the principles of common-law system.

## **Úvod**

Trestná zodpovednosť obchodných spoločností sa stala najviac diskutovanou problematikou 20. storočia. Osobitné bola táto problematika aktuálna v deväťdesiatych rokoch, kedy ako USA, tak aj Európa zápasili s alarmujúcou kriminalitou v oblasti životného prostredia, v oblasti hospodárskej kriminality, v antitrustovej či v drogovej trestnej činnosti. Reakciou na tento stav bolo vytvorenie takých zákonných režimov, ktoré by dokázali zamedziť a potrestať nezákonnú činnosť obchodných spoločností. Väčšina krajín bez výhrad rešpektovala, že

---

<sup>190</sup> JUDr. Miloš Maďar, PhD., LL.M., odborný asistent Právnická fakulta UMB

obchodná spoločnosť môže byť sankcionovaná v rámci systému civilného alebo správneho práva, avšak trestná zodpovednosť právnických osôb je omnoho kontroverznejšia problematika. Mnohé krajiny ju akceptujú a systém trestnej zodpovednosti právnických osôb aplikujú dlhodobo, iné systémy pravá nie sú (prípadne dlho neboli) schopné a ani ochotné túto trestnú zodpovednosť zaviesť. Trestná zodpovednosť právnických osôb je predmetom právnej diskusie v podstate od polovice 19. storočia, kedy začali obchodné spoločnosti hrať významnejšiu úlohu v spoločenskom a ekonomickom živote, a to najmä v súvislosti s procesom urbanizácie a industriálnej revolúcie (Bernard, 1984, s. 11). Vo všeobecnosti možno povedať, že vývoj trestnej zodpovednosti právnických osôb sa od svojho počiatku vyvíja niekoľkými smermi, ktoré sú však veľmi blízko späť. V počiatkoch išlo o doktrínu trestnej zodpovednosti, v rámci ktorej došlo k rozšíreniu ponímania zodpovednosti z omisívnych deliktov na delikty, ktorých súčasťou je aktívne konanie. V neskoršom štádiu bola táto doktrína rozšírená na absolútnu trestnú zodpovednosť za akékoľvek delikty a súčasne s tým sa vyvíjala zo základov tzv. zástupnej zodpovednosti na trestnú zodpovednosť priamu (Lederman, 1985, s. 288-289).

S procesom globalizácie spojeným s prehlbovaním ekonomickej a finančnej diferencovanosti spoločnosti sa čoraz aktuálnejšou stávala otázka trestnej zodpovednosti právnických osôb. V kontexte dominancie národných a nadnárodných spoločností, ktoré ovplyvňujú obchodné operácie na finančných trhoch po celom svete, je dôležitá otázka ich kontrolovateľnosti. Pokiaľ ide o oblasť common law, anglické súdy začali trestne postihovať právnické osoby už v polovici 19. storočia a to na základe zásad a princípov vychádzajúcich z občianskoprávnej úpravy. Väčšina krajín Európy, kde sa uplatňuje kontinentálny právny systém, však neboli ochotné inkorporovať tento inštitút do národných právnych poriadkov, v podstate nerešpektujúc skutočnosť, že páchatelia trestných činov sa spolu s technikami páchania trestných činov vyvinuli z asociálnych sociopatických individuí do zločineckých organizácií, často s medzinárodným prvkom, ktoré sa vyznačujú zložitou vnútornou štruktúrou (Stessens, 1994, s. 496-497).

Pokiaľ ide o historický pohľad na trestnú zodpovednosť právnických osôb, prístup krajín používajúcich kontinentálny právny systém a krajín, v ktorých sa uplatňuje systém common law sa podstatne líšia. Aj napriek počiatkovej neochote sa tak v Anglicku stalo už v roku 1842, kedy bola prvýkrát uložená obchodnej spoločnosti pokuta za porušenie práva obchodných spoločností.<sup>191</sup> Aj napriek tomu, že obchodné spoločnosti sa považovali iba za právnu fikciu, trestali sa na základe prekročenia právomoci, ktorá im vyplývala zo spoločenskej zmluvy resp. stanov. V praxi sa však vyskytovali problémy týkajúce sa dokazovania subjektívnej stránky a potreby zastupovania takejto osoby pred súdom a súčasne penalizovanie právnických osôb začalo postupne narážať na nedostatok adekvátnych sankcií. Postupom času sa začala aplikovať zásada tzv. „zodpovednosti v zastúpení (zástupná zodpovednosť)“ - vicarious liability (Chromá, 1997, s. 184). Táto teória bola sformovaná v 17. storočí a do trestné práva bola prenesená z občianskeho práva v systéme common law. Podľa tejto teórie vlastník (majiteľ) je zodpovedný za činy spáchané svojim služobníkom, ktoré vykonáva v rámci plnenia pracovných úloh. Keďže on získava z konania svojho zamestnanca prospech, mal by aj

---

<sup>191</sup> Prípád Birmingham & Gloucester Railway, Co. (1842) 3 Q.B. 223., Dostupné na internete In: <http://onlinelibrary.wiley.com/store/10.1002/9781444361162.oth/asset/oth.pdf;jsessionid=97281C97F9AF6D4DD1208B9AA466FC6F.f04t02?v=1&t=ixned4v3&s=78497a09ae02a9db4feb94947eff429905b89faf>

zodpovedať za škodu, ktorú môže potenciálne svojim konaním spôsobiť tretej strane (Ferguson, 1999, s. 4). Trestné zákonníky väčšiny krajín kontinentálnej Európy však boli dlho založené na zásade individuálnej subjektívnej trestnej zodpovednosti (trestne zodpovedná môže byť pripisovaná výlučne fyzickej osobe) a preto takéto poňatie trestnej zodpovednosti narážalo na mnohé výhrady. Typickým príkladom sú snahy o zakotvenie tejto zásady vo Francúzsku v 17. storočí, ktoré však nakoniec boli počas Veľkej francúzskej revolúcie dôrazne odmietnuté (Stessens, 1994, s. 496-497). Pokiaľ ide o vývoj právnej úpravy trestnej zodpovednosti právnických osôb v jednotlivých krajinách, tento nebol identický. Prvé pokusy o zavedenie trestnej zodpovednosti právnických osôb boli v krajinách Veľká Británia, USA a Kanada.

## **Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska**

Aj napriek už spomínanému roku 1842, skutočná trestná zodpovednosť právnických osôb sa začala realizovať až v minulom storočí. Obchodné spoločnosti mohli byť trestne zodpovedné iba za delikty, pri ktorých sa nevyžadoval tzv. „zločinný úmysel – mens rea“ (ako základný predpoklad trestnej zodpovednosti fyzickej osoby – možno prirovnať k zavineniu v rámci subjektívnej stránky). Boli tu však trestné činy, pri ktorých sa to neuplatňovalo, a to: výtržníctvo, ohováranie a pohrdanie súdom, ako aj tzv. „regulačné delikty“, pri ktorých bola založená trestná zodpovednosť stanovami (vnútornými predpismi) príslušnej právnickej osoby. Výraznú zmenu však prinieslo rozhodnutie Snemovne Lordov z roku 1915, ktoré konštatovalo zodpovednosť spoločnosti Lennard's Carrying Co. Ltd. na základe princípu „directing mind“, v zmysle ktorého obchodná spoločnosť je trestne zodpovedná za rozhodnutie niektorých riadiacich pracovníkov, ktorých rozhodnutia sa považujú za „stav mysle“ obchodnej spoločnosti, ktoré sú následne priamo a nie delegovane za takéto konanie zodpovedné.

## **USA**

Aj napriek tomu, že súdy v USA v prvopočiatkoch kopírovali systém z Anglicka, postupne sa ich názory a úvahy na tieto inštitúty začali odchyľovať. Základom trestnej zodpovednosti právnických osôb je inštitút „respondeat superior“<sup>192</sup>, ktorý bol do trestného práva prenesený zo súkromného práva. Podľa tohto inštitútu je obchodná spoločnosť trestne zodpovedná, ak jej zamestnanci konali v rámci svojej pracovnej náplne a s úmyslom dosiahnuť pre spoločnosť prospech, pričom obe podmienky musia byť splnené súčasne (Hefendehl, 2001, s. 296). Konania (či už vo forme komisiívnej alebo omisiívnej) vedúcich pracovníkov v medziach ich pracovnoprávnej zodpovednosti sa považovali za rozhodnutia samotnej obchodnej spoločnosti. V osemdesiatych rokoch minulého storočia Federálny súd USA ešte viac rozšíril túto koncepciu zodpovednosti, keď konštatoval, že právnická osoba je trestne zodpovedná aj za konanie svojich zamestnancov, ktorí konali v rámci svojej zodpovednosti resp. na základe

---

<sup>192</sup> Možno voľne preložiť ako „nech zodpovedá pán“.

zdanlivej plnej moci v dobro spoločnosti, aj keď ich konanie bolo v rozpore s politikou obchodnej spoločnosti (Wagner, 1999, s. 2). Sú v podstate iba dva prípady, keď obchodná spoločnosť nemohla byť trestne zodpovedná, a to v prvom prípade, ak je za určitý trestný čin nemôže byť uložená finančná pokuta (čo sa považovalo za základ trestania obchodných spoločností), v druhom prípade, ak to vylučuje povaha spáchaného trestného činu (napr. pri znásilnení).

## **Kanada**

V porovnaní s Anglickom je situácia v Kanade charakteristická tým, že koncept „directing mind“ môže byť teoreticky aplikovaný aj na nižšej úrovni v rámci obchodnej spoločnosti, v praxi je však prístup súdov taký, že tie aplikujú tento koncept iba na „vyššie“ riadiace orgány. Rozhodujúcou skutočnosťou preto v takomto prípade bolo ustáliť, ktoré orgány, resp. ktorí zamestnanci sa budú považovať za tzv. „directing minds – riadiaci orgán (myslel)“<sup>193</sup> a ako ich odlišiť od bežných zamestnancov. Rozhodujúcim kritériom by tak mala byť spôsobilosť rozhodovať vo veciach obchodnej politiky spoločnosti, pričom nebude stačiť iba spôsobilosť rozhodovať o uplatňovaní tejto politiky na prevádzkovej úrovni. Ktoré osoby to budú, bude závisieť na okolnostiach konkrétneho prípadu, ale vo všeobecnosti možno konštatovať, že pôjde o osobu, ktorá bude v rámci svojej právomoci určovať politiku obchodnej spoločnosti, skôr ako výkon jednotlivých rozhodnutí v rámci tejto politiky iba organizovať, riadiť či vykonávať. Podmienkou trestnej zodpovednosti týchto osôb je samozrejme súčasne aj úmysel získať trestným činom pre právnickú osobu prospech (Stuart, 1995, s. 253).

## **Austrália**

Pre Austráliu je charakteristické, že po praktizovaní doktríny „vicarious liability“ bol v roku 1995 právny poriadok Austrálie zmenený tak, že zaviedol inštitút trestnej zodpovednosti právnických osôb na základe zásady tzv. „kultúry obchodnej spoločnosti“. Tento termín bol v § 12.3 (6) austrálskeho Trestného zákona (Criminal code act) definovaný ako „prístup, politika, pravidlo, spôsob správania sa alebo praktiky vykonávané buď všeobecne všetkými orgánmi obchodnej spoločnosti alebo iba určitými orgánmi, v rámci ktorých sa vykonáva podstatná činnosť“. Ide teda o odklonenie od predchádzajúcich prístupov k tejto problematike, pričom ide o prístup omnoho priamejší a realistickejší v porovnaní s viac mechanickejšími a abstraktnými doktrínami (Stuart, 1995, s. 254).

---

<sup>193</sup> Všeobecne charakterizované v zmysle úpravy common law, tzv. „directing mind“ je osoba, ktorá má toľko oprávnenia v obchodnej spoločnosti, že je považovaná za jej „alter ego“ resp. „dušu“.



## Francúzsko

Trestná zodpovednosť právnických osôb bola vo Francúzsku zavedená už v roku 1579 rozhodnutím Ordonnance de Blois. Základ tejto zodpovednosti tvorila doktrína, v zmysle ktorej je trestný čin spáchaný spoločnosťou, ak je jej konanie výsledkom kolektívneho rozhodnutia. Pred Veľkou francúzskou revolúciou bolo trestná zodpovednosť právnických osôb potvrdená aj v roku 1670 francúzskym Grande Ordonnance Criminelle. Zmeny priniesla až Veľká francúzska revolúcia, kedy všetky spoločnosti boli zrušené, keďže ich právna koncepcia nebola kompatibilná s individuálnymi záujmami revolučnej vlády a obchodné spoločnosti sa vnímali skôr ako hrozba a nie ako prínos. Preto Trestný zákon z roku 1810 prestáva spomínať trestnú zodpovednosť právnických osôb, ani nie však preto, že by táto doktrína bola systémovo zrušená, ale skôr sa v dôsledku vymiznutia obchodných spoločností z právneho systému Francúzska stala neaktuálna. Trestný zákon ju začína spomínať až v roku 1992, a to v sekcii 121-2. Toto je však použiteľné iba v obmedzenom rozsahu, keďže platí, že u každého trestného činu sa musí *expressis verbis* uvádzať, že je zaň postihnutelná právnická osoba. Trestnú zodpovednosť pritom vyvoláva konanie oficiálnych zástupcov (reprezentantov) ako aj orgánov obchodnej spoločnosti, a to i za situácie, že je z ich strany zanedbaný nevyhnutný dohľad. Príklad Francúzska nasledovali aj krajiny ako Belgicko, Holandsko, Dánsko a podobne. Na druhej strane krajiny ako Nemecko, Taliansko, Portugalsko, Grécko a Španielsko trestnú zodpovednosť právnických osôb odmietali prijať a sankcionovanie právnických osôb ponechávali na systém správneho práva prostredníctvom administratívnych postihov (Pop, 2006, s. 16)

## Nemecká spolková republika

Bez toho, že by to bolo zakotvené priamo v odvetví trestného práva, Nemecko si vypracovalo systém administratívnych sankcií, ktoré v sebe zahŕňajú aj ustanovenia týkajúce sa postihovania právnických osôb. Tieto správne sankcie sú ukladané osobitným správnym orgánom, ktorý je súčasťou výkonnej moci, pričom za najdôležitejšie sa považujú ustanovenia týkajúce sa možnosti ukladania finančných pokút. V súvislosti s transformáciou spoločnosti sa však čoraz častejšie ozývajú hlasy za zavedenie inštitútu trestnej zodpovednosti právnických osôb, najmä pokiaľ ide ekonomickú trestnú činnosť a trestné činy poškodzujúce a ohrozujúce životné prostredie. Odstrašujúci efekt finančného postihu na základe rozhodnutia správneho orgánu totiž už nie je dostatočne spôsobilý na predchádzanie konania porušujúceho zákon. Problémom však je, podobne ako tomu bolo a aj je v krajinách, kde tento inštitút platí, vymedzenie hraníc trestnej zodpovednosti (Fieberg, 1998, s. 3). Pod tlakom spoločenských podmienok tak nakoniec bola sformovaná komisia, ktorá by mala posúdiť otázky zavedenia tohto inštitútu do nemeckého trestného práva.

Prístup ku trestnej zodpovednosti právnických osôb absolvoval mnoho zmien, najmä pokiaľ ide prístup niektorých vybraných európskych krajín. V roku 1988 Rada Európy odporučila svojim členom, aby vo svojich právnych poriadkoch povolili trestnú zodpovednosť právnických osôb<sup>194</sup>. Súdny v Dánsku takéto odporúčanie už predvídali a ešte v roku 1970 definovali zameranie svojej legislatívy týmto smerom. Francúzi naproti tomu upravili svoju legislatívu v súlade s predmetným odporúčaním až začiatkom deväťdesiatych rokov, čím prelomili dovtedy uplatňujúcu sa koncepciu individuálnej subjektívnej trestnej zodpovednosti. V anglo-americkom systéme práva možno hovoriť skôr o prehĺbení či rozvíjaní tohto inštitútu, čo sa napríklad prejavuje v návrhu na zakotvenie trestnej zodpovednosti právnických osôb v prípade usmrtenia obchodnou spoločnosťou – čo sa má vzťahovať na spôsobenie smrti v dôsledku nedostatočných opatrení riadiaceho orgánu obchodnej spoločnosti zakotviť také bezpečnostné preventívne opatrenia, ktoré by mali spôsobeniu škody na zdraví predchádzať (Boulloc, 1996, s. 235).

Vo všeobecnosti v anglo-americkom systéme práva existujú dva základné modely, v rámci ktorých sa uplatňuje trestná zodpovednosť právnických osôb – *vicarious liability* (tzv. zástupná zodpovednosť) a *direct liability* (priama zodpovednosť). Oba modely vznikli v rámci systému deliktov (*in the realm of torts*), pričom podstatou oboch modelov je na podklade procesov adaptovania a imitácie preniesť princípy a atribúty trestnej zodpovednosti individuálnych fyzických osôb na právnické osoby. Oba modely vychádzajú z toho istého zámeru, oba totiž v prvom rade poukazujú na individuálne fyzické osoby, ktoré prostredníctvom svojho konania a mentálneho statusu môžu tvoriť základ protiprávneho konania. Následne oba modely vytvárajú doplnkové právne subsystemy, prostredníctvom ktorých hľadajú spôsob, ktorým by preniesli charakteristické schémy myslenia a správania z individuálnych osôb na právnické osoby (Lederman, 2000, s. 651).

Doktrína zástupnej zodpovednosti vo všeobecnosti spája zodpovednosť určitej osoby za konanie inej osoby, s ktorou je v určitom osobitnom vzťahu (napr. rodič a dieťa, zamestnávateľ a zamestnanec, vlastník vozidla a vodič). Táto doktrína je zo spomínaných dvoch modelov staršia a aj viac konzervatívnejšia. Do trestného práva bola pôvodne prenesená v snahe rozšíriť hranice trestnej zodpovednosti. Uplatniť sa tento model mohol za určitých stanovených podmienok na majiteľa firmy resp. zamestnávateľa a to v dvojfázovom procese. Najskôr bolo potrebné skúmať, či konanie pôvodcu deja (napr. zamestnanca), naplnilo všetky znaky trestného činu. Potom, čo sa tieto znaky identifikujú sa následne takéto vnímanie protiprávneho konania preniesie na základe už existujúcich právnych väzieb na majiteľa firmy resp. zamestnávateľa. Podstatou tejto zodpovednosti tak je právna fikcia, že čokoľvek čo určitý subjekt robí prostredníctvom svojho zástupcu, považuje sa také konanie za jeho vlastné. Zákon pritom jednoznačne nevyžaduje, aby zamestnávateľ sám aktívne konal alebo aby aspoň o tom konaní vedel. Konanie jedného tak vyvolá následok pre iného. Inými slovami povedané,

---

<sup>194</sup> Odporúčanie č. R (88) 18 Výboru ministrov členských štátov Rady Európy týkajúce sa zodpovednosti podnikov, ktoré majú právnu subjektivitu, za trestné činy spáchané v súvislosti s ich činnosťou schválené na Výbore ministrov 20. októbra 1988 na 420. schôdzke ministerských zástupcov

správanie a myslenie jednej osoby na základe príkazov druhej osoby je považované za správanie a myslenie tejto druhej osoby, pričom ju zároveň aj zaväzuje. V rámci vymedzenia podmienok trestnej zodpovednosti právnických osôb následne súdy v rámci svojej rozhodovacej praxe išli ešte ďalej, keď systém tejto zodpovednosti rozšírili na prípady, keď zamestnávateľ resp. majiteľ je právnická osoba<sup>195</sup>. Logika takéhoto rozšíreného ponímania zodpovednosti bola potvrdená na prelome dvadsiateho storočia Najvyšším súdom USA, keď konštatoval, že je v záujme spoločnosti, ak konanie zástupcu určitého subjektu je považované za konanie jeho zamestnávateľa s následným uložením sankcií takejto firme<sup>196</sup>. Doktrína zástupnej (sprostredkovanej) zodpovednosti zohráva veľmi dôležitú úlohu, pričom bez nej by nebolo možné efektívnym spôsobom sankcionovať porušenie práva napríklad v oblasti spotrebiteľských práv či v oblasti ochrany životného prostredia<sup>197</sup>. Predmetná doktrína však mala v oblasti trestného práva obmedzenú pôsobnosť, nakoľko neposkytovala komplexné východisko vo vzťahu ku riešeniu trestnej zodpovednosti právnických osôb (Pace, 1982, s. 627). Federálne súdy tak vytrvalo trvali na rozpracovaní zástupnej trestnej zodpovednosti, ktorá by sa spracovala do generálnej doktríny umožňujúcej definovať všeobecné znaky trestnej zodpovednosti právnických osôb. Podľa nej by mala právnická osoba nieť trestnú zodpovednosť za skutok ktoréhokoľvek zo svojich zamestnancov resp. splnomocnencov (bez ohľadu na ich hierarchické postavenie v spoločnosti) a to pokiaľ budú kumulatívne splnené dve podmienky, ku ktorým neskôr pristúpila tretia. Týmito podmienkami sú:

- a) splnomocnenec konal v medziach oprávnení svojho postavenia v rámci obchodnej spoločnosti.
- b) splnomocnenec konal aspoň čiastočne v záujme obchodných aktivít obchodnej spoločnosti.
- c) kriminálne činy boli odsúhlasené alebo tolerované manažmentom obchodnej spoločnosti (pristúpením tejto podmienky sa stala doktrína zástupnej zodpovednosti podobná doktríne priamej zodpovednosti).

Obmedzenia, ktoré zohrávali v rámci tradičného konzervatívneho prístupu k zástupnej zodpovednosti dôležitú úlohu, boli práve tým hlavným dôvodom, ktorý nakoniec viedol k vytvoreniu tzv. priamej zodpovednosti právnických osôb. Účelom tejto doktríny bolo v podstate imitovať podmienky trestnej zodpovednosti, ktoré sa vzťahovali na fyzické osoby (Bernard, 1984, s. 22). Má ísť v podstate o akúsi personifikáciu právnickej osoby, keď sa definuje určité konanie a spôsob zmýšľania určitých osôb v rámci obchodnej spoločnosti ako konanie samotnej obchodnej spoločnosti. Z tohto ponímania možno potom odvodiť aj samotný názov tejto doktríny („alter ego“), kde jednotlivci majú vystupovať ako zosobnenie právnickej osoby. Najskôr sa teda identifikuje konanie určitej osoby, pričom následne sa skúma, či uvedené konanie možno za daných podmienok chápať ako konanie orgánu obchodnej spoločnosti.

---

<sup>195</sup> Napríklad prípad *Tesco Stores Ltd. proti Brent London Borough Council*, 2 All E.R. 718, All England Law Reports Q.B. 1993

<sup>196</sup> Prípad *New York Cent. & Hudson River R.R. Co. proti United States*, 212 U.S. 481, 494/1909

<sup>197</sup> Pozri napríklad spor *Tesco Stores Ltd.*, 2 All E.R. 718

Následne je potrebné stanoviť, či správanie určitej osoby je možné chápať ako konanie samotnej právnickej osoby. Zdá sa zrejším, že táto skupina osôb by sa mala obmedziť iba na úzky okruh (ako napríklad na štatutárne orgány právnických osôb), ktoré stanovujú zásady obchodnej politiky samotnej právnickej osoby. Orgán právnickej osoby, rovnako ako aj jednotliviec, teda naplnia znaky skutkovej podstaty trestného činu, simultánne a priamo. Hlavnou otázkou v teórii priamej zodpovednosti je tak definovanie kritérií, konanie ktorých orgánov obchodnej spoločnosti bude zakladať trestnú zodpovednosť. Zoberúc tak do úvahy rozsiahle a komplikované spôsoby organizovania činnosti právnických osôb, stanovenie pevných a jednoznačných hraníc v tomto smere pravdepodobne nie je vyčerpávajúco ani možné. Prienikom známych prístupov možno zovšeobecniť, že s ohľadom na okolnosti prípadu a s ohľadom na pozíciu a postavenie určitej osoby, jej oprávnenie a zodpovednosť v manažmente určitej obchodnej spoločnosti, skutok, ktorým sa táto osoba dopustila deliktu, či už ide o úmyselné konanie alebo konanie z neobstarlivosti, sa môžu považovať za konanie právnickej osoby.

## **Záver**

Priama trestná zodpovednosť právnických osôb je dnes už súčasťou aj právneho poriadku v Slovenskej republike. Stalo sa tak zákonom č. 91/2016 Z.z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb, ktorým bola zavŕšená iniciatíva zákonodarcu, ktorej počiatky siahajú už do roku 2005. Táto však bola neúspešná a trestnú zodpovednosť právnických osôb sa nepodarilo zaviesť ani pokusmi v rokoch 2006 a 2007. Až následne, zákonom č. 224/2010 Z.z., došlo k zavedeniu tzv. nepriamej (pseudo) trestnej zodpovednosti, v rámci ktorej sa zaviedli nové ochranné opatrenia voči právnickým osobám, avšak tieto ustanovenia nenašli uplatnenie v aplikačnej praxi. Uvidíme ako to teda bude s novým zákonom, či jeho zmysel a účel si nájde v Slovenskej republike uplatnenie pri regulácii náročných právnych vzťahov, ktorých súčasťou sa dnes, snáď už v prevažujúcej miere, stávajú právnické osoby.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

- BERNARD, T. 1984. The Historical Development of Corporate Criminal Liability, In *Criminology* [online]. 1984, p. 22 [cit. 2.1.2017]. Dostupné na internete [http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1111/\(ISSN\)1745-9125](http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1111/(ISSN)1745-9125), ISSN 1745-9125.
- BOULOC, B. 1996. *La Criminalisation du Comportement Collectif - France*, in *Criminal Liability of Corporations*, Kluwer Law International, 1996, s. 235, ISBN 90-411-0165-9.
- FERGUSON, G. 1999. Corruption and Corporate Criminal Liability. In *Paper presented at Corruption and Grubery in Foreign Business Transactions. A Seminar on New Global and Canadian Standards* [online]. Vancouver Canada 1999 [cit. 15.1.2017], Dostupné na internete <http://icclr.law.ubc.ca/sites/icclr.law.ubc.ca/files/publications/pdfs/Copithorne.PDF>

FIEBERG, G. 1998. National Development in Germany: An Overview, In *International Colloquium on Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities 4-6 May 1998 Berlin, Germany* [online]. Berlin: Ed. iuscrim, Max-Planck-Inst. für Ausländisches und Internat. Strafrecht, 1998, s. 3 [cit. 31.12.2016] Dostupné na internete <http://icclr.law.ubc.ca/sites/icclr.law.ubc.ca/files/publications/pdfs/CorporateCriminal.pdf>, ISBN: 3861139421, 9783861139423

HEFENDEHL, R. 2001. Corporate Criminal Liability; Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal System, Buffalo. In *Criminal Law Review*. ISSN 1933-4192, 4/2001, 2001, s. 296

CHROMÁ M. 1997. *Anglicko-český právní slovník*, Praha: LEDA, 1997, s. 184, ISBN: 80-85927-25-X

LEDERMAN, E. 1985. Criminal Law, Perpetrator and Corporation, Rethinking a Complex Triangle. In *Journal of Criminal law & Criminology* [online]. Northwestern University, School of Law, 1985, vol. 76, Issue 2. s. 288-289, [cit. 30.12.2016]. Dostupné na internete <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc>, ISSN 0091-4169

LEDERMAN, E. 2000. Models for Imposing Corporate Criminal Liability: From Adaptation and Imitation Toward Aggregation and the Search for Self-Identity, In *Buffalo Criminal Law Review*, ISSN 1933-4192, 2000, vol. 4, no. 1, s. 641-708 (651).

LEIGH, H. L. 1969. *The Criminal Liability of Corporations in English Law*. London: Weidenfeld & Nicolson. 1969, s. 37. ISBN: 0297178180 9780297178187

PACE, P. J. 1982. Delegation: A Doctrine in Search of a Definition, In *Criminal Law Review*. ISSN 0011-135X, vol. 2, no. 4, 1982, s. 627.

POP, A. I. 2006. Criminal liability of corporations – comparative jurisprudence [online]. In King Scholar program, Michigan State University College of Law. [cit. 15.1.2017]. 2006, s. 16. Dostupné na internete [http://www.law.msu.edu/king/2006/2006\\_Pop.pdf](http://www.law.msu.edu/king/2006/2006_Pop.pdf)

STESSENS, G. 1994. Corporate Criminal Liability: A Comparative Perspective. In *International and Comparative Law Quarterly* [online]. British Institute of International and Comparative Law. vol. 43, July 1994, s. 496-497. [cit. 15.1.2017]. Dostupné na internete <https://www.cambridge.org/core/journals/international-and-comparative-law-quarterly/article/div-classtitlecorporate-criminal-liability-a-comparative-perspectivediv/FF37F4A381DC9F0C44CA4B3FB9FC34C6>. ISSN 0020-5893; 1471-6895

STUART, D. 1995. Punishing Corporate Criminals with Restraint, In *Criminal Law Forum, The Official Journal of the Society for the Reform of Criminal Law*. ISSN 1046-8374, Vol. 6, n. 2, s. 253.

WAGNER M. 1999. Corporate criminal liability National and International responses. In *International Society for the reform of criminal law 13TH, INTERNATIONAL conference, Commercial and Financial Fraud, a comparative perspective, Malta, 8-12, july 1999* [online]. The international Centre for Criminal law reform and Criminal justice Policy. s. 1-10 [cit. 28.12.2016] Dostupné na internete <http://icclr.law.ubc.ca/sites/icclr.law.ubc.ca/files/publications/pdfs/CorporateCriminal.pdf>

Odporúčanie č. R (88) 18 Výboru ministrov členských štátov Rady Európy týkajúce sa zodpovednosti podnikov, ktoré majú právnu subjektivitu, za trestné činy spáchané v súvislosti s ich činnosťou schválené na Výbore ministrov 20.októbra 1988 na 420. schôdzke ministerských zástupcov

Birmingham & Gloucester Railway, Co. (1842) 3 Q.B. 223., Dostupné na internete <http://onlinelibrary.wiley.com/store/10.1002/9781444361162.oth/asset/oth.pdf;jsessionid=97281C97F9AF6D4DD1208B9AA466FC6F.f04t02?v=1&t=ixned4v3&s=78497a09ae02a9db4feb94947eff429905b89faf>

Tesco Stores Ltd. proti Brent London Borough Council, 2 All E.R. 718, All England Law Reports Q.B. 1993. Dostupné na internete <http://www.consumercrime.co.uk/site.aspx?i=ca3238>

New York Cent. & Hudson River R.R. Co. proti United States, 212 U.S. 481, 494/1909. Dostupné na internete <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/212/481/>

# OCHRANA ŽIEN PROTI RODOVO PODMIENENÉMU NÁSILIU V ČASE OZBROJENÉHO KONFLIKTU

Veronika Marenčinová

## **Abstrakt:**

*Po celé stáročia boli ženy ovplyvňované vojnou rôznymi spôsobmi. Jedným z najtraumatickejších vplyvov ozbrojeného konfliktu na ženy patrí rodovo podmienené násilie, prítomné v takmer každom jednom ozbrojenom konflikte. Článok sa zameriava na medzinárodné nástroje, ktoré zakazujú rodovo podmienené násilie v konflikte a akceptujú znásilnenie ako vojnový zločin.*

## **Abstract:**

*Through centuries, women were affected by the war in different ways. Among the most traumatic effects of armed conflict for women is gender - based violence, present in almost every single conflict. Article focuses on international instruments which forbid gender – based violence in time of armed conflict and accept rape as a war crime.*

## **Úvod**

Násilie voči ženám a dievčatám v čase konfliktu býva označované ako „jedno z najväčších mlčaní v dejinách“ (Ward, 2013, s. 13). Ženy bývajú počas konfliktu neúmerne ovplyvnené určitým typom násilia, ako je sexuálne a rodovo podmienené násilie. Aj keď majú štáty v prvom rade zodpovednosť za ochranu svojich občanov, medzinárodné spoločenstvo má povinnosť zasiahnuť, pokiaľ štáty nie sú ochotné, alebo schopné plniť svoju ochrannú funkciu (Ward, 2013). Príspevok poskytuje prehľad jednotlivých nástrojov, ktoré boli prijaté na ochranu žien proti rodovo podmienenému násiliu v čase konfliktu, obzvlášť proti znásilneniu a sexuálnemu násiliu a viedli k uznaniu znásilnenia nielen ako zločinu proti ľudskosti, ale aj ako vojnového zločinu.

## **Kroky medzinárodného spoločenstva vedúce k uznaniu znásilnenia ako zločinu proti ľudskosti a vojnového zločinu**

Zákaz sexuálneho násilia je zahrnutý v množstve multilaterálnych nástrojov. Kolektívna sila týchto medzinárodných konvencií, spolu s veľkým množstvom nezáväzných medzinárodných rezolúcií ustanovujú nezákonnosť znásilnenia ako princípu medzinárodného práva (Mitchell, 2005). Kodifikácia sexuálne násilných zločinov, vrátane vojnového znásilnenia, však pokročila až koncom 19. a začiatkom 20. storočia. *Lieberov kódex*<sup>198</sup> z roku 1863 označil znásilnenie obyvateľov za vážny priestupok, ktorý si zasluhoval vážny trest, vrátane trestu smrti pre najzávažnejšie prípady (Lieber Code, č. 44. In: Acuna, 2004, Mitchell, 2005). Lieberov kódex predstavoval prvý pokus kodifikovať existujúce právo a zvyky vojny a ako prvý obsahoval zákaz znásilnenia (Acuna, 2004, Mitchell, 2005).

V roku 1874 *Project of an International Declaration Concerning the Laws and Customs of War* vniesol do ustanovení týkajúcich sa sexuálneho násilia koncepciu cti, zahrnutú v článku 38, v ktorom stojí, že „rodina, česť a práva...musia byť rešpektované“ (Acuna, 2004, s. 176).

<sup>198</sup> Lieber Code, alebo Instruction for the Government of the Armies of the United States in the Field

Okrem konceptu cti neobsahovali špecifický zákaz sexuálne orientovaného násillia ani *Haagske konvencie*<sup>199</sup> z roku 1899, ani *Práva a obyčaje vojny*<sup>200</sup> z roku 1907 (Acuna, 2004). V tomto období bolo vojnové znásilnenie považované za disciplinárny zločin jednotiek a nezákonný, ale nevyhnutný jav počas ozbrojeného konfliktu a ženy boli považované za súkromné objekty a nie subjekty práva.

Napriek tomu, že *Norimberská charta*<sup>201</sup> z roku 1945 vyčlenila tri kategórie zločinov, a to zločiny proti ľudskosti, zločiny proti mieru a vojnové zločiny, nespomína znásilnenie, ani sexuálne obťažovanie. V protiklade s týmto, *Control Council Law No. 10*, prijatý v decembri 1945 jasne považuje znásilnenie za zločin proti ľudskosti. Tento zákon je považovaný za jeden z najväčších prínosov v zamedzovaní zločinom proti ľudskosti a sexuálne orientovaným zločinom<sup>202</sup> (Acuna, 2004, Mitchell, 2005).

*Medzinárodný vojenský tribunál pre Ďaleký Východ*<sup>203</sup> z roku 1946 stíhal znásilnenie ako vojnový zločin (Accuna, 2004, Mitchell, 2005).

*Ženevské konvencie*<sup>204</sup> z roku 1949 v čl. 27 uvádzajú, že „ženy by mali byť obzvlášť chránené proti akýmkoľvek útokom na ich česť, obzvlášť proti znásilneniu, nútenej prostitúcii alebo akejkoľvek inej forme nevhodného správania“ (IV. Ženevská konvencia, čl. 27, ods. 2, I. Dodatokový protokol, čl. 75 - 76).

Neviditeľnosť žien pri skutkoch sexuálneho násillia sa definitívne skončila po udalostiach, ktoré sa odohrali počas ozbrojeného konfliktu v bývalej Juhoslávii. Tento konflikt viedol k najvýznamnejšiemu pokroku v humanitárnom práve v súvislosti s dôrazom na ľudské práva žien: začlenil znásilnenie do systému hrubých porušení práv. V roku 1993 zriadila BR OSN v reakcii na rozšírené porušovanie Medzinárodného humanitárneho práva (MHP) v bývalej Juhoslávii, vrátane znásilnenia a mnohých ďalších foriem sexuálneho násillia voči ženám *ad hoc Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviiu* (ICTY)<sup>205</sup>, ktorý mal stíhať osoby zodpovedné za tieto činy. V roku 1994 zriadila BR OSN *ad hoc Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu* (ICTR)<sup>206</sup> ako reakciu na genocídu páchanú na obyvateľstve počas konfliktu v tejto krajine. Znásilnenie ako zločin proti ľudskosti je spomínané v čl. 5 (g) (i) ICTY a čl. 3 (g) (i) ICTR. Znásilnenie môže byť stíhané ako zločin proti ľudskosti, ak je spáchané ako súčasť širokého a systematického útoku, v štatútoch však chýba definovanie znásilnenia ako samostatného zločinu (Coomaraswamy, 1998. In: Tachou – Sipowo, 2010, Mitchell, 2005). Aj keď sú tieto štatúty formálne platné len v bývalej Juhoslávii a v Rwande a napriek tomu, že neuznávajú znásilnenie ako vážne porušenie Ženevských konvencií, alebo porušenie zákonov a obyčajov vojny, predstavujú prvý krok k uznaniu špecifického charakteru sexuálne orientovaných zločinov a faktu, že znásilnenie môže slúžiť ako vojnová zbraň a nie je to len vedľajší produkt vojny, ani disciplinárny zločin (Mitchell, 2005, Acuna, 2004). Medzi ďalší prínos ICTY a ICTR patrí rozšírenie definície zločinov proti ľudskosti a genocídy, aby zahŕňali

<sup>199</sup> Hague Convention

<sup>200</sup> Laws and Customs of War

<sup>201</sup> Nuremberg Charter of the International Military Tribunal

<sup>202</sup> Medzi princípy, ktoré mali obrovský význam pre budúcnosť rodovo podmienených zločinov v medzinárodnom trestnom práve patria: 1) pri zločinoch proti ľudskosti musí byť dokázané, že sa na nich podieľala vláda, alebo dala vedomý súhlas na systematické vykonávanie krutostí a zločinov páchaných voči civilnému obyvateľstvu, takže znásilnenie v širokej miere bude stíhané ako zločin proti ľudskosti, kým ojedinelé prípady budú stíhané ako vojnové zločiny; 2) sexuálne násilné zločiny spáchané v čase mieru tiež môžu byť považované za zločiny proti ľudskosti; 3) zodpovednosť nenesú len vojenská príslušníci.

<sup>203</sup> The International Military Tribunal for Far East

<sup>204</sup> Geneva Conventions

<sup>205</sup> International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia

<sup>206</sup> International Criminal Tribunal for Rwanda



aj znásilnenie, stíhanie rôznych foriem sexuálneho násillia ako nástrojov genocídy, vojnových zločinov, zločinov proti ľudskosti, foriem týrania, prenasledovania a zotročovania a vo všeobecnosti definujú a objasňujú rodovo podmienené zločiny (Askin, 1999).

K trestaniu sexuálne násilných zločinov prispela aj aktivita Červeného kríža. *Záverečné vyhlásenie Medzinárodnej konferencie o ochrane obetí vojny*<sup>207</sup> z roku 1993 vyjadruje znepokojenie nad neustále sa zvyšujúcim sexuálnym násilím namiereným prevažne voči ženám a deťom a zdôraznila, že takéto skutky predstavujú hrubé porušenie MHP (Final Declaration of the International Conference for the protection of War Victims, ods. I 3, 1993. In: Gardam, 1998).

V roku 1995 prijala 26. *Konferencia Červeného kríža a Červeného polmesiaca*<sup>208</sup> rezolúciu, ktorá sa zaoberala sexuálnym násilím voči ženám a ktorá potvrdila, že znásilnenie počas vojny je vojnový zločin a zdôraznila, že je potrebné presadiť príslušné ustanovenia a potrebu výcviku pre tých, ktorí sa podieľajú na týchto procesoch.

V roku 1996 predstavila *Medzinárodná komisia pre záchranu*<sup>209</sup> projekt s názvom *Program sexuálneho a rodovo podmieneného násillia*<sup>210</sup>, ktorý zdôrazňoval koncept, že gender je základným prvkom násillia, ktoré ženy zažívajú. Program sa okrem sexuálneho násillia zamerail aj na ostatné formy násillia, ktorým sú ženy vystavené počas a po skončení konfliktu, ako domáce násillie, sexuálne zneužívanie a škodlivé tradičné praktiky (Gardam, 1998).

*Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu*<sup>211</sup> z roku 1998 je prvou medzinárodnou dohodou, ktorá uznáva sexuálne násilné zločiny ako najzávažnejšie medzinárodné zločiny a predstavuje významný krok medzinárodného spoločenstva v boji proti beztrestnosti rodovo podmieneného násillia. Jeho definície zločinov proti ľudskosti a vojnových zločinov zahŕňajú sexuálne otroctvo a iné formy sexuálneho násillia. „Znásilnenie, sexuálne otroctvo, nútená prostitúcia, nútené tehotenstvo, nútená sterilizácia, alebo iné formy sexuálneho násillia porovnateľnej váhy“ sú zločinnými proti ľudskosti (čl. 7, ods.1 g) a vojnovými zločinnými (čl. 8, ods. 2 e) (Mitchell, 2005, Ward, 2013).

*Štatút Špeciálneho súdu pre Sierra Leone*<sup>212</sup> z roku 2002 zaradil znásilnenie, sexuálne otroctvo, nútenú prostitúciu a tehotenstvo a akúkoľvek inú formu sexuálneho násillia medzi skutkovú podstatu zločinov proti ľudskosti. V máji 2004 Špeciálny súd po prvý krát v histórii medzinárodného práva rozhodol, že nútené manželstvo bude trestané ako „nehumánny čin“, ktorý je zločinom proti ľudskosti (Ward, 2013).

## Kroky OSN v boji proti sexuálnemu násilliu v čase konfliktu

Ochraň žien pred sexuálnym násilím v čase vojny venovali pozornosť aj orgány OSN. Prvým krokom k uznaniu potreby venovať pozornosť špecifickým hrozbám, ktorým čelia ženy v čase konfliktu, bolo prijatie šesťbodovej *Deklarácie na ochranu žien a detí v stave núdze a v ozbrojenom konflikte*<sup>213</sup> v roku 1974, ktorá vyjadrila potrebu poskytnúť špeciálnu ochranu pre civilné ženy a deti, ktoré sú najzraniteľnejšími členmi obyvateľstva (Deklarácia na ochranu

<sup>207</sup> Final Declaration of the International conference for the protection of War Victims

<sup>208</sup> 26th International Conference of the Red cross and Red Crescent

<sup>209</sup> International Rescue Committee

<sup>210</sup> Sexual and Gender-based Violence Program

<sup>211</sup> The Rome Statute of the International Criminal Court

<sup>212</sup> Statute of the Special Court for Sierra Leone

<sup>213</sup> Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict

žien a detí..., 1974, bod 1). Deklarácia má však obmedzenú pôsobnosť a v zásade sa týka tých, ktorí „sa ocitnú v stave núdze a v ozbrojenom konflikte v boji za mier, slobodné rozhodovanie, národnú slobodu a nezávislosť, alebo žijú na okupovaných územiach“ (Deklarácia na ochranu žien a detí..., 1974, bod 6. In: Tachou – Sipowo, 2010, str. 200).

Rezolúcia VZ OSN 34/180 s názvom *Dohoda o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (CEDAW)*<sup>214</sup>, prijatá v roku 1979 síce nie je dokumentom explicitne sa venujúcim ochrane žien pred sexuálnym násilím v čase konfliktu, avšak považuje sa za míľnik a zároveň najrozsiahlejší právny dokument týkajúci sa žien. Žiada odstránenie diskriminácie z politického života, vzdelávania, zamestnania, prístupu k financiám, rodine, zdravotnej starostlivosti, manželstva a ďalších prvkov sociálneho a ekonomického života. Zahŕňa aj opatrenia na potlačenie prostitúcie a obchodu so ženami. *CEDAW General Recommendation No. 19 on Violence Against Women* z roku 1992 v čl. 16 hovorí, že vojny, ozbrojené konflikty a okupácia území často vedie k zvýšenej prostitúcii, obchodu so ženami a sexuálnemu zneužívaniu žien. V októbri 1999 bola CEDAW doplnená Rezolúciou VZ OSN 54/4 s názvom *Zvláštny protokol k Dohode o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien*<sup>215</sup>, ktorý vstúpil do platnosti v roku 2001 (Tachou – Sipowo, 2010, Vlachová, Biason, 2005).

Nakoľko CEDAW nevenuje pozornosť násiliu založenému na rodových rozdieloch, na vyplnenie tejto medzery bola v decembri 1993 VZ OSN prijatá *Deklarácia o znižovaní násillia voči ženám*<sup>216</sup>. Násillie založené na rodových rozdieloch považuje za neprijateľné, bez ohľadu na to, či sa odohráva v súkromí, alebo na verejnosti a či je spáchané štátom, alebo neštátnymi aktérmi, vzťahuje sa však predovšetkým na čas mieru (Vlachová, Biason, 2005, Tachou – Sipowo, 2010).

*Viedenská deklarácia a Akčný plán*<sup>217</sup> prijaté na Svetovej konferencii ľudských práv v roku 1993 uznala rodovo podmienené násillie a všetky formy sexuálneho obťažovania a využívania za nezlučiteľné so ctou a mravnou hodnotou človeka (Acuna, 2004). Podľa čl. 38 sú porušenia ľudských práv žien v čase ozbrojeného konfliktu porušením základných princípov MHP a ľudských práv. Všetky porušenia tohto druhu, obzvlášť vražda, systematické znásilňovanie, sexuálne otroctvo a nútená prostitúcia vyžadujú obzvlášť účinnú odozvu (Ward, 2013).

V roku 1994 Komisia OSN na ochranu práv Rezolúciou 1994/45 zriadila mandát *Zvláštného spravodajcu k otázkam násillia voči ženám*<sup>218</sup>. Úlohou spravodajcu je získavať a zhromažďovať informácie týkajúce sa násillia voči ženám, jeho príčiny a následky a odporučiť opatrenia a spôsoby ich eliminácie (Women, Peace and Security, 2008). V roku 1998 podvýbor pre obmedzenie diskriminácie a ochranu menšín uviedol hĺbkovú štúdiu týkajúcu sa systematického znásilňovania, sexuálneho otroctva a otrockých praktík počas trvania ozbrojeného konfliktu (Úvodná správa..., 1996. In: Tachou – Sipowo, 2010, str. 203).

Na základe záverov prijatých na *Štvrtej svetovej konferencii o ženách*<sup>219</sup> organizovanej OSN v Pekingu v roku 1995 bola prijatá Akčná platforma, ktorá uznala, že pokiaľ existuje násillie voči ženám vrátane znásilnenia, sexuálneho otroctva a núteného tehotenstva, nemôže nastať mier a dostatočný rozvoj (Vlachová, Biason, 2005, Women, Peace and Security, 2008).

<sup>214</sup> Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women

<sup>215</sup> Optional Protocol on the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women

<sup>216</sup> Declaration on the Elimination of Violence Against Women

<sup>217</sup> Vienna Declaration and Programme for Action

<sup>218</sup> Special Rapporteur on Violence Against Women

<sup>219</sup> UN Fourth World Conference on Women

Kapitola E je venovaná ženám a ozbrojenému konfliktu, obzvlášť sexuálnemu násiliu a iným formám rodovo podmieneného násilia (Ward, 2013).

*Rezolúcia BR OSN 1265/1999* sa viac dotýka otázok ochrany civilistov vo vojne. Uznané je aj násilie, ktorým ženy trpia a potreba rodovo orientovanej humanitárnej pomoci. BR OSN tiež podporuje zaradenie predpisov na zvláštnu ochranu pre zraniteľné skupiny, vrátane žien a detí, do mandátov mierových jednotiek (Rezolúcia 1265, čl. 13, 1999).

Ustanovenia týkajúce sa žien v Rezolúcii 1265 rozširuje *Rezolúcia BR 1325/2000*, ktorá bola vôbec prvou rezolúciou prijatou BR OSN, ktorá sa špeciálne venovala vplyvu vojny na ženy a prínosu žien pri riešení konfliktov a udržiavaní mieru (Women, Peace and Security, 2008). Hrozby, ktorým sú ženy vystavené vo vojne sú odlišné od tých, ktorým čelí civilné obyvateľstvo ako celok. Po prvý krát bolo uznané, že sexuálne násilie, ak je rozšírené, systematické a využívané ako spôsob vedenia vojny, predstavuje hrozbu pre medzinárodný mier a bezpečnosť (Ward, 2013). Rezolúcia zdôrazňuje význam plného rešpektovania medzinárodného práva týkajúceho sa ochrany žien pri násilí založenom na rodových rozdieloch – obzvlášť pri znásilnení a iných formách sexuálneho obťažovania a pri ostatných formách násilia počas ozbrojeného konfliktu a žiada štáty, aby prijali zvláštne opatrenia na ochranu žien (Rezolúcia 1325, Preambula, čl. 9 – 10, 2000). BR OSN tiež žiada, aby boli rodovo špecifické potreby brané do úvahy aj pri odstraňovaní mín, odzbrojovaní, demobilizácii a reintegrácii a žiada, aby boli muži a ženy rovnomerne zastúpení medzi príslušníkmi mierových operácií, ktorí by mali absolvovať tréning týkajúci sa gender otázok (Rezolúcia 1325, Preambula, čl. 8 a 13, 2000). Rezolúcia 1325 predstavuje zlom nie len v oblasti ochrany, ale aj presadzovaní žien pri riešení ich utrpenia, ako aj aktívnych a hodnotných účastníčok pri obnovovaní mieru a bezpečnosti.

V *Miléniovej deklarácii*<sup>220</sup> z roku 2000 štáty prisľúbili bojovať so všetkými formami násilia voči ženám a včleniť CEDAW do svojej vízie pre nové tisícročie. Deklarácia považuje rodovú rovnosť a posilňovanie postavenia žien v spoločnosti za kľúčový prvok pri znižovaní chudoby a dosahovaní udržateľného rozvoja (Vlachová, Biason, 2005).

Od roku 2002 GT OSN každoročne vypracúva štúdiu *Report on Women, peace and security*<sup>221</sup> o vplyve ozbrojeného konfliktu na ženy a dievčatá, úlohe žien pri budovaní mieru a v gender dimenziách mierového procesu a riešení konfliktov. Štúdia zahrňuje odporúčania pre priame zásahy na zaistenie zvýšenej pozornosti rodovým otázkam vo všetkých oblastiach. V roku 2002 vydal GT OSN tiež *Bulletin o zvláštnych opatreniach proti sexuálnemu vykorisťovaniu a zneužívaniu*<sup>222</sup> v reakcii na médiami zverejnené prípady sexuálneho zneužívania žien v Západnej Afrike humanitárnymi pracovníkmi (Ward, 2013).

*World Summit Millenium Development Goals* z roku 2005 hovoria o potrebe ukončenia násilia voči ženám v ozbrojenom konflikte, porušovaní ľudských práv žien, sexuálneho násilia voči ženám a trestanie jeho páchatel'ov.

*Guidelines for Gender – based Violence Interventions in Humanitarian Settings* z roku 2005 sú dôležitým nástrojom vo vzdelávaní humanitárnych pracovníkov v ich zodpovednosti bojovať proti rodovo podmienenému násiliu.

Na základe žiadostí ženských skupín, obetí znásilnenia a NGO sa v apríli 2007 spojili agentúry OSN, aby vytvorili prvú systémovú skupinu v rámci OSN s názvom *Akčný plán OSN*

---

<sup>220</sup> Millenium Declaration

<sup>221</sup> S2002/1154, S2004/814, S2005/636, S2006/770, S2007/567, S2008/622, S2009/465, S2010/498, S2011/598, S2012/732, S2013/525, S2014/693, S2015/716, S2016/822.

<sup>222</sup> Bulletin on Special Measures Against Sexual Exploitation and Abuse

proti sexuálnemu násiliu počas konfliktu<sup>223</sup>, ktorého cieľom je ukončiť sexuálne násilie v konflikte a podporovať národné úsilie na predchádzanie sexuálneho násillia a efektívne reagovať na potreby obetí (Ward, 2013).

Vo februári 2008 VZ OSN prijalo Rezolúciu 62/134 s názvom *Odstránenie znásilnenia a ostatných foriem sexuálneho násillia vo všetkých jeho podobách, vrátane konfliktov a podobných situácií*<sup>224</sup>. Táto rezolúcia žiada všetky členské štáty, aby prijali zvláštne opatrenia na odstránenie znásilnenia a ostatných foriem sexuálneho násillia počas konfliktov (Women, Peace and Security, 2008).

V marci 2008 inicioval GT OSN Pan Ki – Mun celosvetovú kampaň na ukončenie násillia voči ženám, vrátane sexuálneho násillia v ozbrojenom konflikte. Podľa jeho slov „dosiahnutie tohto cieľa vyžaduje, aby národné úrady prijali vedúcu úlohu v rozvoji a vykonávaní komplexnej stratégie, ktorá by sa týkala príčin, druhov a následkov násillia založeného na rodových rozdieloch počas konfliktov“ (Women, Peace and Security, 2008, s. 3-4).

*Rezolúcia BR OSN 1820/2008* označila sexuálne násilie v čase konfliktu za vojnovú zbraň, vojnový zločin a zločin proti ľudskosti a žiada strany v ozbrojenom konflikte, aby chránili civilistov pred sexuálnym násillím, vynucovali vojenskú disciplínu a trestali páchatel'ov. Oddelenia a špecializované agentúry OSN by mali zaistiť vhodné vybavenie a tréning pre mierové jednotky, aby boli schopné chrániť civilistov pred sexuálnym násillím. Taktiež žiada Komisiu na budovanie mieru, aby analyzovala vplyv sexuálneho násillia spojeného s konfliktom na skoré obnovenie, ako aj dlhodobé budovanie mieru (Goetz, Jenkins, 2010). Tolerovanie sexuálneho vykorisťovania a obťažovania civilistov počas mierových operácií príslušníkmi týchto operácií je absolútne neprípustné a je potrebné vytvoriť smernice a stratégie, ktoré by vo väčšej miere umožnili mierovým operáciám ochraňovať ženy a dievčatá pred všetkými formami sexuálneho násillia. Rezolúcia ukladá stranám v konflikte aj povinnosť preverovať vojenských príslušníkov pri ich prijímaní s ohľadom na sexuálne násilie vykonané v minulosti (Rezolúcia 1820, čl. 3,7, 9, 10, 2008).

*Rezolúcia BR OSN 1888/2009* priniesla množstvo opatrení na boj proti sexuálnemu násilliu, okrem iného žiadala vymenovanie zvláštneho splnomocnenca GT OSN, ktorý by spolupracoval s členskými štátmi na rozvoji spoločnej stratégie na boj proti sexuálnemu násilliu, vytvorenie skupiny právnych expertov na pomoc krajinám bojovať proti beztretnosti týchto zločinov, vymenovanie poradcov na ochranu žien v mierových operáciách OSN a navrhla vytváranie ročných správ, v ktorých budú vymenované strany podozrivé z páchania sexuálneho násillia. (Rezolúcia 1888, 2009, články 6, 12, 18, 23, 27. In: Goetz, Jenkins, 2010).

*Rezolúcia BR OSN 1889/2009* má za cieľ posilnenie implementácie a monitorovanie Rezolúcie 1325 z roku 2000. Medzi hlavné ustanovenia patrí zdôraznenie zodpovednosti štátov pri ochrane žien a dievčat v ozbrojených konfliktoch, vrátane trestania páchatel'ov, podporovanie podieľanie sa žien na mierových procesoch, pri riešení konfliktov a budovaní mieru, žiada zahrnúť ustanovenia spojené s rodovou rovnosťou a posilňovaním žien do obnovujúcich mandátov misií OSN (Rezolúcia 1889, 2010).

*Rezolúcia BR OSN 1960/2010* založila štandardizované postupy sledovania, analyzovania a nahlasovania sexuálneho násillia v čase konfliktu, ktorých cieľom je prispieť k informáciám zozbieraným v teréne a poskytnúť BR OSN systematické, včasné a spoľahlivé

---

<sup>223</sup> UN Action Against Sexual Violence in Conflict

<sup>224</sup> Eliminating Rape and Other Forms of Sexual Violence in All Their Manifestations, Including in Conflict and Related Situations

informácie o sexuálnom násilí v konflikte (Ward, 2013). Rezolúcia zaviedla opatrenia na ukončenie beztrestnosti páchatel'ov prostredníctvom zverejnenia ročného prehľadu ozbrojených skupín, ktoré sexuálne zneužívajú ženy (Brewoo, 2013).

V roku 2010 vydal GT OSN *Správu o implementácii rezolúcií BR OSN 1820 a 1888*<sup>225</sup>. Znásilneniu a sexuálnemu násiliu sa venuje čl. 4, ktorý člení sexuálne násilné zločiny do kategórií. V závislosti na okolnostiach môže byť sexuálne násilie považované za vojnový zločin, zločin proti ľudskosti, týranie, alebo genocídu. Nadriadení sú povinní prijímať opatrenia na zastavenie, prevenciu a trestať takéto zločiny (Správa o implementácii ..., 2010).

Od roku 2012 GT OSN vypracúva *Správu GT OSN o sexuálnom násilí v čase konfliktu*<sup>226</sup>. Správy okrem iného obsahujú informácie o stranách v konflikte, ktoré sú preukázateľne podozrivé zo spáchania, alebo sú zodpovedné za činy znásilnenia, alebo iných foriem sexuálneho násilia a vyhodnotenie situácie za obdobie správy (Správa GT..., 2015).

*Rezolúcia BR OSN 2106/2013* vyvracia mýtus, že sexuálne násilie v konflikte je kultúrny fenomén, alebo neodvratný dôsledok vojny. Sexuálne násilie v čase konfliktu a v post-konfliktnom prostredí neúmerne viac ovplyvňuje ženy ako obzvlášť zraniteľnú skupinu. Pripomína, že MHP zakazuje znásilnenie a iné formy sexuálneho násilia a že znásilnenie a ostatné formy sexuálneho násilia v konflikte sú považované za vojnové zločiny. Posilňuje snahy ukončiť beztrestnosť za utrpenie, ktoré postihuje nielen veľké množstvo žien, ale aj mužov (Rezolúcia 2106, 2013).

*Rezolúcia BR OSN 2122/2013* predstavuje obnovený záväzok medzinárodného spoločenstva, aby sa ženy podieľali na všetkých fázach prevencie, riešenia konfliktu a budovaní mieru (Brewoo, 2013).

*Rezolúcia BR OSN 2242/2015* uznáva meniaci sa globálny kontext mieru a bezpečnosti, obzvlášť rodovú dimenziu násilného extrémizmu a masového premiestňovania a uznáva sexuálne násilie ako spôsob vedenia vojny, aj ako taktiku terorizmu (Rezolúcia 2242, 2015).

## **Záver**

História rodovo podmieneného a sexuálneho násilia v čase konfliktu je tak rozsiahla ako vojny samotné. Jeho nárast na rozmeroch aj brutalite počas konfliktov v Bosne a Hercegovine a v Rwande v 90. rokoch 20. storočia viedol k zvýšenej aktivite na poli medzinárodného humanitárneho práva, medzinárodného práva ľudských práv, medzinárodného trestného práva, ako aj v OSN. Sexuálne násilie bolo uznané za vážnu hrozbu pre svetový mier a bezpečnosť a začala sa venovať zvýšená pozornosť rodovým dimenziám ozbrojeného konfliktu. Napriek tomu je však rodovo podmienené násilie v konfliktoch stále prítomné a je aj naďalej potrebné venovať mu zvýšenú pozornosť a neustále podnikáť kroky vedúce k jeho odstráneniu.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

ACUNA, T. F. 2004. The Rome Statute's Sexual Related Crimes: An Appraisal Under the Light of International Humanitarian Law. In *Revista IIDH* [online]. 2004, vol. 39, s. 169-202. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: <http://historico.juridicas.unam.mx/publica/librev/rev/iidh/cont/39/pr/pr7.pdf>

<sup>225</sup> Report of the Secretary-General on the Implementation of Security Council Resolutions 1820 (2008) and 1888 (2009)

<sup>226</sup> Report of the Secretary General on Conflict-Related Sexual Violence. S2012/33, S2013/149, S2014/181, S2015/203, S2016/361.

ASKIN, K. 1999. Women and International Humanitarian Law. Women's Human Rights: A Reference Guide. In ASKIN, K., KOENIG, D. eds. *Women and International Law*. New York: Transnational Publishers, 1999. S. 41 – 87.

BREWOO, S. 2013. *Taking up a Place at the Table: Analyzing the Importance of UNSCR 2212 for the Women, Peace and Security Agenda*. Kofi Annan International Peacekeeping Training Centre. Policy Brief 5/2013 [online]. 2013, 5 s. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: <http://www.kaiptc.org/Publications/Policy-Briefs/Policy-Briefs/KAIPTC-Policy-Brief-5---Importance-of-UNSCR-2122-f.aspx>

Deklarácia na ochranu žien a detí v stave núdze a v ozbrojenom konflikte. 1974. [online] 2 s. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: <http://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/protectionwomen.pdf>

GARDAM, J. 1998. Women, Human Rights and International Humanitarian Law. In *International Review of the Red Cross* [online]. 1998, no. 324 [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/57jpg4.htm>

GOETZ, A. M., JENKINS, R. 2010. Sexual Violence as a War Tactic - Security Council Resolution 1888: Next Steps. In *UN Chronicle* [online]. 2010, vol. XLVII, no. 1. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: <https://unchronicle.un.org/article/sexual-violence-war-tactic-security-council-resolution-1888-next-steps>

MITCHELL, D. S. 2005. The Prohibition of Rape in International Humanitarian Law as a Norm of Jus Cogens: Clarifying the Doctrine. In *Duke Journal of Comparative & International Law* [online]. 2005, vol. 15, no. 219, s. 219-257. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1114&context=djcil>

Správa Generálneho tajomníka OSN o sexuálnom násilí v čase konfliktu. 2015 [online]. 33 s. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: [https://unama.unmissions.org/sites/default/files/wps-sg\\_report\\_crsv\\_-march\\_2015\\_0.pdf](https://unama.unmissions.org/sites/default/files/wps-sg_report_crsv_-march_2015_0.pdf)

Správa o implementácii rezolúcií BR OSN 1820 a 1888. 2010 [online]. 18 s. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/WPS%20S%202010%20604.pdf>

Rezolúcia BR OSN 1265. 1999 [online]. 5 s. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/267/94/PDF/N9926794.pdf?OpenElement>

Rezolúcia BR OSN 1325. 2000 [online]. 4 s. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: [http://www.un.org/en/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=S/RES/1325\(2000\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1325(2000))

Rezolúcia BR OSN 1820. 2008 [online]. 5 s. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: [http://www.un.org/en/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=S/RES/1820\(2008\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1820(2008))

Rezolúcia BR OSN 1889. 2009 [online]. 5 s. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: [http://www.un.org/en/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=S/RES/1889\(2009\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1889(2009))

Rezolúcia BR OSN 2106. 2013 [online]. 6 s. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: [http://www.un.org/en/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=S/RES/2106\(2013\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2106(2013))

Rezolúcia BR OSN 2242. 2015 [online] 7. s. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: [http://www.un.org/en/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=S/RES/2242\(2015\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2242(2015))

TACHOU – SIPOWO, G. A. 2010. The Security Council on Women and War: Between Peacebuilding and Humanitarian Protection. In *International Review of the Red Cross* [online]. 2010, Vol. 92, No. 877, s. 197 – 219. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc-877-tachou-sipowo.pdf>

VLACHOVÁ, M, BIASON, L. 2005. *Women in an Insecure World. Violence Against Women. Facts, Figures and Analysis. Executive Summary*. [online]. Geneva Centre for the Democratic

Control of Armed Forces. Geneva, 2005, 32 s. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: [https://www.unicef.org/emerg/files/women\\_insecure\\_world.pdf](https://www.unicef.org/emerg/files/women_insecure_world.pdf)

WARD, J. 2013. *Violence against Women in Conflict, Post-Conflict and Emergency Settings*. UN Women [online]. 2013, 507 s. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: <http://www.endvawnow.org/uploads/modules/pdf/1405612658.pdf>

*Women, Peace and Security*. 2008. UN Information Service. Vienna.[online]. 2008, 4 s. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: [http://www.unis.unvienna.org/pdf/women\\_peace\\_security\\_backgrounder\\_Oct08\\_e.pdf](http://www.unis.unvienna.org/pdf/women_peace_security_backgrounder_Oct08_e.pdf)

*Ženevská konvencia o ochrane civilných osôb počas vojny z 12.08.1949*. 1949. [online]. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/380>

*Prvý dodatkový protokol o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov z 07.12.1978*. 1978. [online]. [cit. 2016-11-28]. Dostupné na internete: <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/470>

# OBCHODNÝ PODIEL V SPOLOČNOSTI S RUČENÍM OBMEDZENÝM A JEHO TEORETICKÉ A PRAKTICKÉ ŠPECIFIKÁ V KONTEXTE KOMPARÁCIE ČESKEJ A SLOVENSKEJ PRÁVNEJ ÚPRAVY

Patrik Masaryk

**Abstrakt:** *Príspevok interpretuje a rozoberá teoretické a praktické špecifiká obchodného podielu v spoločnosti s ručením obmedzeným, v kontexte porovnania českej a slovenskej právnej úpravy a to so zameraním na vymedzenie najdôležitejších rozdielov po prijatí Zákona č. 89/2012 Sb. Občiansky zákonník a Zákona č. 90/2012 Sb. o obchodných spoločnostiach a družstvách (obchodných korporáciách) v Českej republike, čím došlo k zásadným legislatívnym zmenám ponímania súkromnoprávných vzťahov.*

**Abstract:** *This article interprets and analyzes theoretical and practical specifics business share in limited liability company in the context of the comparison between the Czech and Slovak legislation, focusing on the definition of the most important differences after the Act no. 89/2012 Coll. Civil Code and the Act no. 90/2012 Coll. On the business corporations in the Czech Republic what has been significant legislative change in the perception of relationships between private individuals.*

## Legislatívne zmeny súkromnoprávných vzťahov v Českej republike a Slovenskej republike po roku 1993

Po rozdelení bývalej Československej federatívnej republiky, bola rozsiahla rekodifikácia súkromného práva pre Českú republiku, ako aj Slovenskú republiku nevyhnutnou. Aj napriek spoločenským tendenciám a na základe výraznej politickej objednávky, dnes už s určitosťou vieme, že v slovenskom právnom poriadku k zásadnej zmene koncepcie vnímania súkromnoprávných vzťahov od rozdelenia Československej federatívnej republiky až do súčasnosti nedošlo. Táto koncepcia sa nepodarila na území Slovenskej republiky realizovať aj napriek tomu, že bolo prijatých niekoľko legislatívnych zámerov, ktorých ambíciou bolo definitívne zbúrať koncepciu dualistického poňatia súkromnoprávných vzťahov. Dnes môžeme definitívne povedať, že žiadne radikálne riešenie sa v našom právnom poriadku nezrealizovalo a súkromnoprávne vzťahy aj naďalej fungujú na báze dualistickej koncepcie záväzkového práva, ktoré častokrát spôsobuje neprehľadnosť právnej normy a komplikácie pri voľbe rozhodnej právnej úpravy. V súčasnosti reprezentujú a upravujú súkromnoprávne vzťahy v slovenskom právnom poriadku Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov (ďalej len „**Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník**“) a Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov (ďalej len „**Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník**“).

Aj napriek skutočnosti, že české súkromné právo sa dlho po rozdelení Československej federatívnej republiky vyvíjalo rovnako ako na našom území, českí zákonodarcovia nakoniec urobili významný krok k zakotveniu monistickej koncepcie súkromnoprávných vzťahov, čím sa priblížili k moderným súkromnoprávnym kódexom štátov Európskej únie. V Českej



republike bol prijatý nový *Zákon č. 90/2012 Sb. o obchodných spoločnostiach a družstvách* (ďalej len „*Zákon č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách*“) a súčasne s ním aj *Zákon č. 89/2012 Sb. Občiansky zákonník*, ktorý bol v zbierke zákonov publikovaný pod symbolickým číslom 89, ktoré symbolizuje a poukazuje na to, že „ide o ďalší krok smerujúci k naplňovaniu požiadaviek vyjadrených v novembri 1989: Slobodne žiť a slobodne sa spolu dohodnúť (Eliáš, 2012, s. 5)“ (ďalej len „*Zákon č. 89/2012 Sb. Občiansky zákonník*“). Potreba prijatia nového súkromnoprávného kódexu v Českej republike bola značná, aj preto sa českí zákonodarcovia priklonili k monistickej úprave a urobili tak definitívny krok k prekonaniu prežitkov totalitného práva. „Existujúca právna úprava je poplatná extrémistickej právnej politike totalitnej éry, podľa ktorej aj poňatie občianskeho zákonníka ako generálneho predpisu súkromného práva je buržoázna právna abstrakcia a fikcia, že jednotný občiansky kódex súkromného práva nemá byť kodifikovaný, a ktorá poukazovala na to, že majú byť podľa sovietskeho vzoru kodifikované jednotlivé právne oblasti (Havel, 2012, s. 20).“ *Český zákonodarca* nielenže rešpektuje jednotu súkromného práva, ale vo svojich ustanoveniach zahŕňa čo možno najväčšiu univerzálnosť ustanovení pre potreby aplikačnej praxe, ale najmä nevyhnutnosť obsahového chápania právnych noriem laickou verejnosťou. Významným legislatívnym podkladom boli aj skôr prijaté legislatívne zásahy niektorých stredoeurópskych mocností. Všeobecne možno v súčasnej dobe vidieť trend, ktorý určujú a aj určovali tri základné európsko-mocenské jurisdikcie (Veľká Británia, Francúzsko, Nemecko). Zároveň dochádza k narušovaniu tradičných striktných konceptov úpravy práva.<sup>227</sup> Účelom *Zákona č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách*, je najmä základná právna koncepcia aby vychádzal zo subsidiarity *Zákona č. 89/2012 Sb. Občiansky zákonník* a nenabúraval novonastolenú koncepciu súkromného práva v Českej republike. „Je preto v rozpore s poňatím novej koncepcie súkromného práva v Českej republike a s tendenciami a princípmi nastolenými vecným zámerom občianskeho zákonníka, zotrvať na názoroch o komplexnosti a svojprávnosti obchodného kódexu (Havel, 2012, s. 17).

### **Spoločnosť s ručením obmedzeným a jej základné vymedzenie**

Spoločnosť s ručením obmedzeným a jej základný rámec sa prijatím *Zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník* aj napriek častým novelizáciám a prijatím európskej právnej úpravy vôbec nezmenil. Spoločnosť s ručením obmedzeným je právnická osoba dobrovoľne založená na základe zmluvy alebo na základe iného (jednostranného) právneho aktu, ktorej základné imanie tvoria vopred určené vklady spoločníkov. Spoločnosť s ručením obmedzeným ako samostatný nositeľ práv a povinností zodpovedá za porušenie svojich záväzkov celým svojim majetkom a spoločníci ručia za záväzky spoločnosti až do výšky svojich nesplatených vkladov zapísaných do obchodného registra. Spoločnosť s ručením obmedzeným nezodpovedá za svoje záväzky základným imaním, ale celým svojim majetkom, ktorého hodnota môže byť oveľa vyššia alebo aj nižšia ako hodnota základného imania.

Prijatím samostatného *Zákona č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách* došlo v Českej republike k čiastočným zmenám ponímania základného vymedzenia spoločnosti

---

<sup>227</sup> Pozri: Aktualizovaná dôvodová správa po prijatí *Zákona č. 90/ 2012 Sb. O obchodných spoločnostiach a družstvách (Zákon o obchodných korporáciách)*

s ručením obmedzeným. „Spoločnosť s ručením obmedzeným dosiahla niekoľko zmien, a to vzhľadom k jej možnému zjednodušeniu. Zákon dáva rôzne možnosti modifikácie zákonnej štruktúry bez toho, aby však spoločníkov nútil (napr. druhy podielov, kmeňové listy a pod.). Jednou z čiastočných zmien ukazuje hneď vymedzenie spoločnosti, ktorá je oproti tej doterajšej čiastočne odlišné (nie však materiálne). Zákon už nedáva ako jeden z definíčných znakov spoločnosti s ručením obmedzeným základné imanie a to z dôvodu, že povinné zakladané imanie je upravené v § 30, kedy súhrn vkladov dáva vznik základného imania a jednak v § 142, kde je zanesená minimálna výška vkladov. Pretože je však minimálna výška vkladov veľmi nízka (1,- CZK), nie je základné imanie považované za koncepčný prvok spoločnosti s ručením obmedzeným, preto vypadáva z definície a koncepčným prvkom zostáva naďalej najmä obmedzené ručenie spoločníkov za dlhy spoločnosti“ (Havel, B., Cileček, F., Kuhn, P., Šuk P., 2013, s. 271).

### **Teoretické a aplikačné špecifiká obchodného podielu v spoločnosti s ručením obmedzeným v kontexte komparácie českej a slovenskej právnej úpravy**

Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v § 61 ods. 1/ definuje obchodný podiel ako mieru účasti spoločníka na čistom obchodnom imaní spoločnosti. Obchodný podiel je veličinou, ktorej hodnota sa mení v závislosti od hospodárskych výsledkov spoločnosti v konkrétnom čase. Obchodný podiel predstavuje majetkovú hodnotu, ktorá môže byť v spoločnosti s ručením obmedzeným predmetom prevodu, dedenia, môže byť k nemu zriadené záložné právo alebo môže byť predmetom exekúcie. Predmetom prevodu môžu byť aj jednotlivé majetkové práva, ktoré tvoria súčasť obchodného podielu (t.j. právo na vyplatenie podielu zo zisku, právo na vyplatenie vyrovnacieho podielu a právo na vyplatenie podielu na likvidačnom zostatku) a to za predpokladu, že sú samostatne prevoditeľné. „Obchodný podiel má svoju kvalitatívnu stránku, obsahom ktorej sú práva a povinnosti spoločníka vyjadrujúce jeho právne postavenie vo vnútri spoločnosti a kvantitatívnu stránku, ktorou treba rozumieť výšku obchodného podielu a s tým súvisiaci rozsah účasti spoločníka na majetku spoločnosti (Žitňanská, Ovečková, 2009, s. 311).“ Vyčíslenie hodnoty obchodného podielu vychádzajúce z miery účasti spoločníka na čistom obchodnom imaní spoločnosti, nemusí vždy zodpovedať trhovej hodnote obchodného podielu. Napríklad pri prevode obchodného podielu na inú osobu, môže byť dohodnutá vyššia alebo nižšia kúpna cena. Výška obchodného podielu sa určuje pomerom vkladu spoločníka na základnom imaní. Ide však o dispozitívne pravidlo a spoločenská zmluva môže určiť, že podiely sú rovnaké aj keď vklady sú rôzne. Zakladatelia spoločnosti s ručením obmedzeným disponujú v zmysle Zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník určitou zmluvnou voľnosťou.

V zmysle Zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník má každý spoločník iba jeden obchodný podiel a to aj v prípade, ak spoločník v súvislosti s zvyšovaním základného imania preberá záväzok na nový vklad alebo pri prevzatí nového vkladu. V uvedenom dochádza k zmene výšky jeho pôvodného vkladu, čím sa zväčšuje aj jeho pôvodný obchodný podiel (koncentračná zásada). Zväčšenie obchodného podielu môže byť spôsobené aj prevodom alebo prechodom obchodného podielu alebo jeho časti medzi existujúcimi spoločníkmi tej istej spoločnosti. „U nadobúdateľa tým dochádza ku kumulácii obchodných podielov, to znamená, že získané obchodné podiely alebo ich časti sa zo zákona spájajú do jedného obchodného

podielu. Každý spoločník teda môže mať v jednej spoločnosti iba jeden obchodný podiel (tzv. princíp jednotnosti obchodného podielu) a jeden vklad (Žitňanská, Ovečková, 2009, s. 312).“ Tým, že Zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník pripúšťa možnosť v podobe dispozície spoločníka iba s jedným obchodným podielom, je tým variabilita dispozície spoločníka s obchodným podielom vyčerpaná. Zákonodarca v Českej republike Zákonom č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách posunul legislatívnu úpravu obchodného podielu v spoločnosti s ručením obmedzeným trochu ďalej. Spoločenská zmluva totiž môže pripustiť v zmysle § 135 ods. 1/ a 2/ Zákona č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách vznik rôznych druhov podielov a spoločník môže vlastniť viac podielov rovnakého druhu alebo aj rôzneho druhu.<sup>228</sup> „Oproti doterajšej právnej úprave zákon umožňuje nie iba viac rôznych podielov, ale aj to, aby spoločník vlastnil viac podielov rovnakého a odlišného druhu (podieľ sa preto oproti doterajšiemu stavu nezlučujú v jeden). Rozhodujúca je v tomto smere spoločenská zmluva, čo potvrdzuje aj § 136 Zákona č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách. Spoločenská zmluva môže nielen vymedziť viac druhov podielov alebo to, že spoločník môže vlastniť viac podielov rovnakého druhu, ale taktiež aké práva a povinnosti sú s podielmi spojené. Havel, B., Čileček, F., Kuhn, P., Šuk P., 2013, s. 275).“ Zákona č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách predpokladá vymedzenie rôznych druhov podielov spoločenskou zmluvou, keďže iným spôsobom ich obsah vymedziť nie je možné. To však nebráni prípadným nadväzujúcim dohodám medzi spoločníkmi (sideletters a pod.), na základe ktorých upravujú vzájomné práva a povinnosti vo väzbe na práva plynúce im z podielov. Takéto dohody sú záväzné iba voči tým stranám, ktoré túto dohodu uzatvorili a nie voči spoločnosti alebo ostatným spoločníkom. Napriek tomu, že je daná možnosť alokácie viacerých druhov podielov, český zákonodarca predpokladá vnútornú jednotu obchodného podielu a to v tom zmysle, že vymedzený obchodný podiel nie je možné už ďalej štiepiť, t.j. niektoré práva od neho oddeliť, ibaže by došlo k rozdeleniu. „Pokiaľ má byť obchodný podiel prevedený, prevádza sa vždy ako celok, pretože tým je daná povaha kapitálovej spoločnosti. Nepripúšťa sa preto dojednať obdobu samostatne prevoditeľných práv, ktorú u akciovej spoločnosti umožňuje § 281; to však nebráni cesii podielu na zisku potom, čo vzniklo právo na jeho výplatu podľa pravidiel občianskeho zákonníka o postúpení pohľadávky (Štenglová, I., Havel, B., Čileček, F., Kuhn, P., Šuk P., 2013, s. 275).“

Určité špecifikum predstavuje aj zavedenie nového právneho pojmu českým zákonodarcom s označením „kmeňový list.“ Zákonodarca Zákonom č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách včlenil do § 137 a § 138 inštitút kmeňového listu, ktorý má značné prvky akciovej spoločnosti. Spoločnosť s ručením obmedzeným môže v zmysle vyššie uvedeného vydať kmeňové listy avšak jedine v prípade, ak spoločenská zmluva dovoľuje vznik viacej podielov pre jedného spoločníka. Kmeňový list môže obchodná spoločnosť vydať iba k podielu, ktorého prevoditeľnosť nie je obmedzená alebo podmienená. Kmeňový list je cenný papier na rad, ktorý nie je možné vydať ako zaknihovaný cenný papier a nemôže byť taktiež verejne ponúkaný alebo prijatý k obchodovaniu na európskom regulovanom trhu alebo inom verejnom trhu. „Jenou z významných novín zákona o obchodných korporáciách je možnosť emisie cenného papiera, ktorý bude predstavovať podiel v spoločnosti. Zákon tu nadväzuje na zahraničné skúsenosti a textáciu návrhu nariadenia o európskej súkromnej spoločnosti. Nezavádza kmeňový list ako spádové riešenie ale iba ako možnosť, ktorú možno spoločenskou

---

<sup>228</sup> Pozri § 135 ods. 1/ a 2/ Zákona č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách

zmluvou zaviesť (Štenglová, I., Havel, B., Čileček, F., Kuhn, P., Šuk P., 2013, s. 277).“ *Zákon č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách v § 138 upravuje základné náležitosti kmeňového listu, ktoré musia byť kumulatívne naplnené. Kmeňový list obsahuje označenie, že sa jedná o kmeňový list, jednoznačnú identifikáciu spoločnosti, výšku vkladu pripadajúcu na podiel, jednoznačnú identifikáciu spoločníka, označenie podielu ku ktorému je kmeňový list vydaný, označenie kmeňového listu, jeho číslo a podpis konateľa alebo konateľov. Podpis môže byť nahradený jeho otlačkom pokiaľ sú na listine súčasne použité ochranné prvky proti falšovaniu alebo pozmeneniu. Za predpokladu vydania hromadného kmeňového listu spoločnosťou s ručením obmedzeným, obsahuje taktiež údaj o tom, koľko kmeňových listov nahradzuje a označenie podielov ktoré nahradzuje. „Aby bol cenný papier v zmysle § 520 Zákona č. 89/2012 Sb. Občiansky zákonník riadne vydaný, musí splniť všetky zákonné náležitosti a musí sa stať majetkom prvého nadobúdateľa. Z daného dôvodu zákon špecifikuje povinné náležitosti, ktoré musí kmeňový list vždy obsahovať. Zákon č. 89/2012 Sb. Občiansky zákonník viacmennej dáva ochranu bona fide nadobúdateľom vtedy, pokiaľ neboli všetky náležitosti splnené (Havel, B., Čileček, F., Kuhn, P., Šuk P., 2013, s. 278).“* Zákonodarca v Českej republike striktné definuje a uvádza základné náležitosti kmeňového listu: „Povinné náležitosti stanovuje zákon didakticky keď predpokladá jasnú identifikáciu podielov, ktoré kmeňový list nahradzuje. Kmeňový list sa tak vždy musí viazať na jeden konkrétny podiel, nikdy nie na viac podielov a pod (Havel, B., Čileček, F., Kuhn, P., Šuk P., 2013, s. 278).“ Inkorporáciu prvku akciového práva do spoločnosti s ručením obmedzeným považujem za administratívne zložitý a predčasný krok, ktorý umožňuje zbytočnú variabilitu v procese smerovania a právneho rozhodovania podnikateľských subjektov. Predmetný zámer s určitosťou napomáha k nesprehľadneniu bežného fungovania spoločnosti s ručením obmedzeným v podnikateľskom prostredí.

*Zákon č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách v § 212 až § 215 upravuje dispozíciu a vlastníctvo k obchodnému podielu vtedy, ak účasť spoločníka v spoločnosti zanikla inak, ako prevodom obchodného podielu. V danom prípade hovoríme o uvoľnenom obchodnom podiele. „Jednou z významných zmien oproti minulej právnej úprave je regulácia nakladania s uvoľneným podielom. Po novom podiel spoločníka ktorého účasť v spoločnosti zanikla inak ako prevodom, neprechádza na spoločnosť, ale zostáva vo vlastníctve bývalého spoločníka, nakoľko s ním nakladá spoločnosť ako splnomocnenec (zástupca). Táto zmena znamená, že podiel tak ako je vymedzený v § 31 ukončením účasti konvertuje na uvoľnený podiel, s ktorým má spoločnosť naložiť postupom podľa zákona a výťažok tvorí (po odpočítaní nákladov a započítaní pohľadávok spoločnosti za spoločníka) vyrovnací podiel (Havel, B., Čileček, F., Kuhn, P., Šuk P., 2013, s. 405).“* Spoločnosť s ručením obmedzeným môže uvoľnený obchodný podiel predať za primeranú cenu bez zbytočného odkladu. V takomto prípade majú spoločníci obchodnej spoločnosti predkupné právo k predávanému obchodnému podielu. V prípade, že predkupné právo využijú viacerí spoločníci, rozdelí sa uvoľnený obchodný podiel medzi týchto spoločníkov podľa pomeru ich podielov. Výťažok z predaja obchodného podielu tvorí po odpočítaní nákladov a započítaní pohľadávok vyrovnací podiel a spoločnosť ho bez zbytočného odkladu po predaji vypláti oprávnenej osobe. Spoločnosť s ručením obmedzeným si taktiež môže zo získaného výťažku z predaja odpočítať účelne vynaložené náklady a započítať splatné pohľadávky za spoločníka, ktorého účasť v spoločnosti zanikla. „Predpokladom maximalizácie hodnoty uvoľneného obchodného podielu je jeho predaj - teda tržná zmena. Zákona č. 90/2012

*Sb. o obchodných korporáciách predpokladá predaj uvoľneného podielu, v dôsledku čoho nadobúdateľ získa štandardný podiel určený spoločenskou zmluvou, čo vždy určuje výslednú cenu. (Zákon sa dopúšťa nepresností, keď používa pojem „obchodný podiel“ a to aj napriek tomu, že všeobecne normuje podiel.) Spoločnosť s ručením obmedzeným môže realizovať predaj podľa § 213 ods. 1/ predajom podielu, predajom kmeňového listu v prípade jeho vydania. V takomto prípade sa použije § 210 a kmeňový list bude na nadobúdateľa indosovaný (Havel, B., Čileček, F., Kuhn, P., Šuk P., 2013, s. 406).“ Zákon č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách v § 214 upravuje aj alternatívu, kedy sa uvoľnený obchodný podiel nepodari v lehote troch (3) mesiacov predat'. V takomto prípade spoločnosť určí výšku vypořiadacieho podielu ku dňu zániku účasti v spoločnosti a spoločnosť ho do jedného (1) mesiaca od uplynutia trojmesačnej (3) lehoty vyplatí oprávnenej osobe. „Snahou zákonodarcu bolo vytvoriť pravidlá pre čo najefektívnejšie speňaženie uvoľneného podielu s tým, že sa samozrejme pamätá taktiež na to, že uvoľnený podiel nie je likvidný. Cieľom teda je, že to spoločnosť aspoň skúsila, ibaže sa postupuje podľa § 214 ods. 2/ (Havel, B., Čileček, F., Kuhn, P., Šuk P., 2013, s. 408).“ Spoločnosť s uvoľneným obchodným podielom musí naložiť v zmysle § 215 Zákona č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách. Spoločnosť s ručením obmedzeným bez zbytočného odkladu po vyplatení vyrovnacieho podielu v rámci uvoľneného obchodného podielu, musí najneskôr do jedného (1) mesiaca odo dňa vyplatenia rozhodnúť o prechode uvoľneného obchodného podielu za protiplnenie. Protiplnenie je v rozsahu najmenej vo výške vyplateného vyrovnacieho podielu na zostávajúcich spoločníkoch a to pomerne podľa ich podielov, inak zníži základné imanie o vklad spoločníka, ktorého účasť v spoločnosti zanikla. Pokiaľ si túto povinnosť spoločnosť s ručením obmedzeným v zákonnej lehote neplní, súd ju môže aj bez návrhu zrušiť a nariadiť jej likvidáciu.<sup>229</sup> Je dôležité poznamenať, že Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník zákonnú úpravu uvoľneného obchodného podielu neurčuje a legislatívne neupravuje. Bolo by predčasné urobiť záver o účelnosti, efektívnosti a právnej potrebe prijatia nových zákonných úprav v Českej republike a to najmä v otázke kmeňových listov a variability alokácie rovnakých a rôznych druhov podielov jedným spoločníkom. Osobne sa domnievam, že len podnikateľská a súdna prax jednoznačne zadefinujú potrebu už skôr prijatej právnej úpravy v Českej republike.*

*Legislatívna úprava v obidvoch právnych jurisdikciách rovnako upravuje aj ďalšiu právnu dispozíciu s obchodným podielom. Okrem prevodu (na základe zmluvy), prechodu (dedenie) aj zriadenie záložného práva na obchodný podiel. V prípade prevodu väčšinového obchodného podielu, resp. v prípade prevodu menšinového obchodného podielu, ktorý však vznikol rozdelením z väčšinového obchodného podielu, predpokladá Zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník povinnosť zmluvného nadobúdateľa a zmluvného prevádzateľa požiadať príslušného správcu dane (daňový úrad) aby vydal potvrdenie, že prevádzateľ alebo nadobúdateľ nemajú nedoplatok na dani alebo cle väčší ako 170,- Eur. Väčšinovým obchodným podielom sa v zmysle Zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník rozumie najmenej 50 % v pomere k základnému imaniu. V nadväznosti na legislatívnu zmenu Zákona č. 513/1991 Zb. Obchodného zákonníka bolo s účinnosťou od 01.10.2012 doplnené ustanovenie § 54 zákona č. 563/2009 Z. z. o správe daní (daňový poriadok) v znení neskorších predpisov, týkajúce sa vydávania súhlasu správcu dane so zápisom do obchodného registra. Správca dane podľa § 54*

<sup>229</sup> Pozri § 215 ods. 1/, 2/ a 3/ Zákona č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách

zákona č. 563/2009 Z. z. o správe daní (daňový poriadok) v znení neskorších predpisov účinného od 01.01.2013, ktorým je daňový úrad alebo colný úrad, na žiadosť daňového subjektu vydá do piatich (5) pracovných dní od podania žiadosti písomný súhlas so zápisom v obchodnom registri podľa osobitného predpisu, ak daňový subjekt nemá daňový nedoplatok alebo nedoplatok na cle v úhrne vyšší ako 170,- Eur. Táto povinnosť v Českej republike úplne absentuje, čo napomáha s určitosťou rýchlejšie realizovať proces zakladania spoločnosti s ručením obmedzeným.

## **Záver**

*V zmysle novej súkromnoprávnej úpravy v Českej republike reprezentovanej Zákonom č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách, síce česká legislatíva na základe dispozitívnosti právnej normy umožňuje podnikateľským subjektom slobodu usporiadania právnych vzťahov na základe vzájomného konsenzu, avšak na strane druhej, vytvára priestor na rozdielny právny výklad vybraných inštitútov v spoločnosti s ručením obmedzeným. Legislatívny rámec definovaný českým zákonodarcom v podobe odstránenia právneho dualizmu záväzkových vzťahov v súkromnom sektore bol nesporne dobrým riešením, avšak prílišná dispozitívnosť v procese fungovania a riadenia spoločnosti s ručením obmedzeným príslušnými podnikateľskými subjektami, môže byť skôr negatívnym javom v procese vytvárania nového podnikateľského prostredia. Taktiež umožnenie vlastníckej dispozície rovnakých a rôznych druhov podielov jedným spoločníkom, spôsobuje ďalšie administratívne a byrokratické zaťaženie malých a stredných podnikateľov, nakoľko môže spôsobiť rôzny výklad právnej normy jednotlivých adresátov. Český legislatívec síce kreoval nový súkromnoprávny kódex s cieľom priblížiť právo a chápanie výkladu práva v prospech laickej verejnosti, avšak prijaté nové fungovanie v spoločnosti s ručením obmedzeným sa javí ako komplikovanejšie a neprehľadnejšie aj vzhľadom na to, že benevolentnosť právnej normy v súkromnoprávnych vzťahoch nie je vždy želaným javom v rámci podnikateľského prostredia. Súkromnoprávne prostredie tvorené Zákonom č. 90/2012 Sb. o obchodných korporáciách definuje cieľ v podobe zjednodušenia logického a jazykového významu právnej normy laickou verejnosťou. Podľa môjho názoru práve väčšia právna variabilita, ako aj nové ďalšie právne možnosti smerovania a fungovania spoločnosti s ručením obmedzeným v kontexte alokácie viacerých podielov jedným spoločníkom, môže spôsobovať rozdielnosť právneho chápania jednotlivých subjektov. Na záver možno konštatovať, že iba súdna a podnikateľská prax môže zadefinovať úspešnosť prijatia legislatívnych novín v Českej republike.*

## **Zoznam bibliografických odkazov**

- ELIÁŠ, K. a kol. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou duvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012. ISBN 978-80-7208-922-2.
- DEDIČ, J. a kol. *Obchodný zákonník. Komentář. III. Díl*, Praha : Polygon, 2002. ISBN80-7175-059-X
- Dôvodová správa k Zákonu číslo 90/2012 Sb. o obchodných spoločnostiach a družstvách (zákon o obchodných korporáciách)

HAVEL, B. a kol., *Zákon o obchodních korporacích s aktualizovanou duvodovou zprávou*. Ostrava: Sagit, 2012. ISBN 978-80-7208-923-9

KNAPP, V., *Systém československého socialistického práva v historii čtyřicet let*, Právník, 1985. ISSN 905095426X.

KNAPP, V. et al., *Učebnice občanského práva, sv. I.*, 1. vydání, Praha: Orbis, 1965. ISSN 873456X

KUBÍČEK, P., MAMOJKA, M. a kol. *Obchodné spoločnosti*. Bratislava : MANZ a VO PF UK, 1999. ISBN 80-85719-25-8.

LAZAR J. 2004. *Základy občianskeho práva hmotného*. IURA EDITION, spol. s r.o., 2004. ISBN 80-8078-084-6.

SUCHOŽA J. - HUSÁR J. a kol. 2009. *Obchodné právo*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2009. ISBN 978-80-8078-290-0.

SUCHOŽA, J., HUSÁR, J., MAREK, K., RABAN, P. *Česko-slovenské kontexty obchodního práva*. Praha : Wolters Kluwer ČR Praha, 2011. ISBN [978-80-7357-707-0](#)

PATAKYOVÁ, M. a kol. *Obchodný zákonník. Komentár. 2. Aktualizované vydanie*. Praha : C. H. Beck, 2008. ISBN 9788074000393.

ŠTENGLOVÁ, I., HAVEL B., CILEČEK, F., KUHN, P., ŠUK, P. *Zákon o obchodních korporacích. Komentár. 1. vydání*. Praha : C. H. Beck, 2013. ISBN 978-80-7400-480-3

ŽITŇANSKÁ L., OVEČKOVÁ O., a kol. *Základy obchodného práva*, IURA EDITION spol. s r.o., Vydanie 2009. ISBN 978-80-8078-276-4

Zákon č. 89/2012 Sb. Občiansky zákonník

*Zákon č. 90/2012 Sb. o Obchodných spoločnostiach a družstvách (obchodných korporáciách)*

Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov

<http://www.epi.sk>

# PRELOMENIE ZÁSADY NEMO PLUS IURIS PRI PREVODE NEHNUTEĽNOSTÍ

Martin Orviský

## Abstrakt

*Príspevok sa zaoberá problematikou prelomenia zásady nemo plus iuris, teda že nikto nemôže previesť na iného viac práv než sám má, v prípade prevodov nehnuteľností, pričom najmä poukazuje na argumenty, podľa ktorých nie je možné nadobudnúť vlastnícke právo k nehnuteľnosti od nevlastníka ako aj na argumenty, podľa ktorých je naopak nadobudnutie vlastníckeho práva k nehnuteľnosti na základe dobromyseľnosti nadobúdateľa prípustné. Príspevok ďalej rozoberá súčasnú judikatúru Najvyššieho súdu a Ústavného súdu Slovenskej republiky a Najvyššieho súdu a Ústavného súdu Českej republiky a poukazuje na zmenu doterajšej rozhodovacej praxe týchto súdov v prípade riešenia tejto otázky.*

## Abstract

*The article focused on breach of principle nemo plus iuris, therefore nobody can transfer more rights than he has, in case transfer of immovables. The article points on arguments, under which is impossible to gain property rights to immovables from no owner as well as arguments, under which is possible to gain property rights to immovables from no owner. The article also describes current ruling of High Court SR and Constitution Court SR and High Court SR and Constitution Court ČR and the article also describes change in decision of those court in principle nemo plus iuris.*

## Všeobecne o prelomení zásady nemo plus iuris v prípade prevodu nehnuteľností

V právnom poriadku Slovenskej republiky platí zásada „*nemo plus iuris ad alium transfere potest quam ipse habet*“, teda že nikto nemôže previesť na iného viac práv než sám má. Zákonodarcia však v právnom poriadku Slovenskej republiky výslovne v prípade určitých zákonných ustanovení umožňuje túto zásadu prelomiť a previesť vlastnícke právo na nevlastníka.<sup>230</sup> V prípade prelomenia uvedenej zásady však existujú dva právne názory ohľadne prelomenia zásady nemo plus iuris pri prevode nehnuteľností, kedy podľa jedného právneho názoru je nadobudnutie vlastníckeho práva od nevlastníka na základe dobromyseľnosti nadobúdateľa a jeho dobrej viery v zápis v katastri nehnuteľnosti prípustný, kým druhý právny názor uvedené nepripúšťa. V tejto súvislosti je možné poukázať aj na vývoj judikatúry Najvyššieho a Ústavného súdu ČR v prípade riešenia tejto otázky, pričom riešením tejto právnej otázky sa v súčasnosti začali zaoberať aj súdy v Slovenskej republike. Judikatúra počas svojho vývoja prišla k určitým výnimkám umožňujúcim nadobudnutie vlastníckeho práva od nevlastníka aj v prípade prevodu nehnuteľností, avšak v tomto príspevku sa budem venovať len prelomeniu zásady nemo plus iuris v prípade prevodu nehnuteľnosti na základe absolútne neplatného právneho úkonu. Pôvodná judikatúra ako Slovenských tak aj Českých súdov, sa dlhý

<sup>230</sup> V právnom poriadku Slovenskej republiky zákon výslovne umožňuje prelomenie zásady nemo plus iuris v ust. § 446 zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov, v ust. § 486 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov, v ust. 93 ods. 3 zákona č. 7/2005 Z.z. o konkurze a reštrukturalizácii v znení neskorších predpisov a v ust. § 19 ods. 3 zákona č. 566/2001 Z.z. o cenných papieroch a investičných službách v znení neskorších predpisov. K uvedeným zákonným ustanoveniam tiež pozri Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 18.12.2012 sp. zn. 2 M Cdo 20/2011.



čas prikláňala k názoru, že prelomenie zásady *nemo plus iuris* v prípade prevodu nehnuteľností nie je prípustné a v prípade sporu je vždy potrebné poskytnúť ochranu pôvodnému vlastníkovi.

V súvislosti s prevodom nehnuteľností je však potrebné poukázať na moment, kedy prevodca nehnuteľnosti musí byť jej vlastníkom. V prípade kúpnej zmluvy je funkciou či zmyslom tejto zmluvy, aby predávajúci kupujúcemu opatril predmet kúpy – umožnil mu jeho nadobudnutie. Teda v zmysle kúpnej zmluvy na základe už uzavretej kúpnej zmluvy vzniká predávajúcemu povinnosť opatriť predmet kúpy a odovzdať ho kupujúcemu na prevzatie. Ak sa účastníci kúpnej zmluvy nedohodnú inak, kupujúci nadobúda vlastnícke právo k predmetu kúpy nie okamihom uzavretia zmluvy, ale až jej prevzatím a v prípade prevodu nehnuteľností vkladom do katastra nehnuteľností (§ 133 Občianskeho zákonníka). V uvedených prípadoch teda prechodu vlastníckeho práva predchádza uzavretie kúpnej zmluvy. Predávajúci tak v dobe uzavretia zmluvy nemusí byť jej vlastníkom, ňou sa len zaväzuje, že ju kupujúcemu zaobstará (opatrí), resp. predá. Medzi prípady, kedy predávajúci nie je vlastníkom predávanej veci, patrí nielen situácia, kedy predávaná vec ešte neexistuje (kúpa veci budúcej), alebo kedy ju sám ešte od iného neprevzal, či v prípade, kedy ju predáva so súhlasom vlastníka (zmluva o obstaraní predaja veci), ale aj prípad, kedy len na základe skutočností, o ktorej nie je isté, že nastane, má vlastníctvo k predávanej veci nadobudnúť.<sup>231</sup> Uvedené je následne tiež potrebné aplikovať pri posudzovaní konkrétneho prípadu nadobudnutia nehnuteľnosti od nevlastníka, nakoľko ak by prevodca nehnuteľnosť platne nadobudol v čase medzi uzatvorením zmluvy o prevode nehnuteľnosti s treťou osobou a zápisom tohto prevodu nehnuteľnosť a túto by previedol na tretiu osobu, nešlo by o neplatný prevod nehnuteľnosti.

### **Argumenty, v zmysle ktorých nie je možné prelomiť zásadu *nemo plus iuris* v prípade prevodu nehnuteľností**

Právnu argumentáciu v prospech právneho názoru, že nadobudnúť vlastnícke právo k nehnuteľnosti od nevlastníka s poukazom na dobrú vieru nadobúdateľa nie je v právnom poriadku Slovenskej republiky prípustné, možno zhrnúť v troch základných bodoch a to:

- pripustením tejto možnosti by sa porušila právna istota subjektov práva;
- právny poriadok v Slovenskej republike nadobudnutie nehnuteľnosti od nevlastníka výslovne nepripúšťa v zákone ako dôvod nadobudnutia vlastníckeho práva a
- pripustenie tejto možnosti by znamenalo obsolentnosť inštitútu vydržania.

Z hľadiska porušenia právnej istoty subjektov práva možno v tomto smere poukázať na judikatúru Najvyššieho súdu SR, podľa ktorej k uplatneniu princípu ochrany práv nadobudnutých v dobrej viere, treba uviesť, že ostatne uvedená zásada, okrem toho, že právo musí byť nadobudnuté v dobrej viere, vychádza z toho, že právo bolo skutočne nadobudnuté a teda, že niekto sa stal jeho subjektom a preto spravidla nemôže byť tohto práva zbavený dodatočným odpadnutím (zrušením) právneho dôvodu, na ktorého základe sa stal prevodca (predchádzajúci prevodca) vlastníkom veci. Predpokladom uplatnenia tejto zásady a teda aj princípu právnej istoty je, že nadobúdateľ vec (nehnuteľnosť) nadobudol od skutočného vlastníka a nie od nevlastníka.<sup>232</sup>

<sup>231</sup> Pozri Rozsudok Najvyššieho súdu SRsp. zn. 3 Cdo 142/2002 a Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 11.12.2002sp. zn. 22 Cdo 981/2001

<sup>232</sup> Pozri Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 30.05.2012 sp. zn. 6 Cdo 107/2011

Argumentácia podporujúca druhý bod bola pomerne podrobne rozobratá aj v judikatúre Najvyššieho súdu ČR, pričom táto argumentácia vychádza z výkladu ust. § 130 Občianskeho zákonníka, podľa ktorého: (1) „Ak je držiteľ so zreteľom na všetky okolnosti dobromyseľný o tom, že mu vec alebo právo patrí, je držiteľom oprávneným. Pri pochybnostiach sa predpokladá, že držba je oprávnená.“ (2) „Ak zákon neustanovuje inak, má oprávnený držiteľ rovnaké práva ako vlastník, najmä má tiež právo na plody a úžitky z veci po dobu oprávnenej držby.“ (3) „Oprávnený držiteľ má voči vlastníkovi nárok na náhradu nákladov, ktoré účelne vynaložil na vec po dobu oprávnenej držby, a to v rozsahu zodpovedajúcom zhodnoteniu veci ku dňu jej vrátenia. Obvyklé náklady súvisiace s údržbou a prevádzkou sa však nenahrádzajú.“ Z citovaných zákonných ustanovení je následne nepochybné, že ten, kto získal držbu aj nehnuteľnej veci v dobrej viere (a to založenej aj na základe stavu zapísaného v katastri nehnuteľností) je povinný k jej vráteniu skutočnému vlastníkovi. Ani z teoretického resp. doktrínálneho hľadiska nie je podľa tohto právneho názoru možné, aby v opozícii k citovanej právnej úprave, bol len vlastným rozhodnutím súdu, mimo zákonom predvídané spôsoby nadobudnutia vlastníckeho práva k veciam, založený vo svojej podstate paralelný spôsob nadobudnutia vlastníckeho práva k nehnuteľnej veci od nevlastníka oprávneným držiteľom.<sup>233</sup> V zmysle uvedeného právneho názoru okrem zákonom stanovených prípadov nemožno len pri zistení osoby konajúcej v dobrej viere v zápis v katastri nehnuteľností, ktorá uzatvorila absolútne neplatnú prevodnú zmluvu, pristúpiť k právne kvalifikačnému záveru, že i v tomto prípade došlo k nadobudnutiu vlastníckeho práva k nehnuteľnosti od nevlastníka, nakoľko pre takýto záver absentuje príslušná hmotnoprávna právna úprava v ustanoveniach Občianskeho zákonníka, prípadne iného právneho predpisu, ktorý by takúto situáciu reglementoval.<sup>234</sup> Na základe týchto argumentov Najvyšší súd ČR uzavrel, že nie je možné priznať ochranu dobromyseľnému nadobúdateľovi v prípade nadobudnutia vlastníckeho práva od nevlastníka mimo zákonom predvídané spôsoby.<sup>235</sup>

Zákon ďalej v prípade dobromyseľného nadobúdateľa na jeho dobrú vieru teda neviazal nadobudnutie vlastníckeho práva, ale len zakladá právo oprávnenej držby a možnosť nadobudnutia vlastníckeho práva vydržaním.<sup>236</sup> Preto jeden z ďalších argumentov zástancov nemožnosti prelomiť zásadu nemo plus iuris v prípade prevodu nehnuteľností je skutočnosť, že akceptáciou tohto záveru, že pre nadobudnutie vlastníckeho práva k prevádzanej nehnuteľnosti postačuje len dobrá viera nadobúdateľa v zápis v katastri nehnuteľností, by znamenalo obsolentnosť inštitútu vydržania podmieňujúcim nadobudnutie vlastníckeho práva k veci splnením zákonom určených predpokladov, ktorými sú zákonom určená doba (v prípade hnutel'ných vecí tri roky a v prípade nehnuteľností desať rokov)<sup>237</sup> a oprávnenosť držby tejto veci.<sup>238</sup>

<sup>233</sup> Pozri Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 12.11.2014 sp. zn. 31 Cdo 1168/2013

<sup>234</sup> Právna úprava v novom Českom Občianskom zákonníku však už s nadobudnutím vlastníckeho práva k nehnuteľnosti od nevlastníka výslovne počíta, čo možno vyvodit' z ust. § 984 ods. 1. Podľa § 984 ods. 1 zákona č. 89/2012 Sb v znení neskorších predpisov: „Není-li stav zapsaný ve veřejném seznamu v souladu s skutečným právním stavem, svědčí zapsaný stav ve prospěch osoby, která nabyla věcné právo za úplatu v dobré víře od osoby k tomu oprávněné podle zapsaného stavu. Dobrá víra se posuzuje k době, kdy k právnímu jednání došlo; vzniká-li však věcné právo až zápisem do veřejného seznamu, pak k době podání návrhu na zápis.“

<sup>235</sup> Pozri Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 23.10.2013 sp. zn. 30 Cdo 2433/2013

<sup>236</sup> Pozri ust. § 130 a § 134 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov

<sup>237</sup> Podľa ust. § 134 ods. 1 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov: „Oprávnený držiteľ sa stáva vlastníkom veci, ak ju má nepretržite v držbe po dobu troch rokov, ak ide o hnutel'nosť, a po dobu desať rokov, ak ide o nehnuteľnosť.“

<sup>238</sup> Pozri Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 12.11.2014 sp. zn. 31 Cdo 1168/2013

Teda na základe uvedeného možno uzavrieť, že podľa právneho názoru, ktorý nepripúšťa prelomenie zásady *nemo plus iuris* v prípade prevodu nehnuteľností, sa ten, kto uzatvorí zmluvu o prevode nehnuteľností s nevlastníkom, a to aj v prípade ak podľa takejto zmluvy dôjde k vkladu vlastníckeho práva do katastra nehnuteľností v prospech dobromyseľného nadobúdateľa, nestáva jej vlastníkom. Pokiaľ bol nadobúdateľ pri uzatváraní zmluvy v dobrej viere (že nehnuteľnosť kupuje od vlastníka), má postavenie oprávneného držiteľa v zmysle ust. § 130 ods. 1 Občianskeho zákonníka. V takomto prípade má tento dobromyseľný nadobúdateľ zákonné právo voči vlastníkovi nehnuteľnosti na náhradu nákladov, ktoré účelne vynaložil na nehnuteľnosť po dobu svojej oprávnenej držby, a to v rozsahu zodpovedajúcom zhodnoteniu nehnuteľnosti ku dňu jej vrátenia. Okrem toho, že nadobúdateľ konajúci v dobrej viere má voči vlastníkovi právo na náhradu nákladov, ktoré účelne vynaložil na nehnuteľnosť, má rovnako v dôsledku absolútne neplatnej prevodnej zmluvy voči predávajúcemu (t. j. tomu, kto vystupoval ako vlastník nehnuteľnosti a predávajúci, napriek tomu, že vlastníkom tejto nehnuteľnosti nebol, pretože vlastnícke právo k tejto nehnuteľnosti sám nenadobudol v dôsledku absolútne neplatnej prevodnej zmluvy, ktorú uzatvoril s právnym predchodcom, ktorý je podľa práva stále vlastníkom tejto nehnuteľnosti) právo domáhať sa vydania všetkého, čo na základe takto neplatnej prevodnej zmluvy predávajúci od neho dostal, resp. uplatní sa tu pravidlo v prípade vydania bezdôvodného obohatenia podľa § 457 Občianskeho zákonníka, ktorí stanovuje, že ak je zmluva neplatná alebo ak bola zrušená, je každý z účastníkov povinný vrátiť druhému všetko čo podľa zmluvy dostal.<sup>239</sup>

### **Argumenty, v zmysle ktorých je možné prelomiť zásadu *nemo plus iuris* v prípade prevodu nehnuteľností**

Naproti tomu opačný názor, čo sa týka argumentu, že právna úprava neobsahuje možnosť nadobudnutia vlastníckeho práva k nehnuteľnosti na základe dobromyseľnosti nadobúdateľa zo strany Ústavného súdu ČR uvádza, že každá právna úprava musí vyjadrovať rešpekt k všeobecným právnym zásadám, ako je dôvera v právo, právna istota a predvídateľnosť právnych aktov, ktoré vytvárajú právny poriadok demokratického právneho štátu, resp. sú z tohto právneho poriadku odvoditeľné. Na právne normy je preto nutné klásť tiež obsahové požiadavky, nakoľko v materiálnom právnom štáte založenom na myšlienke spravodlivosti predstavujú základné práva korektív, ako obsahu právnych noriem, tak i ich interpretácie a aplikácie. Preto je úlohou sudcu v podmienkach materiálneho právneho štátu nájsť riešenie, ktoré by zaistovalo maximálnu realizáciu základných práv účastníkov sporu, a ak to nie je možné, rozhodnúť v súlade so všeobecnou ideou spravodlivosti, resp. podľa všeobecného prirodzeno-právneho princípu.<sup>240</sup> Všeobecný súd teda nie je absolútne viazaný doslovným znením zákona, ale sa od neho smie a musí odchýliť, pokiaľ to vyžaduje účel zákona, história jeho vzniku, systematická súvislosť alebo niektorý z princípov, ktoré majú svoj základ v ústavne konformnom právnom poriadku ako významovom celku, pričom povinnosť súdu nachádzať právo neznamena len vyhľadávať priame a výslovné pokyny v zákonnom texte, ale tiež povinnosť zisťovať a formulovať, čo je konkrétnym právom aj tam, kde ide o interpretáciu

<sup>239</sup> Pozri Nález Ústavného súdu SR zo dňa 10.02.2010 sp. zn. I. ÚS 50/2010

<sup>240</sup> K povinnosti všeobecných súdov pri rozhodovaní prihliadať aj na princíp spravodlivosti, resp. na aplikáciu všeobecného prirodzeno-právneho princípu sa priklonil aj Ústavný súd SR, k tomu pozri Nález Ústavného súdu SR zo dňa 10.05.2012 sp. zn. IV ÚS 92/2012

abstraktných noriem a ústavných zásad.<sup>241</sup> Na základe uvedenej konštatnej judikatúry Najvyšší súd ČR následne uzavrel, že nepopiera skutočnosť, že starý občiansky zákonník neobsahoval žiadne ustanovenie explicitne upravujúce všeobecný spôsob nadobudnutia vlastníckeho práva k nehnuteľnosti evidovanej v katastri nehnuteľností ani k inej veci od nevlastníka, na základe dobrej viery nadobúdateľa ani inak (okrem inštitútu vydržania). Napriek tomu však vzhľadom k zásadným ústavným princípom – ako je princíp právnej istoty a z nej vychádzajúci princíp dôvery v akty štátu a ochranu dobrej viery, princíp ochrany nadobudnutých práv – je podľa názoru Ústavného súdu ČR potreba dospieť k záveru, že i za účinnosti starého občianskeho zákonníka bolo nevyhnutné zvažovať a chrániť i práva dobromyseľného nadobúdateľa. Bolo teda možné, aby i v prípade, že nadobúdateľ odvodzoval svoje vlastnícke právo od osoby, ktorá vlastnícke právo nadobudnúť na základe právneho úkonu, ktorý sa neskôr ukázal ako absolútne neplatný (teda táto osoba v skutočnosti vlastnícke právo nenadobudla), sa tento nadobúdateľ stal skutočným vlastníkom veci, a to i inak než vydržaním. Fundamentálnou podmienkou pre takéto – z povahy veci originárne, nie derivatívne – nadobudnutie vlastníckeho práva pritom bola práve dobrá viera nadobúdateľa. Ústavný súd ČR zároveň konštatoval, že k formulácii ústavnoprávneho požiadavku ochrany dobrej viery nad zákonný rámec pri nadobúdaní vlastníckeho práva k nehnuteľnostiam evidovaným v katastri nehnuteľností pristúpil s ohľadom na dlhodobú nečinnosť zákonodarcu, ktorý sám v rozpore s ústavnoprávnymi princípmi nevyhnutnú ochranu dobrej viery nezaistil.<sup>242</sup>

Ďalším argumentov v prospech nadobudnutia vlastníckeho práva k nehnuteľnosti od nevlastníka je z princípu dobrej viery vyplývajúci princíp dôvery v akty štátu a právnej istoty v demokratickom štáte. Princíp právnej istoty neodmysliteľne patrí medzi základné atribúty a základné hodnoty demokratického právneho štátu, pričom jeho neodmysliteľnou súčasťou je aj dôvera jednotlivca v rozhodovaciu činnosť orgánov štátu, či už ide o rozhodovanie orgánov moci zákonodarnej, výkonnej alebo súdnej. Snaha o nastolenie stavu, kedy jednotlivec môže dôverovať v akty štátu a v ich vecnú správnosť, je tak základným predpokladom fungovania materiálneho právneho štátu. Podstatou uplatňovania verejnej moci v demokratickom právnom štáte je princíp dobrej viery jednotlivca v správnosť aktov verejnej moci a ochrana dobrej viery v nadobudnuté práva konštituovaná aktmi verejnej moci, či už v individuálnom prípade plynú priamo z normatívneho právneho aktu, alebo z aktu aplikácie práva. Princíp dobrej viery pritom pôsobí bezprostredne v rovine subjektívneho základného práva ako jeho ochrana, v rovine objektívneho sa potom prejavuje ako princíp prezumpcie správnych aktov verejnej moci.<sup>243</sup> Z uvedeného následne vyplýva, že nadobúdateľ nehnuteľnosti zapísanej v katastri nehnuteľností konajúci v dobrej viere v obsah tejto evidencie je hoden ústavnej ochrany, a to práve s ohľadom na existenciu tejto verejnoprávnej evidencie, zápis do ktorej (vo forme vkladu) je pri prevode evidovaných nehnuteľností nevyhnutnou, aj keď nie jedinou podmienkou nadobudnutia vlastníckeho práva novým vlastníkom a má konštitutívne účinky. Inak povedané je ústavnej ochrany hodný aj nadobúdateľ v katastri evidovanej nehnuteľnosti, ktorý konal v dobrej viere (v konštitutívny) akt štátu, ktorým bola do katastra ako vlastníka predmetnej nehnuteľnosti zapísaná osoba, ktorá potom mala na nadobúdateľa vlastnícke právo k danej nehnuteľnosti previesť, a to aj v prípade ak by táto osoba v skutočnosti urobiť nemohla, nakoľko nebola oprávneným vlastníkom prevádzanej nehnuteľnosti. Po vyznačení jeho vlastníckeho práva v katastri nehnuteľností, ktorý predstavuje ďalší konštitutívny akt štátu, potom nadto

<sup>241</sup> Pozri Nález Ústavného súdu ČR zo dňa 07.03.2012 sp. zn. I. ÚS 1826/11

<sup>242</sup> Pozri Nález Ústavného súdu ČR zo dňa 17.04.2014 sp. zn. I. ÚS 2219/2012

<sup>243</sup> Pozri Nález Ústavného súdu ČR zo dňa 03.12.2007 sp. zn. I. ÚS 544/06

tento nadobúdateľ môže byť v dobrej viere i v tom, že sa platne stal vlastníkom predmetnej nehnuteľnosti.<sup>244</sup>

Podľa judikatúry Ústavného súdu ČR takémuto dobromyseľnému nadobúdateľovi potom svedčí minimálne právo na ochranu majetku v zmysle čl. 1 Dodatkového protokolu k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ktorého integrálnou súčasťou je tiež ochrana „legitímneho očakávanie“ nadobudnutia majetkovej hodnoty. Pojem „majetok“ totiž v kontexte tohto ustanovenia podlieha autonómnemu výkladu, t.j. nezávislému na prípadnej definícii pojmu vo vnútroštátnom právnom poriadku; a to naviac výkladu dosť širokému – zahrňuje nielen veci a nehmotné statky, ale v podstate akýkoľvek nárok či záujem majetkovej povahy majúci nejakú hodnotu. Musí sa pritom jednať o záujem alebo nárok existujúci, skutočný. Ustálená judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva pod pojmom „majetok“ označuje buď „existujúci majetok“ alebo majetkové hodnoty (vrátane pohľadávok), u ktorých možno tvrdiť, že existuje aspoň „legitímne očakávanie“ ich splnenia. U dobromyseľného nadobúdateľa nehnuteľnosti je pritom založené prinajmenšom legitímne očakávanie nadobudnutia vlastníckeho práva ku konkrétnej nehnuteľnosti, a to s ohľadom na vklad jeho vlastníckeho práva do katastra nehnuteľností, teda akt štátneho orgánu konštituujujúci jeho vlastnícke právo, pričom k tomuto aktu naviac dochádza až potom, čo dobromyseľný nadobúdateľ dodržal všetky zákonné požiadavky pre nadobudnutie vlastníckeho práva prevodom, s výnimkou toho, že prevodca nebol vlastníkom prevádzanej nehnuteľnosti, teda že nebol k tejto dispozícii oprávnený, o ktorom sa však nadobúdateľ domnieval vzhľadom k zápis v katastri nehnuteľností (bol v dobrej viere), že je vlastníkom.<sup>245</sup>

Judikatúra Ústavného súdu ČR však napriek vyššie uvedeným argumentom konštatuje, že *„Sama nutnosť ochrany dobromyseľného nadobúdateľa nič menej ešte neznamena, že by obdobnú ústavnú ochranu nebolo nutné poskytnúť tiež vlastníckemu právu pôvodného vlastníka, nakoľko vlastnícke právo k nehnuteľnosti evidované v katastri nehnuteľností nebolo nikdy prevedené na inú osobu vzhľadom k absolútnej neplatnosti prevedeného prevodného úkonu. Ako Ústavný súd konštatoval už v náleze sp. zn. II. ÚS 165/11, princíp ochrany dobrej viery ďalšieho nadobúdateľa tak pôsobí proti princípu ochrany vlastníckeho práva pôvodného vlastníka, respektíve právo dobromyseľného nadobúdateľa na ochranu majetku (v zmysle čl. 1 Dodatkového protokolu k Európskemu dohovoru) tu pôsobí proti vlastníckemu právu pôvodného vlastníka. Ide teda o stret dvoch základných práv. Podľa ustálenej judikatúry Ústavného súdu pri strete dvoch základných práv musia všeobecné súdy najprv rozpoznať, ktoré základné práva jednotlivých účastníkov sporu sú v hre, a potom, s prihliadnutím ku všetkým rozhodným okolnostiam daného prípadu, musia rozhodnúť tak, aby ak je to možné, zostalo zachované z oboch základných práv čo najviac, a ak to nie je možné, potom dať prednosť tomu základnému právu, v ktorého prospech svedčí všeobecná idea spravodlivosti, resp. všeobecný princíp.“*<sup>246</sup>

<sup>244</sup> Pozri Nález Ústavného súdu ČR zo dňa 17.04.2014 sp. zn. I. ÚS 2219/2012

<sup>245</sup> Pozri Nález Ústavného súdu ČR zo dňa 17.04.2014 sp. zn. I. ÚS 2219/2012

<sup>246</sup> K rovnakému záveru v súčasnosti dospel aj Ústavný súd SR, ktorý sa vo svojej najnovšej judikatúre tiež priklonil k právnomu názoru, že ústavnú ochranu je potrebné poskytnúť aj dobromyseľnému nadobúdateľovi. V tejto súvislosti pozri Nález Ústavného súdu SR zo dňa 16.03.2016 sp. zn. I. ÚS 549/2015, podľa ktorého *„Z hľadiska poskytnutia ústavnoprávnej ochrany je treba postaviť na rovnakú úroveň vlastnícke právo pôvodného vlastníka a nadobudnutie vlastníckeho práva k nehnuteľnosti novým nadobúdateľom na základe jeho dobrej viery. Tým sa dostávajú do vzájomnej kolízie obidve ústavné hodnoty – princíp ochrany dobrej viery ďalšieho nadobúdateľa (princíp dobrej viery, dôvery v akty štátu a právnej istoty v demokratickom právnom štáte) a princíp ochrany vlastníckeho práva pôvodného vlastníka (princíp nemo plus iuris ad alium transfere potest quam ipse habet, t. j. nikto nemôže previesť na iného viac práv, než koľko sám má). Pokiaľ však nemožno zachovať maximum*

## Súčasná rozhodovacia prax súdov v otázke prelomenia zásady nemo plus iuris v prípade prevodu nehnuteľností

V súčasnosti sa už aj rozhodovacia činnosť Najvyššieho súdu ČR (a rovnako tak aj judikatúra Ústavného súdu SR), ktorý pôvodne zastával názor, že prelomenie zásady nemo plus iuris v prípade prevodu nehnuteľností je neprípustné, v dôsledku vplyvu rozhodnutí Ústavného súdu ČR tiež priklonila k záveru, že nemožno vždy striktné poskytnúť ochranu len pôvodnému vlastníkovi. Pri riešení právnej otázky nadobudnutia nehnuteľností od nevlastníka podľa platnej právnej úpravy účinnej v Českej republike do 31.12.2013<sup>247</sup> si podľa právneho názoru Najvyššieho súdu ČR všeobecné súdy nemôžu svojvoľne stanovovať (určovať) kritériá či znaky, pri ktorých osvedčení možno na danú právnu otázku odpovedať kladne, ale musia dôsledne vychádzať z judikatúry Ústavného súdu ČR, predovšetkým z jeho nálezu zo dňa 17.04.2014 publikovaného pod sp. zn. I. ÚS 2219/2014.<sup>248</sup> Napriek tejto skutočnosti Najvyšší súd ČR v jednom zo svojich posledných rozhodnutí judikoval, že dobrú vieru nadobúdateľa nemožno prezumovať už tým že nadobúdateľ vychádzal zo stavu zápisu v katastri nehnuteľností, ale je potrebné dôsledne posudzovať všetky okolnosti, ktoré Ústavný súd ČR vyložil v uvedenom náleze pod sp. zn. I. ÚS 2219/2014.<sup>249</sup> Zároveň Najvyšší súd ČR vyložil, že všeobecné súdy musia pri posudzovaní dobrej viery nadobúdateľa a poskytovaní ochrany nadobudnutých práv v predmetnej materii dodržať tri kroky:

- po prvé je nevyhnutné identifikovať dotknuté práva v tom smere, či v riešenom type prípadu sa jedná o stret dobromyseľného nadobúdateľa na ochranu majetku podľa čl. 1 Dodatkového protokolu k Európskemu dohovoru, a ďalej vlastníckeho práva pôvodného vlastníka podľa čl. 11 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd (v Slovenskej republike je ochrana vlastníckeho práva vyjadrená aj v článku 20 Ústavy SR č. 460/1992 Zb. v znení neskorších ústavných zákonov);
- po druhé pri existencii takejto kolízie práv, je potrebné vyvinúť úsilie o zachovanie maxima z oboch dotknutých práv, čo bude vždy záležať na konkrétnych okolnostiach konkrétneho prípadu, i keď ako vyložil Najvyšší súd ČR väčšinou sa buď poskytne ochrana dobromyseľnému nadobúdateľovi a bude uznaný zánik vlastníckeho práva pôvodného

---

*z oboch základných práv, treba prihliadnuť na princíp všeobecnej spravodlivosti, keď je nutné zvažovať všeobecnú súvislosť tohto typu kolízie základných práv, ako aj individuálne okolnosti konkrétneho rozhodovaného prípadu. Vyššie riziko má niešť nedbalý vlastník než nadobúdateľ v dobrej viere, pretože tento nie je schopný sa nijako dozvedieť o tom, ako vec opustila vlastníkovu sféru a dostala sa na list vlastníctva prevodcu po zákonom určenom správnom (katastrálnom) konaní.“*

<sup>247</sup> Od 01.01.2014 v právnom poriadku Českej republiky nadobudol účinnosti zákon č. 89/2012 Sb. Občiansky zákonník, ktorý ako už bolo uvedené v poznámke pod čiarou vyššie nadobudnutie vlastníckeho práva od nevlastníka v prípade existencie dobrej viery v zápis vo verejnom zozname výslovne pripúšťa

<sup>248</sup> Pozri Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 09.03.2016 sp. zn. 31 Cdo 353/2016. V tomto rozhodnutí zároveň Najvyšší súd ČR k rozporu jeho rozhodnutí s rozhodovacou činnosťou Ústavného súdu ČR uvádza: „Jestliže ani v aktuálním nálezu ze dne 10. prosince 2015, sp. zn. III. ÚS 663/15, Ústavní soud právní argumenty Nejvyššího soudu jím dříve vyjádřené nepřijal, a tedy má Ústavní soud za to, že veškerá právní argumentace Nejvyššího soudu k problematice nemo plus iuris byla již argumentačně Ústavním soudem zcela překlenuta, je Nejvyšší soud toho právního názoru, že za této judikatorně nejednotné situace nezbyvá, než učinit závěr, že je třeba respektovat Ústavním soudem ustáleně zaujímaný právní názor o možnosti nabytí nemovitosti od nevlastníka podle dosavadní právní úpravy, tak, jak je co do skutkové podstaty vymezen v odůvodnění nálezu Ústavního soudu ze dne 17. dubna 2014, sp. zn. I. ÚS 2219/2012, na nějž Ústavní soud ve svých navazujících rozhodnutích ustáleně odkazuje.“

<sup>249</sup> Pozri Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 22.06.2016 sp. zn. 30 Cdo 2659/2016

vlastníka alebo bude uznané právo vlastníka a právo dobromyseľného nadobúdateľa na ochranu majetku mu bude musieť ustúpiť. Je však možné si predstaviť prípady, kedy bude možné napr. nezastavaný pozemok rozdeliť medzi oba dotknuté subjekty, avšak aj takéto riešenie by sa muselo odvíjať od špecifik konkrétneho prípadu;

- po tretie – stret dotknutých práv vlastníka a dobromyseľného nadobúdateľa bude vo väčšine prípadov riešený až v poslednom kroku, t.j. v súlade so všeobecnou ideou spravodlivosti, resp. všeobecným princípom. V rámci tretieho kroku bude potrebné v každom prípade zohľadniť určité všeobecné skutočnosti, dopadajúce na všetky prípady riešeného typu<sup>250</sup> (možnosť dobromyseľného nadobudnutia vlastníckeho práva k nehnuteľnosti zapísanej v katastri nehnuteľností), tak aj individuálne okolnosti<sup>251</sup> konkrétneho rozhodovaného prípadu.<sup>252</sup>

## Záver

Ako vyplýva aj z vyššie uvedených rozhodnutí Najvyššieho súdu a Ústavného súdu ČR a SR súčasná rozhodovacia prax súdov sa prikláňa k názoru, že v prípade prevodu nehnuteľností je možné túto nadobudnúť aj od nevlastníka a to na základe dobrej viere dobromyseľného nadobúdateľa. V čase písania tohto článku svoje stanovisko k tejto problematike ešte nezaujal Najvyšší súd SR, pričom bude zaujímavé sledovať či zotrvá na svojej doterajšej ustálenej judikatúre alebo sa od nej odchýli. Podľa môjho názoru je tiež potrebné prihliadať aj na dobrú vieru nadobúdateľa, avšak nie je možné presne stanoviť podmienky kedy poskytnúť ochranu pôvodnému vlastníkovi a kedy dobromyseľnému nadobúdateľovi, to bude musieť byť posudzované podľa môjho názoru vždy len na základe konkrétnych okolností daného prípadu s ohľadom na kritériá, ktoré vo svojej judikatúre vytýčili Najvyšší a Ústavný súd ČR, ku ktorým naplneniu sa zrejme priklonia aj súdy v Slovenskej republike.

<sup>250</sup> V tejto súvislosti Najvyšší súd ČR uvádza, že je nevyhnutné zdôrazniť, že na strane dobromyseľného nadobúdateľa stojí širší záujem na zachovaní a neznížení dôvery jednotlivcov v akty verejnej moci (rozhodnutie katastrálneho úradu o povolení vkladu vlastníckeho práva k nehnuteľnosti v prospech dobromyseľného nadobúdateľa a z toho prameniacy princíp prezumpcie správnosti aktov verejnej moci, zmysel vedenia katastru nehnuteľností, nedostatočnosť a polovičatosť právnej úpravy zásady materiálnej pravdy verzus princípy právnej istoty a ochrany nadobudnutých práv, konštitutívnosť charakteru zápisu práv k nehnuteľnostiam, neprípustnosť, aby v demokratickom právnom štáte niesol jednotlivec konajúci v dobrej viere v akt štátu zásadné riziko nesprávnosti, respektíve chybovosti tohto aktu, záujem na zachovaní dôvery jednotlivcov v akty verejnej moci)

<sup>251</sup> V tejto súvislosti Najvyšší súd ČR uvádza, že bude nevyhnutné vziať do úvahy príkladom dĺžku doby, ktorá ubehla od vadného zápisu do katastra nehnuteľností (t. j. účinného na základe absolútne neplatného právneho úkonu), okolnosti za ktorých k takému absolútne neplatnému právnomu úkonu a následnému zápisu do katastra nehnuteľností došlo (najmä či pri tom bol spáchaný trestný čin a či sa pôvodný vlastník mohol naozaj zúčastniť predmetného katastrálneho konania, alebo investície, ktoré už dobromyseľný nadobúdateľ na danú nehnuteľnosť vynaložil, pokiaľ však dôjde k podvodnému prevodu vlastníckeho práva k nehnuteľnosti zapísanému v katastri nehnuteľností z pôvodného vlastníka na tretiu osobu, bude mať v eventúálnom vlastníckom spore následný dotknutý dobromyseľný nadobúdateľ voči pôvodnému vlastníkovi spravidla veľmi oslabenú pozíciu, nakoľko v prevažne väčšine takýchto prípadov bude z hľadiska všeobecnej idey spravodlivosti prvoradé obnoviť vlastnícky vzťah pôvodného vlastníka, teda stav predchádzajúci pôvodnému konaniu); ďalej bude potrebné skúmať a zisťovať existenciu dobrej viery nadobúdateľa, túto prísne hodnotiť, s ohľadom na všetky okolnosti nadobudnutia predmetných nehnuteľností ďalším nadobúdateľom. Pritom je podľa Najvyššieho súdu ČR potrebné, aby všeobecné súdy zvažovali existenciu dobrej viery nadobúdateľa a z toho vyplývajúcu možnosť jeho nadobudnutia sporného vlastníctva nielen vtedy, pokiaľ sa toho (účastník konania) konkrétne a výslovne dovoláva, ale aj vtedy, pokiaľ z ďalších okolností prípadu vyplýva, že by nadobúdateľovi mohla svedčiť dobrá viera. A pokiaľ za takéto situácie všeobecné súdy k hodnoteniu naplnenia dobrej viery nadobúdateľa vôbec nepristúpia, dopúšťajú sa porušenia práva na spravodlivý proces potenciálneho dobromyseľného nadobúdateľa.

<sup>252</sup> Pozri Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 22.06.2016 sp. zn. 30 Cdo 2659/2016

## Zoznam bibliografických odkazov

- FEKETE, I. 2011 *Občiansky zákonník Veľký komentár 2. Diel § 460 - § 880*. Bratislava: Eurokodex, 2011. 2589 s. ISBN 978-80-89447-50-3
- JAKUBÁČ, R. 2014 *Judikatúra vo veciach držby a vlastníckeho práva*. Vydavateľstvo WoltersKluwers.r.o., 2014. 274 s. ISBN 978-80-8168-046-5
- Nález Ústavného súdu SR zo dňa 10.02.2010 sp. zn. I. ÚS 50/2010
- Nález Ústavného súdu SR zo dňa 10.05.2012 sp. zn. IV. ÚS 92/2012
- Nález Ústavného súdu SR zo dňa 16.03.2016 sp. zn. I. ÚS 549/2015
- Nález Ústavného súdu ČR zo dňa 07.03.2012 sp. zn. I. ÚS 1826/11
- Nález Ústavného súdu ČR zo dňa 17.04.2014 sp. zn. I. ÚS 2219/2012
- Nález Ústavného súdu ČR zo dňa 03.12.2007 sp. zn. I. ÚS 544/06
- Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 3 Cdo 142/2002
- Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 11.12.2002 sp. zn. 22 Cdo 981/2001
- Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 12.11.2014 sp. zn. 31 Cdo 1168/2013
- Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 23.10.2013 sp. zn. 30 Cdo 2433/2013
- Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 09.03.2016 sp. zn. 31 Cdo 353/2016
- Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 22.06.2016 sp. zn. 30 Cdo 2659/2016
- Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 18.12.2012 sp. zn. 2 M Cdo 20/2011
- Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 30.05.2012 sp. zn. 6 Cdo 107/2011
- Ústava SR č. 460/1992 Zb. v znení neskorších ústavných zákonov
- zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov
- zákon č. 89/2012 Sb Občanský zákoník v znení neskorších predpisov



# POUŽÍVANIE ANALÝZY DNA NA IDENTIFIKÁCIU OSÔB V SLOVENSKOM PRÁVNOM PORIADKU

Jozef Pacalaj

## **Abstrakt**

*Predmetom príspevku je úprava používania analýzy DNA na identifikáciu osôb v slovenskom právnom poriadku. Pozornosť je zameraná na aktuálnosť tejto právnej úpravy a jej aplikačnú prax v trestnom konaní.*

## **Abstract**

*Theme of this contribution is adjustment of usage of DNA analysis for person identification in Slovak legal system. It is focused on recency of this legal adjustment and its application in criminal proceedings.*

## **Úvod**

Boj s trestnou činnosťou a hlavne s jej najzávažnejšími formami si vyžaduje zavádzanie najmodernejších vedeckých poznatkov do kriminalistickej a forenznej praxe, využiteľných orgánmi činnými v trestnom konaní v procese dokazovania prostredníctvom dôkazných prostriedkov. Jednou z najprogresívnejšie sa vyvíjajúcich metód forezných vied je aj analýza deoxyribonukleovej kyseliny (ďalej len „DNA“), umožňujúca identifikáciu osoby. V Slovenskej republike sa na účely trestného konania začala analýza DNA využívať od roku 1990. Ďalší vývoj v tejto oblasti ukázal, že pre dokazovanie v trestnom konaní má veľký význam tiež tvorba národných databáz DNA profilov aj s možnosťou ich medzinárodnej výmeny, s potenciálom výrazného zvýšenia objasnenosti trestných činov. Skúsenosti krajín, ktoré v tej dobe používali DNA databázu (napr. Veľká Británia od r.1995, Rakúsko od r. 1997, Nemecko od r. 1998) poukazovali na skutočnosť, že až 90% obzvlášť závažnej trestnej činnosti, ktorá by nebola objasnená bez využitia databázy, je možné efektívne objasniť v súvislosti s objasňovaním krádeží vlámaním, t.j. menej závažnou trestnou činnosťou. Výrazný efekt využívania DNA databázy je však možné očakávať až pri väčšom počte DNA profilov v databáze. Podľa zahraničných informácií požadovaný efekt sa dostaví už pri počte 14 000 DNA profilov osôb a 7 000 DNA profilov biologických stôp z miesta činu, t.j. sporných vzoriek.<sup>253</sup>

V roku 2001 vláda Slovenskej republiky svojim uznesením schválila legislatívny zámer návrhu zákona o použití analýzy DNA v ktorom uložila ministrom vnútra Slovenskej republiky vypracovať a predložiť na rokovanie vlády Slovenskej republiky návrh zákona o analýze DNA, ktorým sa vytvorí právny rámec zaistovania, odoberania, uchovávaní biologického materiálu na analýzu DNA na účely trestného konania, prevádzkovania DNA databázy a ochrany osobných údajov vo vzťahu k DNA databáze. Zároveň bolo potrebné tiež vymedziť podmienky

---

<sup>253</sup> Dôvodová správa k zákonu č. 417/2002 Z. z. o používaní analýzy deoxyribonukleovej kyseliny na identifikáciu osôb, číslo parlamentnej tlače 1380.

vybudovania technickej, informačnej a komunikačnej infraštruktúry a zabezpečenie koordinovanej činnosti orgánov činných v trestnom konaní, polície a iných právnických a fyzických osôb, participujúcich na forenznom využívaní analýzy DNA. Existenciu takéhoto zákona si vyžadovala aj skutočnosť, že odoberanie vzoriek biologického materiálu osobám a zriadenie DNA databázy predstavuje závažný zásah do ľudských práv, garantovaných Ústavou Slovenskej republiky, nakoľko sa jedná o vážny zásah do sféry nedotknuteľnosti osoby a jej súkromia, ktorá môže byť obmedzená len v prípadoch ustanovených zákonom.<sup>254</sup> Rovnako Ústava Slovenskej republiky zaručuje každému právo na ochranu pred neoprávneným zhromažďovaním, zverejňovaním alebo iným zneužívaním údajov o svojej osobe.<sup>255</sup> Ústava Slovenskej republiky v čl. 13 ods. 2 tiež ustanovuje, že: „Medze základných práv a slobôd možno upraviť za podmienok ustanovených touto ústavou len zákonom.“

Zákon o používaní analýzy DNA na identifikáciu osôb bol prijatý Národnou radou Slovenskej republiky 21. júna 2002. V zbierke zákonov bol zverejnený pod číslom 417/2002 Z. z. a účinnosť nadobudol 1. januára 2003 (ďalej aj ako „zákon o DNA“). Uvedený predpis nebol k dnešnému dňu novelizovaný. Tento zákon upravuje:

- podmienky odoberania vzoriek na analýzu DNA,
- príslušnosť na vykonávanie analýzy DNA,
- zriadenie národnej databázy profilov DNA,
- spracúvanie údajov z databázy DNA.

### **Podmienky odoberania vzoriek na analýzu DNA a ich spracovanie**

Zákon o DNA v § 2 definuje „vzorku“ na ktorej sa vykonáva analýza DNA ako biologický materiál pochádzajúci z ľudského tela. Z definície vyplýva, že na analýzu DNA je možné odobrať z ľudského tela čokoľvek z čoho je možné analýzou izolovať DNA profil, za splnenia podmienky uvedenej v § 3 ods. 3, že je to urobené spôsobom, ktorý nesmie ohroziť zdravie osoby ani ponížiť jej ľudskú dôstojnosť. Podľa zákona je analýzou DNA proces analýzy vzorky metódami molekulárnej biológie a genetiky vykonávaný z nekódujúcich úsekov molekuly DNA, ktoré neobsahujú informácie o špecifických dedičných vlastnostiach osôb. Výsledkom analýzy DNA je profil DNA vo forme alfa-numerického kódu. Zákon rozlišuje dva druhy vzoriek, prvým je vzorka zaistená, druhým vzorka odobratá.

Vzorku je možné zaistiť:

- na mieste trestného činu (napr. pri obhliadke),
- na inom mieste, ktoré má súvislosť s trestným činom (napr. kde sa páchatel pripravoval na trestný čin, schoval veci pochádzajúce z trestného činu alebo prostriedky použité na jeho spáchanie),
- v súvislosti s pátraním po nezvestnej osobe (z vecí jej osobnej potreby, napr. hrebeň, zubná kefka a pod.),
- v súvislosti s identifikáciou osoby (napr. časti ľudského tela).

<sup>254</sup> Čl. 16 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

<sup>255</sup> Čl. 19 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

Identifikáciou osoby sa rozumie individuálna identifikácia osoby, mŕtvolu alebo oddelených častí ľudského tela.

Na rozdiel od vzorky zaistenej, vzorka odobratá vždy pochádza od konkrétnej živej osoby. Podľa § 3 ods. 1 písm. a) je možné na účely analýzy DNA odobrať vzorku:

1. osobe ak tak ustanovuje osobitný zákon v súvislosti s identifikáciou osôb na účely trestného konania;
2. osobe ak tak ustanovuje osobitný zákon v súvislosti s identifikáciou osôb na účely pátrania po nezvestných osobách;
3. osobe ak tak ustanovuje osobitný zákon v súvislosti s identifikáciou osôb neznámej totožnosti na plnenie úloh orgánov činných v trestnom konaní a Policajného zboru a Železničnej polície.

V prípade imperatívu aplikácie osobitného zákona je odkázané na § 114 ods. 2 a 3 zákona č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok) a na § 20a zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore. Zákon č. 141/1961 Zb. bol zrušený a nahradený zákonom č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok s účinnosťou od 1. januára 2006.

Od účinnosti zákona o DNA je možné trestnoprávnu úpravu odoberania vzoriek na analýzu DNA rozdeliť na 3 základné časové obdobia. Prvé obdobie je od 1. 1. 2003 (účinnosť zákona o DNA) do 1. 1. 2006 (účinnosť zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok). Druhé obdobie je od 1. 1. 2006 do 1. 9. 2011 (účinnosť zákona č. 262/2011 Z. z., ktorým bol zmenený a doplnený Trestný poriadok). Tretie obdobie je od 1. 9. 2011 po súčasnosť.

V Trestnom poriadku účinnom do 31. 12. 2005 v § 114 „Prehliadka tela a iné obdobné úkony“ odseky 2 až 4 zneli:

*„(2) Ak na dôkaz treba vykonať skúšku krvi alebo iný obdobný úkon, je osoba, o ktorú ide, povinná strpieť, aby jej lekár alebo odborný zdravotný pracovník odobral krv alebo u nej vykonal iný potrebný úkon, ak nie je spojený s nebezpečenstvom pre jej zdravie.*

*(3) Ak na dôkaz treba zistiť totožnosť osoby, ktorá sa zdržiavala na mieste činu, je osoba, o ktorú ide, povinná strpieť úkony potrebné na také zistenie.*

*(4) O povinnosti podľa predchádzajúcich odsekov treba túto osobu poučiť s upozornením na následky nevyhovenia (§ 66).“*

V prípade aplikácie § 114 ods. 2 sa v procese dokazovania jednalo o odoberanie takej vzorky, ktorej odberom bola narušená telesná integrita človeka alebo ktorá bola odoberaná z intímnej časti ľudského tela a ktorej odber, v súlade s § 3 ods. 3 zákona o DNA, mohol vykonať na základe písomnej žiadosti policajta alebo orgánu činného v trestnom konaní výlučne zdravotnícky pracovník.

Postupom podľa § 114 ods. 3 sa analýzou DNA zisťovala a dokazovala identita osoby, ktorá sa zdržiavala na mieste trestného činu. Na mieste trestného činu sa okrem páchatel'a spravidla zdržiavajú aj ďalšie osoby, v závislosti od špecifik konkrétnej lokalizácie miesta. V prípade, že je miestom činu napr. byt, tak sú to všetky osoby, ktoré ho obývali v relevantnom období. Pri obhliadke miesta trestného činu sú zaisťované vzorky na analýzu DNA (stopy) ako biologický materiál v rôznych formách (napr. vlasy, krv, sperma, dotykové). Podľa charakteru zaistených vzoriek je najmä pri objasňovaní trestného činu a zisťovaní jeho páchatel'a nutné identifikovať aj vzorky pochádzajúce od osôb, ktoré sa na mieste činu zdržiavali legálne (napr. pri zaistení dotykových stôp všetci obyvatelia bytu, ale napr. aj zasahujúci hasiči alebo

zdravotníckí pracovníci poskytujúci neodkladnú pomoc zraneným), aby bolo možné určiť, ktoré vzorky sú s určitou mierou pravdepodobnosti od páchatel'a trestného činu. Pravdepodobnosť, že pôvodcom zaistených vzoriek je páchatel', vzrastá dôslednosťou vylúčenia osôb u ktorých je pobyt na mieste činu známy. V prípade, že sa trestné konanie vedie proti konkrétnej osobe (napr. zadržaná podozrivá osoba, obvinený, obžalovaný), tak sa prioritne identifikujú zaistené vzorky vo vzťahu k tejto osobe. Porovnávacie vzorky sa osobám na analýzu DNA odoberajú najčastejšie formou steru bukalných slizníc v ústach prostredníctvom špeciálnych odberových súprav.

V ustanoveniach § 66 pôvodného Trestného poriadku boli definované možnosti prinútiť osobu podriaďiť sa úkonu a to pod hrozbou sankcie. Kto bez dostatočného ospravedlnenia neposlúchol príkaz alebo nevyhovel výzve, ktoré mu boli dané podľa zákona, toho mohol predseda senátu a v prípravnom konaní prokurátor, vyšetrovateľ alebo policajný orgán potrestať poriadkovou pokutou do sumy 50 000 Sk. Ak sa takého konania dopustil príslušník ozbrojených síl alebo ozbrojeného zboru v činnej službe, mohol sa prenechať príslušnému veliteľovi alebo náčelníkovi na disciplinárne potrestanie. Ak sa takého konania dopustila osoba, ktorá bola vo väzbe alebo vo výkone trestu odňatia slobody, mohla sa prenechať riaditeľovi väznice alebo nápravnovúchovného ústavu na uloženie poriadkového opatrenia alebo na disciplinárne potrestanie. Z dikcie zákona vyplýva, že ak sa uložená sankcia stala vykonateľnou, nastala prekážka „res iudicata“ (rozhodnutej veci) a teda za ten istý skutok nebolo možné osobu opakovane potrestať, čo znamenalo, že ak bolo pre osobu výhodnejšie strpieť sankciu, nemusela sa úkonu podriaďiť. Tento aplikačný problém, ako bude uvedené ďalej, bol riešený až zákonom č. 262/2011 Z. z., ktorým bol zmenený a doplnený Trestný poriadok s účinnosťou od 1. 9. 2011.

V zákone č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok (ďalej len „nový Trestný poriadok“) s účinnosťou od 1. januára 2006 bola problematika odoberania biologického materiálu upravená v § 155 ods. 2 až 4. Podstatné rozdiely v porovnaní s predchádzajúcim Trestným poriadkom spočívali v tom, že oproti pôvodnému zneniu § 114 ods. 2 v novom Trestnom poriadku v § 155 ods. 2 pribudol text:

*„... Odber biologického materiálu, ktorý nie je spojený so zásahom do telesnej integrity osoby, ktorej sa úkon týka, môže uskutočniť aj táto osoba alebo s jej súhlasom orgán činný v trestnom konaní. Pri odbere vzoriek na analýzu deoxyribonukleovej kyseliny sa postupuje podľa osobitného zákona.“*

V novom Trestnom poriadku pôvodné ustanovenie, upravujúce výlučne odoberanie biologického materiálu lekárom alebo odborným zdravotníckym pracovníkom, ktorých odberom bola narušená telesná integrita človeka alebo ktoré boli odoberané z intímnej časti ľudského tela bolo rozšírené aj o odber biologického materiálu, ktorý nie je spojený so zásahom do telesnej integrity osoby. Takýto odber si môže vykonať, okrem zdravotníckych pracovníkov, aj táto osoba alebo s jej súhlasom orgán činný v trestnom konaní. Podľa dikcie zákona sa v týchto prípadoch nejedná o biologickú vzorku odobratú pre účely analýzy DNA, nakoľko do ustanovenia § 155 ods. 2 pribudla tiež veta: „Pri odbere vzoriek na analýzu deoxyribonukleovej kyseliny sa postupuje podľa osobitného zákona“. V zákone o DNA je postup odberu vzorky na analýzu DNA upravený v § 3 ods. 3 s tým rozdielom, že vzorku na analýzu DNA môže odobrať aj policajt, nielen orgán činný v trestnom konaní a sama osoba za prítomnosti policajta alebo orgánu činného v trestnom konaní. Vzorku na analýzu DNA, ktorej odberom je narušená telesná integrita človeka alebo ktorá je odoberaná z intímnej časti ľudského tela, tiež odoberá

zdravotnícky pracovník a to na základe písomnej žiadosti policajta alebo orgánu činného v trestnom konaní. Odberom vzorky sa nesmie ohroziť zdravie osoby ani ponížiť jej ľudskú dôstojnosť.

V ustanovení § 155 ods. 3 nového Trestného poriadku, ktorý pojednáva o povinnosti strpieť úkony spojené so zisťovaním totožnosti osoby zdržiavajúcej sa na mieste činu, ak je to potrebné na účely dokazovania, v porovnaní s ustanovením § 114 ods. 3 predchádzajúceho Trestného poriadku, neboli zaznamenané podstatné zmeny. Rovnako neboli zásadne zmenené ani ustanovenia upravujúce možnosti prinútiť osobu podriaďiť sa úkonu, pokiaľ sa mu nechce podrobiť dobrovoľne.

Podstatnú zmenu do podmienok odoberania vzoriek na analýzu DNA priniesla novela Trestného poriadku uverejnená v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 262/2011 s účinnosťou od 1. septembra 2011. V novelizovaných ustanoveniach paragrafu 155 nového Trestného poriadku nastali nasledovné zmeny:

- z odseku 2 bola vypustená posledná veta, ktorá odkazovala na osobitný postup pri odoberaní vzorky na analýzu DNA a táto problematika je riešená v novom ods.3,
- vložený nový ods. 3 znie: *„Osoba podozrivá zo spáchania trestného činu a obvinený sú povinní strpieť odobratie daktyloskopických odtlačkov, ktoré vykoná policajt, a odobratie vzorky na účel analýzy deoxyribonukleovej kyseliny; pri odbere vzoriek na účel analýzy deoxyribonukleovej kyseliny sa postupuje podľa osobitného predpisu. V prípade, že podozrivá osoba alebo obvinený po márnej výzve odmietne dobrovoľne strpieť úkony uvedené v tomto odseku, môžu byť tieto vykonané proti ich vôli na základe príkazu podľa odseku 4,*
- vložený bol aj nový odsek 4, ktorý znie: *„Príkaz na prehliadku tela, na odber krvi alebo na iný obdobný úkon vydá predseda senátu a pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní prokurátor alebo s jeho súhlasom policajt. Príkaz musí byť vydaný písomne a musí byť odôvodnený.“*
- Pôvodný ods. 3 je označený ako ods. 5. V ňom pribudla povinnosť strpieť aj odobratie daktyloskopických odtlačkov osobe, ktorá sa zdržiavala na mieste trestného činu, ak je potrebné zistiť jej totožnosť na účely dokazovania.
- Pôvodný ods. 4 je označený ako ods. 6. V ňom nastala zmena v tom, že v prípade nepodriadenia sa príkazu alebo výzve kompetentného orgánu nie je už hrozba pokutou výslovne uvedená. Osoba, o ktorú pri prehliadke tela a podobných úkonov ide, musí byť poučená o povinnosti podriaďiť sa týmto úkonom aj s upozornením na následky nevyhovenia výzve alebo príkazu na jej splnenie.

Cieľom tejto novely bolo tiež eliminovať možnosti obštrukčného správania podozrivých osôb, ktoré sú zadržané podľa § 85 Trestného poriadku a obvinených osôb pri odoberaní biologických vzoriek na analýzu DNA a daktyloskopických odtlačkov. Ak tieto osoby po márnej výzve odmietnu dobrovoľne strpieť tieto úkony, môžu byť vykonané aj proti ich vôli na základe príkazu podľa odseku 4.

Odobrať vzorku biologického materiálu je možné aj podľa § 20a zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov a to:

- v súvislosti s identifikáciou osôb na účely trestného konania osobe zadržanej, zatknutej a obvinenej zo spáchania trestného činu,
- v súvislosti s identifikáciou osôb na účely pátrania po nezvestných osobách, osobe nájdennej alebo vypátranej,
- v súvislosti s identifikáciou osôb neznámej totožnosti, ak na základe oznámených údajov ani v evidencii obyvateľov nemožno zistiť jej totožnosť.

Podľa § 3 ods. 1 písm. b) zákona o DNA je možné na účely analýzy DNA odobrať vzorku aj osobe vo výkone trestu odňatia slobody, ktorá je povinná odobrať takejto vzorky strpieť.

Podľa § 3 ods. 1 písm. c) zákona o DNA je možné na účely analýzy DNA odobrať vzorku biologickým rodičom, deťom a iným príbuzným nezvestnej osoby, ak ide o pátranie po nezvestnej osobe. Týmto osobám je možno vzorku odobrať len s ich predchádzajúcim písomným súhlasom alebo s predchádzajúcim písomným súhlasom ich zákonného zástupcu.

Podľa zákona o DNA sú analýzu DNA kompetentný vykonávať:

- Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky prostredníctvom svojho povereného útvaru, ktorý je zapísaný v zozname ústavov a iných pracovísk špecializovaných na znaleckú činnosť. Takýmto útvarom je Kriminalistický a expertízny ústav Policajného zboru.
- Iná právnická osoba alebo fyzická osoba, ktorá je oprávnená na znaleckú činnosť.<sup>256</sup>

Kriminalistický a expertízny ústav je povinný vykonať analýzu DNA aj na základe písomnej žiadosti fyzickej osoby alebo právnickej osoby, ktorej sa trestný čin alebo pátranie po nezvestnej osobe týka za predpokladu, že sa nejedná o analýzu vzorky, ktorú už ústav predtým analyzoval pre orgány činné v trestnom konaní, súd alebo Policajný zbor. Zákon upravuje aj spôsob zaobchádzania so zaistenou vzorkou. Vzorka určená na analýzu DNA, ak to jej množstvo dovoľuje, sa rozdeľuje na dve časti. Jedna časť vzorky sa analyzuje, druhú časť vzorky pre prípad potreby preskúmania správnosti posudku uchováva ten subjekt, ktorý analýzu vykonal.

Analýza sa vykonáva z nekódujúcich úsekov molekuly DNA neobsahujúcich informácie o špecifických dedičných vlastnostiach, pričom sa analyzuje najmenej osem polymorfných systémov.

## Národná databáza profilov DNA

Zákon o DNA v ustanoveniach § 5 upravuje podmienky zriadenia národnej databázy profilov DNA. Databázu zriaďuje, prevádzkuje a spravuje Policajný zbor. Databáza obsahuje profily DNA vzoriek, ktoré boli zaistené a odobraté v súlade so zákonom, pričom podľa § 5 ods. 2 písm. c) vzorky odobraté biologickým rodičom, deťom a iným príbuzným nezvestnej osoby, ak ide o pátranie po nezvestnej osobe a vzorky zaistené v súvislosti s pátraním po nezvestných osobách je možné využiť iba pri pátraní po nezvestných osobách a identifikácii osôb neznámej totožnosti.

<sup>256</sup> Zákon č. 382/2004 Z. z. o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Súčasťou databázy sú aj:

- profily DNA poskytnuté podľa medzinárodnej zmluvy, ktorou je Slovenská republika viazaná,
- údaje o osobe, ktorej profil DNA sa zistil, a to v rozsahu: meno, priezvisko, dátum a miesto narodenia, rodné číslo (u cudzincov číslo cestovného dokladu), adresa pobytu, štátna príslušnosť, iné údaje charakterizujúce osobu,
- údaje o trestnom čine alebo pátraní, v súvislosti s ktorým sa profil DNA zistil.

Policačný zbor má povinnosť zabezpečiť ochranu údajov uchovávaných v databáze pred odcudzením, stratou, poškodením, zničením, neoprávneným prístupom, zmenou alebo rozširovaním. Databáza je súčasťou informačných systémov Policačného zboru a pri poskytovaní údajov z tejto databázy sa postupuje podľa príslušných ustanovení zákona o Policačnom zbore a zákona na ochranu osobných údajov. Iná právnická osoba alebo fyzická osoba oprávnená vykonávať analýzu DNA je povinná oznámiť výsledok analýzy správcovi databázy do siedmich dní od jej vykonania.

V ustanoveniach § 8 zákona o DNA je upravená problematika likvidácie údajov z databázy. Kriminalistický a expertízny ústav PZ zlikviduje údaje z databázy:

1. o osobe, proti ktorej bolo trestné stíhanie zastavené z dôvodu, že je nepochybné, že sa nestal skutok, pre ktorý sa trestné stíhanie vedie, alebo že nie je tento skutok trestným činom a nie je dôvod na postúpenie veci,
2. o osobe, ktorá bola oslobodená spod obžaloby z dôvodu, že nebolo dokázané, že sa stal skutok, pre ktorý je obžalovaný stíhaný, alebo že nie je tento skutok trestným činom.

Podľa § 8 ods. 3 je súd a orgán činný v trestnom konaní, ktorý skončil trestné konanie týkajúce sa osoby, ktorej profil DNA je uložený v databáze, povinný o tejto skutočnosti v lehote do troch pracovných dní od skončenia trestného konania informovať Kriminalistický a expertízny ústav PZ. Kriminalistický a expertízny ústav oznámi likvidáciu údajov aj právnickej osobe alebo fyzickej osobe, ktorá vykonala analýzu DNA, ktorá je povinná uložené vzorky zlikvidovať do siedmich dní od prijatia oznámenia.

Kriminalistický a expertízny ústav PZ tiež zlikviduje z databázy údaje o osobe po uplynutí sto rokov od jej narodenia:

1. odsúdenej,
2. proti ktorej je trestné stíhanie neprípustné,
3. proti ktorej bolo trestné stíhanie zastavené z dôvodu, že obvinený nebol v čase činu pre nepríčetnosť trestne zodpovedný,
4. ktorá bola oslobodená spod obžaloby z dôvodu, že obžalovaný nie je pre nepríčetnosť trestne zodpovedný.

Pre likvidáciu ostatných údajov z databázy platia ustanovenia § 69 až 69b zákona č. 171/1993 Z. z. o Policačnom zbore v znení neskorších predpisov upravujúce spracúvanie informácií Policačným zborom.

## **Záver**

Zákon o DNA je právnym predpisom, ktorý je v podmienkach Slovenskej republiky výnimočný aj tým, že nebol 14 rokov novelizovaný. Vzhľadom na niekoľkonásobnú zmenu právnych predpisov, na ktoré sa tento zákon v odkazoch odvoláva, na vývoj v oblasti analýzy DNA ale aj na niektoré problémy vyskytujúce sa v aplikačnej praxi by z môjho pohľadu bolo potrebné túto právnu normu novelizovať.

Nutnosť novely vyplýva najmä z potreby transpozície Rámcového rozhodnutia Rady (ES) 2009/905/SVV z 30. novembra 2009 o akreditácii poskytovateľov forenzných služieb vykonávajúcich laboratorne činnosti, kde sa v čl. 8 ukladá členským štátom povinnosť prijať opatrenia potrebné na zabezpečenie integrity profilov DNA poskytovaných alebo zaslaných na porovnávanie iným členským štátom a na zabezpečenie toho, aby tieto opatrenia spĺňali medzinárodné normy ako napríklad EN ISO/IEC 17025 – všeobecné požiadavky na kompetentnosť skúšobných a kalibračných laboratórií.

## **Zoznam bibliografických odkazov:**

Dôvodová správa k zákonu č. 417/200 Z. z. o používaní analýzy deoxyribonukleovej kyseliny na identifikáciu osôb, číslo parlamentnej tlače 1380.

Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok).

Zákon č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 382/2004 Z. z. o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 417/2002 Z. z. o používaní analýzy DNA na identifikáciu osôb.



# VYBRANÉ ASPEKTY PRÁVNEJ REGULÁCIE LOBIZMU

Stanislav Pavol, Martin Skaloš

## Abstrakt

*Lobing ako činnosť zameraná na ovplyvňovanie výsledných rozhodnutí verejnej sféry je v súčasnosti prítomný vo všetkých demokratických krajinách. Väčšinou je verejnosťou spájaný s neetickými, ba až nelegálnymi praktikami vplyvu na verejných činiteľov. Príspevok ma za cieľ najmä hľadať možnosti jeho regulácie v slovenskom právnom systéme v porovnaní s angloamerickou úpravou.*

## Abstract

*Lobbying as an activity aimed to influence the final decisions of the public sphere which is now presented in all democratic countries. It is mostly associated within the public with unethical or even illegal practices to influence public officials. The article is mainly focused on searching for possibilities of regulation in the Slovak legal system in comparison with Anglo-American law.*

## Úvod

Presadzovanie a formulovanie rôznych záujmov v demokracii neprebíha iba prostredníctvom politických strán. „Dôležitú rolu hrajú rovnako rôzne typy záujmových, resp. nátlakových skupín, ktorých podiel na artikulácii a presadzovaní špecifických záujmov členov spoločnosti (najčastejšie odborov či profesijných organizácií, ale rovnako aj rôznych spolkov, združení a pod.) rozširuje členitý a mnohovrstvový priestor medzi mocenskou sférou a štátom na jednej strane a občanmi na strane druhej.“ (Říchová, 2007, s. 115) V občianskej spoločnosti predstavujú záujmové skupiny prepojenie verejnej sféry s občanmi a ich záujmami. V odbornej literatúre sa stretneme s rôznymi klasifikáciami záujmových skupín a sfér ich pôsobenia, avšak z hľadiska nášho príspevku nie je dôležitý typ záujmovej skupiny, aj keď sa stretávame s majoritou skupín pôsobiacich v ekonomickej sfére, dôležitý je spôsob realizácie ich záujmov vzhľadom k rozhodovacím orgánom. Okrem pojmu „záujmová skupina“ sa stretávame aj s pojmom „nátlaková skupina“. Ako uvádza Gajdoš, tieto pojmy majú dnes veľmi podobný význam a často sú zamieňané (Gajdoš, *Vymezení pojmu lobbying*). Záujmová skupina však nemusí vždy používať nátlak. Schendelen charakterizuje zmenu záujmovej skupiny na nátlakovú aktívnym jednaním pri potrebe racionálneho riešenia určitého problému (Schendlen, 2003). V príspevku sa zaoberáme skupinami používajúcimi legálne spôsoby pri presadzovaní svojich požiadaviek (ich typ nie je dôležitý), a nie skupinami využívajúcimi nelegálne spôsoby vplyvu na verejnú sféru. Morálny aspekt predstavuje tiež dôležitú úlohu pri ich činnosti, aj keď nie je determinujúcim faktorom.

## Definícia lobingu

Lobing je spojený s rozvojom moderného štátu. Spolu s rozšírením vplyvu štátu vo sférach spoločnosti sa zvýšila jeho rola v rozhodovaní. To viedlo k potrebe zapojenia väčšieho množstva aktérov do tvorby politických rozhodnutí. „*Vlády začali zasahovať do stále viacerých sociálnych sfér a všetky druhy občianskych aktérov cítili potrebu lobovať vo svojom záujme a politický systém začal stále viac emulovať prístup ponuky a dopytu ako v ekonomickom trhu.*“ (Schepers, 2006)

Gajdoš korene lobingu situuje do Veľkej Británie, kde sa jeho súčasná podoba začalakryštalizovať ešte pred USA (Gajdoš, *Vymezení pojmu lobbying*). Pojem lobby zo začiatku označoval chodby a kuloáre britskej Dolnej snemovne, neskôr aj rozhovory prebiehajúce v týchto priestoroch, až sa začal používať aj na pomenovanie nátlakových skupín snažiacich sa ovplyvniť poslancov Hornej a Dolnej snemovne. V súčasnosti sa za krajinu s najrozvinutejšími technikami lobingu považujú Spojené štáty. „*Prax lobingu sa rozvinula v Spojených štátoch tak dobre, že to vyzerá, ako keby mal lobing pôvodne americké korene.*“ (Gajdoš, *Lobbying v Európskej únii*.)

Lobing je v súčasnosti prítomný vo všetkých demokratických krajinách, aj keď nie je legislatívne upravený alebo verejne akceptovaný. Väčšinou je verejnosťou spájaný s neetickými a nelegálnymi praktikami vplyvu na authority verejnej politiky, preto je dôležité jeho vymedzenie z hľadiska korupcie, čo zohráva nielen dôležitý aspekt lobingu vzhľadom k verejnej sfére a jej činiteľom, ale aj k samotným lobistom a lobistickým firmám z dôvodu ich akceptácie verejnosťou ako nie niečo negatívne, ale ako súčasť demokratickej spoločnosti napomáhajúca k rovnováhe verejných záujmov a vplyvu na vyvažovanie moci v rozhodovacej sfére prostredníctvom požiadaviek k dosiahnutiu široko akceptovateľného konsenzu.

Správne nastavený systém lobingu napomáha verejnej sfére, tak aj súkromnej, kde sa v rámci celkového rozhodovacieho procesu agregujú jednotlivé záujmy s možnosťou ich reprezentácie a ich zhodnotenia pri prijímaní rozhodnutí, ako aj spätnej väzby jednotlivých rozhodnutí. Lobing v konečnom dôsledku napomáha celkovej tvorbe politiky a rozvoju občianskej spoločnosti, ktorá získava ďalšiu možnosť participácie na politických rozhodnutiach. Pozitíva lobistickej činnosti najviac akcentuje Európska komisia, ktorá záujmové skupiny využíva ako „pracovnú silu“, ktorá jej zabezpečuje potrebné informácie.

Všetkými uznávaná a jednoznačná definícia lobingu neexistuje. Zákony v jednotlivých krajinách upravujúce lobing vychádzajú z definícií akcentujúcich rôzne aspekty lobingu. V USA, ako krajine s najdlhšou históriou a skúsenosťami s reguláciou lobingu, definujú lobing z hľadiska lobistickej aktivity ako „*lobistické kontakty a snaha o podporu týchto kontaktov, vrátane prípravných a plánovacích aktivít, použitie výskumu alebo inej činnosti, ktorá je zamýšľaná v čase jej vykonávania pre využitie v kontaktoch a koordináciu s lobistickými aktivitami iných*“ (Publiclaw 104-65-dec. 19, 1995 – Lobbying Disclosure Act of 1995, sec.3, 7). Lobistické kontakty predstavujú každú písomnú, ústnu alebo elektronickú komunikáciu s verejnými autoritami.

Európska komisia definuje lobizmus ako „všetky činnosti vykonávané s cieľom ovplyvniť proces tvorby politiky a rozhodovania európskych inštitúcií.“ (EK, KOM(2006) 194. 2006. s. 5) Poľský zákon o regulovaní lobingu ho definuje ako „každé legálne pôsobenie zamerané na ovplyvnenie legislatívneho alebo regulačného pôsobenia Verejnej Autority“ (OECD, GOV/PGC/ETH(2006)7/ANN, 2006, s. 2), slovenský neprijatý návrh zákona z roku 2004 lobing definoval z hľadiska podnikania ako „poskytovanie služieb v rámci podnikania na základe voľnej živnosti, ktorých predmetom je lobistický kontakt alebo činnosti, ktorých účelom je napomáhať uskutočneniu lobistického kontaktu, najmä organizovanie a koordinovanie lobistických kontaktov.“ (Návrh zákona z ..... 2004 o lobingu §2 cl.2)

„Ideálna“ definícia by podľa Gajdoša mala vymedziť lobing voči korupcii, voči reprezentácii prostredníctvom volených zástupcov ako zdroja informácií a odborných expertíz s presným vymedzením jeho aktérov a jeho cieľov (Gajdoš: *Vymezení pojmu lobbying*). Jemu najlepšie vyhovujúca je definícia L. Graziana ako „špecializovaná a odborná reprezentácia prostredníctvom širokej škály prostriedkov. Ktoré v zásade vylučujú korupčnú výmenu služieb; vo svojej povahe veľmi odlišná od obecnej nešpecializovanej reprezentácie, ktorú zaistujú volení zástupcovia. Ako reprezentant partikulárnych záujmov lobista dodáva informácie a technicko-odborné expertízy, ktoré môžu byť užitočné a niekedy rozhodujúce pri definovaní legislatívnej a správnej regulácie.“ (Gajdoš, *Vymezení pojmu lobbying*).

„Cieľom lobingu je ovplyvniť výsledok legislatívneho alebo regulačného procesu prostredníctvom pôsobenia záujmovej skupiny alebo jej predstaviteľa na voleného politika, respektíve štátneho úradníka.“ (Pavlovič, 2007, s. 13) Pritom sa záujmové skupiny zameriavajú na zákony, smernice, vyhlášky, nariadenia, resp. všetko, čo ovplyvňujú verejné autority alebo o čom majú právo rozhodovať, aj keď to je úplná maličkosť ako lehota, forma vety, slovo, čiarka alebo číslo. Nemenej dôležitým prvkom je tiež zistenie, koho treba ovplyvniť, aby lobistické skupiny vedeli daný cieľ zrealizovať, čo sa v rámci jednotlivých krajín a politických systémov odlišuje. V praxi sa tiež stretneme s pojmi ako public affairs (verejné záležitosti), public relations (vzťahy s verejnosťou) a government relations (vzťahy s vládou), ktoré však z dôvodu globalizácie a dynamickej povahy vývoja jednotlivých činností taktiež nemajú presnú vymedzenú definíciu či obsah. V rôznych krajinách sú prijímané a vysvetľované rôzne, vzhľadom k endemickým predstavám, skúsenostiam charakterizujúcich tieto pojmy a ich praktickú činnosť.

Lobing je najčastejšie spájaný s government relations, avšak ako technika je obsiahnutý aj v ostatných činnostiach a najviac sa odlišuje od public relations ako manažmentu vzťahu medzi organizáciou a vonkajším prostredím, avšak aj vonkajšie prostredie vytvára vplyv na verejné autority. Ako uvádza McGrath, pojem lobing nereflektuje všetky aktivity uskutočňované profesionálnymi lobistami. (McGrath, *Comparative Lobbying Practices*. Washington, London, Brussels.)

Lobing môžeme rozdeliť podľa viacerých kritérií. Z hľadiska výsledného cieľa pôsobenia v horizontálnej rovine štátnej správy na legislatívny a exekutívny, vo vertikálnej na vplyv na najvyššiu úroveň, VÚC a najnižšiu municipálnu úroveň. Toto rozdelenie implikuje rozdielnosti politických systémov každej krajiny, pričom v rámci Európskej únie získava ďalšiu, nadnárodnú úroveň.

Ďalej môžeme lobing rozdeliť z hľadiska pôsobenia na priamy a nepriamy:

- priamy lobing - mechanizmus priameho ovplyvňovania je označovaný ako access – prístup (Šaroč, 2006, s.16), kedy jednotlivé skupiny vstupujú do priameho kontaktu s politickými inštitúciami a je tvorený vhodným vytipovaním osoby alebo inštitúcie s rozhodovacou právomocou, priamym kontaktom a následným ovplyvňovaním.

- nepriamy lobing - nepriamy spôsob lobingu ako pôsobenie prostredníctvom médií a verejnej mienky, môže slúžiť ako doplnok k priamemu vplyvu.

Lobing môžeme rozdeliť aj na verejný a neverejný, profesionálny a neprofesionálny, či lobing skupinových a individuálnych záujmov, ktorý „*v protiklade s lobingom skupinových záujmov, je pre spoločnosť nežiaduci, vzhľadom na uprednostňovanie záujmov individuálnych osôb a spoločností, čo narušuje princíp voľnej súťaže.*“ (M.E.S.A. 10, 2002, s. 17)

V odbornej literatúre sa stretneme aj s pojmom grass roots lobbying - „lobing od koreňov“, ktorý predstavuje „*kontaktovanie politikov cez veľký počet členov organizácie alebo jej podporovateľov na vyjadrenie postoja podpory alebo odmietania politických návrhov.*“ (McGrath, *Comparative Lobbying Practices*. Washington, London, Brussels) Zameraný je na mnohopočetný kontakt (prostredníctvom listov alebo protestov) verejných autorít občanmi. Tento spôsob využívaný najmä v Spojených štátoch ešte nie je v ostatných krajinách plne rozvinutý.

### **Možnosti regulácie lobingu**

Podstatnou skutočnosťou z hľadiska regulácie lobingu a jeho aktivít je dôvod regulácie lobingu (resp. impulz, ktorý vedie k zavedeniu pravidiel regulácie lobingu) a spôsob jeho regulácie. Medzi dôvody prečo lobing regulovať je sprehľadnenie a uľahčenie participácie záujmových skupín v procese prijímania rozhodnutí vo verejnej sfére prostredníctvom jasne stanovených pravidiel pre všetky zúčastnené strany, vytvorenie určitých „pravidiel hry“ a vytvorenie zákonného prístupu k verejným autoritám. A to nielen pre záujmové skupiny presadzujúce určitý záujem, ale aj pre politikov ako volených či menovaných reprezentantov verejnej sféry.

Záujmové skupiny prostredníctvom vplyvu na verejnú sféru dodávajú informácie determinujúce rozhodnutia politikov ako aj informácie týkajúce sa spätnej väzby ako reakcie verejnosti a skupín zastupujúcich záujmy určitých občanov na rozhodnutia vo verejnej sfére prostredníctvom vlastných prostriedkov, čiže v konečnom dôsledku štát nevynakladá žiadne finančné prostriedky na potrebné informácie, čím je vytváraná potrebná podpora a aj legitimita daných rozhodnutí.

Nemenej dôležitú úlohu zohráva v tomto procese integrita a transparentnosť rozhodovacích procesov ako „*majoritná sila legislatívnej úpravy lobingu*“ (OECD, 2006. s.12) vytvárajúca tlak na lobujúcich, ako aj lobovaných. K regulácii lobingu pristupujú krajiny zväčša po „prevalení“ aféry spochybňujúcej transparentnosť procesov vo verejnej politike ovplyvňovaním verejných autorít za nezákonné kompenzácie a následnej potrebe riešenia danej situácie. Prvou

krajinou, ktorá sa tieto aktivity rozhodla riešiť legislatívnou formou, boli Spojené štáty prostredníctvom zákonnej regulácie.

Spôsob, ako regulovať lobing, reflektuje sociálno – politický a administratívny kontext každého štátu, pričom „nemôžeme povedať, že všetky regulácie lobingu vychádzajúce z identického chápania verejných záujmov alebo že by paragrafy porovnateľné s inými jurisdikciami mali fakticky rovnaký účel alebo rovnaký efekt.“ (OECD, 2007. s.7)

Ďalší spôsob predstavuje regulácia prostredníctvom kódexov, ktoré sú nástrojom samoregulácie ako politikov, tak aj profesionálnych lobistov.<sup>257</sup> Vychádzajú zo straty reputácie pri porušení jeho ustanovení, čo môže mať pre oba subjekty vážne dôsledky. Dôveryhodnosť tvorí významný prvok prístupu k verejným autoritám zo strany záujmových skupín, pričom politici by mohli stratou dôveryhodnosti utrpieť porážku vo volebnom boji.

Nepriamy spôsob, bez priamej právnej úpravy lobingu, je zameraný na úpravu procedurálnej stránky legislatívneho procesu a na úpravu partikulárnych oblastí verejnej politiky. Je zameraný na inštitúcie a verejné authority, ktorým stanovuje zákonné podmienky vykonávania ich činnosti z hľadiska korupcie, ako aj tvorby jednotlivých zákonov, nariadení, prideľovania licencií, dotácií. Kódexy sú využívané ako doplnok k legislatíve, buď v rámci zákonnej úpravy alebo ako prostriedok zvýšenia dôveryhodnosti vytvorený samotnými lobistickými organizáciami. Taktiež zákony upravujúce lobistické aktivity sú implementované v rámci platných jurisdikcií a preto sa nemusia zaoberať oblasťami, ktoré sú upravené už v inom zákone.

### **Regulácia lobingu v Spojených štátoch amerických**

Lobing ako činnosť charakteristická ovplyvňovaním rozhodovacích procesov sa najviac rozvinula v Spojených štátoch, kde predstavuje dynamické a rýchlo rastúce odvetvie s veľkým množstvom finančných tokov. V roku 1996 bolo vo Washingtone D.C. približne 10 000 lobistických firiem, ale v roku 2003 ich počet stúpol na 25 000 s obratom niekoľko miliárd dolárov. (Růžička, *Lobbying ve Spojených státech*)

História lobingu ako činnosti vnímanej verejnosťou z hľadiska potreby regulácie sa začala na konci občianskej vojny v 19. storočí. Spája sa s rozmachom železničnej dopravy a zaužívanými praktikami lobistov železničných firiem. House of Representatives sa vzhľadom na tieto udalosti pokúsil v roku 1876 o schválenie registrácie lobistov, avšak neúspešne. V nasledujúcom období bol lobing častou témou politickej agendy. „Požiadavky reformovania lobingu boli prehliadané až po obdobie prezidenta Franklina Delano Roosevelta, ktorý bol

---

<sup>257</sup>Labouťková uvádza tri druhy kódexov: Etický kódex (Code of Ethics) - objasňujúci v širšom slova zmysle princípy lobingu, Kódex správania (Code of Conduct) – deskriptívneho charakteru ako návodusprávania v konkrétnych situáciách a Kódex praxe (Code of Practice) – upravujúceho technický aspekt predošlých kódexov. (Šároch, 2006)

*reformy potenciálne priaznivo naklonený.“ (Chari, Murphy. Examining and Assessing the Regulation of Lobbyists in Canada, the USA, the EU institutions, and Germany, s. 31)*

Prvým úspešným krokom k regulácii činnosti lobistov predstavoval Public Utility Holding Company Act (pre firmy s aktivitami v inžinierskych sieťach) z roku 1935, ktorý bol o rok neskôr rozšírený o ďalšie sektory, ako napr. obchodné loďstvo (Merchant Marine Act). Zakazoval vplyv agentov jednotlivých spoločností na kongres a iné inštitúcie, pokiaľ títo neboli zaregistrovaní.

Prvým zákonom regulujúcim činnosť lobistov na federálnej úrovni bol Foreign Agents Registration Act (FARA) z roku 1938. „*Primárnym účelom FARA bolo limitovať vplyv zahraničných agentov a propagandy na verejnú politiku Spojených štátov.*“ (Origins, Evolution and Structure of the Lobbying Disclosure Act. Public Citizen.). Bol prijatý k zabráneniu vplyvu Hitlerovej propagandy v Spojených štátoch, neskôr slúžil k obmedzeniu komunistickej propagandy. Požadoval registráciu agentov zo zahraničia alebo tých, ktorí zastupovali zahraničného účastníka (vláda, politická strana, firma, národ atď.).

Až v roku 1946, v období povojnovej reformy kongresu, bol prijatý zákon Federal Regulation of Lobbying Act (FRLA) regulujúci všetky aktivity lobingu na federálnej úrovni. Jeho cieľom bolo vytvoriť systém regulujúci domácich lobistov prostredníctvom registrácie a pravidelných štvrťročných správ o finančných a iných aktivitách zameraných na ovplyvnenie legislatívneho procesu. FRLA bol však výhradne zameraný na vplyv na legislatívny zbor a nepokrýval ostatné verejné autority a ani celú škálu aktivít, ktoré využívali lobisti k dosiahnutiu svojich cieľov (ako napr. grass roots lobing). Mnohí lobisti využívali jeho „loopholes“ a všeobecne bol považovaný za málo účinný. „*Ústavnosť zákona o lobingu potvrdilo aj rozhodnutie Najvyššieho súdu v spore z roku 1954 U. S. versus Harris (347 U. S. 612), i keď podstatne zákon zúžilo.*“ (Vstup záujmových skupín do rozhodovacích a legislatívnych procesov v orgánoch verejnej moci: Centrálna koordinačná jednotka boja proti korupcii.) Rozhodnutie Najvyššieho súdu vyňalo z povinnosti registrovať sa tých, ktorí lobovali prostredníctvom vlastných prostriedkov, nepovažovali lobing za svoju primárnu aktivitu alebo sa nedostávali do priameho kontaktu so zákonodarcami. Zákon sa aj cez jeho veľké nedostatky nepodarilo podstatne znovelizovať až do roku 1995, kedy bol prijatý nový zákon regulujúci lobing. Vo FRLA však boli po prvýkrát legislatívne upravené a zadefinované činnosti ako lobing, čo viedlo k vytvoreniu inštitucionálnej kostry lobistických aktivít a ich zlegalizovanie, resp. ich vymedzenie voči korupcii ako legálnej činnosti zameranej na ovplyvnenie legislatívnych procesov.

Zákon Lobbying Disclosure Act (LDA) z roku 1995 nahradil FRLA a ako zmenený zákon regulujúci lobing sa snažil odstrániť nedostatky neefektívnej a medzitým aj zastaranej legislatívnej úpravy z roku 1946. Vo svojej podstate aplikoval požiadavky odbornej obce na presne a jasne vymedzené definície ako podmienky pre efektívnu reguláciu. Takisto presne vymedzil výnimky, ktoré nespádajú ako činnosť pod lobing a vytvoril nové pravidlá podávania správ lobistami. LDA vznikol ako reakcia na škandály ohľadom lobistických aktivít, v ktorých boli zapojení aj členovia Kongresu (napr. Wedtechscandal). LDA sa zameriava na rozsiahle a presne stanovené definície a podmienky tvoriace základ aplikácie zákona v praxi. Stanovuje limity splnenia podmienok registrácie prostredníctvom finančných a časových limitov. V samotnom úvode Kongres ozrejmuje dôvody vedúce k potrebe novej zákonnej úpravy. Chápe

dôležitosť toho ako vníma platený lobing verejnosť, neefektívnosť predošlého zákona a jeho pomoc k zvýšeniu verejnej dôvery k integrite samotnej vlády. Čiže uznáva lobing ako činnosť spojenú s demokratickým spôsobom vládnutia so zvýraznením dôležitosti verejnej kontroly a potrebou zákona ako spôsobu stransparentnenia jednotlivých činností ovplyvňovania verejnej politiky záujmovými skupinami, ako aj zvýšenia samotnej transparentnosti volených a menovaných verejných autorít. LDA definuje lobistov ako „*každý jednotlivec zamestnaný alebo najatý klientom za finančnú alebo inú kompenzáciu za služby, ktoré zahŕňajú viac ako jeden lobistický kontakt, okrem jednotlivca, ktorého lobistické aktivity predstavujú menej ako 20 percent času venovaného službám*“<sup>16</sup>, ktoré jednotlivec poskytol klientovi za 6 mesiacov.“ (Public Law 104-65, 104th Congress, sec.3, 10) Táto definícia rozoznáva dva druhy lobistov, tzv. inhouse a outside lobistov. In-house lobisti ako zamestnanci zastupujú záujmy svojho zamestnávateľa a outside lobisti sú najímaní skupinami mimo ich organizácie. Lobista sa musí registrovať u Secretary of the Senate a Clerk of the House of Representatives do 45 dní od prvého lobistického kontaktu alebo po prijatí zákazky zabezpečiť tento kontakt.

Povinnosť registrácie je ohraničená tiež finančným limitom, ktorý bol stanovený vo výške minima 5000 dolárov za jedného klienta (pri lobistických firmách) alebo 20 000 dolárov pre celkové výdaje firmy zamestnávajúcej vlastných lobistov.

LDA zefektívnil aplikáciu zákona začlenením exekutívnej sféry verejnej politiky do definícií zákona (napr. prezident, viceprezident atď.) a rozšírením pomenovaním jednotlivých verejných autorít a administratívnych pracovníkov, ktorých ovplyvňovanie je považované za lobing. Samotný lobing definuje v rámci lobistických aktivít zameraných na lobistický kontakt – ústny, písomný alebo v elektronickej podobe – s cieľom ovplyvniť federálnu legislatívu, regulácie, pravidlá, granty, menovanie osôb do určených pozícií Senátom atď. LDA stanovil lobistom odovzdávať každý pol rok správu o svojej činnosti obsahujúcu údaje približujúce ich činnosti za predošlý pol rok, ako napr. čísla návrhov zákonov, v ktorých sa angažoval, zoznam úradov, ktoré kontaktoval, odhad príjmov atď.

V LDA je implementovaný FARA ako zákon upravujúci zahraničné vplyvy, avšak ak lobista reprezentuje komerčnú súkromnú spoločnosť, je mu umožnené registrovať sa pod zákonom LDA. LDA prešiel do súčasnosti niekoľkými úpravami. Poslednou úpravou zo 14. septembra 2007 bol zákon Honest Leadership and Open Government Act (HLOGA), ktorý reagoval na potreby partikulárnych zmien častí LDA, ktoré vyvrcholili rôznymi škandálmi okolo bývalého republikánskeho lobistu Jacka Abramoffa. HLOGA doplnil a spresnil definície podľa súčasných potrieb a v rámci odstránenia nedostatkov LDA. Zmenil spôsob podávania správ lobistami z polročného na štvrťročné a výrazne znížil finančné prahy pre potrebu registrácie na 2500 dolárov ako minimálny príjem pre lobistické firmy a na 10 000 dolárov pre výdavky firmami zamestnávajúcich in-house lobistov a tiež znížil časové obdobie aplikácie definície lobistu zo 6 na 3 mesiace. Zaviedol povinnosť lobistov odovzdávať polročné správy ohľadom príspevkov a honorárov poskytovaných lobistickými firmami verejným autoritám. Reagoval aj na potreby všeobecného zjednodušenia a sprístupnenia dokumentov prostredníctvom povinného elektronického vyplňovania všetkých dokumentov. Ďalej zvýšil maximálnu hodnotu finančnej pokuty na 200 000 dolárov a trestu odňatia slobody na maximálne 5 rokov.

HLOGA sa tiež zameriaval na tzv. fenomén „revolving door“ povinnosťou oznámiť, či lobista pracoval pre verejnú sféru v období 20 rokov dozadu pred tým, ako sa stal lobistom. Zaviedol zákazy („coolingoff“ period) vykonávania lobistickej činnosti v rámci 2 rokov po skončení výkonu funkcie pre bývalých Senátorov, ostatných vysokých funkcionárov exekutívy (Viceprezident atď.) a 1 rok zákazu pre Kongresmanov, úradníkov Senátu. Fenomén revolving door je problémom, ktorým sa zaoberajú nielen v Spojených štátoch, aj keď z dôvodu dlhšej a intenzívnej praxe lobingu sa najviac rozvinul práve tam. Predstavuje nebezpečenstvo zneužitia nielen informácií, ale hlavne kontaktov, ktoré authority získali počas svojej práce v rámci verejného sektora. Netýka sa to iba výhod znalostí postupov a charakteru procesu prijímania rozhodnutí (práve pre to sú úspešnými podnikateľmi v oblasti zastupovania záujmov), ale možného zneužitia informácií neverejného charakteru, resp. podmienenosti svojich rozhodnutí na svojich postoch v závislosti od svojich budúcich aktivít (týmto aspektom sa však zaoberajú skôr antikorupčné zákony). Od roku 1998 do 2004 sa zo 198 (*Congressional Revolving Doors: The Journey from Congress to K Street*, PublicCitizen) bývalých členov Kongresu „vrátilo“ do lobistických organizácií 86 členov Kongresu (43,3%). Obdobie od roku 2005 až do mája 2008 je charakteristické nárastom „prebehľákov“, ktorých počet sa zvýšil až na 195. (*The Revolving Door: Lawmaker To Lobbyist*, CBS News, 2008) Práve bývalí členovia sú zakladateľmi lobistických firiem, ktoré patria medzi tie najúspešnejšie. Aj keď sa prostredníctvom poslednej úpravy LDA sprísnilo jednotlivé pravidlá upravujúce lobing, LDA je svojimi podmienkami miernejšie ako väčšina zákonov upravujúcich lobing v jednotlivých štátoch USA (každý štát má prijatú vlastnú úpravu regulácie lobingu). V 20 štátoch sa musia lobisti zaregistrovať ešte pred vyvíjaním činnosti považovanej za lobing, v ďalších 17 sa musia zaregistrovať od 1 do 5 dní a v 12 štátoch musia podávať mesačné správy o svojej činnosti. (*Origins, Evolution and Structure of the Lobbying Disclosure Act*, Public Citizen).

*„Okrem zákona o lobingu existujú aj Etické kódexy ako Snemovne reprezentantov, tak Senátu. Vlastný Etický kódex má aj Americas League of Lobbyists, ktorá združuje lobistov.“ (Růžička, Lobbying ve Spojených státech.)*

Spojené štáty so svojimi rozsiahlymi skúsenosťami s lobingom ako prvé reagovali na potrebu transparentnosti lobistických procesov prostredníctvom legislatívnej regulácie lobistov. Hlavnými dôvodmi schválenia zákona a následných úprav boli jednotlivé škandály poukazujúce na nekalé praktiky v rámci ovplyvňovania verejnej sféry. Každé väčšie obídienie alebo výrazné porušenie zákona o lobingu viedlo k rozprúdeniu širokej diskusie v rámci regulácie lobingu, prípadne k následnému sprísneniu jednotlivých pravidiel. LDA ako zákon sa sústreďuje na reguláciu lobistov na rozdiel od regulácie lobovaných a stanovenými podmienkami reflektuje svoje zameranie na následnú kontrolu pred prevenciou nezákonného správania.

Spôsob regulácie v Spojených štátoch predstavuje bazálny príklad tvorby regulácie lobingu. Nielen lobing ako činnosť tu existuje najdlhšie, ale aj s jeho reguláciou majú v Spojených štátoch najdlhšiu prax.



Samotný lobing sa vyvíja, jeho spôsoby a stratégie sa postupne menia a prispôsobujú novým okolnostiam. Preto je dôležité v prípade potreby reagovať zmenou pravidiel, aby sa prípadné diery v zákone podarilo odstrániť. Reguláciu lobingu v Spojených štátoch považujeme za prísnu, aj keď možnosti jej obídienia sa lobistom naskytnú pri každej zmene zákona, preto sa často lobing spomína hlavne v rámci korupčného charakteru správania. Nie je podľa nás dôležitý iba charakter zákona vzhľadom k jeho postihom, ale aj jeho výsledná efektivita, ktorá je v Spojených štátoch výsledkom širokých možností participácie na samotnom politickom procese, aj keď podľa nášho názoru sú finančné pokuty poddimenzované. Ich výška by mala presiahnuť hranicu miliónov dolárov, keďže príjmy lobistických firiem sú na tejto úrovni, aby vo väčšej miere odradila lobistov od korupčného správania.

### **Regulácia lobingu v Spojenom kráľovstve Veľkej Británie**

Úplne opačný prístup k regulácii lobingu, ako je v Spojených štátoch, existuje vo Veľkej Británii. Regulácia, resp. obmedzenia sa namiesto lobistov zameriavajú na lobovaných.

Tak, ako v Spojených štátoch, aj tu má lobing dlhú tradíciu, ale prístup k jeho regulácii vychádza z iných základov. Prvý pokus vytvoriť register lobistov, ktorí sa dovtedy riadili iba prostredníctvom neformálnych pravidiel, stroskotal v roku 1990. K riešeniu sa podarilo dospieť až v roku 1995. Premiér John Major v roku 1994 zriadil tzv. Nolanov výbor – Výbor pre štandardy vo verejnom živote. *„Nolanov výbor bol zriadený na preskúmanie znepokojení vzhľadom k správaniu všetkých verejných funkcionárov spolu s dohodami súvisiacimi s finančnými a komerčnými aktivitami a vytvoriť odporúčania ku všetkým súčasným dohodám, ktoré by mohli vyžadovať zabezpečenie najvyšších štandardov bezúhonnosti vo verejnom živote.“* (Malone, *Regulation of Lobbyists in Developed Countries*. s. 19) Nolanov výbor sa však nezameral na lobistov, ako je tomu v Spojených štátoch, ale priamo na členov parlamentu ako prevádzkovateľov jednotlivých záujmov, čo súviselo s vtedajšou politickou atmosférou v rámci škandálu „cash for questions“. Výsledkom činnosti Nolanovho výboru bolo vytvorenie kódexu správania sa jednotlivých členov parlamentu. Reakciou podnikateľskej sféry na prepuknutie škandálu „cash for questions“ bola regulácia lobistov prostredníctvom samoregulácie.

V roku 1994 vznikla z piatich najväčších lobistických firiem Asociácia profesionálnych politických konzultantov, ktorá zastrešovala väčšinu lobistov, aby regulovala profesionálov prostredníctvom kódexov, dobrovoľnej registrácie jednotlivých členov pôsobiacich v lobistickej sfére a prostredníctvom zverejnenia ich jednotlivých klientov. Výbor zamietol vytvorenie povinného registra lobistov. Namiesto toho odporučil Dolnej snemovni uložiť poslancom povinnosť zverejniť všetky príjmy, ktoré sa týkali ich činnosti v rámci poskytovania služieb alebo poradenstva. *„Jedným z dôvodov tohto odporúčania bolo, že výboru sa nepodarilo dospieť k uspokojivej definícii pojmov „lobista“ či „lobistická firma“.“* (Pavlovič, 2007, s. 58) Výbor sa teda sústredil na reguláciu lobovaných namiesto lobistov, prostredníctvom kódexov jednotlivých inštitúcií a pozícií vo verejnej politike. Reguloval ich správanie ako potencionálnych lobistov a zástupcov partikulárnych záujmov v rámci jednotlivých inštitúcií. Zakázal im obhajovať alebo prezentovať jednotlivé záujmy za finančné alebo iné výhody.

Kódex správania bol prijatý tiež pre Snemovňu Lordov a od roku 1995 majú lordi povinnosť registrácie jednotlivých záujmov v troch kategóriách. Lordi s vlastnými parlamentnými konzultačnými firmami s priamymi finančnými väzbami na lobistické firmy a dobrovoľná kategória zobrazujúca iné záujmy jednotlivých lordov. Lordi, ktorých sa týkajú prvé dve kategórie, majú zákaz hlasovať alebo hovoriť v záujme svojich klientov. Kódex bol prijatý aj pre ministrov ako vysokých funkcionárov exekutívy a pokúsil sa riešiť problém „revolving door“ prostredníctvom zriadenia Výboru pre obchodné stretnutia, s ktorým musia ministri konzultovať jednotlivé stretnutia a zamestnanecké vzťahy v období dvoch rokov po opustení svojich postov.

Systém vo Veľkej Británii vychádza zo silných väzieb na tradície a neformálne pravidlá v rámci verejnej sféry a prenecháva zodpovednosť na jednotlivých funkcionároch, ktorým sú prostredníctvom kódexov stanovené pravidlá správania sa vo verejnom živote. Naopak, organizácie zaoberajúce sa aktivitami spadajúcimi pod lobing, vytvorili registre svojich členov, aby zvýšili transparentnosť svojho povolania a vytvorili pozitívnu bázu pre zastupovanie záujmov svojich klientov v rámci zvýšenia kredibility lobistov prostredníctvom členstva v týchto asociáciách.

## **Regulácia lobingu v Slovenskej republike**

Aj na Slovensku je vplyv na rozhodnutia verejných funkcionárov stále aktuálnou témou. Lobing ako činnosť, ktorá sa s týmto ovplyvňovaním spája, nie je v súčasnosti na Slovensku priamo upravená zákonom alebo vládny nariadením. Avšak nepriamo (ako zákony zasahujúce do oblasti korupčného správania) sa týmito aktivitami zaoberajú napr. zákon o štátnej službe (č. 312/2001Z.z.), o ochrane verejného záujmu pri výkone funkcií verejných funkcionárov (o konflikte záujmov č. 357/2004Z.z.), o slobodnom prístupe k informáciám (č. 211/2000Z.z.), zákon o hospodárskom a sociálnom partnerstve (zákon o tripartite č. 106/1999 Z.z.), rôzne uznesenia vlády

(Legislatívne pravidlá vlády SR<sup>258</sup>, systém pripomienkového konania), ako aj Etický kódex štátneho zamestnanca. Nepriama úprava lobingu v SR sa sústreďuje na monitoring štátnych funkcionárov, ktorí sú v určitom prípade obmedzení v rámci postzamestnaneckých opatrení (1 rok). Tieto zákony sú však zamerané na odstránenie korupčného správania v štátnej správe ako vytvorenia možnosti prezentácie záujmov rôznych skupín. Prístup k ovplyvňovaniu návrhov právnych aktov predstavuje pripomienkové konanie, či dialóg v rámci sociálneho a hospodárskeho dialógu v tripartite.

Slovenská republika sa však ako člen Európskej únie zúčastňuje taktiež na tvorbe rozhodnutí a právnych aktov organizácií EÚ. Samotná SR pôsobí v určitých prípadoch ako lobista, ktorý sa

---

<sup>258</sup>Vláda SR predkladá najviac schválených zákonov do Parlamentu. V rokoch 1994 – 1998 to bolo 82 %, v rokoch 1998 – 2002 to bolo 76 % a 2002 – 2005 Vláda navrhla 85 % z celkového počtu schválených zákonov. (Pirošík, 2006)

snaží presadiť svoj vlastný záujem. Záujmové skupiny sa do procesu prípravy legislatívy EÚ môžu zapojiť prostredníctvom Rezortných koordinačných skupín, ktoré pôsobia v rámci jednotlivých ministerstiev a na iných ústredných orgánoch štátnej správy. Na Slovensku sú v rámci zastupovania záujmov na európskej úrovni najaktívnejšie spoločnosti AJG (Amrop Jenewein Group) a CEC Government relations. (Pavlovič, 2007).

## Záver

Berúc si za vzor právnu úpravu lobingu od Spojených štátoch amerických, pre Slovenskú republiku by bolo najvhodnejšie prijať v legislatívnom procese taký zákon na úpravu lobingu, ktorý by bol zameraný na právne postavenie a reguláciu lobistov, pričom zriadenie verejne prístupného registra lobistov a obmedzenie pre politikov pre ich postavenie lobistov, by viedla k väčšej kontrole zo strany verejnosti takejto činnosti a odstránilo by sa tak zároveň aj negatívne vnímanie činnosti lobingu zo strany občanov a verejnosti. Dôležitým aspektom lobingu je možnosť rýchleho a finančne nenáročného prístupu verejnej sféry k potrebným informáciám, možnosť prezentácie svojich záujmov súkromnou sférou, ktorá je cieľom výsledných procesov, ako aj možnosť transparentnenia týchto procesov pred verejnosťou prostredníctvom ich verejného charakteru.

## Zoznam bibliografických odkazov

ADAMOVÁ, K., KRÍŽKOVSKÝ, L. 1997. *Politologie*. Praha: CODEX, 1997. 381 s. ISBN 80-85963 -22-1

BOUWEN, P. 2002. *A Comparative Study of Business Lobbying in the European Parliament, the European Commission and the Council of Ministers*. Köln: MPIfG, 2002. 41 s. ISSN 0944-2073

GAJDOŠ, M. *Lobbying v Evropské unii* [online]. IPEK [cit. 11.7.2008]. Dostupné na internete: [http://www.ipek.cz/soubory/01\\_KOMPLET.html](http://www.ipek.cz/soubory/01_KOMPLET.html)

GAJDOŠ, M. *Vymezení pojmu lobbying* [online]. IPEK [cit. 11.7.2008]. Dostupné na internete: <http://www.ipek.cz/projekty/pojemlob/>

GRIFITH, G. 2008. *The Regulation of Lobbying*. NSW Parliamentary Library Research Service, Briefpaper No 5/08, 2008. 50 s. ISSN 1325-5142

CHARI, R., MURPHY, G. *Examining and Assessing the Regulation of Lobbyists in Canada, the USA, the EU institutions, and Germany: A Report for the Department of the Environment, Heritage and Local Government* [online]. [cit. 15.7.2008], 170 s. Dostupné na

internete:<http://www.environ.ie/en/LocalGovernment/LocalGovernmentAdministration/Lobbyist>

[s/PublicationsDocuments/FileDownload,14572,en.pdf](#)

KALNINŠ, V. 2005. *Parliamentary Lobbying between Civil Rights and Corruption*. Latvian Institute of International Affairs. 2005. 84 s. ISBN 9984-751-69-4

JANDA, K. 1994. *Výzva demokracie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. 421 s. ISBN 80-85850-54-0

KULAŠIK, P. 2007. *Politológia*. Hlohovec: Efekt-copy, 2007. 322 s. ISBN – 978-80-969820-8-0

LEHMAN, W., BOSCHE, L. 2003. *Lobbying in the European union: Current rules and practices*. Luxembourg: European Parliament, 2003. 58 s. ISBN 92-823-1758-7

MCGRATH, C. *Comparative Lobbying Practices*. Washington, London, Brussels [online]. University of Ulsters [cit. 12.7.2008], 27 s. Dostupné na internete:<http://www.psa.ac.uk/journals/pdf/5/2002/mcgrath2.pdf>

MCGRATH, C. 2004. *Grass roots lobbying: Marketing politics and policy 'beyond the beltway'* [online]. University of Ulster, 2004. [cit. 17.7.2008], 26 s. Dostupné na internete: <http://sherpa.bl.uk/1/01/PMMcgrath.pdf>

MCGRATH, C. 2008. *The development and regulation of lobbying in the new member states of European Union* [online]. In Journal of Public Affairs 8: 1–14 (2008), 2008 [cit. 30.12.2008], 32 s. Dostupné na internete:

<http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/121357880/PDFSTART?CRETRY=1&SRETRY=0>

MICHALOWITZ, I. 2005 *Assessing Conditions for Influence of Interest Groups*. Wien: Institut für Höhere Studien, 2005. 31 s. ISSN 1605-803

PAVLOVIČ, B. 2007. *Lobing v Európskej únii*. Bratislava: MZV SR, 2007. 80 s. ISBN –80-88726-18-2

PIROŠÍK, V. 2006. *Vybrané problémy legislatívneho procesu v Slovenskej republike* [online]. (Konferencia „Transparentní procesy v politickém rozhodování“, Praha, 18. a 19. 4. 2006), 2006. [cit. 25.8.2008], 26 s. Dostupné na internete: [http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/rs\\_atlantic/data/files/pirosik02.pdf](http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/rs_atlantic/data/files/pirosik02.pdf)

ŘÍCHOVÁ, B. 2007. *Úvod do současné politologie*. Praha: Portál, 2007. 208 s. ISBN 978-80-7367-348-2.

ROBERTSON, D. 2002. *A Dictionary of Modern Politics*. London: Europublications, 3. edícia, 2002. 515 s. ISBN 1-85743-093-X

ROVNÁ, L. 2004. *Kdo vládne v Británii*. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 2004. 280 s. ISBN 80-86429-27-X

RŮŽIČKA, J. *Lobbying ve Spojených státech* [online]. IPEK [cit. 11.7.2008]. Dostupné na internete: <http://www.ipek.cz/projekty/lobbying-ve-spojenych-statech/>

RŮŽIČKA, J. 2006. *Regulating Lobbying in Czech Republic and Visegrad Four*[online]. Budapest: Open Society Institute, 2006. IPEK [cit. 19.8.2008], 22 s. Dostupná na internete: [http://pdc.ceu.hu/archive/00003128/01/ruzicka\\_f2j.pdf](http://pdc.ceu.hu/archive/00003128/01/ruzicka_f2j.pdf)

ŠAROCH A KOL. 2006. *Teorie a praxe lobbyingu a jeho regulace v EU-prehledový přístup*. Mladá Boleslav: ŠAVŠ, 2006. 46 s. ISSN – 1802-2723

SCHENDELEN, R. 2003. *Jak lobbovat v Evropské unii aneb Machiavelli v Bruselu*. Brno: Barrister & Principal, 2003. 357 s. ISBN – 80-86598-75-6

# OBCHODNÉ TAJOMSTVO VO SVETLE VÝKONU DAŇOVEJ KONTROLY

Lukáš Peško

## **Abstrakt**

*Autor v článku poukazuje na často vyskytujúci sa konflikt medzi ochranou obchodného tajomstva a výkonom daňovej kontroly. Stručná charakteristika obchodného tajomstva je doplnená u úpravu daňového tajomstva v Daňovom poriadku. Autor poukazuje aj na zásady uplatňované v daňovom práve, pričom aplikačnú prax dopĺňa o judikatúru slovenských a českých súdov.*

## **Abstract**

*Author of the article points out frequently occurring conflict between the protection of trade secrets and performance of tax control. Brief characteristics of trade secrets is completed by adjusting tax secrecy in the Tax Code. Author points to the principles applied in tax law and application practice as decisions of the Czech and Slovak courts.*

## **Stručne o obchodnom tajomstve**

Pojem obchodného tajomstva je definovaný v § 17 Obchodného zákonníka (zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov). Na to, aby informácia požívala ochranu, ktorá patrí predmetu obchodného tajomstva, musia byť kumulatívne splnené nasledujúce podmienky:

1. ide o skutočnosti obchodnej, výrobnjej alebo technickej povahy súvisiace s podnikom,
2. predmetné skutočnosti majú skutočnú alebo aspoň potenciálnu materiálnu alebo nemateriálnu hodnotu,
3. predmetné skutočnosti nie sú v príslušných obchodných kruhoch bežne dostupné,
4. predmetné skutočnosti majú byť podľa vôle podnikateľa utajené a podnikateľ ich utajenie zabezpečuje zodpovedajúcim spôsobom.

V systematickom členení práv duševného vlastníctva (ochrany tzv. nehmotných statkov) sa práva k obchodnému tajomstvu zaraďujú do skupiny priemyselných práv, avšak na rozdiel od ostatných práv zaradených medzi priemyselné práva, nie je potrebné vznik práv k obchodnému tajomstvu registrovať (pre naplnenie formálnych požiadaviek súvisiacich s právom prednosti je potrebné väčšinu priemyselných práv registrovať na úrade priemyselného vlastníctva).

Špecifikum obchodného tajomstva spočíva v tom, že často ním podnikateľ chráni také závažné skutočnosti, ako je vývoj vynálezov alebo ide o iné postupy a metódy, ktoré nie je možné (či už objektívne na základe zákona alebo subjektívne z vôle podnikateľa) registráciou chrániť.

Môže ísť aj o práva, ktoré spadajú do inej kategórie duševného vlastníctva (napr. počítačový program majúci povahu autorského diela, ktorý však podnikateľ využíva výlučne pre svoje účely) a ktoré už požívajú ochranu podľa autorského zákona, zároveň však môžu byť chránené aj ako obchodné tajomstvo. Prirodzene, pokiaľ aj iné nehmotné statky za iných okolností podľa platného práva nechránené je možné v prípade, že naplnia určené znaky chrániť ako obchodné tajomstvo.

### **Poskytovanie údajov správcovi dane**

V § 26 Daňového poriadku (zákon č. 563/2009 Z.z. Zákon o správe daní (daňový poriadok) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov) upravuje poskytovanie údajov správcovi dane.

Za účelom správneho zistenia dane a zabezpečenia úhrady dane daňový poriadok ukladá určeným subjektom povinnosť poskytovať informácie správcovi dane. Ide predovšetkým o informácie, ktoré pomôžu správcovi dane k lepšiemu naplneniu účelu správy daní. V danom prípade sa prejavuje jedna zo základných zásad správy daní, a to zásada spolupráce (§ 3 ods. 8), podľa ktorej právom aj povinnosťou daňových subjektov a iných osôb je úzko spolupracovať so správcom dane. Daňový poriadok výslovne vymenúva osoby, ktoré sú povinné správcovi dane poskytovať údaje. V súlade s uvedenou zásadou spolupráce však možno povinnosť poskytovania údajov vyžadovať aj od ďalších osôb.

V rámci povinnosti poskytovať údaje správcovi dane je potrebné odlišiť zákonnú oznamovaciu povinnosť a povinnosť oznámiť údaje len na základe výzvy správcu dane. V predmetnom ustanovení sú vymenované osoby, ktoré majú oznamovaciu povinnosť stanovenú priamo daňovým poriadkom alebo osobitným právnym predpisom, ale aj osoby, ktoré sú povinné poskytnúť údaje, resp. inak so správcom dane spolupracovať na základe výzvy správcu dane. Osoby, ktorým je stanovená zákonná oznamovacia povinnosť, by mali údaje, o ktorých to stanovuje zákon, správcovi dane oznamovať automaticky (bez predchádzajúcej výzvy). Správca dane nemá povinnosť tieto osoby poučiť o ich procesných povinnostiach, keďže to daňový poriadok výslovne neustanovuje.

Podľa jedného z rozhodnutí Najvyššieho súdu SR fakt, že zmluvné strany dojednania zmluvy, v danom prípade zmluvy o dielo v článku VIII, označili za také, že všetky informácie, ktoré si pri uzavieraní tejto zmluvy dohodli a po dobu jej trvania navzájom zverili, sú dôverné a tvoria obchodné tajomstvo firmy, nestačí na to, aby takéto zmluvné dojednania sa stali obchodným tajomstvom, pokiaľ nenapĺňajú pojmové znaky obchodného tajomstva vymedzené ustanovením § 17 Obchodného zákonníka<sup>259</sup>.

V inom rozhodnutí<sup>260</sup> Najvyšší súd SR riešil otázku, či trvá nedostupnosť predmetu obchodného tajomstva. Dospel pritom k záveru, že túto otázku treba skúmať objektívne. Podľa názoru súdu možno vyvodiť, že samotná skutočnosť, že povinná osoba označí určitú informáciu ako obchodné tajomstvo, neznamena, že ním objektívne je, ak zároveň nespĺňa všetky kvalifikačné znaky pojmu obch. tajomstvo uvedené v § 17 Obch. zákonníka. V rámci vykonávania

---

<sup>259</sup> Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 5 Obo 98/99 (publikovaný v časopise Zo súdnej praxe č. 4/2001, str. 82)

<sup>260</sup> Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 31. mája 2004, č. 6 SŽ 137/03

dokazovania je v právomoci správneho orgánu posúdiť, či tieto kvalifikačné znaky boli zo strany podnikateľa splnené. V danom prípade nejde o meritórne rozhodovanie o predmete obchodného tajomstva, ktoré v prípade pochybností (resp. porušenia práva na ochranu obch. tajomstva) prislúcha súdu, ale o posúdenie predbežnej otázky podľa § 40 ods. 1 Správneho poriadku.

Na tomto mieste je vhodné poukázať aj na judikatúru českých súdov, ktoré sa zaoberali otázkou nazerania do správneho spisu<sup>261</sup>. Najvyšší správny súd Českej republiky okrem iného uvádza, že pokiaľ ide o možnosť nazerat' do správneho spisu, vrátane tých častí, ktoré obsahujú obchodné tajomstvo, súd poukazuje na uznesenie Ústavného súdu ČR II ÚS 419/04, ktoré zdôrazňuje rozdiely medzi správnym konaním a konaním súdnym, čo sa týka práv ich účastníkov. Rozdiely plynú ako z odlišnej povahy a začlenenia správneho orgánu (výkonná moc) a súdu (súdna moc), tak aj zo základných zásad konania. Pokiaľ súdne konania ovláda zásada bezprostrednosti, ústnosti a verejnosti, správne konanie je ovládané zásadou neverejnosti a písomnosti. Pri oboch týchto typoch ide o zásady ústavne súladné. Zo zásady písomnosti a neverejnosti pritom vyplýva povinnosť správneho orgánu obsiahnutá v § 23 ods. 3 zákona č. 71/1967 Zb., Správneho poriadku v znení neskorších predpisov. Podľa neho je správny orgán povinný vykonať opatrenia, aby nazeraním do spisov nebolo porušené štátne, hospodárske alebo služobné tajomstvo alebo zákonom uložená povinnosť mlčanlivosti. Nie je teda na ujmu práv účastníka konania, keď správny orgán toto ustanovenie aplikuje. Na druhej strane z jeho aplikácie vyplýva pre správny orgán povinnosť svoje rozhodnutie dostatočne odôvodniť a vyargumentovať i k tým častiam spisového materiálu, ku ktorým je účastníkovi konania zamedzený prístup, aby tak mohol mať každý účastník aspoň rámcovú predstavu o obsahu a povahe utajených podkladov rozhodnutia.

V nadväznosti na vyššie uvedené súdne rozhodnutia je ďalej potrebné stručne uviesť a definovať jednotlivé daňové zásady aplikovateľné aj na výkon daňovej kontroly.

## **Daňové zásady**

Daňové zásady ako základné zásady vyjadrujú postup potrebný na dosiahnutie cieľa, ktorým je správne stanovenie a včasné vybranie dane. V zmysle týchto daňových zásad treba vykladať aj ďalej uvedené práva a povinnosti daňového subjektu a správcu dane. K základným zásadám daňového konania patrí:

**Zásada zákonnosti** znamená, že správcovia dane postupujú v konaní o daniach v súlade so zákonmi a inými všeobecne záväznými právnymi predpismi. Na strane jednej chránia záujmy štátu, na strane druhej dbajú na zachovanie práv a právom chránených záujmov daňových subjektov a ostatných osôb zúčastnených na daňovom konaní. Správca dane môže uplatňovať svoju právomoc iba na účely a v rozsahu stanovenom zákonom.

**Zásada zdržanlivosti** znamená, že správca dane má šetriť práva a právom chránené záujmy ako daňových subjektov, ako aj tretích osôb.

**Zásada proporcionality** znamená, že ak správca dane po osobách vyžaduje plnenie ich povinností, potom k tomu používa len také prostriedky, ktoré tieto osoby čo najmenej zaťažujú (musí však byť zároveň dostatočné na dosiahnutie sledovaného cieľa).

---

<sup>261</sup> Rozsudok Najvyššieho správneho súdu Českej republiky z 28. januára 2005, č. 2 A 13/2002



**Zásada procesnej rovnosti** stanovuje, že všetky daňové subjekty majú v daňovom konaní pred správcom dane rovnaké procesné práva a povinnosti. Daňový poriadok umožňuje daňovým subjektom využiť radu opravných prostriedkov proti rozhodnutiam správcu dane tak, aby mohla byť vždy zistená objektívna pravda.

**Zásada spolupráce** znamená, že právom i povinnosťou všetkých daňových subjektov je úzko spolupracovať so správcom dane pri správnom stanovení a výbere dane. Pritom sú všetky daňové subjekty povinné dodržiavať zákony aj ostatné všeobecne záväzné právne predpisy. K naplneniu tejto daňovej zásady stanovuje daňový poriadok a jednotlivé hmotnoprávne daňové zákony rad práv a povinností ako pre správcu dane, tak aj pre daňové subjekty. Správca dane pre zabezpečenie cieľa daňového konania má nástroje na to, aby mohol daň vymerať a vybrať aj v tom prípade, keď daňový subjekt povinnú súčinnosť neposkytuje.

**Poučovacia zásada** ukladá správcovi dane povinnosť umožniť osobám zúčastneným na správe daní uplatňovať ich práva a poskytnúť im v súvislosti so svojimi úkonmi primerané poučenie o ich právach a povinnostiach, ak je to vzhľadom na povahu úkonu potrebné alebo ak to ustanovuje zákon.

**Zásada ústretovosti a slušnosti** vyžaduje, aby správca dane vychádzal osobám zúčastneným na správe daní ústrety a vyvaroval sa pri správe daní akýchkoľvek nezdvorilostí.

**Zásada rýchlosti** správcovi dane ukladá povinnosť konať bez zbytočných priet'ahov.

**Zásada hospodárnosti** stanovuje, že správca dane musí postupovať tak, aby nikomu nevznikali zbytočné náklady.

**Zásada voľného hodnotenia dôkazov** stanovuje, že správca dane pri rozhodovaní hodnotí dôkazy podľa svojej úvahy, a to každý dôkaz jednotlivo a všetky dôkazy v ich vzájomnej súvislosti; pritom prihliada na všetko, čo v daňovom konaní vyšlo najavo. Daňovým subjektom je tak daný priestor k voľbe spôsobu dokazovania, formy i množstvo predkladaných dôkazov.

**Zásada legitímnej dôvery** zaväzuje správcu dane rozhodovať konzistentne, neodchyľovať sa bezdôvodne od svojich predchádzajúcich rozhodnutí a posudzovať skutkovo rovnakej či podobnej prípady zhodne.

**Zásada materiálnej pravdy** znamená, že pri uplatňovaní daňových predpisov v daňovom konaní sa berie do úvahy vždy skutočný obsah právneho konania alebo iné skutočnosti rozhodujúce pre určenie alebo vybratie dane bez ohľadu na stav formálne právne. Zastretie správnej kvalifikácia určitej činnosti alebo úkonov s ňou spojených sa nemôže stať pre daňové konanie smerodajným podkladom pre stanovenie alebo vybratie dane, pretože rozhodujúca je vždy skutočný obsah tejto činnosti alebo príslušných úkonov.

**Zásada neverejnosti** znamená, že daňové konanie je vždy neverejné. Konania sa teda môžu zúčastniť len tie osoby, o ktorých tak ustanovuje zákon. Osoby zúčastnené na správe daní a úradné osoby sú povinné zachovávať mlčanlivosť o všetkom, čo sa v súvislosti so správou daní dozvedeli.

**Zásada vyhl'adávacía (oficiality)** znamená, že daňové konanie je povinný správca dane začať aj z vlastného podnetu vždy, akonáhle sú splnené zákonné podmienky na vznik či existenciu daňovej pohľadávky, a to aj v prípadoch, keď daňový subjekt nesplnil v tomto smere buď vôbec, alebo riadne svoje povinnosti. Daňové konanie je začaté zo strany správcu dane akýmkoľvek úkonom voči daňovému subjektu.

Predtým, aby sme mohli analyzovať, aké informácie a komu môžu byť v rámci výkonu daňovej kontroly poskytnuté a zverejnené, je nevyhnutné upriamiť pozornosť na úpravu daňového tajomstva v Daňovom poriadku.

## Daňové tajomstvo

Pod daňovým tajomstvom sa rozumie v zmysle § 23 ods. 1 Daňového poriadku informácia o daňovom subjekte, ktorá sa získa v daňovom konaní alebo v súvislosti s daňovým konaním. V zmysle § 23 ods. 5 Daňového poriadku porušením daňového tajomstva je oznámenie alebo sprístupnenie daňového tajomstva osobe, ktorá nemá oprávnenie oboznamovať sa s daňovým tajomstvom. V zmysle § 23 ods. 4, 5 Daňového poriadku osobou oprávnenou oboznamovať sa s daňovým tajomstvom je správca dane a ďalšie subjekty tam vymenované, pričom je zároveň stanovený presný účel, v súvislosti s ktorým môžu byť informácie súvisiace s daňovým subjektom poskytnuté (napríklad súd na účely súdneho konania, vláda Slovenskej republiky v súvislosti s predkladaním informácie o daňových nedoplatkoch, prokuratúra, orgány činné v trestnom konaní, služba kriminálnej a finančnej polície Policajného zboru na základe osobitných predpisov a pod.)

Daňový poriadok okrem taxatívneho určenia osôb, ktorým môže byť daňové tajomstvo v zákonom stanovenom prípade sprístupnené alebo oznámené, uvádza aj ďalšie prípady, keď sa sprístupnenie alebo oznámenie daňového tajomstva nepovažuje za porušenie daňového tajomstva, a to:

– ak je oznámené alebo sprístupnené daňové tajomstvo s písomným súhlasom toho daňového subjektu, ktorého sa daňové tajomstvo týka. Daňový subjekt môže mať v určitom prípade záujem na tom, aby bolo daňové tajomstvo, ktoré sa ho týka, zverejnené, napríklad, ak by zverejnenie daňového tajomstva mohlo súvisieť s očistením jeho mena. Daňové tajomstvo na základe súhlasu daňového subjektu, ktorého sa týka, môže byť oznámené alebo sprístupnené jednej osobe, ale aj neurčitému počtu osôb. Ak daňový subjekt súhlasí so sprístupnením daňového tajomstva len určitej osobe, musí to v písomnom súhlase uviesť, pričom by mal zároveň danú osobu aj bližšie identifikovať. Ak v písomnom súhlase daňového subjektu nie je uvedené, že daňové tajomstvo môže byť sprístupnené len určitej osobe, prípadne určitým osobám, predpokladá sa, že daňový subjekt súhlasí so sprístupnením daňového tajomstva neurčitému počtu osôb. Daňový poriadok pre súhlas daňového subjektu na sprístupnenie alebo oznámenie daňového tajomstva vždy vyžaduje písomnú formu. Je to z dôvodu, že zverejnením daňového tajomstva môže dôjsť k vážnemu ohrozeniu záujmov daňového subjektu. Daňové tajomstvo nemôže byť sprístupnené alebo oznámené iným osobám ani na základe súhlasu daňového subjektu udeleného ústne do zápisnice u správcu dane, a to napriek tomu, že takáto forma je postačujúca napríklad pre udelenie plnomocenstva zástupcovi (§ 9), ktorý za daňový subjekt pri správe daní koná. Daňové tajomstvo môže byť sprístupnené alebo oznámené so súladom daňového subjektu, ktorého sa týka, len v prípade, ak nejde o daňové tajomstvo dotýkajúce sa viacerých daňových subjektov. Ak by sa daňové tajomstvo dotýkalo viacerých daňových subjektov, tak na jeho sprístupnenie alebo oznámenie by museli dať písomný súhlas všetky tieto daňové subjekty;

– ak ide o zverejnenie zoznamov podľa § 52, poskytovanie údajov podľa § 53 a vydanie súhlasu podľa § 54. Daňový poriadok v § 52 presne špecifikuje, aké zoznamy finančné riaditeľstvo, resp. obec zverejňuje a aké údaje sú v nich uvedené. Tieto zoznamy finančné riaditeľstvo a obce zverejňujú na svojom webovom sídle. Obce môžu zverejňovať zoznamy aj na mieste obvyklom na oznamovanie informácií obcou. Ustanovenie § 53 vymenúva údaje, ktoré správca dane, resp. finančné riaditeľstvo poskytne daňovým subjektom, resp. iným osobám na základe ich žiadosti.

Na základe žiadosti môže správca dane napríklad oznámiť, odkedy je určitý daňový subjekt registrovaný alebo aké číslo bolo daňovému subjektu pridelené pri registrácii. Ustanovenie § 54 upravuje postup správcu dane pri vydávaní súhlasu správcu dane so zápisom v obchodnom registri a pri vydávaní súhlasu správcu dane s návrhom na výmaz z obchodného registra;

– ak ide o zverejnenie údajov o spáchaní daňového trestného činu, o ktorom bolo právoplatne rozhodnuté a odsúdenie nebolo zahladené. Zverejnenie údajov o spáchaní daňového trestného činu nie je porušením daňového tajomstva len v prípade, ak sú súčasne splnené dve podmienky, a to o spáchaní daňového trestného činu bolo právoplatne rozhodnuté a odsúdenie nebolo zahladené. Rozhodnutie sa stáva právoplatným, ak proti nemu už nemožno podať riadny opravný prostriedok, t. j. je relatívne nezmeniteľné a záväzné. Podmienka právoplatného rozhodnutia súvisí so zásadou prezumpcie neviny, podľa ktorej každý, proti komu sa vedie trestné konanie, sa považuje za nevinného, kým súd právoplatným odsudzujúcim rozsudkom nevysloví jeho vinu. Druhou podmienkou je, že odsúdenie nebolo zahladené, keďže ak dôjde k zahladeniu odsúdenia, na páchatel'a sa hľadí, ako keby nebol odsúdený. Zahľadenie odsúdenia má odstrániť nepriaznivé následky odsúdenia, pričom zverejnenie údajov o spáchaní daňového trestného činu by mohlo vyvolať množstvo nepriaznivých následkov. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že o trestnom konaní informujú podľa Trestného poriadku verejnosť orgány činné v trestnom konaní a súd, ktoré sú pri poskytovaní informácii povinné dbať na ochranu daňového tajomstva;

– ak ide o zverejnenie údajov o porušení povinností ustanovených daňovým poriadkom alebo osobitným predpisom, ak sú tieto údaje zverejňované na webovom sídle finančného riaditeľstva alebo prostredníctvom masovokomunikačných prostriedkov prezidentom finančnej správy alebo ním poverenou osobou. Za porušenie daňového tajomstva sa nepovažuje ani zverejnenie údajov o porušení povinností ustanovených daňovým poriadkom alebo osobitným predpisom, ak ide o vyššie uvedené zverejnenie. Daňový poriadok bližšie nešpecifikuje údaje, o porušení akých povinností môžu byť zverejnené, takže zverejnené môžu byť údaje o porušení peňažných aj nepeňažných povinností, ktoré daňový poriadok, resp. osobitné predpisy daňovým subjektom, resp. iným osobám ukladajú. Daňový poriadok neuvádza ani, aké konkrétne údaje o porušení povinností pri správe daní sa môžu uviesť, t. j. či môže byť len uvedené, že došlo k porušeniu určitej povinnosti stanovenej daňovým poriadkom alebo osobitným predpisom (napríklad údaje, resp. štatistiky o tom, koľkokrát bola určitá povinnosť porušená) alebo môžu byť zverejnené aj konkrétne údaje o porušených povinnostiach (napríklad pri peňažných povinnostiach konkrétna suma, ktorá mala byť zaplatená), prípadne, či môžu byť uvedené aj údaje o subjektoch, ktoré túto povinnosť porušili (napríklad meno, priezvisko, trvalý pobyt, identifikačné číslo alebo registračné číslo, druh registrácie). Pri bližšom určení konkrétnych údajov, ktoré môžu byť zverejnené, treba preto vychádzať z iných ustanovení daňového poriadku, resp. z ustanovení osobitných predpisov, v ktorých je upravená táto možnosť údaje zverejniť. Platí, že štátne orgány môžu konať len v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon, a predmetné ustanovenie daňového poriadku neobsahuje možnosť zverejniť tieto údaje o porušení povinností, iba stanovuje, že takéto zverejnenie nie je porušením daňového tajomstva;

– oznámenie mena, priezviska a adresy fyzickej osoby alebo názvu a sídla právnickej osoby tomu, kto na účet tejto osoby vykonal platbu dane. Daňový poriadok v rámci časti platenie dane stanovuje, že správca dane je povinný prijať každú platbu, aj keď nie je vykonaná daňovým subjektom a zaobchádzať s ňou rovnakým spôsobom, ako by ju zaplatil daňový subjekt. Ten, kto platbu za daňový subjekt vykonal, môže požiadať o jej preúčtovanie. Správca dane

preúčtuje túto platbu na účet, ktorý mu pridelil na platbu dane, do 30 dní od podania žiadosti vo výške, v akej ju eviduje ako daňový preplatok (§ 55). V danom prípade sa počíta s tým, že na účte, na ktorý bola platba vykonaná, vznikne daňový preplatok. Ak by daňový preplatok nevznikol, osoba, ktorá túto platbu vykonala (napríklad omylom na iný účet), by o túto platbu prišla. Keďže daňový poriadok nepriznáva takejto osobe žiadnu možnosť na získanie tejto platby (ak nejde o daňový preplatok) od správcu dane, resp. správcovi dane neumožňuje takúto platbu vrátiť, osoba, ktorá túto platbu vykonala, má možnosť sa jej domáhať len v rámci ustanovení o bezdôvodnom obohatení od osoby, na účet ktorej bola platba vykonaná. Z toho dôvodu je potrebné, aby oznámenie údajov osobe, ktorá vykonala platbu na účet inej osoby, nebolo porušením daňového tajomstva. Domnievam sa však, že uvedený bod bol do ustanovenia o daňovom tajomstve zakotvený celkom zbytočne, keďže daňový poriadok správcovi dane neurčuje povinnosť, resp. možnosť takéto oznámenie de facto zaslať osobe, ktorá platbu vykonala v prospech iného daňového subjektu;

– sprístupnenie čísla účtu na webovom sídle finančného riaditeľstva, ktoré správca dane pridelil daňovému subjektu na platbu dane.

S účinnosťou novely daňového poriadku uskutočnenej zákonom č. 361/2014 Z. z. o dani z motorových vozidiel a o zmene a doplnení niektorých zákonov z 26. novembra 2014 sa za porušenie daňového tajomstva nepovažuje ani oznámenie alebo sprístupnenie výšky splatnej dane právnickej osoby na základe údajov z verejnej časti registra účtovných závierok.

Odsek 7 už neuvádza konkrétne osoby, ktorým môže byť daňové tajomstvo pri zákonom splnených podmienkach sprístupnené alebo oznámené, ale stanovuje konkrétne údaje (resp. zoznamy), ktorých zverejnenie, sprístupnenie alebo oznámenie sa nepovažuje za porušenie daňového tajomstva. Na základe uvedeného by sa dalo hovoriť o tzv. vecnom vymedzení prípadov, ktoré nie sú porušením daňového tajomstva.

Sprístupnenie, resp. oznámenie daňového tajomstva má úzku súvislosť so sprístupňovaním osobných údajov týkajúcich sa daňových subjektov, ich zástupcov, prípadne iných osôb. Ochranu práv fyzických osôb pred neoprávneným zasahovaním do ich súkromného života pri spracúvaní ich osobných údajov a práva, povinnosti a zodpovednosť pri spracúvaní osobných údajov fyzických osôb upravuje zákon o ochrane osobných údajov. Zákon o ochrane osobných údajov sa vzťahuje na každého, kto spracúva osobné údaje, určuje účel a prostriedky spracúvania alebo poskytuje osobné údaje na spracúvanie. daňový poriadok (§ 164) stanovuje, že na účely správy daní sú správca dane, finančné riaditeľstvo a ministerstvo financií oprávnené spracúvať osobné údaje daňových subjektov, zástupcov daňových subjektov a iných osôb podľa zákona o ochrane osobných údajov. Osobné údaje možno sprístupniť len

– obci ako správcovi dane,

– finančnej správe a ministerstvu financií a

– v súvislosti so správou daní a plnením úloh podľa osobitného predpisu aj inej osobe, súdu a orgánom činným v trestnom konaní. Plnením úloh podľa osobitného predpisu môže byť napríklad plnenie úloh podľa Notárskeho poriadku, plnenie úloh podľa Exekučného poriadku alebo plnenie úloh podľa Zákona o sociálnom poistení.

Daňový poriadok stanovuje, že meno a priezvisko fyzickej osoby, adresu jej trvalého pobytu a rodné číslo, ak jej nebolo pri registrácii pridelené identifikačné číslo, možno spracúvať v informačných systémoch (§ 164).

## **Daňová kontrola**

Daňová kontrola je upravená v § 44 Daňového poriadku. Rozsah vykonávania daňovej kontroly je na posúdení správcu dane. Rozhodnutie o tom, aké skutočnosti, v akom rozsahu a akým spôsobom bude správca dane kontrolovať, závisí od posúdenia konkrétneho správcu dane, resp. konkrétneho zamestnanca správcu dane, ktorý daňovú kontrolu vykonáva. Správca dane je pri svojej činnosti obmedzený zákonom. Daňový poriadok určuje, že daňová kontrola sa vykonáva v rozsahu, ktorý je nevyhnutne potrebný na dosiahnutie jej účelu, t. j. v rozsahu nevyhnutne potrebnom na zistenie alebo preverenie skutočností rozhodujúcich pre správne určenie dane alebo dodržiavanie ustanovení hmotnoprávných daňových predpisov. Správca dane pri vykonávaní daňovej kontroly musí rešpektovať základné zásady správy daní, a teda musí dbať aj na zachovávanie práv a právom chránených záujmov daňových subjektov. Vykonávanie daňovej kontroly nemôže neprimeraným a neopodstatneným spôsobom zasahovať do práv daňových subjektov, a preto samotný rozsah vykonávania daňovej kontroly musí byť primeraný okolnostiam konkrétneho prípadu. Rozsah vykonávania daňovej kontroly voči daňovému subjektu je správca dane povinný čiastočne vymedziť v oznámení o začatí daňovej kontroly, prípadne v zápisnici o začatí daňovej kontroly, minimálne určením druhu kontrolovanej dane a kontrolovaného zdaňovacieho obdobia alebo účtovného obdobia (§ 46). Správca dane, čo sa týka rozsahu daňovej kontroly, nemusí a v zásade ani nekontroluje všetky skutočnosti týkajúce sa kontrolovanej dane v rámci určeného zdaňovacieho obdobia.

V súvislosti s rozsahom vykonávania daňovej kontroly možno spomenúť aj skutočnosť, že správca dane pri vykonávaní daňovej kontroly musí brať na zreteľ zásadu správy daní, podľa ktorej je povinný vec vybaviť bez zbytočných prieťahov. Z článku 48 ods. 2 Ústavy SR vyplýva právo na prerokovanie veci bez zbytočných prieťahov, pričom na uplatňovanie uvedeného ústavného práva možno použiť rozširujúci výklad, a to tak, že nejde len o prerokovanie veci, ale aj vybavenie veci bez zbytočných prieťahov. Správca dane musí v súlade s uvedeným daňovú kontrolu uskutočniť a ukončiť v lehotách, ktoré určuje daňový poriadok (§ 46 ods. 10). V inom prípade, ako to vyplýva aj z nálezov ÚS SR, by správca dane porušil právo daňového subjektu na prerokovanie veci bez zbytočných prieťahov a konal v rozpore so zásadou zákonnosti. Správca dane musí použiť najvhodnejšie prostriedky, ktoré vedú k správne určeniu a vyrubeniu dane.

Podľa rozhodnutia Najvyššieho správneho súdu Českej republiky<sup>262</sup> je na daňovom subjekte, aké dôkazy na preukázanie svojich tvrdení navrhne. Ak však dôkazy navrhne a ak sa nebude jednať o dôkazy neuskutočniteľné alebo vo vzťahu k skutočnostiam, ktoré nimi majú dokázať, neúčelné alebo nespôsobilé, je povinnosťou správneho orgánu takéto dôkazy zabezpečiť a vykonať (prípadné nevykonanie účastníkom navrhnutých dôkazov potom musí správny orgán kontrolovateľný spôsobom odôvodniť). Je teda napríklad povinnosťou správneho orgánu

---

<sup>262</sup> Zbierka rozhodnutí Najvyššieho správneho súdu ČR č. 1049, 2 Afs 16 / 2005-75 zo dňa 30. 8. 2005

zabezpečiť vypočúvanie osôb navrhnutých daňovým subjektom, ak sú takéto osoby v jurisdikcii českých orgánov alebo ak možno ich výsluch zabezpečiť či vykonať cestou medzinárodnej spolupráce v daňových veciach. V prípade, že by správca svojim nesprávnym úradným postupom zmaril vykonanie určitého dôkazu navrhnutého daňovým subjektom, nezbavuje to daňový subjekt jeho dôkazného bremena; ak zároveň vznikne daňovému subjektu škoda, nie je vylúčená zodpovednosť štátu za škodu podľa osobitného predpisu. Daňový subjekt nezbavuje jeho dôkazného bremena poukaz na obchodné tajomstvo, s ktorým by sa správny orgán pri vykonávaní dôkazu mohol zoznámiť. Také tajomstvo je chránené zákonnou povinnosťou mlčanlivosti pracovníkov správcu dane aj tretích osôb. Ak by však takéto obchodné tajomstvo bolo v dôsledku nesprávneho úradného postupu vyzradené a v dôsledku toho vznikla daňovému subjektu škoda, prichádza do úvahy zodpovednosť štátu za takúto škodu.

## **Záver**

Na rozdiel od niektorých špecifických konaní (napríklad podľa Zákona o ochrane hospodárskej súťaže) poskytuje Daňový poriadok relatívne široké možnosti správcovi dane v rámci výkonu daňovej kontroly požadovať od účastníkov konania predloženie dôkazov, informácií, vysvetlení a pod. Jednoduchá obrana kontrolovaného subjektu s poukázaním na ochranu týchto informácií ako obchodného tajomstva nie je automaticky udržateľná, čo potvrdzuje aj pomerne ustálená slovenská aj česká judikatúra.

Na druhej strane, správca dane je pri získavaní dôkazných prostriedkov limitovaný jednak obmedzeniami zákona a taktiež zásadami uplatňovanými v daňovom práve. Zamestnanci správcu dane sú povinní dodržiavať daňové tajomstvo, v opačnom prípade má kontrolovaný subjekt nárok na náhradu škody a páchatelia by mohli byť sankcionovaní aj normami trestného práva.

Je preto potrebné nájsť rovnováhu v právach a povinnostiach všetkých účastníkov daňovej kontroly a predchádzať prípadným sporom aj prostredníctvom zabezpečovania a preukazovania relevantných skutočností aj inými dôkazmi, pričom dôkazy chránené ako obchodné tajomstvo by mali byť, aj vzhľadom na svoju ekonomickú povahu, vyžadované až ako jedna z posledných možností na preukázanie určitých tvrdení kontrolovaného subjektu.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

BURÁK, E. 2014. Donucovací arzenál správcu dane podľa daňového poriadku. In *Daňový špeciál 2/2014*. ISSN 1338-2918. s. 10-14.

JURČÍK, P. - JURČÍKOVÁ, B. 2016. 2. Komentár k legislatívnym úpravám ustanovení daňového poriadku. In *Daňový a účtovný poradca podnikateľa 4-5/2016*. ISSN 1335-0897. s. 8-13.

KUBINCOVÁ, S. 2015. *Daňový poriadok. Komentár*. C. H. BECK 2015. 56 str. ISBN 978-80-89603-28-2.

MORAVČÍKOVÁ, A. 2013. *Obchodný zákonník. Komentár*. 4. vydanie. C. H. BECK 2013. 272 str. ISBN 978-80-89603-12-1.

# PRINCÍP TRANSPARENTNOSTI A JEHO VÝZNAM V ČINNOSTI INŠTITUCIONÁLNEHO APARÁTU EURÓPSKEJ ÚNIE

Anna Ščensná

## **Abstract**

*The principle of transparency is the key principle in contemporary pluralistic liberal democracy. Naturally, it requires that the administrative procedures, judicial decisions and political developments are transparent. Although the general provision contained in Art. 2 Treaty on European Union enshrining values of the European Union explicitly anything about transparency as one of European values, in our opinion at least suitable if not downright necessary to reflect on the question whether it is possible to inspect the principle of transparency as a European value. Post interlaced with the ambition to answer the issue raised is divided into two parts. The first part of a legal-analytical nature and deals with the legislative basis for transparency in the legal framework of the European Union - in the Treaties (including their revisions) and secondary legislation. The second part of presented contribution uses the methods of descriptive statistics and annual reports of the Ombudsman to analysis of actual violations of the principle of transparency of European Institutions. Thus raised the direction of research allows us to take a position in a problematic perception of transparency and its place in the system of the European values.*

## **Abstrakt**

*Východiskovým princípom v súčasnej pluralitnej liberálnej demokracii je nepochybne princíp transparentnosti. Prirodzene sa preto vyžaduje, aby administratívne procesy, súdne rozhodnutia či politický vývoj boli transparentné. Napriek tomu, že všeobecné ustanovenie obsiahnuté v čl. 2 Zmluvy o Európskej únii, zakotvujúce hodnoty Európskej únie, explicitne nevypovedá o transparentnosti ako o jednej z európskych hodnôt, je podľa nášho názoru minimálne vhodné, ak nie priam nevyhnutné, zamyslieť sa nad otázkou, či možno nahliadať na princíp transparentnosti ako na európsku hodnotu. Prekladaný príspevok s ambíciou zodpovedania nastolenej otázky je rozdelený do dvoch častí. Prvá časť má právne-analytický charakter a venuje sa legislatívnym základom transparentnosti v právnom rámci Európskej únie – v zakladajúcich zmluvách (vrátane ich revízií) a sekundárnych prameňoch. Druhá časť príspevku, prostredníctvom metódy deskriptívnej štatistiky a obsahovej analýzy výročných reportov Európskeho ombudsmana, skúma prípady porušovania princípu transparentnosti európskymi orgánmi. Takto nastolený smer výskumu nám umožňuje zaujať stanovisko v problematickom nazeraní na princíp transparentnosti a jeho miesto v systéme európskych hodnôt.*

## **Úvod**

Transparentnosť predstavuje v súčasnom ponímaní akýsi „fenomén doby“, ktorý stále častejšie nachádza svoje miesto v dokumentoch ústavnej povahy národného a dokonca aj nadnárodného charakteru. Je jedným z pilierov demokratického spravovania, o ktoré sa moderné štáty usilujú. Dokonca býva označovaná aj ako kyslík demokracie. No to, čo sa reálne

ukrýva pod inštitútom transparentnosti a či sa jeho obsahové zložky, tak ako ich zakotvujú príslušné právne predpisy, naplňajú, je prinajmenšom diskutabilné.

Príspevok si z toho dôvodu kladie za cieľ poukázať na dôležitosť a reálnosť uplatnenia princípu transparentnosti v činnosti administratívneho aparátu Európskej únie. Danú problematiku však nie je možné analyzovať bez toho, aby sme sa aspoň čiastočne nedotkli charakterového aspektu Európskej únie, kde pri jej vymedzení súhlasíme s tvrdením, že pohľadov ako vnímať charakter Európskej únie je viacero. Dominantný názor, ktorý sa stretáva so všeobecnou akceptáciou, vypovedá o Európskej únii ako o supranacionálnej organizácii, ktorej suverenita je odvodená od suverenity členských štátov. Rovnako ju charakterizuje ako entitu, ktorá disponuje právnou subjektivitou, má vlastný administratívny aparát, jedinečný systém prameňov práva, rozhodnutia v zásade prijíma väčšinovým spôsobom a neustále je otvorená procesu rozširovania. Práve pohľad, keď vnímame Európsku úniu ako entitu disponujúcu vlastným administratívnym aparátom, ktorého spôsob fungovania je nezávislý od členských štátov a prejavuje sa v ňom trend dobrej správy a účasti občianskej spoločnosti, je pre potreby nášho skúmania východiskovým. Vytvára sa tak priestor pre zodpovedanie otázky, či je možné vnímať transparentnosť ako jednu z hodnôt<sup>263</sup> Európskej únie, alebo či samotné zakotvenie tohto inštitútu do primárneho práva bolo len dobre premysleným ťahom na ceste k pozitívnemu vnímaniu Európskej únie avšak s absenciou pozitív na strane občanov Európskej únie.

## Právny základ princípu transparentnosti v práve Európskej únie

Vo svojej podstate je princíp transparentnosti vyjadrením nároku verejnosti na čo najširší možný prístup k dokumentom, ktorými Európska únia a jej administratívny aparát disponujú. Medzi odborníkmi však prevláda názor, že transparentnosť a Európska únia predstavujú skôr dva oproti sebe stojace prvky než prvky fungujúce vo vzájomnej symbióze. Tomuto pohľadu pridáva na význame aj skutočnosť, že fungovanie Európskej únie (predtým Európskych spoločenstiev) bolo desiatky rokov úplne netransparentné a bežnou praxou bola propagácia diplomatickej uzavretosti. Tajné zasadnutia Rady, na ktorých sa nezúčastňoval ani zástupca Európskej komisie, či nesprístupnenie zápisníc zo zasadnutí, neboli v tom období zriedkavým javom. Postupným rozširovaním členskej základne, zmenami okolitého prostredia a spoločenskej situácie vyvstala potreba hodnotovej prestavby aj v Európskej únii a jej činnosť zahalenú rúškom tajomna malo vystriedať pomalé, opatrné ale jasnejšie svetlo v podobe zakotvenia princípu transparentnosti do primárneho práva. Tento zlom priniesla až Amsterdamská zmluva, ktorá priamo do čl. 1 začlenila ustanovenie, v zmysle ktorého je Európska únia zväzok, v ktorom „*sú rozhodnutia prijímané čo najotvorenejšie*“. Do tej doby v súvislosti s bojom proti demokratickému deficitu ustanovovala Maastrichtská zmluva požiadavku aby boli rozhodnutia prijímané len „*čo najbližšie občanom*“ a teda aby boli prijímané v súlade so zásadou subsidiarity.

---

<sup>263</sup> Pojem „hodnota“ pre účely tohto príspevku používame v širšom zmysle slova, nielen ako hodnoty spoločné členským štátom v spoločnosti vyznačujúcej sa pluralizmom, zákazom diskriminácie, toleranciou, spravodlivosťou, solidaritou a rovnosťou žien a mužov, ale ako akýkoľvek aspekt o dosiahnutie ktorého sa jednotlivé entity pokúšajú.



Samotný proces zakotvenia princípu transparentnosti, ale neprebehol bez komplikácií a bol sprevádzaný častými spormi o transparentnosť, kde na jednej strane vystupovali severské krajiny podporujúce prístup tzv. transparency through public access (relatívne voľný prístup občanov k dokumentom orgánov verejnej správy) a na strane druhej to boli tie členské krajiny, ktoré takejto variante naklonené neboli a poukazovali na nedostatočnú efektivitu konania medzi všetkými členskými krajinami. V konečnom dôsledku bol prijatý kompromis v podobe tzv. transparency through communication, ktorého podstata spočíva v informovaní verejnosti len prostredníctvom tých údajov, ktoré poskytuje samotná Európska únia. (Boysen, 2009, s. 217)

V zmysle súčasnej právnej úpravy je problematika princípu transparentnosti obsiahnutá na viacerých miestach Zmluvy o Európskej únii (ďalej len „ZEÚ“), Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej len „ZFEÚ“) a v ďalších prameňoch sekundárneho práva. Čl. 1 ZEÚ a čl. 10 ods. 3 ZEÚ, ktoré sú jedným z ustanovení o demokratických zásadách, zakotvujú, že *„rozhodnutia sú prijímané čo najotvorenejšie a najbližšie občanom“*. V tomto ustanovení je badateľný vplyv oboch revízií – Amsterdamskej zmluvy a Maastrichtskej zmluvy. Okrem vyššie spomenutých článkov zahŕňa úpravu princípu transparentnosti aj čl. 15 ZFEÚ, z dikcie ktorého vyplýva, že: *„S cieľom podporovať dobrú správu vecí verejných a zabezpečiť účasť občianskej spoločnosti dodržiavajú inštitúcie, orgány, úrady a agentúry Únie v čo najväčšej možnej miere princíp otvorenosti“*. Z obsahu tohto ustanovenia vyplýva, že čl. 15 ods. 1 ZFEÚ formuluje otvorenosť ako cieľ únijnej politiky, v ktorej akákoľvek činnosť orgánov Európskej únie musí byť v rámci možnosti čo najviac transparentná. Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť, že čo najvyššia miera transparentnosti neznamená, že formy transparentnosti musia a môžu byť u všetkých orgánov rovnaké a taktiež vo vzťahu ku konaniu orgánov Európskej únie v rámci spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky a dokumentov v nej vytvorených nemožno hovoriť o úplnej aplikácii predmetného článku. V neposlednom rade je princíp transparentnosti a ustanovenia s ním súvisiace zakotvený aj v čl. 10 ZEÚ, čl. 20, 24, 232, 240 ods. 3, 298, 399 ZFEÚ a čl. 41 - 42 Charty základných práv Európskej únie.

Čo najotvorenejšie konanie orgánov Európskej únie je zakotvené predovšetkým kvôli dvom cieľom spojenými s dvoma základnými právami občanov Európskej únie. Prvým z nich je zabezpečenie dobrej správy, teda dodržanie občianskeho práva na dobrú správu tak ako je formulované v čl. 41 Charty základných práv Európskej únie a druhým právom a zároveň aj cieľom transparentnosti je participácia občanov na únijnej politike. (Syllová a kol., 2010, str. 226 – 227)

## **Princíp transparentnosti a jeho vplyv na činnosť administratívneho aparátu Európskej únie**

Vysoká miera transparentnosti konania v sebe spája kontrolu činnosti orgánov, inštitúcií a iných subjektov Európskej únie s právom verejnosti byť primerane informovaná o verejných záležitostiach a o výkone činnosti administratívneho rámca Európskej únie. Lisabonská zmluva zakotvuje nasledovné spôsoby, ktorými princíp transparentnosti nachádza svoje uplatnenie v činnosti orgánov Európskej únie:

### *Verejnosť zasadnutí orgánov Európskej únie*

Tento spôsob realizácie princípu transparentnosti sa v zmysle čl. 15 ods. 2 ZFEÚ uplatňuje prostredníctvom verejne prístupných zasadnutí Európskeho parlamentu a Rady pri

prerokovávaní a hlasovaní o návrhoch legislatívnych aktov. Zaujímavosťou je, že pri návrhoch nelegislatívnych aktov sa obligatórne verejne prístupné zasadnutia nevyžadujú. Ak by sme citovaný článok vykládali v materiálnom zmysle, dospeli by sme k záveru, že všetky fázy prejednávania návrhov legislatívnych aktov vrátane ich príprav by mali byť verejné. Vychádzajúc z rokovacích poriadkov Európskeho parlamentu a Rady je možné konštatovať, že pri kodifikácii verejnosti zasadnutí bol použitý užší výklad pojmu verejnosť zasadnutí, no súčasná lisabonská úprava vniesla do úpravy viac transparentnosti. Čl. 115 Rokovacieho poriadku Európskeho parlamentu zakotvuje, že rozpravy v Európskom parlamente sú vždy verejné, pričom obsahuje aj možnosť rozdeliť program schôdze výborov na body verejnosti prístupné a body verejnosti neprístupné. V súlade s čl. 4 ods. 1 – 4 Nariadenia č. 1049/2001 o prístupe verejnosti k dokumentom Európskeho parlamentu, Rady a Komisie (ďalej len „Nariadenie“) je povinnosťou sprístupniť dokumenty a zápisy aj z neverejných zasadnutí. Čl. 115 Rokovacieho poriadku Európskeho parlamentu ďalej stanovuje, že za zatvorenými dverami sa vždy prerokovávajú záležitosti týkajúce sa konaní o imunitě. Rokovací poriadok Rady sa v zmysle lisabonskej úpravy taktiež vyznačuje rozšírením verejnosti jej zasadnutí. Čl. 7 Rokovacieho poriadku Rady zakotvuje verejnosť rokovaní a hlasovaní o návrhoch legislatívnych aktov (táto časť programu sa označuje „Prerokovanie legislatívnych aktov“). Verejnosť zasadnutí v časti programu Prerokovanie legislatívnych aktov sa zabezpečuje prostredníctvom verejných prenosov audiovizuálnymi prostriedkami. Na túto časť programu sa vzťahuje aj zverejňovanie dokumentov predložených Rade a časti zápisnice týkajúcej sa tejto časti programu. Čl. 8 Rokovacieho poriadku Rady pojednáva aj o iných verejne prístupných zasadnutiach Rady, napríklad prvé rokovanie Rady o dôležitom nelegislatívnom návrhu týkajúcom sa prijatia noriem, ktoré sú právne záväzné v členských štátoch alebo pre členské štáty, verejné diskusie Rady o dôležitých otázkach, ktoré ovplyvňujú záujmy Európskej únie a jej občanov alebo verejné diskusie dotýkajúce sa smerovania osemnásťmesačného programu Rady.

Na základe vyššie uvedenej právnej úpravy vyvstáva otázka, či sa požiadavka verejnosti zasadnutí vzťahuje aj na iné orgány okrem tých, o ktorých pojednáva čl. 15 ZFEÚ. Domnievame sa však, že verejnosť hlasovania a verejnosť prejednávania aktov sa na ostatné orgány Európskej únie nevzťahuje a to ani v prípade, ak by sa ich konanie týkalo návrhu legislatívneho aktu (napr. Rokovací poriadok Európskej rady ustanovuje v čl. 10, že: „V prípadoch kedy Európska rada v súlade so zmluvami prijíma rozhodnutie, môže spôsobom hlasovania platným pre prijatie dotyčného rozhodnutia rozhodnúť o zverejnení výsledku hlasovania; čl. 9 Rokovacieho poriadku Európskej komisie zakotvuje, že: „zasadnutia Komisie nie sú verejné. Rokovania sú dôverné“).

#### *Verejnosť sprístupňovania a poskytovania dokumentov*

Druhý spôsob naplňovania princípu transparentnosti spočíva v práve každého občana Európskej únie, každej právnickej osoby so sídlom na území Európskej únie a každej fyzickej osoby s bydliskom na území Európskej únie na prístup k niektorým dokumentom orgánov Európskej únie z jednotlivých oblastí jej činnosti, ktoré orgán Európskej únie vypracoval, dostal alebo ktoré má v držbe. Podľa čl. 15 ods. 3 ZFEÚ je potrebné zaistiť aby Európsky parlament a Rada zabezpečili sprístupnenie dokumentov týkajúcich sa legislatívnych postupov. Zmluvný rámec však neobsahuje bližšiu úpravu princípov sprístupňovania dokumentov a ponecháva ju

na sekundárnom práve, kde si Európsky parlament a Rada v nariadeniach stanovujú všeobecné princípy prístupu a obmedzení prístupu z dôvodov „verejného alebo súkromného záujmu“. Nariadenie definuje pojem dokument, pod ktorým sa rozumie akýkoľvek obsah bez ohľadu na to, aké je jeho médium (napísaný na papieri alebo uložený v elektronickej forme alebo ako zvukový, vizuálny alebo audiovizuálny záznam), týkajúci sa akejkoľvek veci vzťahujúcej sa na politiku, činnosť a rozhodnutia, ktoré spadajú do oblasti pôsobnosti príslušného orgánu a taktiež stanovuje jeho rôzne druhy obmedzení. Dokumenty dotýkajúce sa legislatívneho postupu sa v zmysle Nariadenia zverejňujú priamo v Úradnom vestníku Európskej únie, pričom sa za legislatívny postup nepovažujú postupy v oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky, na ktoré sa ustanovenie čl. 15 ZFEÚ nevzťahuje. Režim regulácie výnimiek sprístupnenia dokumentov, ako ďalšia časť Nariadenia, obsahuje špecifikáciu tej skupiny dokumentov, ku ktorej musí byť prístup odmietnutý (tzv. mandátorne výnimky) a na druhej strane špecifikuje tú skupinu dokumentov, ku ktorej je možné odmietnuť prístup po zvážení orgánov Európskej únie (tzv. diskrečné výnimky).

Obdobne ako aj pri prvom spôsobe napĺňania princípu transparentnosti, verejnosť zasadnutí, ani tento spôsob sa neuplatňuje na iné orgány Európskej únie. To znamená, že nariadiť zverejnenie dokumentov týkajúcich sa legislatívneho postupu nie je možné vo vzťahu k ostatným orgánom Európskej únie (napr. vo vzťahu k Európskej komisii, Európskej rade). Tieto orgány Európskej únie si prístup verejnosti dokumentov upravujú vo svojich rokovacích poriadkoch. Európska rada vo svojom rokovacom poriadku vymedzuje, že pri konaní o návrhoch legislatívnych aktov sa použijú príslušné ustanovenia Rokovacieho poriadku Rady (čl. 10 Rokovací poriadok Európskej rady). Súčasťou Rokovacieho poriadku Európskej komisie je príloha s názvom Bezpečnostné pravidlá, ktorej obsahom je klasifikácia dokumentov Európskej komisie, ich režim a príloha nazvaná Ustanovenia vykonávajúce Nariadenie, ktoré ešte bližšie regulujú prístup dokumentov zo strany verejnosti. Uplatňovanie princípu transparentnosti prostredníctvom prístupu k dokumentom sa v zmysle čl. 15 ods. 3 ZFEÚ a Nariadenia vzťahuje aj na Súdny dvor Európskej únie, Európsku centrálnu banku a Európsky investičný fond. Tejto povinnosti ale podliehajú len v tom prípade, ak vykonávajú správne funkcie. V opačnom prípade sa na nich právo osôb na prístup k dokumentom tak ako je upravené v čl. 15 ZFEÚ nevzťahuje. Je to spôsobené osobitným režimom ich vecných a procesných dokumentov ako to vyplýva napríklad aj z čl. 8 Rokovacieho poriadku Európskej centrálnej banky, ktorý stanovuje, že všetky dokumenty Generálnej rady vydávané v rámci jej právomoci sú dôverné, pokiaľ Generálna rada nerozhodne inak. Nejasnosťou však zostáva, čo zmluva pod výkonom správnych funkcií rozumie.

### **Analýza porušovania princípu transparentnosti alebo nedbalosť jeho uplatňovania orgánmi Európskej únie**

Predchádzajúca časť príspevku bola venovaná princípu transparentnosti v tom ponímaní, ako o ňom pojednávajú normy primárneho a sekundárneho práva Európskej únie. Z tohto uhla pohľadu sa jednohlasne prikláňame k názoru, že transparentnosť je možné považovať za európsku hodnotu. To, že zakotvenie princípu transparentnosti je obsahom primárneho práva, majúcom postavenie ústavného práva, nás v tom len utvrdzuje. Ak sa však

vrátime na začiatok našich úvah, pretože zatiaľ sme zodpovedali len na tú časť otázky, aký je vecný ráz inštitútu transparentnosti, otázka, či sa obsahové zložky transparentnosti aj reálne naplňujú je ešte nezodpovedaná. Spôsob akým sa princíp transparentnosti uplatňuje samotným administratívnym rámcom Európskej únie nám umožní vytvoriť ďalšiu perspektívu v bádani, či transparentnosť je alebo nie je európskou hodnotou.

Rok 1992 sa vo vzťahu k demokraticky orientovanému vývoju Európskej únie spája aj so zriadením inštitútu európskeho ombudsmana, ktorý má slúžiť na ochranu práv jednotlivcov pred nesprávnym úradným postupom európskeho administratívneho aparátu. Od doby jeho inštitucionalizovania až po súčasnosť sa na tento úrad obrátilo mnoho jedincov, fyzických ale i právnických osôb, ktoré namietali porušenie svojich práv, a počet prípadov postupne narastal. Čo je pomerne zarážajúce najväčší podiel na prípadoch prešetrovaných európskym ombudsmanom mali tie prípady, ktoré sa týkali porušenia princípu transparentnosti a to spôsobom, že požadované informácie buď neboli poskytnuté vôbec alebo ich poskytnutie nebolo dostatočné, či dokonca bol zamietnutý prístup verejnosti k dokumentom. Percentuálny podiel prípadov, ktoré mali za následok porušenie transparentnosti, na celkovom počte prípadov za jednotlivé roky demonštruje nasledujúca tabuľka (tab. 1).

**Tabuľka 1 Percentuálny podiel sťažností týkajúcich sa porušenia princípu transparentnosti**

| Výročná správa Európskeho ombudsmana za rok | Celkový počet prípadov | Počet zaevidovaných sťažností týkajúcich sa nedostatočného poskytnutia informácií, neposkytnutia informácií, neverejného prístupu k dokumentom a nedostatočnej transparentnosti | Percentuálny podiel sťažností týkajúcich sa porušenia transparentnosti na celkovom počte zaevidovaných sťažností |
|---------------------------------------------|------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1996                                        | 1041                   | 30                                                                                                                                                                              | 13 %                                                                                                             |
| 1997                                        | 1412                   | 60                                                                                                                                                                              | 25 %                                                                                                             |
| 1998                                        | 1617                   | 69                                                                                                                                                                              | 30 %                                                                                                             |
| 1999                                        | 1860                   | 66                                                                                                                                                                              | 23 %                                                                                                             |
| 2000                                        | 2017                   | 95                                                                                                                                                                              | 28 %                                                                                                             |
| 2001                                        | 2179                   | 84                                                                                                                                                                              | 29 %                                                                                                             |
| 2002                                        | 2511                   | 92                                                                                                                                                                              | 27 %                                                                                                             |
| 2003                                        | 2611                   | 90                                                                                                                                                                              | 28 %                                                                                                             |

|      |      |     |        |
|------|------|-----|--------|
| 2004 | 4048 | 127 | 22 %   |
| 2005 | 4416 | 188 | 24 %   |
| 2006 | 4422 | 190 | 25 %   |
| 2007 | 3760 | 216 | 28 %   |
| 2008 | 3406 | 107 | 36 %   |
| 2009 | 3098 | 121 | 36 %   |
| 2010 | 2667 | 99  | 30,4 % |
| 2011 | 2510 | 64  | 16,2 % |
| 2012 | 2442 | 58  | 12,5 % |
| 2013 | 2420 | 118 | 25,6 % |
| 2014 | 2079 | 86  | 21,5 % |
| 2015 | 2007 | 62  | 22,4 % |

Poznámka: V niektorých prípadoch sa v rovnakom vyšetrowaní skúmali dva alebo viac typov údajného nesprávneho úradného postupu. Uvedené percentuálne podiely preto spolu predstavujú vyše 100%.

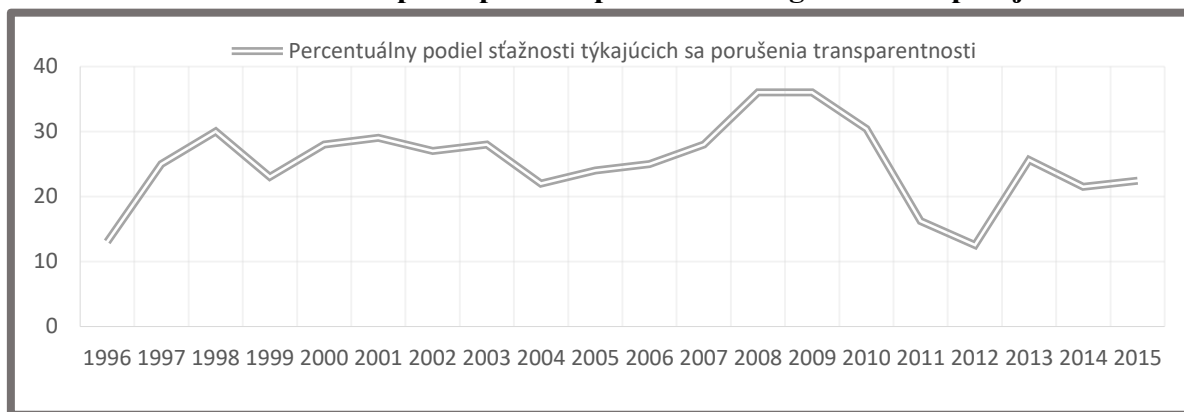
Zdroj: vlastné spracovanie na základe Annual report 1996 – 2015

Z tabuľky je možné vyvodiť viaceré závery. Prvým z nich je, že zakotvenie inštitútu európskeho ombudsmana malo svoje opodstatnenie, nakoľko počet prípadov, ktoré boli predmetom jeho činnosti, má stúpajúcu tendenciu a tento trend našiel svoje uplatnenie aj v prípadoch, ktoré súviseli s porušovaním transparentnosti aj keď je možné badať aj obdobia kedy porušenie transparentnosti bolo na ústupe. Obávame sa však, že tento nárast je skôr varovným signálom. Orgány Európskej únie si na jednej strane uvedomujú, že ich činnosť má vykazovať znaky otvorenosti a tým umožňovať účasť jednotlivcov na demokratickom živote Európskej únie, no k plneniu tejto povinnosti pristupujú pomerne nedbalo, čo dôkazom sú počty prípadov, kedy bola transparentnosť porušená. Na tomto mieste preto oprávnené vznikajú pochybnosti, či je transparentnosť naozaj možné vnímať ako európsku hodnotu.

Pri pozornejšej interpretácii tabuľky je možné pozorovať, že porušovanie princípu transparentnosti bolo síce najčastejšie na popredných miestach, čo sa podielu na celkovom počte prípadov týka, ale v sledovanom období zaznamenalo ako stúpajúcu tak i klesajúcu tendenciu. V roku 1996 to bolo len 13 % podiel, najnižší podiel v celom sledovanom období, a najvyššiu hodnotu 36 % dosiahol v rokoch 2008 a 2009. Je preto potrebné sa zamyslieť nad príčinou týchto výkyvov. Bývalý európsky ombudsman Nikiforos Diamandouros poukazoval nato, že transparentnosť v Európskej únii rastie veľmi pomaly, a Európska komisia aj Rada sú v otázke rozširovania transparentnosti v Európskej únii váhavé a neisté. Podľa neho priniesla reguláciu transparentnosti revolúcia v roku 2001, no bez zásadného pozitívneho dopadu. Ďalším pokusom na ceste k transparentnej Európskej únii bolo úsilie o vytvorenie jednotného systému registrácie záujmových skupín a lobistov pre všetky európske inštitúcie a zavedenie takzvanej „legislatívnej stopy“. Prax však poukázal na problém, ktorý vyvstal v podobe absencie legislatívneho základu povinnej registrácie lobistov a nádejou bola Lisabonská

zmluva, ktorá takýto rámec mala vytvoriť. Najviac úsilia v boji za transparentnú Európsku úniu vyvinula Európska komisia, aj súčasná na čele s Junckerom, ktorá si transparentnosť určila ako jednu z kľúčových priorít, o naplnenie ktorej sa snaží prostredníctvom zavedenia systému dobrovoľnej registrácie a portálu transparentnosti, na ktorom sú voľne dostupné informácie o príjemcoch prostriedkov z fondov Európskej únie, odkazy na občianku spoločnosť a etickú dimenziu Európskej únie, register expertných skupín, dokumenty vydané Európskou úniou a jej informačný portál. No aj napriek týmto aktivitám výrazné porušovanie princípu transparentnosti administratívnym rámcom Európskej únie neprestáva, čoho dôkazom je aj nasledovný obrázok (obrázok 1).

**Obrázok 1 Porušenie princípu transparentnosti orgánmi Európskej únie**



Zdroj: vlastné spracovanie na základe Annual report 1996 – 2013

Na základe vykonanej analýzy sme sa dostali k zodpovedaniu druhej časti otázky, reálnemu napĺňaniu princípu transparentnosti európskymi orgánmi. Dospeli sme však k záveru, že kým právne zakotvenie nás jednoznačne utvrdilo v tom, že transparentnosť je európska hodnota, jej praktická stránka toho nie je dôkazom.

Je možné vnímať niečo ako pilier, pokiaľ jeho realizácia pokrívka? Európska únia vyslovene zakotvuje, že jej orgány sú vo svojej činnosti transparentné, stanovuje podmienky zabezpečenia jej praktického uplatňovania, ale počet prípadov, v ktorých sa jednotlivci sťažujú na porušenie tejto zásady je stále príliš vysoký. Bojí sa Európska únia byť transparentná? Alebo je to zapríčinené tým, že je to organizácia, ktorá v celosvetovom meradle nemá obdoby a tým sa nemá u koho priučiť ako s týmto nedostatkom bojovať? Alebo nie sú to práve európski byrokrati, ktorí sa pod vplyvom spoločnosti bránia, aby Európska únia vystupovala ako transparentný subjekt?

Ak by sme to mali zhrnúť, podľa nášho názoru aj napriek štatistickým údajom je možné vnímať transparentnosť ako európsku hodnotu. Európska únia je právnym spoločenstvom, ktoré má zásadu otvorenej správy zakotvenú v dokumentoch ústavného charakteru. K tejto hodnote sa už verejne hlási, vytvára programy na jej podporu, ale nemožno jej uprieť to, že sa pri plnení jej obsahových náležitostí vyskytujú mnohé pochybenia.

## Záver

Obsahom príspevku bola problematika princípu transparentnosti a jeho významu v činnosti administratívneho rámca Európskej únie. Za cieľ príspevku sme si stanovili

prostredníctvom analýzy právneho základu transparentnosti a jej prípadov porušovania orgánmi Európskej únie identifikovať odpoveď na otázku či je možné nahliadať na transparentnosť ako na jednu z európskych hodnôt. Vychádzajúc z právnej úpravy regulujúcej predmetnú oblasť, nemôžeme súhlasiť s tým, že Európska únia nemá položené základy transparentnosti. Zastávame názor, že zakotvenie princípu transparentnosti do základného zmluvného rámca sa podpísalo na pomoci Európskej únii pokryť demokratický deficit. Týmto krokom Európska únia deklarovala svoju snahu odstrániť nedostatky obmedzujúce verejnú kontrolu a taktiež snahu vytvoriť priestor pre participáciu občanov a občianskych združení na rozhodovaní o záležitostiach, ktoré na nich majú priamy dopad a rovnako naplniť verejný záujem a právo občanov na dobrú správu vecí verejných. Musíme však konštatovať, že aj napriek vykonanej analýze neexistuje úplne akceptovateľný názor na transparentný charakter Európskej únie. Zrejmé je, že transparentnosť a Európska únie nepredstavujú dve diametrálne vzdialené premenné, tak ako tomu bolo v začiatkoch existencie Spoločenstiev. Na základe uvedeného si dovoľujeme vysloviť názor, že aj napriek viacerým snahám nie je proces transparentnej Európskej únie ešte zavŕšený, dôkazom čoho je počet sťažností podaných na úrad Európskeho ombudsmana práve v oblasti porušovania princípu transparentnosti ale ani úplne zatratený, čo dokazujú priority Junckerovej komisie, hlásajúce sa k myšlienke, že inštitúcie Európskej únie musia spoločne pracovať na tom, aby opäť získali dôveru občanov a jedným z riešení by mohol byť aj povinný register pre orgány Európskej únie – Európsky parlament, Radu a Európsku komisiu. Realnosť tohto cieľa Európskej únie však predstavuje beh na dlhú vzdialenosť. Predsa len jedná sa o rozsiahly byrokratický kolos, kde je potrebný čas nato, aby sa s touto hodnotou zžil. Ved' kto mohol tušiť, že prejav Roberta Schumana, v ktorom vyzýval k spojeniu sa v oblasti uhlia a ocele, položí základy dnešnej Európskej únie. A stalo sa. Preto aj dve na prvý pohľad nespojitelné veci, Európska únia a transparentnosť, môžu mať k sebe blízko, no bude to stáť ešte veľa síl a kontroly, aby sa z papierovej hodnoty stala hodnota zaužívaná.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

- Annual report of the European ombudsman 1995 – 2015*. 2016. [online]. Štrasburg. 2016. [cit. 2016.10.27]. Dostupné na internete: <http://www.ombudsman.europa.eu/activities/annualreports.faces>
- BOYSEN, S. 2009. Transparenz im europäischen Verwaltungsverbund. In: *Die Verwaltung*. ISSN 0042-4498. 2009. Volume 42, Issue 2, 215-246 p
- BRÖHMER, J. 2004. *Transparenz als Verfassungsprinzip, Grundsatz und Europäische Union*. Tübingen: Mohr Siebeck GmbH & Co. KG. 2004. 436 s. ISBN 978-3-16-148420-9.
- Európska komisia, 2016. [online]. Brusel: Portál transparentnosti. 2016. [cit. 2016.10.28]. Dostupné na internete: [http://ec.europa.eu/transparency/index\\_sk.htm](http://ec.europa.eu/transparency/index_sk.htm)
- HURNÁ, L. - RUSIŇÁK, P. 2010. *Právo európskej únie*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM. 2010. 395 s. ISBN 978-80-225-3048-4.
- KLUČKA, J. – MAZÁK, J. 2004. *Základy európskeho práva*. Bratislava: IURA EDITION. 2004. 536 s. ISBN 978-80-807-800-50.
- Lisabonská zmluva (2007) - Ú. v. ES C 306 (2007)
- Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1049/2001 z 30. mája 2001 o prístupe verejnosti k dokumentom Európskeho parlamentu, Rady a Komisie

NIELSEN, [N. 2013.](#) *Retiring ombudsman wants more transparent EU*. [online]. 2013. [cit. 2016.10.17]. Dostupné na internete: <https://euobserver.com/institutional/120261>

Rokovací poriadok Európskeho parlamentu (8. volebné obdobie, verzia z septembra 2016)

Rozhodnutie Komisie z 24. februára 2010, ktorým sa mení a dopĺňa rokovací poriadok Komisie

Rozhodnutie Rady [2009/937/EÚ](#) z 1. decembra 2009, ktorým sa prijíma rokovací poriadok Rady.

SYLLOVÁ, J. a kol. 2010. *Lisabonská smlouva – Komentář*. Praha: C. H. Beck. 2010. 1344 s. ISBN 978-80-7400-339-4.

Zmluva o Európskej únii (konsolidované znenie 2012) - Ú. v. ES C 326 (2012)

Zmluva o fungovaní Európskej únie (konsolidované znenie 2012) - Ú. v. ES C 326 (2012)



# ZMENŠENÁ PRÍČETNOSŤ A NEPRÍČETNOSŤ V ZMYSLE TRESTNÉHO ZÁKONA

Eva Sihelníková

## Abstrakt

*Príspevok je venovaný problematike právnej úpravy nepričetnosti ako okolnosti vylučujúcej trestnú zodpovednosť páchatel'a. Sú v ňom obsiahnuté podmienky uplatnenia daného inštitútu a taktiež rozbor pojmov, ktoré sú s problematikou nepričetnosti neoddeliteľne späté. Jedná sa najmä o pojem duševnej poruchy a jej kategorizáciu. V tejto časti boli v prevažnom rozsahu využité poznatky lekára – psychiatra MUDr. Pavla Krkošku, ktorý pri spracovaní príspevku poskytol rozsiahle a veľmi cenné poradenstvo. Menovaný lekár dlhodobo vykonával aj znaleckú činnosť v odvetví psychiatria. V príspevku je z pohľadu judikatúry obsiahnutý aj náhľad na patologickú a komplikovanú opitnosť.*

## Abstract

*The article is focused on an issue of legal treatment of an lunacy as an factor excluding criminal responsibility of a perpetrator. It contains application conditions of a given institute as well as analysis of terms which are tightly bound to a lunacy issue. Great emphasis is given to personality disorder term and its categorization. In this part, great deal of information from doctor - psychiatrist MUDr. Pavol Krkoška which offered extended and very helpful guidance were used, Doctor mentioned above also practiced as an long-term expert. From the jurisprudence point of view, there is also contained an insight on a pathological and complicated drunkenness in the article.*

Trestný zákon upravuje v ustanoveniach § 22 a 23 okolnosti vylučujúce trestnú zodpovednosť. Týmito okolnosťami sú vek a nepričetnosť. Ustanovenie § 23 Trestného zákona týkajúce sa nepričetnosti páchatel'a hovorí, že kto pre duševnú poruchu v čase spáchania činu inak trestného nemohol rozpoznať jeho protiprávnosť, alebo ovládať svoje konanie, nie je za tento čin trestne zodpovedný, ak trestný zákon neustanovuje inak. Z uvedeného je zrejmé, že ak nastanú tieto okolnosti, dochádza k vylúčeniu trestnej zodpovednosti páchatel'a, čo sa neskôr prejaví aj procesných dôsledkoch.

Ak je subjektom skutkovej podstaty, ako jedným z jej znakov fyzická osoba, musí byť v čase spáchania trestného činu príčetná a staršia ako štrnásť rokov. (Mašľanyová, 2011, s. 78) V prípade splnenia týchto náležitostí možno hovoriť o trestne zodpovednom páchatel'ovi.

V ustanovení Trestného zákona upravujúcom nepričetnosť je použitá alternatíva v podobe spojky *alebo*, tzn., že duševnou poruchou nemusí byť súčasne zasiahnutá rozpoznávací aj ovládacia schopnosť páchatel'a, ale na vylúčenie jeho trestnej zodpovednosti postačuje, ak došlo k úplnému, hoci aj dočasnému vymiznutiu jednej z týchto schopností.

V právnom poriadku je obsiahnuté negatívne vymedzenie pojmu príčetnosť. Právna teória definuje uvedený pojem nasledovne: „*Príčetnosťou sa všeobecne rozumie spôsobilosť byť páchatel'om trestného činu vzhľadom na duševné schopnosti páchatel'a. Príčetnosť je jedna z najvýznamnejších podmienok trestnej zodpovednosti.*“ (www.epi.sk)

Právna teória zároveň diferencuje nepričetnosť na nezavinenu, vtedy pôjde napríklad o už spomínané prípady duševných chorôb a zavinenu, kedy sa páchatel priviedol do takéhoto stavu pozitím alkoholu alebo inej návykovej látky. Zavinená a nezavinená nepričetnosť sa podľa TZ posudzuje odlišne. V ustanovení § 23 TZ ide o nepričetnosť nezavinenu. Možno povedať, že sa jedná o situácie, kedy stav, v dôsledku ktorého páchatel nie je schopný rozpoznať protiprávnosť svojho konania alebo ho ovládať, si nespôsobil, resp. nezavinil sám. V konaní páchatel'a, ktoré prechádzalo činom inak trestnému, teda nemožno hľadať pôvod vzniku duševnej poruchy, ktorá v čase spáchania skutku zasiahla jeho rozpoznávaciu alebo ovládaciu schopnosť. V prípadoch zavinenej nepričetnosti má vznik duševnej poruchy priamy súvis s predchádzajúcim konaním páchatel'a. Jedná sa napríklad o pozitie alkoholu alebo iných omamných a psychotropných látok. Duševná porucha je označovaná ako tzv. biologické kritérium nepričetnosti. (Čentěš, 2006, s. 96) Z hľadiska aplikácie ustanovenia § 23 TZ je potrebné aspoň čiastočne zadefinovať, čo možno pod duševnou poruchou vlastne rozumiť.

*„Duševná porucha je syndróm, ktorý je charakterizovaný klinicky významným narušením kognitívnych schopností osobnosti, jej emocionálneho vyváženia a správania a ktorá sa odráža v nefunkčných psychologických, biologických a vývojových procesoch, predovšetkým duševnej činnosti. Psychické poruchy sú zvyčajne spojené s významným narušením sociálnych, pracovných a iných dôležitých aktivít. Predvídateľná alebo spoločensky prijateľná odpoveď na bežné faktory stresu alebo na stratu, ako napr. smrť niekoho blízkeho sa nepovažuje za duševnú poruchu. Spoločensky neprijateľné správanie (napr. politické, náboženské, sexuálne) a konflikty, ktoré vznikajú medzi jednotlivcom a spoločnosťou sa nepovažujú za duševné poruchy, pokiaľ takéto správanie alebo konflikty nie sú spôsobené duševnou poruchou osobnosti, tak ako je uvedené vyššie.“* (www.psychologytoday.com.) Napriek skutočnosti, že duševná porucha je jedným z kľúčových pojmov ustanovenia § 23 TZ, v súčasnosti v právnom poriadku Slovenskej republiky jej definícia nie je obsiahnutá, avšak možno ju nájsť v judikatúre. Najvyšší súd vo svojom uznesení definuje uvedený pojem nasledovne: *„K nepričetnosti dovolací súd uvádza, že z právneho hľadiska sa ňou rozumie stav, keď páchatel pre duševnú poruchu v čase spáchania činu nemôže rozpoznať, že jeho konanie je pre spoločnosť nebezpečné alebo nemôže svoje konanie ovládať. Na vyvodenie záveru, že osoba nie je pre nepričetnosť trestne zodpovedná, postačuje, ak úplne chýba aspoň jedna z uvedených schopností.“* (4 Tdo 4/2012)

O deficite rozpoznávacej schopnosti hovoríme i v takom prípade, kedy páchatel mohol vnímať a vnímal skutkové okolnosti svojho činu, avšak chýbala mu schopnosť pochopiť jeho spoločenský zmysel a dosah. *„Nedostatok ovládacej schopnosti zasa spočíva v absencii konkrétneho konania osoby, ktoré je predmetom posudzovania.“* (Čentěš, 2006, s. 59) Deficit rozpoznávacej a ovládacej schopnosti je preto potrebné posudzovať s ohľadom na povahu spáchaného skutku, nakoľko páchatel môže byť schopný rozpoznať protiprávnosť niektorého zo skutkov a vo vzťahu k nemu ovládať svoje konanie napriek tomu, že pri ďalších skutkoch niektorá z uvedených schopností v plnom rozsahu absentuje. Preto páchatel môže byť v prípade spáchania viacerých skutkov príčetný len vo vzťahu k niektorým z nich. (Ivor, 2006, s. 129)

Legálna definícia termínu duševná porucha je od 01.01.2010 zavedená do Trestného zákonníka Českej republiky. Predmetná definícia je obsiahnutá v ustanovení § 123 a má nasledovné znenie: *„Duševnou poruchou sa rozumie mimo duševnej poruchy vyplývajúcej*

*z duševnej choroby i hlboká porucha vedomia, mentálna retardácia, ťažká asociálna porucha osobnosti alebo iná ťažká duševná alebo sexuálna odchýlka.“*

Z uvedenej definície je zrejmé, ktoré „kategórie“ pod pojem nepríčetnosti v tom význame, v akom je dôležitý z hľadiska trestnej zodpovednosti páchatel'a, spadajú.

Pojem nepríčetnosť, tak ako ho používa v súčasnosti platný Trestný zákon nemožno chápať reštriktívne len ako pojem označujúci duševné choroby, napriek tomu, že jeho definícia v porovnaní s českou právnou úpravou u nás zatiaľ absentuje. Uvedený pojem zahŕňa aj chorobné duševné stavy a krátkodobé duševné poruchy, pričom k tomu, aby nastala okolnosť vylučujúca trestnú zodpovednosť nie je potrebné, aby takáto porucha mala stály, či dlhotrvajúci charakter, ale stačí aby bola prechodná. Mašľanyová, 2011, s. 80)

Duševnými chorobami, ktoré sa v literatúre a komentároch najčastejšie uvádzajú sú napr.: Schizofrénia: „*Schizofrénia je závažné psychotické ochorenie. Narušuje sa schopnosť chorého zrozumiteľne jednať a správať sa v súlade s okolnosťami. Mení sa vzťah chorého ku skutočnosti. Schizofrénia ovplyvňuje ľudské zmýšľanie, cítenie a konanie.*“ (HÖSCHL, C.-LIBIGER, J.-ŠVESTKA, J, 2002, s. 342)

Za chorobný duševný stav sa považuje psychopatia, vývojové poruchy a vývojové oneskorenia ale aj slabomyselnosť a ďalšie. „*Psychopatia je odchýlna, disharmonická štruktúra osobnosti, ktorá sa prejavuje nepriaznivými alebo nadmerne zvýraznenými povahovými vlastnosťami v oblasti nižších a vyšších emócií a nálad, pudov, temperamentu, vôle a charakteru, neadaptívnym až hrubo rušivým správaním, ktorým trpí psychopat sám aj jeho okolie. Psychopatia nemá premenlivý ráz choroby, ale od detstva pretrvávajúce úchyľky alebo vady, ktoré vznikali na podklade súhry nepriaznivých vrodených a výchovne spoločenských faktorov. Je nezávislá na úrovni intelektu a nepatria k nej žiadne psychopatické príznaky.*“ (DOBIÁŠ, J, 1984, s. 220)

Ako už bolo uvedené vyššie, medzi duševné poruchy vyvolávajúce nepríčetnosť patria aj krátkodobé duševné poruchy. Takými sú napríklad patický afekt, patologická opitnosť, alebo iné prípady alkoholovej opojenosti, ale aj patologické poruchy spánku, najmä patologická rozospatnosť. Takýto stav môže byť vyvolaný aj úrazom. Vtedy pôjde o duševné poruchy po otrase mozgu, či zasiahnutí bleskom. (Mašľanyová, 2011, s. 80)

Medzi krátkodobé duševné poruchy patrí aj patologická opitnosť (ebrietas pathologica). „*Ide o kvalitatívnu poruchu priebehu opitosti, pri ktorej dochádza k ťažkej poruche vedomia bez toho, aby bola narušená pohybová koordinácia. Môže k nej dôjsť aj po požití nepatrného množstva alkoholu.*“<sup>264</sup> Okrem patologickej opitosti sa možno stretnúť aj s jednoduchou a komplikovanou opitnosťou. „*Komplikovaná opitnosť je stavom, ktorý vyplňa medzeru medzi opitnosťou jednoduchou a patologickou, začína ako jednoduchá opitnosť a tiež neskôr sa s ňou prelína, takže po excitačnej a útlmovej fáze môže nastúpiť ďalší stav vzrušenia, ktorý je charakteristický pre komplikovanú opitnosť. Väčšinou je prítomná psychopatická predispozícia, prípadne stav po úraze hlavy alebo nejaká organická odchýlka. Páchatel' pod vplyvom komplikovanej opitosti javí rýchlo sa stupňujúce podráždenie, ktoré na rozdiel od patologickej opitosti spravidla nadväzuje na predchádzajúcu situáciu, charakterizovanú napríklad aj nevel'kou nepríjemnosťou, rozrušenosťou, rozmrzelosťou. Nasledujúce jednanie je potom úplne neprimerané podnetu a svedčí o takej strate sebakontroly, ktoré nezodpovedá správaniu pri*

*jednoduchej opitosti, ani tomu ako sa dotyčná osoba pri nej prejavuje.*“( 9 Tz 216/2000 NS ČR zo dňa 19.10.2010)

K trestnej zodpovednosti páchatel'a za skutok, ktorý bol spáchaný v stave nepričetnosti spôsobenej patologickou opitnosťou sa vyjadruje judikatúra: *„Zodpovednosť páchatel'a za trestný čin spáchaný v nepričetnosti spôsobenej patologickou opitnosťou je vylúčená v zmysle § 23 TZ len vtedy, ak sa páchatel' predtým, než sa rozhodol požiť alkohol, nebol a ani nemal a nemohol byť vedomý svojej dispozície pre podobné stavy po požití alkoholu.* (R 46/1990)

Ďalej by som sa rada venovala časti ustanovenia upravujúceho nepričetnosť „ak tento zákon neustanovuje inak“ obsiahnutej v závere ustanovenia § 23 TZ. Táto formulácia má svoje opodstatnenie pri trestnom čine Opilstva podľa § 363 TZ. Pri tomto trestnom čine hovoríme o tzv. zavinenej nepričetnosti, t. j., že páchatel' sa do stavu nepričetnosti priviedol vlastným konaním. Za dané konanie sa považuje napr. požitie alebo aplikácia návykovej látky. Trestná zodpovednosť takéhoto páchatel'a nie je vylúčená v zmysle ustanovenia § 23 TZ. Na konanie páchatel'a v stave zavinenej nepričetnosti, ktoré by inak malo znaky trestného činu sa tak použije ustanovenie o trestnom čine opilstva.

V prípadoch trestného činu Opilstva však nemožno hovoriť o zavinení v pravom slova zmysle, nakoľko u páchatel'a absentuje príčetnosť, ktorá je považovaná za predpoklad zavinenia. Aj subjektívna stránka sa v danom prípade bude posudzovať na základe vonkajších prejavov. V pochybnostiach sa prejaví zásada „in dubio pro reo“. ([www.epi.sk](http://www.epi.sk)) Ustanovenie § 363 TZ však nie je možné aplikovať v prípade, že u páchatel'a nenastal stav nepričetnosti, ale tento konal v stave zmenšenej príčetnosti. Výsledkom by bolo, že by sa muselo na konanie takéhoto páchatel'a použiť príslušné ustanovenie upravujúce daný trestný čin. Uvedené tvrdenie vychádza aj z rozhodnutia súdu R 17/1993 podľa ktorého: *„V prípadoch, v ktorých opilosť alebo aplikácia inej návykovej látky neprivodí u páchatel'a stav nepričetnosti, ale iba stav zmenšenej príčetnosti, prichádza do úvahy jeho zodpovednosť za trestný čin, ktorý v tomto stave spáchal a nie za trestný čin opilstva podľa § 363 Trestného zákona.*“ V zmysle citovaného rozhodnutia nedôjde ani k aplikácii ustanovení upravujúcich mimoriadne zníženie trestu a upustenie od potrestania.

Z ustanovenia § 23 TZ vyplýva, že ak u páchatel'a absentuje príčetnosť, nejedná sa o trestný čin, ale o čin inak trestný. *„Čin inak trestný je konanie, ktoré má inak (za predpokladu príčetnosti) znaky trestného činu (tzv. kvázidelikt). Môžu to byť znaky, ktoréhokoľvek trestného činu (aj ohrozovacieho). U trestných činov, ktorých znakom je pohnútko, posudzovanie konania ako kvázideliktu je vylúčené.*“ (Čentéš, 2013, s. 44)

Trestnoprávne dôsledky nepričetnosti sa následne prejavujú v tom, že páchatel'ovi, ktorý nie je pre nepričetnosť za spáchaný skutok trestne zodpovedný a jeho pobyt na slobode je nebezpečný, uloží súd ochranné liečenie v zmysle ustanovenia § 73 ods. 1 TZ. K tomu, kedy je potrebné ochranné uložiť ochranné liečenie sa vyjadril aj Najvyšší súd Českej republiky: *„Nebezpečnosť pobytu páchatel'a činu inak trestného na slobode nie je možné vyvodzovať vždy iba z konania, ktoré vykazuje v danom prípade inak znaky trestného činu. Pre záver o pravdepodobnosti možného opakovania konania inak trestného musí byť zisťovaný tiež stupeň duševnej poruchy páchatel'a, prípadne jeho doterajšie recidívne prejavy, ktoré môžu vytvárať stav nebezpečenstva pre spoločnosť pri ponechaní takéhoto páchatel'a na slobode.*“( R 58/1968)

V rámci komparácie stavu nepričetnosti a stavu zmenšenej pričetnosti páchatel'a je možné poukázať na niektoré zásadné diferencie. Problematika zmenšenej pričetnosti nie je na rozdiel od nepričetnosti priamo upravená v našom trestnom zákone, avšak pojem zmenšená pričetnosť je zakomponovaný do viacerých ustanovení trestného zákona upravujúcich napr. upustenie od potrestania. Zmenšenou pričetnosťou sa z hľadiska skutočností relevantných pre posudzovanie trestnej zodpovednosti páchatel'a rozumie stav, kedy v porovnaní s otázkou nepričetnosti, pri ktorej dochádza v čase spáchania skutku k úplnému, hoci aj dočasnému, vymiznutiu schopnosti ovládať svoje konanie alebo rozpoznať jeho protiprávnosť, pri zmenšene pričetnom páchatel'ovi zostávajú ako rozpoznávacia, tak aj ovládacia schopnosť aspoň čiastočne zachované. Nakoľko v trestnom zákone v súčasnosti platnom a účinnom na našom území nie je problematika stavu zmenšenej pričetnosti priamo obsiahnutá, je potrebné v predmetnej otázke vychádzať najmä z literatúry a rozhodnutí súdov. V literatúre sa uvádza, že zmenšená pričetnosť je chorobný stav, pri ktorom je v dôsledku duševnej poruchy výraznejšie znížená rozumová alebo ovládacia schopnosť páchatel'a. Tieto skutočnosti by mali odôvodňovať zvláštny prístup voči páchatel'ovi, ktorý by sa mal prejavíť v jeho účinnejšej prevýchove. (Mašľanyová, 2011, s. 81)

V súvislosti so zmenšenou pričetnosťou možno poukázať na trestným čin obsiahnutý v prvom diely prvej hlavy osobitnej časti TZ, ktorého súčasťou skutkovej podstaty je určitá zmena pričetnosti páchatel'a, a to trestný čin Vraždy novonarodeného dieťaťa matkou podľa § 146 TZ. V uvedenom ustanovení nie je priamo použitý pojem nepričetnosť, resp. stav zmenšenej pričetnosti, ale TZ hovorí o rozrušení spôsobenom pôrodom. *„Rozrušenie spôsobené pôrodom je zvláštny znak trestného činu podľa § 146 TZ a nemožno ho zamieňať so všeobecnými podmienkami trestnej zodpovednosti, vyjadrených v ustanoveniach o nepričetnosti a zmenšenej pričetnosti. Pre posúdenie otázky, či obvinená konala v tomto psychickom stave, je rozhodujúcim podkladom posudok znalca – pôrodníka. Pritom nie je podstatné, či boli porušené schopnosti obvinenej rozpoznať nebezpečnosť svojho konania a ovládať ho.“* (R 25/1992-I)

Ďalej považujem za potrebné poukázať na skutočnosť, že napriek významu znaleckého posudku ako dôkazu, zostáva otázka nepričetnosti, resp. zmenšenej pričetnosti stále otázkou právnou, o ktorej rozhoduje vždy súd. Uvedené tvrdenie nevychádza priamo zo zákonnej dikcie, ale možno ho podporiť judikatúrou. *„Otázka nepričetnosti je otázka právna, jej posúdenie prináleží orgánom činným v trestnom konaní a súdu na základe skutočností vyplývajúcich z uskutočnených dôkazov. Povaha tejto otázky vyžaduje, aby jej posúdenie bolo založené na odborných znalostiach z odboru psychiatrie. Znalecký dôkaz z tohto odboru je však len jedným z podkladov na vytvorenie sudcovského presvedčenia o otázke pričetnosti a musí byť hodnotený v súvislosti so všetkými ostatnými zistenými skutočnosťami z tohto pohľadu relevantnými. Súd nezisťuje pričetnosť páchatel'a ako takú, ale vždy len pričetnosť páchatel'a vo vzťahu k určitému činu.“* (R 17/1979)

V tejto časti by som pokračovala cennými odbornými poznatkami, ktoré mi pri písaní článku poskytol MUDr. Pavol Krkoška. S menovaným lekárom som diskutovala najmä o páchaní trestného činu krádeže. Znalec uviedol, že osobnosti páchatel'ov, ktorí páchajú tento trestný čin sú nerovnomerne diferencované, môže sa jednať o poruchy osobnosti, môže ísť o syndróm inej psychiatrickej diagnózy, resp. poruchy, zneužívanie toxických látok, ako aj gamblerstvo. K otázke kleptománie menovaný lekár uviedol, že s touto poruchou sa v praxi

nestretol počas celého obdobia vykonávania znaleckej činnosti, pričom toto obdobie trvalo približne 30 rokov.

Kleptománia je impulzívna porucha. Postihnutý odcudzenú vec nepotrebuje, zvyčajne teda nedochádza ku krádeži napr. potravín alebo alkoholu. Porucha súvisí s impulzívnymi prejavmi alebo stavmi. Dôležitým znakom je nevyhnutnosť. Takýto čin je nemotivovaný, u páchatel'a absentuje príčina konania, správa sa impulzívne a jeho nutkanie je nezvládnuteľné. Postihnutý nemá k veci vzťah. Predmet, ktorý kradne nemá pre danú osobu žiadny význam. Kleptoman veci zhromažďuje, alebo zahadzuje. Znalec sa v praxi stretával s prípadmi osôb, ktoré kradli vždy s nejakým motívom, najmä za účelom zisku, nikdy sa nestretol so skutočným kleptomanom, ale s prípadmi, v ktorých sa kradnutie vyskytovalo len ako sekundárny znak.

Ako príklad MUDr. Krkoška uviedol manickú pacientku. Pacient postihnutý manickou poruchou je neustrážitelný, správa sa, „ako keby všetko vedel“, zvykne strieďať partnerov, sekundárne požíva alkoholické nápoje. V tomto prípade manická pacientka odcudžila jasno červenú kravatu a to z toho dôvodu, že by bola vhodná pre jej manžela, avšak nemala peniaze na jej zaplatenie. Po diagnóze jej duševnej poruchy, hodnotili znalci jej rozpoznávaciu a ovládaciu schopnosť pričom zistili, že obe boli vymiznuté. Znalec uviedol, že psychózou bývajú spravidla zasiahnuté ovládacie aj rozpoznávacie schopnosti páchatel'a, alebo v druhej alternatívne býva jeho rozpoznávaciu schopnosť len znížená.

Ďalší príklad uvedený znalcom súvisel s panickou poruchou. Panická porucha je stresová úzkostná porucha, je nezávažná a nemá vplyv na ovládacie a rozpoznávacie schopnosti. V uvedenom prípade sa však jednalo o ženu, ktorá urobila nákup v oddelení drogérie a utiekla z obchodného centra s košíkom v ruke bez zaplatenia.

Pri tejto poruche sa pacient bojí uzatvorených alebo otvorených priestranstiev, je mu na odpadnutie, myslí si, že umrie, ja to ťažko zvládnuteľný úzkostný stav, často sa v praxi vyskytujú prípady, kedy pacient nedokáže čakať v rade pri pokladni, čo bol aj prípad prezentovaný MUDr. Krkoškom. Znalci hodnotili rozpoznávaciu a ovládaciu schopnosť páchatel'ky, pričom konštatovali, že rozpoznávacie schopnosti sú zachované v plnom rozsahu, ale ovládacie čiastočne až podstatne znížené pre uvedený trestný čin. Obdobné prípady sa v praxi vyskytujú aj v súvislosti s klaustrofóbiou a agorafóbiou, čo je strach z veľkých priestorov.

Ďalšou skupinou, s ktorou sa MUDr. Krkoška pri vykonávaní znaleckej činnosti v súvislosti so skúmaním rozpoznávacej a ovládacej schopnosti stretával, boli osoby trpiace alkoholizmom, toxikomániou, abstinenčnými pacientmi, aj bezdomovci, ľudia ktorí v danej chvíli nemajú peniaze, a pociťujú neodolateľnú túžbu po alkohole, resp. inej omamnej alebo návykovej látke. V abstinenčnom stave je takáto osoba ochotná ísť kraďnúť. Podstatná je túžba potlačiť abstinenčné príznaky, pričom tieto osoby kraďnú aj peniaze. Kradnutie je teda opäť sekundárne. Nejedná sa o túžbu kraďnúť, ale prostredníctvom kradnutej veci uspokojiť inú svoju potrebu. Znalec uviedol, že v daných prípadoch ide maximálne o zníženie ovládacích schopností. Týchto páchatel'ov je potrebné diferencovať od páchatel'ov v alkoholickej opitosti, kde už sa trestná zodpovednosť posudzuje podľa ust. § 363 TZ, tak ako aj pri všetkých ostatných trestných činoch spáchaných v alkoholickej ebriete, resp. pod vplyvom návykovej látky. Ako príklad znalec použil ženu trpiacu alkoholizmom. Táto žena pravidelne kradla v potravinách fľaše alkoholu, avšak nejednalo sa u nej ešte o abstinenčné príznaky, toto jej konanie súviselo

len s konzumáciou. Prejavovala sa u nej nekritičnosť spôsobená počínajúcim organickým poškodením mozgu vplyvom abuzu. Táto žena každý druhý deň zobrala v obchode fľašu alkoholu a manžel, ktorý o tom po upozorneniach predavačiek vedel, chodil koncom týždňa za fľaše zaplatiť. Postihnutá vtedy ešte pracovala, nejavila výraznejšie zmeny duševného stavu, a znalci rezultovali záver, že jej ovládacie a rozpoznávacie schopnosti boli len čiastočne, nepodstatne znížené. V daných prípadoch bývajú zasiahnuté najmä ovládacie schopnosti páchatel'a, pričom záleží od stupňa poškodenia mozgu.

MUDr. Krkoška ďalej uviedol, že absencia ovládacej alebo rozpoznávacej schopnosti sa najčastejšie vyskytovala u psychotikov trpiacich duševnými chorobami s poruchami vnímania, myslenia, konania ako napr. schizofrénia, bipolárna afektívna porucha, pretrvávajúce poruchy s bludmi.

V literatúre je ako krátkodobá duševná porucha často uvádzaný patický afekt. MUDr. Krkoška sa vyjadril, že poznatky o tomto stave možno získať skôr z objektívneho posúdenia okolia, najmä svedkov, ktorí boli prítomní pri konaní páchatel'a, ako aj z celkového priebehu a charakteru trestnej činnosti. Patický afekt sa dá diagnostikovať maximálne jedenkrát za život a znalec sa s ním vo svojej praxi nestretol.

Nepričetnosť je okolnosťou vylučujúcou trestnú zodpovednosť. Medzi jej základné znaky sa zaraďuje prítomnosť duševnej poruchy, zasiahnutie rozpoznávacej alebo ovládacej duševnou poruchou a jej prítomnosť v čase spáchania činu inak trestného. Duševná porucha je jedným z kľúčových pojmov ustanovenia § 23 TZ, ktoré upravuje nepričetnosť. Uvedený pojem je potrebné vykladať extenzívne, nakoľko zahŕňa nie len duševné choroby, ako napr. schizofrénia, maniodepresívna psychóza a pod., ale aj chorobné duševné stavy, jedná sa napr. o psychopatiu a vývojové oneskorenia. Poslednú skupinu krátkodobé duševné poruchy. V tejto časti je z hľadiska posúdenia konania páchatel'a zaujímavý stav patologickej a komplikovanej opitosti.

Ako už bolo spomenuté vyššie, na to, aby sa páchatel' mohol považovať za nepričetného v zmysle trestného zákona, musí byť u neho duševná porucha prítomná v čase spáchania činu inak trestného. Jej prítomnosť pred alebo po spáchaní činu, nemá vplyv na trestnú zodpovednosť takéhoto páchatel'a.

S nepričetnosťou súvisí otázka zmenšenej pričetnosti. V tomto prípade síce dochádza k zasiahnutiu rozpoznávacej a ovládacej schopnosti páchatel'a duševnou poruchou, avšak obe tieto schopnosti zostávajú čiastočne zachované. Presná úprava tohto inštitútu je obsiahnutá v ustanovení § 27 Trestného zákonníka Českej republiky.

V rámci úvah de lege ferenda by som v nadväznosti na uvedené navrhovala inkorporovať právnu úpravu zmenšenej pričetnosti priamo do Trestného zákona, nakoľko touto problematikou sa doposiaľ zaoberá len judikatúra.

## **Zoznam bibliografických odkazov:**

ČENTÉŠ, J. 2014. *Trestný poriadok s komentárom*. Bratislava: Euro Kodex, 2014. 944 s. ISBN 978-80-8155-021-8

ČENTÉŠ, J. 2006. *Trestný zákon s komentárom*. Žilina: Poradca podnikateľa, spol. s.r.o. 2006. 692 s.

DOBIÁŠ, J. a kol.: *Psychiatrie*. Praha. 1984

HÖSCHL, C.-LIBIGER, J.-ŠVESTKA, J.: *Psychiatrie*. Praha: TIGIS, spol. s.r.o., 2002. 883 s. ISBN 8090013074

IVOR, J. a kol. 2006. *Trestné právo procesné*. Bratislava: Iura Edition, spol.s r.o.. 2006. 993 s. ISBN 80-8078-101-X

MAŠĽANYOVÁ, D. a kol. *Trestné právo hmotné*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 496 s. ISBN 9788073803384



# ZÁSADY INŠTITUCIONÁLNEHO SYSTÉMU ÚNIE PODĽA JUDIKATÚRY SÚDNEHO DVORA EURÓPSKEJ ÚNIE<sup>265</sup>

Michael Siman

## Abstrakt

*Systém rozdelenia moci v Európskej únii je špecifický a odlišuje sa od klasických systémov delby moci zaužívaných v členských štátoch. Tento systém rozdelenia moci je založený na zásadách inštitucionálnej rovnováhy, inštitucionálnej autonómie a lojálnej spolupráce inštitúcií, ktoré vyplývajú z judikatúry Súdneho dvora EÚ.*

## Abstract

*The system of division of powers in the European Union is specific and differs from the conventional system of separation of powers established within the Member States. This system of division of powers is based on principles of the institutional balance, institutional autonomy and loyal cooperation, arising from the case-law of the European Court of Justice.*

V Únii sa neuplatňuje zásada striktnnej oddelenosti zákonodarnej a výkonnej moci, na základe ktorej by inštitúcia Únie vykonávala svoje právomoci úplne nezávisle od ostatných inštitúcií. Jedine súdna moc je úplne oddelená a disponuje ňou iba Súdny dvor Európskej únie. Zákonodarná a výkonná moc sú rovnovážne rozdelené medzi tri inštitúcie - Európsky parlament, Radu a Komisiu, pričom v rámci každej z týchto inštitúcií dochádza k splývaniu týchto moci.<sup>266</sup> Najčastejšie právne akty Únie navrhuje Komisia a prijímajú ich Rada spolu s Európskym parlamentom. Výkonná právomoc je vo všeobecnosti zverená Komisii, pričom Rada a Európsky parlament ju pri vykonávaní tejto právomoci kontrolujú. Okrem toho v Únii dochádza aj k vertikálnemu rozdeleniu moci medzi Úniu a členské štáty, ktoré sa určitým spôsobom zúčastňujú na zákonodarnej moci napríklad prostredníctvom transpozície smerníc, na výkonnej moci prostredníctvom vykonávania práva Únie na vnútroštátnej úrovni ako aj na súdnej moci prostredníctvom aplikácie práva Únie vnútroštátnymi súdnymi orgánmi.

Inštitucionálny systém Únie teda nevykazuje znaky tradičnej oddelenosti moci, ale je skôr pragmaticky prispôsobený charakteristickým znakom Únie ako nadnárodnej organizácie sui generis, pričom je založený najmä na rešpektovaní zásad inštitucionálnej rovnováhy, inštitucionálnej autonómie a lojálnej spolupráce medzi inštitúciami, ktorých charakteristické znaky vyplývajú z judikatúry Súdneho dvora Európskej únie.

---

<sup>265</sup> Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-14-0852.

<sup>266</sup> K ešte výraznejšiemu splynutiu zákonodarnej a výkonnej moci dochádza v oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky.

## **Zásada inštitucionálnej rovnováhy**

Každá inštitúcia Únie môže konať iba v medziach svojich právomocí, ktoré jej zverili zakladajúce zmluvy, pričom musí rešpektovať postupy a ciele ustanovené v týchto zmluvách (pozri čl. 13 ods. 2 Zmluvy o Európskej únii). Súdny dvor už od začiatku existencie Spoločenstiev považoval rovnováhu mocí za charakteristický znak ich inštitucionálnej štruktúry (rozsudok Súdneho dvora Meroni, 9/56, 13.6.1958, Zb. s. 11, 44) a uviedol, že práve systém rozdelenia právomocí medzi jednotlivé inštitúcie, ktorý priznáva každej inštitúcii jej úlohy v inštitucionálnej štruktúre Únie a pri realizácii cieľov Únie, vedie k zabezpečeniu dodržiavania inštitucionálnej rovnováhy (rozsudky Súdneho dvora Vreugdenhil, C-282/90, 13.3.1992, Zb. s. I-1937, bod 20; Európsky parlament p. Rade, C-70/88, 22.5.1990, Zb. s. I-2041, bod 21).

V rozpore s touto zásadou je jednak také delegovanie právomoci jednou inštitúciou na druhú inštitúciu alebo iný subjekt, ktoré môže narušiť rovnováhu inštitúcií zavedenú zakladajúcimi zmluvami, ako aj situácia, v ktorej si niektorá z inštitúcií prisvojí zmluvami zakotvenú výsadnú právomoc inej inštitúcie (rozsudok Súdneho dvora Wybot, 149/85, 10.7.1986, Zb. s. 2391, bod 23). Každá inštitúcia Únie zároveň musí vykonávať svoje právomoci tak, aby tým nezasahovala do právomocí ostatných inštitúcií (rozsudok Súdneho dvora Európsky parlament p. Rade, C-70/88, 22.5.1990, Zb. s. I-2041, bod 22).

## **Zásada inštitucionálnej autonómie (nezávislosti)**

Každá inštitúcia Únie môže v rámci svojich právomocí sama rozhodovať o svojej vnútornej organizácii. V zakladajúcich zmluvách sa táto právomoc prejavuje v ustanoveniach, ktoré splnomocňujú jednotlivé inštitúcie na to, aby prijali svoje rokovacie poriadky<sup>267</sup> (k právu Parlamentu rozhodovať o systéme paušálnych náhrad cestovných výdavkov poslancov pozri rozsudok Súdneho dvora Lord Bruce of Donington, 208/80, 15.9.1981, Zb. s. 2205, bod 17). Okrem toho môžu inštitúcie na základe zásady inštitucionálnej autonómie vo veciach týkajúcich sa ich fungovania zastupovať Úniu vo vzťahu k členským štátom, hoci vo všeobecnosti Úniu zastupuje Komisia (pozri čl. 335 Zmluvy o fungovaní Európskej únie).

Vykonávaním právomoci svojej vnútornej organizácie však inštitúcia Únie nesmie zasahovať do právomoci inej inštitúcie alebo členských štátov (k premiestňovaniu sídla Európskeho parlamentu pozri rozsudky Súdneho dvora Luxembursko p. Európskemu parlamentu, 108/83, 10.4.1984, Zb. s. 1945; Francúzsko p. Európskemu parlamentu, 358/85 a 51/86, 22.9.1988, bod 35 a nasl.; k financovaniu volebnej kampane pozri rozsudok Súdneho dvora Zelení p. Európskemu parlamentu, 294/83, 23.4.1986, Zb. s. 1339, bod 44 a nasl.). Taktiež vykonávanie právomoci vnútornej organizácie inštitúcie nesmie byť v rozpore so zakladajúcimi zmluvami

---

<sup>267</sup> Napríklad čl. 232, čl. 235 ods. 3, čl. 240 ods. 3, čl. 249 ods. 1, čl. 253, 254 a 257, čl. 287 ods. 4, čl. 303 a 306 Zmluvy o fungovaní Európskej únie.

a v nich ustanovenými pravidlami fungovania inštitúcií (k zásade kolegiality Komisie pozri rozsudok Súdneho dvora AKZO, 5/85, 23.9.1986, Zb. s. 2585, bod 30 a nasl.).

Skutočnosť, že organizačná právomoc inštitúcie sa týka iba jej vnútornej sféry však neznamená, že vnútroorganizačné opatrenie nemôže vyvolávať účinky voči tretím subjektom (rozsudky Súdneho dvora Holandsko p. Rade, C-58/94, 30.4.1996, Zb. s. I-2169, bod 38; Nakajima, C-69/89, 7.5.1991, Zb. s. I-2069, body 49 a 50; BASF, C-137/92 P, 15.6.1994, Zb. s. I-2555, body 75 a 76).

Rokovacie poriadky, ktoré inštitúcie Únie prijímajú v rámci vykonávania zásady inštitucionálnej autonómie, majú za cieľ upraviť fungovanie vnútorného chodu inštitúcie v záujme dobrej správy. Keďže tieto rokovacie poriadky nemajú všeobecnú pôsobnosť (vzťahujú sa iba na inštitúcie alebo členské štáty, pre ktoré sú záväzné) a nie sú vykonateľné, fyzické alebo právnické osoby sa nemôžu odvolávať na prípadné porušenia ich ustanovení v súdnom konaní (rozsudok Súdneho dvora Nakajima, C-69/89, 7.5.1991, Zb. s. I-2069, body 49 a 50). Rokovacie poriadky však musia byť v súlade so zmluvami a ich platnosť môže preskúmať Súdny dvor.

Vnútornú smernicu, opatrenie alebo usmernenie inštitúcie nemožno považovať za právnu normu, ktorá by bola pre túto inštitúciu záväzná za každých okolností; na druhej strane sa jedná o pravidlo správania sa, ktoré táto inštitúcia musí pri svojej činnosti dodržiavať a od ktorého sa nemôže odchyliť bez uvedenia dôvodov, ktoré ju k tomu viedli a ktoré by dostatočným spôsobom odôvodnili rozdielne zaobchádzanie (pozri rozsudky Súdneho dvora JCB Service, C-167/04 P, 21.9.2006, Zb. s. I-8935, body 207 a 209; Rørindustri, C-189, 202, 205 až 208 a 213/02 P, 28.6.2005, Zb. s. I-5425, bod 209; Adam, 80 až 83/81, 182 až 185/82, 9.10.1984, Zb. s. 3411, bod 21). Inštitúcia sa prijatím takýchto pravidiel postupu a zverejnením upozornenia, že ich odteraz bude uplatňovať na budúce prípady, sama obmedzuje pri výkone svojej voľnej úvahy a v prípade ak sa od týchto pravidiel odchyli, musí preukázať dodržanie všeobecných úniových právnych zásad, najmä zásad rovnakého zaobchádzania, právnej istoty a ochrany legitímnych očakávaní (k usmerneniam Komisie pri stanovovaní výšky pokút za porušenie pravidiel hospodárskej súťaže pozri rozsudky Súdneho dvora JCB Service, C-167/04 P, 21.9.2006, Zb. s. I-8935, bod 208; Rørindustri, C-189, 202, 205 až 208 a 213/02 P, 28.6.2005, Zb. s. I-5425, bod 211; porovnaj Gorostiaga Atxalandabaso, T-146/04, 22.12.2005, Zb. s. II-5989, bod 131).

Zásada dobrej správy verejných vecí Únie, ktorá je zakotvená aj v článku 41 Charty, nachádza uplatnenie vo vzťahoch inštitúcií Únie s členskými štátmi (pozri rozsudok Súdneho dvora Taliansko p. Komisii, C-10/88, 27.3.1990, Zb. s. I-1229), s podnikmi (pozri rozsudok Súdneho dvora Lucchini, 179/82, 19.10.1983, Zb. s. 3083, bod 27) alebo s úradníkmi (pozri rozsudok Súdneho dvora F p. Komisii, 228/83, 29.1.1985, Zb. s. 275, bod 30). V prípadoch, v ktorých inštitúcie Únie disponujú širokou mierou voľnej úvahy, je o to dôležitejšie, aby boli dodržané záruky, ktoré úniové právo zaručuje v správnych konaniach. Medzi tieto záruky patrí najmä povinnosť príslušnej inštitúcie preskúmať starostlivo a nestranne všetky relevantné prvky v danom prípade (pozri rozsudky Všeobecného súdu Holland Malt, T-369/06, 9.9.2009, bod 195; Bolloré, T-109, 118, 122, 125, 126, 128, 129, 132 a 136/02, 6.4.2007, Zb. s. II-947, bod 92; Westdeutsche Landesbank, T-228 a 233/99, 6.3.2003, Zb. s. II-435, bod 167; Pfizer Animal

Health, T-13/99, 11.9.2002, Zb. s. II-3305, bod 171; a rozsudok Súdneho dvora Technische Universität München, C-269/90, 21.11.1991, Zb. s. I-5469, bod 14).

### **Zásada lojálnej spolupráce inštitúcií**

Inštitúcie Únie sú povinné vzájomne spolupracovať, a to v súlade so zásadou lojálnej spolupráce, ktorá sa uplatňuje aj vo vzťahoch medzi Úniou a členskými štátmi a ktorú Súdny dvor rozšíril aj na vzájomné vzťahy medzi inštitúciami Únie (pozri čl. 13 ods. 2 Zmluvy o Európskej únii; rozsudok Súdneho dvora Európsky parlament p. Rade, C-65/93, 30.3.1995, Zb. s. I-643, bod 23; Grécko p. Rade, 204/86, 27.9.1988, Zb. s. 5323, bod 16; pozri tiež čl. 4 ods. 3 Zmluvy o Európskej únii).

Pokiaľ zakladajúce zmluvy v tomto smere neurčujú presné pravidlá, inštitúcie Únie si môžu, na základe spoločnej dohody a rešpektujúc vzájomné právomoci, upraviť formy svojej spolupráce (rozsudok Súdneho dvora Klöckner-Werke, 244/81, 11.5.1983, Zb. s. 1451, bod 11). Jedným z príkladov vykonávania zásady lojálnej spolupráce medzi inštitúciami je práve uzatváranie medziinštitucionálnych dohôd v rôznych oblastiach, ktoré môžu mať záväznú povahu, pokiaľ tým nedôjde k narušeniu zásady inštitucionálnej rovnováhy (pozri čl. 295 Zmluvy o fungovaní Európskej únie; rozsudok Súdneho dvora Komisia p. Rade, C-25/94, 19.3.1996, Zb. s. I-1469, body 49 a 50). Keďže povinnosť lojálnej spolupráce medzi inštitúciami Únie im ukladá, aby urobili všetko potrebné pre riadne fungovanie procesov ustanovených zakladajúcimi zmluvami, inštitúcie medzi sebou uzatvárajú dohody najmä v oblasti rozhodovacích procesov vrátane rozpočtu, ale napríklad aj v oblasti ochrany finančných záujmov Únie. Tieto dohody majú často formu spoločných vyhlásení (deklarácií), kódexov správania alebo výmeny listov a niektoré z nich sú priložené k rokovaciemu poriadku Európskeho parlamentu (pozri čl. 127 tohto rokovacieho poriadku).

Súdny dvor uznal záväznosť niektorých medziinštitucionálnych dohôd pre samotné inštitúcie, pokiaľ nie sú iba obyčajnými vyhláseniami (deklaráciami) inštitúcií, ale obsahujú jasné a presné ustanovenia a vôľu inštitúcií dať im záväzný charakter (pozri rozsudok Súdneho dvora Komisia p. Rade, C-25/94, 19.3.1996, Zb. s. I-1469, body 49 a 50). Napríklad Charta základných práv Európskej únie mala až do nadobudnutia platnosti Lisabonskej zmluvy postavenie medziinštitucionálnej dohody, ktorú uzavrela Komisia, Rada a Európsky parlament.

### **Súdna moc - vzťah medzi Súdnym dvorom a súdmi členských štátov**

Prejudiciálne konanie je formou spolupráce medzi Súdnym dvorom a vnútroštátnymi súdmi, prostredníctvom ktorej Súdny dvor poskytuje súdom členských štátov výklad práva Únie, ktorý tieto potrebujú pre vyriešenie prejednávaneho vnútroštátneho sporu (napr. rozsudky Súdneho dvora z 27.11.2012, Pringle, C-370/12, bod 83; z 24.3.2009, Danske Slagterier, C-445/06, Zb. s. I-2119, bod 65; z 5.2.2004, Schneider, C-380/01, Zb. s. I-1389, bod 20; zo 16.7.1992, Meilicke, C-83/91, Zb. s. I-4871, bod 22; uznesenie Súdneho dvora z 13.12.2012, Debiasi,

C-560/11, bod 22). Okrem toho, že prejudiciálne konanie predchádza riziku rozdielného výkladu práva Únie, ku ktorého aplikácii dochádza na vnútroštátnej úrovni, jeho úlohou je tiež napomôcť správnej aplikácii tým, že slúži vnútroštátnemu súdu ako prostriedok na vyriešenie ťažkostí, s ktorými sa môže tento súd stretnúť pri zabezpečovaní úplného účinku práva Únie (napr. rozsudky Súdneho dvora z 21.7.2011, Kelly, C-104/10, bod 60; zo 16.1.1974, Rheinmühlen, 166/73, Zb. s. 33, bod 2; stanovisko Súdneho dvora z 8.3.2011, 1/09, Zb. s. I-1137, bod 83).<sup>268</sup>

Vzťah medzi úniovým a vnútroštátnym sudcom je teda vzťahom spolupráce a nie podriadenosti, pričom k aplikácii práva Únie dochádza spravidla na vnútroštátnych súdoch a k jeho výkladu na Súdnom dvore.

Na jednej strane je prejudiciálne konanie podľa Súdneho dvora založené na striktnom oddelení právomocí vnútroštátnych súdov a Súdneho dvora, ktorý môže rozhodovať iba o výklade a platnosti tých ustanovení práva Únie, ktoré sa majú aplikovať v predmetnom vnútroštátnom konaní, pričom rozhodnutie vo veci samej prináleží vnútroštátnemu súdu (napr. rozsudky Súdneho dvora z 15.11.1979, Denkavit, 36/79, Zb. s. 3439, bod 12; z 10.3.1981, Irish Creamery, 36 a 71/80, Zb. s. 735, body 5 a 7; uznesenie Súdneho dvora z 24.10.2001, Dory, C-186/01 R, Zb. s. I-7823, bod 8). Na druhej strane pevné stanovenie hranice medzi interpretáciou a aplikáciou práva Únie nie je možné a Súdny dvor interpretuje právo Únie často takým detailným spôsobom, že súdu členského štátu už neostáva v praxi takmer žiadny priestor na voľnú úvahu pri jeho aplikácii.

Vnútroštátne súdy sú v tomto decentralizovanom systéme súdnej ochrany<sup>269</sup> v rámci svojich právomocí na základe článku 4 ods. 3 ZEÚ povinné zabezpečiť prostredníctvom aplikácie úniového práva plnú účinnosť úniových právnych noriem a chrániť práva, ktoré tieto normy priznávajú fyzickým a právnickým osobám (napr. rozsudky Súdneho dvora z 15.4.2008, Impact, C-268/06, Zb. s. I-2483, bod 42; z 13.3.2007, Unibet, C-432/05, Zb. s. I-2271, bod 38; z 5.10.2004, Pfeiffer, C-397 až 403/01, Zb. s. I-8835, bod 111; z 19.11.1991, Francovich, C-6 a 9/90, Zb. s. I-5357, bod 32; z 19.6.1990, Factortame, C-213/89, Zb. s. I-2433, bod 19; uznesenie Všeobecného súdu z 21.5.2008, Kronberger, T-18/07, Zb. s. II-77, bod 49). Presnejšie povedané, vnútroštátny súd je v medziach svojich právomocí povinný aplikovať právo Únie ako celok a chrániť práva, ktoré úniový právny poriadok priznáva fyzickým a právnickým osobám (napr. rozsudky Súdneho dvora z 28.1.2010, Uniplex, C-406/08, Zb. s. I-817, bod 49; z 27.2.2003, Santex, C-327/00, Zb. s. I-1877, bod 64; z 9.3.1978, Simmenthal II, 106/77, Zb. s. 629, bod 21).<sup>270</sup>

Vnútroštátny súd a Súdny dvor by teda mali v rámci svojich právomocí v podstate spoločne usilovať o rozhodnutie vnútroštátnej veci tak, aby bola zaručená jednotná aplikácia a jednotný

---

<sup>268</sup> Angl. *full effect*, franc. *plein effet*.

K povinnosti členských štátov zabezpečiť úplný účinok práva Únie pozri Slašťan, M.: Efektívnosť súdnej ochrany pred porušovaním práva EÚ členskými štátmi, Slovenská asociácia európskeho práva, Bratislava, 2012, s. 15 a nasl.

<sup>269</sup> Pozri Schermers, H.G. – Waelbroeck, D.F.: Judicial protection in the European union, Sixth Edition, The Hague, Kluwer Law International, 2001, s. 197, § 84.

<sup>270</sup> K povinnosti zabezpečenia účinnej súdnej ochrany úniových práv členskými štátmi pozri bližšie Siman, M. - Slašťan, M.: Právo Európskej únie, Euroiuris, Bratislava 2012, s. 404, odsek 765 a nasl.

výklad práva Únie vo všetkých členských štátoch (napr. rozsudok Súdneho dvora z 1.12.1965, Schwarze, 16/65, Zb. s. 1081, 1094).

Spolupráca medzi vnútroštátnym a úniovým sudcom pri vytváraní súdneho rozhodnutia prebieha v podstate v troch štádiách: prvé štádium predstavuje prebiehajúce vnútroštátne konanie s úniovým prvkom až do podania prejudiciálnej otázky vnútroštátnym súdom, druhé štádium prebieha na Súdnom dvore, ktorý rozhoduje o prejudiciálnej otázke a svoje rozhodnutie oznámi späť vnútroštátnemu súdu, ktorý prejudiciálnu otázku podal a v treťom štádiu vnútroštátny súd pokračuje v prerušenom konaní a rozhodne v merite veci berúc do úvahy prejudiciálny rozsudok Súdneho dvora.

Na základe toho, čo bolo uvedené vyššie, možno konštatovať, že systém rozdelenia moci v Európskej únii ako špecifickom nadnárodnom zoskupení členských štátov je taktiež špecifický a odlišuje sa od klasických systémov deľby moci zaužívaných v členských štátoch. Napriek jeho špecifickému charakteru je však tento systém založený na starostlivom vyvážení všetkých moci v rámci jednotlivých inštitúcií Únie a čiastočnom vertikálnom rozdelení súdnej moci.

### **Zoznam bibliografických odkazov**

- BARON, F. a kol. *Mémento pratique – Union européenne*. Francis Lefebvre, Paris 2010.
- FAVRET, J.-M. *Droit et pratique de l'Union européenne*. Gualino, Paris 2008.
- LENAERTS, K. - VAN NUFFEL, P. *Constitutional law of the European Union*. 2nd edition, Sweet and Maxwell Limited, London 2005.
- RAEPENBUSH, S. *Droit institutionnel de l'Union et des Communautés européennes*. De Boeck, Bruxelles 2010.
- STEINER, J. *Enforcing EC Law*. Blackstone Press, London 1995.

# **ZÁSADA UZNÁVANIA DOKLADOV O VZDELANÍ V MEDZINÁRODNOM PRÁVE A EURÓPSKOM PRÁVE**

**Miroslav Slašťan, Veronika Slašťanová**

## **Abstrakt**

*Uznávanie dokladov o vzdelaní a uznávanie odborných kvalifikácií predstavuje jeden z významných právnych inštitútov voľného pohybu osôb nielen v rámci EÚ, ale aj v globálnom meradle (vrátane spôsobu integrácie cudzincov či azylantov). Príspevok rozberá základné medzinárodné východiská zásady uznávania dokladov o vzdelaní v kontexte práva Európskej únie.*

## **Abstract**

*Recognition of education and recognition of professional qualifications is one of the most important legal institutions of the free movement of persons not only within the EU but also globally (including the method of integration of foreigners and asylum seekers). This contribution discusses very basic international principles for the recognition of education within the context of European Union law.*

## **Úvod**

Uznávanie dokladov o vzdelaní a uznávanie odborných kvalifikácií predstavuje jeden z významných právnych inštitútov voľného pohybu osôb nielen v rámci EÚ, ale aj v globálnom meradle, napríklad ako jeden z účinných spôsobov integrácie migrujúcich osôb. V roku 2015 prebehla v rámci Slovenskej republiky čiastočná reforma prijatím nového zákona o uznávaní dokladov o vzdelaní a o uznávaní odborných kvalifikácií. Prijímanie vnútroštátnej úpravy bez potrebnej koordinácie systémov vzdelávania a metodiky uznávania na medzinárodnej úrovni by sa minul zásadným účinkom. Aké sú medzinárodné východiská zásady uznávania dokladov o vzdelaní a aké sú najnovšie európske trendy? Existuje vôbec medzinárodný rámec, ktorý vymedzuje práva a povinnosti štátov pri vymedzení uznávania dokladov o vzdelaní?

## **Príklad z praxe - neuznávanie právnického vzdelania absolvovaného na slovenskej právnickej fakulte na území Českej republiky**

Predsedníctvo Českej advokátskej komory (ČAK) od roku 2011 prestáva uznávať pri zápise advokátskych koncipientov magisterské vzdelanie v odbore právo získané na právnických fakultách mimo ČR. Tvrdí, že advokátsky koncipient v čase zápisu musí mať úplne vysokoškolské vzdelanie v odbore právo v magisterskom študijnom programe, prípadne ukončené štúdium na vysokej škole v zahraničí, pokiaľ je takéto vzdelanie v ČR možné uznať za rovnocenné na základe medzinárodnej zmluvy, alebo ak bolo uznané podľa osobitného predpisu (zákona o vysokých školách) a súčasne také vzdelanie zodpovedá obsahom a rozsahom všeobecnému vzdelaniu, ktoré je možné získať v magisterskom študijnom programe v odbore právo na vysokej škole v ČR. Jedným dychom tiež ČAK dodáva, že koncipientská prax slúži na získanie vedomostí a osvojenie skúseností potrebných na výkon advokácie a

nemôže nahrádzať dobu vysokoškolského štúdia, teda advokátsky koncipient môže byť poverovaný vykonaním jednotlivých úkonov právnych služieb a musí byť už od začiatku koncipientskej praxe vybavený potrebnými znalosťami českého právneho poriadku, vrátane procesných predpisov. Dospelo následné k záveru, že právne poriadky ostatných štátov Európskej únie i štátov mimo Európskej únie sú v súčasnej dobe už natoľko odlišné od právneho poriadku Českej republiky, že ich znalosť bez ďalšieho nepostačuje k riadnemu výkonu koncipientskej praxe v ČR.<sup>271</sup>

Na druhej strane ČAK pripomína, že väčšina zahraničných vysokých škôl, najmä pôsobiach v štátoch Európskej únie, poskytuje dostatočné vzdelanie v právnych predmetoch historických a teoretických a v predmetoch medzinárodného a európskeho práva. Podľa názoru ČAK väčšine uchádzačov postačí vedľa už absolvovaného štúdia v zahraničí doplniť si vedomosti českého práva aspoň v základných odboroch, akými sú ústavné právo, trestné právo hmotné a procesné, občianske právo hmotné a procesné, obchodné právo a správne právo. Predstavenstvo ČAK má poznatok, že právnické fakulty na vysokých školách pôsobiach v ČR (jediná a to Právnická fakulta Karlovej univerzity) organizujú tzv. mimoriadne štúdium, v ktorom síce nemožno dosiahnuť úplné vysokoškolské vzdelanie, avšak dá sa vzdelávať v jednotlivých predmetoch práva a vo zvolených predmetoch zložiť aj skúšku. Doklad o takto zložených skúškach podľa ČAK nepochybne osvedčí znalosť daného predmetu.

Všeobecné súdy v ČR tento postup posvätili. V kontexte uznesenia Najvyššieho súdu ČR sp.zn. 30 Cdo 1475/2013, podľa ustanovenia § 37 ods. 1 písm. b) českého zákona o advokácii (v znení účinnom od 1. septembra 2009) komora zapíše do zoznamu advokátskych koncipientov každého, kto získal vysokoškolské vzdelanie v odbore právo: 1. v magisterskom študijnom programe štúdiom na vysokej škole v Českej republike, alebo 2. štúdiom na vysokej škole v zahraničí, pokiaľ je takéto vzdelanie v Českej republike nostrifikované ako vzdelanie uvedenému v bode 1 na základe medzinárodnej zmluvy, ktorou je Česká republika viazaná, alebo ak takéto vzdelanie bolo uznané podľa osobitného predpisu, a súčasne také vzdelanie zodpovedá obsahom a rozsahom všeobecnému vzdelaniu, ktoré je možné získať v odbore právo na vysokej škole v Českej republike. Vysoká škola v zahraničí tak musí kumulatívne spĺňať dve základné podmienky - musí ísť o vysokú školu oprávnenú poskytovať vysokoškolské vzdelanie na území iného štátu podľa predpisov tohto štátu a musia také vzdelanie poskytovať v zahraničí (mimo ČR).

## Účel práva Európskej únie

Odstránenie prekážok voľného pohybu osôb a služieb (pracovnej sily) medzi členskými štátmi Únie je jedným z významných cieľov EÚ. Pre štátnych príslušníkov členských štátov sem patrí najmä právo na výkon povolania, či už ako samostatne zárobkovo činná osoba, alebo ako zamestnanec, v inom členskom štáte, ako je štát, v ktorom príslušná osoba získala odbornú kvalifikáciu. Článok 47 ods. 1 Zmluvy o fungovaní EÚ okrem toho ustanovuje, že na účely vzájomného uznávania diplomov, osvedčení a iných dokladov o vzdelaní sa vydávajú smernice. Európska komisia po zasadnutí Európskej rady 23. a 24. marca 2000 v Lisabone prijala správu „Stratégia vnútorného trhu pre služby“, zameranú najmä na to, aby bolo voľné poskytovanie

---

<sup>271</sup> Pozri rozhodnutia ČAK uverejnené na: <http://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=7108>.



služieb v rámci Spoločenstva tak jednoduché ako v rámci jednotlivého členského štátu. Bolo prijatých viacero smerníc a predpisov, ktoré osobám disponujúcim odbornou kvalifikáciou v jednom členskom štáte, umožňujú prístup k tomu istému povolaniu a jeho výkonu v inom členskom štáte s rovnakými právami ako jeho štátni príslušníci.

Právo EÚ teda predpokladá, že na vnútornom trhu Únie sa uplatňuje voľný pohyb osôb, pracovníkov, s čím súvisí možnosť slobodne vykonávať svoju profesiu v ktoromkoľvek členskom štáte. Praktické uplatňovanie tejto možnosti však môžu brzdiť vnútroštátne požiadavky na prístup k určitým profesiám v hostiteľskej krajine, ako sme uviedli aj v citovanom prípade z Českej republiky. Členský štát si totiž aj naďalej v zásade môže voľne upraviť prístup ku konkrétnej profesii a nastaviť právne podmienky držby konkrétnych kvalifikácií s ohľadom na tradície konkrétneho členského štátu. Aj keď členské štáty musia vykonávať svoju právomoc v tejto oblasti tak, aby dodržiavali základné slobody zaručené ZFEU, vnútroštátna úprava môže vytvárať prekážky účinného voľného pohybu pracovníkov v rámci vnútorného trhu Európskej únie.<sup>272</sup>

### **Sekundárne právo EÚ k uznávaniu odborných kvalifikácií**

Na prekonanie tohto nedostatku a s cieľom harmonizácie relevantnej vnútroštátnej právnej úpravy bola prijatá kľúčová **Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2005/36/ES zo 7. septembra 2005 o uznávaní odborných kvalifikácií**<sup>273</sup> (ďalej len „smernica“). Smernica, ktorej beneficianti sú štátni príslušníci členských štátov Európskej únie, štátov Európskeho hospodárskeho priestoru a Švajčiarska, zjednodušila a zjednotila pravidlá uznávania kvalifikácií upravené v 15 predchádzajúcich smerniciach, ktoré boli prijaté v predchádzajúcom období.

Smernica sa neuplatňuje na tých, ktorí chcú študovať v inom členskom štáte, ani na tých, ktorí v sa v niektorom členskom štáte začali odborne vzdelávať a chcú vo vzdelávaní pokračovať v inom členskom štáte. Smernica sa však uplatňuje na štátnych príslušníkov tretej krajiny, ktorí sú príbuznými občana Európskej únie, ktorí využívajú svoje právo na voľný pohyb v rámci Európskej únie ako aj na štátnych príslušníkov tretej krajiny s povolením na dlhodobý pobyt v členskom štáte EÚ.

Táto smernica stanovuje pravidlá, podľa ktorých členský štát, ktorý na svojom území umožňuje prístup k regulovanému povolaniu alebo výkon regulovaného povolania na základe osobitných odborných kvalifikácií (hostiteľský členský štát), uznáva odborné kvalifikácie získané v jednom alebo viacerých členských štátoch (domovský členský štát), a ktorý umožňuje osobe s takými odbornými kvalifikáciami vykonávať rovnaké povolanie v tomto štáte, na prístup k tomuto povolaniu a výkon tohto povolania. Táto smernica nebráni členským štátom uznávať podľa svojich vlastných predpisov odborné kvalifikácie, ktoré získali mimo územia Európskej únie štátni príslušníci tretích krajín, ako aj prijímať vnútroštátnu právnu úpravu týkajúcu sa výberových konaní a prijímacích konaní stanovených pre obsadzovanie pracovných miest, ktoré vyžadujú preukázanie odborných kvalifikácií. Smernica v tomto smere nezakladá

<sup>272</sup> Pozri rozsudok Súdneho dvora Nasiopoulos, C-575/11, EU:C:2013:430, bod 20

<sup>273</sup> Ú. v. EÚ L 255, 30.9.2005, s. 22 – 142.

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=celex:32005L0036>

žiadny nárok na skutočné prijatie do zamestnania a uchádzač o zamestnanie sa jej nemôže dovolávať, aby sa čo i len čiastočne vyhol výberovému konaniu alebo prijímaciemu konaniu.<sup>274</sup>

V smernici sú zabezpečené **tri systémy uznávania kvalifikácií**:

- 1) automatické uznanie povolání, ktorých minimálne podmienky odbornej prípravy sú harmonizované na úrovni EÚ: lekári, sestry zodpovedné za všeobecnú starostlivosť, zubári, veterinárni lekári, pôrodné asistentky, farmaceuti a architekti,
- 2) automatické uznanie určitých povolání: odborníci v oblasti remesiel, obchodu a priemyslu môžu požiadať o automatické uznanie svojej kvalifikácie na základe odborných skúseností a
- 3) všeobecný systém, ktorý sa uplatňuje na uvedené povolania, ktoré nespĺňajú podmienky režimu automatického uznania, sa zakladá na zásade vzájomného uznávania kvalifikácií. To isté platí pre ostatné regulované povolania, ku ktorým získava prístup akákoľvek osoba, ktorá vie preukázať, že získala plnohodnotnú kvalifikáciu v domovskej krajine. Ak však úrady hostiteľskej krajiny zistia výrazné rozdiely medzi odbornou prípravou absolvovanou v krajine pôvodu a odbornou prípravou, ktorá sa vyžaduje na tú istú činnosť v ich krajine, môžu od tejto osoby vyžadovať, aby sa podrobila adaptačnému obdobiu alebo skúške odbornej spôsobilosti, v zásade podľa výberu danej osoby.

### **Judikatúra Súdneho dvora EÚ aplikovateľná na uznávanie právnického vzdelania**

Ako prvé rozhodnutie možno uviesť vec **C-313/01 Morgenbesser**. Pani Christine Morgenbesser vyštudovala právo vo Francúzsku, presťahovala sa do Talianska a požiadala o zápis do talianskej advokátskej komory. Talianska komora jej žiadosť zamietla a ponúkla jej možnosť 2-ročného "rýchlokurzu" talianskeho práva, v rámci ktorého by musela zložiť 13 skúšok a napísať záverečnú prácu. Pani Morgenbesser sa pokúsila namietat' nesúlady talianskych noriem s európskym právom. Argumentáciu postavila na tvrdení, že advokátska koncipientúra je samostatnou regulovanou profesiou v zmysle smernice 89/48/EHS (dnes už 2005/36/EC) o uznávaní odborných kvalifikácií. Súdny dvor však koncipientúru ako samostatnú profesiu neuznal (ide len o súčasť advokátskej profesie) a dodal, že sa smernica 2005/36/ES na daný prípad neaplikuje, pretože sa týka len "hotových" právnikov, nie koncipientov. ESD však posúdil tiež relevantné ustanovenia primárneho práva, konkrétne čl. 45 a 49 ZFEÚ (voľný pohyb pracovníkov a sloboda usadzovania), a taktiež všeobecný princíp vzájomného uznávania diplomov, ktorý plynie z rozhodnutia vo veci C-232/99 Vlassopoulou. V zmysle týchto ustanovení má členský štát povinnosť vziať do úvahy predchádzajúce vzdelanie získané v inom členskom štáte a preskúmať, do akej miery je táto kvalifikácia postačujúca pre výkon právnickej profesie. V prípade objektívnych odlišností však členský štát môže vyžadovať doplnenie kvalifikácie.

Významnejší je prípad **C-345/08 Pešla**. Poliak Pésla vyštudoval právo paralelne v Poľsku i v Nemecku, v rámci svojich nemeckých štúdií však neabsolvoval povestnú prvú

---

<sup>274</sup> Rozsudok Rubino, C-586/08, EU:C:2009:801, body 27 a 28

štátnicu ("erstes juristisches Staatsexamen"), ale len akýsi kurz základov nemeckého práva, za ktorý mu bol frankfurtskou univerzitou udelený titul "Master of German and Polish Law". Spolkové ministerstvo spravodlivosti tento titul odmietlo uznať ako dostačujúci pre výkon rechtsreferendariátu a vyžadovalo porovnávaciu skúšku v rozsahu prvej štátnice. Pésla namietal, že v zmysle rozsudku Morgenbesser by malo byť posúdené jeho právnické vzdelanie z Poľska i z Nemecka, ESD ho však ubezpečil, že to z predchádzajúcej judikatúry nevyplýva, a zopakoval pravidlo o objektívnych odlišnostiach právnického vzdelania a o prípadnej nutnosti doplnenia kvalifikácie. Ako plyní z bodov 46-47 rozsudku, spôsob "preskúšania" je v diskrecii členských štátov, nie Súdneho dvora.

Pre česko-slovenské prostredie je však extrémne zaujímavá tretia časť rozsudku, v ktorej sa ESD vyjadruje k tomu, ako náročná má byť porovnávacia skúška. Členské štáty totiž môžu - ale nemusia - od zahraničných absolventov vyžadovať rovnaký rozsah znalostí ako od vlastných študentov. Bod 56 rozsudku členským štátom umožňuje zmierniť náročnosť porovnávacjej skúšky a podľa bodu 59 by sa (v prípade čiastočnej rovnocennosti kvalifikácie) od zahraničného absolventa nemala vyžadovať porovnávacia skúška v plnom rozsahu, ale len v rozsahu, v ktorom sa dosiahnuté vzdelanie od vyžadovaného vzdelania líši.<sup>275</sup>

### Rámcové medzinárodné zmluvy

Za rozhodujúcu medzinárodnú zmluvu v oblasti uznávania dokladov o vzdelaní možno považovať tzv. Lisabonský dohovor o uznávaní kvalifikácií týkajúcich sa vysokoškolského vzdelávania v európskom regióne z roku 1997.<sup>276</sup>

Lisabonský dohovor by mal prihliadať aj na dohovory Rady Európy a UNESCO týkajúce sa akademického uznávania v Európe, najmä na:

- i) Európsky dohovor o uznávaní rovnocennosti dokladov umožňujúcich prístup na vysoké školy (1953, ETS č. 15) a jeho Protokol (1964, ETS č. 49),
- ii) Európsky dohovor o rovnocennosti čiastočného štúdia na vysokých školách (1956, ETS č. 21),
- iii), Európsky dohovor o akademickom uznávaní univerzitnej kvalifikácie (1959, ETS č. 32),
- iv) Dohovor o uznávaní štúdií a diplomov týkajúcich sa vysokého školstva v štátoch európskeho regiónu (1979),
- v) Európsky dohovor o všeobecnej rovnocennosti častí vysokoškolského štúdia (1990, ETS č. 138), a tiež
- vi) Medzinárodný dohovor o uznávaní štúdií, diplomov a titulov vo vysokoškolskom vzdelávaní v arabských a európskych štátoch hraničiacich so Stredozemím (1976) prijatý v rámci UNESCO a čiastočne pokrývajúci akademické uznávanie v Európe.

Avšak aj Lisabonský dohovor rozlišuje uznávanie vzdelania podľa účelu, ktoré je v podstate trojaké:

- i) používanie získaného akademického titulu v prijímajúcom štáte,

<sup>275</sup> Pozri Vikarská Zuzana: [http://jinepravo.blogspot.sk/2013/11/nostrifikovany-diplom-ze-slovenskeho\\_29.html](http://jinepravo.blogspot.sk/2013/11/nostrifikovany-diplom-ze-slovenskeho_29.html).

<sup>276</sup> V mene vlády Slovenskej republiky podpísal listinu o schválení dohovoru 21. júna 1999 minister zahraničných vecí Slovenskej republiky. Dohovor pre Slovenskú republiku nadobudol platnosť 1. septembra 1999.

- ii) možnosť ďalšieho štúdia v prijímajúcom štáte a
- iii) možnosť profesijného uplatnenia v štáte určenia.

Zatiaľ čo v prvých dvoch prípadoch dochádza k uznaniu vzdelania takmer automaticky, v prípade možnosti profesijného uplatnenia odkazujú medzinárodnej zmluvy vždy na vnútroštátne predpisy prijímajúceho štátu.

Obdobne teda aj judikatúra Európskeho súdneho dvora aktuálne rešpektuje v prípade uchádzačov o prípravu na povolanie advokáta špecifiká právnych poriadkov a umožňuje overenie vedomostí tuzemského právneho poriadku v štáte určenia.

## **Záver**

Voľný pohyb pracovníkov je kľúčovou ekonomickou slobodou, ktorá zabezpečuje fungovanie vnútorného trhu. S mobilitou pracovníkov je nepochybne späté uznávanie odborných kvalifikácií, ktoré odstraňuje významné rozdiely vo vnútroštátnej právnej úprave členských štátov spôsobujúce prekážky mobility pracovníkov. Európska únia postupne odstraňuje túto prekážku prostredníctvom svojej právnej úpravy, najmä zavedením mechanizmu vzájomného uznávania odborných kvalifikácií. Zo smernice ako aj z judikatúry Súdneho dvora je zrejmé, že oboje smerujú v prospech fungovania vnútorného postupným rozšírením oblastí a osôb, ktorý využívajú priznané výhody. V procese a podmienkach uznávania odborných kvalifikácií sa však stále nájdu miesta, najmä vo vnútroštátnej úprave členských štátov, ktoré vytvárajú prekážky voľného pohybu pracovníkov a ktoré je potrebné prekonávať. Unilaterálne medzinárodné zmluvy sú v tomto smere zatiaľ rámcové, rozoznávajú jednotlivé modely, avšak stále ponechávajú zmluvným stranám dostatok priestoru na ich „prispôsobenie“ tzn. aplikáciu, ktorá de facto vytvorí účinnú prekážku vo voľnom pohybe pracovníkov či poskytovaní služieb. Tento príspevok je podporovaný Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-14-0893.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

Lisabonský dohovor o uznávaní kvalifikácií týkajúcich sa vysokoškolského vzdelávania v európskom regióne z roku 1997  
rozhodnutie ČAK uverejnené na: <http://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=7108>,  
rozsudok ESD Nasiopoulos, C-575/11, EU:C:2013:430,  
rozsudok ESD Rubino, C-586/08, EU:C:2009:801,  
Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2005/36/ES zo 7. septembra 2005 o uznávaní odborných kvalifikácií  
uznesenie Najvyššieho súdu ČR sp.zn. 30 Cdo 1475/2013  
Vikarská, Z: [http://jinepravo.blogspot.sk/2013/11/nostrifikovany-diplom-ze-slovenskeho\\_29.html](http://jinepravo.blogspot.sk/2013/11/nostrifikovany-diplom-ze-slovenskeho_29.html),

# ZÁKLADNÉ PRINCÍPY CIVILNÉHO PROCESU PODĽA ZÁKONA Č. 160/2015 Z. Z. CIVILNÉHO SPOROVÉHO PORIADKU

Alžbeta Slašťanová

## Abstrakt

*Príspevok pojednáva o základných princípoch civilného procesu podľa nového procesného kódexu. Cieľom zákonodarcu bolo takýmto explicitným zakotvením princípov uľahčiť výklad procesných predpisov. Princípy sa prejavujú pri konkrétnych inštitútoch, preto je príspevok zameraný na ich praktické využitie.*

## Abstract

*The article deals with the basic principles of civil process according to the new procedural code. The objective of the legislature was explicitly enshrining such principles to facilitate the interpretation of the procedural rules. The principles are manifested in specific Institute, for that an article deals with its practical use.*

## Úvod

Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok bol s účinnosťou od 1.7.2016 nahradený Zákonom č. 160/2015 Z. z. Civilným sporovým poriadkom.

Doterajšej právnej úprave bolo vytýkané podľa doc. Števčeka hlavne hodnotové neukotvenie právnej úpravy, ktoré znemožňovalo konzistentnú interpretáciu práva a to v doktrínálnej, propedeutickej či právo-aplikačnej. Ambíciou nového procesného kódexu bola náprava tohto stavu. Mnohokrát novelizovanému Zákonu č.99/1963 Zb. Občianskemu súdnemu poriadku bolo možné vytknúť, že nereagoval na koncepčné otázky, skôr len na čiastkové problémy. Koncepcia civilného procesného kódexu je teoretikmi nazývaná **sociálnou koncepciou**.

Základné princípy civilného procesu sa prelínajú celým civilným poriadkom. Po prvý krát našli svoje normatívne vyjadrenie. Neznamená to však, že predtým civilný proces žiadne zásady neobsahoval, ich explicitné zakotvenie ich však stavia na úroveň zákonných noriem a zároveň sú aj výkladovými pravidlami. Tieto výkladové pravidlá treba mať na zreteli pri aplikácii ustanovení nového sporového procesného kódexu. Predovšetkým sa zameriame na nové princípy, ktoré občiansky súdny poriadok neupravoval a tiež na modifikované zásady v zmysle novej koncepcie.

## 1 Princíp právnej istoty

Článok 2 CSP:

*(1) Ochrana ohrozených alebo porušených práv a právom chránených záujmov musí byť Spravodlivá a účinná tak, aby bol naplnený princíp právnej istoty.*

*(2) Právna istota je stav, v ktorom každý môže legitímne očakávať, že jeho spor bude rozhodnutý v súlade s ustálenou rozhodovacou praxou najvyšších súdnych autorít; ak takej ustálenej*

*rozhodovacej praxe niet, aj stav, v ktorom každý môže legitímne očakávať, že jeho spor bude rozhodnutý spravodlivo.*

*(3) Ak sa spor na základe prihliadnutia na prípadné skutkové a právne osobitosti prípadu Rozhodne inak, každý má právo na dôkladné a presvedčivé odôvodnenie tohto odklonu.*

§ 220 CSP:

*(2) V odôvodnení rozsudku súd uvedie, čoho sa žalobca domáhal, aké skutočnosti tvrdil, aké dôkazy označil, aké prostriedky procesného útoku použil, ako sa vo veci vyjadril žalovaný a aké prostriedky procesnej obrany použil. Súd jasne a výstižne vysvetlí, ako posúdil podstatné skutkové tvrdenia a právne argumenty strán, ktoré skutočnosti považuje za preukázané a ktoré nie, ktoré dôkazy vykonal, z ktorých dôkazov vychádzal a ako ich vyhodnotil, prečo nevykonal ďalšie navrhnuté dôkazy a ako vec právne posúdil, prípadne odkáže na ustálenú rozhodovaciu prax. Súd dbá, aby odôvodnenie rozsudku bolo presvedčivé.*

*(3) Ak sa súd odkloní od ustálenej rozhodovacej praxe, odôvodnenie rozsudku obsahuje aj dôkladné odôvodnenie tohto odklonu.*

Potreba zakotvenia tohto princípu, ktorý Občiansky súdny poriadok nepoznal, vychádza z vývoja judikatúry. Túto zásadu teoretici označujú aj ako zásadu legitímneho očakávania. Podstata tkvie v tom, že súdy by nemali vynášať tzv. prekvapivé rozhodnutia. Je dôležité podotknúť, že sa týmto princípom nezavádza precedenčný systém. V zmysle tejto zásady sa vyžaduje aby rozhodnutia súdov boli v súlade s ustálenou rozhodovacou praxou najvyšších súdnych autorít. Týmto sa nerozumie len Najvyšší súd SR a prípadne Ústavný súd SR (ktorý stojí mimo rámec všeobecného súdnictva), ale podľa dôvodovej správy aj Európsky súd pre ľudské práva a Súdny dvor Európskej únie.

V tejto súvislosti si dovoľím upozorniť na špecifikum slovenského právneho prostredia, rozhodnutia Najvyššieho súdu nie je možné vyhládať, pokiaľ nie je známa spisová značka. Čo sa týka rozhodnutí Najvyššieho súdu, nie každé rozhodnutie Najvyššieho súdu znamená, že je ustálenou praxou, v tomto smere bude mať dôležitú úlohu Veľký senát. Princíp právnej istoty kladie dôraz na to, aby sa súdy pri koncipovaní odôvodnenia neodkláňali od ustálenej judikatúry. Súd sa môže síce odchýliť, ale musí tento odklon musí presvedčivo odôvodniť. Takéto rozhodnutie musí napĺňať atribúty s pravodlivého rozhodnutia.

## **2 Výklad obsahu CSP**

### ***Princíp ústavnokonformného a eurokonformného výkladu***

#### **Článok 3 CSP:**

*(1) Každé ustanovenie tohto zákona je potrebné vykladať v súlade s Ústavou Slovenskej republiky, verejným poriadkom, princípmi, na ktorých spočíva tento zákon, s medzinárodnoprávnymi záväzkami Slovenskej republiky, ktoré majú prednosť pred zákonom, judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva a Súdneho dvora Európskej únie, a to s trvalým zreteľom na hodnoty, ktoré sú nimi chránené.*

## ***Princíp voľného pohybu súdnych rozhodnutí a princíp materiálnej reciprocity medzinárodného práva***

### **Článok 18 CSP:**

*Cudzie rozhodnutia majú za podmienok ustanovených osobitným predpisom rovnaké účinky a požívajú rovnakú ochranu ako vnútroštátne rozhodnutia.*

Eurokonformný výklad by mal byť samozrejmosťou, no nie je na škodu pokým civilný kódex explicitne na túto skutočnosť poukáže. Zákonodarca zároveň zdôraznil, že princíp ústavnokonformného výkladu zahrnuje aj nutnosť rešpektovania judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, ktorá rieši ústavnú problematiku základných práv a slobôd.

S nutnosťou zlepšenia fungovania medzinárodnej spolupráce a spolupráce pri vymáhateľnosti práva v rámci Európskej únie ďalej súvisí výslovné zakotvenie princípu voľného pohybu súdnych rozhodnutí a princípu materiálnej reciprocity medzinárodného práva, ktorý je vyjadrený v čl. 18; podľa tohto princípu musia byť rozhodnutia cudzích štátov postavené na úroveň súdnym rozhodnutiam vydaným v Slovenskej republike, ak spĺňajú základné štandardy stanovené osobitným predpisom.

### **Použitie výkladu *per analogiam***

#### **Článok 4 CSP:**

*(1) Ak sa právna vec nedá prejednať a rozhodnúť na základe výslovného ustanovenia tohto zákona, právna vec sa posúdi podľa ustanovenia tohto alebo iného zákona, ktoré upravuje právnu vec čo do obsahu a účelu najbližšiu posudzovanej právnej veci.*

Pravidlo výkladu v súlade s normami vyššej právnej sily dopĺňa príkaz použitia interpretácie *per analogiam*, ktorá má súdu pomôcť preklenúť medzery v právnej úprave Civilného sporového poriadku. Súd musí v takom prípade použiť buď *analogiu legis* (t. j. ustanovenie Civilného sporového poriadku), alebo *analogiu iuris* (t. j. ustanovenie iného právneho predpisu), ktoré upravujú vec čo do obsahu a účelu najbližšiu posudzovanej právnej veci.

### **Rozhodovanie podľa princípov všeobecnej spravodlivosti**

#### **Článok 4 CSP:**

*(2) Ak takého ustanovenia niet, súd prejedná a rozhodne právnu vec podľa normy, ktorú by zvolil, ak by bol sám zákonodarcom, a to s prihliadnutím na princípy všeobecnej spravodlivosti a princípy, na ktorých spočíva tento zákon, tak, aby výsledkom bolo rozumné usporiadanie procesných vzťahov zohľadňujúce stav a poznatky právnej vedy a ustálenú rozhodovaciu prax najvyšších súdnych autorít.*

Článok 4 je v súlade so sociálnou koncepciou civilného procesu, v súlade s legitímnymi očakávaniami strán sporu

## **3 Dispozičný princíp, princíp kontradiktórnosti konania a zásada formálnej pravdy**

### **Článok 7 CSP:**

*Súdne konanie sa zásadne začína na návrh strany sporu, pričom predmet konania určujú strany sporu postupom ustanoveným zákonom.*

#### **Článok 8 CSP:**

*Strany sporu sú povinné označiť skutkové tvrdenia dôležité pre rozhodnutie vo veci a podoprieť svoje tvrdenia dôkazmi, a to v súlade s princípom hospodárnosti a podľa pokynov súdu.*

#### **Článok 9 CSP:**

*Strany sporu majú právo sa oboznámiť s vyjadreniami, návrhmi a dôkazmi protistrany a môžu k nim vyjadriť svoje stanovisko v rozsahu, ktorý určí zákon.*

Koncepcia súčasného civilného procesného práva je podľa doc. Števčeka sociálnou koncepciou. Charakteristické je tzv. materiálne vedenie sporu, čiže na dosiahnutie sociálneho účelu konania, ktorým je spravodlivý rozsudok má sudca príslušné procesné nástroje. Tým je predovšetkým tzv. vysvetľovacia a dopytovacia právomoc. Stále však sa jedná o hľadanie tzv. „formálnej pravdy“ nie „materiálnej pravdy“. Rozsudok bude založený nie na skutočnom stave ale na skutkovom stave.

Dispozičný princíp, princíp kontradiktórnosti konania a zásada formálnej pravdy majú v novej právnej úprave význam najmä vo vzájomnej kombinácii, pretože práve ich dôkladným uplatňovaním zákonodarca dosahuje stav, v ktorom zodpovednosť za výsledok sporu leží najmä na stranách sporu.

Dispozičný princíp v prvom rade vyžaduje iniciatívu žalobcu, aby bol spor vôbec prejednávaný; prejavuje sa však aj v rôznych inštitútoch, ktoré sa uplatnia len na návrh niektorej zo strán sporu (napr. vydanie rozsudku pre zmeškanie žalobcu podľa ustanovenia § 278 CSP).

Princíp kontradiktórnosti a zásada formálnej pravdy (resp. zásada prejednávacia) spočívajú v tom, že každá zo strán sporu je povinná niesť bremeno tvrdenia a dôkazné bremeno ohľadom tých skutkových okolností, ktorých existencia predurčuje jej výhru v súdnom spore; súd bremeno tvrdenia ani dôkazné bremeno nenesie a pri rozhodovaní vychádza len z toho, čo tvrdili a preukázali strany sporu. Určitou výnimkou sú opäť spory s tzv. slabšou stranou, kde sa čiastočne uplatní aj zásada vyhľadávacia (resp. inkvizičná zásada alebo zásada materiálnej pravdy) – súd v týchto konaniach môže vykonať aj tie dôkazy, ktoré slabšia strana nenavrhol, ak je to nevyhnutné pre rozhodnutie vo veci, pričom súd aj bez návrhu takéto dôkazy obstará alebo zabezpečí.

## **4 Zákaz zneužitia práva**

*Zjavné zneužitie práva nepožíva právnu ochranu. Súd môže v rozsahu ustanovenom v tomto zákone odmietnuť a sankcionovať procesné úkony, ktoré celkom zjavne slúžia na zneužitie práva alebo na svojvoľné a bezúspešné uplatňovanie alebo bránenie práva, alebo vedú k nedôvodným prieťahom v konaní.*

Zákaz zneužitia práva, ktorý poznáme z hmotnoprávnych predpisov ako tzv. dobré mravy, napokon našiel svoje uplatnenie aj v sporovom kódexe. V Civilnom sporovom poriadku je zameraný najmä na odstránenie rôznych obštrukcií a prieťahov, ktoré bránia skorému dosiahnutiu meritórneho rozhodnutia vo veci. Princíp zákazu zneužitia práva nie je



stanovený len všeobecne; premieta sa aj do zakotvenia rôznych procesných inštitútov – napr. uloženie poriadkovej pokuty za šikanóznú alebo zjavne bezdôvodnú námietku zaujatosti (§ 58), uloženie pokuty v prípade odmietnutia alebo zamietnutia dovolania (§ 452 ods. 2) či prísnae obmedzenie dôvodov pre odročenie pojednávania (§ 183). Zároveň má súd možnosť vyhodnotiť (a následne sankcionovať) v zmysle tohto princípu aj iné úkony strán sporu, z ktorých je zrejmé, že majú za cieľ obštrukcie.

## **5 Zásada rovnosti účastníkov**

### **Článok 6 CSP:**

*(1) Strany sporu majú v konaní rovné postavenie spočívajúce v rovnakej miere možnosti uplatňovať prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany okrem prípadu, ak povaha prejednávanej veci vyžaduje zvýšenú ochranu strany sporu s cieľom vyvažovať prirodzene nerovnovážne postavenie strán sporu.*

Princíp rovnosti strán sporu vychádza z ustanovenia čl. 47 ods. 3 Ústavy SR; v Civilnom sporovom poriadku však v skutočnosti neplatí absolútne. Formálna rovnosť strán sporu bola totiž novou právnou úpravou modifikovaná tak, aby zákonodarca nastolil aj materiálnu rovnosť strán sporu, a to prostredníctvom určitých procesných výhod zohľadňujúcich postavenie tzv. slabších strán sporu, ktoré je v skutočnosti nevýhodnejšie. Najvýraznejším príkladom benefitov pre tzv. slabšie strany je zavedenie osobitných pravidiel v troch typoch zvláštnych sporov upravených v druhej hlave tretej časti Civilného sporového poriadku, a to v spotrebiteľských sporoch, v antidiskriminačných sporoch a v individuálnych pracovnoprávných sporoch. Pre slabšie strany (spotrebiteľ, potenciálne diskriminovaný a zamestnanec) napríklad neplatia obmedzenia vyplývajúce zo sudcovskej a zákonnej koncentrácie konania; proti slabším stranám zároveň nemožno vydať rozsudok pre zmeškanie.

## **6 Preferencia zmierlivého riešenia sporu**

### **Článok 7 CSP:**

*2) Základnou povinnosťou súdu je viesť strany sporu k zmierlivému vyriešeniu sporu.*

### **§ 148 CSP:**

*(1) Žalobca a žalovaný môžu uzavrieť zmier. O uzavretie zmieru sa má súd vždy pokúsiť.*

### **§ 170 CSP:**

*(2) Ak je to možné a účelné, súd sa pokúsi o vyriešenie sporu zmierom, prípadne stranám odporučiť, aby sa o zmier pokúsili mediáciou.*

Aj v novom sporovom civilnom kódexe sa preferuje zásada riešenia sporov formou zmieru. Súd sa má preto vždy pokúsiť o zmier (ustanovenie § 148 ods. 1) a viesť súdny spor tak, aby k zmieru smeroval (§ 170 ods. 2).

## **7 Princíp arbitrárneho poriadku**

### **Článok 10 CSP:**

- (1) Strany sporu postupujú v konaní v súlade so zákonom a podľa pokynov súdu.*
- (2) Súd dohliada na riadny priebeh konania, určuje lehoty a ukladá potrebné opatrenia.*
- (3) Súd môže určiť záväzné procesné lehoty na niektoré procesné úkony.*

#### **§ 154 CSP:**

*Prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany možno uplatniť najneskôr do vyhlásenia uznesenia, ktorým sa dokazovanie končí.*

#### **§ 153 CSP:**

*(1) Strany sú povinné uplatniť prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany včas. Prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany nie sú uplatnené včas, ak ich strana mohla predložiť už skôr, ak by konala starostlivo so zreteľom na rýchlosť a hospodárnosť konania.*

*(2) Na prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany, ktoré strana nepredložila včas, nemusí súd prihliadnuť, najmä ak by to vyžadovalo nariadenie ďalšieho pojednávania alebo vykonanie ďalších úkonov súdu.*

*(3) Ak súd na prostriedky procesného útoku alebo prostriedky procesnej obrany neprihliadne, uvedie to v odôvodnení rozhodnutia vo veci samej.*

Celý Civilný sporový poriadok je koncipovaný tak, aby priebeh súdneho konania určoval súd, ak chcú strany sporu pomýšľať na výhru v súdnom spore, musia sa tomuto priebehu prispôbiť. Zosilnená nutnosť rešpektovania princípu arbitrárneho poriadku sa po novom prejavuje najmä v zavedení staronovej zákonnej (§ 154) a novej sudcovskej (§ 153) koncentrácie konania, ktoré sú pomyselnými hranicami pre uplatnenie najdôležitejších procesných úkonov účastníkov.

### **8 Princíp posudzovania podania podľa obsahu (Čl. 11 CSP)**

Princíp posudzovania podania podľa obsahu bol v Civilnom sporovom poriadku formulovaný pre strany sporu prísnejšie než v Občianskom súdnom poriadku. Pri posudzovaní obsahu úkonov strán sporu je totiž súd po novom oprávnený predpokladať, že každá fyzická osoba v postavení strany sporu má rozumové schopnosti na úrovni priemerne spôsobilej osoby schopnej vnímať a posúdiť v styku so súdom zmysel a účel konania a dokonca aj jazykové vyjadrenie právnych noriem obsiahnutých v Civilnom sporovom poriadku.

### **9 Zásada ústnosti (čl. 12) a princíp priamosti a bezprostrednosti (čl. 13 CSP)**

Zásada ústnosti a princíp priamosti a bezprostrednosti patria medzi tradičné zásady civilného procesu; ani Civilný sporový poriadok na tom nič nemení. Zákonodarca sa však rozhodol v niektorých fázach konania v záujme rýchlejšieho a efektívnejšieho dosiahnutia exekučného titulu od nutnosti nariadenia ústneho pojednávania upustiť. Po novom napríklad nie je potrebné nariaďovať pojednávanie v sporoch, v ktorých ide iba o otázku jednoduchého právneho posúdenia veci, skutkové tvrdenia strán nie sú sporné a hodnota sporu bez príslušenstva neprevyšuje 2 000 eur (podľa starej právnej úpravy bola hranica pre rozhodnutie sporu bez nariadenia pojednávania 1 000 eur).

Priamosť a bezprostrednosť spočíva v osobnom styku so súdom a má význam najmä z hľadiska dokazovania a efektívneho uplatňovania práva na súdnu ochranu, ktoré náležia

stranám sporu. Nový sporový procesný kódex však samozrejme pripúšťa, aby boli strany sporu zastúpené; snaha o rýchlejšie riešenie zložitejších sporov dokonca predkladateľov novej právnej úpravy viedla k rozšíreniu sporov, v ktorých je povinné zastúpenie advokátom. Ide o:

- spory vyvolané alebo súvisiace s konkurzom a reštrukturalizáciou,
- spory z ochrany hospodárskej súťaže,
- spory z nekalého súťažného konania,
- spory z ohrozenia alebo porušenia práva na obchodné tajomstvo a
- spory súvisiace s ochranou práva duševného vlastníctva.

Obligatórnosť zastúpenia advokátom však neplatí pre strany, ktoré majú vysokoškolské právnické vzdelanie druhého stupňa, a právnické osoby, ktoré využijú možnosť zastúpenia prostredníctvom svojho zamestnanca alebo člena, ktorý dosiahol uvedené vzdelanie.

## 10 Princíp verejnosti (čl. 14 CSP)

Princíp verejnosti je predovšetkým vyjadrením práva na verejnú kontrolu súdnej moci. Verejnosť môže byť z pojednávania vylúčená len v obmedzenom množstve odôvodnených prípadov. Zo zákona neplatí zásada verejnosti pri pojednávaniach vykonávaných notármi ako súdnymi komisármi, inak je verejnosť vylúčená len vtedy, ak by verejné prejednanie veci ohrozilo ochranu utajovaných skutočností, obchodné tajomstvo, dôležitý záujem strán sporu alebo mravnosť. Aj v prípade vylúčenia verejnosti však súd môže povoliť jednotlivým fyzickým osobám, aby sa na pojednávaní zúčastnili, sú však poučené o povinnosti zachovávať mlčanlivosť o skutočnostiach, ktoré sú prostredníctvom vylúčenia verejnosti z pojednávania chránené. Súd môže ďalej odoprieť prístup na pojednávanie maloletým a osobám, u ktorých existuje obava, že by mohli rušiť dôstojný priebeh pojednávania. Zásada verejnosti nie je dotknutá, ak sa pojednávanie uskutoční prostredníctvom videokonferencie alebo inými prostriedkami komunikačnej technológie.

## 11 Princíp voľného hodnotenia dôkazov (čl. 15 CSP)

Aj princíp voľného hodnotenia dôkazov zostáva zachovaný; tento princíp spočíva, zjednodušene povedané, v tom, že nijaký dôkaz nemá vyššiu formálnu silu než iný dôkaz a sudca hodnotí všetky dôkazy jednotlivo aj zvlášť tak, aby dospel k presvedčivému a nerozpornému rozhodnutiu, ktoré pokiaľ možno čo najviac zodpovedá posudzovanej skutkovej situácii.

## 12 Princíp legality (čl. 16 CSP)

Na zakotvení princípu legality je nové najmä ustanovenie čl. 16 ods. 2, ktoré stanoví, že súd pri prejednávaní a rozhodovaní vecí **nezohľadňuje** skutočnosti a dôkazy, **ktoré boli získané v rozpore so zákonom**, ibaže by vykonanie dôkazu získaného v rozpore so zákonom bolo odôvodnené uplatnením čl. 3 ods. 1. Podľa dôvodovej správy mieri toto ustanovenie napríklad na prípady získania dôkazov formou elektronickej komunikácie či zaznamenania obrazu alebo zvuku bez súhlasu osoby, ktorej prejavy boli takto zachytené, a to v situácii, kedy je chránené právo na ochranu osobnosti proporčne slabšie oproti právu, ktorého porušenie sa má takto získaným dôkazným prostriedkom preukázať. Toto ustanovenie jednoznačne sleduje judikátorne trendy, ktoré sa dostávajú aj do slovenskej a českej súdnej praxe.

## 13 Zákaz reformatio in peius (čl. 16 ods. 3 CSP)

Vo vzťahu k uplatňovaniu opravných prostriedkov Civilný sporový poriadok zakotvil zásadu, že v konaniach o opravnom prostriedku ani v ďalších konaniach nemôže byť rozhodnuté nepriaznivejšie pre stranu, ktorá opravný prostriedok uplatnila. Túto zásadu poznáme len z trestného práva. Zakotvená do civilného kódexu je po prvý krát.

#### **14 Princíp hospodárnosti (čl. 17 CSP)**

Výslovné deklarovanie uvedeného princípu je však vo svojej podstate len konštatovaním toho, čo sa mal normotvorca snažiť zakotviť v rámci jednotlivých ustanovení Civilného sporového poriadku. V praxi je totiž možné očakávať mnoho situácií, keď sa princíp hospodárnosti a oprávnený záujem strany sporu dostanú do konfliktu – už z povahy veci by však mal v prípade takého konfliktu zvíťaziť vždy práve oprávnený záujem. Zásadu hospodárnosti by teda sudy mali aplikovať oveľa uvážlivejšie než ostatné zásady.

#### **15 Princíp prioritizácie súdu (čl. 1 CSP) a zákaz odopretia spravodlivosti (čl. 4 ods. 2 CSP)**

Princíp prioritizácie súdu pri riešení sporov vyplývajúcich z ohrozenia alebo porušenia subjektívnych práv nie je v podstate ničím novým; uvedený princíp bol upravený už v ustanovení § 7 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku. Podstatou predmetného princípu je pravidlo, že ak zákon výslovne nezveruje právomoc na riešenie sporov týkajúcich sa subjektívnych práv inému orgánu, rieši tieto spory vždy príslušný všeobecný súd.

S princípom prioritizácie súdu súvisí najmä úprava obsiahnutá v ustanovení § 9, § 10 a § 11 Civilného sporového poriadku, ktorá upravuje spôsob skúmania právomoci súdu na riešenie určitej záležitosti. Pri skúmaní právomoci môžu nastať v podstate štyri základné situácie:

- 1) spor patrí do právomoci súdu – súd je povinný vo veci konať;
- 2) spor nepatrí do právomoci súdu ani iných orgánov Slovenskej republiky – súd konania bezodkladne zastaví;
- 3) spor nepatrí do právomoci súdu, ale patrí do právomoci iných orgánov Slovenskej republiky – súd konanie bezodkladne zastaví a spor alebo vec postúpi orgánu, ktorému zákon dáva právomoc spor riešiť; právne účinky spojené s podaním žaloby zastávajú v takom prípade zachované;
- 4) nie je určené naisto, ktorý orgán Slovenskej republiky má spor riešiť a do úvahy prichádza aj súd – kompetenčný spor rozhodne Najvyšší súd Slovenskej republiky v súlade s Civilným sporovým poriadkom.

S princípom prioritizácie súdu zároveň úzko súvisí aj princíp zákazu odopretia spravodlivosti (*denegatio iustitiae*), ktorý je upravený v ustanovení čl. 4 ods. 2 nového procesného sporového kódexu a podľa ktorého platí, že ak nemožno spor rozhodnúť na základe ustanovenia Civilného sporového poriadku a ani na základe použitia výkladu *per analogiam* v zmysle ustanovenia čl. 4 ods. 1, musí súd prejednať a rozhodnúť podľa normy, ktorú by zvolil, ak by bol sám zákonodarcom (s prihliadnutím na princípy všeobecnej spravodlivosti a na princípy, na ktorých spočíva Civilný sporový poriadok, tak, aby výsledkom bolo rozumné usporiadanie procesných vzťahov zohľadňujúce stav a poznatky právnej vedy a ustálenú rozhodovaciu prax najvyšších súdnych autorít).

Podľa dôvodovej správy k novému právnomu predpisu (komentár k ustanoveniu § 11) pritom s prihliadnutím na ustanovenie čl. 4 dokonca platí, že ak bude súd toho názoru, že mu vec do právomoci nepatrí, ale nedokáže s určitosťou identifikovať iný orgán ochrany práva, ktorý bude mať právomoc vec riešiť, bude povinný vec prejednať a rozhodnúť.

## **Záver**

Treba oceniť snahu zákonodarcu o zakotvenie princípov do nového procesného kódexu. Cieľom zákonodarcu bolo takýmto explicitným zakotvením princípov uľahčiť výklad procesných predpisov pre adresátov práva. Princípy sa prejavujú pri konkrétnych inštitútoch, preto je potrebná ich dôkladná znalosť.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

Števček, M.: Konceptia civilného procesu v Slovenskej republike; Justičná revue, 68, 2016, č. 4 s. 466-479.

Zákon č. 160/2015 Z. z. Civilný sporový poriadok

Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok

# ODOVZDANIE A PREVZATIE DIELA V OBCHODNOPRÁVNEJ ÚPRAVE

Stanislav Stehura, Jakub Žák

## **Abstrakt**

*Odovzdanie a prevzatie diela je jednou z kľúčových otázok zmluvy o dielo. Základným predpokladom splnenia záväzku zo zmluvy o dielo je jeho riadne vykonanie a odovzdanie zo strany zhotoviteľa a tomu zodpovedajúca povinnosť objednávateľa riadne vykonané dielo prevziať. S odovzdaním a prevzatím diela sú spojené viaceré právne dôsledky. Nasledujúci príspevok preto rozoberá problematiku odovzdania a prevzatia diela, tak z pohľadu zhotoviteľa, ako aj z pohľadu objednávateľa, vrátane následkov porušenia týchto základných povinností zmluvných strán, ako aj dôsledkov spojených s odovzdaním a prevzatím diela. Príspevok je obohatený bohatou judikatúrou súdov, čo len dokazuje, že problematika odovzdania a prevzatia diela je problematikou, ktorá v súčasnom kontexte rozvoja podnikateľských aktivít predstavuje pre účastníkov zmluvy o dielo podstatnú otázku už v rámci negociačného procesu.*

## **Abstract**

*Handover and takeover of the work is one of the key issues of contract for work. The basic prerequisites for fulfillment of the obligation from contract for work is its execution and hand over by the contractor and the obligation of the customer take over of the work done properly. With the handover and takeover of the work are associated several legal consequences. The next article therefore discusses the question hand over and take over of the work including the consequences of the violation of these basic obligations of the parties. The next article is enriched with the rich case-law, what only proves that institute of hand over and take over of the work, is the legal institute that poses for the parties a matter of substance within the negotiating process, mainly in the current context of the business activities development.*

## **Úvod**

Najčastejším a najprirodzenejším spôsobom zániku každého záväzku je jeho splnenie. Jedným zo základných predpokladov splnenia záväzku zo zmluvy o dielo je vykonanie diela zo strany zhotoviteľa. Obchodný zákonník ukladá zhotoviteľovi, aby v zmluve špecifikované dielo vykonal (§ 536 ods. 1 Obchodného zákonníka), inak povedané, aby dielo zhotovil. Zhotoviteľ splní svoju povinnosť vykonať dielo jeho riadnym ukončením a odovzdaním objednávateľovi (§ 554 ods. 1 Obchodného zákonníka). Táto nenápadná definícia mimochodom znamená, že zhotoviteľ je povinný odovzdať dielo bez akýchkoľvek väd. Ďalšie ustanovenie uvádza, že pokiaľ zo zmluvy nevyplýva niečo iné, vzniká nárok na cenu až vykonaním diela (§ 548 ods. 1 Obchodného zákonníka). Z uvedeného vyplýva, že práve s vykonaním diela zákon spája viaceré právne následky.

Nasledujúci príspevok preto rozoberá problematiku vykonania diela (kedy sa dielo považuje za vykonané) a dôsledkov spojených s odovzdaním a prevzatím diela.

## Vykonanie diela

Za vykonané dielo možno považovať riadne dokončený a odovzdaný predmet diela zhotoviteľom objednávateľovi na dohodnutom mieste. Len vykonaním diela, t.j. riadnym dokončením a odovzdaním predmetu diela, zhotoviteľ splní svoju povinnosť vykonať dielo a záväzok zhotoviteľa zo zmluvy o dielo zaniká.<sup>277</sup> Riadnym dokončením diela sa rozumie jeho dokončenie v dohodnutej dobe a bez väd. O riadne dokončené dielo ide vtedy, ak dielo nevykazuje pri jeho odovzdaní objednávateľovi vady. Rovnaký záver možno vyvodiť aj z rozhodnutia Najvyššieho súdu ČR, ktorý konštatoval, že: „*Dielo, ktoré je vadné, nemožno považovať za dielo vykonané, a to ani vtedy, keď takéto dielo objednávateľ prevezme.*“<sup>278</sup> Z vyššie uvedeného teda vyplýva, že o riadne vykonanie diela nejde vtedy, ak dielo vykazuje pri jeho odovzdaní objednávateľovi vady. V tomto prípade nie je objednávateľ povinný dielo prevziať. Je na jeho zvážení, či dielo prevezme aj s takýmito vadami alebo dielo odmietne prevziať kým nebude dielo riadne dokončené t.j. bez akýchkoľvek väd. V prípade výskytu drobných väd alebo tzv. nedorobkov je v praxi bežné, že objednávateľ neotáľa s prevzatím diela, pretože neexistuje veľa dôvodov, ktoré by ho k opačnému konaniu viedli. Keďže objednávateľ nemá zo zákona právo vady odstrániť sám alebo nechať odstrániť vady iným zhotoviteľom, je praktické do zmluvy formulovať takéto oprávnenie objednávateľa s tým, že náklady vynaložené na odstránenie väd si bude objednávateľ oprávnený uplatňovať u zhotoviteľa (v prípade takéhoto zmluvného oprávnenia si objednávateľ môže nárok na úhradu nákladov za odstránenie väd vykonaných iným zhotoviteľom priamo započítať s nárokom zhotoviteľa na zaplatenie ceny diela). Tak, ako už bolo vyššie uvedené, prevzatím diela s vadami nedochádza k zániku záväzku zhotoviteľa, ale obsah jeho záväzku sa zmení spôsobom, ktorý zodpovedá nárokom objednávateľa vzniknutým z vadného plnenia. Ak má dielo vady, a objednávateľ si u zhotoviteľa uplatnil právo zo zodpovednosti za vady, dochádza k zmene záväzku a teda k vzniku nových práv a povinností na oboch stranách zmluvného vzťahu. Vadné plnenie zhotoviteľa zakladá možnosť objednávateľa uplatniť si práva zo zodpovednosti za vady v súlade so zmluvným dojednaním, resp. ustanoveniami Obchodného zákonníka. Záväzok zhotoviteľa zo zmluvy o dielo zanikne až odstránením väd resp. nedorobkov, kedy dôjde k riadnemu ukončeniu diela. Teda v tomto prípade záväzok zhotoviteľa zo zmluvy o dielo nezanikne prirodzenou cestou, t.j. riadnym splnením, ale zánik záväzku spôsobí až splnenie zodpovednostných povinností zhotoviteľa.

Podľa dispozitívnej právnej úpravy platí, že ak zmluva neurčuje niečo iné, vzniká zhotoviteľovi nárok na zaplatenie ceny za dielo po jeho vykonaní. Tak ako sme už uvádzali, za vykonané dielo možno považovať riadne dokončený a odovzdaný predmet diela zhotoviteľom objednávateľovi. Keďže na okamih riadneho ukončenia diela sa viaže povinnosť objednávateľa zaplatiť cenu diela, v prípade výskytu väd, nevzniká zhotoviteľovi nárok na zaplatenie ceny diela a to ani vtedy, ak objednávateľ vadné dielo prevezme, pretože dielo v zmysle Obchodného zákonníka nebolo vykonané. Objednávateľ, ktorému bolo plnené vadne, má právo odmietnuť zaplatiť buď celú cenu zhotoveného diela alebo zostávajúcej časti ceny, ak bolo dohodnuté platenie na splátky /Ovečková, 2007, str. 18/.

<sup>277</sup> pozri uznesenie Najvyššieho súdu SR zo dňa 31.mája 2012, sp.zn. 5M Obdo 3/2012.

<sup>278</sup> rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 12.marca 2002, sp. zn. 29 Odo 11/2001.

Ak zhotoviteľ riadne zhotovil dielo je povinný ho na dohodnutom mieste odovzdať objednávateľovi. Miesto odovzdania diela a spôsob odovzdania diela je preto vhodné dohodnúť v zmluve podľa konkrétnych podmienok, ktoré zmluvným stranám vyhovujú. Ak si zmluvné strany nedohodnú miesto odovzdania diela v zmluve o dielo, miesto odovzdania diela sa bude spravovať dispozitívnou úpravou zákona, a to na základe ustanovení § 554 ods. 2 až ods. 4 Obchodného zákonníka. Za miesto odovzdania diela sa podľa tohto ustanovenia považuje buď (1) miesto, kde zhotoviteľ odovzdá dielo prvému dopravcovi, ktorý má uskutočniť prepravu do miesta určenia, ak zmluva určuje povinnosť odoslať dielo (napr. odoslanie expertízy) alebo (2) miesto, v ktorom zhotoviteľ dielo vykonával a v tomto prípade má povinnosť objednávateľa vyzvať na prevzatie diela (napr. ak bude dielom zhotovenie stavby, miestom plnenia bude pozemok, na ktorom sa stavba realizuje) alebo (3) ak sa nejedná o predchádzajúce prípady, tak v mieste, kde má zhotoviteľ sídlo alebo miesto podnikania, prípadne bydlisko alebo organizačnú zložku, ak jej miesto včas objednávateľovi oznámi.

Ak spôsob odovzdania diela nebude dohodnutý v zmluve, tak zhotoviteľ v súlade s ustanovením § 555 ods. 1 Obchodného zákonníka splní svoju povinnosť vykonať dielo, ak umožní objednávateľovi nakladať s dielom v určenom mieste. Spôsob odovzdania diela je však odlišný v prípadoch, ak súčasťou vykonania diela je uskutočnenie montáže veci alebo skúšok veci. Pri takýchto prípadoch je záväzok zhotoviteľa vykonať dielo splnený riadnym vykonaním tejto montáže alebo úspešným vykonaním skúšok. Ak sa podľa zmluvy má riadne vykonanie diela preukázať vykonaním dohodnutých skúšok, považuje sa vykonanie diela za dokončené až vtedy, keď sa tieto skúšky úspešne vykonali. Na účasť na nich je zhotoviteľ povinný objednávateľa včas pozvať. Neúčasť objednávateľa na skúškach, na ktorých vykonanie bol objednávateľ včas pozvaný, nebráni vykonaniu skúšok. Výsledok skúšok sa zachytí v zápisnici podpísanej oboma stranami. Ak objednávateľ nie je prítomný, podpíše zápisnicu namiesto neho hodnoverná a nestranná osoba, ktorá sa na skúškach zúčastnila. Úprava v zákone sa nevenuje podrobnejšie otázkam spôsobu a rozsahu skúšok, preto je potrebné tieto otázky bližšie upraviť v zmluve. Zmluvné strany by si preto mali dohodnúť kto zabezpečí skúšky, na koho náklady sa uskutočnia, aké parametre sa majú skúškami overiť, koľkokrát sa budú skúšky opakovať, aký bude časový harmonogram skúšok, či budú uskutočnené za prítomnosti odbornej organizácie atď..

Samotné odovzdanie diela zhotoviteľom je však podstatné pre možnosť objednávateľa uplatniť si nároky zo zodpovednosti za vady diela, nakoľko o prípadnom uplatnení nárokov zo zodpovednosti za vady diela môžeme uvažovať len v tom prípade, keď dôjde k odovzdaniu diela. V prípade, že k odovzdaniu diela nedôjde, nemôže objednávateľ voči zhotoviteľovi uplatňovať právo zo zodpovednosti za vady. V takomto prípade môže objednávateľ uplatňovať nároky len z dôvodu omeškania zhotoviteľa s odovzdaním diela. Uvedené podporuje aj rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR, podľa ktorého: „Podľa ustanovenia § 560 ods. 2 ObZ totiž zhotoviteľ zodpovedá za vady, ktoré má dielo v dobe jeho odovzdania. Pokiaľ k odovzdaniu predmetu diela nedôjde, nemôže objednávateľ voči zhotoviteľovi uplatňovať práva z zodpovednosti za vady. Od zmluvy o dielo môže v takom prípade odstúpiť z iných zákonných dôvodov, resp. z dôvodov dohodnutých v zmluve. Ide hlavne o možnosť odstúpenia od zmluvy v dôsledku omeškania zhotoviteľa s dokončením diela“.<sup>279</sup> Vznik zodpovednosti za vady diela

<sup>279</sup> rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 16.októbra 2007, sp. zn. 32 Odo 998/2005.



sa teda viaže na okamih jeho odovzdania objednávateľovi, čo potvrdil aj Najvyšší súd ČR vo svojom rozhodnutí, v ktorom konštatoval: „*Pre vznik zodpovednosti zhotoviteľa za vady diela je rozhodujúci predovšetkým okamih odovzdania diela objednávateľovi (§554OBZ), až potom ako došlo k odovzdaniu diela, je možné hovoriť o prípadných nárokoch zo zodpovednosti za vadu. Odovzdanie diela je však nutné odlišovať od splnenia povinnosti vykonať dielo, ku ktorej dochádza jeho riadnym dokončením a odovzdaním objednávateľovi v dohodnutom mieste, inak v mieste určenom Obchodným zákonníkom... . Z uvedeného je zrejmé, že ust. § 564 OBZ nemožno aplikovať pred odovzdaním diela.*“<sup>280</sup>

### **Prechod vlastníckeho práva k zhotovovanej veci a nebezpečenstva škody na nej**

S odovzdaním diela objednávateľovi sa spája ďalší právny dôsledok a to prechod nebezpečenstva škody a vlastníckeho práva, ak ho mal dovtedy zhotoviteľ. Ak zhotoviteľ zhotovuje vec u objednávateľa, na jeho pozemku alebo na pozemku, ktorý objednávateľ obstaral je objednávateľ vlastníkom zhotovovanej veci a taktiež znáša nebezpečenstvo škody na zhotovovanej veci, ak zmluva neurčuje niečo iné. Na tomto mieste je potrebné poukázať na zaujímavé rozhodnutie Najvyššieho súdu SR<sup>281</sup>, v ktorom súd vyslovil názor, že z ustanovení Obchodného zákonníka upravujúcich zmluvu o dielo nevyplýva, že objednávateľom diela musí byť jeho vlastník, budúci vlastník, alebo vlastník pozemku, na ktorom sa dielo - stavba realizuje. V prejednávanej veci bola objednávateľom diela právnická osoba A, ktorá nebola vlastníkom pozemku, na ktorom sa stavba stavala, a nebola ani vlastníkom tejto rekonštruovanej stavby. Z obsahu spisu vyplynulo, že vlastníkom diela - rekonštruovanej stavby bol svedok – fyzická osoba. Teda, fyzická osoba nebola objednávateľom diela. Skutočným objednávateľom diela bola právnická osoba, s ktorou bol žalobca v zmluvnom vzťahu na základe uzatvorenej zmluvy o dielo, z ktorej vyplývali pre obidve zmluvné strany vzájomné práva a povinnosti. Uvedené je podľa nášho názoru aplikateľné aj na spor, v ktorom je žalovaná fyzická osoba, ako objednávateľ diela, pričom obrana tejto fyzickej osoby spočíva v tom, že táto nie je vecne legitimovaná, nakoľko vlastníkom rekonštruovanej nehnuteľnosti je právnická osoba, ktorej je táto fyzická osoba spoločníkom a konateľom.

Objednávateľ znáša nebezpečenstvo škody a je vlastníkom veci, ktorá je predmetom údržby, opravy alebo úpravy. V ostatných prípadoch je vlastníkom diela zhotoviteľ. Všeobecne platí, že odovzdaním vykonaného diela nadobúda vlastnícke právo k nemu objednávateľ, ak ho do tejto doby mal zhotoviteľ, a na objednávateľa prechádza nebezpečenstvo škody na vykonanom diele, ak ho do tejto doby mal zhotoviteľ. I v tomto prípade je možné v zmluve dohodnúť odchýlnu úpravu toho, kto bude vlastníkom diela a kto bude znášať nebezpečenstvo vzniku škody. V praxi sú najčastejšie dva režimy a to tzv. výhrada vlastníctva či osobitná dohoda o prechode nebezpečenstva škody na zhotovovanej veci. Odkladom prechodu nebezpečenstva škody na zhotovovanej veci sa objednávateľ, ktorý je inak vlastníkom zhotovovanej veci, snaží preniesť niektoré riziká v priebehu vykonávania diela na zhotoviteľa. Výhrada vlastníctva znamená, že zhotoviteľ si vyhradí vlastnícke právo zhotovovanej veci do určitého časového momentu. Podstata spočíva v tom, že okamih nadobudnutia vlastníckeho

<sup>280</sup> rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 23.júna 2004, sp. zn. 29 Odo 1067/2003.

<sup>281</sup> Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo dňa 11. decembra 2008, sp. zn. 5M Obdo 1/2008.

práva k zhotovovanému dielu sa viaže na okamih dohodnutý v zmluve. Týmto okamihom býva zväčša zaplatenie ceny diela, avšak je možné písomne dohodnúť akýkoľvek iný okamih. Zmysel výhrady vlastníctva spočíva v tom, že zhotoviteľ sa snaží zabezpečiť si výhodnejšie postavenie v prípade neuhradenia ceny diela zo strany objednávateľa. V prípade omeškania s úhradou ceny diela tak môže vyvíjať na objednávateľa tlak. Objednávateľ si totiž dielo objednal, takže má záujem dielo užívať alebo predať a to mu práve výhrada vlastníctva bráni. Avšak v dôsledku dohodnutej výhrady vlastníckeho práva nadobúdateľ nadobúda predmet plnenia jeho prevzatím do detencie, pokiaľ teda výhrada vlastníckeho práva v prospech scudziteľa trvá, nemôže nadobúdateľ s vecou voľne nakladať a na vec sa vo vzťahu k nemu hľadá ako na vec cudziu, ktorá je nadobúdateľovi len zverená. To však neznamená, že nadobúdateľ nemôže vec užívať a nemôže s ňou vôbec (akokoľvek) nakladať. V prípade výhrady vlastníckeho práva je nadobúdateľ, pokiaľ nie je dohodnuté inak, oprávnený užívať vec v súlade s účelom, na ktorý obvykle slúži, a brať z veci plody a úžitky, a to bezodplatne, pretože sa predpokladá, že odplata za jej užívanie je zahrnutá v cene. Takto posúdil konkrétny prípad aj Najvyšší súd ČR.<sup>282</sup> Z odôvodnenia tohto rozhodnutia vyplýva, že pokiaľ je podstatou výhrady vlastníckeho práva odklad (suspensia) nadobudnutia vlastníckeho práva nadobúdateľom veci, ktorého účelom je posilnenie právneho postavenia scudziteľa a funkčné zabezpečenie, že mu bude zaplatená cena, a pokiaľ také dojednanie zároveň poskytuje výhodu aj nadobúdateľovi, pretože získa vec do svojej moci pred zaplatením bez toho, aby si musel obstaráť úver inde, pričom nadobúdateľ znáša nebezpečenstvo škody na veci po jej prevzatí, potom zodpovedá právnomu postaveniu nadobúdateľa (ako čakaťľa na nadobudnutie vlastníckeho práva), aby mal počas trvania výhrady vlastníckeho práva nie len právo mať vec, ktorá mu bola odovzdaná, u seba, ale aby bol tiež oprávnený, pokiaľ nie je dohodnuté inak, takúto vec po tento čas bezodplatne užívať v súlade s účelom, na ktorý je podľa zmluvy určená, prípadne v súlade s účelom, na ktorý obvykle slúži.

Taktiež je nutné sa zmieniť o výhrade vlastníctva v dohodnutej zmluve medzi zhotoviteľom a jeho subdodávateľom a jej dôsledkami pre objednávateľa. V prípade, že bolo dohodnuté alebo zo zákona vyplýva, že vlastníkom zhotovovanej veci je objednávateľ, situácia je jednoznačná. Vlastníkom zhotovovanej veci je od počiatku objednávateľ bez ohľadu na to, že v zmluve medzi zhotoviteľom a jeho subdodávateľom bola dohodnutá výhrada vlastníctva k použitému materiálu či k celému dielu. Takto posúdil konkrétny prípad aj Najvyšší súd ČR.<sup>283</sup> Z odôvodnenia tohto názoru vyplýva, že pre posúdenie vlastníckeho práva je nepodstatné aký vzťah bol medzi zhotoviteľom a jeho subdodávateľom, a či zhotoviteľ splnil alebo nesplnil svoje záväzky voči svojmu subdodávateľovi. Podstatné je, že nebola dohodnutá výhrada vlastníctva medzi zhotoviteľom a objednávateľom. V prípade, že bola dohodnutá výhrada vlastníctva tak v zmluve o dielo medzi objednávateľom a zhotoviteľom, ako aj medzi zhotoviteľom a jeho subdodávateľom, nie je rozbor jednoznačný a situácia je právne zložitejšia. Jej riešenie závisí na konkrétnych podmienkach konkrétneho vzťahu a je možné nájsť argumenty pre ten, či onen výklad.

---

<sup>282</sup> Pozri rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 28. novembra 2012, sp. zn. 32 Cdo 4470/2010.

<sup>283</sup> Pozri rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 21. marca 2001, sp. zn. 29 Cdo 1532/99.

## Odovzdávací protokol

Obchodný zákonník nestanovuje povinnosť zmluvných strán spísať zápisnicu o odovzdaní predmetu diela tzv. odovzdávací protokol, ale určuje, že ak o to požiadajú ktorákoľvek zo zmluvných strán, zápisnica sa spíše. Požadovaná zmluvná strana má teda povinnosť zápisnicu s druhou stranou spísať a zápisnicu podpísať. Ak dohoda strán v zmluve o dielo nestanovuje odchyľne, zákon s vyhotovením zápisnice nespája žiadne ďalšie právne dôsledky. Jej účelom je vyhotoviť dôkaz o tom, v akom stave bolo dielo v čase jeho odovzdania, pričom strany do zápisnice uvádzajú to, čo pri odovzdávaní diela vidia. Tak ako už bolo uvedené, o riadne vykonanie diela nejde vtedy, ak dielo vykazuje pri jeho odovzdaní objednávateľovi vady. V tomto prípade nie je objednávateľ povinný dielo prevziať. Je na jeho zvážení, či dielo prevezme aj s takýmito vadami alebo dielo odmietne prevziať kým nebude dielo riadne dokončené. Preto so spísaním zápisnice o odovzdaní predmetu nemožno spájať aj právny úkon odovzdania a prevzatia diela. Opačná situácia nastáva v prípade, pokiaľ si strany v zmluve dohodnú, že podmienkou odovzdania a prevzatia diela je existencia obojstranne podpísanej zápisnice o odovzdaní a prevzatí diela. Pokiaľ je spôsob odovzdania diela špecifikovaný v zmluve tak, že dielo sa odovzdáva protokolárne, obojstranne podpísanú zápisnicu nemožno chápať len ako jeden z možných dôkazov, že dielo bolo odovzdané, ale existencia protokolu tvorí hmotnoprávnu podmienku odovzdania a prevzatia diela. Ak teda preberací protokol v takomto prípade neexistuje, dielo nemožno považovať za odovzdané a prevzaté.<sup>284</sup> Najvyšší súd ČR vo svojej rozhodovacej praxi vyložil, že ak je dohodnuté odovzdanie a prevzatie diela vo forme zápisu, tak existencia takéhoto zápisu (protokolu) je podmienkou odovzdania a prevzatia diela, a pokiaľ zápis nebol urobený, resp. nebol podpísaný objednávateľom, nie je možné považovať dielo za odovzdané, a to bez ohľadu na to, či objednávateľ odovzdal dielo svojmu odberateľovi alebo či bolo dielo skolaudované. Zhotoviteľ sa môže v takom prípade u objednávateľa domáhať iba prevzatia diela, nie však zaplata jeho ceny, ibaže zmluva o dielo stanovuje inak.<sup>285</sup>

## Záver

Za vykonané dielo možno považovať len riadne dokončený a odovzdaný predmet diela. Ak dielo nevykazuje pri jeho odovzdaní objednávateľovi vady, je objednávateľ povinný dielo prevziať. Ak dielo pri jeho odovzdaní vykazuje vady, objednávateľ nie povinný dielo prevziať. Je na jeho zvážení, či dielo prevezme aj s takýmito vadami alebo dielo odmietne prevziať kým nebude dielo bez akýchkoľvek väd.

Samotné odovzdanie diela zhotoviteľom je však podstatné pre možnosť objednávateľa uplatniť si nároky zo zodpovednosti za vady diela, nakoľko o prípadnom uplatnení nárokov zo zodpovednosti za vady diela môžeme uvažovať len v tom prípade, keď dôjde k odovzdaniu diela.

Na okamih riadneho vykonania diela sa taktiež viaže povinnosť objednávateľa zaplatiť cenu diela a teda v prípade výskytu väd, nevzniká zhotoviteľovi nárok na zaplataenie ceny diela.

<sup>284</sup> Pozri rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 31. marca 2009, sp. zn. 23 Odo 1724/2006.

<sup>285</sup> Porovnaj napr. rozsudok NS ČR zo dňa 13. decembra 2001, sp. zn. 32 Cdo 2123/2010 a rozsudok NS ČR zo dňa 22. apríla 2009, sp. zn. 23 Cdo 799/2009.

Zmluvné strany si však môžu dohodnúť okamih vzniku nároku zhotoviteľa na zaplatenie ceny diela odchyľne. Z pohľadu zhotoviteľa je to treba len odporučiť, pretože v praxi objednávateľa pri zmluve o dielo často využívajú to, že môžu deklarovať najrôznejšie, z pohľadu užívania diela nepodstatné vady a preto odmietajú prevzatie diela.

S odovzdaním diela objednávateľovi sa spája ďalší právny dôsledok a to prechod nebezpečenstva škody a vlastníckeho práva, ak ho mal dovtedy zhotoviteľ. Všeobecne platí, že odovzdaním vykonaného diela nadobúda vlastnícke právo k nemu objednávateľ, ak ho do tejto doby mal zhotoviteľ, a na objednávateľa prechádza nebezpečenstvo škody na vykonanom diele, ak ho do tejto doby mal zhotoviteľ. Objednávateľ si musí uvedomiť, že okamihom prevzatia sa stáva vlastníkom veci so všetkými právami, ale i povinnosťami vlastníka.

### **Zoznam bibliografických odkazov**

OVEČKOVÁ, O.: Splnenie povinnosti vykonať dielo a splnenie povinnosti zaplatiť cenu na základe zmluvy o dielo podľa Obchodného zákonníka, In Bulletin slovenskej advokácie, 2007, roč. 13, č. 1-2, str. 14-22.

PATAKYOVÁ, M. a kol.: Obchodný zákonník, Komentár, 3. vydanie, Praha: C.H.Beck, 2010.

PRAŽÁK, Z.: Smlouva o dílo podle obchodního zákonníku, Praktická příručka, 3. přepracované vydání, Praha: Leges, 2010.

ŠTENGLOVÁ, I.: Smlouva o dílo, Praha: C.H. Beck, 2010.

# KAUZÁLNY NEXUS V CIVILNÝCH KONANIACH O ZODPOVEDNOSTI ZA ŠKODU SPÔSOBENÚ MEDICÍNSKYM ÚKONOM

Katarína Ševcová

## **Abstract:**

*Civil liability in health care entails certain specific features which cannot be found in other types of liability, which naturally comes already from the mere fact that its subject is the most valuable, specific value - human life and health. Already, for example, the very definition of the term damage is problematic as well causal nexus and its demonstration in legal disputes before the courts is a separate issue.*

## **Abstrakt:**

*Občianskoprávna zodpovednosť v zdravotníctve v sebe zahŕňa určité špecifiká, ktoré nemožno nájsť v iných druhoch zodpovednosti, čo prirodzene vychádza už zo samotného faktu, že jej predmetom je tá najcennejšia, špecifická hodnota- život a zdravie človeka. Už napríklad samotné definovanie pojmu škoda je problematické a rovnako kauzálny nexus a jeho preukazovanie je v medicínsko-právnych sporoch pred súdmi osobitnou otázkou.*

Posúdenie príčinnej súvislosti je problémom komplexným, hlavne pokiaľ ide o sektor, ktorého aktivity sú späté s rýchlym technickým pokrokom, špeciálne na poli medicíny. Do popredia tu vystupujú dve zložky: ochorenie pacienta a konanie zdravotníckeho pracovníka, ktorý tu vstupuje s cieľom liečiť ochorenie alebo ho aspoň obmedziť a zabrániť procesu chronickému. Občianskoprávna zodpovednosť v zdravotníctve v sebe zahŕňa určité špecifiká, ktoré nemožno nájsť v iných druhoch zodpovednosti, čo prirodzene vychádza už zo samotného faktu, že jej predmetom je tá najcennejšia, špecifická hodnota- život a zdravie človeka. Už napríklad samotné definovanie pojmu škoda je problematické a rovnako kauzálny nexus a jeho preukazovanie je v medicínsko-právnych sporoch pred súdmi osobitnou otázkou. Práve tejto problematike sa budeme venovať.

## **Vymedzenie pojmu kauzálny nexus**

Príčinná súvislosť( *kauzálny nexus*) spája jednanie s následkom. " Príčinou je každý jav, bez ktorého by iný jav nenastal, resp. nenastal spôsobom, akým nastal (čo do rozsahu, miesta, času a pod.). Možno ho definovať a vnímať i ako "Potrebné faktické prepojenie, ktoré musí existovať medzi ľudským konaním a spôsobeným škodlivým následkom" ( Pizzaro,2006, s.87) Ide o element, ktorý je nevyhnutný v právnej tradícii kontinentálnej Európy či v anglosaskom práve (common law ). (Engle, 2009)

Venujme priestor i krátkemu pohľadu do filozofie, lebo kauzalita nie je len otázkou právnej vedy ale i kategóriou prírodných vied a filozofie. Vystupujú tu do popredia rôzne teórie či na poli metafyziky, epistemológie atď. Už v starovekom Grécku Aristoteles predložil kauzálnu typológiu tvorenú štyrmi druhmi káz

- kauza formálna lat. *causa formali* - predstava tvaru, predmetu

- kauza materiálna lat. *causa materialis* - materiál na vytvorenie predmetu
- kauza účinná lat. *causa efficiens* (pôsobiaci) - tvorca predmetu
- konečná kauza lat. *causa finalis* - konečný účel predmetu

Z týchto kategórií, práve účinná príčina je to, čo nám umožňuje identifikovať existenciu vzťahu medzi príčinou a následkom, medzi konaním subjektu a škodou, teda ona stanovuje, že kauza je to, čo vyvolalo zmenu.

Filozofia stredoveku zachovala túto antickú koncepciu kauzality. Dedičstvo stredoveku prešlo i na vedeckú filozofiu Galilea a Keplera neskôr identifikované ako teológia (B.Spinoza) alebo mechanizmus (T.Hobbes).

R. Descartes presadzoval, že iba analýza kauzy, príčiny vedie k predvídaní účinkov, teda dôvod účinku treba hľadať v príčine.

I podľa I. Kanta je kauzalita jednou z apriórnych podmienok poznania. Vysvetliť vec alebo udalosť znamená nájsť jej príčiny. Kant tiež ukázal, že zo základnej predstavy kauzality sa rovnako odvodzuje smer či zmysel času.

### **Kauzálny nexus a škoda na zdraví**

Preto je len logické a prirodzené, že kauzálny nexus je rovnako základom posúdenia škody na zdraví a je východiskovým (alebo koncovým) bodom jej právneho posúdenia. Od existencie alebo neexistencie príčinnej súvislosti závisí nielen to, či sa má alebo nemá vykonávať právne posúdenie škody na zdraví, ale tiež je to dôvod pre existenciu alebo neexistenciu zákonného predmetu súdneho sporu so všetkými jeho dôsledkami. Prvotný cieľ právneho posúdenia škody na zdraví spočíva v preukázaní- vedeckými kritériami, že konanie lekára, ktoré je predmetom sporu spôsobilo tvrdené poškodenie zdravia či smrť, to je hlavným problémom súdnych znalcov.

Sme toho názoru, že je potrebné rozlišovať medzi tzv. medicínskou zodpovednosťou a právnou zodpovednosťou lekára, čo sú odlišné pojmy: Právnu príčinnú súvislosť vnímame ako znak, ktorý umožňuje právne pripočítať k určitej udalosti následok, ktorý situáciu generoval. Lekárska zodpovednosť je znak, ktorý dovoľuje založiť a vedecky pripustiť prepojenie medzi úkonom a patologickým stavom.

Z hľadiska vzniku právnej zodpovednosti pri medicínskom úkone je práve príčinná súvislosť najproblematickejšou podmienkou. Zo samotnej povahy ľudského organizmu vyplýva, že býva veľmi ťažké spojiť určitý následok (zhoršenie zdravia) s konkrétnou príčinou.<sup>286</sup>

Pri medicínskych úkonoch je len výnimočne možné, vyjadrovať sa s absolútnou istotou. Prizývaní znalci - lekári pri medicínsko-právnych sporoch používajú v znaleckých posudkoch formulácie ako napr. "veľmi pravdepodobne, nemožno vylúčiť, s vysokou pravdepodobnosťou". A v tomto prípade je poškodený pacient naozaj vydaný takpovediac na milosť posúdeniu znalca, keďže ide o vysoko odborné veci, ktoré sám nie je schopný posúdiť, ani preukázať.

<sup>286</sup> Pozri i Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 30. januára 2007, sp. zn. 2 Cdo 73/2006

Z hľadiska právnej zodpovednosti musí byť však príčinná súvislosť preukázaná s istotou. Právne najkomplikovanejšie sú prípady, kde príčinná súvislosť nebola preukázaná s absolútnou istotou. Sú dve krajné alternatívy: buď automatické zamietnutie nároku poškodeného, alebo automatické odsúdenie škodcu. Ani jedna možnosť sa však v záujme zachovania spravodlivosti nejaví ako vhodná. Ako už bolo uvedené, súd by mal posudzovať každý medicínsko-právny spor individuálne a citlivo, pri zabezpečení dostatočného dokazovania vecí vrátane erudovaných znaleckých posudkov, ktoré objektívne posúdia vzniknutý i pôvodný zdravotný stav.

V Slovenskej republike ani v susednej Českej republike neexistuje možnosť prisúdiť napr. len čiastočnú náhradu škody v prípadoch, kde poškodenie zdravia bolo spôsobené úkonom zdravotníckeho pracovníka len pravdepodobne, avšak nie s určitosťou. Dôkazné bremeno musí uniesť poškodený pacient. V súčasnosti pozorovať v rozhodovaní súdov, že nepožadujú úplne zrejme preukázanú príčinnú súvislosť.<sup>287</sup>

V niektorých krajinách postačuje na priznanie náhrady škody len istý stupeň pravdepodobnosti- Rakúsko, Taliansko, USA, VB (Barancová, 2008, s.303).

Napr. v Nemecku pacientove procesné postavenie uľahčuje aplikácia určitých "skutkových domnienok", typicky sa používajú v prípadoch hrubej nedbanlivosti (teória vychádza zo skúseností, kde je medzi takýmto pochybením a škodou obvyčajne príčinná súvislosť), dôkazné bremeno sa prenáša na škodcu.

Napokon vychádzajúc v právnych poriadkoch, kde sa aplikuje teória tzv. loss of chance (vo francúzskom práve perte d'une chance)- strata šance, sa aplikuje v tejto situácii delenie zodpovednosti za následok. Ak je príčinná súvislosť len pravdepodobná tzv. "loss of chance doctrine" (ako následok nemožno s istotou dokázať vzniknutú škodu, ale možno s istotou dokázať stratu určitej šance na uzdravenie.)

Posúdenie materiálnej príčinnej súvislosti medzi pochybením a poškodením zdravia pacienta nie je v krajinách Európy homogénne. Takmer vo všetkých právnych poriadkoch sa však rešpektuje teória príčinnej súvislosti ako *conditio sine qua non* podporená modelom subsumpcie pod vedecké zákony univerzálneho či štatistického rozsahu. Je zrejmé, že riešenie právnych poriadkov v tejto otázke sa pohybujú medzi krajnými variantmi: pravidlom prevahy „more probable than not“ a pravidlom proporcionality alebo pravdepodobnosti, ako možno pozorovať v Princípoch Európskeho práva v civilnej zodpovednosti.<sup>288</sup>

## Záver

Kauzalita predstavuje element najviac diskutovaný pokiaľ ide o vývoj vnímania občianskej zodpovednosti ako takej. Vždy sa tu manifestuje istá asymetria v prístupe k informáciám, odbornými znalosťami medzi lekárom a pacientom. Poškodení pacienti sa často boria s neochotou lekárov spolupracovať pri zhromažďovaní dôkazov.

Pokiaľ teda ide o preukázanie kauzality v prostredí medicínskych úkonov v zásade platí princíp, že *onus probandi* znáša obeť- poškodený pacient (prípadne jeho rodinný príslušník).

<sup>287</sup>Cassiv 1st, 23 September 2003: JCP 2003.G.II.10179 (note Jonquet, Maillols, Mainguy and Terrier), pozri KHOURY, L. Uncertain Causation in Medical Liability. OXFORD AND PORTLAND, OREGON, 2006, s.178.

<sup>288</sup>Principles of European Tort Law PETL (2005) Súbor odporúčaní zo strany [European Group on Tort Law](#) s cieľom harmonizácie v oblasti európskeho deliktálneho práva. Slúžia viac ako všeobecný rámec ako modelová norma

V mnohých krajinách tento princíp nie je absolútny a predpokladá sa isté prezumovanie či fikcia kauzálneho nexu. Zdá sa, že tu postupne silnie tendencia akceptovať, že kauzálny vzťah v sporoch o náhradu škody spôsobenú pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti môže byť preukázaný pomocou právnej prezumpcie.

Zrejme by stálo za úvahu za niektorých okolností, hodných osobitného zreteľa nevyžadovať od poškodeného pacienta absolútne unesenie dôkazného bremena pri nárokoch na náhradu škody spôsobenej medicínskym úkonom. Napríklad v prípadoch zrejmej pochybenia lekára, keď ide o prípad nesprávneho, nekompletného vedenia zdravotnej dokumentácie v súvislosti s prípadom- lekár vymazal, zničil záznamy alebo tiež ak vykonával medicínsky úkon doma, načierno, mimo pracovného pomeru so zdravotníckym zariadením- prípad tzv. excesu. Iste musí byť dodržaná ochrana samotného lekára, aby mal ako subjekt právnu istotu, že nebude sankcionovaný v prípadoch, kde nepochybil a mohol v pokoji vykonávať svoje povolanie.

### **Zoznam bibliografických odkazov:**

BARANCOVÁ, H. a kol. 2008. *Medicínske právo*. Právnická fakulta Trnava. Bratislava: Veda. vydavateľstvo SAV, 2008. 425 s. ISBN 978-80-8082-178-4.

ENGLE, E. 2009. *Aristotelian Theory and Causation: The Globalization of Tort*, 2 Gujarat National Law University Law Review, 1, s.1-18, 3. 2009 Dostupné na internete: <[http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=1424693](http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1424693)>

KHOURY, L. 2006. *Uncertain Causation in Medical Liability*. OXFORD AND PORTLAND, OREGON: Hart Publishing, 2006. 270 s. ISBN-13: 978-1841135175.

PIZZARO, R. D. 2006. *Responsabilidad civil porriesgo creado y de empresa*. Contractual y extracontractual, Tomo I. Buenos Aires : Editorial La Ley, 2006. 1808s. ISBN: 987-030-960-7.

Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 30. januára 2007, sp. zn. 2 Cdo 73/2006  
Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 30. januára 2007, sp. zn. 2 Cdo 73/2006  
Courdecassation Francúzsko Cassciv 1st, 23 September 2003: JCP 2003.G.II.10179 Cass civ 1st, 23 September 2003: JCP 2003.G.II.10179 (note Jonquet, Maillols, Mainguy and Terrier)  
<http://filosofia.laguia2000.com/ciencia-y-filosofia/ley-de-causa-y-efecto#ixzz4MtKYRNtY>



# PRÁVNÁ ÚPRAVA ZMLUVY O ÚVERE V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Andrea Ševčíková

## Abstrakt

*V súčasnej dobe môžeme zmluvu o úvere zaradiť k veľmi frekventovaným zmluvným typom, čo môžeme aj v Slovenskej republike vidieť na tom, ako sa každým rokom zväčšuje objem poskytnutých úverov. Predložený článok rozoberá zmluvu o úvere v podmienkach Slovenskej republiky. Autorka sa v príspevku venuje právnej úprave zmluvy o úvere v zmysle ustanovení najmä Obchodného zákonníka. Zameriava sa na jej zmluvné strany, ich práva a povinnosti, ako aj na podstatné náležitosti samotnej zmluvy.*

## Abstract

*Nowadays, we can consider the credit contract as the most frequent type of contract. The number of granted credits in Slovak republic is each year higher. The present article analyzes the credit contract in the Slovak Republic. The author in this paper deals with the legislation of the loan agreement under the provisions of the Commercial Code in particular. It focuses on the Parties, their rights and obligations as well as the essential terms of the contract itself.*

## Úvod

Inštitút úveru zaznamenal v poslednom období aj v Slovenskej republike veľký rozmach. Každým rokom sa zväčšuje objem poskytnutých peňažných prostriedkov na úvery. Úver je základným bankovým produktom každej banky, resp. pobočky zahraničnej banky, ktorá pôsobí na území Slovenskej republiky alebo inej obdobnej inštitúcie, ktorá má bankové povolenie alebo oprávnenie na vykonávanie bankových činností udelené Národnou bankou Slovenska a v rámci svojej činnosti má oprávnenie na poskytovanie úverov. Na poskytnutie úveru je potrebné, aby zmluvné strany (veriteľ – dlžník) medzi sebou uzatvorili zmluvu o úvere.

Základnú právnu úpravu zmluvy nájdeme v II. hlave v zákone č. 513/1991 Zb. – Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov (ďalej ako Obchodný zákonník v príslušnom gramatickom tvare) pod názvom *Osobitné ustanovenia o niektorých obchodných záväzkových vzťahoch*, konkrétne v § 497 – 507 pod názvom *Zmluva o úvere*.

Článok je štruktúrne rozdelený do viacerých tematických celkov, samotná prvá časť článku je venovaná všeobecnej úprave zmluve o úvere, v druhej časti článok vymedzuje podstatné náležitosti tejto zmluvy, ďalej rozoberá práva a povinnosti zmluvných strán, ktorými sú veriteľ a dlžník, v ďalšej časti sa venuje mene, v ktorej môže byť úver poskytnutý a odplate za dojednanie zmluvy o úvere, v záverečnej časti článok poukazuje aj na možnosti odstúpenia zmluvy o úvere. Článok je písaný s využitím logických metód, analýzy súdnych rozhodnutí a výkladu právnych noriem.

## Všeobecne o zmluve o úvere

Právna úprava zmluvy o úvere je v podmienkach Slovenskej republiky upravená v Obchodnom zákonníku, a to konkrétne v § 497 – 507. Zmluva o úvere sa nezaraďuje vyslovene medzi bankové zmluvy, ale môžeme povedať, že svojim obsahom sa bankovým zmluvám veľmi približuje. „Pred rokom 1990 išlo o typicky bankovú zmluvu, čo už však neplatí, pretože na poskytovanie úverov už neexistuje bankový monopol.“ (Mamojka – Mamojka ml., 2012, s. 237) Rozdielom je najmä to, že pri bankových zmluvách je zvyčajne vždy jednou zo zmluvných strán banka, pri zmluve o úvere nemusí byť jednou zo zmluvných strán vyslovene banka. „Zmluva o úvere nie je výlučne bankovou zmluvou, keďže v postavení veriteľa ju môže uzavrieť ktorýkoľvek podnikateľ.“ (Ovečková – Žitňanská a kol., 2013, s. 346)

Pri uzatváraní bankových zmlúv – v tomto prípade sem zahrňujeme aj zmluvu o úvere – sa zvyčajne využívajú tzv. formulárové zmluvy, ktoré sú pre banky výhodné, ale pre samotného klienta sú častokrát nevýhodné. Klient väčšinou musí len prijať zmluvné podmienky, ktoré sú v prípade formulárových zmlúv uverejnené v časti „všeobecné obchodné podmienky“ (v tomto prípade sa bude skôr jednať o „úverové podmienky“). Je skôr výnimkou, než pravidlom, že by sa bankové zmluvy uzatvárali samostatne zvlášť pre každého klienta s inými podmienkami.

Samotný pojem úver môžeme definovať ako poskytnutie peňažných prostriedkov v dohodnutej sume, za splnenia určitých podmienok, ktorými sú najmä, že dlžník predmetné peňažné prostriedky vráti do konkrétneho dohodnutého času a zaplatí za poskytnutie týchto peňažných prostriedkov určitý dohodnutý úrok. Právnu úpravu úveru nájdeme v zákone č. 483/2002 Z. z. o bankách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej ako zákon o bankách v príslušnom gramatickom tvare), kde je úver definovaný ako, „...dočasné poskytnutie peňažných prostriedkov na vlastný účet alebo dočasné poskytnutie peňažných prostriedkov v akejkoľvek forme vrátane faktoringu a forfajtingu“ (§ 5 písm. b), zákon o bankách).

Zmluva o úvere zakladá medzi zmluvnými stranami obchodnoprávny záväzkový vzťah a patrí medzi tzv. „absolútne obchody“, čo znamená, že jej ustanovenia sa vždy budú riadiť Obchodným zákonníkom, „bez ohľadu na postavenie zmluvných strán a bez ohľadu na to, či ide o úver na podnikateľské účely alebo o spotrebný úver...“ (Balko, 2000, s. 225). Vzťahy, ktoré vznikajú pri zabezpečení záväzkov z úverovej zmluvy, sa spravujú ustanoveniami Obchodného zákonníka. Použitie Obchodného zákonníka na tieto vzťahy účastníci nemôžu dohodou vylúčiť. (Rozsudok Najvyššieho súdu SR z 18. mája 2000, sp. zn. 4 Obo 115/99)

Môžeme povedať, že zmluva o úvere je konsenzuálnym kontraktom, čo znamená, že na jej vznik bude stačiť dohoda zmluvných strán o jej podstatných náležitostiach. Na vznik zmluvy o úvere sa nevyžaduje reálne plnenie tejto zmluvy, čím sa vlastne zmluva o úvere odlišuje od zmluvy o pôžičke, ktorá je upravená v § 657 – 658 zákona č. 40/1964 Zb. – Občianskom zákonníku v znení neskorších predpisov (ďalej ako Občiansky zákonník v príslušnom gramatickom tvare), keďže zmluva o pôžičke „...vzniká reálnym poskytnutím peňažných prostriedkov dlžníkovi“ (Ovečková – Žitňanská, 2010, s. 346), teda vyžaduje sa skutočné odovzdanie predmetu pôžičky. Ďalším zásadným rozdielom medzi zmluvou o úvere a zmluvou o pôžičke, je že predmetom pôžičky musia byť len peňažné prostriedky, ako je tomu pri zmluve o úvere, ale môžu iné veci. V prípade, že predmetom pôžičky sú peňažné prostriedky,

tieto môžu, ale nemusia byť úročené, pričom z peňažných prostriedkov, ktoré sú predmetom úveru je dlžník povinný veriteľovi zaplatiť aj úroky.

Väčšina ustanovení zmluvy o úvere v zmysle Obchodného zákonníka má dispozitívnu povahu. Kogentným ustanovením je najmä samotné základné ustanovenie § 497, kde je uvedené, že „...dlžník sa zaväzuje poskytnuté peňažné prostriedky vrátiť“ (§ 497, Obchodný zákonník), okrem neho jedným kogentným ustanovením je ešte ustanovenie § 499, ktoré upravuje odplatu za dojednanie zmluvy o úvere.

Zmluvu o úvere zaraďujeme medzi odplatné zmluvy. Odplata za zmluvu o úvere je vyjadrená v samotnom záväzku dlžníka platiť úroky za poskytnutie peňažných prostriedkov.

Na platnosť zmluvy o úvere sa obligatórne nevyžaduje v zmysle ustanovení Obchodného zákonníka písomná formy tejto zmluvy, avšak kvôli právnej istote je potrebné, aby bola zmluva o úvere uzatváraná v písomnej forme, čo súčasná prax aj preferuje.

Zmluva o úvere je postavená na niekoľkých princípoch, a to na princípe návratnosti, úrokovateľnosti, zabezpečiteľnosti a bezúčelovosti. (Mamojka – Mamojka ml., 2012, s. 238)

Banková prax pozná rôzne druhy úverov. „Obchodnoprávna prax nepozná len „klasický“ úver, ktorého intenciou je poskytnutie návratných peňazí, ale dá sa hovoriť aj o tzv. spotrebnom úvere, keď kupujúci využije odklad platenia kúpnej ceny alebo iný povinný subjekt odklad inej úhrady. O tzv. quasi úverový vzťah ide vždy, keď plnenie a protiplnenie nie je uskutočňované v rovnakom okamihu.“ (Mamojka – Mamojka ml., 2012, s. 238) Od bežného úveru, ktorý je poskytovaný na základe zmluvy o úvere, môžeme odlíšiť teda aj tzv. spotrebný úver<sup>289</sup>, prípadne syndikovaný úver<sup>290</sup> a osobitnou kategóriou sú aj hypotekárne úvery<sup>291</sup>.

## Podstatné náležitosti zmluvy o úvere

Zmluva o úvere má niekoľko podstatných náležitostí. Medzi už vyššie spomenuté podstatné náležitosti zmluvy o úvere patrí najmä záväzok veriteľa poskytnúť na požiadanie dlžníka peňažné prostriedky v jeho prospech, ďalej konkrétne stanovenie dohodnutej sumy, ktorá sa poskytuje a samotný záväzok dlžníka vrátiť poskytnuté peňažné prostriedky a zaplatiť úroky. Pokiaľ by dlžník neuhrádzal veriteľovi aj úrok, jednalo by sa o zmluvu o pôžičke podľa § 657 a nasl. Občianskeho zákonníka. (Mamojka – Mamojka ml., 2012, s. 237)

Zmluvnými stranami pri zmluve o úvere sú veriteľ a dlžník. Veriteľ – osoba, ktorá poskytuje peňažné prostriedky v prospech inej osoby – dlžníka, ktorý sa zaväzuje poskytnuté peňažné prostriedky v plnej sume vrátiť a zaplatiť aj dohodnuté úroky. „Veriteľom je spravidla banka, Obchodný zákonník však umožňuje, aby veriteľom mohla byť aj iná osoba, nemusí ísť ani o podnikateľa. Dlžníkom môže byť ktokoľvek, kto má právnu subjektivitu.“ (Ovečková – Žitňanská a kol., 2013, s. 348) V prípade veriteľa sa nemusí jednať len o banku, pokiaľ by však úver poskytovala banka, zvyčajne sa jedná o písomné zmluvné dojednania zmluvy o úvere, ktoré majú prednosť pred zákonnou právnou úpravou, pokiaľ sa zmluvné strany nedohodli inak (Patakyová, 2010, s. 983).

<sup>289</sup> Spotrebiteľský úver - keď kupujúci využije odklad platenia kúpnej ceny alebo iný povinný subjekt odklad inej úhrady

<sup>290</sup> Syndikovaný úver – využíva sa pri financovaní väčších projektov bankovou sférou, kedy jeden úver poskytujú viacero bánk, ktorí vystupujú ako solidárni veritelia

<sup>291</sup> Hypotekárne úvery – úvery zabezpečené nehnuteľnosťou na bývanie

*„Okrem podstatných častí zmluvy si zmluvné strany zvyčajne dohodnú aj ostatné časti, tzv. pravidelné časti zmluvy (naturalianegotii), ktorými sú pri tomto type zmluvy najmä spôsob zabezpečenia úveru, pravidlá úročenia, pravidlá čerpania a splácania úveru, postupy komunikácie strán a poskytovania informácií, postupy pri neplnení podmienok úveru a pod.“* (Balko, 2005, <http://www.epi.sk/odborny-clanok/Pravna-uprava-uveru.htm/>)

Za okamih vzniku zmluvy o úvere môžeme považovať čas, kedy sa zmluvné strany medzi sebou dohodli o podstatných náležitostiach tejto zmluvy.

## **Práva a povinnosti zmluvných strán**

Ako už bolo uvedené, na základe zmluvy o úvere vzniká veriteľovi povinnosť poskytnúť dlžníkovi peňažné prostriedky, ktoré sú predmetom úveru a dlžník má právo požadovať poskytnutie týchto peňažných prostriedkov v stanovenej lehote. Jedná sa teda o právo dlžníka, nie o povinnosť. Lehota, v ktorej je dlžník oprávnený požiadať veriteľa o plnenie jeho záväzku spočívajúceho v poskytnutí peňažných prostriedkov býva zvyčajne dohodnutá v priamo zmluve, pričom *„...zákon pre prípad absencie dohody zmluvných strán o tejto lehote stanovuje podporné pravidlo uplatnenia nároku dlžníka, ktorý je oprávnený požiadať veriteľa o poskytnutie dohodnutého úveru kedykoľvek až do momentu výpovede poskytnutia úveru niektorou zo zmluvných strán“* (Patakyová, 2010, s. 986). V zmysle § 500 ods. 2 Obchodného zákonníka môže dlžník vypovedať poskytnutie úveru s okamžitou účinnosťou a veriteľ ku koncu kalendárneho mesiaca nasledujúceho po mesiaci, v ktorom bola výpoveď doručená dlžníkovi. *„Do času poskytnutia úveru má veriteľ postavenie dlžníka.“* (Ovečková – Žitňanská, 2013, s. 349)

Veriteľ má povinnosť na požiadanie dlžníka poskytnúť mu peňažné prostriedky, ktoré sú predmetom úveru, pričom tak musí urobiť v dobe, ktorá bola dohodnutá v zmluve, pokiaľ táto doba v zmluve absentuje musí tak urobiť veriteľ po požiadaní dlžníkom bez zbytočného odkladu.

Úver sa môže poskytovať, buď ako úver účelový alebo bezúčelový. Pri účelovom úvere môže veriteľ obmedziť poskytnutie peňažných prostriedkov dlžníkovi len na plnenie záväzkov dlžníka v súvislosti s týmto účelom. (§ 501 ods. 2, Obchodný zákonník) Účelový úver je poskytnutý na dohodnutý účel, pričom veriteľ si poskytnutie tohto úveru zabezpečuje rôznymi spôsobmi, a to napríklad zmluvnou pokutou, povinnosťou dlžníka predkladať doklady preukazujúce, že úver bol čerpaný na v zmluve dohodnutý účel, prípadne preplácaním faktúr priamo dodávateľom a pod. (Žitňanská – Ovečková, 2013, s. 349)

Povinnosťou dlžníka je za poskytnutý úver platiť veriteľovi úroky. *„Úrok poskytnutého úveru je cenou peňažných prostriedkov, ktoré zmluvou o úvere veriteľ umožňuje čerpať dlžníkovi.“* (Patakyová, 2010, s. 987) Zaplatenie úroku za poskytnutie úveru je podstatnou náležitosťou zmluvy o úvere. Veriteľovi vzniká nárok na vyplácanie stanovených úrokov dňom, kedy poskytol peňažné prostriedky, ktoré sú predmetom úveru, dlžníkovi. Výška úrokov sa dojednáva v konkrétnej zmluve o úvere, ak takéto dojednanie v zmluve absentuje použije sa výška úrokov určená zákonom alebo na základe zákona. Ak úroky nie sú takto určené, je dlžník povinný platiť obvyklé úroky požadované za úvery, ktoré poskytujú banky v mieste sídla dlžníka v čase uzavretia zmluvy (§ 502 ods. 1., Obchodný zákonník), pričom za sídlo dlžníka sa považuje sídlo právnickej osoby alebo miesto podnikania fyzickej osoby. V prípade, ak sa

dojednávajú vyššie úroky, než sú úroky ustanovené v najvyššej prípustnej výške zákonom, je dlžník povinný platiť úroky v najvyššej prípustnej výške. (§ 502 ods. 1., Obchodný zákonník) Platná právna úprava však v súčasnosti nezakotvuje najvyššiu prípustnú výšku za poskytovanie úverov, iba je dané, že výška dohodnutého úroku je obmedzená kritériom zásady poctivého obchodného styku, čo vyjadril aj Najvyšší súd Slovenskej republiky vo svojom ustanovení: „Dohodnutá výška úrokovej sadzby, pokiaľ nie je v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku, môže prevyšovať úroky, ktoré banky žiadajú pri poskytovaní úverov.“ (Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo 16. mája 1996, sp. zn. 3 Obdo 3/96) V prípade absencie dojednanie výšky úrokov v zmluve o úvere sa nemôžeme domnievať, že sa zmluvné strany dohodli na bezúročnom poskytnutí peňažných prostriedkov. Spravidla sa dojednáva ročná výška úroku. Ak by sa zmluvné strany rozhodli ustanoviť výšku úroku na kratšie časové obdobie, musí to jednoznačne vyplývať z konkrétnej zmluvy o úvere.

Samotná splatnosť úveru sa ustanovuje dohodou zmluvných strán v zmluve. Ustanovenie § 503 Obchodného zákonníka je celé dispozitívnym ustanovením. Zákon rozlišuje splatnosť úrokov v závislosti od splatnosti istiny úveru a v závislosti od spôsobu splatenia istiny úveru – jednorázovo alebo v splátkach. „Za predpokladu, že lehota splatnosti nie je dlhšia ako jeden rok a úver má byť splatený jednorázovo, zhoduje sa doba splatnosti úrokov s dobou splatnosti úveru.“ (Patakyová, 2010, s. 989) V prípade, ak má byť úver splácaný po dobu dlhšiu ako jeden rok, dlžník je povinný úroky zaplatiť ku koncu každého kalendárneho roka, pričom celková suma musí byť vyplatená najneskôr so splatením zvyšnej časti istiny úroku. V zmysle § 503 ods. 2 Obchodného zákonníka, ak sa úver vracia splátkach, v deň splatnosti splátky sú splatené aj úroky z nej. Zákon taktiež predpokladá aj situáciu, kedy je dlžník oprávnený vyplatiť poskytnuté peňažné prostriedky pred dobou určenou v zmluve a stanovuje, že úroky je povinný zaplatiť len za reálne čerpané peňažné prostriedky a len za reálnu dobu čerpania úveru (Ovečková – Žitňanská, 2010, s. 349). Je to právo dlžníka, nie povinnosť vrátiť peňažné prostriedky predčasne. V bankovej praxi sa viaže predčasné vrátenie poskytnutých peňažných prostriedkov napríklad na zaplatenie určitej sankcie vo forme zmluvnej pokuty alebo povinnosť zaplatiť úrok až po dobu splatnosti úveru, ktorá je dohodnutá v konkrétnej zmluve o úvere. Zmluvné strany si môžu predčasné splatenie úveru aj v zmluve vylúčiť.

Dôležitou povinnosťou dlžníka je aj vrátenie poskytnutých peňažných prostriedkov v dohodnutej lehote, pokiaľ takáto lehota dojednaná nie je, tak je povinný tak dlžník urobiť do doby jedného mesiaca, odo dňa, kedy ho veriteľ na to požiadal. „Lehota na vrátenie úveru sa a priori spravuje dohodou zmluvných strán.“ (Ovečková – Žitňanská, 2010, s. 350) Požiadavka veriteľa na vrátenie poskytnutých peňažných prostriedkov dlžníkom do doby jedného mesiaca, nemusí mať zákonom stanovenú písomnú formu, avšak pre možnú dôkaznú potrebu je výhodnejšie danú výzvu predložiť dlžníkovi písomne. Po uplynutí tejto doby sa dlžník následne dostáva do omeškania.

### **Mena, v ktorej môže byť úver poskytnutý a odplata za dojednanie zmluvy o úvere**

V zmysle § 498 Obchodného zákonníka peňažné prostriedky, ktoré sú predmetom zmluvy môžu byť poskytnuté v akejkolvek mene, pokiaľ to nie je v rozpore s devízovými predpismi. Z ustanovenia vyplýva, že zmluvné strany si môžu sami zvoliť inú ako slovenskú

menu. Dlžník je povinný vrátiť tieto peňažné prostriedky v tej istej mene ako mu boli poskytnuté, pokiaľ sa zmluvné strany nedohodli inak, to isté týka sa aj samotných úrokov, ktoré je potrebné v zmysle tohto ustanovenia vrátiť v tej mene, v ktorej mu boli poskytnuté peňažné prostriedky, ktoré sú predmetom úveru. „Zmluvné strany sa od tohto ustanovenia môžu odchýliť, pričom splácanie úveru v inej mene, než bol poskytnutý alebo prijatý, sa nepovažuje za obchod s devízovými hodnotami, ak takéto splácanie bolo dohodnuté v písomnej zmluve o tomto úvere uzavretej pred jeho poskytnutím.“ (Patakyová, 2010, s. 985).

V závislosti od toho, kto je veriteľom pri zmluve o úvere sa môže dojednať, pri poskytnutí peňažných prostriedkov, ktoré sú predmetom úveru, odplata. (§ 499, Obchodný zákonník). Ide o možnosť veriteľa, nie jeho povinnosť. Ako už bolo vyššie spomenuté ustanovenie § 499 Obchodného zákonníka je okrem základného ustanovenia zmluvy o úvere jediným kogentným ustanovením tohto zmluvného typu, nie však vo všetkých prípadoch. Kogentnosť tohto ustanovenia treba vykladať vo vzťahu k určeniu osoby oprávnenej na prijímanie odplaty z úverových zmlúv – musí sa jednať o veriteľa, ktorého predmetom podnikania je poskytovanie úverov. (Mamojka – Mamojka ml., 2012, s. 238) V zmysle zákona o bankách nikto nemôže poskytovať úvery v rámci predmetu svojho podnikania bez bankového povolenia (§ 3, zákon o bankách), ktoré v Slovenskej republike vydáva Národná banka Slovenska. „Veriteľom, ktorý sa zmluvou o úvere zaväzuje, že na požiadanie dlžníka poskytne v jeho prospech peňažné prostriedky do určitej sumy, nemusí byť iba banka alebo subjekt, ktorý má poskytovanie úveru v predmete podnikania. Takýto veriteľ však nemôže žiadať odplatu za dojednanie záväzku poskytnúť úver.“ (Rozsudok Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 4 Obo 89/99). Dohodnutá odplata môže byť vyplatená jednorázovo alebo prostredníctvom splátok splatných počas trvania úverového vzťahu. Ak dohodnutá odplata bola v zmluve jasne dojednaná už na začiatku, má veriteľ nárok požadovať vyplatenie tejto odplaty bez ohľadu nato, či dlžník dané peňažné prostriedky, ktoré sú predmetom úveru čerpal, alebo nie.

### **Odstúpenie od zmluvy o úvere**

Veriteľ má právo na odstúpenie od zmluvy o úvere najmä v troch základných prípadoch, ktoré sú ustanovené v Obchodnom zákonníku, a to:

- v zmysle § 505 zaniklo alebo sa zhoršilo zabezpečenie záväzku vrátiť úver, pričom dlžník v primeranej lehote nedoplnil zabezpečenie tohto úveru na pôvodný rozsah,
- v zmysle § 506 ak je dlžník v omeškaní,
- v zmysle § 507, ak peňažné prostriedky, ktoré boli predmetom úveru, boli poskytnuté len na konkrétny účel a dlžník tieto prostriedky využil na iný účel ako bolo v zmluve dohodnuté alebo ak poskytnuté peňažné prostriedky nemožno poskytnúť na dohodnutý účel.

Na zabezpečenie záväzku dlžníka sa v praxi pri zmluve o úvere využívajú niektoré zabezpečovacie inštitúty, či už ručenie, záložné právo, zabezpečovací prevod práva a iné. V prípade, ak nastane situácia, že sa zabezpečenie záväzku dlžníka zhorší, prípadne zanikne, je potrebné, aby dlžník vzniknutú situáciu, čím skôr napravil a doplnil zabezpečenie záväzku na pôvodný stav. Veriteľ by mal vyzvať dlžníka na doplnenie zabezpečenia záväzku, keďže je v jeho záujme, aby nedošlo k zániku záväzkov zo zmluvy o úvere, a mal by mu poskytnúť primeranú lehotu, ktorá by nemala byť veľmi krátka. Pokiaľ by dlžník v stanovenej lehote

zabezpečenie záväzku nedoplnil, má veriteľ právo odstúpiť od zmluvy, pričom dlžníkovi naďalej trvá záväzok vrátiť poskytnuté peňažné prostriedky, ako aj zaplatiť úrok. „*Odstúpením od zmluvy de facto vzniká k mimoriadnej splatnosti úveru a strate výhod splátok, ak bolo dohodnuté vrátenie peňažných prostriedkov v splátkach.*“ (Patakyová, 2010, s. 990)

Druhým dôvodom na odstúpenie od zmluvy o úvere zo strany veriteľa je v prípade omeškania dlžníka s vrátením poskytnutých peňažných prostriedkov. „*Právna úprava zmluvy o úvere obsahuje vo vzťahu ku všeobecnej reglementácii odstúpenia od zmluvy osobitnú právnu úpravu, a to v § 506 Obchodného zákonníka, podľa ktorej môže veriteľ od zmluvy odstúpiť, ak je dlžník v omeškaní s vrátením viac ako dvoch splátok alebo jednej splátky po dobu dlhšiu ako tri mesiace.*“ (Mamojka – Mamojka ml., 2012, s. 238) Môžu nastať teda dve situácie, a to že dlžník bude v omeškaní viac ako dvoch splátok, čiže de facto musí byť v omeškaní so splatením minimálne troch splátok úveru alebo je v omeškaní jednej splátky po dobu dlhšiu ako tri mesiace.

Tak ako aj v prechádzajúcom ustanovení, aj v § 507 prichádzajú dve možnosti odstúpenia od zmluvy o úvere veriteľom. Prvý prípad nastáva vtedy, ak sa jednalo o poskytnutie peňažných prostriedkov na konkrétny účel, bol poskytnutý tzv. účelový úver, a dané peňažné prostriedky boli využité na iný účel ako bolo v zmluve dohodnuté. Druhým prípadom je nemožnosť využitia poskytnutých peňažných prostriedkov na dohodnutý účel. V praxi taká situácia môže nastať napríklad vtedy, keď sa dlžníkovi nepodarilo uzavrieť zmluvu, ktorá mala byť financovaná z peňažných prostriedkov, ktoré boli predmetom úveru. V oboch prípadoch dochádza ku situácii, kedy veriteľ má právo na odstúpenie od zmluvy o úvere, pričom dlžníkovi ostáva povinnosť vrátiť použité peňažné prostriedky aj spolu s úrokmi. (Ovečková, 2008, s. 414) Povinnosť vrátenia peňažných prostriedkov nemá vplyv na skutočnosť, že pri účelovom úvere sú peňažné prostriedky poskytnuté veriteľom tretej osobe, čo vyjadril aj Najvyšší súd Slovenskej republiky: „*Ak úverová zmluva určuje, že veriteľ poskytuje peňažné prostriedky dlžníkovi na kúpu konkrétnej nehnuteľnosti, dlžník môže požiadať veriteľa, aby poskytnutý úver zaplatil priamo na účet predávajúceho. Dlžník nemôže v konaní o vrátenie takto poskytnutých peňažných prostriedkov úspešne namietat, že veriteľ mu peňažné prostriedky na kúpu nehnuteľnosti neposkytol*“ (Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo 7.mája 1999, sp. zn. 3 Obo 399/98).

Ustanovenia upravujúce odstúpenie od zmluvy o úvere majú výlučne dispozitívny charakter, čo znamená, že zmluvné strany si môžu uvedenú úpravu buď celkom, alebo sčasti vylúčiť a zmluvne si dohodnúť odstúpenie od zmluvy inak. „*V praxi sa však uplatňuje opačný prístup a najmä v prípadoch, ak je veriteľom banka, budú tieto ustanovenia v zmluve precizované.*“ (Patakyová, 2010, s. 990) Zákon neupravuje odstúpenie od zmluvy zo strany dlžníka.

## Záver

Zmluva o úvere je v súčasnosti jednou z najfrekvencovanejších zmluvných typov. Jej právna úprava je dostatočne upravená v Obchodnom zákonníku, pričom zákonodárca ponecháva zmluvnú voľnosť pri tomto zmluvnom type, nakoľko skoro všetky ustanovenia zmluvy o úvere majú dispozitívny charakter. Kogentnými ustanoveniami je len základné

ustanovenie § 497, ktoré stanovuje jej podstatné náležitosti a ustanovenie § 499, ktorá stanovuje odplatu za poskytnutie úveru, pokiaľ úver poskytuje ustanovizeň, ktorá má v predmete svojho podnikania poskytované úverov. Z praxe však vieme, že tak ako sme v článku poukázali, zmluvy o úvere sú skoro vo všetkých prípadoch uzatvárané ako zmluvy formulárové s bližším odkázaním na všeobecné obchodné podmienky danej banky, resp. v tomto prípade úverové podmienky. Zmluva o úvere je zmluvou konsenzuálnou, odplatnou, obligatórne sa nevyžaduje jej písomná forma, aj keď prax ju rozhodne uprednostňuje. Zmluvnými stranami sú veriteľ a dlžník. V článku sme uviedli podrobne ich práva, ako aj povinnosti.

Odstúpenie od zmluvy o úvere je možné v troch základných prípadoch, ktoré sú ustanovené v Obchodnom zákonníku, a to po prvé, ak zaniklo alebo sa zhoršilo zabezpečenie záväzku vrátiť úver, pričom dlžník v primeranej lehote nedoplnil zabezpečenie tohto úveru na pôvodný rozsah, po druhé ak je dlžník v omeškaní, a po tretie, ak peňažné prostriedky, ktoré boli predmetom úveru, boli poskytnuté len na konkrétny účel a dlžník tieto prostriedky využil na iný účel ako bolo v zmluve dohodnuté alebo ak poskytnuté peňažné prostriedky nemožno poskytnúť na dohodnutý účel. Zákon neupravuje odstúpenie od zmluvy zo strany dlžníka.

Od zmluvy o úvere je potrebné odlišovať zmluvu o úvere, kde základným rozdielom je predmet, keďže pri zmluve o úvere musia byť predmetom úveru výslovne peňažné prostriedky a pri zmluve o pôžičke môže ísť o peňažné prostriedky, ale aj iné veci druhovo určené. Taktiež sa odlišuje najmä tým, že pri zmluve o úvere sa ustanovuje obligatórne platiť úroky za poskytnuté peňažné prostriedky, pričom zmluva o pôžičke ustanovuje len možnosť platenia úrokov. Základným rozdielom je aj, že zmluva o pôžičke je kontraktom reálnym, čo o zmluve o úvere nemožno povedať.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

BALKO, L. 2000. *Bankové právo*. Bratislava : ELITA, s. r. o., 2000. s. 346. ISBN 80-8044-069-7.

MAMOJKA, M. – MAMOJKA, M., ml. 2012. *Teória a prax v obchodnom práve*. Zvolen :BRATIA SABOVCI, s.r.o., 2012. 252 s. IBAN 978-80-85717-28-0.

OVEČKOVÁ, O. a kol. 2008. *Obchodný zákonník. Komentár, 2. Druhé, doplnené a prepracované vydanie*. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r. o., 2008. 803 s. ISBN 978-80-8078-205-4.

OVEČKOVÁ, O. – ŽITŇANSKÁ, L. a kol. 2010. *Základy obchodného práva, 2*. Bratislava : IURA EDITION, spol. s r. o., 2010. 449 s. ISBN 978-80-8078-345-7.

OVEČKOVÁ, O. – ŽITŇANSKÁ, L. a kol. 2013. *Obchodné právo. Záväzkové právo. 2. doplnené a prepracované vydanie*. Bratislava : IURIS LIBRI, spol. s r. o., 2013. 428 s. ISBN 978-80-89635-05-4.

PATAKYOVÁ, M. a kol. 2010. *Obchodný zákonník. Komentár. 3.vydanie*. Praha : C. H. Beck, 2010. 1199 s. ISBN 978-80-7400-314-1.

Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo 7.mája 1999, sp. zn. 3 Obo 399/98

Rozsudok Najvyššieho súdu SR z 18. mája 2000, sp. zn. 4 Obo 115/99

Rozsudok Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 4 Obo 89/99

SUCHOŽA, J. a kol. *Obchodný zákonník a súvisiace predpisy. Komentár*. Bratislava : Eurounion, 2007. 1024 s. ISBN 978-80-8898-498-6.



Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo 16. mája 1996, sp. zn. 3 Obdo 3/96

*Výber judikatúry k Obchodnému zákonníku.* Bratislava : IURA EDITION, spol. s r. o., 2012.  
ISBN 978-80-8078-478-2.

Zákon č. 40/1964 Zb. – Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov

Zákon č. 531/1991 Zb. – Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov

Zákon č. 483/2001 Z. z. o bankách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

# 

Juraj Takáč

## 

*Príspevok skúma právnu úpravu vyživovacej povinnosti detí k rodičom, ako jeden z druhov vyživovacích povinností. Približuje možnosti aplikácie predmetných zákonných ustanovení v praxi, z pohľadu subjektov rodinnoprávneho vzťahu.*

## 

*The article examines legal regulation of maintenance obligations of children to parents as one of the type of maintenance obligations. It shows possibilities of application of this legal regulation in practice, from the view of the subjects of the family legal relation.*

## 

Rodina predstavuje jeden zo základných sociálnych prvkov spoločnosti, ktorej správne fungovanie má pozitívny vplyv na spoločnosť ako takú. Na to, aby rodina dobre fungovala, je potrebné, aby jej členovia mali aj vhodné rodinné zázemie, spočívajúce aj v zabezpečení životných ako aj sociálnych potrieb jednotlivých členov rodiny. Vyživovacia povinnosť predstavuje súčasť rodinnoprávných vzťahov, ktorá je výlučne upravená v zákone č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Možno konštatovať, že podstata vyživovacej povinnosti spočíva v zabezpečení ekonomických a sociálnych potrieb jednotlivých členov rodiny, s prihliadnutím na ich možnosť a schopnosť si predmetné potreby zabezpečiť samostatne. Cieľom je zabezpečiť jednotlivým členom rodiny určitú životnú úroveň a to aj prostredníctvom solidárnosti v rodine (podľa možností a schopností sa rodinní príslušníci vzájomne o seba starajú a materiálne ako aj sociálne podporujú) a tým pádom im napomôcť resp. zabezpečiť dosiahnutie primeranej životnej úrovne. Vyživovacia povinnosť môže mať rôznu podobu. Či už sa jedná o zabezpečenie osobnej starostlivosti pre daného člena rodiny, ako aj starostlivosti o spoločnú domácnosť, poskytnutie vecných plnení (poskytnutie ubytovania, stravy) alebo poskytnutie výživného.

Vyživovacia povinnosť predstavuje určitý prirodzený aspekt riadneho a plnohodnotného fungovania rodiny. Každý člen rodiny má mať vhodné podmienky a možnosť na uspokojenie svojich potrieb dennej potreby (ubytovanie, strava, lieky, oblečenie atď.). Vzhľadom k tomu, že nie je každý člen rodiny, či už vzhľadom na jeho vek, zdravotný stav ako aj zárobkové možnosti, schopný si zabezpečiť svoje potreby samostatne, je určitou prirodzenou a morálnou povinnosťou ostatných členov rodiny, aby mu v tom pomohli. Možno konštatovať, že zákon o rodine vo svojich ustanoveniach iba reflektuje na tieto prirodzené vzťahy a povinnosti z nich vyplývajúce pre jednotlivých členov rodiny a formuluje rozsah ako aj druhy vyživovacej povinnosti pre prípady, ak by z nejakého dôvodu dostatočne nefungovali.

Zákon o rodine upravuje vyživovaciu povinnosť vo svojej tretej časti, kde v jednotlivých hlavách postupne upravuje jednotlivé druhy vyživovacej povinnosti, ako aj ich rozsah.

Ako to vyplýva už zo všeobecnej charakteristiky, vyživovacia povinnosť predstavuje povinnosť člena rodiny zabezpečiť ostatným členom rodiny ich bežné a každodenné materiálne potreby.

Medzi takéto potreby patrí bývanie, strava, oblečenie, lieky, hygienické potreby a drogéria, školské potreby, ale môže to byť aj dovolenka, voľnočasové krúžky a iné aktivity. Rozsah pokrytia potrieb, či už základných alebo aj nadštandardných, záleží od druhu vyživovacej povinnosti, a taktiež od možností a schopností člena rodiny, ktorý je povinný výživné v určitom rozsahu poskytnúť. Podľa zákona o rodine majú vyživovaciu povinnosť iba taxatívne vymedzené subjekty rodinnoprávneho vzťahu, ktoré sú označované ako „povinné osoby“. Na druhej strane stoja členovia rodiny ako subjekty oprávnené z vyživovacej povinnosti, ktoré sa označujú ako „oprávnené osoby“.<sup>292</sup>

Čo sa týka pojmu inštitútu výživného, predstavuje formu vyživovacej povinnosti, ktorá sa dá charakterizovať ako určité poskytnutie peňažných prostriedkov jedným členom rodiny na zabezpečenie každodenných potrieb iných členov rodiny. S touto formou vyživovacej povinnosti sa stretávame v prípadoch, kedy sa povinná osoba nestará osobne o oprávnený subjekt a je súdom zviazaná, aby prispievala na výživu oprávnenej osoby prostredníctvom platenia výživného.

### **Vyživovacia povinnosť detí k rodičom**

Ako je už vyššie uvedené, jednou z priorít právnej regulácie v oblasti súkromného práva je dbať na ochranu rodiny a jej príslušníkov. Vyplýva to zo skutočnosti, že jedným zo základných záujmov štátu je práve rozvoj, upevňovanie a ochrana rodiny a vzťahov vzniknutých medzi jej príslušníkmi. Z tohto dôvodu sa môžeme stretnúť s viacerými právnymi ustanoveniami, a to nielen priamo v zákone o rodine ale aj napr. v Občianskom zákonníku, ktorých cieľom je preferovať a ochraňovať rodinu ako takú, a tým aj najbližších rodinných príslušníkov a v tomto duchu regulovať vzťahy, ktoré medzi nimi existujú resp. môžu vzniknúť. Je to badateľné napríklad v oblasti dedičského práva, kde napríklad podľa ust. § 479 Občianskeho zákonníka, potomkovia poručiteľa vystupujú ako neopomenuteľní dedičia, ktorí majú právo prioritne dediť po poručiteľovi a to aj v prípade, ak to odporuje jeho poslednej vôli.<sup>293</sup> Taktiež aj v rámci dedenia zo zákona, kde sú stanovené jednotlivé dedičské skupiny, sa vychádza z rodinnej príbuznosti jednotlivých dedičov k poručiteľovi. Cieľom týchto ustanovení je chrániť a upevniť postavenie jednotlivých rodinných príslušníkov v rámci rodiny. Ako je už uvádzané v predchádzajúcej časti, táto ochrana sa prejavuje napríklad v zákonnej vyživovacej povinnosti rodičov k deťom. V tomto prípade to vychádza aj z určitej logiky veci, keďže dieťa po narodení nie je schopné po značne dlhé časové obdobie si zabezpečiť prostriedky na pokrytie svojich každodenných potrieb, a teda rodič je prioritný subjekt, ktorý má predmetné potreby pre dieťa zabezpečiť. Zákon o rodine si však stanovuje za cieľ, prostredníctvom svojich ustanovení, poskytnúť zákonnú ochranu aj pre ostatných príslušníkov rodiny. Z tohto dôvodu zákon o rodine upravuje aj otázku vyživovacej povinnosti detí k rodičom. Jedná sa o situáciu, kedy rodič je v postavení, že nie je schopný si plnohodnotne zabezpečiť a pokryť svoje každodenné potreby a z tohto dôvodu nastupuje povinnosť jeho dieťaťa, ak je to v jeho

---

<sup>292</sup> Bližšie pozri: Cirák J., Pavelková B., Števec M., Rodinné právo, Šamorín: HEURÉKA, 2010. 167 s. ISBN 978-80-89122-47-9.

<sup>293</sup> Ust § 479 OZ „Maloletým potomkom sa musí dostať aspoň toľko, koľko robí ich dedičský podiel zo zákona, a plnoletým potomkom aspoň toľko, koľko robí jedna polovica ich dedičského podielu zo zákona. Pokiaľ tomu závet odporuje, je v tejto časti neplatný, ak nedošlo k vydedeniu uvedených potomkov.“

možnostiach a schopnostiach, aby mu s tým pomohol. Môžeme povedať, že filozofia tejto úpravy vychádza z princípu, že v čase, keď dieťa nebolo schopné sa samostatne živiť, ho „vyživoval“ rodič, a keď sa situácia zmenila a dieťa nadobudlo schopnosť sa samostatne živiť, tak v prípade, ak je to potrebné, má dieťa pomôcť so zabezpečovaním potrieb rodičovi.

Vyživovacia povinnosť detí k rodičom upravuje zákon o rodine v ust. § 66 a 67. Ako vyplýva z ust. § 66 zákona o rodine v prípade, ak dieťa je schopné samostatne sa živiť a rodič, práve naopak, potrebuje určitú pomoc pri zabezpečení svojich potrieb, má dieťa zákonnú povinnosť zabezpečiť primeranú výživu, ak je to potrebné.<sup>294</sup>

Prioritnou podmienkou je, že dieťaťu vzniká vyživovacia povinnosť voči rodičom len v prípade, ak je schopné sa samé živiť. Znamená to, že dieťa musí byť schopné prioritne si pokryť vlastné potreby, lebo iba v takom prípade bude schopné pomôcť aj rodičom. Zároveň ak dieťa nie je schopné samostatne sa živiť, má právo na výživu od svojich rodičov a teda nemôže zároveň mať aj povinnosť ich vyživovať. Nepripúšťa sa vzájomnosť plnení t.j. že rodičia by boli povinní vyživovať dieťa a zároveň dieťa by bolo súbežne povinné vyživovať rodičov. Môže síce nastať situácia, kedy dieťa síce nie je schopné sa samostatne živiť, ale je vlastníkom značného majetku, ktorý môže aj prevyšovať majetok rodičov. Ani v tomto prípade však neodpadá povinnosť rodičov vyživovať dieťa a to najmä z dôvodu, *„že schopnosť dieťaťa živiť sa samé sa odvodzuje od jeho získania potencionálne trvalej schopnosti si vlastnou prácou obstarávať prostriedky na svoju výživu a nielen majetkových pomerov, ktoré nemusia byť trvalé a nezabezpečia dieťaťu schopnosť produktívne sa podieľať na uspokojovaní svojich potrieb vlastnou prácou.“* (Pavelková, 2011, s. 421) Ak teda dieťa je vlastníkom značného majetku, môže sa tento použiť v určitej miere na pokrytie potrieb dieťaťa a v primeranom rozsahu na pokrytie potrieb jeho rodiny, ale táto skutočnosť nevyvoláva zánik vyživovacej povinnosti, ktorú majú rodičia k dieťaťu.

Ďalšou podmienkou na to, aby vznikla povinnosť dieťaťa vyživovať rodičov je to, že to reálne rodičia potrebujú. Znamená to, že dieťa nemá povinnosť prispievať na výživu rodičom, pokiaľ títo sú schopní zo svojich vlastných príjmov a finančných zdrojov a majetku si plnohodnotne zabezpečiť veci každodennej potreby. Primeranú výživu majú povinnosť zabezpečiť deti svojim rodičom vtedy, keď rodič, či už z dôvodu nízkeho resp. žiadneho príjmu, dôchodku, zdravotného stavu, majetkových pomerov, nie je schopný v dostatočnej miere sa samostatne živiť. Primeranosť výživného nezodpovedá tomu, aby rodič dosiahol životnú úroveň svojho dieťaťa. Primeraná výživa spočíva v zaistení bežných potrieb rodiča s prihliadnutím na jeho zdravotný stav, vek a majetkové pomery. Mala by napomôcť pokryť výdavky rodiča na stravu, ubytovanie, šatstvo, lieky, drogériu, starostlivosť, ale aj prípadne kultúru a iné aktivity, ktoré rodič praktizuje. Vyživovacia povinnosť detí k rodičom môže spočívať v peňažnej podobe (pravidelné mesačné dávky), ale aj vo forme osobnej starostlivosti (opatrovateľská služba, starostlivosť o domácnosť). Ako je však už uvedené vyššie, dieťa nemá povinnosť zabezpečiť rodičovi rovnakú životnú úroveň ako má ono samo, resp. na akú bol rodič zvyknutý v minulosti. Z uvedeného je zrejmé, ktoré zákonné podmienky musia byť naplnené pre to, aby vznikla vyživovacia povinnosť detí k rodičom. Zároveň nie je podstatné to, či dieťa žije s rodičom v spoločnej domácnosti alebo nie. Všeobecne možno konštatovať, že starostlivosť detí

---

<sup>294</sup>Ust. § 66 ZR „Deti, ktoré sú schopné samy sa živiť, sú povinné zabezpečiť svojim rodičom primeranú výživu, ak to potrebujú.“

o rodičov predstavuje určitú formu morálnej povinnosti, ktorá by mala byť automatická a poskytnutá vždy, keď to rodič objektívne potrebuje. Samozrejme môžu nastať situácie, kedy si dieťa túto svoju povinnosť nebude plniť dobrovoľne. V takom prípade sa môže rodič obrátiť na súd s návrhom, aby dieťa bolo zaviazané na poskytovanie výživného (návrh na určenie výživného). Vecne príslušný súd v konaní o výživnom pre rodičov bude v prvom stupni okresný súd, pričom miestna príslušnosť bude všeobecný súd navrhovateľa, t.j. súd v ktorého obvode má trvalé bydlisko.<sup>295</sup> Navrhovateľom, teda aktívne vecne legitimovaným subjektom bude rodič, ktorý potrebuje zabezpečenie výživy. Pasívne vecne legitimovaným subjektom bude dieťa, ktoré má rodičovi predmetnú výživu zabezpečiť. Rodič môže uplatniť svoj nárok na plnenie vyživovacej povinnosti voči jednému ako aj viacerým svojim deťom. Nie je vylúčené, aby rodič svoj návrh smeroval iba voči niektorému zo svojich detí. V takom prípade súd bude viazaný návrhom a teda rozhodne iba o rozsahu vyživovacej povinnosti voči dieťaťu, proti ktorému návrh smeruje. Zároveň však súd pri svojom rozhodovaní a určovaní rozsahu vyživovacej povinnosti bude brať do úvahy aj tú skutočnosť, že rodič má viacero detí a teda bude prihliadať aj na možnosti, schopnosti a majetkové pomery ostatných detí na pokrytie potrieb rodiča. Cieľ je ten, aby predmetná povinnosť nezostala výlučne iba na ramenách dieťaťa, voči ktorému návrh smeruje, ale aby na pokrytí potrieb rodiča participovali aj ostatné deti. Môže však vychádzať zo situácie, kedy návrh smeruje iba voči niektorému z detí z dôvodu, že ostatné deti si svoju vyživovaciu povinnosť dobrovoľne plnia (osobne sa o rodiča starajú, zabezpečujú mu ubytovanie, poskytujú mu finančné prostriedky atď.).

Súd vo veciach vyživovacej povinnosti detí k rodičom koná výlučne na návrh.<sup>296</sup> Z návrhu, ktorý podáva rodič na súd, musí byť zrejme, voči komu smeruje (dieťa, deti ktoré si voči nemu majú plniť vyživovaciu povinnosť). Musí byť stanovený rozsah vyživovacej povinnosti (či už vo forme výživného alebo v inej forme vyživovacej povinnosti). Súd nemôže navrhovateľovi priznať viac, ako žiada vo svojom návrhu. Môže však rozhodnúť o jeho znížení v prípade, ak by navrhovaná výška nezodpovedala potrebám rodiča, ako aj možnostiam a schopnostiam dieťaťa. V návrhu sa má uvádzať aj doba, od kedy si má dieťa svoju vyživovaciu povinnosť plniť. Súd môže priznať právo na výživné rodičovi najskôr odo dňa podania návrhu na súd. Nie je možné priznať rodičovi výživné aj spätne, ako je tomu napríklad v prípade rozhodovania o výživnom v prospech maloletého dieťaťa. Súd môže návrh na určenie výživného taktiež zamietnuť a to v prípade, ak sa preukáže, že dieťa si dostatočne plní svoju vyživovaciu povinnosť, alebo sa jedná o prípad, že síce sú splnené podmienky na priznanie výživného pre rodiča, ale takéto priznanie nároku by bolo v rozpore s dobrými mravmi. Môže sa napríklad jednať o situáciu, kedy od dieťaťa žiada výživné rodič, ktorý si sám svoju vyživovaciu povinnosť voči tomuto svojmu dieťaťu v čase, keď bol na to zákonom zaviazaný, riadne neplnil. Súd neprizná nárok výživné rodičovi ani vtedy, ak vyživovacej povinnosti dieťaťa k rodičom predchádza iný druh vyživovacej povinnosti resp. príspevku.<sup>297</sup>

V prípade ak dôjde k zmene pomerov, či už zo strany povinnej alebo oprávnenej osoby, možno na návrh zmeniť resp. zrušiť rozsudok, ktorým bola stanovená vyživovacia povinnosť a rozsah výživného.

<sup>295</sup>Bližšie pozri: ust. § 154 – 157 Civilný mimosporový poriadok

<sup>296</sup>Ust § 155 Civilný mimosporový poriadok „Konanie sa začína len na návrh.“

<sup>297</sup> Podľa ust. § 67 ods. 2. ZR „Vyživovacia povinnosť medzi manželmi a poskytovanie príspevku na výživu rozvedenému manželovi predchádza vyživovaciu povinnosť detí voči rodičom.“

## **Záver**

Všeobecne možno konštatovať, že vyživovacia povinnosť ako taká má významné postavenie v rámci regulácie rodinnoprávných vzťahov. Možno povedať, že snaží sa chrániť subjekty tohto vzťahu, ktoré majú vzhľadom na ich vek, zdravotný stav ako aj možnosti a schopnosti určité slabšie postavenie. Právna úprava sa snaží reflektovať stav, ktorý by mal byť za normálnych okolností prirodzený a mal by vychádzať zo základných morálnych aspektov fungovania rodiny. Realita je však taká, že nie vždy vzťahy a povinnosti, ktoré medzi príslušníkmi rodiny vznikajú, sú plnené dobrovoľne a práve túto situáciu má upravovať zákon o rodine. Predmetný príspevok mal za cieľ priblížiť reguláciu vyživovacej povinnosti detí k rodičom, jej podstatu ako aj princíp reciprocity a solidárnosti vo vzťahu dieťaťa a rodiča.

### **Zoznam bibliografických odkazov:**

BÁNOS, R., 2015. *Zákon o rodine. Veľký komentár*. Bratislava: Eurokódex, 2015. 396 s. ISBN 978-80-8155-058-4.

CIRÁK, J., PAVELKOVÁ, B., ŠTEVČEK, M., 2010. *Rodinné právo* 2. vydanie. Šamorín: HEURÉKA, 2010. 216 s. ISBN 978-80-89122-47-9.

PAVELKOVÁ, B., 2011. *Zákon o rodine. Komentár* 1. vydanie. Praha: C.H.Beck, 2011. 655 s. ISBN 978-80-7400-359-2.

Zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník

Zákon 161/2015 Z.z. Civilný mimosporový poriadok

# EURÓPSKA INTEGRÁCIA V OBLASTI TRESTNÉHO ZAKONODÁRSTVA NAD MLÁDEŽOU

Anežka Turošíková

## Abstrakt

*Autorka v príspevku poukazuje na európsku integráciu v oblasti trestného zákonodarstva nad mládežou. Prostredníctvom tohto príspevku chce poukázať na nezáväzné právne akty Európskej únie, ktorými sú odporúčania, ktoré môžu zefektívniť jednotlivé ustanovenia slovenského trestného poriadku v oblasti trestného zákonodarstva nad mládežou.*

## Abstract

*The author in this paper points to the European integration in the field of criminal law over youth. Through this paper seeks to demonstrate non-binding acts of the European Union which are recommendations that can streamline the various provisions of the Slovak Criminal Procedure Code in the area of criminal law over youth.*

## Úvod

Vývoj, ktorým prechádza Slovenská republika v posledných rokoch prináša nesporné a významné pozitívne, ale aj negatívne zmeny v oblasti ekonomickej, politickej, právnej, sociálnej ale aj európskej. Slovenská republika po vstupe do Európskej únie prijala povinnosť implementovať smernice a nariadenia aj v oblasti trestného zákonodarstva nad mládežou. Práve preto je potrebné rozoberať túto tému, ktorá v sebe zahŕňa nielen podstatu slovenského právneho poriadku ale aj práva Európskej únie. Nižšie v článku uvádzam aj právnu techniku aplikácie práva.

## Európska integrácia v oblasti trestného zákonodarstva nad mládežou

Pokiaľ sa chceme venovať povahe práva ES/EÚ v rámci trestnej zodpovednosti mladistvých a jeho prieniku do právnych poriadkov členských štátov, musíme vnímať túto otázku a zároveň aj problematiku predovšetkým z hľadiska právnej techniky aplikácie práva. Aplikáciu európskeho práva možno považovať za spôsob implementácie záväzkov vyplývajúcich z členstva v EÚ, ktorý je odlišný od implementácie týchto záväzkov prostredníctvom prijímania vnútroštátnych vykonávacích predpisov zákonodarnými orgánmi členských štátov. Aj Slovenská republika, je členom EÚ (ES), a má povinnosť zabezpečovať plnenie záväzkov vyplývajúcich z práva ES/EÚ. Aplikuje to slovenskými súdmi

a ďalšími orgánmi aplikácie práva a zároveň nesie zodpovednosť za prípadné porušenie tohto práva voči Európskym spoločenstvám, ostatným členským štátom a v prípade práva komunitárneho aj voči poškodeným fyzickým alebo právnickým osobám. (Čorba, 2013)

Aj keď Zmluva o Európskej únii výslovne zahŕňa Európske spoločenstvo a komunitárne právo (*acquis communautaire*) pod jeden celok Európskej únie (čl. 3 Zmluvy o EÚ), pre účely tohto článku bude potrebné venovať pozornosť právu ES a právu EÚ oddelene. Uvedomujem si, že toto formálne rozdelenie nezodpovedá celkom skutočnosti, pretože jednotlivé právne odvetvia sa harmonicky prelínajú a stierajú rozdiely medzi piliermi.

Spôsob aplikácie práva Európskych spoločenstiev - komunitárneho práva sa však líši od aplikácie práva Európskej únie - práva úniového, preto je potrebné si ich vysvetliť. Podľa Čorbu je právo komunitárne právom, ktoré upravuje právne vzťahy v rámci tzv. prvého piliera, to znamená: týka sa najmä hospodárskej spolupráce členských členov. Je približne o 35 rokov staršie ako právo úniové, omnoho rozvinutejšie a jeho pôsobnosť je neporovnateľne širšia a intenzívnejšia. (Čorba, 2013) Komunitárne primárne právo upravuje ciele ES, ich úlohy, prostriedky na dosiahnutie cieľov, sústavu orgánov, ich právomoci a pravidlá vzájomnej spolupráce a práve preto sem zaradujeme 3 zakladajúce zmluvy, a to Európskeho spoločenstva uhlia a ocele (doba jej platnosti uplynula 23. júla 2002), Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu a Európskeho hospodárskeho spoločenstva v znení neskorších zmien a doplnkov, ktoré sú svojou povahou zmluvy medzinárodného práva verejného, zmluvy o pristúpení k EÚ ako aj medzinárodné zmluvy uzatvorené medzi členskými štátmi v rámci užšej spolupráce podľa článku 11 ZES. Mohlo by sa teda zdať, že primárne komunitárne právo by sa pri posudzovaní jeho prednosti riadilo pravidlom platným pre „klasické medzinárodné zmluvy. (Karas a spol., 2007, s.147)

Oproti tomuto právu stojí právo úniové, ktoré je právo relatívne mladé (jeho právny základ tvorí Zmluva o EÚ z roku 1992). Upravuje spoluprácu členských štátov v druhom pilieri a v časti tretieho piliera, t. j. v oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky a v oblasti policajnej a súdnej spolupráce v trestných veciach. (Čorba, 2013) Pre aplikáciu úniového práva v Slovenskej republike rozhodujúcimi ustanoveniami ústavy sú ustanovenia týkajúce sa aplikácie medzinárodných zmlúv, ktoré boli ratifikované, nadobudli platnosť a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným v zákone.<sup>298</sup> (pozri Zákon č. 1/1993 Z.z. o Zbierke zákonov Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov)

Otázkam trestnej zodpovednosti a trestného stíhania mladistvých sa dlhodobo venujú aj viaceré medzinárodné organizácie, či už globálneho (OSN) alebo regionálneho charakteru (Rada Európy). Na pôde týchto organizácií bolo v priebehu uplynulých rokov vydaných množstvo záväzných i nezáväzných právnych dokumentov, ktoré sa venujú problematike a jednotlivým otázkam justície pre mladistvých, tzv. juvenilnej justície (*juvenile justice*). Systém juvenilnej justície možno charakterizovať podľa Roberta ako sústavu orgánov či inštitúcií, ktorých primárnou úlohou je zaoberať sa kriminalitou mladistvých. (Roberts, 2004, s.8)

Zatiaľ čo mnohých krajinách sveta je vytvorený v súvislosti s riešením kriminality mladistvých ucelený špecializovaný systém štátnych orgánov a špeciálnych postupov, v



Slovenskej republike neexistuje žiaden špecializovaný orgán (napr. súd pre mladistvých) zaoberajúci sa touto kategóriou trestnej činnosti. Napriek tomu, ako už bolo uvedené, aj v Slovenskej republike sú vytvorené isté špeciálne postupy a mechanizmy, ktoré berú do úvahy špecifické vlastnosti páchatel'ov tejto trestnej činnosti. Treba zdôrazniť, že pojem mladistvý nie je v právnych poriadkoch jednotlivých krajín upravený rovnako. Vo všeobecnosti ide o osobu, ktorá dovŕšila vek trestnej zodpovednosti a ktorú možno za spáchanie trestného činu sankcionovať. (Binder, 2001, s. 3)

V tomto článku sa bližšie zameriam na posledné dva dokumenty (odporúčania) prijaté Výborom ministrov Rady Európy zaoberajúce sa práve problematikou trestnej zodpovednosti a trestania mladistvých, ktoré obsahujú viacero podnetných myšlienok vo vzťahu k riešeniu postihu mladistvých páchatel'ov. Ide o Odporúčanie Výboru ministrov Rec (2003) 20 členským štátom o nových spôsoboch zaobchádzania s mladistvými delikventami a úlohe justície pre mladistvých a o Odporúčanie Výboru ministrov CM/Rec(2008) 11 členským štátom o mladistvých páchatel'och podrobených sankciám a opatreniam. (Šramel, 2014)

### **Odporúčanie Výboru ministrov Rec (2003)20 členským štátom o nových spôsoboch zaobchádzania s mladistvými delikventami a úlohe justície pre mladistvých**

Odporúčanie Výboru ministrov Rec (2003) 20 členským štátom o nových spôsoboch zaobchádzania s mladistvými delikventami a úlohe justície pre mladistvých (ďalej len „odporúčanie 2003“) bolo prijaté Výborom ministrov Rady Európy dňa 24. septembra 2003. Ide o právne nezáväzný dokument, ktorý má charakter tzv. soft law. Z hľadiska štruktúry je tvorené šiestimi časťami, v ktorých je v rámci 25 bodov pozornosť postupne venovaná definovaniu základných pojmov, objasneniu viac strategického prístupu v rámci juvenilnej justície, novým typom reakcií na kriminalitu mladistvých, samotnej realizácii juvenilnej justície, právam a zárukám a monitorovaniu, hodnoteniu a rozširovaniu informácií.

Odporúčanie 2003 definuje pojem mladistvý nasledovne. Za mladistvého považuje každú osobu, ktorá dovŕšila vek trestnej zodpovednosti, avšak nie vek plnoletosti. Okrem vyššie uvedeného pojmu sú tu definované aj pojmy ako kriminalita (delikvencia) a systém juvenilnej justície. Systém juvenilnej justície je podľa odporúčania 2003 formálnou súčasťou širšieho prístupu k riešeniu kriminality mládeže. Okrem súdu mládeže zahŕňa aj také štátne orgány, ako je polícia, prokuratúra, právnické profesie, probačných úradníkov a ústavy na výkon trestov. Úzko spolupracuje s inštitúciami z oblasti zdravotníctva, vzdelávania, sociálneho zabezpečenia a mimovládnyimi organizáciami. (časť I. odporúčania 2003)

### **Odporúčanie Výboru ministrov CM/Rec(2008)11 členským štátom o mladistvých páchatel'och podrobených sankciám a opatreniam**

Odporúčanie Výboru ministrov CM/Rec(2008) členským štátom o mladistvých páchatel'och podrobených sankciám a opatreniam (ďalej len „odporúčanie 2008“) bolo prijaté Výborom ministrov Rady Európy dňa 5. novembra 2008. Podobne, ako v prípade

predchádzajúceho odporúčania, aj tu ide o právne nezáväzný dokument, ktorý má charakter tzv. soft law. Jeho základným účelom je na jednej strane zabezpečiť dodržiavanie práv a bezpečnosti mladistvých páchatel'ov podrobených sankciám a opatreniam a na druhej strane podporovať ich fyzické, psychické a sociálne zdravie v priebehu ich podrobenia sankciám a opatreniam, alebo akejkol'vek forme odňatia slobody. (Šramel, 2014)

Odporúčanie 2008 pozostáva z ôsmich základných častí, ktoré sa ďalej členia na body (dokopy 142 bodov). V jednotlivých častiach sa odporúčanie 2008 venuje takým otázkam, ako sú základné princípy a rozsah trestania mladistvých páchatel'ov, sankcie a opatrenia ukladané mladistvým, odňatie slobody, právne poradenstvo a asistencia, konanie o sťažnostiach, inšpekcie a monitoring, pracovníci zodpovední za výkon sankcií a opatrení, vedecký výskum a hodnotenie sankcií a opatrení, práca s médiami a verejnosťou či aktualizácia prijatých pravidiel.

Odporúčanie 2008 za mladistvého páchatel'a považuje osobu mladšiu ako 18 rokov, ktorá údajne spáchala alebo skutočne spáchala trestný čin. Ďalej v odporúčaní môžeme nájsť tiež pojem spoločenská sankcia alebo opatrenie, ktorými sa má na mysli akákoľvek sankcia alebo opatrenie (iné ako je detencia), ktoré udržiavajú mladistvých v spoločnosti a zahŕňajú isté obmedzenia na ich slobode realizované ukladaním podmienok alebo povinností, a ktoré sú realizované zákonom určenými orgánmi. (Šramel, 2014)

Mám zato, že vyššie uvedené odporúčania sú pozitívnymi nezáväznými dokumentmi v oblasti trestného zákonodarstva nad mladistvými, z ktorých členské štáty môžu čerpať inšpirácie a následne integrovať do svojho právneho poriadku. Som presvedčená, že odporúčania majú zmysel určitej cesty na zmenu, príp. spojenie pojmov danej problematiky.

## **Záver**

V súčasnosti môžeme hovoriť o veľkom vplyve Európskej únií na členské štáty vo všetkých oblastiach. Pohľad na osobu mladistvého v rámci trestného zákonodarstva v členských štátoch je rôzny, a práve preto je veľkým plusom Európskej únie, že aj takúto špecifickú skupinu, ako sú mladiství chce zosúladiť, resp. integrovať, či už v pojme alebo v procese.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

BINDER, A. - GEIS, G. - BRUCE, D. D.: *Juvenile Delinquency:: Historical, Cultural & Legal Perspectives*. 3rd Ed. Elsevier, 2001, s. 3., ISBN 9781437729207

ČORBA, J. (ed.): *Európske právo na Slovensku*, Bratislava, Nadácia Kalligram 2003, 568 strán, ISBN 8096888617

Doktrína formulovaná rozhodnutím ESD 26/62 vo veci Van Gend en Loos (1963) ECR

KARAS, V. – KRÁLIK, A.: *Európske právo, druhé doplnené a prepracované vydanie*, IURA EDITION, spol. s.r.o. 2007, 506 strán, ISBN 9788080781484

Odporúčanie Výboru ministrov CM/Rec (2008)1 1 členským štátom o mladistvých páchatel'och podrobených sankciám a opatreniam

Odporúčanie Výboru ministrov Rec (2003)20 členským štátom o nových spôsoboch zaobchádzania s mladistvými delikventami a úlohe justície pre mladistvých

ROBERTS, A. R.: An Overview of Juvenile Justice and Juvenile Delinquency. In: *Juvenile Justice Sourcebook : Past, Present, and Future: Past, Present, and Future*. Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 8, ISBN 0195167554

ŠRAMEL, B. 2014. *Trestná zodpovednosť mladistvých vo svetle vybraných medzinárodnoprávných dokumentov*. Bratislava : Paneurópska vysoká škola, ISBN 9788081550348

Zákon č. 1/1993 Z.z. o Zbierke zákonov Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

# OSOBNOSTNÉ PRÁVA A PROCESNOPRÁVNE SÚVZŤAŽNOSTI V ZMYSE OBČIANSKEHO SÚDNEHO PORIADKU A CIVILNÉHO SPOROVÉHO PORIADKU

Peter Uhrinovský

## **Abstract**

*Contribution provides elaboration of the issue of correlation between the procedural norms and personal rights in terms of historical and current legislation. The main objective of this contribution is to analyse provisions, which regulate in special alternatively additional way procedural rules of hearing and deciding disputes related to personhood protection in accordance with section 13 Civil Code. Contribution compare relevant procedural rules provisions expressed in former Civil Procedure Code and relatively newly adopted Civil Proceedings Code for Adversarial Proceedings, in particular on provisions relating to special procedure, loca ljurisdiction, representation etc.*

## **Abstrakt**

*Príspevok sa zaoberá otázkou vzájomnej súvzťažnosti procesnoprávnych noriem a osobnostného práva z pohľadu historickej a aj aktuálne platnej právnej úpravy. Zameriava sa predovšetkým na ustanovenia procesnoprávnych noriem, ktoré osobitným príp. dopĺňujúcim spôsobom upravujú všeobecnú procesnoprávnu rovinu riešenia sporov z ochrany osobnosti v zmysle uplatňovania nárokov podľa § 13 Občianskeho zákonníka pred súdom. Príspevok porovnáva predmetné procesnoprávne normy obsiahnuté v donedávna platnom Občianskom súdnom poriadku a relatívne novoprijatom Civilnom sporovom poriadku, a to najmä normy týkajúce sa osobitných konaní, miestnej príslušnosti, zastúpenia a pod.*

## **Úvod**

Jednou zo základných povinností právneho a demokratického štátu, je povinnosť každému, ktorého subjektívne právo bolo porušené alebo je ohrozené, zabezpečiť a poskytovať ochranu pred takýmto porušením alebo ohrozením. Nakoľko v právnom štáte sa s určitými výnimkami zakazuje svojpomocné presadzovanie ochrany porušeného alebo ohrozeného práva<sup>299</sup>, tak je vyššie uvedená povinnosť štátu aj jeho výhradným právom. V zmysle ustanovení článkov 12 až 46 ústavného zákona č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších zmien (ďalej len „Ústava“) je právo na súdnu a inú právnu ochranu súčasťou katalógu základných práv a slobôd, pričom jeho podstatou je čo najširšie koncipovaná možnosť subjektu práva dovoľávať sa tejto ochrany u orgánov ochrany práva. Zmienená podstata práva na súdnu a inú právnu ochranu, predovšetkým zákonným stanovený postup súdom v priemernom čase rozhodnúť o ohrozenom alebo porušenom práve, je vyjadrený najmä v normách proseného práva civilného, tzv. civilných procesnoprávnych normách.

---

<sup>299</sup> napr. podľa § 6 Občianskeho zákonníka ak hrozí neoprávnený zásah do práva bezprostredne, môže ten, kto je takto ohrozený, primeraným spôsobom zásah sám odvrátiť.

Podľa § 474 v spojení s § 470 ods. 1 zákona č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok (ďalej len „**CSP**“ alebo aj ako len „**Civilný sporový poriadok**“) *tento zákon nadobúda účinnosť 1. júla 2016. Ak nie je ustanovené inak, platí tento zákon aj na konania začaté pred dňom nadobudnutia jeho účinnosti.* Dňa 1. júla 2016 došlo k zrušeniu zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších právnych predpisov (ďalej len „**OSP**“ alebo aj ako len „**Občiansky súdny poriadok**“) a jeho nahradeniu Civilným sporovým poriadkom. Z tohto dôvodu, najmä na účely vzájomnej komparácie predmetných ustanovení oboch právnych predpisov, ktorá je hlavným cieľom tohto Príspevku, ako aj lepšieho pochopenia novej právnej úpravy, tak ďalej, tam kde je to vhodné a účelné na pochopenie rozoberanej matérie, uvádzame aj znenie už neplatného Občianskeho súdneho poriadku. Nakoľko prijatím nového procesného kódexu došlo aj k zmene niektorej terminológie, tak ďalej v texte, ak je uvedené napr. účastník (OSP), resp. strana (CSP) alebo konanie (OSP), resp. spor (CSP), tak sa má na mysli ten ktorý termín určujúci buď pre Občiansky súdny poriadok alebo Civilný sporový poriadok, a to v závislosti od kontextu a významu použitého v texte.

Podľa § 1 CSP *civilný sporový poriadok upravuje postup súdu, strán sporu a osôb zúčastnených na konaní pri prejednávaní a rozhodovaní sporov.* Podľa ustanovenia § 1 OSP *občiansky súdny poriadok upravuje postup súdu a účastníkov v občianskom súdnom konaní tak, aby bola zabezpečená spravodlivá ochrana práv a oprávnených záujmov účastníkov, ako aj výchova na zachovávanie zákonov, na čestné plnenie povinností a na úctu k právam iných osôb.* Vychádzajúc z právnej teórie ako aj z aplikačnej praxe môžeme uviesť, že osobnostné práva sú právami špecifickými a v určitých smeroch odlišnými od ostatných práv. Keďže je nesporné, že existuje viacero špecifik a osobitostí osobnostných práv vo vzťahu k iným právam, najmä majetkovým a osobnomajetkovým, tak je potrebné sa zamyslieť nad tým, či aj normy procesného práva vyjadrujú, resp. by mali tieto osobitosti osobnostných práv vyjadrovať.

Prostredníctvom tohto Príspevku prinášame komplexné zhrnutie a analýzu osobitosti civilných procesnoprávnych noriem obsiahnutých v slovenskom právnom poriadku, a to najmä v ich vzťahu k osobnostným právam, ktoré demonštrujú ich osobitosť. Uvedené realizujeme cestou vymedzenie a analýzy ustanovení v sporoch z ochrany osobnosti (v Občianskom súdom poriadku konaniach o ochrane osobností), ktoré sa odchyľujú od všeobecnej procesnoprávnej úpravy, a to prostredníctvom historického výkladu a analýzy platných právnych predpisov. Právna úprava Občianskeho súdneho poriadku v znení pred jeho zrušením a nahradením Civilným sporovým poriadkom, upravovala osobitosti vo veciach ochrany osobnosti len v ustanoveniach upravujúcich (i) zastúpenie účastníkov konania, (ii) povinnosti opísať rozhodujúce skutočnosti a označiť dôkazy na preukázanie svojich tvrdení najneskôr do skončenia prvého pojednávania a (iii) drobné spory. Mimo uvedeného, počas platnosti Občianskeho súdneho poriadku, tak ten obsahoval aj osobitosti vo vzťahu k (i) osobitným konaniam a (ii) miestnej príslušnosti. Jednotlivé menované ustanovenia uvádzame a ich význam a opodstatnenosť rozoberáme nižšie, pričom ich následne porovnávame s právnou úpravou podľa Civilného sporového poriadku.

## Osobitné konanie o ochrane osobnosti v procesnom kódexe

Konania vo veciach ochrany osobnosti sú vzhľadom na svoj predmet osobitné a špecifické. Je preto namieste uvažovať, či by bolo vhodné tieto osobitosti vyjadriť aj v ustanoveniach právneho poriadku, konkrétne formou osobitného konania upraveného v procesnoprávnom kódexe. Na analýzu dôvodnosti využijeme historickú komparáciu, nakoľko osobitné konanie vo veciach ochrany osobnosti už náš právny poriadok obsahoval.

**Osobitné konanie podľa III. časti V. hlavy Občianskeho súdneho poriadku.** Zákom č. 232/1995 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa Občiansky súdny poriadok, zákon Slovenskej národnej rady č. 323/1992 Zb. o notároch a notárskej činnosti (Notársky poriadok) a zákon Slovenskej národnej rady č. 71/1992 Zb. o súdnych poplatkoch a poplatku za výpis z registra trestov v znení neskorších predpisov bolo do III. časti V. hlavy Občianskeho súdneho poriadku zavedené osobitne konanie vo veciach ochrany osobnosti. Ústavný súd Slovenskej republiky však vo svojom Náleze z 11. novembra 1997 publikovanom v Zbierke zákonov pod č. 359/1997 Z.z. rozhodol ustanovenie § 200i ods. 3 zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov, podľa ktorého (*Žalovaný je povinný do 30 dní od doručenia žaloby (§ 79) vyjadriť sa k nej a navrhnúť súdu prípadný dôkaz pravdy. Ak to žalovaný neurobí, súd pri rozhodovaní o žalobe vychádza z tvrdení žalobcu uvedených v žalobe. O tomto následku musí súd žalovaného poučiť.*) nie je v súlade s čl. 47 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky.<sup>300</sup> Ústavný súd Slovenskej republiky ďalej taktiež vo svojom ďalšom Náleze z 7. novembra 2002 publikovanom v Zbierke zákonov pod č. 620/2002 Z.z. rozhodol „ustanovenie § 200i ods. 4 zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov (*Súd je povinný rozhodnúť vo veci ochrany osobnosti najneskôr do jedného roka od podania žaloby*) nie je v súlade s čl. 6 ods. 1 prvou vetou Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.“<sup>301</sup> V zmysle článku 125 ods. 3 Ústavy dňom vyhlásenia citovaných nálezov v Zbierke zákonov Slovenskej republiky stratili ustanovenia § 200i ods. 3 a 4 OSP účinnosť a nakoľko Národná rada Slovenskej republiky neuviedla tieto ustanovenia zákona do súladu s Ústavou, v uvedenom rozsahu stratili po šiestich mesiacoch od vyhlásenia tohto nálezu v Zbierke zákonov Slovenskej republiky platnosť. Z tohto dôvodu zostali v platnosti už len ustanovenia § 200i ods. 1 a 2 OSP, ktoré sa z vyššie uvedených dôvodov stali obsolentnými, a tak zákonodarca zákonom č. 353/2003 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov a o doplnení zákona č. 328/1991 Zb. o konkurze a vyrovnaní v znení neskorších predpisov tieto ustanovenia zrušil a vypustil. Ku dňu zrušenia Občianskeho súdneho poriadku teda tento právny predpis neobsahoval osobitnú úpravu pre konania vo veciach ochrany osobnosti.

**Úprava CSP.** Civilný sporový poriadok vo svojej tretej časti v ustanoveniach § 265 až 354 upravuje Osobitné procesné postupy. Táto tretia časť je rozdelená do štyroch hláv, a to (i) skrátené konania a skrátené rozhodnutia, (ii) spory s ochranou slabšej strany, (iii) neodkladné opatrenia, zabezpečovacie opatrenia a iné opatrenia súdu a (iv) spoločné

<sup>300</sup>Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 359/1997 Z.z. zo dňa 11. novembra 1997

<sup>301</sup>Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 620/2002 Z.z. zo dňa 7. novembra 2002

ustanovenia. Vzhľadom na obsah a účel sa ako najbližšie ustanoveniam o osobitných konaniach podľa III. časti V. hlavy Občianskeho súdneho poriadku, ktoré v určitých etapách jeho existencie obsahovali aj právne normy upravujúce problematiku a osobitosti konaní vo veciach ochrany osobnosti, javia práve ustanovenia III. časti I. hlavy Civilného sporového poriadku – Spory s ochranou slabšej strany<sup>302</sup>. Pritom je potrebné poznamenať, že väčšina osobitných konaní v zmysle Občianskeho súdneho poriadku nebola prenesená do osobitných procesných postupov v zmysle Civilného sporového poriadku, ale je upravená v osobitnom právnom predpise, zákone č. 161/2015 Z.z. Civilný mimosporový poriadok (ďalej len „**CMP**“ alebo aj ako len „**Civilný mimosporový poriadok**“). Tretia časť Civilného sporového poriadku svojou druhou hlavou vymedzuje a upravuje otázky vzťahujúce sa na spory s ochranou slabšej strany. Medzi spory s ochranou slabšej strany sú zaradené (i) spotrebiteľské spory, (ii) antidiskriminačné spory a (iii) individuálne pracovnoprávne spory. Podobne tak ani Civilný sporový poriadok v aktuálnom platnom znení v časti osobitné procesné postupy teda neobsahuje žiadne osobitné, modifikujúce alebo dopĺňujúce ustanovenia o sporoch o ochrane osobnosti.

Z vyššie uvedeného môžeme teda vyvodiť záver a konštatovať, že konanie vo veciach ochrany osobnosti, resp. spory z ochrany osobnosti sú vzhľadom na svoj predmet spormi špecifickými. Predovšetkým povaha zásahu do osobnostného práva si vyžaduje, aby v prípade jeho porušenia alebo ohrozenia mu bola poskytnutá rýchla a účinná náprava. S cieľom poskytnúť rýchlu a účinnú ochranu porušeného alebo ohrozeného osobnostného práva sa zákonodarca tento problém snažil vyriešiť tak, že by v prvom rade vyjadrenie osoby voči ktorej návrh smeruje limitoval tridsať (30) dňovou lehotou od doručenia žalobného návrhu, pričom nesplnenie si povinnosti vyjadriť sa v zákonnej lehote bolo sankcionované tak, že súd by pri rozhodovaní o žalobe vychádzal len z tvrdení žalobcu uvedených v žalobe. V druhom rade by bol sám konajúci súd viazaný jednoročnou (1) lehotou plynúcou od doručenia žalobného návrhu, v ktorej by bol povinný o uplatňovanom nároku rozhodnúť. Akokoľvek sa uvedené môže zdať dôvodné a účelné, podľa názoru Ústavného súdu je koncentrovanie tohto konania a viazanie vyjadrenia na uvedené lehoty v rozpore s platným právom. Zároveň ani zákonodarca v novom procesnom kódexe Civilnom sporovom poriadku do jeho tretej časti Osobitné procesné postupy nezakomponoval osobitné ustanovenia pre riešenie sporov o ochrane osobnosti.

### **Miestna príslušnosť**

Civilný sporový poriadok v ustanoveniach § 20 CSP upravuje otázku osobitnej miestnej príslušnosti, keď namiesto všeobecného súdu žalovaného je na konanie príslušný súd iný. Predmetné ustanovenia majú svoje opodstatnenie predovšetkým tam, kde sa vzhľadom na predmet sporu ako vhodné javí založiť miestnu príslušnosť na základe osobitných kritérií. Podobne aj Občiansky súdny poriadok v ustanoveniach § 88 upravoval otázku osobitnej

---

<sup>302</sup>Podľa Dôvodovej správy k Civilnému sporovému poriadku navrhovaná právna úprava reflektuje jeden zo základných princípov nového sporového konania, podľa ktorého prísne dopady kontradiktórneho koncentrovaného sporu na určité subjekty nebudú žiaduce. Odôvodnenosť tohto postulátu spočíva v objektívnej hmotnoprávnej i procesnoprávnej nerovnosti určitých subjektov práva, ktorú musí súd kompenzovať uplatnením osobitných procesných postupov divergentných od všeobecných procesných inštitútov sporového konania, inak by nebol naplnený účel sporového konania, ktorým je spravodlivá a rýchla ochrana porušených alebo ohrozených subjektívnych práv.

miestnej príslušnosti, keď namiesto všeobecného súdu odporcu bol na konanie príslušný súd iný. Civilný sporový poriadok však taxatívnym výpočtom uvádza len päť (5) takýchto konaní, pričom Občiansky súdny poriadok ich uvádzal až pätnásť (15), teda osobitná miestna príslušnosť sa vzťahovala na viacero konaní. Zúženie okruhu sporov s osobitnou miestnou príslušnosťou nastalo aj z toho dôvodu, že viacero sporov, resp. druhov konaní bolo presunutých do Civilného mimosporového poriadku. Je nepochybné, že spory o ochrane osobnosti sú vzhľadom na svoj predmet spormi špecifickými a je preto namieste si položiť otázku, či by si takáto osobitnosť nezaslúžila aj osobitné vyjadrenie vo vzťahu k miestnej príslušnosti. Na demonštráciu uvedeného môže poslúžiť aj historická genéza vývoja ustanovení upravujúcich osobitnú miestnu príslušnosť v spojení so spormi na ochranu osobnosti, keďže táto úprava sa už viackrát menila.

Aktuálny platný a účinný právny stav definovaný Civilným sporovým poriadkom miestnu príslušnosť pri konaniach o ochrane osobnosti neupravuje osobitný spôsobom, a teda sa na tieto konania aplikujú ustanovenia o všeobecnej miestnej príslušnosti v zmysle ustanovení §§ 13 až 18 CSP, príp. osobitnej miestnej príslušnosti danej na výber podľa § 19 CSP, ak sú splnené podmienky na jeho aplikáciu. Taktiež k dňu zrušenia Občianskeho súdneho poriadku nebola miestna príslušnosť pri sporoch vyplývajúcich z ochrany osobnosti upravená odlišným a osobitným spôsobom. V tom čase sa na predmetné spory aplikovali ustanovenia o všeobecnej miestnej príslušnosti v zmysle ustanovení § 85 až § 87 OSP. Uvedený stav však bol stavom platným počas celej existencie Občianskeho súdneho poriadku. Stav platný k dňu zrušenia OSP, teda stav, keď tento právny predpis neobsahoval osobitné ustanovenia o miestnej príslušnosti pre spory na ochranu osobnosti bol zmenený zákonom č. 388/2011 Z.z., ktorým bola zrušená právna úprava platná do 31.12.2011, ktorá zakotvovala v § 88 ods. 1 písm. o) OSP pre konania vo veciach ochrany osobnosti výlučnú miestnu príslušnosť, kedy namiesto všeobecného súdu odporcu bol príslušný súd, v ktorého obvode mal žalobca bydlisko. Osobitná miestna príslušnosť súdov v konaniach o ochrane osobnosti bola do právneho poriadku Slovenskej republiky prvýkrát zakomponovaná zákonom č. 232/1995 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa Občiansky súdny poriadok, zákon Slovenskej národnej rady č. 323/1992 Zb. o notároch a notárskej činnosti (Notársky poriadok) a zákon Slovenskej národnej rady č. 71/1992 Zb. o súdnych poplatkoch a poplatku za výpis z registra trestov v znení neskorších predpisov. V znení tejto novely znelo ustanovenie § 88 ods. 1 písm. o) OSP nasledovne v ktorého obvode má žalobca bydlisko, ak ide o konanie vo veciach ochrany osobnosti. S účinnosťou od 01.09.2003 bol ďalej inou novelou Občianskeho súdneho poriadku, zákonom č. 353/2003 Z.z. vypustený § 88 ods. 1 písm. o) OSP, čím došlo vo veciach ochrany osobnosti k zrušeniu výlučnej miestnej príslušnosti súdu a jej zmene na príslušnosť všeobecnú. Miestne príslušným súdom vo veciach ochrany osobnosti sa v dôsledku tejto úpravy stal všeobecný súd účastníka, proti ktorému návrh smeroval. Táto zásadná zmena bola zákonodarcom odôvodnená zrušením ods. 3 a 4 § 200i OSP upravujúceho osobitné konanie vo veciach ochrany osobnosti z dôvodu ich protiústavnosti. V dôvodovej správe k citovanej novele (zákon č. 353/2003 Z.z.) sa ďalej uvádzalo, že v platnosti zostal iba odsek 1 a odsek 2 § 200i OSP, ktoré sú v praxi nevyužiteľné a osobitná miestna príslušnosť je neodôvodnená. Vzhľadom na chýbajúce argumenty a dôvody, ako aj s ohľadom na to, že zrušené odseky 3 a 4 § 200i OSP sa netýkali miestnej príslušnosti, sa s týmto konštatovaním nemožno uspokojiť. Navyše táto úprava všeobecnej miestnej príslušnosti platila



len do 30.06.2007. Prijatím ďalšej novely OSP, zákona č. 237/2007 Z.z., sa zákonodarca vo veciach ochrany osobnosti vrátil k osobitnej výlučnej miestnej príslušnosti. Toto svoje rozhodnutie odôvodnil pripomenutím pôvodného zámeru osobitnej úpravy miestnej príslušnosti, ktorým bolo v konaniach vo veciach ochrany osobnosti uľahčiť žalobcovi prístup k súdnej ochrane, čo v praxi malo svoje opodstatnenie. Podľa dôvodovej správy pri argumentoch týkajúcich sa obnovenia osobitnej miestnej príslušnosti navrhovanej v § 88 odseku 1 písm. o) OSP bolo potrebné zohľadniť povinnosť rešpektovať článok 46 ods. 1 Ústavy SR a článok 6 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. V úvode zmieňovaná posledná zmena OSP, zákon č. 388/2011 Z.z., s účinnosťou od 01.01.2012 znova zrušila § 88 ods. 1 písm. o) a opätovne zaviedla pri úprave miestnej príslušnosti vo veciach ochrany osobnosti všeobecnú miestnu príslušnosť. Dôvodová správa je v súvislosti s prijatou zmenou veľmi stručná a dostatočne nevysvetľuje úmysel zákonodarcu, vrátiť sa pri konaniach vo veciach ochrany osobnosti k príslušnosti všeobecného súdu účastníka, proti ktorému návrh smeruje. Obmedzuje sa len na tvrdenie, že sa vracia k osvedčenej právnej úprave, nakoľko sa aktuálna koncepcia príslušnosti súdu vo veciach ochrany osobnosti v praxi neosvedčila.<sup>303</sup>

### **Zastúpenie v konaniach o ochrane osobnosti**

Podľa § 27 ods. 3 OSP vo veciach ochrany osobnosti podľa Občianskeho zákonníka, [...]sa zastúpenie podľa odseku 1 nepripúšťa. To neplatí, ak zástupca účastníka konania podľa odseku 1 má vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa v odbore právo a účastník konania je jeho blízkou osobou. V zmysle § 27 ods. 1 OSP účastník sa môže dať zastúpiť aj ktoroukoľvek fyzickou osobou spôsobilou na právne úkony. Tento zástupca môže konať jedine osobne. Všeobecné ustanovenie § 27 ods. 1 OSP ustanovovalo všeobecnú zásadu, podľa ktorej sa účastník môže dať v konaní zastúpiť aj ktoroukoľvek fyzickou osobou spôsobilou na právne úkony. V spojení s citovaným ustanovením § 27 ods. 3 OSP sa však vo veciach ochrany osobnosti podľa Občianskeho zákonníka nepripúšťa, s výnimkou, ak zástupca účastníka konania má vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa v odbore právo a vo vzťahu k účastníkovi konania je blízkou osobou v zmysle ustanovenia § 116 Občianskeho zákonníka, teda príbuzný v priamom rade, súrodenec a manžel; iné osoby v pomere rodinnom alebo obdobnom sa pokladajú za osoby sebe navzájom blízke, ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá dôvodne pociťovala ako vlastnú ujmu.

**Úprava CSP.** Podľa § 91 CSP v sporoch z ochrany osobnosti podľa Občianskeho zákonníka, [...]sa zastúpenie nepripúšťa; to neplatí, ak je zástupcom osoba, ktorá má vysokoškolské právnické vzdelanie druhého stupňa. Podľa § 89 ods. 1 CSP strana sa môže dať v konaní zastupovať zástupcom, ktorého si zvolí. Zvolený zástupca sa nemôže dať zastúpiť, ak osobitný zákon neustanovuje inak. Skoro obdobne ako Občiansky súdny poriadok, tak aj Civilný sporový poriadok obsahuje všeobecné ustanovenie, konkrétne § 89 ods. 1 CSP, ktoré určuje všeobecnú zásadu, podľa ktorej sa strana môže dať v konaní zastupovať zástupcom, ktorého si zvolí. V spojení s citovaným ustanovením § 91 CSP sa však v sporoch z ochrany osobnosti podľa Civilného sporového poriadku zastúpenie nepripúšťa, s výnimkou, ak je zástupcom osoba, ktorá

<sup>303</sup><http://www.ncpdv.sk/clanky/zmena-miestnej-prislusnosti-sudu-v-konani-vo-veciach-ochrany-osobnosti/strana>

má vysokoškolské právnické vzdelanie druhého stupňa. Citované ustanovenia § 27 ods. 3 OSP a 91 CSP sú formulované skoro identicky. Rozdielom v ich vyjadrení a následnej aplikácii je však mimo okruhu sporov, resp. konaní, na ktoré sa aplikuje aj to, že jednou z podmienok podľa Občianskeho súdneho poriadku bolo aj to, aby zástupca účastníka (strany) bol aj jeho blízkou osobou. Civilný sporový poriadok však túto kumulatívnu podmienku už neobsahuje, a tak jedinou podmienkou jeho aplikácie je ta, aby zástupca bol osobou, ktorá má vysokoškolské právnické vzdelanie druhého stupňa.

Na doplnenie uvádzame, že Civilný sporový poriadok zaviedol aj kategóriu sporov, pri ktorých sa obligatórne vyžaduje zastúpenie advokátom. Podľa § 90 ods. 1 CSP *strana musí byť zastúpená advokátom v sporoch vyvolaných alebo súvisiacich s konkurzom a reštrukturalizáciou, v sporoch z ochrany hospodárskej súťaže, v sporoch z nekalého súťažného konania, v sporoch z ohrozenia alebo porušenia práva na obchodné tajomstvo a v sporoch súvisiacich s ochranou práva duševného vlastníctva. To neplatí, ak je a) stranou fyzická osoba, ktorá má vysokoškolské právnické vzdelanie druhého stupňa, b) stranou právnická osoba a jej zamestnanec alebo člen, ktorý za ňu koná, má vysokoškolské právnické vzdelanie druhého stupňa.* Podľa § 2 ods. 1 zákona č. 586/2003 Z.z. o advokácii a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov *advokát je ten, kto je zapísaný do zoznamu advokátov, ktorý vedie komora.*<sup>304</sup> V nasledovných sporoch (i) vyvolaných alebo súvisiacich s konkurzom a reštrukturalizáciou, (ii) z ochrany hospodárskej súťaže, (iii) z nekalého súťažného konania, (iv) z ohrozenia alebo porušenia práva na obchodné tajomstvo a (v) súvisiacich s ochranou práva duševného vlastníctva, musí byť strana obligatórne zastúpená advokátom. Do týchto sporov teda zákonodarca nezahrnul spory z ochrany osobnosti. Predmetné obligatórne zastúpenie advokátom sa však nebude vzťahovať na dve výnimky, a to v prípadoch (i) ak je stranou fyzická osoba, ktorá má vysokoškolské právnické vzdelanie druhého stupňa a (ii) ak je stranou právnická osoba a jej zamestnanec alebo člen, ktorý za ňu koná, má vysokoškolské právnické vzdelanie druhého stupňa. V sporoch z ochrany osobnosti podľa Občianskeho zákonníka sa teda aj podľa aktuálnej platnej právnej úpravy všeobecné zastúpenie nepripúšťa, avšak ak je zástupcom osoba s vysokoškolským právnickým vzdelaním druhého stupňa, tak môže byť aj zástupcom strany v spore z ochrany osobnosti, pričom sa nevyžaduje, aby bola vo vzťahu k strane sporu aj blízkou osobou. Taktiež sa pre spory z ochrany osobnosti nevyžaduje, aby strana bola obligatórne zastúpená advokátom.

### **Opísanie rozhodujúcich skutočností a dokazovanie vo veciach ochrany osobnosti**

Podľa § 118a ods. 1 OSP vo veciach ochrany osobnosti podľa Občianskeho zákonníka, [...] sú účastníci povinní opísať rozhodujúce skutočnosti o veci samej a označiť dôkazy na preukázanie svojich tvrdení najneskôr do skončenia prvého pojednávania; to neplatí, ak neboli splnené podmienky na vykonanie prvého pojednávania a došlo k jeho odročeniu (§ 101 ods. 2). Citované ustanovenie vo vzťahu k osobnostným právam predstavovalo povinnosť pre účastníkov konania, ak bola predmetom konania ochrana osobnosti, opísať rozhodujúce skutočnosti o veci

<sup>304</sup>za určitých podmienok sa za advokáta považuje v zmysle zákona o advokácii aj hosťujúci euroadvokát (za podmienok podľa § 31 ods. 1), usadený euroadvokát (za podmienok podľa § 38 ods. 1), zahraničný advokát (za podmienok podľa § 47 ods. 1) a medzinárodný advokát (za podmienok podľa § 51 ods. 2)

samej a označiť dôkazy na preukázanie svojich tvrdení najneskôr do skončenia prvého pojednávania. Uvedená povinnosť bola sankcionovaná tým, že na neskôr predložené a označené skutočnosti a dôkazy súd neprihliadal. Výnimkou zo sankcie neprihliadania na neskôr predložené a označené skutočnosti a dôkazy bola skutočnosť, že ak išlo o skutočnosti alebo dôkazy, ktoré vyšli najavo po prvom pojednávaní, a ktoré účastník nemohol bez svojej viny včas uviesť a ktorými má byť spochybnená vierohodnosť vykonaných dôkazných prostriedkov.

**Úprava CSP.** Podľa § 154 CSP *prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany možno uplatniť najneskôr do vyhlásenia uznesenia, ktorým sa dokazovanie končí*, pričom v zmysle § 149 CSP sa za prostriedky procesného útoku a procesnej obrany považujú *najmä skutkové tvrdenia, popretie skutkových tvrdení protistrany, návrhy na vykonanie dôkazov, námietky k návrhom protistrany na vykonanie dôkazov a hmotnoprávne námietky*. Citované ustanovenie § 154 CSP predstavuje tzv. zákonnú koncentráciu konania. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že koncentrácia konania sama o sebe predstavuje efektívny nástroj racionálneho a odôvodneného zrýchlenia sporového konania a je plne v súlade s koncepčným zameraním Civilného sporového poriadku. Rovnako tvorí funkčnú a teleologickú jednotu s jedným z nosných princípov novej právnej úpravy sporového konania, a to s princípom arbitrárneho poriadku podľa článku 10 Civilného sporového poriadku. Zákonná koncentrácia konania predstavuje objektívnu časovú hranicu pre uplatnenie prostriedkov procesného útoku a prostriedkov procesnej obrany, ktorá môže byť ešte sprísnená uplatnením sudcovskej koncentrácie, ktorú spomíname nižšie. Uvedená objektívna časová hranica má veľký význam pre moment viazanosti súdu, ako aj pre nadväzujúce právne inštitúty, napr. civilného práva exekučného. Aktuálna platná právna úprava podľa Civilného sporového poriadku pri zákonnej koncentrácii konania nediferencuje medzi typom konania, resp. jeho predmetom, pričom by na tomto základe pre tie ktoré typy konania viazala odlišný moment pre určenie okamihu, do kedy sú strany sporu povinné uplatniť prostriedky procesnej obrany a útoku, teda napr. povinnosť uviesť a opísať skutkové tvrdenia alebo označiť dôkazy a pod..

Mimo uvedeného na doplnenie uvádzame, že Civilný sporový poriadok zaviedol aj tzv. sudcovskú koncentráciu, a to v ustanoveniach § 153. Podľa § 153 ods. 1 CSP *strany sú povinné uplatniť prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany včas. Prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany nie sú uplatnené včas, ak ich strana mohla predložiť už skôr, ak by konala starostlivo so zreteľom na rýchlosť a hospodárnosť konania*. Právny následkom nesplnenia si citovanej povinnosti je v zmysle § 153 ods. 2 CSP to, že *na prostriedky procesného útoku a prostriedky procesnej obrany, ktoré strana nepredložila včas, nemusí súd prihliadnuť, najmä ak by to vyžadovalo nariadenie ďalšieho pojednávania alebo vykonanie ďalších úkonov súdu*. V prípade, ak súd dospeje k záveru, že je dôvodné a opodstatnené aplikovať uvedenú sankciu, teda ak na prostriedky procesného útoku alebo prostriedky procesnej obrany neprihliadne, vysporiada sa s aplikáciou predmetného ustanovenia v odôvodnení rozhodnutia vo veci samej. Podľa zákonodarcu, práve sudca so znalosťou konkrétnej veci vie najlepšie posúdiť adekvátnosť a včasnosť uplatnenia prostriedkov procesného útoku a prostriedkov procesnej obrany, preto je nóvum spočívajúce v zavedení inštitútu sudcovskej koncentrácie podľa zákonodarcu plne odôvodnené a žiaduce. Vo vzťahu práva na ochranu osobnosti a novej právnej úpravy podľa Civilného sporového poriadku

môžeme uviesť, že Civilný sporový poriadok nevylučuje, tak aplikáciu zákonnej, ako ani sudcovskej koncentrácie konania na spory z ochrany osobnosti, pričom zároveň žiadnym iným spôsobom nemodifikuje aplikáciu predmetných koncentrácií odlišne od všeobecnej úpravy.

### **Právo uverejniť rozsudok na náklady účastníka**

V zmysle ustanovenia § 155 ods. 4 Občianskeho súdneho poriadku mal účastník konania právo, mimo ostatných, aj vo veciach ochrany osobnosti, uverejniť právoplatné rozhodnutie súdu, avšak s výnimkou rozhodnutí týkajúcich sa maloletých. Podľa § 155 ods. 4 OSP *účastník konania má právo uverejniť právoplatné rozhodnutie súdu okrem rozhodnutí týkajúcich sa maloletých. Súd môže účastníkovi, ktorého návrhu sa vyhovel, priznať v rozsudku právo uverejniť rozsudok na náklady účastníka, ktorý v spore neuspel, [...] a vo veciach ochrany osobnosti. Vo výroku rozsudku určí na základe návrhu rozsah, formu, spôsob uverejnenia a sumu nákladov na uverejnenie, prípadne výšku preddavku, ktorý je potrebné zložiť účastníkovi konania, ktorého návrhu sa vyhovel.* S využitím práva uverejniť právoplatné rozhodnutie súdu, ktorým disponuje len účastník tohto konania, ktorého sa predmetné rozhodnutie týka, nesporne vznikajú aj náklady, ktoré v závislosti od spôsobu uverejnenia môžu podstatne zasiahnuť do majetkovej sféry subjektu využívajúceho toto právo. Na základe toho mohol konajúci súd účastníkovi, ktorého návrhu sa vyhovel, priznať v rozsudku právo uverejniť rozsudok na náklady účastníka, ktorý v spore neuspel. Predmetné ustanovenie bolo úzko previazané s ochranou osobnostného práva, nakoľko priznanie práva na uverejnenie rozsudku na náklady účastníka, ktorý v spore neuspel, bolo možné len v taxatívne uvedených druhoch konania, pričom jedným z nich bolo aj konanie vo veciach ochrany osobnosti. V prípade, že konajúci súd v konaní o ochrane osobnosti účastníkovi, ktorého návrhu sa vyhovel priznal právo na uverejnenie rozsudku na náklady účastníka, ktorý v spore neuspel, tak súd vo výroku rozsudku zároveň určil na základe návrhu aj rozsah, formu, spôsob uverejnenia a sumu nákladov na uverejnenie, prípadne výšku preddavku, ktorý bolo potrebné zložiť účastníkovi konania, ktorého návrhu sa vyhovel. V takomto prípade bolo možné v širších súvislostiach aj toto ustanovenie chápať ako ustanovenie poskytujúce ochranu osobnostnému právu, nakoľko už len hrozba možnosti priznať úspešnému účastníkovi právo na náhradu nákladov spojených s uverejnením rozsudku, môže pôsobiť určitým spôsobom preventívne a donúti subjekt, ktorý neoprávnene zasahuje do osobnostného práva dobrovoľne v konaní, ak trvá, nepokračovať, alebo odstrániť následky takéhoto konania, príp. poskytnúť primerané zadost' učinenie.

**Úprava CSP.** Civilný sporový poriadok vo všeobecných ustanoveniach, najmä v časti o súdnych rozhodnutiach, ako aj v ostatných všeobecných častiach neupravuje podobne ako ustanovenie § 155 ods. 4 OSP právo strany sporu uverejniť právoplatné rozhodnutie súdu. Na strane druhej však Civilný sporový poriadok v jeho tretej hlave Neodkladné opatrenia, zabezpečovacie opatrenia a iné opatrenia súdu jeho prvom diely Neodkladné opatrenia a zabezpečovacie opatrenia v ustanoveniach § 341 Neodkladné opatrenie vo veciach práva duševného vlastníctva obsahuje obdobné ustanovenie. Je potrebné poznamenať, že citované ustanovenie nemá všeobecnú povahu a použije sa len na spory vo veciach práva duševného vlastníctva. Civilný sporový poriadok tak vypustil ostatné typy sporov podľa § 155 ods. 4 OSP, *inconcreto* mimo ostatných aj spory vo veciach ochrany osobnosti, pri ktorých úspešnému

účastníkovi priznával právo uverejniť rozsudok na náklady účastníka, ktorý v spore neuspel. Nová platná právna úprava zúžila možnosť realizácie tohto práva len na jeden typ sporov, a to spory vo veciach práva duševného vlastníctva. Na základe vyššie uvedeného teda možno uviesť, že podľa Civilného sporového poriadku v spore z ochrany osobnosti nemôže strana sporu, ktorá v ňom bola úspešná, žiadať od súdu, aby jej na náklady strany, ktorá úspešná nebola, priznal právo uverejniť rozsudok.

## Drobné spory

S cieľom rýchlejšieho a efektívneho konania a v nadväznosti na Nariadenie EP a rady (ES) č. 861/2007 z 11. júla 2007, ktorým sa ustanovuje Európske konanie vo veciach s nízkou hodnotou spotu bol novelou č. 384/2008 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov, zavedený v rámci osobitných konaní III. časti V. hlavy OSP inštitút drobných sporov, tzv. bagateľných vecí. Podľa § 200ea ods. 1 OSP ak v priebehu konania dosiahne predmet konania sumu 1 000 eur, od toho okamihu ide o drobný spor, pričom podľa § 200ea ods. 2 písm. i) OSP za drobné spory sa nepovažujú veci, ktoré sa týkajú ochrany osobnosti. V zmysle citovaného ustanovenia § 200ea ods. 1 OSP v spojení s § 200ea ods. 2 písm. i) vyplýva na základe negatívneho vymedzenia drobného sporu, že, konanie o ochrane osobnosti nemohlo byť nikdy kvalifikované ako drobný spor, a to aj v prípade, ak by si osoba, do ktorej osobnostných práv bolo neoprávnene zasiahnuté cestou podaného návrhu uplatňovala právo na náhradu nemajetkovej ujmy vo výške nižšej ako je 1.000 EUR. To znamená, že na konania o ochrane osobnosti nemohli byť nikdy aplikované ustanovenia upravujúce odchýlne od všeobecnej procesnoprávnej úpravy drobné spory, spočívajúce najmä v ustanoveniach § 29 ods. 6, § 115a ods. 2 a § 150 ods. 5, ako napr., že v drobných sporoch nie je potrebné nariadovať pojednávanie alebo ak sú trovy konania v drobných sporoch neprimerané voči pohľadávke, môže ich súd nepriznať alebo znížiť.

**Úprava CSP.** Civilný sporový poriadok nepozná tzv. drobné spory alebo bagateľné veci, resp. pre spory s nižšou hodnotou nepoužíva takúto legislatívnu skratku, avšak aj platná právna úprava určité spory diferencuje na základe ich hodnoty a nastavuje pre ne osobitný režim. Takýmto ustanovením je napr. § 177 ods. 2 písm. a) CSP, podľa ktorého pojednávanie nie je potrebné nariadovať, ak ide iba o otázku jednoduchého právneho posúdenia veci, skutkové tvrdenia strán nie sú sporné a hodnota sporu bez príslušenstva neprevyšuje 2 000 eur. Citované ustanovenie je všeobecným ustanovením, ktoré sa za predpokladu, že spor spĺňa podmienky podľa predchádzajúcej vety, aplikuje sa na spory bez ohľadu na ich povahu a predmet konania, teda aj na spory z ochrany osobnosti. Zmienené ustanovenie je obdobné ustanoveniu § 115a ods. 2 OSP, ktoré sa však na spory o ochranu osobnosti neaplikovalo. Civilný sporový poriadok však vo vzťahu k diferenciacii sporov s ohľadom na ich hodnotu obsahuje osobitné ustanovenie, a to § 297 písm. b) CSP, v zmysle ktorého súd na prejednanie sporu nariadi pojednávanie. Pojednávanie nie je potrebné nariadiť, ak ide iba o otázku jednoduchého právneho posúdenia veci, skutkové tvrdenia strán nie sú sporné a hodnota sporu bez príslušenstva neprevyšuje 1 000 eur. Na aplikáciu tohto ustanovenia sa však vyžaduje, aby spor spĺňal podmienky podľa prvej vety, a zároveň bol sporom spotrebiteľským, ktorým je

podľa § 290 CSP *spor medzi dodávateľom a spotrebiteľom vyplývajúci zo spotrebiteľskej zmluvy alebo súvisiaci so spotrebiteľskou zmluvou.*

### **Zoznam bibliografických odkazov**

Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších zmien

Zákon č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok

Zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších právnych predpisov

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 359/1997 Z.z. zo dňa 11. novembra 1997

Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 620/2002 Z.z. zo dňa 7. novembra 2002

Dôvodová správa k zákonu č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok

# NÁROKY Z VÁD DIELA PRI ZMLUVE O DIELO PODĽA OBCHODNÉHO ZÁKONNÍKA

Jakub Žák, Stanislav Stehura

## **Abstrakt**

*Zmluvu o dielo a kúpnu zmluvu možno označiť za jedny z najpoužívanějších zmluvných typov. Aj preto je problematika vadného vykonania diela neoddeliteľnou súčasťou teórie a praxe obchodného práva. Cieľom tohto príspevku je rozbor nárokov objednávateľa v dôsledku vykonania diela, ktoré nezodpovedá výsledku určenému v zmluve. Rozbor problematiky zahŕňa rámcový rozpor problematiky podstatného a nepodstatného porušenia zmluvy zhotoviteľom, jednotlivých nárokov z vád diela s poukazom na vybrané aplikačné problémy a možné dojednanie zmluvných strán.*

## **Abstract**

*Works contract and purchase contract may be described as one of the most common types of contract, therefore the issue of defective performance of the work is an integral part of the theory and practice of the commercial law. The aim of this article is to analyse employer's claims as a result of the performance of the contract, which does not match the result specified in the contract. Issue analysis involves framework analysis of the essential and non essential breach of the contract by the contractor, individual claims arising from the defects of the work with reference to the selected application problems and possible arrangements of the contracting parties.*

## **Úvod**

Vo všeobecnosti možno pri opomenutí možnosti liberácie zhotoviteľa konštatovať, že ak má odovzdané dielo vady, vzniká špecifický zodpovednostný vzťah, v ktorom dochádza na základe porušenia právnej povinnosti plniť bez vád k vzniku novej povinnosti sankčnej povahy. Vymedzenie vadného diela v ustanovení § 560 zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník (ďalej len „Obchodný zákonník“) je bezpochyby všeobecné, čím zákonodarca reflektuje rôznorodosť predmetu diela podľa zmluvy o dielo. Platí, že vadné plnenie nespĺňa zmluvou dohodnuté (resp. obvyklé) alebo zákonom stanovené náležitosti kvality a kvantity plnenia (Patakyová a kol, 2013, s. 1153). Vadné dielo s poukazom na ustanovenie § 554 ods. 1 Obchodného zákonníka nemožno označiť za dielo vykonané, a to bez ohľadu na to, či objednávateľ toto dielo prevezme.

Prevažná časť právnej úpravy nárokov z väd diela je obsiahnutá v rámci ustanovení Obchodného zákonníka o nárokoch z väd tovaru. Ustanovenia § 436 až 441 sa použijú primerane, preto je relevantné členenie väd diela z hľadiska ich povahy resp. závažnosti a dopadu na ekonomický účel sledovaný stranami. Podľa toho, či v dôsledku existencie väd došlo k podstatnému alebo nepodstatnému porušeniu zmluvy, možno členiť jednotlivé nároky objednávateľa a postupy pri ich uplatňovaní.

Pri určení povahy vady diela možno aplikovať ustanovenie § 345 ods. 2 Obchodného zákonníka, ktoré vymedzuje, čo je možné považovať za podstatné porušenie zmluvy. Pri pochybnostiach platí, že dodaním vadného diela bola zmluva porušená nepodstatným spôsobom. Vymedzenie podľa § 345 ods. 2 Obchodného zákonníka je však značne všeobecné, čo však s ohľadom na povahu obchodnoprávnej normy nie je chybou. V aplikačnej praxi sa nad rámec zákonnej úpravy vyskytujú dojednania, ktorých obsahom je vylúčenie pôsobnosti § 345 ods. 2 Obchodného zákonníka a určenie taxatívneho výpočtu možných prípadov podstatného porušenia zmluvy. Ako vhodnejšie sa preto javí dojednanie spočívajúce v kombinácii ustanovenia § 345 ods. 2 Obchodného zákonníka spolu s demonštratívnym výpočtom eventuálnych podstatných porušení zmluvy.

## **K predpokladom uplatnenia nárokov z väd**

Pre vznik zodpovednosti za vady diela je rozhodný okamih odovzdania diela objednávateľovi podľa § 554 Obchodného zákonníka, resp. neskorší moment prechodu nebezpečenstva škody na zhotovovanej veci, ak takéto nebezpečenstvo prechádza na objednávateľa až po odovzdaní diela. To znamená, že ak k odovzdaniu diela nedôjde, objednávateľ síce môže od zmluvy odstúpiť, avšak nie z dôvodu vadného plnenia zhotoviteľa. V tomto smere ide najmä o možnosť odstúpenia od zmluvy v dôsledku omeškania zhotoviteľa s dokončením diela<sup>305</sup>. Nároky objednávateľa z titulu väd diela nemožno zamieňať s oprávnením objednávateľa podľa § 550 Obchodného zákonníka. Rovnako v tomto prípade nemožno odstúpenie od zmluvy zamieňať s odstúpením od zmluvy podľa § 564 Obchodného zákonníka<sup>306</sup>.

Hoci má zodpovednosť za vady diela objektívny charakter, v každom konkrétnom prípade uplatnenia nárokov z väd diela je nutné vysporiadať sa s otázkou liberačných dôvodov, ktoré umožňujú objednávateľovi zbaviť sa zodpovednosti za vady zhotoveného diela. Ďalším predpokladom je oznámenie väd v lehote podľa § 562 Obchodného zákonníka. Na nesplnenie tejto povinnosti však súd prihliadne iba na základe námietky zhotoviteľa, a to s ohľadom na premlčací charakter týchto lehôt.

Osobitnou kategóriou sú takzvané vedomé vady v zmysle primerane aplikovateľného ustanovenia § 428 ods. 3 Obchodného zákonníka. S odkazom na judikatúru<sup>307</sup> možno

<sup>305</sup> Pozri rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 16. októbra 2007, sp. zn. 32 Odo 998/2005.

<sup>306</sup> Pozri rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 23. júna 2004, sp. zn. 29 Odo 1067/2003.

<sup>307</sup> Pozri rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 10. decembra 2008, sp. zn. 32 Odo 1604/2006.



konštatovať, že ak ide o vady spôsobené v dôsledku skutočností, o ktorých zhotoviteľ vedel alebo musel vedieť v čase odovzdania predmetu diela, potom platí, že uplynutie objektívnej premlčacej doby ustanovenej v § 562 ods. 2 Obchodného zákonníka pre podanie správy zhotoviteľovi nebráni priznaniu práv zo zodpovednosti za vady diela v súdnom konaní (Lukáčka-Dufalová-Lenhartová, 2016, s. 139).

## Nároky z vád pri podstatnom porušení zmluvy

Ak je dodaním vadného diela porušená zmluva podstatným spôsobom, objednávateľ má s odkazom na ustanovenie § 564 nároky podľa ustanovenia § 436 ods. 1 Obchodného zákonníka, ktoré sa použije primerane. Nemalé problémy spôsobuje taxatívna povaha tohto výpočtu. V aplikačnej praxi nie je ojedinelé, ak objednávateľ vadu odstráni, a následne sa domáha náhrady nákladov s tým spojených. Avšak s ohľadom na taxatívnu povahu výpočtu jednotlivých nárokov podľa § 436 Obchodného zákonníka objednávateľ nárok na náhradu týchto nákladov nemá, a to aj vtedy, ak zhotoviteľ vadu neuznáva. Ak možno uspokojenie dosiahnuť uplatnením niektorého z nárokov podľa § 436 a § 437 Obchodného zákonníka, nemožno toto uspokojenie dosiahnuť uplatnením nároku z iného právneho dôvodu<sup>308</sup>. Napriek tomu, že si zmluvné strany môžu takýto postup dohodnúť v zmluve<sup>309</sup>, je s ohľadom na potreby obchodovania a početnosť týchto praktických pochybení vhodné uvažovať o návrhu *de lege ferenda*, ktorý by do súčasného taxatívneho výpočtu zaradil aj túto možnosť.

Voľba medzi:

- a) odstránením vád dodaním náhradného diela za dielo vadné (uvedené platí len v prípade, ak možno predmet diela vzhľadom na jeho povahu vrátiť alebo odovzdať zhotoviteľovi),
- b) vykonaním diela v chýbajúcom rozsahu a odstránením právnych vád,
- c) odstránením vád diela opravou, ak ide o opraviteľné vady,
- d) primeranou zľavou z ceny za vykonanie diela, alebo
- e) odstúpením od zmluvy

patrí objednávateľovi za podmienok uvedených v ustanovení § 436 ods. 2 a 3 Obchodného zákonníka. Ods. 4 predmetného ustanovenia priamo zakotvuje možný nárok na náhradu škody a zmluvnú pokutu. Pretože pri vadách rovnako ako pri vzniku škody dochádza k porušeniu zmluvných povinností, môže dôjsť ku konkurencii práv vyplývajúcich z vadného plnenia a práva na náhradu škody. Pre určenie, či ide o právo vyplývajúce z vadného plnenia alebo zo škody je potrebné zistiť, či ujma vyplýva z vadného vykonania diela, alebo či vznikla ako následok tohto vadného plnenia<sup>310</sup>. V dôsledku vád môže škoda spočívať napríklad v nákladoch

<sup>308</sup> Pozri rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 25. júna 2009, sp. zn. 23 Cdo 2247/2007.

<sup>309</sup> Pozri rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 15. apríla 2004, sp. zn. 29 Odo 556/2003.

<sup>310</sup> Pozri rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky, z 29. januára 2003, sp. zn. 25 Cdo 270/2001.

uvedenia veci do pôvodného stavu (v príčinnej súvislosti s odstraňovaním väd), v zničení veci, či v škode presahujúcej rozsah dohodnutého plnenia.

Uplatnenie vyššie uvedených nárokov pritom nemusí spočívať len v alternatívnej voľbe niektorého z nich. Práve naopak. Objednávateľ môže svoje nároky kombinovať, avšak musí ísť o požiadavky možné, určité, zrozumiteľné a v súlade s dobrými mravmi – inak by boli neplatné (Pražák, 2010, s. 162). Napríklad môže v časti zmluvy o dielo požadovať zľavu z ceny za vykonanie diela, a v časti požadovať dodanie náhradného diela.

Vo vzťahu k odstúpeniu od zmluvy o dielo treba s ohľadom na obchodnoprávnu úpravu odstúpenia od zmluvy povedať, že sa jeho účinky viažu na okamih doručenia odstúpenia. Odstúpením od zmluvy zanikajú všetky práva a povinnosti strán zmluvy, okrem práv a povinností podľa ustanovenia § 351 ods. 1 Obchodného zákonníka. Právne následky porušenia zmluvy o dielo, ku ktorým došlo do zániku zmluvy zostávajú zachované. V závislosti od toho ktorej zmluvnej strane svedčí vlastnícke právo k predmetu diela podľa § 542 Obchodného zákonníka, môžu nastať v zásade dve situácie.

Ak je vlastníkom diela zhotoviteľ a objednávateľ od zmluvy odstúpi z dôvodu väd diela, ktoré sú podstatným porušením zmluvy (rovnako ak ide o dôvod, za ktorý nezodpovedá žiadna zmluvná strana), tak je objednávateľ oprávnený požadovať zaplatenie ceny vecí prevzatých od objednávateľa zhotoviteľom, ktoré už nie je možné vrátiť, a to buď v dôsledku ich spracovania alebo z iného dôvodu. Objednávateľ môže popri cene vecí požadovať aj náhradu škody (v oboch jej zložkách) alebo zmluvnú pokutu ak bola medzi zmluvnými stranami dojednaná.

V prípade, ak je vlastníkom diela objednávateľ, možno postupovať podľa ustanovenia § 544 ods. 1 Obchodného zákonníka, kedy má zhotoviteľ právo na úhradu toho, o čo sa majetok objednávateľa zväčšil. Aj v tomto prípade nie je u objednávateľa vylúčené právo na zmluvnú pokutu a náhradu škody, ktoré si objednávateľ môže uplatniť voči vyššie uvedenému nároku zhotoviteľa.

Odstúpením od zmluvy o dielo je možné zaoberať sa aj v kontexte ustanovení § 329 a § 347 Obchodného zákonníka, pričom je potrebné rozlišovať medzi čiastočným plnením a postupným čiastkovým plnením. Odstúpenie tak prichádza do úvahy ako eventúálna kombinácia nárokov objednávateľa, napríklad ako požiadavka na odstránenie väd diela opravou, ak sú tieto vady opraviteľné spolu s odstúpením od zmluvy o dielo v určitej časti.

V prípade riadneho a včasného oznámenia väd má objednávateľ možnosť uplatniť si nárok na zľavu z ceny diela. V závislosti od toho, či už bola cena za vykonanie diela uhradená, môžu nastať dve situácie. Ak objednávateľ požaduje primeranú zľavu ešte pred momentom zaplatenia ceny za vykonanie diela, môže zaplatiť cenu zníženú o hodnotu primeranej zľavy. Potenciálny rozpor medzi zmluvnými stranami môže nastať pri určení výšky zľavy z ceny diela. Ak už objednávateľ cenu za vykonanie diela uhradil, má právo požadovať vrátenie už zaplatenej sumy spolu s úrokom v dojednanej alebo zákonnej výške.

V zmysle rozhodnutia Najvyššieho súdu Českej republiky objednávateľovi, ktorý neuplatnil právo na primeranú zľavu z ceny diela a vady si nechal opraviť treťou osobou,

zaniklo právo zadržať si určitú časť ceny diela (tzv. zádržné)<sup>311</sup>. Naopak, o správnu následnosť z pohľadu objednávateľa ide vtedy, ak objednávateľ najprv od zmluvy odstúpi, alebo si uplatní primeranú zľavu z ceny diela, a až následne vykoná opravu diela sám alebo prostredníctvom tretej osoby. S uvedeným názorom sa vzhľadom na právnu úpravu *de lege lata* stotožňujeme.

V praxi sa okrem akceptácie existencie väd zhotoviteľom javí ako najproblematickejšia práve otázka primeranosti zľavy z ceny diela podľa § 439 Obchodného zákonníka. Táto otázka môže viesť k pomerne zložitému znaleckému dokazovaniu. Preto ak je to s ohľadom na predmet diela možné, je vhodné aby si zmluvné strany už na začiatku v písomnej zmluve dohodli spôsob určenia primeranej zľavy z ceny diela. Výhodou takéhoto dojednania je, že uľahčuje rozhodovanie objednávateľa pri voľbe nárokov vyplývajúcich z väd diela na jednej strane, a na druhej strane možno konštatovať, že je pravdepodobnejšie, že sa zmluvné strany o tejto otázke dohodnú v momente podpisu zmluvy než následne v momente uplatnenia zľavy z ceny diela ako nároku z väd diela.

Ďalej možno konštatovať, že ak zhotoviteľ čiastočne splní svoje povinnosti vyplývajúce zo zodpovednosti za vady a následne objednávateľ za zákonom stanovených podmienok zmení uplatnený nárok z väd diela, potom predchádzajúce plnenie povinností nemožno považovať za uznanie nároku na zľavu z ceny diela. V tomto smere je potrebné totiž pamätať na to, že ide o iný nárok resp. iné plnenie<sup>312</sup>.

Na záver k problematike zľavy z ceny diela možno dodať, že ak zhotoviteľ objednávateľovi dodá aj zmluvou nepredpokladané plnenie, na toto plnenie sa pri určení výšky zľavy z ceny diela neprihliada, rovnako nie je možné hovoriť ani o prípadnom nároku na zľavu z ceny diela v dôsledku zmluvou nepredpokladaného plnenia<sup>313</sup>.

## Nároky z väd pri nepodstatnom porušení zmluvy

Za nepodstatné porušenie zmluvy o dielo možno považovať každé porušenie zmluvy o dielo, ktoré nemožno bez pochybností označiť ako podstatné porušenie zmluvy. Rovnako ako v prípade podstatného porušenia zmluvy si môžu zmluvné strany vymedziť nepodstatné porušenie zmluvy aj priamo v zmluve.

Rozdiel medzi možnými nárokmi objednávateľa pri podstatnom a nepodstatnom porušení povinností zhotoviteľa nespočíva len v možnosti výberu jednotlivých nárokov. Markantným rozdielom je aj lehota, v ktorej má byť vykonaná voľba nároku objednávateľom. V prípade nepodstatného porušenia zmluvy totiž táto lehota nie je výslovne stanovená.

Z hľadiska druhov jednotlivých nárokov má objednávateľ obdobné nároky ako v prípade porušenia zmluvy podstatným spôsobom. Za podmienok stanovených § 437 Obchodného zákonníka môže požadovať vykonanie diela v chýbajúcom rozsahu a odstránenie

<sup>311</sup> Pozri uznesenie Najvyššieho súdu Českej republiky z 5. júna 2005, sp. zn. 32 Odo 558/2005.

<sup>312</sup> Pozri rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 22. septembra 2009, sp. zn. 23 Cdo 3362/2007.

<sup>313</sup> Pozri rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 17. decembra 2003, sp. zn. 32 Odo 230/2003.

ostatných väd, zľavu z ceny za vykonanie diela, náhradu škody, zmluvnú pokutu a od zmluvy odstúpiť.

Odstránenie väd diela závisí predovšetkým od toho, či ide o vady faktické alebo právne, prípadne o ich kombináciu. Ďalej môže byť voľba odstránenia väd limitovaná napríklad povahou diela ako takého, najmä tým, či je dielo možné zhotoviteľovi vrátiť.

Pri určovaní výšky nároku na zľavu z ceny diela je vhodné v nadväznosti na predchádzajúcu časť príspevku upozorniť na pomerne konštantnú judikatúru<sup>314</sup>, ktorá vychádza z porovnania hodnoty vadného diela s riadne vykonaným dielom. Rozhodným kritériom pre určenie výšky zľavy z ceny diela je predovšetkým skutočný rozsah väd či rozsah, v akom bránia užívaniu diela v porovnaní s dielom bez väd, prípadne aj ďalšie skutočnosti, ktoré závisia predovšetkým od okolností daného prípadu. *Racio* právnej úpravy je teda možné vidieť predovšetkým v snahe nastoliť stav (najmä z hľadiska ekonomického), pri ktorom bude postavenie objednávateľa porovnateľné so stavom pri plnení záväzku zhotoviteľa bez väd. Vzhľadom na uvedené nie je možné výšku zľavy z ceny diela stotožniť len s výškou nákladov na odstránenie väd predmetu diela.

## **Záver**

Právna úprava nárokov z väd diela predstavuje základný rámec úpravy vzájomných práv a povinností vyplývajúci z dodania vadného diela. S odkazom na princíp zmluvnej voľnosti nemožno vylúčiť aj dojednanie o ďalších možných nárokoch objednávateľa alebo kombináciu týchto nárokov. Kombinácia jednotlivých nárokov objednávateľa však musí spĺňať podmienku možnosti, určitosti, zrozumiteľnosti a súladu s dobrými mravmi.

Z pohľadu aplikačnej praxe považujeme za vhodné zaradiť do taxatívneho zákonného výpočtu jednotlivých nárokov aj právo objednávateľa vady diela opraviť sám alebo prostredníctvom tretej osoby a požadovať náhradu nákladov s tým spojených. Táto možnosť by sa mala vzťahovať na faktické vady ako subsidiárny nárok objednávateľa v prípade, ak by objednávateľ vady neopravil, prípadne inak neodstránil. Máme za to, že takáto úprava lepšie napomôže dosiahnutiu stavu, ktorý bude porovnateľný so stavom vecí pri plnení bez väd a to aj napriek tomu, že si zmluvné strany môžu tento nárok dojednať priamo v zmluve.

Objednávateľ môže popri nárokoch z väd diela uplatniť aj právo na náhradu škody a zmluvnú pokutu. V tomto smere je však najprv potrebné zistiť, či ujma vyplýva z vadného vykonania diela, alebo či vznikla až ako následok tohto vadného plnenia.

## **Zoznam bibliografických odkazov**

- LUKÁČKA. P. - DUFALOVÁ. L. - LENHARTOVÁ. K. *Zodpovednosť za vady diela*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2016. str. 188, ISBN: 978-80-8168-416-6.
- PATAKYOVÁ, M. a kol. *Obchodný zákonník. Komentár*. 4. Vydanie. Bratislava : C. H. BECK, 2013. s. 1704, ISBN: 978-80-89603-12-1.
- PRAŽÁK, Z. *Smlouva o dílo podle obchodního zákonníku*. 3. Přepřacované vydání. Praha : Leges, 2010. s. 224, ISBN: 978-80-87212-61-5.

---

<sup>314</sup> Pozri rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky z 26. mája 2010, sp. zn. 23 Cdo 1299/2008.

Názov: INTERPOLIS' 16  
Zborník vedeckých prác

Editori: Mgr. Dominika Cevárová  
Mgr. Martin Čapliar  
Mgr. Barbora Kollárová  
Mgr. Vladimír Müller

Rozsah: 604 strán

Vydanie: Prvé

Formát: A4

Vydavateľ: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB

Rok vydania: 2016

**ISBN 978-80-557-1249-9  
(online)**